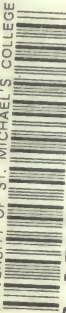

ISIDORI

MOLOGIARVM LIBRI XX

UNIVERSITY OF ST. MICHAEL'S COLLEGE

3 1761 01858398 9

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HENRICUM FROWDE

OXONII
Excudebat Horatius Hart
Typographus academicus

Copyright 1911 by
Oxford University Press American Branch

ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM

LIBRI XX

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

W. M. LINDSAY

IN VNIVERSITATE ANDREANA LITTERARVM HYMANIORVM PROFESSOR

TOMVS I
LIBROS I-X CONTINENS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

*This booke is a Scoolemaster to those that are wise,
But not to fond fooles that learning despise,
A Jewell it is, who liste it to reede,
Within it are Pearells precious in deede.*

(ex cod. Isid. Etym. in Bibl. Coll. S. Trin.
Cantabrig. 368, fol. 146 v.)

PRAEFATIO EDITORIS

Hic habes, lector benevole, Etymologiarum editionem inchoatam potius quam omnibus numeris absolutam, quam cur sic tibi offerre ausus sim, immo hercle coactus sim, paucis primum exponam. Scito igitur me ante aliquot annos dum, Grammatica Latina antiquissimisque scriptoribus Latinis occupatus, pleniorē notitiā de citationibus eorum apud Isidorum desidero, lectiones antiquiorum codicum undique congesse eo animo ut congestas Kueblero editionem Etymologiarum paranti traderem; deinde paulatim rei amore captum plurimas lectiones ex aliis locis Etymologiarum addidisse, quae documento essent qualis fuisset *διασπορά* libri Isidoriani per monasteria Europae, et quibus insignibus diversae codicum familiae inter se essent discernendae. Denique, postquam Kueblerus consilium edendi libri abiecerat, forte fortuna contigit ut Ottonianam editionem cum codice Wolfenbuettelano accuratissime a Iosepho Klein collatam ex bibliopola antiquario emerem, certiorque factus brevi fore ut codex Toletanus publici iuris phototypice expressus fieret, ambitiosiora inii consilia, et nactus occasionem itineris palaeographicorum studiorum causa per plerasque bibliothecas Europae facti, codices Etymologiarum omnes, qui quidem octavi aut incipientis noni saeculi essent, inspexi et quot potui lectiones exscripsi. Nam in Etymologiarum codicibus adhibendis ille profecto laudandus est,

qui redit in fastos et virtutem aestimat annis,
cum antiquissimus quisque maxime interpolatoris manu careat.

Cum igitur satis compertum haberem codicum Isidorianorum

PRAEFATIO EDITORIS

- H* Harleianus (Mus. Brit., Harl. lat. 2686), saec. ixⁱ exeuntis, habet libros I–XX.
- I* Bruxellensis II. 4856, olim Andaginensis (Sancti Huberti in Arduenna), saec. viiiⁱ ex., habet libros I–X, amissa parte (VIII. xi. 45–IX. 1). Adhibui per lib. X. Ex aliis libris pauca mihi impertivit v. d. van den Gheyn.
- Bern.* Bernensis 263, saec. ixⁱ, habet in foll. 1–14^r lib. V Etymologiarum.
- Bern. extr.* Bern. 611, saec. viiiⁱ, habet quaedam ex Etymologiis extracta.
- Bern. frag.* Bern. AA 90 (23), folium unum, saec. viiiⁱ, habet XV. 1. 28–39.
- Col.* Coloniensis 83ⁱⁱ, saec. viiiⁱ ex., habet in foll. 215^v–217^v XVI. xxv–xxvii; etiam in foll. 15 sqq. Isidori librum de numeris, a libri IIIⁱ Etymologiarum parte non alienum (cf. Berl. Phil. Woch. 30, 1144).
- Eins. frag.* Einsidl. 365 (42), folium unum, saec. viiiⁱ, habet I. vii. 27–viii. 3.
- Harl. extr.* Harleianus lat. 3034, saec. viiiⁱ, habet extracta ex libb. XV, XX, aliis.
- Mon.* Monacensis (olim Frisingensis) 6250, Frisingae, ni fallor, saec. ix^o scriptus, habet libros I–XX.
- Monac. frag.* Monac. 29051, continet fragmenta varia Etymologiarum, inter quae duo (XV. ii. 45–iv. 7 et XI. 1. 134–ii. 6 cum ii. 36–37) saec. viiiⁱ sunt. Eorum primum semiuncialem scripturam Anglosaxonicam exhibet; ambo videntur S. Emmerami Ratisbonensis fuisse.
- Reg.* Coll. Reginae, Oxonii, 320, saec. ixⁱ ex., de quo Clarkius meus quaedam mihi impertivit. (Cf. Nettleship ‘Lectures and Essays’ 1, 359.)
- Rem.* Remensis 426, ‘liber ecclesiae sancti Theoderici,’ saec. ixⁱ ex., habet partem primam Etymologiarum, i. e. libros I–X.
- Sang. extr.* Sangallensis 913, saec. viiiⁱ–ixⁱ, habet in pp. 105–115 quaedam ex Etym. I. iii–iv satis indiligenter extracta.

PRAEFATIO EDITORIS

Trin. Coll. S. Trinitatis, Cantabrigiae, 368, anno 833 litteris Anglosaxonicis minusculis scriptus, incipit a V. xxxiii. 1 *-mi non ex solis circulo*, desinit in IX. vii. 28 *genus esse deorum*.

Voss. 82 Leidensis Voss. lat. F. 82, saec. ix. Hic codex, quem non inspexi, perraro citatus est.

Praeterea inspexi, sed non adhibui hos codices: Bern. 36, saec. xi-xi; Caesenatem (Malatest.) XXI, 5, 'saec. ix'; Einsidl. 167, saec. xi; Escorial. L. III. 33, olim Gandensem, saec. xi, qui habet in fol. 72 excerpta ex lib. XIX 'de Navi-bus'; Leidens. 114, olim Remensem, saec. ix in., qui habet in foll. 1-8 IX. vi. 23-29; Mettens. 179, saec. x ex., qui libb. I-XX habet (desunt tamen I. 1-xxxix. 6 med.) et cum *DE* cognatus esse videtur; Schaffhusens. (Minist. bibl.) 42 et 43, saec. xi, quorum ille libb. I-X, hic libb. XII-XX continet: Wolfenbuettel. 473 (= Weissenburg. 2), saec. xi; Wolfenbuettel. Helmstedt. 455 (fol. 1), saec. ix, quod fragmentum V. xxxii-xxxiv continet. Vidi etiam Bern. 224, saec. x, qui cum *B* fere conspirat, et hic illic testem citavi.

Fragmentum libri I (iii. 9-ix. 5), saec. viii^o, ut videtur, litteris insularibus scriptum, quod est in bibliotheca Fischeriana, benevolentissime mihi descripsit v.d. Samuel Brandt.

Primae familiae, cuius sunt modo non omnes quotquot extant codices, singulas adunationes investigare Herculeus labor est. Plurimos quidem libros ad recensionem Etymologiarum sub rege Recesvintho factam (cf. ad V fin.) redire docuit Mommsenus ('Chronica Minora,' pp. 411 sqq.). De ceteris expectemus donec Traubii discipulus, C. H. Beeson, ea publicaverit quae de dispersione codicum Isidorianorum per gentes Europae facta collegit.

β Familiae II (Italicae sive Contractae),

K Karolinus, quem dicunt, codex, olim Bobiensis nunc Wolfenbuettelanus (474 = Weissenburg. 64), scriptus saec. viii^o ineunte, ut videtur, vel saltem medio, minuscula illa

- scriptura quae in Italia septentrionali in usu erat, habet libros I–XX. De quo codice cum Kueblerus (Herm. 25, 497) plenissime disputaverit, satis habeo unum illud monere, nequis correctionibus iis (v.g. ‘ut clemens’ I. VII. 25), quas per librum I adpersit manus saec. xi, quidquam momenti attribuat. Quae hic illic correctiones in reliquis libris apparent ex ipso exemplari haustae sunt.
- L* Vat. lat. 5763, eodem tempore ex eodem exemplari in eodem scriptorio¹ cum *K* scriptus, quod declarant folia eorundem librorum antiquorum palimpsesta in utroque codice adhibita, habet Etym. I. III. 9–V. xxx. 17.
- M* Cavensis 23, Casini, ut videtur, intra annos 778–797 scriptus², incipit a lib. I, cap. x *inde ergo dictum*, desinit in XX. II. 2 *confortetur*, quem locum sequuntur duo quaterniones, qui XVII. IX. 43 *idem et orchis*–XIX. XXI. 7 continent, errore huc translati. Deest pars libri VIIⁱ (II. 1–VIII). Aliena hic illic inculcata sunt, ut post III. LXV aliqua ex Plinii Nat. Hist. lib. II *Existunt stellae et in mari*, etc. (cf. ad VI. XVII. 5).
- N* Carlsruhensis (Aug. LVII), olim Augiensis, saec. viii^o in Italia septentrionali, fortasse Veronae³ scriptus, habet XIII. VI. 2–XX. fin.
- O* Sangallensis alter (233), saec. ix^o in. in S. Galli scriptorio exaratus, habet libb. VI–VIII, XII–XX.
- P* Sangallensis tertius (235), eodem fere tempore in eodem scriptorio ortus, habet libb. XII–XX.
- Par. extr.* Parisiensis (lat. 7530), saec. viii^o ex. Casini vel Beneventi scriptus (cf. Loew l. c.), habet aliquot extracta ex libb. I et V Etymologiarum.

¹ Bobiensi, ni fallor. Nam quamquam Boniprandus quidam saeculo undecimo, id quod versus sui in fol. 1 codicis Vaticani testantur, ‘obtulit hunc librum . . . Columbae,’ facilius crediderim restitutum esse ab eo Bobiensem librum casu vel dolo abstractum quam alibi uspiam ortum fuisse hoc ‘par nobile fratrum.’

² Cf. Loew (‘Die ältesten Kalendarien aus Monte Cassino,’ 1908).

³ Cf. Holder (‘Mélanges Chatelain,’ pp. 634–643), qui codicis historiam et scribarum inscitiam diligentissime indagavit.

PRAEFATIO EDITORIS

Phill. Berolinensis (Phillippsianus 1831), saec. viii^o–ix^o Veronae scriptus, habet inter alia partem lib. III et XIII.

Intra familiam secundam duae factiones esse videntur; nam cum *K* facit *L* (etiam *OP?*) contra *MN Par. extr. Phill.*

γ Familiae III (Hispanicae sive Interpolatae),

T Toletanus, qui dicitur, nunc Matritensis (Tol. 15. 8), nuper phototypice expressus Leidae (Sijthoff, 1909), cui saeculo (viii^o an ix^o?) sit referendus vix constat, nam de palaeographia Visigothica ‘adhuc sub iudice lis est.’ Habet libros I–XX.

U Escorialensis primus (T, olim Q, II. 24), ex exemplari anno 743 (vel 733) facto descriptus, ipse potius decimi saeculi aut exeuntis noni esse videtur. Habet libros I–XX.

V Escorialensis alter (& I. 14) antiquior est, sed caret I–III. xx. 12 *violenter emittit sonos* et parte libri VIIⁱ (VIII. 6 *sola*–xvi. 9 *principe*).

W Escorialensis tertius (P. I. 7), ‘Adefonsi principis liber,’ i. e. Adefonsi IIIⁱ (795–843), nisi quidem est Adefonsi IIIⁱ (866–910), habet libros I–XX.

X Sangallensis quartus (237), saec. ixⁱ–xiⁱ, habet libros I–XX.

Ovet. extr. Codex Ovetensis, qui dicitur, Escorialensis R. II. 18, in parte ea quae minusculis litteris ante annum 779 scripta est, plurima sane ex libb. IX, XIV excerpserit, sed tam libere commutata et decurtata (v. g. IX. II. 28 ‘Madai a quo medi existunt’) ut ad idonei testis partes rarius quam vellem accedat.

De familia tertia illud monendum, non deesse locos ubi codices *TW* hinc, *UV* illinc artius cohaerere videantur, v. g. I. IV. 17, ubi verba *potestatem autem natura dedit voluntas ordinem*, in summa margine exemplaris scripta, in mediam paragraphum 16 (post illud *habeatur*) inculcata sunt in *TW* (quae tamen etiam in proprio loco in *T* iterata apparent).

Denique de proarchetypo illo, unde tres archetypi codices

trium familiarum deducti sunt, pauca sunt disputanda. Fuit profecto, sicut ipse ille liber quem Isidorus Braulioni transmisit, 'codex inemendatus,' vitiis passim maculatus. Variarum enim lectionum vestigia plurima habemus, aut in margine positarum (v. g. VIII. v. 12) aut in ipso contextu (v. g. XVII. III. 18); necnon inchoatorum locorum, v. g. I. xv, ubi nil nisi titulus lemmatis DE LITTERIS APVD GRAMMATICOS extitisse videtur; necnon lacunarum, repetitionum, mille denique vitiorum. Saepissime igitur dubitatio oritur utrum confusio ea, quae in proarchetypo erat, Isidoro ipsi an scribae nesciocui sit attribuenda; v. g. in II. xxix. 11-12, ubi decimae speciei definitionis id exemplum appositum est, *ut si quaeratur quid sit triens*, etc., quod revera undecimae est, undecimae autem speciei exemplum illud quod revera est decimae. Equidem plerumque, citra legentium incommodum, Isidorum ipsum in errore fuisse credere malui, et citationes scriptorum (v. g. Terentii, ad II. xxx. 12; Lucretii, ad IX. v. 3) et locos ex auctoribus prave excerptos (v. g. II. xxiv. 12, ubi Cassiodorus scripserat *nihil generatur contra naturam in vita*, Isidorus autem haud scio an male intellexerit *invita*) inemendatos exhibui, quae vera sunt in apparatus criticum relegavi.

Orthographiam etiam Isidianam semper posthabui legentium commodo neque saepius formas nimis inusitatas velut *sinixtra* (XI. I. 68 'quasi sine dextra'), *externus* dies (V. xxx. 20 'quod sit extraneus'), *captus* pro cattus (XII. II. 38 'a captura'), *h* barbare omissum (v. g. *ostem* XV. VII. 4; *aeros* X. 2) vel adiectum (v. g. *honerosus* X. 117), *e* protheticum (v. g. *escarus* XII. VI. 30), *i* protheticum (v. g. *iscurra* X. 152), *e* pro i (v. g. *erundo* XII. VII. 70), *e* pro ae (v. g. *mestus* X. 174), *b* pro v (v. g. *cabare* XII. I. 42), innumera alia eiusmodi in textum admisi nisi necessitate coactus, ut in nominibus morborum in lib. IV (v. g. *disinteria* VII. 36, 'dis enim divisio est'). Neque enim habeo cur credam Isidorum ipsum in hac re constantem fuisse, quippe qui ipsa verba fontium suorum (v. g. *Gratii* XIV. VI. 19, ex Solino translatus) exscribere solitus

PRAEFATIO EDITORIS

sit. Spero quoque propediem et de orthographia et de grammatica nostri scriptoris fusius disputatum iri.

In rebus igitur orthographicis et grammaticis me in huiusmodi editionis apparatu critico non religiosius immoratum esse nemo vitio dabit; illud fortasse iure obicietur, quod fontes Isidori, quoniam mihi lex ea imposita est ut brevitati in apparatu summopere consulerem, nisi hic illic emendationis causa non indicaverim; quippe qui plurimi, non omnes (neque ipse omnes exploratos habeo), in editione Arevaliana adnotati sint. Tu igitur, lector benevole, cum Arevalianis adnotationibus hoc libro meo qualicumque utere feliciter. Nam ad Arevalianam editionem meam quantum potui adcommodavi; quin etiam hic illic (v. g. V. xxxi. 5-7) vitiosum paragraphorum ordinem relinquere malui quam citationes apud lexicographos magno cum virorum doctorum incommodo conturbare¹.

W. M. LINDSAY.

Dabam Andreapoli
die S. Andreae MCMX.

¹ Post haec scripta accuratius de tota ratione edendi libri Isidoriani alibi ('Class. Quart.' 5, 42) disputavi.

AVCTORES

Arev. = editio Arevaliana (revera ex Grialiana derivata) in
Mignii Patrologia Latina

Otto = editio Ottoniana in Lindemanni Corp. Gramm. Lat.

Schwarz = H. Schwarz 'Observationes criticae in Isid. Hisp.
Origines.' Hirschberg, 1895

Dressel = H. Dressel 'De Isidori Originum Fontibus.'
Turin, 1874

Klussmann = M. Klussmann 'Excerpta Tertulliana in Isid.
Hisp. Etymologiis.' Hamburg, 1892

Sadée = L. Sadée 'Ueber Freiburger Fragmente einer
Handschrift der Etymologiae des Isid. Hisp.'
Freiburg, 1883

Schenk = A. Schenk 'De Isid. Hisp. de Nat. Rer. libelli
fontibus.' Iena, 1909

SIGLA CODICVM

α = Familiae I codices

- A* = Ambrosianus L 99 sup., saec. viii
B = Bernensis 101, saec. ix-x
C = Leidensis (Voss. lat. F. 74), saec. ix-x
D = Basileensis F. III. 15, saec. viii ex.
E = Parisiensis lat. 13028, saec. viii ex.
F = Weilburgensis (Gymn. bibl. 3), saec. ix
G = Sangallensis primus (231-232), saec. ix-x
H = Harleianus lat. 2686, saec. ix ex.
I = Bruxellensis II. 4856, saec. viii ex.
Bern. = Bernensis 263, saec. ix
Bern. extr. = Bernensis 611, saec. viii
Bern. frag. = Bernensis AA 90 (23), saec. viii
Col. = Coloniensis 83^{II}, saec. viii ex.
Eins. frag. = Einsidlensis 365 (42), saec. viii
Harl. extr. = Harleianus lat. 3034, saec. viii
Mon. = Monacensis 6250, saec. ix
Monac. frag. = Monacensis 29051, saec. viii
Reg. = Coll. Reginae, Oxonii, 320, saec. ix ex.
Rem. = Remensis 426, saec. ix ex.
Sang. extr. = Sangallensis 913, saec. viii-ix
Trin. = Coll. S. Trinitatis, Cantabrigiae, 368, saec. ix
Voss. 82 = Leidensis (Voss. lat. F. 82), saec. ix

β = Familiae II codices

- K* = Karolinus Wolfenbuettelanus (Weissenburg. 64),
 saec. viii in.
L = Vaticanus lat. 5763, saec. viii in.
M = Cavensis 23, saec. viii ex.
N = Carollsruhensis (Aug. LVII), saec. viii
O = Sangallensis alter (233), saec. ix in.
P = Sangallensis tertius (235), saec. ix in.
Par. extr. = Parisiensis lat. 7530, saec. viii ex.
Phill. = Berolinensis (Phillippsianus 1831), saec. viii-ix

γ = Familiae III codices

- T* = Toletanus Matritensis (Tol. 15. 8), saec. viii ex. (?)
U = Escorialensis primus (T. II. 24), saec. ix ex. (?)
V = Escorialensis alter (& I. 14), saec. ix (?)
W = Escorialensis tertius (P. I. 7), saec. ix in. (?)
X = Sangallensis quartus (237), saec. ix-x
Ovet. extr. = Ovetensis Escorialensis (R. II. 18), saec. viii

codd. = BCKT, quorum universas lectiones per totum
 opus (cf. ad init. libri XVII), quoties a textu
 discrepant, in apparatu exhibui

14

PRAEMISSA

EPISTOLAE

A

[In Christo domino et dilectissimo filio Braulioni archidiacono
Isidorus.]

Dum a mihi litteras, karissime fili, suscipis, eas pro amico am-
5 plectere non moreris. Ipsa est enim secunda inter absentes conso-
latio ut, si non est praesens quod diligitur, pro eo litterae complexentur.
Direximus tibi anulum propter nostrum animum et pallium pro ami-
citiarum nostrarum amictu, unde antiquitus hoc traxit vocabulum.
Ora igitur pro me; inspiret tibi Dominus ut merear adhuc in hac
10 vita videre te, et, quem maestificasti abeundo, aliquando iterum
laetifices te praesentando. Quaternionem regularum per Mauren-
tionem primic[1]erium direximus. De cetero autem obto tuam sem-
per cognoscere salutem, dilectissime mihi domine et karissime fili.]

B

15 [In Christo karissimo et dilectissimo Braulioni archidiacono
Isidorus.]

Quia non valeo te perfrui oculis carnis, perfruar saltem al-
loquiis, ut ipsa mihi sit consolatio incolomem litteris cognoscere
quem cupio videre. Vtrumque bonum esset si liceret; sed vel mente
20 de te reficiar, si corporali obtutu non valeo. Dum pariter essemus,
postulavi te ut mihi decada sextam sancti Augustini transmitteres.
Posco ut quoquo modo me cognitum eum facias. Misimus vobis
Synonimarum libellum, non pro id quod alicuius utilitatis sit, sed quia
eum volueras. Commendo autem hunc puerum; commendo et me-
25 met ipsu[m], ut ores pro me misero, quia valde langueo et infirmitatibus
carnis et culpa mentis. In utroque tuum praesidium posco, quia per
me nihil mereor. De cetero peto ut, dum vita comite portitori ad
nos regredi fuerit oportunitas, vestris nos iubeatis laetificare eloquiis.]

<i>Epistolas A et B om. aß.</i> plectentur <i>T</i> 11 letifice <i>U</i> ¹ : -ca <i>U</i> ² perfruer <i>T</i> (<i>vix Isidorus</i>)	<i>Contuli TU</i> saltim <i>T</i>	6 quod] qui <i>U</i> 13 fili <i>om. U</i> 18 sit mici <i>U</i>	con- 17 perfrui <i>U</i> 22 eum] ei <i>T</i>
---	--------------------------------------	--	--

I

Domno meo et Dei servo Braulioni Episcopo Isidorus.

Omni desiderio desideravi nunc videre faciem tuam, et utinam aliquando inpleret Deus votum meum, antequam moriar. Ad praesens autem deprecor ut commendes me Deo orationibus tuis, ut 5 et in hac vita spem meam impleat et in futuro beatitudinis tuae consortium mihi concedat. Et manu sua. Ora pro nobis, beatissime domne et frater.

II

Domno meo et vere domino Christique electo Isidoro Episcoporum 10 summo Braulio servus inutilis sanctorum Dei.

O pie domne et virorum praestantissime, sera est inquisitio et tarde data mihi scribendi optio, quia peccatis meis ingruentibus non modo sterilitatis vel inopiae malo, verum etiam luis et hostilitatis, quominus inquirerem, horribili sum praepeditus incursu. Nunc au- 15 tem etsi mille necessitatibus, mille curis adstrictus post longum miseriae tempus veluti ab improbi soporis, ut ita dixerim, gravedine suscitatus istius meae suggestionis affatibus dependere praesumo salutis obsequium, et cordis et corporis humilitate prostratus, inprecans excellentissimam tuae beatitudinis potestatem, ut peculiarem famu- 20 lum, quem pio illo sacrae dignationis intuitu semper habuisti susceptum, usque in finem habere iubeas commendatum. Nam ego, Christus novit, gravi dolore discrucior, quod emenso tempore tam prolixo vel nunc vestrum non mereor videre conspectum. Sed spero in illum, qui non obliviscitur misereri, nec repellit in finem, quia 25 exaudiet precem pauperis et vestro me miserum repraesentat aspectui. Suggesto sane et omnimoda supplicatione depono ut librum Etymologiarum, quem iam favente Domino audivimus consummatum, promissionis vestrae memores servo vestro dirigere iubeatis, quia, ut mihi conscius sum, magna ibi ex parte servi tui postulatione sudasti, 30 et ideo in me primum existe munificus, sic in sanctorum coetibus et felix habearis et primus. Gesta etiam synodi, in qua Sintharius

Epistolae I-IV *desunt in C* I-III ut accepi pittacium tuum *desunt in B*
 2 episcopo *om. T (non U)* 4 implere *K* 4-5 votum . . . Deo *om. U*¹
 5 me *om. K* ut et] ut *K* 6 futura *K* 10 meo *om. K* 11
 sanctorum] servorum *K* 12 ex tarde *U* 13 nunc modo *A* 16
 si mille] simile *K* 18 deprecendere *T* 20 et ut p. tuum (*expunct.*)
 f. *K* 21 semper *om. U*¹ 24 nunc *om. K* no mereor *K* 26
 exaudiat *T* 30 conscius sum *AK* : sum conscius *TU* 32 in quo *T*

EPISTOLAE I—IV

examinis vestri igne etsi non purificatus invenitur, tamen decoctus, quaeso ut vestro instinctu a filio vestro domino rege nobis dirigantur cito. Nam et nostra eius sic flagitavit gloriam suggestio, quia multum in concilio pro investiganda opus est veritate. De cetero [creatoris] 5 altissimi pietatem efflagito, ut coronam beatitudinis vestrae pro integritate fidei et statu ecclesiae suae longo tempore praecipiat conservare, meque inter oblatrantia praesentis mundi varia et innumera-bilia discrimina munitum reddat tuae intercessionis gratia ac reconditum in gremium memoriae tuae tutum ab omni tempestate peccati 10 oratu vestro efficiat trinitas sacratissima. Et manu sua. Ego servus Domini Braulio Isidoro in Domino fruar te lucerna ardens et non marcescens.

III

Domino [meo] et dei servo Braulioni Episcopo Isidorus.

15 Quia te incolomem cognovi, gratias Christo egi, et utinam cuius cognovi salutem, in hoc corpore aspicerem et visionem. Quid autem mihi evenit pro peccatis meis manifestabo, quia non fui dignus tua perlegere eloquia. Statim enim ut accepi pittacium tuum, puer regius ad me venit. Dedi cubiculario meo illum pittacium et confestim am- 20 bulavi ad principem, ut postea perlegerem et rescriberem. Reversus de palatio regis non solum scripta tua non inveni, sed etiam quidquid aliud in cartis fuit, periit. Et idcirco, scit Dominus, luxi meritum meum, quia non perlegi eloquium tuum. Sed rogo ut, quaecumque occasio venerit, rescribe mihi et gratiam verbi tui non auferas, ut, 25 quod ex meo delicto perdidi, iterum gratia tua recipiam. Et manu sua. Ora pro nobis, beatissime domne.

IV

Domno meo et vere domino Christique electo Isidoro Episcopo-
porum summo Braulio servus inutilis sanctorum Dei.

30 Solet repleti laetitia homo interior ac spiritalis, quum inquisitione fungitur amantis. Ob id velle meum est, mi domine reverentis-

1 exanimis <i>K</i>	2 i. et filio <i>K</i>	dirigatur <i>K</i>	3 nostrae <i>K</i>
eius <i>om. T</i>	gloria <i>KT (?)</i>	4 creatoris <i>hab. TU: om. AK</i>	8
discrimientia <i>K</i>	9 tutum] tuum <i>T¹</i>	10 sua] vestra <i>U</i>	11 Do-
mini] domino <i>TU</i>	14 meo <i>hab. TU: om. AK</i>	16 Quid] quia <i>A</i>	
17 evenit mihi <i>A</i>	19 cubiculari <i>U</i>	21 etiam et q. <i>U</i>	23 perlegi]
per eli <i>K</i>	25 dilecto <i>K</i> : delecto <i>B¹</i>	26 domne beatissimae <i>K</i> : d.	
<i>om. U</i>	30 insitione <i>U¹</i>		

sime, nisi culparum maceria [mearum] obsistat, et benigne te inquisitionem meam amplectere et querellarum calumniam patienter accipere. Vtrumque enim ago: et officium inquisitionis persolvo et tibi contra te causarum mearum necessitates dirigo. Quod ut benignissime auditui tuo admittas, [in] ingressu huius dictionis portuque 5 prostratus peto a culmine vestri apostolatus. Et quamquam vacillet calumniae obiectio ubi lacrimarum est intercessio, quum lacrimae non sint signa calumniae, tamen sint opto et lacrimabiles calumniae et calumniabiles lacrimae; sed utrumque pro licentiosa amoris praesumptione, non autem pro arrogantiae temeritate. Sed iam 10 causam exordiar. Septimum, ni fallor, annum tempora gyrant, ex quo memini me libros a te conditos Originum postulasse, et vario diversoque modo et praesentem me frustratum esse et absenti nihil inde vos rescripsisse, sed subtili dilatione modo necdum esse perfectos, modo necdum esse scriptos, modo meas litteras intercidissee 15 aliaque multa opponens ad hanc usque diem pervenimus et sine petitionis effectum manemus. Ob hoc et ego vertam preces in querellam, ut, quod supplicatione nequivi, vel calumniis lacescendo valeam adipisci. Saepe namque solet mendico prodesse vociferatio. Quocirca cur, quaeso te, mi domine, non tribuas quod rogaris? Vnum 20 scias: non dimittam quasi fingens me nolle negata, sed quaeram et instanter quaeram, quousque aut accipiam aut eliciam, piissimo Redemptore iubente: 'Quaerite et invenietis,' et adiciente: 'Pulsate et aperietur vobis.' Quaesivi et quaero, etiam pulso; unde et clamito ut aperias. Nam huius me argumenti solatur inventio, quia 25 qui contempsisti postulantem, exaudias forte calumniantem. Hinc et ego scientiae tuae ingero, nec stulti iactatione novi aliquid suggerere insipiens perfecto praesumo. Non tamen erubesco inperitus disertissimo loqui apostolici memor praecepti, quo praeciperis 'libenter sufferre insipientem.' Quamobrem accipe clamores calumniae. 30 Cur, rogo, talentorum distributionem et cibariorum dispensationem tibi creditam hucusque retentas? Iam solve manum, inperitire

1 mearum hab. TU: om. AK 2-17 patienter accipere... ego vertam preces *desunt in B* 5 in hab. TU: om. AK dictationis U 7 obiectio U: oblectio (-iec-?) T: abiectio AK 11 ni TU: nisi K 12 memini me A¹U: me memini K: me om. T 14 descripsisse T: discrepsisse U 15 n. scriptos K: n. esse scr. TU 18 supplicationem K lucescendo K 19 nam TU medico T 25 me *post*argumenti U (T n. l.) 27 scienti U (T n. l.) B¹ tua TU stulti KT: stulta BU novi] nobis U (T n. l.)

EPISTOLA IV

famulis, ne inopia pereant famis. Nosti quid creditor veniens reposcat
 a te. Non minuetur tibi, quidquid dederis nobis. Memor esto
 parvis panibus multitudinem satiatam et superasse reliquias frag-
 5 pro te solummodo esse datum? Et vestrum est et nostrum; com-
 mune est, non privatum. Et quis dicere vel insanus praesumat ut
 privato tuo gaudeas, qui de commune tantum inculpabiliter gaudere
 scias? Nam quum tibi Deus oeconomiam thesauri sui et divitiarum,
 salutis, sapientiae et scientiae tenere concesserit, cur larga manu
 10 non effundis quod dando non minuis? An quum in membris superni
 capitis unusquisque quod non accepit, sic in altero possideat ut
 alteri, quod habet, possidendum sciat, tu forsitan ideo nobis parvus
 existis, quia quod mutue a nobis resumas, non invenis? Sed si
 'habenti das,' tantillae mercedis fructum reportas. Sin vero 'non
 15 habenti tribuisti,' praeceptis evangelicis satisfacis, ut 'reddatur tibi
 in retributione iustorum.' Proinde [et] ego remordeor conscientia eo
 quod in me nihil communicabile boni sentiam, quoniam iubemur 'per
 caritatem servire invicem' et 'unusquisque quam accepit gratiam
 in alterutrum illam administrare, sicut boni dispensatores multi-
 20 formis gratiae Dei,' atque 'unicuique sicut divisit Deus mensuram
 fidei in una compage membrorum,' debet eam ceteris partibus com-
 municare, quia 'haec omnia operatur unus atque idem Spiritus,
 dividens singulis, prout vult.' Sed ad unum ac peculiare subsidium,
 quod praemisi, recurro, ad inopportunitatem scilicet, amicam amicitia
 25 destitutis ac nulla membrorum honestorum gratia decoratis. Id-
 circo audi vocem meam, tot interiacentibus terris: 'redde, redde,
 quod debes.' Nam servus es, servus Christi et Christianorum, ut
 illic sis maior omnium nostrorum, et quam nostri causa tibi conla-
 tam praesentis, gratiam sitientibus animis scientiaeque fame cruciatis
 30 impertire non dedigneris. Non sum saltim pes, qui ad iniuncta dis-

1 famulis *K*: familiis *BTU* 2 minetur *B*¹: minuitur *K* 4
 magnitudine *K* 5 vestrum (*om.* Et) *U* 8 oeconomiam] hec
 omnia *T* divinarum *K* 9 sapientiam et scientiam *U* 10 minues
*B*¹ membri *K* superni] summi *T* (*non U*) 11 accipit *B*¹*K*
 12 possedendo *K*¹ 13 quia] que *K*¹ 14 tantillae tantum ille mercedis
K: tantillae tantum inde mercedis *A*: tantilli mercedis *U* si vero *TU*
 15 tribuis *BTU*: tribuisti *AK* reddat *K* 16 perinde *U* et
 ego *TUB*: ego *KA* remordo *U* 17 eo quo *B*¹ bonis *BU*
 sententiam *K* 21 eam] cum *K* 24 promisi *T* inoportuni-
 tatem *K* amicitiae *K* 27 servus *alt. om. A* 30 iniuncta]
 iuncta *T* (*non U*)

currens possim alvo ecclesiae, membrorum scilicet iudici, obedientiae discursu parere, nec principatui capitis imperanti obsequendo placere. Quin etsi de inhonestioribus membris me esse sciam, sufficiat quia, quae [te] constat a capite percepisse, per me est dignum egerere, nec te me non egere quamvis minimum, Christi tamen sanguine redemptum. Nam 'nec dicit caput pedibus, non estis mihi necessarii,' quoniam 'quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt, et quae putantur ignobiliora esse, his honorem abundantiore circumdamus, et quae inhonestiora sunt nostra maiorem honestatem habent.' Sic itaque creator noster ac dispensator cuncta moderatur, ut, quum in altero alteri dona divina, quae in se non percipit, possidenda tribuuntur, caritas cumuletur. Denique tunc bene multiformis gratia dispensatur, quando acceptum donum et eius, qui hoc non habet, creditur, quando propter eum, cui inpenditur, datum putatur. Hoc Apostoli capitulum a nobis in parte prae-
 missum, obtime novit prudentia sanctitatis vestrae huic rei congruere totum. Et quidquid summatim tetigit, ea procul dubio nosse melius latet nullum. Itaque hoc solum superest, quod et magno opere peto, ut praestes postulata, et si non pro me, saltem pro ipsa caritate divinitus inpertita, pro qua iubemur et nosse et praestare omnia, et sine qua nihil sunt omnia. Sed et si qua superflua, si qua negligenter, si qua minus humiliter aut inutiliter potius effudi quam dixi, cuncta quaeso benigne suscipias, cuncta ignoscas, cuncta ores ut Deus ignoscat. Ergo et hoc notesco, libros Etymologiarum, quos a te, domino meo, posco, etsi detruncatos conrososque iam [a] multis haberi. Inde rogo ut eos mihi transcriptos, integros, emendatos et bene coaptatos dignemini mittere, ne, raptus aviditate in perversum, cogar vitia pro virtutibus ab aliis mereri. Ego autem opto, quamvis nullius egeas et ultroneae dicantur putere mercedes, ut dignatio vestrae benignitatis imperet nobis in id quod possumus et valemus, tantum ut obsequio nostro utaris, immo caritate, quae Deus est, perfruaris. His igitur expletis erant mihi quaestiones de sacris divinisque paginis, quarum mihi expositionem cordis vestri lumen aperiret, si tamen

1 scilicet et iud. T 2 principatu K 3 sufficiat ex -am K
 4 te hab. BTU: om. AK 5 nec . . . egerere om. T (non U) 9 qui
 inh. K 14 eius . . . habet TU: eis . . . habent AK: ei . . . habet B
 15 promissum KT (non U) 22 aut utiliter U: om. T¹ effundi K
 dixi] debui B 24 aethimoliarum T 25 iam a TU: om. B¹:
 iam AK haberi] habere comperimus A 28 mereri AK: sumere
 (-min-) BTU 29 putere BTU: turpere (i. e. torp-) K 33 lumet K

EPISTOLAE IV, V

et nobis iubes resplendere et divinae legis obscura reserare. Nec, si ista, quae peto, percepero, de illis silebo; sed viam reseras capiendae fiducia quum in hac prima fronte non me confodieris stimulis verecundiae et ignaviae meae locum dederis veniae, quodque
5 diligebas quamlibet inmerito non iusseris reprobare; quia ignominiosum valde videtur ac vile, si necdum satius quis caritate ab eo, quem amabat, invenitur recedere. Obsequio autem meae servitutis dependo iura salutis, et quaeso pietatem sanctissimae vestrae potestatis ut pro me orare digneris, quatenus cotidie fluctuantem animam
10 malis tuo intercessu lucreris et ad portum aeternae tranquillitatis deducas, erutam a miseriis et ab scandalis. Dulce mihi fuit diu ad te loqui, quasi coram positus vultum viderem tuae faciei. Ideo nec verbositatem carui et temeritatem fortassis incurri. Sed aut hoc, aut aliud agere debui, tantum ut, quod noluisti per humilitatem,
15 saltim tribuas per tumultuantem improbitatem. Ecce quantum audaciae dedit mihi gratia vestrae benevolentiae. Et ideo, si quid in hoc displicuerit, sibi inputet, quae tantum amat ut timorem tollat. Nam ‘perfecta caritas foris mittit timorem.’ Speciali quoque gratia fretus speciali domino, in quo vires sanctae ecclesiae consistunt, sug-
20 gero ut, quia Eusebius, metropolitanus noster, decessit, habeas misericordiae curam, et hoc filio tuo, nostro domino, suggeras, ut illum illi loco praeficiat, cuius doctrina et sanctitas ceteris sit vitae forma. Hunc autem filium praesentem beatissimae potestati vestrae per omnia commendo, et tam de his, quae hic suggessimus, quam
25 etiam de his, quae supra questi fuimus, eloquio vestro per eum inlustrari mereamur.

V

Domino meo et Dei servo Braulioni Episcopo Isidorus.

Tuae sanctitatis epistolae me in urbe Toletana invenerunt.
30 Nam permotus fueram causa concilii. Sed quamvis iussio prin-

1 leges K 2 si tista K via A capiendo U 3 confoderis A
4 ignavia mea U 7 autem om. B¹ 8 depende K
10 malis U: a malis T²: in malis B: alis AT¹: aliis K 11 et scandalis (om. ab) TU
13 carui AK: caui B¹: cabui (i. e. cavui) TU (fort. recte)
14 aliud BTU: illud K tantum TU: tamen BK quia noluisti B¹
17 qui tantum U 21 ut illum] ut utilem TU 22 doctrinae s. U
26 mereamur. AMEN DEO GRATIAS K 29 urbem toletanam TU: urbe toletana A: urbe toletana K
... rem. adm. B¹ 30 q. me iussio

cipis in itinere positum remeare me admonuisset, ego tamen, quia propinquior eram praesentiae ipsius quam regressionis, malui potius cursum itineris non intercludere. Veni ad praesentiam principis; inveni praesentem diaconem tuum; per eum eloquia tua suscipiens amplexus sum et legi, et de salute tua Deo gratias egi 5 desiderio omni desiderans, quamvis debilis atque fessus, fiduciam tamen habere per Christum in hac vita visendi te, quia 'spes non confundit per caritatem, quae diffusa est in cordibus nostris.' Codicem Etymologiarum cum aliis codicibus de itinere transmisi, et, licet inemendatum prae valitudine, tamen tibi modo ad emen- 10 dandum studueram offerre, si ad destinatum concilii locum pervenissem. De constituendo autem episcopo Terraconensi non eam, quam petistis, sensi sententiam regis. Sed tamen et ipse adhuc ubi certius convertat animum, illi manet incertum. Peto autem ut pro 15 meis peccatis apud Dominum existere intercessor digneris, ut impetratu tuo deleantur delicta mea et remittantur facinora. Item manu sua. Ora pro nobis, beatissime domne et frater.

VI

Domino et filio Sisebuto Isidorus.

En tibi, sicut pollicitus sum, misi opus de origine quarundam 20 rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis adnotatum, sicut extat conscriptum stilo maiorum.

1 in it.] in om. U 3 excludere K 4 diaconem praesentem TU
5 sum] suum B¹ deo de salute tua B 6 desiderio omni K quam-
vis] quam K 7 videndi B¹C 11 statueram C 12 autem
om. K 13 petistis ABCK: petitis TU 16-17 Item... frater om. C¹K
17 domine et frater B: domine et egregie frater U: domine frater T:
domne frater H 18 Epistolam om. C 19 Domino et filio sisebuto
isidorus A: Domino meo et dei servo braulioni episcopo isidorus HTU.
Tit. om. BK; sed in B praecedunt haec, Incipiunt libri isidori iunioris spa-
lensis episcopi ad braulionem episcopum missi; in K haec, Incipiunt
libri ysidori epalensis episcopi ad braulium caesaraugustanum episcopum
velud (pro vel ad) sesibutum suum scilicet dominum et filium scribtis.
In A epistola bis occurrit, primum post hanc praefationem, Incipiunt libri
isidori spalensis episcopi ad bralionem caesaraugustanum episcopum
scripti, deinde post titulum iam memoratum. In H sequuntur epistolam
haec, Incipit liber isidori iunioris spalensis episcopi ad braulionem caesar-
augustanum episcopum vel ad sesebutum regem 20 tibi] vobis K
quarundarum r. T 22 constructum B

⟨INDEX LIBRORVM⟩

[Vt valeas quae requiris cito in hoc corpore invenire, haec tibi, lector, pagina monstrat de quibus rebus in libris singulis conditor huius codicis disputavit, id est in libro :

- I. De Grammatica et Partibus eius.
- II. De Rhetorica et Dialectica.
- III. De Mathematica, cuius partes sunt Arithmetica, Musica, Geometrica et Astronomia.
- IV. De Medicina.
- V. De Legibus vel Instrumentis Iudicum ac de Temporibus.
- VI. De Ordine Scripturarum, de Cyclis et Canonibus, de Festivitatibus et Officiis.
- VII. De Deo et Angelis, de Nominibus Praesagis, de Nominibus Sanctorum Patrum, de Martyribus, Clericis, Monachis, et ceteris Nominibus.
- VIII. De Ecclesia et Synagoga, de Religione et Fide, de Haeresibus, de Philosophis, Poetis, Sibyllis, Magis, Paganis ac Dis Gentium.
- IX. De Linguis Gentium, de Regum, Militum Civiumque Vocabulis vel Affinitatibus.
- X. [De] Qua⟨e⟩dam Nomina per Alphabetum Distincta.
- XI. De Homine et Partibus eius, de Aetatibus Hominum, de Portentis et Transformatis.
- XII. De Quadrupedibus, Reptilibus, Piscibus ac Volat⟨il⟩ibus.
- XIII. De Elementis, id est de Caelo et Aere, de Aquis, de Mare, [de] Fluminibus ac Diluviis.
- XIV. De Terra et Paradiso et [de] Provinciis totius Orbis, de Insulis, Montibus ceterisque Locorum Vocabulis ac de Inferioribus Terrae.
- XV. De Civitatibus, de Aedificiis Vrbanis et Rusticis, de Agris, de Finibus et Mensuris Agrorum, de Itineribus.
- XVI. De Glebis ex Terra vel Aquis, de omni genere Gemmarum et Lapidum pretiosorum et vilium, de Ebore quoque inter Marmora notato, de Vitro, de Metallis omnibus, de Ponderibus et Mensuris.

Indicem om. K (B n. l., C n. l.) id est in libro primo pars prima 1 T (qui tantummodo 'partis primae,' i. e. libb. I-X, indicem hic exhibet). Partem alteram ex Mon. Reg. hausi

- XVII. De Culturis Agrorum, de Frugibus universi generis, de Vitibus et Arboribus omnis generis, de Herbis et Holeribus universis.
- XVIII. De Bellis et Triumphis ac Instrumentis Bellicis, de Foro, de Spectaculis, Alea et Pila.
- XIX. De Navibus, Funibus et Retibus, de Fabris Ferrariis et Fabricis Parietum et cunctis Instrumentis Aedificiorum, de Lanificiis quoque, Ornamentis et Vestibus universis.
- XX. De Mensis et Escis et Potibus et Vasculis eorum, de Vasis Vinariis, Aquariis et Oleariis, Cocorum, Pistorum, et Luminariorum, de Lectis, Sellis et Vehiculis, Rusticis et Hortorum, sive de Instrumentis Equorum.]

⟨CAPITVLA LIBRORVM⟩

I

- i. De disciplina et arte.
- ii. De septem liberalibus disciplinis.
- iii. De grammatica.
- iv. De partibus orationis.
- v. De voce et litteris.
- vi. De syllabis.
- vii. De pedibus.
- viii. De accentibus.
- ix. De posituris.
- x. De notis sententiarum.
- [De notis vulgaribus et aliarum rerum.]

- xi. De orthographia.
- xii. De analogia.
- xiii. De etymologia.
- xiv. De glossis.
- xv. De differentiis.
- xvi. De barbarismo.
- xvii. De soloecismo.
- xviii. De ceteris vitiis.
- xix. De metaplasms.
- xx. De schematibus.
- xxi. De tropis.
- xxii. De prosa.
- xxiii. De metris.
- xxiv. De fabula.
- xxv. De historia.

Haec capitula librorum quae huc congeSSI apparent in codd. in initio sui quodque libri vel partis libri I ii. disciplinis BCT: artibus K iii-iv. iii. De gramm. De part. orat. iv. De vo. et litt. K x. De not. vulg. et al. rer. hab. BC: om. KT xiii. om. K¹ xxv. xxvi. De vocabulo historiae. xxvii. De primis auctoribus historiarum. xxviii. De utilitate historiae. xxix. De generibus historiae C

CAPITVLA LIBRORVM

II A

- i. De rhetorica eiusque nomine.
- ii. De inventoribus rhetoricae artis.
- iii. De nomine oratoris et partibus rhetoricae.
- iv. De tribus generibus causarum.
- v. De gemino statu causarum.
- vi. De tripertita controversia.
- vii. De quattuor partibus orationis.
- viii. De quinque modis causarum.
- ix. De syllogismis rhetoricis.
- x. De lege.
- xi. De sententia.
- xii. De catasceua et anasceua.
- xiii. De prosopopoeia.
- xiv. De ethopoeia.
- xv. De generibus quaestionum.
- xvi. De elocutione.
- xvii. De trimodo genere dicendi.
- xviii. De colo et commate et periodis.
- xix. De vitiis litterarum et verborum et sententiarum cavendis.
- xx. De iuncturis verborum.

- xxi. De figuris verborum et sententiarum.

II B

- i. De dialectica.
- ii. De differentia dialecticae et rhetoricae artis.
- iii. De definitione philosophiae.
- iv. De isagogis Porphyrii.
- v. De categoriis Aristotelis.
- vi. De perihermeniiis Aristotelis.
- vii. De formulis syllogismorum.
- viii. De divisionibus definitionum.
- ix. De topicis.
- x. De oppositis.

III A

- i. De vocabulo arithmeticae disciplinae.
- ii. De auctoribus eius.
- iii. Quid sit numerus.
- iv. Vnde numeri dicti.
- v. Quid praestent numeri.
- vi. De prima divisione parium et imparium.
- vii. De secunda divisione totius numeri.
- viii. De tertia divisione totius numeri.

II A i. et eius *K* ii. artis *om. K* iii. oratoris *om. K* ix. De solocismis (*om. rhet.*) *K* xviii. cola et commata (*coma-*) *BCT*: cola comma *K* xix. cavendis *om. K* II B vi. De per. Arist. vii. Prevatio (*i. e. Praefatio*) periermeniarum *T* vii. viii. De syllogismis dialecticis. ix. De modis syllogismorum *T*: xxviii. De formis sill. xxix. De modis sill. ipotheticorum *C* viii. x. De divisione syllogismorum *T*

- ix. De differentia arithmeticae et geometricae et musicae artis.
- x. Quot numeri infiniti existunt.

III B

- i. De inventoribus geometriae et vocabulo eius.
- ii. De quadripartita divisione geometriae.
- iii. De figuris geometriae.

III C

- i. De nomine musicae.
- ii. De inventoribus eius.
- iii. Quid possit musica.
- iv. De tribus partibus musicae.
- v. De triforme musicae divisione.
- vi. De prima divisione musicae quae harmonia dicitur.
- vii. De secunda divisione quae organica vocatur.
- viii. De tertia quae rhythmica nuncupatur.
- ix. De numeris musicis.

III D

- i. De astronomiae nomine.
- ii. De inventoribus astronomiae.
- iii. De institutoribus astronomiae.

iv. De differentia astronomiae et astrologiae.

v. De astronomiae ratione.

vi. De mundo et nomine eius.

vii. De forma mundi.

viii. De caelo eiusque nomine.

ix. De caelestis sphaerae situ.

x. De septem planetis caeli.

xi. De eiusdem sphaerae motu.

xii. De eiusdem sphaerae cursu.

xiii. De celeritate caeli.

xiv. De axe caeli.

xv. De caelestibus polis.

xvi. De cardinibus caeli.

xvii. De convexis caeli, id est artubus.

xviii. De [duabus] ianuis caeli.

xix. De gemina facie caeli.

xx. De quattuor partibus caeli.

xxi. De hemisphaeriis.

xxii. De quinque circulis caeli.

xxiii. De zodiaco circulo.

xxiv. De candido circulo.

xxv. De magnitudine solis.

xxvi. De magnitudine lunae.

xxvii. De natura solis.

xxviii. De cursu solis.

xxix. De effectu solis.

xxx. De itinere solis; [id est locis] in quibus currit.

III B *om. BK* iii. geom. *om. C* III C iv. trib. part.] part. huius *T*
 vii. voc.] nuncupatur *C* viii. rhythm.] arithmetica *T* III D i. De
 astronomia *C* iii. institutoribus *T*¹: scriptoribus *BC* x. *om. CK*
 xvii. connexionibus *T*¹ (conve-*T*²) id est art. (*pro arc-?*) *om. K* xviii. duo-
 bus (*sic*) *hab. BK*: *om. CT* xix. cae. fac. *CT* xxii. ciceli *K* (*pro*
 cycli?) xxix. De defectu so. *K* xxx. id est locis *hab. CT*: *om. BK*

- xxx. De lumine lunae.
 xxxii. De formis lunae.
 xxxiii. De interlunio lunae.
 xxxiv. De cursu lunae.
 xxxv. De vicinitate lunae ad
 terras.
 xxxvi. De eclipsi solis.
 xxxvii. De eclipsi lunae.
 xxxviii. De differentia stellarum,
 siderum atque astrorum.
 xxxix. De lumine stellarum.
 xl. De stellarum situ.
 xli. De stellarum cursu.
 xlii. De vario cursu stellarum.
 xliii. De stellarum intervallis.
 xliv. De circulari numero stel-
 larum [et quod quae-
 dam sidera solis radiis
 praepedita anomala fi-
 unt, aut retrograda aut
 stationaria].
 xlv. De stellis planetis.
 xlvi. De praecedentia et ante-
 gradatione stellarum.
 xlvii. De remotione et retro-
 gradatione stellarum.
 xlviii. De statu stellarum.
 xlix. De nominibus stellarum,
 quibus ex causis no-
 mina acceperunt, id est
 sol, luna, stellae, sidera,
 signa, Arctos, Arcto-

phylax, Arcturus, Orion,
 Hyades, Pleiades, Cani-
 cula, cometae, Lucifer,
 Vesperus et reliqua.

IV

- i. De medicina.
 ii. De nomine eius.
 iii. De inventoribus eius.
 iv. De tribus haeresibus
 medicorum.
 v. De quattuor umoribus
 corporis.
 vi. De acutis morbis.
 vii. De chronicis morbis.
 viii. De morbis qui in super-
 ficie cutis videntur.
 ix. De remediis et medica-
 minibus.
 x. De libris medicinalibus.
 xi. De instrumentis medi-
 corum.
 xii. De odoribus et unguentis.
 xiii. De initio medicinae.

V A

- i. De auctoribus legum.
 ii. De legibus divinis et hu-
 manis.
 iii. Quid differunt inter se
 ius, leges et mores.
 iv. Quid sit ius naturale.

xxxviii. sid. . . . astr. *om.* T siderumque B xliii. intervallo T
 xliv. et quod . . . stat. *hab.* CT : *om.* BK rad. . . . fiunt *om.* C xlvi.
 precedentis T stell.] et retro K xlvii. stell. quibus ex causis
 nomen acceperunt T xlix. id est . . . reliqua *om.* K Arctos *om.* T
 cometes CT Lucifer *om.* T IV iii. eius *om.* B v. corporibus
 K : *om.* B : corporum C viii. De alocipia B ix. et med. *om.* B
 xi. med. *om.* B xii. et ung. *om.* B xiii. De medicina K V A iii.
 Quod K

- v. Quid sit ius civile.
- vi. Quid sit ius gentium.
- vii. Quid sit ius militare.
- viii. Quid sit ius publicum.
- ix. Quid sit ius Quiritum.
- x. Quid [sit] lex.
- xi. Quid scita plebium.
- xii. Quid senatus consultum.
- xiii. Quid constitutio et edictum.
- xiv. Quid responsa prudentium.
- xv. De legibus consularibus et tribuniciis.
- xvi. De lege satura.
- xvii. De legibus Rhodiis.
- xviii. De privilegiis.
- xix. Quid possit lex.
- xx. Quare facta est lex.
- xxi. Qualis debeat fieri lex.
- xxii. De causis.
- xxiii. De testibus.
- xxiv. De instrumentis legalibus.
- xxv. De rebus.
- xxvi. De criminibus in lege conscriptis.
- xxvii. De poenis in legibus constitutis.

V B

- i. De chronicae vocabulo.
- ii. De momentis et horis.

- iii. De diebus.
- iv. De nocte.
- v. De hebdomada.
- vi. De mensibus.
- vii. De solstitiis et aequinoctiis.
- viii. De temporibus anni.
- ix. De annis.
- x. De Olympiadibus et lustris et iubileis.
- xi. De saeculis et aetatibus.
- xii. De discriptione temporum.

VI

- i. De Novo et Veteri Testamento.
- ii. De scriptoribus et vocabulis sanctorum librorum.
- iii. De bibliothecis.
- iv. De interpretibus.
- v. Qui primum Romam libros advexerint.
- vi. Qui apud nos bibliothecas instituerint.
- vii. Qui multa scripserunt.
- viii. De generibus opusculorum.
- ix. De ceris, cartis et pergamenis.

vi. *ante v. K* vii. *militiae K* x. *sit hab. BK; om. CT* xii. *Quid sit sen. K* xvii. *rodus (-iis) BCT* : *rudibus K* xxi. *debet T* xxiv. *strumentibus K* xxvii. *De penibus in le. constitis T* V B viii. *anni om. T* xi. *De seculi etatibus T* xii. *discretionem B* VI ii. *sacrorum K* iv-viii. *om. T* v. *adduxerunt K* vi. *instituerunt C; invenerunt instituerunt K* ix. *ceris om. CT* ix. *De caeris. x. De cartis. xi. De pergamenis B* : ix. *De car. et per. x. De ceris. xi. De cartis. xii. De pergamenis C*

CAPITVLA LIBRORVM

- x. De libris conficiendis et illorum vocabulis.
- xi. De canonibus evangeliorum.
- xii. De canonibus conciliorum.
- xiii. De cyclo paschali.
- xiv. De reliquis festivitibus.
- xv. De officiis.

VII

- i. De Deo.
- ii. De Filio Dei.
- iii. De Spiritu Sancto.
- iv. De eadem Trinitate.
- v. De angelis.
- vi. De hominibus qui quodam praesagio nomina acceperunt.
- vii. De patriarchis.
- viii. De prophetis.
- ix. De apostolis.
- x. De reliquis in Evangelio nominibus.
- xi. De martyribus.
- xii. De clericis.
- xiii. De monachis.
- xiv. De ceteris fidelium nominibus.

VIII A

- i. De ecclesia et synagoga.
- ii. De religione et fide.
- iii. De haeresi et schisma.
- iv. De haeresibus Iudaeorum.

- v. De haeresibus Christianorum.

VIII B

- i. De philosophis gentium.
- ii. De poetis.
- iii. De Sibyllis.
- iv. De magis.
- v. De paganis.
- vi. De dis gentium.

IX

- i. De linguis gentium.
- ii. De gentium vocabulis.
- iii. De regnis militiaeque vocabulis.
- iv. De civibus.
- v. De adfinitatibus et gradibus.
- vi. De agnatis et cognatis.
- vii. De coniugiis.
- viii. De reliquis nominibus. <X>

XI

- i. De homine et partibus eius.
- ii. De aetatibus hominis.
- iii. De portentis.
- iv. De transformatis.

<XII>

- v. De pecoribus et iumentis.
- vi. De bestiis.
- vii. De minutis animantibus.
- viii. De serpentibus.
- ix. De vermibus.

x. *om. T*: xii. De lib. conf. xiii. De librorum voc. xiv. De librariis et eorum instrumentis *BC* VII vi. nomen *K* xiii. *om. K* IX i. vii. De ling. gent. viii. Cuius modi lingua Deus in principio sit locutus vel in futuro *K* viii. *om. BC. Et est revera lib. X* XI (XII) vii. animalibus *K*

- x. De piscibus.
- xi. De avibus.
- xii. De minutis volatilibus.

XIII

- i. De mundo.
- ii. De atomis.
- iii. De elementis.
- iv. De caelo.
- v. De aere et nube.
- vi. De tonitruo.
- vii. De fulminibus.
- viii. De arcu et nubium effectibus.
- ix. De ventis.
- x. De aquarum diversitate et mari.
- xi. De fluminibus.
- xii. De diluviis.

XIV

- i. De terra.
- ii. De orbe.
- iii. De Asia et partibus eius.
- iv. De Europa et partibus eius.
- v. De Libya et eius partibus.
- vi. De insulis et promontoriis.
- [vii. De promontoriis.]
- viii. De montibus ceterisque locorum vocabulis.
- ix. De inferioribus terrae.

XV

- i. De civitatibus.
- ii. De aedificiis publicis.
- iii. De habitaculis.
- iv. De aedificiis sacris.
- v. De repositoriis.
- vi. De operariis.
- vii. De aditibus.
- viii. De partibus aedificiorum.
- ix. De munitionibus.
- x. De tentoriis.
- xi. De sepulchris.
- xii. De aedificiis rusticis.
- xiii. De agris.
- xiv. De finibus agrorum.
- xv. De mensuris agrorum.
- xvi. De itineribus.

XVI

- i. De pulveribus et glebis terrae.
- ii. De glebis ex aquis.
- iii. De lapidibus vulgaribus.
- iv. De lapidibus insignioribus.
- v. De marmoribus.
- vi. De gemmis.
- vii. De viridioribus gemmis.
- viii. De rubris gemmis.
- ix. De purpureis.
- x. De candidis.
- xi. De nigris.

XIII iii-iv. *om. K* iv. De caelo capitula .iiii. *B, Ea sic apparent in T, De caelo, De partibus caeli, De circulis caeli, De aere* v. *om. T (sed cf. iv)* viii. De arcu. De pluviis *T* x-xii. Liber XIII. i De aquis. 2 De diversitate aquarum. 3 De maris nomina. 4 De oceano. 5 De mediterraneo mare. 6 De sinibus maris. 7 De aestibus et fretis. 8 De lacis et stagnis. 9 De abisso et reliquis aquarum nominibus. 10 De flum. 11 De di. *T* x. et mari *om. B* XIV vii. *hab. BK: om. CT* viii. locorum] terrae *BK (cf. ad ix)* ix. terrae *om. BK* XVI iii. vulgariis *T* vii. viridibus *T* ix. De purp. gemmis *K* x. De cand. gemmis *K* xi. De nig. gemmis *K*

CAPITVLA LIBRORVM

- xii. De variis.
- xiii. De crystallinis.
- xiv. De aureis.
- xv. De vitro.
- xvi. De metallis.
- xvii. De auro.
- xviii. De argento.
- xix. De aere.
- xx. De ferro.
- xxi. De plumbo.
- xxii. De stanno.
- xxiii. De electro.
- xxiv. De ponderibus.
- xxv. De mensuris.
- xxvi. De signis ponderum.

XVII

- i. De auctoribus rerum rusticarum.
- ii. De cultura agrorum.
- iii. De frumentis.
- iv. De leguminibus.
- v. De vitibus.
- vi. De arboribus.
- vii. De propriis nominibus arborum.
- viii. De arboribus aromaticis.
- ix. De herbis aromaticis sive communibus.
- x. De oleribus.
- xi. De odoratis oleribus.

XVIII

- i. De bellis.
- ii. De instrumentis bellicis, capitula XII :

- 1. de signis.
- 2. de bucinis.
- 3. de armis.
- 4. de gladiis.
- 5. de hastis.
- 6. de sagittis.
- 7. de pharetris.
- 8. de fundis.
- 9. de ariete.
- 10. de clypeis.
- 11. de loriceis.
- 12. de galeis.

iii. De foro.

iv. De spectaculis, capitula X :

- 1. de ludo gymnico.
- 2. de generibus gymnico-
rum.
- 3. de saltu.
- 4. de cursu.
- 5. de iactu.
- 6. de virtute.
- 7. de luctatione.
- 8. de palaestra.
- 9. de agone.
- 10. de generibus agorum.

v. De ludo circensi, capitula XV :

- 1. de ludis circensibus.
- 2. de circo.
- 3. de ornamentis circi.
- 4. de metris.
- 5. de obelisco.
- 6. de carceribus.
- 7. de aurigis.
- 8. de quadrigis.

xii. De var. gemmis *K* xxi-xxv. *om. K* xxii. stagno *codd.*
 XVII *non contuli BC* i. rusticanorum *K* ii. culturis *T* XVIII i.
 De bellis et triumphis *K* : i. De bellis. ii. De triumphis *T* ii. cap.] era *T*
 (et ita in seqq.) iii. *om. K* v. 3 ornamento *BK* 5 obolis *K*
 7 auguriis *B*

9. de cursu.
10. de equis, quibus currunt.
11. de septem spatiis.
12. de equitibus.
13. de desultoribus.
14. de peditibus.
15. de coloribus equorum.
- vi. De ludo scenico, capitula X :
 1. de theatro.
 2. de scena.
 3. de orchestra.
 4. de tragoedis.
 5. de comoedis.
 6. de thymelicis.
 7. de histrionibus.
 8. de mimis.
 9. de saltatoribus.
 10. quid quo patrono agatur.
- vii. De ludo gladiatorio, capitula VIII :
 1. de amphitheatro.
 2. de ludo equestri.
 3. de retiariis.
 4. de secutoribus.
 5. de laqueatoribus.
 6. de velitibus.
 7. de ferali certamine.
 8. de horum execratione ludorum.
- viii. De alea, capitula IX :
 1. de tabula.

2. de pyrgis.
3. de calculis.
4. de tesseris.
5. de figuris aleae.
6. de vocabulis tesserarum.
7. de iactu tesserarum.
8. de calculorum motu.
9. de interdictione aleae.
- ix. De pila.

XIX

- i. De navibus, <capitula V> :
 1. de navibus.
 2. de partibus navium et armamentis.
 3. de velis.
 4. de funibus.
 5. de retibus.
- ii. De instrumentis fabrorum.
- iii. De fabricis parietum, capitula IX :
 1. de dispositione.
 2. de constructione.
 3. de venustate.
 4. de laqueariis.
 5. de crustis.
 6. de lithostrotis.
 7. de plastis.
 8. de pictura.
 9. de coloribus.
- iv. De instrumentis aedificiorum.
- v. De lignariis.

v. 10 Quiquis accurrunt T 13 sultoribus K vi. 10 patruo vocatur C
 vii. Capitula. Deest C 5 laqueatoris T 6 velitisus T 8 exercitatione T
 viii. galea C Capitula. Deest C XIX i. De nav.
 ii. De part. nav. et armam., capitula IV, 1 de velis, etc. BK: deest C
 ii. De fabrorum fornace BK iii. 8 picturis T iv-v. om. K : De instr.
 aed. et lig., capitula II B

CAPITVLA LIBRORVM

vi. De lanificiis (capitula X):

1. de inventione lanificii.
2. de veste sacerdotali in lege.
3. de nominibus vestium ceterarum.
4. de vestibus quarundam gentium.
5. de palliis virorum.
6. de palliis feminarum.
7. de stratu et reliquis quae in usu habentur.
8. de lanis.
9. de coloribus vestium.
10. de instrumentis vestium.
- vii. De ornamentis.
- viii. De anulis.
- ix. De cingulis.
- x. De calciamentis.

XX

- i. De mensis et escis.
- ii. De potu.
- iii. De vasis escariis.
- iv. De vasis potatoriiis.
- v. De vasis vinariis et aquariis.
- vi. De vasis oleariis.
- vii. De vasis coquinariis et pistoriis.
- viii. De vasis repositoriis.
- ix. De vasis luminariorum.
- x. De lectis et sellis.
- xi. De vehiculis.
- xii. De reliquis quae in usu habentur.
- xiii. De instrumentis rusticis.
- xiv. De instrumentis horticorum.
- xv. De instrumentis equorum.

vi. 2 in lege om. T 7 in usu] usui T 8 post 9 BK¹ vii-x. intra capitulum vi (sub numeris 11-14) includunt CKT XX iv. potariis C
v. et aq. om. K : et aquae C vii. et pist. om. K ix. luminarium
K : luminum C

ETYMOLOGIAE I-X

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM

LIBER I DE GRAMMATICA

DE DISCIPLINA ET ARTE. Disciplina a discendo nomen I
accepit : unde et scientia dici potest. Nam scire dictum a
discere, quia nemo nostrum scit, nisi qui discit. Aliter dicta
disciplina, quia discitur plena. Ars vero dicta est, quod artis 2
5 praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tra-
ctum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute, quam
scientiam vocaverunt. Inter artem et disciplinam Plato et 3
Aristoteles hanc differentiam esse voluerunt, dicentes artem
esse in his quae se et aliter habere possunt ; disciplina vero est,
10 quae de his agit quae aliter evenire non possunt. Nam quando
veris disputationibus aliquid disseritur, disciplina erit : quando
aliquid verisimile atque opinabile tractatur, nomen artis habebit.

DE SEPTEM LIBERALIBVS DISCIPLINIS. Disciplinae libera- II
lium artium septem sunt. Prima grammatica, id est loquendi
15 peritia. Secunda rhetorica, quae propter nitorem et copiam
eloquentiae suae maxime in civilibus quaestionibus necessaria
existimatur. Tertia dialectica cognomento logica, quae dispu-
tationibus subtilissimis vera secernit a falsis. Quarta arithme- 2
tica, quae continet numerorum causas et divisiones. Quinta
20 musica, quae in carminibus cantibusque consistit. Sexta geo- 3

2 unde] ut *K*¹ dictum est a *K* 5 constat *T* 8 hanc esse
differentiam *T* 9 disciplina vero est *C*: disciplina vero esse *B*: dis-
ciplinam vero esse (*eras.*) *K*¹: disciplinam vero est *T* 11 aliquid veris
disputationibus *B* erit] est *T* 12 nomina *T* 20 carminibus et
cantibus *K*

metrica, quae mensuras terrae dimensionesque conplectitur. Septima astronomia, quae continet legem astrorum.

- III DE LITTERIS COMMVNIBVS. Primordia grammaticae artis litterae communes existunt, quas librarii et calculatores sequuntur. Quarum disciplina velut quaedam grammaticae artis 5 infantia est; unde et eam Varro litterationem vocat. Litterae autem sunt indices rerum, signa verborum, quibus tanta vis est, ut nobis dicta absentium sine voce loquantur. [Verba enim per 2 oculos non per aures introducunt.] Vsus litterarum repertus propter memoriam rerum. Nam ne oblivione fugiant, litteris 10 alligantur. In tanta enim rerum varietate nec disci audiendo 3 poterant omnia, nec memoria contineri. Litterae autem dictae quasi legiterae, quod iter legentibus praestent, vel quod in 4 legendo iterentur. Litterae Latinae et Graecae ab Hebraeis videntur exortae. Apud illos enim prius dictum est aleph, 15 deinde ex simili enuntiatione apud Graecos tractum est alpha, inde apud Latinos A. Translator enim ex simili sono alterius linguae litteram condidit, ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum et litterarum esse matrem. Sed Hebraei viginti duo elementa litterarum secundum Veteris Testamenti 20 libros utuntur; Graeci vero viginti quattuor. Latini enim inter utramque linguam progredientes viginti tria elementa habent. 5 Hebraeorum litteras a Lege coepisse per Moysen: Syrorum autem et Chaldaeorum per Abraham. Vnde et cum Hebraeis et numero et sono concordant, solis characteribus discrepant. 25 Aegyptiorum litteras Isis regina, Inachis filia, de Graecia veniens in Aegyptum, repperit et Aegyptiis tradidit. Apud Aegyptios autem alias habuisse litteras sacerdotes, alias vulgus; sacerdo-

1 terrae *om.* TA¹C 4 liberalii T: liberarii C¹ 8 Verba . . . introducunt *hab.* TUWX: *om.* ABCGK Sang. *extr.* 9 introducunt TW: introducuntur X: introeunt U 10 rerum est T (*non* W) 11 dici CTW audiendum K 12 retineri K 13 praestent] prevent U *ut vid.* (*non* W) 15 prius] primum *suprascr.* A²: primus primum Sang. *extr.* 16 ante enuntiatione 5-6 litt. *eras.* K 18 possemus B 19 et] ac C 20 duobus elementis T: duobus numeris U 21 enim] autem C Sang. *extr.* 27 et *om.* T

tales *ἱερὰς, πανδήμους* vulgares. Graecarum litterarum usum primi Phoenices invenerunt ; unde et Lucanus (3, 220):

Phoenices primi, famae si creditur, ausi
mansuram rudibus vocem signare figuris.

- 5 Hinc est quod et Phoeniceo colore librorum capita scribun- 6
tur, quia ab ipsis litterae initium habuerunt. Cadmus Age-
noris filius Graecas litteras a Phoenice in Graeciam decem et
septem primus attulit ; A.B.Γ.Δ.E.Z.I.K.Λ.M.N.O.Π.P.C.T.Φ.
His Palamedes Troiano bello tres adiecit H. X. Ω. Post
10 quem Simonides Melicus tres alias adiecit Ψ. Ξ. Θ. Y litteram 7
Pythagoras Samius ad exemplum vitae humanae primus for-
mavit ; cuius virgula subterior primam aetatem significat, in-
certam quippe et quae adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit.
Bivium autem, quod superest, ab adolescentia incipit : cuius
15 dextra pars ardua est, sed ad beatam vitam tendens : sinistra
facilior, sed ad labem interitumque deducens. De qua sic
Persius ait (3, 56) :

Et tibi qua Samios deduxit littera ramos,
surgentem dextro monstravit limite callem.

- 20 Quinque autem esse apud Graecos mysticas litteras. Prima Υ, 8
quae humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda
Θ, quae mortem [significat]. Nam iudices eandem litteram Θ
adponebant ad eorum nomina, quos supplicio afficiebant. Et
dicitur Theta ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est a morte. Vnde et habet
25 per medium telum, id est mortis signum. De qua quidam :

O multum ante alias infelix littera theta.

Tertia T figuram demonstrans Dominicae crucis, unde et 9
Hebraice signum interpretatur. De qua dictum est in Eze-

1 *πανδήμους* - os αβγ 2 invenerunt . . . Phoenices *om.* C¹ 3 primi
famae A : magni fama K : primi magni BCTUIW (ex magni (*suprascr.*
primi) in *archetypo* ?) sic cr. U (non W) aut si T (non UW) 5 in-
scribuntur C : ** scribuntur K : scribantur T Sang. extr. 7 a CK : e T :
et B¹ 9 His . . . Ω. *om.* B¹ H. X. Ω. . . . adiecit *om.* T¹ Post quem
autem sim. B 10 Melicus *Arev.* : miles BCTUIW : *om.* A : in K 6 litt.
erasae adiecit AK¹ ut vid. : addidit (-ded-) BCUW ψξθCT : ξψθB :
ξθψK 13 se adhuc B 20 apud gregos K 22 mortem significat
TU : mortem ABCK 25 mortis] morsus C¹

- chielo angelo (9, 4): 'Transi per medium Ierusalem, et signa thau in frontes virorum gementium et dolentium.' Reliquas vero duas summam et ultimam sibi vindicat Christus. Ipse enim principium, ipse finis, dicens 'Ego sum A et Ω.' Concurrentibus enim in se invicem A ad Ω usque devolvitur, et 5 rursus Ω ad A replicatur, ut ostenderet in se Dominus et initii
 10 decursum ad finem et finis decursum ad initium. Omnes autem litterae apud Graecos et verba componunt et numeros faciunt. Nam Alpha littera apud eos vocatur in numeris unum. Vbi autem scribunt Beta, vocatur duo; ubi scribunt Gamma, vocatur in numeris ipsorum tres; ubi scribunt Delta, vocatur in numeris ipsorum quattuor; et sic omnes litterae apud eos nu-
 11 meros habent. Latini autem numeros ad litteras non computant, sed sola verba componunt, excepto I et X littera, quae et figura crucem significat et in numero decem demonstrat. 15
- IV DE LITTERIS LATINIS. Latinas litteras Carmentis nympha prima Italis tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus futura canebat. Ceterum proprie vocata [est] Nicostrate.
 2 Litterae autem aut communes sunt aut liberales. Communes dictae, quia multi eas in commune utuntur, ut scribere et legere. 20 Liberales, quia eas tantum illi noverunt, qui libros conscribunt
 3 recteque loquendi dictandique rationem noverunt. Litterarum duplex modus est: dividuntur enim principaliter in duas partes, in vocales et consonantes. Vocales sunt quae directo hiatu faucium sine ulla conlisione varie emittuntur. Et dictae vocales, 25 quod per se vocem inpleant, et per se syllabam faciant nulla

1 angelo] per angelum C 2 frontibus KL : fontes C¹ virorum
 om. KL 10 duo gamma vocant KL 11 tres] tria TUW in
 numeris ipsorum om. K¹ 13 ad litteras] a literis K¹ 14 Pro ex-
 cepto (-is)... demonstrat haec sunt in TUW, excepto aliquae quae numeros
 figura demonstrant, ut C pro centum, D pro quingentis (-tos T), I pro
 uno, L pro quinquaginta, T pro mille, V pro quinque, et X (littera add.
 UW) quae in figura crucem significat et in numero decem demonstrat
 exceptis AK Mon. : -tas B¹ : exapto C¹ (non Rem.) litteris AK :
 -ras B (non Rem. Mon.) quae et figuram A¹K : quae et in figura BC
 Rem. P : quae in figura γ (vid. supra) Mon.¹ 18 est hab. TU : om.
 ABCKLW Sang. extr. nicostrata W 19 autem om. T aut om. C¹
 20 quia] quod K¹ ut vid. L et om. K¹ 24 direpto C¹ 25 mittuntur T

adhaerente consonante. Consonantes sunt, quae diverso motu
 linguae vel inpressione labrorum efficiuntur. Et vocatae conso-
 nantes quia per se non sonant, sed iunctis vocalibus consonant.
 Haec in duabus partibus dividuntur: in semivocalibus et in 4
 5 mutis. Semivocales dictas eo, quod quiddam semis de vocali-
 bus habeant. Ab E quippe vocali incipiunt, et desinunt in
 naturalem sonum [ut F, L, M et ceterae]. Mutae autem dictae,
 quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si
 enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum litterae
 10 murmur sonabit [ut B, G, D et ceterae]. Vocales autem et
 semivocales et mutas a veteribus sonas et semisonas et insonas
 dictas. Inter vocales autem I et U apud Grammaticos varias 5
 habent significationes. Nam modo vocales sunt, modo semi- 6
 vocales, modo mediae sunt. Vocales ideo sunt, quia solae
 15 positae syllabas faciunt et aliis consonantibus coniunguntur.
 Consonantes ideo habentur, quia interdum habent post se
 vocales in hisdem syllabis constitutas, ut 'Ianus,' 'vates,' et
 habentur pro consonantibus. Mediae [autem] idcirco dicuntur, 7
 quoniam naturaliter solae medium sonum habent, ut 'illius,'
 20 'unius.' Coniunctae aliis pinguius sonant, ut 'Ianus,' 'vanus.'
 Solae enim aliter sonant, aliter iunctae. I vero propterea inter-
 dum duplex dicitur, quia quotienscumque inter duas vocales
 invenitur, pro duabus consonantibus habetur, ut 'Troia.' Ge-
 minatur enim ibi sonus eius. V quoque littera proinde inter- 8
 25 dum nihil est, quia alicubi nec vocalis nec consonans est, ut
 quis. Vocalis enim non est, quia I sequitur; consonans non
 est, quia Q praecedit. Ideoque quando nec vocalis, nec conso-
 nans est, sine dubio nihil est. Eadem et digammon a Graecis
 vocatur, quando sibimet aliisque vocalibus iungitur: quae ideo

2 labrorum BT: labiorum K¹C 3 quia] quod B iunctae C 5
 dictas] dictae T quidam T¹ 7 ut f l m et ceterae hab. TU: om. ABCK
 8 quia ex quod B 9 detraxerit B 10 ut b g d et ceterae hab. TU:
 om. BCK 14 mediae (om. sunt) K¹L 17 iano KL et om. T
 18 autem om. K¹L¹T: hab. ABC 19 illius unus AT: ilus unus BC
 20 ut . . . sonant om. B¹ 21 enim om. K¹L¹ 24 ibi] sibi C 25 ut
 quis V. e. n. est om. K¹: V. e. n. est q. l om. L¹ 27 quando] quia K¹
 29 vocatur BCTU: appellatur KL

- digammon dicitur, quia duplex est instar F litterae, quae duplicem Gammam habet, ad cuius similitudinem coniunctas vocales digammon appellari grammatici voluerunt, ut 'votum,' 'virgo.'
- 9 Inter semivocales autem quaedam liquidae dicuntur propterea, quia interdum in una syllaba postpositae aliis consonantibus 5 deficiunt et a metro excluduntur. Ex quibus duae apud Latinos liquescunt L et R, ut 'fragor,' 'flatus.' Reliquae M et N apud
- 10 Graecos liquescunt: ut 'Mnestheus.' Decem et septem autem Latinis litteris vetus scriptura constabat. Vnde et legitimae nominantur illa ratione, scilicet vel quod ab E vocali incipiunt 10 et in mutum sonum desinunt, ut sunt consonantes, vel quod a suo sono incipiunt et in vocalem E desinunt, ut sunt mutae [et
- 11 sunt A.B.C.D.E.F.G.I.L.M.N.O.P.R.S.T. et U]. H autem littera pro sola aspiratione adiecta postea est. Vnde et a plerisque aspiratio putatur esse, non littera, quae proinde aspi- 15 rationis nota dicitur, quia vocem elevat. Aspiratio enim est sonus uberius elatus, cuius contraria est prosodia, sonus aequa-
- 12 liter flexus. K litteram Salvius ludimagister pri[m]us Latinis adiecit, ut in sono discrimen faceret duarum litterarum C et Q; quae ideo supervacua dicitur, quia exceptis 'Kalendis' super- 20
- 13 flua iudicatur: per C enim universa exprimimus. Q litteram nec Graeci resonant, nec Hebraei. Exceptis enim Latinis hanc nulla alia lingua habet. Haec prius non erat. Vnde et ipsa supervacua est vocata quia per C cuncta veteres scripserunt.
- 14 X littera usque ad Augusti tempus nondum apud Latinos erat, 25

1 est ad instar K ex corr. L 3 votum ex vocatum C 4 dicuntur] ducuntur (-ant-?) T 5 positae T 6 apud latinos liquidae semper r et l L: apud (deinde ras.) r et l K¹ 10 vel om. U quod] quia K¹L 11 ut sunt . . . desinunt om. U quod] quia K¹L 12 desinunt CK: desinant BT et sunt . . . et U hab. TU: om. BCK 13 autem om. K¹L 14 adiecta postea est BC Sang. extr.: adiecta posita est T fort. recte: posita est K¹L 15 adspiratio ** esse putatur L: adsp. putatur (om. esse) K¹: putatur aspiratio esse B 16 dicitur adspirationis nota KL 17 cuius] cui AK¹L 18 Salvius] salustius recc. prius T: postea C 19 ut in (om. L¹) sono du. l. discrimen (discretionem L) fac. KL c et g T 20 quae om. C¹ supervacuae K¹ ut vid. T quia] quod K¹L 21 Nam et q nec K¹ ut vid. L nec greci nec ebrei resonant T 25 x litt. ad aug. temporis T¹

[et digne hoc tempore, quo Christi nomen innotuit, quod per eam, quae crucis signum figurat, scriptitatur,] sed pro ea C et S scribebant, unde et duplex vocatur, quia pro C et S ponitur, unde et ex eisdem litteris conpositum nomen habet. A Graecis 15
 5 [autem] duas litteras mutuavit Latinitas, Y et Z, propter nomina scilicet Graeca, et haec apud Romanos usque ad Augusti tempus non scribebantur, sed pro Z duas S ponebant, ut 'hilarissat'; pro Y vero I scribebant. Vnicuique autem litterae tria acci- 16
 10 potestas, quae vocalis, quae consonans habeatur. A quibusdam et ordo adicitur, id est quae praecedit, quae sequitur, ut A prior sit, subsequens B. A autem in omnibus gentibus ideo prior est litterarum, pro eo quod ipsa prior nascentibus vocem aperiat. Nomina autem litterarum gentes ex sono propriae linguae de- 17
 15 derunt notatis oris sonis atque discretis. Nam postquam eas animadverterunt, et nomina illis et figuras inposuerunt: figuras autem partim ex placito, partim ex sono litterarum formaverunt: ut puta I et O, quarum uni sicut exilis sonus, ita tenuis virgula, alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. Potestatem autem 20
 20 natura dedit, voluntas ordinem et apicem. Inter figuras littera- 18
 rum et apicem veteres dixerunt, apicem dictum propter quod longe sit a pedibus, et in cacumine litterae adponatur. Est

1 et digne... scriptitatur (scriptatur U) hab. γ (= TUX) : om. $\alpha\beta$ 2
 sed] dudum autem TUX et om. B (non Rem. Mon.) 4 eisdem ex eis KL
 5 autem T: om. BCKL duo TU (non W) literis duas K mut.
 Lat. om. T¹ 7 hilarissat] vulgarissat ex *****arissat KL 8 i scribe-
 bant] scri. h (n U) et a TU: i ponebant B (non Rem. Mon.). Quae in γ
 apparent, ea licet huc referre, iscribebant (i.e. i scribebant) KA (i.e. capi-
 tulum, sc. novum) autem om. KL accedunt K¹C¹ 9 quomodo] quo
 K¹L vocatur L 10 qua v. qua c. A habeatur. A quibusdam
 (cf. infra ad 19) 11 ad. litterarum id est T precedet T 12 subse-
 quens] sequens TB (non A) A littera in K¹L prior] prima K¹ ut
 vid. L 13 prior] prius K¹L 16 animadvertunt ex adverterunt KL
 figura inp. K 17 autem om. K¹L 18 unius L virgula] figura
 KL: figura (oblitter.) virgula C 19 sicut et] sic et L: sicut TC¹ pot.
 au. n. d. v. o. α (= A²BC: pot. n. d. v. au. o. A¹): pot. n. v. au. o. d. β
 (= KL). Cum a consentit γ , sed turbae factae sunt (de quibus vide Praefa-
 tionem) 20 figuram W 21 apices A² in ras. BCKL: apicem TUW
 distinxerunt CB marg. apicem om. B¹ 22 adponitur C

enim linea iacens super litteram aequaliter ducta. [Figura autem, qua tota littera scribitur.]

- V DE GRAMMATICA. Grammatica est scientia recte loquendi, et origo et fundamentum liberalium litterarum. Haec in disciplinis post litteras communes inventa est, ut iam qui didicerant 5 litteras per eam recte loquendi rationem sciant. Grammatica autem a litteris nomen accepit. Γράμματα enim Graeci litteras 2 vocant. Ars vero dicta est, quod artis praeceptis regulisque consistat. Alii dicunt a Graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est a virtute, quam scientiam vocaverunt. 10 3 Oratio dicta quasi oris ratio. Nam orare est loqui et dicere. Est autem oratio contextus verborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio 4 autem plena est sensu, voce et littera. Divisiones autem grammaticae artis a quibusdam triginta dinumerantur, id est, 15 partes orationis octo: vox articulata, littera, syllaba, pedes, accentus, positurae, notae, orthographia, analogia, etymologia, glossae, differentiae, barbarismi, soloecismi, vitia, metaplasmi, schemata, tropi, prosa, metra, fabulae, historiae.

- VI DE PARTIBVS ORATIONIS. Partes orationis primus Aristo- 20 teles duas tradidit, nomen et verbum; deinde Donatus octo definivit. Sed omnes ad illa duo principalia revertuntur, id est, ad nomen et verbum, quae significant personam et actum. 2 Reliquae adpendices sunt et ex his originem trahunt. Nam pronomen ex nomine nascitur, cuius officio fungitur, ut 'orator 25 ille.' Adverbium de nomine nascitur, ut 'doctus, docte.' Participium de nomine et verbo, ut 'lego, legens.' Coniunctio vero et praepositio vel interiectio in complexu istarum cadunt. Ideo et nonnulli quinque partes definierunt, quia istae superfluae sunt. 30

1 Figura. . . scribitur hab. γ (= TUWX) (adscribitur U) 5 didicerunt K¹ T 7 enim om. K¹ 11 dicta om. K quasi] quod sit K¹ 14 voce sensu K¹ 15 triginta partes din. T: xxvii din. C 17 notae om. CK¹ etymologia om. T 18 metaplasmi scemata K 19 tropus C: tropus an tropis K¹ inc. hist. fab. KL 22 referuntur B¹ id est om. K¹ 29 Ideo et] et om. K (non L) partes orationis d. AB² definiunt U

DE NOMINE. Nomen dictum quasi notamen, quod nobis VII
 vocabulo suo res notas efficiat. Nisi enim nomen scieris, co-
 gnitio rerum perit. Propria nomina dicta quia specialia sunt.
 Vnius enim tantum personam significant. Species propriorum
 5 nominum quattuor [sunt]: praenomen, nomen, cognomen,
 agnomen. Praenomen dictum eo, quod nomini praeponitur, ut
 'Lucius,' 'Quintus.' Nomen vocatum, quia notat genus, ut 2
 'Cornelius.' Cornelii enim omnes in eo genere. Cognomen,
 quia nomini coniungitur, ut 'Scipio.' Agnomen vero quasi
 10 accedens nomen, ut 'Metellus Creticus,' quia Cretam subegit.
 Extrinsecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. Cognomen-
 tum autem vulgo dictum eo, quod nomini cognitionis causa
 superadiciatur, sive quod cum nomine est. Appellativa nomina 3
 inde vocantur, quia communia sunt et in multorum significa-
 15 tione consistunt. Haec in viginti octo species dividuntur, ex qui-
 bus corporalia dicta, quia vel videntur vel tanguntur, ut 'caelum,'
 'terra.' Incorporalia, quia carent corpus; unde nec videri nec 4
 tangi possunt, ut 'veritas,' 'iustitia.' Generalia, quia multarum 5
 rerum sunt, ut 'animal.' Nam et homo et equus et avis ani-
 20 mal sunt. Specialia, quia partem demonstrant, ut 'homo.' Species 6
 enim animalium homo. Principalia, quia primam positionem ha- 7
 bent, nec aliunde nascuntur, ut 'mons,' 'fons.' Derivativa eo, 8
 quod ex alio nomine deducantur, ut a monte 'montanus.' Di- 9
 minutiva, quia minuunt sensum, ut 'Graeculus,' 'scholasticulus.'
 25 Sono diminutiva, quia sic sonant sicut diminutiva, sed intel- 10
 lectu principalia sunt, ut 'tabula,' 'fabula.' Tota Graeca, quia 11
 ex toto Graece declinantur, ut 'Callisto.' Sic enim [et] Graecus
 et Latinus dicit. Tota Latina, quia ex toto in Latinum ver- 12
 tuntur. Graecus dicit 'Odysseus,' Latinus 'Vlixes.' Media 13
 30 dicta quia ex parte Graeca sunt, ex parte Latina. Eadem et

1 dictum est quasi *KC ex corr.* 2 faciat *K¹ ut vid.* 5 sunt *hab.*
BC: om. K¹T praenomen . . . agnomen *om. K¹* 7 eo quod
 notat *B* 10 qui cretam *T* 14 quod c. sint *K¹* 15 viginti et octo
B 17 corpore *BCK* 19 equus] pecus *T* animalia *K* 23 ex]
 ab *K* 26 fabula tabula *K* 27 enim et gr. *CT* 28 in latino *K*:
 latinum (*om. in*) *T* 29 dixit *K* (*non Par. extr.*) 30 sunt et ex p. *T*

notha, quia corrumpunt ultimas syllabas manentibus prioribus,
 ut apud Graecos 'Alexandros,' 'Menandros'; apud nos 'Alex-
 ander,' 'Menander.' Dicta autem notha, quemadmodum no-
 14 thus dicitur quisquis de dispari genere nascitur. Synonyma,
 hoc est plurinomia, eo quod sit in pluribus nominibus sig- 5
 nificatio una, ut 'terra,' 'humus,' 'tellus.' Idem enim sunt
 15 omnia. Homonyma, hoc est uninomia, eo quod sit in uno
 nomine significatio plurima, ut 'tumulus,' nunc mons brevis,
 nunc tumens tellus, nunc sepulchrum. Est enim in uno no-
 16 mine significatio diversa. Relativa dicta eo, quod ad aliam 10
 17 referantur personam, ut 'magister,' 'dominus,' 'pater.' Illa
 autem quae dicuntur ad aliquid qualiter se habentia, a con-
 traria significatione dicta sunt, ut 'dexter.' Dici enim dexter
 18 non potest, nisi sinister fuerit. Porro qualitatis nomina ex eo
 dicta, quia per ea qualis quisque sit ostenditur, ut 'sapiens, 15
 19 'formosus,' 'dives.' Quantitatis, quia a mensura trahantur, ut
 20 'longus,' 'brevis.' Patronymica dicuntur eo, quod trahuntur
 a patribus, ut 'Tydides' Tydei filius, 'Aeneius' Aeneae filius,
 21 quamvis et a matribus et a maioribus ducantur. Ctetica, id
 22 est possessiva, a possessione, ut 'Evandrius ensis.' Epitheta, 20
 quae Latine adiectiva vel superposita appellantur, eo quod ad
 inplendam sui significationem nominibus adiciantur, ut 'ma-
 gnus,' 'doctus.' Adicis ea personis, ut 'magnus philosophus,'
 23 'doctus homo,' et plenus est sensus. Actualia ab actu descen-
 dunt, ut 'dux,' 'rex,' 'cursor,' 'nutrix,' 'orator.' Gentis a gente 25
 24 veniunt, ut 'Graecus,' 'Romanus.' Patriae a patria descendunt,
 ut 'Atheniensis,' 'Thebanus.' Loci a loco, ut 'suburbanus.'
 25 Verbialia dicuntur, quia de verbo nascuntur, ut 'lector.' Par-
 26 ticipalia, quae sic sonant sicut participia, ut 'legens.' Verbis

1 quia] quae K 4 de om. K¹ 6 idem enim a (= C : id enim B :
 idem A) γ (= T : id enim U) : idem ergo β (= K Par. extr.) 11 refe-
 runtur C 15 per ea BK : per eam CT 16 trahuntur K 19 et a
 maioribus om. K¹ Ctethica T² : Thetica BC : Thetica K : Tethica
 T¹ 24 discindunt ab actu K¹ 25 orator add. K²L² § 25 ante
 § 24 KL¹ ut vid. 28 quia] quae K 29 legens ABCK¹ ut vid.
 Par. extr. (L¹ n. l.) TUW : demens (clemens) dett. Verbi similia
 BK

similia, a verbi similitudine dicta, ut 'contemplator.' Nam et
 verbum est imperativi modi, futuri temporis, et nomen, quia
 conparationem recipit. Haec omnes species a nominum appel-
 latione descendunt. Secunda pars nominis conparatio. Con- 27
 5 paratio dicta quia ex alterius conparatione alterum praefert.
 Cuius gradus tres sunt : positivus, comparativus, [et] superla-
 tivus. Positivus dictus quia primus ponitur in conparationis
 gradu, ut 'doctus.' Comparativus ab eo, quod comparatus posi-
 tivo praefertur illi, ut 'doctior'; plus enim novit quam doctus.
 10 Superlativus eo, quod comparativo superferatur, ut 'doctissi-
 mus'; plus enim scit quam doctior. Genera dicta sunt quod 28
 generent, ut masculinum et femininum. Cetera nomina non
 sunt genera, sed hoc nominum ratio et auctoritas voluit. Neu-
 trum dictum quia nec hoc est nec illud, id est nec masculinum
 15 nec femininum. Commune dictum quia duobus generibus no-
 men unum communicat, ut 'hic' et 'haec canis.' Cui con- 29
 trarium est epicoenon, quia utrumque sexum sub uno genere
 enuntiat, ut 'hic piscis.' Est enim incerti sexus, quod nec
 natura nec oculis discernitur, sed sensus tantum peritia. Omne
 20 genus dictum, quia cunctis generibus servit : masculino et
 feminino, [et] neutro et communi et omni. Numerus vocatus 30
 quia per eum vel singularia vel pluralia nomina ostenduntur.
 Figura, quia vel simplicia vel composita sunt. Casus a cadendo 31
 dicti; per eos enim inflexa nomina variantur et cadunt. Nomi-
 25 nativus casus dictus quia per eum aliquid nominamus, ut 'hic
 magister.' Genetivus, quia per eum genus cuiuscumque quae-
 rimus, ut 'huius magistri filius,' vel quod rem significamus, ut

1 verbis T 3 recepit KC¹ 4 Comparatio *alt. om. K* 6 sunt tres K
 pos. comp. et sup. B¹: pos. comp. sup. CK: pos. sup. et comp. T 7
 primus] prius T 8 gradu] gradus T 9 illi om. B 12 generent
 BCTU: generantur AK nom. om. T non . . . vol. om. K¹ 13 ho-
 minum Arev. rat. ut auct. C¹ 14 id est om. K¹ 15 nomen unum]
 nomen K¹C 16 communicat] significat T Cuius T 17 epic.
 epic. est quia C¹ sexum . . . genere om. K¹ 18 incertus B 21
 et n. et comm. BT: n. et comm. C: n. comm. K 23 Figura . . . sunt
 post § 31 K 24 dictus ut vid. K¹: dicti sunt C cadent K¹ 27 vel
 quod . . . mag. liber om. K¹A¹

- 32 'huius magistri liber.' Dativus, quia per eum nos dare alicui aliquid demonstramus, ut 'da huic magistro.' Accusativus, quia per eum aliquem accusamus, ut 'accuso hunc magistrum.' Vocativus, quia per eum aliquem vocamus, ut 'o magister.' Ablativus, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam signifi- 5
33 camus, ut 'aufer a magistro.' Hexaptota nomina dicta eo, quod per sex casus varietates habent, ut est 'unus.' Pentaptota, quod tantum in quinque casibus variantur, ut 'doctus.' Te-
traptota, quod tantum in quattuor casibus declinentur, ut 'la-
teris.' Triptota, quod tantum in tribus, ut 'templum.' Diptota, 10
quod tantum in duobus, ut 'Iuppiter.' Monoptota, quod uno tantum casu utuntur, ut 'frugi.'

VIII DE PRONOMINE. Pronomen dictum, quia pro vice no-
minis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsud dum iteratur.
Nam cum dicimus, 'Vergilius scripsit Bucolica,' addimus pro- 15
nomen, 'ipse scripsit Georgica'; sicque varietas significationis
2 et fastidium tollit et ornatum inducit. Pronomina autem aut
finita sunt, aut infinita. Finita pronomina dicta eo, quod
definiunt certam personam, ut 'ego'; me enim statim intelligis.
Infinita dicuntur, quia non sunt certae personae. De absen- 20
tibus enim dicitur et incertis, ut 'quis,' 'quae,' 'quod.' Minus
quam finita appellantur quia commemorationem faciunt notae
personae, ut 'ipse,' 'iste.' Certum est enim de quo dicitur.
3 Possessiva vocantur eo, quod aliquid nos possidere ostendunt.
Nam dum dico 'meus,' 'tuus,' definitio aliquid meum esse, vel 25
tuum. Relativa dicuntur, quia ad interrogationem referuntur,
ut 'quis est?' respondetur, 'is est.' Demonstrativa, eo quod

1 magistri liber TU: magistri BC eum nos aliquem C nos om.
B 2 ut . . . magistro om. K¹ 9 declinentur CT: declinantur
B: om. K¹ 12 tantum uno casu K 15 bucolicam B¹T 16
georgicam B¹T 17 et fast. BC Eins. frag. T: et om. K¹ 19
def. ut ego me en. certam personam int. (om. statim) K¹: def. cert.
pers. ut ego me en. cert. pers. i. (om. statim) A 21 et incertis om.
TU quae quod om. K¹ 22 quia] quae K 24 eo om. K aliquid
nos TC: nos aliquid KB 25 dum om. K¹ meum] nomen C¹ 26
quia interrogatione K 27 responditur B¹C¹K¹: respondit T his
C¹K¹: hic T

habent demonstrandi significationem. Aliquem enim prae-
sentem his demonstramus, ut 'hic,' 'haec,' 'hoc': quae tria
et articuli nominantur. Articuli autem dicti, quod nominibus 4
artantur, id est conligantur, cum dicimus 'hic orator.' Inter
5 articulum autem et pronomen hoc interest, quod articulus tunc
est, quum nomini coniungitur, ut 'hic sapiens.' Cum vero
non coniungitur, demonstrativum pronomen est, ut 'hic et
haec et hoc.' Omnia autem pronomina aut primogenia sunt 5
aut deductiva. Primogenia dicta sunt quia aliunde originem
10 non trahunt. Haec viginti et unum sunt. Finita tria: 'ego,'
'tu,' 'ille.' Infinita septem: 'quis,' 'qualis,' 'talis,' 'quantus,'
'tantus,' 'quotus,' 'totus.' Minus quam finita sex: 'iste,' 'ipse,'
'hic,' 'is,' 'idem,' 'sui.' Possessiva quinque: 'meus,' 'tuus,'
'suus,' 'noster,' 'vester.' Reliqua autem deductiva dicuntur,
15 quia ex istis deducta atque composita existunt, ut 'quispiam,'
'aliquis,' et reliqua.

DE VERBO. Verbum dictum eo, quod verberato aere sonat, IX
vel quod haec pars frequenter in oratione versetur. Sunt autem
verba mentis signa, quibus homines cogitationes suas invicem
20 loquendo demonstrant. Sicut autem nomen significat perso-
nam, ita verbum factum dictumque personae. In persona verbi
agentis et patientis significatio est. Nam 'scribo' personae
factum est. Item 'scribor' personae factum indicat, sed eius
a quo patitur. Verborum genera duo sunt: grammaticorum 2
25 atque rhetorum. Grammaticorum in tria cadunt tempora:
praeteritum, instans, futurum, ut 'fecit,' 'facit,' 'faciet.' Rhe-
torum autem universa oratio verba dicuntur veluti, 'verbis bonis
nos cepit,' 'verba bona habuit,' ubi non tantum verba, quae in
tria cadunt tempora, sed universa oratio est. Verborum species

1 demonstrandi K^1 ut vid. T: demonstrantis BC 3 et om. K^1
Art. . . orator om. U 4 cum] sicut T^1 5 autem om. K 6
iungitur BT 7 non] nomini T pronomen] nomen T^1 hic
haec hoc K^1 8 sunt aut ded. KC: aut ded. sunt TB 10 non]
nomine T 14 noster et vester B 17 sonet B 22 scribo agentis
personae T 24 patitur C^1 26 instans] presens T 28 cepit] accipit
C non] nomen T

Subiunctivae dicuntur, quia subiunguntur, ut 'que.' Dicimus enim 'regique hominique Deoque'; non dicimus, 'que regi, 3 que homini.' Expletivae dictae, quia explent propositam rem, ut puta, 'si hoc non vis, saltem illud fac.' Communes nominantur, quia ubivis ponuntur [et subiunguntur], ut 'igitur hoc 5 4 faciam,' 'hoc igitur faciam.' Causales dicuntur a causa eo, quod aliquid cogitent facere, ut puta, 'occido illum, quia habet aurum'; causa est. Rationales dicuntur a ratione, qua quisque utitur in faciendo, ut 'quomodo eum occidam, ne agnoscar? veneno an ferro?' 10

XIII DE PRAEPOSITIONE. Praepositio dicta, quod nominibus praeponatur et verbis. Accusativae et ablativae praepositiones a casibus, quibus serviunt, dictae. Loquellares vero, quia loquellis, id est verbis semper cohaerent, nec aliquid valent solae positae, ut 'di,' 'dis.' Coniunctae vero verbis figuram faciunt, 15 ut 'diduco,' 'distraho.'

XIV DE INTERIECTIONE. Interiectio vocata, quia sermonibus interiecta, id est interposita, affectum commoti animi exprimit, sicut cum dicitur ab exultante 'vah,' a dolente 'heu,' ab irascente 'hem,' a timente 'ei.' Quae voces quarumcumque lingua- 20 rum propriae sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

XV DE LITTERIS APUD GRAMMATICOS. [Quot sint articulatae voces. Et dicta littera quasi legitima, eo quod legentibus iter praebeat vel in legendo iteretur.]

XVI DE SYLLABA. Syllaba Graece, Latine conceptio sive con- 25

1 quia subi. ut que *om.* *K*¹ 2 enim . . . dicimus *om.* *T* 3 post que homini *add.* que deo *K*²*L*² Expletivae . . . illud fac *om.* *C*¹ prepositam *T* 4 saltem] vel *T* nominantur *ABCTU*: vocantur *K* 5 ponuntur *B*¹*K* *ut vid.* *TU*: praeponuntur *AC* et sub. *ACK*: *om.* *B*¹*TU* ut . . . faciam *om.* *K*¹ 7 cogunt *Arev.* 8 quia quisque *T* 10 ferro an ven. *C* 11 d, eo quod *K* nom. . . . verbis *om.* *K*¹ 12 praepo- nantur *C*¹ acc. autem et *K* 13 vero *om.* *T* 16 distrao *T*: distraho *B*: distruo *AKU* 19 heu . . . Quae *om.* *K*¹ 21 sunt in aliam linguam non f. *L* (*K*¹ n. l.) 22-24 *om.* *ACGKL*: hab. *TU*: tit. solum hab. *B*: tit. et haec iam in principio huius operis disputatum est *W* 22 Quod *TU* sit *U* 23 vocis *TU* et *T*: ut *U* de voce et litteris iam hoc supra dixit *T*² marg. (cf. Praefationem) 25 complexio] conexio *E*¹

plexio dicitur. Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν τὰ
 γράμματα, id est a conceptione litterarum. Συλλαμβάνειν enim
 dicitur concipere. Vnde vera illa est syllaba, quae ex pluribus
 nascitur litteris. Nam unam vocalem pro syllaba abusive, non
 5 proprie dici, quae non tam syllaba dicenda est quam ratio
 temporum. Syllabae autem aut breves sunt, aut longae, aut
 communes. Breves vocatae, quia numquam produci possunt. 2
 Longae, quia semper producuntur. Communes autem, quia
 pro scribentis arbitrio cum necessitas cogit et producuntur et
 10 corripuntur. Lege Donatum. Ideo autem syllabae longae
 brevesque dicuntur, quia per varias vocum moras aut dupla aut
 simpla spatia temporis habere videntur. Diphthongae syllabae
 Graeco nomine dictae, quod in eis binae vocales iunguntur.
 Ex his apud nos veras esse quattuor: 'ae,' 'oe,' 'au,' 'eu.' 3
 15 'Ei' vero apud maiores tantum celebrata fuit. Syllaba autem
 apud metricos ideo semipes nominatur, quod sit dimidius pes.
 Nam pes duabus constat syllabis. Cum ergo syllaba una est,
 quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omnium
 singulas formas aptissimas fecit, et ob id statua honoratus est.
 20 DE PEDIBVS. Pedes sunt, qui certis syllabarum temporibus XVII
 insistunt, nec a legitimo spatio umquam recedunt. Pedes
 dicti eo, quod per ipsos metra ambulent. Nam sicut nos pedi-
 bus incedimus, ita metra quasi pedibus gradiuntur. Pedes
 autem omnes centum viginti quattuor sunt: disyllabi quattuor,
 25 trisyllabi octo, tetrasyllabi sedecim, pentasyllabi triginta duo,
 hexasyllabi sexaginta quattuor. Vsque ad quattuor autem
 syllabas pedes dicuntur, reliqui syzygiae vocantur. Ipsi autem 2
 pedes habent speciales causas nominum, quare ita vocentur.

1 συλλαβεῖν (sillabin) TU	2 id est om. K ¹	syllaba enim T
3 conc. dicitur K vere KC	6 autem om. K ¹	8 semper pro-
ducuntur CK: numquam corripì possunt BT. Huc fortasse referendum		illud quia numquam in xvii. 1 (inter quattuor et trisyllabi) in C
om. K ¹ 11 quia] quod ut vid. K ¹	13 iungantur B	14 esse que quat-
tuor T	15 tantummodo cel. K	16 ideo s. n. quod ABTU: s. n. eo
quod K: ideo s. n. eo quod C	17 syllabis constat K	18 quasi om.
K ¹ Lintius Isid.: Δίνδιος Strabo, alii	26 ad qu. syll. (om. autem) C	
27 vocantur . . . dicuntur K ¹ ut vid.	28 vocantur B ¹ K ¹ ut vid.	

Pyrrichius dictus est, quia hic assidue vel in certamine, vel in ludo puerili saepius frequentabatur. Spondeus dicitur quia tractim sonat. Nam spondeus tractus quidam dicitur, id est sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantium. Vnde et hi, qui tibias caneant in sacris gentilium, spondiales nominabantur. 3 Trochaeus vero ab eo dictus est, quod celerem conversionem faciat cantilenae, et quasi rota velociter currat in metris. 4 Τροχός enim Graece rota dicitur. Iambus dictus est eo, quod ἱαμβόζειν Graeci detrahere dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes invectiones vel detractiones implere poetae sunt soliti. 10 Dictum autem nomen ab eo, quod veluti venenum quodammodo maledicti aut livoris infundat. Tribrachys qui et chorius appellatur, dictus tribrachys, quia sit ex tribus brevibus. 6 Molossus dictus a saltatione Molossorum, quam exercuerunt 7 armati. Anapaestus. [Appellatur quia remissionibus et ludis 15 8 hic pes magis dicatus est.] Dactylus a digito dictus, quod a longiori modo inchoans in duos desinit breves. Sic et iste pes iuncturam unam habet longam et duas breves. Vnde et manus 9 oppansa palma dicitur, et pendentes digiti dactili. Amphibrachys, quod in utraque parte brevem habeat, longam in medio 20 10 interiacentem. Βραχύς enim brevis dicitur. Amphimacrus, quod duae hinc inde longae habent in medio inclusam brevem. 11 Μακρός enim longus dicitur. Bacchius appellatus est eo, quod 12 eo pede Bacchia, id est Liberi sacra celebrabantur. Antibacchius vel Palimbacchius dictus quia iteratus a Bacchio est. 25 13, 14 Proceleumaticus, quod sit ad celeuma canentium aptus. Di-

2 lusu *K*¹ 5 tibias *BT*: tubis *CK* spondiale *B*: σπονδαῖλαι *Otto*
 7 in metris currat *B* 8 est *om.* *K*¹ 9 iambozim (-in) *codd.*
 huius enim modi *K* 10 inventiones *B*: intentiones *T* (*non UW*)
 11 au. hoc nomen *T* 12 maledicti aut aliquo ligoris *CK*¹ ut *vid.* (*sed*
licquoris) 13 quia sit] quasi *K*¹ § 7 *om.* *K*¹: Anapaestus
solum hab. *A*¹*C*: Anap. appellatur (-tus) . . . dicatus est *hab.* *TUWX*:
 Anapaestus percussus interpretatur quia videlicet dactilo sono reciproco
 obloquitur. greci autem anapaestum percussione dicunt *B*. In *A marg.*
manu satis antiqua haec scripta sunt dictus a percussione. appellatur quia
 remissionibus et ludis hic pes magis dicatus est 19 pansa *K*¹ 21
 iacentem *K* 23 app. est grece eo *K*¹: dictus est eo *B* 24 cele-
 brabant *K* 26 celeumam *BT*

spondeus autem et ditrochaeus et diiambus dicti quod geminis
 constant iambis, spondeis vel trochaeis. Antispastus, quod sit 15
 ex contrariis syllabis, ex brevi et longa, ex longa et brevi. Cho- 16
 riambus vero, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptis-
 5 simum sit. Ionici sane propter numerorum inaequalem sonum 17
 dicti. Habent enim binas longas syllabas binasque correptas.
 Paeones dicti ab inventore. [Constant enim ipsi ex una longa 18
 et tribus brevibus, quae longa iuxta nomina eorum variatim est
 constituta.] Epitriti vocati quod semper tres longas habeant 19
 10 syllabas et unam brevem. Syzygiae autem sunt pentasyllabi et 20
 hexasyllabi pedes; et dictae apud Graecos *συζυγίαι* quasi quae-
 dam declinationes. Sed hi non sunt pedes, sed appellantur
 pentasyllabi et hexasyllabi, quia ultra quinque et sex syllabas non
 procedunt. Vnde non oportet in carmine has syllabas quod-
 15 libet excedere nomen, ut 'Carthaginensium,' 'Hierosolymitano-
 rum,' et 'Constantinopolitanorum.' Accidunt unicuique pedi 21
 arsis et thesis, id est elevatio et positio vocis. Neque enim iter
 pedes dirigere poterunt, nisi alterna vice leventur et ponantur,
 ut 'arma': 'ar' elevatio est, 'ma' positio. In his duobus per divi-
 20 sionem pedes legitimi colliguntur. Aequa divisio est quotiens
 arsis et thesis aequali temporum divisione caeduntur. Dupla, 22
 quotiens ex his unum alterum duplo vincit. Sescupla vero est,
 quotiens unum alterum sescuplo superat. In simpla enim eius
 parte unus plus invenitur: in dupla unus minus habetur. Se-
 25 scum enim dimidium dicitur. Triplum est, quando maior pars
 ter continet totum minus, id est tria et unum. Epitritum est,
 quando minus continetur a maiore, <et> eius tertia pars. Cae-
 duntur vero pedum membra vel per aequalitatem vel per duplum
 vel per sescuplum vel per triplum vel per epitritum.

1 gemini *K* 3 ex longa *om. C* 5 numerum *T* 6 enim
om. K¹ longas binas *T* 7-9 constant . . . constituta *hab. γ (= TU)* :
om. α (= BC) β (= K) 9 habent *K* 10 et hexasyllabi *om. C¹* 11 et
 dictae] dictae *K¹* quasi *om. K¹* 13 qui ultra *K¹ (non B)* 14 non
om. B carmine has] carminibus *K¹* 18 potuerunt *BT* 22 altero *K¹*
 23 enim] est *C¹* 24 habeatur *T* sexcum *BK¹*: sesquum *T*:
 sexcuplum *C* 25 triplum enim est *T*

23 Partimus ergo in aequa hos :

Spondeum, — —

Pyrrhichium, ∪ ∪

Dactylum, — | ∪ ∪

Anapaestum, ∪ ∪ | —

Dispondeum, — — | — —

Proceleumaticum, ∪ ∪ | ∪ ∪

Diiambum, ∪ — | ∪ —

Ditrochaenum, — ∪ | — ∪

Antispastum, ∪ — | — ∪

Choriambum, — ∪ | ∪ —

24 Item dupla partimus hos pedes :

Trochaenum, — | ∪

Iambum, ∪ | —

Molossus, — | — —

Tribrachium, ∪ | ∪ ∪

Ionicum maiorem, — — | ∪ ∪

Ionicum minorem, ∪ ∪ | — — 10

25 [Vnus vero est tantum qui tripla partitione dividitur, quae est maxima atque ideo minimis metris adest.]

Amphibrachys, ∪ | — ∪

26 Sescupli autem sunt hi :

Amphimacrus, — | ∪ —

Bacchius, ∪ — | —

Antibacchius, — | — ∪

Paeon primus, — | ∪ ∪ ∪

Paeon secundus, ∪ — | ∪ ∪

Paeon tertius, ∪ ∪ | — ∪

Paeon quartus, ∪ ∪ ∪ | —

27 Restant, quos epitrita partitione dividimus :

Epitritus primus, ∪ — | — —

Epitritus secundus, — ∪ | — — 20

Epitritus tertius, — — | ∪ —

Epitritus quartus, — — | — ∪

Sunt igitur aequi [quidem] decem, dupli vero sex, triplus unus, sescupli septem, epitriti quattuor. Vnus vero tantum est qui tripla partitione dividitur, quae est maxima atque ideo minimis

28 metris adest. Numerus autem syllabarum in pedibus a duabus 25 usque ad sex protenditur; ulterius enim non procedit, quia usque ad sex syllabas tenduntur pedes. Tempora in pedibus sunt, ut

7 Item] ita B 11 Vnus . . . adest hab. γ (= T) : om. αβ (cf. ad § 27 infra) partione T 19 partione KT 22 sunt igitur equi decem A : s. i. quindecim B : s. i. relequi decem C : s. i. qui decem M : s. quidem aequi decem K : sunt igitur aequi (eq.) quidem decem TU 23-25 unus vero . . . metris adest post quattuor γ (= TU) : unus vero . . . dividitur post triplus unus et quae est . . . adest post septem α (= ABC) β (= KM) 23 ep. quat. fiunt M qui] quia K (non M) 24 par- tione K (non M) T (non U) dividetur TU minime dett. 25 Septemnumerus T (non U) (vii pro N) autem om. K¹ ped. ad sex. ult. non K¹ duobus BT 26 protenduntur T proce- dunt T

quanta unusquisque pes habeat. Resolutio est pedum, quando pro una longa duae breves ponuntur, aut pro duabus longis quatuor breves, ut (Virg. Aen. 2, 17):

Sectaue intexunt abiete costas.

5 'Abiete' nunc resolutio est spondei in proceleumatico, in qua resolutione semper synaloepham sequitur Vergilius. Ex una 29 autem longa duae breves fiunt: ex duabus autem brevibus longa numquam fit. Findi enim solida possunt, solidari scissa non possunt. Figura est, cuius nota syllabae agnoscuntur. Vbi 10 enim circuli partem inferiorem bis positam aspicias, pyrrhichius est, ∪ ∪; ubi I geminam iacentem, spondeus, ——. Nam nota brevis inferior semicirculus est; nota longa I iacens est. Metra in pedibus accidunt, ut a trochaeo trochaicum, a dactylo 30 dactylicum, a iambo iambicum, de quibus paulo post dicendum est. 15

DE ACCENTIBVS. Accentus, qui Graece prosodia dicitur XVIII [ex Graeco nomen accepit]. Nam Graece πρὸς, Latine 'ad,' ᾠδή Graece, Latine 'cantus' est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini autem habent et alia nomina. 20 Nam accentus et tonos et tenores dicunt, quia ibi sonus crescit et desinit. Accentus autem dictus, quod iuxta cantum sit, si- 2 cut adverbium quia iuxta verbum est. Acutus accentus dictus, quod acuat et erigat syllabam, gravis, quod deprimat et deponat. Est enim contrarius acuto. Circumflexus, quia de acuto 25 et gravi constat. Incipiens enim ab acuto in gravem desinit, atque ita dum ascendit et descendit, circumflexus efficitur. Acutus autem et circumflexus similes sunt. Nam uterque levant 3 syllabam. Gravis contrarius videtur ambobus. Nam semper deprimit syllabas, cum illi levant, ut (Lucan. 1, 15):

30 Vnde venit Titan, et nox ibi sidera condit.

1 unusquis B 3 quatuor breves ponuntur a (= B: aut... ponuntur
om. propter homoeotel. C) 11 I] unam K: om. T geminum K
12 semicirculus (om. est) K¹ 14 post om. B 16 Accentus
qui om. K¹ 17 ex... accepit hab. BC: om. K¹ T πρὸς... Graece
om. K ad... Latine om. T (non U) 18 cantus dicitur K
19 est expressum K 20 ubi K¹ 22 adv. iuxta verb. (om. quia
et est) K¹ 25 et gravi... acuto om. T¹ 28 amb. vid. K¹
29 ut est unde T 30 ibi BK ut vid. T: ubi C

'Vnde' hic gravis est. Minus enim sonat quam acutus et circumflexus. Monosyllaba autem pars orationis si naturaliter brevis est, ut 'vir,' aut positione longa, ut 'ars,' acutum accentum habebit. Si vero naturaliter longa, ut 'res,' circumflexum. Disyllaba pars orationis si priorem naturaliter longam habet et ultimam brevem, circumflectitur, ut 'Musa'; aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis si mediam brevem habet, ut 'tibia,' tunc primam acuimus. Si vero naturaliter longam habet secundam et ultimam brevem, ut 'Metellus,' tunc mediam circumflectimus. Tetrasyllaba autem [pars orationis] et pentasyllaba ratione trisyllabarum retinentur. Gravis accentus cum uno accentu poni potest in dictione una, cum utrisque numquam; ut ['Catullus']. In composita dictione unus accentus est. Accentus autem reperti sunt vel propter distinctionem, ut (Virg. Aen. 8, 83): 'Viridique in litore conspicitur sus,' ne dicas 'ursus'; vel propter pronuntiationem, ne dicas 'meta' breviter et non producta <A> 'meta'; vel discernendae ambiguitatis causa, ut 'ergo.' Nam cum producitur 'go,' causam significat; cum corripitur, coniunctionem.

XIX DE FIGVRIS ACCENTVVM. Figurae accentuum decem sunt, quae a grammaticis pro verborum distinctionibus adponuntur.

Ὁξεῖα, id est acutus accentus, linea a sinistra parte in dexteram partem sursum ducta, fit ita: ' Βαρεῖα, id est gravis, linea a summo sinistralae in dexteram deposita, fit ita: ' Περισπωμένη, id est circumflexus, linea de acuto et gravi facta, exprimitur ita: ^ Μακρός, id est longa, virgula iacens est ita: — Βραχύς, id est brevis, pars est circuli inferior, iacens ita: ∪ Ὑφέν, id est coniunctio, quia

1 enim] autem *K* 4 habebit] habet *K* 9 ut metellus tunc *a* (=BC: *A*¹ n. l.: ut Romanus tunc *A*²) *β* (=K¹): ut cethegus ut metellus tunc *T* media circumflectitur *K* (non *A*) 10 pars orationis hab. *β* (=KL²: L¹ om. tetr. . . retinentur): om. *a* (=ABC) *γ* (=T) 11 retinetur *K* 12 utriusque *C* 13 ut *a* (=BC) *β* (=K): ut catullus *γ* (=TU²: catullus U¹) 16 vel pronuntiatione *K* 21 dictionibus *K* 22 id est] idem *K* 23 partem om. *K*¹ a su. sinistralae in dexteram *B*: a su. dexterale in sinistram *a* (=AC) *γ* (=TU): a dextera in sinistra *K*¹ (Isidori error subesse potest) 25 ita om. *K* 27 est prius om. *K* quia] qui *K*¹

duo verba conectit, subiecta virgula versui circumflexa, fit ita : \swarrow
 Diastole, id est distinctio, quae e contrario separat, dextra pars 7
 circuli supposita versui, fit ita : \nearrow Apostrophus pars item cir- 8
 culi dextra et ad summam litteram adposita, fit ita : \circ , qua
 5 nota deesse ostenditur in sermone ultima vocalis, ut ‘tribunal’
 pro ‘tribunale.’ $\Delta\alpha\sigma\epsilon\acute{\iota}\alpha$, quod interpretatur aspiratio, id est ubi 9
 H littera poni debet, tali figura notatur : \vdash $\Psi\iota\lambda\acute{\eta}$, quod interpreta- 10
 tur siccitas, sive purum, id est, ubi H littera esse non debet, tali
 nota ostenditur : \dashv Quorum duorum accentuum figuram Latini 11
 10 ex ipsa littera aspirationis fecerunt. Vnde si coniungas has,
 fecisti eandem aspirationis notam. Rursus si medium eius api-
 cem scindis, $\delta\alpha\sigma\epsilon\acute{\iota}\alpha\nu$ et $\psi\iota\lambda\acute{\eta}\nu$ facis.

DE POSITVRIS. Positura est figura ad distinguendos sen- XX
 sus per cola et commata et periodos, quae dum ordine suo
 15 adponitur, sensum nobis lectionis ostendit. Dictae autem
 positurae vel quia punctis positae adnotantur, vel quia ibi vox
 pro intervallo distinctionis deponitur. Has Graeci $\theta\acute{\epsilon}\sigma\epsilon\iota\varsigma$ vocant,
 Latini posituras. Prima positura subdistinctio dicitur ; eadem 2
 et comma. Media distinctio sequens est ; ipsa et cola. Vltima
 20 distinctio, quae totam sententiam cludit, ipsa est periodus ; cuius,
 ut diximus, partes sunt cola et comma ; quarum diversitas punctis
 diverso loco positae demonstratur. Vbi enim initio pronuntia- 3
 tionis necdum plena pars sensui est, et tamen respirare oportet,
 fit comma, id est particula sensus, punctusque ad imam litteram
 25 ponitur ; et vocatur subdistinctio, ab eo quod punctum subtus,
 id est ad imam litteram, accipit. Vbi autem in sequentibus iam 4
 sententia sensum praestat, sed adhuc aliquid superest de sen-
 tentiae plenitudine, fit cola, mediamque litteram puncto notamus ;
 et mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam
 30 litteram ponimus. Vbi vero iam per gradus pronuntiando 5

1 fit ita om. K^1	2 quae contraria separat K : quae contrario
s. B	5 deesse] de S ut vid. T
id est] sive B	6 quod] quoque K
media distinctio K	8
23 sensus BC	10 iungas B^1
26 accepit $B^1 C^1 K^1$	19 sequens est cola ipsa est
om. K	21 commata K
	22 enim in initio K
	28 punctum T
	30 vero

plenam sententiae clausulam facimus, fit periodus, punctumque ad caput litterae ponimus; et vocatur distinctio, id est disiunctio, 6 quia integram separavit sententiam. Hoc quidem apud oratores. Ceterum apud poetas ubi in versu post duos pedes syllaba remanet, comma est, quia ibi post scansionem praecisio verbi facta 5 est. Vbi vero post duos pedes de parte orationis nihil superest, colon est. Totus autem versus periodus est.

XXI DE NOTIS SENTENTIARVM. Praeterea quaedam scripturarum notae apud celeberrimos auctores fuerunt, quasque antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus et historiis adposue- 10 runt. Nota est figura propria in litterae modum posita, ad demonstrandam unamquamque verbi sententiarumque ac versuum rationem. Notae autem versibus adponuntur numero 2 viginti et sex, quae sunt nominibus infra scriptis. ✱ Asteriscus adponitur in his quae omissa sunt, ut inlucescant per eam 15 notam, quae deesse videntur. Stella enim ἀστήρ dicitur Graeco sermone, a quo asteriscus est dirivatus. — Obolus, id est, virgula iacens, adponitur in verbis vel sentiis superflue iteratis, sive in his locis, ubi lectio aliqua falsitate notata est, ut quasi sagitta iugulet supervacua atque falsa confodiat. Sagitta enim 20 4 Graece ὀβελός dicitur. ÷ Obolus superne adpunctus ponitur in hisdem, de quibus dubitatur utrum tolli debeant necne ad- 5 poni. [Falsitate notatum est.] ÷ Lemniscus, id est, virgula inter geminos punctos iacens, opponitur in his locis, quae sacrae Scripturae interpretes eodem sensu, sed diversis sermonibus 25 6 transtulerunt. Y Antigraphus cum puncto adponitur, ubi in 7 translationibus diversus sensus habetur. ✱— Asteriscus cum obolo. Hanc proprie Aristarchus utebatur in his versibus, qui 8 non suo loco positi erant. □ Paragraphus ponitur ad separandas res a rebus, quae in conexu concurrunt, quemadmodum in 30

3 quidam T 4 versum BK¹ 4-6 syllaba . . . duos pedes
om. C 5 quia . . . facta est om. T 8 De his notarum formis, cf. Keil
'Gramm. Lat.' vii, p. 533 9 auctores om. B¹ antiqui om. B
10 distinctiones K 18 verb. vel in sent. K 19 quasi sagitte T
21 ὀβελός] obolus codd. punctus T 22 in his K adp. om.
Arev. 23 fals. not. est hab. γ (= T) : om. α (= BC) β (= KL)
26 opponitur T

Catalogo loca a locis et [regiones a] regionibus, in Agone prae-
 mia a praemiis, certamina a diversis certaminibus separantur.
 7 Positura est figura paragrapho contraria et ideo sic formata, 9
 quia sicut ille principia notat, ita ista fines a principiis separat.
 5 O Cryphia, circuli pars inferior cum puncto, ponitur in his locis, 10
 ubi quaestio dura et obscura aperiri vel solvi non potuit.
 O Antisimma ponitur ad eos versus quorum ordo permutandus 11
 est. Sic et in antiquis auctoribus positum invenitur. O Anti- 12
 simma cum puncto ponitur in his locis ubi in eodem sensu
 10 duplices versus sunt, et dubitatur qui potius eligendus sit.
 > Diple. Hanc scriptores nostri adponunt in libris ecclesia- 13
 sticorum virorum ad separanda vel [ad] demonstranda testimonia
 sanctarum Scripturarum. > Diple *περί στίχων*. Hanc pri[m]us 14
 Leogoras Syracusanus posuit Homericis versibus ad separationem
 15 Olympi a caelo. > Diple *περιεστιγμένη*, id est cum geminis 15
 punctis. Hanc antiqui in his opponebant quae Zenodotus
 Ephesius non recte adiecerat, aut detraxerat, aut permutaverat.
 In his et nostri ea usi sunt. > Diple *ὀβολισμένη* interponitur 16
 ad separandos in comoediis vel tragoediis periodos. -2 Aversa 17
 20 *ὀβολισμένη*, quotiens strophe et antistrophus infertur. < Adversa 18
 cum obolo ad ea ponitur quae ad aliquid respiciunt, ut (Virg.
 Aen. 10, 88):

Nosne tibi Phrygiae res vertere fundo
 conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
 25 obiecit?

> Diple superne obolata ponitur ad conditiones locorum ac 19

1 regiones a hab. CK : om. BT 3 est ex et KL 4 illa T
 5 ponunt C¹ 6 potest B § 11 om. B¹ 7 eos om. T perm- ex
 praem- KL 8 invenimus K¹L¹ ut vid. (non A) 12 ad hab. KL¹ :
 om. BCT 13 script. sanct. K (non A) *περί στίχων*] peris-
 ticon T: persticon B¹: plecticon C: persticon ex praesticon (prest.)
 KL: per(per?)stincon A: *περί στιγμήν* Otto prius K¹L (non A)
 15 peristigmene codd. (perstigmen T: perstrigimene A) 16 appone-
 bant CK (non A) 17 aut permutaverat om. T 18 obolismene codd.
 (bol- A) 19 -2 T: < B (C¹ n. l., A¹ n. l.): 2 KLA² 20 < a
 (=BCA²: A¹ n. l.) β (=KL): 2- T Adversa KL¹T: Aversa
 ABC 23 tibi fluxas frigeres B 24 animiseros T

20 temporum personarumque mutatas. \searrow Diple recta et adversa
 superne obolata ponitur finita loco suo monade, significatque
 21 similem sequentem quoque esse. ✱ Ceraunium ponitur quo-
 tiens multiversus inprobantur, nec per singulos obolatur; *κεραύνιον*
 22 enim fulmen dicitur. ✱ C(h)risimon. Haec sola ex voluntate 5
 23 uniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur. Φ Phi et Ro, id
 est *φροντίς*. Haec, ubi aliquid obscuritatis est, ob sollicitudinem
 24 ponitur. γ Anchora superior ponitur ubi aliqua res magna
 25 omnino est. λ Anchora inferior, ubi aliquid vilissime vel incon-
 26 venientius denuntiatur est. ~ Coronis nota tantum in fine 10
 27 libri adponitur.] Alogus nota [quae] ad mendas adhibetur.
 28 Fiunt et aliae notulae librorum pro agnoscendis his quae per
 extremitates paginarum exponuntur, ut, ubi lector in liminare
 huiusmodi signum invenerit, ad textum recurrens eiusdem ser-
 monis vel versiculi sciat esse expositionem, cuius similem super- 15
 iacentem notam invenerit.

XXII DE NOTIS VULGARIBVS. Vulgares notas Ennius primus
 mille et centum invenit. Notarum usus erat ut, quidquid pro
 con[ten]tione aut [in] iudiciis diceretur, librarii scriberent con-
 plures simul astantes, divisim inter se partibus, quot quisque 20
 verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro
 Ciceronis libertus commentus est notas, sed tantum praepo-
 2 sitionum. Post eum Vipsanius, Philargius, et Aquila libertus
 Maecenatis alius alias addiderunt. Deinde Seneca, contractu

1 personarumque mutatas *om.* K^1L^1 (*non A*) adversa KL : aversa
 $ABCT$ 2 apponitur B (*non A*) significante A 4 obo-
 lantur C^1 (*non A*) T (*non U*) ceraunium *codd.* 6 aliquod
 KL (*non A*) 9 omnino non est T^2 (T^1 *n. l.*) invenientius K^1 :
 invenientibus L^1 (*non A*) 10 ~ KL : ~ B (A^1 *n. l.*, C^1 *n. l.*): \vdash
 T : ~ A^2 11 ponitur A] A (*et ita fere KL*): 7 B : signum
deest in C: $\vdash T$ quae hab. KL : *om.* $ABCT$ 13 ut lector inl.
 cum hui. K^1L (*non A*) 14 recurrens] invenerit B (*non A*) 18
 pro contione *deff.* 19 aut iudicis T : aut in iudicis (-iis) A^1BC : apud
 (-ud) iudices KL : apud in iudices A^2 librariis T 20 astantes
 A : adstantes CK : stantes BT quot] quod *codd.* 21 exciperent
 KL (*non A*) 22 commentus T : commentatus $ABCK$ preposi-
 tionem K^1L^1 (*non A*) 23 vipsanius (*am an ann incert.*) T : virsanius
 U : vipersamnius A^1B : vipsamnius C : vir samnius $KL A^2$ filargius
codd. (etiam A) 24 alius *om.* K^1 contractu $ABCT$: contractus
 K^1 : contractos L

omnium digestoque et aucto numero, opus efficit in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent et ad notitiam legentium revocent; quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur.

5 DE NOTIS IVRIDICIS. Quaedam autem litterae in libris XXIII iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat. Scribebatur enim verbi gratia per B et F 'bonum factum,' per S et C 'senatus consultum,' per R et P 'respublica,' per P et R 'populus Romanus,' per D et T 'dumtaxat,' per
10 supinam W litteram 'mulier,' per P secundum naturam 'pupillus,' per ¶ verso capite 'pupilla,' per unum K 'caput,' per duo KK iuncta 'calumniae causa,' per I et E 'iudex esto,' per D et M 'dolum malum.' Cuius generis plurimas consimiles notas 2 in libris antiquis invenimus. Has iuris notas novicii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per
15 haec callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrarent.

DE NOTIS MILITARIBVS. In breviculis quoque, quibus mili- XXIV
20 tum nomina continebantur, propria nota erat apud veteres, qua inspiceretur quanti ex militibus superessent quantique in bello cecidissent. T Tau nota in capite versiculi posita superstitem designabat; Θ Theta vero ad uniuscuiusque defuncti nomen

1 efficit *AKTU*: effecit *BC* 3 notent *BCTU*: notant *AKL*¹
et *TUB*: ut *KL*¹*C*: ut et *A* 6 iuris *om. K*¹ (*non A*) quod in-
scriptio *KL ante corr. (non A)*: quos scriptio *T (non U)* brevisque *K*¹*L*
(*non A*) 7 enim *KL (non A)* per b et per f *T* 8
consultus *ACT* 10 sup. *W* litt. *T*: sup. *M* litt. *ABCKL*. Sed post
mulier est *W in KL (non in A)* secundum naturam *om. K*¹*L*¹ (*non A*)
11 per *A (vel a)* verso *codd. (sed per p averso B)* 12 *KK*] Kappa (*ca-*)
a (=ABC) γ (*=TU*) iuncta] vineta *C (non A)*: *om. β (=KL)* esto]
est *A* 14 invenimus *KL*: inveniuntur *ABCT* has] huius *T*: idus *C*¹
15 abolenda *T* qua *T* in multos *C*¹ per has *KL* 16 callide
(-dae) *KLA*¹ 17 conscribendas *T* 18 demonstrarent *A β*
(*=K*: -ret *L*): demonstrant *BCT* 20 propria . . . veteres post in-
spiceretur *K*: add. in marg. *L*² 22 cecidissent] occisi essent *KL*
(*non A*) Tau *om. K (non L)* in capite] incipiente *KL ante*
corr. versiculo KL ante corr. 23 nomina ponebatur *T*: nomen
ponebatur *KL (non A)*

apponebatur. Vnde et habet per medium telum, id est mortis signum. De qua Persius ait (4, 13):

Et potis est nigrum vitio praefigere theta.

- 2 Cum autem inperitiam significare vellent, Labda littera usi sunt, sicut mortem significabant, cum ponebant Theta ad caput. In 5 stipendiorum quoque largitione propriae erant notae.

XXV DE NOTIS LITTERARVM. Notas etiam litterarum inter se veteres faciebant, ut quidquid occulte invicem per scripturas significare vellent, mutue scriberent. Testis est Brutus, qui in his litteris ea quae acturus erat notabat, ignorantibus aliis 10 2 quid sibi vellent haec litterae. Caesar quoque Augustus ad filium, 'quoniam,' inquit, 'innumerabilia accidunt assidue quae scribi alterutro oporteat et esse secreta, habeamus inter nos notas si vis tales ut, cum aliquid notis scribendum erit, pro unaquaque littera scribamus sequentem hoc modo, pro a b pro 15 b c et deinceps eadem ratione ceteras; pro z autem littera redeundum erit ad duplex a a.' Quidam etiam versis verbis scribunt.

XXVI DE NOTIS DIGITORVM. Sunt quaedam et digitorum notae, sunt et oculorum, quibus secum taciti proculque distantes conloquuntur. Sicut mos est militaris, ut quotiens consentit exer- 20 citus, quia voce non potest, manu promittat. Alii, quia voce 2 non possunt, gladiatorum motu salutant. Ennius de quadam impudica (Naev. Com. 75):

— Quasi in choro pila

ludens da[ta]tim dat sese et communem facit. 25

Alium tenet, alii adnutat, alibi manus

est occupata, alii pervellit pedem,

4 inper. *LK* (-a *K*) *B Rem.*: inpuritiam *UC*¹: inpueritiam *T Mon.*¹
Quae ad inperitiam (u *suprascr.*) *refero* lauda *KL*: lauta *B* 5 signi-
 ficant *KL* 8 scriptura *K* 9 qui in his l. *T*: quibus in l. *K*:
 quibus in his *A*¹*BC*¹ 12 quoniam] quot *K* 13 incidunt *ABC*
 13 alterutrum *codd.*: ad al. *dett.* et *om.* *K* nos *om.* *T* 14 notas]
 nostras *A*¹ si vis] sibi *T* notis] nobis *K* 15 hoc modo *om.*
K 17 scribebant *K* 19 tacito *T* 22 votu sic ludunt
K (*pro* salutant) quodam *K* 25 dadatim *L*: datim *M Rem.*¹
 (*fort. recte*) (*non Mon.*) data *U* 26 alii adnotat *a* (= *ABC*¹): alium
 adnotat *β* (= *KL*¹: aum notat *M*): alii adnutat *γ* (= *TU*: alii nutat *V*) *Mon.*:
 alii adnotat *ex* ali adnutat *Rem.* manum *T* 27 pervellet *A Rem.*¹

alii dat anulum [ex]spectandum, a labris
 alium invocat, cum alio cantat; adtamen
 aliis dat digito litteras.

Et Salomon (Proverb. 6, 13): 'Annuit oculo, terit pede, digito
 5 loquitur.'

DE ORTHOGRAPHIA. Orthographia Graece, Latine recta XXVII
 scriptura interpretatur. [Orto enim recte, graphia scriptura di-
 citur.] Haec disciplina docet quemadmodum scribere debea-
 mus. Nam sicut ars tractat de partium declinatione, ita ortho-
 10 graphia de scribendi peritia, utputa 'ad,' cum est praepositio,
 D litteram; cum est coniunctio, T litteram accipit. 'Haud,' 2
 quando adverbium est negandi, D littera terminatur et aspiratur
 in capite; quando autem coniunctio [disiunctiva] est, per T lit-
 teram sine aspiratione scribitur. 'Apud' praepositio per D 3
 15 scribitur, sicut 'ad patrem,' quoniam veteres saepe 'apud' pro
 'ad' usi sunt [duabus ex eis mediis litteris subtractis]. Inter- 4
 dum autem aliae litterae in locum aliarum litterarum rite ponun-
 tur. B et P litteris quaedam cognatio est. Nam pro 'Burro'
 dicimus 'Pyrrhum.' C et G [litterae] quandam cognationem
 20 habent. Nam dum dicimus 'centum,' [et] 'trecentos,' postea
 dicimus 'quadringentos,' G ponentes pro C. C et Q similiter
 cognatio est. Nam 'huiusce' per C, 'cuiusque' per Q scribimus.
 'Cum' autem praepositio per C scribenda est; si autem adver-
 bium fuerit, per Q. Dicimus enim 'quum lego.' 'Deus' per
 25 E solam: 'daemon' per AE diphthonga est notandus. 'Equus,' 5
 quod est animal, per E solam scribendum. 'Aequus,' quod est

1 anolum KL (non M): anullum ex am nullum ut vid. A ex-
 spectandum a (=AB: sp. C) β (=KL ex corr. M): spectandum γ
 (=TUW) 2 adtamen BM γ (=TUW) 3 alii TU (non W):
 alis A¹ 4 annuet K teret C¹KTW: terret A 7 inter-
 pretatur] dicitur U orto... dicitur hab. B (recta) TU: om. CK¹
 9 sicut om. K¹ 12 est om. T 13 disiunctiva hab. K: om. B
 et (cum est) C: ras. in A: ua ut vid. T 15 sicut ad pa. T: sicut
 apud (-t) pa. BCK apud pro ad B: apud pro adverbio CKT 16
 duabus... subtr. om. K¹ 18 burro T: byrro B: birro AC: birrum K
 19 litterae hab. K: om. ABCT 20 dum om. K et hab. BC:
 om. KT 21 quadringentos K: quadragentos A 25 diptongon
 C: -go ut vid. K¹ (etiam in sequentibus paragraphis) 26 sola BT
 scribendus K

iustus, per AE diphthonga scribendum. 'Exsul' addito S debet scribi, quia exsul dicitur qui extra solum est. 'Exultat' melius sine S littera scribitur. Nam cum ipsa X ex C et S constat, 6 quomodo, cum in ea sit, rursus ei additur alia? 'Aequor' per 7 diphthonga scribendum, quia ab aqua est nomen factum. 'For- 5 sitan' per N scribendum in fine, quia integrum eius est 'si forte 8 tandem.' 'Fodus,' quod est deformis, per E solam scribendum [est]: 'foedus' quod est pactum, cum O et E diphthonga scriben- 9 dum. 'Formosus' sine N scribitur, quia a forma vocatur. [Sive etiam a formo, id est calido; calor enim sanguinis efficit pul- 10 critudinem.] 'Gnatus,' quod est filius, per G scribendum, quia 10 facit generatus. H, quae aspirationis littera est, in Latino tantum vocalibus iungitur: ut 'honor,' 'homo,' 'humus' [humilitas]. Aspiratur autem et consonantibus, sed in Graecis et Hebraeis nominibus. 'Heus' autem et 'heu' interiectiones per H scri- 15 bendae. I littera inter duas vocales constituta, bis scribi quidam existimabant, ut in 'Troia' et 'Maia.' Hoc ratio non permittit. Numquam enim tres vocales in una syllaba scribuntur. Sed I littera inter duas vocales constituta pro duplici habetur. 12 'Id' pronomen neutri generis per D scribitur, ab eo quod est 'is, 20 ea, id,' quia facit 'idem.' Quod si verbum est tertiae personae, 13 per T notabitur, ab eo quod est 'eo, is, it,' [quia facit] 'itur.' K litteram antiqui praeponebant quotiens A sequebatur, ut 'kaput,' 'kanna,' 'kalamus.' Nunc autem 'Karthago' et 'kalendae' per eandem tantum scribuntur. Omnia autem Graeca nomina qua- 25 14 licumque sequente vocali per K sunt scribenda. 'Laetus' per

1 addita K 3 constet cum in ea sit cur rursus K 5 scribitur
 K 6 si om. KC (non A¹) 7 sola BKT scribendum est CK:
 est scribendum A²: scribendum BT 8 cum oe BC scribitur K
 9 scribitur a (= ABC) γ (= TUW): scribendum M: scribendum est K
 Sive... pulcr. hab. γ (= TU): om. a (= BC) β (= KM) 10 color TU
 12 fecit B¹ generatur T (i.e. -tor?) H quoque asp. nota est K
 13 humilitas hab. T: om. BCK 14 autem om. K 15 nominis T
 16 litteram et constitutam CT quidam scribi T 17 ut troia
 et m. K: ut in troia m. T 18 unam syllabam K 21 faciunt
 idem T 22 notabimus C quia facit itur ABC: om. T: quia facit
 om. K 24 et om. T 25 omnia... scribenda om. T 26 sunt
 om. K Laetus... facit post sumpsit calamitas KL

dipthonga scribitur, quia laetitia a latitudine vocata est, cuius e
 contrario est tristitia, quae angustiam facit. L autem litteram
 interdum pro D littera utimur, ut 'latum' pro 'datum' et 'calami-
 tatem' pro 'cadamitatem'; a cadendo enim nomen sumpsit cala-
 5 mitas. 'Maxumus' an 'maximus,' et si qua similia sunt qualiter 15
 scribi debeant quaesitum est. Varro tradit Caesarem per I eius-
 modi verba enuntiare solitum esse et scribere. Inde propter
 auctoritatem tanti viri consuetudinem factam, ut 'maximus,'
 'optimus,' 'pessimus' scribatur. 'Malo' per unum L scriben- 16
 10 dum, quia est 'magis volo.' 'Malle' per duo LL, quia est 'magis
 velle.' 'Nolo' quoque per unum L; [et] 'nolle' per duo.
 'Nolo' enim 'nevolo' est; 'nolle,' 'nevelle.' 'Os' si vultum aut 17
 ossum significat per O solam scribendum est; si personam, H
 praeponenda est. 'Ora' finium per O; 'hora' dierum per H 18
 15 scribendum. 'Onus,' si de onere venit, O sola scribendum; si
 de honore, cum H aspiratione. 'Praepositio' et 'praeterea' 19
 per dipthonga scribendum. 'Pene' vero, quod est coniunctio,
 per E; 'poena,' quod est supplicium, per OE. Q littera tunc 20
 recte ponitur, cum illi statim U littera sequitur, et alia quaelibet
 20 una pluresve vocales iunguntur, ita ut una syllaba fiat. Cetera
 per C scribuntur. 'Quae' pronomen cum A scribendum; 21
 'que' coniunctio sine A. 'Quid' per D litteram scribitur, cum
 pronomen est; per T, cum verbum: cuius positio est prima

1 Laetus vel laetitia a latitudine vocatur et ideo per diptongo scribendum
 cui contraria tr. quae angustam f. β (=KL: contr. est tr. L ex corr.)
 2 est om. A¹ autem om. KLT (non UW) li. interdum
 utimur pro d KL 3 fort. lautum pro dautum 5 Ma. enim an
 ma. A et ... sunt om. K 6 debeat K tradit CKT: tradidit
 AB 7 verbum K scribi K inde om. B 9 per unam
 litteram l quod est (om. scribendum) K 10 malle ... velle om. K
 duas ll T 11 unam l velle et nolle K: unum l et nolle T: unum l nolle
 ABC 12 nec volo ... nec velle K aut os sign. A¹K 13
 sola codd. (-lam C) est om. K personam ... scribendum si
 om. KL¹ (non M) 15 per o sola T (non UW) scribendum est
 si T (non UW) 16 aspiratione om. KLM 17 scribendum] om.
 C (non A) scribendum est si de onore (hon- m. 2) quod est con-
 iunctio T 18 poena vero quod K per o et e scribendum est T
 19 illa K (non A) subsequitur KC (non A) quamlibet T 21
 per c littera scribuntur K scribitur K 23 prima est K

‘queo, quis, quit,’ et in conpositione ‘nequeo, nequis, nequit.’
22 ‘Quod,’ quando pronomen est, per D [est] scribendum; quando
 numerus, per T, quia ‘totidem’ per T scribitur. ‘Quotidie’ per
23 Q scribendum, non per C, ut sit ‘quot diebus.’ R littera com-
 munionem habet cum S littera. Itaque apud anticos ‘honos,’ **5**
24 ‘labos,’ ‘arbos’ dicebatur, nunc ‘honor,’ ‘labor,’ ‘arbor.’ ‘Sat’
 per T scribi oportet, quia integrum eius facit ‘satis.’ ‘Sed’ per
 D oportet scribi. Apud anticos enim sed ‘sedum’ dicebatur;
25 nos finales duas litteras abscidimus. ‘Tamtus,’ sicut et ‘quam-
 tus’ in medio M habebant. ‘Quam’ enim et ‘tam,’ unde et **10**
26 ‘quamtitas,’ ‘quamtus,’ ‘tamtus.’ ‘Vae’ interiectio cum A scri-
27 bendum; ‘ve’ coniunctio sine A. Xp̄s, quia Graecum est, per
28 X scribendum. Ita et ‘Xrisma.’ Y et Z litteris sola Graeca no-
 mina scribuntur. Nam cum ‘iustitia’ sonum Z littera expri-
 mat, tamen, quia Latinum est, per T scribendum est. Sic **15**
29 ‘militia,’ ‘malitia,’ ‘nequitia,’ et cetera similia. In dubiis quoque
 verbis consuetudo veterum erat ut, cum eadem littera alium
 intellectum correpta, alium producta haberet, longae syllabae
 apicem adponebant; utputa ‘populus’ arborem significaret, an
 hominum multitudinem, apice distinguebatur. Sic et ubi lit- **20**
 terae consonantes geminabantur, sicilicet superponebant, ut
 ‘cella,’ ‘serra,’ ‘asserres.’ Veteres enim non duplicabant litteras,
 sed supra sicilicos adponebant; qua nota admonebatur lector
 geminandam esse litteram.

XXVIII DE ANALOGIA. Analogia Graece, Latine similium conpa- **25**
 ratio sive proportio nominatur. Cuius haec vis est ut, quod
 dubium est, ad aliquid simile, quod non est dubium, refera-

I et in . . . nequit *om. K* 2 est *hab. KL: om. BCT* quando
 numerus *A¹BCTU*: quando adverbium numeri *KL* 3 quia . . .
 scribitur *om. KL* 4 communem *T* 5 cum *om. B* cum s idemque
 apud latinos *K* 6 arbos labos *K* arbor labor *K* 10 m] n *T*
 de qua enim et tam veniunt *T*: quam et tam (*om. enim*) *K* 11
 quantitas et quantus et tantus *T* scribendum *A*: scribenda
BCT: scribitur *K* 12 i.e. Christus 13 scribendum est *T*
 litteris *om. K* 14 z litterae *B* exprimitur *T* 15 sic *BCT*:
 sicut *K* 16 malitia *om. T¹* nequitia *om. K* dubis *A¹*: duobus *K*
 17 cum] hec *K* 22 litteras *om. T* 24 geminatam *K* 26 pro-
 portio *B¹*: propositio *K¹* ut vid. *T*: praepositio *C* 27 dubium non
 est ref. *K*

tur, et incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio
 analogiae colligitur: id est qualitate, comparatione, genere, nu-
 mero, figura, casu, extremitatibus similium syllabarum, et simili-
 tudine temporum. Si quid de iis unum defuerit, iam non est 2
 5 analogia, id est similitudo, sed est anomalia, id est extra regulam,
 ut 'lepus' et 'lupus.' Totum convenit, sed dissentiunt casu;
 facit enim 'lupi,' 'leporis.' Nam regulariter est, dum quaeris
 utrum 'trames' masculinum sit an femininum, similis est illi in
 omni declinatione 'limes,' et erit masculinum. Item 'funis' si 3
 10 incerti generis esse credis, similis est illi 'panis' in declinatione,
 et erit masculinum. Item ex comparatione positivorum, ut si
 dicas 'doctus,' 'magnus': positivi sunt et sui similes. Fit et
 per diminutionem, utputa 'funem' masculinum esse funiculus
 ostendit, sicut 'marmor' neutri esse generis marmusculum in-
 15 dicat. Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in 4
 diminutione. Sed hoc non semper, ut 'pistrinum,' 'pistrilla.'
 Sed quia scire debemus ex positione [id est primitivo] decli-
 nationem, ex diminutione genus colligere.

DE ETYMOLOGIA. Etymologia est origo vocabulorum, cum XXIX
 20 vis verbi vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Ari-
 stoteles *σύμβολον*, Cicero adnotationem nominavit, quia no-
 mina et verba rerum nota facit exemplo posito; utputa 'flumen,'
 quia fluendo crevit, a fluendo dictum. Cuius cognitio saepe 2
 usum necessarium habet in interpretatione sua. Nam dum vi-
 25 deris unde ortum est nomen, citius vim eius intellegis. Omnis
 enim rei inspectio etymologia cognita planior est. Non autem
 omnia nomina a veteribus secundum naturam inposita sunt, sed
 quaedam et secundum placitum, sicut et nos servis et posses-
 sionibus interdum secundum quod placet nostrae voluntati
 30 nomina damus. Hinc est quod omnium nominum etymologiae 3

6 casus *K*¹ 8 illi *om.* *B*¹ 9-11 Item . . . masculinum *om.* *B*¹
 9 funis inc. gen. si esse *ut vid.* *K*¹ 10 sim. illi est *KC* 12 sunt
 ut sui *KC* fit per *T* 13 funiculum *T*: finiculus *C* 15 est
om. *K*¹ 16 non] nomen *T* 17 id est primitivo *hab.* *K*: *om.*
BCT 20 vis *om.* *T* 22 proposito *K*¹ 23 dictus *C*¹ *T*
 24 in *om.* *K* 26 rei *om.* *T* 27 sec.] per *KP* (*non A*)
 28 quaedam secundum (*om.* et) *K*

non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiae nominum aut ex causa datae, ut 'reges' a [regendo et] recte agendo, aut ex origine, ut 'homo,' quia sit ex humo, aut ex contrariis ut a lavando 'lutum,'⁵ dum lutum non sit mundum, et 'lucus,' quia umbra opacus
 4 parum luceat. Quedam etiam facta sunt ex nominum derivatione, ut a prudentia 'prudens'; quaedam etiam ex vocibus, ut a garrulitate 'garrulus'; quaedam ex Graeca etymologia orta et
 5 declinata sunt in Latinum, ut 'silva,' 'domus.' Alia quoque ex¹⁰ nominibus locorum, urbium, [vel] fluminum traxerunt vocabula. Multa etiam ex diversarum gentium sermone vocantur. Vnde et origo eorum vix cernitur. Suntenim pleraque barbara nomina et incognita Latinis et Graecis.

XXX DE GLOSSIS. Glossa Graeca interpretatione linguae sortitur¹⁵ nomen. Hanc philosophi adverb[i]um dicunt, quia vocem illam, de cuius requiritur, uno et singulari verbo designat. Quid enim illud sit in uno verbo positum declarat, ut: 'conticescere est
 2 tacere.' Item (Virg. Aen. 10, 314):

Latus haurit apertum.

20

'haurit, percutit.' Item cum 'terminum' dicimus 'finem,' aut 'populatas' interpretamur esse 'vastatas,' et omnino cum unius verbi rem uno verbo manifestamus.

XXXI DE DIFFERENTIIS. Differentia est species definitionis, quam scriptores artium de eodem et de altero nominant.²⁵ Haec enim duo quadam inter se communionem confusa, coniecta differentia secernuntur, per quam quid sit utrumque cognoscitur; ut cum quaeritur quid inter regem sit et tyrannum,

2 sed arbitrio *K*¹ 3 nomina ut ex *T* 4 regendo et *hab. T*:
om. BCK 5 lotus dum lotum *BC*: lotum dum lotus *K*¹: lot— dum
 lutum *T* 9 gragulus garrulus *B*: graculus *Arev.* 10 de. in *T*
 latino *K* ut] et *B* silva] sillaba *C*¹ 11 vel *om. CT*: *hab.*
BK 12 ex *B*: e *K*: et *T*: et de *C* ge. *om. T* 16 hoc *K*
 17 de qua *Arev.* 20 aurit *codd.* 22 populatus et vastatus *T*
 omnino] omnium *C*¹ 25 altero] alio *T* 26 quadam ex quaedam
A: quaedam *C*: quidem *K* confusus *C*¹ 27 secernuntur *BC*:
 secernitur *KT* 28 et tyrannum ... sit *om. C*¹

adiecta differentia, quid uterque sit definitur, ut 'rex modestus et temperatus, tyrannus vero crudelis.' Inter haec enim duo differentia cum posita fuerit, quid sit utrumque cognoscitur. Sic et cetera.

5 DE BARBARISMO. Barbarismus est verbum corrupta littera XXXII vel sono enuntiatum. Littera, ut 'floriet,' dum 'florebit' dicere oporteat; sono, si pro media syllaba prima producat, ut 'latebrae,' 'tenebrae.' Appellatus autem barbarismus a barbaris gentibus, dum latinae orationis integritatem nescirent. Vnaquae-
 10 que enim gens facta Romanorum cum opibus suis vitia quoque et verborum et morum Romam transmisit. Inter barbarismum 2 autem et barbarolexim hoc interest, quod barbarismus in verbo latino fit, dum corrumpitur; quando autem barbara verba latinis eloquiis inferuntur, barbarolexis dicitur. Item quando in
 15 prosa vitium fit sermonis, barbarismus vocatur; quando in metro, metaplasma dicitur. Barbarismus autem fit scripto et pronuntiatione. Scripto quattuor modis: si quis in verbo litteram vel syllabam adiciat, mutet, transmutet, vel minuat. Pronuntiatione autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus et reliquis
 20 quae sequuntur. Per tempora quippe fit barbarismus, si pro 4 longa syllaba brevis ponatur, aut pro brevi longa. Per tonos, si accentus in alia syllaba commutetur. Per aspirationem, si adiciatur H littera ubi non debet, aut detrahatur ubi esse oportet. Per hiatum, quotiens in pronuntiatione scinditur ver- 5
 25 sus antequam conpleatur, sive quotiens vocalis vocalem sequitur, ut 'Musae Aonides.' Fit barbarismus et per motacismos, [iotacismos] et labdacismos. Motacismus est, quotiens M litte- 6 ram vocalis sequitur, ut 'bonum aurum,' 'iustum amicum'; sed

2 crudelis interpretetur B	enim om. K ¹ C	3 fuerint T
sit inter utrumque T	4 sic et cetera om. C	6 dici B
8 appellatur K	10 Romanorum] romanis subdita T	operibus K
11 Romam] romani T	12 autem om. K	13 fit] sit K ¹ autem]
vero T	14 inseruntur CT	barbarolexis est (seq. ras.) K ¹
16 autem om. K	18 minuet T	19 autem fit om. K ¹ aspiratio-
nibus] adnuntiationibus T	20 quippe] quidem K	23 adiciatur]
addatur K	24 in om. K ¹	27 iotacismos (et iot. B ²) hab. B:
om. CKT		

hoc vitium aut suspensione M litterae, aut detractioe vitamus.

- 7 Iotacismus est, quotiens in iota littera duplicatur sonus, ut 'Troia,'
 'Maia'; ubi earum litterarum adeo exilis erit pronuntiatio, ut
 8 unum iota, non duo sonare videantur. Labdacismus est, si pro
 una L duo pronuntientur, ut Afri faciunt, sicut 'colloquium' 5
 pro 'conloquium'; vel quotiens unam L exilius, duo largius pro-
 ferimus. Quod contra est; nam unum largius, duo exilius pro-
 9 ferre debemus. Conlisio est, quotiens novissimae syllabae finis
 in alterius principio est, ut 'matertera.'

XXXIII DE SOLOECISMIS. Soloecismus est plurimorum verborum 10
 inter se inconveniens conpositio, sicut barbarismus unius verbi
 corruptio. Verba enim non recta lege coniuncta soloecismus
 est, ut si quis dicat 'inter nobis' pro 'inter nos,' aut 'date ve-
 2 niam sceleratorum' pro 'sceleratis.' Dictus autem soloecismus
 a Cilicibus, qui ex urbe Solo(e), quae nunc Pompeiopolis appella- 15
 tur, profecti, cum apud alios commorantes suam et illorum lin-
 guam vitiose in consequenterque confunderent, soloecismo nomen
 dederunt. Vnde et similiter loquentes soloecismos facere dicun-
 3 tur. Soloecismus autem apud poetas schema dicitur, quotiens
 in versu necessitate metri factus invenitur. Cum autem non 20
 4 invenitur necessitas, permanet soloecismi culpa. Soloecismus
 fit duobus modis: aut per partes orationis, aut per accidentia.
 Per partes orationis, si alteram partem pro altera ponamus, ut-
 puta si praepositiones adverbis adplicemus. Per accidentia fit,
 id est per ea quae acciduntur partibus, utputa per qualitates, 25
 per genera et numeros, figuras et casus. Per ista igitur omnia
 5 fiunt soloecismi, sicut Donatus exposuit. Fiunt praeterea ex
 plurimis modis. Nam Lucilius centum genera soloecismorum

2 sonus *om.* T ut Troia] vero ia C¹ 3 arum (*i.e.* harum) T
 adeo *om.* K¹ 4 videatur BC si] quotiens T 5 uno
 BC pronuntiantur T 6 pro conloquio BCT unum l BC
 7 quod] quia K 10 primorum K 13 data T 15 Cilicibus]
 civilibus B 16 propheti T 17 -que confunderent *om.* T
 22 per accidentia partibus orationis per par. or. A 24 propositiones
 adverbia T 25 acciduntur AT: accedunt (-cid-) BCK partibus
 orationis utputa CK (*non* A) qual. gen. (*om.* per) BC 26 gen. nu-
 merum (*om.* et) K 27 ex CK: ut T: *om.* B 28 lucius T

dixit, quos omnes vitare potius quam sequi debet qui regulam recte loquendi tenere studet.

DE VITIIS. Vitia apud Grammaticos illa dicuntur, quae XXXIV in eloquio cavere debemus. Sunt autem haec: barbarismus, 5 soloecismus, acyrologia, cacenphaton, et reliqua. Barbarismus 2 est corruptio verbi unius. [Vt si tertiam syllabam quis producat in 'ignoscere.'] Soloecismus compositio vitiosa verborum. 3 [Vt si aliquis dicat 'inter hominibus' pro 'inter homines.'] Acyrologia non propria dictio, ut (Lucan 2, 15): 4

10 Liceat sperare timenti.

Proprium est autem timenti formidare, non sperare; et (Virg. Aen. 5, 287):

Gramineo in campo.

Proprium est 'graminosum' dicere campum, non 'gramineum.'

15 Cacemphaton dictio obscena vel inconposite sonans. Obscena, 5 ut (Virg. Aen. 1, 579):

His animum arrecti dictis.

Inconposita, ut (Virg. Aen. 2, 27):

Iuvat ire et Dorica castra.

20 Mala enim fuit compositio ab ea syllaba incipere, qua superior finierat. Pleonasmus adiectio unius verbi supervacua, ut (Virg. 6 Georg. 2, 1):

Hactenus arborum cultus et sidera caeli.

Neque enim alibi nisi in caelo sunt sidera. Perissologia adie- 7 25 ctio plurimorum verborum supervacua, ut (Deuteron. 33, 6): 'vivat Ruben et non moriatur': dum non sit aliud vivere quam non mori. Macrologia longiloquium, res non necessarias con- 8 prehensens, ut (Liv. frag. 64 M.): 'Legati non inpetrata pace retro unde venerant domum reversi sunt.' Tautologia, idem- 9 30 loquium ut (Virg. Aen. 1, 546):

1 debemus (*om.* qui... studet) *K* 2 student *B* 3 cap. 34-37
om. β (= *KLM*: non *P*). *Contuli ABC* 6 ut si... ignoscere *hab.* γ
 (= *TUW*): *om.* α (= *ABC*) 8 ut si... homines *hab.* γ (= *TUW*): *om.*
 α (= *ABC*) pro *W*: propter *TU* 9 *Ac.* est inpropria *B* 17
 recti *T* (non *UW*) 19 et videre dor. *A* 21 finiebat *T* (non *UW*)
 24 enim *om.* *A* 25 verborum *om.* *A*¹ 26 sit] sonet *C* 29 venerunt
CW idemloquium γ (= *TUW*) *C*¹: idem eloquium α (= *ABC*²)

Si fata virum servant, si vescitur aura
aetherea, neque adhuc crudelibus occubat umbris.

Totum enim quod repetitur una res est, sed crebro sermone
10 adnuntiata. Eclipsis est defectus dictionis, in quo necessaria
verba desunt, ut (Virg. Aen. 4, 138):

Cui pharetra ex auro:

11 deest enim 'erat.' Tapinosis est humilitas, statum rei magnae
dictis infirmans, ut (Virg. Aen. 1, 118):

Apparent rari nantes in gurgite vasto.

12 'Gurgitem' posuit pro 'mare.' Cacosyntheton, vitiosa conpo- 10
sitio verborum, ut (Virg. Aen. 9, 609):

— Versaque iuvenum
terga fatigamus hasta.

13 Amphibolia, ambigua dictio, quae fit aut per casum accusativum,
ut illud responsum Apollinis ad Pyrrhum (Enn. Ann. 179): 15
Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse.

In quo non est certum, quem in ipso versu monstraverit esse
14 victorem. Fit et per incertam distinctionem, ut (Virg. Aen. 1,
263):

Bellum ingens geret Italia. 20

Incerta distinctio, utrum 'bellum ingens,' an 'ingens Italia.'

15 Fit et per commune verbum, ut: 'Deprecatur Cato, calumniatur
Cicero, praestolatur Brutus, dedignatur Antonius'; nec ostenditur
in hac ambiguitate utrum ipsi alios, an alii ipsos deprecati

16 sunt aut calumniati. Fit et per homonyma, quo uno nomine 25
multa significantur, ut 'acies,' et non addas aut ferri, aut oculorum,
aut militum.

XXXV DE METAPLASMIS. Metaplasmus Graeca lingua, Latine
transformatio dicitur. Qui fit in uno verbo propter metri neces-
2 sitatem et licentiam poetarum; cuius species istae sunt. Pro- 30
thesis adpositio in principio verbi, ut ['gnato' pro 'nato' et

1 virorum *B* 8 dictus *T* 14 aut *om. T* 16 eacida *U*: acida
*B*¹: eacidam *AT*: eacide *C*¹ 18 distinctionem] definitionem *T*
24 an alii ipsos *om. T* 25 sint *AT (non U)* omonima *B*: -mam
AC: -mum *T* 26 ut f. *T* 31 gnato . . . tulit *om. C*¹: et tet. pro
tu. *om. AC*²

‘tetulit’ pro ‘tulit’]. Epenthesis adpositio in medium, ut (Virg. Aen. 3, 409):

- [Maneant in religione nepotes,
pro ‘religione’] [‘reliquias’ pro ‘reliquias,’ ‘induperator’ pro
5 ‘inperator’]. Paragoge adpositio in finem, ut [‘admittier’ pro 3
‘admitti’] [‘magis’ pro ‘mage’ et ‘potestur’ pro ‘potest’].
Aphaeresis abscisio de principio, ut ‘temno’ pro ‘contemno.’
Syncope abscisio de medio, ut ‘forsan’ pro ‘forsitan.’ Apocope
abscisio de fine, ut ‘sat’ pro ‘satis.’ Ectasis, productio contra 4
10 naturam, ut [(Virg. Aen. 1, 499): ‘exercet Diana choros’].
[(Virg. Aen. 1, 2): ‘Italiam fato,’ quum ‘Italiam’ correpte dici
debeat]. Systole correptio contra naturam, ut [(Virg. Aen. 6,
773): ‘urbemque Fidenam,’ cum prima syllaba produci debet].
[Vt quum dicimus ‘Orion’ correpte, dum producte dici oportet.]
15 Diaeresis discissio syllabae in duas, ut [(Virg. Aen. 9, 26): ‘dives
pictai vestis,’ pro ‘pictae’] [(Enn. Ann. 33): ‘Albai longai,’
pro ‘Albae longae’]. Episynaloephe conglutinatio duarum [sylla- 5
barum] in unam, ut [‘Phaethon’ pro ‘Phaëthon’] [‘Neri’ pro
‘Nerei,’ ‘aeripedem’ pro ‘aëripedem’]. Synaloephe conlisio
20 vocalium adiuncta vocalibus, ut [(Virg. Aen. 9, 1):

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur].

Ec(th)lipsis conlisio consonantium cum vocalibus, ut [(Virg. Aen. 6
1, 3):

Multum ille et terris iactatus et alto].

1 ut (*om. cett.*) C¹: ut maneant in religione nepotes pro religione AB:
ut reliquias pro reliquias induperator pro inperator T 5 ut (*om. cett.*)
C¹: ut admittier pro admitti B (*A fere*): ut magis pro maie et potestur
(*ex pro-*) pro potest T 7 Auferens T 8 S. est absc. AB
10 ut (*om. cett.*) C¹: ut exercet (-tur B) diana choros (co-) AB: ut italiam
fato quum italiam correptam dici debeat T 12, 13 Syst. . . . debet *om.* C¹
ut urbemque fidenam cum prima syllaba produci debet (-beat B) AB:
ut quum dicimus orion correpte dum producte dici oportet—T 15 ut
(*om. cett.*) C¹: ut dives pictai vestis pro pictae A: ut albai longai pro
pictae B: ut albai longai pro albe longe T 17 Ep. est congl. A syl-
labarum *hab.* AC: *om.* BT 18 ut (*om. cett.*) C¹: ut foeton A: ut
f||etou pro faeton B: ut feton pro faeton meri pro nereï eripide pro
euripide T. Cf. *Donat. p.* 396 K. 20 vocalium] vocabulum T
ut (*om. cett.*) C¹: ut atque ea diversa penitus et reliqua A: ut atque
aeque ea diversa penitus et cetera B: ut atque ea diversa penitus dum
parte geruntur T 22 Ellipsis est conl. A ut (*om. cett.*) C¹: ut
multum ille terris iactatus et alto AB: ut multum ille et terris T

Antithesis contrapositio litterae pro alia littera, ut ['inpete' pro 'impetu'] ['olli' pro 'illi']. Metathesis transpositio litterae, ut
 7 ['Thymbre' pro 'Thymber'] ['Evandre' pro 'Evander']. Inter barbarismum et figuras, hoc est Latinam et perfectam elocutionem, metaplasum esse, qui in uno sermone fit oratione vitiosus. 5
 Item inter soloecismum et schema, id est perfectam sermonum connexionem, figura est, quae fit contextu sermonum oratione vitiosa. Ergo metaplasmi [et] schemata media sunt et discernuntur peritia et inperitia. Fiunt autem ad ornatum.

XXXVI DE SCHEMATIBVS. Schemata ex Graeco in Latinum elo- 10
 quium figurae interpretantur, quae fiunt in verbis vel sententiis per varias dictionum formas propter eloqui ornamentum. Haec
 2 dum multae sint apud Grammaticos, istae inveniuntur. Prolepsis est praesumptio, ubi ea, quae sequi debent, anteponuntur, ut (Virg. Aen. 12, 161): 15

Interea reges ingenti mole Latinus.

Debuit enim sic dicere: 'Interea reges ingenti mole,' et statim adicere, quod sequitur: 'procedunt castris,' deinde dicere: 'Latinus,' etc.; sed facta est pro ornamento praesumptio rei, et qui sequi debuerunt reges interpositi sunt in septem versibus, et 20
 postea additum est: 'Procedunt castris.' Inde et praesumptio,
 3 quia anteposita sunt quae sequi debuerunt. Zeugma est clausula, quum plures sensus uno verbo clauduntur, quae fit tribus modis. Nam aut in primo, aut in postremo, aut in medio id verbum ponitur, quod sententias iungit. In primo, ut (Lucil. 25
 139):

Vertitur oenophoris fundus, sententia nobis.

1 pro alia... litterae *om.* C ut inpete pro impetu A: ut olli pro illi TUG: ut inpete pro inpetu et olli pro illi B Bern. 224 2 ut (*om. cett.*) C¹: ut timbre pro timber AB: ut ebandre pro evander et timbre pro timber T 4 hoc interest A 5 sit rat. vitiorum A: fit ratione vitiosus BC 7 ratione ABC 8 metaplasmi (-ma B) et schemata (sce-) ABC: metaplasmi scemata T sunt que et A¹ 9 et inperitia *om.* C¹ 12 distinctionum T (*non* U) BC (*non* A) 13 sunt TU 16 Latinus *om.* C Latinus... ingenti mole *om.* T (*non* U) 17 interea... mole *om.* A 19 et ceteri A¹ CT: et ceteras B¹: et cetera A² orn. carminis pr. T 20 debuerat A 21 inde et BCU: inde A¹: proinde et T 22 quia debuerunt (*om.* sequi) A

In medio [ut] (Enn. Ann. 329):

Graecia Sulpicio sorti data, Gallia Cottae.

In postremo, [ut] (Ter. Andr. 68):

Namque hoc tempore

5 obsequium amicos, veritas odium parit.

Hypozeuxis est figura superiori contraria, ubi in singulis sensibus 4
propria unicuique clausula est, ut (Virg. Aen. 10, 149):

Regem adit et regi memorat nomenque genusque.

Syllepsis est in dissimilibus clausulis aut pluralis dictio singulari 5
10 verbo finita, ut (Virg. Aen. 1, 553):

Sociis et rege recepto,

aut singularis dictio plurali verbo expleta, ut (Virg. Ecl. 1, 81):

Sunt nobis mitia poma,

et pressi copia lactis.

15 Supra enim 'sunt' dixit. Hic debuit dicere: 'est et pressi copia
lactis.' Fit autem Syllepsis non solum per partes orationis, 6
sed et per accidentia partibus. Nam ubi et pro multis unus et
pro uno multi ponuntur, Syllepsis est. Pro multis unus, ut est
illud (Virg. Aen. 2, 20):

20 Vterumque armato milite conplent,
cum non uno, sed multis militibus. Item pro uno multi, ut in
Evangelio (Matth. 27, 44): 'Latrones qui crucifixi erant cum eo
improperabant,' ubi pro uno uterque inducitur blasphemasse.
Anadiplosis est, quando ab eodem verbo quo prior versus finivit, 7
25 sequens versus incipit, ut est illud (Virg. Ecl. 8, 55):

Certent et cygnis ululae, sit Tityrus Orpheus,

Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.

Anaphora est repetitio eiusdem verbi per principia versuum pluri- 8
morum, ut (Virg. Aen. 3, 157):

30 Nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
nos tumidum sub te permensi classibus aequor.

1 in medio ut *T*: in medio *ABC*

2 sortita *A*¹: sorte data *TU*

3 in postremo ut *T*: in postremo *AB*: in postrema ut *C* 8 adiit

*A*¹ ut vid. *BT* 11 socii sed *T* 12 pl. v. expl.] singulari verbo finita

T 18 ut pro multis *A*¹ ut vid. *C*¹ 20 armatum *A*¹ 21 ut] et *C*¹

22 cum eo cr. er. *AB*: cr. er. cum eo *CT* 26 cigni *A*¹*B* ignis

ulule si tirus orfeus in silvis *T* 30 incesa aequor *C*¹

9 Epanaphora est in uno versu per principia sensuum eiusdem verbi repetitio, ut (Virg. Aen. 7, 759) :

Te nemus Anguitiae, vitrea te Focinus unda,
te liquidi flevire lacus.

10 Epizeuxis in uno sensu congeminationis verbi, ut (Virg. Aen. 4, 660) : 5
Sic sic iuvat ire per umbras.

11 Epanalempsis est sermonis in principio versus positi eiusdem in fine replicatio, ut est illud (Juven. 14, 139) :

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

12 Paronomasia est in significatione diversa dictiopene ipsa, ut illud : 10
'Abire an obire te convenit?' id est exulem fieri, an mori.

13 Schesis onomaton multitudo nominum coniunctorum quodam ambitu copulata, ut :

Nubila, nix, grando, procellae, fulmina, venti.

14 Paromoeon est multitudo verborum ex una littera inchoantium, 15
quale est apud Ennium (Ann. 109) :

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Sed bene hoc temperat Virgilius, dum non toto versu utitur hanc figuram, ut Ennius, sed nunc in principio versus tantum, ut est illud (Aen. 1, 295) :

20

Saeva sedens super arma ;

nunc autem in fine, ut (Aen. 3, 183) :

Sola mihi tales casus Cassandra canebat.

15 Homoeoptoton est, quum plurima nomina per unum casum denuntiantur, ut illud (Virg. Aen. 12, 903) :

25

Sed neque currentem, sed nec cognoscit euntem,
tollentemque manu saxumque inmane moventem.

16 Homoeon teleuton est, quum uno modo verba plurima finiuntur,

17 ut (Cic. Catil. 2, 1) : 'abiit, abcessit, evasit, erupit.' Polypoton est, cum diversis casibus sententia variatur, ut (Pers. 3, 84) : 30

Ex nihilo nihilum, ad nihilum nil posse reverti.

3 te vitrea C 4 fluere T 5 Epizeuxis est in A 7 Apanalempsis A 10 Paronomasia B : Paronomasia C¹ : Paronomasia T 17 Tati] tate BTU 27 manu T : in manus A : in manu B : manus C¹ 28 plurima om. A 31 reverti] redire T

et (Pers. 5, 79):

Marci Dama. — Papae! — Marco spondente, recusas?

Marcus dixit. — Ita est. — Adsigna, Marce, tabellas.

Hirmos est sententia continuatae orationis tenorem suum usque 18
5 ad ultimum servans, ut (Virg. Aen. 1, 159):

Est in secessu longo locus, insula portum,
et reliqua. Hinc enim in longum vadit sensus usque ad illud
(Virg. Aen. 1, 165):

Horrentique atrum nemus inminet umbris.

10 Polysyntheton est dictio multis concatenata coniunctionibus, ut 19
(Virg. Georg. 3, 344):

Tectumque, laremque,
armaque, Amicleumque canem.

Dialyton vel asyntheton est figura, quae e contrario sine con- 20
15 iunctionibussolute ac simpliciter effertur, ut: 'Venimus, vidimus,
placuit.' Antitheton, ubi contraria contrariis opponuntur et 21
sententiae pulchritudinem reddunt, ut illud (Ovid, Met. 1, 19):

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis:
mollia cum duris: sine pondere habentia pondus.

20 Hypallage, quotienscumque per contrarium verba intelleguntur, 22
ut (Virg. Aen. 3, 61):

Dare classibus Austros,
cum ventis naves demus, non navibus ventos.

DE TROPIS. Tropos Graeco nomine Grammatici vocant, XXXVII
25 qui Latine modi locutionum interpretantur. Fiunt autem a pro-
pria significatione ad non propriam similitudinem. Quorum
omnium nomina difficillimum est adnotare, sed ex omnibus
Donatus tredecim usui tradenda conscripsit. Metaphora est 2
verbi alicuius usurpata translatio, sicut cum dicimus 'fluctuare
30 segetes,' 'gemmae vites,' dum in his rebus fluctus et gemmas
non invenimus, in quibus haec verba aliunde transferuntur. Sed

2 Dama] damia C recurras CT 3 aut signa T 9 orren-
tique... umbris AB: horrentique... umbrae C: orrentique... umbra T
12 remque T 14 D. valesindeton T e om. A 23 navem T
25 a om. T 26 ad non] et non ad A 27 omnia nom. C 28
tradens A

hae atque aliae tropicae locutiones ad ea, quae intellegenda sunt, propterea figuratis amictibus obteguntur, ut sensus legentis exerceant, et ne nuda atque in promptu vilescant. Fiunt autem metaphorae modis quattuor : ab animali ad animale, ut :

Aligeros conscendit equos.

5

Metaphorice loquens miscuit quadrupedi alas avis, et (Virg. Ecl. 6, 80):

Quo cursu deserta petiverit;

miscuit volatili cursum quadrupedis. Ab inanimali ad inanimale, ut

10

Pontum pinus arat, sulcum premit alta carina.

Miscuit usum terrae aquis, dum arare et sulcum premere ad terram pertineat, non ad mare. Ab inanimali ad animale, ut 'florida iuventus': miscuit flores inanimales iuventuti, quae animam habet. Ab animali ad inanimale, ut :

15

Tu, Neptune pater, cui tempora cana crepanti
cincta salo resonant, magnus cui perpete mento
profluit Oceanus, et flumina crinibus errant.

Mentum enim, tempora et crines non ad Oceanum pertinent, sed ad homines. Sic et alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decentissime decoris gratia transferuntur, ut oratio perornetur. Metaphora autem aut partis unius est, ut 'fluctuare segetes' (non potes dicere 'segetare fluctus'), aut antistropha est, id est reciproca, ut 'remigium alarum.' Nam et alae navium et alarum remigia dicuntur. Catachresis est alienae rei nomen adpositum. Haec et a metaphora differt, quod illa vocabulum habenti largitur, haec, quia non habet proprium, alieno utitur, ut (Virg. Georg. 2, 131):

Faciemque simillima lauro;

1 ad ea quae] atque ad T	2 sensum C	4 ab animalia T
5 aligos T	6 quadrupedes alas avi A	11 arat C: erat A ¹ BT
12 miscunt A	arare] mare T	13 ab inanimalia T
qui BT	15 habeat T	ab inanimali ad animale T
C: perpeti ABTU	18 floruit oceanum A	criminibus TU
Sicut al. T	in alium A	22 partis om. A ¹
24 nam et alas . . . dicunt A	25 aliena T	26 haec eo A: et eo
BC: hec et T	defertur A	29 simillimam AB

et (Virg. Aen. 5, 157) :

Centaurus ; nunc una ambae iunctisque feruntur
frontibus, et longa sulcant vada salsa carina ;

dum facies et frons tantundem animalium et hominum sit.

5 Quod nomen si poeta navi non adposuisset, quod proprium
eidem parti diceret, non haberet. Metalempsis est tropus a prae- 7
cedente quod sequitur, ut (Pers. 3, 11) :

Quaevae manus cartae nodosaque venit arundo.

Nam per manum verba, per arundinem litterae significatae sunt.

10 Metonymia, transnominatio ab alia significatione ad aliam 8
proximitatem translata. Fit autem multis modis. Aut enim
per id, quod continet, id, quod continetur, ostendit, ut ' theatra
plaudunt,' 'prata mugiunt,' dum illic homines plaudunt, hic boves
mugiant ; aut contra per id, quod continetur, id, quod continet,
15 ut (Virg. Aen. 2, 311) :

Iam proximus ardet

Vcalegon ;

dum non ille, sed domus eius arderet. Item per inventorem id, 9
quod inventum est, ut (Ter. Eun. 732) :

20 Sine Cerere et Libero friget Venus ;

et (Virg. Aen. 9, 76) :

Connixtam Vulcanus mittit ad astra favillam.

Vult enim per Cererem frumenti inventricem intellegere panem,

per Liberum inventorem vitis vinum, per Venerem libidinem,

25 per Vulcanum ignem. At contra per inventum inventorem de-
monstrat, ut (Plaut. frag. 159) :

Vinum precamur,

pro Libero, qui vinum apud Graecos invenit. Item per efficien- 10

tem, id quod efficitur, sicut ' pigrum frigus,' quod pigros homines

30 faciat, et 'timor pallidus,' eo quod pallidos homines reddat. At
contra per id quod efficitur, efficiens, ut (Virg. Aen. 5, 817) :

2 unam <i>A</i> ¹ ut vid. <i>T</i>	iunctique <i>T</i>	3 saxa <i>A</i> ¹ ut vid. <i>BT</i>
5 quod . . . adp. om. <i>C</i>	quid pr. <i>C</i>	6 est om. <i>B</i>
om. <i>A</i>	8 quave <i>T</i>	7 ut
transmutatio <i>A</i>	cartae] oraste <i>T</i>	10 Metono. est trans. <i>T</i>
dant <i>B</i>	12 quod continetur post ost. <i>T</i>	13 hom. plaud-
18 eius ardet <i>A</i>	29 hom. pigros <i>B</i>	

Iungit equos auri genitor spumantiaque addit
frena feris.

- ‘Spumantia frena’ dixit, cum utique non ipsa faciant spumas,
11 sed equus, qui ea gerit, spumis conspargat infusis. Antono-
masia est pro nomine, id est vice nominis posita, ut ‘Maia 5
genitus’ pro Mercurio. Qui tropus fit modis tribus : ab animo,
ut (Virg. Aen. 5, 407) :

Magnanimusque Anchisiades ;
a corpore, ut (Virg. Aen. 3, 619) :

Ipsa arduus ; 10
extrinsecus, ut (Virg. Aen. 1, 475) :

Infelix puer atque inpar congressus Achilli.

- 12 Epitheton, supra nomen. Praeponitur enim proprio nomini, ut
‘alma Ceres,’ (Virg. Georg. 1, 470) :

Obscenique canes, infortunaeque volucres. 15

Inter antonomasiam autem et epitheton hoc differt, quod an-
tonomasia pro vice nominis ponitur, epitheton autem numquam
est sine nomine. Quibus duobus tropis vel vituperamus ali-

- 13 quem, vel ostendimus, vel laudamus. Synecdoche est conceptio,
cum a parte totum, vel a toto pars intellegitur. Eo enim et per 20
speciem genus, et per genus species demonstratur [sed species
pars est, genus autem totum]. A toto enim pars intellegitur, ut
(Virg. Aen. 6, 311) :

Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
pontum fugat. 25

Non enim totus annus frigidus est, sed pars anni, id est hiems.

At contra a parte totum, ut (Virg. Aen. 2, 256) :

Flammas cum regia puppis
extulerat.

- Vbi non solum puppis, sed navis, et non navis, sed qui in ea, et 30
14 non omnes, sed unus flammas extulit. Onomatopoeia est no-

1 auri genitor *BCGT Mon.* : auri (*seq. ras.*) *A*¹ : aurigator *U* addidit *T*
5 maie (male ?) *A*¹*T* 13 Ep. est supra *T* : Ep. supraposito *A*¹ (-tum
*A*²) proponitur *T* 20 vel toto *T* 21 sed . . . totum *om. T*
22 a *om. C* 24 annus *om. A*¹ 26 frig. sed pars an. hiemps *A*
29 extulerat] et exsul erat *T* 30 p. et navis *T*

men addictum ad imitandum sonum vocis confusae, ut 'stridor valvarum,' 'hinnitus equorum,' 'mugitus boum,' 'balatus ovium.' Periphrasis est circumloquium, dum res una plurimis verbis 15 significatur, ut (Virg. Aen. 1, 387) :

5 Auras vitales carpit.

Significavit enim per copulationem verborum unam rem, hoc est vivit. Hic autem tropus geminus est. Nam aut veritatem splendide producit, aut foeditatem circuitu evitat. Veritatem splendide producit, sicut (Virg. Aen. 4, 584 ; 9, 459) :

10 Et iam prima novo spargebat lumine terras

Tithoni croceum linquens Aurora cubile.

Vult enim dicere : 'iam luciscebat,' aut : 'dies ortus erat.' Foeditatem circuitu devitat, sicut (Virg. Aen. 8, 405) :

Placitumque petivit

15 coniugis infusus gremio.

Hoc enim circuitu evitat obscenitatem et decenter ostendit concubitum. Hyperbaton transcensio, cum verbum aut sententia 16 ordine commutatur. Huius species quinque : anastrophe, hysteron proteron, parenthesis, tmesis, synthesis. Anastrophe 20 est verborum ordo praeposterus, ut : 'litora circum,' pro circum litora.' Hysteron proteron sententia ordine mutata ut 17 (Virg. Aen. 3, 662) :

Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit.

Antea enim ad aequora venit, et sic tetigit fluctus. Parenthesis, 18 25 ubi interponimus sententiam nostram, qua ex medio remota integer sermo perdurat, ut (Virg. Aen. 1, 643) :

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem

passus amor) rapidum ad naves praemittit Achaten.

[Est enim ordo : Aeneas rapidum praemittit Achaten.] Nam

30 illud in medio parenthesis est. Tmesis est sectio unius nominis 19 per interpositionem verborum, ut (Virg. Aen. 1, 412) :

4, 5 significatur . . . carpit *om.* A¹ 8 circuit *T* 14 placidumque
CT 15 gremio per membra soporem hoc A 17 est transcensio *T*
18 cuius sp. q. sunt *T* 19 proteron *om.* *T* 20 est *om.* BC
21 prot. est sent. *T* 24 antea . . . venit *om.* *T* venit ad aequora A
29 est enim . . . Achaten *hab. B: om. AC¹TU* 31 pro inter-
positione B

Multum nebulae circum dea fudit amictum,
 20 pro 'circumfudit.' Synthesis[est], ubi ex omni parte confusa sunt
 verba, ut illud (Virg. Aen. 2, 348) :

Iuvenes, fortissima frustra
 pectora, si vobis audendi extrema cupido est 5
 certa sequi, quae sit rebus fortuna videtis.
 Excessere omnes aditis arisque relictis
 dii, quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 incensae; moriamur et in media arma ruamus.

Ordo talis est: 'Iuvenes fortissima pectora, frustra succurritis 10
 urbi incensae, quia excesserunt dii. Vnde si vobis cupido
 certa est me sequi audentem extrema, ruamus in media arma
 21 et moriamur.' Hyperbole est excelsitas fidem excedens ultra
 quam credendum est, ut (Virg. Aen. 3, 423) :

Sidera verberat unda; 15
 et (Virg. Aen. 1, 107) :

Terram inter fluctus aperit.

Hoc enim modo ultra fidem aliquid augetur, nec tamen a tramite
 significandae veritatis erratur, quamvis verba quae indicantur
 excedant, ut voluntas loquentis, non fallentis appareat. Quo 20
 tropo non solum augetur aliquid, sed et minuitur: augetur, ut
 'velocior Euro': minuitur, ut 'mollior pluma,' 'durior saxo.'
 22 Allegoria est alieniloquium. Aliud enim sonat, et aliud intel-
 legitur, ut (Virg. Aen. 1, 184) :

Tres litore cervos 25
 conspicit errantes.

Vbi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significantur.
 Et in Bucolicis (3, 71) :

Aurea mala decem misi,
 id est ad Augustum decem eglogas pastorum. Huius tropi 30

1 fundit *BT* amictu *A* 2 est *om.* *BC* 5 audiendi *T*
 7 excrescere *T* ad. aurisque *T*: ad. aditisque *B*: aditisque *A*¹ 11 dii
 quibus hoc imperium steterat unde *B* 12 audientem *T* 15 undas
*TC*¹ 18 aug. ali. *B* 19 qua indicatur *B*¹ *C* 21 sed et minuit
*A*¹ 22 euro *ABC* (*ex auro a*): aura *T* 27 significantur *ante*
 vel *T*

plures sunt species, ex quibus eminent septem: ironia, antiphrasis, aenigma, charientismos, paroemia, sarcasmos, astysmos. Ironia 23 est sententia per pronuntiationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo callide aut per accusationem, aut per 5 insultationem aliquid dicitur, ut est illud (Virg. Aen. 1, 140):
 Vestras, Eure, domos; illa se iactet in aula
 Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
 Et quomodo aula, si carcer est? Solvitur enim pronuntiatione. Nam carcer pronuntiatio est: iactet et aula ironia est; et totum 10 per contrariam pronuntiationem adnuntiatur per ironiae speciem, quae laudando deridet. Antiphrasis est sermo e contrario in- 24 tellegendus, ut 'lucus,' quia caret lucem per nimiam nemorum umbram; et 'manes,' id est mites (quum sint inmites) et modesti, cum sint terribiles et inmanes; et 'Parcas' et 'Eumenides,' 15 Furiae quod nulli parcant vel benefaciant. Hoc tropo et nani Athlantes et caeci videntes et vulgo Aethiopes argentei appellantur. Inter ironiam autem et antiphrasim hoc distat, quod ironia pro- 25 nuntiatione sola indicat quod intellegi vult, sicut cum dicimus omnia agenti male: 'Bonum est, quod facis'; antiphrasis vero 20 non voce pronuntiantis significat contrarium, sed suis tantum verbis, quorum origo contraria est. Aenigma est quaestio ob- 26 scura quae difficile intellegitur, nisi aperiatur, ut est illud (Iudic. 14, 14): 'De comedente exivit cibus, et de forte egressa est dulcedo,' significans ex ore leonis favum extractum. Inter allego- 25 riam autem et aenigma hoc interest, quod allegoriae vis gemina est et sub res alias aliud figuraliter indicat; aenigma vero sensus tantum obscurus est, et per quasdam imagines adumbratus. Charientismos est tropus, quo dura dictu gratius proferuntur, uti 27 cum interrogantibus, 'numquid nos quaesierit aliquis?' respon- 30 detur: 'Bona Fortuna.' Vnde intellegitur neminem nos quaesisse.

6 Eure] eruere T	domus A ¹ B	11 An. sermo (om. est) A
12 per] pre (i. e. prae) T	13 quum sint inmites om. (propter homoeo- tel. ?) a (= ABC)	16 eziopes T
pellantur ABC: vocantur T	14 parcaes C	19 omnia T: homini ABC
vocat T	21 Enigma qu. (om. est) A ¹	20 sign.]
-ria codd.	vis] vel bis	25 allegoriae Arev.:
adumbratur T	geminata A	27 obumbratus A:
	28 uti AT: veluti C: ut B	29 respondentur T

- 28 *Paroemia* est rebus et temporibus adcommodatum proverbium. Rebus, ut : 'Contra stimulum calces,' dum significatur adversis resistendum. Temporibus, ut : 'Lupus in fabula.' Aiunt enim rustici vocem hominem perdere, si eum lupus prior viderit. Vnde et subito tacenti dicitur istud proverbium : 'Lupus in 5
29 fabula.' *Sarcasmos* est hostilis inrisio cum amaritudine, ut (Virg. Aen. 2, 547) :

Referes ergo haec, et nuntius ibis
Pelidae genitoris ; illi mea tristia facta
degeneremque Neoptolemum narrare memento. 10

- 30 Huic contrarius est *Astysmos*, urbanitas sine iracundia, ut illud (Virg. Ecl. 3, 90) :

Qui Baviū non odit, amet tua carmina, Maevi,
atque idem iungat vulpes et mulgeat hircos.

Id est: qui Baviū non odit, propoena ei contingat ut diligat Mae- 15
vium. Fuerunt autem Maevius et Bavius poetae pessimi, et inimici Vergilii. Qui hos ergo diligit, faciat quae contra naturam sunt,

- 31 id est, iungat vulpes et mulgeat hircos. *Homoeosis* est, quae Latine interpretatur similitudo, per quam minus notae rei per similitudinem eius, quae magis nota est, panditur demonstratio. 20
Huius species sunt tres: icon, parabola, paradigma, id est
32 imago, comparatio, exemplum. Icon est imago, cum figuram rei ex simili genere conamur exprimere, ut (Virg. Aen. 4, 558) :

Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
et crines flavos et membra decora iuventa. 25

Congrua enim est similitudo de specie, cuius persona inducitur.

- 33 Parabola comparatio ex dissimilibus rebus, ut (Lucan. 1, 205) :

Qualis in arvis
aestiferae Libyae visus leo comminus hostem
consedit ; 30

ubi leoni Caesarem comparavit, non ex suo, sed ex alio genere

1 est om. B 2 ut om. T: aut C 4 viderit prior A 6
iurisio T 9 tristitia T 10 de genereque T 11 ut est
illud A 18 hoc est B et om. A 23 ut per omnia B
28 qualibus T arvis A²: armis A¹BCT 29 est fere
libiae B 31 alieno B

similitudinem faciens. Paradigma vero est exemplum dicti vel 34
facti alicuius aut ex simili aut ex dissimili genere conveniens
eius, quam proponimus, rei, ita : ‘Tam fortiter periit apud
Hipponem Scipio quam Vticae Cato.’ Similitudo autem tribus 35
5 modis fit : a pari, a maiore, a minore. A pari (Virg. Aen. 1, 148) :
Ac veluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio ;

a maiore ad minus (Lucan. 1, 151) :

Qualiter expressum ventis per nubila fulmen ;

10 a minore ad maius (Virg. Aen. 6, 119) :

Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus,

Threicia fretus cithara fidibusque canoris ;

quasi dicat, re parva et brevi, id est, si ille cithara fretus, ego
pietate.

15 DE PROSA. Prosa est producta oratio et a lege metri so- XXXVIII
luta. Prosum enim antiqui productum dicebant et rectum. Vnde
ait Varro apud Plautum ‘prosis lectis’ significari rectis ; unde
etiam quae non est perflexa numero, sed recta, prosa oratio dici-
tur, in rectum producendo. Alii prosam aiunt dictam ab eo,
20 quod sit profusa, vel ab eo, quod spatiosius proruat et excurrat,
nullo sibi termino praefinito. Praeterea tam apud Graecos 2
quam apud Latinos longe antiquiorem curam fuisse carminum
quam prosae. Omnia enim prius versibus condebantur ; prosae
autem studium sero viguit. Primus apud Graecos Pherecydes
25 Syrus soluta oratione scripsit ; apud Romanos autem Appius
Caecus adversus Pyrrhum solutam orationem primus exercuit.
Iam exhinc et ceteri prosae eloquentia contenderunt.

DE METRIS. Metra vocata, quia certis pedum mensuris XXXIX
atque spatiis terminantur, neque ultra dimensionem temporum
30 constitutam procedunt. Mensura enim Graece μέτρον dicitur.

1 est vero <i>B</i>	2 conveniens] ita (<i>in ras.</i>) veniens <i>T</i> ²	3 quem
<i>CA</i> ¹ ut vid.	ut ita <i>BC</i> ex corr.	4 scipium que (<i>corr.</i> qua) mutice <i>T</i>
6 ac] haec <i>C</i> ¹	13 illa <i>T</i>	cap. 38. <i>Aliorum codicum lectiones reperies</i>
apud <i>Wilmanns</i> ‘ <i>de Varronis lib. gramm.</i> ,’ p. 204		16 unde etiam
ait <i>K</i>	17 significare <i>K</i> ¹	18 perplexa <i>T</i>
20 profusam <i>T</i>	22 anteriorem <i>K</i>	25 Syrus] suus <i>T</i>
orationem <i>T</i>	27 eloquentia (-am <i>m.</i> 2) condiderunt <i>K</i>	28 Metrica <i>B</i>

- 2 Versus dicti ab eo, quod pedibus in ordine suo dispositi certo finemoderantur per articulos, quae caesa et membra nominantur. Qui ne longius provolverentur quam iudicium posset sustinere, modum statuit ratio unde reverteretur ; et ab eo ipsum versum 3 vocatum, quod revertitur. Huic adhaeret rythmus, qui non est 5 certo fine moderatus, sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit ; qui Latine nihil aliud quam numerus dicitur, de quo est illud (Virg. Ecl. 9, 45) :
- Numeros memini, si verba tenerem.
- 4 Carmen vocatur quidquid pedibus continetur : cui datum no- 10 men existimant seu quod carptim pronuntietur, unde hodie lanam, quam purgantes discerpunt, ‘ carminare ’ dicimus : seu 5 quod qui illa canerent carere mentem existimabantur. Metra vel a pedibus nuncupata, vel a rebus quae scribuntur, vel ab inventoribus, vel a frequentatoribus, vel a numero syllabarum. 15
- 6 A pedibus metra vocata, ut dactylica, iambica, trochaica. A tro- chaeo enim trochaicum metrum nascitur, a dactylo dactylicum ; sic et alia a suis pedibus. A numero, ut hexametrum, penta- metrum, trimetrum. Nam senarios versus nos ex numero pe- dum vocamus. Hos Graeci, quia geminos feriunt, trimetros 20 dicunt. Hexametros autem Latinos primum fecisse Ennius 7 traditur ; eosque ‘ longos ’ vocant. Ab inventoribus metra appel- lata dicuntur, ut Anacreonticum, Sapphicum, Archilochium. Nam Anacreontica metra Anacreon composuit ; Sapphica Sap- pho mulier edidit ; Archilochios Archilochus quidam scripsit ; 25 Colophonios Colophonius quidam exercuit. Sotadeorum quo- que repertor est Sotades genere Cretensis. Simonidia quoque

2 moderantur *ABCT* : metiantur *K* 3 possit *B* 4 rev.] *K*¹ *n. l.*
 ipsum *K*¹ *T* : ipso *BC* 5 vocatum dicunt quod *B* rev.] *K*¹ *n. l.*
 6 certo *om. K*¹ 7 est] et *B* 9 numeros] numerum *K*¹ 11 seu
om. K pronuntietur *K* : pronuntiat *T* : pronuntiaretur *BC* 13
 existimantur *K*¹ 17 a dact. dact. *om. K*¹ *L*¹ 18 alia suis *K*¹
 20 feriunt *T* : ferunt *BCK* 21 dicunt] vocant *C* (*non A*) autem
 apud lat. *T* 22 vocant *A*¹ *CKL* : vocat *TUB* 24 Anacreon] ana-
 creonticus *K* 25 arcilogios arcilocus q. *T* : arcilocius arcilocus q. *C*¹
 (*B*¹ *n. l.*) : archilocus q. archiloica *K*¹ ut vid. 26 colophonios colophonius
 q. *T* : colofoni** colofonius q. *B* : celofonius celofonica q. *C*¹ : colofinicus
 q. colofonica *K* sotadicorum *B*

metra Simonides poeta lyricus composuit. A frequentatoribus, 8
 ut Asclepiadia. Non enim ea Asclepius invenit, sed proinde
 ita vocata quod ea idem elegantissime [et frequentissime] usus
 sit. A rebus quae scribuntur, ut heroicum, elegiacum, buco- 9
 5 licum. Heroicum enim carmen dictum, quod eo virorum
 fortium res et facta narrantur. Nam heroes appellantur viri
 quasi aerii et caelo digni propter sapientiam et fortitudinem.
 Quod metrum auctoritate cetera metra praecedit ; unus ex omni-
 bus tam maximis operibus aptus quam parvis, suavitatis et
 10 dulcedinis aequae capax. Quibus virtutibus nomen solus obti- 10
 nuit, ut heroicum vocaretur ad memorandas scilicet eorum res.
 Nam et prae ceteros simplicissimus habetur constatque duobus
 [pedibus], dactylo et spondeo, ac saepe pene vel ex hoc vel ex
 illo ; nisi quod temperantissimus fit utriusque mixtura quam si
 15 instruatur a singulis. Omnibus quoque metris prior est. Hunc 11
 primum Moyses in cantico Deuteronomii longe ante Pherecyden
 et Homerum cecinisse probatur. Vnde apparet antiquiorem
 fuisse apud Hebraeos studium carminum quam apud gentiles,
 siquidem et Iob Moysi temporibus adaequatus hexametro versu,
 20 dactylo spondeoque, decurrit. Hunc apud Graecos Achatesius 12
 Milesius fertur primus composuisse, vel, ut alii putant, Phere-
 cydes Syrus. Quod metrum ante Homerum Pythium dictum
 est, post Homerum heroicum nominatum. Pythium autem 13
 vocatum volunt eo, quod hoc genere metri oracula Apollinis
 25 sint edita. Nam cum in Parnaso Pythonem serpentem in vin-
 dictam matris sagittis insequeretur, accolae Delphici hoc illum
 metro hortati sunt, dicentes, ut ait Terentianus (1591 K.),

2 enim om. K¹ asclepidius B 3 vocata esse quod K
 ea idem ACT: eadem BK elegantissime A¹: diligentissime K et
 frequentissime hab. TB: om. ACK 8 unum T 9 tam max. oper.
 om. T suabitatibus T: suavitates K¹ 10 dulcidades K¹ 11
 eorum] eroum B 12 ceteros B¹ T: ceteris CK 13 pedibus hab.
 BT: om. CK¹ 14 temperantissimus fit KB: temperantissime fuit T
 quasi instruantur T 16 deuteronomium C¹ T longe autem ante
 C¹ K¹ ut vid. 19 extra metro versus T: exanetro versum B 20
 Ach.] Hecataeus Arev. (ex Strabone) 21 Milesius om. K¹ 24 volunt
 om. K¹ hoc om. K¹ 25 vindicta K: victoriam T 26 ille K
 27 orati BK¹ ut vid.

- 14 [ἢ παῖάν, ἢ παῖάν, ἢ παῖάν]. Elegiacus autem dictus eo, quod
modulatio eiusdem carminis conveniat miseris. Terentianus
hos elegos dicere solet, quod clausula talis tristibus, ut tradunt,
15 aptior esset modis. Hic autem vix omnino constat a quo sit
inventus, nisi quia apud nos Ennius eum prior usus est. Nam 5
apud Graecos sic adhuc lis Grammaticorum pendet, ut sub iu-
dice res relegata sit. Nam quidam eorum Colophonium quen-
dam, quidam Archilochum auctorem atque inventorem volunt.
16 Bucolicum, id est pastorale carmen, plerique Syracusis primum
conpositum a pastoribus opinantur, nonnulli Lacedaemone. 10
Namque transeunte in Thraciam Xerxe rege Persarum, cum
Spartanae virgines sub hostili metu neque egredi urbem neque
pompa chorumque agrestem Dianae de more exercebant, turba
pastorum, ne religio praeteriret, eundem inconditis cantibus
celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum de maiori parte, 15
quamvis opilionum caprariorumque sermones in eis et cantica
17 inserantur. Hymnos primum David prophetam in laudem Dei
conposuisse ac cecinisse manifestum est. Deinde apud gentiles
prima Memmia Timothoe fecit in Apollinem et Musas, quae
fuit temporibus Ennii longe post David. Hymni autem ex 20
18 Graeco in Latinum laudes interpretantur. Epithalamia sunt
carmina nubentium, quae decantantur ab scholasticis in hono-
rem sponsi et sponsae. Haec primum Salomon edidit in lau-
dem Ecclesiae et Christi. Ex quo gentiles sibi epithalamium
vindicarunt, et istius generis carmen adsumptum est. Quod 25
genus primum a gentilibus in scenis celebrabatur, postea tan-
tum in nuptiis haesit. Vocatum autem epithalamium eo, quod
19 in thalamis decantetur. Threnos, quod Latine lamentum voca-
mus, primus versu Ieremias composuit super urbem Hierusalem

1 *Graeca hab.* T: om. BCK 4 esse BC (cf. Ter. 1799): est T Hoc
K: Hinc T 5 eo pr. us. sit K 6 lis CT: lex BK 7 religate T
quendam om. K¹ 8 quidam om. T 9 carmen om. K 10 a laced. T
11 nam K¹ 13 quorumcumque T 16 quam viso T et om. K
19 timothe BC: timotae K: timothe T 20 autem om. T¹ 26
cenis C¹ celebratur B¹K: celebrabantur T 27 haesit] erit K
29 versus T orbem C¹: om. K

[quando subversa est] et populum [Israel] quando [subversus
 est et] captivus ductus est. Post hunc apud Graecos Simonides
 poeta lyricus. Adhibebantur autem funeribus atque lamentis :
 similiter et nunc. Epitaphium Graece, Latine supra tumulum. 20
 5 Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit, qui
 iam defuncti sunt. Scribitur enim ibi vita, mores et aetas eo-
 rum. Poesis dicitur Graeco nomine opus multorum librorum, 21
 poema unius, idyllion paucorum versuum, distichon duorum,
 monostichon unius. Epigramma est titulus, quod in Latinum 22
 10 superscriptio interpretatur; ἐπί enim super, γράμμα littera vel
 scriptio dicitur. Epodon in poemate clausula brevis est. Di- 23
 ctum autem epodon, quod adcinatur ad speciem elegiaci, ubi
 praemisso uno longiore, alter brevior componitur, atque in sin-
 gulis quibusque maioribus sequentes minores quasi clausulae
 15 recinunt. Clausulas autem lyrici appellant quasi praecisos 24
 versus integris subiectos, ut est apud Horatium (Epod. 2, 1) :

Beatus ille, qui procul negotiis,
 deinde sequitur praecisus :

Vt prisca gens mortalium ;

20 sic et deinceps alterni, quibus aliqua pars deest, et ipsi praece-
 dentibus similes, sed minores. Centones apud Grammaticos 25
 vocari solent, qui de carminibus Homeri seu Vergilii ad propria
 opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unum
 sarcinunt corpus, ad facultatem cuiusque materiae. Denique 26
 25 Proba, uxor Adelphi, centonem ex Vergilio de Fabrica mundi
 et Evangeliiis plenissime expressit, materia composita secun-
 dum versus, et versibus secundum materiam concinnatis. Sic
 quoque et quidam Pomponius ex eodem poeta inter cetera stili

1 quando subv. est . . . Israel . . . subv. est et hab. T : om. BCK 4
 super K 5 quidam def. C¹ 7 multorum librorum] tumolorum K
 10 vel inscriptio T 11 poemata T : poematae C est om. K
 dictum . . . quod om. K 12 adcinatur BCA¹ ut vid. T : adsimilatur
 autem K elegiacam quibus pr. K 14 quos clausula K 15
 retinunt T 20 sic deinceps T 23 centunario K¹ : cente-
 nario BCT 24 corpus . . . materiae om. C¹ a facultate K
 25 uxor . . . plenissime om. K¹ : uxor . . . Evangeliiis om. A¹ 27 con-
 cinnantis T 28 pompinus T

XLII DE PRIMIS AVCTORIBVS HISTORIARVM. Historiam autem apud nos primus Moyses de initio mundi conscripsit. Apud gentiles vero primus Dares Phrygius de Graecis et Troianis historiam edidit, quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt. Post Daretem autem in Graecia Herodotus historiam primus habitus est. Post quem Pherecydes claruit his temporibus quibus Esdras legem scripsit.

XLIII DE VTILITATE HISTORIAE. Historiae gentium non inediunt legentibus in his quae utilia dixerunt. Multi enim sapientes praeterita hominum gesta ad institutionem praesentium historiis indiderunt, siquidem et per historiam summa retro temporum annorumque supputatio comprehenditur, et per consulum regumque successum multa necessaria perscrutantur.

XLIV DE GENERIBVS HISTORIAE. Genus historiae triplex est. Ephemeris namque appellatur unius diei gestio. Hoc apud nos diarium vocatur. Nam quod Latini diurnum, Graeci ephemerida dicunt. Kalendaria appellantur, quae in menses singulos digeruntur. Annales sunt res singulorum annorum. Quaequae enim digna memoriae domi militiaeque, mari ac terrae per annos in commentariis acta sunt, ab anniversariis gestis annales nominaverunt. Historia autem multorum annorum vel temporum est, cuius diligentia annui commentarii in libris delati sunt. Inter historiam autem et annales hoc interest, quod historia est eorum temporum quae vidimus, annales vero sunt eorum annorum quos aetas nostra non novit. Vnde Sallustius ex historia, Livius, Eusebius et Hieronymus ex annalibus et historia constant. Item inter historiam et argumentum et fabulam interesse. Nam historiae sunt res verae quae factae sunt; argumenta sunt quae etsi facta non sunt, fieri tamen possunt; fabulae vero sunt quae nec factae sunt nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

2 primum *T* 5 fe. es. *K* autem *om.* *T* historicus *Arev.* 7 qu. *om.* *K*¹ 11 in storiis *T* 13 praescrutantur *C*¹ 14 Nam genus *K* 15 namque] enim *K* 16 dia. greci autem e. *K* (*mediis om.*) 17 singulis *T* diriguntur *AK* 18 quaeque *BC*: queque *KT* 19 digne *T* ac] et *TK*¹ ut vid. 21 Storie *T*¹ 22 est] et *T* diligentiam *BT* 24 videmus *BK* 26 hist. Liv.] historialibus *codd.*: corr. *Dressel.* (*ex Serv. ad Aen.* 1, 373) 28 interesse *BT*: interest *CK* historia est *K*: storiæ est *C*¹ facta *T* 29 argumentum *K*

LIBER II

DE RHETORICA ET DIALECTICA

DE RHETORICA EIVSQVE NOMINE. Rhetorica est bene 1
dicendi scientia in civilibus quaestionibus, [eloquentia copia] ad
persuadendum iusta et bona. Dicta autem Rhetorica Graeca
appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id est a copia locutionis. Ῥῆσις
5 enim apud Graecos locutio dicitur, ῥήτωρ orator. Coniuncta 2
est autem Grammaticae arti Rhetorica. In Grammatica enim
scientiam recte loquendi discimus; in Rhetorica vero percipimus
qualiter ea, quae didicimus, proferamus.

DE INVENTORIBVS RHETORICAE ARTIS. Haec autem disci- II
10 plina a Graecis inventa est, a Gorgia, Aristotele, Hermagora,
et translata in Latinum a Tullio videlicet et Quintiliano [et
Titiano], sed ita copiose, ita varie, ut eam lectori admirari in
promptu sit, comprehendere impossibile. Nam membranis reten- 2
tis quasi adhaerescit memoriae series dictionis, ac mox repositis
15 recordatio omnis elabitur. Huius disciplinae perfecta cognitio
oratorem facit.

DE NOMINE ORATORIS ET PARTIBVS RHETORICAE. Orator III
est igitur vir bonus, dicendi peritus. Vir bonus consistit natura,
moribus, artibus. Dicendi peritus consistit artificiosa eloquentia,
20 quae constat partibus quinque: inventione, dispositione, elocu-
tione, memoria, pronuntiatione, et fine officii, quod est aliquid
persuadere. Ipsa autem peritia dicendi in tribus rebus consistit: 2
natura, doctrina, usu. Natura ingenio, doctrina scientia, usus

2 scientia] sententia *KM* eloquentia copia *hab.* *TU*: *om.* *BCKM*
3 iusta] ius *M*: iustitia *K* bona dicta dicta au. *K* (*non M*): bona in
rerum personarumque negotia* e causa (*pro* negotio et c.) dicta au. *B*
4 vel ἀ. τ. ῥητορεύειν: apoturetoresin (-rhe-, -reth-) *BCTU*: apo to
rethores *K* 6 autem] enim *B* artis *BT*: arte *C*¹ enim *om.* *K*
11 et Titiano *hab.* *BC Rem.*¹ *H* (tat-): *om.* *KMTU Mon.*¹ 13 promptu]
-tum *KTU* 14 adheriscet memoriis *K* repositi *K* 19 el. con-
sistit quinque partibus *K* 22 dicendi *ABCT*: loquendi *K* 23 usu . . .
doctrina *om.* *C*¹ usu ads. *BCT*

adsiduitate. Haec sunt enim quae non solum in oratore, sed in unoquoque homine artifice expectantur, ut aliquid efficiat.

- IV DE TRIBVS GENERIBVS CAVSARVM. Genera causarum tria sunt, deliberativum, demonstrativum, iudiciale. Deliberativum genus est, in quo de quibuslibet utilitatibus vitae, quid aut debeat aut non debeat fieri, tractatur. Demonstrativum, in quo laudabilis persona aut reprehensibilis ostenditur. Iudiciale, in quo de ipsius personae facto aut poenae aut praemii sententia datur. Dictum autem iudiciale eo, quod iudicet hominem, et sententia sua ostendat utrum laudabilis praemio dignus sit, aut certe reus condemnari liberarique supplicio. Deliberativum genus vocatur eo, quod de unaquaque re in eo deliberatur. Huius genus duplex est, suasio et dissuasio, id est de expetendo et fugiendo, id est de faciendo et non faciendo. Suasoria autem in tribus locis dividitur: honesto, utili, et possibili. Haec differt aliquid a deliberativa, quia suasoria eget alteram personam, deliberativa interdum et apud se agit. In suasoria autem duae sunt quae plus valent: spes et metus. Demonstrativum dictum, quod unamquamque rem aut laudando aut vituperando demonstrat. Quod genus duas habet species: laudem et vituperationem. Laudis ordo tribus temporibus distinguitur: ante ipsum, in ipsum, post ipsum. Ante ipsum, ut (Virg. Aen. 1, 605):

Quae te tam laeta tulerunt

saecula?

In ipsum, ut (Virg. Aen. 1, 597):

25

O sola infandos Troiae miserata labores.

Post ipsum, ut (Virg. Aen. 1, 607):

In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
lustrabunt,

semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.

30

1 enim sunt *K* 3 Modi c. tres s. *K* 5 est *om.* *C*¹ debet
a. n. debet *K*: debet a. n. debeat *A* 7 in quo de ipsius] eo quod ei
prius *K*: in quo ei prius *A* 8 premiis sent. *T* 9 iudices *K*
11 liberarive *dett.*: deliberaturque *K* 12 unaquaque *T* 13 sua. est *K*
de *om.* *K* expetendo *T*: expectando *ABK*: spectando *C* id est
de fac. *om.* *K* 14 divitur *K* 15 possessibili *T* 17 int. apud *C*
21 ante hominem in homine post hominem *B* 22 Ante hominem *B*
25 in homine *B* 26 troia *K* 27 post hominem *B* 28 umbra *T*

Pari ordine e contrario et in vituperatione hominis haec forma 7
 servanda est, ante hominem, in hominem, post hominem. Locus
 communis ad demonstrativum vituperationis genus pertinet.
 Quod tamen ab eo in aliquo differt. Nam vituperatio, quae
 5 contraria est laudis, specialiter in certam facientis personam
 adhibetur. Communis vero locus generaliter in facti crimen 8
 praeponitur. Vnde et communis locus dicitur, quia absente
 persona non tam in hominem, quantum in ipsum crimen ex-
 ponitur. Omne enim vitium non in uno tantum, sed etiam
 10 commune in plurimis invenitur.

DE GEMINO STATV CAVSARVM. Status apud Rhetores V
 dicitur ea res, in qua causa consistit, id est constitutio. Graeci
 autem statum a contentione *στάσις* dicunt. Latini autem non
 solum a pugna, per quam expugnent propositionem adversarii,
 15 sed quod in eo pars utraque consistat. Fit autem ex intentione
 et depulsione. Status autem causarum sunt duo: rationalis et 2
 legalis. De rationali oriuntur coniectura, finis, qualitas, trans-
 latio. De fine iudicialis et negotialis. De iudiciali absoluta et
 adsumptiva. De adsumptiva concessio, remotio criminis, relatio
 20 criminis, compensatio. De concessione purgatio et deprecatio.
 Coniecturalis status est cum factum, quod alio obicitur, ab alio 3
 pernegatur. Definitivus status est, cum id, quod obicitur, non
 hoc esse contenditur, sed quid illud sit adhibitis definitionibus
 adprobatur. Qualitas est, dum qualis res sit quaeritur: et
 25 quia de vi et genere negotii controversia agitur, constitutio
 generalis appellatur. Translatio est cum causa ex eo pendet, 4
 quod non aut is agere videtur, quem oportet, aut non apud

1 vituperationem *T* hominum *K* 2 ante ipsum in ipso post
 ipsum *B* 4 in aliquod *BCT* (*i. e.* in aliquot?) 5 in certam *ABC*:
 interdum *K*: ad incertam *T* persona *K* 6 crimine *dett.* 7 qui
T: quod *K* absentem personam *K* 8 non tantum *BC*: non tamen
 (*tñ*) *A*: tantum *K*: notam *T* in hom.] in unum *B* quantum]
 quam *T* 10 pluribus *K* 12 dicitur *om. C* ea] et *K*
 constet *K* 14 adversariis quod in corpora *K* 15 consistit *K*
 17 legalis (-les) *ABCT*: causalis *K* coniunctura *T* 18 absoluta
 et adsumptiva *K* 19 criminis relatio *om. K* 21 est *om. K* alii *K*
 22 quum id obicitur non hoc esse quod dicitur sed *T* 25 genera *K*
 27 op. {aut non cum eo qui op.} *Cassiod.* aut non ap. qu.] aut quis *K*

quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oporteat. Translativa constitutio, quod actio translationis et commutationis indigere videtur. Iudicialis est, in qua aequi et recti natura et praemia aut poenae ratio quaeritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex civili more et aequitate sit consideratur. 5 Adsumptiva est, quae ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, 6 [foris autem aliquid defensionis adsumit]. Concessio est, cum reus non ad id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur postulat. Quod nos ad poenitentes probavimus pertinere. Remotio criminis est cum id crimen, quod infertur ab se et ab 10 sua culpa, vi et potestate in alium reus demovere conatur. 7 Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria lacesitus sit. Comparatio est, cum aliud aliquod alterius factum honestum aut utile contenditur, quod ut fieret, 8 illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. Purgatio est, 15 cum factum quidem conceditur, sed culpa removetur. Haec partes habet tres: inprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse et consultu peccasse reus confitetur, et tamen ut ignoscatur postulat. Quod genus perraro potest 9 accidere. Item ex legali statu haec oriuntur, id est scriptum 20 et voluntas, leges contrariae, ambiguitas, collectio sive ratiocinatio et definitio legalis. Scriptum et voluntas est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. Legis contrariae status est, quando inter se duae leges aut plures discrepare noscuntur. Ambiguitas est, cum id, quod scriptum est, 25 duas aut plures res significare videtur. Collectio vel ratiocinatio est, quando ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non

2 const. dicitur quod *T* et commodationis *K*: *om.* *C*¹ 3 videatur *K*
quo *K* 4 et] aut *K* praemii *K* pena *T* 5 qua *om.* *K* et]
ex *K* 7 foris...ads. *hab. TUB*: *om.* *KC*¹ adsumit *TU*: adsumunt *B*
8 reus non ad id quod f. est *T*: reus non id quod f. est *BCU*: alio aliquid f. non est *K* 11 demovere *BCTU*: transferre *K* 13 iniuriam *K*
14 quo ut *C* 15 dicitur *om.* *T*¹ 18 cum pecc. *K*
20 scr. est et vol. *A*: scr. et vol. est *BC* 21 legi *K* contraria *K*: *om.* *A* 22 scr. est ut vol. q. *K* 23 videtur c. s. scriptor *K* desiderare *A*: discidere *K* 25 q. est scriptum *K* 26 duas aut...scriptum est *om.* *B* (*non Bern.* 224) videntur *T* 27 scr. aliud *K*

scriptum est, invenitur. Definitio legalis est, cum vis quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quaeritur. Status ergo 10
tam rationales quam legales a quibusdam certius decem et octo
connumerati sunt. Ceterum secundum Rhetoricos Tullii decem
5 et novem reperiuntur propterea, quia translationem inter ra-
tionales principaliter adfixit status. Inde se ipse etiam Cicero
reprehendens translationem legalibus statubus adplicavit.

DE TRIPERTITA CONTROVERSIA. Tripertita controversia iuxta VI
Ciceronem aut simplex est, aut iuncta. Et si iuncta erit, conside-
10 randum est utrum ex pluribus quaestionibus iuncta sit, an ex
aliqua conparatione. Controversia simplex est, quae absolutam
continet unam quaestionem hoc modo: Corinthiis bellum indica-
mus, an non? Iuncta est ex pluribus quaestionibus, in qua 2
plura quaeruntur hoc pacto: Vtrum Carthago diruatur, an
15 Carthaginensibus reddatur, an eo colonia deducatur? Ex con-
paratione, utrum potius, aut quid potissimum quaeritur, ad hunc
modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum
mittatur, qui sociis sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam
maximae contra Hannibalem copiae sint?

20 DE QUATTVOR PARTIBVS ORATIONIS. Partes orationis in VII
Rhetorica arte quattuor sunt: exordium, narratio, argumentatio,
conclusio. Harum prima auditoris animum provocat, secunda
res gestas explicat, tertia fidem adsertionibus facit, quarta finem
totius orationis conplectitur. Inchoandum est itaque taliter, 2
25 ut benivolum, docilem, vel adtentum auditorem faciamus: beni-
volum precando, docilem instruendo, adtentum excitando.
Narrandum est ita, ut breviter atque aperte loquamur; argu-
mentandum est ita, ut primum nostra firmemus, dehinc adversa

1 legalis est aliud quoque quod non scriptum est cum vis B cum vis
quasi] cum quis K 2 qua BCT 3 connumerati xviii certum sec. K
6 principalem adf. statum K adfixit B 7 statutibus (pro -tu- su-
praser. ti) C¹T: statum huius K 13 iuxta A 14 diruatur C:
dirivatur BKT 15 an ea col. ded. C¹: an in col. diducatur K
16 utr. potius an potissimum qu. K ad hunc . . . mittatur om. C¹
18 sociis sit] successit K ut] aut K 19 c. sinit B: copia sit K 21
sunt id est ex. T 23 fidem om. K finis K 24 conplectit T
25 docebilem K adtentum om. K auditore K aud. . . instruendo
om. C¹ 27 ita brev. T aperte] a parte C¹

confringamus ; concludendum ita, ut concitemus animos audientis implere quae dicimus.

VIII DE QVINQVE MODIS CAUSARVM. Species causarum sunt quinque : [id est] honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causae genus est, cui statim sine oratione nostra favet animus auditoris. Admirabile, a quo est alienatus animus eorum, qui audituri sunt. Humile est, quod neclegitur
2 ab auditore. Anceps est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa honestatis et turpitudinis particeps, ut benivolentiam pariat et offensam. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut
10 difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa cernitur implicata.

IX DE SYLLOGISMIS. Syllogismus Graece, Latine argumentatio appellatur. Argumentatio autem dicta est, quasi argutae mentis oratio, qua inventum probabile exequimur. Syllogismus
15 igitur est propositionis et adsumptionis confirmationisque extrema conclusio aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia
2 conprobantis. Constat enim tribus partibus : propositione, adsumptione, conclusione. Propositione, ut puta, 'quod bonum est, turpem usum habere non potest.' Consensit audiens ; ad-
20 sumpsit ille 'pecunia turpem usum habet.' Concluditur, 'ergo
3 pecunia bonum non est.' Syllogismis autem non solum rhetores, sed maxime dialectici utuntur, licet Apostolus saepe proponat, adsumat, confirmet atque concludat : quae, ut diximus, propriae
4 artis Dialecticae et Rhetoricae sunt. Syllogismorum apud rhe-
25 tores principalia genera duo sunt : inductio et ratiocinatio. In-

1 concl. est ita *K* animum *K* 3 quinque sunt *K* 4 id est hab. *BT* : om. *CK* 6 a quo est *CT* : eo quod est *BK Bern.* 224 alienatus] adtentus *B ante corr.* *C*¹ ut vid. 7 nec legitur *CKT*
8 dubia est om. *K* 9 benivolentia pariat offesam *T* : benivole pariet offensa *K* : benivolentiam pariat offensam *C*¹ 10 in qua aut *B*¹*K* : aut in quo *T* 11 cognoscendam *B*¹*C*¹ negotii *BC*¹ : -tium *KT* 13 Solocismus *K* 14 app. *BCT* : dicitur *K* arg. men. or.] argumenti ratio *C*¹
15 quia *K* exequitur *T* 18 ads. concl. prop. *K* : om. *C* 19 Propositione om. *K* 20 turpe usu *K* 21 turpe usum *KT*
concl. enim pec. bo. nomen esse *K* : concl. enim pec. bo. est *C ante corr.*
23 maximi *K* 24 propria *dett.*

ductionis membra sunt tria : prima propositio, secunda inlatio,
 quae et adsumptio dicitur, tertia conclusio. Inductio est, quae 5
 rebus non dubiis captat adsensionem eius, cum instituta est, sive
 inter philosophos, sive inter rhetores, sive inter sermocinantes.
 5 Propositio inductionis est, quae similitudines concedendae rei
 necessario unius inducit aut plurium. Inlatio inductionis est, 6
 quae et adsumptio dicitur, quae rem, de qua contenditur, et cuius
 causa similitudines habitae sunt, introducit. Conclusio indu-
 ctionis est, quae aut concessionem inlationis confirmat, aut quid
 10 ex ea conficiatur declarat. Ratiocinatio est oratio, qua id, de
 quo est quaestio, conprobatur. Ratiocinationis modi sunt duo. 7
 Primus enthymema, qui est imperfectus syllogismus atque rhe-
 toricus. Secundus epichirema, qui est inrhetoricus et latior
 syllogismus. Enthymema igitur Latine interpretatur mentis 8
 15 conceptio, quem imperfectum syllogismum solent artigraphi
 nuncupare. Nam in duabus partibus eius argumenti forma
 consistit, quando id, quod ad fidem pertinet faciendam, utitur,
 syllogismorum lege praeterita, ut est illud : ' Si tempestas vitanda
 est, non est igitur navigandum.' Ex sola enim propositione et
 20 conclusione constat esse perfectum, unde magis rhetoribus
 quam dialecticis convenire iudicatum est. Enthymematis mem- 9
 bra sunt quinque : primum convincibile, secundum ostentabile,
 tertium sententiale, quartum exemplabile, quintum collectivum.
 Convincibile est, quod evidenti ratione convincitur, sicut fecit 10
 25 Cicero pro Milone (79) : ' Eius igitur mortis sedetis ultores,
 cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis.' Ostenta- 11
 bile est, quod certa rei demonstratione constringit, sicut Cicero

2 quae ads. T: quae et sumptio K 3 captis K cum quo inst. Cassiod.
 4 sive tert.] et K 6 unus T: unum K plurimum KT: -marum
 Cassiod. 8 cause T habitae . . inductionis om. K 9 ut quid K
 10 Ratioc. . . conprobatur om. T¹ (non U) § 7 om. A: post § 8 BCD
 KTU 12 primus om. D 13 in rethoricis CK latior] latinus T
 14 latine om. K 15 quem BCDU: quae (pro quem suprascr. a?) KT
 15 improfecto solocismon K 16 nuncupari B eius om. K
 18 preterit K 19 et conclusione hab. K: om. BC Bern. 224 T
 20 consistat T mag. de r. K 21 Enthimemagi K: Enthimema
 magis B 22 primum om. C¹ 25 s. ultorem K: sedet stultores T
 26 noletis K (i. e. nolletis?) 27 constringitur K

in Catilina (1, 2): 'Hic tamen vivit, immo etiam in senatum venit.' Sententiale est, quod sententia generalis adducit, ut apud Terentium (Andr. 68):

Obsequium amicos, veritas odium parit.

- 12 Exemplabile est, quod alicuius exempli conparatione eventum 5 simile conminatur, sicut Cicero in Philippicis (2, 1): 'Te miror, Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non pertimescere.' Collectivum est, cum in unum quae argumentata sunt colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone (41): 'Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querella. Quem iure, 10 quem loco, quem tempore non est ausus: hunc iniuria, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitavit occidere.' Praeterea secundum Victorinum enthymematis est altera definitio ex sola propositione, sicut iam dictum est, quae ita constat: Si tempestas 15 vitanda est, non est navigatio requirenda. Ex sola adsumptione, 15 ut est illud: Si inimicus est, occidit; inimicus autem [est]. Et 16 quia illi deest conclusio, enthymema vocatur. Sequitur epichirema, descendens de ratiocinatione latior et executior rhetoricis syllogismis, latitudine distans et productione sermonis a dialecticis syllogismis, propter quod rhetoribus datur. Hic autem con- 20 stat modis tribus. Primus modus tripertitus est, secundus quadri- 17 pertitus, tertius quinquepertitus. Tripertitus epichirematicus syllogismus est, qui constat membris tribus, id est propositione, adsumptione, conclusione. Quadripertitus est, qui constat ex membris quattuor: prima propositione, secunda adsumptione 25 et una propositionis sive adsumptionis coniuncta, tertia pro- 18 batione et conclusione. Quinquepartitus itaque est, qui constat ex membris quinque, id est prima propositione, secunda eius pro-

1 vivit vivit immo B¹: vi. vi. etiam Bern. 224 senatu BKT
2 adducit T: addicit BC: adicit T 4 parat K 6 similem CT
7 quor. ex. imit.] quare mea exempla meditaris K 8 unum] um K
argumenta K: argumentati T 9 colligitur T quae ig. C¹
10 aliquibus quer. C¹ 14 prepositione T dictus est qui K 16
inimicos occ. (om. est) K (non M) est hab. BCT: om. AK
18 de ratione B¹ latior ut B la. executio rhetorici syllogismi Halm
(ex Cassiod.) 21 trip. sec. (om. est) C quadr. est tert. quinq. est T
23 qui] quod K prop-] praep- C¹ (ter) 25 primo positione T
26 prop. vel ads. adiuncta K: propositione sive ads. et iuncta A 28
sec. prob. (om. eius) K

batione, tertia adsumptione, quarta eius probatione, quinta con-
 clusione. Hunc Cicero ita facit in arte Rhetorica (de Inv. I, 12):
 ' Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non pos-
 sunt recte partes alicuius generis causae putari. Eadem enim res
 5 alii genus, alii pars esse potest; eidem genus et pars non potest,
 vel cetera, quousque syllogismi huius membra claudantur.

DE LEGE. Lex est constitutio populi, quam maiores natu X
 cum plebibus sancierunt. Nam quod Rex vel Imperator edicit,
 constitutio vel edictum vocatur. Institutio aequitatis duplex est,
 10 nunc in legibus, nunc in moribus. Inter legem autem et mores
 hoc interest, quod lex scripta est, mos vero est vetustate probata
 consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo vocata,
 quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est, de moribus 2
 tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam mori-
 15 bus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec
 differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio con-
 mendedet. Porro si ratione lex consistat, lex erit omne iam quod 3
 ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disci-
 plinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consue-
 20 tudo, quia in communi est usu. Omnis autem lex aut permittit 4
 aliquid, ut ' vir fortis petatpraemium': aut vetat, ut ' sacrarum
 virginum nuptias nulli petere liceat': aut punit, ut ' qui caedem
 fecerit, capite plectatur.' Factae sunt autem leges, ut earum 5
 metu humana coherceatur audacia, tutaque sit inter inprobos
 25 innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur
 nocendi facultas. Legis enim praemio aut poena vita moderatur

3 si] sive C¹ 4 recta K caus. alic. gen. K 5 ali genus T:
 alii generis C¹ eidem . . . non potest om. C¹ idem BK 6 vel
 BCT: et K membra] verba B (non Bern. 224) Cap. x edidit
 Kuebler (Herm. 25, 505 sqq.), q. v. 8 edicit BCT: ededit K 10
 autem om. K (non A) 11 quod] quia B mos vero vet. K 13
 quia] quae K: qua C¹ 14 tracta tan.] tractadem T eius quodam K
 15 per legem suscepitur K defecit lex non defert scr. A: defecerit
 lex non defecit scr. K 16 commendat CT 17 Porro rationem T
 constat BC 18 dumtaxat aut vitat quod KC¹ (cf. § 4) 20 quia]
 quod K communis T autem ABCTU: enim KM promittit
 KM 21 vetat] vitat K 22 puniat C¹ 23 autem] hoc K
 earum] erum T¹ 24 coherceretur K 25 ut et ips. K 26
 Legis . . . humana in finem § 4 transponit Kuebler (cf. V. xix)

6 humana. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporeque conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium utilitate conscripta.

XI DE SENTENTIA. Sententia est dictum impersonale, ut (Ter. Andr. 68) :

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Huic si persona fuerit adiecta, chria erit, ita : 'offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo,' 'Metrophanes promeruit gratiam

2 Mithridatis obsequendo.' Nam inter chrian et sententiam hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona numquam dicitur. Vnde si sententiae persona adiciatur, fit chria ; si detrahatur, fit sententia.

XII DE CATASCEVA ET ANASCEVA. Catasceua est confirma-
tio propositae rei. Anasceua autem contraria superiori est. Re-
vincit enim non fuisse, aut non esse, quod natum, aut factum,
aut dictum esse proponitur ; ut si quis Chimaeram neget fuisse,
2 aut fuisse confirmet. Inter haec et thesin hoc interesse, quod
thesis, quamvis et ipsa habeat disputationem in utramque par-
tem, tamen incertae rei quasi quaedam deliberatio vel cohortatio
est. Catasceua autem et anasceua in his rebus, quae verisimiles
3 non sunt, sed pro veris proponuntur, plerumque versantur. Ana-
sceuae prima divisio est inconueniens et mendacium. Incon-
uenientis species sunt, quod inhonestum est et quod inutile. Item
inhonestum tractatur aut in dictis aut in factis. In dictis, ut
si qui indecora et non respondentia auctoritati dixisse dicatur ;
velut si aliqui infamet Catonem illum Censorium, iuventutem
4 illum ad nequitiam et luxuriam cohortatum. In factis, ut si qui

2 pro consuetudinem K 4 captione K nullo probato C¹ 8
parat K 9 chrian BCK: criminum T 10 agamemnon T 11
obsequendum K chrian (ter) codd. 13 sententia p. B: p. sententia T
15 confirmatiopposite T¹ 19 aut fuisse om. KC¹ inter est K
21 incerta rei quos quadam K liberatio Arev. quoartatio (co-) BC¹ T
22 q. similes K 23 versis K ponuntur BK 24 inconuenientes
sp. C¹ T 27 auctoritate BC 28 infament T iuuetem T
29 illam BC courtatum K: coartatum BT

abhorrens aliquid a sanctimonia et nomine suo fecisse dicatur ;
 ut est fabula de adulterio Martis et Veneris. Mendacium tres
 habet species : incredibile, quod factum non esse credatur, ut
 adolescentem, qui de Siculo litore ingredientiēs Africam classes
 5 viderit. Impossibile est ut Clodius insidias Miloni fecerit et 5
 idem occisus sit a Milone. Contrarium est ; nam si insidias
 fecit, occidit. Occisus est ; non fecit insidias. Haec distributio
 in contrarium reformata catasceua prodeerit. [Vt gradus omnes
 constituamus, honestum, utile, verisimile, possibile, consenta-
 10 neum, vel ex diverso inhonestum, inutile, parum verisimile, in-
 possibile, contrarium.] Oportebit tamen principia sic ordinare,
 ut aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non
 habendam esse dicamus. Et ad id postremum in anasceua re- 6
 quiramus, ne quid aliud significare voluerint, qui ista finxerunt :
 15 ut Scyllam non marinam, sed maritimam feminam, nec succin-
 ctam canibus, sed rapacem aliquam et inhospitalem venientibus
 extitisse.

DE PROSOPOEIA. Prosopoeia est, cum inanimalium et per- XIII
 sona et sermo fingitur. Cicero in Catilina (I, 27) : 'Etenim si
 20 mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est carior, loquere-
 tur, dicens,' et cetera. Sic et montes et flumina vel arbores lo- 2
 quentes inducimus, personam inponentes rei quae non habet
 naturam loquendi ; quod et tragoedis usitatum et in orationibus
 frequentissime invenitur.

25 DE ETHOPOEIA. Ethopoeiam vero illam vocamus, in qua XIV
 hominis personam fingimus pro exprimendis affectibus aetatis,
 studii, fortunae, laetitiae, sexus, maeroris, audaciae. Nam cum
 piratae persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio :

2 adterio <i>K</i>	3 non est esse <i>K</i>	4 egred. <i>Arev.</i>	classem <i>T</i>
5 viderit <i>BK</i> : videret <i>CT</i>	fecerit eodem occisus est <i>K</i>	7 occisus	
est... insidias <i>om.</i> <i>T</i> 8-11 ut gradus... contrarium <i>hab. TU</i> (impossibile			
<i>om. U</i>) : <i>om. BCKM</i> 11 tam. et pr. <i>K</i> ordinari <i>B</i> 12 utrum			
<i>A</i> : utrum <i>K</i>	auctoritate <i>AK</i> : -tem <i>C</i>	fidem <i>om.</i> <i>K</i>	13 id
<i>om. K</i>	14 voluerit <i>BK</i> : voluerunt <i>C</i>	16 sed rap. <i>T</i> : sit rap.	
<i>C</i> ¹ : seu rap. <i>B</i> : sive rap. <i>K</i> : severa pacem <i>A</i>		aliquem <i>T</i>	
18 inan. pers. <i>K</i>	20 mul. et car. <i>T</i>	21 vel] et <i>K</i>	23 quod]
quam <i>B</i>	us. est et <i>B</i>	rationibus <i>T</i>	25 in quam <i>BCT</i>
effectibus <i>T</i>	28 percipitur <i>C</i> ¹		26

in eandem vocalem primam incidat verbi sequentis, ut 'feminae Aegyptiae.' Quae structura melior fit, si consonantes vocalibus adplicantur. Trium quoque consonantium, quae in se incidentes stridere et quasi rixare videntur, vitanda iunctura est, id est, R, S, X, ut: 'ars studiorum,' 'rex Xerxes,' 'error Romuli.' 5 Fugienda est et consonans M inlisa vocalibus, ut 'verum enim.'

XX DE IVNCTVRIS VERBORVM. In verbis quoque cavenda sunt vitia, ut non inpropria verba ponantur, quae Graeci Acyrologian vocant. Amanda est ergo proprietas, sic tamen ut aliquando propter humilitatem sordidi aut spurci vocabuli translatis nomi- 10 nibus sit utendum, non tamen longe accitis, sed ut veris proxima 2 et cognata videantur. Fugienda etiam Hyperbata longiora, quae fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt. Ambiguitas quoque et vitium illud cavendum, cum quidam iactatione eloquentiae ducti, quod uno aut duobus verbis significare poterant, 15 interpositis inanibus vocibus longa et circumflexa ambage con- 3 cludunt: quod vitium Perissologia[n] vocatur. Cui contrarium criminis vitium est et brevitatis studio etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoque, sicut in litteris et verbis, ita et in sententiis vitia, quae inter prima Grammaticorum studia 20 4 cognoscuntur. Sunt autem Cacemphaton, Tautologia, Ellipsis, Acyrologia, Macrologia, Perissologia, Pleonasmos et his similia. At contra orationem extollit et exornat †energia tum† Emphasis, quae plus quiddam quam dixerit intellegi facit; ut si dicas: 'Ad gloriam Scipionis ascendit,' et Vergilius (Aen. 2, 262): 25 Demissum lapsi per funem.

1 prima K ut om. T¹ 2 structura DU²: instructura ABCGIK: instructuram TU¹ ut vid. melior . . . consonantium quae (que) BDGITU: menantium quae (que) AK: consonantium C¹ Versus quadraginta fere litterarum in archetypo exciderat 3 in se incidentes DGTU: se incidentes B: insipientes AC¹K 5 studiosorum K 6 vocabilibus C¹ 9 ut non aliq. BK 10 sorditis aut sporcis vocalibus K: sordidis aut porci vocabuli A: sordidis aut spurcis vocabulis C 11 vires B 12 cognita T 14 quoque vit. T 15 dicti K uno aut CK: unius aut B: unius vel T 16 circumplexa B 17 vocantur K¹T (pro vocatur corr. vocant) 18 est crim. vit. B et brev. studium KC¹: ut brev. studium B: brev. studio T 19 fugiendum est K (non A) ita in sent. vit. atque int. T: ita et in sent. vitaeque int. A 21 noscuntur C (non A) ellensis (ele-, -mpsis) codd. (enillensis A) 23 rationem K (non A) inergia tamen fasis BCK: i. t. facit T: energia tu men fassis A 25 vel ascendet 26 dimissum l. A: demissu lapsis K

Cum enim dicit lapsi, altitudinis imaginem suggerit. Huic contraria virtus est, verbis minuere quae natura sua magna sunt.

DE FIGVRIS VERBORVM ET SENTENTIARVM. Augetur et **XXI** ornatur oratio etiam figuris verborum ac sententiarum. Nam quia directa et perpetua oratio fatigationem atque fastidium tam dicendi quam audiendi creat, flectenda est et in alias versanda formas, ut et dicentem reficiat, et ornator fiat, et iudicem diverso vultu audituque deflectat. E quibus plurimae superius a Donato in schematibus artis Grammaticae adnotatae sunt. Vnde **2** tantum illa hic interponi oportuit, quae in poemate aut numquam aut difficulter fiunt, in oratione autem libere. [Anadi- **3** plosis est congemination verborum, ut (Cic. Catil. I, 2): 'hic tamen vivit, vivit, etiam in senatum venit.' Climax est gradatio, **4** cum ab eo, quo sensus superior terminatur, inferior incipit, ac **15** dehinc quasi per gradus dicendi ordo servatur, ut est illud Africani: 'ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas.' Hanc figuram nonnulli catenam appellant, propter quod aliud in alio quasi nequitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur. **20** Fit autem hoc schema non solum in singulis verbis, sed etiam in contexione verborum, ut apud Gracchum: 'pueritia tua adulescentiae tuae inhonestamentum fuit, adulescentia senectuti dedecoramentum, senectus reipublicae flagitium.' Sic et apud Scipionem: 'vi atque ingratis coactus cum illo sponsionem feci, **25** facta sponsione ad iudicem adduxi, adductum primo coetu damnavi, damnatum ex voluntate dimisi.' Antitheta, quae **5** Latine contrapposita appellantur: quae, dum ex adverso ponuntur, sententiae pulchritudinem faciunt, et in ornamento locu-

1 altitudinis imaginem *K*: altitudinem imaginis *ABCT* sugeret *A*: suggereret *C*¹ 4 etiam *om. K* 5 et] ac *K* 6 dicendi quam audiendi *BK*: dicenti quam audienti *C*: dicendi quam audienti *T* plectenda *T* 7 ut dic. *T* ornatio *A* 9 Vnde et t. *T* 10 q. autem po. *C*¹ §§ 3-48 *om. AC*¹ *Rem.*¹ *Mon.*¹ *KM*: hab. *BC*² *DGTU*. *Contuli BC*² *DT* 11 Item anad. *BC*² *D*: Anad. *TU* 13 vivit (*alt.*) *om. BC*² *H Bern.* 224 senatu *TU*: senatura *BDH Bern.* 224 18 propter quam *B* aliud *om. C*² quasi *om. C*² 21 adul. . . . fuit *om. D* 22 senectutis *B* 23 decoramentum *T* senectutis *B* 24 ingratis *Arev.*: gratis *codd. (etiam U)*

tionis decentissima existunt, ut Cicero (Catil. 2, 25): 'ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus; hinc constantia, illinc furor; hinc honestas, illinc turpitudine; hinc continentia, illinc libido; hinc denique aequitas, temperantia, 5 fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignavia, temeritate, cum vitiis omnibus; postremo copia cum egestate; bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia; bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.' In huiusmodi certamine ac praelio, huiusmodi locutionis orna- 10 mento liber Ecclesiasticus usus est, dicens (33, 15): 'contra malum bonum, et contra mortem vita: sic contra pium peccator: et sic intueri in omnia opera altissimi, bina et bina, unum contra 6 unum.' Synonymia est, quotiens in conexa oratione pluribus verbis unam rem significamus, ut ait Cicero (Catil. 1, 8): 'nihil agis, 15 nihil moliris, nihil cogitas.' Et item (Catil. 1, 10): 'non feram, 7 non patiar, non sinam.' Epanodos, quam regressionem nostri vocant (Cic. Ligar. 19): 'principium dignitas erat pene par; non 8 par fortasse eorum, quae sequebantur.' Antapodosis, quotiens media primis et ultimis conveniunt [ut est] (Cic. c. cont. Metell. 20 frag. 5): 'vestrum iam hoc factum reprehendo, patres conscripti, non meum, ac pulcherrimum quidem factum: verum, ut dixi, 9 non meum, sed vestrum.' Paradiastole est, quotiens id, quod dicimus, interpretatione discernimus (cf. Rutil. Lup. 1, 4): 'cum te pro astuto sapientem appellas, pro inconsiderato fortem, pro 25 10 inliberali diligentem.' Antanacsis est, quae eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio, cum mortem suam expectaret, respondente: 'non expecto, immo 11 peto, inquit, ut expectes.' Antimetabole est conversio verborum, quae ordine mutato contrarium efficit sensum: 'non ut edam vivo, 30

7 luxuriac *T*¹: luxuria cum *T*² 9 confl. huiusm. *T* 11 usus
est om. *T* 12 vitam *BDT* 13 omni *B* 16 et om. *C*² 18 digni-
tatis *D* (*non H*) 19 inpar *T* sequebatur *T* 20 ut est hab. *T*: om.
*BC*²*D* 21 vestrum] usum (usu) *BD* (*pro usm*, i. e. vestrum) 22 non
eum *BCD* ac] a *B* quidum (-am?) *T* 23 vestrum] usum *D*
id] hic *T* 29 est om. *D* (*non H*)

sed ut vivam edo.' Et illud (Cic. Phil. 4, 8): 'si consul Antonius, Brutus hostis: si conservator reipublicae Brutus, hostis Antonius.' Exoche (Cic. Mil. 59): 'Quis eos appellavit? Appius. 12 Quis produxit? Appius.' Nunc figuras sententiarum, quas ope- 13
5 rae pretium sit cognoscere, persequamur. Sententia est dictum 14
impersonale, ut (Ter. Andr. 68):

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Huic si persona fuerit adiecta, Chria erit, ita: 'offendit Achilles Agamemnonem vera dicendo.' 'Metrophanes promeruit gratiam
10 Mithridatis obsequendo.' Nam inter chriam et sententiam hoc
interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine per-
sona numquam dicitur. Vnde si sententiae persona adiciatur,
fit chria; si detrahatur, fit sententia. Sententiarum species mul- 15
tae. Aliae enim sunt indicativae, aliae sunt pronuntiativae, ut
15 (Virg. Aen. 4, 373):

Nusquam tuta fides;

aliae imperativae, ut (Virg. Aen. 4, 223):

Vade, age, nate, voca Zephyros, et labere pinnis.

Aliae admirativae (Virg. Aen. 1, 11):

20 Tantaene animis caelestibus irae?

Aliae conparativae (Lucil. iv. frag.?): 16

Si vinco et pereo, quid ibi me vincere praestat?

Aliae superlativae, quae cum aliquo motu animi et indignatione
promuntur (Virg. Aen. 3, 57):

25 Quid non mortalia pectora coges,

auri sacra fames!

Aliae interrogativae [ut] (Virg. Aen. 8, 113): 17

Iuvenes, quae causa subegit

ignotas temptare vias?

30 Quid genus, unde domum? Pacemne huc fertis, an arma?

§ 13 om. H (supposito titulo DE FIGVRIS VERBORVM ET SENTENTIARVM)
5 pr. est D persequamur T: persequemur BC²D 9 agamemnon T
11 numquam sine persona C² 13 multae sunt BC² 18 lebare T
23 que qum vel quo motu T 27 ut hab. T: om. BC²D 28 iube
neque cau. T causas obegit D 30 domus C²

- 18 Aliae responsivae, ut 'illinc,' 'istinc.' Aliae deprecativae, ut (Virg. Aen. 6, 365):
 Eripe me his, invicte, malis!
 Aliae promissivae, ut (Virg. Aen. 1, 257):
 Parce metu, manent inmoti tuorum. 5
 Aliae concessivae quae impulsione prohibeant, ut (Virg. Aen. 4, 381):
 I, sequere Italiam ventis, pete regna per undas.
 Quae tamen ne non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua quae vetent latenter, ut 'ventis,' 'per undas.' 10
 Aliae demonstrativae, ut: 'en,' 'ecce.' Aliae optativae, ut (Virg. Aen. 8, 560):
 O mihi praeteritos referat si Iuppiter annos.
 19 Aliae derogativae, ut: 'nequaquam.' Aliae, quae cum exclamazione proferuntur, ut (Petron. 68): 15
 Quis furor, o cives, pacem convertit in arma?
 Et Cicero (Cat. 1, 9): 'O dii immortales, ubinam gentium sumus?' Aliae exhortativae, cum ad sententiam provocamus, ut (Virg. Aen. 8, 364):
 Aude, hospes, contemnere opes. 20
 21 Aliae dehortativae, cum a contrario vitio peccatoque reduci-
 22 mus. Sunt et adfirmativae, ut: 'quidni,' 'quippe.' Praeceptivae, ut (cf. Virg. Georg. 1, 299):
 Nudus ara, sere nudus, et habebis frigore messes.
 23 Vetativae, ut (Virg. Georg. 2, 299): 25
 Neve inter vites corylum sere, neve flagella summa pete.
 24 Negativae, ut: 'non,' 'minime.' Sunt et mirativae, ut (Hieronym. epist. ad Rust. 4, 6) 'Papae! vivere non licet, et fornicare libet?'
 25 Dolentis, [ut] (cf. Ovid, Heroid. 5, 149): 30
 Ei mihi, quod nullus amor est sanabilis herbis.

5 inmeta DT 10 *vix* ut ven. pete regna per (p. r. per in *archetypo*)
 14 denegativae D (*non* H) 17 ubinam] ubi iam T 20 audeo
 oспes T: aut spes BD 21 a contrario a vitio D: a contrariis a
 vitio T 26 corallum B 28 miserative T 29 vinere D 30 ut
 om. BC²T ante corr.: hab. DT ex corr. 31 nullis dett. est om. D
 servis (ex -vus) D

Flentis [ut]. Similitudinis, sic (Virg. Aen. 5, 588) :

Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta.

Admonentis [ut]. Inidentis [ut]. Gementis [ut]. Exhortativae [ut]. Consolativae [ut]. Commiserantis [ut]. Quorum quot

5 sunt figurae, tot et in pronuntiando voces. Sunt et Amphidoxae, 26
quarum pars honesta est, pars inhonesta, ut (Ovid, Met. 2, 53) :

Non est tua tuta voluntas :

magna petis, Phaëthon.

Sunt et aliae, procatalempsis, cum id, quod nobis obici poterat, 27

10 ante praesumimus ad diluendum, ut (Cic. Div. in Caec. 1) :

‘Si quis vestrum iudices, aut eorum, qui adsunt, forte mirantur.’

Sunt et aporiae, dubitatio simulantis nescire se quae scit, aut
quomodo dicatur. Koeno(no)sis autem dicitur communicatio 28

15 iudices, aut vos adversarii, quid me facere convenerit, aut quid
vos facturi fuissetis.’ Paradoxon est, cum dicimus inopinatum 29
aliquid accidisse, ut Flacco Cicero (cf. Flacc. 1) : ‘Cuius laudis
praedicator esse debuerit, eius periculi deprecatores esse

factum.’ Epitrope, id est permissio, cum aliqua ipsis iudi- 30
20 cibus aut adversariis permittimus aestimanda, ut Calvus in
Vati[ci]nio : ‘Perfrica frontem, et dic te digniorem qui praetor
fieres quam Catonem.’ Parrhesia est oratio libertatis et fiducia 31

plena (Cic. Mil. 72) : ‘occidi non Spurium Maelium,’ et cetera.
Qua figura caute utendum est, ut Cicero : praemisit enim factio-

25 nem. Ethopoeia est, cum sermonem ex aliena persona in- 32
ducimus, ut pro Caelio Tullius facit Appium Caecum cum Clo-
dia loquentem. Energia est rerum gestarum aut quasi gesta- 33
rum sub oculis inductio, de qua locuti iam sumus. Metathesis 34

I flentis ut sim. T: ut om. BC²D 2 laberintus BDT 3-4 ut
(*sexies*) hab. T: om. BC²D 7 tua tua vol. D 8 macina C²
11 nostrum T: usum BD miratur C² 13 Qui non osis *codd.*
communicatione D 15 iudices BC²D: reges T aut] ut T
convenit TC² 16 fustis C² 18 depredicatorem D: predicatorem T
19 ipsius T 20 aut] ut B 21 vaticinio (*pro* Vatinio) *codd.*
(*etiam* U) dicta dig. T 22 fieret T fiducia T 24 permisit T
rationem D (*non* H) 25 ex] et T 26 cum clodio T 27
Energia Halm 28 inductionem T

- est, quae mittit animos iudicum in res praeteritas aut futuras, hoc modo : ‘ Revocate mentis ad spectaculum expugnatae miserae civitatis, et videre vos credite incendia, caedes, rapinas, direptiones, liberorum corporum iniurias, captivitates matronarum, trucidationes senum.’ In futurum autem anticipatio eorum, 5 quae dicturus est adversarius, ut Tullio pro Milone, cum mittit animos iudicum in eum reipublicae statum, <qui> futurus est, 35 etiamsi occiso Milone Clodius viveret. Aposiopesis est, cum id, quod dicturi videbamur, silentio intercipimus (Virg. Aen. 1, 135) :
Quos ego, sed motos praestat componere fluctus. 10
- 36 Epanalempsis est digressio : ‘ Tulit calor me dicendi et dignitas rerum paulo longius quam volebam, sed redeo ad causam.’
37 Anamnesis est commemoratio eius rei, quod oblitos fuisse nos
38 fingimus. †Aparisis† est, cum id, quod in animos iudicum quasi
39 deposueramus, opportune repositum. Aetiologia est, cum pro- 15
40 ponimus aliquid, eiusque causam et rationem reddimus. Characterismus, descriptio figurae alicuius expressa, ut (Virg. Aen. 4, 558) :

Omnia Mercurio similis, vocemque coloremque
et crines flavos et membra decora iuventa. 20

- ‘*Ἀθροισμός*, cum plures sensus breviter expeditos in unum locum coacervant, et cum quadam festinatione decurrit, ut Cicero (Cic. Catil. 3, 1) : ‘ Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrorum, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros,’ et cetera.
41 Ironia est, cum per simulationem diversum quam dicit intellegi 25 cupit. Fit autem aut cum laudamus eum quem vituperare volumus, aut vituperamus quem laudare volumus. Vtriusque exemplum erit, si dicas amatorem reipublicae Catilinam, hostem
42 reipublicae Scipionem. Diasyrmos ea, quae magna sunt, verbis

1 futuras *om.* *T*¹ : futurum *ut vid.* *T*² 2 misera *T* (*non U*) : miseri *B*
6 tullio *B* : tullium *DT* : tullius *C*² 7 amicos *D* qui hab. *C*²
f. esset si *Arev.* 12 ad *om.* *D* 13 quam *D* (*non H*) 14
Aparasis T : *Apaetesis edd.* 20 iuventae *C*² 21 [*Ἀθροισμός*] *Litris-*
mos codd. 22 coacervat *C*²*DH* 23 vitam quem *T* nostrorum *T* :
usum horum (*ex orum*) *D* : vestrum *C*² 24 vestros *D*² (*D*¹ *n. l.*) : tuos *T*
27 aut vit. . . volumus *om.* *D* vituperemus *T*

minuit, aut minima extollit. †Efon† est, quotiens in eodem sensu 43
 diutius immoramur: ‘Cui tandem pepercit? cuius amicitiae
 fidem custodivit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut
 accusavit aliquem, aut verberavit, aut prodidit?’ Epangelia est 44
 5 promissio, qua iudicem adtentum facimus, pollicentes nos aliqua
 magna aut minima dicturos. Prosopopoeia est, cum inanimalium 45
 et persona et sermo fingitur. Cicero in Catilina (I, 27): ‘etenim
 si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est carior,
 loqueretur dicens,’ et cetera. Parathesis est, cum quasi deponi- 46
 10 mus aliquid imperfectum apud memoriam iudicum, repetituros
 nos dicentes, cum opportunum fuerit. Peusis, id est soliloquium, 47
 cum ad interrogata ipsi nobis respondemus. Synaeresis est, cum 48
 differimus aliquid, petentes ut aliud interim nos permittant
 dicere].

15 DE DIALECTICA. Dialectica est disciplina ad disserendas XXII
 rerum causas inventa. Ipsa est philosophiae species, quae Logica
 dicitur, id est rationalis definiendi, quaerendi et disserendi po-
 tens. Docet enim in pluribus generibus quaestionum quemad-
 modum disputando vera et falsa diiudicentur. Hanc quidam 2
 20 primi philosophi in suis dictionibus habuerunt; non tamen ad
 artis rede gere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam
 huius doctrinae argumenta perduxit, et Dialecticam nuncupavit,
 pro eo quod in ea de dictis disputatur. Nam λεκτόν dictio dicitur.
 Ideo autem post Rhetoricam disciplinam Dialectica sequitur,
 25 quia in multis utraque communia existunt.

DE DIFFERENTIA DIALECTICAE ET RHETORICAE ARTIS. XXIII
 Dialecticam et Rhetoricam Varro in novem disciplinarum libris

1 extollet DT Efon . . . immoramur] ut est illud T Epimone
 Arev.: Hyphe Otto 2 emoramur BD cui tamen pep. B
 amihitie T 4 prodit T 6 dicturos BC²D (ex -rus): dicentes T
 7 catilinam C² 9 Parathesis codd.: Paraetesis Eckstein 11 id om.
 C²DH soliloquii D 12 respondimus DT Sinerosis codd. 13
 nos] non B 14 post dicere add. inter figuras sententiarum BG 16 est
 a phil. K 18 enim que in T 19 diiudicentur (dei) ABCT: iudi-
 cemus K quidam KT: quidem BC 20 habuerint T 21 redigere
 codd. 22 argumenta] auctenta K 23 ea de BC ex corr. T: eadem
 KC ante corr. nam . . . dicitur om. T 24 ideo] in eo T 25 quia
 BCT: quod K in multis BC ex imultis) T: multis K utrique dell.

tali similitudine definivit : ‘Dialectica et Rhetorica est quod in manu hominis pugnus adstrictus et palma distensa : illa verba 2 contrahens, ista distendens.’ Dialectica siquidem ad disserendas res acutior : Rhetorica ad illa quae nititur docenda facundior. Illa ad scholas nonnumquam venit : ista iugiter procedit in forum. 5 Illa requirit rarissimos studiosos : haec frequenter et populos. 3 Solent autem Philosophi antequam ad isagogen veniant exponendam, definitionem Philosophiae ostendere, quo facilius ea, quae ad eam pertinent, demonstrantur.

XXIV DE DEFINITIONE PHILOSOPHIAE. Philosophia est rerum 10 humanarum divinarumque cognitio cum studio bene vivendi coniuncta. Haec duabus ex rebus constare videtur, scientia et 2 opinatione. Scientia est, cum res aliqua certa ratione percipitur ; opinatio autem, cum adhuc incerta res latet et nulla ratione firma videtur, utputa sol utrumne tantus quantus videtur, an maior sit 15 quam omnis terra : item luna globosa sit an concava, et stellae utrumne adhaereant caelo, an per aerem libero cursu ferantur : caelum ipsum qua magnitudine, qua materia constat : utrum quietum sit et immobile, an incredibili celeritate volvatur : quanta sit terrae crassitudo, aut quibus fundamentis librata et suspensa 20 3 permaneat. Ipsud autem nomen Latine interpretatum amorem sapientiae profitetur. Nam Graeci φιλο- amorem, σοφίαν sapien- tiam dicunt. Philosophiae species tripertita est : una naturalis, quae Graece Physica appellatur, in qua de naturae inquisitione disseritur : altera moralis, quae Graece Ethica dicitur, in qua de 25 moribus agitur : tertia rationalis, quae Graeco vocabulo Logica appellatur, in qua disputatur quemadmodum in rerum causis vel 4 vitae moribus veritas ipsa quaeratur. In Physica igitur causa quaerendi, in Ethica ordo vivendi, in Logica ratio intellegendi

2 illa . . . distendens *om. T* 3 ita *C*¹ 4 illa *ABCT* : ea *K*
5 ista] ita *C*¹*T*¹ 7 exponendum *B* 9 ad eadem *B* demonstrarentur *K* cum studio *om. K* bene
vivendi *om. T* 11 divinarumque *om. K* 12 contrare *C* 14 firmata *K* 16 terra sol
item *K* 18 quam mag. *KT* qua *om. K* : quam *T* constet *BC*
19 queta *K* 20 quibus] quis *T* : in quibus *C* 21 interpreta-
amor *K* 22 profitetur] interpretatur *T* 28 vita mores *T* quaeritur *A*

versatur. Physicam apud Graecos primus perscrutatus est
 Thales Milesius, unus ex septem illis sapientibus. Hic enim ante
 alios caeli causas atque vim rerum naturalium contemplata ra-
 tione suspexit, quam postmodum Plato in quattuor definitiones
 5 distribuit, id est Arithmetica, Geometrica, Musica, Astrono-
 mica. Ethicam Socrates primus ad corrigendos componendos- 5
 que mores instituit, atque omne studium eius ad bene vivendi
 disputationem perduxit, dividens eam in quattuor virtutibus
 animae, id est prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam.
 10 Prudentia est in rebus, qua discernuntur a bonis mala. Forti- 6
 tudo, qua adversa aequanimiter tolerantur. Temperantia, qua
 libido concupiscentiaeque rerum frenatur. Iustitia, qua recte
 iudicando sua cuique distribuunt. Logicam, quae rationalis 7
 vocatur, Plato subiunxit, per quam, discussis rerum morumque
 15 causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, dividens eam
 in Dialecticam et Rhetoricam. Dicta autem Logica, id est
 rationalis. Λόγος enim apud Graecos et sermonem significat et
 rationem. In his quippe tribus generibus Philosophiae etiam 8
 eloquia divina consistunt. Nam aut de natura disputare solent,
 20 ut in Genesi et in Ecclesiaste: aut de moribus, ut in Proverbiis
 et in omnibus sparsim libris: aut de Logica, pro qua nostri
 Theoreticam sibi vindicant, ut in Cantico canticorum, et
 Evangeliiis. Item aliqui doctorum Philosophiam in nomine et 9
 partibus suis ita definierunt: Philosophia est divinarum humana-
 25 rumque rerum, in quantum homini possibile est, probabilis
 scientia. Aliter: Philosophia est ars artium et disciplina disci-
 plinarum. Rursus: Philosophia est meditatio mortis, quod ma-
 gis convenit Christianis qui, saeculi ambitione calcata, conver-
 satione disciplinabili, similitudine futurae patriae vivunt. Philo-

1 est om. C¹ 3 alias K vim] viam K rerum om. T cont.
 rat.] contemplatione T 6 ad corrigendosque mores T 7 eius om. K
 10 est om. K a qua T: quae K 11 qua prius] quia T: quam K
 12 concupiscentiaeque T¹: concupiscentiae atque K qua] quia TC¹
 20 et eccl. K 21 pro quam C (non A): quam K 22 theoloicam
 AK canticis cant. TB 23 philosophorum K 25 proba-
 bilibus T

sophia dividitur in duas partes : prima inspectiva ; secunda
 10 actualis. Alii definierunt Philosophiae rationem in duabus con-
 sistere partibus, quarum prima inspectiva est, secunda actualis.
 Inspectiva dividitur in tribus modis, id est prima in naturalem ;
 secunda in doctrinalem ; tertia in divinam. Doctrinalis dividitur 5
 in quattuor, id est, prima in Arithmeticam, secunda Musicam,
 11 tertia Geometriam, quarta Astronomiam. Actualis dividitur in
 tribus, id est, prima in moralem, secunda dispensativam, tertia
 civilem. Inspectiva dicitur, qua supergressi visibilia, de divinis
 aliquid et caelestibus contemplamur, eaque mente solummodo 10
 12 inspicimus, quoniam corporeum supergrediuntur obtutum. Na-
 turalis dicitur, ubi uniuscuiusque rei natura discutitur, quia nihil
 generatur in vita : sed unumquodque his usibus deputatur, in
 quibus a creatore definitum est, nisi forte cum voluntate Dei
 13 aliquid miraculum provenire monstratur. Divinalis dicitur, 15
 quando aut ineffabilem naturam Dei, aut spiritales creaturas ex
 14 aliqua parte, profundissima qualitate disserimus. Doctrinalis dici-
 tur scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta
 enim quantitas dicitur, quam intellectu a materia separantes,
 vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar, vel ab huiuscemodi, 20
 in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quattuor :
 15 Arithmetica, Geometrica, Musica, Astronomia. Arithmetica est
 disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Geometrica est
 disciplina magnitudinis immobilis et formarum. Musica est disci-
 plina quae de numeris loquitur qui ad aliquid sunt, his qui 25
 inveniuntur in sonis. Astronomia est disciplina, quae cursus

1 prima inspectiva secunda actualis *T*: prima in spectivam secunda in
 actualem *BC*: primam inspectivam secundam actualem *K* 3 est
om. K 4 primam . . . secundam . . . tertiam *T* 5 sec. doct.
 item tert. *BC* divinalem *K* 6 sec. in mus. tert. in geom. quar. in
 astr. *T* 8 mortalem *B* dispensationem *B*: in dispensativam *T*
 tertiam civilem *C* 9 inspectiva d. quia supergressibilia *T* de
 dis *A*: divinis *K* 10 ex cael. *A*: excellentibus *K* 13 cf. *Praef.*
 15 dic. *ABCT*: est *K* 16 q. vel ineff. *K* 17 Doctrinaliter *T* 18 abs.
 autem quant. *K* 19 sperantes *C*¹: separatur *B* 20 vel *pr.*] ne *K*
 vel alia hu. *Cass.* 21 tractamur *C*¹ 23 q. n. s. s. *om. B* est *om. T*
 24 disciplina *om. K* magn. inm. et form. *ABCT*: cuius magnitudinis
 in modis et in formis *K* 25 de *om. K* qui *T*: quae *BCK*
 26 sonibus *T*

caelestium siderumque figuras contemplatur omnes, et habitu-
 dines stellarum circa se et circa terram indagabili ratione per-
 currit. Porro actualis dicitur, quae res proposita operationi- 16
 bus suis explicat. Cuius partes sunt tres, moralis, dispensativa
 5 et civilis. Moralis dicitur, per quam mos vivendi honestus adpeti-
 tur, et instituta ad virtutem tendentia praeparantur. Dispensa-
 tiva dicitur, cum domesticarum rerum sapienter ordo disponitur.
 Civilis dicitur, per quam totius civitatis utilitas administratur.

DE ISAGOGIS PORPHYRII. Post Philosophiae definitiones, XXV
 10 in quibus generaliter omnia continentur, nunc Isagogas Porphyrii
 expediamus. Isagoga quippe Graece, Latine introductio dicitur,
 eorum scilicet qui Philosophiam incipiunt: continens in se
 demonstrationem primarum rationum de qualibet re quid sit,
 suaque certa ac substantiali definitione declaretur. Nam posito 2
 15 primo genere, deinde species et alia, quae vicina esse possunt,
 subiungimus ac discretis communionibus separamus, tamdiu
 interponentes differentias, quousque ad proprium eius de quo
 quaerimus signata eius expressione perveniamus, ut puta: Homo
 est animal rationale, mortale, terrenum, bipes, risu capax. Genus 3
 20 animal cum dictum est, substantia hominis declarata est. Est
 enim ad hominem genus animal, sed quia late patebat, adiecta
 est species, terrenum: iam exclusum est id quod aut aethereum
 aut humidum [suspiciabatur]. Differentia vero, ut bipes, quae
 propter animalia posita est quae multis pedibus innituntur.
 25 Item rationale, propter illa quae ratione egeant: mortale autem

1 siderum atque fig. T: siderum fig. K om. sed T 2 indaga-
 vilis K 3 quae res . . . dicitur om. (propter homoeotel.) AKL: hab.
 BCDTU proposita superationibus T (non U) 4 explicat BC:
 explicare contendit DU: explicare contenditur T 10 nunc . . . exp.
 om. L¹ 13 quod sit K 14 sua quae BC ac] hanc C¹ defini-
 tione ABCT: ratione K declaratur CK: -rans Schwarz nam posito
 usque ad xxvi. 3 eius definitionem post xxvi. 10 posita sunt K posito]
 prepositio T 15 alia quae] aliquae A 16 communionibus BCT:
 commonitionibus A: communibus K 17 propriam ut vid. T: propria K
 18 signata eius exp. AB: signata exp. C: signa eius exp. T: signa exp. K
 19 risus CK An. c. d. e. A: Genus c. d. e. an. T: An. c. d. e. esse K
 20 subsistentia K 21 hominum K 22 acreum K 23 suspica-
 batur hab. T: om. BCK bip. quod B 24 positum T quod
 mul. B 25 illa quod B

- 4 propter id quod angelus [non] est. Postea discretis atque secluis
adiectum est proprium in parte postrema [risus capax]: est enim
solum hominis, quod ridet. Sic perfecta est omni ex parte
definitio ad hominem declarandum. Cuius disciplinae defi-
nitionem plenam existimaverunt Aristoteles et Tullius ex genere 5
5 et differentiis consistere. Quidam postea pleniores in docendo
eius perfectam substantialem definitionem in quinque partibus,
veluti membris suis, dividerunt. Quarum prima est de genere,
secunda de specie, tertia de differentia, quarta de proprio, quinta
6 de accidenti. Genus, ut animal. Est enim vocabulum generale 10
et commune omnium animam habentium. Species, ut homo.
Est enim specialitas, qua separatur a ceteris animantibus. Dif-
ferentia, ut rationale, mortale. His enim duobus differt homo a
7 ceteris. Cum enim dicitur rationale, discernitur ab inrationa-
libus mutis, quae non habent rationem. Cum [dicitur] mortale, 15
discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, ut risibile.
Homo est enim quod ridet, et hoc praeter hominem nullius ani-
malis est. Accidens, ut color in corpore, doctrina in animo.
8 Haec enim temporum varietate et accidunt et mutantur: et est
ex omnibus his quinque partibus oratio plenae sententiae, ita: 20
Homo est animal rationale, mortale, risibile, boni malique capax.
Sic etiam in omni oratione substantiali tamdiu interponere debe-
mus species et differentias, quam diu secluis omnibus, quae hoc
idem esse possunt, ad id perveniatur, ut proprietas iam certa
9 teneatur. Isagogas autem ex Graeco in Latinum transtulit 25
Victorinus orator, commentumque eius quinque libris Boetius
edidit.

XXVI DE CATEGORIIS ARISTOTELIS. Sequuntur Aristotelis cate-
goriae, quae Latine praedicamenta dicuntur: quibus per varias

1 propter id quod angelus non est *T*: propter id quod angelus est
AC: propter id quod non angelus est *B*: propter angelos *K* 2 pro-
[primum] primum *K* risus capax *hab. K*: *om. ABCT* 3 quo *K* omni
K: omnis *BCT* 8 velut in membr. *BC* 10 accedentia *T* 12
quae sep. *K* 13 a ceteris *om. B* 14 rationale mortale *B*
15 mut. qui *TC*¹ dicitur *hab. T*: *om. ABCK* 17 enim *om. K*
pr. hom. hoc *K* ullius *C*¹ 18 ut *om. K* 20 his *om. K*
22 ratione substantiae *K* 24 idem *BCT*: item *K* 26 commen-
tumque *om. K* 29 quae] quod *B* quibus] cuius *C*

significationes omnis sermo conclusus est. Instrumenta cate- 2
goriarum sunt tria, id est prima aequivoca; secunda univoca;
tertia denominativa. Aequivoca sunt, quando multarum rerum
nomen unum est, sed non eadem definitio, ut leo. Nam quan- 5
tum ad nomen pertinet, et verus et pictus et caelestis leo dicitur;
quantum ad definitionem pertinet, aliter verus definitur, aliter
pictus, aliter caelestis. Univoca sunt, quando duarum aut pluri- 3
marum rerum unum nomen est et definitio, ut vestis. Nam et
birrus et tunica et nomen vestis possunt accipere et eius de-
finitionem. Ergo hoc univocum in generibus esse intellegitur, 10
quia et nomen et definitionem dat formis suis. Denominativa, 4
id est derivativa, dicuntur quaecumque ab aliquo solo differen-
tiae casu secundum nomen habent appellationem, ut a bonitate
bonus, et a malitia malus. Categoriarum autem species decem 5
sunt, id est substantia, quantitas, qualitas, relatio, situs, locus,
tempus, habitus, agere et pati. Substantia est, quae proprie 6
et principaliter dicitur, quae neque de subiecto praedicatur,
neque in subiecto est, ut aliqui homo vel aliqui equus. Se-
cundae autem substantiae dicuntur, in quibus speciebus illae, 20
quae principaliter substantiae primo dictae sunt, insunt atque
clauduntur, ut in homine Cicero. Quantitas est mensura, per 7
quam aliquid vel magnum vel minus ostenditur, ut longus, brevis.
Qualitas est, ut qualis sit, orator an rusticus, niger aut candidus.
Relatio est, quae refertur ad aliquid. Cum enim dicitur filius,
25 demonstratur et pater. Haec relativa simul incipiunt. Namque
servus ac dominus uno tempore exordium nominis sumunt, nec
aliquando invenitur dominus prior servo, nec servus domino.
Alterum enim alteri praeesse non potest. Locus est ubi sit, in 8

2 id est <i>om. K</i>	equivoca est <i>T</i>	3 rerum <i>om. T</i>	5 nomina
pert. <i>T</i>	ver. pict. et cel. ut leo <i>T</i>	7 du. hinc aut <i>C¹</i>	plurimum
<i>T</i> : plurium <i>B</i>	8 ut] et <i>C¹</i>	10 esse] est <i>K</i>	11 dant <i>BCT</i>
der. <i>om. K</i>	differentias <i>K</i>	13 casu] ca <i>C¹</i> : <i>om. K</i>	12 id est
subiecto <i>BCT</i> :	subiectio <i>K</i>	18 in <i>om. K</i>	aliqui homo <i>BCT</i> :
aliquis <i>K</i>	vel] ve <i>K</i>	19 speciebus illae quae <i>BCT</i> :	species
illae <i>K</i>	20 primo] pro modo <i>K</i>	insunt <i>om. T</i>	21 Quant. ad
mensuram <i>K</i>	22 magnum <i>ABCT</i> :	maius <i>K</i>	23 qual. est qual.
sit or. aut rust. <i>K</i>	25 haec et relativus <i>BC</i>	28 alterum <i>BCT</i> :	alter <i>K</i>

foro, in platea. Loci autem motus partes sex habet, dextram
 et sinistram, ante et retro, sursum atque deorsum. Partes quo-
 que istae sex duo habent [id est, situm et tempus. Situm, ut]
 longe et prope. Tempus, ut : heri, hodie. Porro situs a posi-
 9 tione dictus, ut quis aut stet, aut sedeat, aut iaceat. Habitus ab 5
 habendo aliquid dictus, ut habere scientiam in mente, virtutem
 in corpore, circa corpus vestimentum, et cetera, quae ad habendi
 10 modum, designato a doctoribus numero, comprehenditur. Iam
 vero agere et pati ab agentis et patientis significatione consistunt.
 Nam scribo vocis actum habet, quoniam facientis rem indicat. 10
 Scribor patientis est, quoniam pati se ostendit. In his enim
 novem generibus, quorum exempli gratia quaedam posita sunt,
 vel in ipso substantiae genere, quod est οὐσία, innumerabilia
 reperiuntur. Nam et ea quae intellectu capimus, id ad alter-
 utrum horum decem praedicamentorum sermone vulgamus. 15
 11 Plena enim sententia de his ita est : Augustinus, magnus orator,
 filius illius, stans in templo, hodie, infulatus, disputando fatigatur.
 Vsa autem substantia est, id est proprium, quae ceteris subia-
 cet ; reliqua novem accidentia sunt. Substantia autem dicitur
 ab eo, quod omnis res ad se ipsam subsistit. Corpus enim 20
 12 subsistit, et ideo substantia est. Illa vero accidentia, quae in
 subsistente atque subiecto sunt, substantiae non sunt, quia non
 13 subsistunt, sed mutantur ; sicut color vel forma. De subiecto
 autem et in subiecto quasi de ipso et in ipso. Vbi enim
 dicitur de subiecto, substantia est, quasi dicatur de substantia. 25
 Vbi autem dicitur in subiecto, accidentia sunt, id est, quae
 accidunt in substantia ; ut quantitas, qualitas, vel figura. De
 subiecto igitur genera et species, in subiecto accidentia sunt.

1 sex partes T 3 sex om. K id est . . . situm ut hab.
 T: om. ABCK 4 tempus . . . hodie om. K hodie eri C: odie et
 eri T 8 a doctoribus ABCT: ab auctoribus K 10, 11 quoniam . . .
 quoniam BCT: quoniam . . . quando K: quando . . . quoniam A
 12 novem] vocis K 13 in om. T ipsa subst. genera K 14
 ad om. K alterutrum AK: alterum BCT 16 Plena . . . ita est
 om. K: add. in marg. A: hab. BCTU 17 inflatus T 18 id est
 om. K: id et C¹ subiaceat K: subiacent C¹ 20 ad ipsa K
 corp. en. subs. om. K 22 subiecta K quia non] quae K
 25 substantiae quasi K 27 et quant. et qual. K 28 igitur] autem T

Ex his novem accidentibus tria intra usiam sunt, quantitas [et],
 qualitas et situs. Haec enim sine usia esse non possunt. Extra
 usiam vero sunt locus, tempus et habitus; intra et extra usiam
 sunt relatio, facere et pati. Appellatas autem categorias con- 14
 5 stat, quia non possunt nisi ex subiectis agnosci. Quis enim
 quid sit homo possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi
 ponat ante oculos, quasi subiectum nomini? Hoc opus Aristo- 15
 telis intellegendum est, quando, sicut dictum est, quidquid homo
 loquitur, inter decem ista praedicamenta habentur. Proficiet
 10 etiam ad libros intellegendos, qui sive Rhetoribus sive Dialecticis
 adplicantur.

DE PERIHERMENIIS. Sequitur dehinc liber Perihermenias XXVII
 subtilissimus nimis, et per varias formas iterationesque cau-
 tissimus, de quo dicitur: Aristoteles, quando Perihermenias
 15 scriptitabat, calamum in mente tinguebat. Praefatio Perihermeniarum. Omnis quippe res, quae una est et uno significatur
 sermone, aut per nomen significatur, aut per verbum: quae
 duae partes orationis interpretantur totum, quidquid conceperit
 mens ad loquendum. Omnis enim elocutio conceptae rei
 20 mentis interpres est. Hanc Aristoteles, vir in rerum expres- 3
 sione et faciendis sermonibus peritissimus, Perihermeniam
 nominat, quam interpretationem nos appellamus; scilicet quod
 res mente conceptas prolatis sermonibus interpretetur per cata-
 phasin et apophasin, id est adfirmationem et negationem. Per
 25 adfirmationem, ut homo currit; per negationem, ut homo non
 currit. In his itaque Perihermeniiis supra dictus philosophus 4
 de septem speciebus tractat, id est de nomine, de verbo, de
 oratione, de enuntiatione, de adfirmatione, de negatione, de
 contradictione. Nomen est vox significativa secundum placi- 5

I tria om. T et hab. BCT: om. K 3 us. relatio T 4 facere
 ABCT: agere K autem om. K 5 enim om. K 7 nomini]
 homini T 8 sicquando T: quoniam A 9 habetur dett.: om. K pro-
 ficiat AK 10 qui] quod K 11 adponuntur B 16 et] ut T
 18 duae] ductae C¹ concepit BC 19 eloquendum BC 20 mente C
 vir in] vim K 22 qua nos interp. T quod] qui T 23 concepta T
 probatis K interpretentur T: interpretantur K 24 et apophasin
 om. T Per om. T 28 ratione T

tum, sine tempore, cuius nulla pars est significativa separata, ut Socrates. Verbum est, quod significat tempus, cuius pars nihil extra significat, sed semper eorum, quae de altero dicuntur, nota[t], ut cogitat, disputat. Oratio est vox significativa, cuius partium aliquid separatum significativum est, ut Socrates disputat. Enuntiativa oratio est vox significativa de eo quod est aliquid vel non est, ut Socrates est, Socrates non est. Adfirmatio est enuntiatio alicuius de aliquo, ut Socrates est. Negatio est alicuius ab aliquo, ut Socrates non est. Contradictio est adfirmationis et negationis oppositio, ut Socrates disputat, Socrates non disputat. [Haec omnia in libro Perihermeniarum minutissime divisa et subdivisa tractantur, quarum rerum definitiones hic breviter sufficiat intimasse, quando in ipso conpetens explanatio reperitur. Vtilitas] Perihermeniarum haec est, quod ex his interpretamentis syllogismi fiunt. Vnde et analytica pertractantur.

XXVIII DE SYLLOGISMIS DIALECTICIS. Sequuntur dehinc Dialectici syllogismi, ubi totius eius artis utilitas et virtus ostenditur; quorum conclusio plurimum lectorem adiuvat ad veritatem investigandam tantum, ut absit ille error decipiendi adversarium per sophismata falsarum conclusionum. Formulae categoricorum, id est praedicativorum syllogismorum, sunt tres. Primae formulae modi sunt novem. Primus modus est, qui conducit, id est, qui colligit ex universalibus dedicativis dedicativum universale directim, ut: 'Omne iustum honestum: omne honestum bonum: omne igitur iustum bonum.' Secundus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativis et abdicativis abdicativum universale directim, ut: 'Omne iustum

3 extra significativa sed <i>K</i>	dicitur <i>K</i>	4 nota est ut <i>Arev.</i>
5 sign. sep. est <i>K</i> : sep. significatum est <i>T</i>		7 ut Socr. . . . non est
om. <i>K</i> Adf. est adnuntiatio <i>K</i>	8 de] ab <i>K</i>	ut sogrates neg. <i>K</i>
11-14 Haec . . . Vtilitas hab. <i>TU</i> : om. <i>ABCK</i>		13 sufficet <i>U</i>
14 explanatio <i>T</i> : claniatio <i>U</i> hoc est quod <i>A</i>		15 analetica <i>BKT</i> : ana-
lectica <i>C</i>	16 pertractatur <i>B</i>	17 Sequitur <i>K</i>
18 tot. dialectice	19 qu. clusio primum <i>K</i>	21 sofismatas <i>KT</i>
24 conducit] concludit <i>Cassiodorus</i> (<i>et Isid.</i> ?)		25 directum <i>CK</i> (<i>non A</i>)
ut omne iustum ut omne iustum <i>K</i>	26 omne ig. ius. bo. om. <i>K</i>	27
dedicativa et abdicativa <i>Cassiod.</i> (<i>et Isid.</i> ?)		28 directum <i>codd.</i>

honestum : nullum honestum turpe : nullum igitur iustum turpe.
 Tertius modus est, qui conducit ex dedicativis particulari et 5
 universali dedicativum particulare directim, ut : 'Quoddam
 iustum honestum : omne honestum utile : quoddam igitur
 5 iustum utile.' Quartus modus est, qui conducit ex particulari 6
 dedicativa et universali abdicativa abdicativum particulare
 directim, ut : 'Quoddam iustum honestum : nullum honestum
 turpe : quoddam igitur iustum non est turpe.' Quintus modus 7
 est, qui conducit ex universalibus dedicativis particulare dedi-
 10 cativum per reflexionem, ut : 'Omne iustum honestum : omne
 honestum bonum : quoddam igitur bonum iustum.' Sextus 8
 modus est, qui conducit ex universali dedicativa et universali
 abdicativa abdicativum universale per reflexionem, ut : 'Omne
 iustum honestum : nullum honestum turpe : nullum igitur turpe
 15 iustum.' Septimus modus est, qui conducit ex particulari et 9
 universali dedicativo dedicativum particulare per reflexionem,
 ut : 'Quoddam iustum honestum : omne honestum utile : quod-
 dam igitur utile iustum.' Octavus modus est, qui conducit ex 10
 universalibus abdicativa et dedicativa particulare abdicativum
 20 per reflexionem, ut : 'Nullum turpe honestum : omne honestum
 iustum : quoddam igitur turpe non est iustum.' Nonus modus 11
 est, qui conducit ex universali abdicativa et particulari dedi-
 cativa abdicativum particulare per reflexionem, ut : 'Nullum
 turpe honestum : quoddam honestum iustum : quoddam igitur
 25 iustum non est turpe.' Formulae secundae modi sunt quattuor : 12
 Primus modus est, qui conducit ex universalibus dedicativa et
 abdicativa abdicativum universale directim, ut : 'Omne iustum
 honestum : nullum turpe honestum : nullum igitur turpe iustum.'

1 null. hon. tur. *om. K* 3 (et 7) directum *CK* 4 qu. ig. ius. ut. *om. K*
 5 quod cond. *T* 6 abd. ded. *codd.* 8 ig. turpe ius. n. e. t. *T* 9 qui
 ducet *K* (*non A*) diductivum per *K* 10 ut *om. K* In fine § 7 de
 abdicativo universale ex reflexione ut omne iustum honestum omne
 honestum bonum quoddam igitur bonum iustum *add. KL* 12 et in un. *K*
 13 abdic. univ. *om. K* om. ius. omne hon. *T* 14 ig. iustum turpe *T*
 15 et] ad *AC¹K* 16 dedicativum *om. K* 20 honestum (*prius*)
om. K 21 Nonus igitur mo. *K* 22 est *om. A* 23 ded. *codd.* 25 se-
 cundi *CK* 26 est *om. K* 27 directum *codd.* 28 null. tur. hon. *om. K*

- 13 Secundus modus est, qui conduit ex universalibus abdicativa et dedicativa abdicativum universale directim, ut : 'Nullum turpe honestum : omne iustum honestum : nullum igitur turpe
14 iustum.' Tertius modus est, qui conduit ex particulari dedica-
civa et universali abdicativa abdicativum particulare directim, 5
ut : 'Quoddam iustum honestum : nullum turpe honestum :
15 quoddam igitur iustum non est turpe.' Quartus modus est,
qui conduit ex particulari abdicativa et universali dedicativa
abdicativum particulare directim, ut : 'Quoddam iustum non
est turpe : omne malum turpe ; quoddam igitur iustum non est 10
16 malum.' Formulae tertiae modi sunt sex. Primus modus est,
qui conduit ex dedicativis universalibus dedicativum particulare
tam directim quam reflexim, ut : 'Omne iustum honestum :
omne honestum iustum : omne iustum bonum : quoddam igitur
17 honestum bonum, quoddam bonum honestum.' Secundus modus 15
est, qui conduit ex dedicativis particulari et universali dedica-
tivum ex particulari directim, ut : 'Quoddam iustum honestum :
omne iustum bonum : quoddam igitur honestum bonum.'
18 Tertius modus est, [qui conduit] ex dedicativis universali et
particulari dedicativum particulare directim, ut : 'Omne iustum 20
honestum : quoddam iustum bonum : quoddam igitur hone-
19 stum bonum.' Quartus modus est, qui conduit ex universali
dedicativa et [particulari] abdicativa abdicativum particulare
directim, ut : 'Omne iustum honestum : nullum iustum malum :
20 quoddam igitur honestum non est malum.' Quintus modus 25
est, qui conduit ex dedicativa particulari et abdicativa univer-
sali abdicativum particulare directim, ut : 'Quoddam iustum
honestum : nullum iustum malum : quoddam igitur honestum

2 directum *K* 5 abd. part. dir. *om. K* directum *AC* 6 quid-
dam *C¹KT* 7 quiddam *CKT* turpe non est iustum *K* 8 part.
dedicativa et un. abd. ded. part. *codd.* 9 directum *CK* ut *om. T*
quiddam *T* 10 quoddam *T* 11 tertii *CK* 12 conduxit *B* univ.
dedic. *K* 13 directum *KT* reflexum *KT* 16 est *om. K* 17 ex
particulare *T* : et particulare *C (non A)* : particulare *Arev. (ex Cassiodoro)*
directum *K (non A)* honestum . . . igitur *om. AK* 19 qui
conduit *hab. T : om. BCK* 20 ded.] abdicativum *T* directum
codd. 22 est *om. K* 23 et] ut *C : ex K* particula abd. abd. *K* :
particulatim abdicativum *T* 24 (*et 27*) directum *K* 28 ig. iustum
non *codd.*

non est malum.' Sextus modus est, qui conducit ex dedicativa 21
 universali et abdicativa particulari abdicativum particulare
 directim, ut: 'Omne iustum honestum: quoddam iustum non
 est malum: quoddam igitur honestum non est malum.' Has 22
 5 formulas categoricorum syllogismorum qui plene nosse desiderat,
 librum legat qui inscribitur Perihermenias Apulei, et quae sub-
 tilius sunt tractata cognoscet. Distincta enim atque considerata
 ad magnas intelligentiae vias lectorem, praestante Domino,
 utiliter introducunt. Nunc ad Hypotheticos syllogismos ordine
 10 sequenti veniamus. Modi syllogismorum Hypotheticorum, qui 23
 fiunt cum aliqua conclusione, sunt septem. Primus modus est:
 'Si dies est, lucet: est autem dies: lucet igitur.' Secundus
 modus est: 'Si dies est, lucet: non lucet: non est igitur dies.'
 Tertius modus est ita: 'Non et dies est et non lucet: atqui dies
 15 est: lucet igitur.' Quartus modus est ita: 'Aut dies est, aut 24
 nox: atqui dies est: nox igitur non est.' Quintus modus est
 ita: 'Aut dies est, aut nox: atqui nox non est: dies igitur est.'
 Sextus modus est ita: 'Non et dies est et non lucet: dies autem
 [est]: nox igitur non est.' Septimus modus est ita: 'Non dies 25
 20 et nox: atqui nox non est: dies igitur est.' Modos autem
 Hypotheticorum syllogismorum si quis plenius nosse desiderat,
 librum legat Marii Victorini qui inscribitur de Syllogismis
 Hypotheticis. Hinc ad Dialecticas definitionum species acce- 26
 damus, quae tanta dignitate praecellunt ut possint indiciorum
 25 aperte manifestationes et quaedam indicia dictionum ostendere.

DE DIVISIONE DEFINITIONVM EX MARIi VICTORINI LIBRO XXIX

2 particulatim dir. *T* 3 directum *K* ut o. i. h. q. igitur i. n. e. m.
 (om. *rell.*) *A* non est . . . honestum om. *K* 4 non est malum om. *C*¹
 7 enim] autem *T* 8 magnam intelligentiae (ex -am) viam *K*
 10 sequenti *BCT*: requirendi *K*: currente *Cassiod.* Hypotheticorum
 om. *AK* 11 pr. mo. si *K* 12 sec. est *K* 13 non ig. dies *C*¹
 14 mod. ita *K* non est dies est et *BCT*: non dies dies est et *K*: non
 dies est dies est et *A* luceat *A* atqui . . . lucet om. *A* et qui
*C*¹*K*: atque *T* 15 Quart. mod. ita aut dies aut nox *C* 16 autqui *K*:
 atque *C*¹*T* quint. mod. ita *K* 17 autqui *K*: atque *C*¹: at quia (ex
 adqui) *T* dies ig. (om. est) *B* 18 sext. mod. ita *C*¹*K* non est
 dies est et *codd.* 19 est *hab.* *CT*: om. *B*¹*K* Sept. mod. ita *K*
 non dies est nox *K* 20 atque *C*¹*T* (ex adque) 22 sylogismis et
 epytheticis *K* 24 possent *T* 25 aperi *B*¹ (-ire *B*²)

ABBREVIATA. Definitio est Philosophorum, quae in rebus explicandis explicat quid res ipsa sit, qualis sit, et quemadmodum membris suis constare debeat. Est enim oratio brevis uniuscuiusque rei naturam a communione divisam propria significatione concludens. Divisio definitionum in partes quin-
 2 decim habetur. Prima species definitionis est οὐσιώδης, id est substantialis, quae proprie et vere dicitur definitio, ut est :
 ‘ Homo animal rationale, mortale, sensus disciplinaeque capax.’
 Haec enim definitio per species et differentias descendens venit
 3 ad proprium, et designat plenissime quid sit homo. Secunda 10
 species definitionis est, quae Graece ἐννοηματική dicitur, Latine notio nuncupatur, quam notionem communi, non proprio nomine possumus dicere. Haec isto modo semper efficitur :
 ‘ Homo est, quod rationali conceptione (et) exercitio praeest animalibus cunctis.’ Non enim dixit quid est homo, sed quid 15
 agat, quasi quodam signo in notitiam devocato. In ista enim et in reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur ; et quia illa substantialis est, definitionum omnium
 4 obtinet principatum. Tertia species definitionis est, quae Graece ποιότης dicitur, Latine qualiativa vocatur : quia ex 20
 qualitate nomen accepit pro eo quod quid, quale sit id, quod sit, evidenter ostendit. Cuius exemplum tale est : ‘ Homo est, qui ingenio valet, artibus pollet et cognitione rerum, aut quod agere debet eligit, aut animadversione quod inutile sit contemnit.’ His enim qualitatibus expressus ac definitus homo 25
 5 est. Quarta species definitionis est, quae Graece ὑπογραφική, Latine a Tullio descriptio nominatur, quae adhibita circuitione dictorum factorumque rem, quae sit, descriptione declarat.

2 qualis sit *om. K* et *om. T* 3 in memb. *K* 4 commune div. proprie *T* 5 partibus *K* 7 ut *om. K* 8 rat. et mort. *K* 12 notitio *T*
 14 conc. et ex. *Cassiod.* 15 non dixit quidem homo *K* 16 quasi summus (sumus) quodam *BK* signum ad notitia advocato *K* in ista *T* : ista *BCK* 17 explic. decl. *post* subst. est *K* : *om. A* 18 et *om. KA* est *om. B* 19 diffinitionum *K* 20 qualitat.] qualitas *KT* (*non A*) 21 pro eo quicquid qua. *B* : pro eo quod quis qualis *K* : quid *om. T* 23 pollet cogn. *T* aut quod] atque *B*¹ 24 adversione *K* utile *T* 25 expressis *T* finitus *K* est homo *K* 27 quod adh. *B* 28 discrepatione decl. *K*

Quaeritur enim quid avarus sit, quid crudelis, quid luxuriosus,
 et universa luxuriosi, avari, crudelis natura describitur; ut, si
 luxuriosum volumus definire, dicimus: Luxuriosus est victus
 non necessarii, sed sumptuosi et onerosi appetens, in deliciis
 5 adfluens, in libidine promptus. Haec et alia definiunt luxuriosum,
 sed per descriptionem definiunt. Quae species definitionis
 oratoribus magis apta est quam Dialecticis, quia latitudines
 habet, quae similitudo in bonis rebus ponitur et in malis.
 Quinta species definitionis est, quam Graece κατὰ ἀντίλεξιν, 6
 10 Latine adverb[i]um dicimus. Haec vocem illam, de cuius re
 quaeritur, alio sermone designat, uno ac singulari; et quodam-
 modo quid illud sit in uno verbo positum, uno verbo alio
 declarat, ut: 'Conticescere est tacere.' Item cum terminum
 dicimus finem, aut populas interpretatur esse vastatas. Sexta 7
 15 species definitionis est, quam Graeci κατὰ διαφοράν, nos per
 differentiam dicimus. Scriptores vero artium de eodem et de
 altero nominant, ut cum quaeritur quid intersit inter regem et
 tyrannum, adiecta differentia, quid uterque sit definitur; id est,
 rex est modestus et temperans, tyrannus vero inpius et inimitis.
 20 Septima species definitionis est, quam Graeci κατὰ μεταφοράν, 8
 Latini per translationem dicunt, ut Cicero in Topicis (32):
 'Litus est, qua fluctus eludit.' Hoc varie tractari potest. Modo
 enim ut moneat, modo ut designet, modo ut vituperet aut laudet.
 Vt moneat: 'Nobilitas est virtutis maiorum apud posteros
 25 sarcina.' Vt designet: 'Apex est arx corporis.' Vt laudet:
 'Adulescentia est flos aetatis.' Vt vituperet: 'Divitiae sunt
 brevis vitae longum viaticum.' Octava species definitionis est, 9
 quam Graeci κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου, Latini per privantiam

1 enim om. K 2 et univ. lux. om. AK universi C¹ 4 sed om. K
 onerosia T: honoris K: honores B 5 et talia T: talia B¹ 6 per distri-
 ctionem T: per discriptionem K 7 latitudinem T 8 simili modo in
 Cassiodorus 9 catatelexin K 10 dicitur T de qua requi. Cass.
 13 cont. tac. T¹ 14 populatus . . . vastatus T interpretamur BC
 15 est om. B¹ nos diff. K 19 temperatus K 22 qua] quo B
 elidet K pot. modo enim ut des. mo. ut vit. aut lau. aut moneat nobil. K
 23 signet A 24 virtus K (non A) modorum codd.: corr. dell.
 25 apex] caput Arev. (ex Cass.) arax T: arum C¹ 26 aut vitup. C¹
 27 definitio (om. est) K: est def. B 28 quam ex quod A: quem C¹

contrarii eius, quod definitur, dicunt : ‘ Bonum est, quod malum non est. Iustum est, quod iniustum non est,’ et his similia. Hoc autem genere definitionis uti debemus, cum contrarium notum est, ut : ‘ Si bonum est quod prodest cum honestate, id
 10 quod tale non est malum est.’ Nona species definitionis est, 5 quam Graeci κατὰ ὑποτύπωσιν, Latini per quandam imaginationem dicunt, ut : ‘ Aeneas est Veneris et Anchisae filius.’ Haec semper in individuis versatur, quae Graeci ἄτομα appel-
 11 lant. Decima species definitionis est, quam Graeci κατὰ ἀναλογίαν, Latini iuxta rationem dicunt ; ut si quaeratur quid sit 10 animal, respondeatur : ‘ Vt homo.’ Rem enim quaesitam praedictum declarabit exemplum. Hoc est autem proprium defini-
 12 tionis, quid sit illud quod quaeritur declarare. Undecima species definitionis est, quam Graeci κατ’ ἔλλειπες ὁλοκλήρουν ὁμοίον γένους, Latini per indigentiam pleni ex eodem genere 15 dicunt. Vt si quaeratur quid sit triens, respondeaturque : ‘ Cui bessis deest ut sit assis.’ Duodecima species definitionis est, quam Graeci κατὰ ἔπαινον, id est, per laudem, ut Tullius pro Cluentio (146) : ‘ Lex est mens et animus et consilium et sententia civitatis.’ Et aliter (Cic. Phil. 2, 113) : ‘ Pax est tranquilla 20 libertas.’ Fit et per vituperationem, quam Graeci ψόγον vocant, ut (ibid.) : ‘ Servitus est postremum malorum omnium, non
 13 modo bello, sed morte quoque repellenda.’ Tertiadecima species definitionis est, quam Graeci κατὰ τὸ πρὸς τι, Latini ad aliquid vocant, ut est illud : ‘ Pater est, cui est filius.’ ‘ Dominus est, cui 25
 15 est servus.’ Quartadecima species definitionis est κατὰ τὸν ὅρον, ut Cicero in Rhetoricis (Inv. 1, 42) : ‘ Genus est, quod plures am-
 16 plectitur partes.’ Item ‘ Pars [est], quae subest generi.’ Quinta-

1 quo def. T 1-2 malum . . . quod om. K 2 et hec sunt similia K
 4 ut] et T prode est T: est prodest K 6 quondam B 8 dividuis T
 9-17 de turbato ordine in codd. vid. Praef. 10 vocant lat. iustam rationalem di. K 12 vel declaravit 14 oloclerii homo genus (sim.) codd.
 16 triens] tresis C Mon.¹: thesis B Rem. (non ADM) 17 vel/bes: versis M: bis CW Mon.¹: bilis T: vis BD: his AK arsis ABDKTV
 (non M Rem.¹ Mon.¹) 23 repellenda est B def. spec. K
 25 pater cui K (non M): p. cuius B filius om. K 26 est def. K
 catatontus K: catatonrus BC: cathatonfus T: corr. dett. 28 est hab.
 BT: om. CK

decima species definitionis est, quam Graeci κατὰ αἰτιολογίαν, Latini secundum rei rationem vocant, ut : ‘Dies est sol supra terras, nox est sol sub terris.’ Scire autem debemus praedictas species definitionum Topicis merito esse sociatas, quoniam inter
5 quaedam argumenta sunt positae, et nonnullis locis commemorantur in Topicis. Nunc ad Topica veniamus, quae sunt argumentorum sedes, fontes sensuum et origines dictionum.

DE TOPICIS. Topica est disciplina inveniendorum argumen- XXX
torum. Divisio Topicorum, sive locorum ex quibus argumenta
10 dicuntur, triplex est. Nam alia in eo ipso, de quo agitur, haerent ;
alia, quae dicuntur effecta, quae quodammodo ex rebus aliis tracta
noscuntur ; alia, quae adsumuntur extrinsecus. Argumenta, quae
in eo ipso, de quo agitur, haerent, in tribus divisa sunt. Prima,
a toto ; secunda, a parte ; tertia, a nota. Argumentum a toto, 2
15 cum definitio adhibetur ad id, quod quaeritur, sicut ait Cicero
(Marcell. 26) : ‘Gloria est laus recte factorum magnorumque in
republica fama meritorum.’ A partibus est argumentum, cum 3
is, qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse iure
defendit. A nota est argumentum, cum ex vi nominis argu- 4
20 mentum aliquod eligatur, ut Cicero (Pis. 19) : ‘Consulem,
inquam, quaerebam, quem in isto maiali invenire non poteram.’
Effecta argumenta sunt, quae quodammodo ex rebus aliis tracta 5
noscuntur. Sunt autem numero quattuordecim ; id est, primum
a coniugatis argumentum est, cum declinatur a nomine et fit
25 verbum, ut Cicero Verrem dicit everrisse provinciam ; vel nomen
a verbo, cum latrocinari dicitur latro. Nomen est a nomine ;
Terentius (Andr. 218) :

Interceptio est amentium, haud amantium ;

1 est om. C¹ 2 rei om. K dies sol AK supra BCK : super
A : per T 5 comm. topicis K 10 ducuntur C² 11 eff. quodam-
modo T 12 al. q. adsum, om. K 14 a partibus Cassiod. (?) 18 defendi
abnegat aut factum esse K iure dett. : in re ABKT ; in se C¹ 19 ex
sui BKT 20 eligatur AB ex corr. K : eligitur B ante corr. T : dicitur
C : elicitur dett. 21 mali T 22 Et facta K : Affecta Arv. (ex Cassiod.)
23 tredecim Cassiod. primum coniugationis K 24 et om. T
25 dicit] dictae C¹ averisse T : eversisse BK : evertisse C omen
a ver. K : nomina verborum T 26 cum a latr. K a nomine] a verbo K
28 interceptio codd. (etiam A) aut codd. (etiam A)

dummodo distet unius appellationis postremitas, in alia vocis
6 declinatione formata. Secundum argumentum a genere est,
cum de eodem genere sententia dicitur, ut Vergilius (Aen. 4,
569):

Varium et mutabile genus.

7 Tertium ab specie argumentum est, cum generali quaestioni
fidem species facit, ut (Virg. Aen. 7, 363):

Non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor.

A simili argumentum est, quando rebus aliquibus similia pro-
feruntur (Virg. Aen. 10, 333):

Suggere tela mihi: non ullum dextera frustra
torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis.

8 A differentia argumentum est, quando per differentiam aliqua
separantur, ut Vergilius (Aen. 10, 581):

Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis.

A contrariis argumentum dicitur, quando res discrepantes
sibimet opponuntur, ut Vergilius (Aen. 9, 95):

Mortaline manu factae immortale carinae
fas habeant, certusque incerta pericula lustres,
Aeneas?

9 A consequentibus argumentum dicitur, quando positam rem
aliquid inevitabiliter consequitur, ut Vergilius (Aen. 1, 529):

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.

Ab antecedentibus argumentum est, quando aliqua ex his, 25
quae prius gesta sunt, conprobantur, ut Cicero pro Milone
(44): 'Cum non dubitaverit aperire quid cogitaverit, vos
10 potestis dubitare quid fecerit?' A repugnantibus argumentum
est, quando illud, quod obicitur, aliqua contrarietate destruitur,
ut Cicero (Deiot. 15): 'Is igitur non modo de tali periculo 30

1 distat *K* appellatione *K* 2 est et cum *K* 7 ut *om.* *T*
8 sicut *AK* frigus *K* 9 aliquid sim. *K* 11 non nullum *ABCT*:
nullum *K* 12 quae *om.* *T* 19 immortali car. *T*: immortalis car. *K*
20 lustris *K*: lustret *C*² 24 nonne habis an. *T* anima *C*¹ ne *K*
victus *K* 27 debitaberit *T* aper. . . cog. *om.* *AKL* quid *C*: id
quod *T*: id *BD* 28 potentis *KL* ferit *AKL* (*non D*) 29 obiecit
A: abicitur *C*¹ alia *C*

liberatus, sed honore amplissimo ditatus, domi te interficere voluisset.' A coniugatis argumentum est, cum contra proba- 11
bilibiter ostenditur quid sit ex re quaque venturum, ut Vergilius
(Aen. 8, 147):

5 Nos si pellant, nihil adfore credunt,
 quis omnem Hesperiam [penitus] sua sub iuga mittant.
A causis argumentum est, quando consuetudine communi res 12
quaeque tractatur, ut Terentius (Andr. 582):

 Ego nonnihil veritus sum dudum abs te cavere, ne faceres
10 quod vulgus servorum solet, dolis ut me deluderet.

Ab effectis argumentum est, cum [ex] his, quae facta sunt,
aliquid adprobatur, ut Vergilius (Aen. 4, 13):

 Degeneres animos timor arguit.

A conparatione argumentum est, quando per conlationem perso- 13
15 narum sive causarum sententiae ratio sub inputatione formatur,
ut Vergilius (Aen. 10, 81):

 Tu potes Aenean manibus subducere Graium,
 nos aliquid contra Rutulos iuvisse nefandum est?

Item argumenta quae ducuntur extrinsecus, quae Graece 14
20 ἀρέχvous, id est artis expertes vocant, ut est testimonium. Testi-
monium vero constat re. Haec dividitur [in] quinque modis: 15
id est, primo ex persona, secundo ex naturae auctoritate, tertio
ex temporibus auctoritatum, quarto ex dictis factisque maiorum,
quinto ex tormentis. Tertius ergo superior modus, qui est ex
25 temporibus, in octo species derivatur. Prima ingenio, secunda
opibus, tertia aetate, quarta fortuna, quinta arte, sexta usu,

1 liberatur K 2 controbabiliter (-pab-) ABT 3 quae sit K
5 pellunt K adfore C¹: afore C² 6 quin dett. penitus hab. K:
om. BCT mittat K 7 consuetudini T: consuitudinis K com-
munionis quoque tractantur K 8 quae B¹ 9 nihil om. K (non A)
du K: dum A 10 solet et doles ut me diluderis K et me B
11 ex hab. CT: om. BK 14 arg. a conp. K conlocationem BCK:
conloquutionem A 15 firmatur T 17 aeneas K gaium T
18 iuves sine fandum K: invisere fandum B 19 dicuntur C¹K quos
T 20 atecnos (-chn-) KT: tecnos (-gn-) BC testimonio vestro K
21 constat re CT: constare BK in hab. K: om. BCT 22 naturae
auctoritatem C: natura auctoritatem T: natura aut auctoritate K 23 au-
ctoritatem T 24 modus superior K: superius est M ex om. C¹

septima necessitate, octava concursione fortuitorum. Testimonium omne est, quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem. Persona non qualiscumque est quae testimonii pondus habet ad faciendam fidem, sed morum probitate
 16 debet esse laudabilis. Naturae auctoritas est quae maxime 5 virtute consistit. Testimonia multa sunt quae adferant auctoritatem: id est, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas et concursio rerum fortuitarum. A dictis factisque maiorum petitur fides, cum priscorum dicta factaque memorantur. A tormentis fides praebetur, post quae nemo creditur velle mentiri. 10
 17 Ea vero quae tractantur in tempore, quia suis nominibus plana sunt, definitionem non indigent. Memoriae quoque condendum est Topica oratoribus, Dialecticis, poetis et iurisperitis communiter quidem argumenta praestare; sed quando aliquid specialiter probant, ad Rhetores, poetas, iurisperitosque perti- 15 nent; quando vero generaliter disputant, ad philosophos attinere
 18 manifestum est. Mirabile plane genus operis, in unum potuisse colligi, quidquid mobilitas ac varietas humanae mentis in sensibus exquirendis per diversas causas poterat invenire, conclusum liberum ac voluntarium intellectum. Nam quocumque se 20 verterit, quascumque cogitationes intraverit, in aliquid eorum, quae praedicta sunt, necesse est cadat ingenium.

XXXI DE OPPOSITIS. Contrariorum genera quattuor sunt, quae Aristoteles ἀντικείμενα, id est opposita vocat, propter quod sibi velut ex adverso videntur obsistere, ut contraria; nec tamen 25 omnia quae opponuntur sibi contraria sunt, sed omnia a contrario opposita sunt. Primum genus est contrariorum, quod iuxta Ciceronem diversum vocatur, pro eo quod tantum con-

1 concursi *M*: concursio *BCK* 2 ab] ex *KM* (*non A*) 3 persona
 ad fac. fid. *om. KL* (*non M*) 5 Natura *KL* est quae] quae sunt
B maxima *CKLT* 6 consistat *C*¹ 10 quae homo *A*: honorem *KL*
 dicitur *KL* (*non A*) vel m. *KL* (*non A*): esse m. *T* 11 vero *om. KL*
 tractant *A* quae suis *A*: quibus vis *KL* 14 et quando aliqui *C*¹
 15 rectores *T* 16 disputantur *K* 19 poterant *T* conclusum *KL*:
 conclusio *BCT* 21 averterit *T* intraverint *K* 23 sunt quattuor
T 24 composita *KL* (-np-) 25 existere *KL* (exs-) 28 diversim
KL sibi contrarie *T*

trarie sibi opponuntur, ut non eorum sint quibus opponuntur,
 ut sapientia stultitia. Quod genus in tres species dividitur. **2**
 Nam sunt quaedam eius quae medium habent; et sunt quae-
 dam quae sine medio sunt; et quaedam sunt quae habent
 5 medium et tamen sine nomine sunt, nisi utrumque ei vocabu-
 lum creet. Candidum et nigrum medium habent, quia inter
 eos saepe color pallidus vel fuscus invenitur. Sine medio sunt, **3**
 quotiens unum de duobus accidit, ut sanitas vel infirmitas.
 Horum nihil est medium. Ea autem quorum media sine
 10 nomine sunt, ut felix infelix, medium habent non felix. Secun-
 dum genus est relativorum, quae ita sibi opponuntur ut ad se
 conferantur, sicut duplum simplum. Hoc solum oppositorum **4**
 genus ad se refertur. Non est enim maius, nisi ad minus
 referatur; et simplum, nisi ad duplum. Nam relativum relativo
 15 ita opponitur ut hoc ipsum, quod opponitur, aut eius sit, cui
 opponitur, (aut ad id) quocumque modo referatur. Dimidium
 enim opponitur duplo, eiusque dupli medium est, sed ita illi
 opponitur ut eius sit, cui opponitur. Sic et parvum opponitur **5**
 magno, ita ut ipsud parvum ad magnum, cui opponitur, sit
 20 parvum. Nam superiora quae dicuntur contraria ita sibi
 opponuntur ut eorum non sint, quibus opponuntur, nec ad ea
 quocumque modo referantur; siquidem iniquitas iustitiae ita

2 stultitiae *T* 3 quae medium quae sine medio sunt *T* hab. et
 quaedam sunt *K* 5 ei] uno *T* 6 creet et *K*: daret et *C*¹
 7 fuscus] fagus *K* 8 unum *om.* *T* e *K* san. et inf. *B*
 10 infelix felix *K* 12 simplum *om.* *A* Hoc *om.* *K* 13 fertur
K: referuntur *T* est enim *CT*: enim est *B*: est *A*: enim *K* minus]
 simplum *K* 14 rel. ipsi rel. *K* 15 quodquod (*corr.* quotquot)
 opponitur (*seq. ras. sex litt.*) *T* aut eius... opponitur *om.* *K*: aut
 eius quod opp. *AC*: 'aut est quod opp. *B*: aut eius cui opp. *D*: aut
 contra (*pro* eius) cui opp. quod opp. *H* 16 aut ad id *om.* *codd.*
 quodcumque *TB* (*non DH*): quaecumque *A* 18 parum (*ter*) *CDT*
 Sit et si parvum parvum ad magnum cui opponitur sit parvum opponitur
 et magno ita ut ipsud *A*: Sic etsi parvum parvum ad magno ita ut
 ipsum parum ad magnum cui opponitur sit parum *B*: Sic et si parvum
 opponitur magno et si magnum ita ut parvum ad magnum cui opponitur
 sit parvum *K*: Sic et si parvum ipsum opponitur et magno ita ut ipsum
 parvum ad magnum ad magnum cui opponitur sit parvum *H* (*non D*)
 21 sint] sit *K* quibus] que *T* nec ad... referantur *om.* *T* nec]
 non *K*

contraria est ut non eiusdem iustitiae iniquitas sit, aut ad illam
 6 sit iniquitas. Tertium genus est oppositorum habitus vel orbatio.
 Quod genus Cicero privationem vocat, qua ostendit aliquid
 quempiam habuisse, unde privatus est. Cuius species sunt
 tres : quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tem- 5
 pore congruo. In re, ut caecitas visio. In loco, ut caecitatis
 et visionis in oculis locus est. In tempore congruo, ut infan-
 tem non dicere sine dentibus eum, cui dentes adhuc aetas parva
 negavit. Non enim est privatus dentibus, quos nondum habuit.
 7 Quartum vero genus ex confirmatione et negatione opponitur, 10
 ut Socrates disputat, Socrates non disputat. Haec a superiori-
 bus ideo differt, quod illa singillatim dici possunt, haec nisi
 conexe dici non possunt. Quod genus quartum apud Dialecticos
 multum habet conflictum, et appellatur ab eis valde oppositum,
 8 siquidem et tertium non recipit. Nam ex illis quaedam habere 15
 tertium possunt, ut in contrariis candidum et nigrum. Tertium
 eius nec candidum nec nigrum, sed fuscum vel pallidum. In
 relativis quoque, ut multa et pauca. Tertium eius nec multa
 nec pauca, sed mediocria. In habitu vel orbatione, ut visio et
 caecitas. Tertium eius, nec caecitas nec visio, sed lippitudo. 20
 Hic ergo legit, non legit : tertium nihil habet.

1 ad om. T 3 qua. ost. al. om. AK qua] quia T ostendet CT
 4 quempiam] quiddam K : quidam A habuisset A 6 in re ut cecitas
 et visionis in clusis locus est (rell. om.) K (non A) caecitas ... loco ut
 om. C¹ in loco cecitatis B 7 et vis. om. B¹ in oc.] oc. A : om. B¹
 8 dent. cum eum K adhuc om. K 9 enim om. K 10 ex] et
 C¹ : est ex T 11 Socr. non disp. om. K (non A) 12 ideo] id T
 13 conexa K 14 habeat confictum K ab eius K 15 quidam BT
 16 tertiam K cand. et nigr. est T : canditum nigro K 17 vel] et B
 18 et multa BK 20 lippido K 21 leget (lis) ABCT nihil] nunc A

LIBER III

DE MATHEMATICA

MATHEMATICA Latine dicitur doctrinalis scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu a materia separantes vel ab aliis accidentibus, ut est par, impar, vel ab aliis huiuscemodi in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quattuor: id est Arithmetica, Musica, Geometria et Astronomia. Arithmetica est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. Musica est disciplina quae de numeris loquitur, qui inveniuntur in sonis. Geometria est disciplina magnitudinis et formarum. Astronomia est disciplina quae cursus caelestium siderum atque figuras contem-
 10 platur omnes atque habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicamus, ut earum causae competenter possint ostendi.

DE VOCABVLO ARITHMETICAE DISCIPLINAE. Arithmetica I
 15 est disciplina numerorum. Graeci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores saecularium litterarum inter disciplinas mathematicas ideo primam esse voluerunt, quoniam ipsa ut sit nullam aliam indiget disciplinam. Musica autem et Geometria 2
 et Astronomia, quae sequuntur, ut sint atque subsistant istius
 20 egent auxilium.

DE AVCTORIBVS EIVS. Numeri disciplinam apud Graecos II
 primum Pythagoram autumant conscripsisse, ac deinde a Nicomacho diffusius esse dispositam; quam apud Latinos primus Apuleius, deinde Boetius transtulerunt.

2 considerat] significat B 3 sep. aut ab K 4 par et inp. vel in
 al. K 6 artimedica disc. quantitas (ex quantas) K 8 geometrica
 disc. K 9 magn.] similitudinis C Vercellensis 202 11 at. omn. BCT
 et habitudinis st. qui disc. K 15 dicunt ABT: vocant CK 16 qua
 scr. lit. saec. K 18 indicat K 21 Numeros vel num. disc. K
 22 aucupant T: nuncupant C ante corr. 23 diffusus T

III QUID SIT NVMERVS. Numerus autem est multitudo ex unitatibus constituta. Nam unum semen numeri esse, non numerum. Numero nummus nomen dedit, et a sui frequentatione vocabulum indidit. Vnus a Graeco nomen trahit; Graeci enim unum ² *ἓνα* dicunt: sic duo et tres, quos illi *δύο* et *τρία* appellant. Quatuor vero a figura quadrata nomen sumpserunt. Quinque autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. Sex ³ autem et septem a Graeco veniunt. In multis enim nominibus quae in Graeco aspirationem habent, nos pro aspiratione S ponimus. Inde est pro *ἕξ* sex, [et] pro *ἑπτὰ* septem, sicut pro herpillo herba serpillum. Octo vero per translationem, sicut illi ⁴ et nos: ita illi *ἐννέα*, nos novem: illi *δέκα*, nos decem. Dicti autem decem a Graeca etymologia, eo quod ligent et coniungant infra iacentes numeros. Nam *δεσμός* coniungere vel ligare apud ⁵ eos dicitur. Porro viginti dicti quod sint decem bis geniti, U pro B littera posita. Triginta, quod a ternario denario gignantur: sic usque ad nonaginta. Centum vero vocati a cantho, quod est circulum; ducenti a duo centum. Sic et reliqui usque ad mille. Mille autem a multitudine, unde et militia, quasi ²⁰ multitia: inde et milia, quae Graeci mutata littera myriada vocant.

IV QUID PRAESTENT NVMERI. Ratio numerorum contemnenda non est. In multis enim sanctarum scripturarum locis quantum mysterium habent elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est (Sap. 11, 21): 'Omnia in mensura et ²⁵ numero et pondere fecisti.' Senarius namque [numerus] qui

² nam unum numerum (*om. vell.*) *KL* semen numeri *CDB¹ ut vid.*
¹ *ut vid.*: semel numeri *AB²*: semel numerum *T²* non numeri *T*:
 numerum *B* ³ nummus] numerus *K* sua *T* ⁴ unum mono di. *K*
⁵ quos] quod *B* *δύο*] *dia* *codd.* ⁶ vero fig. *B* ¹¹ inde est]
 id est *T²* (*om. T*) et *hab. K*: *om. BCT* ¹³ *ἐννέα*] *nea* *codd.* ¹⁴ et]
 er *C¹* ¹⁵ inf. iac. num. *om. K*: num. *om. A* ¹⁷ a ternarius *T*:
 ternario *K* gignatur *T* ¹⁸ vocatum *T* canto *C*: cantu *BKT Col.*
¹⁹ circulus *B* (*non Col.*) reliquis *T*: reliqua *B* ²¹ milia] militia *K*
 quae *om. K* myriada *K*: -des *BT*: -das *Col.*: miridia *C¹* ²² vocantur
²³ numeri *C* continenda *AK* ²⁴ sacrarum *K* ²⁵ habent
 licet enim *K* ²⁶ *om. mens. K* ²⁷ numerus *hab. K*: *om. BCT*

partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri
 [sui] significatione declarat. Similiter et quadraginta dies, qui-
 bus Moyses et Helias et ipse Dominus ieiunaverunt, sine nu-
 merorum cognitione non intelleguntur. Sic et alii in scripturis 3
 5 sacris numeri existunt, quorum figuras nonnisi noti huius artis
 scientiae solvere possunt. Datum est etiam nobis ex aliqua
 parte sub numerorum consistere disciplina, quando horas per
 eam dicimus, quando de mensuum curriculo disputamus,
 quando spatium anni redeuntis agnoscimus. Per numerum 4
 10 siquidem ne confundamur instruimur. Tolle numerum in
 rebus omnibus, et omnia pereunt. Adime saeculo computum,
 et cuncta ignorantia caeca conplectitur, nec differri potest a
 ceteris animalibus, qui calculi nesciunt rationem.

DE PRIMA DIVISIONE PARIVM ET INPARIVM. Numerus v
 15 dividitur in [his] paribus et imparibus. Par numerus dividitur
 in his: pariter par, pariter impar, et inpariter par. Inpar nu-
 merus dividitur in his: primum et simplum, secundum et con-
 positum, tertium mediocrem; qui quodammodo primus et in-
 compositus est, alio vero modo secundus et compositus est.
 20 Par numerus est, qui in duabus aequis partibus dividi potest, 2
 ut II, IV et VIII. Inpar vero numerus est, qui dividi aequis par-
 tibus nequit, uno medio vel deficiente vel superante, ut III, v,
 VII, IX et reliqui. Pariter par numerus est, qui secundum 3
 parem numerum pariter dividitur, quousque ad indivisibilem
 25 perveniat unitatem; ut puta LXIV habet medietate XXXII, hic
 autem XVI, XVI vero VIII, octonarius IV, quaternarius II, binarius
 unum, qui singularis indivisibilis est. Pariter impar est, qui 4

2 sui hab. BT: om. CK 5 fig. numeri sine notitia h. a. sc. so. non
 po. K (non A Col.) 6 aliqua] magna T (non Col.) 8 dicimus K:
 discimus BCT q. m. curricula supputamus T curricula K (et fort.
 Isid.): curricula B 10 confundantur K 11 adimes calculo K
 (non A) 13 nescit T 15 his hab. KLA: om. BCDTU paribus
 ... in his] om. A partibus KL et in imparibus BU¹ ut vid. 16 pariter
 par om. KL par pariter om. T (non U) par. Inpar om. KLA
 17 pr. simp. sec. comp. tert. med. T secundum incomp. C¹
 18 incomp. alio T: compositus alio K: comp. est alio BC 19 est om. K
 22 med. ut def. K 23 Pariter om. K 25 perveniant K: pervenit T
 sex. et quatt. T: sex. quatt. BC: LXIII K habent K trig. et duos BC
 26 octo et octonarius BC 27 singulis AK inpar] par K

- in partes aequas recipit sectionem, sed partes eius mox indissecabiles permanent, ut VI, X et XXXVIII, L. Mox enim hunc numerum divideris, incurris in numerum quem secare non possis. Inpariter par numerus est, cuius partes etiam dividi possunt, sed usque ad unitatem non perveniunt, ut XXIV. Hi enim in medietatem divisi XII faciunt rursumque in aliam medietatem VI, deinde in aliam tres; et ultra divisionem non recipit sectio illa, sed ante unitatem invenitur terminus, quem secare non possis. Inpariter inpar est, qui ab impari numero inpariter mensuratur, ut XXV, XLIX; qui dum sint impares numeri, ab imparibus etiam partibus dividuntur, ut septies septeni XLIX et quinquies quini XXV. Inparium numerorum alii simplices sunt, alii compositi, alii mediocres. Simples sunt, qui nullam aliam partem habent nisi solam unitatem, ut ternarius solam tertiam, et quinararius solam quintam, et septenarius solam septimam. His enim una pars sola est. Compositi sunt, qui non solum unitate metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur, ut novem, XV et XXI. Dicimus enim ter terni, et septies terni, ter quini, et quinquies quini. Mediocres numeri sunt, qui quodammodo simplices et inconpositi esse videntur, alio vero modo et compositi; [ut] verbi gratia, novem ad XXV dum comparatus fuerit, primus est et inconpositus, quia non habet communem numerum nisi solum monadicum: ad quindecim vero si comparatus fuerit, secundus est et compositus, quoniam inest illi communis numerus praeter monadicum, id est ternarius numerus; qui(a) novem mensurat ter terni, et quindecim ter quini.
- Item parium numerorum alii sunt superflui, alii diminutivi, alii perfecti. Superflui sunt, quorum partes simul ductae pleni-

1 partem eius *T* indeseabiles *BCT*: indisectabiles *K* 2 enim
ut *T*² hunc] unum *T* 3 incurres *C* num. alium q. *T*² quae *K*
secare] dividere *B* 4 poteris *T* 5 hic e. in medietate divisus *K*
9 quia ab *K* (non *A*) 11 et sept. *K*: usepties *T* septem *codd.*:
corr. Schwarz quadraginta novem *T ex corr.*: quadragies est nonus *K*:
quadraes nonus *BC* 12 viginti quinque *T ex corr.*: xxv *K*: vies quinque
(-qui) *BC* 17 alieno] ab alio *K* 18 et *om.* *K* 21 *K*: vig. unus
B: vig. et uno *C*¹ *T* 19 sunt numeri *T*: numerus est *K* 21 ut
hab. BT: *om.* *CK* 22 est et] erum *T*¹ quia] quod *K* 24 est et]
est *om.* *T*¹: et *om.* *K* 25 propter *K* 26 qui *codd.*

tudinem suam excedunt, ut puta duodenarius. Habet enim
 partes quinque: duodecimam, quod est unum; sextam, quod duo;
 quartam, quod tria; tertiam, quod quattuor; dimidiam, quod
 sex. Vnum enim et duo, et tria, et quattuor, et sex simul ducta
 5 xvi faciunt et longe a duodenario excedunt: sic et alii similes
 plurimi, ut duodevicesimus, et multi tales. Diminutivi numeri 10
 sunt, qui partibus suis computati minorem summam efficiunt,
 ut puta denarius, cuius partes sunt tres: decima, quod est unum;
 quinta, quod duo; dimidia, quod quinque. Vnum enim et
 10 duo et quinque simul ducta octonarium faciunt, longe a denario
 minorem. Similis est huic octonarius, vel alii plurimi qui in
 partes redacti infra consistunt. Perfectus numerus est, qui suis 11
 partibus adinpletur, ut senarius; habet enim tres partes, sextam,
 tertiam, [et] dimidiam: sexta eius unum est, tertia duo, dimidia
 15 tres. Haec partes in summam ductae, id est unum et duo et
 tria simul eundem consummant perficiuntque senarium. Sunt
 autem perfecti numeri intra denarium vi, intra centenarium
 xxviii, intra millenarium ccccxvi.

DE SECVNDA DIVISIONE TOTIVS NVMERI. Omnis numerus vi
 20 (1) aut secundum se consideratur, (2) aut ad aliquid. (1) Iste
 dividitur sic: alii enim sunt aequales, alii inaequales. (2) Iste
 dividitur sic: alii sunt maiores, alii sunt minores. Maiores
 dividuntur sic: multiplices, superparticulares, superpartientes,
 multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Mi-
 25 nores dividuntur sic: submultiplices, subsuperparticulares, sub-
 superpartientes, submultiplices subsuperparticulares, submulti-
 plices subsuperpartientes. Per se numerus est, qui sine relatione 2
 aliqua dicitur, ut iii. iv. v. vi, et ceteri similes. Ad aliquid

2 quod est primum s. q. est secundam quarta quod est tertia tert. q. est
 quarta quod est sexta K 4 sex] sextam B¹: sexta B² 6 plurimi
 similes T Diminutivi BC: Diminuti KT 7 summam om. T 8 unum]
 prima K 9 quod sunt duo K 12 infra] in summa K 13 partes
 tres K 14 et hab. BC: om. KT unum sunt T 16 perficiuntque
 numerum senarium K 20 ad aliquid . . . aequales om. AKL 21 iste
 (alt.)] sed T (non U) 22 alii minores B 25 subsuperparticulares
 (prius)] subparticulares T: superparticulares B 27 subsuperpartientes
 (alt.)] superpartientes B

numerus est, qui relative ad alios comparatur ; ut verbi gratia IV
 ad II dum comparatus fuerit, duplex dicitur [et multiplex], VI
 ad III, VIII ad IV, X ad V ; et iterum III ad unum triplex, VI ad
 3 II, IX ad III et ceteri. Aequales numeri dicuntur, qui secundum
 quantitatem aequales sunt, ut verbi gratia II ad II, III ad III, X
 ad X, C ad C. Inaequales numeri sunt, qui ad invicem con-
 parati inaequalitatem demonstrant, ut III ad II, IV ad III, V ad
 IV, X ad VI ; et universaliter maior minori aut minor maiori
 4 huiusmodi dum comparatus fuerit, inaequalis dicitur. Maior
 numerus est, qui habet in se illum minorem numerum, ad quem
 comparatur, et aliquid plus ; ut verbi gratia quaternarius numerus
 trinarius numero fortior est, eo quod habet quaternarius numerus in
 se trinarium numerum et alias partes eius duas, et reliqui tales.
 5 [Minor numerus est, qui continetur a maiori, ad quem con-
 paratur, cum aliqua parte sui, ut ternarius ad quaternarium. Con-
 tinetur enim ab eo cum duabus partibus suis.] Multiplex
 numerus est, qui habet in se minorem numerum bis, aut ter,
 aut quater, aut multipliciter ; ut verbi gratia II ad unum dum
 comparati fuerint, duplex est ; III ad unum, triplex ; IV quadru-
 6 plex, et reliqui. Econtra submultiplex numerus est, qui intra
 multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter ;
 ut verbi gratia unus a II bis continetur, a III ter, a IV quater, a
 7 V quinquies, et ab aliis multipliciter. Superparticularis numerus
 est, dum fortior continet intra se inferiorem numerum, circa
 quem comparatur, similiter et unam partem eius ; ut verbi gratia
 III ad II dum comparati fuerint, continent intra se II et alium
 unum, qui media pars est duorum ; IV ad III dum comparati
 fuerint, continent in se III, et alium unum, qui est tertia pars

2 et multiplex hab. CKTU : om. B 5 II ad II om. K 6 qui
 invicem K 7 V ad IV om. K 8 maior minoris K at minor
 maiori T : om. K (non A) 9 dum om. AK 11 comparatur (-rat A)
 ad aliquid KA 12 numero om. K (non A) in se quin. num. C
 numerus om. D 13 numerum om. CD partes om. K (non A)
 14 Minor numerus . . . partibus suis hab. BCTU : om. ADKL 16 enim
 hab. TU : om. BC 17 in se illum min. B numerum om. K
 18 et multiplic. et ver. K 21 cont. ut bis K 24 inter se B inf.
 num. cont. int. se K 25 comparantur B simpliciter Col. 26 duo
 et . . . in se om. C¹ 27 ad III] aut tres B 28 continet B

trium. Iterum v ad iv dum comparati fuerint, habent in se
 quaternarium numerum, et alium unum, qui quarta pars esse
 dicitur quaternarii numeri, et ceteri tales. Superpartiens nu- 8
 merus est, qui in se inferiorem numerum totum continet, et
 5 super hoc alteras partes eius ii, aut iii, aut iv, aut v, aut alias ;
 ut verbi gratia v ad iii dum comparati fuerint, habent in se
 quaternarius numerus trinarium, et super hoc alias partes eius ii ;
 vii ad iv dum comparati fuerint, habent in se iv, et alias iii
 partes eius ; ix ad v dum comparati fuerint, habent in se v, et
 10 alias iv partes eius. Subsuperpartiens numerus est, qui con- 9
 tinetur in numero superpartienti cum aliquibus partibus suis
 duabus aut tribus aut pluribus ; [ut] verbi gratia iii conti-
 nentur a v cum aliis ii partibus suis ; v a ix cum iv par-
 tibus suis. Subsuperparticularis numerus est minor, qui con- 10
 15 tinetur in fortiori numero cum alia una parte sua, aut media,
 aut tertia, aut quarta, aut quinta ; ut verbi gratia ii ad iii, iii ad
 iv, iv ad v, et ceteri. Multiplex superparticularis numerus est, ii
 qui, dum comparatus ad inferiorem sibi numerum fuerit, continet
 in se totum inferiorem numerum multipliciter cum aliqua parte
 20 eius ; ut verbi gratia v ad ii dum comparati fuerint, continent in
 se bis ii, iv, et unam partem eius ; ix ad iv dum comparati
 fuerint, continent in se bis iv, viii, et unam partem eius. [Sub- 12
 multiplex [sub]superparticularis numerus est qui, dum ad for-
 tiorem sibi numerum comparatus fuerit, continetur ab eo multi-
 25 pliciter cum alia una parte sua ; ut verbi gratia ii ad v dum
 comparati fuerint, continentur ab eo bis cum una parte sua.]
 Multiplex superpartionalis numerus est, qui dum comparatus ad

4 qui se *T* 5 alia sunt ver. *T* 6 fuer. compar. *K* habet *BCT*
ex corr. 7 quin. num. *om. K* ternarium numerum et *K* 8 compari
T alias partes (*om. iii*) *T* 9 ix] viii *K* 10 alias iii (*om. partes*
eius) *K* : alias partes eius quattuor *T* Superpartiens *T* 11 suis
om. K 12 ut hab. *K* : *om. BCT* 13 quinque ad viii *K* : v ad viii *C*
 14 suis (*ult.*) *om. K* § 10 post § 7 *TU et fort. Isid. (non Col.)* 17 ceteris
K Submultiplex particularis *BCDK (non U)* 18 comparatur *CDK*
 20 ut verbi . . . § 12 partibus eius *om. KL* ut *om. B* 11] iii (tres)
BCTU 21 ix ad iv . . . *cap. vii, § 1 discreti sunt om. U* 22 viii
om. BC Submultiplex subs. . . parte sua hab. *T* : *om. BCDK*
 24 continet eum *T* : *correxī ex Cassiod.* 27 Submultiplex superparticu-
 laris *CD* : Multiplex superpartiens *B fort. recte* comparatur *T*

inferiorem sibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus eius; ut verbi gratia VIII ad III dum comparati fuerint, continent in se bis III, cum aliis II partibus eius; XIV ad VI dum comparati fuerint, continent intra se bis VI cum aliis II partibus eius; [XVI ad VII dum comparati fuerint, conti-
 13 nent eum bis cum aliis II partibus eius; XXI ad IX dum comparati fuerint, continent intra se bis IX cum aliis III partibus
 eius]. Submultiplex superpartionalis numerus est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multi-
 pliciter cum aliquibus partibus suis; ut verbi gratia III ad VIII
 10 continentur bis cum II partibus suis; IV ad XI continentur bis cum III partibus suis.

VII DE TERTIA DIVISIONE TOTIVS NVMERI. Numeri (1) aut discreti sunt, (2) aut continentes. Iste dividitur sic: (1) lineales, (2) superficiosi, (3) solidi. Discretus numerus est, qui
 15 a discretis monadibus continetur, ut verbi gratia III. IV. V. VI. et reliqui. Continens numerus est, qui coniunctis monadibus continetur; [ut] verbi gratia ternarius numerus in magnitudine intellegatur, id est in linea, aut spatium aut solidum dicitur
 3 continens: similiter quaternarius et quinquarius numeri. Linea-
 20 lis numerus est, qui inchoans a monade linealiter scribitur usque ad infinitum. Vnde alpha ponitur pro designatione linearum, quoniam haec littera unum significat apud Graecos
 4 (*sequitur figura*). Superficialis numerus est, qui non solum longitudine, sed et latitudine continetur, ut trigonus, quadratus, 25

I eum] cum D 2 VIII ad IIII BC 4 ad VI] ad VII K¹: ad XVI
 BCDT 5 XVI ad . . . duabus partibus eius om. AL: XVI ad . . . tribus
 partibus eius om. K¹ XVI] XXVI K² ad VII C: ad VIII K²: ad IIII
 BDT continent eum intra se bis octo cum D: continent
 intra se bis octo cum K² 6 duabus partibus . . . cum aliis om. K² XXI
 ad IX] XII ad VIII B: XXII (viginti duo) ad VIII ACDL: XXII ad VII T
 continent om. T 7 bis IX] bis octo BCDT III om. D 8 super-
 rationalis K: supraportionalis T (non Col.) 10 part. eius ut K 11 con-
 tinentur (prius) om. K 13 aut (prius)] divisiones T 16 III ad
 IIII V ad VI CK (ad pro a) (non Col.) 17 qui] quia (qui a) CT 18 ut
 hab. K: om. BCT num. si in T 19 id est in l. T Col.: id est l.
 BC: id linea K 20 numerus B §§ 3-6 figurarum varietates in
 codd. persequi nolo 22 finitum K 23 quoniam] quam (vel quum) T
 24 est] et T 25 altitudine K

quinqueangulus vel circulatus numeri, et ceteri, qui semper in
 plano pede, id est superficie continentur. Trigonus numerus
 est ita (*seq. figura*). Quadratus numerus est ita (*seq. figura*).
 Quinqueangulus ita (*seq. figura*). Circularis numerus est ita, 5
 5 qui dum similiter multiplicatus fuerit, a se inchoans ad se con-
 vertitur, ut verbi gratia quinquies quini xxv, ita (*seq. figura*).
 Solidus numerus est, qui longitudine et latitudine vel altitudine
 continetur, ut sunt pyramides, qui in modum flammae consur-
 gunt, ita (*seq. figura*). Cubus, ut sunt tesserae, ita (*seq. figura*). 6
 10 Sphaerae, quibus est aequalis undique rotunditas, ita (*seq.*
figura). Sphaericus autem numerus est, qui a circulato numero
 multiplicatus a se inchoat et in se convertitur. Quinquies
 quini xxv. Hic circulus dum in se ipsum multiplicatus fuerit,
 facit sphaeram, id est quinquies xxv cxxv.

15 DE DIFFERENTIA ARITHMETICAE, GEOMETRIAE ET MUSI- VIII
 CAE. Inter Arithmeticam [autem] et Geometriam et Musicam
 hoc interest, ut media invenias. In Arithmetica primo sic
 quaeris. Coniungis extrema, et dividis, et facis medium:
 utputa fac extrema esse vi et xii, simul iungis et faciunt x et
 20 viii; partiris media et facis x, quod est analogicum arithme-
 ticae, ut medius quot non dibus superat primum, his superetur
 ab extremo. Superant enim ix vi tribus monadibus, his supe-
 ratur a xii. Secundum geometriam vero ita quaeris. Extrema 2
 multiplicata tantum faciunt, quantum et media duplicata, ut-
 25 puta vi et xii multiplicata facient septuagies dipondius, media
 viii et ix multiplicata tantundem faciunt. Secundum musi- 3

i quinqueangolis K: quinqueangularis T et cetera K 2 conti-
 netur K trigonius numerus ita T 4 quinqueangulis T: quinque-
 angulatus CK 5 simili T revertitur K 6 xxv] vices quin-
 quies K: vices quinquis B: vices quinquies C: sexies (*pro* vices) quinquis T
 et est ita K: et ita T 7 et lat. vel alt. Cassiodorus: et lat. K: et alt.
 BCT Col. 10 quibus aeq. K equali undique runditas C 12 et ad
 se revertitur K 13 xxv (*prius*)] vices quinquies K: vices quinquis
 BC: bies quinquis T 16 autem hab. BT: om. CK 17 mediam T
 invenies BT primum K si qu. B 18 facies med. K 19 insi-
 mul K x viii K 20 mediam et faciunt K analogiaticum (*ex*
anag.) K: analogium BC¹ 21 monadibus] monadies BT: nonadies
 C¹: monadae K primus *codd.* 24 tantum . . . multiplicata om. C¹
 dupl.] multiplicata *delt.* 25 faciunt K: faciet BC: faciunt T depondies
 K 26 viiii et viiii T

cam ita : Qua parte superat medius primum, eadem parte superatur medius ab extremo. Vtputa VI et VIII ; duabus partibus superant, quae duae partes tertia media, VII[I], superatur ab ultima nona.

IX QVOT NVMERI INFINITI EXISTVNT. Numeros autem infinitos esse certissimum est, quoniam in quocumque numero finem faciendum putaveris, idem ipse non dico uno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, et quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione atque scientia numerorum non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, ut nullus eorum par esse cuicumque alteri possit. Ergo et dispares inter se atque diversi sunt, et singuli quique finiti sunt, et omnes infiniti sunt.

X DE INVENTORIBVS GEOMETRIAE ET VOCABVLO EIVS. Geometriae disciplina primum ab Aegyptiis reperta dicitur, quod, inundante Nilo et omnium possessionibus limo obductis, initium terrae dividendae per lineas et mensuras nomen arti dedit. Quae deinde longius acumine sapientium profecta et maris et caeli et aeris spatia metiuntur. Nam provocati studio sic coeperunt post terrae dimensionem et caeli spatia quaerere : quanto intervallo luna a terris, a luna sol ipse distaret, et usque ad verticem caeli quanta se mensura distenderet, sicque intervalla ipsa caeli orbisque ambitum per numerum stadiorum ratione probabiliter distinxerunt. Sed quia ex terrae dimensione haec disciplina coepit, ex initio sui et nomen servavit. Nam geome-

I ita qua] itaque *codd.* (etiam A): itaque qua *dett.* parte C: partes
 ABT: partem K primam C¹ 2 media ad extrema K (non A)
 3 superantur B (A n. l.) VII] VIII (octo) AB: et octo C: octus T:
 octabus K superantur K 5 Numerus ATU; Numerum K (non D)
 autem] hoc K infinitum K: -tus A 7 idem om. C¹ non dico]
 nomodico T¹ ut vid. 8 ingenti multitudine K 9 in om. K numerum
 K 11 propria aetatibus B 13 divisi T singulari C¹ 15 Geo-
 metricae C: Geometrica A: Geometrica est K 16 d. quae pr. K
 17 undante ABC omnibus K positionibus A 18 dividuntur B
 nomen arti] numeri K (non A) 19 perfecta C¹: om. K (non A):
 vel propecta 20 sic om. K 21 et om. K 24 studiorum T
 25 quae A 26 accepit K: accipit A nam] tam K

tria de terra et de mensura nuncupata est. Terra enim Graece γῆ vocatur, μέτρα mensura. Huius disciplinae ars continet in se lineamenta, intervalla, magnitudines et figuras, et in figuris dimensiones et numeros.

5 DE QVADRIPERTITA DIVISIONE GEOMETRIAE. Geometriae XI quadripertita divisio est, in planum, in magnitudinem numerabilem, in magnitudinem rationalem, et in figuras solidas. Planae 2 figurae sunt, quae longitudine et latitudine continentur, quae sunt iuxta Platonem/numero quinque. Numerabilis magnitudo 10 est, quae numeris arithmeticae dividi potest. Magnitudines 3 rationales sunt, quorum mensuram scire possumus, inrationales vero, quorum mensurae/quantitas cognita non habetur.

DE FIGVRIS GEOMETRIAE. Figurae solidae sunt, quae lon- XII gitudine, latitudine et altitudine continentur, ut est cubus, cuius 15 species quinque in plano. Quarum prima circulus est figura plana, quae vocatur circumducta; cuius in medio punctus est, quo cuncta convergunt, quod centrum geometriae vocant, Latini punctum circuli nuncupant (*sequitur figura*). Quadrilatera 2 figura est in plano quadrata; quae sub quattuor rectis lineis 20 iacet, ita (*seq. figura*). Dianatheton grammon figura plana, [ita] (*seq. figura*). Orthogonium, id est rectiangulum figura plana. Est enim triangulum et habet angulum rectum (*seq. figura*). Isopleuros figura plana, recta et subter constituta (*seq. figura*). Sphaera est figura in rotundum formata, partibus cun- 3 ctis aequalis (*seq. figura*). Cubus est figura propria solida, quae

1 de terra om. K (non A) nuncupata ABCT: vocata K enim om. K
2 disciplina K 3 magnitudinis BK figura et in figuras K 5 Geom.
om. C 7 rationabilem K 8 quae et l. K: qui ex l. M 11 mensuram . . . quorum om. T inrationabilis K 12 cognita om. K
13 long. et lat. cont. B 14 huius T 15 q. plano (ex prima plano)
pede prima circ. est fig. ita (*seq. fig.*) circulus est figura plana K 17 qui
cu. convergent K geometrici K 18 circulum punctum T nunc.
plano pede DK: nunc pl. pe. ita B 20 iacet plano pede T gr.
plano pede fig. pl. K (non M): gr. fig. pl. plano pede T 21 ita hab.
BK: om. CMT rectianguli T figura . . . enim triangulum om. M
fig. vel triangulum pl. K 23 const. plano pede T (non U) 24 est
om. K 25 equalis in solidum T (non U): aequalibus C propria
om. T (non U)

4 longitudine, latitudine et altitudine continetur (*seq. figura*). Cy-
 lindrus est figura quadrata, habens superius semicirculum (*seq.*
 5 *figura*). Conon, figura quae ab amplo in angustum finit, sicut
 6 orthogonium (*seq. figura*). Pyramis est figura, quae in modum
 ignis ab amplo in acumen consurgit; ignis enim apud Graecos 5
 7 $\pi\upsilon\rho$ appellatur (*seq. figura*). Sicut autem infra X omnis est
 numerus, ita intra hunc circulum omnium figurarum concludi-
 tur ambitus (*seq. figura*). Prima autem figura huius artis pun-
 ctus est, cuius pars nulla est. Secunda linea, praeter latitudinem
 longitudo. Recta linea est, quae ex aequo in suis punctis 10
 iacet. Superficies vero, quod longitudines et latitudines solas
 habet. Superficiei vero fines lineae sunt, quorum formae ideo
 in superioribus decem figuris positae non sunt, quia inter eas
 inveniuntur.

XIII DE NVMERIS GEOMETRIAE. Numeros autem secundum 15
 Geometriam ita quaeris. Extrema quippe eius multiplicata
 tantum faciunt, quantum et media duplicata: utputa VI et
 XII multiplicata faciunt septuagies dipondius, media VIII et IX
 multiplicata tantundem faciunt.

[XIV EXPOSITIO FIGVRARVM INFRA SCRIPTARVM. Alia ratio in 20
 motu stellarum similiter octo figuris colligitur: aut quod dia-
 metra sint aut quadrata aut trigona aut hexagona aut asyndeta
 aut simul aut circumferens, id est superferens aut superfertur.
 Diametra sunt quando quinque signa intersunt. Tetragona,
 quando duo. Hexagona, quando unum. Asyndeton, quando 25
 nullum. Simul, quando in eadem particula sunt. Superferens,
 quando supervenit aut actum facit. Superfertur quando ante-
 2 cedit. Trigona, quando tria media. Item secundum rationem
 aliam sunt octo differentiae, id est: signum, partes, fines, con-

1 latitudine *om.* T (*non* U) cont. in solibum in solidum CT (*non* U)
 5 in amplo B surgit AT enim *om.* K (*non* A) 6 $\pi\upsilon\rho$] pirum
 (*ex* prum) T: pirum A: phirin C: pirin B: phyrin K 7 intra uno
 circulo B¹C¹ (*non* A) 8 punctus cuius C¹ 10 que per ex equo (*ex*
 quo) T 11 quod] quae B 12 superficiei] superficies *codd.* (*etiam* A)
 13 intra BC 17 multiplicata K (*non* A) *cap. xiv hab. (cum figuris)*
 γ : *om.* $\alpha\beta$ 20 scriptarum] scripturarum T 23 superferens aut
 superf.] sufferens (*ut vid.*) aut circumfertur T vel superfertor 29 alia
 T finesqueoventu (*ut vid.*) retrogradus T

Hexagona

Asyndeton

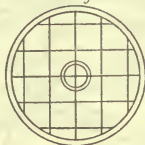
Trigona

Diametra

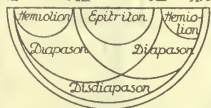
Tetragona

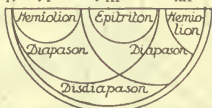
I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX.

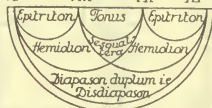
VI. VIII. XII. XVII.

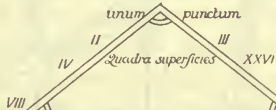
IV. VI. VIII. XII.

VI. VIII. IX. XI.

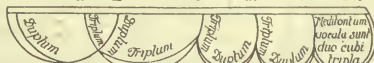

I. MONAS

Secundum Porphyrium et Platonem ita haec formula exponitur

I. II. III. IV. IX. IX. XXVI

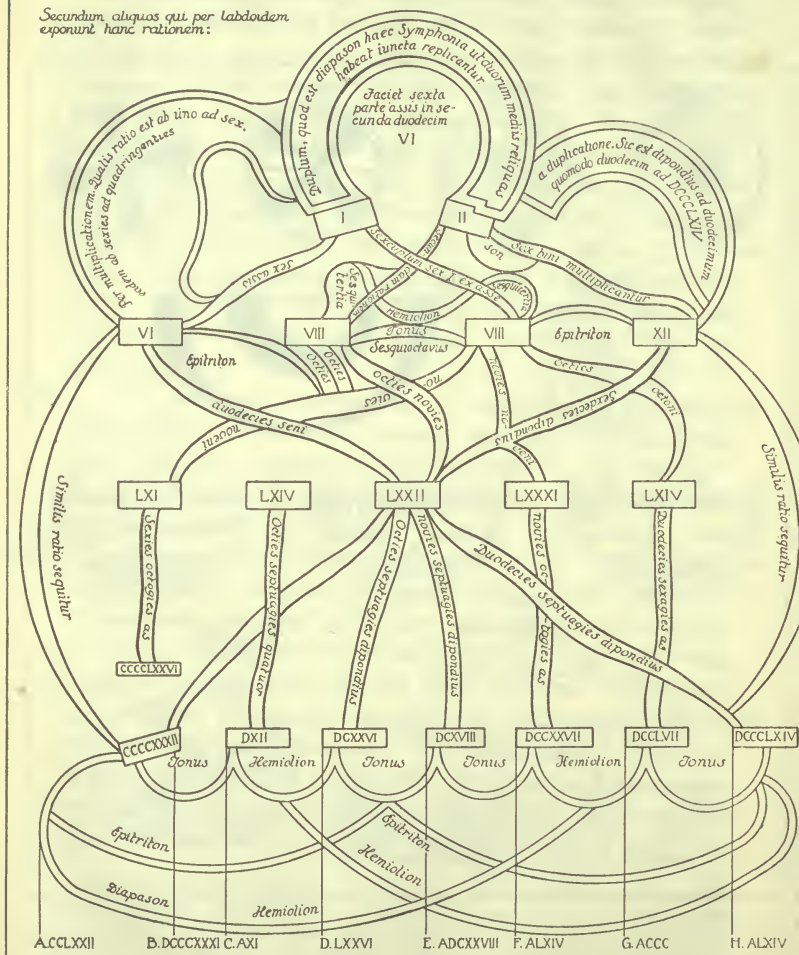

In planopede sic medium, ut extrema iungantur ad numerum XXVI

Mo. nas

Secundum aliquos qui per labdordem
exponunt hanc rationem:

ventu, retrogradu an recto itinere, latitudo et longitudo. Ratio 3
interioris formae. Posset huius loci talis quaestio nasci. Cum
in ordine numeri prius VIII sint, hic prius IX posuit, quoniam
in ratione arithmeticae vel geometriae plus sunt VIII quam IX.
5 VIII enim cubus est vel solidum, id est corpus quod plus inve-
nire non potest. IX vero superficies sunt, id est res quae plena
non est, sed indigeat perfectionem. Hic duo cubi, id est duae 4
soliditates, hoc modo inveniuntur. Senarius primus perfectus
est ; dividitur enim paribus numeris sic : sexta per as ; in tertia
10 per dupondios ; ter bini, sex ; in dimidium, id est bis terni, sex.
Aliud quod ita divides per pares numeros invenies, quod a pro-
posito conveniens sit. Inter primum in ordine, id est x, qui 5
propter primum perfectum numerum cum primo versu multi-
plicans sexies noveni, LIV ; novies seni, LIV. † Facitque materia
15 tot partes habuisse cognoscitur non inmerito duobus, † (e) quibus
habet unum in tali ordine : I, II, III, IV, IX, VIII, alios simul
XXVII.]

DE MVSICA

DE MVSICA ET EIVS NOMINE. Musica est peritia modu- XV
20 lationis sono cantuque consistens. Et dicta Musica per de-
rivationem a Musis. Musae autem appellatae ἀπὸ τοῦ μάσαι,
id est a quaerendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis
carminum et vocis modulatio quaereretur. Quarum sonus, 2
quia sensibilis res est, et praeterfluit in praeteritum tempus in-
25 primiturque memoriae. Inde a poetis Iovis et Memoriae filias
Musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria
teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

3 hic prius *U* : hinc p. *T* 7 hic duo cubi] *fort.* hi duo cubi 9 per
as] per has *T* 11 a proposito] *fort.* ad propositum 16 alius simul *T*
Figuras quemadmodum in T exhibentur reddidit Arevalus, coll. 869-72
19 peritia *om.* *K* (*non A*) 20 dicta] inde *K* : dicta *ex* deleta *A*
21 μάσαι] maso *CT* : mason *ABK* : muson *Col.* : μῶσθαι *Arev.* (*ex Plat.*
Cratyl. 406 A) 22 vel quod *T* 23 quaeritur *K* : quaeretur *C*
24 so. ex sensibili re est pr. *K* (*non A*) 25 memoria *K* filia
musica esse *K* 26 hominis *T* *ex corr.* memoriae *K*

XVI DE INVENTORIBVS EIVS. Moyses dicit repertorem musicae artis fuisse Tubal, qui fuit de stirpe Cain ante diluvium. Graeci vero Pythagoram dicunt huius artis invenisse primordia ex malleorum sonitu et cordarum extensione percussa. Alii Linum Thebaeum et Zetum et Amphion in musica arte primos claruisse 5
2 ferunt. Post quos paulatim directa est praecipue haec disciplina et aucta multis modis, eratque tam turpe Musicam nescire quam litteras. Interponebatur autem non modo sacris, sed et omnibus sollemnibus, omnibusque laetis vel tristioribus rebus.
3 Vt enim in veneratione divina hymni, ita in nuptiis Hymenaei, 10 et in funeribus threni, et lamenta ad tibias canebantur. In conviviis vero lyra vel cithara circumferebatur, et accubantibus singulis ordinabatur conviviale genus canticorum.

XVII QUID POSSIT MUSICA. Itaque sine Musica nulla disciplina potest esse perfecta, nihil enim sine illa. Nam et ipse mun- 15
dus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, et caelum ipsud sub harmoniae modulatione revolvitur. Musica movet af-
2 fectus, provocat in diversum habitum sensus. In proeliis quoque tubae concentus pugnantes accendit, et quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit ad certamen animus fortior. Siquidem 20
et remiges cantus hortatur, ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, et singulorum operum fatigationem modulatio
3 vocis solatur. Excitos quoque animos musica sedat, sicut de David legitur, qui ab spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas quoque bestias, necnon et serpentes, volucres 25
atque delphinas ad auditum suae modulationis musica provocat. Sed et quidquid loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus

1 dixit *K* 3 vero *om. T* 4 extensarum percussura *K*
9 solemnibus omnibus l. *K*: sollemnibusque l. *T* 10 enim] vero *T*
11 threna *K* lam. a tibiis vero ly. (can. in con. *om.*) *K*: lam. ad tibi
vivis vero l. *A* 13 ordinabantur *K*: ornabatur *A* 14 nulla *om. K*
(*non A*) 16 sonorum *om. K* (*non A*) 17 ipsum compositum sub *K*
(*non A*) armonia *T* 17 effectus *B* 19 concentus dat quantum
veh. *K* (*non A*) 20 tantum *K* (*non A*) animus] miles *K* (*non A*)
siq. rimiges milites ca. hortantur *K* 21 quosque *K* 22 mulcet
ABCT: tollit *K* modulatione *K* 23 solvitur *C*¹ Excitatos *B*
24 quia ab *C* 26 ad audiendum *T* musica *om. K* 27 et *om. T*
cursibus *K*

commovemur, per musicos rythmos harmoniae virtutibus probatur esse sociatum.

DE TRIBVS PARTIBVS MVSICAE. Musicae partes sunt tres, XVIII
id est, harmonica, rythmica, metrica. Harmonica est, quae
5 decernit in sonis acutum et gravem. Rythmica est, quae requirit incursionem verborum, utrum bene sonus an male cohaereat. Metrica est, quae mensuram diversorum metrorum 2
probabili ratione cognoscit, ut verbi gratia heroicon, iambicon, elegiacon, et cetera.

10 DE TRIFORMI MVSICAE DIVISIONE. Ad omnem autem XIX
sonum, quae materies cantilenarum est, triformem constat esse naturam. Prima est harmonica, quae ex vocum cantibus constat. Secunda organica, quae ex flatu consistit. Tertia rythmica, quae pulsu digitorum numeros recipit. Nam aut voce 2
15 editur sonus, sicut per fauces, aut flatu, sicut per tubam vel tibia, aut pulsu, sicut per citharam, aut per quodlibet aliud, quod percutiendo canorum est.

DE PRIMA DIVISIONE MVSICAE QVAE HARMONICA DICITVR. XX
Prima divisio Musicae, quae harmonica dicitur, id est, modulatio
20 vocis, pertinet ad comoedos, tragoedos, vel choros, vel ad omnes qui voce propria canunt. Haec ex animo et corpore motum facit, et ex motu sonum, ex quo colligitur Musica, quae in homine vox appellatur. Vox est aer spiritu verberatus, unde et verba sunt 2
nuncupata. Proprie autem vox hominum est, seu inrationalium animantium. Nam in aliis abusive non proprie sonitum
25 vocem vocari, ut 'vox tubae infremuit', (Virg. Aen. 3, 556):

Fractasque a litore voces.

1 probatur *om.* C¹ 4 qua decernunt K 5 requiritur K 6 incursione K: in concursione *Cassiod. (et Isid.?)* 7 est *om.* C mensura K 8 eroico iambico vel elegiaco K 11 qui K 12 cantibus] canticum K 13 consistit] constat K rithmetica K: arithmetica C¹ 14 quae ex p. d. sonum recepit K (*non A*) Nam aut a voce K: Nam a voce A 15 aut a flatu K: aut flatus AT tubam] tubula T vel tibia *om.* AK 17 quod] quid K (*non A*) 20 tragoedos choros K 21 fac. ex mo. K 23 aer per spiritum T 24 propriae au. vocis hom. sunt seu K (*non A*) rationalium K: inrationalium BC¹ 25 animantium BC (*ex -atium*) T: vel animalium K: animum vel animantium A 27 a litore C¹: ab litore T: ad littore B: litore K

ISIDORI

Nam proprium est ut litorei sonent scopuli, et (Virg. Aen. 9, 503):

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro.

- Harmonica est modulatio vocis et concordantia plurimorum
 3 sonorum, vel coaptatio. Symphonia est modulationis tempera- 5
 mentum ex gravi et acuto concordantibus sonis, sive in voce,
 sive in flatu, sive in pulsu. Per hanc quippe voces acutiores
 gravioresque concordant, ita ut quisquis ab ea dissonuerit, sen-
 sum auditus offendat. Cuius contraria est diaphonia, id est
 4 voces discrepantes vel dissonae. Euphonia est suavitas vocis. 10
 5 Haec et melos a suavitate et melle dicta. Diastema est vocis
 6 spatium ex duobus vel pluribus sonis aptatum. Diesis est
 spatia quaedam et deductiones modulandi atque vergentes de
 7 uno in altero sono. Tonus est acuta enuntiatio vocis. Est enim
 harmoniae differentia et quantitas, quae in vocis accentu vel tenore 15
 consistit: cuius genera in quindecim partibus musici dividerunt,
 ex quibus hyperlydius novissimus et acutissimus, hypodorius
 8 omnium gravissimus. Cantus est inflexio vocis, nam sonus
 9 directus est; praecedit autem sonus cantum. Arsis est vocis
 elevatio, hoc est initium. Thesis vocis positio, hoc est finis. 20
 10 Suaves voces sunt subtiles et spissae, clarae atque acutae. Per-
 spicuae voces sunt, quae longius protrahuntur, ita ut omnem
 11 inpleant continuo locum, sicut clangor tubarum. Subtiles voces
 sunt, quibus non est spiritus, qualis est infantium, vel mulierum,
 vel aegrotantium, sicut in nervis. Quae enim subtilissimae cor- 25
 12 dae sunt, subtiles ac tenues sonos emittunt. Pingues sunt voces,

1 sonum *K* litore sonant *B*¹: litorie sonant *C*¹: litorei sonant *T*:
 litora sonant *K* 3 ad tubam *C*¹: adtulit *T*: *om.* *K* sonum *K* cano
K: sanorum *C*¹ 5 coaptatio] quod apta in *K* modulationis *om.* *K*
 7 flatu vel pulsu *K* per . . . grav.] lyraeque propter voces agutiam
 gravinque *K* (*non A*) 9 cuius *BCT*: cui *K* 12 ablata *K* (*non A*)
 13 fort. did. atque] aut *K* 15 voce acc. *C*¹ 16 musicae (-ce) *BCT*
 17 et agutissus *A*: *om.* *K* 18 gratissimus *B* 19 vocis (*alt.*) *om.*
K (*non A*) 20 hoc est finis *om.* *K* (*non A*) 21 subtiles . . . voces
 sunt *om.* *KLA* clarae *BCT*: hilarae (*corr.* -res) *D* 22 ita tomnem *K*
 23 continuo *K*: continuum *BCT* 24 inf. mul. vel egr. *K* (*non A*):
 inf. vel mul. egr. *T* (*non U*) 25 verbis *K* enim] inter *K*: *om.* *A*¹
 conditae *A* 26 sunt *om.* *K*

quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. Acuta
 vox tenuis, alta, sicut in cordis videmus. Dura vox est, quae
 violenter emittit sonos, sicut tonitruum, sicut incudis sonos, quo-
 tiens in durum malleus percutitur ferrum. Aspera vox est **13**
5 rauca, et quae dispergitur per minutos et indissimiles pulsus.
 Caeca vox est, quae, mox emissa fuerit, conticescit, atque suffo-
 cata nequaquam longius producit, sicut est in fictilibus. Vin-
 nola est vox mollis atque flexibilis. Et vinnola dicta a vinno,
 hoc est cincinno molliter flexo. Perfecta autem vox est alta, **14**
10 suavis et clara : alta, ut in sublime sufficiat ; clara, ut aures
 adimpleat ; suavis, ut animos audientium blandiat. Si ex his
 aliquid defuerit, vox perfecta non est.

DE SECUNDA DIVISIONE, QVAE ORGANICA DICITVR. Secunda **XXI**
 est divisio organica in his, quae spiritu reflante completa in
15 sonum vocis animantur, ut sunt tubae, calami, fistulae, organa,
 pandoria, et his similia instrumenta. Organum vocabulum est **2**
 generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem, cui folles
 adhibentur, alio Graeci nomine appellant. Vt autem organum
 dicatur, magis ea vulgaris est Graecorum consuetudo. Tuba **3**
20 primum a Tyrrhenis inventa, de quibus Vergilius (Aen. 8, 526) :

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.

Adhibebatur autem non solum in proeliis, sed in omnibus festis
 diebus propter laudis vel gaudii claritatem. Vnde et in Psalterio
 dicitur (81, 4) : ‘ Canite in initio mensis tuba, in die insignis
25 sollemnitatis vestrae.’ Praeceptum enim fuerat Iudaeis ut
 in initio novae lunae tuba clangerent, quod etiam et hucus-
 que faciunt. Tibias excogitatas in Phrygia ferunt : has diu **4**

2 vox est ten. <i>K</i>	3 sonum quotiens <i>K</i> : sonos sicut quotiens <i>C</i>
4 malleis <i>K</i>	5 pauca <i>TV</i>
6 vinnolata <i>BK</i>	7 vinnola <i>ACT</i> : vinnolata <i>K</i>
8 vox vox <i>K</i>	9 hec est <i>T</i> : id est <i>K</i>
10 iuno <i>C</i>	11 inpleat <i>T</i>
12 est <i>KT</i> : erit <i>ABC</i>	13 ut sublimis
14 con-	15 adhibeatur (-dib-)
16 tyrresque tu. <i>K</i>	17 aera <i>TUV</i> (non <i>W</i>)
18 laudes <i>K</i>	19 psalmo <i>K</i> (non <i>A</i>)
20 nostre <i>T</i>	21 ut initium <i>K</i> : ut initio <i>B</i>
22 tube <i>T</i>	23 excogitasse <i>B</i>

- quidem funeribus tantum adhibitas, mox et sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de cervinis tibiis cruribusque hinnulorum fierent, deinde per abusionem ita coeptas vocari etiam quae non de cruribus ossibusque essent.
- 5 Hinc et tibicen, quasi tibiatarum cantus. Calamus nomen est 5 proprium arboris a calendo, id est fundendo voces vocatus.
- 6 Fistulam quidam putant a Mercurio inventam, alii a Fauno, quem Graeci vocant Pan. Nonnulli eam ab Idi pastore Agri- gentino ex Sicilia. Fistula autem dicta, quod vocem emittat:
- 7 Nam φώς Graece vox, στόλια missa appellatur. Sambuca in 10 musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fra- gilis, unde tibiae componuntur. Pandorius ab inventore vo- catus. De quo Vergilius (Ecl. 2, 32) :

Pan primus calamos cera coniungere plures
instituit, Pan curat ovis oviumque magistros. 15

Fuit enim apud gentiles deus pastoralis, qui primus dispare calamos ad cantum aptavit, et studiosa arte conposuit.

- XXII DE TERTIA DIVISIONE, QVAE RYTHMICA NVNCVPATVR.
- Tertia est divisio rythmica, pertinens ad nervos et pulsum, cui dantur species cithararum diversarum, tympanum quoque, cym- 20 balum, sistrum, acetabula aenea et argentea, vel alia quae metallico rigore percussa reddunt cum suavitate tinnitum et cetera
- 2 huiusmodi. Citharae ac psalterii repertor Tubal, ut prae- dictum est, perhibetur. Iuxta opinionem autem Graecorum citharae usus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma 25 citharae initio similis fuisse traditur pectori humano, quo uti vox a pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellatamque eadem

3 fierent] fuerint *K* per] post *B* 5 hic *T*: hec *K* cantor *delt.*
Cal. autem no. *T* 6 canendo *T* 8 pan vo. *K* ab Idi *om. K*:
abii a *M*: avi *A* pastores *T* (*non U*) 9 exicilicia *U* quod]
quae *B* emicat *B* 10 fos grece vox stolia missa greci appellantur
T: grece fyx oris fistola appellatur latine musa *K*: grece fos vox istolia
lisa appellatur *A*: fos grece vox stolia missa grece appellatur *C* 11 est
(*prius*) *om. K* afrigalis *K* (*non A*) 12 un. et tib. *K* (*non A*)
15 magister *BC¹K* (*etiam T¹?*) 16 en. gentilis de. *K* 17 cal. cantus
apt. *K* 19 pulsus *BK* 20 citharum (cy-, cita-) *CKT* 21 quae
metallico] atque alia quo *K* (*non A*) 22 percussa *B* 25 post
creditur sequuntur (*LXXI. 39-40*) sed et gentilium . . . merito perculerunt
KL (*non A*) 26 quo *BCT*: qua *K*

de causa. Nam pectus Dorica lingua *κιθάρα* vocari. Paulatim 3
autem plures eius species extiterunt, ut psalteria, lyrae, barbitae,
phoenices et pectides, et quae dicuntur Indicae, et feriuntur a
duobus simul. Item aliae atque aliae, et quadrata forma vel
5 trigonali. Chordarum etiam numerus multiplicatus, et conmu- 4
tatum genus. Veteres autem citharam fidiculam vel fidicem
nominaverunt, quia tam concinunt inter se chordae eius, quam
bene conveniat inter quos fides sit. Antiqua autem cithara
septemchordis erat. Vnde et Vergilius (Aen. 6, 646):

10 Septem discrimina vocum.

Discrimina autem ideo, quod nulla chorda vicinae chor- 5
dae similem sonum reddat. Sed ideo septem chordae, vel
quia totam vocem implent, vel quia septem motibus sonat
caelum. Chordas autem dictas a corde, quia sicut pulsus est 6
15 cordis in pectore, ita pulsus chordae in cithara. Has primus
Mercurius excogitavit, idemque prior in nervos sonum strinxit.
Psalterium, quod vulgo canticum dicitur, a psallendo nomina- 7
tum, quod ad eius vocem chorus consonando respondeat. Est
autem similitudo citharae barbaricae in modum Δ literae; sed
20 psalterii et citharae haec differentia est, quod psalterium lignum
illud concavum, unde sonus redditur, superius habet et deorsum
feriuntur chordae, et desuper sonant. Cithara vero concavita-
tem ligni inferius habet. Psalterium autem Hebraei decachor-
don usi sunt propter numerum Decalogi legis. Lyra dicta 8
25 ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, id est a varietate vocum, quod diversos sonos
efficiat. Lyram primum a Mercurio inventam fuisse dicunt, hoc
modo. Cum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis
reliquisset animalia, relictas etiam testudo est. Quae cum putre-
facta esset, et nervi eius remansissent extenti intra corium, per-

1 de causa] decus KB ex corr. *κιθάρα*] citaram B: citharam CT:
cythara K 5 simultiplicati sunt et co. B: multiplicatus est non mutatum
K 6 autem om. T 8 fide B¹ sit] desit T in ras. aput antiquos
cith. K (non A) 11 Discrimen K 12 simili sonu K vel (prius) om. T
13 quod totam voce impletur K modis B 16 in nervis so. extrinexit K
17 quod om. KA 18 consonandum T 21 illum K ante corr. T (T²?)
23 autem] vero K (non A) 24 decalogum BCK 25 ληρεῖν] lirin
codd. (cf. VIII. vii. 4) 28 quae] qui K 29 extenti] extedit T

cussa a Mercurio sonitum dedit ; ad cuius speciem Mercurius
 lyram fecit et Orpheo tradidit, qui eius rei maxime erat studio-
 9 sus. Vnde existimatur eadem arte non feras tantum, sed et
 saxa atque silvas cantus modulatione adplicuisse. Hanc musici
 propter studii amorem et carminis laudem etiam inter sidera 5
 suarum fabularum conmentis conlocatam esse finxerunt. Tympa-
 num est pellis vel corium ligno ex una parte extentum. Est
 10 enim pars media symphoniae in similitudinem cribri. Tym-
 panum autem dictum quod medium est, unde et margaritum
 medium tympanum dicitur ; et ipsud, ut symphonia, ad virgulam 10
 11 percutitur. Cymbala acitabula quaedam sunt, quae percussa
 invicem se tangunt et faciunt sonum. Dicta autem cymbala, quia
 cum ballematia simul percutiuntur ; cum enim Graeci dicunt *σύν*,
 12 *βαλά* ballematia. Sistrum ab inventrice vocatum. Isis enim regina
 Aegyptiorum id genus invenisse probatur. Iuvenalis (13, 93) : 15

Isis et irato feriat mea lumina sistro.

Inde et hoc mulieres percutiunt, quia inventrix huius generis
 mulier. Vnde et apud Amazonas sistro ad bellum feminarum
 13 exercitus vocabatur. Tintinabulum de sono vocis nomen habet,
 14 sicut [et] plausus manuum, stridor valvarum. Symphonia vulgo 20
 appellatur lignum cavum ex utraque parte pelle extenta, quam
 virgulis hinc et inde musici feriunt, fitque in ea ex concordia
 gravis et acuti suavissimus cantus.

XXIII DE NVMERIS MVSICIS. Numeros autem secundum musi-
 cam ita quaeris. Positis extremis, utputa VI et decas dipon- 25
 dius, vides quot monadibus superetur VI a XII, et est VI

3 existimatur (*ex extim-*) *T* : et estimatur *BC* : et existimatur *K*
 eandem artem *K* 4 sillabas *T* ca. et modulatio *K* 5 studium
T 6 continentis *T* conlocatum *K* 7 extentum *BCT* :
 tectum *K* 8 enim *om.* *C*¹ 10 et ipsa sym. *K* § 11 *om.* *K* (*non A*)
 13 cum ballematia *ACHTU Bern.* 224 : ciballa ematica *B* : cum ballematiis
V ut vid. simul . . . ballematia *om.* *A* percutiunt *H* ci enim *B*
 grecus dicitur *H* *σύν, βαλα*] cimbala *codd.* : cum balle **** alii *V* :
 cimbale *Rem.*¹ (*pro συμβαλεῖν*?) perc. Gr. cn. cimbala ball. dicunt *D*
 16 visis et ir. fe. mea limena *K* 17 unde *B* 18 mul. extetit
 un. *KC* et *om.* *K* 19 vocabitur *B*¹ 20 et hab. *BCT* : *om.*
K 21 lignum est cavum *K* quam virgula *K* : quod vergilius *B*
 23 gravi et acuti *T* : gravi et aguto *K* 24 Num. au. musicae *K* (*non A*)
 25 positi *K* 26 sex ad duodecim *T*

monadibus : ducis per quadratum, sexies seni faciunt xxxvi.
 Coniungis extrema illa prima, vi ad xii, simul efficiunt xviii.
 Partiris tricies sexies per decas octo, efficit dipondius. Hos
 iungis cum summa minore, id est sexies, erunt viii et erit
 5 medium inter vi et xii. Quapropter viii superant vi duabus
 monadibus, id est tertia de vi, et superantur viii a xii quattuor
 monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem
 superatur. Sed haec ratio quemadmodum in mundo est ex 2
 volubilitate circularum, ita et in microcosmo in tantum praeter
 10 vocem valet, ut sine ipsius perfectione etiam homo symphoniis
 carens non constet. Eiusdem musicae perfectione etiam metra
 consistunt in arsi et thesi, id est elevatione et positione.

DE ASTRONOMIA

DE ASTRONOMIAE NOMINE. Astronomia est astrorum lex, XXIV
 15 quae cursus siderum et figuras et habitudines stellarum circa se
 et circa terram indagabili ratione percurrit.

DE INVENTORIBVS EIVS. Astronomiam primi Aegyptii XXV
 invenerunt. Astrologiam vero et nativitatis observantiam
 Chaldaei primi docuerunt. Abraham autem instituisse Aegyptios
 20 Astrologiam Iosephus auctor adseverat. Graeci autem dicunt
 hanc artem ab Atlante prius excogitatam, ideoque dictus est
 1 sustinuisse caelum. Quisquis autem ille fuit, motu caeli et 2
 ratione animi excitatus per temporum vices, per astrorum ratos
 definitosque cursus, per intervallorum spatia moderata, con-
 25 sideravit dimensiones quasdam et numeros, quae definiendo
 ac secernendo in ordinem nectens Astrologiam repperit.

2 vi et xii K 3 decus octo K: decus octus BCT efficiet
 depondius C: efficiunt dipondium K 4 summam minorum T id
 est om. K (non A) sexies (-xis) erunt ABCT: sex et sunt K
 erunt med. K 6 de vi K: de sexis BCT superantur C: superant
 BT: superat K 7 eadem] ea K 8 Sed ad hec K est om. B
 10 vo. velut sine K 11 consistat eius mus. B 12 in arsis et thesis
 (te-)codd. 15 sid. ac fig. C 20 adseverat BCT: edisserit K 25 et
 om. BC 26 ac secernendo om. KL (non A)

- XXVI DE INSTITVTORIBVS EIVS. In utraque autem lingua
diversorum quidem sunt de astronomia scripta volumina, inter
quos tamen Ptolemaeus rex Alexandriae apud Graecos prae-
cipuus habetur: hic etiam et canones instituit, quibus cursus
astrorum inveniatur. 5
- XXVII DE DIFFERENTIA ASTRONOMIAE ET ASTROLOGIAE. Inter
Astronomiam autem et Astrologiam aliquid differt. Nam
Astronomia caeli conversionem, ortus, obitus motusque siderum
continet, vel qua ex causa ita vocentur. Astrologia vero partim
2 naturalis, partim superstitiosa est. / Naturalis, dum exequitur 10
solis et lunae cursus, vel stellarum certas temporum stationes.
Superstitiosa vero est illa quam mathematici sequuntur, qui in
stellis auguriantur, quique etiam duodecim caeli signa per
singula animae vel corporis membra disponunt, siderumque
cursu nativitates hominum et mores praedicare conantur. 15
- XXVIII DE ASTRONOMIAE RATIONE. Astronomiae ratio modis
plurimis constat. Definit enim quid sit mundus, quid [sit]
X caelum, quid sphaerae situs et cursus, quid axis caeli et poli,
X quae sint climata caeli, qui cursus solis et lunae atque astrorum,
et cetera. 20
- XXIX DE MVNDO ET EIVS NOMINE. Mundus est is qui con-
stat ex caelo, [et] terra et mare cunctisque sideribus. Qui ideo
mundus est appellatus, quia semper in motu est; nulla enim
requies eius elementis concessa est.
- XXX DE FORMA MVNDI. Forma mundi ita demonstratur. 25
Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem
- 1 In . . . sunt *om. B* autem *om. A* 3 tamen *om. K Phill. 1831* :
add. A² in ras. 4 etiam] et *K (non A)* 5 invenitur *A* 7 autem
om. KL (non A) 8 conversio est or. subitus *K* 9 vocetur *K* :
vocantur *A* vero *om. K (non A)* 10 sup. est] plurastitiosa *A*
11 temporumque *C (non A)* 12 qui] quibus *T* 13 caeli *om. T*
14 singule *T* 15 praedicere *B (non A)* 16 modibus pluribus *K* :
modis pluribus *Phill. 1831 (non A)* 17 sit hab. *AK Phill. 1831* : *om.*
BCT 18 axes caeli *B* : axecelii *T* et poli *om. T* 19 quid
sint *AT* : quae sunt *C* qui] quid *KA* atque *om. A* 21 is *om.*
KA : his *T* : hic *BC* 22 et hab. *T* : *om. ABCK* ideo *BCT* :
idcirco *KA* 23 inmotus *B (non A)* 24 elementa *C* : elementi
K (non A) 25 Forma *KT* : Formatio *BC* : Forma vero *A* mon-
stratur *KA* 26 erigitur] est *K Phill. 1831 (non A)*

plagam, ita declinatur in australem. Caput autem eius et quasi facies orientalis regio est, ultima pars septentrionalis est.

DE CAELO ET EIVS NOMINE. Caelum philosophi rotun- XXXI
dum, volubile atque ardens esse dixerunt; vocatumque hoc
5 nomine, eo quod tamquam vas caelatum inpressa signa habeat
stellarum. Distinxit enim eum Deus clavis luminibus, et inplevit 2
sole scilicet et lunae orbe fulgenti, et astrorum micantium
splendentibus signis adornavit. Hoc autem Graece οὐρανὸς
dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est a videndo, eo quod aer per-
10 spicius sit et ad speculandum purior.

DE SPHAERAE CAELESTIS SITV. Sphaera caeli est species XXXII
quaedam in rotundo formata, cuius centrum terra est ex
omnibus partibus aequaliter conclusa. Hanc sphaeram nec
principium habere dicunt nec terminum, ideo quod in rotun-
15 dum, quasi circulus, unde incipiat vel ubi desinat non facile
comprehendatur. Philosophi autem mundi septem caelos, id 2
est planetas, globorum consono motu introduxerunt, quorum
orbibus conexas memorant omnia, quos sibi innexos et velut
insertos versari retro, et [e] contrario ceteris motu ferri
20 arbitrantur.

DE EIVSDEM SPHAERAE MOTV. Sphaerae motus duobus XXXIII
axibus volvitur, quorum unus est septentrionalis, qui numquam
occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui numquam
videtur, et Austronotius dicitur. His duobus polis moveri 2
25 sphaeram caeli dicunt, et cum motu eius sidera in ea fixa ab
oriens usque ad occidentem circuire, septentrionibus breviores
gyros iuxta cardinem peragentibus.

1 et om. *K Phill.* 1831 (non *A*) 2 pars ultima *K Phill.* 1831 (non *A*)
4 voc. . . . quod om. *K Phill.* 1831 (non *A*) 5 eo] et *T* 6 eum
om. *K Phill.* 1831 (non *A*) nominibus *A* et inplevit om. *K Phill.*
1831: et om. *A* 7 solis *TK Phill.* 1831 (non *A*) scil. lun. *A*
8 hic *ABT* 9 a om. *K* (non *A*) eo] et *B* (non *A*) persp. sit]
praescussit *A* 14 ideo] id est *C* (non *A*) quod om. *B*¹ (non *A*)
15 quasi . . . incipiat om. *A* 16 conpraehenditur *B* (non *A*) autem
om. *K* (non *A*) 17 glob. . . . introd.] dixerunt *A* 18 commemorant *T*
quae ibi innexa vel inserta *K* (non *A*) 19 e om. *ACK*: hab. *BT*
certis *T* motus *ABC*¹: motibus *KT* 23 occidit . . . numquam om. *A*
app. Bor. om. *K Phill.* 1831 25 commotu *BA*: ob motu *K* 26 usque
occidente *K* (non *A*)

- XXXIV DE EIVSDEM SPHAERAE CVRSV. Sphaera caeli ab oriente et occidente semel in die et nocte vertitur viginti quattuor horarum spatiis, quibus sol cursum suum super terras et sub terras sua volubilitate concludit.
- XXXV DE CELERITATE CAELI. Tanta celeritate sphaera caeli 5 dicitur currere ut, nisi adversus praecipitem eius cursum astra currerent, qui eam remorarent, mundi ruinam faceret.
- XXXVI DE AXE CAELI. Axis est septentrionis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit; et dicta axis quod in ea sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plastrum est. 10
- XXXVII DE CAELESTIBVS POLIS. Poli sunt circuli, qui currunt per axem. Horum alter est Septentrionalis, qui numquam occidit, appellaturque Boreus; alter Australis, qui numquam videtur, et Austronotius dicitur; et dicti poli quod sint axium cycli ex usu plastrorum, a poliendo scilicet nominati; sed polus 15 Boreus semper videtur, Austronotius numquam, quia dextra caeli altiora sunt, pressa Austri.
- XXXVIII DE CARDINIBVS CAELI. Cardines caeli extremae partes sunt axis. Et dictae cardines eo, quod per eos vertitur caelum, vel quia sicut cor volvuntur. 20
- XXXIX DE CONVEXIS CAELI. Convexa autem caeli extrema eius sunt, a curvitate dicta, ut est illud:
Convexum quotiens cludit nox humida caelum.
Convexum enim curvum est, quasi conversum seu inclinatum, et in modum circuli flexum. 25
- XL DE IANVIS CAELI. Ianuae caeli duae sunt, oriens et occasus. Nam una porta sol procedit, alia se recipit.

1 or. ad occidentem *A* 2 et in nocte *KA* 3 suum *om. T* super *AKT*: supra *BC* terra *K*: -am *A* subter *C* (*non A*) 4 terra *K*: -am *A* 6 currere *ABCK Col.*: volbi (-ui) *TUV* astra currerent *om. K Phill.* 1831 (*non A*) 8 Axis caeli est *A* -onis *AC*: -onalis *BKT* quae *om. A* 11 per axis medium *K* (*non A*) 14 et (*alt.*) *om. K* (*non A*) cicli *ABC*: caeli (ce-) *KT* 17 pressa *om. K Phill.* 1831 (*non A*) 18 extremas p. *C*: extrema parte *K* (*non A*) 19 dicti *KA* 20 cor *BCT*: cardo *K*: currum *A* 22 unde est *T*: ut (*om. est*) *C* (*non A*) 24 enim *om. K Phill.* 1831 (*non A*) 25 circuli *T*: circum *ABCK Phill.* 1831 26 oriens (hor-) *BCT*: ortus *AK Phill.* 1831 27 alia *ABCT*: altera *K Phill.* 1831

DE GEMINA FACIE CAELI. Facies caeli vel caput orientalis XLI regio, ultima septentrionalis. De qua Lucanus (4, 106):

Sic mundi pars ima iacet, quam Zona nivalis perpetuaeque premunt hiemes.

5 DE QVATTVOR PARTIBVS CAELI. Climata caeli, id est XLII plagae vel partes, quattuor sunt, ex quibus prima pars orientalis est, unde aliquae stellae oriuntur. Secunda occidentalis, ubi nobis aliquae stellae occidunt. Tertia septentrionalis, ubi sol pervenit in diebus maioribus. Quarta australis, ubi sol per-
 10 venit noctibus maioribus. Oriens autem ab exortu solis est 2 nuncupatus. Occidens, quod diem faciat occidere atque interire. Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit. Septentrio autem a septem stellis axis vocatus, quae in ipso revolutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur eo
 15 quod vertitur. Meridies autem vocata, vel quia ibi sol facit 3 medium diem quasi medidies, vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur. Sunt et alia septem climata 4 caeli, quasi septem lineae ab oriente in occidentem, sub quibus et mores hominum dispares atque animalia specialiter diversa
 20 nascuntur, quae vocata sunt a locis quibusdam famosissimis; quorum primum est Merois, secundum Syene, tertium Catagoras, id est Africa, quartum Rhodus, quintum Hellespontus, sextum Mesopontum, septimum Borusthenes.

DE HEMISPHERIIS. Hemisphaeria dimidia pars sphaerae XLIII

1 Facies caeli vel *om. K Phill. 1831 (non A)* 3 quam] quia A zona] sola *ABTV*: sole *Phill. 1831*: sulae *K*: solae *C*¹ 4 hiemis *BK*: yems *T* 5 Cardines cae. *A* 7 occ. est ubi *T* 8 occident *A* 9 qu. autem aust. *T* 10 noctibus] in occidentibus *K Phill. 1831 (non A)* minoribus *K (non A)*: maioribus (ai in ras.) *Phill. 1831* autem *om. K Phill. 1831 (non A)* 11 dies *K Phill. 1831 (non A)* 12 mundus *K (non A)* 13 septemtrion *A*: septentrionalis *K Phill. 1831* vocatur *K (non A)* qui *B*: quaeque *A* 14 eo quod vert. *om. K Phill. 1831 (non A)* 15 vocatur quia *K*: vocatus qui *Phill. 1831* 16 diem *om. C (non A)* 17 enim] autem *K (non A)* parum d. *C*¹: d. pu. *A* 19 specialia *K Phill. 1831 (non A)* 20 vocitata sunt *Cassiodorus*: vocantur *K Phill. 1831 (non A)* 21 Merois] aeris *K Phill. 1831*: erois *A* Syene] soynis *T*: soni *K Phill. 1831*: soinis *C*: somis *B*: sonis *A* catagoras *K*: catacoras *B*: cathogoras *C*: cathocoras *T* 23 mesopontum *om. K Phill. 1831 (non A)* brustenens *ABKT Phill. 1831*: brutenus *C*

est. Hemisphaerion supra terra est ea pars caeli quae a nobis tota videtur; Hemisphaerion sub terra est quae videri non potest, quam diu sub terra fuerit.

XLIV DE QVINQVE CIRCVLIS CAELI. Zonae caeli quinque sunt, quarum distinctionibus quaedam partes temperie sua incoluntur, 5 quaedam inmanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Quae ideo zonae vel circuli appellantur, eo quod in circumdu- ctione sphaerae existunt. Quorum primus circulus ideo ἀρκτικός appellatur, eo quod intra eum Arctorum signa inclusa pro- spiciuntur. Secundus circulus, θερινὸς qui τροπικός dicitur, quia 10 in eo circulo sol Aquilonis finibus aestatem faciens ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur; et inde τροπικός appellatur. Tertius circulus ἡμερινὸς, qui a Latinis ideo aequino- ctialis appellatur, eo quod sol, cum ad eum orbem pervenerit, aequinoctium facit. Ἡμερινὸς enim Latine dies dicitur atque 15 nox, quo circulo dimidia sphaerae pars constituta prespicitur. Quartus autem circulus ἀνταρκτικός vocatus eo quod contrarius sit circulo, quem ἀρκτικὸν nominamus. Quintus circulus χειμε- ρινὸς τροπικός, qui a Latinis hiemalis sive brumalis appellatur, ideo quia sol cum ad eum circulum pervenerit, hiemem his, 20 qui ad Aquilonem sunt, facit, et aestatem his, qui in Austri partibus conmorantur.

XLV DE ZODIACO CIRCULO. Zodiacus [autem] circulus [est], qui ex linearum quinque angulis, [et] ex una linea constat.

XLVI DE CANDIDO CIRCULO. Lacteus circulus via est, quae in 25 sphaera videtur, a candore dicta, quia alba est. Quam aliqui

1 est (prius) om. K terra KT: terras BC 3 fuerit] est I
 XLIV (cf. XIII. vi) 5 includuntur C¹ 7 id. sonum circ. KC¹
 9 arctorum (-rt-) BC: arcturi KT 10 ex eo terinos tropicos B¹ T:
 terinus (-nos C) qui tropicus C¹ K 11 circulo] circuiens BC fort. recte:
 circueus K faciens] facit et BCK fort. recte 13 ἡμ.] emerinus (mer.)
 A Col.: him. C: imerinos T: intrinsecus B: isimerinos (i.e. ἰσημερινός)
 K fort. recte 14 appellatur] est dictus K Phill. 1831 (non A)
 17 qu. autem circ. A ἀντ. . . (§ 4) Quintus circulus om. KL Phill.¹
 1831 C¹ 19 quia latini T 20 circulum] locum in ras. T 21 fac.
 aes. autem B ad austri partes B 23 autem hab. ABU: om.
 CKMT Phill. 1831 est hab. ABTU: om. CKM Phill. 1831 24 et
 hab. K: om. BC¹ TUM Phill. 1831 25 vias sunt C¹ 26 quam] quia K
 aliquid dicuntur C¹

dicunt viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

DE MAGNITVDINE SOLIS. Magnitudo solis fortior terrae XLVII est, unde et eodem momento, quum oritur, et orienti simul et 5 occidenti aequaliter apparet. Quod vero tamquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet quantum sol distat a terris, quae longitudo facit ut parvus videatur a nobis.

DE MAGNITVDINE LVNAE. Magnitudo quoque lunae minor XLVIII fertur esse quam solis. Nam dum sol superior sit a luna, et 10 tamen a nobis maior quam luna videtur, iam si prope nos accessisset, multo maior quam luna conspiceretur. Sicut autem sol fortior est terrae, ita terra fortior [est] lunae per aliquam quantitatem.

DE NATVRA SOLIS. Sol dum igneus sit, prae nimio motu XLIX 15 conversionis suae amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis et caloris accipere. Vnde videmus eum saepius madidum atque rorantem.

DE CVRSV SOLIS. Solem per se ipsum moveri, non cum L 20 mundo verti. Nam si fixus caelo maneret, omnes dies et noctes aequales existerent; sed quoniam alio loco cras occasurum, alio occidissee hesterno videmus, apparet eum per se ipsum moveri, non cum mundo verti. Spatiis enim inaequalibus orbes annuos conficit propter temporum mutationes. Oriens diem facit, 25 occidens noctem inducit. Nam vadens longius ad meridiem 2

1 qua] quae K: que C¹ splendoribus K *Phill.* 1831: his splendoribus C¹ 3 est terrae K *Phill.* 1831 C¹ (non A) 4 quum oritur et om. K *Phill.* 1831 (non A): oritur et om. C¹ 6 nobis om. K *Phill.* 1831 C¹ (non A) quantum ABT: qum (i.e. quoniam) K: qm (i.e. quoniam) C¹: quam *Phill.*¹ 1831 sol om. K *Phill.* 1831 C¹ 8 quoque om. K *Phill.* 1831 C (non A) 9 solis] sol TC¹ dum ABT: cum CK et om. K *Phill.* 1831 C 10 tamen] non A iam BT: nam KC¹ nos BT: nobis KC 11 autem om. KC¹ 12 est om. B¹ terrae BT: terra ACK ita fort. (om. terra) C: ita et t. fort. B est hab. CK: om. ABT lunae BT: luna ACK 17 atque BT: ac CK 18 rotantem C 19 se om. C¹ 21 quoniam BT: cum CK 22 occidissee om. CK esterno K: externo BCT eum] enim B 24 conficeret C¹ oriens . . . inducit om. T (non V Col.) 25 vadendo longe a (corr. ad) meridiem C

hiemem facit, ut hibernis humoribus ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem aestatem reddit, ut fruges maturitate durentur, et quae sunt in humidis incocta, fervefacta mitescant.

LI DE EFFECTV SOLIS. Sol oriens diem facit, occidens noctem 5 inducit; nam dies est sol super terras, nox est sol sub terras. Ex ipso enim sunt horae: ex ipso dies, cum ascenderit: ex ipso etiam nox, cum occiderit: ex ipso menses et anni nume- 10 rantur; ex ipso vicissitudines temporum fiunt. Quando autem per meridiem currit, vicinior terrae est; quando vero iuxta 10 septentrionem, sublimis attollitur. [Cui ideo Deus diversa cursus instituit loca et tempora, ne, dum semper in isdem moraretur locis, cottidiano vapore eius consumeret; sed ut Clemens ait: 'Cursus diversos accipit, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensatur, et ordo vicissitudinum per- 15 mutationumque servatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver temperat: ubi ad summum venerit, aestivos accendit calores: decedens rursus autumnii temperiem reddit. Vbi vero ad inferiorem redit circulum, ex glaciali conpage caeli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.'] (*sequitur figura circularis, 20 quae in medio habet medium [est] mundi, circa autem stationes solis sic inscriptas: hic ortus solis in natale Domini; sexta hora diei; occasus in natale Domini; occasus in aequinoctio; occasus solis in natale Iohannis; semper media nox; ortus solis in natale Iohannis; hic ortus solis in aequinoctio.*) 25

LII DE ITINERE SOLIS. Sol oriens per meridiem iter habet. Qui postquam ad occasum venerit et Oceano se tinxerit,

1 et C¹ hiberni CKL humoribus ABCT: geloribus KL 2 pro-
prius codd. statem B reddat C¹ 6 supra B sub terra K
7 enim om. T asc. et ex C 8 ip. enim m. T enum. K 11 cui
ideo . . . derel. (Isid. Nat. 17, 3) hab. CHKM Phill. 1831: om. B¹ DTU
diversos codd. 12 constituit H isdem oraretur C¹: his demoraretur
KM Phill. 1831: hisdem moraretur H 15 post rationem t. dispensatum
C vicissitudinem C¹ 16 servatur] accepit (-cip-) CK: accipitur H
ad om. C¹ (non H) ascenderit H 17 ubi autem ad sumum caeli ve.
H 20 hiberni CH: hiemis K figuram om. CT (non A) 21 est
om. K (non A) 27 ad occ. ven. om. C¹ tinxerit BDT Mon. Rem.²:
trinxerit U: inmerserit CG² K Phill. 1831: inex (seq. spat.) A: intinxerit
G¹ Rem.¹

per incognitas sub terra vias vadit et rursus ad orientem recurrit.

DE LVMINE LVNAE. Lunam quidam philosophi dicunt LIII proprium lumen habere, globique eius unam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, [ita : (*sequitur figura*)] et paulatim se vertendo diversas formas efficere. Alii e contra aiunt lunam 2 non suum lumen habere, sed solis radiis inluminari. Vnde et eclipsim patitur, si inter ipsam et solem umbra terrae interveniat. [Sol enim illi loco superior est. Hinc evenit ut, quando 10 sub illo est, parte superiore luceat, inferiore vero, quam habet ad terras, obscura sit.]

DE FORMIS LVNAE. Prima figura lunae bicornis est, ita LIV (*sequitur figura*). Secunda sectilis [habet, ita] (*seq. figura*). Tertia dimidia [habet ita] (*seq. figura*). Quarta plena [ita] (*seq. figura*). 15 Quinta iterum dimidia [ex maiore] [ita] (*seq. figura*). Sexta iterum sectilis [ita] (*seq. figura*). Septima bicornis [ita] (*seq. figura*). Septima autem semis et vicesima secunda semis 2 in suo orbe mediae sunt (*seq. figura*). Ceterae [autem] pro portione sunt.

20 DE INTERLVNIO LVNAE. Interlunium lunae est tempus LV illud inter deficientem et nascentem lunam. Est autem trigesima dies, quo luna non lucet. Quae ideo tunc videri non potest, quia soli coniuncta obscuratur; sed eodem momento renascens paulatim ab eo recedendo videtur.

1 terras *K Phill.* 1831 3 quidam *CKT Phill.* 1831: quidem *AB*
4 esse] est est *C*¹ 5 figuram hab. *A* (*post ita*) *K* (*ante hinc evenit, § 2*):
om. BCT pau. revertendo *C*¹ 6 e contra *BT*: e contrario *K*:
contrario *C* 8 ecl. si intus pat. *C*¹ interveniat] se interponat *TV*
9 sol . . . sit (*Isid. Nat.* 18, 3) hab. *CHK*: *om. B*¹ *T*: sol enim . . . est bis
*scripsit K*¹ illi] illo *C* 13 habet ita hab. *ACK*: *om. BTU*
14 media *K* (*non C*) habet ita hab. *CK*: *om. BTU* ita hab.
CK: *om. BTU* 15 demedia *K* ex maiore hab. *ABTU*: *om.*
CK ita hab. *CK*: *om. BTU* 16 ita hab. *CK*: *om. BTU*
ita hab. *CK*: *om. BTU* 17 autem *ABCK*: iterum *TU* semis
. . . secunda *om. T*: et duodecima *U* semis *om. U* 18 sui *B*
orbe *TUB*: ordine *CK* autem hab. *CK*: *om. TUB* propor-
tionales *U*: portiones *T*: proportionibus *B*: praepositiones *C* 20 est
(*prius*) *om. C*¹ 21 autem *BT*: enim *CK* 22 quo *BKT*: qua *C*
ideo nec vid. pot. *C* 23 eodem *ABT*: dinuo de *K*: denuo de *Phill.*
1831: ideo de *C*¹

- LVI DE CVRSV LVNAE. Luna amissi ac recepti luminis vicibus menstrua spatia moderat. Quae ideo obliquo incedit cursu et non recto, ut sol, scilicet ne incidat in centrum terrae et frequenter patiatur eclipsim. Vicinus est enim eius circulus terrae. Crescens autem orientem cornibus spectat, decrescens occidentem: merito, quia occasura et amissura est lumen.
- LVII DE VICINITATE LVNAE AD TERRAS. Luna vicinior est terris quam sol. Inde et breviori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter, quod sol in diebus trecentis sexaginta quinque peragit, ista per triginta dies percurrit. Vnde et antiqui menses in luna, annos autem in solis cursum posuerunt.
- LVIII DE ECLIPSI SOLIS. Eclipsis solis est, quotiens luna trigesima ad eandem lineam, qua sol vehitur, pervenit, eique se obiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum illi orbis lunae opponitur.
- LIX DE ECLIPSI LVNAE. Eclipsis lunae est, quotiens in umbram terrae luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed a sole inluminari putatur, unde et defectum patitur si inter ipsam et solem umbra terrae interveniat. Patitur autem hoc quinta decima luna eo usque, quam diu centrum atque umbram obstantis terrae exeat videatque solem, vel a sole videatur.
- LX DE DIFFERENTIA STELLARVM, SIDERVM, ET ASTRORVM. Stellae et sidera et astra inter se differunt. Nam stella est quaelibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis facta, ut Hyades, Pleiades. Astra autem stellae grandes, ut Orion, Bootes. Sed haec nomina scriptores confundunt, et astra pro stellis et stellas pro sideribus ponunt.

2 mens. in centrum spa. C¹K moderat AB¹DTU: moderata K: moderatur C quae ideo . . . centrum om. C¹KL *Phill.* 1831 obl. inc. cu. et non rec. BDTU: non recto incedit cursu A 4 patitur C¹K enim est A: enim C¹K 5 autem AB¹T: que K: quae C¹ spectat K: expectat BCT 7 vic. est ter. T ante corr. 8 unde AT brevior ABC 9 sol ante iter T: post quinque B 10 precurrit T 11 annos AB¹T: non K: nona C¹ 12 lu. tr. AB¹T: tr. lu. CK 13 qua] que T s.v.] solvitur C¹ 14 solem om. T dum illi om. C¹ 16 est AB¹T: om. C¹: fit K 17 occurrit K (non C) sed a so. inl. om. T 19 autem AB¹T: enim CK quarta CK 20 eo] et C umbra obstanti K 21 vel] ve K 24 ut om. CK 25 au. sunt st. T (non V) 27 stellas] stellis B: stillis K: stella C

DE LVMINE STELLARVM. Stellae non habere proprium LXI
lumen, sed a sole inluminari dicuntur, sicut et luna.

DE STELLARVM SITV. Stellae immobiles sunt et cum caelo LXII
fixae perpetuo motu feruntur, neque cadunt per diem, sed solis
splendore obscurantur.

DE STELLARVM CVRSV. Sidera aut feruntur, aut moventur. LXIII
Feruntur, quae caelo fixa sunt et cum caelo volvuntur. Moven-
turi vero quaedam [sicut] planetae, id est erratae, quae cursus suos
vagos certa tamen definitione conficiunt.

DE VARIO CVRSV STELLARVM. Stellae pro eo, quod per LXIV
diversos orbes caelestium planetarum feruntur, quaedam cele-
stius exortae serius occidunt: quaedam tardius exortae citius
ad occasum perveniunt: aliae pariter oriuntur et non simul
occidunt: omnes autem suo tempore ad cursum proprium re-
vertuntur.

DE STELLARVM INTERVALLIS. Stellae inter se diversis inter- LXV
vallibus distant a terra, propterea dispari claritate magis minusve
nostris oculis apparent. Nam multae maiores sunt his quas
videmus conspicuas, sed longius positae parvae videntur a nobis.

DE CIRCVLARI NVMERO STELLARVM. Numerus circularis LXVI
stellarum est, per quod cognosci dicitur in quanto tempore
circulum suum unaquaeque stella percurrat, sive per longitu-
dinem, sive per latitudinem. Nam Luna totannis fertur explere 2
circulum suum, Mercurius annis xx, Lucifer annis ix, Sol annis
xix, Vesper [annis] xv, Phaethon annis xii, Saturnus [annis]
xxx. Quibus peractis ad reversionem circuli sui isdem signis
et partibus revertuntur. Quedam sidera radiis solis praepedita 3
anomala fiunt, aut retrograda, aut stationaria, iuxta quod et
poeta meminit dicens (Lucan. 10, 201):

4 feriuntur T	8 sicut T: s̄ (i.e. sunt) B: om. CK: fort. scilicet
terradyce K	9 vagos om. T c. t.] certamen B ¹ : certam C ¹
conficiuntur B	10 que C ¹ per om. T 12 cito CK (non A)
13 alia CK	17 a terra om. C ¹ K (non A) minusve] minus suae C ¹
19 positas (corr. -ta) minores vid. C	21 est om. C ¹ K per quod B:
per quid T: per quem CHK	cognosci dicitur BHT: cognoscitur
(-nus-) CK	22 seu . . . seu CK 23 totannis] quotannis B ² : octo
an. dett.	25 annis hab. CK: om. BT Phaethontis (fere) codd.
saturni CK	annis hab. KT: om. BC 28 aut . . . aut] ad . . . ad C ¹

Sol tempora dividit aevi :
mutat nocte diem, radiisque potentibus astra
ire vetat, cursusque vagos ratione moratur.

LXVII DE STELLIS PLANETIS. Quaedam stellae ideo planetae dicuntur, id est errantes, quia per totum mundum vario motu 5 discurrunt. Vnde pro eo, quod errant, retrograda dicuntur, vel anomala efficiuntur, id est, quando particulas addunt et detrahunt. Ceterum quando tantum detrahunt, retrograda dicuntur ; stationem autem faciunt, quando stant.

LXVIII DE PRAECEDENTIA ET ANTEGRADATIONE STELLARVM. Prae- 10 cedentia vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum agere videtur, et aliquid praeter consuetudinem praecedat.

LXIX DE REMOTIONE VEL RETROGRADATIONE STELLARVM. Remotio vel retrogradatio stellarum est, in quo stella, dum motum suum agat, simul et retrorsum moveri videtur. 15

LXX DE STATV STELLARVM. Status stellarum est, qua dum stella semper movetur, tamen in aliquibus locis stare videntur.

LXXI DE NOMINIBVS STELLARVM, QVIBVS EX CAVSIS NOMINA ACCEPERVNT. Sol appellatus eo quod solus appareat, obscuratis 2 fulgore suo cunctis sideribus. Luna dicta quasi Lucina, ablata 20 media syllaba. De qua Vergilius (Ecl. 4, 10) :

Casta fave Lucina.

Sumpsit autem nomen per derivationem a solis luce, eo quod 3 ab eo lumen accipiat, acceptum reddat. Stellae dictae a stando, quia fixae stant semper in caelo nec cadunt. Nam quod 25 videmus [e] caelo stellas quasi labi, non sunt stellae, sed igniculi ab aethere lapsi ; qui fiunt, dum ventus altiora petens aethereum

1 dividit . . . diem *om.* C¹KM 2 noctem diem *T* : noctem *B*
5 motu *BT* : modo *CK* : 6 retr. dic.] retrogradantur *BT* : retrograta
dicunt *K* 7 anomala *C* 8 retrograda *C* 9 rationem *C*¹ autem *om.*
C¹*K* (*non A*) 11 motum *BT* : cursum *CK* suum *K* : consuetum
T : suum consuetum *BC* 12 videatur *C*¹ 14 stellarum *om.* *CK*
dum *om.* *T* modum *BC* 15 agit *B* 16 qua *T* : qui *K* : quae *C*¹ :
quia *B* 17 stellas *K* movetur (*mob.*) *BT* : moveri (*mob.*) videtur
C¹*K* videtur *B* 19 eo] et *T* 24 ab ipso *lu.* *K* (*non A*)
acceptum reddat *om.* *K* (*non A*) 25 quia *ABT* : quod *K* : eo quod *C*
stant *ABT* : sint *CK* 26 e (*ae*) *hab.* *BT* : *om.* *ACK* 27 aethere]
vestere *C*¹ ventus *om.* *K* (*non A*)

ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes.
 Nam stellae cadere non possunt : immobiles enim, ut praedictum
 est, sunt, et cum caelo fixae feruntur. Sidera dicta, quod ea 4
 navigantes considerando dirigunt ad cursum consilium, ne falla-
 5 cibus undis aut ventis alibi deducantur. Quaedam autem stellae
 idcirco signa dicuntur, quia ea nautae observant in gubernandis
 remigiis, contemplantes aciem fulgoremque eorum, quibus rebus
 status caeli futurus ostenditur. Sed et omnes homines ea 5
 intendunt ad praevidendas aeris qualitates per aestatem et
 10 hiemem vernalemque temperiem. Ortum enim vel occasum suo
 certis stationibus temporum qualitatem significant. Signorum 6
 primus Arcton, qui in axe fixus septem stellis in se revolutis
 rotatur. Nomen est Graecum, quod Latine dicitur ursa ; quae
 quia in modum plaustrum vertitur, nostri eam Septentrionem dixe-
 15 runt. Triones enim proprie sunt boves aratorii, dicti eo quod 7
 terram terant, quasi teriones. Septentriones autem non occidere
 axis vicinitas facit, quia in eo sunt. Arctophylax dictus, quod 8
 Arcton, id est Helicem Vrsam, sequitur. Eundem et Bootem
 dixerunt, eo quod plastro haeret : signum multis spectabile
 20 stellis, inter quas Arcturus est. Arcturus sidus est post caudam 9
 maioris ursae posita in signo Bootae. Vnde Arcturus dictus
 est, quasi ἄρκτον οὐρά, quia Bootis praecordiis conlocata est.
 Oritur autem autumnali tempore. Orion austro ante Tauri 10
 vestigia fulget, et dictus Orion ab urina, id est ab inundatione

1 secum ignem *K* (*non A*) tactu *K* (*non A*) suo imitatur] solvitur
K : suo solvitur *C*¹ (*non A*) 2 stillae cad. *K* sunt ut pr. est *T* :
 ut praediximus sunt *K* (*non A*) 3 cum *om.* *CK* (*non A*) nav. ea
CK (*non A*) 4 cons. iter dirigunt *K* *C* (-gant) 7 earum *K* 8 ost.
 fut. *CK* (*non A*) et *om.* *CK* 9 praevidendum *K* : praevidas *C*¹
 qualitatem *K* qu. significant prestantem et iemen vern. *T* 10 verna-
 lique temperiae *K* suo vel occ. *CK* 11 qualitate *K* : -tes *B* 12 axem
 fixas *K* fort. -tus 13 quae *C*¹ quae quia *ABT* : quique *K* : quae-
 que *C*¹ 14 nostri] nomini *C*¹ 15 arctorii *C*¹ : arcturi *K* (*non A*)
 17 vicinitate *C*¹ dictus *BT*² : dicitur *T*¹ : dicitur *CK* 18 lincem
*C*¹ *K* eundem] unde *T* : eadem *C*¹ 19 plaustris *K* haberet *C*¹ *K*
 20 inter] in *C*¹ Arcturus (*alt.*) *om.* *C*¹ *K* situs *C*¹
 21 unde et arct. *CK* dictus est *T* : dicta est *AB* : dicitur *CK* 22 pr.
 socia conl. *K* 23 au. arcturus au. *AB* austro *scripsi* : austrum *C*¹ :
 austru *K* : austri *BT* : astrum *dett.* 24 inviatione *C*¹

aquarum. Tempore enim hiemis obortus mare et terras aquis
 11 ac tempestatibus turbat. Hunc Latini Iugulam vocant, quod
 sit armatus, ut gladius, et stellarum luce terribilis atque claris-
 simus; in quo si haec fulgent omnia, serenitas portenditur, si
 12 obscuratur his acies, tempestas cernitur imminere. Hyades 5
 dictae ἀπὸ τοῦ ὕειν, id est a suco et pluviis. Nam pluviae Graece
 ὑετός dicitur. Ortum quippe suo efficiunt pluvias. Vnde et eas
 Latini suculas appellaverunt, quia, quando nascuntur, pluviarum
 signa monstrantur. De quibus Vergilius (Aen. 1, 744):

Arcturum pluviasque Hyadas.

10

Sunt autem septem in fronte Tauri, et oriuntur tempore vernali.
 13 Pliades a pluralitate dictae, quia pluralitatem Graeci ἀπὸ τοῦ
 πλείστον appellant. Sunt enim stellae septem ante genua Tauri;
 ex quibus sex videntur, nam latet una. Has Latini Vergilias
 dicunt a temporis significatione, quod est ver, quando exo- 15
 riuntur. Nam occasu suo hiemem, ortu aestatem, primaeque
 14 navigationis tempus ostendunt. Canicula stella, quae et Sirius
 dicitur, aestivis mensibus in medio centro caeli est: et dum sol
 ad eam ascenderit, coniuncta cum sole duplicatur calor ipsius,
 et dissolvuntur corpora et vaporantur. Vnde et ex ipsa stella 20
 dies caniculares dicuntur, quando et molestae sunt purgationes.
 15 Canis autem vocatur propter quod corpora morbo afficiat, vel
 propter flammae candorem, quod eiusmodi sit ut prae ceteris
 lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoscerent, Sirion
 16 appellasse. Cometes stella est dicta eo quod comas luminis ex 25
 se fundat. Quod genus sideris quando apparuerit, aut pesti-
 17 lentiam, aut famem, aut bella significat. Cometae autem Latine

1 abortus C¹ aquasque temp. K: aquasquetemp. C¹ 4 haec
 fulgeant B: effulgent T serena CK si obsc. his BT: obscuratis
 his C¹K 5 tempestate C¹: tempestatis T² 6 ἀπὸ τοῦ ὕειν om.
 C¹K et a pl. CK nam pluvia K 7 dicitur KT: dicuntur BC
 8 suculas T pluvia sig. C¹ 12 a] ad K quia] qua T app.
 d. τ. π. CK 13 ianuam C¹K 15 quod est quando C¹: quod vere B
 oriuntur CK 16 que om. C¹K 17 st. est quae K 18 caeli est]
 celesti T dum] cum K 19 conscenderit C calore B 20 ex
 om. T 21 dicitur C¹: om. T 22 mor. cor. CK (non A) vel CK:
 sive B: aut T: Sirius Arev. 23 quod eiusmodi sit BT: quod eiusmodi
 A: quem emittit CK 24 eam] et C¹ 25 dicta om. CK (non A)

crinitae appellantur, quia in modum crinium flammam spargunt ;
 quas Stoici dicunt esse ultra triginta, quarum nomina et effectus
 quidam Astrologi scripserunt. Lucifer dictus eo quod inter 18
 omnia sidera plus lucem ferat ; est autem unus ex planetis.
 5 Hic proprie et iubar dicitur eo quod iubar lucis effundat, sed
 et splendor solis ac lunae et stellarum iubar vocatur, quod in mo-
 dum iubae radii ipsorum extendantur. Vesperus stella [est] occi- 19
 dentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero Hispaniae
 rege. Est autem et ipsa ex quinque stellis planetis, noctem du-
 10 cens et solem sequens. Fertur autem quod haec stella oriens luci-
 ferum, occidens vesperum facit. De qua Statius (Theb. 6, 241):

Et alterno dependitur unus in ortu.

Planetae stellae sunt quae non sunt fixae in caelo, ut reliquae, 20
 sed in aere feruntur. Dictae autem planetae ἀπὸ τῆς πλάνης, id
 15 est ab errore. Nam interdum in austrum, interdum in septen-
 trionem, plerumque contra mundum, nonnumquam cum mundo
 feruntur. Quarum nomina Graeca sunt Phaethon, Phaenon,
 Pyrion, Hesperus, Stilbon. Has Romani nominibus deorum 21
 suorum, id est Iovis, Saturni, Martis, Veneris, atque Mercurii
 20 sacraverunt. Decepti enim et decipere volentes in eorum adula-
 tionem, qui sibi aliquid secundum amorem praestitissent, sidera
 ostendebant in caelo, dicentes quod Iovis esset illud sidus et
 illud Mercurii : et concepta est opinio vanitatis. Hanc opinio-
 nem erroris diabolus confirmavit, Christus evertit. Iam vero 22
 25 illa, quae ab ipsis gentilibus signa dicuntur, in quibus et animan-
 tium imago de stellis formatur, ut Arcton, [ut] Aries, Taurus,
 Libra et huiusmodi alia ; hi, qui sidera perviderunt, in nume-

2 et om. T 3 quidem K 4 lucem ferat ABT: lucis habeat K:
 lucis habet C est . . . proprie om. CK (non A) 5 et (prim.) om.
 B (non A) effundit B¹ 6 vocantur BT in om. C¹K 7 iubar T
 extenduntur B est hab. CK; om. BT 8 ab espere C¹: ave-
 sperae K: avespero BT 9 autem BT: om. C¹: enim K 10 solem]
 noctem T haec om. T 11 de quo K 12 -perd- B: -prend- Stat.
 15 in aus. . . ple. om. C¹ 17 phenonta BCT: fenonta K 18 phiriona
 BCT: friona K nom.] in omnibus C¹ 19 atque BT: et CK
 21 sibi] in T secus C¹ 22 quod om. T 23 unitatis C¹ hanc] ac T
 24 formavit K: formabit C¹ 26 ut hab. BT: om. CK 27 eius
 modi T praeviderunt K

rum stellarum speciem corporis superstitiosa vanitate permoti
 fixerunt, ex causis quibusdam deorum suorum et imagines
 23 et nomina conformantes. Nam Arietem primum signum, cui,
 ut Librae, mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem
 Iovem ideo vocaverunt, in cuius capite, qui simulacra faciunt, 5
 24 arietis cornua fingunt. Quod signum gentiles ideo inter signa
 primum constituerunt, quia in Martio mense, qui est anni prin-
 cipium, solem in eo signo cursum suum agere dicunt. Sed et
 Taurum inter sidera conlocant, et ipsum in honorem Iovis, eo
 quod in bovem sit fabulose conversus, quando Europam trans- 10
 25 vexit. Castorem quoque et Pollucem post mortem inter notis-
 26 sima sidera constituere: quod signum Gemini dicunt. Cancrum
 quoque inde dixerunt, eo quod cum ad id signum mense Iunio
 sol venerit, retrograditur in modum cancri, brevioresque dies
 facit. Hoc enim animal incertam habet primam partem, deni- 15
 que ad utramque partem gressum dirigit, ita ut prior pars sit
 27 posterior et posterior prior. Leonem in Graecia ingentem Her-
 cules occidit, et propter virtutem suam hunc inter duodecim
 signa constituit. Hoc signum sol cum adtigerit, nimium calorem
 28 mundo reddit, et annuos flatus Etesias facit. Virginis etiam 20
 signum idcirco intra astra conlocaverunt, propter quod isdem
 diebus, in quibus per eum sol decurrit, terra exusta solis ardore
 29 nihil pariat. Est enim hoc tempus canicularium dierum. Libram
 autem vocaverunt ab aequalitate mensis ipsius, quia VIII kal.
 Octobres sol per illud signum currens aequinoctium facit. Vnde 25
 et Lucanus (4, 58):

Ad iustae pondera librae.

2 ex] et C ¹ K	deorum suorum suorum imagines T	3 confirman-
tes T	sig. iobi cui T	4 ut lib. BC: et lib. KT
pr. amonem		
iohis C ¹ : proptere amore is K	8 solem om. C ¹ K	signum T:
om. B	suum om. T	dicuntur T
10 qu. et europ. T	12 con-	
stituerunt BT	geminum C ¹ K	13 inde om. B
cum ad id CK:		
ad eum BT	iulio sol dum ve. T	14 breviterque C ¹ K
15 hoc]		
hi C ¹	16 dirigat C ¹	18 hunc] inc T
20 annos K: annus		
C ¹	et vestias C ¹	21 hisdem BCT: his K
22 exausta K:		
exhausta B	24 qui ab C ¹ K	25 sol per] super T
currens		
signum aequinoctii C ¹ K (non A)	27 pondere T	

Scorpionum quoque et Sagittarium propter fulgura mensis ipsius 30
 appellaverunt. Sagittarius vir equinis cruribus deformatus, cuius
 sagittam et arcum adiungunt, ut ex eo mensis ipsius fulmina
 demonstrarentur. Vnde et sagittarius est vocatus. Capricorni 31
 5 figuram ideo inter sidera finxerunt, propter capr[e]am Iovis nutri-
 cem; cuius posteriorem partem corporis in effigiem piscis ideo
 formaverunt, ut pluvias eiusdem temporis designarent, quas
 solet idem mensis plerumque in extremis habere. Porro Aqua- 32
 rium et Piscem ab imbribus temporum vocaverunt, quod hieme,
 10 quando in his signis sol vehitur, maiores pluviae profunduntur.
 Et miranda dementia gentilium, qui non solum pisces, sed
 etiam arietes et hircos et tauros, ursas et canes et cancos et
 scorpiones in caelum transtulerunt. Nam et aquilam et cignum
 propter Iovis fabulas inter caeli astra eius memoriae causa
 15 conlocaverunt. Perseum quoque et uxorem eius Andromedam, 33
 posteaquam sunt mortui, in caelum receptos esse crediderunt;
 ita ut imagines eorum stellis designarent, eorumque appellare
 nominibus non erubescerent. Aurigam etiam Erichthonium in 34
 caeli astra conlocaverunt, propter quod vidissent eum primum
 20 quadrigas iunxisse. Mirati sunt enim ingenium eius ad imita-
 tionem Solis accessisse, et propter hoc nomen eius post mortem
 inter sidera posuerunt. Sic Callisto, Lycaonis regis filia, dum 35
 a Iove compressa et fabulose a Iunone in ursae fuisset speciem
 versa, quae Graece ἀρκτος appellatur, post interfectionem ipsius
 25 nomen eius Iovis cum filio in stellis Septentrionalibus transtulit,
 eamque Arcton, filium autem eius Arctophylax appellavit. Sic 36

1 Scorpionum T prae fulgore C¹K (non A) ipsum T 2 defor-
 matur CK: formatus T 3 adiungunt] decurrunt T ipsius om.
 C¹K (non A) fulmine C¹ 4 demonstrantur AB 5 fixerunt C
 6 figiem T 7 deformaverunt C temporibus C¹ quem so. isdem
 (hi-) C¹K 8 in om. C¹K 9 pisces C yema T 10 in hisdem
 signis T: insignis A sol vehitur A: sol vertitur BDHT: sol veitur
 corr. solvitur K: solvitur C¹ perfunduntur C¹ 13 nam aq. CK
 14 Io. pr. C (non DH) K ei. mem. cau. om. C¹K (non A) 15 locaverunt
 C¹ Perseum] per eum T 16 postquam C¹K 17 eorum appellarent
 C¹ 19 conlocarent C¹K 20 quadricam K ad] ut aut C¹
 23 comprehessa T fabulose om. C¹ arse C¹ fu. sp. ver.
 ABT: sp. fu. versam (-sa) CK 24 gr. arcton dicitur C¹K 25 eius
 om. C¹K 26 arct. fil. au. eius om. T filio C¹

Lyra pro Mercurio in caelum locata; sic Centaurus Chiron, propter quod nutrierit Aesculapium et Achillem, inter astra
 37 dinumeratus est. Sed quolibet modo superstitionis haec ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sidera quae Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinavit. 5
 38 Horum igitur signorum observationes, vel geneses, vel cetera superstitiosa, quae se ad cognitionem siderum coniungunt, id est ad notitiam factorum, et fidei nostrae sine dubitatione contraria sunt, sic ignorari debent a Christianis, ut nec scripta esse
 39 videantur. Sed nonnulli siderum pulcritudine et claritate per- 10 lecti in lapsus stellarum caecatis mentibus conruerunt, ita ut per subputationes noxias, quae mathesis dicitur, eventus rerum praescire posse conentur: quos non solum Christianae religionis doctores, sed etiam gentilium Plato, Aristoteles, atque alii rerum veritate conmoti concordi sententia damnaverunt, dicentes con- 15
 40 fusionem rerum potius de tali persuasione generari. Nam sicut genus humanum ad varios actus nascendi necessitate preme- rentur, cur aut laudem mereantur boni aut mali legum perci- piant ultionem? Et quamvis ipsi non fuerint caelesti sapientiae dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum merito percu- 20
 41 lerunt. Ordo autem iste septem saecularium disciplinarum ideo a Philosophis usque ad astra perductus est, scilicet ut animos saeculari sapientia implicatos a terrenis rebus abducerent, et in superna contemplatione conlocarent. /

1 pro] post C¹ 2 inter] in K 3 quolibet T 4 nuncupantur ACK 5 ac certo motu ABT: hec (haec C¹) ergo motu (-ta C¹) certo C¹K tempore C¹ 6 geneses ABT: generes C¹: genera K vel ce. sup.] vel ceteras res superstitiosas C¹: et ctas (cetas m. 2) res supraestitiosas K 7 se om. C¹ cognitionem] coiunctionem K: iunctionem C¹ 9 debet K a om. T nec] ne K 11 lapsu BK: laudem C cecati T 12 per om. C¹K dicuntur K eventum CK 13 nescire T: praecipere C conantur C¹ 14 aristotelesque (-lique K) CK 15 varietate T concordi] cordis C¹ 16 sicut] si C² (non DH): sicut dicunt T (?pro si, ut dicunt) 17 genus (gens C¹) hominum CK var. hiactos T premitur T: promoverentur (-mob-) C¹K 18 cur autem C¹ percipiunt T 22 perductus est] pervenit T 23 ad- ducerent T: abduceret BC: abducatur K 24 conlocaret ABC: attollat K Phill. 1831

LIBER IV

DE MEDICINA

DE MEDICINA. Medicina est quae corporis vel tuetur vel I
restaurat salutem : cuius materia versatur in morbis et vulne-
ribus. Ad hanc itaque pertinent non ea tantum quae ars eorum 2
exhibet, qui proprie Medici nominantur, sed etiam cibus et
5 potus, tegmen et tegumen. Defensio denique omnis atque
munitio, qua [sanum] nostrum corpus adversus externos ictus
casusque servatur.

DE NOMINE EIVS. Nomen autem Medicinae a modo, II
id est temperamento, inpositum aestimatur, ut non satis, sed
10 paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, medio-
criter autem gaudet. Vnde et qui pigmenta et antidota satis
vel assidue biberint, vexantur. Inmoderatio enim omnis non
salutem, sed periculum affert.

DE INVENTORIBVS MEDICINAE. Medicinae autem artis III
15 auctor ac repertor apud Graecos perhibetur Apollo. Hanc
filius eius Aesculapius laude vel opere ampliavit. Sed postquam 2
fulminis ictu Aesculapius interiit, interdicta fertur medendi cura ;
et ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos pene
quingentos usque ad tempus Artaxerxis regis Persarum. Tunc
20 eam revocavit in lucem Hippocrates Asclepio patre genitus in
insula Coo.

DE TRIBVS HAERESIBVS MEDICORVM. Hi itaque tres viri IV
totidem haereses invenerunt. Prima Methodica inventa est ab
Apolline, quae remedia sectatur et carmina. Secunda Enpirica,

1 quae] vel *K* 2 moribus *C*¹ (*non DH*) vulnera *BCDT* (*non H*)
fort. in morbos et vulnera 5 tegimen et tegumen *T* : tigen et
tegumen *K* : tegmen et *H* (*non D*) 6 monitio (-cio) *HK* q. sanum
corpus nostrum *C* : q. nostrorum corpus *B* : q. sanum corpus *K* : q. no-
strum corpus *TD Vercellensis* 202 : quantum corpus *H* 7 cursusque *K*
servetur *T* 9 est a temp. *C* ut . . . adhib. *om.* *T*¹ 10 in multum
BC natura *om.* *K* mediocri *B*¹ 13 effert *K* 15 ac repertor
(repp-) *BCDHT* : aut inventor *K* hac *C*¹ : ac *T* 18 pene *om.* *T* :
fere *Vercellensis* 202

id est experientissima, inventa est ab Aesculapio, quae non
indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia Logica,
2 id est rationalis, inventa ab Hippocrate. Iste enim discussis
aetatum, regionum, vel aegritudinum qualitatibus, artis curam
rationabiliter perscrutatus est, infirmitatum per quam causas 5
ratione adhibita perscrutetur, [curam rationabiliter perscrutatus
est]. Empirici enim experientiam solam sectantur: Logici ex-
perientiae rationem adiungunt: Methodici nec elementorum
rationem observant, nec tempora, nec aetates, nec causas, sed
solas morborum substantias. 10

V DE QUATTVOR HUMORIBVS CORPORIS. Sanitas est integritas
corporis et temperantia naturae ex calido et humido, quod est
2 sanguis; unde et sanitas dicta est, quasi sanguinis status. Morbi
generali vocabulo omnes passiones corporis continentur; quod
inde veteres morbum nominaverunt, ut ipsa appellatione mortis 15
vim, quae ex eo nascitur, demonstrarent. Inter sanitatem autem
et morbum media est curatio, quae nisi morbo congruat, non
3 perducit ad sanitatem. Morbi omnes ex quattuor nascuntur
humoribus, id est ex sanguine et felle, melancholia et phlegmate.
[Ex ipsis enim reguntur sani, ex ipsis laeduntur infirmi. Dum 20
enim amplius extra cursum naturae creverint, aegritudines
faciunt.] Sicut autem quattuor sunt elementa, sic et quattuor
humores, et unusquisque humor suum elementum imitatur:
sanguis aerem, cholera ignem, melancholia terram, phlegma
aquam. Et sunt quattuor humores, sicut quattuor elementa, 25
4 quae conservant corpora nostra. Sanguis ex Graeca etymologia
vocabulum sumpsit, quod vegetetur et sustentetur et vivat.
Choleram Graeci vocaverunt, quod unius diei spatio terminetur;
unde et cholera, id est fellicula, nominata est, hoc est, fellis

1 experimentissima BDHK: experimentis simul T 3 His etenim T
4 regionum om. K qualitatibus om. K 5 prescrutatus TUC¹
infirm. . . perscr. est om. BCDH inf. p. q. c. TUV: p. q. c. inf. K
6 prescrutetur TU curam rationabiliter prescrutatus est hab. UV:
om. KT (a n.l.) 9 nec causas om. T (sed solas in ras.) 14 quod]
quo Schwarz 16 quae] quod K 20 ex ipsis . . . faciunt (ex § 7) hab.
BCDH: om. KMTU sa. et ex C 22 sic quat. T 25 et sunt] haec
sunt C hum. sic. quat. om. C 27 qui viget et sustinet K 28 col.
enim gr. T 29 hoc est] hec K

effusio. Graeci enim fel *χολήν* dicunt. Melancholia dicta eo 5
 quod sit ex nigri sanguinis faece admixta abundantia fellis.
 Graeci enim *μέλαν* nigrum vocant, fel autem *χολήν* appellant.
 Sanguis Latine vocatus quod suavis sit, unde et homines, quibus 6
 5 dominatur sanguis, dulces et blandi sunt. Phlegma autem dixe- 7
 runt quod sit frigida. Graeci enim rigorem *φλεγμονήν* appellant.
 Ex his quattuor humoribus reguntur sani, ex ipsis laeduntur
 infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturae creverint,
 aegritudines faciunt. Ex sanguine autem et felle acutae passio-
 10 nes nascuntur, quas Graeci *ὀξεία* vocant. Ex phlegmate vero et
 melancholia veteres causae procedunt, quas Graeci *χρόνια* dicunt.

DE ACUTIS MORBIS. *Ὀξεία* est acutus morbus qui aut cito VI
 transit aut celerius interficit, ut pleurisis, phrenesis. *Ὀξὺν* enim
 acutum apud Graecos et velocem significat. *Χρόνια* est prolixus
 15 corporis morbus qui multis temporibus remoratur, ut podagra,
 pthisis. *Χρόνος* enim apud Graecos tempus dicitur. Quaedam
 autem passiones ex propriis causis nomen acceperunt. Febris 2
 a fervore dicta; est enim abundantia caloris. Frenesis appel- 3
 lata sive ab impedimento mentis; Graeci enim mentem *φρένας*
 20 vocant; seu quod dentibus infrendant. Nam frendere est
 dentes concutere. Est autem perturbatio cum exagitatione et
 dementia ex cholericā vi effecta. Cardia(*ca*) vocabulum a corde 4
 sumpsit, dum ex aliquo timore aut dolore afficitur. Cor enim
 Graeci *καρδίαν* vocant. Est enim cordis passio cum formidabili
 25 metu. Lethargia a somno vocata. Est enim oppressio cerebri 5
 cum oblivione et somno iugi, veluti stertentis. Synanchis a con- 6
 tinentia spiritus et praefocatione dicta. Graeci enim *συνάγχην*
 continere dicunt. Qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium
 praefocantur. Fleumon est fervor stomachi cum extensione 7

2 adm. et habund. K 4 vocatus BT: vocatur CK 5 du. ac bl. B
 6 frigorem C 9 autem] enim B 11 vetere ausae B¹ 12 qui] quae K
 15 podagra tisis BCT: podagricis K 16 post dicitur seq. § 7 in BCDH
 18 app. ab inp. K 19 gr. enim men. KT: quia gr. men. BC 22 Cardian
 K 23 dum BCT: cum K 27 *συνάγχην*] sinancis (-nac-) codd.:
συνέχειν Cael. Aureliani edd. § 7 et post dicitur (§ 1) et hoc loco in BCDH,
 sed priore loco ita Fleumon est (om. H) inquietum (qu. D) cum rubore
 (ro- DH) et dolore et tensione (-nt- H et duritia et vastitate. Nam cum
 coeperit fieri fleumone et inquietudo febris consequitur. Vnde... accepit

- atque dolore [sive φλεγμονή est inquietudo cum rubore et dolore et tensione et durtia et vastitate]. Quae cum coeperit fieri, et febris consequitur. Vnde et dicta est φλεγμονή, ἀπὸ φλέγει, id est inflammans. Sic enim sentitur et inde nomen accepit.
- 8 Pleurisis est dolor lateris acutus cum febre et sputo sanguinolento. Latus enim Graece πλευρά dicitur, unde [et] pleuritica
- 9 passio nomen accepit. Peripleumonia est pulmonis vitium cum dolore vehementi et suspirio. Graeci enim pulmonem πλεύμονα
- 10 vocant, unde et aegritudo dicta est. Apoplexia est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem apoplexia, quod 10 ex letali percussu repentinus casus fiat. Graeci enim percus-
- 11 sionem ἀπόπληξιν vocant. Spasmus Latine contractio subita partium aut nervorum cum dolore vehementi. Quam passionem a corde nominatam dixerunt, qui in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletionem, aut ex 15
- 12 inanitione. Tetanus maior est contractio nervorum a cervice
- 13 ad dorsum. Telum lateris dolor est. Dictum autem ita a
- 14 medicis, quod dolore corpus transverberet, quasi gladius. Ileos dolor intestinalum. Vnde et ilia dicta sunt. Graece enim ἰλίουσ† obvolvere dicitur, quod se intestinae prae dolore in- 20 volvant. Hi et turminosi dicuntur, ab intestinalum tormento.
- 15 Ὑδροφοβία, id est aquae metus. Graeci enim ὕδωρ aquam, φόβον timorem dicunt, unde et Latini hunc morbum ab aquae metu lymphaticum vocant. Fit autem [aut] ex canis rabidi 25 morsu, aut ex aeris spuma in terra proiecta, quam si homo
- 16 vel bestia tetigerit, aut dementia repletur aut in rabiem vertitur.
- 17 Carbunculus dictus, quod in ortu suo rubens sit, ut ignis, postea niger, ut carbo extinctus. Pestilentia est contagium, quod dum

1 sive . . . vast. *om. codd. (cf. supra)* 3 φλέγει] flegi *CKT*: fleci *B*
 5 Fleoresis *K*: Fleoris *M* 6 et hab. *BK*: *om. CTU* pleorica *K*
 7 accipit *C* 10 qua] quia *TC*¹ 14 qui *CK*: quia *B*: que *T*
 15 au. ex du. *B* mo. et repl. *C*¹ 16 a *om. T* 18 Yleos *BC*:
 Hyleos *T*: Ilius *K* 19 enim *om. B* 20 ilea subvolvere *K*: εἰλύειν
 obv. *Otto*: εἰλεῖν obv. *Arev.*: εἰλίσσειν obv. *alii* 22 ὕδωρ] ydro (idro)
CKT 23 φόβον] fobis *KT*: fobi *B*: fobin *C* unde . . . vocant *om.*
T (non V) ob aque motum *B* 24 aut hab. *BC*: *om. KT* 25 fuma *K*
 28 et tinctus *T*

unum adprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur enim ex corrupto aere, et in visceribus penetrando innititur. Hoc etsi plerumque per aerias potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fit. Dicta autem pestilentia, quasi 18
5 pastulentia, quod veluti incendium depascit, ut (Virg. Aen. 5, 683):

Toto descendit corpore pestis.

Idem et contagium a contingendo, quia quemquem tetigerit, polluit. Ipsa et inguina ab inguinum percussione. Eadem et 19
10 lues a labe et luctu vocata, quae tanto acuta est ut non habeat spatium temporis quo aut vita speretur aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit.

DE CHRONICIS MORBIS. Chronia est prolixus morbus qui VII multis temporibus remoratur, ut podagra, pthisis. *Χρόνος* enim 15
apud Graecos tempus dicitur. Cephalea ex causa vocabulum 2 habet. Capitis enim passio est, et Graeci caput *κεφαλήν* vocant. Scothomia ab accidenti nomen sumpsit, quod repentinās tenebras 3 ingerat oculis cum vertigine capitis. Vertigo autem est quotienscumque ventus consurgit, et terram in circuitum mittit.
20 Sic et in vertice hominis arteriae et venae ventositatem ex 4 resoluta humectatione gignunt, et in oculis gyrum faciunt. Vnde et vertigo nuncupata est. Epilemsia vocabulum sumpsit, 5 quod mentem adpendens pariter etiam corpus possideat. Graeci enim adpensionem *ἐπιληψίαν* appellant. Fit autem ex melan-
25 cholico humore, quotiens exuberaverit et ad cerebrum conversus fuerit. Haec passio et caduca vocatur, eo quod cadens aeger spasmos patiatur. Hos etiam vulgus lunaticos vocant, quod 6 per lunae cursum comitetur eos insidia daemonum. Item et

1 enim *KT*: autem *BC* 4 omnino *om. K* non *om. C*¹ qu.
postulentia *C*¹: qu. postulantia *B* 8 idem *BT*: ideo *C*¹*K* conti-
nendo *K* quemquem *K*: quemque *CT*: quem *B* 9 ead. lues *B*
10 labe *BCT*: leue *T* tantum *K* 13 Cronica *K* prolixius *T*
14 pod. tisis *BCT*: podagrisis *K* *χρόνος*] *cronon* *codd.* 16 et . . .
vocat *om. K* 17 accedente *K*: accidendo *T* 18 autem *om. T*¹
21 gignent *K* 23 adprehendens . . . adprehensionem *det.* 26 pas.
cad. *K* voc.] dicitur *C* 27 patitur *K* 28 insidia *BCD*: insidiae
II: insania *T*: insandia *K* item *CK*: idem *BT*

larvatici. Ipse est et morbus comitialis, id est maior et divinus,
 quo caduci tenentur. Cui tanta vis est ut homo valens concidat
 7 spumetque. Comitialis autem dictus, quod apud gentiles cum
 comitiorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat
 autem apud Romanos comitiorum dies sollemnis in kalendis 5
 8 Ianuarii. Mania ab insania vel furore vocata. Nam Graecorum
 vetustas furem *μανικὴν* appellabant, sive ab iniquitate, quam
 Graeci †manie† vocaverunt, sive a divinatione, quia divinare
 9 Graece *μανεῖν* dicitur. Melancholia dicta est a nigro felle.
 Graeci enim nigrum *μέλαν* vocant, fel autem *χολήν* appellant. 10
 Epilepsia autem in phantasia fit; melancholia in ratione;
 10 mania in memoria. Typi sunt frigidae febres, qui abusive tipi
 appellantur ab herba quae in aqua nascitur. Latine forma atque
 status dicitur. Est enim accessionum vel recessionum revolutio
 11 per statuta temporum intervalla. Reuma Graece, Latine eruptio 15
 sive fluor appellatur. Catarrhus est fluor reumae iugis ex naribus,
 quae dum ad fauces venerit, *βράγχος* vocatur; dum ad thoracem
 12 vel pulmonem, *πτύσις* dicitur. Coryza est quotiens infusio
 capitis in ossa venerit narium, et provocationem fecerit cum
 13 sternutatione; unde et coryza nomen accepit. Branchos est 20
 praefocatio faucium a frigido humore. Graeci enim guttur
βράγχος dicunt, circa quem fauces sunt, quas nos corrupte
 14 brancias dicimus. Raucedo amputatio vocis. Haec et arteriasis
 vocatur, eo quod vocem raucam et clausam reddat ab arteriarum
 iniuria. Suspirium nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas 25
 15 est, quam Graeci *δύσπνοια* dicunt, id est praefocationem. Peri-
 pleumonia a pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis
 16 tumor cum spumarum sanguinearum effusione. Haemoptois

1 barbatici ipse *C*¹: larvaticipse *K*: larvatio ipse *B*: barbatio ipse *T*
 idem *Arev.* diutius *CT* 2 quod *T* 3 dicitur *C* 4 accedisset
codd. 5 comitialis *K* III Kal. *Arev.* 6 greci *K* 7 *μανικὴν Arev.*:
μανίαν Otto (cum Cael. Aureliani edd.) appellant *K* ab inanitate
Arev. 9 *an μανὴν* voc.? 11 inrationale *T* 12 ma. in me. *om.* *T*¹
 Typi *C*: Tipi *BKT* 13 appellabantur *BC* forme *T* 18 *πτύσις*
Arev.: tisis *codd.* (*i.e. φθίσις*) 19 praefocationem *dett.* (*non DH*) 21 enim]
 autem *T* 22 qua nos *T* 23 dicitur *C*¹ vo. est hanc et *TV*
 24 ab art. ini. *om.* *T* 25 spirationis *T* 26 disnoan (-am?) *T*: dissonam
*C*¹ *K* (*B*¹ *n. l.*): disnam *Bern.* 224 vocant *K* 27 enim *om.* *C*¹

emissio sanguinis per ora, unde et nomen accepit. Αἷμα enim
 sanguis dicitur. Tisis est ulceratio et tumor in pulmonibus, 17
 qui in iuuenibus facilius venire solet. Φθίσις autem apud
 Graecos dicta, quod sit consumptio totius corporis. Tussis 18
 5 Graece ab altitudine vocatur, quod a profundo pectoris veniat.
 Cuius contraria est superior in faucibus, ubi uva titillat. Apo- 19
 stoma a collectione nomen accepit. Nam collectiones Graeci
 apostomas vocant. Enpiis dicta ab apostoma intrinsecus vel 20
 in latere vel in stomacho cum dolore et febribus et tussi et
 10 abundantibus spumis et purulentiis. Hepaticus morbus e 21
 iecoris passione nomen accepit. Graeci enim iecur ἥπαρ vocant.
 Lienosis ab splene vocabulum sumpsit. Graeci enim σπλῆν 22
 lien dicunt. Hydropis nomen sumpsit ab aquoso humore cutis. 23
 Nam Graeci ὕδωρ aquam vocaverunt. Est enim humor subcu-
 15 taneus cum inflatione turgente et anhelitu foetido. Nefresis 24
 a renum languore nomen accepit. Renes enim Graeci νεφροὺς
 dicunt. Paralesis dicta a corporis impensatione, facta ex multa 25
 infrigitatione, aut in toto corpore, aut in parte. Cacexia nomen 26
 sumpsit a corporis iniuria [vel habitu]. Καχεξίαν enim malam
 20 vexationem Graeci vocaverunt. Fit autem haec passio intem-
 perantia aegrotantis, vel curatione mala medicaminis; aut post
 aegritudinem tarda resumptio. Atrofia nomen accepit a dimi- 27
 nutione corporis. Nam Graeci nutrimenti cessationem ἀτροφίαν
 dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus et
 25 paulatim convalescentibus. Sarcia est superfluum carnis incre- 28
 mentum, quo ultra modum corpora saginantur. Graeci enim

1 per ora] pectorum K accepit] sumpsit T emath (-at) *codd.*
 3 φθίσις] tisis *codd.* 4 consummatio KT 6 superius K titillat
BCK: distillat T Apostuma K 8 apostumas K: ἀποστήματα *edd.*
 apostuma K vel lat. K 9 vel stom. B 10 spumis] sputis
Arev. purulentis T: putulentis K Ipaticus T: Υπατικός *BCK*
 11 ἥπαρ] ipaten (-em) *codd.* 13 dicunt] vocant C 14 nam . . . voc.
om. K ὕδωρ] ydros (id-) *BCTU* est enim] nam est K 15 inflam-
 matione K 16 languore] dolore K νεφροὺς] nefretin *codd.*
 17 Par. . . . facta *om.* K inpesione T 19 iniuria C¹ T: habitu K:
 iniuria vel habitu *BC*²: in. alambitu D: in. ambitu H 21 cur. male T:
 mala curatione C 22 egritudinis C tarda] danda K 24 in-
 tentibus T 25 Sarcian *BCK*: Sarcina T

- 29 carnem σάρκα vocant. Sciasis vocata a parte corporis, quam
vexat. Nam vertebrorum ossa, quorum summitas iliorum initio
terminatur, Graeci ἰσχία vocant. Fit autem de phlegma quotiens
30 descenderit in recta ossa, et efficitur ibi glutinatio. Podagram
Graeci a retentione pedum dicunt nominatam, et a ferali dolore. 5
Siquidem omne, quod inmite fuerit, abusive agreste vocamus.
31 Artriticus morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.
32 Cauculus petra est quae in vesica fit, unde et nomen accepit.
33 Gignitur autem ex materia phlegmatica. Stranguria dicta est,
34 eo quod stringat urinarum difficultatem. Satiriasis iuge deside- 10
rium Veneris cum extensione naturalium locorum. Dicta passio
35, 36 a Satyris. Diarria iugis ventris cursus sine vomitu. Disinteria
est divisio continuationis, id est ulceratio intestini. Dis enim
divisio est, intera intestina. Fit autem antecedente fluore, quem
37 Graeci διάρροϊαν vocant. Lienteria dicta, quod cibum tamquam 15
38 per lenia intestinae nullis obstantibus faciat prolabi. Colica
passio nomen sumpsit ab intestino, quem Graeci κῶλον appel-
39 lant. Ragadiae dicuntur, eo quod fissurae sint rugis collectae
circa orificium. Haec et emorroidae a sanguinis fluore dictae.
Graeci enim sanguinem αἷμα dicunt. 20

VIII DE MORBIS QVI IN SUPERFICIE CORPORIS VIDENTVR. Alo-
picia est capillorum fluor circumscriptis pilis fulvis, aeris quali-
tatem habentibus: vocata hoc nomine a similitudine animalis
2 vulpeculae, quam Graeci ἀλώπεκα vocant. Parotidae sunt
duritiae vel collectiones, quae ex febribus aut ex aliquo alio 25
nascuntur in aurium vicinitates, unde et παρωτίδες sunt appel-

1 σάρκα] sarcian BT: sargian K: sarcinan C 2 verteblorum C¹:
vertebulorum T quorum] quam C¹ 3 ἰσχία] scia BC: socian T:
ascia K 4 ibi om. K 5 retentatione C et fer. C 7 Artericus
BCT: Artiticus K 8 accepit] sumsit T 10 eo om. K quo
distringat C § 34 quae hic in familia tertia codicum inserta sunt require
ad IX. II. 88 12 veneris K currus C¹: fluxus TV Dis.
div. K 13 intestinis BT 14 intera B: intra T: terra C¹: enteria K:
ἐντερα edd. 15 dic. est qu. K 16 lenia BCET: lineam K intestinae
BCK: intestina T: intestini E obrestantibus ut vid. K 20 αἷμα]
emat (-ath) codd. 22 circumscriptus C fulvis] fulvi falvi B 23 ani-
malium T 24 ἀλώπεκα] alopiciam (-cium B, -giam T) codd. 25 ali-
quo alio C: alio aliquo K: aliquid aliud BE: aliquid aut T 26 vicinitate
K παρ.] parotidas BCE: -da T: -de K sunt app.] appellantur K

latae. Ὠτα enim Graece auricula dicitur. Lentigo est vestigia 3
 macularum parvula in rotunditatem formata, ab specie lenti-
 culae dicta. Erisipela est quem Latini sacrum ignem appellant, 4
 id est execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie
 5 rubore flammeo cutes rubescunt. Tunc mutuo rubore quasi ab
 igni vicina invaduntur loca, ita ut etiam febris excitetur. Ser- 5
 pedo est rubor cutis cum pustularum extantia, et nomen sumpsit
 a serpendo, eo quod serpiat membra. Inpetigo est sicca 6
 scabies prominens a corpore cum asperitate et rotunditate
 10 formae. Hanc vulgus sarnam appellant. Prurigo vocata est 7
 a perurendo et ardendo. Nyctalmos est passio, quae per diem 8
 visus patentibus oculis denegatur et nocturnis inruentibus tene-
 bris redhibetur, aut versa vice, ut plerique volunt, die redditur,
 nocte negatur. Verrucae aliud sunt: satiriasis aliud. Verru- 9
 15 cae singulatim sunt, satiriasis vero una fortior, et circa ipsam
 plures inveniuntur. Scabies et lepra. Vtraque passio asperitas 10
 cutis cum pruritu et squamatione, sed scabies tenuis asperitas
 et squamatio est. Hinc denique nomen accepit, quae ita veluti
 purgamenta amittat. Nam scabies quasi squamies. Lepra 11
 20 vero asperitas cutis squamosa lepidae herbae similis, unde et
 nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem vertitur, nunc
 in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra
 dinoscitur: si variatim inter sanas cutis partes color diversus
 appareat, aut si ita se ubique diffundat, ut omnia unius coloris
 25 quamvis adulteri faciat. Elephantiacus morbus dicitur ex simili- 12
 tudine elephanti, cuius naturaliter dura pellis et aspera nomen
 morbo in hominibus dedit; quia corporis superficiem similem
 facit elephantorum cuti, sive quia ingens passio est, sicut animal

3 dicte *T* quam *K* 5 rubor flammeus cutes *BD*: ruborem
 flammeus cute *C*¹: rubor flammeus cute *T*: rubor flammam eius cutes *H*
 mutuo] motu *C*¹*K*: moto *C*²*T*: multo *B* 7 stantia *C*¹ 8 serpat
 per membra *C* 10 sarnam *BCET*: sarnam *KM* appellat *EK*
 11 pereundo *B* qua *C* 12 visu *T*: visum *B*: visibus *K* dene-
 gat *B* 13 redibitur (ret-) *C*¹*KT* 14 Ver. alia s. *C* 19 amittit *K*:
 admittat *BT* scamies (-ani-) *BCT* 20 sutis *C*¹ i.e. lepidi (-dii):
 alepide *T*: lapide *C*¹ 23 varietatem *K* div. col. *K* 24 aut si] ut *T*
 25 adulterini dett. 26 elephantis *CT* 27 in omnibus *T* quia] quam *K*
 similem om. *K*

- 13 ipsud ex quo derivatum ducit nomen. Hicteris Graeci appell-
lant a cuiusdam animalis nomine, quod sit coloris fellei. Hunc
morbum Latini arcuatum dicunt, a similitudine caelestis arcus.
Auriginem vero Varro appellari ait a colore auri. Regium
autem morbum inde aestimant dictum, quod vino bono et 5
14 regalibus cibus facilius curetur. Cancer a similitudine maritimi
animalis vocatum. Vulnus sicut medici dicunt nullis medica-
mentis sanabile. At ergo praecidi solet a corpore membrum,
ubi nascitur, ut aliquantum diutius vivat: tamen inde mortem,
15 quamlibet tardius, adfuturam. Furunculus est tumor in acutum 10
surgens, dictus quod fervet, quasi fervunculus; unde et Graece
16 *ἄρθραξ* dicitur, quod sit ignitus. Ordeolus est parvissima ac
purulenta collectio in pilis palpebrum constituta, in medio
lata et ex utroque conducta, hordei granum similans: unde et
17 nomen accepit. Oscedo est qua infantum ora exulcerantur, 15
18 dicta ex languore oscitantium. Frenusculi ulcera circa rictum
oris, similia his quae fiunt iumentis asperitate frenorum.
19 Vlcus putredo ipsa; vulnus, quod ferro fit, quasi vi. Et ulcus,
20 quod olet, quasi olcus, unde et ulcera. Pustula est in super-
21 ficie corporis turgida veluti collectio. Papula est parvissima 20
cutis erectio, circumscripta cum rubore; et ideo papula, quasi
22 pupula. Syringio. Sanies dicta, quia ex sanguine nascitur.
Excitato enim calore vulneris sanguis in saniem vertitur. Nam
sanies non fit in quocumque loco, nisi ubi sanguis advenerit;
quia omne, quod putrescit, nisi calidum et humidum fuerit, 25
quod est sanguis, putrefieri non potest. Sanies autem et tabes
sibi differunt. Fluere enim sanie vivorum est, tabe mortuorum.

1 dirivatur C nomen om. T 2 a om. K 3 dicunt om. K
4 auriconem K: auruginem B appellare K a om. B calore C¹
5 existimant T 6 regali K 8 at K: aut BCT 9 ut] aut T
diutius om. B 11 dicitur K ferveat BC ferinculus T
graeci T § 16 post § 7 K: ante § 15 BCDH 13 pilis CK: capillis BT
palpebrarum C 14 utraque T similis K 16 c. ictum T: c. ictu BD:
circuitu H 17 qui T 18 Vulnus putrido K sit B vim K
19 dolet K Pust. . . corp. om. B Bern. 224 20 turgit C Bern. 224:
turget B 21 et ideo . . . pupula om. B Bern. 224 22 Sirimpio BT
Rem. Mon.: om. CK: corr. Schwarz quia] quod C 25 fuerit]
fieret ex fierit K ut vid.

Cicatrix est obductio vulneris, naturalem colorem partibus 23
servans : dicta quod obducat vulnera atque obcaecat.

DE REMEDIIS ET MEDICAMINIBVS. Medicinae curatio IX

spemenda non est. Meminimus enim et Esaïam Ezechiae
5 languenti aliquid medicinale mandasse, et Paulus apostolus
Timotheo modicum vinum prode esse dixit. Curatio autem 2
morborum tribus generibus constat : Pharmacia, quam Latini
medicamina vocant : Chirurgia, quam Latini manuum opera-
tionem appellant ; manus enim apud Graecos χείρ vocatur :
10 Diaeta, quam Latini regulam nuncupant ; est enim observatio
legis et vitae. Sunt autem omni curationi species tres : primum
genus diaeticum, secundum pharmaceuticum, tertium chirurgi-
cum. Diaeta est observatio legis et vitae. Pharmacia est 3
medicamentorum curatio. Chirurgia ferramentorum incisio ;
15 nam ferro exciduntur quae medicamentorum non senserint
medicinam. Antiquior autem medicina herbis tantum et sucis 4
erat. Talis enim medendi usus coepit, deinde ferro et ceteris
medicamentis. Omnis autem curatio aut ex contrariis aut ex 5
similibus adhibetur. Ex contrariis, ut frigidum calido, vel
20 humido siccum ; sicut et in homine superbia sanari non potest,
nisi humilitate sanetur. Ex similibus vero, sicut ligamentum 6
vulneri rotundo rotundum, vel oblongo oblongum adponitur.
Ligatura enim ipsa non eadem membris et vulneribus omnibus,
sed similis simili coaptatur, quae duo etiam ipsa adiutoria
25 nominibus suis significant. Nam antidotum Graece, Latine 7
ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinae
ratione curantur. At contra ex simili, ut πικρὰ, quae interpre-

2 obducat *K*: abducat *BC*¹ obsecat *B* 4 enim *om.* *T* eze-
chiel *B* 6 dixerunt *C*¹ 7 latinae med. *K* 9 manus . . . voc.
om. *K* χείρ] ciros (cy-) *BCETU* vocantur *B* 10 dictam *CKT*
11 omnes curationes *K* 13 legis acutae *K* 14 ferr.] medicamen-
torum *K* 15 exciditur *T* 16 medicinam *BCET*: disciplinam *K*
§ 4 post § 11 *K* 18 contrario *K* aut . . . contrariis *om.* *K* ex his
milibus *C*¹ 19 frigida calidis *T* 20 sanare *BC*¹ 21 sanet *C*¹
Ex similitudinis vero *T* 22 vulnere rotundo *K*: vel rotundo *T*: vel
rotundo vulnere (-re *H*: -rum *C*¹) *BCHV*: vulnere *D* 23 edem *T*:
eadem de *K* 25 Graece *om.* *C*¹*K*¹: quod gr. *TK*² 27 ratione
om. *K* similibus *B*

- tatur amara, quia gustus eius amarus est. Ex convenienti enim nomen accepit, quia amaritudo morbi amaritudine solvi solet.
- 8 Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. Hieria enim dicta quasi divina. Arteriaca, quod apta sint gutturis meatui, et tumores faucium et arteriarum leniant. 5 Tiriaca est antidotum serpentinum quo venena pelluntur, ut pestis peste solvatur. Catartica Graece, Latine purgatoria dicuntur. Catapotia, eo quod modicum potetur, seu inglu-
 tiatur. Diamoron a suco morae nomen sumpsit, ex quo con-
 ficitur; sicut diacodion, quia ex codia, id est ex papavere fit; 10 sicut diaspermaton, quia ex seminibus componitur. Electuarium vocatum eo quod molle sorbeatur. Trociscos dictus quia in modum rotulae deformatur; τροχὸς enim Graece rota dicitur. Collyria Latinum sonat, quod vitia oculorum detergant. Epi-
 tima, eo quod superponatur aliis adiutoriis praecedentibus. 15
 11 Cataplasma, eo quod inductio sola sit. Inplastrum, eo quod inducatur. Malagma, quod sine igne maceretur et comprehen-
 datur. Enema Graece, Latine relaxatio dicitur. Pessaria
 12 dicta quod intus inicianitur. Medicinam iumentorum Chiron quidam Graecus invenit. Inde pingitur dimidia parte homo, 20
 dimidia equus. Dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρίζεσθαι,
 13 quia chirurgus fuit. Creticos dies medici vocant, quibus, credo, ex iudicio infirmitatis hoc nomen inpositum est, quod quasi iudicent hominem, et sententia sua aut puniant aut liberent. 25
- X DE LIBRIS MEDICINALIBVS. Aforismus est sermo brevis,
 2 integrum sensum propositae rei scribens. Prognostica prae-
 visio aegritudinum, vocata a praenoscendo. Oportet enim

1 gurdus C¹: gurtus ut vid. K¹ eius] est K 2 qui C¹ morbi
 om. B 4 Hieria] Gera BCK et ipse Isid.: Genera T diurna T
 acta C¹ sit KT 5 liniat K 6 serpentium B quo] quae BC¹
 8 dicunt B 9 ex quo vinum conf. K: eo quod conf. T 10 qui ex
 co. K 11 similibus (ex simli-) K 12 trociscus est d. K dictos
 BCT 13 deformantur BCT 15 precentibus ut T 19 inleciantur
 K: imitiantur B 20 pingitur om. K 21 dicta C¹ χερ.]
 cirizeite BCET: cyrize id est K 22 fuisset B: fuit dicitur appellatus
 K i. e. Criticos: Credicos K 24 puniat B

medicum et praeterita agnoscere, et praesentia scire, et futura
 praevidere. Dinamidia, potestas herbarum, id est vis et pos- 3
 sibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa δύναμις dicitur;
 unde et dinamidia nuncupatur, ubi eorum medicinae scri- 4
 5 buntur. Butanicum herbarum dicitur quod ibi herbae
 notentur.

DE INSTRUMENTIS MEDICORVM. Enchiridion dictum quod XI
 manu adstringatur, dum plurima contineat ferraamenta; χείρ enim
 Graece manus vocatur. Phlebotomum ab incisione vocatum; 2
 10 nam incisio Graece τομή dicitur. Similaria. Angistrum. 3
 Spatomele. Guva, quae a Latinis a similitudine cucurbita,
 a suspirio ventosa vocatur. Denique animata spiritu per igni-
 culum, dehinc praeciso corpori superposita omne, quod intra
 cutem vel altius aestuat, sive humorem, sive sanguinem,
 15 evocat in superficiem. Clistere. Pila a pisendis seminibus, 4
 id est terendis. Hinc et pigmenta, eo quod in pila et pilo
 aguntur, quasi pilimenta. Est enim pila vas concavum et
 medicorum aptum usui, in quo proprie ptisanæ fieri et pig-
 menta concidisolent. Varro autem refert Pilumn[i]um quendam 5
 20 in Italia fuisse, qui pinsendis praefuit arvis, unde [et] pilumni
 et pistores. Ab hoc igitur pilum et pilam inventam, quibus
 far pinsitur, et ex eius nomine ita appellata. Pilum autem est
 unde contunditur quidquid in pila mittitur. Mortarium, quod 6
 ibi iam semina in pulverem redacta et mortua condiantur.

1 cognoscere B 2 Dinamedia *codd.* pot. est herb. C id
 est] idem B 3 earum Schwarz 4 dinamedia BCK 5 But. autem
 h. T erbarium C 8 contineant B χείρ ciron ET:
 chiron K: cyro B: cyron C 9 vocatur BCET: dicitur K Fle-
 botomum B: Fleuthomum C¹: Fleothomum K: Fleotomum T 10 τομή]
 tomum (tho-) *codd.* 11 spatomele B: spatumele C: spathumele K:
 sapatomele T guva BET: gura C¹: cura K cocurbite K 12 anima
 K 13 prociso K corporis C¹ 14 aestuat] aest K¹ 15 vocat
 B: evacuat T clisterem T pisendi K 17 qu. pilamenta T
 enim BCET: autem K 18 abtu T qua BCE et om. K
 20 pensendis BCE: pisendi K: pinsandis T et hab. BCE: om. KT
 21 pila inventa est quis K 22 far pisetur K: far pinsatur T: per-
 pensitur E appellatur T est om. K 23 quidquid] quod K
 24 seminum T condiantur BCT: conterantur K

7 Coticula est in qua circumducta collyria resolvuntur. Erit enim lenis. Nam aspera frangi potius quam resolvi collyrium facit.

XII DE ODORIBVS ET VNGVENTIS. Odor vocatus ab aere.

2 Thymia lingua Graeca vocatur, quod sit odorabile. Nam 5 thymum dicitur flos qui odorem refert. De quo Vergilius (Georg. 4, 169):

Redolentque thymo.

3 Incensum dictum quia igne consumitur, dum offertur. Te-
4 traidos formulae incensi in longitudinem porrectae, quae 10 fiunt ex quattuor pigmentis. Quattuor enim Graece τέτταρα, 5 formula εἶδος dicitur. Stacten est incensum quod ex pressura manat, dictum a Graecis παρὰ τὸ στάζειν στακτή, id est obtritum.
6 Mirobalanum, quia fit ex glande odorata. De quo Horatius (C. 3, 29, 4):

Et

Pressa tuis balanus capillis.

Oleum est purum nullique rei admixtum. Vnguentum vero est omne quod ex communi oleo confectum aliarum specierum conmixtione augetur, odoris iucunditatem sumens et longius 20
7 redolens. Vnguenta autem quaedam dicuntur a locis, ut telinum, cuius Iulius Caesar meminit, dicens:

Corpusque suavi telino unguimus.

Hoc conficiebatur in insula Telo, quae est una ex Cycladibus.
8 Sunt et quaedam ab inventorum nomine, ut amaracinum. 25 Nam quidam tradunt regium quendam puerum Amaracum nomine complura unguentorum genera ferentem casu pro-

1 Coticula K: Citicula BCT circumdata K 2 frangit B
3 fit D (non E) 5 odorabilis B (non DE) 6 thimum K: timo
BDET: thymo C de quo . . . thymo om. K (non DE) 11 τέτταρα]
tetra codd. 12 forma idos T: idos furmula K 13 obtritum TUV:
obtimum (opt-) BCDEK 16 et pressa] expressa T 17 tui BC: ui T
§§ 7-10 post XIII. 5 CDE Rem.¹ (non Mon.) 21 au. et qu. K (non DE)
dicantur C¹ 23 suabi MTUV: suatita B teli non U (non VX)
unguemus K (non L): unguinus M 24 hoc ex ho T: haec DE con-
ficiebatur K: conficiebantur DETUV in insula om. KL telo
BCDETUV: tela KL ex cicladibus insulis K (non DE) 26 quidam]
quaedam DE

lapsum esse, et maiorem ex commixtione odorem creasse.
Vnde nunc optima unguenta amaracina dicuntur : sunt autem
ex genere florum. Item alia quae [a] materiae suae quali- 9
tate dicuntur, ut rosaceum a rosa, quiprinum a flore quipro ;
5 unde et propriae materiae odorem referunt. Ex his quae- 10
dam simplicia unguenta sunt, quae ex una tantum specie
existunt, unde et sui nominis referunt odoratum, ut anetinum :
est enim sincerum ex oleo et aneto tantum. Conposita
autem sunt quae pluribus admixtis fiunt ; unde et nominis
10 sui odorem non habent, quia obtinentibus aliis, quae ad-
miscentur, incertum odorem ducunt. Cerotum. Calasticum.
Marciatum.

DE INITIO MEDICINAE. Quaeritur a quibusdam quare XIII
inter ceteras liberales disciplinas Medicinae ars non contineatur.
15 Propterea, quia illae singulares continent causas, ista vero
omnium. Nam et Grammaticam medicus scire debet, ut
intellegere vel exponere possit quae legit. Similiter et Rhe- 2
toricam, ut veracibus argumentis valeat definire quae tractat.
Necnon et Dialecticam propter infirmitatum causas ratione
20 adhibita perscrutandas atque curandas. Sic et Arithmeticam
propter numerum horarum in accessionibus et periodis dierum.
Non aliter et Geometriam propter qualitates regionum et 3
locorum situs, in quibus doceat quid quisque observare oporteat.
Porro Musica incognita illi non erit, nam multa sunt
25 quae in aegris hominibus per hanc disciplinam facta leguntur ;
sicut de David legitur, qui ab spiritu immundo Saulem arte
modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus phreneti-
cum quendam per symphoniam pristinae sanitati restituit.
Postremo et Astronomiam notam habebit, per quam contem- 4

2 s. au. gen. T : s. ex gen. B : sicut au. ex gen. C¹ 3 florum om. C¹
a hab. BCE : om. KT qualitatis C¹T 4 i. e. cypro : quae propriae
K 5 unde om. K 7 unde . . . odoratum om. T 8 ol. anetum K
9 admixti K 10 quia] qui C 11 dicunt C¹ cirotum C¹K clasti-
cum K 12 martiacum K : martiatum BC 16 debetur B¹ : iubetur C
17 leget K 21 numer. hor.] numerorum B 22 pr. numerum qual.
T et] vel K 23 oporteat BCT : debeat K 25 quae] qui B
29 habet K contemplatur C

pletur rationem astrorum et mutationem temporum. Nam
 sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitatibus et
 5 nostra corpora commutantur. Hinc est quod Medicina se-
 cunda Philosophia dicitur. Vtraque enim disciplina totum
 hominem sibi vindicat. Nam sicut per illam anima, ita per 5
 hanc corpus curatur.

1 mutationes *BC* nam . . . medicorum *om. T* 4 totum *BCK*;
 doctum *TV* 6 hanc *BCDET*; ista *K*

LIBER V

DE LEGIBVS ET TEMPORIBVS

DE AVCTORIBVS LEGVM. Moyses gentis Hebraicae primus 1
 omnium divinas leges sacris litteris explicavit. Phoroneus rex
 Graecis primus leges iudiciaque constituit. Mercurius Trime- 2
 gistus primus leges Aegyptiis tradidit. Solon primus leges
 5 Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedaemoniis iura ex
 Apollinis auctoritate confinxit. Numa Pompilius, qui Romulo 3
 successit in regno, primus leges Romanis edidit; deinde cum
 populus seditiosos magistratus ferre non posset, Decemviros
 legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in Latinum
 10 sermonem translatas duodecim tabulis exposuerunt. Fuerunt 4
 autem hi: Appius Claudius, Genucius, Veterius, Iulius, Manlius,
 Sulpicius, Sextius, Curatius, Romilius, Postumius. Hi Decem-
 viri legum conscribendarum electi sunt. Leges autem redigere 5
 in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non
 15 perseveravit obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit [id]
 facere, sed ante interfectus est. Paulatim autem antiquae leges 6
 vetustate atque incuria exoleverunt, quarum etsi nullus iam usus
 est, notitia tamen necessaria videtur. Novae a Constantino 7
 Caesare coeperunt et reliquis succedentibus, erantque per-

1-xxvii *De fontibus et verbis Isidori in hac parte libri cf. Kuebler (Herm.*
 25, pp. 505 sqq.) 1 hebreicae C: aebraeicae K: hebraeae B: ebreae I
 2 legis KM 3 iudiciaque (-iti-) BTU Bern.: iudicia KM: iudicavit C
 4 legem At. B 5 atheniensium C¹ lac. ABT: lacedaemonibus CKM
 ex] legum regis KM (non A) 6 appollonis B: apollonii K (non M)
 7 Rom. le. CKM (non A Bern.) dedit K (non AM) 8 populos A:
 populus T: se populus (-pul-) KM seditiosus B possit BKM
 9 creavit (-bit) AB ante corr. T: decrevit (-bit) B ex corr. CMK (ex decrea-
 vit ut vid.) Solonis] salomonis T 11 vicerius KM: Veturius
 edd. Iul. Cur. Rom. Post. Man. Sulp. Sex. CKM manilius BCT
 12 sectius B: sextus CKM curatus CM: curacus K: Curatius edd.
 romelius BM: rumelius CK (non UV) potamius C¹K: putamius M
 13 autem om. C¹KM 14 constituere C 15 id B: ita T: om. CKM
 17 exsoluerunt CKT¹ et fort. Isid. 18 videt K Novem C¹ 19 erant
 queppe (qui-) mixtae KM: erant quippe perm. C¹

mixtae et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani codicem factum constitutionum a Constantini temporibus sub proprio cuiusque imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit.

5

II DE LEGIBVS DIVINIS ET HVMANIS. Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae. Divinae natura, humanae moribus constant; ideoque haec discrepant, quoniam aliae
2 aliis gentibus placent. Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

10

III QVID DIFFERVNT INTER SE IVS, LEGES ET MORES. Ius generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum [est]. Omne autem ius legibus et moribus
2 constat. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. Nam lex a legendo
3 vocata, quia scripta est. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex:
nec differt scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio
4 commendat. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam
quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conveniat, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi est usu.

15

20

IV QVID SIT IVS NATVRALE. Ius autem naturale [est], aut civile, aut gentium. Ius naturale [est] commune omnium 25

2 factarum *Schwarz* 3 proprio] priori *C*¹ 4 deposuit *C*¹*M*
6 autem] enim *KM* (*non A*) 7 divina n. *B* naturae *KM* humanis
B 8 constat *B* 9 est post *Fas CKM* (*non A*) 10 aliena *M*: aliam
*C*¹*K* (*non A*) fas ius *K* (*non AM*) 11 Ius gen. nom. est *om. B*
12 ius] iustum *K* (*non M*) autem] ad *C*¹ 13 est hab. *CKM*: *om.*
BT § 2 (*cf. II. x. 1*) 15 sive] vel *KM* (*non A*: *C*¹ n. l.) 16 vocata
*om. C*¹*KM* (*non A Bern.*) § 3 (*cf. II. x. 2*) 17 monuribus *C*¹ tractata
T tandem *C*¹ quoddam] que *Bern.*: quod *KM*: *om. C*¹ 18 defecit
CKM 19 ratione] ratio *C*¹ 20 commendat *CKM* § 4 (*cf. II. x. 3*)
21 quid disc. *T* 23 quia *BT Bern.*: quod *CKM* 24 autem] ad *C*¹:
aut *AKMUX*: *om. D*: autem aut *Bern.* est hab. *B Bern. TUX*:
om. ACKM 25 naturale] naturae (-re) *CM* est hab *A*¹ *Bern.*
*CKT*²: *om. A*²*BDT*¹*M* com. *om. nat. BDI Bern. TUX*: com. *om.*
rationum *A ut vid. Rem.*: communi ratione *C*¹*KM*, fort. recte: com-
munium (*ut vid.*) rationum *Mon.*¹

nationum, et quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habetur; ut viri et feminae coniunctio, liberorum successio et educatio, communis omnium possessio, et omnium una libertas, acquisitio eorum quae caelo, terra marique
5 capiuntur. Item depositae rei vel commendatae pecuniae 2 restituito, violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut si quid huic simile est, numquam iniustum [est], sed naturale aequumque habetur.

QVID SIT IVS CIVILE. Ius civile est quod quisque populus V
10 vel civitas sibi proprium humana divinaque causa constituit.

QVID SIT IVS GENTIVM. Ius gentium est sedium occu- VI
patio, aedificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, foedera pacis, indutiae, legatorum non violandorum religio, conubia inter alienigenas prohibita. Et inde ius
15 gentium, quia eo iure omnes fere gentes utuntur.

QVID SIT IVS MILITARE. Ius militare est belli inferendi VII
sollemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio; item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur; item stipendiorum mo-
20 dus, dignitatum gradus, praemiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur. Item praedae decisio, et [pro] persona- 2
rum qualitatibus et labori iusta divisio; item principis portio.

QVID SIT IVS PVBLICVM. Ius publicum est in sacris et VIII
sacerdotibus, in magistratibus.

1 et quod ITU: atque Bern.: eo quod BCDKMX instinctu naturae (-re) BDITUX: instinctum naturale est C¹K: instructu naturales M: institutum natura Bern. non con. om. C¹KM (non A Bern. DI Rem.)
2 aliaque (-ae) habetur (hau-) C¹KM: naturam aliquam habet Bern. aut vi. aut fe. M iunctio K (non AM) succ. educ. KM: susceptio et educ. Arev. 4 qui CKM 5 capiunt K: cupiunt M (non A Bern.) Item] id C¹ 6 pervenire pulsio M hoc BT: haec (hec) C¹KM 7 est hab. CKM: om. BT ae quacumque M 9 quo (corr. quod) quique populis (corr. -lus) T 10 sibi] sive C¹ 11 occupatum C¹ 12 servitutes om. T 13 paces T 14 convivibia (-via) C¹KM 15 quia BT: quod CKM 17 fatiendi K: patiendi C¹: spatiendi M signo dato (prius) om. CKM 18 vel incommissio iter C¹M praeceptio CKM iter C¹ flagelli BCK: flagellis M (non D) 20 honorum uti KM: honorum utique C¹ 21 pro hab. T: om. BCK 22 qualitas B ex corr. labori T: laboris BCK item BT: aut CK 23 sacr. sace. K 24 in BTV: et CK

- IX QUID SIT IUS QVIRITVM. Ius Quiritum est proprie Romano-
rum, quo nulli tenentur nisi Quirites, id est Romani, tamquam
de legitimis hereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de
usucapionibus; quae iura apud alium nullum populum repe-
riuntur, sed propria sunt Romanorum et in eosdem solos
2 constituta. Constat autem ius Quiritum ex legibus et plebi-
scitis, constitutionibus principum et edictis, sive prudentium
responsis.
- X QUID SIT LEX. Lex est constitutio populi, qua maiores
natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt. 10
- XI QUID SCITA PLEBIVM. Scita sunt quae plebes tantum
constituunt; et vocata scita quod ea plebs sciat, vel quod
sciscitatur et rogatur ut fiat.
- XII QUID SENATVSCONSVLTVM. Senatusconsultum, quod tan-
tum senatores populis consulendo decernunt. 15
- XIII QUID CONSTITVTIO ET EDICTVM. Constitutio vel edictum,
quod rex vel imperator constituit vel edicit.
- XIV QUID RESPONSA PRVDENTVM. Responsa sunt quae
iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus; unde et
responsa Pauli dicta. Fuerunt enim quidam prudentes et 20
arbitri aequitatis, qui institutiones civilis iuris conpositas edide-
runt, quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.
- XV DE LEGIBVS CONSVLARIBVS ET TRIBVNITIIS. Quaedam
etiam leges dicuntur ab his qui condiderunt, ut consulares,
tribuniciae, Iuliae, Corneliae. Nam [et] sub Octaviano 25

2 quo n. tenentur *T*: quo n. teneantur *V*: quod (quae *C*¹) nulli tenent
BCHKD (seq. *spat.*) tamquam *TH*: quam *ABD*: qui *C*¹ *Bern.*: *om. K*
3 creditionibus *C*¹ *K* (*non Bern.*) 4 alium *om. A*: post nullum *B* (*non*
Bern.) *TUV* 6 constitutum *T* plebis (-vis) scitis *BUV*: plebium
scitis *M*: plebibus scitis *T*: plebibus sanctis *K*: plebibus sicut *C*¹:
plebibus *Bern.*: plebiscitis senatusconsultis *Kuebler* (*ex Gai. Inst.* 1, 2)
9 qua] quo *KT*: qui *B* 10 nati *K* 12 et voc. *ABT*: vocataque *CK*
quod ... quod] que ... que *C*¹ 13 sciscitat (-ssi-) *BT* rogatur fiat
*C*¹ *K*: rogat ut f. *BDT*: *corr. Kuebler.* 15 consolendum *K*: consolendam
*C*¹ decernunt *BDTUV*: decerunt *A ut vid.*: dedicarunt decernunt *K*:
dederunt decernunt *C* 16 ed. est quae *C* 17 constituet et vel edicit *T*
19 unde ... dicta *om. CKM* (*non ADU*) 21 arbitrii *T*: arbitres *C*¹ *K*
veritatis *K* iure *C*¹ *K* reddiderunt *C*¹ 22 desidientium *C*¹ *K*
sopirentur *CK* 24 consules *B* 25 et hab. *BT*: *om. CK* octavio
(-bio) *B*¹ *C*¹ *ut vid. T*

Caesare suffecti consules Papius et Poppaeus legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia Poppaea, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque 2 imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus 5 [in] extraneis testamento legaret quam ut quarta pars superesset heredibus. Ex cuius nomine lex Falcidia nuncupata est. Aquilius quoque [legem condidit, quae hactenus Aquilia nuncupatur.]

DE LEGE SATVRA. Satura vero lex est quae de pluribus XVI
10 simul rebus eloquitur, dicta a copia rerum et quasi a saturitate; unde et saturas scribere est poemata varia condere, ut Horatii. Iuvenalis et Persii. Lex novella.

DE LEGIBVS RHODIIS. Rhodiae leges navalium conmer- XVII
ciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus
15 mercatorum usus fuit.

DE PRIVILEGIIS. Privilegia autem sunt leges privatorum, XVIII
quasi privatae leges. Nam privilegium inde dictum, quod in privato feratur.

QVID POSSIT LEX. Omnis autem lex aut permittit aliquid, XIX
20 ut: 'Vir fortis petat praemium,' aut vetat, ut: 'Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat,' aut punit, ut: 'Qui caedem fecerit, capite plectatur.' Eius enim praemio aut poena vita moderatur humana.

QVARE FACTA EST LEX. Factae sunt autem leges ut XX
25 earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis inpiis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas.

1 appius C Poppaeus] pompeius *codd.* 2 Poppaea] pompeia
CK 3 patrum K 5 in hab. BT Bern.: om. C¹K 6 Falcidia]
placida T 7 Aq. qu. . . nuncup. Bern. Rem.: Aq. qu. varia . . . persii
(ex XVI) TUV: alii (aliqui C) qu. caria . . . pe. CKL: om. AB¹D Mon.¹
9 est om. T (non U) 10 et qu. om. C¹K: et quos Bern. a om. B
11 u. et satura scr. BCT: u. trahitur (ex tratur) scripta Bern. ut . . .
novella om. K (non AD Bern.) 15 fuit] est CT ut vid. 17 quod]
quae C¹ XIX (cf. II. x. 4) 19 premitit T (non U): promittit KM
21 aut (ult.) BCTU: et KM 23 moderetur T XX (cf. II. x. 5)
25 coaceretur BT tutaque] tantaque C¹K 26 probos dett. inpiis]
improbis BCT

- XXI QVALIS DEBEAT FIERI LEX. Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, sed pro communi civium 5 utilitate conscripta.
- XXII DE CAVSIS. Πράγμα Graecum est, quod Latine dicitur causa, unde et pragmatica negotia dicuntur, et actor causarum et negotiorum pragmaticus nuncupatur.
- XXIII DE TESTIBVS. Testes [sunt quibus veritas quaeritur in iudicio]. Hos quisque ante iudicium sibi placitis alligat, ne cui sit postea liberum aut dissimulare aut subtrahere se; unde et alligati appellantur. Item testes dicti quod testamento adhiberi solent; sicut signatores, quod testamentum signant.
- XXIV DE INSTRVMENTIS LEGALIBVS. Voluntas generale nomen 15 omnium legalium instrumentorum; quae quia non vi, sed 2 voluntate procedit, ideo tale nomen accepit. Testamentum vocatum quia, nisi testator mortuus fuerit, nec confirmari potest nec sciri quid in eo scriptum sit, quia clausum et obsignatum est; et inde dictum testamentum, quia non valet 20 nisi post testatoris monumentum, unde et Apostolus (Hebr. 9, 17), 'Testamentum,' inquit, 'in mortuis confirmatur.' 3 Testamentum sane in Scripturis sanctis non hoc solum dicitur, quod non valet nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum et placitum testamentum vocabant. Nam Laban et Iacob testa- 25 mentum fecerunt, quod utique etiam inter vivos valeret, et in Psalmis legitur (82, 6): 'Adversum te testamentum disposue-

xxi (cf. II. x. 6) 5 contingat *K* nullo ex nullu *K*: nulli *B* communi] omni *K* xxii post xxiii *T*¹ 7 quod] quae *C*¹ 8 pragmatia *T*: pragmata *C*¹*K* neg. et caus. *K* 10 Testes (-tis) quisque *AB*¹*DH*: Hos quisque *TU*: Testes (-te *M*) sunt... iudicio (-cium *C*) hos quisque *CKM* 11 sibi] sive *M* placidis *K* (non *M*) alligant *T* (non *U*) 12 insimulare *T*: insimula *U* detrahare *C*¹ 13-14 testes... sig.] (cf. X. 265) 14 adhibere *C* testamenta *T* 16 quae om. *CK* 18 quia (*prim.*)] quod *K*: que *C*¹ 20 dict. est test. *B* 21 post] per *C* 24 quod] quae *C*¹ 25 vocabant *ABT*: vocatur *CK* nam et Lab. et *K* (non *A*) 26 quod] quae *C*¹ valeret *CKT*: valuerit *AB* 27 adversum *BT*: -sus *ACK* te om. *ACK* test. tuum disp. *K*

runt,' hoc est, pactum; et innumerabilia talia. Tabulae 4
 testamenti ideo appellatae sunt, quia ante chartae et membra-
 narum usum in dolatis tabulis non solum testamenta, sed
 etiam epistolarum alloquia scribebantur; unde et portitores
 5 earum tabellarii vocabantur. Testamentum iuris civilis est 5
 quinque testium subscriptione firmatum. Testamentum iuris 6
 praetorii est septem testium signis signatum: sed illud apud
 cives fit, inde civile; istud apud praetores, inde iuris praetorii.
 Testamentum autem signare notare est, id est ut notum sit
 10 quod scriptum est. Holographum testamentum est manu 7
 auctoris totum conscriptum atque subscriptum; unde et
 nomen accepit. Graeci enim ὅλον totum, γραφήν litteram
 dicunt. Inritum testamentum est, si is qui testavit capite 8
 diminutus est, aut si non rite factum sit. Inofficiosum testa- 9
 15 mentum est, quod frustra liberis exheredatis sine officio
 naturalis pietatis in extraneas personas redactum est. Ruptum 10
 testamentum inde vocatur, eo quod nascente postumo, neque
 exheredato nominatim, neque herede instituto, dirumpitur.
 Suppressum testamentum est, quod in fraude heredum vel 11
 20 legatariorum seu libertorum non est palam prolatum: quod si
 non latet, tamen si praedictis personis non proferatur, suppressi
 tamen videtur. Nuncupatio est, quam in tabulis cerisque 12
 testator recitat, dicens: 'Haec ut in his tabulis cerisque
 scripta sunt, ita dico, ita lego: itaque vos, cives Romani,
 25 testimonium mihi perhibete,' et hoc dicitur nuncupatio:
 nuncupare est enim palam nominare et confirmare. Ius 13
 liberorum est coniugum sine liberis invicem pro loco pignorum
 hereditatis alterna conscriptio. Codicillum, ut veteres aiunt, 14

2 ideo CKT: inde B 3 testamentum C 4 scribebantur ABCT:
 habebantur K 5 tabularii AC (non D): tabularios H vocantur
 ABD: vocabantur II civile T 9 id est om. B 10 quod] quae C¹
 12 enim om. T ὅλον] olo codd. 13 qui testatus est aut (om. cap.
 dim.) C¹ 14 recte KC²: recta C¹ factus K 15 quae fr. lilucris C¹
 exhereditatis K 16 reductum T 17 vocatum B 18 exhereditato
 CK 21 non feratur (-er?) subpraemit non videtur C¹ 23 reci-
 tat . . . cerisque om. B¹ in om. CK (non DH) 24 dico] do Gaius
 Inst. 2, 104 25 praebete CK 27 coniugium K 28 Codice
 illum est ut C¹

sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nullam indigens sollemnitatem verborum, sed solam testatoris voluntatem qualicumque scripturae significatione expressam. Cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verbo- 5 rum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum sollemnium, ita ut qui scribit titulum eiusdem scripturae codicillum vocet. Sicut autem codicillus fit vice testamenti, 15 ita epistola vice codicillorum. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut 10 finito tempore cretionis excluditur, nec liberum illi est ultra 16 capiendae hereditatis. Cretio autem appellata quasi decretio, id est decernere vel constituere, ut puta: 'ille heres mihi esto': additurque, 'cernitoque infra dies tot.' Adeundarum autem hereditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset 15 17 cretio addita. Fideicommissum dictum, ut fiat quod a defuncto committitur. Nam fides dicta eo quod fiat; quod tamen non in directis verbis, sed precativis exposcitur. 18 Pactum dicitur inter partes ex pace conveniens scriptura, legibus ac moribus conprobata; et dictum pactum quasi ex 20 19 pace factum, ab eo quod est paco, unde et pepigit. Placitum quoque similiter ab eo, quod placeat. Alii dicunt pactum esse quod volens quisque facit; placitum vero etiam nolens compellitur, veluti quando quisque paratus sit in iudicio ad respondendum; quod nemo potest dicere pactum, sed placi- 25 20 tum. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio

1 qui] quia C¹K 2 nulla ind. sollemnitatem CK 4 sign.] pronun-
tiatione C expressa (-prae-) BCK 7 ita autem et qui T
scribet tit. CT: scribit et tit. B scripturae om. T 10 adit] ad C¹K
11 secluditur A illic K¹: illis K² (non A): fort. illi ius 12 quasi]
id est K 13 id est] quasi K mihi om. T 14 auditorque C intra
edd. 15 statutus C¹ 16 quod] quae C¹ a] ad T¹ 17 nam ...
exposcitur om. C¹L 18 in om. T 19 Partum C¹ (non L) 21 paco
BT: pago D: pango CKL pepigit foedus CKL (non D) Placidum K
(non L) 22 quoque om. CKL qu. pl. CKL: quod placet B: quo
placet T 23 quisque CKLT: quis B vero om. CKL 25 quod]
quae C¹ (non L) 26 quod] quae C¹ (non L) commisso om.
C¹KL (non A)

alter alteri manum dabat. Ratum vero, quasi rationabile et **21**
 rectum, unde et qui pollicetur dicit: 'Ratum esse profiteor',
 hoc est, firnum atque perpetuum. Rite autem esse non recte, **22**
 sed ex more. Chirographum. Cautio. Emtio et venditio **23**
5 est rerum commutatio atque contractus ex convenientia veniens.
 Emtio autem dicta, quod a me tibi sit: venditio quasi venun- **24**
 datio, id est a nundinis. Donatio est cuiuslibet rei transactio. **25**
 Dictam autem dicunt donationem quasi doni actionem, et
 dotem quasi do item. Praecedente enim in nuptiis donatione,
10 dos sequitur. Nam antiquus nuptiarum erat ritus quo se **26**
 maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla,
 sicut habemus in iure. Inde est quod praecedente donatione
 viri sequitur dos uxoris. Donatio usufructuaria ideo dicitur, **27**
 quod donator ex ea usum fructum adhuc retinet, servato cui
15 donatum est iure. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et **28**
 iure et usu statim transit in alterum, nec ultra aliquid inde ad
 ius donatoris retorquetur. Condiciones proprie testium sunt, **29**
 et dictae condiciones a condicendo, quasi condiciones, quia
 non ibi testis unus iurat, sed duo vel plures. Non enim in
20 unius ore, sed in duorum aut trium testium stat omne verbum.
 Item condiciones, quod inter se conveniat sermo testium, quasi
 condictiones. Stipulatio est promissio vel sponsio; unde et **30**
 promissores stipulatores vocantur. Dicta autem stipulatio ab
 stipula. Veteres enim, quando sibi aliquid promittebant,
25 stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsio-
 nes suas agnoscebant [sive quod stipulum iuxta Paulum iuridi-

2 qui] que *T* ra. me esse *LK* 3 est enim fir. *C¹* (*non L*)
 recte] certe *T* 4 mo.] more captio *C¹* (*pro m. Cautio, § 23*) (*non L*)
 Cautio hab. *ABKTUV Bern.*: om. *DLC* (*sed vide supra*) 6 ve-
 nundinatio *B* 7 cuilibet *BT* actio *T* 9 praecedentem *B*
10 antiquitus *C¹KL* **11** mar. inv. et ux. *CKL* **12** sicut] sed *B*
 in *om. L* quod] quae *C¹* (*non L*) don.] done *L* **14** servat *L*
15 recta *C¹KL* **18** qu. condiciones *T* (*i.e. condiciones?*): qu.
 conditiones *K²*: qu. condiciones *B¹C¹K¹* **19** sed vel duo vel *CT* en.
 un. *C* **20** sed du. *K* aut] ad *C¹* **21** quod] quae *C¹* qu. condi-
 tiones *BC* **22** vel sponsio *om. K* (*non A*) **23** promissores *ABTU*:
 sponsores *CK* voc.] dicuntur *K* **26** sive . . . app. *add. in marg.*
BT: *om. D* quod] per *C* stipulam *CKU* (*non M*) iuxta
 Paulum *om. T* (*non U*) Paulum *om. K* (*non M*) loricium *C*

31 cum firmum appellaverunt]. Sacramentum est pignus sponsio-
nis; vocatum autem sacramentum, quia violare quod quisque
promittit perfidiae est.

XXV DE REBUS. Hereditas est res quae morte alicuius ad
quempiam pervenit, vel legata testamento, vel possessione 5
retenta. Dicta autem hereditas a rebus aditis, sive ab aere,
2 quia qui possidet agrum et censum solvit; †inde et res.† Res
sunt quae in nostro iure consistunt. Iura autem sunt quae
3 a nobis iuste possidentur nec aliena sunt. Dicta autem res
a recte habendo, ius a iuste possidendo. Hoc enim iure possi- 10
detur quod iuste, hoc iuste quod bene. Quod autem male
possidetur, alienum est. Male autem possidet qui vel sua
male utitur vel aliena praesumit. Possidet autem iuste qui
non inretitur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur,
4 possessus est, non possessor. Bona sunt honestorum seu 15
nobilium, quae proinde bona dicuntur, ut non habeant turpem
5 usum, sed ea homines ad res bonas utantur. Peculium pro-
prie minorum est personarum sive servorum. Nam peculium
est quod pater vel dominus filium suum vel servum pro suo
tractare patitur. Peculium autem a pecudibus dictum, in 20
6 quibus veterum constabat universa substantia. Bonorum
possessio est ius possessionis, certo ordine certoque titulo
7 acquisita. Intestata hereditas est quae testamento scripta non
8 est, aut, si scripta sit, iure tamen nequaquam est adita. Caduca
9 inde dicitur, quia eius heredes ceciderunt. Familia herciscunda 25
est divisio hereditatis inter heredes. Herciscunda enim apud
10 veteres divisio nuncupabatur. Communi dividendo est inter
eos quibus communis res est, quae actio iubet postulanti-
11 bus his arbitrum dari, cuius arbitrato res dividatur. Finium

4 more C¹ 5 quodpiam C¹ legato *codd.* possessiones et
emta C¹ 6 additis K ab aere] habere CT 7 inde et heres
Arev. Res *om.* K 9 iuste] iure K (*ctiam* A¹?) (*non* D) Res au.
dic. K (*non* A) 11 iuste . . . iuste] recte . . . recte BCD 18 servorum]
servum C¹ 19 suo iure tr. CK 20 pec. alium au. T 24 sit] est T
adita K (*teste Kuebleri*): edita BCT 25 dicuntur BCT heres K
Familiae K erciscunde CT: heriscundae K 26 erciscunde BCT:
heriscundae K 27 nuncupatur T 28 iubet C¹ 29 arbitrium CT²

regundorum actio dicta eo quod per eam regantur fines utrique,
 ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco
 ea controversia sit. Locatio est res ad usum data cum defini- 12
 tione mercedis. Conductio est res in usum accepta cum con- 13
 5 stituta mercede. Res credita est quae in obligationem ita 14
 deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam
 deberi. Vsura est incrementum fenoris, ab usu aeris crediti 15
 nuncupata. Commod(at)um est id quod nostri iuris est et ad 16
 alterum temporaliter translatum est cum modo temporis, quam-
 10 diu apud eum sit, unde et commod(at)um dictum est. Precarium 17
 est dum prece creditor rogatus permittit debitorem in posses-
 sione fundi sibi obligati demorari, et ex eo fructus capere. Et
 dictum precarium quia prece aditur, quasi precadium, R pro D
 littera commutata. Mutuum appellatum est quia id, quod 18
 15 a me tibi datur, ex meo tuum fit. Depositum est pignus com- 19
 mendatum ad tempus, quasi diu positum. Deponere autem
 quis videtur, cum aliquid metu furti, incendii, naufragii, apud
 alium custodiae causa deponit. Interest autem in loquendi 20
 usu inter pignus et arram. Nam pignus est quod datur propter
 20 rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra
 vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta, ex
 parte datur, et postea completur. Est enim arra complenda, 21
 non auferenda; unde qui habet arram non reddit sicut pignus,
 sed desiderat plenitudinem; et dicta arra a re, pro qua traditur.
 25 Item inter pignus, fiduciam et hypothecam hoc interest.
 Pignus enim est quod propter rem creditam obligatur, cuius rei 22
 possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Ceterum

1 regundorum *ex* regum duorum *T* regnantur *K* utriusque
 5 obligatione *BCK* 6 eam d. *Arev.*: eam (ea *teste* Kueblero)
 debere *K*: eas deferre (*i.e.* differre?) *BCDT*: eam deferri *A* 7 eris
 credita *T*: crescere *K* (*non A*) 8 Commodum *codd.*: *corr.* *Arev.*
 est id est quod *A*: est quod *K* nostre *T* 9 alterum *CKT*: alios
ABDH com modo (commodo) *CT* (*A ex corr.*?): commodum *ABK*
 quamdiu *T* 10 commodum *codd.* 12 et (*alt.*) *om.* *C* 13 quia] quod
K audiat *K* precadium *BCT*: praecadium *K* 14 quia]
 quando *K* 18 causae *C*¹ loquendo *T ante corr.* 20 quod dum *K*
 21 bono *T* 23 reddet *C ex corr.* *T* (*i.e.* -dit?) 24 a re pro qua
 re tr. *T* 25 pig. et fid. *B* 26 enim *om.* *K*

23 dominium penes debitorem est. Fiducia est, cum res aliqua
 sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure
 24 ceditur. Hypotheca est, cum res commodatur sine depositione
 25 pignoris, pacto vel cautione sola interveniente. Momentum
 dictum a temporis brevitatem, ut [quam cito] quam statim salvo 5
 negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat quod
 repetitur; sicut nec ullum spatium est momenti, cuius tam
 brevis est temporis punctus ut in aliquam moram nullo modo
 26 producat. Instrumentum est unde aliquid construimus, ut
 27 cultrus, calamus, ascia. Instructum, quod per instrumentum 10
 28 efficitur, ut baculus, codex, tabula. Vsus, quem in re instructa
 utimur, ut in baculo innitere, in codice legere, in tabula ludere;
 sed et ipse fructus agrorum, quia eo utimur, usus vocatur. Haec
 29 sunt illa tria. Vsusfructus autem vocatus quia solo usu habe-
 30 tur eius fructus, manente apud alium iure. Vsucapio est adeptio 15
 domini per continuationem iustae possessionis, vel biennii aut
 31 alicuius temporis. Mancipatio dicta est quia manu res capitur.
 Vnde oportet eum, qui mancipio accipit, comprehendere id
 32 ipsum, quod ei mancipio datur. Cessio est propriae rei con-
 cessio, sicut est illud: 'Cedo iure propinquitatis.' Cedere enim 20
 dicimus quasi concedere, id est, quae propria sunt; nam aliena
 restituimus, non cedimus. Nam cedere proprie dicitur, qui
 contra veritatem alteri consentit, ut Cicero (Ligar. 7, 22): 'Cessit'
 33 inquit 'amplissimi viri auctoritati, vel potius paruit.' Inter-
 dictum est quod a iudice non in perpetuum, sed pro reformando 25
 momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis
 34 eius. Pretium vocatum eo quod prius eum damus, ut pro eius

1 debitores *K* 3 creditur *CDK* commendatur *C¹T* 5 quam
 cito hab. *BDHKT*: om. *C* salvo] solo *K* 6 in nullam *KT* 7 nec
 nullum *KT* huius *K* 10 cultrus etiam *M* arcia *C¹* 11 quem
B: que *T*: quod *K*: qua *C* 13 quia in eo *B*: ex quo *K* vocatur
KT 15 adeptio (-mt-) domini *codd.* 17 quia manus *T*: quae manus
K 18 unde et op. *T* mancipium *BK* accepit *K* id om. *C¹*
 19 e manc. *C* 20 propinq.] proprietatis *Schwarz* 21 concedere] con-
 dere *T¹* id quae pr. s. nam *C¹*: idque proprie nam *T¹* nam si al.
CK 22 quia *B* 23 alter *K* 24 auctoritate *BKT* Int. enim
 est *A ex corr.* 25 quod *ABKT*: quia *C* pro om. *K (non A)*
 27 vocatum om. *T*

vice rem, quam adpetimus, possidere debeamus. **Commercium** 35
 dictum a mercibus, quo nomine res venales appellamus. Vnde
 mercatus dicitur coetus multorum hominum, qui res vendere
 vel emere solent. **Integri restitutio** est causae vel rei reparatio. 36
 5 **Causa redintegratur**, quae vi potestatis expleta non est. **Res** 37
 redintegratur, quae vi potestatis ablata atque extorta est.

DE CRIMINIBVS IN LEGE CONSCRIPTIS. **Crimen** a carendo **XXVI**
 nomen: ut furtum, falsitas et cetera, quae non occidunt, sed
 infamant. **Facinus** dictum a faciendo malum, quod noceat 2
 10 alteri. **Flagitium** a flagitando corruptelam libidinis, qua noceat 3
 sibi. Haec sunt duo genera omnium peccatorum. **Vis** est 4
 virtus potestatis, per quam causa sive res vel aufertur vel ex-
 torquetur. **Vis** privata est, si quisque ante iudicium armatis 5
 hominibus quemquam a suo deiecerit vel expugnaverit. **Vis** 6
 15 **publica** est, si quis civem ante populum vel iudicem vel regem
 appellantem necaverit, aut torserit sive verberaverit vel vinxerit.
Dolus est mentis calliditas, ab eo quod deludat. Aliud enim 7
 agit, et aliud simulat. **Petronius** aliter existimat dicens: 'Quid
 est, iudices, dolus? Nimirum ubi aliquid factum est quod legi
 20 dolet. Habetis dolum, accipite nunc malum.' **Calumnia** est 8
 iurgium alienae litis, a calvendo, id est decipiendo dicta. **Fal-** 9
 sitas appellata a fando aliud quam verum est. **Iniuria** est 10
 iniustitia. Hinc est apud **Comicos** (? **Plaut. Mil. 436**): '**Iniuria's**;
 qui audet aliquid contra ordinem iuris. **Seditio** dicitur dis- 11
 25 **sessio** civium, quod seorsum alii ad alios eunt. Nam hi
 maximeurbatione rerum et tumultu gaudent. **Sacrilegium** 12
 proprie est sacrarum rerum furtum. Postea et in idolorum

2 unde et merc. C 3 coitus T em. vel vend. B 4 Integris B
 5-6 vi (bis) om. B¹ res (eras.) redintegrantur T 6 exhorta C¹:
 exorta BK 9 ad faciendum B 12 sive] si vi B 13 quisque] quis
 B¹ 16 negaverit K aut torserit om. T¹: add. in fine T² aut vinx. K
 17 est om. B eludat K alia enim K ex corr. 18 existimans dicit K
 19 lege B 20 nunc] non K 21 est a decipiendo K 22 alium quam
 verum est T 23 iniuria's] iniurias AC¹TUV Rem. Mon.¹: iniurias
 iniustitia Bern.: iniuria est BDKM: iniurius I codd. Servii ad Aen. 9, 107
 24 audit AM Bern.: tudit D ordinis D (non A Bern.) 25 eunt] se
 aiunt B 27 est ABCT: esse K sacrum T idol. cul. om. K (non A)

6 tum. Vincula a vinciendo, id est artando dicta, eo quod con-
 7 stringant atque retineant; vel quia vi ligant. Conpedes dicti
 8 quia continent pedes. Peducaae sunt laquei quibus pedes in-
 9 laqueantur, dictae a pedibus capiendis. Catenae autem, quod
 capiendo teneant utraque vestigia, ne progrediantur. Item 5
 10 catenae, quod se capiendo teneant plurimis nodis. Manicae
 sunt vincula quibus manus capiuntur; licet et manicae tuni-
 II, 12 carum sunt. Nervi. Boia est torques damnatorum, quasi iugum
 13 in bove ex genere vinculorum est. Carcer, in quo custodiuntur
 noxii. Et dictus carcer quod eo homines coerceantur inclu- 10
 danturque, quasi arcer, ab arcendo scilicet. Locum autem in
 quo servantur noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari;
 unde vero emittuntur quadrigae, carceres vocamus numero tan-
 14 tum plurali. Verbera dicta, quia cum agitantur, aerem ver-
 berant. Hinc flagra et plagae et flagella, quia cum flatu et 15
 strepitu in corpore sonant. Nam plagae, quasi flagae; sed
 plagae et flagra primae positionis sunt, flagella autem per diminu-
 15 tionem dicta. Anguilla est qua coercentur in scholis pueri,
 16 quae vulgo scotica dicitur. Fustes sunt quibus iuvenes pro
 criminibus feriuntur, appellati quod praefixi in fossis stent; 20
 17 quos palos rustici vocant. Vectes dicti quod manibus vecten-
 tur, unde ostia saxaque velluntur; sed hi ad poenas legum non
 18 pertinent. Virgae sunt summitates frondium arborumque, dictae
 quod virides sint, vel quod vim habeant arguendi; quae si lenis
 fuerit, virga est; si certe nodosa vel aculeata, scorpio rectissimo 25
 19 nomine, quia arcuato vulnere in corpus infigitur. Ictus proprie

1 vincendo *K* constringat *B* 2 quia vigilant vel sciunt *K*
 dictae *C* 3 Peduces *BCK* 4 Catena . . . teneat *C* 6 Mani-
 ces *BC* 7 manus] manicae *K* 8 Nervi *om.* *C* Boia
 sive nervicula est *C* iugus *BTV*¹: iuga *C* 9 est *om.* *K* in
 quo . . . carcer *om.* *K* (*non A*) 10 quo eo *T* 11 arcer] a carcere
K (*non A*) si licet *T* 12 diximus *B* tant. num. sing. *T*: num.
 sing. *B* 14 agitur *C*¹ verberent *T* 15 plage *corr. in ras.* *T*
 17 sed plage *T*²: set flage *ut vid.* *T*¹ per dirivationem *K* 18 scola
K 19 inscotica *C*¹ 20 astent *C* 22 ostea *CT*: et ostea *U*:
 ostea (ho-) vectea *KM* (*non A*), unde *Kueblerus* *versum fingit* ostia vecte]
 Saxaque velluntur hi *om.* *T* 24 viride *T* sunt *B*
 habent *T* urguendi *Schwarz* qui si *B* 25 urga *T* certe
BCT: autem *K* 26 acuato *K*

flagellorum sunt, ab agitando vocati. Vngulae dictae quod 20
 effodiant. Haec et fidiculae, quia his rei in eculeo torquentur,
 ut fides inveniatur. Eculeus autem dictus quod extendat. Tor- 21, 22
 menta vero, quod torquendo mentem invenient. Est et latomia 23
 5 supplicii genus ad verberandum aptum, inventum a Tarquinio
 Superbo ad poenam sceleratorum. Iste enim prior latomias,
 tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit, et ipse prior
 regibus exilium meruit. Talio est similitudo vindictae, ut tali- 24
 ter quis patiatur ut fecit. Hoc enim et natura et lege est insti-
 10 tutum, ut 'laedentem similis vindicta sequatur.' Vnde et illud
 est legis (Matth. 5, 38): 'Oculum pro oculo, dentem pro dente.'
 Talio autem non solum ad iniuriam referendam, sed etiam pro
 beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et
 iniuriae et beneficentiae. Ignominium, eo quod desinat habere 25
 15 honestatis nomen is qui in aliquo crimine deprehenditur. Di-
 ctum est autem ignominium quasi sine nomine, sicut ignarus sine
 scientia, sicut ignobilis sine nobilitate. Hoc quoque et in- 26
 famium, quasi sine bona fama. Fama autem dicta quia fando,
 id est loquendo, pervagatur per traduces linguarum et aurium
 20 serpens. Est autem nomen et bonarum rerum et malarum.
 Nam fama felicitatis interdum est, ut illud, 'inlustris fama,'
 quod laus est: malarum, ut Vergilius (Aen. 4, 174):

Fama, malum qua non aliud velocius ullum.

Fama autem nomen certilocum non habet, quia plurimum men- 27
 25 dax est, adiciens multa vel demutans de veritate: quae tamdiu
 vivit, quamdiu non probat. At ubi probaveris, esse cessat, et

1 vocata <i>T ante corr.</i>	2 ficulae <i>C¹</i>	aculeo <i>BK</i>	3 au-
tem <i>om. K</i>	4 inveniatur <i>K</i>	La. est sup. <i>K</i>	lautumnum <i>BKT</i> :
lautumium <i>C</i> : latumnum <i>A</i>	6 poenas <i>BC</i>	lautumnas <i>CK</i> : latu-	
mnas <i>T</i> : lautumna <i>B</i>	7 met. fus. <i>K</i>	prior regibus <i>ABT</i> : prior	
ex regibus <i>C</i> : prior regum <i>K fort. recte</i>	9 et naturae lege <i>K (teste</i>		
<i>Kueblero)</i>	10 unde ill. <i>T</i>	11 legis <i>om. K</i>	12 autem <i>om. K</i>
14 Ign. dictum eo <i>T</i>	15 aliquo crimen <i>KT</i> : aliquod crimen <i>BC</i>		
17 sci. et sicut <i>T</i>	et <i>om. T</i>	18 b. fame <i>C¹</i>	19 provocatur <i>B</i>
21 nam fame <i>T</i>	felicitatis <i>K² (K¹ n. l.; sed felicius teste Kueblero)</i>		
22 malorum et virg. <i>K</i>	23 quo <i>B</i> : quia <i>T</i>	illum <i>T</i> : illud <i>C¹</i>	
24 Fama <i>K</i> : Famae (-me) <i>BCT</i>	Fama, nomen incerti, locum non		
habet <i>Tertull. Apolog. 7</i>	26 ubi probavit, cessat esse <i>Tertull.</i>		

28 exinde res nominatur, non fama. Exilium dictum quasi extra
solum. Nam exul dicitur qui extra solum est. Vnde postli-
minium redeuntibus, hoc est de exilio reducendis, qui sunt eiecti
in iniuria, id est extra limen patriae. Dividitur autem exilium in
29 relegatis et deportatis. Relegatus est, quem bona sua sequun- 5
30 tur : deportatus, quem non sequuntur. Proscriptio exilii procul
damnatio, quasi porro scriptio. Item proscriptus, quia palam
31 scriptus. Metallum est ubi exules depo(r)tantur ad eruendam
32 venam marmoraque secanda in crustis. Servitus a servando
vocata. Apud antiquos enim qui in bello a morte servabantur, 10
servi vocabantur. Haec est sola malorum omnium postrema,
quae liberis omni supplicio gravior est ; nam ubi libertas periit,
33 una ibi perierunt et omnia. Mortium vero diversi casus, ex
quibus crux vel patibulum, in quo homines adpensi cruciantur
34 vel patiuntur ; unde et nomina habent. Patibulum enim vulgo 15
furca dicitur, quasi ferens caput. Suspensum enim et strangui-
latum ex eo exanimat ; sed patibuli minor poena quam crucis.
Nam patibulum adpensos statim exanimat, crux autem subfixos
diu cruciat ; unde et in Evangelio latronibus, ut morerentur
et de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt, 20
35 quia ligno suspensi cito mori non poterant. In ipso quoque
genere necis differt. Crudelius est enim in aqua spiritum tor-
quentes extingui, ignibus uri, frigore et fame necari, canibus et
bestiis exponi. Nam ferro mori aetas quoque maior optavit.
Gladius enim sine graviore cruciatu compendiosa morte vitam 25
36 finire novit. Culleum est parricidale vasculum ab occulendo,

1 Ex. autem dic. *K* 2 sol. est nam *K* ante corr. qui] quia *C*
postliminio *BT* 3 reducentibus *K* (non *A*) sint *T* eiectis
T ante corr. 4 in iniuriam *B* (non *A*) : iniuria *C* 6 dep. . .
seq. om. *C* 7 qu. por. scr. om. *T* scripto *K*
quia] quasi *C* 8 depotantur *K* : deputantur *BCT* : corr. *dett.*
9 Ser. a vocando *K* ante corr. 11 servi voc. om. *T* sola om. *T* :
summa *K* (non *A*) 13 pereunt omnia *C* div. sunt ca. *C* in q.
CK (ex ex q.) 14 omnes *T* 16 str. ex eo *K* : str. haec ex eo *BD* :
instr. et ex eo *C* : str. eo *T* 17 examinat *C* *T* 18 examinat *C* *T*
22 spiritu (spū) *B* : ipsum *C* torquente *Arev.* 23 negari *C* *K*
24 aetas] et has *T* aptavit *K* : optaverit *Tertull. Apol.* 9 25 graviore
(-ri) *BCK* : maiore *T* 26 masculinum ut vid. *T*

id est claudendo dictum. Est autem uter ex corio factus, in quo parricidae cum simio et gallo et serpente inclusi in mare praecipitantur. Omnium autem istarum mortium genus animadversio nominatur. Animadversio enim est, quando iudex 37
 5 reum punit; et dicitur animadvertere, id est animum illuc advertere, intendere utique ad puniendum reum, quia iudex est. Ideo 38
 autem Romani aquam et ignem interdicebant quibusdam damnatis, quia aer et aqua cunctis patent et omnibus data sunt; ut illi non fruerentur quod omnibus per naturam concessum est.

10 DE CHRONICAE VOCABULO. Chronica Graece dicitur quae XXVIII
 Latine temporum series appellatur, qualem apud Graecos Eusebius Caesariensis episcopus edidit, et Hieronymus presbyter in Latinam linguam convertit. *Χρόνος* enim Graece, Latine tempus interpretatur.

15 DE MOMENTIS ET HORIS. Tempora autem momentis, horis, XXIX
 diebus, mensibus, annis, lustris, saeculis, aetatibus dividuntur. Momentum est minimum atque angustissimum tempus, a motu siderum dictum. Est enim extremitas horae in brevibus inter- 2
 vallis, cum aliquid sibi cedit atque succedit. Hora Graecum
 20 nomen est, et tamen Latinum sonat. Hora enim finis est temporis, sicut et ora sunt finis maris, fluviorum, vestimentorum.

DE DIEBUS. Dies est praesentia solis, sive sol supra terras, XXX
 sicut nox sol sub terris. Vt enim dies aut nox sit, causa est aut supra terram sol, aut sub terris. Dies legitimus viginti quattuor
 25 horarum, usque dum dies et nox spatia sui cursus ab oriente usque ad alium orientalem solem caeli volubilitate concludat. Abusive autem dies unus est spatium ab oriente sole usque ad occidentem. Sunt autem diei spatia duo, interdianum atque 2

4 est (*prius*) *om.* T 6 ad *om.* T 7 aquam et ignem *C¹K²*:
 aqua et ignem *K¹*: aqua et igni *BT* quibus *dam. B* 8 et *om.* *C¹*
 patet *BCT* data est *BT* 10 quae *ABKT*: quia *C¹*: *om.* *L*
 17 menimum *C¹K* a mo. si. dic. *om.* *KL (non A)* 21 ora] orae
dett. finis *BKL*: fines *CT* 22 prescientia *T* supra] super
 (*corr. ex sup?*) *T* 23 si. non sol *C*: si. nox *B¹T* 24 legimus *T¹*:
 legitimus est *B* 25 hor. est us. *K* 26 orientalem *ex orientem K*
 vol. concl.] volentem *K¹ (L n. l.)* 27 abusive . . . sole *om.* *K¹ (non AD) (L n. l.)*

nocturnum; et est dies quidem horarum viginti quattuor, spa-
 3 tium autem horarum duodecim. Vocatus autem dies a parte
 meliore. Vnde et in usu est ut sine commemoratione noctis
 numerum dicamus dierum, sicut et in lege divina scriptum est
 4 (Genes. 1, 5): 'Factum est vespere et mane dies unus.' Dies 5
 secundum Aegyptios inchoat ab occasu solis: secundum Persas
 ab ortu solis: secundum Athenienses a sexta hora diei; secun-
 dum Romanos a media nocte. Vnde et tunc gallicinium est,
 quorum vox diei ostendit praeconium, quando et mesonyctius
 5 afflatus fit. Dies dicti a diis, quorum nomina Romani quibusdam 10
 sideribus sacraverunt. Primum enim diem a Sole appellaverunt,
 qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est
 6 cunctorum dierum. Secundum a Luna, quae Soli et splendore
 et magnitudine proxima est, et ex eo mutuatur lumen. Tertium
 ab stella Martis, quae Vesper vocatur. Quartum ab stella 15
 7 Mercurii, quam quidam candidum circulum dicunt. Quintum
 ab stella Iovis, quam Phaethontem aiunt. Sextum a Veneris
 stella, quam Luciferum asserunt, quae inter omnia sidera plus
 lucis habet. Septimus ab stella Saturni, quae sexto caelo locata
 8 triginta annis fertur explere cursum suum. Proinde autem ex 20
 his septem stellis nomina dierum gentiles dederunt, eo quod
 per eosdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes habere a
 Sole spiritum, a Luna corpus, a Mercurio ingenium et linguam,
 a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Iove temperantiam,
 a Saturno humorem. Talis quippe extitit gentilium stultitia, 25
 9 qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta. Apud Hebraeos
 autem dies prima una sabbati dicitur, qui apud nos dies domini-
 cus est, quem gentiles Soli dicaverunt. Secunda sabbati se-

1 spatium] spatia *K* 5 factum est *om.* *T*¹ 8 tunc *om.* *K*
 9 quando . . . fit *om.* *K* 10 sit *BV* §§ 5-7 iterum in fine lib. xv hab. *D*
 quib. Rom. *T* 12 quia *Isid. nat. rer.* 3, 2 cap. cunct. *K* 13 soli et
CK: solis et *B*: solis est *T* 15 Vesper] vespa *T* 16 quidam] quam *B*
 19 septimum *BC* sexto] septimo *dett.* 20 fertur] ferunt *K* (*L n. l.*)
 suum *om.* *K* (*L n. l.*) 21 dierum *BCT*: diebus *K* (*L n. l.*) 22 ali-
 quid *om.* *K* (*L n. l.*) a sole habere *B* 24 a Mar. sang. ante
 a Merc. *K* 27 dicibatur *K* (*non D*) 28 quem . . . dic. *om.* *KL*
 quam *T ut vid.* (*non U*) secunda feria *om.* *K* (*non L*)

cunda feria, quem saeculares diem Lunae vocant. Tertia
 sabbati tertia feria, quem diem illi Martis vocant. Quarta
 sabbati quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis. Quinta
 sabbati quinta feria est, id est quintus a die dominico, qui apud **10**
 5 gentiles Iovis vocatur. Sexta sabbati sexta feria dicitur, qui
 apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. Sabbatum autem
 septimus a dominico dies est, quem gentiles Saturno dicaverunt
 et Saturni nominaverunt. Sabbatum autem ex Hebraeo in
 Latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requievisset
 10 ab omnibus operibus suis. Melius autem in vocabulis dierum **11**
 de ore Christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit. Tamen
 si quem forte consuetudo traxerit, ut illud exeat ex ore quod
 inprobat corde, intellegat illos omnes, de quorum nominibus
 appellati sunt hi dies, homines fuisse: et propter beneficia quae-
 15 dam mortalia, quia plurimum potuerunt et eminuerunt in hoc
 saeculo, delati sunt eis ab amatoribus suis divini honores et in
 diebus et in sideribus; sed primum a nominibus hominum
 sidera nuncupata, et a sideribus dies sunt appellati. A fando **12**
 autem feriae nuncupatae sunt, quod sit in eis nobis tempus
 20 dictionis, id est in divino vel humano officio fari. Sed ex his
 festos dies hominum causa institutos, feriatos divinorum sacro-
 rum. Partes diei tres sunt: mane, meridies et suprema. Mane **13, 14**
 lux matura et plena, nec iam crepusculum. Et dictum mane
 a mano; manum enim antiqui bonum dicebant. Quid enim
 25 melius luce? Alii mane aestimant vocari a Manibus, quorum
 conversatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia

1 quem... vocant *om.* *KL* dies *A* (*non D*) tertia... (§ 10)
 nuncupatur] sic tertia quarta et (*om.* *L*) quinta et sexta sabbati
 sexta feria *KL* 3 qui mercuris *T*: quemorcoris *U*: qui mercoris
B: qui mercores *A* dicitur *om.* *A* (*non D*) 6 Sabbatus
K (*non L*) 7 dies est *CU*: die est *ABDT*: id est *KL* quem...
 autem] a primo qui *KL* quam *C* 8 et Sat. nom. *om.* *T* saturnis
ABCDU 9 Deus *om.* *K* 13 de quorum] decorum *B* 14 propter
 beneficia *CK*: per ben. *D*: pro ben. *T* (*et fort. Isid.*): pro beneficiis *B*
 15 eminuerunt *BCDT*: invenerunt *K* 16 ei *K* divino honore sed in
T 17 a nom.] hominibus *K* 18 app.] nuncupati *K* 19 appellatae
K eos *T* 21 causas *K* 24 mano] manu *codd.* 25 aestimant *K*:
 existimant (*ext.*) *B* *T*: existimant *C* 26 conversio *B* a terra *B*
 ab ea re *K*: habere *C* *T*

15 manus, id est rarus, est atque perspicuus. Meridies dicta quasi
 medidies, hoc est medius dies ; vel quia tunc purior dies est.
 Merum enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarius
 meridie, quando sol de medio caelo rutilat et omnem orbem
 16 pari claritate inlustrat. Suprema est postrema pars diei, quando 5
 sol cursum suum in occasum vertit : dicta quod superest ad
 17 partem ultimam diei. Serum vocatum a clausis seris, quando
 18 iam nox venit, ut unusquisque somno tutior sit. Hodie quasi
 19 hoc die ; et quotidie; non cotidie, ut sit quot diebus. Cras quod
 20 est postea. Hesternum est pridie ; et dictum hesternum ab 10
 eo quod iam dies ipse sit a nobis extraneus et praetereundo
 21, 22 alienus. Pridie autem quasi priori die. Perendie, id est per
 ante diem, vel in antecessum, id est prius.

XXXI DE NOCTE. Nox a nocendo dicta, eo quod oculis noceat.
 Quae idcirco lunae ac siderum lucem habet, ne indecora esset, 15
 et ut consolaretur omnes nocte operantes, et ut quibusdam
 animantibus, quae lucem solis ferre non possunt, ad sufficien-
 2 tiam temperaretur. Noctis autem et diei alternatio propter
 vicissitudinem dormiendi vigilandique effecta est, et ut operis
 3 diurni laborem noctis requies temperet. Noctem autem fieri, 20
 aut quia longo itinere lassatur sol, et cum ad ultimum caeli
 spatium pervenit, elanguescit ac tabefactus efflat suos ignes ;
 aut quia eadem vi sub terras cogitur qua super terras pertulit
 lumen, et sic umbra terrae noctem facit. Vnde et Vergilius
 (Aen. 2, 250) :

Ruit Oceano nox,

involvens umbra magna terramque polumque.

4 Noctis partes septem sunt, id est vesper, crepusculum, conti-

1 *vel μᾶνός* rarus BT: clarus CK 2 hoc . . . dies om. K (non A)
 purius K: prior T est om. B 4 de medio KT: medio B: in
 medio C et . . . inl. om. K (non A) 6 a parte ultima T
 7 clausis ex claris K 8 ut] et T Hodie] Die T 9 non cot.
 om. T sit om. C¹ 10 postera Arev. (cf. Aug. loc. hept. 3, 12,
 p. 572, 29) Externum codd. (et Isid.) externum (-no) ABCT: sternum
 K 13 in om. B 14 eo om. T 15 inde contra T 16 con-
 solarentur CK 20 temperaret CK 21 lassatus C 22 per-
 venerit C² K: pervenient C¹ labefactus dett.: labefactus Arev. (ex
 Lucr. 5, 651) 23 qui C¹ vis K quia C¹: qui T protulit K

cinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum. Ve- 5
 sperum ab stella occidentali vocatum, quae solem occiduum
 sequitur et tenebras sequentes praecedit. De qua Vergilius
 (Aen. 1, 374):

Ante diem clauso conponit vesper Olympo.

Tenebras autem dictas, quod teneant umbras. Crepusculum 6, 7
 est dubia lux. Nam creperum dubium dicimus, hoc est
 inter lucem et tenebras. Conticinium est quando omnes 8
 silent. Conticescere enim silere est. Intempestum est medium 9
 et inactuosum noctis tempus, quando agi nihil potest et omnia
 sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intellegitur, nisi per
 actus humanos. Medium autem noctis actum caret. Ergo intem- 10
 pesta inactiosa, quasi sine tempore, hoc est sine actu, per quem
 dinoscitur tempus; unde est: 'Intempestive venisti.' Ergo intem-
 15 pesta dicitur quia caret tempora, id est actum. Gallicinium pro- 11
 pter gallos lucis praenuntios dictum. Matutinum est inter absces- 12
 sum tenebrarum et aurorae adventum; et dictum matutinum
 quod hoc tempus inchoante mane sit. Diluculum quasi iam inci- 13
 piens parva diei lux. Haec et aurora, quae solem praecedit.
 20 Est autem aurora diei clarescentis exordium et primus splendor 14
 aeris, qui Graece ἠὼς dicitur; quam nos per derivationem auroram
 vocamus, quasi eororam. Vnde est illud (Virg. Aen. 2, 417):

et laetus Eoos

Eurus equis.

et (Virg. Aen. 1, 489):

Eoasque acies.

DE HEBDOMADA. Hebdomada dicta a numero septem XXXII
 dierum, quorum repetitione et menses et anni et saecula pera-

2 quae] quod B 3 sequuntur B 5 clausum K conponet Virg.
 (et Isid.?) § 7 ante § 5 BTD (et Isid.) 8 omnia C 9 silet C¹
 10 o. sapore C¹: omni opere A 11 nisi act. B¹ 12 caret actum K
 (non A) intempesta C: tempesta B 13 haec est B 14 intem-
 pestiva K¹ ergo . . . actum om. K in tempestate T 15 quia]
 quae A tempore B Gallicinius . . . dictus K 16 est om. K
 accessum T 17 aurorae] lucis K (non A) 18 in quo ante C maniscit
 K 19 praecedit T 21 quam] quem CK 22 qu. eorum K
 23 eos BT¹: eous KT²: eois C 24 eus C¹ 25 et] et iterum
 CK: om. BDT

guntur ; ἐπὶ enim Graeci septem dicunt. Hanc nos septimanam vocamus, quasi septem luces. Nam mane lux est. Octavus autem dies idem primus est, ad quem reditur et a quo rursus hebdomadae series orditur.

XXXIII DE MENSIBVS. Mensis nomē est Graecum de lunae nomine tractum. Luna enim μῆνη Graeco sermone vocatur ; unde et apud Hebraeos menses legitimi non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, quod est de nova ad novam. 2 Aegyptii autem primi propter lunae velociorem cursum, et ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis adinvenerunt ; quoniam tardior solis motus facilius 3 poterat comprehendere. Ianuarius mensis a Iano dictus, cuius fuit a gentilibus consecratus ; vel quia limes et ianua sit anni. Vnde et bifrons idem Ianus pingitur, ut introitus anni et exitus 4 demonstraretur. Februarius nuncupatur a Februo, id est Plutone, cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarius diis superis, 5 Februarium diis Manibus Romani consecraverunt. Ergo Februarius a Februo, id est Plutone, non a febre, id est aegritudine 6 nominatus. Martius appellatus propter Martem Romanae gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia agantur ad marem et ad concumbendi voluptatem. Idem appellatur et mensis novorum, quia anni initium mensis est Martius. Idem 7 et novum ver ab indiciis scilicet germinum, quia in eo viridantibus fructibus novis transactorum probatur occasus. Aprilis pro Venere dicitur, quasi Aphrodis ; Graece enim Ἀφροδίτη Venus 8 dicitur ; vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem, quasi Aperilis. Maius dictus a Maia matre Mercurii ; vel a maioribus

1 enim om. K grece s. dicitur T 3 oct. . . . ord. om. C prim.
ad K 4 ebdomadis T 5 gr. no. est C : no. gr. A de . . . trac.
om. T 6 grece C 7 circulos C¹ 8 numerantur K qui est dett.
11 dies K : duodecim Schwarz 12 cui CK 13 gentibus K (non A)
14 biformis K (non A) et om. T 15 demonstrat BT a februa
codd. (etiam Trin.) 16 cui neominiae sacrificabantur K 17 februarius
K cons. Rom. K 18 a februa codd. (etiam Trin.) febre egr. T
20 actorem T 21 marem] martem C¹ concubendi KT 22 initio
K 23 novum ver T² : november BDT¹A (ex-bris) Trin. : primum (ex-us
C) ver CK 24 praebet K 25 afrodis CK : afrondis ABT greci
K enim om. A Ἀφροδίτη] afrodis codd. 26 hoc in mense K (non
A) aperientur K (non A) 27 a moribus maioris na. K (non A)

natu, qui erant principes reipublicae. Nam hunc mensem
 maioribus, sequentem vero minoribus Romani consecraverunt.
 Vnde et Iunius dicitur. Antea enim populus in centurias 9
 seniorum et iuniorum divisus erat. Iulius vero et Augustus 10
 5 de honoribus hominum, Iulii et Augusti Caesarum, nuncupati
 sunt. Nam prius Quintilis et Sextilis vocabantur: Quintilis,
 quia quintus erat a Martio, quem principem anni testantur
 esse Romani; Sextilis similiter, quod sextus. September nomen 11
 habet a numero et imbre, quia septimus est a Martio et imbres
 10 habet. Sic et October, November atque December ex numero
 et imbris acceperunt vocabula; quem numerum decurrentem
 December finit, pro eo quod denarius numerus praecedentes
 numeros claudit. Kalendas autem, Nonas et Idus propter festos 12
 dies Romani instituerunt; vel propter officia magistratum. In
 15 his enim diebus conveniebatur in urbibus. Quidam autem 13
 Kalendas a colendo appellari existimant. Apud veteres enim
 omnium mensuum principia colebantur, sicut et apud Hebraeos.
 Idus autem plerique Latinorum ab edendo dictum putant, quod
 hi dies apud veteres epularum essent. Nonae a nundinis 14
 20 vocatae. Nundinae enim sunt publicae conventiones sive
 mercimonia.

DE SOLSTITIIS ET AEQUINOCTIIS. Solstitium dictum quasi XXXIV
 solis statio, quod tunc sole stante crescant dies vel noctes.
 Aequinoctium appellatum quod tunc dies et nox horarum
 25 spatii aequali consistunt. Duo sunt autem solstitia: unum 2
 aestivum, VIII Kal. Iul., de quo tempore remeare sol ad
 inferiores incipit circulos; aliud hiemale, VIII Kal. Ian., quo
 tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde hiemalis
 solstitii dies minimus, sicut aestivi maximus invenitur. Item 3

3 ante CT ex corr.	centuria CKT	4 div. est K	et om.
C ¹ 8 romanis C ¹	quod sit se. K	9 et imb. ha. sic et om.	
K (non A)	11 decurrente decembre K	12 num. praec. om. T	
18 dictos K	19 apud] quod B	Nonas K: non (del.) ea (del.)	
nonae C	21 metcimonia C ¹	23 statium K	crescat C: crescunt K
24 nox] noctes KT ante corr.	25 spatia aequalia K	solicia K ¹	
26 estuum C ¹ : est iunium T	de om. K	28 temp. alt. K	hiemales
... minores ... maiores inveniuntur K	29 solistiis T		

duo sunt aequinoctia, unum vernale et aliud autumnale, quae Graeci *ἱσημερίας* vocant. Sunt autem haec aequinoctia die VIII Kal. Apr. et VIII Kal. Oct., quia annus olim in duas tantum partes dividebatur, hoc est in aestivum et hiemale solstitium, et in duo hemisphaeria.

5

XXXV DE TEMPORIBVS ANNI. Tempora anni quattuor sunt: ver, aestas, autumnus et hiems. Dicta sunt autem tempora a communionis temperamento, quod invicem se humore, siccitate, calore et frigore temperent. Haec et curricula dicuntur, quia 2 non stant, sed currunt. Constat autem post factum mundum 10 ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse divisa. Quorum temporum talem veteres faciunt discretionem, ut primo mense ver novum dicatur, secundo adultum, tertio praeceps. 3 Sic [et] aestas in suis tribus mensibus, nova, adulta et praeceps. Sic [et] autumnus, novus, adultus et praeceps. Item 15 hiems, nova, adulta et praeceps sive extrema. Vnde est illud (Virg. Georg. 1, 340):

Extremae sub casu hiemis.

Ver autem dictum quod viret. Tunc enim post hiemem vesti- 4 tur tellus herbis, et in florem cuncta rumpuntur. Aestas dicitur ab 20 aestu, id est a calore; et aestas quasi usta, id est exusta et arida. 5 Nam calor aridus est. Autumnus a tempestate vocatus quando 6 et folia arborum cadunt et omnia maturescunt. Hiemem ratio hemisphaerii nuncupavit, quia tunc breviori sol volvitur circulo. Vnde et hoc tempus bruma dicitur, quasi *βραχύς*, id est brevis; 25 vel a cibo, quod maior sit tunc vescendi appetitus. Edacitas enim Graece *βρῶμα* appellatur; unde et inbrumarii dicuntur

2 octabo kalendarum octubrium et octabo kalendarum aprilium *T*¹
3 tan. ol. in du. *T* 4 in hiem. *BC* 6 sunt qu. *C* 7 aut. hi. *K*
autem *om. K* 8 quod] quo *K* 11 fuisset *T* 12 tales *K* discr.
fac. *B* primum mensem *K* 13 secundum . . . tertium *BK* 14 et
hab. *BK*: *om. ACT* 15 et hab. *BT*: *om. ACK* adul. praec. *K*
(non *A*) item . . . praec. *om. A* 16 adul. praec. *K* unde et
illud *A*: unde et est illud *B*: *om. K* 18 caso *K*: casum *C* 19 vertitur
B 21 usta id est *om. K*: id est exusta *om. T* 22 Aut. autem a *K*
vocatur *C* 25 *βραχύς*] brachin *C*: brachin *B*: bracin *K*: brasin *T*
quasi *βραχὺς ἡμαρ* id est brevis dies *Serv. ad Aen. 2, 472* 27 *βρῶμα*
bruma (-mo *C*) *codd.* inbrumari *C*¹: inbruniarii ut vid. *T*:
brumarii *K*: brumatici *B*: brumati *Gloss.*

quibus fastidium est ciborum. Hibernus autem inter hiemem 7
 et vernum est, quasi hievernus; qui plerumque a parte totum,
 hiemem, significat. Haec tempora singulis etiam caeli partibus
 adscribuntur. Ver quippe orienti datur, quia tunc ex terris 8
 5 omnia oriuntur; aestas vero meridiano, eo quod pars eius
 calore flagrantior sit; hiems septemtrioni, eo quod frigoribus
 et perpetuo gelu torpet; autumnus occiduo, propter quod graves
 morbos habet, unde et tunc omnia folia arborum defluit. Vt
 autem autumnus abundet morbis, facit hoc confinium frigoris
 10 et caloris, et conpugnancia inter se contrariorum aerum.

DE ANNIS. Annus est solis anfractus, cum peractis tre- XXXVI
 centis sexaginta quinque diebus ad eadem loca siderum redit.
 Annus autem dictus quia mensibus in se recurrentibus volvitur.
 Vnde et anulus [dicitur], quasi annuus, id est circulus, quod in
 15 se redeat; [ut] Vergilius (Georg. 2, 402):

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Sic enim apud Aegyptios indicabatur ante inventas litteras 2
 picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit.
 Alii annum dicunt ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est ab innova-
 20 tione; renovatur enim semper. Tria sunt autem genera an- 3
 norum. Aut enim lunaris annus est triginta dierum; aut
 solstitialis, qui duodecim continet menses; aut magnus, om-
 nibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post
 annos solstitiales plurimos. Aera singulorum annorum est con- 4
 25 stituta a Caesare Augusto, quando primum censu exagitato
 Romanum orbem descripsit. Dicta autem aera ex eo, quod
 omnis orbis aes reddere professus est reipublicae.

DE OLYMPIADIBVS ET LVSTRIS ET IVBILEIS. Olympias XXXVII
 apud Graecos constituta apud Elidem Graeciae civitatem, Eliis

1 hieme et verno BT: hiemen et verno C¹: hiemem et verem K
 2 hievernus C tota K 5 mer. quod K 6 hiems . . . torpet in fine
 paragraphi T 8 omnes K folio T defluet KT 10 intra se B
 12 eandem KT sid. loca K 13 currentibus K 14 dicitur hab.
 BK: om. CT annuus K: annus T 15 ut hab. CK: om. BT
 18 mordentem codd. quia] qui K 19 alii] illi K id est om. B
 a renouatione K 20 genera] tempora BC 26 romanorum urbem
 A dicta . . . reip. om. B¹ au. est era T ex om. A 29 apud]
 apoto K colys ag. K: elisagentibus C¹

- agentibus agonem et quinquennale certamen, quattuor mediis annis vacantibus ; et ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadem vocaverunt, quadriennio in una olympiade supputato.
- 2 Lustrum vero est πεντετηρίς, id est quinquennium, quod quinto anno dicitur condi propter olympiadas a Romanis ; adhuc enim 5 consules, adhuc aera nondum erat. Est enim quinquennale tempus. Ideo vero sic vocatum, eo quod censu per quinquennium in republica peracto urbs Roma lustrabatur. Iubileus interpretatur remissionis annus. Est enim Hebraicus et sermo et numerus, qui septenis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta novem annis textitur ; in quo clangebantur tubae, et ad omnes revertebatur antiqua possessio, debita absolvebantur, 10 confirmabantur libertates. Hunc numerum etiam in diebus Pentecosten et ipsi celebramus post Domini resurrectionem, remissa culpa et totius debiti chirographo evacuato, ab omni 15 nexu liberi suscipientes advenientem in nos gratiam Spiritus sancti.

- XXXVIII DE SAECVLIS ET AETATIBVS. Saecula generationibus constant ; et inde saecula, quod se sequantur : abeuntibus enim aliis alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum 20 dicunt, quem Hebraei iubileum vocant. Ob hanc causam et ille Hebraeus, qui propter uxorem et liberos amans dominum suum aure pertusa servitio subiugatus, servire iubetur in saeculum, hoc est usque ad annum quinquagesimum. Aetas ple- 3 rumque dicitur et pro uno anno, ut in annalibus, et pro septem, 25 ut hominis, et pro centum, et pro quovis tempore. Vnde et aetas tempus, quod de multis saeculis instruitur. Et dicta

2 eolydum K : Eliorum Schwarz 4 πεντετηρίς] pentesin CK : penteteresin BT 6 nondum] non T 7 sic om. K censum . . .
 peractum K 8 orbis C¹ : urbis KT 9 sermone et numeru K
 11 textitur om. K (non A) 12 omnem hominem rev. K adsolveban-
 tur T : solvebantur B 13 libertas C etiam om. K 14 pentecostes
 dett. cebramus K Domini om. T 15 cyrografum deb. evacuatum
 K
 XXXVIII-IX Pleniorum apparatus in editione Mommseniana
 chronicorum Isidori invenies 19 se om. BT 20 aliis alii BC : ali T
 23 a serv. subiugatis C : om. K (non A) 24 hoc est id est us. K
 25 et om. K (non A) in om. B annalibus C¹ : animalibus K :
 annualibus T 26 certum C¹ unde etas T

aetas, quasi aevitas, id est similitudo aevi. Nam aevum est 4
 aetas perpetua, cuius neque initium neque extremum noscitur,
 quod Graeci vocant αἰῶνας; quod aliquando apud eos pro
 saeculo, aliquando pro aeterno ponitur. Vnde et apud Latinos
 5 est derivatum. Aetas autem proprie duobus modis dicitur: 5
 aut enim hominis, sicut infantia, iuventus, senectus: aut mundi,
 cuius prima aetas est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe
 usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta
 a David usque ad transmigrationem Iuda in Babyloniam; quinta
 10 deinde [a transmigratione Babylonis] usque ad adventum Sal-
 vatoris in carne; sexta, quae nunc agitur, usque quo mundus
 iste finiatur. Quarum decursus per generationes et regna ita 6
 inspicitur.

DE DESCRIPTIONE TEMPORVM. Prima aetas in exordio sui XXXIX
 15 continet creationem mundi. Primo enim die Deus [in] lucis
 nomine condidit angelos; secundo in firmamenti appellatione
 caelos; tertio in discretionis vocabulo speciem aquarum et
 terrae; quarto luminaria caeli; quinto animantia ex aquis;
 sexto animantia ex terra et hominem, quem appellavit Adam.

20 **Prima aetas.** Adam ann. ccxxx genuit Seth, a quo filii 2
 Dei. [ccxxx]. Seth ann. ccv genuit Enos, qui coepit invo-
 care nomen Domini. [ccccxxv]. Enos ann. cxc genuit Cai-
 nan. [dcxxv]. Cainan ann. clxx genuit Malalehel. [dcccxcv].
 Malalehel ann. clxv genuit Iareth. [dcccclx]. Iareth ann. 3
 25 clxii genuit Enoc, qui translatus est. [mcxxii]. Enoc ann.
 clxv genuit Matusalam. [mccclxxxvii]. Matusalam ann. 4
 clxvii genuit Lamech. [mccccliv]. Lamech ann. clxxxviii
 genuit Noe. Arca aedificatur. [mdcxlii]. Noe autem ann.

9 Iuda in om. K (non A) babillonis K (non A) 10 deinde om.
 K a transm. Bab. hab. K: om. ABCT Salv. ABCT: Christi K
 11 in carne om. K (non A) agitur om. K¹ 14 aet. est in C¹
 15 rationem mun. K in hab. K: om. B¹CT § 2 sqq. Numeros
 annorum mundi hab. (inter textum) ATU: om. BCK. Eos dedi inter
 textum uncinis inclusos, neglecta in apparatu critico discrepantia codicum
 20 ccxxx] cxxx C 22 clxxxx] cxl K: clxv T 25 Enoch autem
 a. K 26 clxv] clxvi C 28 arca aed. om. K Noe autem . . .
 diluvium BTU: Noe vero . . . catacl. an. 11mccxlii CK

ISIDORI

- DC factum est diluvium. [IIMCCXLII]. [Noe vero D cum esset annorum genuit tres filios, Sem, Cham et Iaphet. Cuius sexcentesimo vitae anno factum est diluvium. Sunt autem ab Adam usque ad cataclismum anni IIMCCLII]. **Secunda aetas.**
- 5 Sem [cum esset annorum c] ann. II post diluvium genuit 5 Arfaxat, a quo Chaldaei. [IIMCCXLIV]. Arfaxat ann. CXXXV genuit Sala, a quo Samaritae et Indi. [IIMCCCLXXIX]. Sala
- 6 ann. CXXX genuit Heber, a quo Hebraei. [IIMDIX]. Heber ann. CXXXIV genuit Falec. Turris aedificatur [hoc tempore divisae sunt linguae et per orbem terrae facta est dispersio in 10 aedificatione turris]. [IIMDCXLIII]. Falec ann. CXXX genuit Ragau. Dii primum adorantur. [IIMDCCLXXIII]. Ragau ann. CXXXII genuit Seruc. Regnum inchoat Scytharum. [IIMDCCCV].
- 7 Seruc ann. CXXX genuit Nachor. Regnum Aegyptiorum nascitur. [IIMXXXV]. Nachor ann. LXXIX genuit Thara. Regnum 15 Assyriorum et Siciniorum exoritur. [IIMCXIV]. Thara ann. LXX genuit Abraham. Zoroastres magicam repperit. [IIMCLXXXIV].
- 8 **Tertia aetas.** Abraham ann. c genuit Isaac et Ismahel, a quo Ismahelitae. [IIMCCLXXXIV]. Isaac ann. LX genuit Iacob. Argivorum regnum inchoat. [IIMCCCXLIV]. Iacob ann. xc genuit 20 Ioseph. Phoroneus Graeciae leges dedit. [IIMCCCCXXXIV].
- 9 Ioseph ann. cx. Graecia segetes habere coepit. [IIMDXLIV]. Hebraeorum [in Aegypto] servitus ann. CXLIV. Athlans astrologiam invenit. [IIMDCLXXXVIII]. Moyses ann. XL. Hebraei
- 10 litteras habere coeperunt. [IIMDCCXXVIII]. Iosue ann. XXVII. 25 Ericthonius in Troia [primus] quadrigam iunxit. [IIMDCCLV]. Gothonihiel ann. XL. Catmus litteras Graecis dedit. [IIMDCCXCV].

5 cum es. an. c hab. CK: om. BTU post dil. om. T (non U)
 7 Sala] cainan K a quo . . . Indi om. B: cainan cum esset annorum
 CXXX genuit salam a quo . . . Indi K 9 turr. aed. BCU: tunc turr. aed.
 T: hoc temp. . . in aed. turr. K 11 Falec autem an. B 12 tunc
 primum dii adorantur K² (om. K¹) Ragau . . . Scyth. om. K¹ 13 CXXXV
 K² reg. tunc inc. CK² inchoatus citharum C¹ 14 Ser. . .
 nasc. om. K¹ nascitur] inchoat T ante corr. 17 Zor. artem mag. K
 18 quo et Ism. C 19 Arg. reg. in. om. AK (non Bern. extr.) 20 xc]
 LXL U: XL T: LXV CK 22 CX] CVIII K capit C¹ 23 in Aeg. hab.
 KU: om. BCT servitutis C 24 XL rexit populum Hebr. Bern. extr.
 (non AU) 25 XXVII] CXVII K 26 primus hab. CK: om. BT

Aoth ann. LXXX. Fabulae fictae [sunt]. [IIIMDCCCLXXV].
 Debbora ann. XL. Apollo [medicinae artem invenit] citharam
 repperit. [IIIMDCCCXV]. Gedeon ann. XL. Mercurius lyram 11
 condidit. [IIIMDCCCCLV]. Abimelech ann. III. Chorus in
 5 Graecia inventus. [IIIMDCCCCLVIII]. Tola ann. XXIII. Priamus
 regnavit in Troia. [IIIMDCCCCLXXXI]. Iair ann. XXII. Car-
 mentis Latinas litteras repperit. [IVMIII]. Iepte ann. VI.
 Hercules flammis se iniecit. [IVMIX]. Abessa ann. VII. Alex-
 ander Helenam rapuit. [IVMXVI]. Abdon ann. VIII. Troia 12
 10 capta est. [IVMXXIV]. Samson ann. XX. Ascanius Albam
 condidit. [IVMXXIV]. Eli [sacerdos] ann. XL. Arca testamenti
 capitur. [IVMLXXXIV]. Samuhel et Saul ann. XL. Homerus
 fuisse putatur. [IVMCXXIV]. **Quarta aetas.** David ann. XL. 13
 Carthago a Didone conditur. [Gad, Nathan et Asaph pro-
 phetaverunt.] [IVMCLXIV]. Salomon ann. XL. Templum
 15 Hierosolymis aedificatur. [IVMCCIV]. Roboam ann. XVII. 14
 Regnum Israhel et Iuda dividitur. [IVMCCXXI]. Abia ann. III.
 Sub quo Abimelech pontifex fuit. [IVMCCXXIV]. Asab ann.
 XLI. Achias, Amos, Ieu, Iohel [et Azarias] prophetaverunt.
 20 [IVMCCCLXV]. Iosaphat ann. XXV. Prophetavit Helias, Abdias 15
 et Micheas. [IVMCCXC]. Ioram ann. VIII. Prophetavit Helias
 et Heliseus. [IVMCCXCVIII]. Ochozias ann. I. Helias rapi-
 tur. [IVMCCXCIX]. Athalia ann. VII. Ionadab sacerdos claruit.
 [IVMCCCVI]. Ioasann. XL. Heliseus moritur. [IVMCCCLXVI]. Ama- 16
 25 sias ann. XXIX. Carthago condita. [IVMCCCLXXV]. Ozias ann.
 LII. Olympias a Graecis instituitur. [IVMCCCCXXVII]. Ioathan
 ann. XVI. Romulus nascitur. [IVMCCCCXLIII]. Acas ann. XVI. 17

1 sunt hab. CKU: om. BT 2 medic. art. inv. hab. B: om. C¹KTU
 (Ap. . . . Gedeon ann. XL om. Bern. extr.) 3 libram T¹ 5 xxiii]
 xxii B 6 regnavit BCT: regnat KU 7 vi] vii K 8 abessa
 KT: esebon BC 9 Labdon B 11 sacerdos hab. BC: om. KTU
 12 et Saul om. KU 14 Gad . . . proph. hab. BC: om. KT prophe-
 tabant B 15 XL om. K 17 Israhel] roboam T 19 xli] xlii T
 et Az. hab. B (ante proph.) C (post proph.): om. KTU 20 xxv] xxvi
 T prophetaverunt K Prophetavit . . . Ioram ann. viii om. T¹
 (non U) 21 Ioram] Ioas K Helias prophetavit et Heliseus K
 (non U) 23 Atalia T: Otholia K: Gotolia BC 24 Ioas] Iosias
 K (non U)

- Roma conditur. [IVMCCCCLIX]. Ezechias ann. XXIX. Senatus
Romae fit. [IVMCCCCLXXXVIII]. Manasses ann. LV. Sibylla
Samia claruit. [IVMDXLIH]. Amon ann. XII. Census primum
18 agitur. [IVMDLV]. Iosias ann. XXXII. Thales philosophus
agnoscitur. [IVMDLXXXVII]. Ioachim ann. XI. Nabuchodo- 5
nosor Iudaeam capit. [IVMDXCVIII]. Sedechias ann. XI. Tem-
plum Hierosolymis incensum est. [IVMDCIX]. **Quinta aetas.**
19 Hebraeorum captivitas ann. LXX. Iudith historia conscribitur.
[IVMDCLXXIX]. Darius ann. XXXIV. Iudaeorum captivitas sol-
vitur. [IVMDCCXIII]. Xerxes ann. XX. Sophocles et Euri- 10
pides tragoedi celebrantur [celeberrimi ac insignes habentur].
20 [IVMDCCXXXIII]. Artaxerxes ann. XI. Esdras incensam legem
renovat. [IVMDCCLXXIII]. Darius [qui et Nothus] ann. XIX.
Haec aetas habuit Platonem [IVMDCCXCII]. Artaxerxes ann.
21 XL. Hester historia expletur. [IVMDCCXXXII]. Artaxerxes 15
[qui et Ochus] ann. XXVI. Demosthenes et Aristoteles praedi-
cantur. [IVMDCCLVIII]. Xerxes [Ochi filius] ann. IV. Xeno-
crates inlustris habetur. [IVMDCCLXII]. Darius [Arsami filius]
ann. VI. Alexander Hierosolymam cepit. [IVMDCCLXVIII].
22 Alexander [Macedo] ann. V. [Alexander] Asiam obtinuit. 20
[IVMDCCLXXXIII]. Ptolomaeus ann. XL. Macchabaeorum liber
inchoat primus. [IVMDCCCXIII] Philadelphus ann. XXXVIII.
Septuaginta interpretes agnoscuntur. [IVMDCCCCLI]. Euer-
getes ann. XXVI. Iesus Sapientiae librum componit.
23 [IVMDCCCCLXXVII]. Philopater ann. XVII. Macchabaeorum 25
secundi libri historia. [IVMDCCCXCIV]. Epiphanes ann.

1 Roma cond.] senatus rome fit T Ez. a. XXIX om. T¹: add. T²
4 Iosias] Ioas B 6 cepit T 8 conscripsit T (non U) 9 XXXIIII]
XXXVII CK 11 celebrantur BCT: celebratur U: celeberrimi . . . haben.
K 13 renovavit (ex renno-) C: renovat ex revocat A qui et
No. hab. KU (est): om. BCT 16 qui et Och. hab. B (ante Art.) K:
om. CTU Bern. extr. qui . . . Xerxes om. A XXVI] XXXVI Bern.
extr. 17 Xerxes] Arses K Ochi fil. hab. K: om. BCTU Bern. 611
18 Ars. fil. hab. K: om. ABCTU Bern. extr. 20 Macedo hab. C (ex
-dos) KU: om. BT Bern. extr. Alexander hab. CTU Bern. extr.: om.
B: qui et K obt. Deinc alexandrie (-lax-) reges incipiunt Photlomeus
(Ptol-) UT marg. 23 agnoscuntur] habentur T (non U) 24 XXVI]
XXVII CT¹ 26 secundus liber scribitur K: secundi libri storiam T:
secundi libri storia (hist-) componitur BC: secundi libri storia scribitur U

- xxiv. Romani Graecos obtinuerunt. [VMXVIII]. Philometer
ann. xxxv. Scipio Africam vicit. [VMLIII]. Euergetes ann. 24
xxix. Brutus Hispaniam subegit. [VMLXXXII]. Soter ann. xvii.
Thraces Romanis subiciuntur. [VMXCIX]. Alexander ann. x.
5 Syria [a] Romanis subiecta est. [VMCIX]. Ptolomaeus ann. 25
viii. Rhetorica ars Romae coepit. [VMCXVII]. Dionysius ann.
xxx. Pompeius Iudaeam capit. [VMCXLVII]. Cleopatra ann.
ii. Aegyptus Romanis subditur. [VMCXLIX]. Iulius [Caesar]
ann. v. Hic prior monarchiam tenuit. [VMCLIV]. **Sexta aetas.**
10 Octavianus ann. lvi. Christus nascitur. [VMCCX]. Tiberius 26
ann. xxiii. Christus cruci figitur. [VMCCXXXIII]. Gaius Caligula
ann. iv. Matthaeus Evangelium [suum] scripsit. [VMCCXXXVII].
Claudius ann. xiv. Marcus Evangelium edidit. [VMCCLI]. Nero 27
ann. xiv. Petrus et Paulus necantur. [VMCCLXV]. Vespasia-
15 nus ann. x. Hierosolyma a Tito subvertitur. [VMCCLXXV].
Titus ann. ii. Hic facundus et pius fuit. [VMCCLXXVII]. 28
Domitianus ann. xvi. Iohannes in Pathmos relegatur.
[VMCCXCIII]. Nerva ann. i. Iohannes Ephesum redit.
[VMCCXCIV]. Traianus ann. xix. Iohannes apostolus requiescit.
20 [VMCCCXIII]. Hadrianus ann. xxi. Aquila interpres habetur. 29
[VMCCCXXXIV]. Antoninus [Pius] ann. xxii. Valentinus et
Marcion agnoscuntur. [VMCCCLVI]. Antoninus [Verus] ann.
xix. Cataphrygarum haeresis oritur. [VMCCCLXXV]. Commo- 30
dus ann. xiii. Theodotion interpres habetur. [VMCCCLXXXVIII].
25 Helius Pertinax ann. i. Nihil habet historiae. [VMCCCLXXXIX].
Severus ann. xviii. Symmachus interpres habetur. [VMCCCVII].
Antoninus ann. vii. Quinta editio Hierosolymis invenitur. 31

2 africanus C¹ 3 xxix] xviii C 4 traces ex siriisa T sub-
iecta est T 5 siriis T a hab. CT; om. BK 6 romam cepit T
8 Caesar hab. BK; om. CT 9 v] vi K prior BKTU: primus C
10 lvi] lvi ex lv K 12 Ev. suum scr. K (non A) scribit B
13 marcus christum evangelizat U 18 rediit KT 19 xix] xviii K
apostolus om. U requiebit T 21 antonius KTU Pius
hab. CKT²; om. BT¹U 22 agnoscitur KT (non U) Ant. . .
oritur om. T¹ antonius CKUT² Verus hab. K; om. BCU:
minor T² 23 xviii T² (cum Isid. Chronic. codd.) 27 Antonius
KTU Ant. sueri T² edictio C¹ iherosolimis (sim.) TU:
in hierosolimis K

- [VMCCCCXIV]. Macrinus ann. I. Huius brevitās vitae nihil
gestorum habet. [VMCCCCXV]. Aurelius ann. III. Sabellius
32 oritur. [VMCCCCXVIII]. Alexander ann. XIII. Origenes in-
signis habetur. [VMCCCCXXXI]. Maximus ann. III. Iste Ger-
manos vicit. [VMCCCCXXXIV]. Gordianus ann. VII. Hic de Par- 5
33 this et Persis triumphavit. [VMCCCCXLI]. Philippus ann. VII.
Hic primus Christianus imperator fuit. [VMCCCCXLVIII]. Decius
ann. I. Antonius monachus claruit. [VMCCCCXLIX]. Gallus
ann. II. Novatus haeresim condidit. [VMCCCCLI]. Valerianus
34 ann. XV. Cyprianus martyrio coronatur. [VMCCCCLXVI]. Clau- 10
dus ann. II. Iste Gothos ab Illyrico expulit. [VMCCCCLXVIII]. Au-
relianus ann. V. Iste Christianos persequitur. [VMCCCCLXXIII].
35 Tacitus ann. I. [Nihil memorabile egit.] [VMCCCCLXXIV]. Pro-
bus ann. VI. Manichaeorum haeresis orta est. [VMCCCCLXXX].
Carus ann. II. Iste de Persis triumphat. [VMCCCCLXXXII]. 15
Diocletianus ann. XX. Iste divinis libris adustus, martyria facit.
[VMDII]. Galerius ann. II. [Nihil dignum historiae contulit].
36 [VMDIV]. Constantinus ann. XXX. Nicaena synodus congrega-
tur. [VMDXXXIV]. Constantius ann. XXIV. Anthropomor-
phitarum haeresis oritur. [VMDLVIII]. Iulianus ann. II. Hic 20
37 ex Christiano paganus efficitur. [VMDLX]. Iovianus ann. I.
Iste iterum Christianus effectus est. [VMDLXI]. Valentinianus
ann. XIV. Gothi haeretici efficiuntur. [VMDLXXV]. Gratianus
ann. VI. Priscillianus agnoscitur. [VMDLXXXI]. Valentinianus
ann. IX. Hieronymus in Bethlehem praedicatur. [VMDXC]. 25
Theodosius ann. III. Iohannes Anachoreta claruit. [VMDXCIII].
38 Arcadius ann. XIII. Iohannes Chrysostomus floruit. [VMDCVI].
Honorius ann. XV. Augustinus Episcopus claruit. [VMDCXXI].

2 gestorum habet] habet storie *T* (*non U*) Aurelius aurelianus *B*
(*non A*) III] IIII *B* 3 orig. alexandrie insig. *U* 5 VII] VI *B*
8 Antoninus *B* Gallerius *T* (*non U*) 9 condit *B* 12 V] VI *K*
13 nihil memorabile egit *CK*: huius vitae brevitās prenotatione (-notione)
caret *T²U*: haec vita brevitās natal (*i. e.* natalis) prenotat *H*: *om. ABT¹*
14 VI] VII *K* 16 XX] XXV *K* 17 nihil . . . cont. *CU*: nil historiae
gessit *K*: *om. ABT* 20 ann. II] secundus *B* 21 ex] et *C¹*
22 Valens (-les) *KU* 24 VI ambrosius mediolanus et martinus turo-
nensis insignis habetur priscill. *B* Valentinianus *K* (*non U*) 25 IX]
VII *BC* 26 III] ex IIII ut vid. *K* 27 floruit] claruit *K* (*non U*)

Theodosius ann. xxvii. Nestorius haeresiarches extitit.
 [VMDCLVIII]. Marcianus ann. vi. Chalcedonensis synodus 39
 agitur. [VMDCLIV]. Leo maior ann. xvi. Aegyptus errore
 Dioscori latrat. [VMDCLXX]. Zenon ann. xvii. Acephalorum
 5 haeresis orta est. [VMDCLXXXVII]. Anastasius ann. xxvii. Ful- 40
 gentius Episcopus praedicatur. [VMDCCXIV]. Iustinus ann. viii.
 Acephalorum haeresis abdicatur. [VMDCCXXII]. Iustinianus
 ann. xxxix. Wandali Africa extinguuntur. [VMDCLXI]. Iustinus
 ann. xi. Armeni fidem Christi suscipiunt. [VMDCLXXII].
 10 Tiberius ann. vii. Langobardi Italiam capiunt. [VMDCLXXXIX]. 41
 Mauricius ann. xxi. Gothi catholici efficiuntur. [VMDCCC].
 Phocas ann. vii. Romani caeduntur a Persis [VMDCCCVII].
 Heraclius septimum decimum agit annum. [VMDCCCXXIV]. [Huius 42
 quinto et quarto religiosissimi principis Sisebuti] Iudaei [in] Hi-
 15 spania Christiani efficiuntur. [Colligitur omne tempus ab exordio
 mundi usque in praesentem gloriosissimi Recesvinti principis
 annum x, qui est aera DCXCVI, ann. VMDCCCLVII]. Residuum
 sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum.

I xxvii] III *K* (*non U*) haer.] arce *K*¹: heresis arce *K*² existit
B 5 xxvii] xxviii *K* 6 Episcopus *om. K* (*non AU*) Iustinus . . .
 abd. *om. K* Iustinus maior *U* (*non A*) 7 Aceph. haer. abd. *hab.*
BCTW: *om. U* 8 xxix *T* (*cum Isid. Chronic. codd. parte*) extinguitur
T (*non W*) 11 effecti sunt *C* 12 vii] viii *T* (*non W*) 13 Er.
 xvii ann. agit *K*: Er. ann. xvii *MX Par. extr.*: Er. xvii nunc agit imperii
 annum *V*: Er. septimum decimum nunc agit annum *U*: Er. xvii decimum
 aget (-it) annum *TW Bern. extr.*: Er. xxvii (ann. xxvii) *BCD Trin.*:
 Er. ann. xxii *G*: Er. xiiii (*ut vid.*) annum agit imperii sui *A*: Er. annus
 xviii agit *H* huius . . . Sisebuti *hab. CDGHIX Trin.*: *om. AKM Bern.*
extr. TUVW: huius (*cetera huius libri desunt*) *B*: huius imperii xiiii anno
Par. extr. 14 in *hab. AGTVWX Trin.*: *om. CDHIKMU* ispania
 (sp-) iudei *CDI*: iudes hispania *H*: iudaei ab hispanis *Par. extr.*: iudaeam
 hispania *Bern. extr.* 15 Christ. eff.] baptizantur *CDGLX Trin.* Colli-
 gitur omne etc. *hab. C* (*marg.*) *DH*: *om. AGIKM Par. extr. Bern. extr.*
Trin. TUVWX 16 glor. . . qui] diem seculi recessu temporum
 annorum quae *D*: annum recessu in thin prii annus x qui *H* 17 ae.
 DCXCVI] ae. DCLXLVI annus *C marg.*: ae. DCLXVI *D*: eracli xviii *H*
 18 soli] solio *Bern. extr.* cogn. est *XH* (*non I Trin.*): est cogn.
 hav initio mundi usque ad septimo decimo eracli annus sunt ann.
 .v.DCCCXIII *M*

LIBER VI

DE LIBRIS ET OFFICIIS ECCLESIASTICIS

1 DE VETERI ET NOVO TESTAMENTO. Vetus Testamentum
 ideo dicitur, quia veniente Novo cessavit. De quo Apostolus
 meminit dicens (Corinth. ii. 5, 17): 'vetera transierunt, et ecce
 2 facta sunt nova.' Testamentum [autem] Novum ideo nuncu-
 patur, quia innovat. Non enim illud discunt nisi homines 5
 renovati ex vetustate per gratiam, et pertinentes iam ad Testa-
 3 mentum Novum, quod est regnum caelorum. Hebraei autem
 Vetus Testamentum, Esdra auctore, iuxta numerum litterarum
 suarum in viginti duos libros accipiunt, dividentes eos in tres
 4 ordines: Legisscilicet, Prophetarum et Hagiographorum. Primus 10
 ordo Legis in quinque libris accipitur, quorum primus est
 Bresith, quod est Genesis; secundus Veelle Semoth, quod est
 Exodus; tertius Vaiicra, quod est Leviticum; quartus Vaie-
 dabber, quod est Numerus; quintus Elleaddebarim, quod est
 5 Deuteronomium. Hi sunt quinque libri Moysi, quos Hebraei 15
 Thora, Latini Legem appellant. Proprie autem Lex appellatur,
 6 quae per Moysen data est. Secundus ordo est prophetarum,
 in quo continentur libri octo, quorum primus Iosuae Benun:
 qui latine Iesu Nave dicitur; secundus Sophtim, quod est
 Iudicum; tertius Samuel, qui est Regum primus; quartus 20
 Malachim, qui est Regum secundus; quintus Esaias; sextus
 Ieremias; septimus Ezechiel; octavus Thereazar, qui dicitur
 Duodecim Prophetarum, qui libri, quia sibi pro brevitate adiuncti

3 et om. C 4 autem hab. CKW: om. BT 9 xx duobus libris
 K (non A) eos scilicet in K (non A) 10 le. videlicet K (non A)
 11 accipiuntur K 12 bresith BCK: bresit T elesmoth BT:
 ellesmoth C: hellesmoth K 13 vaiecra B: baiegra C¹: vagegra K:
 vagregra T leviticus K vaiaetaber B: baiaetaber C¹: vaiedaber
 K: bagetaber T 14 elladabarim BT: elladaberin C: addabarim K
 16 torat B: thora C: thorat K: torath AT Latini] id est K 19 dic.
 hiesunave K sobtim BC: sopthim K: sopthim T¹: sopthim T²
 21 malachim BK: malacim C¹T 22 taresta ex tarisra ut vid. B:
 taresra C¹T: thareara K: Sene asar Schwarz 23 quia sibi AB:
 sibi C¹K: quasi T

sunt, pro uno accipiuntur. Tertius [est] ordo Hagiographorum, 7
 id est sancta scribentium, in quo sunt libri novem, quorum
 primus Iob ; secundus Psalterium ; tertius Masloth, quod est
 Proverbia Salomonis ; quartus Coheleth, quod est Ecclesiastes ;
 5 quintus Sir hassirim, quod est Canticum canticorum ; sextus
 Daniel ; septimus Dibre haiamim, quod est verba dierum, hoc
 est Paralipomenon ; octavus Esdras ; nonus Hester ; qui simul
 omnes quinque, octo et novem fiunt viginti duo, sicut superius
 comprehensi sunt. Quidam autem Ruth et Cinoth, quod Latine 8
 10 dicitur Lamentatio Ieremiae, Hagiographis adiciunt, et viginti
 quattuor volumina Testamenti Veteris faciunt, iuxta viginti quat-
 tuor seniores qui ante conspectum Dei adsistunt. Quartus est 9
 apud nos ordo Veteris Testamenti eorum librorum qui in canone
 Hebraico non sunt. Quorum primus Sapientiae liber est ;
 15 secundus Ecclesiasticus ; tertius Thobias ; quartus Iudith ; quin-
 tus et sextus Macchabaeorum ; quos licet Iudaei inter apocrypha
 separant, ecclesia tamen Christi inter divinos libros et honorat
 et praedicat. In Novo autem Testamento duo sunt ordines. 10
 Primus evangelicus, in quo sunt Matthaeus, Marcus, Lucas et
 20 Iohannes. Secundus apostolicus, in quo sunt Paulus in quat-
 tuordecim Epistolis, Petrus in duabus, Iohannes in tribus,
 Iacobus et Iudas in singulis, Actus Apostolorum, et Apocalypsin
 Iohannis. Summa autem utriusque Testamenti trifarie di- 11
 stinguitur : id est in historia, in moribus, in allegoria. Rursus
 25 ista tria multifarie dividuntur : id est quid a Deo, quid ab angelis,
 vel ab hominibus gestum dictumque sit ; quid a prophetis
 nuntiatum de Christo et corpore eius ; quid de diabolo et mem-

1 sunt ideoque pro *K* (*non A*) accipitur *T*¹ est *hab. BC* :
om. KTU 3 post secundus *add. saphertallim* id est *T*² masloth
BCK : maloth *T* quod] id *K* 4 adcoeleth *BKT*¹ : adceolet *C*¹ :
 adcoheleth *T*² 5 sirasirin *BCT* : sirasirim *K* cantica cant. *BC*
 6 dabraeiamin *B* : dabreiamin *CT* : dabriiamin *K* 7 Paral. qui et
 Chronicon oct. *B* 9 cinoth *BCT* : cynoth *K* quod] qui *B*
 14 non sunt hebr. *K* 15 tobi *codd.* 16 quo scilicet *DT* : quos scilicet
*C*¹ : quo licet *B* : quos etiam *H* (*non Trin.*) 17 separent *K* Christi
om. K (*non A*) 19 Luc. Ioh. *T* 22 Apost. Apoc. *CK* 23 Iohan-
 nis *om. BC* 24 mor. et in all. *K* 25 ista tria] historia *K* ad deo
*B*¹ ad ang. *C*¹ 26 vel] quit *T* (*i. e.* quid) dictum sit *T* 27 nunt.]
 pronuntiantur *T*

bris ipsius ; quid de veteri et novo populo ; quid de praesenti saeculo et futuro regno atque iudicio.

- II DE SCRIPTORIBVS ET VOCABVLIS SANCTORVM LIBRORVM.
- Veteris Testamenti secundum Hebraeorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus Moyses divinae historiae cosmo- 5 graphiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentaticum 2 nominatur. Pentateuchus autem a quinque voluminibus dicitur ; πέντε enim Graece quinque, τεῦχος volumen vocatur. 3 Genesis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi et 4 generatio saeculi in eo contineatur. Exodus vero exitum ab 10 Aegypto, vel egressum populi Israelis digedit, et ex ea causa 5 nomen accepit. Leviticus appellatus eo quod Levitarum ministeria et diversitatem victimarum exequitur, totusque in eo ordo 6 Leviticus adnotatur. Numerorum liber vocatur eo quod in eo egressae de Aegypto tribus dinumerantur, et quadraginta dua- 15 rum per eremum mansionum in eo descriptio continetur. Deuteronomium Graeco sermone appellatur, quod Latine interpretatur secunda lex, id est repetitio et evangelicae legis praefiguratio ; quae sic ea habet quae priora sunt, ut tamen nova sint omnia 8 quae in eo replicantur. Iosue liber nomen accepit a Iesu filio 20 Nave, cuius historiam continet ; scriptorem vero eius eundem Iosue Hebraei adseverant ; in cuius textu post Iordanis transitum regna hostium subvertuntur, terra populo dividitur et per singulas urbes, viculos, montes atque confinia Ecclesiae caele- 9 stisque Hierusalem spiritalia regna praefigurantur. Iudicum 25 nominatur a principibus populi, qui praefuerunt in Israel post Moysen et Iosue, antequam David et ceteri reges existerent. Hunc librum edidisse creditur Samuel. Liber Samuel eiusdem Samuelis nativitatem et sacerdotium et gesta describit ; idcirco 10 et ab eo nomen accepit. Et quamvis hic liber Saul et David 30

2 regno] rego *T ante corr. : om. K* 4 Hebr. trad. *ABCT* : hebreos *K* 5 probentur *B* 7 Pent. . . . vocatur *ABCT* (*om. a*) *U* : penta enim grece a quinque voluminibus vocatur *K* 10 cont.] coronatur *C*¹ 11 regressum *K* 12 appellatur *K* (*T incert.*) 14 levitici adn. *C*¹ 18 et *om. T* 19 quae sic *B* : qui sic *CK* : qui sic in *T* 21 eius eundem] eiusdem *B* 22 adserunt *B* textum *B* 24 viculos *ex* vicos *T* 29 describit *K* : descripsit *T*

historiam contineat, utrique tamen ad Samuel referuntur, quia ipse unxit Saul in regnum, ipse David in regem futurum. Cuius libri primam partem conscripsit idem Samuel, sequentia vero eius usque ad calcem scripsit David. Malachim liber 11
 5 proinde appellatur, eo quod reges Iudae et Israeliticae gentis gestaque eorum per ordinem digerat temporum. Melachim enim Hebraice, Latine Regum interpretatur. Hunc librum Ieremias primus in unum volumen coegit. Nam antea sparsus erat per singulorum regum historias. Paralipomenon Graece 12
 10 dicitur, quod nos praetermissorum vel reliquorum dicere possumus, quia ea, quae in lege vel regum libris vel omissa vel non plene relata sunt, in isto summatim ac breviter explicantur. Librum Iob quidam Moysen scripsisse arbitrantur, alii unum ex 13
 prophetis, nonnulli vero eundem Iob post plagam suae passionis 15 scriptorem fuisse existimant, arbitantes ut, qui certamina spiritalis pugnae sustinuit, ipse narraret quas victorias expedit. Principia 14
 autem et fines libri Iob apud Hebraeos prosa oratione contexta sunt, media autem ipsius ab eo loco, quo ait (3, 3): 'pereat dies in qua natus sum,' usque ad eum locum (42, 6): 'idcirco
 20 ego me reprehendo et ago poenitentiam,' omnia heroico metro discurrunt. Psalmorum liber Graece psalterium, Hebraice nabla, 15
 Latine organum dicitur. Vocatus autem Psalmorum [liber] quod, uno propheta canente ad psalterium, chorus consonando responderet. Titulus autem in psalmis Hebraicus ita est, Sepher The-
 25 hilim, quod interpretatur volumen hymnorum. Auctores autem 16
 psalmorum qui ponuntur in titulis: Moyses scilicet et David et Salomon, Asaph, Ethan et Idithun et filii Core, Eman, Ezraithae et reliquorum, quos Esdras uno volumine comprehendit. Omnes 17

4 usque calcem T librum K 6 malat B: malac C: malach
 K: malacie T 8 primum K ante K 9 storias regnum (corr.
 regn. stor.) T 15 exstiment T: extiment B¹ 16 narret K
 17 finis K texta sunt BC: contexta est K (non A) 18 quo] ubi
 K 19 qua] quo C eum] eundem K 21 librum K (non A)
 nabla] safartallim T² (non W) 22 vocatur K liber hab. ABC:
 om. KTW 23 una B chorus (co-, -ros) ABCTW: cantus K
 24 ebraicis T isphirhallim BCW: isphirtallim K: isphirthaillim T
 25 autem] vero K 27 et asaph et edithun K ezraelitae (-ael-)
 BT: ezraillite C¹: ezdra K 28 uno om. B¹

autem psalmi apud Hebraeos metrico carmine constant esse compositi. Nam in more Romani Flacci et Graeci Pindari, nunc alii iambo currunt, nunc Alcaico personant, nunc Sapphico
 18 nitent trimetro, vel tetrametro pede incedentes. Salomon, filius David, rex Israel iuxta numerum vocabulorum suorum tria 5 volumina edidit, quorum primus est Masloth: quem Graeci Parabolae, Latini Proverbiorum nominant, eo quod in ipso sub comparativa similitudine figuras verborum et imagines veritatis
 19 ostenderit. Ipsam autem veritatem ad intellegendum legentibus reservavit. Secundum librum Coheleth vocavit, qui Graece 10 Ecclesiastes dicitur, Latine Contionator, eo quod sermo eius non specialiter ad unum, sicut in Proverbiis, sed ad universos generaliter dirigatur, docens omnia, quae in mundo cernimus,
 20 caduca esse et brevia, et ob hoc minime adpetenda. Tertium librum Sir hassirim praenotavit, qui in Latinam linguam vertitur 15 Canticum canticorum, ubi per epithalamium carmen coniunctionem Christi et Ecclesiae mystice canit. Dictum autem Canticum canticorum, eo quod omnibus canticis praeferatur, quae in Scripturis sacris habentur, sicut quaedam in lege dicuntur sancta,
 21 quibus maiora sunt sancta sanctorum. Horum autem trium 20 librorum carmina hexametris et pentametris versibus apud suos composita perhibentur, ut Iosippus Hieronymusque scribunt.
 22 Esaias, evangelista potius quam propheta, edidit librum suum, cuius omne textum eloquentiae prosa incedit. Canticum vero
 23 hexametro et pentametro versu discurrit. Hieremias similiter 25 edidit librum suum cum threnis eius, quos nos Lamenta vocamus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur; in quibus quadruplicem diverso metro composuit alphabetum,

2 et om. B 3 alcaico] alco A: eroico K 4 incedentes T
 5 rex in Isr. K: regis Isr. ABC 6 masloth codd. 8 comp. ut
 simil. C¹ 9 ostenderet B 10 coeleth ABKT: coelet C¹ voc.
 om. K¹ 12 ad un. spec. K (non A) 14 minime K: minime C¹:
 nomine B 15 sirasirim BCK: sisarim T vert. cantica C
 18 quae] qui C 19 sacris] sanctis K 20 autem] igitur T 21 suos]
 hebraeos K 24 tex. vel eloq. T eloq. suae inc. C verum T
 25 discurrunt C 26 eius et quos C: sed quos B¹: eius quas K (non A)
 nos om. K (non A) 27 tristioribus C 28 quadrupla cum C¹:
 quadruplex K

quorum duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt, quia tres
versiculos, qui sibi nexi sunt et ab una tantum littera incipiunt,
heroicum comma concludit. Tertium alphabetum trimetro 24
scriptum est, et a ternis litteris iidem terni versus incipiunt.
5 Quartum alphabetum simile primo et secundo habetur. Eze- 25
chiel et Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhi-
bentur, quorum Ezechiel principia et fines multis habet obscuri-
tibus involuta. Daniel vero claro sermone regna orbis pro-
nuntiat et tempus adventus Christi manifestissima praedicatione
10 adnotat. Hi sunt quattuor prophetae qui Maiores vocantur, 26
quia proluxa volumina condiderunt. Libri duodecim prophe-
tarum auctorum suorum nominibus praenotantur; qui propterea
dicuntur Minores, quia sermones eorum breves sunt. Vnde et 27
conexi sibimet invicem in uno volumine continentur, quorum
15 nomina sunt: Osee, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas,
Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias et Malachias.
Esdra liber auctoris sui titulo praenotatur, in cuius textu eius- 28
dem Esdrae Nehemiaeque sermones pariter continentur. Nec
quemquam moveat quod unus Esdrae dicitur liber, quia secun-
20 dus, tertius et quartus non habentur apud Hebraeos, sed inter
apocryphos deputantur. Hester librum Esdras creditur con- 29
scripsisse. In quo eadem regina sub figura Ecclesiae Dei popu-
lum a servitute et morte eripuisse scribitur, atque, interfecto
Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in posteros
25 mittitur. Liber Sapientiae apud Hebraeos nusquam est, unde 30
et ipse titulus Graecam magis eloquentiam redolet. Hunc
Iudaei Philonis esse adfirmant, qui proinde Sapientiae nomina-
tur, quia in eo Christi adventus, qui est sapientia Patris, et
passio eius evidenter exprimitur. Librum autem Ecclesiasticum 31
30 certissime Iesus filius Sirach, Hierosolymita, nepos Iesu sacer-

2 tantum] tamen *K* (*non A*) 3 eroici *B* conclusit *K* (*non A*)
4 litt. item tamen ver. *K* 9 praedictione *Schwarz* 11 liber
codd. 12 praenotatur (pre-) *CT* 14 sibi *AK* inv. . . vol
om. K qu. no. sunt *om. T* 17 Ezdrae *K* 19 movet *B*
23 describitur *K* int. hoste aman *K* 26 greca ma. eloquentia *K*
29 autem *om. K*

dotis magni, conposuit, de quo meminit et Zacharias, qui liber
 apud Latinos propter eloquii similitudinem Salomonis titulo
 32 prae-notatur. Dictus autem Ecclesiasticus eo quod de totius
 Ecclesiae disciplina religiosae conversationis magna cura et ra-
 tione sit editus. Hic et apud Hebraeos reperitur, sed inter 5
 33 apocryphos habetur. Iudith vero et Tobiae, sive Machabaeo-
 rum libri quibus auctoribus scripti sunt minime constat. Ha-
 bent autem vocabula ex eorum nominibus, quorum gesta scri-
 34 bunt. Quattuor libros Evangeliorum quattuor Evangelistae singu-
 35 lariter conscripserunt. Primus Matthaeus conscripsit Evangelium 10
 litteris Hebraicis et sermonibus in Iudaea initians evangelizare
 ab humana Christi nativitate dicens (1, 1): 'Liber generationis
 Iesu Christi filii David, filii Abraham': significans descendisse
 corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum
 36 erat in prophetis per Spiritum sanctum. Secundus Marcus 15
 plenus sancto Spiritu scripsit Evangelium Christi eloquio
 Graeco in Italia, secutus Petrum ut discipulus. Is initium ab
 spiritu prophetali fecit dicens (1, 3): 'Vox clamantis in deserto,
 parate viam Domino': ut ostenderet Christum post adump-
 tionem carnis Evangelium praedicasse in mundo. Ipse enim 20
 Christus et propheta dictus est, sicut scriptum est (Ierem. 1, 5):
 37 'Et prophetam in gentibus posui te.' Tertius Lucas, inter omnes
 evangelistas Graeci sermonis eruditissimus, quippe ut medicus
 in Graecia, Evangelium scripsit Theophilo Episcopo, initians a
 sacerdotali spiritu dicens (1, 5): 'Fuit in diebus Herodis regis 25
 Iudaeae sacerdos Zacharias,' ut manifestaret Christum post
 nativitatem carnis et praedicationem Evangelii hostiam fuisse
 38 effectum pro salute mundi. Ipse est sacerdos de quo dictum

1 et om. K	3 de om. K	6 apocr.] agiographus K	tobi
codd. sive]	sibi B	7 lib. a qu. T ²	scripta T
constant T	habet T: habemus K	8 exorum C	scribuntur
T (ex corr. ?) Trin.	11 ebreis K	Iudaea] dea T ¹	14 ex eminae
T 15 erat] est K	16 eloquio] sermone K (non A)	17 sequens	
K (non A)	is om. K (non A)	19 par. vi. dom. om. K (non A)	
osteret T ¹	20 carn. et evang. B ¹ C	in om. K	enim ipse T
23 ut] et K	24 greciam T	iniens BC ¹ : initians evangelium T	
a om. K	26 iudae BC	sac. quidam nomine za. C	27 praedi-
ctionem C ¹	28 est] enim B: est enim C		

est in Psalmis (110, 4): 'Tu es sacerdos in aeternum secundum
 ordinem Melchisedech.' Vbi enim Christus advenit, sacerdo-
 tium Iudaeorum obmutuit, lex et prophetia cessavit. Quartus 39
 Iohannes scripsit Evangelium ultimus in Asia, incipiens a Verbo,
 5 ut ostenderet eundem Salvatorem, qui pro nobis dignatus est
 nasci et pati, ipsum ante saecula Dei Verbum esse, ipsum a
 caelo venisse, et post mortem ad caelum iterum remeasse. Hi 40
 sunt quattuor Evangelistae, quos per Ezechielem Spiritus sanctus
 significavit in quattuor animalibus. Propterea autem quattuor
 10 animalia, quia per quattuor mundi partes fides Christianae re-
 ligionis eorum praedicatione disseminata est. Animalia autem 41
 dicta sunt quoniam propter animam hominis praedicatur
 Evangelium Christi. Nam et oculis plena erant intus et foris,
 quoniam praevident Evangelia quae dicta sunt a prophetis, et
 15 quae promiserit in priori. Crura autem eorum recta, quia nihil 42
 pravum in Evangeliiis est; et alas senas, tegentes crura et facies
 suas; revelata sunt enim quae tegebantur in adventum Christi.
 Evangelium autem interpretatur bona adnuntiatio. Graece 43
 enim εὐ bonum, ἀγγελία adnuntiatio dicitur. Vnde et angelus
 20 nuntius interpretatur. Paulus Apostolus suas scripsit Epistolas 44
 quattuordecim, e quibus novem septem ecclesiis scripsit, reliquas
 discipulis suis Timotheo, Tito et Philemoni. Ad Hebraeos 45
 autem Epistola plerisque Latinis eius esse incerta est propter
 dissonantiam sermonis, eandemque alii Barnaban conscripsisse,
 25 alii a Clemente scriptam fuisse suspicantur. Petrus scripsit 46
 duas nominis sui Epistolas, quae Catholicae ideo nominantur,
 quia non uni tantum populo vel civitati, sed universis gentibus

2 sacerdotum C	3 propheta BK	4 a om. C ¹	5 est et nas.
et T	6 a] e B	7 evenisse T	et post mortem] ipsum K (non A)
9 propt. au. qu. an. om.	K: quattuor om. A	10 partibus K	Christi
fides in rel. K	11 eorum praed. eorum C ante corr.	12 quoniam]	
quia K	13 erant] sunt K: er C ¹	14 pervident T: praevisunt K	
Evangelia om. K	15 promiserunt (ex -iss-) C	17 velatas C ¹ : velate	
T	quae om. K (non A)	18 autem om. K	Graece . . . interp.
om. K (non A): Graece . . . dicitur om. B ¹	19 ἀγγελία] angelium codd.		
21 quatt. om. K (etiam A ut vid.)	novem et septem T	23 a pl.	
lat. K: pl. a lat. BC (ex pl. ex)	24 scripsisse K	26 nom. sui ep.	
om. K (A n. l.)	27 unius T	civitatis C ¹	sed univ. om. C ¹

- 47 generaliter scriptae sunt. Iacobus et Iohannes et Iudas suas
 48 scripserunt Epistolas. Actus Apostolorum primordia fidei
 Christianae in gentibus et nascentis Ecclesiae historiam digerit.
 Actuum Apostolorum scriptorem Lucam esse evangelistam, in
 quo opere nascentis Ecclesiae infantia textitur, et apostolorum 5
 49 historia retinetur. Vnde et Actus Apostolorum dicitur. Apo-
 calypsin librum Iohannes evangelista scripsit eo tempore, quo
 ob evangelii praedicationem in insulam Pathmon traditur rele-
 gatus. Apocalypsin autem ex Graeco in Latinum revelatio in-
 terpretatur. Revelatio enim dicitur manifestatio eorum quae 10
 abscondita erant, iuxta quod et ipse Iohannes dicit (1, 1): 'Apo-
 calypsin Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis
 50 suis.' Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui per Spiritum
 sanctum loquentes ad eruditionem nostram et praecepta vivendi
 51 et credendi regulam conscripserunt. Praeter haec alia volu- 15
 mina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est
 secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta
 origo nec patet Patribus, a quibus usque ad nos auctoritas vera-
 cium scripturarum certissima et notissima successione pervenit.
 52 In iis apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter 20
 multa falsa nulla est in eis canonica auctoritas; quae recte a
 prudentibus iudicantur non esse eorum credenda, quibus ad-
 53 scribuntur. Nam multa et sub nominibus prophetarum, et
 recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferun-
 tur, quae omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica 25
 diligenti examinatione remota sunt.
- III DE BIBLIOTHECIS. Bibliotheca a Graeco nomen accepit,
 eo quod ibi recondantur libri. Nam βιβλίον librorum,θήκη
 2 repositio interpretatur. Bibliothecam Veteris Testamenti Esdras

4 in quo opera nasc.ec. textit T 5 tegitur C¹ 6 unde act. C
 8 ob om. BKO praedicatione (pre-) KO insula codd. pathmos
 (-tm-) BCK fort. in insula Pathmo religatus BC (-tas C¹) T;
 alligatus KO 11 ipsa C¹ 12 quem C¹ 13 libr. sacr. libr. T
 14 ad om. K 15 credenti C¹ 17 earum BCK occulta om. B
 18 patet] pat C¹ a] e B 22 eorum om. T 23 proph. . . . nom.
 om. B 24 rectora K 26 exanimatione C¹ 28 recondeantur
 C¹T 29 Bibl. om. K

scriba post incensam Legem a Chaldaeis, dum Iudaei regressi
 fuissent in Hierusalem, divino afflatus Spiritu reparavit, cuncta-
 que Legis ac Prophetarum volumina quae fuerant a gentibus
 corrupta correxuit, totumque Vetus Testamentum in viginti duos
 5 libros constituit, ut tot libri essent in Lege quot habebantur et
 litterae. Apud Graecos autem bibliothecam primus instituisse 3
 Pisistratus creditur, Atheniensium tyrannus, quam deinceps ab
 Atheniensibus auctam Xerxes, incensis Athenis, evexit in Per-
 sas, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Grae-
 10 ciam rettulit. Hinc studium regibus urbibusque ceteris natum 4
 est comparandi volumina diversarum gentium, et per interpretes
 in Graecam linguam vertendi. Dehinc magnus Alexander vel 5
 successores eius instruendis omnium librorum bibliothecis ani-
 mum intenderunt; maxime Ptolomaeus cognomento Philadel-
 15 phus omnis litteraturae sagacissimus, cum studio bibliothecarum
 Pisistratum aemularetur, non solum gentium scripturas, sed
 etiam et divinas litteras in bibliothecam suam contulit. Nam
 septuaginta milia librorum huius temporibus Alexandriae inventa
 sunt.

20 DE INTERPRETIBVS. Hic etiam et ab Eleazaro pontifice IV
 petens Scripturas Veteris Testamenti, in Graecam vocem ex
 Hebraica lingua per septuaginta interpretes transferre curavit,
 quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidem singuli in 2
 singulis cellulis separati ita omnia per Spiritum sanctum inter-
 25 pretati sunt, ut nihil in alicuius eorum codice inventum esset
 quod in ceteris vel in verborum ordine discreparet. Fuerunt et 3

1 scriba] scribita C¹ 2 in] et T cunctamque legem K 4 totum
 vetus K 5 libros] volumina K (non A) in lege om. K habebatur
 B¹: habentur K (non A) 8 auct. Xer.] artaxerses C¹ 9 longo et B
 13 eius] eorum BCT instituendis K bibliothecas K 15 omnes litera-
 tores sagacissimos K 17 etiam div. K 18 temporis B 20 Hinc AB
 et om. C (non A) 22 transferre curavit BT: ferre curabit (-vit) C¹D:
 perferre curabit A ut vid.: ferre (ex perferre) curavit Trin.: procuravit K
 23 quas] quam AK in om. K singuli in om. T 24 cellulis T:
 celulis U 25 esset BCTU: est A: sit K 26 post discreparet add. in
 marg. sanctissimus ieronimus de LXX interpretes dicit et eos divisos fuisse
 negat (ex fu. neg. di.) et multa addisse vel ademisse refert T (etiam V,
 praefixo Aliter) (non U)

alii interpretes, qui ex Hebraea lingua in Graecum sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus et Theodotion, sicut etiam et vulgaris illa interpretatio, cuius auctor non apparet et ob hoc sine nomine interpretis Quinta Editio nuncupatur.

- 4 Praeterea sextam et septimam editionem Origenes miro labore
5 repperit, et cum ceteris editionibus conparavit. Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus ex Hebraeo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit. Cuius interpretatio merito ceteris antefertur; nam [est] et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior [atque, ut-
10 pote a Christiano, interpretatio verior].

V DE EO QVI PRIMVM ROMAM LIBROS ADVEXIT. Romae primus librorum copiam advexit Aemilius Paulus, Perse Macedonum rege devicto; deinde Lucullus e Pontica praeda. Post hos Caesar dedit Marco Varroni negotium quam maximae
15 2 bibliothecae construendae. Primum autem Romae bibliothecas publicavit Pollio, Graecas simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio, quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.

VI QVI APVD NOS BIBLIOTHECAS INSTITVERVNT. Apud nos
20 quoque Pamphilus martyr, cuius vitam Eusebius Caesariensis conscripsit, Pisistratum in sacrae bibliothecae studio primus adaequare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope tri-
2 ginta voluminum milia habuit. Hieronymus quoque atque Gennadius ecclesiasticos scriptores toto orbe quaerentes ordine
25 persecuti sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt.

VII QVI MVLTÀ SCRIPSERVNT. Marcus Terentius Varro apud

1 grega *K* (i. e. Graecam) § 4 *om.* *K*¹: *add. in marg.* *K*² 6 cum
om. *K*² editionibus *om.* *T* 8 eandem *T* 9 est et *BC*: et
*KT*¹: est *T*²*U* 10 clarior est *KM* atque . . . verior *hab. TU*:
om. BCK ut postea *T* 13 macedonio *T*¹: -nium *T*² 15 quam
A: cum *B*: eum *C*: quam *an* quum *inc. T*: etiam *K* 16 instituendae
K (*non A*) 17 publiabit pollio hinc gr. *C*¹ grega *C*¹ *T* addedis
K 18 de] diis *K*² (*K*¹ *n. l.*) manibus *BKT* magnificentissime *K*
21 cuius] cui *BT* 22 pissistrarum in *A*: pisis orator *K* 23 enim]
autem *K* (*non A*) in *om. K* (*non A*) trecenta *K* 25 ecclesia-
sticus *C*¹

Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Graecos quoque
 Chalcenterus miris attollitur laudibus, quod tantos libros edide-
 rit quantos quisque nostrum alienos scribere propria manu vix
 possit. De nostris quoque apud Graecos Origenes in scriptu- 2
 5 rarum labore tam Graecos quam Latinos operum suorum nu-
 mero superavit. Denique Hieronymus sex milia librorum eius
 legisse fatetur. Horum tamen omnium studia Augustinus in- 3
 genio vel scientia sui vicit. Nam tanta scripsit ut diebus ac
 noctibus non solum scribere libros eius quisquam, sed nec le-
 10 gere quidem occurrat.
 DE GENERIBVS OPVSCVLORVM. Opusculorum genera esse VIII
 tria. Primum genus excerpta sunt, quae Graece scholia nuncu-
 pantur; in quibus ea quae videntur obscura vel difficilia sum-
 matim ac breviter praestringuntur. Secundum genus homiliae 2
 15 sunt, quas Latini verbum appellant, quae proferuntur in popu-
 lis. Tertium tomi, quos nos libros vel volumina nuncupamus.
 Homiliae autem ad vulgus loquuntur, tomi vero, id est libri,
 maiores sunt disputationes. Dialogus est conlatio duorum vel
 plurimorum, quem Latini sermonem dicunt. Nam quos Graeci
 20 dialogos vocant, nos sermones vocamus. Sermo autem dictus 3
 quia inter utrumque seritur. Vnde in Vergilio (Aen. 6, 160):

Multa inter se serebant.

Tractatus est * * .

Differt autem sermo, tractatus et verbum. Sermo enim alteram 4
 25 eget personam; tractatus specialiter ad se ipsum est; verbum
 autem ad omnes. Vnde et dicitur: 'Verbum fecit ad popu-
 lum.' Commentaria dicta, quasi cum mente. Sunt enim in- 5

1 scripsit] scripserunt *K* 2 calciterus *BT*: calciteris *C*¹: calcidorus *K*
 6 librorum eius *ABCT*: eius volumina *K* *add. in marg.* hos sex milia
 librorum iheronimus in libris contra rufinum datos se negat legisse *V*
 8 sua *dett.* 10 occurrant *K*: occurrunt *C*¹ 11 tria esse *C* 12 nuncupatur *T*
 14 perstringuntur *CK* 15 verba *dett.* quae] qui *C*¹ 16 vel *om.* *T*
 17 vulgas *C*¹ 18 maioris *BC* disputationis *BCT* vel in plur. *C*¹
 19 sermones *K* quos *om.* *C*¹ grece *T* 21 quia] quod *K* 22 se]
 se esse *T*²*U* 23 Tractatus est *om.* *C*: *Tr.* est unius (universae *T*²)
 rei multiplex expositio eo quod trahat sensum in multa sentiendi con-
 tractando secum *UT*²: *Tr.* est *seq. trium versuum spatio V* 27 quasi]
 quia *K* commente *B*¹*KT* enim *om.* *K*

- 6 terpretationes, ut commenta iuris, commenta Evangelii. Apo-
 logeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus
 respondere. In defensione enim aut negatione sola positum
 7 est; et est nomen Graecum. Panegyricum est licentiosum et
 lasciviosum genus dicendi in laudibus regum, in cuius composi- 5
 tione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum a
 Graecis exortum est, quorum levitas instructa dicendi facultate
 et copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitavit.
 8 Fastorum libri sunt in quibus reges vel consules scribuntur, a
 fascibus dicti, id est potestatibus. Vnde et Ovidii libri Fasto- 10
 9 rum dicuntur, quia de regibus et consulibus editi sunt. Prooe-
 mium est initium dicendi. Sunt enim proemia principia libro-
 rum, quae ante causae narrationem ad instruendas audientium
 aures coaptantur. Cuius nomen plerique latinitatis periti sine
 translatione posuerunt. Hoc autem vocabulum apud nos inter- 15
 10 pretatum praefatio nuncupatur, quasi praelocutio. Praecepta
 sunt quae aut quid faciendum aut quid non faciendum docent.
 Quid faciendum, ut: 'Dilige [Dominum] Deum tuum,' et:
 'honora patrem tuum et matrem tuam.' Quid non faciendum,
 11 ut: 'Non moechaberis,' 'Non furtum facies.' Similiter et genti- 20
 lium praecepta vel iubent vel vetant. Iubent faciendum, ut
 (Virg. Georg. 1, 299):

Nudus ara, sere nudus.

Vetant, ut (Virg. Georg. 2, 299):

Neve inter vites corylum sere, neve flagella 25
 summa pete.

- 12 Primus autem praecepta apud Hebraeos Moyses scripsit; apud
 Latinos Marcius vates primus praecepta composuit. Ex quibus
 est illud (1):

Postremus dicas, primus taceas.

2 ad causantibus C¹ 3 enim om. C¹ 7 levitas] brevis B
 dictendi K 8 copio B suscitabit C¹: suscitant K 9 reges om.
 K¹ scribebantur T a om. K 10 unde ovidii K 13 causa K
 15 interpretatur K 16 nuncupatur om. K 17 quid (prius) supra
 lin. T fac. docet T: fac. sit docent C 18 diliges C Dominum
 hab. CK: om. BT 21 iubendi K vetandi K 24 vetent B:
 vetat K ut et neve C 25 corillum codd.

Parabolae et problemata nominibus suis indicant altius se per- 13
 scrutari oportere. Parabola quippe alicuius rei similitudinem
 prae se gerit. Quod licet sit vocabulum Graecum, iam tamen
 pro Latino usurpatur. Et notum est quod in parabolis quae
 5 dicuntur rerum similitudines rebus, de quibus agitur, con-
 parant. Problemata autem, quae Latine appellantur proposi- 14
 tiones, quaestiones sunt habentes aliquid quod disputatione
 solvendum sit. Quaestio autem est quaesitio, cum quaeritur 15
 an sit, quid sit, quale sit. Argumentum vero dictum quasi 16
 10 argutum, vel quod sit argute inventum ad conprobandas res.
 Epistolam proprie Graeci vocant, quod interpretatur Latine 17
 missa. *Στόλα* enim sive *στόλοι* missa vel missi. Ante cartae 18
 et membranarum usum in dedolatis ex ligno codicellis episto-
 larum alloquia scribebantur, unde et portitores earum tabellarios
 15 vocaverunt.

DE CERIS. Cerae litterarum materies, parvulorum nutrices, IX
 ipsae (Dracont. Satisf. 63):

Dant ingenium pueris, primordia sensus.

Quarum studium primi Graeci tradidisse produntur. Graeci
 20 autem et Tusci primum ferro in ceris scripserunt; postea
 Romani iusserunt ne graphium ferreum quis haberet. Vnde 2
 et apud scribas dicebatur: 'Ceram ferro ne caedito.' Postea
 institutum ut cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in Satur-
 a dicens (12):

25 Vertamus vomerem
 in cera mucroneque aremus osseo.

3 prae (pre) *BCU*: per *KT* iam *om. K* 4 quae dic. quasi per
 rer. *K* 5 similitudinem *B* comp. ag. *T* (*non U*) 6 au. sunt
 qu. *K* quae *om. B* 7 sunt *om. B* 8 quaesitio *om. K*
 9 an sit an quid sit an quale sit *BDKTU*: an sit aut quid sit aut quale sit
dett. 10 vel . . . argute *om. TU* acute *K* 11 Epistola *BK*
 grece vocatur *KM* 12 *στόλα* . . . missi *scripsi* (cf. VII. ix. 1): stila (stula)
 enim sive (vel *H*) stili missa vel missi *CH Trin. TU*: stili vel stili missa
KMO: *om. B* Ante *om. KO* (*non A*): Arte *C*¹ 13 et *ABCTU*:
 vel *KO* usum (hu-) *ABCTU*: modo *KO* ex ligno *B¹C*: et
 ligni *A*: et igni *T*: et igno *U*: ex ligneis *K*: et ligneis *O* ep.
 alloquia (adl-) *ABCTU*: prius epistolae (-ule) *KO* 18 ingenia *K*
 19 creduntur *K* 22 caera ferro nec edita *K* 23 inst. est ut *C*
 ceram *dett.* 25 vomere *K* 26 cera (cae-) *BCKO*: ceram (cae-) *TU*
Rem. mucronique *Atta*, *ni fallor*: mucronemque *U*: mucrone quae *C*

Graphium autem Graece, Latine scriptorium dicitur. Nam *γραφή* scriptura est.

- X DE CARTIS. Cartarum usum primum Aegyptus ministravit, coeptum apud Memphiticam urbem. Memphis enim civitas est Aegyptiorum, ubi cartae usus inventus est primum, sicut ait Lucanus (4, 135):

Conficitur bibula Memphitis carta papyro.

- 2 Bibulam autem papyrum dixit quod humorem bibat. Carta autem dicta quod carptim papyri tegmen decerptum glutinatur. Cuius genera quam plura sunt. Prima et praecipua Augustea regia, maioris formae in honorem Octaviani Augusti appellata.
- 3 Secunda Libyana, ob honorem Libyae provinciae. Tertia hieratica dicta [eo] quod ad sacros libros eligebatur, similis
- 4 Augusteae, sed subcolorata. Quarta Taeneotica, a loco Alexandriae qui ita vocatur, ubi fiebat. Quinta Saitica, ab oppido Sai.
- 5 Sexta Corneliana, a Cornelio Gallo praefecto Aegypti primum confecta. Septima emporetica, quod ea merces involvuntur, cum sit scripturis minus idonea.

- XI DE PERGAMENIS. Pergameni reges cum carta indigerent, membrana primi excogitaverunt. Vnde et pergamenarum nomen hucusque tradente sibi posteritate servatum est. Haec et membranâ dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur.
- 2 Fiebant autem primum coloris lutei, id est crocei, postea vero

2 *γραφή*] grafia (-via) *codd.* est KTU: dicitur BC 3 primus
 BTU 4 ap. memphicani ur. T (non U) enim om. K 5 est om.
 K primus TU: om. C 7 configit C¹ memphiticis K
 8 papyrum] papa C¹ dixitur K 9 carptim AB Trin.: curtem C¹:
 cortim D: cartim TU: coartet KO papiro C¹ glutinatur
 ABCDTU: glutino KO 10 cui BTU plura (a ex corr.) O 11 reg.
 et mai. CU: reg. et maior T octavii T augustea C¹ appellatur
 K: appellati D 12 Iuliana ex aluiana ut vid. T (non U): liviana M
 in honore KM: honorem (om. praep.) A livie M Liviana ob hon.
 Liviae (del. prov.) Arev. hieratica (ier., &c.) ABCTU: sacratica KO
 13 eo hab. CK: om. BTU liberos B¹C¹ 14 augustae K: aguste U
 teneotica *codd.* 15 qui ita . . . sexta (§ 5) om. B qui] quae (que)
 CT ubi om. TU saltica CTU: salatica K 16 salo CKTU
 17 empormica K quod eam TU: qua K 18 scripturis BCTU:
 scriptoribus K 19 Pergamenae K 20 membranas K 21 tra-
 dentes K 22 ex] a K 23 autem om. C¹ primi T: primie K¹
 colores B id est] ideo C¹

Romae candida membrana reperta sunt; quod apparuit inhabile esse, quod et facile sordescant, aciemque legentium laedant; cum peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent neque pavimenta alia quam e Carysteo marmore, quod auri fulgor hebetat et Carystei viriditas reficiat oculos. Nam et qui nummulariam discunt, denariorum formis 3 myrteos pannos subiciunt, et gemmarum sculptores scarabaeorum terga, quibus nihil est viridius, subinde respiciunt, et pictores [idem faciunt, ut laborem visus eorum viriditate re- 10 creent]. Membrana autem aut candida aut lutea aut purpurea 4 sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bicolor est, quod a confectore una tinguitur parte, id est crocatur. De quo Persius (3, 10):

Iam liber et positis bicolor membrana capillis.

15 Purpurea vero inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum et 5 argentum liquescens patescat in litteris.

DE LIBRIS CONFICIENDIS. Quaedam nomina librorum XII apud gentiles certis modulis conficiebantur. Breviori forma carmina atque epistolae. At vero historiae maiori modulo 20 scribebantur, et non solum in carta vel membranis, sed etiam et in omentis elephantinis textilibusque malvarum foliis atque palmarum. Cuius generis Cinna sic meminit (11): 2

Haec tibi Arateis multum invigilata lucernis
carmina, quis ignis novimus aërios,

25 levis in aridulo malvae descripta libello

Prusiaca vexi munera navicula.

Circumcidi libros Siciliae primum increbuit. Nam initio pumi- 3 cabantur. Vnde et Catullus ait (1, 1):

1 Romae om. AK (non DH Trin.) 4 alia quam B: aliquam C¹T: aliaque A: aliqua quam K e Car.] eticharisteo K: eucharisteo (-ca-) ABC 5 habet C¹: rehabet K (non A) et caristi (cha-) KT: eucaristi (eoch-) BC 6 et om. AK nummulariorum dicunt K (non A) fo. in m. AK: fo. in musteo B: fo. in musteos C¹ 7 subicere K (non A) 9 idem . . . recreent hab. C Trin. TU: om. BDHK visus] husus T (i. e. usus) 15 col. vero pu. T aur. argentumque K 17 nomina BCK: genera TU 19 carmina om. B 23 tibi om. K (non A) aratis BC: arateis K invigilata K 24 quas K (non A) 25 descripta CKT 26 vexi] vix K 27 increpuit C¹K¹

Cui dono lepidum novum libellum
arido modo pumice expolitum?

- XIII DE LIBRORVM VOCABVLIS. Codex multorum librorum est ;
liber unius voluminis. Et dictus codex per translationem a
codicibus arborum seu vitium, quasi caudex, quod ex se multi- 5
2 tudinem librorum quasi ramorum contineat. Volumen liber
est a volvendo dictus, sicut apud Hebraeos volumina Legis,
3 volumina Prophetarum. Liber est interior tunica corticis, quae
ligno cohaeret. De quo Vergilius sic (Ecl. 10, 67) :

Alta liber haeret in ulmo.

10

Vnde et liber dicitur in quo scribimus, quia ante usum cartae
vel membranarum de libris arborum volumina fiebant, id est
compaginabantur. Vnde et scriptores a libris arborum librariorum
vocaverunt.

- XIV DE LIBRARIIS ET EORVM INSTRVMENTIS. Librarios antea 15
bibliopolas dictos. Librum enim Graeci βιβλον vocant. Li-
brarii autem iidem et antiquarii vocantur : sed librarii sunt
qui et nova scribunt et vetera ; antiquarii, qui tantummodo
2 vetera, unde et nomen sumpserunt. Ab scribendo autem scriba
3 nomen accepit, officium exprimens vocabuli qualitate. Instru- 20
menta scribae calamus et pinna. Ex his enim verba paginis
infiguntur ; sed calamus arboris est, pinna avis ; cuius acumen
in dyade dividitur, in toto corpore unitate servata, credo propter
mysterium, ut in duobus apicibus Vetus et Novum Testa-
mentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum san- 25
4 guine Passionis effusum. Dictus autem calamus quod liquorem
5 ponat. Vnde et apud nautas calare ponere dicitur. Pinna

1 dono K inlepidum C¹ novo libello K 2 pomice K : pumici
B polito K (non A) 3 libr. est et dic. co. li. un. vol. per T
4 codex] quod ex C¹ 5 corticibus K vicitium C¹ : fort. vitio. Certe
illud quod ex ad codex alludere videtur in se C : ex T multi-
tudine K 7 dictum C² 9 sic om. K¹ 10 alta] ait K 11 quia] qui B
12 fiebant] faciebant K 13 un. et et scr. K 15 Liber an. bibliopula
dictus K ante BC (non A) 16 librariis iid. C¹ 17 iidem om. K (non A)
antiquarium C¹ 18 quae et C¹ quia tan. C¹ 19 Adscribendo C¹
autem] his ut vid. C¹ 21 calamum et pinnam K paginis om. B
22 ac.] eumen C¹ 23 diade BCT : duo K unitate K 25 sacr.
signaretur sang. T² 26 autem] his C¹ 27 Pi. his apud a C¹

autem a pendendo vocata, id est volando. Est enim, ut diximus,
 avium. Foliae autem librorum appellatae sive ex similitudine 6
 foliorum arborum, seu quia ex follibus fiunt, id est ex pellibus,
 qui de occisis pecudibus detrahi solent; cuius partes paginae
 15 dicuntur, eo quod sibi invicem conpingantur. Versus autem 7
 vulgo vocati quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra.
 A sinistra enim ad dexteram primum deducebant stilum, deinde
 convertiebantur ab inferiore, et rursus ad dexteram versus; quos
 et hodieque rustici versus vocant. Scheda est quod adhuc 8
 10 emendatur, et necdum in libris redactum est; et est nomen
 Graecum, sicut et tomus.

DE CANONIBVS EVANGELIORVM. Canones Evangeliorum XV
 Ammonius Alexandriae primus excogitavit, quem postea Eu-
 sebius Caesariensis secutus plenius composuit. Qui ideo facti
 15 sunt, ut per eos invenire et scire possimus qui reliquorum
 Evangelistarum similia aut propria dixerunt. Sunt autem 2
 numero decem, quorum primus continet numeros in quibus
 quattuor eadem dixerunt: Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes.
 Secundus, in quibus tres: Matthaeus, Marcus, Lucas. Tertius,
 20 in quibus tres: Matthaeus, Lucas, Iohannes. Quartus, in
 quibus tres: Matthaeus, Marcus, Iohannes. Quintus, in 3
 quibus duo: Matthaeus, Lucas. Sextus, in quibus duo:
 Matthaeus, Marcus. Septimus, in quibus duo: Matthaeus,
 Iohannes. Octavus, in quibus duo: Lucas, Marcus. Nonus,
 25 in quibus duo: Lucas, Iohannes. Decimus, in quibus singuli 4
 eorum propria quaedam dixerunt. Quorum expositio haec est.
 Per singulos enim Evangelistas numerus quidam capitulis ad-
 fixus adiacet, quibus numeris subdita est aera quaedam mineo
 notata, quae indicat in quoto canone positus sit numerus, cui

1 pindendo T est enim . . . avium *add. in marg. T* 2 Folia K
 autem] his C¹ sim.] multitudine T 5 coniungantur K (non A)
 autem] his C¹ 6 vocant K 7 primum primum K 8 ad inferiorem
 K: ad inferiora T inf. rurs. C q. et hodie A: quos sedocie B
 13 amnius K 15 possemus C: possumus T 16 simili autem pr. T
 25 in qui. sunt sing. T singulorum (-gol-) C¹K 26 haec om. C¹
 27 num. quadam T 28 iacet T¹ quaedam in eo not. C¹

5 subiecta est aera. Verbi gratia: Si est aera .i., in primo
 canone; si secunda, in secundo; si tertia, in tertio; et sic per
 6 ordinem usque ad decimum perveniens. Si igitur, aperto quo-
 libet Evangelio, placuerit scire qui reliquorum Evangelistarum
 similia dixerunt, adsumes adiacentem numerum capituli, et 5
 requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique
 invenies quot et qui dixerint; et ita demum in corpore inquisita
 loca, quae ex ipsis numeris indicantur, per singula Evangelia
 de eisdem dixisse invenies.

XVI DE CANONIBVS CONCILIORVM. Canon autem Graece, 10
 Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta quod recte
 ducit, nec aliquando aliorum trahit. Alii dixerunt regulam
 dictam vel quod regat, vel quod normam recte vivendi prae-
 2 beat, vel quod distortum pravumque quid corrigat. Canones
 autem generalium conciliorum a temporibus Constantini coe- 15
 perunt. In praecedentibus namque annis, persecutione fervente,
 3 docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Chri-
 stianitas in diversas haereses scissa est, quia non erat licentia
 [episcopis] in unum convenire, nisi tempore supradicti impera-
 toris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregare. 20
 4 Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicaeno de omni orbe
 terrarum convenientes, iuxta fidem evangelicam et apostolicam,
 5 secundum post Apostolos symbolum tradiderunt. Inter cetera
 autem concilia quattuor esse venerabiles synodos, quae totam
 principaliter fidem complectunt, quasi quattuor evangelia, vel toti- 25
 6 dem paradisi flumina. Harum prior Nicaena synodus trecento-
 rum decem et octo episcoporum Constantino Augusto imperante
 peracta est. In qua Arianæ perfidiae blasphemia condemnata,
 quam de inaequalitate sanctæ Trinitatis idem Arius adsere-

2 in sec. tert. *K* 3 pervenies *BT* 4 qui] quo *C*¹ 5 adsumens
T ad latentem *C*¹ 7 quod et qui *T*: qui et quid *BC*: qui quod *K*
 dixerunt *T* 9 eisdem] eis *B* 11 latina *C* recto *BT* 12 nec] ne
*T*¹ 14 quid *om. B* 15 a *om. T*¹ 18 quia] quae *A* 19 episcopis
ACT: Christianis *K*: *om. B* 21 hoc] eo *K* 24 quae] quo *T*
 25 quasi] quia si *C*¹ 26 prior *BT*: prima *CK* 28 blasphemiae damnata
T: blasphemia damnata *K*: condemnata (-mpn-) *bl. ABC* 29 inequi-
 tate *T*

bat; consubstantialem Deo patri Deum filium †idem† sancta
 synodus per symbolum definivit. Secunda synodus centum 7
 quinquaginta Patrum sub Theodosio seniore Constantinopolim
 congregata est, quae Macedonium, sanctum Spiritum Deum esse
 5 negantem, condemnans, consubstantialem Patri et Filio sanctum
 Spiritum demonstravit, dans symboli formam quam tota Graeco-
 rum et Latinorum [confessio] in ecclesiis praedicat. Tertia 8
 synodus Ephesina prima ducentorum episcoporum sub iunior
 Theodosio Augusto edita, quae Nestorium duas personas in
 10 Christo adserentem iusto anathemate condemnavit, ostendens
 manere in duabus naturis unam Domini [nostri] Iesu Christi
 personam. Quarta synodus Chalcedonensis sexcentorum tri- 9
 ginta sacerdotum sub Marciano principe habita est, in qua
 Eutychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei et carnis
 15 unam naturam pronuntiantem, et eius defensorem Dioscorum,
 quondam Alexandrinum Episcopum, et ipsum rursum Nestorium
 cum reliquis haereticis una Patrum sententia condemnavit;
 praedicans eadem synodus Christum Dominum sic natum de
 Virgine, ut in eo substantiam et divinae et humanae con-
 20 fiteamur naturae. Haec sunt quattuor synodi principales, fidei 10
 doctrinam plenissime praedicantes; sed et si qua sunt concilia
 quae sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum
 quattuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, quorum
 gesta in hoc opere condita continentur. Synodum autem ex 11
 25 Graeco interpretari comitatum vel coetum. Concilii vero nomen 12
 tractum ex more Romano. Tempore enim, quo causae age-
 bantur, conveniebant omnes in unum communique intentione

1 cons. vero deo *K* (*non A*): cons. in deo *B* eadem *dett.*:
fort. item 3 Constantinopoli *dett.* 4 spir. sa. *A* 5 spir. sa. *A*:
 et sp. sa. *B* 6 symbolum *T* totam *C* 7 lat. conf. in eccl. pr.
BCD Trin.: lat. ecclesia praed. et confitetur *K*: lat. confessio praed.
AH: lat. in eglesiis praedicat *T* Tert. autem sin. *B* 9 quae]
 quem *T* duas personas . . . provenit in alium (xvii. 19) *om. D*¹
 11 du. na.] duas naturas *BT* Dom. no. Ie. Chr. *B*: domini iesu christi
CT: domini nostri *A*: dei christi *K* 13 maximiano *K* abita *ex*
 abta *T* (*non V*) 14 euthicium (*ex eth-*) *K* 17 condemnavit *K*: prae-
 damnavit *BCT* 18 pedicans *T* sinodus eadem *K* Dominum] deum
BT 19 ut in eum *C*: et in eum *B*¹: in cum *T* confitemur *K*
 21 doctissime *K* (*non A*) 22 ist.] ortorum *T* 23 omnium *K*
 25 Concillium *K* 26 quo *om. T* (*non V*)

tractabant. Vnde et concilium a communi intentione dictum, quasi concilium. Nam cilia oculorum sunt. Vnde et concilium consilium, D in L litteram transeunte. Coetus vero conventus est vel congregatio, a coeundo, id est conveniendo in unum. Vnde et conventum est nuncupatum, sicut conventus coetus vel concilium, a societate multorum in unum.

XVII DE CYCLO PASCHALI. Paschalem cyclum Hippolytus episcopus temporibus Alexandri imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eusebius Caesariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus atque Victorius, amplificatis eiusdem festivitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt. Cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandriae urbis episcopus in nonaginta quinque annos per quinquies decem novies calculans, quoto Kal. vel luna debeat paschalis sollemnitas celebrari, summa brevitate notavit. Cyclum autem vocatum eo quod in orbe digestum sit, et quasi in circulo dispositum ordinem complectat annorum sine varietate et sine ulla arte. Vnde factum est ut cuiusque materiae carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc et laterculum dictum, quod ordinem habeat stratum annorum.

5 CYCLVS PRIMVS DECEMNOVENALIS.

	Lunae
B. Com. an. II. Idus	April. xx.
C. VI. Kal.	April. xvi.
Em. xvi. Kal.	Mai. xvii.
C. VI. Idus	April. xx.

1 unde conc. C intemptatione M 2 concilium] concilium MT: consilium U: consilium BCKV: communicilium Arev. considium consilium BCMK¹ ut vid. V: considium T: consilium consilium K² 5 si. a conventu coe. ita et conc. K (non A): si. conventus vel conc. CT: si. et con. coe. vel concilio V: fort. si. conventu coe. vel conc. 6 in unum om. K (non A) 11 victorinus BCK 13 alexandrinae urbis BC: alexandrinus K 14 quinquies] quies K (non A) 17 disposito K 18 cuique B: quique T: cuiuscumque CK 19 firmitate K cyclo (ci-) C¹K Hinc et usque ad Mai. xvi (xvii § 9 ad fin.) desunt in K (ubi folium unum excisum est) OC¹. In M aliena substituta sunt. §§ 5-9 Codicum discrepantias in tabulae Paschalis numeris neglexi. Tabulam secundum Arevalem dedi

	B.	C. ix. Kal.	April.	xv.
		E. ii. Idus	April.	xvi.
		C. ii. Non.	April.	xix.
		E. viii. Kal.	Mai.	xx.
5	B.	C. v. Idus	April.	xv.
		C. ii. Kal.	April.	xviii.
		E. xii. Kal.	Mai.	xix.
		C. Non.	April.	xv.
	B.	C. v. Kal.	April.	xvii.
10		E. xvi. Kal.	Mai.	xviii.
		C. vi. Idus	April.	xxi.
		C. ix. Kal.	April.	xvii.
	B.	E. xi. Idus	April.	xvii.
		C. ii. Non.	April.	xx.
15		E. viii. Kal.	Mai.	xxi.

SECUNDVS CYCLVS LVNAE.

6

		C. v. Idus	April.	xviii.
	B.	C. ii. Kal.	April.	xx.
		E. xii. Kal.	Mai.	xxi.
		C. Non.	April.	xvii.
		C. v. Kal.	April.	xx.
	B.	E. xvi. Kal.	Mai.	xx.
		C. Kal.	April.	xvi.
		E. xi. Kal.	Mai.	xvii.
20		C. Idus	April.	xx.
	B.	C. v. Kal.	April.	xv.
		E. xv. Kal.	Mai.	xvi.
		C. v. Idus	April.	xix.
		C. viii. Kal.	April.	xv.
	B.	E. Idus	April.	xv.
		C. Non.	April.	xviii.
		C. v. Kal.	April.	xxi.
		E. iv. Idus	April.	xv.
	B.	C. Kal.	April.	xvii.
30		E. xi. Kal.	Mai.	xviii.
35				

- cum Iudaeis celebrabat, quocumque die occurreret. Quem ritum sancti Patres in Nicaena synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem et mensem inquirere, sed etiam et diem resurrectionis Dominicae observare; et ob hoc pascha a quarta decima luna usque ad vicesimam primam 5
- 11 extenderunt, ut dies Dominicus non omitteretur. Paschae autem vocabulum non Graecum, sed Hebraeum est; nec a passione, quoniam *πάσχειν* Graece dicitur pati, sed a transitu Hebraeo verbo pascha appellata est, eo quod tunc populus Dei ex Aegypto transierit. Vnde et in Evangelio (Ioann. 13, 1): 10 ‘Cum vidisset,’ inquit, ‘Iesus quia venit hora ut transiret de
- 12 mundo ad Patrem.’ Cuius nox ideo pervigilia ducitur, propter adventum regis ac Dei nostri, ut tempus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilantes inveniat. Cuius noctis duplex ratio est: sive quod in ea et vitam tunc recepit, cum passus est; 15 sive quod postea eadem hora, qua resurrexit, ad iudicandum
- 13 venturus est. Eo autem modo agimus pascha, ut non solum mortem et resurrectionem Christi in memoriam revocemus, sed etiam cetera, quae circa eum adtestantur, ad sacramentorum
- 14 significationem inspiciamus. Propter initium enim novae vitae 20 et propter novum hominem, quem iubemur induere et exuere veterem, expurgantes vetus fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam pascha nostrum inmolatus est Christus. Propter hanc ergo vitae novitatem primus mensis novorum in mensibus anni celebrationi paschali mystice adtributus est. 25
- 15 Quod vero tertiae hebdomadae die pascha celebratur, id est qui dies occurrit a quarta decima in vicesimam primam, hoc

1 occurrerit diem *K* (*non A*) quod ritum *BT*: quem primum *K*
 5 ad *om. B* 8 pass. domini quam *K* (*non A*) 9 app. est] appellatur
K 10 ex *om. C* 11 hora eius ut *K* (*non A*) transisset *U* 12 vox
T perv. dicitur *BT*: pervigil adicitur *K*: pervigilio celebratur
Lactant. inst. 7, 19, 3 13 Dei] Domini *CK* eius *om. C* 15 ea et
AC¹TU: eadem *B*: ea *K* respicit *K* (*non A*) cum pas. est
om. K (*non A*) 16 seu *K* (*non A*) eadem *om. B* 20 enim]
om. K: autem *C* 21 exure *T* 22 fermentum *C*¹ nova] nonia *B*
 24 vitae *om. K* in anni (-nis *T*) mensibus *CT* 26 celebrata *C*¹
 27 occurrerit *K* quinta *ABCTU* dec. luna in *C*

significat quia in toto tempore saeculi, quod septenario dierum
 numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentum aperuit.
 Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, 16
 tertium sub gratia; ubi iam manifestatum est sacramentum
 5 prius occultum in prophetico aenigmate: ideo et propter haec
 tria saeculi tempora resurrectio Domini triduana est. Quod 17
 vero a quarta decima luna usque ad vicesimam primam per
 dies septem paschalis dies quaeritur, propter ipsum numerum
 septenarium, quo universitatis significatio saepe figuratur; qui
 10 etiam ipsi Ecclesiae tribuitur propter instar universitatis, unde
 et Iohannes Apostolus in Apocalypsin ad septem scribit eccle-
 sias. Ecclesia vero adhuc in ista mortalitate carnis constituta 18
 propter ipsam mutabilitatem lunae nomine in Scripturis signi-
 ficatur. Varia autem observantia opinionum paschalis festivi- 19
 15 tatis interdum errorem gignit. Latini namque a III Non. Mart.
 usque in III Non. Apr. primi mensis lunam inquirunt; et si
 quinta decima luna die Dominico provenerit, in alium Domini-
 cum pascha protrahunt. Graeci primi mensis lunam ab VIII 20
 Id. Mart. usque in diem Non. Apr. observant; et si decima
 20 quinta luna die Dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant.
 Huiusmodi ergo dissensio inter utrosque paschalem regulam
 turbat. Communis annus dicitur, qui duodecim tantum lunas, 21
 hoc est dies CCCLIV habet. Dictus autem communis quia
 saepe duo ita coniuncti incedunt ut invicem se in paschali
 25 sollemnitate sequantur. Nam embolismus annus semper solus
 est. Embolismus annus est qui tredecim menses lunares, id 22
 est CCCLXXXIV dies habere monstratur. Ipse est annus sancto
 Moysi divinitus revelatus, in quo iubentur hi, qui longius habi-

1 quia BCKTU: quod A quod C: qui BKT: que U 2 numerum
 B temp. in sacramento K apparuit *codd.: corr. dett.* 3 temp.
 an. K 4 manifestum B¹ 8 qu. hoc fit prop. C 9 quo] quod B
 11 ad om. K 12 in ista adhuc K 15 latine T 17 quinta] quarta
dett. alio dominico CKT: alio die dominico B 18 lunam om.
 C¹ 20 sanc. paschae K 22 dicitur] est K (*ex est est*) (*non A*)
 23 id est K 24 in om. T 25 nam embolismus annus solus est (*om.*
semper) *add. in marg. T² (om. T¹)* 27 sancto] cum C¹K¹ 28 habi-
 tant K

- 23 tabant, in secundo mense pascha celebrare. Embolismus autem nomen Graecum est, quod interpretatur Latine supraaugmentum; eo quod expleat numerum annorum communium, quibus
- 24 undecim lunares dies deesse cernuntur. Embolismi autem anni et communes sic inveniuntur. Si enim a quarta decima 5 luna paschae praecedentis usque ad quartam decimam sequentis CCCLXXXIV dies fuerint, embolismus annus est; si CCCLIV, communis [est]. Bissexthus est per annos quattuor unus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis. At ubi quarto anno assem compleverit, bissextum unum facit. 10
- 26 Dictus autem bissextus quia bis sexies ductus assem facit, quod est unus dies; sicut et quadrantem propter quater ductum; quod est bissextus quem super dierum cursum in anno sol facit. [sive quod nequeat anno suo introduci, nisi bis sextum nonas Martias computaveris, hoc est et primo die sexto nonas 15 Martias et, addito bis sexto, alio die sexto nonas Martias iteraveris.] A VI autem Non. Mart. usque in diem prid. Kal. Ian.,
- 28 in lunae cursu bissextus adponitur atque inde detrahitur. Intercalares autem dies idcirco vocantur, quia interponuntur ut ratio lunae solisque conveniat. Calare enim ponere dicitur, 20
- 29 intercalare interponere. Epactas Graeci vocant, Latini adiectiones annuas lunares, quae per undenarium numerum usque ad tricenarium in se revolvuntur. Quas ideo Aegyptii adiciunt,
- 30 ut lunaris emensio rationi solis aequetur. Luna enim iuxta cursum suum viginti novem semis dies lucere dinoscitur, et 25 fiunt in anno lunares dies CCCLIV; remanent ad cursum anni

2 superamento *T*¹ 4 Embolismus au. et comm. *K* 5 communis
B dec. qu. *K* 7 dies fuerint *T*: fuerint dies *K* (*non A*) 8 est hab.
CK: om. *BT* per] post *C* 9 adiectus est *C*¹: dictus *K* 10 unum
CT: annum *BK* 11 sex dies *K*: sextus *C* 12 quod] quo *T* an pr.
ter qu. ? dictum *CK*¹ 13 in annum *BCTU*: in annos *K* 14 sive
quod ... iteraveris hab. *CTU*: om. *BD Trin. KM* quod om. *T* intra-
duci *T* (*non U*) sextum] sexto *codd.* 15 computabis *T* (*U*?) 16 et
add. ... Martias (§ 27) om. *U* iteraveris om. *T* 17 nonas autem *T*
18 trahitur *C*¹ 22 quae om. *K* duodenarium *K* 23 adici. ut]
dicunt quod *K* 24 lun. et emen. *C*¹ rationem so. sequitur *K*
enim om. *C* 25 cur. su.] cursum *T* vig. no. enim sem. *C*¹
26 in annum *BC*¹ *T*

solaris dies undecim, quos Aegyptii adiciunt. Vnde et adiectiones vocantur: absque his non inuenies luna quota sit in quolibet anno et mense et die. Istae epactae semper xi Kal. April. reperiuntur in eadem luna quae fuerit eo die. Con-
 5 tinentur autem circulo decemnouenali; sed cum ad viginti novem epactas pervenerint, qui est circulus nonus decimus, iam sequenti anno non addes super viginti novem undecim, ut decem adnunties detractis triginta, sed inde reverteris, ut undecim pronunties.

10 DE RELIQVIS FESTIVITATIBVS. Festivitas dicta a festis XVIII diebus, quasi festiditas, eo quod in eis sola res divina fit. Quibus contrarii sunt fasti, in quibus ius fatur, id est dicitur. Sollemnitas a sacris dicitur, ita suscepta ut mutari ob religionem non debeat, ab† solito†, id est firmo atque solido nominata. [vel
 15 ex eo, quod soleat fieri in anno.] Celebritas autem vocatur 2 quod non ibi terrena, sed caelestia tantum agantur. Pascha 3 festivitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius dictum est. Pentecoste, sicut et pascha, apud Hebraeos cele- 4 bris dies erat, quod post quinque decadas paschae colebatur; unde et vocabulum sumpsit. Πέντε enim Graece quinque, in 20 quo die secundum legem panes propositionis de novis frugibus offerebantur. Cuius figuram annus iubileus in Testamento 5 Veteri gessit, qui nunc iterum per figuram repromissionis aeternam requiem praefigurat. Epiphania Graece, Latine 6 25 apparitio [sive manifestatio] vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio Magis apparuit adorandus. Quod fuit figura

1 solis K Vnde adi. K 2 his] as T (i. e. has) lunam CT
 4 qua BK eo die] odie T 5 decemnouennalis cum K 6 per-
 veniunt C: pervenerint dett. 8 detractos BT 10 a om. B 11 qu.
 festid. om. K (non A) 12 in om. T id est] om. B: vel ex eo quod
 soleat fieri in anno C¹ 13 mutare K 14 ab sol.] absoluto BKT: a solo
 dett. (cf. XI. 1. 115): vix absollo vel ex... anno hab. CTUV: om. ABD
 Trin. K 15 Caelebritas BK 16 quo T aguntur T 18 Pentecostes
 T: Pentecosten BCK celeber K 19 quod] que T colebatur
 CT: caelebratur (cel-) BD Trin.: celebrantur K 20 πέντε... quinque
 om. K (non A) 21 quem diem K: quo dies T panis... offerebatur
 K panes om. B 23 qui K: quae BCT per futuram BC
 Trin. T 25 sive man. hab. BC Trin.: om. KT 26 indicia K

- 7 primitiae credentium gentium. Quo die [et] Dominici bapti-
smatis sacramentum et permutatae in vinum aquae, factorum
8 per Dominum signorum principia extiterunt. Duae sunt autem
epiphaniae: prima, in qua natus Christus [et] pastoribus Hebraeo-
rum angelo nuntiante apparuit; secunda, in qua ex gentium
9 populis stella indice praesepis cunabula Magos adoratorios ex-
hibuit. Scenopegia sollemnitas Hebraeorum, de Graeco in
Latinum tabernaculorum dedicatio interpretatur; quae celebra-
batur a Iudaeis in memoriam expeditionis, cum ab Aegypto
promoti in tabernaculis agebant, et ex eo scenopegia. *Σκηνή* 10
enim Graece tabernaculum dicitur. Quae sollemnitas apud
10 Hebraeos Septembri mense celebrabatur. Neomenia apud
nos kalendae, apud Hebraeos autem, quia secundum lunarem
cursum menses supputantur, et Graece *μήνη* luna appellatur,
11 inde neomenia, id est nova luna. Erant enim apud Hebraeos 15
ipsi dies kalendarum ex legali institutione sollemnes, de quibus
in Psalterio dicitur (81, 4): 'Canite initio mensis tuba, in die
12 insigni sollemnitatis vestrae.' Encaenia est nova templi dedi-
catio. Graece enim *καινὸν* dicitur novum. Quando enim
aliquid novum dedicatur, encaenia dicitur. Hanc dedicationis 10
13 templi sollemnitatem Iudaei Octobri mense celebrabant. Dies
Palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus et Salvator noster,
sicut Propheta cecinit, Hierusalem tendens asellum sedisse
perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo
plebium obviam ei clamaverunt (Ioann. 12, 13): 'Osanna, bene- 25
14 dictus qui venit in nomine Domini rex Israel.' Vulgus autem
ideo hunc diem Capitilavium vocant, quia [in eo] tunc moris

1 primitivae K die K: diem T: die et BC dominicae
(-ce) BC¹: dominico K 2 aquae in vino atque fac. K 3 au. sunt
K: sunt (per compend.) sunt au. A 4 na. est chr. pa. T: na. chr. pa.
BC 6 populo CK stellam indicem K magis adoraturis dett.
7 Scenophegia (-phi-, -fe-) *codd.* 9 cum] eius B 10 ex eo sc. dicta
K (non A) 12 celebratur B: celebrabantur K 13 nos] latinos C
quia om. K 15 enim] autem K 16 ex] et K 17 initium T: in
initio C 18 insignis CK: signis B¹ nostrae T est om. K
dedicatio K: aedificatio (ed-) BCT 21 celebrant B: colebant CT
25 oviam (vix ovium) T 26 autem om. K (non A) 27 hunc] eum
T in eo hab. CK: om. BT mos CK

est lavandi capita infantium, qui unguendi sunt ne observatione
 quadragesimae sordidata ad unctionem accederent. Hoc autem **15**
 die symbolum conpetentibus traditur propter confinem Do-
 minicae paschae sollemnitate; ut qui iam ad Dei gratiam
 5 percipiendam festinant, fidem, quam confiteantur, agnoscant.
 Coena Dominica dicta est, eo quod in eo die Salvator pascha **16**
 cum suis discipulis fecerit; quod et hodieque, sicut est traditum,
 celebratur, sanctumque in eo chrisma conficitur, atque initium
 novi et veteris testamenti cessatio declaratur. Sabbatum ab **17**
 10 Hebraeis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur,
 quod Deus in ipso, perfecto mundo, requievisset. Siquidem **18**
 et eo die requievit Dominus in sepulchro, ut quietis illius
 mysterium confirmaret; quod Iudaeis observandum in umbra
 futuri praeceptum est. Sed postquam Christus in sepultura
 15 sua eius figuram adinplevit, observatio eius quievit. Dominicus **19**
 dies proinde vocatur, quia in eo resurrectionis Domini nostri
 gaudium celebratur. Qui dies non Iudaeis, sed Christianis in
 resurrectionem Domini declaratus est, et ex illo habere coepit
 festivitatem suam. Illis enim solum celebrandum sabbatum **20**
 20 traditum est, quia erat antea requies mortuorum; resurrectio
 autem nullius erat qui resurgens a mortuis non moreretur.
 Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, **21**
 ut praeiret in capite Ecclesiae quod corpus Ecclesiae speraret
 in finem, iam dies Dominicus, id est octavus, qui et primus,
 25 celebrari coepit.

DE OFFICIIS. Officiorum plurima genera esse, sed prae- **XIX**

1 labanda *B* observationem *C¹K*: ob observationem *B* 2 sordata
K 3 die *om.* *K* confitentibus *K* (*non D Trin.*) confinium *B*
Trin. *T* 7 et eo die quae *C¹*: et odie *KT*: hodieque *B*: et usque hodie
Trin. 8 sanct. . . . conf. *post* declaratur *T*: *post* agnoscant (§ 15) *C¹*
 (*non Trin.*) atque . . . declar. *om.* *BDH Trin.*: atque *om.* *C* 9 cess.
 test. *CT* 10 nuncupatur *K* 11 perfectum mundum *K* 12 et
om. *K* (*non A*) in eo *K*: hoc *T* 13 misterio *K*: ministerium
B confirmare quem *T*: confirmare et quem *K*: confirmet quem *A*:
 confirmaret quem *B* 14 futurum *C* in sepulchro suo *K* (*non A*)
 15 qui.] cessavit *K* (*non A*) 18 resurrectione *BK* dom. nostri iesu
 christi *K* (*non A*) declaratum est *K*: declaratus *T* 19 fest. suam]
 sollemnitate *K* (*non A*) 20 est *cm.* *C¹* quia] qui *K* 23 quod
 corp. eccl. *om.* *T* sper.] paret *K*

cippum illud quod in sacris divinisque rebus habetur. Officium
 autem ab efficiendo dictum, quasi effcium, propter decorem
 sermonis una mutata littera ; vel certe ut quisque illa agat quae
 2 nulli officiant, sed prosint omnibus. Vespertinum officium est
 in noctis initio, vocatum ab stella Vespere, quae surgit oriente 5
 3 nocte. Matutinum vero officium est in lucis initio, ab stella
 Lucifero appellatum, quae oritur inchoante mane. Quorum
 duorum temporum significatione ostenditur ut die ac nocte
 4 semper Deus laudetur. Missa tempore sacrificii est, quando
 catechumeni foris mittuntur, clamante levita : ‘ Si quis catechu- 10
 menus remansit, exeat foras ’ ; et inde missa, quia sacramentis
 altaris interesse non possunt qui nondum regenerati noscuntur.
 5 Chorus est multitudo in sacris collecta ; et dictus chorus quod
 initio in modum coronae circum aras starent et ita psallerent.
 Alii chorum dixerunt a concordia, quae in caritate consistit ; 15
 quia, si caritatem non habeat, respondere convenienter non po-
 6 test. Cum autem unus canit, Graece monodia, Latine sicinium
 dicitur ; cum vero duo canunt, bicinium appellatur ; cum multi,
 chorus. Nam chorea ludicrum cantilenae vel saltationes clas-
 7 sium sunt. Antiphona ex Graeco interpretatur vox reciproca : 20
 duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine commutato,
 sive de uno ad unum. Quod genus psallendi Graeci invenisse
 8 traduntur. Responsorios Itali tradiderunt. Quos inde respon-
 sorios cantus vocant, quod alio desinente id alter respondeat.
 Inter responsorios autem et antiphonam hoc differt, quod in 25
 responsoriis unus versum dicit, in antiphonis autem versibus al-
 9 ternant chori. Lectio dicitur quia non cantatur, ut psalmus
 vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola

1 in om. T 3 quisquis K ante corr. 5 initium CT vocatis C¹
 nocte oriente C 6 est om. T initium codd. 10 foras K
 rem. cat. C : remanserit cat. T 11 sacramentum T² 13 collectus BT
 14 chorone in modo K 15 consistat K² : consistunt T² 16 quae si ca.
 non habet add. in marg. K non om. K 17 sincinia Paul. Fest.
 codd. p. 337 (cf. tamen Gell. 20, 3) 18 bic. dicitur K 19 coreas BCT :
 choreae dett. classium suspectum 20 ex Gr. int.] grece K (non A)
 22 sive] sed K (non A) grece C 21 adinvenisse K 24 id] it T : id
 est C¹ : om. K 25 autem om. K antiphonas K 26 un. ver.
 dicitur T (pro unus versus dicitur?) 27 qui C¹ 28 tantum]
 psalmus C¹ illuc BT

pronuntiatio quaeritur. Canticum est vox cantantis in laetitiam. 10
 Psalmus autem dicitur qui cantatur ad Psalterium, quod usum 11
 esse David prophetam in magno mysterio prodit historia. Haec
 autem duo in quibusdam Psalmorum titulis iuxta musicam
 5 artem alternatim sibi adponuntur. Nam canticum Psalmi est, 12
 cum id quod organum modulatur, vox postea cantantis eloquitur.
 Psalmus vero cantici, cum quod humana vox prae loquitur, ars
 organi modulantis imitatur. Psalmus autem a psalterio dicitur,
 unde nec mos est ex alio opere eum conponi. Tres autem 13
 10 gradus sunt in cantando: primus succentoris, secundus incen-
 toris, tertius accentoris. Diapsalma quidam Hebraeum verbum 14
 esse volunt, quo significatur semper; id est, quod illa, quibus
 hoc interponitur, sempiterna esse confirment. Quidam vero 15
 Graecum verbum existimant, quo significatur intervallum psal-
 15 lendi; ut psalma sit quod psallitur, diapsalma vero interpositum
 in psallendo silentium: ut quemadmodum synpsalma dicitur
 vocis copulatio in cantando, ita diapsalma disiunctio earum,
 ubi quaedam requies distincta continuationis ostenditur. Vnde 16
 illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo,
 20 ubi diapsalma interposita fuerit; quia ideo interponitur, ut con-
 versio sensuum vel personarum esse noscantur. Hymnus est 17
 canticum laudantium, quod de Graeco in Latinum laus interpre-
 tatur, pro eo quod sit carmen laetitiae et laudis. Proprie autem
 hymni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sit laus et non sit
 25 Dei, non est hymnus: si sit et laus et Dei laus, et non cantetur,
 non est hymnus. Si ergo et in laudem Dei dicitur et cantatur,
 tunc est hymnus. Cui contrarium est threnum, quod est car- 18
 men lamenti et funeris. Alleluia duorum verborum interpre- 19
 tatio est, hoc est laus Dei, et est Hebraeum. Iam enim unum est

1 laetitia *K* 2 ad] ut *C*¹ quod usu *K*: quo usum *T* 4 autem
om. *K* 7 cantici cum *dett.*: canticum *BKT*: cantici *C* proloquitur
B 9 mos] nos *C*¹ 10 gratus *K* pr. sec. inc. succ. *K* primus]
infimus T 11 hebraicorum *K* 12 quod *CK* 13 sempiternam *T*
 14 quod *BK* 15 interposito . . . silentio *K* 16 dicitur *post* cantando *K*
 (non *A*) 17 vocum *Aug.* in *Ps.* 4 eorum *CK* 18 disiunctae *Aug.*
 continuatione *K* Vnde et ille *C*¹ 21 noscatur *BC* 24 non sit]
 non est *K* (non *A*)

- de decem nominibus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur.
- 20 Amen significat vere, sive fideliter, quod et ipsud Hebraeum est. Quae duo verba amen et alleluia nec Graecis nec Latinis nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre vel alia lingua adnuntiare. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctiorem tamen auctoritatem servata est ab Apostolis in his propriae linguae antiquitas. Tanto enim sacra sunt nomina ut etiam Iohannes in Apocalypsin referat se Spiritu revelante vidisse et audisse vocem caelestis exercitus tamquam vocem aquarum multarum et tonitruum validorum dicentium : amen et alleluia : ac per hoc sic oportet in terris utraque dici, sicut in caelo resonant. Osanna in alterius linguae interpretationem in toto transire non potest. Osi enim salvifica interpretatur ; anna interiectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu. Integre autem dicitur osianna, quod nos corrupta media vocali littera et elisa dicimus osanna, sicut fit in versibus cum scandimus. Littera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, et dicitur Hebraice osanna, quod interpretatur salvifica, subaudiendo vel : populum tuum, vel : totum mundum. Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. Fertum enim dicitur oblatio quae altari offertur et sacrificatur a pontificibus, a quo offertorium nominatum, quasi propter fertum.
- 25, 26 Oblatio vocatur quia offertur. Dona proprie divina dicuntur, 27 munera hominum. Nam munera dicuntur obsequia, quae pauperes divitibus loco munerum solvunt. Itaque munus homini datur, donum Deo. Vnde etiam in templis donaria dicimus. Munera autem vocantur quia manibus vel accipiuntur vel dantur. Duo sunt autem quae offeruntur : donum et sacrificium.
- 28 Donum dicitur quicquid auro argentoque aut qualibet alia specie efficitur. Sacrificium autem est victima et quaecumque

2 quod ipsud ebreum que duo T	7 Tantum K	10 amen all. K
11 oportet CT	12 lingua B	13 totum K
15 affectum BCT	16 vocabuli C	14 anime T
17 prioris ven. C	18 Hebraice add. K ²	15 li. elisa K
22 propter] prae K	23 divina om. ADK : add. in marg. B : di (i. e. Dei) Trin., fort. recte	21 altario K
25 locum KC ¹	27 vocatur K	24 hominum om. A
		29 quelibet C ¹

in ara cremantur seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur,
 aut dedicatur aut consecratur. Quod dedicatur, dicendo datur ;
 unde et appellatur. Vnde errant qui consecrationem dedica-
 tionem putant significari. Immolatio ab antiquis dicta eo quod 31
 5 in mole altaris posita victima caederetur. Vnde et mactatio
 post immolationem est. Nunc autem immolatio panis et calicis
 convenit, libatio autem tantummodo calicis oblatio est. Hinc 32
 est illud (Eccles. 50, 17): 'Et libavit de sanguine uvae.' Sicut
 et saecularium quidam poetarum (Virg. Aen. 7, 133): 'Nunc,'
 10 inquit, 'pateras libate Iovi.' Libare ergo proprie fundere est,
 sumptumque nomen ex Libero quodam, qui in Graecia usum
 repperit vitis. Hostiae apud veteres dicebantur sacrificia quae 33
 fiebant antequam ad hostem pergerent. Victimae vero sacrificia 34
 quae post victoriam, devictis hostibus, immolabant. Et erant
 15 victimae maiora sacrificia quam hostiae. Alii victimam dictam
 putaverunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vineta ad aras
 ducebatur. Holocaustum illud est, ubi totum igne consumitur 35
 quod offertur. Antiqui enim cum maxima sacrificia admini-
 strarent, solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma,
 20 et ipsa erant holocaustomata. ὅλον enim Graece totum dicitur,
 καύσις incensio, et holocaustum totum incensum. Caeri- 36
 moniae apud Latinos dicuntur sacra omnia quae apud Graecos
 orgia vocantur. Proprie autem visum est doctoribus a carendo
 appellari caerimonias, quasi carimonias; eo quod ea quae in
 25 sacris divinis offeruntur, in suo usu id carerent homines; quod
 nomen etiam in usu est litterarum sanctarum. Alii caerimonias 37
 proprie in observationibus Iudaeorum credunt; abstinentiam
 scilicet quarundam escarum secundum veterem legem, eo quod
 observantes careant his rebus quibus se abstinerunt. Sacrificium 38
 30 dictum quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur in

3 erant BK ¹	dedicationem om. T	5 mola K, vix recte
7 labatio B	oblatio om. K	8 sicut] sic T
12 utis B	13 ad hostes K	10 iovis BT
17 ubi] ibi T	21 incensio holoc. K	15 sacrificiae BK
prium K	cerendo T	22 quae om. K
sacrarum K	25 id] his C	23 pro-
nuerint BC	cerimonia K	26 in usum (hu-) BCT
	30 qu. sacri K	29 car. in his K
	quia] quod K	absti-
		consecratum B

- memoriam pro nobis Dominicae passionis ; unde hoc eo iubente corpus Christi et sanguinem dicimus. Quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur et fit sacramentum, operante invisibiliter Spiritu Dei ; cuius panis et calicis sacramentum Graeci Eucharistian dicunt, quod Latine bona gratia interpretatur. Et 5
- 39 quid melius sanguine et corpore Christi? Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita fit ut aliquid significare intellegatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta baptismum et chrisma, corpus et sanguis [Domini].
- 40 Quae ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus divina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur ; unde et a secretis virtutibus vel a
- 41 sacris sacramenta dicuntur. Quae ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea manens Spiritus eundem sacramentorum latenter operatur effectum. Vnde, seu per bonos seu 15
- 42 per malos ministros intra Dei ecclesiam dispensentur, tamen quia sanctus Spiritus mystice illa vivificat, qui quondam Apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur haec dona, nec malorum adtenuantur, quia (1 Cor. 3, 7) : ‘neque qui plantat est aliquid, neque qui 20
- 43 dicitur, quod secretam et reconditam habeat dispositionem. Baptismum Graece, Latine tinctio interpretatur ; quae idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiae in melius inmutatur, et
- 44 longe aliud quam erat efficitur. Prius enim foedi eramus deformitate peccatorum, in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum ; unde et in Canticis scribitur canticorum (8,
- 45 5) : ‘Quae est ista quae ascendit dealbata?’ Cuius mysterium

3 sacrificatur *T* : sanctificatus *B* 5 quod] que *C* 6 sanguine et corporis *B* : sanguini et corporis *T* : corpore et sanguine *K*
 7 fit] sit *K* sign. inte intell. *C*¹ 9 et chrisma *om.* *K* (*non A*) :
 et *om.* *B* sanguis *BC* : sanguinis *T* : sanguis domini *K* (*non A*)
 10 tegumen *B* 11 salute *K* eor. sacr. *secl.* Schwarz
 12 vel sacris *C* 16 dispensetur *TK* (*non A*) tamen] tunc *K* (*non A*)
 18 visibiliter *K* 19 haec dona *om.* *B*¹ 20 neque plantat *C*¹
 neque rigat *T*¹ 22 dispositionem *A Trin.* *T* : disponsionem *B* : dispensationem *C* : disponsionem *D* : repositionem *K* 24 quia] qui *B*¹
 26 tinctio *T* : intinctione *B*

non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est Patris et Filii
et Spiritus sancti, cognominatione conpletur, dicente Domino
ad Apostolos (Matth. 28, 19): 'Ite docete omnes gentes, bap-
tizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.' Sicut 46
5 enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum
confirmat ternarius numerus nominum divinorum. Quod autem 47
per aquam baptismum datur, haec ratio est. Voluit enim Do-
minus ut res illa invisibilis per congruentem, sed profecto con-
tractabilem et visibilem inderetur elementum, super quem
10 etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. Nam sicut aqua 48
purgatur exterius corpus, ita latenter eius mysterio per Spiritum
sanctum purificatur et animus. Cuius sanctificatio ita est. In- 49
vocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de caelis, et medicatis
aquis sanctificat eas de semetipso; et accipiunt vim purgationis,
15 ut in eis et caro et anima delictis inquinata mundetur. Chrisma 50
Graece, Latine unctio nominatur; ex cuius nomine et Christus
dicitur, et homo post lavacrum sanctificatur. Nam sicut in ba- 51
ptismo peccatorum remissio datur, ita per unctionem sanctificatio
spiritus adhibetur; et hoc de pristina disciplina, qua ungui in
20 sacerdotium et in regnum solebant, ex quo et Aaron a Moyse
unctus est. Quae dum carnaliter fit, spiritualiter proficit; quo- 52
modo et in ipsa baptismi gratia visibilis actus, quod in aqua
mergimur, sed spiritualis effectus, quod delictis mundamur. Hoc 53
significat illud unguentum, quod peccatrix mulier super pedes,
25 et ea quae dicitur non fuisse peccatrix, super caput Iesu fudisse
scribuntur. Manus inpositio ideo fit, ut per benedictionem ad- 54
vocatus invitetur Spiritus sanctus. Tunc enim ille Paracletus

2 cognitione *K (non A)* 4 eas *K* 7 vol. deus ut *T* 8 congruen-
tiam sed prof. contractabilem vis. *K*: congruens et prof. contractabile et
vis. *C¹ (non Trin.)* contractibilem *B* 9 invisibilem *BT* inper-
tituret *Schwarz* elemento *K* quem] quod *C (non D Trin.)*: quod
elementum *K* 11 misterium *K* 12 sanctum *om. C* et *om. T*
anima *K* 13 de caelis *om. K¹* 15 eis caro *B* 17 bap-
tismum (-pt-) *BCT* 18 ita et per *B* unctionem *T* sanctifica-
tionis *K* 19 spiritualis *T* qua] quia *KT* 20 sacerdotio et in
regno *K* et *om. K* 21 uctus *T* Quaedam *C*: et quae dum *B*
22 et ip. ba. *K*: et in baptismo *T* 23 mergitur *C*: merguntur *T ex*
corr. spiritualiter *K¹* mundantur *K* 25 fu. scribitur *K*: fudisse
discribuntur *T* 26 ideo] inde *T* 27 ille *om. K (non A)*

post mundata et benedicta corpora libens a Patre descendit, et quasi super baptismi aquam tamquam super pristinam sedem recognoscens quiescit. Nam legitur quod in principio aquis
 55 superferebatur Spiritus sanctus. Exorcismus Graece, Latine con-
 iuratio, sive sermo increpationis est adversus diabolum, ut dis- 5
 cedat: sicut est illud in Zacharia (3, 1): 'Et ostendit mihi Iesum
 sacerdotem magnum stantem coram angelo Dei, et Satan stabat a
 dextris eius, ut adversaretur ei; et dixit Dominus ad Satan: Incre-
 pet Dominus in te, Satan, et increpet in te Dominus, qui elegit
 56 Hierusalem.' Hoc est exorcismus increpare et coniurare adver- 10
 sus diabolum; unde sciendum est quod non creatura Dei in in-
 fantibus exorcizatur aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes
 qui cum peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.
 57 Symbolum per linguam Graecam signum vel cognitio interpre-
 tatur. Discessuri enim Apostoli ad evangelizandum in gentibus 15
 58 hoc sibi praedicationis signum vel indicium posuerunt. Con-
 tinet autem confessionem Trinitatis et unitatem Ecclesiae et
 omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei
 et spei nostrae non scribitur in carta et atramento, sed in tabulis
 59 cordis carnalibus. Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, 20
 sicut exorare inpetrare. Constat autem oratio loco et tempore.
 Loco, quia non ubique, cum prohibeamur a Christo in publico,
 sed ubi opportunitas dederit aut necessitas inportaverit. Neque
 enim contra praeceptum reputatur ab Apostolis factum, quia in
 60 carcere audientibus custodibus orabant et canebant Deo. De 25
 tempore vero dictum est (1 Thess. 5, 17): 'Sine intermissione
 orate,' sed hoc [in] singularibus. Nam est observatio quarun-
 dam horarum communium, quae diei interspatia signant, tertia,

1 descendet C¹ 2 per ba. T ta. prist. *Tertull. de bapt.* 8 3 se
 cognoscens T quiescet T 4 sp. sa. sup. K (non A) 7 dei] domini
 BC 9 Dom. in te] tibi dom. K Sat. et incr. om. B¹ Dom.
 in te BC 10 exorcismum CKT 11 sci. quod BT 13 est enim]
 et est K 14 vel] aut K (non A) cogn.] collatio *Arrv.* 15 de-
 scensuri (di-) BCAT: discesserunt K 16 iudicium K Continent BT
 17 et in un. T 18 omnem BT fidei spei T 21 si. et exor. T
 autem om. K 22 in publicum BCT: in publico orare K 24 quia]
 qui BC 25 Deo om. C 27 in om. B¹ CK: ante hoc T est]
 et T 28 die KT signat K

sexta et nona ; similiter et noctis. Sed ideo haec orandi horae **61**
 divisae sunt, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsud nos
 ad officium tempus admoneat ; quae tempora in Scripturis inve-
 niuntur. Primum enim Spiritus sanctus congregatis discipulis **62**
 5 hora tertia infusus est. Petrus, qua die visionem communica-
 tionis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascen-
 derat. Idem etiam cum Iohanne hora nona templum adiit,
 quando paralyticum sanitati reformavit. Sed et Danielum legi- **63**
 mus haec tempora in oratione observasse, et utique ex Israelis
 10 disciplina, ut ne minus quam ter die adoremus. Debitores enim
 sumus trium, Patris et Filii et Spiritus sancti ; exceptis utique
 et aliis legitimis orationibus, quae sine ulla admonitione debentur,
 ingressus lucis ac noctis sive vigiliarum ; sed et cibum non **64**
 prius sumere quam interposita oratione. Priora enim habenda
 15 sunt spiritus refrigeria, quia priora caelestia quam terrena. Qui
 autem vult orationem suam volare ad Deum, faciat illi duas alas,
 ieiunium et eleemosynam, et ascendet celeriter et exaudietur.
 Ieiunium est parsimonia victus abstinentiaque ciborum, cui no- **65**
 men est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper et va-
 20 cua, quod vulgo ieiunum vocatur. Vnde ieiunii nomen creditur
 derivatum, quod sui inedia viscera vacua et exinanita existant.
 Ieiunium autem et statio dicitur. Statio autem de militari ex- **66**
 emplo nomen accepit, pro eo quod nulla laetitia obveni-
 ens castris stationem militum rescindit. Nam laetitia libentius, tristitia
 25 sollicitius administrat disciplinam ; unde et milites numquam
 inmemores sacramenti magis stationibus parent. Discernunt **67**

1 sex. no. C¹ 2 aliquod T detempti C¹ : detempti (-npi?) T
 ipsud] id sud C¹ 4 Primus BCT (cf. Tertull. de orat. 25) enim
 om. T congregatis ex congratis T 8 paraclitum K¹ san.
 pristinae ref. K (A n. l.) 9 et utique ex BC Trin. : utique ex K : ut
 antequam (i. e. -ae) T 10 disciplinam T ut ne] non K diei T :
 in die K 11 ut. al. T 13 ingressu Tertull. de orat. 25 14 prius]
 potius B interpositam orationem K 15 terrena] terrestria T
 16 deum BT : dominum CT facit B¹ illi] ei T 17 ascendit
 CK exaudietur BCK 19 viscerum om. K (non A) semp.
 vac. C¹ 20 ieiunum] ieiunium BCT 21 existat K 22 stadio K
 23 lac. sive tristitia o. Arev. (ex Tertull. de orat. 19) castris T
 24 letia T tristitias C¹ 26 magis . . . inter ieiunium om. T

- autem quidam inter ieiunium et stationem. Nam ieiunium est
indifferenter cuiuslibet diei abstinentia, non secundum legem,
sed secundum propriam voluntatem; statio autem est observatio
68 statutorum dierum vel temporum. Dierum, ut quartae feriae et
sextae feriae ieiunium ex veteri lege praeceptum: de qua statione 5
in Evangelio dixit ille (Luc. 18, 12): 'Ieiuno bis in sabbato,' id
69 est quarta et sexta sabbati. Temporum autem, quae legalibus
ac propheticiis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt,
ut ieiunium quarti, quinti, septimi, ac decimi mensis; vel, sicut
in Evangelio (Matth. 9, 15), dies illi in quibus ablati sunt sponsus; 10
vel sicut observatio quadragesimae, quae in universo orbe
institutione Apostolica observatur circa confinium Dominicae
70 passionis. His tertium genus quidam adiciunt quam Xero-
phagiam dicunt, abstinentiam scilicet ciborum humentium.
Vnde et nomen hoc datum, eo quod siccis quidam escis utantur. 15
71 Poenitentia appellata, quasi punitentia, eo quod ipse homo in se
poenitendo puniat quod male admisit. Nam nihil aliud agunt,
quos veraciter poenitet, nisi ut id, quod male fecerunt, inpunitum
esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille par-
cit, cuius altum iustumque iudicium nullus contemptor evadit. 20
72 Perfecta est autem poenitentia, praeterita deflere et futura non
admittere. Haec secunda in similitudine fontis est, ut si forte
inpugnante diabolo aliquod peccatum inrepserit, huius satisfa-
73 ctione purgetur. Satisfactio autem est causas peccatorum et
74 suggestiones excludere et ultra peccatum non iterare. Recon- 25
ciliatio vero est, quae post complementum poenitentiae adhibetur.
Nam sicut conciliamur Deo, quando primum a gentilitate con-

1 nam *om.* K 2 secundum] per K (*A n. l.*) 3 sed sec. *om.* T:
sed per K (*A n. l.*) 4 statutorum C¹: istorum T st. vel di. vel B
et sex. fer. *om.* K¹ 5 ex *om.* T legem C¹ 7 au. quae] vel B
8 ac] et K 9 ac] et K mensis *om.* BT vel *om.* K 10 ille B
11 quae] qui T 12 apost.] evangelica K (*non A*) 13 tertium *om.* K¹
adiciunt] dicunt K¹ quam BT: quod CK scenophigia dicitur K
14 scil.] quidem K (*non A*) humectuum K (*A n. l.*) 15 quidam siccis
K fort. quidem: *del. Schwarz* utuntur ut *vid.* T 16 Penitentiam
KT appellatam K punitentia BK: poenitentia C¹ 17 punit BCT
aliud *om.* T 18 poenitet] punit K 20 evadat K 23 peccato C¹
24 purgantur C¹ 25 suggestionum a se excl. K § 74 *om.* KMO (*non*
A Trin.) 26 vero] autem T 27 nam... regredimur *om.* T (*non U Trin.*)

vertimur, ita reconciliamur, quando post peccatum poenitendo
 regredimur. Exomologesis Graeco vocabulo dicitur, quod Latine 75
 confessio interpretatur, cuius nominis duplex significatio est.
 Aut enim in laude intellegitur confessio, sicut est : ' Confitebor
 5 tibi Domine Pater caeli et terrae ' : aut dum quisque confitetur
 sua peccata ab eo indulgenda, cuius indeficiens est misericordia.
 Ex hoc igitur Graeco vocabulo exprimitur et frequentatur exomo- 76
 logesis, qua delictum nostrum Domino confitemur ; non quidem
 ut ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est ; sed confessio
 10 est rei scilicet eius quae ignoratur professio cognitio. Vtile 77
 enim sibi ac iucundum quisquam esse existimaverat rapere,
 adulterare, furari ; sed ubi haec aeternae damnationi obnoxia
 esse cognovit, cognitis his, confitetur errorem. Confessio autem 78
 erroris professio est desinendi : desinendum ergo a peccatis est,
 15 dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur.
 Ceterum extra veniam est qui peccatum cognoscit nec cognitum
 confitetur. Itaque exomologesis prosternendi et humilificandi 79
 hominis disciplina est, habitu atque victu, sacco et cinere incu-
 bare, corpus sordibus obscurare, animum maeroribus deicere,
 20 illa, quae peccant, tristi tractatione mutare. Litaniae autem 80
 Graeco nomine appellantur, quae Latine dicuntur rogationes.
 Inter litanias vero et exomologesin hoc differt, quod exomolo-
 gesis pro sola confessione peccatorum agitur ; litaniae vero,
 quae indicuntur propter rogandum Deum et inpetrandam in
 25 aliquo misericordiam eius. Sed nunc iam utrumque vocabulum 81

3 interpretatur . . . intellegitur *om. T* sign. aut *C* 4 confiteor
BC 6 indulgentia *B (non A)* 7 Graeco *om. K* frequenter *B*
 exomologis *K* (? *i. e. ἐξομολογέις*) 8 qua] quia *CKT* 9 ut] non *C¹* :
om. K 11 quisquam (*ex quisque*) ignoratur professio cognitio quam *T*
 (*cf. § 76*) 12 furare *BC* hac *T* damnatione *C¹* noxia *C¹K*
 13 esse *om. K* cognitus *K* 14 desinendo ergo *K* pecc. dum
C 15 antecedit *T* 17 humiliandi hominibus *K* 18 disciplin **
 habitu *C¹* cineri *T* incurbare *T* 19 animo *C¹* erroribus *T*
 dedere *K (non A)* 20 illi *K* peccanti *C¹K* : peccavit *C²* (*cum Tertull.*
de paenit. 9) tristitia tra. *C¹* autem *om. K* 21 Latine] letanie
T 22 exomologesis *B¹* ut *vid. K* exomologesin *BT* 23 pecc.
 conf. *T* aguntur *BT* (? *pro Inter. lit. ve. et exomologeses h. d. q.*
 exomologeses . . . aguntur) vero dicuntur *T¹* : vero inde dicuntur *T²*
 24 inpetrandum *BC* 25 aliqua *C¹* iam] distat vulgo *T*

sub una designatione habetur, nec distat vulgo utrum litaniae an
 exomologesis dicantur. Supplicationis autem nomen quodam-
 82 modo nunc ex gentilitate retinetur. Nam feriae aut legitimae
 erant apud eos aut indictae. Indictae autem, quia paupertas
 antiqua Romanorum ex conlatione sacrificabat, aut certe de bonis 5
 damnatorum. Vnde supplicia dicuntur supplicationes, quae
 fiebant de bonis passorum supplicia. Sacrae enim res de rebus
 execrandorum fiebant.

1 adsignatione *B* 2 exomologesin *B*²*CT*: omologesin *B*¹ indi-
 cantur *ut vid.* *B*¹ 3 fer. leg. *T* 5 sacrificabant *T* 6 unde a
 suppl. *K*: unde et suppl. *Serv. ad Aen.* 1, 632 7 passorum] possessorum
CK (non A) supplicia *om. K (non A)* sacra *B* res *om. KM*
 8 fiebat *C*¹ *Sequitur Hieronymi tractatus DE FESTIS DIEBUS IN VETERI*
LEGE (in una pagina) in T

LIBER VII

DE DEO, ANGELIS ET SANCTIS

DE DEO. Beatissimus Hieronymus, vir eruditissimus et multarum linguarum peritus, Hebraeorum nominum interpretationem primus in Latinam linguam convertit. Ex quibus pro brevitate praetermissis multis quaedam huic operi adiectis
 5 interpretationibus interponenda studui. Vocabulorum enim
 expositio satis indicat quid velit intellegi. Habent enim quaedam ex propriis causis nominum rationem. In principio autem
 decem nomina ponimus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur. Primum apud Hebraeos Dei nomen El dicitur; quod alii
 10 Deum, alii etymologiam eius exprimentes ἰσχυρὸς, id est fortem interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate opprimitur, sed fortis est et sufficiens ad omnia perpetranda. Secundum nomen
 Eloi. Tertium Eloë, quod utrumque in Latino Deus dicitur.
 Est autem nomen in Latinum ex Graeca appellatione transla-
 15 tum. Nam Deus Graece δέος, φόβος dicitur, id est timor, unde tractum est Deus, quod eum colentibus sit timor. Deus autem
 proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quae
 in Deo infra sunt posita vocabula referuntur. Quartum nomen
 20 Dei dicitur Sabaoth, quod vertitur in Latinum exercituum sive virtutum, de quo in Psalmo ab angelis dicitur (23, 10): 'Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum.' Sunt enim in huius
 mundi ordinatione virtutes multae, ut angeli, archangeli, principatus et potestates, cunctique caelestis militiae ordines, quorum
 25 tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt eiusque

1 Beatus *K* 5 studii *T* enim] autem *CK* (*non A*) 6 vellint
 (velint) *ABC* 9 eli *B* 10 deum et alii *T* 11 nulli de firmitate *T*
 12 est *om. K* perpetrata *T* 13 quod *om. K* (*non A*) latinum *BCT*
 14 nom. latinum *C* 15 δέος] theos *codd.* foebos *CT*: febos *B*: fibos
A: *om. K* 16 est nomen deus *K* eum] enim *B* 18 ad quam] aliqua
 in *K* (*non A*) 20 dei dicitur *BT*: est *K*: est dei dicitur *C*¹ 21 quo]
 quod *C*¹ psalmis *K* qui es *T*¹ 22 huiusmodi *K* 23 ordinationes
*C*¹: observatione *K* (*non A*) 24 et *om. K* (*non A*) 25 illi *B* est *om. C*¹

9 dominatui subiacent. Quintum Elion, quod interpretatur in
 Latinum excelsus, quia supra caelos est, sicut scriptum est de
 eo (Ps. 113, 4): 'Excelsus Dominus; super caelos gloria eius.'
 Excelsus autem dictus pro valde celsus. Ex enim pro valde
 10 ponitur, sicut eximius, quasi valde eminens. Sextum Eie, id 5
 est, qui est. Deus enim solus, quia aeternus est, hoc est, quia
 exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Hoc enim
 11 nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. Quae-
 renti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere praecipiebat
 ad populum ex Aegypto liberandum, respondit (Exod. 3, 14): 10
 'Ego sum, qui sum: et dices filiis Israel: Qui est, misit me
 ad vos'; tamquam in eius conparatione, qui vere est, quia in-
 commutabilis est, ea, quae commutabilia, facta sunt quasi non
 12 sint. Quod enim dicitur fuit, non est: et quod dicitur erit,
 nondum est. Deus autem esse tantum novit, fuisse et futurum 15
 13 esse non novit. Solus enim Pater cum Filio et Spiritu sancto
 veraciter est. Cuius essentiae comparatum esse nostrum non
 esse est. Vnde et in conloquio dicimus: 'Vivit Deus,' quia
 14 essentia vita vivit, quam mors non habet. Septimum Adonai,
 quod generaliter interpretatur Dominus, quod dominetur crea- 20
 turae cunctae, vel quod creatura omnis dominatui eius deserviat.
 Dominus ergo et Deus, vel quod dominetur omnibus, vel quod
 15 timeatur a cunctis. Octavum Ia, quod in Deo tantum ponitur,
 16 quod etiam in alleluia in novissima syllaba sonat. Nonum
 Tetragrammaton, hoc est quattuor litterarum, quod proprie 25
 apud Hebraeos in Deo ponitur, iod, he, iod, he, id est, duabus
 ia, quae duplicata ineffabile illud et gloriosum Dei nomen

1 eloin B 3 super] supra BCK 5 ei ei K: ei B: ei ei ē (i. e.
 est) C: eifie A: ehie T¹: ei ei e T² 6 qui est] qui est qui est T²
 deus enim solus q. exord. (cett. om.) A quia om. K (non D Trin.)
 hoc est] et ob hoc C qui K (non D Trin.¹) 7 ess. enim nom.
 K tenebit K: retinet B: tenit D¹ 9 percipiebat T 11 dicis
 K 14 Qui B non est et om. K 15 deus] dum K (non A)
 tantum esse K (non A) 16 enim] autem K 18 dicitur K deus
 BT: dominus CK 19 quam] quod K 21 vel quo C dominatu
 T serviat K¹ (non A) 23 in deo] inde T 24 Novum B
 26 iod he iod he T: iode iode BC²: ioe ioe C¹K 27 quae] quod K:
 om. T

efficiunt. Dicitur autem ineffabilis, non quia dici non potest,
 sed quia finire sensu et intellectu humano nullatenus potest; et
 ideo, quia de eo nihil digne dici potest, ineffabilis est. Deci- **17**
 mum Saddai, id est, omnipotens. Vocatus autem omnipotens
 5 eo quod omnia potest, sed a faciendo quod vult, non a pa-
 tiendo quod non vult. Quod si ei accideret, nequaquam esset
 omnipotens; facit enim quidquid vult, et inde omnipotens.
 Item omnipotens, quia ipsius sunt omnia quae ubique sunt; **18**
 solus enim totius mundi habet imperium. Dicuntur autem et
 10 alia quaedam in Deum substantialiter nomina, ut immortalis,
 incorruptibilis, incommutabilis, aeternus. Vnde et merito
 cunctae praeponitur creaturae. Immortalis, sicut de eo scri- **19**
 ptum est (1 Timoth. 6, 16): 'Qui solus habet immortalitatem':
 quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis muta-
 15 bilitas non inconvenienter mortalitas dicitur; secundum quam
 et anima dicitur mori, non quia in corpus vel in aliquam alte-
 ram substantiam mutatur et vertitur, sed in ipsa sua substantia
 quidquid alio modo nunc est aut fuit, secundum id quod
 destitit esse quod erat, mortalis utique deprehenditur; ac per
 20 hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.
 Incorruptibilis appellatur quia corrumpi et dissolvi non potest **20**
 nec dividi. Quidquid enim capit divisionem et interitum capit.
 Ille nec dividi potest nec interire; inde incorruptibilis est.
 Incommutabilis est quia semper manet et mutari nescit. Nec **21**
 25 proficit, quia perfectus est, nec deficit, quia aeternus est.
 Aeternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initium **22**

1 ineffabile C¹ 2 potest ideo quia (qui?) A 3 eo] deo C
 4 autem om. K (non A) 5 ad faciendum . . . ad patiendum K: ad
 faciendum . . . a patiendum A non a pat. . . vult om. B 6 quod
 non vult om. AK ei aliquid accederet A 7 quidquid] quod K
 (non A) inde] ideo K (non A) 8 Idem K omnia om. C (non
 A) 9 autem om. K (non A) 10 in deo qu. K (non A) 11 in-
 comm.] inconsummabilis T 13 solum C¹ 15 mortalitas CK:
 mortalis BT quam] quod K (non A) 16 aliqua altera substantia
 K 17 sed in ipsa sua subst. quidquid (deletum) mutatur et vertitur sed
 ipsa sua substantia quidquid alio K (non A) 18 alium modo B aut]
 ac Schwarz 20 deus solus K incomm. est K 21 appellatur
 om. K (non A) 22 nec dividi om. C quidquid] quid C¹ 23 inde]
 unde K est om. K¹

- neque finem. Hinc et sempiternus, eo quod sit semper aeternus. A quibusdam autem aeternus ab aethere creditur dictus, quoniam caelum sedes eius habetur. Vnde est illud (Ps. 114, 16): 'Caelum caeli Domino': et haec ista quattuor unum significant, nam una eademque res dicitur, sive dicatur aeternus 5 Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis.
- 23 Invisibilis, quia numquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectae creaturae eademque corporeae. Nam nemo potest ipsam manifestationem essentiae Dei videre et vivere, sicut et dictum est Moysi; unde 10 et Dominus in Evangelio dicit (Ioann. 1, 18): 'Deum nemo vidit umquam.' Res est enim invisibilis, ideoque non oculo,
- 24 sed corde quaerendus est. Inpassibilis, quia nullis perturbationibus afficitur, quibus fragilitas humana subcumbit. Non enim adtingunt eum ullae passiones, ut libido, iracundia, cupiditas, 15 timor, maeror, invidia, et cetera quibus mens humana turbatur.
- 25 Sed cum dicitur Deum irasci aut zelare aut dolere, nostro usu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem
- 26 tranquillitas summa est. Simplex autem dicitur sive non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse et aliud 20 quod in ipso est, sicut in homine, cuius aliud [est] esse, [et] aliud
- 27 sapere. Nam et esse potest, et sapiens non esse; Deus autem habet essentiam, habet et sapientiam; sed quae habet, hoc et est, et omnia unus est; ac proinde simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed et quod est, et quod in ipso est, 25 essentialiter est, excepto quod relative ad quamcumque per-

1 hic et C: hinc est et A 2 ab aethere] habere AK creditur
om. B 3 habetur] est K (non A) 4 caelum om. AK Domino]
deo vel domino K haec om. K (non A) 5 unam eandemque B
6 inmut.] incommutabilis T (non V) 7 per] secundum K 8 trinitatis
T (non V) eiusdemque dett. 10 sicut dic. T (non V) 11 dixit T
(non V) 12 res enim K non om. B¹ oculos C¹ 14 sub-
cumbit ex -bat T 16 maeror] memoria T (non V) 17 zelari B¹
dolore B¹ nostro] non K (non A): in C¹ 18 enim om. K (non A)
nulla pert. nulla C¹ quem om. B¹ 19 autem] enim T (non V)
20 quia] qui A 21 quod ipso T (non V) est hab. CKV: om. BT
et hab. CTV: om. BK 22 Nam esse T (non V) 23 habet sapientiam
(-ia) B¹K sed om. K (non A) quod dett. hab. hoc et est om.
K (non A) 26 quemcumque C¹TV

sonam est. Summe bonus, quia incommutabilis est. Creatura 28
 vero bonum, sed non summum est, quia mutabilis est. Et dum
 sit quidem bonum, non tamen esse potest et summum. In- 29
 corporeus autem vel incorporealis ideo dicitur Deus, ut spiritus
 5 credatur vel intellegatur esse, non corpus. Nam dum dicitur
 spiritus, eius significatur substantia. Immensus, quia cuncta 30
 concludit, ipse a nullo concluditur; sed omnia intra eius omni-
 potentiam coartantur. Perfectus dicitur quia nihil ei possit 31
 adici. Adtamen de consummatione alicuius facti perfectio dici-
 10 tur. Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus?
 Sed hoc vocabulum de usu nostro sumpsit humana inopia, 32
 sicut et reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est utcumque
 dici possit, quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit,
 sicut sunt et alia. Creator dictus pro totius mundi rebus ab 33
 15 ipso creatis. Nihil enim est quod non originem a Deo traxerit.
 Ipse et unus, quia dividi non potest, vel quia nihil aliud esse
 potest quod tantundem capiat potestatis. Haec igitur, quae 34
 de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem propter unam
 et coaeternam substantiam, sive in Patre, sive in Filio eius uni-
 20 genito in forma Dei, sive in Spiritu sancto, qui unus Spiritus est
 Dei Patris et Filii eius unigeniti. Sunt et quaedam vocabula 35
 ex usu nostro ad Deum sumpta, de membris nostris, sive de
 inferioribus; et quia in propria natura invisibilis et incorporeus
 est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species adscri-
 25 buntur, ut more locutionis nostrae facilius se ipsum insinuet: ut
 quia omnia videt, dicatur oculus; et propter quod audit omnia,
 dicatur auris; pro eo autem quod avertitur, ambulat; pro eo
 quod spectat, stat. Sic et in ceteris horum similibus ab huma- 36

1 creature <i>T</i> (<i>non V</i>)	2 summum quia <i>C</i>	3 quidem] qui <i>T</i> ¹
(<i>non V</i>) potest esse <i>K</i>	4 Deus <i>om.</i> <i>K</i>	5 credatur] dicatur <i>K</i>
dic. est (<i>delet.</i>) spir. est sign. substantiam <i>K</i>	7 potentiam <i>K</i> (<i>non A</i>)	
8 coartatur <i>T</i> (<i>non V</i>)	quia] quod <i>C</i> (<i>non A</i>)	ei <i>om.</i> <i>C</i> ¹
tamen <i>K</i>	10 est perf.] imperfectus <i>K</i>	9 ut
<i>T</i> : ineffabilis <i>K</i> ¹	13 quoniam] quae <i>B</i>	12 qu. in id <i>K</i> effabile
<i>V</i>)	16 es. al. po. <i>TV</i>	15 trax. et ipse et <i>T</i> ² (<i>non</i>
19 eius <i>om.</i> <i>K</i>	unigen. for. <i>K</i>	20 qui]
quia <i>T</i> (<i>non V</i>)	Spiritus <i>om.</i> <i>B</i> ¹	22 sive] vel <i>K</i>
anle corr. (<i>non V</i>): efficientes <i>K</i>	adscribentur <i>C</i> ¹	24 efficientis <i>T</i>
Sicut et <i>K</i>		28 expectat <i>K</i>

- nis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut est obliviscens et memorans. Hinc est quod et Propheta dicit (Ierem. 51, 14): 'Iuravit Dominus exercituum per animam suam': non quod
- 37 Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Nam et facies Dei in Scripturis sanctis non caro, sed divina cognitio 5 intellegitur, eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione dicitur Deo (Psalm. 80, 4): 'Ostende nobis faciem tuam': ac si dicatur: 'Da nobis cogni-
- 38 tionem tuam.' Sic et vestigia Dei dicuntur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur, ad perfectum vero omnipotens repe- 10 ritur, dum in futurum facie ad faciem quibusque electis praesentabitur, ut ipsam speciem contemplantur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum
- 39 dicitur. Nam et situs et habitus et locus et tempus in Deum non proprie, sed per similitudinem translate dicuntur; quippe 15 (Psalm. 99, 1) 'sedere super Cherubin' dicitur, quod est ad situm; et (Psalm. 104, 6): 'Abyssum tamquam vestimentum amictus,' quod est ad habitum; et (Psalm. 102, 28): 'Anni tui non deficient,' quod ad tempus pertinet; et (Psalm. 139, 8):
- 40 'Si ascendero in caelum, tu ibi es,' quod ad locum. Nam et 20 in Propheta (Amos 2, 13): 'Plaustrum portantis fenum' species ad Deum dicitur. Et haec omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiae eius.

II DE FILIO DEI. Multis etiam modis Christus appellari in scripturis invenitur divinis. Nam ipse Dei Patris Vnigenitus 25 filius, dum esset aequalis Patri, propter salutem nostram formam servi accepit. Proinde quaedam nomina in illo ex divinitatis substantia, quaedam ex dispensatione susceptae humanitatis 2 adsumpta sunt. Christus namque a chrismate est appellatus,

2 est quod *om.* *K* et *om.* *T*¹ (*non V*) 4 sed hoc *BTV*: sed
quod *K*: sed que *C*¹ nostrum na. affectum *K* 5 sanctis *om.*
*K*¹ 6 eandem *C*¹ qua] quia *BCT* 10 repperietur *C* 12 ut
in ipsa specie contempletur *K* 14 dicuntur *C* in deo *K* (*non A*)
17 abyssum] ab ipso *K* (*non A*): ad ipsum *C*¹ 18 quod est] quidem *K*
(*non A*) ab habitu *K* (*non A*) 20 ibi *BTV*: illic *CK* loc. manet
in proph. *BCD* 27 nomina . . . eius nomen (*viii. 22*) *desunt in M*
in illo] illa *B* 29 esse appellatus *K*

hoc est unctus. Praeceptum enim fuerat Iudaeis ut sacrum
 conficerent unguentum, quo perungui possent hi qui vocaban-
 tur ad sacerdotium vel ad regnum : et sicut nunc regibus indu-
 mentum purpurae insigne est regiae dignitatis, sic illis unctio
 5 sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat ; et inde
 Christi dicti a chrismate, quod est unctio. Nam chrisma 3
 Graece, Latine unctio nuncupatur, quae etiam Domino nomen
 adcommodavit facta spiritalis, quia Spiritu unctus est a Deo
 Patre, sicut in Actibus (4, 27) : ‘ Collecti sunt enim in hac
 10 civitate adversus sanctum Filium tuum, quem unxisti ’ : non
 utique oleo visibili, sed gratiae dono, quod visibili significatur
 unguento. Non est autem Salvatoris proprium nomen Christus, 4
 sed communis nuncupatio potestatis. Dum enim dicitur
 Christus, commune dignitatis nomen est ; dum Iesus Christus,
 15 proprium est vocabulum Salvatoris. Christi autem nomen 5
 nusquam alibi omnino nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in
 illo regno ubi Christus prophetabatur, et unde venturus erat.
 Messias autem Hebraice dicitur, Graece Christus, Latina autem 6
 locutione unctus. Iesus Hebraice, Graece σωτήρ, Latine autem 7
 20 salutaris sive salvator interpretatur, pro eo quod cunctis genti-
 bus salutifer venit. Etymologiam autem nominis huius etiam 8
 Evangelista significat, dicens (Matth. 1, 21) : ‘ Vocabis nomen
 eius Salvator, quia ipse salvum faciet populum suum. ’ Sicut
 enim Christus significat regem, ita Iesus significat salvatorem.
 25 Non itaque nos salvos facit quicumque rex, sed rex Salvator. 9
 Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere
 poterat, sicut potuit, quando voluit. Emmanuel ex Hebraeo 10

2 unguentum] unctum C¹ possint KT 3 regibus] Romanis
 Lactant. inst. 4, 7, 6 4 sic] sed K 5 et exinde K 6 dicti om.
 K unctionem K 9 actibus KT¹ ut vid. V : actibus dicitur B¹ :
 actibus apostolorum legitur C : actibus apostolorum scribitur T² enim
 om. K 11 qu. invisibili K 12 autem BKV : ergo CT propr.
 Salv. K 14 commune . . . Christus om. K (non A) Iesus om. A
 15 propr. vocab. TV 18 autem loc. om. K 19 Ies. autem hebr.
 T² (non V) 20 pro eo . . . venit om. B 21 sal. venit] saluti pre-
 venit T (non V) autem] enim BC huius] eius B 22 dicens
 om. K 23 Salvator] salvatorem B quia] quod B 24 significans
 re. C regem . . . sign. om. T¹ (significat om. T²)

in Latinum significat ‘nobiscum Deus,’ scilicet quia per
 Virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit,
 ut terrenis viam salutis ad caelum aperiret. Ad divinitatis
 11 substantiam quae pertinent ista sunt: Deus, Dominus. Deus
 autem dictus propter unitam cum Patre substantiam. Dominus 5
 12 propter servientem creaturam. Deus autem et homo, quia Ver-
 bum et caro. Vnde et bis genitus dicitur, sive quia Pater eum
 genuit sine matre in aeternitate, sive quia mater sine patre in tem-
 13 pore. Unigenitus autem vocatur secundum divinitatis excellen-
 tiam, quia sine fratribus; Primogenitus, secundum susceptionem 10
 hominis, in qua per adoptionis gratiam fratres habere dignatus est,
 14 quibus esset primogenitus. Homousion Patri ab unitate sub-
 stantiae appellatur. Substantia enim vel essentia Graece οὐσία
 dicitur, ὁμο- unum. Vtrumque igitur coniunctum sonat una sub-
 stantia. Hoc enim vocatur Homousion, quod est (Ioann. 10, 15
 30): ‘Ego et Pater unum sumus,’ hoc est, eiusdem cum Patre
 15 substantiae. Quod nomen etsi scriptum in sanctis litteris non
 inveniatur, in assertione tamen totius Trinitatis defenditur, quia
 datur ratio unde recte dici ostendatur; sicut et Pater in illis
 libris nusquam Ingenitus legitur, sed tamen dicendus esse atque 20
 16 credendus non dubitatur. Homoeusion, similis substantiae,
 quia qualis Deus, talis est et imago eius. Invisibilis Deus et
 17 imago invisibilis. Principium, eo quod ab ipso sint omnia, et
 18 quia ante eum nihil. Finis, vel quia dignatus est in fine tem-
 porum humiliter in carne nasci et mori, et iudicium novissimum 25
 ipse suscipere, vel quia quidquid agimus ad illum referimus. Et
 cum ad eum pervenerimus, ultra quod quaeramus non habemus.
 19 Os Dei est, quia Verbum eius est. Nam sicut pro verbis, quae
 per linguam fiunt, saepe dicimus illa et illa lingua, ita et pro

1 latinam K 4 quae] quem C¹ 5 unitatem T: unicam dett.
 7 bis gen.] virginitus C¹ 9 vocatus ut vid. C exc. et quia T²
 11 adoptionem (-obt-) gratiae (-tie) BCT 13 appellatus ut vid. T
 14 ὁμο-] homo (omo) codd. utraque C¹ 21 Homousion codd.: corr.
 dett. 22 et (prius)] etiam K: om. T 23 ab om. T¹ sunt T
 24 Finis om. K dignatu T temporum] saeculorum K 25 in carne
 om. K 26 quia om. T 28 dei quia K 29 fiunt ex fuerunt ut
 vid. T pro verbo dei C: verbum K

Dei verbo os ponitur, quia mos est ut ore verba formentur. Verbum autem ideo dicitur, quia per eum Pater omnia condidit, **20** sive iussit. Veritas, quia non fallit, sed tribuit quod promisit. **21** Vita, quia creavit. Imago dicitur propter parem similitudinem **5** Patris. Figura est, quia suscipiens formam servi operum vir- **22** tutumque similitudine Patris in se imaginem atque immensam magnitudinem designavit. Manus Dei est, quod omnia per **23** ipsum facta sunt. Hinc et dextera propter effectum operis totius creaturae, quae per ipsum formata est. Brachium, quia **10** ab ipso omnia continentur. Virtus, pro eo quod omnem **24** potestatem Patris in semetipso habeat, et omnem caeli terrae-que creaturam gubernet, contineat atque regat. Sapientia, pro **25** eo quod ipse revelet mysteria scientiae et arcana sapientiae. Sed tamen cum sit Pater et Spiritus sanctus sapientia et virtus **15** et lumen et lux, proprie tamen his nominibus Filius nuncupatur. Splendor autem appellatur propter quod manifestat. **26** Lumen, quia inluminat. Lux, quia ad veritatem contem-
plandam cordis oculos reserat. Sol, quia inluminator. Oriens, **27** quia luminis fons et inlustrator est rerum, et quod oriri **20** nos faciat ad vitam aeternam. Fons, quia rerum origo est, vel **28** quod satiat sitientes. Ipse quoque A et Ω. Alpha enim litteram nulla praecedit; prima est enim litterarum, sicut et Filius Dei; ipse enim se principium Iudaeis interrogantibus esse respondit. Vnde et Iohannes in Apocalypsi proprie ipsam litteram ponens **25** ait (22, 13): ‘Ego sum A et Ω, primus et novissimus.’ Primus, quia ante eum nihil est. Novissimus, quia iudicium novissi-
mum ipse suscepit. Mediator, quia inter Deum et hominem **29** medius constitutus est, ut hominem ad Deum perduceret; unde

1 ora verba T	3 tribuet CT	promittit K	4 quia a T
ante corr.	parem] patrem T: om. K		6 similitudinem codd.
8 hunc T	10 ab ipso] per ipsum K	11 semetipsum BCT: se	14 virtus
ipso K	creat. cae. ter. K	13 mist. sap. et arch. sci. K	
lum. C	15 tamen] in K	omnibus B ¹	16 nuncupatur K (non
A)	17 quia (prim.)] quod K (non A)	18 inl. est K: inluminatur	
C ¹ T	21 quod] quia CK (non A)	littera nulla K: litterarum	
nulla C	22 est lit. K	sicut fil. B	24 unde ioh. K in Apoc.
om. K (non A)	26 iud. novissimus K	27 suscipiet Arev.	

- 30 et illum Graeci *μεσίτην* vocant. Paracletus, id est advocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem, sicut de eo dicit Iohannes (1 Ep. 2. 1): 'Advocatum habemus apud Patrem Iesum
31 Christum iustum.' Paracletus autem Graecum est, quod Latine dicitur advocatus. Quod nomen et Filio et Spiritui sancto 5 adscribitur, iuxta quod et Dominus in Evangelio ait (Ioann. 14, 16): 'Rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis.'
32 Intercessor autem ideo vocatur, quia pro culpa nostra removenda curam gerit, et pro abluendis nostris criminibus curam
33 inpendit. Sponsus, quia descendens de caelo adhaesit Eccle- 10 siae, ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una. Angelus dicitur propter adnuntiationem paternae ac suae voluntatis. Vnde [et] apud Prophetam (Esai. 9, 6) 'magni consilii angelus'
35 legitur, dum sit Deus et Dominus angelorum. Missus dicitur eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum, unde et 15 idem dicit (Ioann. 16, 28): 'Ego a Patre exii, et veni in hunc mundum.'
36 Homo autem dicitur quia natus est. Propheta, quia futura revelavit. Sacerdos, quia pro nobis hostiam se obtulit. Pastor, quia custos. Magister, quia ostensor. Nazarenus vero a loco. Nazareus a merito, id est sanctus sive mundus, 20
37 quia peccatum non fecit. Siquidem et de aliis inferioribus rebus nominum species ad se trahit Christus, ut facilius intelle-
38 gatur. Dicitur enim Panis, quia caro. Vitis, quia sanguine ipsius redempti sumus. Flos, quia electus. Via, quia per ipsum ad Deum imus. Ostium, quia per ipsum ad Deum in- 25 gredimur. Mons, quia fortis. Petra, quia firmitas est creden-
39 tium. Lapis angularis, vel quia duos parietes e diverso, id est de circumcissione et praeputio, venientes in unam fabricam Ecclesiae iungit, vel quod pacem in se angelis et hominibus

1 Paracletus autem grecum est id est B (ex § 31) 2 sicut et de BC
4 Par. au. grece latine adv. K 5 adv. dicitur B nomine et fi. K
6 adscivitur K 8 ideo] idem T movenda K¹ (pro amov. ?)
10 inpendet KT de K: ae BC¹: e T 13 et hab. CK: om. BT
mag. cons. om. T 16 dicit] dicitur T 18 qui fut. B se hostiam
(ost-) CT 19 tulit T nazarenus B: -reus CKT 21 de om.
K 22 traxit C 23 enim] autem BK qu. ex sang. K 24 via
qui per C: via per B¹ 25 ipsum (prius)] eum T ad dominum
ingr. B 28 de om. T

facit. Lapis offensionis, quia veniens humilis offenderunt in 40
 eum increduli homines, et factus est petra scandali, sicut dicit
 Apostolus (1 Corinth. I, 23): 'Iudaeis quidem scandalum.'
 Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima 41
 5 est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est. Nam 42
 et Christus Agnus pro innocentia; et Ovis propter patientiam;
 et Aries propter principatum; et Haedus propter similitudinem
 carnis peccati; et Vitulus pro eo quod pro nobis est immolatus; 43
 et Leo pro regno et fortitudine; et Serpens pro morte et sa-
 10 pientia; idem et Vermis, quia resurrexit; Aquila, propter quod 44
 post resurrectionem ad astra remeavit. Nec mirum si vilibus
 significationibus figuretur, qui usque ad nostrarum passionum
 seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Qui dum sit 45
 Dei Patris coaeternus ante saecula Filius, postquam venit pleni-
 15 tudo temporis, propter salutem nostram formam servi accepit,
 et factus est Filius Dei hominis filius. Vnde et quaedam de 46
 illo in Scripturis secundum formam Dei, quaedam secundum
 formam servi dicuntur. Quorum, exempli gratia, duo quaedam
 commemorantur, ut singula ad singula referantur. Secundum
 20 formam enim Dei de se ipso dixit (Ioann. 10, 30): 'Ego et
 Pater unum sumus': secundum formam servi (Ioann. 14, 28):
 'Quoniam Pater maior me est.' Homines autem minus intelle- 47
 gentes quid pro quid dicatur, ea quae propter formam servi
 dicta sunt volunt transferre ad formam Dei; et rursus ea quae
 25 dicta sunt ut ad se invicem personae referantur, volunt nomina
 esse naturae atque substantiae, et faciunt errorem in fide. Sic 48
 autem Dei filio coniuncta est humana natura, ut ex duabus sub-
 stantiis fieret una persona. Solus igitur homo pertulit crucem,

2 dixit AK 4 autem om. K (non A) 5 Nam agnus et ovis pro
 inn. et aries prop. pri. KO (non A) Nam chr. agn. T¹ 8 et
 (prim.) om. K (non A) 10 idem] item C (non A) propter om. CT
 quod] qui C¹ (quia C²) 12 figuratur K qui usque] cuius K (non A)
 13 seu] sue T (i.e. suae) Qui cum B: Quia dum C¹ 16 fil. dei hom.
 fi. AB: fil. hom. K: hom. fil. CT Inde qu. BT 19 ad singulare
 C¹ 20 enim om. AK: ante form. T dei deus de T² de ipso
 B¹K¹ 23 quid pro quo A dicitur T 24 fort. et rursus ea
 quae Dei sunt 25 nomine K 26 Sic . . . persona om. K
 28 fieret] fuerit A

49 sed propter unitatem personae et Deus dicitur pertulisse. Hinc est quod scribitur (1 Corinth. 2, 8): 'Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent.' Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suae naturae permansione, sed ex nostra 5 susceptione.

III DE SPIRITU SANCTO. Spiritus sanctus ideo praedicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit, et substantiam eius habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit quam quod ipse 2 est Pater. Spiritus autem dictus secundum id quod ad aliquid 10 refertur spiratus; et spirans utique spiritu inspirans est, et ex eo appellatus Spiritus est. Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem et Filium, 3 quod eorum spiritus sit. Nam et hoc nomen, quod Spiritus 15 dicitur, non secundum id quod refertur ad aliquid, sed secundum 4 id quod aliquam naturam significat. Omnis enim incorporea natura spiritus in Scripturis sacris appellatur, unde non tantum Patri et Filio et Spiritui sancto, sed omni rationali 5 creaturae et animae hoc vocabulum congruit. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. 20 Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tamquam sanctitas coessentialis et consubstantialis amborum. 6 Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filii suspicentur. Ideo non praedicatur ingenuitus, ne duo 25 7 Patres in ipsa Trinitate credantur. Procedens autem dicitur testimonio Domini dicentis (Ioann. 16, 12): 'Multa adhuc

1 et de. di. et pert. <i>K</i> (<i>non A</i>)	Hinc quod scribitur <i>A</i> : Hinc
scriptura <i>K</i> 3 ergo] enim <i>AK</i>	4 sed ex . . . permans. <i>om. K</i>
(<i>non A</i>): sed ex . . . human. <i>om. B</i> ¹	5 permansiones (<i>in ras.</i>) <i>T</i> ²
(<i>in marg.</i> perferens) 7 Ideo praed. sp. sa. <i>K</i> (<i>non A</i>)	8 quia]
qui <i>T</i> eius] eorum <i>BC</i> (<i>non A</i>)	10 Spir. sanctus au. <i>BC</i> dicitur
<i>C</i> : dictus est <i>K</i> id <i>om. T</i> ad <i>om. B</i> ¹ <i>C</i> ¹	11 spirans et spirans
<i>C</i> (<i>non A</i>): spirans <i>T</i>	12 spir. propr. <i>K</i> (<i>non A</i>): spir. sanctus est
propr. <i>C</i> 15 non semper sec. <i>B</i> (<i>marg.</i>) <i>C</i> id quod . . . secundum	
<i>om. C</i> ad <i>om. T</i> sed <i>om. T</i>	17 unde et non <i>T ante corr.</i> 20 san-
ctitatis <i>T</i> 22 vocatus <i>K</i>	25 suscipiantur <i>K</i> ne] non <i>B</i>
26 credamus <i>C</i> 27 Domini] dei <i>K</i>	

habeo quae vobis loquar, sed non potestis illa modo audire.
 Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, et de meo
 accipiet: ille vobis indicabit omnia.' Hic autem non solum
 natura procedit, sed semper ad peragenda opera Trinitatis in-
 5 desinenter procedit. Hoc autem interest inter nascentem 8
 Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod Filius ex uno
 nascitur, Spiritus sanctus ex utroque procedit; et ideo dicit
 Apostolus (Rom. 8, 9): 'Qui autem Spiritum Christi non
 habet, hic non est eius.' Spiritus sanctus ex opere etiam et 9
 10 angelus intellegitur. Dictum est enim de illo (Ioann. 16, 13):
 'Et quae ventura sunt adnuntiabit vobis'; et utique angelus
 Graece, Latine nuntius interpretatur. Vnde et duo angeli
 apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur,
 quos intellegimus Filium et Spiritum sanctum, nam Pater num-
 15 quam legitur missus. Spiritus sanctus, quod dicitur Paracletus, 10
 a consolatione dicitur; παράκλησις enim Latine consolatio
 appellatur. Christus enim eum Apostolis lugentibus misit,
 postquam ab eorum oculis ipse in caelum ascendit. Consolator 11
 enim tristibus mittitur, secundum illam eiusdem Domini sen-
 20 tentiam (Matth. 5, 4): 'Beati lugentes, quoniam ipsi consola-
 buntur.' Ipse etiam dixit (Matth. 9, 15): 'Tunc lugebunt filii
 sponsi, cum ab eis ablatus fuerit sponsus.' Item Paracletus, 12
 pro eo quod consolationem praestet animabus, qui gaudium
 temporale amittunt. Alii Paracletum [dicunt] Latine oratorem
 25 vel advocatum interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit;
 ipse docet; per ipsum datur sermo sapientiae; ab ipso sancta
 Scriptura inspirata est. Spiritus sanctus ideo septiformis nun- 13
 cupatur, propter dona quae de unitatis eius plenitudine par-

1 modo illa C 2 procedet T 3 autem] enim C' 4 procedet T
 sed om. T¹ 5 procedet T: preedit K² 12 int. nunt. K (non A)
 duo] hi K In marg. non naturaliter apparuerunt sed per subiectam
 creaturam figurate T² 13 appellatur] est K 17 cum om. T lug.
 apost. B 19 enim] autem K (non A) mittetur T eiusdem
 om. K (non A) 22 ablatus CKT: sublatu AB abl. fu. ab eis K
 (non A) 23 praestat (pre-) AK qui] quae CK 24 tem-
 poralem BKT par. dicunt lat. BC latini K 25 dicet
 ipsetocet (corr. ipse docet) T 27 Ideo Spir. sa. BK²: Ideo Spir.
 K¹ 28 unitas C¹: unita B

ticulatim quique, ut digni sunt, consequi promerentur. Ipse enim Spiritus sapientiae et intellectus : Spiritus consilii et fortitudinis : Spiritus scientiae et pietatis : Spiritus timoris
14 Domini. Spiritus autem principalis in Psalmo quinquagesimo legitur, ubi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem 5 intellexerunt ideo quia scriptum est (Ioann. 4, 24): 'Deus Spiritus est.' Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur restare ut spiritus sit. Intellegunt enim ibi nonnulli Trinitatem significari: in Spiritu principali Patrem : in Spiritu recto Filium :
15 in Spiritu sancto Spiritum sanctum. Spiritus sanctus ideo 10 donum dicitur, eo quod datur. A dando enim donum est nuncupatum. Notissimum est enim Dominum Iesum Christum, cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in caelum, dedisse Spiritum sanctum, quo credentes inpleti linguis omnium
16 gentium loquebantur. In tantum autem donum Dei est, in 15 quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est : apud nos donum est ; sed sempiternae Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis, prout vult, gratiarum
17 dona. Nam et prophetias quibus vult inperit, et peccata quibus vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur. 20
18 Spiritus sanctus inde proprie caritas nuncupatur, vel quia naturaliter eos, a quibus procedit, coniungit et se unum cum eis esse ostendit, vel quia in nobis id agit ut in Deo maneamus, et ipse
19 in nobis. Vnde et in donis Dei nihil maius est caritate, et nul-
20 lum est maius donum Dei quam Spiritus sanctus. Ipse est et 25 gratia, quae quia non meritis nostris, sed voluntate divina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem unicum Dei Ver-

1 digne *T* sint *C*¹ ipse *ex corr.* *T* 4 Domini] dei *K* (*non A*)
autem *om.* *B* 6 ideo] in deo *K* : in domino *B* Deus] dominus
*C*¹ 7 enim] hic erit *T*¹ : autem *K* videtur] unde *T*² 8 sit]
est *T*¹ intellegent *K* : ita agunt *T* enim] ergo *C* 11 don.
dei dic. *K* (*non A*) enim *om.* *K* (*non A*) nunc.] appellatum *K*
(*non A*) 12 enim *om.* *K* 13 asc. ad cae. *K* 14 quo] quod *T*
15 autem *om.* *T*¹ : enim *K* 16 eis] ei *K* Deum]. eum *K*¹ *T*²
17 autem] enim *T*² nos autem do. *BCT* sed *om.* *B* 19 vult
om. *B*¹ 20 vult] volet *T* 21 inde *om.* *K* car. propr. *K* (*non A*)
A) 22 et se *ex corr.* *T* esse *om.* *K* (*non A*) 23 deum *T* (*non A*)
A) 24 in (*prius*) *om.* *T*¹ nullum] nihi *K* (*non A*) 25 maius
est *K* (*non A*) 27 verbum] verum *C*¹

bum proprie vocamus nomine Sapientiae, cum sit universaliter
 et Spiritus sanctus et Pater ipse sapientia, ita Spiritus sanctus
 proprie nuncupatur vocabulo Caritatis, cum sit et Pater et Filius
 universaliter caritas. Spiritus sanctus Digitus Dei esse in libris 21
 5 Evangelii apertissime declaratur. Cum enim unus Evangelista
 dixisset (Luc. 11, 20): 'In digito Dei eicio daemonia': alius
 hoc idem ita dixit (Matth. 12, 28): 'In spiritu Dei eicio dae-
 monia.' Vnde et digito Dei scripta est lex, data die quinquage-
 simo ab occisione agni, et die quinquagesimo venit Spiritus
 10 sanctus a passione Domini nostri Iesu Christi. Ideo autem 22
 digitus Dei dicitur, ut eius operatoria virtus cum Patre et Filio
 significetur. Vnde et Paulus ait (1 Cor. 12, 11): 'Haec autem
 omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout
 vult.' Sicut autem per baptismum in Christo morimur et re-
 15 nascimur, ita Spiritu signamur, quod est digitus Dei et spiritale
 signaculum. Spiritus sanctus idcirco in columbae specie venisse
 scribitur, ut natura eius per avem simplicitatis et innocentiae
 declararetur. Vnde et Dominus (Matth. 10, 16): 'Estote,' inquit,
 'simplices sicut columbae.' Haec enim avis corporaliter ipso
 20 felle caret, habens tantum innocentiam et amorem. Spiritus 23
 sanctus inde nomine ignis appellatur, pro eo quod in Aposto-
 lorum Actibus per divisionem linguarum ut ignis apparuit, qui
 et insedit super unumquemque eorum. Propterea autem diver- 24
 sarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur
 25 fidelium eruditioni populorum. Quod vero supra singulos 25
 sedisse memoratur, id causa est, ut intellegatur per plures non
 fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus, sicut fere ignibus
 mos est. Hanc enim habet naturam ignis accensus, ut quanti 26

2 ita BT: et K: ita et C	3 karitatis T	5 evang. . . . cum
om. C ¹	7 idem ita CK: identidem T ex corr.: idem B	8 lex est
BCT	10 autem om. A	11 Dei om. AK
A)	12 significatur C ¹	unde pau. K (non A)
(non A)	13 omnia] eadem K (non A)	14 renascimur] resurgimur
K (non A)	15 Spir. sancto sign. B	qui est K
B	unde et Dom. om. T ¹	18 declaratur
serpentes et T ²	19 avis] ab his C ¹	post inquit add. prudentes sicut
propter CT	23 Propter T	ipso om. K
causae C	intelligamus K	21 pro eo]
	25 eruditione BCT	26 id] hec T
	28 ignis T	

ad eum, quanti ad 'crinem purpurei splendoris' aspexerint, tantis visum suae lucis inperiat, tantis ministerium sui muneris
 27 tribuat, et ipse nihilominus in sua integritate permaneat. Spiritus sanctus nomine aquae appellatur in Evangelio, Domino clamante et dicente (Ioann. 7, 38): 'Si quis sitit, veniat ad me et bibat. 5 Qui credit in me, flumina aquae vivae fluent de ventre eius.' Evangelista autem exposuit unde diceret. Secutus enim ait: 'Hoc enim dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes
 28 in eum.' Sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua quae significat Spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est: aqua 10 Spiritus invisibilis est. Ista abluit corpus, et significat quod fit in anima: per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima
 29 mundatur et saginatur. Spiritus sanctus ideo unctio dicitur, Iohanne testante apostolo, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus 15 sanctus aquis. Vnde et Dominus oleo exultationis, hoc est
 30 Spiritu sancto, legitur fuisse unctus. Sed et Iohannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat dicens (1 Ep. 2, 27): 'Et vos,' inquit, 'unctionem quam accepistis ab eo, permaneat in vobis; et necesse non habetis ut aliquis doceat vos: sed sicut 20 unctio eius docet vos de omni re.' Ipse est enim Spiritus sanctus unctio invisibilis.

IV DE TRINITATE. Trinitas appellata quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi Triunitas; ut memoria, intellegentia et voluntas, in quibus mens habet in se quandam imaginem 25 divinae Trinitatis. Nam dum tria sint, unum sunt, quia et
 2 singula in se manent et omnia in omnibus. Pater igitur et Filius et Spiritus sanctus trinitas et unitas. Idem enim unum,

1 quam. crin. purple splend. T crinen⁷ ex crimen B 2 tant. vis. . . . in p. om. B¹ misterium T sui mun. tr.] luminis prebeat K (non A) 3 suae int. B 6 flum. de ven. eius fluent aq. vi. K 7 enim] vero K (non A) 8 quam T 11 invis. ista K abluet T sanctificat B 12 san. spir. B 13 et sag. om. AK 15 loquori B¹ 17 fuisse legitur CT 18 san. spir. CT 19 vos inquit om. K quam om. T 21 ipse enim AK 22 unct. est inv. K (non A) 23 appellatur B 24 quasi trinitas B: quasi unitas C¹ int. vol. K 25 habens K in sequendam im. T 26 dum] dua C¹ sint om. B: sunt T¹ quia sing. se B¹

idem [et] tria. In natura unum, in personis tria. Vnum propter maiestatis communionem, tria propter personarum proprietatem. Nam alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus: 3 sed alius quidem non aliud, quia pariter simplex pariterque 5 incommutabile bonum et coaeternum. Pater solus non est de 4 alio; ideo solus appellatur ingenitus. Filius solus de Patre est natus; ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de Patre et Filio procedit; ideo solus amborum nuncupatur spiritus. In hac Trinitate alia appellativa nomina, alia propria 5 sunt. Propria sunt essentialia, ut Deus, Dominus, Omnipotens, Inmutabilis, Immortalis. Et inde propria, quia ipsam substantiam significant qua unum sunt. Appellativa vero Pater et 6 Filius et Spiritus sanctus, Ingenitus et Genitus et Procedens. Eadem et relativa, quia ad se invicem referuntur. Cum enim 15 dicitur Deus, essentia est, quia ad se ipsum dicitur. Cum vero dicitur Pater et Filius et Spiritus sanctus, relative dicuntur, quia ad se invicem referuntur. Nam Pater non ad se ipsum, 7 sed ad Filium relative dicitur, quia est ei filius: sic et Filius relative dicitur, quia est ei pater: sic et Spiritus sanctus, quia 20 est Patris Filiique spiritus. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia qua unum sunt. Proinde Trinitas in relativis personarum nominibus est; deitas non triplicatur, sed in singularitate est; quia si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem. Nomen 9 25 autem deorum in angelis et sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint merito aequales. De quibus 10 Psalmus (81, 6): 'Ego dixi: Dii estis.' De Patre autem et Filio et Spiritu sancto propter unam et aequalem divinitatem

1 idem et tria *K*: idem tria *CT*: idem et *B*¹ in nat. . . . tria *om.*
*K*¹ personis] persona *T*² 4 qu. pater simp. *K* 5 est *om.*
*T*¹ de alio] et *K* (*non A*) 6 ideo *om.* *A* ing.] 'unigenitus *T*
7 ideo . . . genitus *om.* *T* sanct. de *T* 9 al. sunt propria *B*
10 dom. deus dom. *T* 11 inde] ideo *K* 12 qua] quia *CK* 13 in-
gen. gen. *K* 14 qui ad se *C*¹ 18 quia est ei . . . dicitur *om.* *K*
(*non A*) 19 quia] quod *K* (*non A*) sic spir. *AB* 20 patri
filioque *T*: patris filii quia *C* 21 referantur *K* 22 qua] quia *CT*
23 sed in . . . tripl. *om.* *C*¹ 24 indicimus *T*

non nomen deorum, sed Dei esse ostenditur, sicut ait Apostolus (1 Cor. 8, 6): 'Nobis tamen unus Deus,' vel sicut voce divina dicitur (Marc. 12, 29): 'Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est,' scilicet ut et Trinitas sit, et unus Dominus Deus sit.

- 11 Fides apud Graecos de Trinitate hoc modo est: una οὐσία, ac
 12 si dicat una natura aut una essentia: tres ὑποστάσεις, quod
 resonat in Latinum vel tres personas vel tres substantias. Nam
 Latinitas proprie non dicit de Deo nisi essentiam; substantiam
 vero non proprie dicit, sed abusive; quoniam vere substantia
 apud Graecos persona intellegitur, non natura. 10

- V DE ANGELIS. Angeli Graece vocantur, Hebraice mala-
 choth, Latine vero nuntii interpretantur, ab eo quod Domini
 2 voluntatem populis nuntiant. Angelorum autem vocabulum
 officii nomen est, non naturae. Semper enim spiritus sunt,
 3 sed cum mittuntur, vocantur angeli. Quibus ideo pictorum
 15 licentia pinnas faciunt, ut celerem eorum in cuncta discursum
 significant, sicut et iuxta fabulas poetarum venti pinnas habere
 dicuntur, propter velocitatem scilicet. Vnde et Scriptura sacra
 dicit (Psalm. 104, 3): 'Qui ambulat super pinnas ventorum.'
 4 Novem autem esse ordines angelorum sacrae Scripturae testan- 20
 tur, id est angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, prin-
 cipatus, potestates, cherubim et seraphim. Quorum officiorum
 5 vocabula cur ita dicta sint, interpretando exequimur. Angeli
 7 vocantur propter quod de caelis ad adnuntiandum hominibus
 6 mittuntur. Angelus enim Graece, Latine nuntius dicitur. Arch- 25
 angeli Graeca lingua summi nuntii interpretantur. Qui enim
 parva vel minima adnuntiant, angeli; qui vero summa, arch-
 angeli nuncupantur. Archangeli dicti eo quod primatum

4 scilicet om. K et ut trin. K 6 ipostasis C: ipostasis B:
 ipotasis KT 7 personas vel om. T¹ 8 dicitur T essentia
 KT 9 non om. C¹ dici BT: dicitur C vere ex vero C 10 ap.
 Gr. secl. Schwarz 11 hebraice ex hebrei B he. dicuntur ma. T
 malaoth BCT: molooth K 13 nuntient K vocabula BC 16 facit
 C 17 significet C 18 scilicet om. K (non A) 20 sac. et scrip. C¹:
 sacra scriptura K testatur B¹K 21 princ. et pot. C 23 ita] it K
 dicta CT: distincta BK sunt T exequemur T¹: exsequamur
 K² Ang. vero vo. K ante corr. 25 mittantur C vel Ἄγγελος enim
 26 Gr. ling. om. K (non A) 27 summa T 28 archangeli dicti
 . . . cognovisset (§ 8) desunt in K (in quo novus quaternio a § 9 incipit)

teneant inter angelos ; ἀρχός enim Graece, Latine princeps interpretatur. Sunt enim duces et principes, sub quorum ordine unicuique angelorum officia deputata sunt. Nam quia arch-
 7 angeli angelis praesunt Zacharias propheta testatur dicens (2, 3):
 5 ‘ Ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et angelus
 alius egrediebatur in occursum eius, et dixit ad eum: Curre,
 loquere ad puerum istum dicens: Absque muro habitabitur
 Hierusalem.’ Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam 8
 potestates superiores inferiores disponent, nullo modo hoc,
 10 quod homini diceret angelus, ab angelo cognovisset. Quidam 9
 autem archangelorum privatis nominibus appellantur, ut per
 vocabula ipsa in opere suo quid valeant designetur. Gabriel 10
 Hebraice in linguam nostram vertitur fortitudo Dei. Vbi enim
 potentia divina vel fortitudo manifestatur, Gabriel mittitur.
 15 Vnde et eo tempore, quo erat Dominus nasciturus et trium- 11
 phaturus de mundo, Gabriel venit ad Mariam, ut illum adnun-
 tiaret qui ad debellandas aeras potestates humilis venire di-
 gnatus est. Michael interpretatur, Qui sicut Deus. Quando 12
 enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archangelus mitti-
 20 tur. Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere
 quod facere potest Deus. Raphael interpretatur curatio vel 13
 medicina Dei. Vbicumque enim curandi et medendi opus
 necessarium est, hic archangelus a Deo mittitur ; et inde medi-
 cina Dei vocatur. Vnde et ad Tobiam idem archangelus 14
 25 missus oculis eius curationem adhibuit, et caecitate detersa
 visum ei restituit. Nominis enim interpretatione et angeli
 officium designatur. Vriel interpretatur ignis Dei, sicut legimus 15
 apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum
 desuper, et inplere quod praeceptum est. Throni autem et 16
 30 dominationes et principatus et potestates et virtutes, quibus

5 al. ang. C	7 habitatur T	10 dicerent C ¹	11 privatis] supra
vatis T	12 suo om. T	valeat T	13 convertitur B (non A)
14 manifestabitur TB (non A)		15 quod T	dom.] Iesus K (non A)
16 venit] mittitur K	19 mira eius virt. sit B	20 ex om. T	23 hic]
huic K (non A)	25 missus] mittitur AK	oculos C ¹	adhibet K
26 ei om. BT	int. ex ang. officio K		

universam caelestem societatem Apostolus complectitur, ordines angelorum et dignitates intelleguntur; et pro hac ipsa distributione officiorum alii throni, alii dominationes, alii principatus, alii potestates dicuntur, pro certis dignitatibus quibus invicem
 17 distinguntur. Virtutes angelicae quaedam ministeria perhiben- 5
 tur, per quos signa et miracula in mundo fiunt; propter quod
 18 et Virtutes dicuntur. Potestates sunt, quibus virtutes adversae subiectae sunt, et inde Potestatum nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo
 19 noceant quantum cupiunt. Principatus sunt hi qui angelorum 10
 agminibus praesunt. Qui pro eo, quod subditos angelos ad explendum ministerium divinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alii sunt qui administrant, alii qui adsistunt, sicut et per Danielum dicitur (7, 10): 'Milia milium ministrabant ei, et decies milies centena milia adsistebant ei.' 15
 20 Dominationes sunt ii qui etiam Virtutibus et Principatibus praeeminent, qui pro eo, quod ceteris angelorum agminibus
 21 dominantur, Dominationes vocantur. Throni sunt agmina angelorum, qui Latino eloquio sedes dicuntur; et vocati Throni quia illis conditor praesidet, et per eos iudicia sua disponit. 20
 22 Cherubin autem et ipsi sublimes caelorum potestates et angelica ministeria perhibentur; qui ex Hebraeo in linguam nostram interpretantur scientiae multitudo. Sunt enim sublimiora agmina angelorum, qui pro eo, quod viciniis positi divina scientia ceteris amplius pleni sunt, Cherubin, id est plenitudo scientiae, 25
 23 appellantur. Ipsa sunt illa duo animalia super propitiatorium arcae ficta ex metallo, propter significandam angelorum prae-
 24 sentiam, in quorum medio ostenditur Deus. Seraphin quoque similiter multitudo est angelorum, qui ex Hebraeo in Latinum ardentes vel incendentes interpretantur. Qui idcirco ardentes 30

i ordines] ordinationes T § 17 om. T¹ 5 angelica B 9 eor.
 potestatibus K mundum B 13 nam et al. B 14 sicut per K
 15 ei om. C¹ ei] illi C 17 praeminent (prem-) BKT 20 quia
 in illis K 21 cael. subl. K (non A) et evangelica C¹ 22 misteria
 T¹ in lingua nostra K (non A) 23 interpretatur C¹ K enim]
 autem K 24 viciniis T 25 sunt pleni K 26 duo an. il.
 C supra K propitiatorium B 27 ficata T 29 quia ex C¹

vocantur, quia inter eos et Deum nulli angeli consistunt; et
 ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis luminis
 claritate divini inflammantur. Vnde et ipsi velant faciem et **25**
 pedes sedentis in throno Dei; et idcirco cetera angelorum turba
 5 videre Dei essentiam plene non valent, quoniam Cherubin eam
 tegit. Haec igitur vocabula agminum angelorum ita sunt **26**
 specialia ordinum singulorum, ut tamen sint ex parte communia
 omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorundam angelo-
 rum ordine specialiter designentur, tamen per Psalmistam
 10 (79, 2): 'Qui sedes super Cherubin,' dicitur. Sed ideo isti **27**
 ordines angelorum privatis nominibus appellantur, quia hoc
 ipsud officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cum
 sint omnibus communia, proprie tamen haec nomina suis or-
 dinibus deputantur. Vnicuique enim, sicut praedictum est, **28**
 15 propria officia sunt iniuncta, quae promeruisse eos in mundi
 constat exordio. Nam quia angeli et locis et hominibus prae-
 sunt, per Prophetam testatur angelus dicens (Daniel. 10, 13):
 'Princeps regni Persarum restitit mihi.' Vnde apparet nullum **29**
 esse locum cui angeli non praesint. Praesunt enim et auspiciis
 20 operum omnium. Hic est ordo vel distinctio angelorum, qui **30**
 post lapsum malorum in caelesti vigore steterunt. Nam post-
 quam apostatae angeli ceciderunt, hi perseverantia aeternae
 beatitudinis solidati sunt. Vnde et post caeli creationem in
 principio reperitur (Genes. 1, 6, 8): 'Fiat firmamentum, et
 25 vocatum est firmamentum caelum.' Nimirum ostendentis quod **31**
 post ruinam angelorum malorum hi, qui permanserunt, firmi-
 tatem aeternae perseverantiae consecuti sunt, nullo iam lapsu

1 nul. alii ang. *AB* 2 quantum *A¹BK* vicinus *C* cons.] sita
 sunt *K* (*non A*) 4 sedentes *K* 5 dei ess. vid. *K* (*non A*) videri
B valet *BCK* 6 teget *TC¹* ita sunt. . . singulorum *om.*
K 8 dum ad t. *K¹* 9 ordines *BCT* 10 sedet *T*: sedit
C 13 omnibus] omnia *C* propria *dett.* haec] et *C* nomina]
 omnia *T* 14 enim] etiam *C* (*non A*) est *om.* *T* 16 exordium
BCT 17 per *om.* *T* dic. ang. *K* (*non A*) 19 cui non pr. *K¹*: cui non
 pr. ang. *K²* (*non A*) et auspiciis *BT*: ut auspicient *K*: et aspicient *C¹*
 20 distinctio] dictio *K* 22 perseverantiam *K* 23 solidati] vocati *T*
 et post cae. cre. *om.* *T* 24 princ. . . . firm. et *om.* *B¹* repetitur *CT*
 25 ostendentes *codd.* 26 malorum *om.* *K* remanserunt *T*

- aversi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent nisi eum a
32 quo creati sunt. Quod autem duo Seraphim in Esaia (6, 2) leguntur, figuraliter Veteris et Novi Testamenti significationem ostendunt. Quod vero faciem et pedes Dei operiunt, quia 5 praeterita ante mundum et futura post mundum scire non possumus, sed media tantum eorum testimonio contemplamur.
33 Singuli senas alas habent, quia de fabrica tantum mundi, quae in sex diebus facta sunt, in praesenti saeculo novimus. Quod clamat ter Sanctus alter ad alterum, Trinitatis in una divinitate 10 demonstrat mysterium.

- VI** DE HOMINIBVS QVI QVODAM PRAESAGIO NOMEN ACCEPERVNT. Plerique primorum hominum ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita prophetice indita sunt vocabula, ut aut futuris aut praecedentibus eorum causis conveniant. 15
2 In quibus tamen manente spiritali sacramento, nunc tantum ad litteram intellectum historiae persequimur. Vbi autem etymologiae interpretationem non attigimus, solam ipsam in Latino
3 etymologiam posuimus. Quod autem unum nomen Hebraicum aliter atque aliter interpretatur, hoc secundum accentuum et 20 litterarum evenit diversitatem, ut in variis significationibus nomina commutentur. Adam, sicut beatus Hieronymus tradit, homo sive terrenus sive terra rubra interpretatur. Ex terra enim facta est caro, et humus hominis faciendi materies fuit.
5 Eva interpretatur vita sive calamitas sive vae. Vita, quia origo 25 fuit nascendi: calamitas et vae, quia praevaricatione causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas.

2 dulce *corr. ras.* duce *T*: ducem *K* 5 vero *om. K¹* Dei] ei
dett. 6 et fut. . . non poss. *om. T* 7 testimonia *KT* conpro-
batur *B* 8 quae sex *K* 10 clamat ter] clamantes *C* 11 demon-
strant ministerium *C¹* 13 hominum] omnium *C¹* ex *om. T*
16 nuc *B* tantum] tamen *T* 17 persequemur *CT* 18 attingimus
(att-) *BCK* latinum *codd.* 20 accentum (adc-) *C¹KT* 21 diversi-
tate *BT* 23 sive (*alt.*) vel *K* 24 homini fac. materiae *K*
25 sive] si *K¹* sive] aut *K (non A)* vae *om. C¹* Vita . . .
vae *om. K (non A)* 26 vae] aciae *C¹* quia ex quae *A* praevarica-
tionem *BC*: per praevaricationem *T*: praevaricationis *A* 27 A cad. . .
cal. *om. K (non A)*

Alii autem dicunt : ob hoc Eva vita et calamitas appellata, quia 6
 saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis et mortis,
 quod est vae. Cain possessio interpretatur, unde etymologiam 7
 ipsius exprimens pater eius ait (Genes. 4, 1): 'Cain, id est, Pos-
 5 sedi hominem per Deum.' Idem et lamentatio, eo quod pro
 interfecto Abel interfectus sit, et poenam sui sceleris dederit.
 Abel luctus interpretatur, quo nomine praefigurabatur occiden- 8
 dus. Idem et vanitas, quia cito solutus est atque subtractus.
 Seth interpretatur resurrectio, eo quod post fratris interfe- 9
 ctionem natus sit, quasi resurrectionem fratris ex mortuis susci-
 10 taret. Idem et positio, quia posuit eum Deus pro Abel. Enos 10
 iuxta propriae linguae varietatem homo vel vir dicitur. Et con-
 grue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est (Genes.
 4, 26): 'Tunc initium fuit invocandi nomen Domini'; licet
 15 plerique Hebraeorum arbitrentur quod tunc primum in nomine
 Domini et in similitudine eius fabricata sint idola. Enoch 11
 dedicatio. In ipsius enim nomine civitatem postea aedificavit
 Cain. Cainan lamentatio vel possessio eorum; sicut enim Cain 12
 possessio, ita derivatum nomen, quod est Cainan, facit possessio
 20 eorum. Matusalam interpretatur mortuus est. Evidens etymo- 13
 logia nominis. Quidam enim eum cum patre translatus fuisse,
 et diluvium praeterisse putaverunt. Ob hoc signanter trans-
 fertur: mortuus est, ut ostenderetur non vixisse eum post dilu-
 vium, sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim
 25 octo homines in arca diluvium evaserunt. Lamech percussus. 14
 Iste enim percussit et interfecit Cain: quod etiam ipse postea
 perpetrasset uxoribus confitetur. Noe requies interpretatur, pro 15
 eo quod sub illo omnia retro opera quieverunt per diluvium.

1 cal. est app. K 3 vae] evae B 4 cain id est BK: canet id est
 C¹T²: canet T¹: om. A 5 per interfectionem abel K (non A)
 6 dedit B 7 quo nom.] quomine B¹ 8 unitas C¹ quia] qui T
 9 Sedh B: Sed C interpretatur om. K (non A) 10 quasi] quia
 si C¹ susc.] repararet K (non A) 16 sint] sunt BT 18 vel]
 et K 19 derivativum K est om. AK 20 fort. mortuus est. Est
 evidens 21 cum patre om. AK 22 put. et ob hoc B 24 cataclis-
 mum C¹T 25 dil. in arca evas. B 26 iste] ipse BC 28 omnia
 om. K (non A) opere T

- Vnde et pater eius vocans nomen eius Noe dixit (Genes. 5, 29):
16 'Iste requiescere nos facit ab omnibus operibus nostris.' Sem
 dicitur nominatus, quod nomen ex praesagio posteritatis accepit.
 Ex ipso enim patriarchae et apostoli et populus Dei. Ex eius
 quoque stirpe et Christus, cuius ab ortu solis usque ad occasum **5**
17 magnum est nomen in gentibus. Cham calidus, et ipse ex prae-
 sagio futuri cognominatus. Posteritas enim eius eam terrae par-
 tem possedit, quae vicino sole calentior est. Vnde et Aegyptus
18 usque hodie Aegyptiorum lingua Kam dicitur. Iapheth latitudo.
 Ex eo enim populus gentium nascitur; et quia lata est ex genti- **10**
 bus multitudo credentium, ab eadem latitudine Iapheth dictus
19 est. Canaan filius Cham interpretatur motus eorum. Quod
 quid est aliud nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est
20 pro opere eius, maledictus est. Arfaxat sanans depopulationem.
21 Chus Hebraice Aethiops interpretatur; a posteritate sui generis **15**
22 nomen sortitus. Ab ipso enim sunt progeniti Aethiopes. Nem-
 broth interpretatur tyrannus. Iste enim prior arripuit insuetam
 in populo tyrannidem, et ipse adgressus est adversus Deum
23 impietatis aedificare turrem. Heber transitus. Etymologia eius
 mystica est, quod ab eius stirpe transiret Deus, nec perseveraret **20**
 in eis, tralata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti
24 Hebraei. Phaleg divisio, cui pater propterea tale nomen in-
 posuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra divisa est.
25 Thara exploratio ascensionis. Melchisedech rex iustus. Rex,
 quia ipse postea imperavit Salem. Iustus, pro eo quod dis- **25**
 cernens sacramenta Legis et Evangelii, non pecudum victimas,
26 sed oblationem panis et calicis in sacrificio obtulit. Loth
 declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum

4 patr. prophetae et apost. C 5 et] est C 6 nomen est T: est
 nomen eius B ex om. K 7 eius om. C¹ 9 hodie] die C¹
 aegyptiorum K linguam T kam B: cam CT: chaam
 K 10 eo] quo K enim om. T 11 ab] iafeth latitudo T
 14 opera T 15 ezobs T 16 eziopes T 18 populos BT
 adgressus est om. K¹ 20 quod] quo T nec] ne B 21 sunt enim
 AC 22 Fares C posuit K 24 accensiones C¹ iustus
 (prms)] ductus C¹ 26 Evang.] egelii C¹ 27 panem K sacri-
 ficiu BC: sacrificio primum T 28 declinas C¹ consentit K

inlicita carnis incendia declinavit. Moab ex patre. Et totum **27**
 nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita
 filia de patre. Ammon, cuius causa nomen redditur filius **28**
 populi mei, sic derivatur, ut ex parte sensus nominis, ex parte
 5 ipse sit sermo. Ammi enim, a quo dicti sunt Ammonitae,
 vocatur populus meus. Sarai interpretatur princeps mea, eo **29**
 quod esset unius tantummodo domus materfamilias. Postea
 causa nominis inmutata, ablata de fine I littera, dicitur Sara,
 id est princeps. Omnium quippe gentium futura princeps
 10 erat, sicut et Dominus pollicitus fuerat ad Abraham (Gen. 17,
 16): 'Dabo tibi ex Sara filium, et benedicam ei, et erit in gentes,
 et reges populorum erunt ex ea.' Agar advena, vel conversa. **30**
 Fuit enim. [complexui Abrahæ advena causa generandi data,
 quæ post contemptum, angelo increpante, conversa est ad
 15 Saram.] Cethura thymiama. Ismahel interpretatur auditio **31.32**
 Dei; sic enim scriptum est (Genes. 16, 11): 'Et vocavit nomen
 eius Ismahel, quia exaudivit eum Deus.' Esau trinomius est, **33**
 et ex propriis causis varie nuncupatur. Dicitur enim Esau, id
 est rufus, ob coctionem scilicet rufæ lentis ita appellatus, cuius
 20 edulio primogenita perdidit. Edom autem ob ruborem corporis
 dictus est, quod Latine sanguineus dicitur. Seir vero, quod
 fuerit hispidus et pilosus; quando enim natus est, totus sicut
 pellis pilosus erat. Atque idem tribus nominibus appellatur: **34**
 Esau, id est rufus: Edom, id est sanguineus: Seir, id est pilo-
 25 sus, quia non habuit lenitatem. Rebecca patientia, sive quæ **35**
 multum acceperit. Lia laboriosa, utique generando. Plurimos **36**
 enim dolores quam Rachel fecunditate pariendi experta est.
 Rachel interpretatur ovis. Pro ea enim Iacob pavit oves Laban. **37**

I inl. ca. om. T¹ 3 de] ex K nominis Arev. 5 Ammi] amon
 CK 6 voc. pop. m. om. K (non A) vocantur C¹ 7 po. cau. om. K
 (non A) 8 I] una K 10 sicut dom. C 11 tibi ex ti K filium]
 semen K (non A) gente C¹ 13 compl. . . . ad Saram hab. CTU:
 om. ABDK: aegyptia H 14 cont. ab ang. U 15 Ce. th. interpre-
 tatur K (non A) int. om. K (non A) 16 vocabit C: voca B
 18 nuncupatus BT 20 roborem KT 22 spidus T totus om. K
 (non A) 23 erat om. K (non A) idem om. K (non A): fort.
 inde trinominibus A 24 id est (tert.) om. K (non A) 25 qui B

- 38 Zelpha os hians. Bala inveterata. Dina transfertur in causam.
 39 Iurgii enim in Sichimis causa extitit. Thamar amaritudo pro
 viris mortuis. Item et commutans. Mutavit enim se in habitu
 40 meretricis, quando cum socero suo concubuit. Phares divisio,
 ab eo quod diviserit membranula secundarum, divisoris, id est 5
 phares, sortitus est nomen. Vnde et Pharisei, qui se quasi
 41 iustos a populo separabant, divisi appellabantur. Zara frater
 eius, in cuius manu erat coccinum, interpretatur oriens; sive
 quia primus apparuit, sive quod plurimi ex eo iusti nati sunt, ut
 in libro Paralipomenon continetur, Zara, id est oriens, appella- 10
 42 tus est. Iob in Latinum vertitur dolens; et recte dolens, pro-
 pter percussionem carnis et passiones dolorum. Calamitates
 43 enim suas nominis etymologia praefiguravit. Pharaon nomen
 est non hominis, sed honoris, sicut et apud nos Augusti appel-
 lantur reges, cum propriis nominibus censeantur. Exprimitur 15
 autem in Latino Pharaon denegans eum, utique Deum, sive dis-
 44 sipator eius. Populi enim Dei fuit afflictor. Iannes marinus,
 sive ubi est signum. Cessit enim et defecit signum eius coram
 signis Moysi; unde et dixerunt magi (Exod. 8, 19): 'Hic digi-
 45 tus Dei est.' Mambres mare pellicium sive mare in capite. 20
 46 Denique Moyses interpretatur sumptus ex aqua. Invenit
 eum ad ripam fluminis expositum filia Pharaonis, quem colli-
 gens adoptavit sibi; vocavitque nomen eius Moysen, eo quod
 47 de aqua sumpsisset eum. Aaron mons fortitudinis interpre-
 tatur, propter quod turibulum accipiens in medio supersti- 25
 tum et interemptorum obviam stetit, et ruinam mortis quasi

1 os iens *BCT*: oriens *K* 3 idem *BT*: eadem *C* 5 membra
 nullam *C*¹ divisoris *T*: divisionis *Hieronymus* id est] inde et
B 6 faris *B*: fares *CKT* unde far. *B* 7 apopolos *K*: apostolo
*C*¹ 9 ut] et *T* 10 in *om. K* (*non A*) Zara . . . app. est *om.*
K (*non A*) 11 est *om. T* dolens (*alt.*) *om. CT* 12 perc. carn.
et passionem carnis et passionis dolorem *K* (*non A*) passionis *B*¹
calamitatis *B*¹*C* 14 sicut enim et *T*: sicut *K* angusta *C*¹
16 autem] enim *B* den.] denudans *Arev.* 17 marinus] marsus *K*
(*non A*) 18 sig. eius cor. enim signis Moy. ces. et def. signum eius *K*
(*non A*) 19 hic *om. B* 20 pellicosum *K* (*pro perliquosum* ?):
pellucidum *Arev.* 21 inv. enim eum *B* 23 adportavit *T* eo]
ego *C*¹ 25 superstitum *B*: supraestitum (*subp.*, *-pre.*) *C*¹*KT*
26 obviam (*ovi.*) *TC*

quidam mons fortis exclusit. Eleazar Dei adiutorium. Balac 48
 praecipitans, sive devorans. Balaam vanus populus. Phinees 49
 ori parcens. Transfixit enim pugione Zambri cum scorto
 Madianitide, et Domini furorem placavit, ut parceret. Zambri 50
 5 iste lacesiens vel amaricans. Proprie enim nomen ab
 amaritudine figuratum, quod peccando amaricaverit populum.
 Raab latitudo, vel fames, sive impetus. Iosue interpretatur 51
 salvator. Ipse enim in figura Christi populum a deserto
 salvavit, et in terram repromissionis induxit. Caleph quasi 52
 10 cor, aut canis. Othoniel tempus eius Deus, vel responsio 53
 Dei. Aoth gloriosus. Barach fulgurans. Debbora apix vel
 loquax. Apix, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans
 adversus Sisaram, quo perempto cecinit canticum; inde lo-
 quax. Iahel ascensio. Gedeon experimentum iniquitatis 54
 15 eorum. Frequentibus enim documentis informatus est quali
 praesagio contra hostes futuram victoriam expediret, ex quo
 futuro experimento etymologiam nominis sumpsit. Abime-
 lech pater meus rex. Tola vermiculum, vel coccinum. Iair 55
 inluminans. Iephte aperiens, vel apertus. Esebon cogita-
 20 tio, sive vinculum maeroris. Abdo servus eius. Samson sol 56
 eorum, vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, et libera-
 vit Israel de hostibus. Dalila paupercula, vel situla. Booz in
 fortitudine, [sive] in quo robur. Noemi, quam interpretare 57
 possumus consolatam, eo quod marito et liberis peregre mortuis,
 25 nurum Moabitidem in consolatione sua tenuit. Ruth inter- 58
 pretatur festinans. Alienigena enim erat ex populo gentili,

1 mons *om. T* 2 deforans *T* 3 pugionem *C¹KT*: pugioni *B*
 scortu *KT*: scurtu *C¹* 4 Zambri stella cessiens *B*: Zambri stela-
 cescens *C¹* 5 iste *om. K* nom. amaritudinis figuratur *K* 6 peccato
K amaricavit (*add. in marg.* populum dei) *B* 7 famis *BKT*
 seu *K* interp. *om. K (non A)* 8 figuram *BT* 11 Bar. fulg.
om. K (non A) Deborra apix *K* 12 quia] quod *B* 14 adensio
C¹ 16 quo *om. B* 17 nominis *om. T* 18 Tola . . . inlum. *om. B¹*
 20 memoris *B*: messoris *K* 21 eorum *om. K (non A)* *U² (non V)*
 enim *om. B* 22 Dalila . . . robur *om. K (non A)* 23 sive hab.
BCU: *om. T*: vel *A* qua *K* 24 possumus *B* quod a marito *C*
 25 interp. *om. K (non A)*

- quae relicta patria festinavit transire in terram Israel, dicens
socrui suae (Ruth 1, 16): 'Quocunque perrexeris, pergam.'
- 59 Anna gratia eius interpretatur, quia, dum prius esset sterilis
natura, postremo Dei gratia fecundata est. Heli Deus meus.
- 60 Ophni discalciatus. Filius enim fuit Heli electus in ministerium
sacerdotii, cuius amissionem suo expressit vocabulo. Apostolus
enim ait (Ephes. 6, 15): 'Calciati pedes in praeparationem
61 Evangelii pacis.' Et Propheta (Isai. 52, 7): 'Quam speciosi
pedes qui adnuntiant pacem!' Iste ergo discalciatus interpre-
tatur, ut eius nomine Veteris Testamenti sacerdotium a veteri
62 populo significaretur ablatum. Phinees frater Ophni os mutum
interpretatur, quo significatur sacerdotii veteris et doctrinae
silentium. Samuel nomen eius Deus. Iessai insulae sacrifi-
63 cium, vel incensum. Saul petitio [interpretatur]. Notum est
enim quomodo Hebraeorum populus eum sibi regem petierit, 15
et accepit non secundum Deum, sed secundum suam volunta-
tem. David fortis manu, utique quia fortissimus in proeliis fuit.
Ipse et desiderabilis, in stirpe scilicet sua, de qua praedixerat
Propheta (Agg. 2, 7): 'Veniet desideratus cunctis gentibus.'
- 65 Salomon tribus nominibus fuisse perhibetur. Primum vocabu- 20
lum eius Salomon dicitur, id est pacificus, eo quod in regno
eius pax fuerit. Secundum nomen Ididia, eo quod fuerit dile-
ctus et amabilis Domino. Tertium vocabulum eius Coheleth,
quod Graece appellatur Ecclesiastes, Latine Contionator,
66 quod ad populum loqueretur. Ionathan columbae donum. 25
67 Absalon patris pax per antiphrasin, eo quod bellum adversus

1 rel. patr. sua AC: relicto patre K transire om. K (non A)
2 socrus T: socerae K (non A) 4 postremum B 5 Heli fuit K
(non A) ministerio K 6 sacerdotii C apostolorum B 7 pre-
paratione BK 9 adnuntiant C ergo] enim BC 11 fratre
C¹ T motum C¹ 12 quod C¹ TK (non A) significat K vet.
testamenti et B 13 Samuel . . . Deus om. K (non A) insule K: in
sole ABCT 14 interp. om. K (non A) interp. pet. T 15 quo-
modo] quoniam K (non A) petiit K 16 non] nomen non B
17 for. ma.] fortissimum T quia] quod B fortissimum T 19 veniat
K 20 trib. nom.] trinomius K (non A) 23 voc. eius om. K (non
A) 25 a populo B¹ 26 patrie C¹ pax] vox K ad-
versum T

patrem gessisset, sive quod in ipso bello David pacatum fuisse
 legitur filio, adeo ut etiam magno cum dolore extinctum plangeret.
 Roboam latitudo populi, et ipsud per antiphrasin, quod decem 68
 tribubus ab eo separatis, duae tantum ei relictæ sint. Abia 69
 5 pater Dominus, vel pater fuit. Asa tollens, sive sustollens.
 Iosaphat Domini iudicium. Ioram, qui est excelsus. Achazias
 adprehendens Dominum. Athalia tempus Domini. Ioas 70
 spirans, vel Domini robur. Amasias populum tollens. Ozias 71
 fortitudo Domini. Azarias auxilium Domini. Ozias autem
 10 ipse est qui Azarias duplici nomine. Iste est qui, inlicitum
 sibi sacerdotium vindicare conatus, lepra in fronte percussus
 est. Ioatham est perfectus. Pulchram etymologiam nominis. 72
 Fecit enim rectum in conspectu Domini, et portam templi
 aedificavit excelsam. Achaz adprehendens. Ezechias fortis 73
 15 Dominus. Manasse obliuioſus. Per multa enim scelera et
 sacrilegia reliquerat et oblitus fuerat Deum. [sive quod oblitus
 est Deus peccatorum illius.] Amon fidelis vel onustus. Iosias, 74
 ubi est incensum Domini, propria etymologia nominis. Iste
 [est] enim qui simulacra conbussit. Ioachaz robustus. Ioachim, 75
 20 ubi est praeparatio. Eliachim Dei resurrectio. Ieconias prae-
 paratio Domini. Sedechias iustus Domini. Ieroboam iudica- 76
 tio sive causa populi, vel, ut quidam aiunt, divisio interpretatur,
 pro eo quod in regno eius divisus sit populus Israel, et prae-
 cisus a regno stirpis David. Divisionis enim populi causa iste
 25 extitit. Zambri psalmus vel canticum meum. Omri crispans 77

1 egisset K ipso] illo C David] dixerunt K (*pro dd, i. e.*
 David) pactum C¹: peccatum K 2 plangerent C¹: plangerit
 K 3 quod] ut K (*non A*) 4 tribubus C (*non A*) eo] eis K
 (*non A*) sep.] set parentis C¹ sunt ABC¹ Abia ...
 fort. Domini (§ 71) om. K 5 tolles C: dolens AB sust.] sustinens
 C (*non A*) 7 deprehendens C (*non A*) 8 robur ex rubor AT:
 solus C¹ 9 Ozias autem ... Azarias om. K autem om. B (*non*
 A) 10 est om. K (*non A*) inlicitus B: inlicite K (*non A*)
 12 pulchre K 14 Achaz] Achazias (Aca-) BK 15 domini K
 per] prae K vel permulta deliquerat Schwarz, fort. recte 16 dei
 TU sive ... illius hab. CT²U: om. BKT¹ 17 sit C honestus
 (on-) codd. 18 Domini] dei K 19 est om. BK: hab. CT qui
 om. K 20 Eliachim Dei] hebraice in deo K (*non A*) 22 veluti
 B: vel T 24 reg. in stir. C¹ 25 Za. vel ps. K meum BT: vel
 hymnum (ym-) CK ombri C: umbri K

78 meus. Achab frater patris. Iezabel fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem: sed melius, ubi est sterquilinum. Praecipitata enim deorsum comederunt carnes eius canes, sicut praedixerat Helias (4 Reg. 9, 37): 'Et erunt,' inquit, 'carnes Iezabel sicut stercus super faciem terrae.' Ochozias adprehendens Deum. Iehu 5 ipse, vel est. Ioatha robustus. Sella umbra eius, vel petitio. 80 Manahem consolans. Paceas aperiens. Nabuchodonosor prophetia lagunculae angustae, sive prophetans istiusmodi signum, pro somnio scilicet futurorum quod vidisse narratur, et Daniel interpretatus est; sive sessio in agnitione angustiae, pro 10 81 his qui in captivitatem ab eo ducti sunt. Zorobabel apud Hebraeos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus: zo iste, ro magister, babel proprie Babylonium sonat; et efficitur nomen Zorobabel, iste magister de Babylone. In Babylone enim ortus est, ubi et princeps gentis Iudaeae extitit. 15

VII DE PATRIARCHIS. Quorundam patriarcharum etymologiae notandae sunt, ut sciamus quid in suo vocabulo resonant. Nam plerique eorum ex causis propriis nomina acceperunt. Patriarchae interpretantur patrum principes. Ἀρχός enim Graece 2 princeps est. Abram primum vocatus est pater videns populum, 20 propter Israel scilicet tantum. Postea appellatus est Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur in nomine, sed subauditur, iuxta illud (Genes. 17, 5): 'Erit nomen tuum 3 Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.' Isaac ex 25 risu nomen accepit. Riserat enim pater, quando ei promissus est, admirans in gaudio. Risit et mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa 4 nomen accepit Isaac; interpretatur enim risus. Sciendum

2 sed] sicut B praecipitat K 3 canes] carnes C¹ 8 labuncule C¹ 9 somnium K 10 sensio C¹ 11 Zor. proprie apud T 12 compositum K 13 zo iste robabel (*delet.*) ro ma (*sic*) babil propr. K: zo sterobus magister. Babel propr. T efficiatur B 14 in bab. est ortus ubi K (*non* A) 15 iude ext. T: iudex ext. B 17 quod C¹ T Nam om. B 18 propr. cau. C patriarcha interpretatur pa. princeps K 21 appellatur C 23 autem] hoc B 24 subaudiatur T 25 pater K 26 acc. et ris. C¹ pater] mater KT¹

autem quod quattuor in Veteri Testamento absque ullo
 velamine nominibus suis, antequam nascerentur, vocati sunt :
 Ismahel, Isaac, Salomon et Iosias. Lege Scripturas. Iacob sub- 5
 plantator interpretatur, sive quod in ortu plantam nascentis fra-
 tris adprehenderit, sive quod postea fratrem arte deceperit.
 Vnde et Esau dixit (Genes. 27, 36) : 'Iuste vocatum est nomen
 eius Iacob, subplantavit enim me ecce secundo.' Israel vir 6
 videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota
 nocte luctatus vicit in certamine angelum, et oriente lucifero
 10 benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus
 est, sicut et ipse ait (Genes. 32, 30) : 'Vidi Dominum et salva
 facta est anima mea.' Ruben interpretatur visionis filius. Sic 7
 enim, quando eum peperit Lia, vocavit nomen eius Ruben dicens
 (Genes. 29, 32) : 'Quia vidit Deus humilitatem meam.' Simeon 8
 15 interpretatur auditio. Sic enim dixit Lia, quando peperit eum
 (Genes. 29, 33) : 'Quia exaudivit me Deus.' Levi additus. Dixit 9
 enim Lia, quando peperit eum, non ambigens de amore viri
 (Genes. 29, 34) : 'Nunc mecum erit vir meus, quia peperit ei
 tres filios.' Iudas confessio dicitur. Quando enim peperit eum 10
 20 Lia, laudem Domino rettulit dicens (Genes. 29, 35) : 'Nunc super
 hoc confitebor Domino,' et ob id vocatus est Iudas. A confes-
 sione itaque nomen eius [est] dictum, quod est gratiarum actio.
 Issachar interpretatus est merces. Is quippe dicitur est, sacher 11
 merces. Hoc autem ideo, quia mandragoris filii Ruben introi-
 25 tum viri, qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Vnde et
 dum natus est, dixit Lia (Genes. 30, 18) : 'Dedit Deus merce-
 dem meam.' Zabulon interpretatur habitaculum. Sextum enim 12
 hunc filium genuerat Lia : propterea iam segura dixit (Genes.
 30, 20) : 'Habitabit mecum vir meus.' Vnde et filius eius vo-

1 autem] enim C¹ 3 et ozias BT : ozias K leges C¹ 4 quod]
 quae B in horta (corr. ortu) suo plan. C 7 ecce om. K 10 app.
 Isr. sicut K 13 peperit om. T¹ 14 quia] quod B : om. C
 16 quia] quod B 18 quia] quod B 21 id] hoc K 22 est hab.
 BK : om. CT 23 int. om. K (non A) : -tur Arev. is (his) quippe di.
 est (om. B) isacar (-ch-) ABCT : hachar quoque di. saca K 24 hoc
 au. id.] propter hoc K (non A) quia] quod B 25 qui] quia C¹
 28 generat K Lia gen. B iam om. T 29 habitavit (ab-) BKT

13 catus est habitaculum. Nephtalim. De conversione, sive con-
 paratione causa nominis eius est. Vnde et dixit Rachel, cum
 eum peperisset ancilla eius Bala (Genes. 30, 8): 'Habitare me
 14 fecit Deus habitationem cum sorore mea.' Dan interpretatur
 iudicium. Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina 5
 eius (Genes. 30, 6): 'Iudicavit me Dominus, et exaudiens
 dedit mihi filium.' Causam nominis expressit, ut ab eo quod
 15 iudicasset Dominus, filio ancillae iudicii nomen inponeret. Gad
 ab eventu, sive procinctu vocatus est. Quando enim peperit
 eum Zelpha, dixit domina eius Lia: In fortuna, id est quod 10
 16 dicitur, in procinctu vel eventu. Aser beatus dicitur. Dum
 enim peperisset eum Zelpha, dixit Lia (Genes. 30, 13): 'Beata
 ego, et beatificant me mulieres': et ab eo, quod beata dicatur,
 17 ex etymologia nominis beatum vocavit. Ioseph ab eo, quod
 sibi alium addi mater optaverat, vocavit augmentum. Hunc 15
 Pharaon Zaphanath appellavit, quod Hebraice absconditorum
 repertorem sonat, pro eo quod obscura somnia revelavit et
 18 sterilitatem praedixit. Tamen, quia hoc nomen ab Aegypto
 ponitur, ipsius linguae debet habere rationem. Interpretatur
 ergo Zaphanath Aegypto sermone salvator mundi, eo quod 20
 19 orbem terrae ab inminente famis excidio liberarit. Benjamin
 interpretatur filius dexteræ, quod est virtutis. Dexteræ enim
 appellatur iamin. Mater quippe eius moriens vocaverat nomen
 eius Benoni, id est filius doloris mei. Pater hoc mutavit, filium
 20 dexteræ nominans. Manasses dictus ab eo, quod sit pater 25
 eius oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur ob-
 21 livio. Ephraim, eo quod auxerit eum Deus; et ex hoc voca-
 bulo in linguam nostram transfertur augmentum.

VIII DE PROPHETIS. Quos gentilitas vates appellant, hos no-

1 conversatione *K* 2 est *om.* *K* 3 anc. balla *B* 4 habitatione
BCT 6 et exaudivit et de. *K* (*non A*) 8 iudicansset *C*: iudicasset
 se *T* 9 seu *K* (*non A*) 10 fortune *T* quod dic. *om.* *K* (*non A*)
 13 dicatur] dicitur *K* 14 ex *om.* *K* beatam *B* 17 sonant *C*¹
 18 Tamen] Nam et tunc non *K* (*non A*) quia] quod *B* 20 ergo]
 enim *B* sal. mun. aeg. serm. *K* 21 terrae] mundi *K* (*non A*)
 liberaret *BK* 22 quod virt. *B*¹ 23 matre quia pro eo mor. *K* (*non A*)
 vocavit *K* 24 Benoni] beniamin *C*¹ *K* 27 ex] ab *B* 29 Quod
T gentiles *K*: gentilitates *corr.* -litas *A* appellat *B*

stri prophetas vocant, quasi praefatores, quia porro fantur et de
 futuris vera praedicunt. Qui autem [a] nobis prophetae, in
 Veteri Testamento videntes appellabantur, quia videbant ea
 quae ceteri non videbant, et praespiciebant quae in mysterio
 5 abscondita erant. Hinc est quod scriptum est in Samuele 2
 (1 Reg. 9, 9): 'Eamus ad videntem.' Hinc Esaias (Esai.
 6, 1): 'Vidi,' inquit, 'Dominum sedentem super thronum
 excelsum et elevatum.' Et Ezechiel (1, 1): 'Aperti sunt caeli
 et vidi visiones Dei.' Quorundam autem prophetarum etymo- 3
 10 logiae nominum adnotandae sunt. Vocabula enim eorum satis
 ostendunt quid in futuris factis dictisque suis praenuntiassent.
 Helias interpretatur Dominus Deus. Ex futuri igitur praesagio 4
 sic vocatus. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadrin-
 gentis sacerdotibus Baal, invocato nomine Domini descendit de
 15 caelo ignis super holocaustum. 'Quod cum vidisset omnis
 populus, cecidit in faciem suam et ait: Dominus ipse est Deus'
 (3 Reg. 18, 39). Ex hac igitur causa tale prius nomen accepit, 5
 pro eo quod per eum postea cognoverit populus Dominum
 Deum. Idem et fortis Dominus interpretatur, vel propter quod
 20 interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab adversi-
 tatem toleravit. Helisaeus Domini salus interpretatur; voca- 6
 bulum autem et idem ex futuri praesagio suscepit. Denique et
 multas virtutes fecit et famem pellens populum a morte salvavit.
 Nathan dedit, sive dantis. Esaias interpretatur salvator Domini. 7
 25 Et merito; Salvatorem enim universarum gentium eiusque
 sacramenta amplius quam ceteri praedicat. Ieremias excelsus 8
 Domini, pro eo quod dictum est ei (Ierem. 1, 10): 'Constitui
 te super gentes et regna.' Ezechiel fortitudo Dei. Daniel 9

1 prevatores T: prof. dett. quia] quod BK fantur om. K¹ 2 a
 hab. CK: om. BT prophetae om. K (non A) 3 appellantur K
 quia] quod B 4 ceteri... quae om. C praespiciebant B: prospicie-
 bant T: praesciebant K ministerio BC¹ T 5 Hic T 6 hinc et
 es. T 9 etymologiam nom. adnotanda K 11 qui in futurum K
 pronuntiassent C 13 sicut vocatur C 16 cecidit] cedet K
 18 Dominum om. K (non A) 20 interficet K: interfecet C eodem
 C¹ 21 sal. int. . . sancti spiritus (§ 36) desunt in D (folio amisso)
 22 au. idem B 23 morte] fame T sanavit K 24 salus dom. int.
 K Dom. et mer. om. A 25 eius sacr. K 26 predicant B

iudicium Dei, sive quia in presbyterorum iudicio sententiam divinae examinationis exhibuit, dum reperta eorum falsitate Susannam ab interitu liberavit; sive quod visiones et somnia, quibus per singula quaedam et aenigmata futura monstrabantur, sagaci mente discernens aperuit. Hic et desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit et vinum concupiscentiae non bibit. Ozee salvator, aut salvans. Dum enim iram Dei in populum Israel ob crimen idolatriae prophetasset, domui Iudae salutem pronuntiavit. Propter quod Ezechias rex Iuda, sublatis idolis, quos praecedentes reges consecraverant, templum Domini purgasse ac purificasse monstratur.

11 Iohel Dominus Deus, sive incipiens Deo, vel fuit Dei. Haec enim eius vocabulum resonat etymologia incerta. Amos populus avulsus. Prophetia enim eius ad populum fuit Israel, quia iam avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus a regno stirpis David. Nahum gemens, sive consolator. Increpat enim civitatem sanguinum, et post eversionem illius consolatur Sion dicens (Nahum 1, 15): 'Ecce super montes pedes evangelizantis et adnuntiantis pacem.' Habacuc amplexans; qui vel ex eo, quod amabilis Domini fuit, vocatur amplexatio, vel quod in certamen cum Deo congreditur, amplexantis, id est luctantis, sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem iustitiae provocare, cur in rebus humanis et mundi istius tanta rerum versatur iniquitas. Micheas, quis hic, vel quis iste? Sophonias specu-

1 iud. sive *K*¹ quia] quod *K* in] inter *T* iudicium *K*
4 singula] signa *C*² (*non H*): sigla *Arev.*, fort. recte aen.] ignota *K*
monstrabatur *K* 5 hic des. *BK* 6 quia] quod *B* 9 iudaea *C*¹
10 consecraverunt *C*¹: conservaverunt *K* 11 Domini *om.* *K* ac] et
K demonstratur *B* 12 hoc *K* 13 vocabolo *K* 14 a populo *K*:
a populum *C*¹ quia] quod *B* 16 gemens] gemen *T ante corr.*:
germen *T ex corr.* *BCK* consolatus *B* 18 consolatus *B*
19 evang. pacem et adnuntis (*sic*) bona *T* (*non H*): evangelizantium
pacem *K* 20 qui vel *T*: quia (?qui) vel quod *A*: quia vel *BCK*
domino *K* 21 congr.] ingrederetur *K* 22 sort. nom. *K* 23 post
deum *eras. est vidisse in T* 24 versatur *BCT*: versetur *AK* § 15 *In*
fine add. comminatur Samariae ob causam simulacrorum illo modo, quod
(*leg. quo*) Eliu dicitur, quis (qui *U*) est iste involvens sententias *CT*² *U*:
om. *ABKT*¹ ob hanc cau. *C* mo. de quo Hel. *C* 25 specula
Arev.

lum, vel arcanum Domini interpretatur. Vtrumque ad pro-
 phetam convenit; ipsi enim sciunt mysteria Dei. Vnde et ad
 Ezechiel dicitur (3, 17): 'Speculatorem te posui.' Et alibi
 (Amos 3, 7): 'Non faciet Dominus quicquam, nisi revelaverit
 5 servis suis prophetis.' Abdias servus Domini. Sicut enim 17
 Moyses famulus Domini et apostolus servus Christi, ita iste
 legatus ad gentes missus venit et praedicat, quae prophetali
 digna sunt ministerio et servitute: inde servus Domini. Ionas 18
 interpretatur columba, sive dolens. Columba pro gemitu,
 10 quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter
 tristitiam, quam habuit de salute Ninivitarum, vel propter hede-
 ram subito arescentem, cuius umbraculo tegebatur contra solis
 ardorem. Ipse est et Amathi, Sareptanae viduae filius, ut 19
 Iudaei adfirmant, quem resuscitavit Helias, matre postea ad
 15 eum dicente (3 Reg. 17, 24): 'Nunc cognovi quia vir Dei es
 tu, et verbum Dei in ore tuo est veritatis.' Ob hanc causam
 ipsum puerum Amathi vocitatum. Amathi enim ex Hebraeo in
 Latinam linguam veritas dicitur; [et] ex eo quod verum Helias
 locutus est, ille, qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritatis.
 20 Zacharias memoria Domini. Septuagesimo enim anno desola- 20
 tionis templi completo, Zacharia praedicante, memoratus est
 Dominus populum suum, iussuque Darii reversus est Dei popu-
 lus, et reaedificatum est et urbs et templum. Aggaeus in Latino 21
 festinus et laetus resonat. Destructum enim templum aedifi-
 25 candum prophetat, et post luctum captivitatis regressionis laeti-
 tiam praedicat. Malachias interpretatur angelus Domini, id est 22
 nuntius. Quidquid enim loquebatur, quasi a Domino essent

2 ipse B misterium K inde T ad Ez. KT: ezechiel
 C: ezechieli B 4 facit K 5 Domini] dei K enim] et K
 6 Domini] dei B is. leg.] intellegatus C¹ 7 venit C¹K: videt BHT
 8 misterio T: in misterio K 10 fuit] fecit C¹ au. quando vel prop. T
 13 est Ama. K ut] et B 15 quia] quod K (non A) 16 veritas B
 (non A) ob hanc . . . vocit. om. K: Am. voc. om. A 18 dic. et ex
 BK 19 veritas B 20 enim om. T 22 populo suo BT: populi sui
 C 23 reedif. urbs T¹: reedif. est urbs T²: reaedificata urbis (ut vid.) C¹
 24 festivus B 25 prophetet T laet. pred. reversionis K (non A)
 26 ang. Dom. int. K (non A) id est nun. om. K (non A)

mandata, ita credebantur; et inde ita eius nomen Septuaginta transtulerunt dicentes (Malach. 1, 1): 'Adsumptio verbi Domini
 23 super Israel in manu angeli eius.' Esdras adiutor. Nehemias consolator a Domino. Quodam enim praesagio futuri nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutorium et consolationem
 24 omni illius populo redeunti ad patriam. Nam et templum Domini iidem reaedificaverunt, et murorum ac turrium opus
 25 ipsi restauraverunt. Ananias gratia Dei. Idem et Sidrac lingua Chaldaea, quod interpretatur decorus meus. Azarias auxilium Domini. Idem et Abdenago, quod in Latinum ver-
 26 titur serviens taceo. Misahel, qui populus Domini. Ipse et 27 Misac, quod interpretatur risus vel gaudium. Ahia frater meus. Semeia audiens Dominum. Asaph [congregans]. Ethan [ro-
 28 bustus sive ascensus]. Idithun transiliens eos, sive saliens eos. Quosdam enim inhaerentes humo, curvatos in terram, et ea
 29 quae in imo sunt cogitantes, et in rebus transeuntibus spem ponentes transilivit canendo iste, qui vocatur transiliens. Eman accipiens, vel formido eorum. Ethan robustus. Barachia benedictus Domini, vel benedictus Dominus. Olda districtio, sive diverticulum. Iudith laudans, vel confitens. Hester absconsa.
 30 Zacharias [memoria Domini, ob hoc quod canit (Luc. 1, 72): 31 'Memorare testamenti sancti sui']. Iohannes [baptista, Domini gratia, eo quod sit limes prophetiae, praenuntius gratiae, sive ini-
 32 tium baptismatis, per quod gratia ministratur]. Hi sunt prophetae Veteris Novique Testamenti, quorum finis Christus, cui dicitur
 33 a Patre (Ierem. 1, 5): 'Et prophetam in gentibus posui te.' Prophetiae autem genera septem sunt. Primum genus ecstasis, quod est mentis excessus; sicut vidit Petrus vas illud summissum

2 adsumpto verba T 4 futurorum K 6 illi CK redeuntis BT
 8 item B 11 quia pop. C¹ 12 Ahia] Azarias B 13 congregans
 hab. CT (vel T²): om. ABK rob. si. asc. hab. CT (vel T²): om. ABK
 14 sive] vel K 15 humo] homo C¹ 16 ima T¹ 18 Eth. rob. om.
 K Ethan] eman ABCT 19 Dominus om. K¹ 20 confidens BK
 21 mem. Dom. hab. CKOT²U: om. AB¹T¹ ob hoc . . . sui hab.
 CT²U: om. ABKOT¹ 22 bapt. (baptisma A) hab. ABCHOT²U: om.
 KT¹ Domini gratia (gratia dei K) hab. CKOT²U: om. ABT¹ 23 eo
 quod . . . prophetiae hab. COT²U: om. ABKT¹ praenunt. . . mini-
 stratur hab. CT²U: om. ABKOT¹ 25 fines Christi T: finis Christus
 est C 26 et om. K 28 excelsus T

de caelo in stupore mentis cum variis animalibus. Secundum 34
 genus visio; sicut apud Esaiam dicentem (Esai. 6, 1): 'Vidi
 Dominum sedentem super solium excelsum.' Tertium genus
 somnium; sicut Iacob subnixam in caelo scalam dormiens
 5 vidit. Quartum genus per nubem; sicut ad Moysen et
 ad Iob post plagam loquitur Deus. Quintum genus vox de 35
 caelo; sicut ad Abraham sonuit dicens (Genes. 22, 12):
 'Ne incias manum tuam in puerum.' Et ad Saulum in via
 (Act. 9, 4): 'Saule, Saule, quid me persequeris?' Sextum 36
 10 genus accepta parabola; sicut apud Salomonem in Proverbiis,
 et apud Balaam, cum evocaretur a Balac. Septimum genus
 repletio sancti Spiritus; sicut pene apud omnes prophetas.
 Alii tria genera visionum [esse] dixerunt. Vnum secundum 37
 oculos corporis; sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre,
 15 et Moyses ignem in rubo, et discipuli transfiguratum Dominum
 in monte inter Moysen et Heliam, et cetera huiusmodi. Alterum 38
 secundum spiritum, quo imaginamur ea quae per corpus senti-
 mus; sicut vidit Petrus discum illum submitti de caelo cum
 variis animalibus, et sicut Esaias Deum in sede altissima non
 20 corporaliter, sed spiritaliter vidit. Non enim Deum forma cor- 39
 pore circumterminat, sed quemadmodum figurate, non proprie
 multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur. Tertium 40
 autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque
 illa parte animae qua corporalium [rerum] imagines capiuntur,
 25 sed per intuitum mentis quo intellecta conspicitur veritas
 sicut Daniel praeditus mente vidit quod Balthasar viderat cor-
 pore, sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiam in
 errorem mittunt. Omnia tamen haec genera Spiritus sanctus

3 exelselum T 4 in caelum C 5 ad] per T 6 ad om. K
 8 puero BK 11 evoc.] expelleretur T¹ 12 spir. san. C 13 Alia C¹
 esse hab. BCT²: om. AKT¹ 14 Abr. tr. vidit A viros om. K¹
 15 rubro B¹ 17 quo] quod C¹ imaginantur K (non A): imaginum
 T per] secundum K (non A) 18 subm.] committi T cum var.
 an. om. K (non A) 19 Deum] dominum CK 20 spiritaliter T 22 et.
 figurati K 23 quo Schwarz 24 ulla K qua] quae C¹: neque K
 rerum hab. CK²T: om. BK¹ 25 quod BC¹: sed. Schwarz conspiciun-
 tur B¹T 26 praedictus (pre-) C¹T 27 influctuosa C¹ 28 spiritu
 sancto moderantur K

41 moderatur. Habere autem prophetiam non solum bonus, sed etiam et malus potest. Nam invenimus Saulem regem prophe-
tasse. Persequebatur enim sanctum David, et inpletus Spiritu
sancto prophetare coepit.

IX DE APOSTOLIS. Apostoli missi interpretantur. Hoc enim 5
eorum nomen indicat. Nam sicut Graece ἄγγελοι, Latine nuntii
vocantur, ita Graece Apostoli, Latine missi appellantur. Ipsos
enim misit Christus evangelizare per universum mundum, ita ut
quidam Persas Indosque penetrarent docentes gentes, et facientes
in nomine Christi magna et incredibilia miracula, ut adtestanti- 10
bus signis et prodigiis crederetur illis in his quae dicebant et
viderant. Habent autem plerique ex his causas suorum voca-
2 bulorum. Petrus a petra nomen accepit, hoc est a Christo,
super quem est fundata Ecclesia. Non enim a Petro petra, sed
Petrus a petra nomen sortitus est, sicut non Christus a Christiano, 15
sed Christianus a Christo vocatur; ideoque ait Dominus (Matth.
16, 18): 'Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo
ecclesiam meam,' quia dixerat Petrus: 'Tu es Christus filius
Dei vivi'; deinde ei Dominus: 'Super hanc,' inquit, 'petram,'
quam confessus es, 'aedificabo ecclesiam meam.' Petra enim 20
erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus
3 est Petrus. Cephas dictus eo quod in capite sit constitutus
Apostolorum; κεφαλὴ enim Graece caput dicitur, et ipsud no-
4 men in Petro Syrum est. Simon Bar-iona in lingua nostra
sonat filius columbae, et est nomen Syrum pariter et Hebraeum. 25
Bar quippe Syra lingua filius, Iona Hebraice columba; utroque
5 sermone dicitur Bariona. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon,

1 prophitia K bonos K¹ 2 etiammet T malos C¹ 4 sancto
om. T Post proph. coep. sequuntur in T (non UA) haec fere: Invenitur
siquidem spiritus prophetiae in Anna sacerdote pro Christo dixisse:
'Expedit unum mori quam ut tota gens pereat.' Et in uxore Pilati:
'Multa passa sum hac nocte pro viro.' Licet in alia comparetur parte,
id est in diaboli astutiis, ut Christum subtraheret a mortis patibulo.
6 ind. grece K nam . . . appellantur om. K: nuntii . . . Latine om. A
7 vel Graece ἀπόστολοι 10 incred.] inaudita K (non A) 11 docebant
K (non A) et viderent T: om. K (non A) 12 causis T 14 sed a
petra petrus K (non A): om. B¹ 16 sed christiano T 19 pet. ad
quam B 20 es] erat K 26 Syra lingua om. K (non A) 27 acc.]
accipiunt dici T² in ras.

id est Petrus, filius sit Iohannis, iuxta illam interrogationem
(Ioh. 21, 15): 'Simon Iohannis, diligis me?' et volunt scriptorum
vitio depravatum, ut pro Bar-Iohannem, hoc est filium Iohannis,
Barione scriptum sit, una detracta syllaba. Iohanna autem
5 interpretatur Domini gratia. Et fuisse Petrum trinomium: 6
Petrum, Cephan, et Simon Bariona: Simon autem Hebraice
interpretatur audiens. Saulus Hebraeo sermone temptatio dici- 7
tur, eo quod prius in temptatione Ecclesiae sit versatus. Per-
secutor enim erat: inde nomen habet istud, quando perseque-
10 batur Christianos. Postea mutato nomine de Saulo factus est 8
Paulus, quod interpretatur mirabilis, sive electus. Mirabilis,
vel quia multa signa fecit, vel quia ab oriente usque ad occasum
evangelium Christi in omnibus gentibus praedicavit. Electus, 9
sicut in Actibus apostolorum Spiritus sanctus dicit (13, 2):
15 'Segregate mihi Barnaban et Paulum ad opus, quod elegi eos.'
Latino autem sermone Paulus a modico dictus, unde et ipse ait
(1 Cor. 15, 9): 'Ego autem sum minimus omnium aposto-
lorum.' Quando enim Saulus, superbus, elatus; quando Paulus,
humilis, modicus. Ideo sic loquimur: 'paulo post videbo te,' 10
20 id est post modicum. Nam quia modicus factus est, ipse dicit:
'Ego enim sum novissimus [omnium] apostolorum,' et (Eph.
3, 8): 'Mihi minimo omnium sanctorum.' Cephas autem et
Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, ut essent etiam ipso
nomine novi, sicut Abraham et Sarra. Andreas frater Petri 11
25 carne, et cohaeres gratia. Secundum Hebraeam etymologiam
interpretatur decorus, sive respondens; sermone autem Graeco
a viro virilis appellatur. Iohannes quodam vaticinio ex merito 12

2 scripturam vi. depravatam B	3 pro om. K: per T	bario-
hanna B: vario iohannam T	filius B	4 bariona BK
Petrum om. T	6 petrus caephas K	et Simon om. B
dictus est K (non A)	8 ecclesia B	7 dictus B:
persecutorem B ¹	9 inde] ideo A	habeat C
om. K	14 sanc. spir. T	12 qui ab T
B dictus] appellatus K	19 De eo AK	loquitur K
sanctorum om. K (non A)	21 enim sum]	minimus T
CT: om. AB	22 autem] enim T (non A)	24 novi om. K ¹ : nivi K ²
25 carnes C ¹	gratiae C	26 interpretatur om. K ¹ (non A)
27 app.] vocatur K (non A)	quidam B	

- nomen accepit. Interpretatur enim, In quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum ceteris Apostolis dilexit
- 13** Iesus. Iacobus Zebedaei a patre cognominatur, quem relin-
quens cum Iohanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt
filii tonitru, qui etiam Boanerges ex firmitate et magnitudine
fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedaei, frater
Iohannis, qui post ascensionem Domini ab Herode manifesta-
14 tur occisus. Iacobus Alphaei ob distinctionem prioris cogno-
minatus, qui dicitur filius Zebedaei, sicut iste filius Alphaei.
- 15** Cognomentum igitur ambo a patre sumpserunt. Iste est Iaco-
bus minor, qui in Evangelio frater Domini nominatur, quia
Maria uxor Alphaei soror fuit matris Domini, quam Mariam
Cleophae Iohannes evangelista cognominat, a patre, sive a gen-
tilitate familiae, aut quacumque alia causa ei nomen inponens.
Alphaeus autem Hebraeo sermone in Latino exprimitur millesi-
16 mus, sive doctus. Philippus os lampadarum, vel os manuum.
Thomas abyssus, vel geminus, unde et Graece Didymus appella-
tur. Bartholomeus filius suspendentis aquas, vel filius suspen-
17 dentis me. Syrum est, non Hebraeum. Matthaeus in Hebraeo
donatus exprimitur. Idem et appellatus Levi ex tribu a qua
ortus fuit. In Latino autem ex opere publicani nomen accepit,
quia ex publicanis fuit electus et in apostolatum translatus.
- 18** Simon Cananeus ad distinctionem Simonis Petri, de vico
Galileae Cana, ubi aquas Dominus mutavit in vinum. Ipse
est qui in alio evangelista scribitur Zelotes. Cana quippe zelum
19 interpretatur. Iudas Iacobi, qui alibi appellatur Lebbaeus, fi-
guratum nomen habet a corde, quod nos diminutive corculum
possumus appellare; ipse in alio evangelista Thaddaeus scribi-
tur, quem ecclesiastica tradit historia missum Edessam ad Ab-
20 garum regem. Iudas Iscariotes vel a vico in quo ortus est, vel

1 nomine *K* 5 ex infirmitate *C*¹ 6 iac. alfei (*eras.*) fi. zeb.
fratre *T* 9 filius (*prius*) *om.* *B*¹ 10 cognominatum ig. *T* ambo *ex*
ab eo *T* 11 nuncupatur *K* 12 quem maria cl. *K* 14 qualicumque
K 16 velox manum *T* 18 filius (*prius*) *om.* *T*¹ aquis *B* susp.
si me *C*¹ 19 non Hebr. *om.* *K* (*non A*) in] ex *K* 20 et *om.* *T*
Levi] pre ut vid. *K*¹ : del. *K*² quo *CK* 21 op. publico *K* 22 tr.
est *B* 24 ubi *om.* *B*¹ 29 missum *om.* *K*¹ 30 natus est vel a tr. *K*

ex tribu Issachar vocabulum sumpsit, quodam praesagio futuri
 in condemnationem sui. Issachar enim interpretatur merces,
 ut significaretur pretium proditoris quo vendidit Dominum,
 sicut scriptum est (Matth. 27, 9): '[Et] acceperunt mercedem
 5 meam, triginta argenteos, pretium quod adpretiatus sum ab eis.'
 Matthias, qui inter Apostolos sine cognomine solus habetur, in- 21
 terpretatur donatus, ut subaudiatur pro Iuda. Iste enim in
 locum eius electus est ab Apostolis, cum pro duobus sors
 mitteretur. Marcus excelsus mandato, utique propter Evange- 22
 10 lium Altissimi, quod praedicavit. Lucas ipse consurgens, sive 23
 ipse elevans [eo quod elevaverit praedicationem Evangelii post
 alios]. Barnabas filius prophetae, vel filius consolationis. 24

DE RELIQUIS IN EVANGELIO NOMINIBVS. Maria inlumi- X
 natrix, sive stella maris. Genuit enim lumen mundi. Sermone
 15 autem Syro Maria domina nuncupatur; et pulchre; quia Domi-
 num genuit. Elisabeth Dei mei saturitas, vel Dei mei iura- 2
 mentum. Magdalena turris. Martha inritans, [vel] provocans. 3
 Sermone autem Syro interpretatur dominans. Nathanael donum 4
 Dei [quia dolus, id est simulatio, dono Dei in eo non fuit].
 20 Zebedaeus donatus, sive fluens iste. Zacchaeus iustus, sive iustifi- 5
 catus, aut iustificandus. Syrum est nomen, non Hebraeum.
 Lazarus adiutus [eo quod sit a morte resuscitatus]. Herodes 6
 pellicius, gloriosus. Caiphas investigator, aut sagax, aut vomens 7
 ore. Inique enim ore suo iustum condemnavit, quamvis hoc
 25 mysterio prophetali adnuntiasset. Pontius declinans consilium, 8
 utique Iudaeorum. Accepta enim aqua lavit manus suas dicens
 (Matth. 27, 24): 'Innocens ego sum a sanguine iusti huius.'

3 quo] quod C¹ Dominum] Deum B 4 et hab. BC: om. KT
 5 argenteis K 6 qui interpretatur apostolus K: om. C: qui om. B¹
 8 duabus T 9 excelso K (non A) 11 ipse om. B levans
 C eo quod . . . alios hab. CT: om. BDK 14 enim om. K (non A)
 15 Maria om. K (non A) 17 vel hab. CK: om. B¹ T 19 quia . . . fuit
 hab. CTU: om. BDK dono dei om. U 21 aut . . . Hebraeum
 om. K 22 eo . . . resusc. hab. CTU: om. BK sit] se C¹ susci-
 tatus T 23 pell. glor. clara ethimologia C: pellis gloria K in-
 vestigatus T aut (alt.)] vel K 24 iniquo C 25 ministerio
 K ad adnuntiassent T 27 innocens om. K¹ iusti om. K
 (non A)

9 Pilatus os malleatoris [quia dum Christum ore suo et iustificabat
10 et condemnabat, more malleatoris utraque ferit]. Barabba filius
magistri eorum; absque dubio Iudaeorum magistri, qui est
diabolus, homicidiorum auctor, qui usque hodie regnat in eis.

XI DE MARTYRIBVS. Martyres Graeca lingua, Latine testes 5
dicuntur, unde et testimonia Graece martyria nuncupantur.
Testes autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi
passiones sustinuerunt, et usque ad mortem pro veritate certa-
2 verunt. Quod vero non testes (quod Latine utique possemus),
sed Graece martyres appellamus, familiarius Ecclesiae auribus 10
hoc Graecum verbum sonat, sicut multa Graeca nomina quae
3 pro Latinis utimur. Martyrum primus in Novo Testamento
Stephanus fuit, qui Hebraeo sermone interpretatur norma, quod
prior fuerit in martyrio ad imitationem fidelium. Idem autem
ex Graeco sermone in Latinum vertitur coronatus; et hoc 15
prophetice ut, quod sequeretur in re, vaticinio quodam futuri
prius in vocabulo resonaret. Passus est enim, et quod vocabatur
accepit. Stephanus enim corona dicitur; humiliter lapidatus,
4 sed sublimiter coronatus. Duo sunt autem martyrii genera,
unum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam 20
multi hostis insidias tolerantes, et cunctis carnalibus desideriis
resistentes per hoc, quod se omnipotenti Deo in corde macta-
verunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiam si
persecutionis tempus existeret, martyres esse potuerunt.

XII DE CLERICIS. Cleros et clericos hinc appellatos, quia 25
Matthias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus
ordinatum. Κληρος enim Graece sors vel hereditas dicitur.

1 malleatorum *K* quia . . . ferit *hab. CTU: om. BDK* more
TU et iustificat et condemnat *C (non U)* 2 fieri *T (non U)*
3 Iud. magister *K* 4 homicidii (*ex homm-*) *K* 6 et *om. C*
vel Graece μαρτύρια 7 vocantur quod pr. *K (non A)* 9 Quod . . .
app. *om. K (non A)* possumus *A: possumus B* 10 hoc Gr. ver. Eccl.
aur. *K* 11 si. et mu. *BC* 12 Martir *T* 13 serm. Hebr. *K* 15 ex]
et *BCT* 16 prophético *T* quidam *B¹* 17 in voc. . . passus
om. T sonaret *B* et] ut *C¹* 19 sed] et *C* 21 multas *C¹*
(*non A*) hostis *om. K (non A)* carnibus *B¹* 22 per] pro *K*
23 qui . . . potuerunt *om. T¹* 24 per resurrectionis tempore *ut vid. T²*
existerent *C¹: exteterit A: extetissent K* potuissent *K (non A)*
26 apostolum *T¹ ut vid.*

Propterea ergo dicti clerici, quia de sorte sunt Domini, vel 2
quia Domini partem habent. Generaliter autem clerici nuncu-
pantur omnes qui in ecclesia Christi deserviunt, quorum gradus
et nomina haec sunt: ostiarius, psalmista, lector, exorcista, 3
5 acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter, episcopus. Ordo 4
episcoporum quadripartitus est, id est in patriarchis, archi-
episcopis, metropolitanis atque episcopis. Patriarcha Graeca 5
lingua summus patrum interpretatur, quia primum, id est apo-
stolicum, retinet locum; et ideo, quia summo honore fungitur,
10 tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus et Ale-
xandrinus. Archiepiscopus Graeco vocabulo quod sit summus 6
episcoporum. Tenet enim vicem apostolicam et praesidet tam
metropolitanis quam episcopis ceteris. [Metropolitani autem 7
a mensura civitatum vocati.] Singulis enim provinciis prae-
15 eminent, quorum auctoritati et doctrinae ceteri sacerdotes
subiecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet.
Sollicitudo enim totius provinciae ipsis commissa est. Omnes 8
autem superius designati ordines uno eodemque vocabulo epi-
scopi nominantur, sed inde privato nomine quidam utuntur,
20 propter distinctionem potestatum quam singulariter acceperunt.
Patriarcha pater principum. **Ἀρχων* enim princeps. Archiepi- 9, 10
scopus princeps episcoporum. Metropolitanus. Episcopatus 11
autem vocabulum inde dictum, quod ille, qui superefficatur,
superintendat, curam scilicet subditorum gerens. *Σκοπεῖν* enim
25 Latine intendere dicitur. Episcopi autem Graece, Latine specu- 12
latores interpretantur. Nam speculator est praepositus in Ec-

1 quia] quod BC 2 Deum partem C 6 quadripartita C¹
7 metropolitans BCT 10 tal. nom.] talione T 11 Gr. voc.] Greca lingua
K (non AD) sit om. D 12 arceepiscoporum C¹ 13 Metrop. . . .
voc. hab. CTU Mon.: om. BDGKO Rem. 14 vocantur C Mon. (non U)
singuli C (non U) enim om. T (non U) preminet (prae-) B Voss. 82
15 auctoritate et doctrina K 16 reliquis episcopis nil K (non A)
18 autem om. K (non A) 19 inde] ideo BC 21 vel ἀρχός: arcon
(-ch-) codd. Archiepiscopi principes K 22 post episc. add. patriarcha
et archiepiscopus et alii cō (i. e. clerici?) episcopi Trin. Metr. AKT
Rem. Trin.: sicut metr. BDGO: metr. a mensura civitatum C Mon. (om.
a): metr. mensura civitatem U Episcopus O 23 autem om. K
(non A) i. ductum T ante corr.: inductum A 24 en. in lat. T
25 autem om. K (non A)

clesia ; dictus eo quod speculatur, atque praespiciat populorum
 13 infra se positorum mores et vitam. Pontifex princeps sacer-
 dotum est, quasi via sequentium. Ipse et summus sacerdos,
 ipse pontifex maximus nuncupatur. Ipse enim efficit sacerdotes
 atque levitas : ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit : ipse 5
 14 quod unusquisque facere debeat ostendit. Antea autem ponti-
 fices et reges erant. Nam maiorum haec erat consuetudo, ut
 rex esset etiam sacerdos vel pontifex. Vnde et Romani impe-
 15 ratores pontifices dicebantur. Vates a vi mentis appellatos,
 cuius significatio multiplex est. Nam modo sacerdotem, modo 10
 16 prophetam significat, modo poetam. Antistes sacerdos dictus
 ab eo quod ante stat. Primus est enim in ordine Ecclesiae, et
 17 supra se nullum habet. Sacerdos autem nomen habet con-
 positum ex Graeco et Latino, quasi sacrum dans ; sicut enim
 rex a regendo, ita sacerdos a sacrificando vocatus est. Consecrat 15
 18 enim et sanctificat. Sacerdotes autem gentilium flamines dice-
 bantur. Hi in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga
 desuper habens lanae aliquid. Quod cum per aestum ferre
 19 non possent, filo tantum capita religare coeperunt. Nam nudis
 penitus eos capitibus incedere nefas erat. Vnde a filo, quo 20
 utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Verum festis
 diebus filo deposito pileum inponebant pro sacerdotii eminentia.
 20 Presbyter Graece, Latine senior interpretatur, non pro aetate, vel
 decrepita senectute ; sed propter honorem et dignitatem, quam
 21 acceperunt, presbyteri nominantur. Ideo autem et presbyteri 25
 sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut episcopi, qui licet
 sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent ; quia
 nec chrismate frontem signant, nec Paracletum Spiritum dant,
 quod solis deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demon-

1 eo om. K speculator AB¹KT : speculetur C perspiciat
 A : praesciat K 2 pos. infra se K (non A) 3 et om. B¹ : est
 T 8 vel] et K 10 modo (alt.) om. T proph. modo po. sign.
 K (non A) 12 enim est K (non A) 15 sanctificando B est
 om. K 16 enim om. K 18 laneum C¹K 19 possent BC : possint
 K : possunt T capite relegare BK coeperint B 20 eos pen.
 eos K penitus in ras. T² ut vid. 22 depositum B 23 non modo
 pro C 24 hon. vel dignitate K 25 nuncupantur B 26 si. et epi. K
 quia lic. T 29 epi. deb. K (non A)

strat. Vnde et apud veteres idem episcopi et presbyteri fuerunt,
 quia illud nomen dignitatis est, hoc aetatis. Levitae ex nomine **22**
 auctoris vocati. De Levi enim levitae exorti sunt, a quibus
 in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi
5 Graece diacones, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote
 consecratio, ita in diacono ministerii dispensatio habetur. Hypo- **23**
 diacones Graece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic
 appellantur, quia subiacent praeceptis et officiis levitarum.
 Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et
10 levitis superponendas altaribus deferunt. Hi apud Hebraeos
 Nathanei vocantur. Lectores a legendo, psalmistae a psalmis **24**
 canendis vocati. Illi enim praedicant populis quid sequantur,
 isti canunt ut excitent ad compunctionem animos audientium;
 licet et quidam lectores ita miseranter pronuntiant, ut quosdam
15 ad luctum lamentationemque compellant. Idem etiam et pro- **25**
 nuntiatores vocantur, quod porro adnuntiant. Tanta enim et
 tam clara erit eorum vox, ut quamvis longe positorum aures
 adinpleant. Cantor autem vocatus quia voce modulatur in **26**
 cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea
20 docti homines Latine dicere potuerunt, praecentor et succentor.
 Praecentor scilicet, qui vocem praemittit in cantu. Succentor **27**
 autem, qui subsequenter canendo respondet. Concenter autem **28**
 dicitur, quia consonat: qui autem consonat nec concinit, nec
 concenter erit. Acolythi Graece, Latine ceroferarii dicuntur, **29**
25 a deportandis cereis, quando legendum est Evangelium, aut
 sacrificium offerendum. Tunc enim accenduntur luminaria ab **30**
 eis et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem
 tempore rutilet, sed ad signum laetitiae demonstrandum, ut sub

1 unde . . . aet. post § 20 U 2 quia et illud K (non A) est om. A
 hoc ABT: non CK 3 de levi enim BT: de nomine levi CK²: de
 nomine K¹ 4 misteria exp. K 7 quos] quod C quia id. T
10 superponendis K 12 canendo B 13 canent BC¹T 14 quedam
 T ut quodam B ante corr. 17 aure T 18 quod K vocem C
21 quia B voce K 22 qui subs. . . . Conc. autem om. B sub-
 sequen* K¹ 23 quia] qui K cons.] an concinit? au. non
 cons. BCK 24 ceroferarii T: ceroferarii C¹K 25 ad AT depor-
 tando K (non A) qu. Evan. legitur K (non A) 26 offertur K (non
 A) acceduntur B 27 effugendas T

ISIDORI

typo luminis corporalis illa lux ostendatur de qua in Evangelio legitur (Ioh. 1, 9): 'Erat lux vera, quae inluminat omnem hominem venientem in hunc mundum.' Exorcistae ex Graeco in Latino adiurantes sive increpantes vocantur. Invocant enim super cathecumenos, vel super eos qui habent spiritum in mundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum ut egrediatur ab eis. Ostiarii idem et ianitores, qui in Veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur eum immundus in omni re. Dicti autem ostiarii, quod praesint ostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem omnia intus extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium fideles recipiunt, respuunt infideles.

XIII DE MONACHIS. Monachus Graeca etymologia vocatus, eo quod sit singularis. *Μονάς* enim Graece singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba qui solus est? Plura sunt autem genera monachorum. 2 Coenobitae, quos nos In commune viventes possumus appellare. 3 Coenobium enim plurimorum est. Anachoritae sunt qui post coenobialem vitam deserta petunt et soli habitant per deserta; et ab eo, quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur; sed anachoritae Heliam et Iohannem, coenobitae 4 Apostolos imitantur. Eremitae hi sunt, qui et anachoritae, ab hominum conspectu remoti, eremum et desertas solitudines appetentes. Nam eremum dicitur quasi remotum. Abba autem Syrum nomen, significat in Latino pater, quod Paulus Romanis scribens exposuit dicens (8, 15): 'In quo clamamus: Abba pater': in uno nomine duabus usus linguis. Dicit enim abba Syro nomine patrem, et rursus Latine nominat itidem patrem.

XIV DE CETERIS FIDELIBVS. Christianus, quantum interpretatio

3 Exorcista <i>K</i>	4 adiuratores <i>B</i>	6 eum et egrediebatur <i>C</i> ¹
8 egrederetur <i>B</i>	eum] in eo <i>K</i>	9 presunt <i>T</i> ¹ ostii <i>T</i>
10 int. ex utraque <i>B</i>	15 si singularis vel sol. <i>K</i> (<i>non A</i>)	16 sol. est]
singularis esse debet <i>K</i> (<i>non A</i>)	17 Cynobitarum <i>K</i>	21 sed . . .
imit. <i>om. B</i> ¹	Heliam . . . Graecum est (xiv. 10) Liber VIII Finit	24 autem
in folio interposito hab. <i>A</i>	22 cynobitae <i>del. ante an. K</i>	27 dicit . . . patrem <i>om. K</i> (<i>non A</i>)
<i>om. T</i>	25 quod <i>om. B</i>	27 dicit . . . patrem <i>om. K</i> (<i>non A</i>)
28 patrem <i>secl. Schwarz</i>	itidem <i>CT</i> : idem <i>B</i> : id est <i>A</i>	

ostendit, de unctione deducitur, sive de nomine auctoris et creatoris. A Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut a Iuda Iudaei. De magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est. Christiani autem olim a Iudaeis quasi opprobrio Nazaraei vocabantur, pro eo quod Dominus noster atque Salvator a vico quodam Galileae Nazaraeus sit appellatus. Non se autem gloriatur Christianum, qui nomen habet et facta non habet. Vbi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans sicut et ille ambulavit a quo et nomen traxit. Catholicus universalis sive generalis interpretatur. Nam Graeci universale καθολικόν vocant. Orthodoxus est recte credens, et ut credit [recte] vivens. Ὁρθῶς enim Graece recte dicitur, δόξα gloria est: hoc est vir rectae gloriae. Quo nomine non potest vocari, qui aliter vivit quam credit. Neophytus Graece, Latine novellus et rudis fidelis, vel nuper renatus interpretari potest. Catechumenus dictus pro eo, quod adhuc doctrinam fidei audit, necdum tamen baptismum recepit. Nam κατηχούμενος Graece auditor interpretatur. Conpetens vocatus, quia post instructionem fidei conpetit gratiam Christi; inde et a petendo conpetentes vocati. Laicus popularis. Λαός enim Graece populus dicitur. Proselytus, id est advena et circumcisis qui miscebatur populo Dei, Graecum est.

1 ded.] dicitur BK	4 ol. iudei K	qu. ob obproprio B
7 factum CK	9 est om. K: post Chr. B	ostendet KT
universalem C: grece universe T	13 recte hab. CK: om. BT	11 gr.
ortho (-to) codd.	doxo codd.	gloriae (-ie) codd.
17 dictus CT: dicitur BK	audet K	18 recipit B: percepit C ¹
Graece om. K (non A)	19 int. vel instructus K (non D)	Con-
petentes vocantur qui K	20 conpetet T: conpetunt K	unde B
conpetens T	vocantur K	

LIBER VIII

DE ECCLESIA ET SECTIS

I DE ECCLESIA ET SYNAGOGA. Ecclesia Graecum est, quod
in Latinum vertitur convocatio, propter quod omnes ad se
vocet. Catholica, universalis, ἀπὸ τοῦ καθ' ὅλον, id est secun-
dum totum. Non enim sicut conventicula haereticorum in
aliquibus regionum partibus coartatur, sed per totum terrarum 5
2 orbem dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus adprobat
ad Romanos dicens (1, 8): 'Gratias ago Deo meo pro omnibus
vobis, quia fides vestra adnuntiatur in universo mundo.' Hinc
et universitas ab uno cognominata est, propter quod in unitatem
colligitur. Vnde Dominus in Evangelio (Luc. 11, 23): 'Qui 10
3 mecum non colligit, spargit.' Cur autem Ecclesia cum una sit,
a Iohanne septem scribuntur, nisi ut una catholica septiformi
plena Spiritu designetur? Sicut [et] de Domino novimus dixisse
Salomonem (Proverb. 9, 1): 'Sapientia aedificavit sibi domum
et excidit columnas septem,' quae tamen septem una esse non 15
ambigitur, dicente Apostolo (1 Timoth. 3, 15): 'Ecclesia Dei
4 vivi, quae est columna et firmamentum veritatis.' Inchoavit
autem Ecclesia a loco ubi venit de caelo Spiritus sanctus, et
5 inplevit uno loco sedentes. Pro peregrinatione autem praesenti
Ecclesia Sion dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longi- 20
tudine posita promissionem rerum caelestium speculetur; et
6 idcirco Sion, id est speculatio, nomen accepit. Pro futura vero
patriae pace Hierusalem vocatur. Nam Hierusalem pacis visio
interpretatur. Ibi enim absorpta omni adversitate pacem, quae
7 est Christus, praesenti possidebit obtutu. Synagoga Graece con- 25
gregatio dicitur, quod proprium nomen Iudaeorum populus

3. convocet *K*: vocat *Harl. extr.* 4 in *om. B*¹ 5 coartantur *T*
6 dilatata *C* Quo *C*¹ 8 vobis *om. C* adn.] praedicatur *K*
Harl. extr. (non A) 11 Cur] Quomodo *K (non A)* 12 ad iohannes
T 13 et hab. *BT: om. CK* 18 a *om. K* 20 ecclesiae *K* di.
pro eo *K* 21 speculatur *K* specularetur *C (non Harl. extr.)* 23 voc.
Nam Hier. *om. KC*¹ (*non A Harl. extr.*) 24 aborta *T ante corr. B*
25 obtutum *CT*: obtutus *A (non Harl. extr.)* Gr. latine cong. *B*

tenuit. Ipsorum enim proprie synagoga dici solet, quamvis et ecclesia dicta sit. Nostram vero Apostoli numquam synagogam 8 dixerunt, sed semper ecclesiam, sive discernendi causa, sive quod inter congregationem, unde synagoga, et conuocationem, 5 unde ecclesia nomen accepit, distet aliquid; quod scilicet congregari et pecora solent, quorum et greges proprie dicimus; convocari autem magis est utentum ratione, sicut sunt homines.

DE RELIGIONE ET FIDE. Dogma a putando philosophi II nominaverunt, id est, 'hoc puto esse bonum,' 'hoc puto esse 10 verum.' Religio appellata, quod per eam uni Deo religamus 2 animas nostras ad cultum divinum vinculo serviendi. Quod verbum conpositum est a relegendo, id est eligendo, ut ita Latinum videatur religio sicut eligio. Tria sunt autem quae 3 in religionis cultu ad colendum Deum in hominibus perquiruntur, id est fides, spes, caritas. In fide, quid credendum; in spe, quid sperandum; in caritate, quid sit amandum. Fides 4 est qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valemus. Nam credere iam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen fidei inde est dictum, si omnino fiat quod dictum est aut 20 promissum. Et inde fides vocata, ab eo quod fit illud quod inter utrosque placitum est, quasi inter Deum et hominem; hinc et foedus. Spes vocata quod sit pes progrediendi, quasi 5 'est pes.' Vnde et e contrario desperatio. Deest enim ibi pes, nullaue progrediendi facultas est; quia dum quisque peccatum 25 amat, futuram gloriam non sperat. Caritas Graece, Latine 6 dilectio interpretatur, quod duos in se liget. Nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei et proximi; de qua Apostolus

1 ipso *T* et *om.* *BC* 2 Nostram] Nam *CDKO* (*non A Harl. extr.*)
 vero *om.* *CK* (*non OA Harl. extr.*) 3 disc. cau. inter sin. et conga-
 tionem unde et sinagoga convocata aeclesia nom. acc. *O* 4 inter] in *B*
 unde est sin. *T*: sin. *K* (*non A*) 5 distat *K* 6 proprium *T* 7 uten-
 dum *codd.* hom. sunt *A* (*non O Harl. extr.*) 8 aput. *T*¹: a disput.
*T*² 9 hoc... bonum *om.* *KO* (*non A*) 12 religando *B* id est
 a ligendo *T* 14 ad colendo Deo *K*: a colendo Deum *B*¹ omnibus *T*
 17 quia *B* id est quod *K* 18 non *om.* *K* 19 ductum *T* 20 fit]
 sit *K* 22 spes progr. *T* 23 pes (*pr.*) *om.* *B*¹ et *om.* *T*
 e *om.* *C* 24 progrediendi ibi fac. *B* est *om.* *K* 25 amat]
 manat *C*¹ 26 liget] inliget *T*²: inligit *B*

7 (Rom. 13, 10) 'Plenitudo', inquit, 'legis dilectio.' Maior est autem haec omnibus, quia qui diligit et credit et sperat. Qui autem non diligit, quamvis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus 5 accipi solet.

III DE HAERESI ET SCHISMATE. Haeresis Graece ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque id sibi eligat quod melius illi esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici, et Epicurei et Stoici, vel sicut alii qui perversum dogma cogitantes 10 arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. Inde ergo haeresis, dicta Graeca voce, ex interpretatione electionis, qua quisque arbitrio suo ad instituenda, sive ad suscipienda quaelibet ipse sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec eligere 3 quod aliqui de arbitrio suo induxerit. Apostolos Dei habemus 15 auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt. Itaque etiamsi angelus de caelis 4 aliter evangelizaverit, anathema vocabitur. Secta a sequendo et tenendo nominata. Nam sectas dicimus habitus animorum, 20 ac instituta circa disciplinam vel propositum, quem tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quam ceteri. 5 Schisma ab scissura animorum vocata. Eodem enim cultu, eodem ritu credit ut ceteri; solo congregationis delectatur discidio. Fit autem schisma cum dicunt homines, 'nos iusti 25 6 sumus,' 'nos sanctificamus immundos,' et cetera similia. Superstitio dicta eo quod sit superflua aut superinstituta observatio. Alii dicunt a senibus, quia multis annis superstites per aetatem

1 legis caritas id est dil. *K* (non *A*) 2 haec] his *A* 3 faciat *b*.
K: *b*. faciet *A* 9 illi] sibi *O* est vid. *K* *Ac. Ep. St. K* 10 alii
per. *B*: aliqui perversa *K* 11 dic. *Gr.* dicta vel voce *A* 12 quas
T: quia *BK* 13 sive susc. *C*: *om. T* qu. et ipse *B* eligit *BT*
14 *el.* et quod *K* 15 aliquid *T*: aliquis *CK* 16 quod induerunt *T*
18 caelo *K* 19 a sectando *CK* 21 praepositum *C* 22 sequitur
B 23 eundem *T* ante corr. en. cul. eod. *om. C* 24 creditur
cet. *K* 25 nos iussimus nos sa. *T*: nos sa, *K*: sa. *B*¹ 27 super-
statuta *B*

delerant et errant superstitione quadam, nescientes quae vetera
 colant aut quae veterum ignari adsciscant. Lucretius autem 7
 superstitionem dicit superstantium rerum, id est caelestium et
 divinorum quae super nos stant; sed male dicit. Haereti-
 5 corum autem dogmata ut facile possint agnosci, causas eorum
 vel nomina demonstrare oportuit.

DE HAERESIBVS IYDAEORVM. Iudaei confessores inter- IV
 pretantur. Multos enim ex his sequitur confessio, quos antea
 perfidia possidebat. Hebraei transitores dicuntur. Quo nomine 2
 10 admonentur ut de peioribus ad meliora transeant, et pristinos
 errores relinquant. Pharisei [negant Christum venisse nec 3
 nulla in rebus praedictis communicant] [Pharisei et Saducaei
 inter se contrarii sunt. Nam Pharisei ex Hebraeo in Latinum
 interpretantur Divisi, eo quod traditionum et observationum,
 15 quas illi *δευτερήσεις* vocant, iustitiam praeferunt. Vnde et divisi
 vocantur a populo, quasi per iustitiam.] Saducaei [negant resur- 4
 rectionem, dicentes dictum esse in Genesi (3, 19): ‘Dudum
 terra es, et in terram ibis.’] [Sadducaei interpretantur iusti.
 Vindicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem
 20 negant, et animam interire cum corpore praedicant. Hi quinque
 tantum libros Legis recipiunt, Prophetarum vaticinia respuunt.]
 Essei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem 5
 abstinentiam. [Galilaei dicunt Christum venisse et docuisse eos
 ne dicerent dominum Caesarem neque eius monitis uterentur.]
 25 Masbothei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in 6
 omni re sabbatizare. Genistae [praesumunt quoniam de genere 7

1 vera B¹ 2 colunt K adsciscunt K 3 superstantiam C
 5 dogma K: docma T possit BC agnosci om. K §§ 1-2 om.,
ceteris sic dispositis, 5, 6, 3, 4, 7-10 KM (non A) 8 sequetur D ante
corr. 9 quae B (non ADG) 11 negant... communicant hab. KM:
om. ABCDGT 12 et Sad... per iustitiam hab. ABCDGT: *om. KM*
 13 intra C¹ (non D) 14 traditionem et observationem D 15 deuteresis
BDT: deuteriosis C 16 negant... ibis hab. KM: *om. ABCDGT*
 18 interp... respuunt hab. ABCDGT: *om. KM* 19 sint A (non D)
 20 quique C¹: qui D 21 vaticinio D 22 Prima efnei d. Chr. docuisse
i. o. a. K (non AD) efnei BKTU Mon.: ephnei Rem.: esnei D: esnei C
 23 Gal... uter. hab. KM: *om. ABCDGTU* 25 Masbonei AK:
 Marbonei BCDTU 26 praes... sunt hab. KM: *om. ABCDTU*

Abrahae sunt] [dicti eo quod de genere Abrahae esse glorientur.
 Nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique relin-
 quentes uxores suas Babylonicis mulieribus adhaeserunt: qui-
 dam autem Israeliticis tantum coniugiis contenti, vel ex eis
 geniti, dum reversi essent de Babylonia, diviserunt se ab omni
 8 populo et adsumserunt sibi hoc nomen iactantiae.] Meristae
 appellati eo quod separent Scripturas, non credentes omnibus
 Prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus illos prophetasse.
 9 [Meris enim Graece.] Samaritae [qui in locum, Israhel captivo
 abducto in Babyloniam, translati sunt, venientes in terram 10
 regionis Samariae, ex parte Israhelitarum consuetudinem, quam
 per sacerdotem reductum didicerunt, tenent, ex parte gentilem,
 quam in nativitatis suae terra habuerunt. Nam in observa-
 tionibus suis a Iudaeis omnino separantur, quorum superstitio
 proculdubio omnibus nota est.] [Samaritae dicti quod Legem 15
 10 solam custodiant. Nam Prophetas non recipiunt.] [Herodiani.
 Haec haeresis temporibus Salvatoris surrexit. Hi Herodem
 11 magnificabant, dicentes ipsum esse Christum]. Hemeroba-
 ptistae [qui cotidie corpora sua et domum et supellectile lavant]
 [eo quod cotidie vestimenta sua et corpora lavent.] 20

V DE HAERESIBVS CHRISTIANORVM. Quidam etiam haeretici,
 qui de Ecclesia recesserunt, ex nomine suorum auctorum nun-
 cupantur; quidam vero ex causis quas elegentes instituerunt.
 2 Simoniani dicti a Simone magicae disciplinae perito, cui Petrus
 in Actibus apostolorum maledixit, pro eo quod ab Apostolis 25
 Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset. Hi dicunt
 creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam.
 3 Menandriani a Menandro mago, discipulo Simonis nuncupati;

1 dicti . . . iactantiae hab. ABCDTU: om. KM esse se gl. CD
 (non U) 4 coniugibus T contenti (-mpti) BCDU (T incert.)
 vel ex om. B¹ 7 app. eo quod om. K (non DU) separant K
 (non DU) 9 meris enim Graece (nihil amplius) hab. ABCDTU: om.
 K: μέπος enim Gr. portio dicitur dett. qui in . . . nota est hab. KM:
 om. ABCDTU 15 dicti . . . recipiunt hab. ABCDTU: om. KM
 solam legem B: l. solem C¹ 16 Herodiani . . . Christum hab. KM:
 om. ABCDTU 19 qui . . . lavant KM: eo quod . . . lavent ABCDTU
 22 qui om. T 24 magie (-ae) CT 25 eo om. C¹ 26 emereri K
 27 sed a virtute . . . non a Deo (§ 3) om. B¹

qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum asserunt. Basi- 4
 lidiani a Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum
 Iesum abnegavit. Nicolaitae dicti a Nicolao, diacono ecclesiae 5
 Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est
 a Petro; qui propter pulchritudinem relinquens uxorem, ut qui
 vellet eam uteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut
 invicem coniugia commutarentur. Quos Iohannes in Apoca-
 lypsi inprobat dicens (2, 6): 'Sed hoc habes, quod odisti facta
 Nicolaitarum.' Gnostici propter excellentiam scientiae se ita 6
 appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum
 et malum Deum suis dogmatibus fingunt. Carpocratiani a Car- 7
 pocrate quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse
 tantum, et de utroque sexu progenitum. Cerinthiani a Cerintho 8
 quodam nuncupati. Hi inter cetera circumcisionem observant;
 mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prae- 15
 dicant. Vnde et Graece Chiliastae, Latine Miliasti sunt appel-
 lati. Nazaraei dicti, qui dum Christum, qui a vico Nazaraeus 9
 est appellatus, filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris Legis
 custodiunt. Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim 10
 Graece ὄφεις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in
 paradiso induxisse virtutis cognitionem. Valentiniani a Valen- 11
 tino quodam Platonico sectatore vocati, qui αἰῶνας, id est saecula
 quaedam, in originem Dei creatoris induxit; Christum quoque
 de Virgine nihil corporis adsumpsisse, sed per eam quasi per
 fistulam transisse adseruit. Apellitae, quorum Apelles princeps 12
 fuit, qui, creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris
 Dei faciens, Deum legis Israhel illum igneum adfirmans, dixit
 Christum non Deum in veritate, sed hominem in phantasia

1 non deo T¹ adseruit (ass-) BC 3 abnegant K 5 ut vel-
 let K 6 utere uteretur B 13 uteroque C¹ 16 militasti K:
 militia isti C¹: Millenarii Arev. 17 dici K qui dum BK: quia
 dum CT 20 ὄφεις] ofi (offi) codd. 21 virtutes K cognitione B a
 valentiniano C¹ 22 Platonicae Tertull. de praescr. haer. 30 voc.
 que onas T 25 qu. auctor Ap. C: qu. apellenes K 26 nescioque
 ingloriosum T 27 legis et Isr. Tertull. de praescr. haer. 34 post
 adfirmans inculcata sunt appellitae (-te) quorum auctor apelles qui
 BCDK: auctor apelles qui T: qui U 28 sed hominem om. T

13 apparuisse. Archontiaci a principibus appellantur, qui uni-
 versitatem, quam Deus condidit, opera esse archangelorum de-
 14 fendunt. Adamiani vocati, quod Adae imitentur nuditatem;
 unde et nudi orant, et nudi inter se mares feminaeque con-
 15 veniunt. Caiani proinde sic appellati, quoniam Cain adorant. 5
 16 Sethiani nomen acceperunt a filio Adam, qui vocatus est Seth,
 17 dicentes eundem esse Christum. Melchisedechiani vocati pro
 eo, quod Melchisedech sacerdotem Dei non hominem fuisse,
 18 sed virtutem Dei esse arbitrantur. Angelici vocati, quia angelos
 19 colunt. Apostolici hoc sibi nomen ideo praesumpserunt, quod 10
 nihil possidentes proprium, nequaquam recipiunt eos qui ali-
 20 quid in hoc mundo utuntur. Cerdoniani a Cerdone quodam
 21 nominati; qui duo contraria principia adserunt. Marcionistae
 a Marcione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma
 secutus, alterum bonum, alterum iustum Deum adseruit, tam- 15
 22 quam duo principia creatoris et bonitatis. Artotyritae ab obla-
 tione vocati. Panem enim et caseum offerunt, dicentes primis
 hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium
 23 fuisse celebratam. Aquarii appellati, eo quod aquam solam
 24 offerunt in calice sacramenti. Severiani a Severo exorti vinum 20
 non bibunt: Vetus Testamentum et resurrectionem non re-
 25 cipiunt. Tatiani a Tatiano quodam vocati, qui et Encratitae
 26 dicti, quia carnes abominantur. Alogii vocantur tamquam sine
 Verbo. Λόγος enim Graece verbum dicitur. Deum enim
 Verbum non credunt, respuentes Iohannis evangelium et Apo- 25
 27 calypsin. Cataphrygiis nomen provincia Phrygia dedit, quia
 ibi extiterunt. Auctores eorum Montanus, Prisca et Maximilla
 fuerunt. Hi adventum Spiritus Sancti non in Apostolis, sed
 28 in se traditum adserunt. Catharoe propter munditiam ita se

1 quia CT 2 quam] quod K 3 adtae C¹ 4 orant] erant B
 6 nomen] nominati K¹ 8 melch. hunc sac. K 9 arbitrabantur B¹
 qui T: quod K 11 recipientes eos K 13 nominato C¹ ad-
 seruit C 16 creatoris] creationis Arv. Artoteritae (-co-, -te)
 codd. ab ob.] ablatione C¹ 17 primus T 18 omnibus C¹ et
 fr. ov. T¹ 23 dicte C¹ quia] quod K abuminant K
 tamquod K 24 enim om. C¹ 25 iohanne C¹ 26 Catafrigis
 K (pro -ges?) pr. afragia B: provinciae a frigia K quia]
 quod K 27 maxilla T¹ 28 fuerunt om. K

nominaverunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant paenitentibus veniam peccatorum: viduas, si nupserint, tamquam adulteras damnant: mundiores se ceteris praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quam mundos
 5 vocarent. Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt, qui dixit 29 non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium. Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam 30 non natam introducens, Deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et deam adseruit; quos Apostolus inprobat,
 10 elementis servientes. Manichei a quodam Persa extiterunt, qui 31 vocatus est Manes. Hic duas naturas et substantias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare adseruit. Testamentum Vetus respuunt: Novum ex parte recipiunt. Anthropomorphitae dicti pro eo, quod simpli 32
 15 citate rustica Deum habere humana membra, quae in divinis libris scripta sunt, arbitrantur; *ἄνθρωπος* enim Graece, Latine homo interpretatur: ignorantes vocem Domini, qui ait (Ioh. 4, 24): 'Spiritus est Deus.' Incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur. Heraclitae ab Hera- 33
 20 clio auctore exorti. Monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna caelorum parvulos habere non credunt. Novatiani a Novato Romae urbis presbytero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere, haeresim instituit, nolens apostatas suscipere, et rebaptizans baptizatos.
 25 Montani haeretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus 35 latuerunt; qua occasione se a catholicae Ecclesiae corpore diviserunt. Ebionitae ab Ebione dicti. Hi semiiudaei sunt, 36

2 viduas] in duas *K* 3 nomen] in omnem *T*: non *K* 4 sic co. *T*
 6 Chr. non sem. fu. *B* 7 quadam *B* 8 non natatam *K*
 natu de eum corporavit *T* 10 extiterant *B*¹ 13 adserunt et test.
AK 14 post recipiunt *add.* Canoniani (*leg.* An-) id est qui (quia *B*)
 latine sine lege dicuntur *BD* (*non AU*) 18 spir. sanctus est incorp.
 nec mem. *K* 19 distinguntur *K* ab om. *T* Hieracitae ab
 Hieraca *Arev.* (*ex Aug. de haeres.* 47), recte, nisi Isidori error subest
 22 urbis romae *K* exorti om. *K* 23 conatur *BT* ut vid. 25 quod
 in temp. *K* 26 quo *K* 27 post dicti *add.* sive a paupertate. Christum
 enim per profectum solum virum iustum putant effectum. Vnde con-
 petenter ebionei pro paupertate intellegentiae appellati (conp- *C*) sunt
*CUT*² (*non AD*)

- et ita tenent Evangelium ut Legem carnaliter servant: adversus
 37 quos ad Galatas Apostolus scribens invenitur. Photiniani a
 Photino Gallograeciae Sirmiae episcopo nuncupati, qui Ebioni-
 tarum haeresim suscitans adseruit Christum a Maria per Ioseph
 38 nuptiali coitu fuisse conceptum. Aeriani ab Aerio quodam 5
 nuncupati sunt. Hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.
 39 Aetiani ab Aetio sunt vocati. Idemque Eunomiani, ab Eunomio
 quodam dialectico, Aetii discipulo, ex cuius nomine magis in-
 notuerunt: dissimilem Patri asserentes Filium et Filio Spiritum
 sanctum. Dicunt etiam nullum inputari peccatum in fide 10
 40 manentium. Origeniani Origene auctore exorti sunt, dicentes
 quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus
 Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse,
 et pro diversitate peccatorum de caelis usque ad terras diversa
 corpora quasi vincula meruisse, eaque causa factum fuisse 15
 41 mundum. Noetiani a quodam Noeto vocati, qui dicebat
 Christum eundem esse et Patrem et Spiritum sanctum, ipsam-
 que Trinitatem in officiorum nominibus, non in personis ac-
 cipiunt. Vnde et Patripassiani vocantur, quia Patrem passum
 42 dicunt. Sabelliani ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cuius 20
 discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime
 innotuerunt; unde et Sabelliani vocati sunt. Hi unam per-
 43 sonam Patris et Filii et Spiritus sancti astruunt. Ariani ab
 Ario Alexandrino presbytero orti sunt, qui coaeternum Patri
 Filium non agnoscens, diversas in Trinitate substantias adseruit, 25
 contra illud quod ait Dominus (Ioh. 10, 30): 'Ego et Pater
 44 unum sumus.' Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano
 episcopo dicti sunt, negantes Deum esse Spiritum sanctum.

1 ut] et T¹ 2 invehitur *Tertull. de praescr. haer.* 33 4 adseruit
 BCT: addidit (-ded-) AK Chr. maria C¹: Chr. amari T¹
 5 Arriani ab arrio K 6 sacri sacrificium T 7 ab eunomio K:
 ab unomio T 8 etio K 9 patrias B filios sp. B: filius sp.
 K: filium (corr. -io) spiritu T 10 inputare BK fidei B 11 Orig.
 ab Orig. B 12 filium C¹ pat. vid. K san. Spir. CT 14 de K:
 a T: ae C¹: e B divisa T 16 Noetani B a om. C¹
 17 in ipsamque T 18 non pers. CT 19 quia] quod K 21 disci-
 pulus K 23 astr.] adserunt K (non A) Arriani *codd.* 25 adserunt
 KT 26 contra] non T 27 Pacedoniani T

Apollinaristae ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum 45
 corpus tantummodo sine anima suscepisse. Antidicomaritae 46
 appellati sunt pro eo, quod Mariae virginitati contradicunt, ad-
 serentes eam post Christum natum viro suo fuisse conmixtam.
 5 Metangismonitae ideo tale nomen acceperunt, quia ἄγγος Graece 47
 vas dicitur. Adserunt enim sic esse in Patre Filium, tamquam
 vas minus intra vas maius. Patriciani a quodam Patricio nun- 48
 cupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam
 dicunt. Coluthiani a quodam Colutho nominati, qui dicunt 49
 10 Deum non facere mala, contra illud quod scriptum est (Isai.
 45, 7): 'Ego Deus, creans mala.' Floriani a Florino, qui e 50
 contrario dicunt Deum creasse male, contra id quod scriptum
 est (Genes. 1, 31): 'Fecit Deus omnia bona.' Donatistae a 51
 Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam
 15 pene Africam sua persuasione decepit, adserens minorem
 Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et re-
 baptizans catholicos. Bonosiaci a Bonoso quodam episcopo 52
 exorti produntur, qui Christum filium Dei adoptivum, non pro-
 prium adserunt. Circumcelliones dicti eo, quod agrestes sint, 53
 20 quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam.
 Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac
 vita discedentes martyres nominentur. Priscillianistae a Priscil- 54
 liano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Mani-
 chaeorum permixtum dogma composuit. Luciferiani a Lucifero 55
 25 Sirmiae episcopo orti, qui episcopos catholicos, qui Constantii
 persecutione perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea
 correcti redire in catholicam delegerunt, damnantes, sive quod

2 Ante- *codd.* 3 contradicti sunt *T* ads. . . conm. *del. in T*
 5 Metangisnominate *C¹T (B¹ n. l.)*: Metangeosmonitae *K* angeos
 (-gios) *codd.*: ἄγγελιον *Aug. de haeres.* 58 7 magis *B* 8 condida *K*
 9 Colitiani . . . colito *codd.* 10 male *T* 11 Deus] Dominus *BCT*
 Floriniani *dett.* 12 creans *T* male *K*: mala *BCT* id *om. B*
 14 quodam *om. B* totam] tam *B¹* 15 africa suam *K* 17 Bonosiati
K 19 Circumciliones *CT*: Circoncilianes *B* sunt *BT* 20 quoto-
 pitas *K* supradicti *BK* 23 agnosticorum *T* 24 permixto *BK*
 25 sirm. ab episc. *AK* Sirmiae] Sardiniae *Arev.* episcopos]
 episcopus *ut vid. C* qui (*alt.*) *om. ABKT* constantino *AK*
 26 perfidiam *K* consitientes *T* 27 damnatis *K*

crediderunt, sive quod se credidisse simulaverant ; quos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tamquam Petrum post fletum negationis. Hanc illi matris caritatem superbe accipientes eosque recipere nolentes ab Ecclesiae communione recesserunt et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere 5
 56 meruerunt. Iovinianistae a Ioviniano quodam monacho dicti, adserentes nullam nuptiarum et virginum esse distantiam, nulumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen.
 57 Elvidiani ab Elvidio nominati, qui dicunt post natum Christum
 58 alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse. Paterniani a 10 Paterno quodam exorti [qui] inferiores corporis partes a diabolo
 59 factas opinantur. Arabici nuncupati, eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimum
 60 utrumque resurgi. Tertullianistae dicti a Tertulliano presbytero Africanae provinciae, civitatis Carthaginensis, animam inmor- 15 talem esse, sed corpoream praedicantes, et animas hominum
 61 peccatorum post mortem in daemones verti putantes. Tessarescaecatitae dicti, quia XIV luna pascha cum Iudaeis observandum contendunt. Nam τέσσαρες quattuor significat, et δέκα
 62 decem. Nyctages a somno nuncupati, quod vigilias noctis 20 respuant, superstitionem esse dicentes iura temerari divina,
 63 qui noctem ad requiem tribuit. Pelagiani a Pelagio monacho exorti. Hi liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt, dicentes sufficere voluntatem ad implenda iussa divina. Nestoriani
 64 a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam 25 Virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo adseruit genetricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis : nec unum Christum in verbo Dei et carne credidit, sed separatim

1 cred. sive quod <i>om. AK</i>	se <i>om. B (non A)</i>	simulaverunt
<i>ABK</i>	2 cath. in mat. <i>K (non A)</i>	recipit <i>B</i>
ma. <i>C¹</i>	superbi <i>K (B ex corr.)</i>	3 ancille
ioviniano <i>T</i>	docti <i>C¹</i>	4 eos <i>B</i>
(<i>non A</i>)	11 ex. qui inf. <i>om. AK</i> : qui <i>om. T</i>	6 Ioviniste a
<i>T</i>	16 sed est cor. <i>K</i>	9 ab elvidiano <i>K</i>
	17 vervi ut vid. <i>T</i>	inferis <i>T</i> a <i>om.</i>
		Tesseres quae
	decaditae <i>K</i> : Tesseresdecatitae (-te, <i>T</i> -tiae <i>C</i>) <i>BCT</i>	21 respuunt <i>K</i>
iure <i>B</i>	temerare <i>BC¹ (T ante corr. ?)</i>	23 etorti <i>C¹</i>
<i>C¹</i>	25 be. semper virg. <i>K (non A)</i>	24 sufficit
28 tradidit <i>B</i>	26 adserunt <i>B¹</i>	27 facere <i>T</i>

atque seiunctim alterum filium Dei, alterum hominis praedicavit. Eutychediani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, 65
qui Christum post humanam adsumptionem negavit adsistere de duabus naturis, sed solam in eo divinam adseruit esse naturam.

5 Acephali dicti, id est sine capite quem sequuntur haeretici. 66
Nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti sunt. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius persona naturam praedicant. Theodosiani et Gaianitae appel- 67

10 lati a Theodosio et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati episcopi. Hi errores Eutychedis et Dioscori sequentes Chalcedonense concilium respuunt: ex duabus unam in Christo naturam adserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam

15 contendunt. Agnoitae et Tritheitae a Theodosianis exorti sunt; 68
ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia perversitati, a qua exorti sunt, id adiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura, quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes Christi personam in Esaia loquentis (63, 4): 'Dies iudicii in

20 corde meo.' Tritheitae vero vocati, quod sicut tres personas in Trinitate, ita quoque tres adstruunt Deos esse, contra illud quod scriptum est (Deuteron. 6, 4): 'Audi, Israel; Dominus Deus tuus Deus unus est.' Sunt et aliae haereses sine auctore et 69
sine nominibus: ex quibus aliae triformem putant esse Deum:

25 aliae Christi divinitatem passibilem dicunt: aliae Christi de Patre nativitati initium temporis dant: aliae liberationem hominum apud inferos factam Christi descensione [non] credunt:

1 se. in alt. <i>AK</i>	fil. Dei alt. <i>om. AB¹K</i>	2 ab auctrice <i>C¹</i>
3 post] pro <i>K</i> (<i>non A</i>)	existere <i>B</i> (<i>non A</i>)	5 cap. dicti <i>B</i>
quem seq. haer. <i>secl. Arev.</i>	9 personam <i>BKT</i>	10 gaiani <i>K</i>
11 sunt <i>om. K</i>	12 euticesis <i>T</i> : euticetis <i>BC</i>	14 adseruit <i>T</i>
quem <i>B¹</i> : quae <i>K</i>	15 Gnoitae (-te) <i>BC²T</i> : Genoitae <i>C¹</i> : Cognoitae	
<i>K</i> tritoitae (-te) <i>codd.</i>	16 gnoitae (-te) <i>codd.</i>	ignobantia <i>T</i>
quia <i>om. K</i> perversitate <i>CK</i>	dicti (<i>delet.</i>) a <i>K</i>	17 id <i>om. K</i>
divinas <i>K</i>	20 tritoitae <i>BCK</i>	21 adinstruunt <i>K</i> : adtrahunt <i>C¹</i>
22 au. Isr. <i>om. B¹</i>	25 Chr. de patris de patris nativitati (<i>corr. -tem</i>)	
<i>K</i> : Chr. de patri nativitate <i>T</i>	26 hom.] omnium <i>Arev.</i>	27 de-
scensionem (disci-) <i>BK</i>	non hab. <i>BCK</i> : <i>om. T</i>	

aliae animam imaginem Dei negant : aliae animas converti in
 daemones et in quacumque animalia existimant : aliae de mundi
 statu dissentiunt : aliae innumerabiles mundos opinantur : aliae
 aquam Deo coaeternam faciunt : aliae nudis pedibus ambulant :
 70 aliae cum hominibus non manducant. Haec sunt haereses 5
 adversus catholicam fidem exortae, et ab Apostolis et a sanctis
 Patribus vel Conciliis praedamnatae : quae dum in se multis
 erroribus divisae invicem sibi dissentiant, communi tamen
 nomine adversus Ecclesiam Dei conspirant. Sed et quicum-
 que aliter Scripturam sanctam intellegit quam sensus Spiritus 10
 sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de Ecclesia non reces-
 serit, tamen haereticus appellari potest.

- VI DE PHILOSOPHIS GENTIVM. Philosophi Graeca appella-
 tione vocantur, qui Latine amatores sapientiae interpretantur.
 Est enim Philosophus qui divinarum et humanarum [rerum] 15
 scientiam habet, et omnem bene vivendi tramitem tenet.
- 2 Nomen Philosophorum primum a Pythagora fertur exortum.
 Nam dum antea Graeci veteres sophistas, id est sapientes, aut
 doctores sapientiae semetipsos iactantius nominarent, iste
 interrogatus quid profiteretur, verecundo nomine philosophum, 20
 id est amatorem sapientiae se esse respondit, quoniam sapien-
 3 tem profiteri arrogantissimum videbatur. Ita deinceps posteris
 placuit ut, quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus
 doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere, non nisi
 philosophus vocaretur. Idem autem philosophi triplici genere 25
 dividuntur : nam aut Physici sunt, aut Ethici, aut Logici.
- 4 Physici dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe Graece
 5 φύσις vocatur. Ethici, quia de moribus disputant. Mores

1 imaginem] in ignem K Dei n.] denegant B 2 existunt C¹
 3 innum.] in mirabilibus K 5 Haec erunt C¹ 6 ab om. B apos. vel
 a K 7 praedamnante C¹ : perdamate T 8 dissentiunt B 14 post
 interpretatur (sic) iterum hab. greca appellatione philosophi vocantur K
 (non A) 15 rerum hab. (post et) A : (post hum.) BCK : om. T 18 ante
 K 19 iactantius T¹ 20 profeceretur K : profitetur T¹ 21 qu.
 sapientiem K 22 adrogantis simul C¹ 23 ad om. C¹ 24 vel
 sibi aliis videtur C 26 aut (prim.)] ad C¹ 27 quippe om. K (non A)
 28 ethis codd. (etiam A)

enim apud Graecos ἡθῆ appellatur. Logici autem, quia in 6
 natura et in moribus rationem adiungunt. Ratio enim Graece
 λόγος dicitur. Divisi sunt autem et hi in haeresibus suis,
 habentes quidam nomina ex auctoribus, ut Platonici, Epicurei,
 5 Pythagorici : alii a locis conventiculorum et stationum suarum,
 ut Peripatetici, Stoici, Academici. Platonici a Platone philo- 7
 sopho dicti. Hi animarum creatorem esse Deum, corporum
 angelos asserunt ; per multos annorum circulos in diversa cor-
 pora redire animas dicunt. Stoici a loco dicti. Porticus enim 8
 10 fuit Athenis, quam ποικίλην στοὰν appellabant, in qua picta
 erant gesta sapientium atque virorum fortium historiae. In
 hac porticu sapientes philosophabantur, ex quo et Stoici dicti
 sunt. Graece enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus
 Zenon instituit. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. 9
 15 Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes : ‘Sic ille
 nocens erit qui paleas furaverit quam qui aurum ; qui mergum
 occiderit quam qui equum. Non enim animal crimen, sed
 animus facit.’ Hi etiam animam cum corpore perire dicunt, 10
 animam quoque. Virtutem continentiae esse negant. Affectant
 20 gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos. Acade- 11
 mici appellati a villa Platonis Academia Athenarum, ubi idem
 Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur ; sed, sicut faten-
 dum est multa incerta et occulta esse, quae voluit Deus intelli-
 gentiam hominis excedere, sic tamen plurima esse quae pos-
 25 sint et sensibus capi et ratione comprehendendi. Hanc sectam 12
 Arcesilaus Cyrenaicus philosophus repperit ; cuius sectator

1 appellatur T Loica K 2 naturis BCT 3 autem om. K (non
 A) et hi] ethici CK : et ethnici Klusmann, excerpt. Tertull. p. 19
 4 habent K (non A) auct. suis ut K ante corr. (cum Tertull. apol. 3)
 7 corporeum T 8 a. et per C : a. post dett. 10 f. in Ath. C¹
 quem T : om. BK 12 philosophabantur B : philosophantur K : philopha-
 bantur C ex qua K 13 sextam C¹ : sentam ut vid. T 15 esse
 om. K 16 quia pal. T furatur K 18 fecit T animum BC¹
 18 an. quoque per. cum corp. K (non A) corp. om. D 19 animam]
 amant Arev., fort. recte quoque om. K (non A) virtute K esse
 negant (nec-) hab. ABCDK : om. T (Arev.) 20 fatentur T 21 ap-
 pellantur K 22 dicebat B 23 Deus] Dominus B 24 si tamen K
 possunt B : possent K 25 sensus BK (non D) capi et ratio D : et
 ratione CK : pie traditione T : penetratione B 26 cui B : om. T

- fuit Democritus, qui dixit tamquam in puteo alto, ita ut
 13 fundus nullus sit, ita in occulto iacere veritatem. Peripatetici
 a deambulatione dicti, eo quod Aristoteles auctor eorum deam-
 bulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam
 animae esse aeternam : de reliquo magna ex parte mortalem. 5
 14 Cynici ab immunditia inpudentiae nuncupati. Contra humanam
 enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos
 erat, censes licitum honestumque esse palam cum uxore
 concumbere, quia coniugium iustum est, publice id praedi-
 cantes agendum, ut canes in vicis vel plateis. Vnde et a cani- 10
 bus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque
 15 traxerunt. Epicurei dicti ab Epicuro quodam philosopho ama-
 tore vanitatis, non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi porcum
 nominaverunt, quasi volutans in caeno carnali, voluptatem cor-
 poris summum bonum adserens ; qui etiam dixit nulla divina 15
 16 providentia instructum esse aut regi mundum. Sed originem
 rerum atomis, id est insecabilibus ac solidis corporibus adsigna-
 vit, quorum fortuitis concursione universa nascantur et nata
 sint. Adserunt autem Deum nihil agere : omnia constare cor-
 poribus : animam nihil aliud esse quam corpus. Vnde et 20
 17 dixit : ‘ Non ero, posteaquam mortuus fuero.’ Gymnosophistae
 nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari,
 adhibentes tantum genitalibus tegmina. Gymnasium enim ex
 eo dictum est, quod iuvenes nudi exercerentur in campo, ubi
 pudenda sola tantum operiunt. Hi et a generando se cohibent. 25
 18 Theologi autem idem sunt qui et Physici. Dicti autem Theo-
 logi, quoniam in scriptis suis de Deo dixerunt. Quorum varia
 constat opinio, quid Deus esset dum quaerent. Quidam

1 fuit *om.* K¹ ut] et C¹ 2 iculto K 4 particulae K 5 mor-
 tali K 6 nominati B 7 prop. ire coniug. K (*non* A) 9 iustum
om. K (*non* A) 10 vel] aut K (*non* A) : et in T et *om.* K (*non* A)
 11 nomenque *om.* K (*non* A) 13 percum C¹ 14 cenu (-na?) T
 corporum BC 16 origine BK 17 verum C¹ 18 nota T
 19 autem *om.* B 21 postquam K 23 gymnasium *Arev.* (ex XVIII.
 xvii. 2) : gymno (gi-, ge-, -ne) *codd.* 24 dictum *om.* K (*non* A)
 iubentus K (*non* A) exercentur BC (*cum* XVIII. xvii. 2) 25 sula K
 (*non* A) 26 dic. au. theol. *om.* CK (*non* A) 27 scripturis CK
 28 esset quidam K¹ : esset et dum quaerent quidam K² queret *ut vid.* T

enim corporeo sensu hunc mundum visibilem ex quattuor ele-
 mentis Deum esse dixerunt, ut Dionysius Stoicus. Alii vero
 spiritaliter intellexerunt mentem esse Deum, ut Thales Mile-
 sius. Quidam animum in omnibus commanentem et lucidum, 19
 5 ut Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem,
 ut Plato. Quidam mentem solutam, ut Cicero. Quidam et
 spiritum et mentem, ut Maro. Inventum enim solummodo
 Deum, non ut invenerunt, exposuerunt, quia evanuerunt in
 cogitationibus suis. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti
 10 sunt. [Item] Platonici quidem Deum curatorem et arbitrum et 20
 iudicem asserunt. Epicurei otiosum et inexercitatum. De
 mundo autem Platonici adfirmant incorporalem; Stoici corpo-
 ralem; Epicurus atomis; Pythagoras ex numeris; Heraclitus
 ex igni. Vnde et Varro ignem mundi animum dicit, proinde 21
 15 quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis.
 Quam vanissime: 'Qui cum est,' inquit, 'in nobis, ipsi sumus:
 cum exit, emorimur.' Ergo et ignis cum de mundo per fulgura
 proficiscitur, mundus emoritur. Hi philosophorum errores 22
 etiam et apud Ecclesiam induxerunt haereses. Inde αἰῶνες et
 20 formae nescio quae, inde apud Arium Trinitas nominis, et apud
 Valentinum Platonius furor. Inde Marcionis Deus melior de 23
 tranquillitate: ab Stoicis enim venerat; et ut anima interire
 dicatur, Epicurus observatur; et ut carnis restitutio negetur, de
 vana omnium philosophorum schola sumitur; et ubi materia
 25 cum Deo aequatur, Zenonis disciplina est; et ubi quid de
 igneo Deo legitur, Heraclitus intervenit. Eadem materia apud
 haereticos et philosophos volutatur, idem retractatus implicantur.

1 enim om. K (non A) corporeum sensum AK 2 ut Dion.
 Sto. om. T 4 animam K commanentem Arcv. (cf. Lact. inst. 1, 5,
 17) 5 incomm. om. K (non A) 6 qu. spir. T 7 varo B¹: varro B²
 9 se om. B (non A) 10 Item hab. CK: om. B¹ T De. cur. qui. K:
 quidam cur. A et iud. ass. om. K (non A) 11 ass.] dixerunt T
 13 Epic. ex at. dett. 15 gubernat B 16 quam . . . nobis add. in
 marg. T 17 exiit C (cum codd. Tertull. ad nat. 2, 2) per] pre T
 18 emor.] et mor. T 20 inde] deinde B trinis nomini T
 22 ab histiciis C¹ et ut an.] ut an. K 23 et ut car.] ut car. K
 24 vana] una Tert. praescr. haer. 7 et ubi] ut ubi C¹ 27 idem et
 retr. CK: id est retractus B implicatur BT: replicantur K: om. A

- VII DE POETIS. Poetae unde sint dicti, sic ait Tranquillus (de poet. 2): 'Cum primum homines exuta feritate rationem vitae habere coepissent, seque ac deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi, utriusque magnificentiam 2 ad religionem deorum suorum excogitaverunt. Igitur ut tem- 5 pla illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque eorum et verbis inlustrioribus et iucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quae ποιότης dicitur, poema vocitatum est, eiusque fictores 10 3 poetae.' Vates a vi mentis appellatos Varro auctor est; vel a viendis carminibus, id est flectendis, hoc est modulandis: et proinde poetae Latine vates olim, scripta eorum vaticinia dicebantur, quod vi quadam et quasi vesania in scribendo commoverentur; vel quod modis verba conecterent, viere antiquis 15 pro vincire ponentibus. Etiam per furorem divini eodem erant 4 nomine, quia et ipsi quoque pleraque versibus efferebant. Lyrici poetae ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, id est a varietate carminum. Vnde et lyra 5 dicta. Tragoedi dicti, quod initio canentibus praemium erat hircus, quem Graeci τράγος vocant. Vnde et Horatius (A. P. 220): 20

Carminē qui tragico vīlem certavit ob hircum.

- Iam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem 6 fictis. Comoedi appellati sive a loco, quia circum pagos agebant, quos Graeci κώμας vocant, sive a comisatione. Solebant 25 enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici

1 sunt *K* (*non A*) sicut ait *K* (*non A*) 2 exutam *K* veri-
tate *T*: feritatem *C*¹*K* 3 nosse] non se *T*: se *B*¹ 4 sermone *K*
utriusque *K*: utrisque *BC* 5 regionem *B*¹ 7 elo. quietam (*pro*
eloquioque etiam ?) quasi *T*: eloquium quasi *K* (*non A*) angustiore
*BC*¹: -rem *K* 8 inlustribus *K* 10 ποιότης] poetas *ABCT*: -tis *K*
vocatū *B*¹ (*non A*) ei, victores *T*: eius quae fictoris *B* 11 appel-
latus *A*: appellantur *K* 12 videndis *T*: videntis *B*¹ carnibus *B*
plectendis *Goetz. et Schoell. ad Varr. L. L. 7, 36* 13 latini *K* ol. est
(*pro et?*) scr. *T* 14 vesania dicebantur in scrib. commov. *B* vesaniam
K 15 conecterentur (*conn-*) *BC* antiqui *K* 16 vincere *CK*
per] super *K*: pro *B*¹ 18 po. dicti apo *T* ληρεῖν] lirin *codd.*
(cf. III. xxii. 8) a om. *K* 21 vile certant ab hyrco *K* 22 sunt
et exc. *B* 23 ad] aut *K*: a *T*¹ imagine *K* 24 Comici *C*: Comihi
T marg. 26 cibos *K* (*non A*) aud- ex stud- *K*

privatorum hominum praedicant acta ; tragici vero res publicas
 et regum historias. Item tragicorum argumenta ex rebus
 luctuosis sunt : comicorum ex rebus laetis. Duo sunt autem 7
 genera comicorum, id est, veteres et novi. Veteres, qui et ioco
 5 ridiculares extiterunt, ut Plautus, Accius, Terentius. Novi, qui
 et Satirici, a quibus generaliter vitia carpuntur, ut Flaccus,
 Persius, Iuvenalis vel alii. Hi enim universorum delicta cor-
 ripiunt, nec vitabatur eis pessimum quemque describere, nec
 cuilibet peccata moresque reprehendere. Vnde et nudi pin-
 10 guntur, eo quod per eos vitia singula denudentur. Saturici 8
 autem dicti, sive quod pleni sint omni facundia, sive a satura-
 tate et copia : de pluribus enim simul rebus loquuntur ; seu ab
 illa lance quae diversis frugum vel pomorum generibus ad tem-
 pla gentilium solebat deferri ; aut a satyris nomen tractum, qui
 15 inulta habent ea quae per vinolentiam dicuntur. Quidam 9
 autem poetae Theologici dicti sunt, quoniam de diis carmina
 faciebant. Officium autem poetae in eo est ut ea, quae vere 10
 gesta sunt, in alias species obliquis figurationibus cum decore
 aliquo conversa transducant. Vnde et Lucanus ideo in nume-
 20 ro poetarum non ponitur, quia videtur historias composuisse,
 non poema. Apud poetas autem tres characteres esse dicendi : 11
 unum, in quo tantum poeta loquitur, ut est in libris Vergilii
 Georgicorum : alium dramaticum, in quo nusquam poeta lo-
 quitur, ut est in comoediis et tragoediis : tertium mixtum, ut est
 25 in Aeneide. Nam poeta illic et introductae personae loquuntur.

1 pu. reg. *K*¹ : pu. et regnum *T ante corr.* 2 ex rebus . . . genera (§ 7)
om. T 4 id est *om. K (non A)* veteris *K* veteres *om. K*
(non A) iocu (-ca ?) rid. *T* : ioca redicutores *B*¹ 5 ut] et *B*¹
Acc. et Ter. C 6 a] ex *K* : e *BC* 7 enim *om. K (non A)*
 8 vitabatur *B*¹ *K* pessime *B* 9 colibet (*i. e.* quolibet) *T* : cuiuslibet
*C*prehendere *C* 10 vita *T* denudentur *B*¹ 11 dicun-
 tur *B* sunt *BT* 12 sef ab *T*¹ ut *vid.* : sed ab *BK ex corr.* 14 gen-
 tium *K* solebant *BKT* 15 multa *B* habente *K* vio-
 lenti**a *T* Quaedam *B*¹ 16 theologi *CK* : theologi *BT*
 17 autem *om. K* 18 aliis *B* oblicis quis fig. *C*¹ 19 transducunt
B : traducat *Lactantii inst.* 1, 11, 25 *codd. aliquot* inun vero *C*¹
 21 cataractes *B*¹ 22 vergiliis *T* 23 numquam *K* 24 ut in Aen.
B : est in Aen. *T* : ut est Aen. *C* 25 aedem *B*¹ : aeneidos (en-) *CK*
 ill. intr. *B*¹ loquitur *C*¹

nocturnosque ciet manes; mugire videbis
sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.'

- 7 Quid plura, si credere fas est, de Pythonissa, ut prophetae Samuelis animam de inferni abditis evocaret, et vivorum prae-
sentaret conspectibus; si tamen animam prophetae fuisse cre- 5
damus, et non aliquam phantasmaticam inlusionem Satanae
8 fallacia factam? Prudentius quoque de Mercurio sic ait (1 con.
Symmach. 90):

Traditur extinctas sumpto moderamine virgae
in lucem revocasse animas, 10
ast alios damnasse neci.

Et post paululum adiecit:

Murmure nam magico tenues excire figuras,
atque sepulchrales scite incantare favillas.
Vita itidem spoliare alios ars noxia novit. 15

- 9 Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi et elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis
10 interimunt. Vnde et Lucanus (6, 457):

Mens hausti nulla sanie polluta veneni 20
incantata perit.

- Daemonibus enim adcitis audent ventilare, ut quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine utuntur
11 et victimis, et saepe contingunt corpora mortuorum. Necromantii sunt, quorum praecantationibus videntur resuscitati 25
mortui divinare, et ad interrogata respondere. Νεκρὸς enim Graece mortuus, *μαντεία* divinatio nuncupatur: ad quos sciscitandos cadaveri sanguis adicitur. Nam amare daemones sanguinem dicitur. Ideoque quotiens necromantia fit, cruor aqua

2 subpendibus K discindere T 3 ut] aut B propheta
C¹T: profetis A 4 presentare T 6 phantasmaticam (fa-) BCT:
-cum K inlusionem CK: -ne BT 7 fallacia (-tia) BCKT
facta K 9 tr. hic ex. KT¹: tr. hinc ex. B 11 at C¹ alias K
damnassam T¹ 12 adiecit] sic ait C 14 scite] istice T fabellas C¹
15 vitam K 18 s. nullo veni C¹ 19 luca A 20 austa ABCK
22 adscitis T² 23 perimit B¹ 24 invictimis B 26 enim om. K
27 scissitando his cad. sanguinis T 28 cadaveris dett. dicitur T
ex corr.: dicunt BK: dicuntur C 29 et ideo K

miscitur, ut cruore sanguinis facilius provocentur. Hydro- 12
 mantii ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquae in-
 spectione umbras daemonum evocare, et imagines vel ludifica-
 tiones eorum videre, ibique ab eis aliqua audire, ubi adhibito
 5 sanguine etiam inferos perhibentur sciscitari. Quod genus 13
 divinationis a Persis fertur adlatum. Varro dicit divinationis
 quattuor esse genera, terram, aquam, aerem et ignem. Hinc
 geomantiam, hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam dictam.
 Divini dicti, quasi deo pleni: divinitate enim se plenos adsi- 14
 10 mulant et astutia quadam fraudulenta hominibus futura con-
 iectant. Duo sunt [autem] genera divinationis: ars et furor.
 Incantatores dicti sunt, qui artem verbis peragunt. Arioli vocati, 15, 16
 propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, et
 funesta sacrificia offerunt, iisque celebritatibus daemonum re-
 15 sponsa accipiunt. Haruspices nuncupati, quasi horarum in- 17
 spectores: dies enim et horas in agendis negotiis operibusque
 custodiunt, et quid per singula tempora observare debeat homo,
 intendunt. Hi etiam exta pecudum inspicunt, et ex eis futura
 praedicunt. Augures sunt, qui volatus avium et voces inten- 18
 20 dunt, aliaque signa rerum vel observationes improvisas homini-
 bus occurrentes. Idem et auspices. Nam auspicia sunt quae
 iter facientes observant. Dicta sunt autem auspicia, quasi 19
 avium aspacia, et auguria, quasi avium garria, hoc est avium
 voces et linguae. Item augurium, quasi avigerium, quod aves
 25 gerunt. Duo sunt autem genera auspiciorum: unum ad oculos, 20
 alterum ad aures pertinens. Ad oculos scilicet volatus; ad
 aures vox avium. Pythonissae a Pythio Apolline dictae, quod 21
 is auctor fuerit divinandi. Astrologi dicti, eo quod in astris 22

1 colore CT revocarentur K Ydromantia K 2 aqua insp. T
 3 umbris B et vocare T 4 ibique . . . audire om. T 5 suscitari C¹
 6 varra div. qu. dicit B 8 dictam om. B¹ 11 autem hab. CT: om.
 BK 12 qui rem K: an quia rem? 14 celebrantibus B 15 Auru-
 spices T: Ar- BCK 17 quid] que B 18 Hi . . . praedicunt om. K¹
 19 praedicant B¹C¹ ex B 20 alique T homines BT (et fort. Isd.)
 21 quae] qui B 22 au. sunt B: sunt C qu. av. a. om. K 23 au-
 spicia BCTUV (non Trin.) 24 linguas codd. idem K 25 au. sunt
 B: sunt K auspiciorum C¹: aus picorum T 27 aure (i. e. -em?)
 vox T Pitones C¹T a pito T dicti B 28 his codd.
 dicti om. K

- 23 auguriantur. Genethliaci appellati propter natalium considera-
 tionem dierum. Geneses enim hominum per duodecim caeli
 signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus,
 eventa praedicare conantur, id est, quis quale signo fuerit
 24 natus, aut quem effectum habeat vitae qui nascitur. Hi sunt 5
 qui vulgo Mathematici vocantur; cuius superstitionis genus
 Constellationes Latini vocant, id est notationes siderum, quo-
 25 modo se habeant cum quisque nascitur. Primum autem idem
 stellarum interpretes magi nuncupabantur, sicut de his legitur
 qui in Evangelio natum Christum adnuntiaverunt; postea hoc 10
 26 nomine soli Mathematici. Cuius artis scientia usque ad
 Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativi-
 27 tatem alicuius de caelo interpretaretur. Horoscopi dicti, quod
 horas nativitatibus hominum speculantur dissimili et diverso fato.
 28 Sortilegi sunt qui sub nomine fictae religionis per quasdam, 15
 quas sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur,
 aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.
 29 Salisatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quaecumque
 partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste signifi-
 30 care praedicunt. Ad haec omnia pertinent et ligaturae execra- 20
 bilium remediorum, quae ars medicorum condemnat, sive in
 praecantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscumque
 31 rebus suspendendis atque ligandis. In quibus omnibus ars
 daemonum est ex quadam pestifera societate hominum et ange-
 lorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt a Christiano, 25
 et omni penitus execratione repudianda atque damnanda.
 32,33 Auguria autem avium Phryges primi invenerunt. Praestigium

1 Genethliaci *B*: Genethiatici *T*: Genetiati *K* app.] dicti *B*¹ con-
 siderationem di. *B*: consideratione siderum *K* 2 genus *K* (*non A*)
 hominum *om.* *T* signa caeli *B*: signa *K* (*non A*) 4 praedicere
dett. 8 habeat *BKT* cumque na. *B*¹ 9 nuncupantur sed
 sicut *K* 10 qui *om.* *K* nato Christo abnuntiaverunt *K* 12 edita
*C*¹*T* 14 orans *T* ante corr. diversu *T* fato *dett.*: fatu *BC*¹*T*:
 factu *K* 16 quas] quam *C*¹: *om.* *T* vocantur *B* prof.]
 proferunt *K* (*non A*) 17 ut qu. scribaturam *T* 18 qu. m. *K* (*non*
A): m. qucum *B*¹ 19 salierent *C*¹*K* 20 praedicant *C*¹ Ad
om. *T* 22 vel *om.* *T* 23 atque] aut *K* alligandis *C* 25 ex.
 mal. *K* (*non A*) vitanda *T* 26 pen. et ex. *C*¹ rep.] vitanda *K*
 (*non A*)

vero Mercurius primus dicitur invenisse. Dictum autem
 praestigium, quod praestringat aciem oculorum. Aruspinae 34
 artem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Tages. Hic
 ex torist aruspicinam dictavit, et postea non apparuit. Nam 35
 5 dicitur fabulose, arante quodam rustico, subito hunc ex glebis
 exiluisse et aruspicinam dictasse, qua die et mortuus est. Quos
 libros Romani ex Tusca lingua in propriam mutaverunt.

DE PAGANIS. Pagani ex pagis Atheniensium dicti, ubi x
 exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus et pagis gentiles lucos
 10 idolaque statuerunt, et a tali initio vocabulum pagani sortiti
 sunt. Gentiles sunt qui sine lege sunt, et nondum crediderunt. 2
 Dicti autem gentiles, quia ita sunt ut fuerunt geniti, id est, sicut
 in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis servientes et
 necdum regenerati. Proinde gentiles primitus nuncupantur: 3
 15 ipsi dicuntur Graece Ethnici. Ethnici ex Graeco in Latinum
 interpretantur gentiles. *Εθνος enim Graece gens dicitur. Post 4
 fidem autem non debere vocari gentes sive gentiles eos qui ex
 gentibus credunt; sicut post fidem dici iam non potest Iudaeus,
 testante Paulo Apostolo et dicente iam Christianis (1 Cor. 12, 2):
 20 'Quoniam cum gentes essetis,' hoc est, infideles. Apostatae 5
 dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum
 cultum et sacrificiorum contaminationem revertuntur. Est
 autem nomen Graecum.

DE DIIS GENTIVM. Quos pagani deos asserunt, homines xi
 25 olim fuisse produntur, et pro uniuscuiusque vita vel meritis coli
 apud suos post mortem coeperunt, ut apud Aegyptum Isis,

2 prestingit T acies CT Aruspinae K 3 ar. autem pr. C¹
 tragis K: stages BT: targes C¹ 4 ex horis C: exoriens Arv.: ex ore
 alii: exortus alii 5 arantem K: rante C¹ · ex gl.] exilebi T 8 Ath.]
 ethenien T dic. ubi orti B: dic. orti K (non A) 9 ibi om. K
 (non A) enim om. B et opacis ubi gent. K (non A) 10 a om.
 K (non A) voc. om. K (non A) 11 nondum] non K 12 quia]
 qui T 13 desc.] fuerunt K (non A) 14 gentilis K primus C¹
 nuncupatur B¹ T: nuncupababantur C 15 Ethnici ex ... dicitur om. K
 (non A) 17 vocare B 18 crediderunt B iam om. T 19 ap. Pau.
 T 20 cum om. K¹ T¹ 22 cultu K contaminatione revertuntur T
 contaminatione KT: -nes C vertuntur K 24 Quos autem pa. A
 homines ... unius om. A 25 vitae K vel om. A¹ K 26 ut ap.
 om. A: quia ap. K isis T: misis ex missis K

apud Cretam Iovis, apud Mauros Iuba, apud Latinos Faunus,
 2 apud Romanos Quirinus. Eodem quoque modo apud Athenas
 Minerva, apud Samum Iuno, apud Paphos Venus, apud Lemnos
 Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delos Apollo. In quorum
 etiam laudibus accesserunt et poetae, et compositis carminibus 5
 3 in caelum eos sustulerunt. Nam quorundam et inventiones
 artium cultu peperisse dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano
 fabrica. Ab actibus autem vocantur, ut Mercurius, quod merci-
 4 bus praest; Liber a libertate. Fuerunt etiam et quidam viri
 fortes aut urbium conditores, quibus mortuis homines, qui eos 10
 dilexerunt, simulacra finxerunt, ut haberent aliquod ex imagi-
 num contemplatione solacium; sed paulatim hunc errorem
 persuadentibus daemonibus ita in posteris inrepsisse, ut quos
 illi pro sola nominis memoria honoraverunt, successores deos
 5 existimarent atque colerent. Simulacrorum usus exortus est, 15
 cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effi-
 gies, tamquam in caelum receptis, pro quibus se in terris dae-
 mones colendi supposuerunt, et sibi sacrificari a deceptis et
 6 perditis persuaserunt. Simulacra autem a similitudine nuncu-
 pata, eo quod manu artificis ex lapide aliave materia eorum 20
 vultus imitantur in quorum honore finguntur. Ergo simulacra
 vel pro eo quod sunt similia, vel pro eo quod simulata atque
 7 conficta; unde et falsa sunt. Et notandum quod Latinus ser-
 mo sit in Hebraeis. Apud eos enim idolum sive simulacrum
 Semel dicitur. Iudaei dicunt quod Ismael primus simulacrum 25
 8 luto fecerit. Gentiles autem primum Prometheum simulacrum
 hominum de luto finxisse perhibent, ab eoque natam esse
 artem simulacra et statuas fingendi. Vnde et poetae ab eo

1 Fau. appellatur ap. K 3 pavos BT: paphum (-f-) CK 6 et]
 ad K 7 cultum C perisse B: reperisse K 8 actu K 9 et
 om. T 10 orbium C¹ mortales K 11 fixerunt T 12 sed] d**
 C¹ 13 persuadentes T in] ut B 15 exorsus B 16 con-
 stituerunt B¹: constituetur C¹ 18 col. . . . sacrif. om. B¹ et sibi
 ficari T 19 perfiditatis T sim. sunt nunc. B 20 alia vero
 mat. C¹ 22 pro om. K sunt sim. om. T: sunt om. B¹ 24 enim
 om. K dolum B¹ 25 simulacro K 26 lutum K¹ simulacra
 hom. BC: simulacrum hominis Lactant. inst. 2, 10, 12 27 natum B
 28 simula B¹

homines primum factos esse confingunt figurate propter effigies.
 Apud Graecos autem Cecrops, sub quo primum in arce oliva **9**
 orta est, et Atheniensium urbs ex Minervae appellatione nomen
 sortita est. Hic primus omnium Iovem appellavit, simulacra **10**
5 repperit, aras statuit, victimas inmolavit, nequaquam istiusmodi
 rebus in Graecia umquam visis. Idolatria idolorum servitus **11**
 sive cultura interpretatur. Nam *λατρεία* Graece, Latine servitus
 dicitur, quae quantum ad veram religionem adinet, nonnisi uni
 et soli Deo debetur. Hanc sicut inopia superbia sive hominum **12**
10 sive daemonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit, ita pia humili-
 tas vel hominum vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat,
 et cui debetur ostendit. Idolom autem est simulacrum quod **13**
 humana effigie factum et consecratum est, iuxta vocabuli inter-
 pretationem. *Εἶδος* enim Graece formam sonat, et ab eo per
15 diminutionem idolum deductum aequae apud nos formulam facit.
 Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde **14**
 idolatria omnis circa omnem idolum famulatus et servitus.
 Quidam vero Latini ignorantes Graece inperite dicunt idolum
 ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturae cultum
20 divini nominis invexit. Daemonas a Graecis dictos aiunt, quasi **15**
δαίμονας, id est peritos ac rerum scios. Praesciunt enim futura
 multa, unde et solent responsa aliqua dare. Inest enim illis **16**
 cognitio rerum plus quam infirmitati humanae, partim subtilio-
 ris sensus acumine, partim experientia longissimae vitae, partim
25 per Dei iussum angelica revelatione. Hi corporum aeriorum
 natura vigent. Ante transgressionem quidem caelestia corpora **17**
 gerebant. Lapsi vero in aeriam qualitatem conversi sunt, nec
 aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere permissi

1 figurae C 2 are ol. T: arte in oliba C¹ 3 o. est et haniensium
 urbis T 4 sort. est om. T 5 istimodi K 7 sive om. T nam
 idolatria Gr. C¹ 8 quantum] quam K¹ 10 sibi] sive C¹ 11 sanct.
 ang. K (non A) 12 autem om. T¹ 15 diminutionem C¹: divinationem
 KM idolorum M: idodum (ex-lum ut vid.) T² dictum KM
 atque (ad-) CKM (non A) faciunt KM 16 Ideo K (non A)
 19 quo diab. B 21 *δαίμονας*] demna^s B: demnas C¹ K: demonas T
 praesciunt] sciunt *Lactant. inst.* 2, 14, 6 23 infirmitate B sub-
 tiliores (pro -ris?) K: -ri BCT 26 vigente K quidam T
 28 priora T permissi CDT: perpersi BK

- sunt, qui eis quasi carcer est usque ad tempus iudicii. Hi sunt
 18 praevaricatores angeli, quorum Diabolus princeps est. Diabolus
 Hebraice dicitur deorsum fluens, quia quietus in caeli culmine
 stare contempsit, sed superbiae pondere deorsum corruens cecidit. Graece vero diabolus criminator vocatur, quod vel crimi- 5
 na, in qua ipse inlicit, ad Deum referat, vel quia electorum
 innocentiam criminibus fictis accusat; unde et in Apocalypsi
 voce angelica dicitur (12, 10): 'Proiectus est accusator fratrum
 nostrorum, qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac
 19 nocte.' Satanus in Latino sonat adversarius, sive transgressor. 10
 Ipse est enim adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper
 sanctorum virtutibus contraire nititur. Ipse et transgressor,
 quia praevaricator effectus in veritate, qua conditus est, non
 stetit. Idem et temptator, quia temptandam iustorum inno-
 20 centiam postulat, sicut in Iob scribitur. Antichristus appella- 15
 tur, quia contra Christum venturus est. Non, quomodo quidam
 simplices intellegunt, Antichristum ideo dictum quod ante
 Christum venturus sit, id est post eum veniat Christus. Non
 sic, sed Antichristus Graece dicitur, quod est Latine contrarius
 21 Christo. 'Αντι enim Graece in Latino contra significat. Christum 20
 enim se mentietur, dum venerit; et contra eum dimicabitur;
 et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis eius evangelium
 22 solvat. Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes
 veteris legis caerimonias restaurare temptabit. Sed et ille
 Antichristus est qui negat esse Deum Christum. Contrarius 25
 enim Christo est. Omnes enim, qui exeunt de Ecclesia et ab
 23 unitate fidei praeciduntur, et ipsi Antichristi sunt. Bel idolum

1 ad] in *K* hi sunt . . . pr. est *om.* *T*¹ 5 diabolus *om.*
K (*non A*) 6 inlicita *C*¹*K* ad Dominum *B* vel] ut *B*
7 unde in *B* 9 nostri *om.* *A* 10 sive . . . advers. *om.* *K* (*non A*)
11 ipse enim *A* 12 nititur *B* 14 inn. iust. *B* 15 appellatus *K*
16 vent. non *T* vent.] futurus *K*² (*non A*) 18 veniet *T* 19 sed
om. *B*¹ Antichr. . . Chr. *om.* *K* (*non A*) 20 enim *om.* *K* (*non A*)
Graece *om.* *B* in Lat.] latine *K* (*non A*) 21 enim se *BK*: se
enim *CT* mentitur *K* dum *BCT*: cum *K* et contra verum
dimicabit *Lactant. inst.* 7, 19, 6 22 veritas *B*¹ 23 sonat *C*¹ 24 sed
ille *T* 25 Dominum *A* 26 enim *om.* *K* (*non A*) est Chr. *K*:
Christi est *BT* 27 et ipsi *om.* *K* (*non A*)

Babylonium est, quod interpretatur vetus. Fuit enim hic Belus
 pater Nini, primus rex Assyriorum, quem quidam Saturnum
 appellant; quod nomen et apud Assyrios et apud Afros postea
 cultum est, unde et lingua Punica Bal deus dicitur. Apud
 5 Assyrios autem Bel vocatur quādam sacrorum suorum ratione
 et Saturnus et Sol. Belphegor interpretatur simulacrum igno- 24
 miniae. Idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super
 montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum.
 Fuit autem de Lampsaco civitate Hellesponti, de qua pulsus 25
 10 est; et propter virilis membri magnitudinem in numero deorum
 suorum eum Graeci transtulerunt, et in numen sacrauerunt
 hortorum; unde et dicitur praeesse hortis propter eorum
 fecunditatem. Belzebub idolum fuit Accaron, quod interpre- 26
 tatur vir muscarum. Zebub enim musca vocatur. Spurcissi-
 15 mum igitur idolum ideo virum muscarum vocatum propter
 sordes idolatriae, sive pro immunditia. Belial * * . Behemoth 27
 ex Hebraea voce in Latina lingua animal sonat, propter quod
 de excelsis ad terrena cecidit, et pro merito suo ut animal bru-
 tum effectus sit. Ipse est et Leviathan, id est serpens de
 20 aquis, quia in huius saeculi mare volubili versatur astutia.
 Leviathan autem interpretatur additamentum eorum. Quorum 28
 scilicet, nisi hominum quibus in paradiso semel culpam prae-
 varicationis intulit, et hanc usque ad aeternam mortem cottidie
 persuadendo adicit vel extendit? Quaedam autem nomina 29
 25 deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas
 conantur traducere, eaque in causis elementorum composita
 esse interpretantur. Sed hoc a poetis totum fictum est, ut deos
 suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac dedecoris infam-
 inia plenos fuisse historiae confitentur. Omnino enim fingendi
 30 locus vacat, ubi veritas cessat. Saturnus origo deorum et totius 30

1 hic om. T¹ Belus] verus C¹ 2 primus om. T 3 numen
 Schwarz 5 autem om. B¹ quidam B¹ 8 mont. fogor CKT
 9 autem] enim B pul. est propt. K 11 numen Arev. : nomine
 codd. 13 Belzebu C¹ KT accaror K 14 zebul BKT 15 vir K
 17 lingua om. AK 19 sit ipse om. K (non A) 23 et hanc] ac K
 24 persuadendum K 25 vanas ex unas T 27 interpretatur K 28 suos
 om. B dedecoros K in fama T 29 figendi C¹ 30 ut ver. cesset K

posteritatis a paganis designatur. Hunc Latini a satu appella-
tum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium pertineat rerum, vel
31 a temporis longitudine, quod saturetur annis. Vnde et eum
Graeci Cronos nomen habere dicunt, id est tempus, quod filios
suos fertur devorasse, hoc est annos, quos tempus produxerit, 5
in se revolvit, vel quod eo semina, unde oriuntur, iterum re-
32 deunt. Hunc Caeli patris abscidisse genitalia dicunt, quia
nihil in caelo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquit,
propter agriculturam significandam, vel propter annos et tem-
pora, quod in se redeant, vel propter sapientiam, quod intus 10
33 acuta sit. In aliquibus autem civitatibus Saturno liberos suos
apud gentiles inmolabant, quod Saturnum poetae liberos suos
34 devorasse solitum tradiderunt. Iovis fertur a iuvando dictus,
et Iuppiter quasi iuvans pater, hoc est, omnibus praestans.
Hunc et privato titulo Iovem Optimum dixerunt, dum fuisset 15
35 incestus in suis, inpudicus in extraneis. Quem modo taurum
fingunt propter Europae raptum; fuit enim in navi cuius in-
signe erat taurus: modo Danaes per imbrem aureum appetisse
concubitum; ubi intellegitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse
corruptam: modo in similitudine aquilae, propter quod puerum 20
ad stuprum rapuerit: modo serpentem, quia reptaverit, et
36 cygnum, quia cantaverit. Et ideo non figurae istae sunt, sed
plane de veritate scelera. Vnde turpe erat tales deos credi,
37 quales homines esse non debeant. Ianum dicunt quasi mundi
vel caeli vel mensuum ianuam: duas Iani facies faciunt, propter 25
orientem et occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem
et Ianum geminum appellant, ad quattuor mundi partes hoc
referunt, vel ad quattuor elementa sive tempora. Sed dum hoc

1 designantur C¹ appellati fuerunt K (non A) 2 statio T² rer.
pert. K (non A) vel temporum long. K 4 Κρόνος . . . qui est idem
χρόνος id est *Lactant. inst.* 1, 12, 9 nom. hab. di.] vocant K (non A)
5 deforasse T proxerit C¹ 6 revolvit CK: resolvit BT oritur B¹ T
10 redeant] credunt K 11 In aliquod (i. e. -quot) T 12 imm. apud
gent. K (non A) quod] quo B¹ 13 dictus] dici C¹ 16 incertus C¹
18 fuerat C (non A) Danaes] dans T¹ 20 modo in . . . rap. om. B¹
sim. fuisse aq. K (non A) 21 ad stuprum om. AK 22 signum T
23 scelere T¹ unde et tur. K 24 debent K 1a. dictum T
25 vel (alt.) om. BT 26 quadriformem K¹

fingunt, monstrum, non deum faciunt. Neptunum aquas mundi 38
 praedicant; et dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans.
 Vulcanum volunt ignem; et dictus Vulcanus quasi volans can- 39
 dor, vel quasi volicanus, quod per aerem volat. Ignis enim e
 5 nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eum praecipi- 40
 tatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Id-
 circo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod
 fulmina de imo aere nascentur. Claudus autem dicitur Vulca- 41
 nus, quia per naturam numquam rectus [est] ignis, sed quasi
 10 claudus eiusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in
 fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia
 sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest. Pluton 42
 Graece, Latine Diespiter vel Ditis pater; quem alii Orcum
 vocant, quasi receptorem mortium. Vnde et orca nuncupatur
 15 vas quod recipit aquas. Ipse et Graece Charon. Liberum a 43
 liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo
 per eius beneficium emissis seminibus liberentur; quod idem
 Liber muliebri et delicato corpore pingitur. Dicunt enim mu-
 lieres ei adtributas et vinum propter excitandam libidinem.
 20 Vnde et frons eius pampino cingitur. Sed ideo coronam viteam 44
 et cornu habet, quia cum grate et moderate vinum bibitur,
 laetitiam praestat; cum ultra modum, excitat lites, id est quasi
 cornua dat. Idem autem et Lyaeus ἀπὸ τοῦ λύειν, quod multo
 vino membra solvantur. Iste et Graece Διώνυσος a monte
 25 Indiae Nysa, ubi dicitur esse nutritus. Ceterum est et Nysa
 civitas, in qua colitur idem Liber, unde Nysaeus dictus est.

2 qu. subtonans K 4 qu. volucanus C¹ volet CK 5 prae-
 citatam C¹: praecipatum K 6 are T¹ terris B flamen T
 are T¹ candit C¹ 8 flumina T nascuntur BT autem
 om. T 9 est hab. BK: om. C¹T 10 specie notumque T: species
 vel motus K (non A) 11 eundem om. K (non A) augurem A
 13 Dis pater edd. Lactantii inst. 1, 14, 6 al. Orc.] melior K (non
 A) 14 vocant om. K¹ (non A) preceptorem T (non U): rep-
 torem A orca] ossa K 15 recepit CK¹ a lib. dicunt quasi
 K (non A) 16 in quo eunde C¹ 17 sem. libenter T id. libri
 B 19 adtributa sed vinum excit. C¹ 21 qu. congrate K 22 id
 qu. K 23 cor invadat C¹K λύνειν] ilieim (-ein) codd. 24 solvantur
 C 25 nisa C¹: nisae (-se) KT: niso B cet. est nisa B 26 dicitur
 K (non A)

45 Mercurium sermonem interpretantur. Nam ideo Mercurius
quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat
inter homines medius. Ideo et Ἑρμῆς Graece, quod sermo, vel
interpretatio, quae ad sermonem utique pertinet, ἑρμηνεία dici-
46 tur. Ideo et mercibus praeesse, quia inter vendentes et ementes 5
sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pinnae, quia citius
verba discurrent. Vnde et velox et errans inducitur: alas eius
in capite et in pedibus significare volucrum fieri per aera ser-
47 monem. Nuntium dictum, quoniam per sermonem omnia 10
cogitata enuntiantur. Ideo autem furti magistrum dicunt, quia 10
sermo animos audientium fallit. Virgam tenet, qua serpentes
48 dividit, id est venena. Nam bellantes ac dissidentes interpre-
tum oratione sedantur; unde secundum Livium legati pacis
caduceatores dicuntur. Sicut enim per fetiales bella indice-
49 bantur, ita pax per caduceatores fiebat. Hermes autem Graece 15
dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, Latine interpret; qui ob virtutem
multarumque artium scientiam Trimegistus, id est ter maximus
nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, haec
ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum
50 genus et perspicax habeatur. Martem deum belli esse dicunt, 20
et Martem appellatum quia per viros pugnatur, ut sit Mars
mas; licet et tria sint genera consuetudinum, sicut Scytharum,
ubi et feminae et viri in pugna eunt: Amazonum, ubi solae
feminae: Romanorum aliarumque gentium, ubi soli mares.
51 Item Martem quasi effectorem mortium. Nam a Marte mors 25
nuncupatur. Hunc et adulterum dicunt, quia belligerantibus
52 incertus est. Quod vero nudo pectore stat, ut bello se quisque

1 Mercurius sermo int. *K* (non *A*) interpretatur *A*¹*C*¹*K* 2 quasi]
quia *B* qu. medicurrens quod *K*: dicitur appellatus quod *A*
currant *C*¹ 3 medios *K*¹ qu. in sermone et interpretatione *K*
5 praeesse *K* 7 discurrent *K* eius] enim *B* 8 aeras *G*¹: aerem
B: aera enim *K* 10 nuntiantur *T* magistri *B* 11 animas
*C*¹ 13 sedeantur *K* 14 praefecti ales *B* abella *T* (*pro* ad *b.*?)
indicebantur *dett.*: inducebantur (-cib- *K*) *codd.* 15 per *om.* *K* fiebant
K dic. Gr. *B* 17 scientia *add.* *K*² ter *om.* *K* 18 est *om.*
*K*¹ cur] quare *C* 20 essent *C* 21 sit mas martis *K* (non *A*)
22 lic. tr. *T*: et lic. tr. *K* (non *A*) sunt *B*¹ 23 ubi fem. *A* 24 soli
om. *K* (non *A*) 26 et de ad. *T* 27 incertum *T*

sine formidine cordis obiciat. Mars autem apud Thracos
 Gradivus dicitur, eo quod in bello gradum inferant qui pu-
 gnant, aut quod inpire gradientur. Apollinem quamvis divina- 53
 torem et medicum vellent, ipsum tamen etiam Solem dixerunt,
 5 quasi solum. Ipsum Titan, quasi unum ex Titanis, qui adver-
 sus Iovem non fecit. Ipsum Phoebum, quasi ephebum, hoc 54
 est adolescentem. Vnde et sol puer pingitur, eo quod cottidie
 oriatur et nova luce nascatur. Pythium quoque eundem
 Apollinem vocari aiunt a Pythone immensae molis serpente,
 10 cuius non magis venena quam magnitudo terrebat. Hunc 55
 Apollo sagittarum ictibus sternens nominis quoque spolia re-
 portavit, ut Pythius vocaretur. Vnde et ob insigne victoriae
 Pythia sacra celebranda constituit. Dianam quoque germanam 56
 eius similiter lunam et viarum praesidem aiunt. Vnde et vir-
 15 ginem volunt, quod via nihil pariat. Et ideo ambo sagittas
 habere finguntur, quod ipsa duo sidera de caelo radios usque
 ad terras emittant. Dianam autem vocatam quasi Duanam,
 quod luna et die et nocte appareat. Ipsam et Lucinam adse- 57
 verant, eo quod luceat. Eandem et Triviam, eo quod tribus
 20 fungatur figuris. De qua Vergilius (Aen. 4, 511):

Tria virginis ora Dianae,

quia eadem Luna, eadem Diana, eadem Proserpina vocatur.
 Sed cum Luna fingitur (Prudent. 1 con. Symm. 363):

Sublustris splendet amictu.

25 cum subcineta iacit calamos, Latonia virgo est:
 cum subnixa sedet solio, Plutonia coniux.

Latonia autem Diana, eo quod Latonae fuerit filia. Cererem, 59

1 mors B	tracos T: gracos C ¹ : grecos BK	2 gradivus
an grand- incert. T: gradibus C ¹	inferunt BT ¹ ut vid.	3 domi-
natores K (non A)	4 velint K	5 quasi] qua T
versum BC	7 adolescentem T: quasi ad. K	9 Apoll. om. K
(non A)	voc. ai.] vocant K (non A)	10 veneria C ¹
K (non A)	11 iactibus K: histibus A	huius nom. quo. C:
his quo. nomen et K (non A)	13 Pythia om. K (non A)	14 simi-
liter om. K (non A)	varum T	aiunt om. K (non A)
cam vol. quia K (non A)	15 volunt om. B ¹	ambas C ¹ T
gunt CT	duo om. B ¹	18 lu. die K
qui CT	24 sublustris sp. C ¹ : cum lustris sp. B: sublustris pendet T	22 quia]
amictu] am B ¹	26 se. et so. C	27 latona T
		qu. latonis K
		fil. fu. B

id est terram, a creandis frugibus adserunt dictam, appellantes
eam nominibus plurimis. Dicunt etiam eam et Opem, quod
60 opere melior fiat terra: Proserpinam, quod ex ea proserpian
61 fruges: Vestam, quod herbis vel variis vestita sit rebus, vel a
vi sua stando. Eandem et Tellurem et Matrem magnam fin- 5
gunt, turritam cum tympano et gallo et strepitu cymbalorum.
Matrem vocatam, quod plurima pariat; magnam, quod cibum
gignat; almam, quia universa animalia fructibus suis alit. Est
62 enim alimentorum nutrix terra. Quod simulacrum eius cum
clavi fingitur, quia tellus hieme clauditur, vere aperitur ut 10
fruges nascantur. Quod tympanum habet, significare volunt
63 orbem terrae. Quod curru vehi dicitur, quia ipsa est terra
quae pendet in aere. Quod sustinetur rotis, quia mundus
rotatur et volubilis est. Quod leones illi subiciunt mansuetos,
ut ostendant nullum genus esse tam ferum quod non subigi 15
64 possit aut superari ab ea. Quod in capite turritam gestat coro-
nam, ostendit superpositas terrae civitates quasi insignitas turri-
bus constare. Quod sedes finguntur circa eam, quia cum om-
65 nia moveantur, ipsam non moveri. Quod Corybantes eius
ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significetur omnes 20
pro terra sua debere pugnare. Quod gallos huic deae ut servi-
rent fecerunt, significant qui semine indigeant, terram sequi
66 oportere; in ea quippe omnia reperire. Quod se apud eam
iactant, praecipitur, inquiunt, ut qui terram colunt ne sedeant;
semper enim esse quod agant. Cymbalorum autem aereorum 25
sonitus, ferramentorum crepitus in colendo agro: sed ideo aere,
quod terram antiqui aere colebant, priusquam ferrum esset in-

2 Opem] operem T 3 oper T¹ 4 Vestitam B qu. in erbis
T vestia sit T¹: vesta sit T² a via K 6 gallis Arev. et
strep. . . . voc. om. B 7 et matrem voc. T 8 alat K est . . .
nutrix om. K (non A) 9 simulacri eius cla. K 10 figitur BK:
perfingitur C¹ ver B 12 ve. di.] vehitur K (non A) 14 quo
leon. B: quia leon. K 15 es. terrae tam BC 17 potestates
del. ante civitates K quas ins. turr. constat Serv. ad Aen. 3.
113 18 constat T sedens T fingitur B cum] ea K
19 Quod . . . min. om. T¹ 21 quod om. K 22 feminae del. ante
semine K 23 reperiri del. 24 qui om. C¹ ne dcant T¹
25 aereorum om. B¹ 26 co. argo T: colendos agros B: colendos est
agros C et ideo B 27 quod . . . aere om. K (non A) ant. quia ac. B

ventum. Eandem Vestam et ignem esse perhibent, quia terram 67
ignem habere non dubium est, ut ex Aetna Vulcanoque datur
intellegi. Et ideo virginem putant, quia ignis inviolabile sit
elementum, nihilque nasci possit ex eo, quippe qui omnia quae
5 arripuerit absumat. Ovidius in Fastis (6, 291): 68

Nec tu aliud Vestam quam vivam intellege flammam;
nataque de flamma corpora nulla vides.

Propterea et virgines ei servire dicuntur, eo quod sicut ex vir-
gine, ita nihil ex igne nascatur. Iunonem dicunt quasi ianonem, 69
10 id est ianuam, pro purgationibus feminarum, eo quod quasi
portas matrum natorum pandat, et nubentum maritis. Sed
hoc philosophi. Poetae autem Iunonem Iovis adserunt sorc-
rem et coniugem: ignem enim et aerem Iovem, aquam et ter-
ram Iunonem interpretantur; quorum duorum permixtione
15 universa gignuntur. Et sororem dicunt quod mundi pars est; 70
coniugem, quod commixta concordat. Vnde et Vergilius
(Georg. 2, 325):

Tum pater omnipotens fecundis imbris aether
coniugis in gremium descendit.

20 Minerva apud Graecos Ἀθήνη dicitur, id est, femina. Apud 71
Latinos autem Minervam vocatam quasi deam et munus
artium variarum. Hanc enim inventricem multorum ingenio-
rum perhibent, et inde eam artem et rationem interpretantur,
quia sine ratione nihil potest contineri. Quae ratio, quia ex 72
25 solo animo nascitur, animumque putant esse in capite et cere-
bro, ideo eam dicunt de capite Iovis esse natam, quia sensus
sapientis, qui invenit omnia, in capite est. In cuius pectore 73

1 Vestam] vero tam *K* (non *A*) quia] quam *K* 4 poscit *T*
5 adsumat *codd.*: *corr. dett.* 6 aliud] liat *T* intellegi *K*: in intel-
lige *B* 7 nata de *T* videns *C*¹ 8 eis *T* dicunt *BT* 9 nasci-
tur *K*: nascuntur *T* Dicunt iononem *KM* (non *A*) iaionem
T 10 propug**ibus *B*¹ fem. et quod *dett.* 11 natorum *KMU*:
naturam *T*: notorum *B*: natura *C*¹: an natis? maritus *TM*
12 autem *om.* *B* 13 enim *om.* *K* 14 interpretatur *K* 15 pars sit *K*
16 concordat *C*: cordat *T*: cordatum dat *B ex corr.*: corda tundit *K*:
condat *D* 18 ait tum *C*: at tum *K* facundis imb. a terra *T* 20 athe-
nas *codd.* 21 autem *om.* *K* manus *B ex corr.* *KT* 22 artiarum var.
T 23 interpretatur *K* 25 animum put. *K* cap. in cer. *K*

- ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic est omnis prudentia,
 quae confundit alios, et inperitos ac saxeos conprobat : quod
 et in antiquis Imperatorum statuīs cernimus in medio pectore
 74 loricae, propter insinuandam sapientiam et virtutem. Haec
 Minerva et Tritonia dicitur. Triton enim Africae palus est, 5
 circa quam fertur virginali apparuisse aetate, propter quod
 Tritonia nuncupata est. Vnde et tanto proclivius dea credita,
 75 quanto minus origo eius innotuit. Pallas autem dicta vel ab
 insula Pallene in Thracia, in qua nutrita est ; vel ἀπὸ τοῦ
 πάλλιν τὸ δόρυ, id est ab hastae concussionē ; vel quod Pallan- 10
 76 tem gigantem occiderit. Venerem exinde dicunt nuncupatam,
 quod sine vi femina virgo esse non desinat. Hanc Graeci
 Ἀφροδίτην vocant propter spumam sanguinis generantem.
 77 Ἀφρὸς enim Graece spuma vocatur. Quod autem fingunt
 Saturnum Caelo patri genitalia abscidisse, et sanguinem fluxisse 15
 in mare, atque eo spuma maris concreta Venus nata est, illud
 aiunt quod per coitum salsi humoris substantia est ; et inde
 Ἀφροδίτην Venerem dici, quod coitus spuma est sanguinis, quae
 78 ex suco viscerum liquido salsoque constat. Ideo autem Vene-
 rem Vulcani dicunt uxorem, quia Venerium officium nonnisi 20
 calore consistit, unde est (Virg. Georg. 3, 97) :
 Frigidus in Venerem senior.
- 79 Nam quod Saturnus dicitur patri Caelo virilia amputasse, quae
 in mare cadentia Venerem creaverunt, quod ideo fingitur quia
 80 nisi humor de caelo in terram descenderit, nihil creatur. Cupi- 25
 dinem vocatum ferunt propter amorem. Est enim daemon
 fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus
 levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus
 est et irrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur.

2 quod in K 3 statuisset C 4 lorica C 5 palus] pulsus C¹
 6 quem T 7 procl.] cupidus K 8 vel ob T 12 vi] viro K
 esse virgo AB 13 Ἀφρ.] afrodin BCK: anfrondin T 14 Ἀφρὸς]
 afrodin BCK: anfrondin T 16 mari codd. eo om. K (non A) :
 ex Arev. ill. autem ai. K (non A) : ill. agunt C 17 coitus B :
 coitu* (-s ?) T : coitos K (non A) humeris A : maris K 18 Ἀφρ.]
 afrodin codd. 19 liquodo B¹ : aliquo modo K (non A) 20 non sine
 B 22 in venere frig. K (non A) 23 quem in ma. candentia T
 28 notabilius T 29 falcem . . . falcem C¹

Sagittam, quia amor cor vulnerat ; facem, quia inflammat. Pan 81
dicunt Graeci, Latini Silvanum, deum rusticorum, quem in
naturae similitudinem formaverunt ; unde et Pan dictus est, id
est omne. Fingunt enim eum ex universali elementorum specie.
5 Habet enim cornua in similitudinem radiorum solis et lunae. 82
Distinctam maculis habet pellem, propter caeli sidera. Rubet
eius facies ad similitudinem aetheris. Fistulam septem cala-
morum gestat, propter harmoniam caeli, in qua septem sunt
soni et septem discrimina vocum. Villosus est, quia tellus con- 83
10 vestita est tagitventibus†. Pars eius inferior foeda est, propter
arbores et feras ut pecudes. Caprinas ungulas habet, ut solidi-
tatem terrae ostendat, quem volunt rerum et totius naturae
deum ; unde Pan quasi omnia dicunt. Isis lingua Aegyptiorum 84
terra appellatur, quam Isin volunt esse. Fuit autem Isis regina
15 Aegyptiorum, Inachis regis filia, quae de Graecia veniens Aegypti-
os litteras docuit, et terras colere instituit ; propter quod et terram
eius nomine appellaverunt. Serapis omnium maximus Aegypti- 85
orum deus. Ipse est Apis rex Argivorum, qui navibus transve-
ctus in Aegyptum, cum ibidem mortuus fuisset, Serapis appella-
20 tus est ; propterea quia arca, in qua mortuus ponitur, quam
sarcophagum vocant, σαρπὸς dicitur Graece, et ibi eum venerari se-
pultum coeperunt, priusquam templum eius esset instructum.
Velut σαρπὸς et Apis, Sorapis primo, deinde una littera commu-
tata Serapis dictus est. Apis fuit apud Aegyptios taurus Serapi 86
25 consecratus, et ab eo ita cognominatus, quem Aegyptus instar
numinis colebat, eo quod de futuris daret quaedam manifesta
signa. Apparebat enim in Menphis. Quem centum antistites

2 grece latine K 3 dictum K 5 cornu K (non A) 8 sept.
sint C¹ 10 agita v. A : agitata v. C (non D) an a viventibus ? feta
B¹ 11 ungules T ut] et C¹ 12 ostenderet T 14 quam... esse
om. K (non A) 15 egyptorum T inachi dett. (sed cf. I. III. 5) 16 in
litt. C¹ §§ 85-9 om. KM. Contuli ABCT 17 maximum T (non U)
18 transsecutus A in aepto B 20 propter quia T qua] co (i. e. quo)
T quam om. A 21 foros (ex so-?) A : sacros B ibi eum CU:
ibidem A (B¹ n. l.) : ibi cum T 23 soros A : soror BC¹ T et apiscor
aphis T : sed apis sorapis (-aph-) ABC¹ prima A 24 dic. est]
dicitur A 25 star numnis A : inly tar nominis C¹ 27 in mensis A

prosequabantur et repente velut lymphatici praecanebant.
 87 Huius capitis imaginem sibi in eremo Iudaei fecerunt. Fauni
 a fando, vel ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quod voce, non signis osten-
 dere viderentur futura. In lucis enim consulebantur a paganis,
 88 et responsa illis non signis, sed vocibus dabant. Genium autem 5
 dicunt, quod quasi vim habeat omnium rerum gignendarum,
 seu a gignendis liberis; unde et geniales lecti dicebantur a
 89 gentibus, qui novo marito sternebantur. Haec et alia sunt
 gentilium fabulosa figmenta, quae interpretata sic habentur, ut
 90 ea non intellecta damnabiliter tamen adorent. Fatum autem 10
 dicunt esse quidquid dii fantur, quidquid Iuppiter fatur. A
 fando igitur fatum dicunt, id est a loquendo. Quod nisi hoc
 nomen iam in alia re soleret intellegi, quo corda hominum
 nolumus inclinare, rationabiliter possumus a fando fatum appel-
 91 lare. Non enim abnuere possumus esse scriptum in litteris 15
 sanctis (Psalm. 61, 12): 'Semel locutus est Deus: duo haec
 audiui,' et cetera. Quod enim dictum est, 'semel locutus est,'
 intellegitur immobiliter, hoc est incommutabiliter est locutus;
 sicut novit incommutabiliter omnia quae futura sunt, et quae
 92 ipse facturus est. Tria autem fata fingunt in colo et fuso 20
 digitisque filum ex lana torquentibus, propter tria tempora:
 praeteritum, quod in fuso iam netum atque involutum est:
 praesens, quod inter digitos neentis traicitur: futurum, in lana
 quae colo implicata est, et quod adhuc per digitos neentis ad
 93 fusum tamquam praesens adpraeteritum traiciendum est. Parcas 25
 κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quod minime parcant. Quas tres
 esse voluerunt: unam, quae vitam hominis ordiatur; alteram,

1 persequabantur A	percanebant T	4 videretur C
enim om. A	consulabantur B	5 vocis T
6 quod] qui		
B quasi] si T	7 geniales A	8 qui] quo C ¹
9 fig.		
fab. C	sic ... intellecta om. T	10 ea] eis C ¹ : om. A
intellectis C ¹	11 effantur K	12 fando] fan K
13 solere T: solveret CK	14 possimus B: possemus CK	15 annuere
T	17 quod est dic. sem. K (non A)	18 inmob. hoc est om. K (non A)
A) est loc. . . incomm. om. B ¹ C ¹	loc. est K (non A)	19 sicut]
sive K (non A)	20 colore fu. B	21 filo CKT: fila B
23 netentis		
K: venientis C ¹	trahitur B	24 netentis K
25 praesens om. K		
(non A)	ad] et A	26 quia min. K (non A)
27 hominibus		
CK	ordinatur K	

quae contexat ; tertiam, quae rumpat. Incipimus enim cum nascimur, sumus cum vivimus, desiimus cum interimus. For- 94
 tunam a fortuitis nomen habere dicunt, quasi deam quandam
 res humanas variis casibus et fortuitis inluentem ; unde et
 5 caecam appellant, eo quod passim in quoslibet incurrens sine
 ullo examine meritorum, et ad bonos et ad malos venit. Fatum
 autem a fortuna separant : et fortuna quasi sit in his quae for-
 tuitu veniunt, nulla palam causa ; fatum vero adpositum sin-
 gulis et statutum aiunt. Aiunt et tres Furias feminas crinitas 95
 10 serpentibus, propter tres affectus, quae in animis hominum
 multas perturbationes gignunt, et interdum cogunt ita delin-
 quere, ut nec famae nec periculi sui respectum habere permit-
 tant. Ira, quae vindictam cupit : cupiditas, quae desiderat
 opes : libido, quae appetit voluptates. Quae ideo Furiae
 15 appellantur, quod stimulis suis mentem feriant et quietam esse
 non sinant. Nymphas deas aquarum putant, dictas a nubibus. 96
 Nam ex nubibus aquae, unde derivatum est. Nymphas deas
 aquarum, quasi numina lympharum. Ipsas autem dicunt et
 Musas quas et nymphas, nec inmerito. Nam aquae motus
 20 musicen efficit. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. 97
 Nymphas quippe montium Oreades dicunt, silvarum Dryades,
 fontium Hamadryades, camporum Naides, maris Nereides.
 Heroas dicunt a Iunone traxisse nomen. Graece enim Iuno 98
 Ἥρα appellatur. Et ideo nescio quis filius eius secundum
 25 Graecorum fabulam ἦρως fuit nuncupatus ; hoc videlicet velut
 mysticum significante fabula, quod aer Iunoni deputetur, ubi
 volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti
 animas defunctorum, quasi ἀήρωας, id est viros aërios et caelo

2 desimus *KT* : desumus *BC* : desinimus *dett.* (*cum codd. Lactantii*
inst. 2, 10, 20) 4 casibus *om.* *K* (*non A*) inducentem *K*
 (*non A*) 6 et ad ma. et ad bo. *B* 8 veniant *C* ven. ut nul. *T*
 factum *T* 9 statum *C¹T* aiunt *om.* *K* 10 effectus *BCT*
 aff. qui *dett.* 13 ira] ita *K* 15 fer. men. *K* (*non A*) 17 nam ex
 nub. *om.* *B¹* (*non A*) 18 nomina *BC¹* 19 quas et *BC* : quas *K* : quasi
T namque mo. *C¹* 20 effecit *B* 22 camp. Ham. font. Nai.
Arev. (*non A*) Ner.] naraites *K* : naides *BCT* 24 Ἥρα
om. *K* 25 fabolas *K* (*non A*) velut] vel *C* 27 aëroas *Isid.*
 quo mine *C¹* 28 quasi] quos *T* ἀήρ.] eroas *codd.*

- 99 dignos propter sapientiam et fortitudinem. Penates gentiles dicebant omnes deos quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus, id est in secretis. Hi dii quomodo
 100 vocabantur, vel quae nomina habuerint, ignoratur. Manes deos mortuorum dicunt, quorum potestatem inter lunam et 5 terram asserunt; a quibus et mane dictum existimant; quos putant ab aere, qui *μανός*, id est rarus est, manes dictos, sive quia late manant per auras, sive quia mites sunt, inmanibus contrarii, nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait eos *κατ' ἀντίφρασιν* dici manes, hoc est mites ac modestos, cum sint 10
 101 terribiles et inmanes, ut Parcas, ut Eumenides. Larvas ex hominibus factos daemones aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur terrere parvulos et in angulis garrire
 102 tenebrosis. Lamias, quas fabulae tradunt infantes corripere ac
 103 laniare solitas, a laniando specialiter dictas. Pilosi, qui Graece 15 Panitae, Latine Incubi appellantur, sive Inui ab ineundo passim cum animalibus. Vnde et Incubi dicuntur ab incumbendo, hoc est stuprando. Saepe enim improbi existunt etiam mulieribus, et earum peragunt concubitus: quos daemones Galli Dusios vocant, quia adsidue hanc peragunt immunditiam. 20
 104 Quem autem vulgo Incubonem vocant, hunc Romani Faunum ficarium dicunt. Ad quem Horatius dicit (C. 3, 18, 1):

Faune, Nympharum fugientium amator,
 per meos fines et aprica rura
 lenis incedas.

25

1 dig. quasi prop. *K* (*non A*) fort. dicunt *C*¹ (*cf. ad 4*) dic.
 gent. *K* (*non A*) 2 doli *C*¹ 3 penetrabilibus *codd.*
 qui voc. vel quo nom. *T* 4 ign. dicunt *A* (*cf. ad 1, 5*): ignorantur
BT 5 dicunt *om. A* di. mort. *B* 7 ab aere] habere *codd.*
 est qui ra. *T* 9 contrario *BCK* 11 Par. autem enidas *T*
 12 daem.] deos *K* (*non A*) fuerunt *AK* 13 in *om. T* gulos *B*¹
 14 Limias *K* 16 invii *BCK*: invia *T* ad in. *K* 17 ad inc. *K*
 18 enim *om. K* 19 pergunt *T*¹ 20 disios *C*¹ vocant *KT*: nuncupant
ABC qui ads. *B* inm. per. *K* 22 vicarium *K* 23 fugientum
Horat. 24 africa *T* rora *C*¹

LIBER IX

DE LINGVIS, GENTIBVS, REGNIS, MILITIA, CIVIBVS, AFFINITATIBVS

DE LINGVIS GENTIVM. Linguarum diversitas exorta est in 1
aedificatione turris post diluvium. Nam priusquam superbia
turris illius in diversos signorum sonos humanam divideret
societatem, una omnium nationum lingua fuit, quae Hebraea
5 vocatur; quam Patriarchae et Prophetae usi sunt non solum in
sermonibus suis, verum etiam in litteris sacris. Initio autem
quot gentes, tot linguae fuerunt, deinde plures gentes quam
linguae; quia ex una lingua multae sunt gentes exortae. Lin- 2
guae autem dictae in hoc loco pro verbis quae per linguam
10 fiunt, genere locutionis illo quo is qui efficit per id quod effici-
tur nominatur; sicut os dici solet pro verbis, sicut manus pro
litteris. Tres sunt autem linguae sacrae: Hebraea, Graeca, 3
Latina, quae toto orbe maxime excellunt. His enim tribus
linguis super crucem Domini a Pilato fuit causa eius scripta.
15 Vnde et propter obscuritatem sanctarum Scripturarum harum
trium linguarum cognitio necessaria est, ut ad alteram recur-
ratur dum siquam dubitationem nominis vel interpretationis
sermo unius linguae adtulerit. Graeca autem lingua inter 4
ceteras gentium clarior habetur. Est enim et Latinis et omni-
20 bus linguis sonantior: cuius varietas in quinque partibus dis-
cernitur. Quarum prima dicitur κοινή, id est mixta, sive
communis quam omnes utuntur. Secunda Attica, videlicet 5
Atheniensis, qua usi sunt omnes Graeciae auctores. Tertia
Dorica, quam habent Aegyptii et Syri. Quarta Ionica, quinta
25 Aeolica, †quas Αἰολιστὶ locutos dixerunt.† Et sunt in obser-

3 dividerat *T* (et *Isid.* ?) 4 natione *K* 6 initio] itio *C*¹ 7 fu.
tot. lin. *K* (*non A*) 9 quae] quia *C* 10 illo quo . . . pro litteris *om.*
K (*non A*) per illud *B*: pro eo *Schwarz* 16 ut alt. *C*¹*T* 17 dum]
tum *dett.* siqua *B* 18 inter] in *K* (*non A*) 19 en. lat. *T* 20 de-
cernitur *T* 21 κοινή] coenedo (ceconedo *C*) *codd.* 24 quem hab.
BT Syri] phiri *C*¹: Siculi *Arev.* 25 quas colisti locutos dixerunt
*BC*¹*T*: qua se colistas locuti (*corr.* o) s d. *K* (? locuti *K*¹, -tos *K*²) *fort.*
*†*ιστὶ et Αἰολιστὶ

vatione Graecae linguae eiusmodi certa discrimina ; sermo enim
 6 eorum ita est dispersus. Latinas autem linguas quattuor esse
 quidam dixerunt, id est Priscam, Latinam, Romanam, Mixtam.
 Prisca est, quam vetustissimi Italiae sub Iano et Saturno sunt
 5 usi, incondita, ut se habent carmina Saliorum. Latina, quam
 sub Latino et regibus Tusci et ceteri in Latio sunt locuti, ex
 7 qua fuerunt duodecim tabulae scriptae. Romana, quae post
 reges exactos a populo Romano coepta est, qua Naevius, Plau-
 tus, Ennius, Vergilius poetae, et ex oratoribus Gracchus et
 Cato et Cicero vel ceteri effuderunt. Mixta, quae post im- 10
 perium latius promotum simul cum moribus et hominibus in
 Romanam civitatem inrupit, integritatem verbi per soloecismos
 8 et barbarismos corrumpens. Omnes autem Orientis gentes in
 gutture linguam et verba concludunt, sicut Hebraei et Syri.
 Omnes mediterraneae gentes in palato sermones feriunt, sicut 15
 Graeci et Asiani. Omnes Occidentis gentes verba in dentibus
 9 frangunt, sicut Itali et Hispani. Syrus et Chaldaeus vicinus
 Hebraeo est in sermone, consonans in plerisque et litterarum
 sono. Quidam autem arbitrantur linguam ipsam esse Chal-
 daeam, quia Abraham de Chaldaeis fuit. Quod si hoc recipitur, 20
 quomodo in Danielo Hebraei pueri linguam, quam non noverant,
 10 doceri iubentur? Omnem autem linguam unusquisque homi-
 num sive Graecam, sive Latinam, sive ceterarum gentium aut
 audiendo potest tenere, aut legendo ex praeceptore accipere.
 Cum autem omnium linguarum scientia difficilis sit cuiquam, 25
 nemo tamen tam desidiosus est ut in sua gente positus suae
 gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est nisi
 animalium brutorum deterior? Illa enim propriae vocis cla-
 morem exprimunt, iste deterior qui propriae linguae caret
 11 notitiam. Cuiusmodi autem lingua locutus est Deus in prin- 30

5 habet *K*¹: habeant *T* 6 tusciae ceteri *C*¹: tusciae ceteris *K* in
 latino *T* 8 cepta *K*: gesta *BCT* 9 po. ex *B* 11 latius] latinus *T*
 13 vel Orientes et gutt. in ling. *T* 14 lingua *K* 15 mediterranei *C*¹
 16 Asiani] anani *T* vel Occidentales 18 serm. et cons. *K* 21 Hebraei
 om. *K* 22 docere *C*¹ iuebantur *K* 24 audiendum po. teneri a.
 legendum *K* 25 difficile sit c. nosse ne. *K* (*non A*) 26 nemo] nomen
*B*¹ 27 putandum *K* 28 illa] ille (*i. e. illac?*) *B* 30 autem om. *K*

cipio mundi, dum diceret: 'Fiat lux,' inveniri difficile est. Nondum enim erant linguae. Item qua lingua insonuit postea exterioribus hominum auribus, maxime ad primum hominem loquens, vel ad prophetas, vel dum corporaliter sonuit vox
 5 dicentis Dei: 'Tu es Filius meus dilectus'; ubi a quibusdam creditur illa lingua una et sola, quae fuit antequam esset linguarum diversitas. In diversis quippe gentibus creditur quod eadem lingua illis Deus loquatur quam ipsi homines utuntur, ut ab eis intellegatur. Loquitur autem Deus hominibus non
 10 per substantiam invisibilem, sed per creaturam corporalem, per quam etiam et hominibus apparere voluit, quando locutus est. Dicit etiam Apostolus (1 Cor. 13, 1): 'Si linguis hominum loquar et angelorum.' Vbi quaeritur qua lingua angeli loquantur; non quod angelorum aliquae linguae sint, sed hoc per
 15 exaggerationem dicitur. Item quaeritur qua lingua in futurum homines loquantur: nusquam reperitur. Nam dicit Apostolus (1 Cor. 13, 8): 'Sive linguae, cessabunt.' Ideo autem prius de linguis, ac deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exortae sunt.

20 DE GENTIVM VOCABVLIS. Gens est multitudo ab uno principio orta, sive ab alia natione secundum propriam collectionem distincta, ut Graeciae, Asiae. Hinc et gentilitas dicitur. Gens autem appellata propter generationes familiarum, id est a gignendo, sicut natio a nascendo. Gentes autem a quibus
 25 divisa est terra, quindecim sunt de Iaphet, triginta et una de Cham, viginti et septem de Sem, quae fiunt septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duae; totidemque linguae, quae per terras esse coeperunt, quaeque crescendo provincias et insulas inpleverunt. Filii Sem quinque singulari- 3

1 venire C¹ diff. esset T aute corr. 2 enim om. BK 6 illam linguam unam et solam K 7 quippe] autem T 8 quam . . . ut. om. T 9 non om. K 12 di. enim apostolis C¹ 13 loquerer T 15 futuro K 17 autem om. K: au. et T 18 dei. gen. CT cap. 11 (Nominum Semiticorum formae secundum Arcv. plerumque sunt redditae codicum discrepantia neglecta) 21 natio T¹ 22 distinctam K hic C¹ 23 generationem K 24 sicut . . . nasc. om. B¹ a quibusdam K¹

ter gentes singulas procreaverunt. Quorum primus Elam, a quo Elamitae principes Persidis: secundus Assur, a quo Assyriorum pullulavit imperium: tertius Arphaxat, a quo gens Chaldaeorum exorta est: quartus Ludi, a quo Lydii: quintus
 4 Aram, a quo Syri, quorum metropolis fuit Damascus. Filii 5
 Aram, nepotes Sem, quattuor: Hus et Vl et Gether et Mes. Hus Traconitidis conditor, qui inter Palaestinam et Coelesyriam tenuit principatum, unde fuit Iob, secundum quod scriptum est (Iob 1, 1): 'Vir erat in terra Hus': secundus Vl, a quo Armenii: tertius Gether, a quo Acarnanii sive Curiae: quartus 10
 5 Mes, a quo sunt hi qui vocantur Maeones. Posteritas Arphaxat filii Sem; Heber nepos Arphaxat, a quo Hebraei; Iectam filius Heber, a quo Indorum orta est gens; Sale filius Iectam, a quo
 6 Bactriani, licet eos alii Scytharum exules suspicantur. Ismael filius Abraham, a quo Ismaelitae, qui nunc corrupto nomine 15
 7 Saraceni, quasi a Sarra, et Agareni ab Agar. Nabaioth filius Ismael, a quo Nabathei, qui ab Euphrata in mare Rubrum
 8 inhabitant. Moab et Ammon filii Loth, a quo Moabitae et
 9 Ammonitae. Edom filius Esau, a quo Idumaei. Haec sunt gentes 'quae de Sem stirpe descendunt, possidentes terram 20
 10 meridianam ab ortu solis usque ad Phoenices. Filii Cham quattuor, ex quibus ortae sunt gentes haec: Chus, a quo Aethiopes progeniti; Mesraim, a quo Aegyptii perhibentur
 11 exorti. Phut, a quo Libyi. Vnde et Mauretaniae fluvius usque in praesens Phut dicitur, omnisque circa eum regio 25
 12 Phuthensis. Chanaam, a quo Afri et Phoenices et Chananaeo-
 13 rum decem gentes. Item ex nepotibus Cham filii Chus, nepotes Cham sex. Filii Chus: Saba et Hevila, Sabatha,

4 ludi T¹ (lidius *ut vid.* T²): ludia K: lud BC 5 quorum] quo C¹
 6 ul gether C 7 inter] in T colem (quo-) siriam *codd.* (siriae B: syriamque K) 8 us nomine iob *sec. Bern. extr.* 10 carmeni *codd.* (-mini *Bern. extr.*) cariae (-ie) *codd.* (etiam *Bern. extr.*) 12 nepos] filius T² 14 suscipientur C 17 in mari rubro C 18 a quibus C 20 possident K 22 haec gentes *Bern. extr.*: hacc *om. T* 23 primogeniti B 25 omnis autem ci. K 28 nepotes . . . Chus *om. T*: fil. Chus *om. K*

Rhegma, Seba, Cuza. Saba, a quo progeniti et appellati 14
 Sabaei, de quibus Vergilius (Georg. 2, 117):

Solis est thurea virga Sabaeis.

Hi sunt et Arabes. Hevila, a quo Getuli in parte remotioris 15
 5 Africae heremo cohaerentes. Sabatha, a quo Sabatheni, qui 16
 nunc Astabari nominantur. Rhegma vero et Seba et Cuza 17
 paulatim antiqua vocabula perdiderunt, et quae nunc a veteribus
 habeant ignorantur. Filii Rhegma, Saba et Dadan. Hic Saba 18
 per Sin litteram scribitur in Hebraeo; ille autem superior Saba
 10 per Samech, a quo appellatos Sabaeos: interpretatur autem
 nunc Saba Arabia. Dadan, a quo gens est Aethiopiae in 19
 occidentali plaga. Filii Mesraim Labaim, a quo Libyi, qui
 quondam Phuthaei vocabantur. Casloim, a quo Philistiim, 20
 quos veteres Ἀλλοφύλους, nos modo corrupte Palaestinos
 15 vocamus. Ceterae sex gentes ignotae sunt, quia bello Aethio- 21
 pico subversae usque ad oblivionem praeteritorum nominum
 pervenerunt. Filii Chanaam undecim, ex quo Chananaeorum 2
 decem gentes, quorum terram his expulsis Iudaei possiderunt.
 Quorum primogenitus Sidon, a quo Sidones. Vnde et urbs
 20 eorum in Phoenice Sidon vocatur. Secundus Cheth, a quo 23
 Chetaei. Tertius Iebus, a quo Iebusaei, quorum fuit Hieru-
 salem. Quartus Amorrhaeus, a quo Amorrhaei. Quintus
 Gergesaeus, a quo Gergesaei. Sextus Hevaeus, a quo Hevaei.
 Ipsi sunt Gabaonitae, a civitate Gabaon, qui supplices venerunt
 25 ad Iesum. Septimus Aracaeus, qui Arcas condidit oppidum 24
 contra Tripolim in radicibus Libani situm. Octavus Sinaeus,
 a quo Sinaei. Nonus Aradius, a quo Aradii sunt, qui Aradum
 insulam possiderunt angusto fretu a Phoenicis litore separatam.
 Decimus Samareus, a quo Syriae nobilis civitas, quae vocatur 25
 30 Coeles. Vndecimus Amathaeus. Haec sunt gentes de stirpe

1 seba cuza T: raba cuza C: caba caza K: sabacuta B: saba cuza
 Rem. Mon.: Sabathaca Arev. (cum Hieronymi edd.) 4 partem
 codd. 5 her. coh.] herimoque sedentes K 6 saba et c. codd.:
 Sabathaca Arev. (cum Hieronymi edd.) 7 et] haec C¹ a] pro
 dett. 8 ignoratur T et saba T 11 nunc om. B est om. K
 12 a quibus B 15 quinque g. ignoratae K quia CT:
 quae a BK Bern. extr. 18 decem T: XII. K qu. ter] quibus K
 pulsus T 29 aque voc. T

Cham, quae a Sidone usque ad Gaditanum fretum omnem
 26 meridianam partem tenent. Item tribus filiorum Iafeth. Filii
 igitur Iaphet septem nominantur : Gomer, ex quo Galatae, id
 27 est Galli. Magog, a quo arbitrantur Scythas et Gothos traxisse
 28 originem. Madai, a quo Medos existere putant. Iavan, a quo 5
 29 Iones, qui et Graeci. Vnde et mare Ionium. Thubal, a quo
 Iberi, qui et Hispani ; licet quidam ex eo et Italos suspicentur.
 30 Mosoch, ex quo Cappadoces. Vnde et urbs apud eos usque
 31 hodie Mazaca dicitur. Thiras, ex quo Thraces ; quorum non
 32 satis inmutatum vocabulum est, quasi Tiraces. Filii Gomer, 10
 nepotes Iaphet. Aschanaz, a quo Sarmatae, quos Graeci
 33 Rheginos vocant. Riphath, a quo Paphlagones. Gotorna, a
 34 quo sunt Phryges. Filii Iavan Elisa, a quibus Graeci Elisaei,
 qui vocantur Aeolides. Vnde et lingua quinta Graece Αἰολίς
 35 appellatur. Tharsis, a quo Cilices, ut Iosephus arbitratur. 15
 36 Vnde et metropolis civitas eorum Tharsus dicitur. Cethim, a
 quo Citii, id est Cyprii, a quibus hodieque urbs Citium nomina-
 37 tur. Dodanim, a quo Rhodii. Haec sunt gentes de stirpe
 Iaphet, quae a Tauro monte ad aquilonem mediam partem
 Asiae et omnem Europam usque ad Oceanum Britanicum 20
 possident, nomina et locis et gentibus relinquentes ; de quibus
 postea inmutata sunt plurima, cetera permanent ut fuerunt.
 38 Nam multarum gentium vocabula partim manserunt, ita ut
 hodieque appareat unde fuerant derivata, sicut ex Assur Assyrii,
 ex Heber Hebraei : partim vero temporis vetustate ita mutata 25
 sunt, ut vix homines doctissimi antiquissimas historias per-
 scrutantes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines gentium
 39 potuerunt reperire. Nam quod ex filio Cham, qui vocatur Mes-
 raim, Aegyptii sunt exorti, nulla hic resonat origo vocabuli, sicut

2 tenit C¹ Item] Igitur K 3 igitur om. K (non Ovet. extr.)
 5 existere] extirre ut vid. (vix extare) T (non Ovet. extr.) putabant T
 6 qui] quid K 7 et ex eo Ital. K 8 ex] a K 9 ex] a K 12 Coturna
 K 14 grece colis (greceoles K) codd. 16 cor. civ. T 17 hodie
 urbs C¹ 19 quae a] quia BT 21 loc. a gent. Bern. extr. 22 inmuta
 T 24 odie app. T fuerunt BC 25 muta T 27 omnium]
 hominum T 28 Nam quo K : Namque Bern. extr. vocabatur B :
 vacabatur Bern. extr. 29 nullis . . . vocabolis K

nec Aethiopum, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere
 qui Chus appellatus est. Et si omnia considerentur, plura
 tamen gentium mutata quam manentia vocabula apparent ;
 quibus postea nomina diversa dedit ratio. Namque Indi ab
 5 Indo flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit.
 Seres a proprio oppido nomen sortiti sunt, gens ad Orientem 40
 sita, apud quos de arboribus lana contextitur. De quibus est
 illud :
 Ignoti facie, sed noti vellere Seres.
 10 Gangaridae populi sunt inter Assyrios Indosque, habitantes 41
 circa Gangen fluvium. Vnde etiam Gangaridae nuncupati sunt.
 Hircani dicti a silva Hircania, ubi sunt plurimae tigres. Ba- 42,43
 ctriiani Scythae fuerunt, qui suorum factione a sedibus suis puls
 iuxta Bactron Orientis fluvium consederunt, ex cuius vocabulo
 15 et nomen sortiti. Huius gentis rex fuit Zoroastres, inventor
 magicae artis. Parthi quoque et ipsi ab Scythis originem tra- 44
 hunt. Fuerunt enim eorum exules, quod etiam eorum vocabulo
 manifestatur. Nam Scythico sermone exules 'parthi' dicun-
 tur. Hi, similiter ut Bactriani, domesticis seditionibus Scythia
 20 puls solitudines iuxta Hircaniam primum furtim occupaverunt,
 deinde pleraque finium etiam virtute obtinuerunt. Assyrii ab 45
 Assur filio Sem vocati, gens potentissima, quae ab Euphrate
 usque ad Indorum fines omnem in medio tenuit regionem. Medi 46
 a rege suo cognominati putantur. Namque Iason, Peliaci regis
 25 frater, a Peliae filiis Thessalia pulsus est cum Medea uxore sua ;
 cuius fuit privignus Medus rex Atheniensium, qui post mortem
 Iasonis Orientis plagam perdomuit, ibique Mediam urbem con-
 didit, gentemque Medorum nomine suo appellavit. Sed inveni-
 mus in Genesi quod Madai auctor gentis Medorum fuit, a quo
 30 et cognominati, ut superius dictum est. Persae a Perseo rege 47
 sunt vocati, qui e Graecia Asiam transiens, ibi barbaras gentes

1 dicitur *K* pertinere *K* 2 plurima *BCT* 6 nomine *K*
 12 dicti sunt a *K* plurimi *BC*¹ 15 sort. sunt hu. *K* 16 ab]
 ex *B* 17 horum voc. *T* 18 sciticorum serm. *T* partici *T*: parti* *B*¹
 19 ut] a *T* 24 namque] nam *K* 25 filius *K* 26 predignus
*C*¹ 27 ubique *T* 28 inveniemus *BT* 31 qui et *T*: que *C*¹

gravi diuturnoque bello perdomuit, novissime victor nomen
subiectae genti dedit. Persae autem ante Cyrum ignobiles
fuerunt, et nullius inter gentes loci habebantur. Medi semper
48 potentissimi fuerunt. Chasdei, qui nunc Chaldaei vocantur, a
49 Chased filio Nachor fratris Abrahae cognominati sunt. Sabaei
dicti ἀπὸ τοῦ σέβεισθαι, quod est supplicari et venerari, quia
divinitatem per ipsorum tura veneramus. Ipsi sunt et Arabes,
quia in montibus Arabiae sunt, qui vocantur Libanus et Antili-
50 banus, ubi tura colliguntur. Syri a Surim vocati perhibentur,
qui fuit nepos Abraham ex Cethura. Quos autem veteres 10
Assyrios, nunc nos vocamus Syros, a parte totum appellantes.
51,52 Hebraei vocati sunt ab Heber, qui pronepos fuit Sem. Israelitae
vero ab Israel filio Isaac. Nam patriarcham Hebraeorum
fuisse Israel, a quo duodecim Iudaeorum tribus Israelis voca-
bulum sortitae sunt. Iudaeis autem scissura decem tribuum 15
nomen inposuit. Nam antea Hebraei sive Israelitae nuncupa-
53 bantur. Ex quo autem in duo regna Dei populus est divisus,
tunc duae tribus, quae de stirpe Iuda reges habebant, Iudaeo-
rum nomen sortitae sunt. Reliqua pars decem tribuum, quae
in Samaria regem sibi constituit, ob populi magnitudinem 20
54 pristinum nomen retinuit Israel. Samaritanorum gens sumpsit
exordium ab Assyriis, qui transmigrati habitaverunt in Samaria,
qui Latine interpretantur custodes, eo quod captivato Israel isti
55 in terram regionis eorum ad custodiam conlocati sunt. Phoenix,
Cadmi frater, de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus, apud 25
Sidonem regnavit, eosque populos ex suo nomine Phoenices,
56 eamque provinciam Phoeniciam nuncupavit. Sidones autem a

1 victor] doctor *T* 2 subiecto *B* 3 habeantur *T* 4 voc. fuerunt
a *K* 5 sunt *om. K* 6 supplicare *dett.* 7 ipsorum] suam *K (non*
A Bern. extr.) 8 quia] qui *T* montes *BCT* vocatur *BT*
9 colligitur *T* 12 voc. sunt *om. K (non A Bern. extr.)* 13 vero
om. K (non A) filio . . . Israel *om. K (non A Bern. extr.)* 15 tri-
bus *codd.* 16 no. in p. *B Bern. extr.* : in p. no. *K* : nomina in p. *AC* :
nominati in p. *T* israel (srael) *BT* nuncupantur *K* 17 Dei
om. K pop. div. *T* 18 de] ex *K* 19 sortiti *BKT* tribus *K*
quae Sam. *B*¹ 23 latine *om. K (non A Bern. extr.)* isti *om. K*
(*non A Bern. extr.*) 24 regionis *om. K (non A Bern. extr.)* 27 autem
om. K

civitate quae vocatur Sidon traxisse vocabulum perhibentur.
 Saraceni dicti, vel quia ex Sarra genitos se praedicent, vel sicut 57
 gentiles aiunt, quod ex origine Syrorum sint, quasi Syriginae.
 Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt et Ismaelitae,
 5 ut liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar a
 filio Ismaelis. Ipsi Agareni ab Agar; qui, ut diximus, per-
 verso nomine Saraceni vocantur, quia ex Sarra se genitos glo-
 riantur. Philistaei ipsi sunt Palaestini, quia P litteram sermo 58
 Hebraeus non habet, sed pro eo Phi Graeco utitur. Inde
 10 Philistaei pro Palaestinis dicuntur, a civitate utique sua. Idem
 et Allophyli, id est alienigenae, ob hoc, quia semper fuerunt
 inimici Israel, et longe ab eorum genere ac societate separati.
 Chananei appellati de Chanaam filio Cham, quorum terram 59
 Iudaei possiderunt. Ex cuius origine fuit Emor, pater Sichem,
 15 a quo Amorrhaei sunt nuncupati. Aegyptii ab Aegypto quo- 60
 dam rege vocati sunt. Nam antea Aerii dicebantur. Inter-
 pretantur autem lingua Hebraica Aegyptii adfligentes, eo quod
 adflixerint Dei populum, priusquam divino auxilio liberarentur.
 Armenius ex Thessalia unus de numero ducum Iasonis, qui ad 61
 20 Colchos profecti sunt, recollecta multitudine, quae amisso rege
 Iasone passim vagabantur, Armeniam condidit, gentique ex
 suo vocabulo nomen dedit. Limes est Persicus, qui Scythas ab 62
 eis dividit, Scythia cognominatus, a quo limite Scythae a quibus-
 dam perhibentur vocati, gens antiquissima semper habita. Hi
 25 Parthos Bactrianosque; feminae autem eorum Amazonum regna

2 dicti . . . praed. vel om. K (non A Bern. extr.) quia] quod A
 (non Bern. extr.) geniti C¹ sicut] ut K (non A Bern. extr.)
 3 quod om. K (non A Bern. extr.) sunt K (non A Bern. extr.)
 4 hi per. sol. hab. K (non A): hii perambulant sol. Bern. extr. Ipsi
 sunt . . . gloriantur om. K (non A Bern. extr.) 8 ipsi sunt] quasi K
 (non A) 9 ut utitur ut de Phil. B 10 item B 11 ad hoc B¹: om.
 K 12 a soc. C¹: et soc. K 13 horum K 14 pater] filius K (non
 A) 15 quadam B: quondam K (non A) 16 reges voc. C¹: rege
 suo voc. A sunt om. K (non A) interpretabantur T
 17 autem om. K (non A) hebraea K Aeg. ante interp. K (non
 A) eo quod] quia K (non A) 18 adflixerunt B: adfligebant K
 pop. Dei K liberaretur dett. 20 quia am. B 21 vagabatur C:
 vaga (sic) T gentisque T ex om. K 23 cognominantur
 C¹ 25 autem om. B

- 63 condiderunt. Massagetae ex Scytharum origine sunt. Et dicti Massagetae quasi graves, id est fortes Getae. Nam sic Livius argentum grave dicit, id est massas. Hi sunt, qui inter Scythas
64 atque Albanos septentrionalibus locis inhabitant. Amazones dictae sunt, seu quod simul viverent sine viris, quasi ἄμα ζῶν, 5 sive quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum iactus impediretur, quasi ἄνευ μαζῶν. Nudabant enim quam adusserant mammam. Has Titianus Vnimammas dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἄνευ μαζοῦ, id est sine mamma. Has iam non esse, quod earum partim ab Hercule, partim 10 ab Achille vel Alexandro usque ad internicionem deletae sunt. In partes Asiaticae Scythiae gentes, quae posteros se Iasonis credunt, albo crine nascuntur ab adsiduis nivibus; et ipsius capilli color genti nomen dedit. Et inde dicuntur Albani. Horum glauca oculis, id est picta, inest 15 pupilla, adeo ut nocte plus quam die cernant. Albani autem vicini Amazonum fuerunt. Hugnos antea Hunnos vocatos, postremo a rege suo Avars appellatos, qui prius in ultima Maeotide inter glaciam Tanaim et Massagetarum inmanes populos habitaverunt. Deinde perniciousis equis Caucasi rupibus, feras gentes Alexandri claustra cohibente, eruperunt, et orientem viginti annis tenuerunt captivum, et ab Aegyptiis atque
67 Aethiopibus annum vectigal exegerunt. Troianorum gens antea Dardana a Dardano nominata. Nam Dardanus et Iasius fratres e Graecia profecti; ex his Iasius ad Thraciam, Dardanus 25 ad Phrygiam pervenit, ibique primus regnavit. Post quem

2 libidus a. g. d. T: livies (i. e. Libyes) a. g. dicunt K (sed cf. Serv. ad Aen. 6, 862, nisi revera haec a Servio aliena et ex Isidori codice sumpta)
3 massam K¹ 4 locis K: iugis BCTU 5 dic. sunt om. K (non A) [ζῶν] zoin codd. 7 iactus impedirentur K μαζον C: μαζο K: mazoi T quam] quod B 8 has . . . mamma om. B¹ titanus animam dic. C¹
9 anes mazos codd. 10 ab Herc. part. om. K (non A) 11 deletae C¹
12 posteris K 13 crediderunt K ob ABT¹: om. K adsimiles K
17 amazonis BT Vgnos ACT: ut nos B: hunos K hunnos K: unnos BT: unos AC 18 avars K: abares CT: albares B: aberes A app.] nuncupatos K (non A) 21 ubi fer. gen. Al. cl. cohibent Arev. (ex Hieronym. Epist. 30, 8) ruperunt T 22 vigintimannis T: .xxi. annum K capt. om. T 23 annum vectigales egerunt T
24 nominata om. K (non A) nam] tam T 26 postquam B

filius eius Erichthonius, deinde nepos eius Tros, a quo Troiani
 nuncupati sunt. Galatae Galli esse noscuntur, qui in auxilium 68
 a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo parta victoria divi-
 serunt; sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci,
 5 nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae nuncupantur. Graeci 69
 ante Thessali a Thessalo, postea a Graeco rege Graeci sunt
 nuncupati. Nam Graeci proprie Thessali sunt. Lapithas 70
 autem gentem Thessaliae fuisse aiunt, circa Penion amnem
 olim inhabitantem, a Lapitha Apollinis filia nuncupatos. Sicyonii 71
 10 Graeci sunt nuncupati, a Sicyone rege. Hi primum Agialei
 vocabantur, a rege Agealeo, qui primus Sicyonis imperavit; a
 quo et Agealea civitas nuncupata est, quae nunc Peloponensis
 vocatur a Pelope rege suo. Ipsi sunt et Arcades, ab Arcade
 rege Iovis et Callistae filio dicti. Danai a Danao rege vocati. 72
 15 Idem et Argivi, ab Argo conditore cognominati. Postquam
 autem rex Graecorum Apis mortuus est, huic filius Argus suc-
 cessit in regnum, et ex eo Argivi appellati sunt; qui etiam ab
 eis post obitum [ut] deus haberi coepit, templo et sacrificio
 honoratus. Achaei, qui et Achivi, ab Achaeo Iovis filio dicti. 73
 20 Pelasgi nominati, quia cum velis passis verno tempore ad- 74
 venisse Italiam visi sunt, ut aves. Primo enim eos Varro
 Italiam adpulisse commemorat. Graeci vero Pelasgos a Iovis
 et Larissae filio perhibent dictos. Myrmidones fuerunt Achilli 75
 socii: Dolopes Pyrrhi. Dicti autem sunt Myrmidones propter
 25 astutiam, quasi *μύρμηκες*, id est formicae. Eratosthenes autem
 dicit dictos Myrmidonas a Myrmidone duce, Iovis et Eury-
 medusae filio. Cecropi Atheniensium regi successit Cranaus, 76

2 nunc. sunt *om.* *K* (*non A*) qui] quibus *K* 3 parta *T*: peracta
BCK 4 inde *B* 5 Gall.] grecorum *K* 6 tesalia (*corr.* tess-) a *T*
 7 sunt *The.* *K* (*non A*) 8 autem] am *K*: hoc est *B* pelion *CK*
 10 nuncupati *K*: -tus *B*¹ a sicionio r. *BCT*: a sicioni origine *A*
i.e. Aeg-: agalilei *T*¹ hi prim. ... a rege *om.* *B*¹ 11 vocabuntur *C*:
om. *K* (*non A*) agialeo *BK* primum *K* 12 agilea nun. civ. quae
K (*non A*) 13 voc. post suo *K* (*non A Bern. extr.*) suo ... rege *om.* *A*
 16 autem *om.* *B* 17 ab ei *K* 18 ut hab. *CK*: *om.* *BT* 21 primos
T 22 an vero a Pelasgo? 23 filios *BT* perhibentur *B*¹ 26 dicit
 dictos] dicit *ex* dicti *K* eorimose *B*: eurimo *K* 27 Cecropis *B*¹ *T*
 granus *codd.* (-nis *B*)

cuius filia Atthis nomen et regionis et gentis dedit. Et ex ea
 77 Attici cognominati, qui sunt Athenienses. Ion, vir fortis, ex
 78 suo nomine eosdem Athenienses vocavit Iones. Macedones a
 nomine Emathionis regis antea Emathii nuncupati sunt : postea
 79 Macedones dicti. Epirotae a Pyrrho Achilli filio prius Pyr- 5
 rhidae, postea vero Epiro rege . . . ad Italiam transire prae-
 80 sumpserunt. Dorus Neptuni et Ellepis filius fuit, unde Dori
 et originem et nomen ducunt. Sunt autem pars Graeciae
 gentis ; ex quibus etiam cognominata est tertia lingua Grae-
 81 corum, quae Dorica appellatur. Lacedaemones a Lacedae- 10
 mone Semelae filio dicti. Hi diu perseverantes in bellum
 contra Messenios, veriti ne diuturnitate proelii spem prolis
 amitterent, praeceperunt ut virgines eorum cum iuvenibus domi
 relictis concumberent ; sicque ex promiscuo virginum concu-
 bitu iuvenes de incertis parentibus nati ex nota materni pudoris 15
 Spartani vocati sunt. Nam ipsos esse Spartanos, quos et
 82 Lacedaemonios. Thraces ex filio Iaphet, qui vocatus est
 Thiras, et orti et cognominati, ut superius dictum est, perhi-
 bentur ; licet gentiles eos ex moribus ita dictos existimant, quod
 sint truces. Saeuissimi enim omnium gentium fuerunt, unde 20
 et multa de eis fabulosa memorantur : quod captivos diis suis
 litarent, et humanum sanguinem in ossibus capitum potare
 soliti essent. De quibus Vergilius (Aen. 3, 44) :

Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum ;

83 quasi crudelium et avarorum. Istrorum gens originem a Col- 25

1 atetis *T* 2 actici *T* 3 Ath.] macedones *K* 4 emationis *C* :
 macionis *BKT* emaci *BC* : amati *T* : macci *K* nun. sunt *om.*
K 5 Mac. dic. a Macedone rege Deucalionis materno (-ni *C¹U*) nepote
CU prius *om.* *K* (*non A*) 6 epiro re. *A* : pyrro re. *K*
lacunam signavi tr. pr.] transierunt *K* (*non A*) 7 Do. orig. *K*
 8 autem *om.* *B* 11 diu] duo *B* 13 admitterent *B* d. relictos
codd. (dormire lectos *B*) 14 virginu *K* : virginarum *B¹T* : virginum
 et maritarum *C* 16 Spartani] Parthenii *Arev.* 17 Laced. affirmant
 (*om.* *C Mon.*) Spartanos vero propter repentinos adversus Cadmum, quasi
 de terra contractos et ex (et ex *om.* *U*) omni parte conflictos (-fluitos *C¹*
Mon.), ita vocatos *CU Mon.* : lacedemones nulli dubium est *Bern. extr.* (*non*
Rem. Trin.) ex tira fil. *K* (*non A*) qui . . . Th.] vocati *K* (*non A*)
 18 et cogn. . . perhib.] sunt *K* (*non A Bern. extr.*) 21 multas d.
 e. fabulas *K* captivorum *K* 22 portare *BT* 24 fugere *B*
 25 quasi . . . avar. *om.* *K* (*non A*) Col.] locis *T*

chis ducit, qui missi ad Argonautas persequendos, ut a Ponto intraverunt Istrum fluvium, a vocabulo amnis, quo a mari recesserunt, appellati sunt. Romani a Romuli nomine nuncupati, 84 qui urbem Romam condidit gentique et civitati nomen dedit.

5 Hi antea a Saturno Saturnii, a Latino Latini vocati sunt. Nam Latinus Italiae rex fuit, qui ex suo nomine Latinos appellavit, qui postea Romani nuncupati sunt. Hi et Quirites dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quod semper hasta utebatur, quae Sabinorum lingua curis dicitur. Italus quoque et Sabinus et 85

10 Sicanus fratres fuerunt, ex quibus nomina populis inposita et regionibus sunt. Nam ab Italo Itali, a Sabino Sabini, a Sicano Sicani cognominati sunt, qui et Siculi, id est Sicilienses. Tusci 86 Italiae gens est a frequentia sacrorum et turis vocata, id est ἀπὸ τοῦ θυσιάζειν. Vmbri Italiae gens, sed Gallorum veterum pro-

15 pago, qui Appenninum montem incolunt; de quibus historiae perhibent eo quod tempore aquosae cladis imbris super- fuerint, [et ob hoc] Ὀμβρίους Graece nominatos. Marsi gens 88 Italiae dicta a comite Liberi Marsya, qui usum illis vitium ostendit; et ob hoc illi statuam fecerunt, quam postea Romani

20 victis Marsis tulerunt. Marsos autem Graeci Oscos vocant, quasi ὄφσκους, quod multas serpentes habeant, et ὄφις serpens dicatur. Inlaesos autem esse carminum maleficiis. Inhabitantes autem plagam Appennini montis simul cum Vmbris. [Alexander historiographus ait: 'Vulscos quidam appellatos aiunt a

2 Ist.] strum deum ut vid. T¹ am. qua mari concesserant T²
3 a romolo nuncupantur K (non A) 4 quia C ded. nom. K (non A)
5 ante BCK saturnii K: -ni ACT: nomine saturnii B nam om. K (non A) 7 post ut vid. T nun. s. Rom. K dic. sunt qu. T²
8 quod semper] qu*****em T¹ 9 cyris K Italus T quoque om. K (non A) 10 pop. et reg. inp. sunt K 11 nam om. K (T¹ n. l.: nam T² in ras.) ab ab It. T 12 cogn. om. K (non A) qui et Sic. id est (idem et B) Sicil. BK: idem (idē D) et Sicil. CDT 13 gen corr. gens T 14 θυσ., tissiazin (-im, ticci-) codd. genus T 15 qua App. T 16 eo quo C¹ 17 et ob hoc hab. BDK (cf. XIV. iv. 21): om. CT 18 dicti K (non A) quia usum ex quia sum K (non A) 19 quem propterea Rom. K (non A) 20 Oscos] uscos T: tuscus BK: om. C 21 Ὀφ.] οφεκοῖς BK: οθσκυς C¹: οφικυς (vix οφσκυς) T: vix Ὀπικοῦς quasi Ὀφικοῦς (sed cf. codd. Servii ad Aen. 7, 730) 23 Alex. . . . dictos post IV. vii. 34 hab. TUV: om. BCKM. Huc dubitanter transtuli

Vulscō Antiphatae Laestrygonis filio. Fabius quoque Sicolicis
 89 profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos.'] Gothi a Magog
 filio Iaphet nominati putantur, de similitudine ultimae syllabae,
 quos veteres magis Getas quam Gothos vocaverunt; gens fortis
 et potentissima, corporum mole ardua, armorum genere terri- 5
 bilis. De quibus Lucanus (2, 54):

Hinc Dacus premat inde Getes occurrat Iberis.

90 Daci autem Gothorum soboles fuerunt, et dictos putant Dacos,
 quasi Dagos, quia de Gothorum stirpe creati sunt. De quibus
 ille (Paulinus ad Nicetam 17): 10

Ibis arctos procul usque Dacos.

91 Bessi barbari fuerunt, qui a multitudine bovm sic vocati cre-
 duntur. De quibus quidam (Paulin. ad Nic. 243):

Qui colit terrae medio vel ille

divitis multo bove pilleatus 15

accola ripae.

92 Gipedes pedestri proelio magis quam equestre sunt usi, ex hac

93 causa vocati. Sarmatae patentibus campis armati inequitabant
 prius quam eos Lentulus Danubio prohiberet; atque inde ob

94 studio armorum Sarmatae nuncupati existimantur. Lanus flu- 20
 vius fertur ultra Danubium, a quo Alani dicti sunt, sicut et
 populi inhabitantes iuxta Lemannum fluvium Alemanni vocan-
 tur. De quibus Lucanus (1, 396):

Deseruere cavo tentoria fixa Lemanno.

95 Langobardos vulgo fertur nominatos prolixa barba et numquam 25
 96 tona. Vindilicus amnis ab extremis Galliae erumpens, iuxta

1 siccolcis (*pro sic, Colcis?*) *U* 2 vulscō *TUV* §§ 89-114 *Contuli*
etiam A a gog *T*¹ 3 put. dissimilitudine *A* 7 decus *BCT*:
 deus *A* inde geote succurrat (su *ex corr.*) *T*; intis occ. *A*: inde gentes
 occ. *K*: indigentes occ. *C* 9 dagos] dacios *K* (*non Bern. extr.*)
 quod et (*expunct.*) e Goth. *A* 11 arctos *codd.* (-us *K*) 12 a om. *K*
 15 divitiis *C*: dividitis *T* multi *A* 17 Gipedes *codd.* s. usu *T*:
 usi s. *K*: usi *B* et a cau. voc. sunt *A*: et ex hac cau. ita voc. *B*: et
 ex ac cau. voc. *K*: ex hac (ac) causa ita voc. *CT* 18 petentibus *C*
 19 proberent *CT* ob] ab *A* 20 existimant *T* 24 deservere]
 servire *K*: om. *A* cavo] coacto *K* 25 Languebardos *ABT*:
 Langobardos *CK* nusquam *A*² 26 Vindilicus *ABT*: Vandi-
 licus *K*: uuandalicus *C* galliis *T*

quem fluvium inhabitasse, et ex eo traxisse nomen Vandali
perhibentur. Germanicae gentes dictae, quod sint inmania 97
corpora inmanesque nationes saevissimis duratae frigoribus;
qui mores ex ipso caeli rigore traxerunt, ferocis animi et semper
5 indomiti, raptu venatuque viventes. Horum plurimae gentes
variae armis, discolores habitu, linguis dissonae, et origine
vocabulorum incertae; ut Tolosates, Amsivari, Quadi, Tuungri,
Marcomanni, Bruteri, Chamavi, Blangiani, Tubantes; quorum
inmanitas barbariae etiam in ipsis vocabulis horrorem quendam
10 significat. Suevi pars Germanorum fuerunt in fine Septentrionis. 98
De quibus Lucanus (2, 51):

Fundit ab extremo flavos aquilone Suevos.

Quorum fuisse centum pagos et populos multi prodiderunt.
Dicti autem Suevi putantur a monte Suevo, qui ab ortu initium
15 Germaniae facit, cuius loca incoluerunt. Burgundiones quon- 99
dam, a Romanis subacta interiori Germania, per castrorum
limites positi a Tiberio Caesare in magnam coaluerunt gentem,
atque ita nomen ex locis sumpserunt; quia crebra per limites
habitacula constituta burgos vulgo vocant. Hi postea rebelles
20 Romanis effecti plus quam octoginta milia armatorum ripae
Rheni fluminis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt. Sa- 100
xonum gens in Oceani litoribus et paludibus inviis sita, virtute
atque agilitate habilis. Vnde et appellata, quod sit durum et
validissimum genus hominum et praestans ceteris piraticis.
25 Franci a quodam proprio duce vocari putantur. Alii eos a 101
feritate morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis
mores inconditi, naturalis ferocitas animorum. Brittones quidam 102

1 et om. A uuandali BC: uuandili T 2 Germaniae ABCT
quia s. minia co. K 3 sevissimi K 4 feroces ABK 5 ho. pl. gen.
om. T¹ 7 tolerates CT: collarates B amisi (ex-ci) vari A tungi
A: turungri CT¹ 8 Arcomanni T bruteri B camaso T²
blangiannii B: blanciani K 9 in om. K errorem T: terrorem C
12 aquilene T 14 or. solis in. K 15 fecit K quodam K
16 romanas C¹ germanie T 17 coalere K: caluerunt A: col- BT
19 vul. bur. K postea] praeterea KC¹ 20 romani K 21 et om. A
Saxorum A 22 genus BCT oceanum K pal. invicta vir. A
24 val.] agilissimum K pir. om. A (non U) 25 duce propriae (i. e.
-rie) K 26 nuncupari K enim om. K 27 Britones A
(non Bern. extr.)

Latine nominatos suspicantur, eo quod bruti sint, gens intra Oceanum interfuso mari quasi extra orbem posita. De quibus Vergilius (Ecl. I, 67):

Toto divisos orbe Britannos.

- 103 Scotti propria lingua nomen habent a picto corpore, eo quod 5
aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate
104 adnotentur. Galli a candore corporis nuncupati sunt. Γάλα enim
Graece lac dicitur. Vnde et Sibylla sic eos appellat, cum ait
de his (Virg. Aen. 8, 660):

Tunc lactea colla

10

auro innectuntur.

- 105 Secundum diversitatem enim caeli et facies hominum et colores
et corporum quantitates et animorum diversitates existunt.
Inde Romanos graves, Graecos leves, Afros versipelles, Gallos
natura feroces atque acriores ingenio pervidemus, quod natura 15
106 climatum facit. Galli autem Senones antiquitus Xenones dice-
bantur, quod Liberum hospitio recepissent; postea X in S
107 litteram commutata est. Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenaeum,
a quo sunt cognominati Vaccei, de quibus creditur dixisse poeta
(cf. Virg. Aen. 4, 42):

20

Lateque vagantes Vaccei.

Hi Pyrenaei iugis peramplam montis habitant solitudinem.
Idem et Vascones, quasi Vaccones, C in S litteram demutata.

- 108 Quos Gnaeus Pompeius edomita Hispania et ad triumphum
venire festinans de Pyrenaei iugis deposuit et in unum oppi- 25
dum congregavit. Vnde et Convenarum urbs nomen accepit.
109 Hispani ab Ibero amne primum Iberi, postea ab Hispalo

1 gens sint *A*: sunt g. *BC* (*non Bern. extr.*) 4 totos *C¹T* brit-
tanos *codd.* 5 Scoti *K Bern. extr. (non M)* a prop. *KM (non*
Bern. extr.) habet *C¹* a] e *T* 6 vario *K (non Bern. extr.)*
7 adnotantur *T* sunt *om. K (non Bern. extr.)* 8 Sib.] Virgilius
Arev. appella *A* 11 innecto *K* 12 enim] autem *B* fac.
omninum *T* 15 feroces *in ras. T²* pervidimus *AK* quod]
quia *K* 16 Xen.] zenones (*zo-*) *codd.* 17 quod] quia *A* hos-
pitium (*osp-*) *KT* posteaque *C* X] *z codd.* 21 lataque *A*
vacantes *AK* 22 post solit. *add.* Baceos invictos a nulla gente victos
T² 24 Quos genus *C¹*: quod (*ex* quos *A*) genus *AT* 26 urbis *C*
accipit *A* 27 Spania ab *T¹* a libero *K* ab ispalno ispana
cog. *A*

Hispani cognominati sunt. Galleci a candore dicti, unde et 110
 Galli. Reliquis enim Hispaniae populis candidiores existunt.
 Hi Graecam sibi originem adserunt. Vnde et naturali ingenio
 callent. Siquidem post finem Troiani belli Teucrum morte 111
5 Aiakis fratris invisum patri Telamoni, dum non reciperetur in
 regnum, Cyprum concessisse, ibique urbem nomine antiquae
 patriae Salamina condidisse, inde ad Galleciam profectus et
 positis sedibus ex loco genti nomen dedisse. Astures gens His- 112
 paniae, vocati eo, quod circa Asturam flumen septi montibus
10 silvisque crebris inhabitent. Cantabri gens Hispaniae a voca- 113
 bulo urbis et Iberi amnis, cui insidunt, appellati. Horum ani-
 mus pertinax et magis ad latrocinandum et ad bellandum, vel
 ad perpetiendum verbera semper parati. Celtiberi ex Gallis 114
 Celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio Celti-
15 beria. Nam ex flumine Hispaniae Ibero, ubi considerunt, et
 ex Gallis, qui Celtici dicebantur, mixto utroque vocabulo Celti-
 beri nuncupati sunt. Afri appellati ab uno ex posteris Abrahae, 115
 qui vocabatur Afer, qui dicitur duxisse adversus Libyam exerci-
 tum, et ibi victis hostibus considisse, eiusque posteros ex no-
20 mine atavi et Afros et Africam nuncupasse. Poeni autem 116
 Carthaginenses sunt a Phoenicibus nuncupati, qui cum Didone
 profecti sunt. Tyrios vero a Tyria urbe Phoenicum nominatos, 117
 de qua profecti sunt et in Africae litus venerunt. Getuli Getae 118
 dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis navibus conscen-
25 dentes, loca Syrrium in Libya occupaverunt, et quia ex Getis
 venerant, derivato nomine Getuli cognominati sunt. Vnde

1 Galleti <i>A</i> : Calleti <i>K</i> : Galletti <i>B</i>	3 et a natali (<i>corr.</i> -turali) <i>T</i>
4 gallum <i>corr.</i> vallent <i>A</i>	Siquidem <i>om.</i> <i>A</i> belle <i>A</i> mortem
<i>cond.</i>	5 invisum] invidiosum <i>T</i> ² <i>margin.</i> patre <i>ABT</i> et
elamon <i>T</i>	tum non receperit <i>K</i> 6 orbem <i>C</i> ¹ 7 salamina
incond. <i>A</i> (<i>pro</i> -nam cond-)	galatiam <i>K</i> : gallentiam <i>A</i> et p.]
expositis <i>ABT</i> : expositus <i>C</i>	9 voc. ab eo <i>K</i> sturam <i>CT</i> :
isturiam <i>A</i> : histura <i>K</i>	secti <i>C</i> ¹ : serti <i>T</i> : septem <i>K</i> 10 inhabitant
<i>AK</i>	11 insident <i>Schwarz</i> appellatur <i>AK</i> 12 pellandum <i>A</i>
13 perpediendum <i>BK</i>	Celt. et Gall. <i>A</i> 14 Celt. nam et <i>C</i> ¹ <i>T</i> :
celtiberiana ex <i>K</i>	16 qui] qua <i>C</i> ¹ 23 post qua <i>del.</i> dictum est <i>K</i>
25 gentis (<i>corr.</i> -ti <i>ut vid.</i>) <i>ven.</i> <i>T</i> : genti suae <i>K</i> (<i>non A</i>)	26 venerunt <i>C</i>
derivativo <i>K</i> (<i>non A</i>)	cognominata <i>K</i> ¹

et opinio est apud Gothos ab antiqua cognatione Mauros con-
 119 sanguinitate propinquos sibi vocare. Africam autem initio ha-
 buere Libyes, deinde Afri, post haec Getuli, postremum Mauri
 120 et Numides. Mauri et Numidae, ut Afri putant, sic sumpserunt
 exordium et vocabulum. Nam postquam in Hispania Hercules 5
 interiit, et exercitus eius conpositus ex variis gentibus, amisso
 duce, passim sibi sedes quaerebant, ex eo numero Medi et
 Persae et Armenii navibus in Africam transvecti proxima mari
 121 loca occupavere. Sed Persae, dum materiam in agris pro con-
 struendis domiciliis non invenirent, et ignara lingua commer- 10
 cium prohiberet, per patentem agros et diversas solitudines vaga-
 bantur, et a pabulationibus vagabundis semetipsos propria
 lingua Numides appellaverunt, id est sine oppido vagos et
 122 errantes. Medi autem cum Libyis se miscuerunt, qui proxima
 Hispania inhabitabant; quorum nomen paulatim Libyes corru- 15
 pere, barbara lingua Mauros propter Medos appellantes, licet
 Mauri ob colorem a Graecis vocentur. Graeci enim nigrum
 μαῦρον vocant. Aestifero quippe calore afflati speciem atri
 123 coloris ducunt. Massylia civitas Africae est, non longe ab
 Atlante et hortis Hesperidum; a qua civitate Massyli vocati 20
 sunt, quos nos corrupte Massulos vocamus, de quibus Vergilius
 (Aen. 4, 483):

Hic mihi Massylae gentis monstrata sacerdos.

124 Gaulalum gentes sunt a meridie usque Oceanum Hesperium
 pervagantes. His nomen Gauloe insula dedit, quae est iuxta 25
 125 Aethiopiam, ubi nec serpens nascitur neque vivit. Garamantes
 populi Africae prope Cyrenas inhabitantes, a Garamante rege
 Apollinis filio nominati, qui ibi ex suo nomine Garama oppidum

1 ab aut. om. K (non A) 2 vocari K¹ initium habere K²
 4 su. et exord. et voc. T 6 int. ex. C 7 qu. sed ex B¹: qu. et ex K
 et persi codd. (et om. C) 8 et Ar.] meni T¹: armeni C 10 invenis-
 sent K: invenerunt T 11 vacabantur BK vag. a pab. C 13 numi-
 das K 14 qui] quia KT proximi T 15 corrubte T 17 vocan-
 tur C (fort. recte) 18 quippe] quia propter K (non A) 19 dicunt B¹ T
 Massilia CK: Massila B: Masila K 24 hisperiam pervagantes
 K 25 gauloen BC: gaulonem T: gaula K 28 garamina
 opp. K

condidit. Sunt autem proximi gentibus Aethiopum. De quibus Vergilius (Ecl. 8, 44) :

Extremi Garamantes.

Extremi autem, quia saevi et a consortio humanitatis remoti.

5 Hesperii vero sunt, qui circa Hispaniam conmorantur. Nam 126
Hispania Hesperia. Aethiopes dicti a filio Cham, qui vocatus 127
est Chus, ex quo originem trahunt. Chus enim Hebraica lin-
gua Aethiops interpretatur. Hi quondam ab Indo flumine con- 128
surgentes, iuxta Aegyptum inter Nilum et Oceanum, in meridie
10 sub ipsa solis vicinitate insiderunt, quorum tres sunt populi :
Hesperi, Garamantes et Indi. Hesperi sunt occidentis, Gara-
mantes Tripolis, Indi orientis. Trochoditae gens Aethiopum, 129
ideo nuncupati, quod tanta celeritate pollent ut feras cursu pe-
dum adsequantur. Pamphagi, et hi in Aethiopia sunt : quibus 130
15 esca est quidquid mandi potest et omnia fortuitu gignentia ;
unde et appellati. Ichthyophagi, quod venando in mari valeant, 131
et piscibus tantum alantur. Hi post Indos montanas regiones
tenent, quos subactos Alexander Magnus piscibus vesci pro-
hibuit. Anthropophagi gens asperrima sub regione Siricum sita, 132
20 qui quia humanis carnibus vescuntur, ideo anthropophagi
nominantur.

Itaque sicut his, ita et ceteris gentibus per saecula aut a
regibus, aut a locis, aut a moribus, aut ex quibuslibet aliis causis
inmutata vocabula sunt, ita ut prima origo nominis eorum tem-
25 porum vetustate non pateat. Iam vero hi qui Antipodae dicun- 133
tur, eo quod contrarii esse vestigiis nostris putantur, ut quasi
sub terris positi adversa pedibus nostris calcent vestigia, nulla
ratione credendum est, quia nec soliditas patitur, nec centrum

1 proxime *T* 4 autem *om. K* et *om. C*¹ a *om. K*
6 Hisp. Hesp. dicitur *AB* : Hispani (ispania *C*) ab Hesp. dicti *C*¹*K*
10 solis civitate *T* (*Heliopolim dicit!*) 11 Hesp. *om. C*¹ et indiae *B*
12 Trogodie *B*¹ : Trogoditae *C* : Trocoditae (-te) *KT* 16 u. et appel-
lantur *K* : et u. appellantur *C*¹ quod] quia *K* 18 tenent] traent
*C*¹ quos] quod *T* : quo *C* vesceri *C*¹ 19 Serum *Arev.* (ex
Solin. 15, 4) 20 quia qui *C*¹ 21 nominantur *BCDT* : dicuntur *K* :
vocantur *A* 22 vel a reg. *K* 23 aliis] talibus *K* 27 sub
terris] subterius *K* adversus *T* 28 centrum] gentium ut *vid. T*¹

terrae ; sed neque hoc ulla historiae cognitione firmatur, sed
 134 hoc poetae quasi ratiocinando coniectant. Titanas autem quos-
 dam in Graecia ferunt fuisse robustos et excellentes viribus
 135 ultionem creatos. Vnde et Titanes dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, 5
 id est ab ultione, quod quasi ulciscendae matris Terrae causa in
 deos armati existerent, quos fabulae a Iove bello fuisse supera-
 tos atque extinctos fingunt, propter quod e caelo iactis fulminibus
 interierunt.

III DE REGNIS MILITIAEQVE VOCABVLIS. Regnum a regibus 10
 dictum. Nam sicut reges a regendo vocati, ita regnum a regi-
 2 bus. Regnum universae nationes suis quaeque temporibus
 habuerunt, ut Assyrii, Medi, Persae, Aegyptii, Graeci, quorum
 vices sors temporum ita volutavit ut alterum ab altero solveretur.
 Inter omnia autem regna terrarum duo regna ceteris gloriosa 15
 traduntur : Assyriorum primum, deinde Romanorum, ut tem-
 3 poribus, et locis inter se ordinata atque distincta. Nam sicut
 illud prius et hoc posterius, ita illud in oriente, hoc in occidente
 exortum est : denique in illius fine huius initium confestim fuit.
 Regna cetera ceterique reges velut adpendices istorum habentur. 20
 4 Reges a regendo vocati. Sicut enim sacerdos a sacrificando,
 ita et rex a regendo. Non autem regit, qui non corrigit. Recte
 igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Vnde
 et apud veteres tale erat proverbium : ‘ Rex eris, si recte facias :
 5 si non facias, non eris.’ Regiae virtutes praecipuae duae : 25
 iustitia et pietas. Plus autem in regibus laudatur pietas ; nam
 6 iustitia per se severa est. Consules appellati a consulendo,
 sicut reges a regendo, sicut leges a legendo. Nam cum Romani

1 nulla h. c. firmanur C¹ 3 robustas B¹ 4 ab] ob K (*fort. recte*) ad om. C¹ 6 ulciscendo T 7 extiterent T¹ (*pro -runt?*) 8 e BC : de K : om. T 9 interierint K¹ 12 quisque KC¹ 13 persi *codd.* 14 temp. volitavit T 15 autem om. K duo om. K 16 vel primo ut] aut T (*corr. T²?*) 17 et] ita Schwarz dist. sunt C sicut et ill. K 18 or. et hoc T² 19 den. ill. C confestim om. T¹ fuit ut reg. C¹ 21 sanctificando BCT 24 si recta T facias B : facies A (*non D*) 25 facies ABC (*non D*) 26 plus . . . pietas om. B 27 per se vera C¹ T 28 sicut . . . regendo om. K (*non A*) sicut . . . legendo om. T¹

regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia
 binosque consules sibi fecerunt. Nam fastum regium non
 benivolentia consulentis, sed superbia dominantis erat. Hinc
 igitur consules appellati, vel a consulendo civibus, vel a regendo
 5 cuncta consilio. Quos tamen ideo mutandos per annos singulos 7
 elegerunt, ut nec insolens diu maneret, et moderatior cito succur-
 reret. Inde autem duo pares, quia unus rem civilem, alter rem
 militarem administrabant. Regnaverunt autem annis quadrin-
 gentis sexaginta septem. Proconsules suffecti erant consulibus, 8
 10 et dicti proconsules eo quod vicem consulis fungerentur, sicut
 procurator curator, id est actori. Exconsules autem dicti, quod 9
 iam a consulatu exierint, sive discesserint peracto vicis suae
 anno. Dictatores quinto anno post reges expulsos Romani sibi 10
 creaverunt, dum gener Tarquini ad iniuriam soceri vindicandam
 15 ingentem adversus Romam collegisset exercitum. Hi quin- 11
 quennii temporis imperio utebantur. Plus enim erant honore
 quam consules, qui annuas potestates tenebant. Et dicti dicta-
 tores, quasi principes et praeceptores. Vnde et magistri populi
 nominabantur. Vnde et edicta dicuntur. Caesarum nomen a 12
 10 Iulio coepit, qui bello civili commoto primus Romanorum sin-
 gularem optinuit principatum. Caesar autem dictus, quod caeso
 mortuae matris utero prolatus eductusque fuerit, vel quia cum
 caesarie natus sit. A quo et imperatores sequentes Caesares
 dicti, eo quod comati essent. Qui enim execto utero exime-
 15 bantur, Caesones et Caesares appellabantur. Iulius autem dic- 13
 tus, quia ab Iulo Aeneae filio originem duxit, ut confirmat
 Vergilius (Aen. I, 288):

Iulius, a magno demissum nomen Iulo.

1 regem <i>T</i> : regnum <i>C</i> ¹	superbiam <i>C</i>	ferent <i>C</i> ¹	2 sibi
<i>om.</i> <i>K</i>	fastu regio <i>K</i> : festum regium <i>T</i>	3 boni volentia <i>B</i> ¹ <i>T</i>	
consules sed sup. dampnantis <i>C</i> ¹	4 a rendo <i>B</i> ¹	7 inde] in	
deo <i>C</i> ¹	alte rem <i>T</i> ¹ : alteram <i>C</i> ¹	8 administrabat <i>BCT</i>	10 fin-
gerentur <i>T</i> : fugerentur <i>C</i> ¹	11 curatoris id est actoris <i>K</i>	12 exie-	
rent <i>C</i> ¹ : exierunt <i>K</i>	discesserent <i>C</i> ¹ : discesserunt <i>K</i>	14 ad	
iuriam <i>C</i> ¹	15 Hi <i>om.</i> <i>C</i> ¹	19 ed.] dicta <i>T</i>	20 commotus <i>K</i>
romanum <i>TC</i>	22 vel quod <i>BT</i>	24 exacto <i>codd.</i>	26 qui <i>BC</i> ¹ ab
iulio <i>BKT</i>	dixit <i>C</i> ¹	ut] et <i>T</i>	28 dimisso <i>B</i> ¹
iulio <i>T</i>			nomine <i>K</i>

- 14 Imperatorum autem nomen apud Romanos eorum tantum prius
fuit apud quos summa rei militaris consisteret, et ideo impera-
tores dicti ab imperando exercitui : sed dum diu duces titulis
imperatoriiis fungerentur, senatus censuit ut Augusti Caesaris
hoc tantum nomen esset, eoque is distingueretur a ceteris gen- 5
tium regibus; quod et sequentes Caesares hactenus usurpaverunt.
- 15 Solet enim fieri ut primi regis nomen etiam reliqui possideant,
sicut apud Albanos ex Silvii nomine omnes reges Albanorum
Silvii appellati sunt; sicut apud Persas Arsacidae : apud
16 Aegyptios Ptolomei; apud Athenienses Cecropidae. Augustus 10
ideo apud Romanos nomen imperii est, eo quod olim augerent
republicam amplificando. Quod nomen primitus senatus
Octavio Caesari tradidit, ut quia auxerat terras, ipso nomine et
17 titulo consecraretur. Dum autem idem Octavianus iam Caesar
et imperator appellaretur, vel Augustus, postea vero dum ludos 15
spectaret, et pronuntiatum esset illi a populo ut vocaretur et
Dominus, statim manu vultuque averso indecoras adulationes
repressit et Domini appellationem ut homo declinavit, atque in-
sequenti die omnem populum gravissimo edicto corripuit, Domi-
numque se post haec appellari ne a liberis quidem suis permisit. 20
Fuit autem filius A[c]tiae, quae nata est de sorore Iulii Caesaris.
- 18 Reges autem ob hanc causam apud Graecos βασιλεῖς vocantur,
quod tamquam bases populum sustinent. Vnde et bases co-
ronas habent. Quanto enim quisque magis praeponitur, tanto
19 amplius pondere laborum gravatur. Tyranni Graece dicun- 25
tur. Idem Latine et reges. Nam apud veteres inter regem et
tyrannum nulla discretio erat, ut (Virg. Aen. 7, 266) :

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

1 Imperatorem C¹ autem om. K 2 ap. quod C¹ res A
3 exerc. summa rei militaris sed K (non A) diu duces] iudices K
5 eo quod KB 6 quia et K 8 luanos (corr. al-) exilui T: Alb. exilbi
C¹ 9 si. et ap. Pers. K 12 primus BT 13 octaviano (ex hoc-) C
auserat KT: auserant B 16 expectaret codd. (etiam A) illi esset
K (non A) praenuntiatum B 18 app.] vocationem K (non A)
19 edicto] dictu B: dicto C 20 appellari (ex -ti) post suis K (non A)
praemisit B¹ 21 actiae (-ie) codd. 23 cor. habent BCK: coronabant
T 24 quisquis K 25 prodere C¹ 26 inter] enim K 28 pacis
om. B¹ erat B

Fortes enim reges tyranni vocabantur. Nam tiro fortis. De qualibus Dominus loquitur dicens (Proverb. 8, 15): 'Per me reges regnant et tyranni per me tenent terram.' Iam postea in 20 usum accidit tyrannos vocari pessimos atque improbos reges, luxuriosae dominationis cupiditatem et crudelissimam dominationem in populis exercentes. Princeps et dignitatis modo 21 significatur et ordinis, sicut est illud Vergilianum (Aen. 9, 535):

Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
pro primus. Dictus autem princeps a capiendi significatione, 10 quod primus capiat, sicut municeps ab eo quod munia capiat. Dux dictus eo quod sit ductor exercitus. Sed non statim, qui- 22 cumque principes vel duces sunt, etiam reges dici possunt. In bello autem melius ducem nominari quam regem. Nam hoc nomen exprimit in proelio ducentem. Vnde et Vergilius (Aen. 15 10, 370):

Ducis Evandri.

Sallustius (Hist. 4, frag. 7 M.): 'Quo cupidius in ore ducis se quisque bonum.' Non dixit 'in ore consulis.' Monarchae 23 sunt, qui singularem possident principatum, qualis fuit Alexander apud Graecos, et Iulius apud Romanos. Hinc et monarchia 20 dicitur. *Μονὰς* quippe singularitas Graeco nomine, ἀρχὴ principatus est. Tetrarchae sunt quartam partem regni tenentes: 24 nam τέτταρα quattuor sunt; qualis fuit apud Iudaeam Philippus. Patricii inde vocati sunt, pro eo quod sicut patres filiis, ita pro- 25 videant reipublicae. Praefecti dicti, quod praetoria potestate 26 praesint. Praetores, idem qui et praefecti, quasi praepositores. 27 Praesides vero dicti, qui alicuius loci tutelam praesidentialiter 28 tenent. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tri- 29 buunt. Chiliarchae sunt qui mille praesunt, quos nos millenarios 30

2 per me regnant et B ¹	3 per metent terr. C	5 damnationem
B ¹ 6 exercendis B ¹	7 illud om. K	8 contegit lampadam
turnos K	9 primos K	autem om. K
10 pr. accipiat C	m. capiunt C ¹ : muni accipiat K	
11 non om. K	12 princeps KT	17 sese BCK
21 monos codd.	arcia (-ch-) codd.	22 est om. K
23 tetra codd. (terra C ¹)	24 filios K	25 Perfecti K ¹
26 perfecti K	27 quia C ¹	28 quot T
		tribuant C

- 31 nuncupamus; et est Graecum nomen. Centuriones dicti, eo quod centum praesint militibus; sicut quinquagenarii, quia in capite sunt quinquaginta militum; sicut decani, ab eo quod
 32 decem militibus praeferuntur. Miles dictus, quia mille erant ante in numero uno, vel quia unus est ex mille electus. Romu- 5
 lus autem primus ex populo milites sumpsit et appellavit. Liber
 33 vero primus militiae ordinem docuit. Miles aut ordinarius dicitur, aut extraordinarius. Ordinarius est, qui per ordinem militat, nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris. Est enim gregarius, id est humilis militiae. Extraordinarius vero, 10
 34 qui ob virtutem promovetur ex ordine. Emeriti dicuntur veterani solutique militia, qui iam in usu proelii non sunt, et quia mereri militare dicitur, ab stipendiis scilicet quae merentur. Idem et veterani dicuntur, quia iam in usu proelii non sunt, sed post
 35 multos militiae labores quietis suffragium consequuntur. Eque- 15
 stres milites dicti quod equo sedeant. Item militat ille in
 36 equestri ordine. Tirones dicuntur fortes pueri, qui ad militiam delegantur atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione nativitatis, sed aspectu et valitudine corporis existimantur. Vnde et tirones dicti, quique antequam sacra- 20
 37 mento probati sint, milites non sunt. Romanae autem militiae mos fuit puberes primos exercere armis. Nam sexto decimo anno tirones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Vergilius (Aen. 7, 162):

Et primo flore iuventus.

25

- 38 Servos sane numquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Hannibalis tempore, cum post Cannense proelium in tanta necessitate fuissent Romani, ut ne liberandorum quidem

1 et... nom. om. K (non A) nom. Gr. T 2 ce. praesunt ABC:
 praesunt ce. K qui in K 3 ab om. K 4 dicitur C 5 antea B
 7 Mil. autem ord. K 12 solitque T militiae (-tie) C¹KT
 13 dicuntur C¹ stip. licet C¹ 14 quia... sunt om. T qui K
 iam corr. ex quam B 16 equos K: ego C¹ idem K militant C¹
 17 quia militiam C¹ 18 regendis K 19 sed ab asp. K: sed ex asp. BT
 20 quique] qui C: quia Schwarz 21 pr. sunt B¹T sint C¹
 22 primos] plurimos B exerceri BC 23 quo] quod C¹: quos K
 solo om. K 25 primefores T primaevo fl. Virg. 26 nisi] si C¹
 28 ut nec K

servorum daretur facultas. Desertores vocati eo, quod desertis 39
 militaribus officiis evagantur. Hi in alios numeros militiae no-
 men dare prohibentur, sed si non magni temporis culpam con-
 traxerint, caesi numeris suis restituuntur. Sed et qui deserunt
 5 exercitum ad hostes transeuntes et ipsi desertores vocantur.
 Conscripti milites dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo 40
 qui eos ducturus est, sicut transcripti vocantur cum de alia in
 aliam legionem transeunt; et inde transcripti, quia nomina dant,
 ut transcribantur. Obtiones dicti, quod sint electi. Nam 41
 10 optare eligere est, sicut est illud (Virg. Aen. 3, 109):

Optavitque locum regno,

id est elegit. Excubitores dicuntur, pro eo quod excubias sem- 42
 per agunt. Sunt enim ex numero militum et in porticibus excu-
 bant propter regalem custodiam. Excubiae autem diurnae sunt,
 15 vigiliae nocturnae. Vnde et vigiles. Velites erant apud Ro- 43
 manos genus militiae, a volitando vocati. Lecti enim agili-
 tate iuvenes cum armis suis post terga equitum consedebant,
 et mox cum ad hostes ventum esset, equis desiliebant, et con-
 tinuo pedites ipsi, ex alia parte equitibus, per quos advecti
 20 fuerant, dimicantibus, hostem perturbabant. Ab his igitur
 velitibus elephanti quondam Hannibalis retro acti, cum regi iam
 a suis non possent, fabrili scalpro inter aures adacto necabantur.
 Castra sunt ubi miles steterit. Dicta autem castra quasi casta, 44
 vel quod illic castraretur libido. Nam numquam his intererat
 25 mulier. Militia autem a militibus dicta; aut a multis, quasi 45
 multitia, quasi negotium multorum; aut a mole rerum, quasi
 moletia. Legio sex milium armatorum est, ab electo vocata, 46

1 darentur C¹ desertus C¹ 2 evacantur K: evagabantur C
 3 nomen mag. T 4 traxerint C sui C¹ sed qui T 7 docturus
 T 8 transeat B 11 regnum KT 13 aiunt T sunt enim ex
 T² in ras. 14 diurn. vig. (om. sunt) K 17 c. a. s. posterga eq. cum
 armis suis cons. K (non A) 18 cum] u (sic) A (pro ut?): om. K
 hostem Orosii (4, 18, 10) codd. esset] fuisset BC 19 per om. C¹
 20 proturb. Orosii codd. 21 velitibus ex vel ictibus B¹ cum rege a suis
 T 22 possint K negabantur K 23 milites CK steterunt K
 24 vel] eo B 25 militibus BK: milibus C¹T 26 negotio K qu.
 moleatia B: qu. moleatica CK 27 Leg. ex militum K¹ a
 delectu Arev.

quasi lecti, id est armis electi. Proprie autem Macedonum
 47 phalanx, Gallorum caterva, nostra legio dicitur. Legio habet
 sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, tur-
 48 mas ducentas. Centuria est pars exercitus in centenos milites
 49 divisa. Vnde et qui his praesunt centuriones dicuntur. Sub-
 centuriati vero sunt, non qui in prima, sed qui in secunda cen-
 turia sunt, quasi sub prima centuria: tamen structi etiam ipsi
 et in speculis positi in bello sunt; ut si prima defecerit, isti,
 quos sub se diximus, laborantibus primis subveniunt. Vnde
 et ad insidiandum ponitur subcenturiatus, quasi armis dolosis
 50 instructus. Manipulus ducentorum est militum. Manipuli
 autem dicti sunt milites, sive quia bellum primo manu incipie-
 bant, sive quod antequam signa essent, manipulos sibi, id est
 fasciculos stipulae vel herbae alicuius pro signis faciebant, a
 quo signo manipulares milites cognominati sunt. De quibus 15
 Lucanus (1, 296):

Convocat armatos extemplo ad signa maniplos.

51 Turma triginta equites sunt. Romani enim equites in una tribu
 trecenti fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur
 52 et fiebant turma. Cohors quingentos milites habet. Tria sunt 20
 53 militiae genera: sacramentum, evocatio, coniuratio. Sacra-
 mentum, in quo post electionem iurat unusquisque miles se non
 recedere a militia, nisi post completa stipendia, id est, militiae
 tempora; et hi sunt qui habent plenam militiam. Nam viginti
 54 et quinque annis tenentur. Evocatio, dum ad subitum bellum 25
 non solum miles sed et ceteri evocantur. Vnde etiam consul sole-
 bat dicere: 'Qui rempublicam salvam esse vult, me sequatur.'
 55 Coniuratio, quae fit in tumultu, quando vicinum urbis pericu-
 lum singulos iurare non patitur, sed repente colligitur multitudo

1 au. lingua Mac. K²C 2 Leg. autem hab. C: Leg. hoc hab. K (non
 A) 4 centones mil. B¹ 7 qu. suprema cent. K stricti BCT
 9 sub se] subesse K: sub secunda C¹ primus C¹ subveniant C
 10 insuandum C¹ 11 ante militum del. numerus K 12 milites del.
 Schwarz primum K accipiebant K 13 manibus si, id est fasculos
 K 14 pro signis] pronis T 17 vocat K exemplo KT 18 aequitas
 C¹ 19 dabuntur C¹ 20 fiebat B: fiebantur T 25 tenetur C¹T
 26 vocantur K 27 salvam om. T¹ 28 orbis C¹

et tumultuosa in ira conflatur. Haec et tumultuatio dicitur.
 In acie autem istae fere formae sunt : exercitus, classis, nodus, 56
 cuneus, alae, cornua, agmen ; quae formas et nomina ab ipsis
 rebus, de quibus translata sunt, mutantur. Acies dicta, quod 57
 5 ferro armata sit et acumine gladiatorum. Exercitus multitudo ex 58
 uno genere, ab exercitatione belli vocata. Cuneus est collecta 59
 in unum militum multitudo. Vnde propter quod in unum coit,
 ipsa coitio in unum cuneus nominatus est, quasi couneus, eo
 quod in unum omnes cogantur. Classes dictae propter divi- 60
 10 sionem exercitus, qui postea manipuli dicti sunt. Vnde et
 Vergilius (Aen. 2, 30) :

Classibus hic locus, hic acies certare solebant.

Iam postea et classica navium dicta. Nodus proprie est densa 61
 peditum multitudo, sicut turma equitum. Nodum autem dic-
 15 tum pro difficultate, quod vix possit resolvi. Alae in exercitu 62
 triginta equites esse dicuntur. Alae autem equites ob hoc dicti,
 quia tegunt pedites alarum vice. Cornua vocantur extremitas 63
 exercitus, quod intorta sit. Agmen dicitur cum exercitus iter 64
 facit, ab agendo vocatum, id est eundo. Plautus (Most. 562):
 20 ‘ Quo te agis ? ’ Ipse est enim exercitus ambulans. Nam agmen
 dicitur, quod in longitudine directum est, quale solet esse
 cum exercitus portis procedit. Quidquid fuerit aliud, abusive
 dicitur.

DE CIVIBVS. De imperiis militiaeque vocabulis ex parte IV
 25 dictum est ; deinceps civium nomina summam subiungimus.
 Cives vocati, quod in unum coeuntes vivant, ut vita communis 2

1 tumultuose Schwarz 2 In agatiae A 3 ante cuneus del. fumus
 ut vid. T quae forma sed (formas ed C¹) no. AC¹ : sed omnia K
 4 mutantur AK 5 et] ad K mult. unde propter quod ex K (non
 A) (cf. § 59) 7 coit et in ip. A 8 coitio] collectio K (non A) in
 unum om. K (non A) nom.] nuncupatus corr. vocatus A coneus
 KT 10 quae B 12 lo. est hic BT 13 classica] classis Arev.
 14 eq. tur. K (non A) 15 propter difficultatem B 16 ob] sub K : ab T
 18-21 cum ex. . . dicitur post solet esse K (non AD) 19 vocatur T
 (non U) 20 malim quo tu agis ? (cf. Class. Rev. 19, 110) ag. et ipse B
 21 qu. in long. . . esse bis scripsit K (primum quia in long., deinde quod
 in long.) 22 portis protis proc. C¹ aliud] tali ut K (non A) ab.
 dic. om. A 25 deinde T subiungemus C

- 3 et ornatior fiat et tutior. Domus unius familiae habitaculum est, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Est autem domus genus, familia, sive coniunctio viri et uxoris. Incipit autem a duobus, et est nomen Graecum.
- 4 Nam familia est liberi ex liberis legibus suscepti, a femore. 5 Genus aut a gignendo et prognerando dictum, aut a definitione certorum prognatorum, ut nationes, quae propriis cognationibus
- 5 terminatae gentes appellantur. Populus est humanae multitudinis, iuris consensu et concordii communione sociatus. Populus autem eo distat a plebibus, quod populus universi cives sunt, 10 connumeratis senioribus civitatis. [Plebs autem reliquum vulgus sine senioribus civitatis.] Populus ergo tota civitas est; vulgus vero plebs est. Plebs autem dicta a pluralitate; maior est enim numerus minorum quam seniorum. Populus vero † σουχναμοις † dicitur, id est † σιτοασις †. Vnde et populus dic- 15 tus est. Graece autem populus λαὸς dicitur, a lapidibus. Vulgus
- 7 est passim inhabitans multitudo, quasi quisque quo vult. Tribus dicuntur tamquam curiae et congregationes distinctae popu- lorum, et vocatae tribus ab eo quod in principio Romani trifarie fuerunt a Romulo dispertiti: in senatoribus, militibus et plebibus. 20 Quae tamen tribus nunc multiplicatae nomen pristinum retinent.
- 8 Senatui nomen aetas dedit, quod seniores essent. Alii a sinendo dictos accipiunt senatores. Ipsi enim agendi facultatem dabant.
- 9 Senatusconsultus a consulendo et tractando est dictus, quod sic 10 fit ut consuleat et nocere non possit. Patres autem, ut Sallustius 25 (Cat. 6) dicit, a curae similitudine vocati sunt. Nam sicut

1 fuit C¹ totior C¹: tuitior T 5 nam om. K: nam δώματα greci
 tecta dicunt C liberis B¹ ex liberi K suscepta f. T
 6 aut] autem B: om. K ad gig. C¹ aut definitione (diff.)
 C¹K: aut a definitionum B: aut a divinatione T 7 ceterorum C:
 castrorum B propugnatorum C¹ 8 terminata K 9 consen-
 sum et concordis C¹ sociatos C¹ 10 universis K 11 connu-
 meratus B¹ civitatis om. TC plebs . . . civ. hab. ABT: om.
 C¹K 13 vero] ero C¹ 15 σουχναμοις B: σουναμο C¹: συχναμοις K:
 σουχναμοις (ex -mos) T ducitur C σιτος ποασις B: cito σπολσις C:
 cito aciae K: cito cito acie T dic. gr. C 16 autem] enim B 18 pop.
 unde dicta tribus et voc. trib. B 21 quam tantum trib. K (non A)
 pristinum om. K (non A) 22 aliasenendo dictus B¹ 23 accipiunt
 om. B 25 consuleat K

patres filios suos, ita illi rempublicam alebant. Patres con- 11
 scripti, quia dum Romulus decem curias senatorum elegisset,
 nomina eorum praesenti populo in tabulas aureas contulit,
 atque inde patres conscripti vocati. Primi ordines senatorum 12
 5 dicuntur inlustres, secundi spectabiles, tertii clarissimi. Iam
 inferius quartum aliquod genus non est. Quamvis autem sena-
 toria quisque origine esset, usque ad legitimos annos eques
 Romanus erat; deinde accipiebat honorem senatoriae dignitatis.
 Censores apud veteres Romanos erant. Est enim nomen cen- 13
 10 soris dignitas iudicialis. Censere enim iudicare est. Item
 censores sunt patrimoniorum iudices, a censu aeris appellati.
 Iudices dicti quasi ius dicentes populo, sive quod iure disceptent. 14
 Iure autem disputare est iuste iudicare. Non est autem iudex,
 si non est in eo iustitia. Praesides rectores provinciae sunt, 15
 15 dicti quod praesunt. Praetores autem quasi praeceptores 16
 civitatis et principes. Idem et quaestores quasi quaesitores, eo
 quod quaestionibus praesunt. Consilium enim et causa apud
 eos est. Proceres sunt principes civitatis, quasi procedes, quod 17
 ante omnes honore praecedant. Vnde et capita trabium, quae
 20 eminent extra parietes, proceres dicuntur, eo quod primo pro-
 cedant. Hinc ad primores facta translatio, quod a cetera mul- 18
 titudine prominent. Tribuni dicti quod plebi vel iura vel opem
 tribuunt. Constituti sunt autem sexto anno post reges exactos.
 Dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi
 25 tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit, qui eorum
 libertatem tuerentur, et eos adversus iniuriam nobilitatis de-
 fenderent. Vnde et defensores dicti, eo quod plebem sibi com-
 missam contra insolentiam inproborum defendant. At contra

1 alebant] egebant T	2 quia] qui BK	decem] inter K
5 expectabiles codd.	6 autem] enim BK	11 aeris om. K
12 qu. iuro disc. B: qu. iures disc. K	13 autem (prius)] enim B	
14 doctores corr. du- C	16 id. sunt et K	17 quaestionibus K
19 honores K	procedant T	capitum tribuum T
20 proces BKT	proced. primo K (non A)	21 a] d ut vid. T: ad B ¹
22 prominent BK: preminent (prae-) TC (i.e. praecminent)		plebium
iu, K	vel opem om. T ¹	24 sen. cons. K
26 defendunt K: -dent B		25 tribunos] tribuens K

19 nunc quidam eversores, non defensores existunt. Numerarii
 20 vocati sunt, quia publicum nummum aerariis inferunt. Functi,
 ab eo quod fungantur officio et honore aliquo dicti. Hinc et
 defunctos mortuos dicimus, qui conpleverunt vitae officia; nihil
 21 enim iam faciunt. Municipes sunt in eodem municipio nati, 5
 ab officio munerum dicti, eo quod publica munia accipiunt.
 Munia enim officia sunt. Vnde et immunes dicuntur, qui
 22 nullum gerunt officium. Municipales originales cives et in loco
 23 officium gerentes. Decuriones dicti, quod sint de ordine curiae.
 Officium enim curiae administrant. Vnde non est decurio, qui 10
 24 summam non intulit vel curiam participavit. Curiales autem
 idem et decuriones. Et dicti curiales, quia civilia munera pro-
 25 curant et exequuntur. Principales, magistrati et duumvirales
 curialium officiorum ordines sunt. Principales dicti, quod primi
 26 sint magistratibus. Magistrati vero, quod maiores sunt reliquis 15
 27 officiis. Duumvirales *. Tabellio vocatus eo quod sit por-
 titor tabellarum. Idem exceptor, idem et scriba publicus,
 28 quia ea tantum, quae gestis publicantur, scribit. Burgarii a
 burgis dicti, quia crebra per limites habitacula constituta bur-
 gos vulgo vocant. Vnde et Burgundionum gentis nomen in- 20
 haesit, quos quondam subacta Germania Romani per castra
 29 disposuerunt, atque ita nomen ex locis sumpserunt. Collegiati
 dicuntur, quod ex eorum collegio custodiisque deputentur, qui
 facinus aliquod commiserunt. Est enim sordidissimum genus
 30 hominum patre incerto progenitum. Privati sunt extranei ab 25
 officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti con-
 trarium, et dicti privati quod sint ab officiis curiae absoluti.

1 nunc] cum C¹ aversores K (non A) Numinarii K (non A):
 Nunc aerarii B 2 n. aerarii K: numerariis C¹ 3 fungatur KT
 officii et h. T: officium exore (suprascr. h) K 6 munera] numeri K
 (non A) eo quod om. K (non A) publicam C¹ mu. enim pu. K (non
 A) accipiant B acc. mu. en. om. K: acc. mu. om. A 8 nullis g.
 officiis T locum BCT 12 civilia] curialia Schwarz 13 exe-
 guntur C¹: exercuntur K dumvirales ex K: dum civiles B
 14 ordine K 15 maiore B sint K (non AU) 16 Dumvirales
 CT: om. K (non AU) port.] fortior K 17 tabularum B
 sceptor BKT et om. K 18 qui ea KT 20 burgundionorum
 genti* (-tis K²) K 22 ita om. K 26 magistrarum (corr. -orum) B
 27 off. et curis soluti (delet.) abs. K

Mercennarii sunt qui serviunt accepta mercede. Idem et 31
 barones Graeco nomine, quod sint fortes in laboribus. *Bapús*
 enim dicitur gravis, quod est fortis. Cui contrarius est levis, id
 est infirmus. Publicani appellantur conductores vectigalium 32
 5 fisci, vel rerum publicarum, sive qui vectigalia publica exigunt,
 vel qui per negotia saeculi lucra sectantur. Vnde et cognomi-
 nati sunt. Vilicus proprie villae gubernator est. Vnde et a 33
 villa vilicus nomen accepit. Interdum autem vilicus non guber-
 nationem villae, sed dispensationem universae domus Tullio
 10 interpretantē significat, quod est universarum possessionum et
 villarum dispensatorem. Actores idem et curatores ab agendo 34
 et curando vocati. Procuratores vero, eo quod vice curatoris 35
 fungantur, quasi propter curatores, sicut proconsul pro consule.
 Coloni sunt cultores advenae, dicti a cultura agri. Sunt enim 36
 15 aliunde venientes atque alienum agrum locatum colentes, ac
 debentes condicionem genitili solo propter agri culturam sub
 dominio possessoris, pro eo quod his locatus est fundus. Coloni
 autem quattuor modis dicuntur. Nam coloni aut Romani sunt,
 aut coloni Latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruri privati.
 20 Inquilini vocati quasi incolentes aliena. Non enim habent pro- 37
 priam sedem, sed in terra aliena inhabitant. Differt autem 38
 inter inquilinum et advenam. Inquilini enim sunt qui emigrant,
 et non perpetuo permanent. Advenae autem vel incolae
 adventicii perhibentur, sed permanentes; et inde incolae, quia
 25 iam habitatores sunt, ab incolendo. Indigenae sunt inde geniti, 39
 et in eodem loco nati, ubi inhabitant. Incola autem non in- 40
 digenam, sed advenam indicat. Peregrini dicti eo quod ignoran- 41

2 grece *T* *Bapús*] bare *CK*: bari *T*: baria *B* 3 est co. *K*:
 cc. (om. est) *A* 4 infirmis *T* 5 exegunt *K* 6 qui]
 quia *B* 7 propriae *BC¹K* villae] linguae *C* ante corr. a
 om. *T¹* 9 dispensationum *T* 10 interpretantes *C¹* quod un.
 . . . dispensator est (*ē*) *B* (*B²?*) possessionem *C¹* 12 eo quo *C¹*
 13 funguntur *BT* qu. pr. cur. om. *K* (non *A*): qu. pro curatore
Schwarz si. et consul pro consule *K* (non *A*) 14 Colones
K enim] autem *T* 15 atque] et quia *B* hanc deventes *C¹*:
 ac defendentes *T* 17 possessorum *K* 18 col. . . sunt om. *K* (non
A) 19 aut lat. *T* (non *A*) auxiliares *T*: anxiliares *C¹*
 20 alienam *C¹* 21 Defert *B¹* 22 inquilini enim *T¹* migrant *K*
 24 adventii *B¹* inde om. *K* 26 habitant *K* 27 dicti om. *K* (non *A*)

tur eorum parentes, a quibus orti existunt. Sunt enim de
 42 longinqua regione. Urbani vocabantur, qui Romae habitabant.
 Qui vero in ceteris locis, oppidani. Nam sola urbs Roma,
 43 cetera oppida. Famuli sunt ex propria servorum familia
 orti. Servi autem vocabulum inde traxerunt, quod hi, qui 5
 iure belli possint occidi a victoribus, cum servabantur, servi
 44 fiebant, a servando scilicet servi appellati. Ancillae a susten-
 taculo vocatae. Ἀγκὼν enim Graece cubitus dicitur. Vnde et
 45 anconem dicimus. Mancipium est quidquid manu capi sub-
 dique potest, ut homo, equus, ovis. Haec enim animalia 10
 statim ut nata sunt, 'mancipium esse putantur. Nam et ea,
 quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium
 46 esse, quando capi sive domari coeperint. Ingenui dicti,
 quia in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti.
 Vnde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. 15
 47 Libertus autem vocatus quasi liberatus. Erat enim prius iugo
 servitutis addictus. Libertorum autem filii apud antiquos
 libertini appellabantur, quasi de libertis nati. Nunc vero liber-
 48 tinus aut a liberto factus, aut possessus. Manumissus dicitur
 quasi manu emissus. Apud veteres enim quotiens manu mitte- 20
 bant, alapa percussos circumagebant, et liberos confirmabant ;
 49 unde et manumissi dicti, eo quod manu mitterentur. Dediticii
 primum a deditione sunt nuncupati. Deditio enim dicitur
 quando se victi aut vincendi hostes victoribus tradunt : quibus
 haec origo nominis fuit. Dum quondam adversus populum 25
 Romanum servi armis sumptis dimicassent, victi se dederunt,
 50 comprehensaque varia turpitudine affecti sunt. Ex his quidam
 postea a dominis manumissi, propter suppliciorum notas, quas

1 exorti sunt *K* 3 urbs (*ex urb*) est Ro. *C* 6 occ. auctoribus
K cum servantur *C*¹ : conservabantur *BKT* (*non A*) 9 ancone
 di. *codd.* subdi] aut subdi *CK* 10 ovis *om. T* enim] autem
K 11 nam ea q. *CT* (*ea ex et*) 13 ca. dominari *B*¹ : ca. et domani *K*
 ceperunt (*corr. coep-*) *C* 14 non *om. C*¹ liberi *C*¹ 17 autem
om. K 18 de liberatis *T* 19 an poss. *B*¹ 20 quasi] qui *K*
 mittebantur *K* 21 al. perc. circ. *om. B*¹ 23 deditio] dediticius
K 24 vincti aut vinciendi *Arev.* 25 quodam *B*¹ : quando *K*
 26 sumptis] victis *T* (*vi- ex corr.*) vincti *Arev.* se ded.] sederunt *C*¹
 27 quidem *B* 28 ad hominis *C*¹ *T*

manifeste perpassi sunt, ad dignitatem civium Romanorum non pervenerunt. Latini ante Romam conditam apud Latinos fie-⁵¹ bant, numquam per testamentum, sed per epistolam libertatem sumentes. Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex
 5 testamento aliquid capere, nec suos heredes facere poterant, cives Romani postea sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. Dicti autem cives Romani, quia testa-⁵² mento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari; ceteris
 10 autem libertis prohibebatur ne vel in urbe Romana vel infra septimum ab urbe miliarium commanerent.

DE ADFINITATIBVS ET GRADIBVS. Heredis nomen inpo-^V suit census aeris. Solvet enim tributum auctoris. In hoc enimvero vocabulo prima successio est hereditatis et generis,
 15 ut sunt filii et nepotes. Proheres est, qui loco heredis fungitur,² quasi pro herede. Est enim aut institutus, aut substitutus. Pater est, a quo initium nascitur generis. Itaque is pater-³ familias vocitatur. Pater autem dictus eo quod patratione per- acta filium procreat. Patratio enim est rei veneriae consum-
 20 matio. Lucretius (4, 1129):

Et bene patra patrum.

Genitores autem a gignendo; et parentes quasi parientes.⁴ Idem et creatores. Crementum enim est semen masculi, unde⁵ animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores
 25 parentes dicuntur. Mater dicitur, quod exinde efficiatur aliquid.⁶ Mater enim quasi materia; nam causa pater est. Pater familias⁷ autem dictus, quod omnibus in familia sua positis servis tamquam pater filiis patria dilectione consulit, servorumque condicionem a filiorum affectu non discernit, sed quasi unum membrum

2 Lat.] Liberti *K* (*non A*): Latini liberti *Arev.* 4 unde *K* 5 potue-
 rant *K* 6 Rom. po. ci. *A* 8 redicuntur *K* 9 additis *K*
 10 ne vel ur. *K* roma *CT ut vid.* intra *dett.* 11 commanere *K*
 13 solvit *K* enim *om.* *T*¹ 14 enimvero *K*: enim *B*¹ *CT*; enim viri *B*²
 15 ut sint *C* Proheredis *C*¹ *K* heredis] heris *K*² (*K*¹ *n. l.*)
 17 itaque patresfam. *T*: inde autem paterfam. *K* (*non A*) 18 dicitur
 eo *T*¹ 21 patra patrum *Lucr.* 23 cremtum *K* un. et an. et
T 25 aliquid *om.* *T*¹ 28 consuluit *T* 29 fil. affectio *K*

amplectit. Hinc enim exortum est nomen patri familias. Qui
autem inique dominantur in servis, hoc se nomine nequaquam
8 reputent appellari. Matremfamilias inde vocari, quia per quan-
dam iuris sollemnitatem in familiam transit mariti. Tabulae
enim matrimoniales instrumenta emptionis suae sunt. Alias 5
sicut matrona est mater primi pueri, id est quasi mater nati, ita
materfamilias illa est quae plures enixa est. Nam familia ex
9 duobus esse incipit. Avus patris pater est, ab aevo dictus, id
est ab antiquitate. Proavus avi pater est, quasi prope avum.
Abavus proavi pater [est], iam longe ab avo. Atavus abavi 10
10 pater. Tritavus atavi pater, quasi tetravus, id est quartus super
avum. Sed tritavus ultimum cognationis nomen est. Familia
11 enim oritur a patre, terminatur in tritavo. Filius et filia a
familia dicti sunt; ipsi enim primi in ordine nascentium existunt.
Vnde et Cornelia familia stirps ipsa omnis a Cornelio orta. 15
12 Familia autem a femore. Femore enim genus et stirps osten-
ditur. Nam familia pro servis abusive, non proprie dicitur.
13 Stirps ex longa generis significatione vocatur. Gnatus dictus
quia generatus. Vnde et per G scribitur. Suboles eo quod
14 substitutio sit generis. Quadripertitus est autem ordo filiorum, 20
ita: unigenitus, primogenitus, medius, novissimus. Primo-
genitus, ante quem nullus. Vnigenitus, post quem nullus.
Medius, inter omnes. Novissimus, post omnes. Idem et
minimus, a monade. Novissimus autem propter quod novus,
15 quia ceteri praecedendo antiquiores existunt. Quattuor etiam 25
modis filii appellantur: natura, imitatione, adoptione, doctrina.

1 amplectitur B: amplectatur K enim] autem B: om. K (non A)
est ex. nom. K (non A) patrisfamiliae K 2 in om. B 3 se
putent C¹: putent BC²: repetent T¹ 4 iuris] auris K maritim
C¹ tabula en. matrimonialis K 5 alia C¹ 6 est et ma. C 8 esse
om. T pater patris K 9 prope savum T 10 proavi] atavi T
est hab. CK: om. BT At. ab. pa. om. T¹ 11 abavi C¹
tertavus T¹: tretavus C¹T²: tritavus K supra atavum T 12 triavus
T ultimus K 13 a (pr.) om. T 15 stirpis codd. (etiam A) ip.
st. A 16 femur en. codd.: corr. Arev. et ex est ut vid. T: est
et K: ex B stirpis codd. 18 Stirpis BT ex om. T
teneris C¹ 20 est et ordo om. T¹ (non U): autem (eras.) est or. A
22 antequam BT unig. . . . null. om. A¹K postquam B¹T
23 idem] ideo K 24 menimu K 25 ceteris T precidendo T

Natura, veluti quum dicuntur filii Abrahae Iudaei. Imitatione,
 ut ipsius Abrahae fidem imitantes ex gentibus, dicente Evan-
 gelio (Luc. 3, 8): 'Potens est Deus de lapidibus istis suscitare
 filios Abrahae'; veluti sicut eosdem Iudaeos Dominus filios
 5 esse dicit diaboli; a quo non nati, sed quem fuerant imitati.
 Adoptione quoque, quod humana consuetudine nulli licet ne- 16
 scire, vel sicut nos Deo non natura, sed adoptione dicimus:
 'Pater noster, qui es in caelis.' Doctrina, sicut Apostolus filios
 suos appellat eos quibus Evangelium praedicavit. Filii autem 17
 10 ideo in legibus liberi appellantur, ut isto vocabulo secernantur
 a servis; quia sicut servus in potestate est domini, sic filius in
 potestate est patris. Inde etiam filio fit emancipatio, ut sit
 liber a patre, sicut fit servo manumissio, ut sit liberatus a domino.
 Item liberi dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam 18
 15 filii ex libero et ancilla servilis condicionis sunt. Semper enim
 qui nascitur deteriore parentis statum sumit. Naturales autem 19
 dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit,
 non honestas coniugii. Idem et pueri a pube. Adoptivus 20
 filius est, qui aut patre iusto, aut avo, aut proavo, cuius pote-
 20 state per mancipationem est traditus in alienam potestatem, qui
 utriusque fert nomen, ut Fabius Aemilius, vel Scipio Paulinus.
 Gemini sunt non duo tantum simul nati, sed etiam plures. De 21
 geminis autem uno aborto, alter, qui legitime natus fuerit, Vopi-
 scus nominatur. Posthumus vocatur eo quod post humationem 22
 25 patris nascitur, id est post obitum. Iste et defuncti nomen
 accepit. Sic enim lex voluit, ut qui de defuncto nascitur, defuncti
 nomine appelletur. Nothus dicitur, qui de patre nobili et de matre 23

1 quum *om.* *KC*¹ dicimus *T* 2 ipsi *T* 3 potens] potest *C*¹
 4 vel uti (ut) . . . imitati *om.* *K* eosdem *om.* *A*¹ 5 esse *om.* *A*¹:
 post dicit *A*² fuerant] sperant *B* 6 quod] quam *B* nullus
T: nullius *K* licet *om.* *C*¹ 7 sed sola adopt. *K*: sed optione *C*
 11 dom. sui sic *B*¹ 12 fi**manc. *K*¹ 14 dicti *om.* *A*¹ quia] qui
A ex corr. (ex quia?) nam] libertini *A*¹*K*: nam lib. *A*² 15 ex
 li. et *om.* *A*¹ 16 deteriore parente *K* 20 per mancipatione *KT*
 quia utr. *T* 21 Aem.] eusebius *B*: Aemilianus *Arev.* paulus *C*
 22 na. sim. *BC* 23 unum ab. *B*: uno abortu *C*¹*K* 25 istet d. *C*¹
 26 de *om.* *C* de def. no. *T*: def. nomen *K* 27 nob. et de patre (*corr.*
ma-) ign. *K*: nob. et nobili (*corr.* ign-) matre *B*: nob. et matre ign. *C*

- ignobili gignitur, sicut ex concubina. Est autem hoc nomen
 24 Graecum et in Latinitate deficit. Huic contrarius spurius, qui
 de matre nobili et patre ignobili nascitur. Item spurius patre
 incerto, matre vidua genitus, velut tantum spurii filius; quia
 muliebre naturam veteres spurium vocabant; velut ἀπὸ [τοῦ] 5
 25 σπόρου, hoc est seminis; non patris nomine. Eosdem et Favonios
 appellabant, quia quaedam animalia Favonio spiritu hausto concipere existimantur. Vnde et hi, qui non sunt de legitimo
 matrimonio, matrem potius quam patrem sequuntur. Latine
 26 autem spurii quasi extra puritatem, id est quasi inmundi. Nepos 10
 est, qui ex filio natus est. Dictus autem nepos quasi natus
 post. Primum enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus
 enim substitutionis est. Hinc et posteritas, quasi postera aetas.
 Nepos autem utriusque sexus est. Nam ut neptis dicamus in
 27 iure est propter discretionem successionis admissum. Pronepos 15
 est, qui ex nepote conceptus natusque est. Et dictus pronepos,
 quasi natus porro post. Ex hoc quoque gradu incipit vocari et
 progenies, quasi porro post geniti. Nam filii et nepotes non
 28 sunt progenies, quia non est in eis longa posteritas. Sicut au-
 tem inferius longe editi progenies dicuntur, ita superius proavi, 20
 atavi qui et progenitores appellantur, quasi porro generantes.
 29 Pronepos dictus, quia prope nepotem. Abnepos, quia seiungitur
 a nepote. Est enim inter illum et nepotem pronepos. Adnepos
 30 abnepotis filius. Trinepos adnepotis filius, quia post nepotem
 31 quartus in ordine est, quasi tetranepos. Minores autem non 25
 dicimus, nisi quotiens graduum deficit nomen, ut puta filius,
 nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi isti gradus

3 ign. et nasc. B¹ idem K 4 quia] quam K 5 purium K (pro
 σπόριον?) velut om. K τοῦ hab. K: om. BCT 6 nomen T
 Eosd. effabonios T 7 appellant K austu K cipere C¹
 9 patrem] matrem C¹ latini B 10 quasi (prius) om. K (non A)
 id est] vel T 11 qui] quasi K est om. K 12 pr. enim filium
 K 13 substitutioninis T 14 in om. K 15 amissam B¹: amissum C¹
 16 ex nep. natus est T 17 quoque] que A: om. K 18 quasi . . . gen.
 om. C¹ 20 inferi B¹ edit C¹ dic. prog. B 21 et avi q.
 K: atavique dett. 22 dictos C¹ quasi B sei. ad nepotem C¹
 23 atnepos K 24 adneptis C¹: abneptis T 25 qu. tretanepos C¹
 26 gradum K: gradu T 27 atnepus K: om. C trinepotis T

defecerint, merito iam dicimus minores, sicut et maiores dicimus, post patris, avi, proavi, abavi, atavi, tritavique vocabulum.

DE AGNATIS ET COGNATIS. Agnati dicti eo, quod accedunt pro natis, dum desunt filii. Qui ideo prius in gente agnoscuntur, quia veniunt per virilis sexus personas, veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius neposve ex eo; item patruus. Cognati dicti, quia sunt et ipsi propinquitate cognationis coniuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per feminini sexus personas veniunt, nec sunt agnati, sed alias naturali iure cognati. Proximus, propter proximitatem sanguinis appellatus. Consanguinei vocati, eo quod ex uno sanguine, id est ex uno patris semine sati sunt. Nam semen viri spuma est sanguinis ad instar aquae in scopulos conlissae, quae spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum, quod in calice agitatum spumam albentem reddit. Fratres dicti, eo quod sint ex eodem fructu, id est ex eodem semine nati. Germani vero de eadem genetrice manantes; non, ut multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo fratres ex eodem fructu, germani ex eadem genetrice manantes. Vterini vocati, quod sint ex diversis patribus, et uno utero editi. Nam uterus tantum mulieris est. Quattuor autem modis in Scripturis divinis fratres dici: natura, gente, cognatione, affectu. Natura, ut Esau et Iacob, Andreas et Petrus, Iacobus et Iohannes. Gente, ut omnes Iudaei fratres inter se vocantur in Deuteronomio (15, 25 12): 'Si autem emeris fratrem tuum, qui est Hebraeus.' Et Apostolus (Rom. 9, 3): 'Optabam,' inquit, 'ego Anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israhelitae.' Porro cognatione fratres

2 patres B abavi om. K 3 accidunt B 5 virili s. BT: virilem sexum K 6 ve Gaius Inst. 1, 156: vel codd. it. patrus T 8 habetur K femini C¹ T 11 ex (alt.) om. BC 12 patri C¹ sati K: nati BCT sunt om. B 13 speculos consolis aequae C¹ 16 semine om. C veri T 18 fr. eodem fructus (corr. -tu) C 20 et] ut C¹ nam om. K (non A) 22 dici T: dicti A (fr. d. in scr. div.) BU: dicuntur CK cognitione C¹ 23 Iac. et Ioh. om. BK (non AU) 24 fratres om. B¹ 25 tuum om. T et paulus Apost. K: paulus et (expunct.) Apost. C (non A) 26 inquit ego om. K (non AU) 27 a Christo usque carnem A: a Chr. p. f. m. (om. qui . . . car.) K 28 cognatio B¹

vocantur, qui sunt de una familia, id est patria ; quas Latini
 paternitates interpretantur, cum ex una radice multa generis
 turba diffunditur. Et in Genesi dixit Abraham ad Loth (13,
 8): 'Non sit rixa inter me et te et inter pastores tuos et pas-
 tores meos, quia omnes fratres nos sumus.' Et certe Loth non
 10 erat frater Abrahæ, sed filius fratris eius Aram. Quarto modo
 affectu fratres dici, qui in duo scinduntur: spiritale et commune.
 Spiritale, quo omnes Christiani fratres vocamur, ut (Psalm. 133,
 1): 'Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in
 unum.' In commune, cum et omnes homines ex uno patre 10
 nati pari inter nos germanitate coniungimur, Scriptura loquente
 (Isai. 66, 5): 'Dicite his qui oderunt vos: Fratres nostri vos
 11 estis.' Germana ita intellegitur ut germanus, eadem genetrice
 12 manans. Soror autem, ut frater. Nam soror est ex eodem
 semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis ha- 15
 13 beatur. Fratres patruales dicti, eo quod patres eorum germani
 14 fratres inter se fuerunt. Consobrini vero vocati, qui aut ex
 sorore et fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi con-
 15 sorini. Fratrueles autem materterae filii sunt. Sobrini
 16 consobrinorum filii. Tius Graecum est. Patruus frater patris 20
 est, quasi pater alius. Vnde et moriente patre pupillum prior
 17 patruus suscipit, et quasi filium lege tuetur. Avunculus est
 matris frater, cuius nomen formam diminutivi habere videtur,
 18 quia ab avo venire monstratur. Amita est soror patris quasi
 alia mater. Matertera est soror matris, quasi mater altera. 25
 19 Socer est, qui filiam dedit. Gener est, qui filiam duxit. Gener

1 vocabitur C¹ fam. una B pareria C¹ latine T 2 una rad.
 multa radice mu. ge. C¹ 3 turba om. B¹ 4 te et int. meos et tuos quia
 K (non A): te et int. p. meos et p. tuos B: te et int. p. tu. et inter p. m.
 C 5 omnes om. K (non A) 7 dici (ex dicti K) BCK: dicti AT
 duos B: duos C¹ scinditur K (non A) 9 hab. . . un.] et cetera K
 (non A) 10 omnes om. K 11 pari] patri CT: om. K coniungimus
 T 13 ita] igitur T 15 quod] quae B agnitionis C¹ habetur B¹
 16 Fratres BT: Fratrum filii CK 17 quia aut C¹T: quia B ex
 sor.] exorare C¹ 18 et fr.] aut ex fr. T consoroni B: consobrini T:
 consabrini C¹ 19 exobrini KC¹ 20 gr. nomen est C 21 mor.]
 discedente B 22 suscepit B¹K est om. A 23 fr. ma. KC (mat)
 (non A) hab. vid.] habetur K¹ (non A) 25 alt. ma. AB: alia ma.
 K 26 est om. K (non A) de.] duxit B est om. K (non A)

autem dictus, quod adsciscatur ad augendum genus. Socer
autem et socrus, quod generum vel nurum sibi adsociant.
Vitricus [est], qui uxorem ex alio viro filium aut filiam habentem **20**
duxit. Et dictus vitricus quasi novitricus, quod a matre super-
5 ducatur novus. Privignus est qui ex alio patre natus est; et **21**
privignus dici putatur quasi privigenus, quia prius genitus.
Vnde et vulgo antenatus. Vocabula a gente haec videntur de- **22**
clinata: genitor, genetrix, agnati, agnae, cognati, cognatae,
progenitores, progenetrices, germani, germanae. ITEM DE **23**
10 PRAEDICTIS AFFINITATIBVS. Auctor mei generis mihi pater est,
ego illi filius aut filia. Patris mei pater mihi avus est, ego illi
nepos, aut neptis. Patris mei avus mihi proavus est, ego
illi pronepos, aut proneptis. Patris mei proavus mihi abavus
est, ego illi abnepos, aut abneptis. Patris mei abavus mihi
15 atavus est, ego illi adnepos, aut adneptis. Patris mei atavus
mihi tritavus est, ego illi trinepos, aut trineptis. DE PATRIVS. **24**
Patris mei frater mihi patruus est, ego illi fratris filius, aut filia.
Patruui mei pater mihi pater magnus est, ego illi filii, aut filiae
fratris filius, aut filia. Patruui mei avus mihi propatruus est, ego
20 illi filii, aut filiae aut nepos, aut neptis. Patruui mei proavus
mihi adpatruus est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia.
DE AMITIS. Patris mei soror mihi amita est, ego illi fratris filius, **25**
aut filia. Amitae meae mater mihi amita magna est, ego illi
filiae fratris filius, aut filia. Amitae meae avia mihi proamita
25 est, ego illi nepotis aut neptis filius, aut filia. Amitae meae
proavia mihi abamita est, ego illi nepotis, aut neptis filius, aut
filia. DE AVUNCVLIS. Matris meae frater mihi avunculus est, **26**
ego illi sororis filius, aut filia. Avunculi mei pater mihi avun-
culus magnus est, ego illi filii sororis filius, aut filia. Avunculi

1 adisciscatur T socerum socr. K¹ 2 adsociant B: adsociat T:
adsociabit (corr. -vit) C 3 est hab. BCU: om. AKT ex om. K¹
4 novitricus T 5 et om. K¹: ut C¹ 6 dictus put. C quia]
quasi KT: vel quasi Arev. 7 andenatus B: antea natus C a
gente om. K (non A) §§ 23-29 Varias lectiones codicum plerumque com-
memorare nolui. Stemma I hab. A² (imperfect.) C (imperfect.) T Stemma
II hab. CKU Stemmata II et I (hoc ordine) hab. BD Stemmata I,
II, III hab. G

mei avus mihi proavunculus est, ego illi filii nepos, aut neptis.
 Avunculi mei proavus mihi abavunculus est, ego illi neptis filius,
 27 aut filia. DE MATERTERIS. Matris meae soror mihi matertera
 est, ego illi sororis filius, aut filia. Materterae meae soror mihi
 matertera magna est, ego illi sororis nepos, aut neptis. Aviae 5
 meae soror mihi abmatertera est, ego illi pronepos sororis, aut
 pronepotis. Proaviae meae soror mihi promatertera est, ego
 illi neptis filius, aut filia.

Stemmata dicuntur ramusculi, quos advocati faciunt in genere, 28 cum gradus cognationum partiuntur, ut puta ille filius, ille pater, ille avus, ille agnatus, et ceteri, quorum figurae haec :

STEMMA I

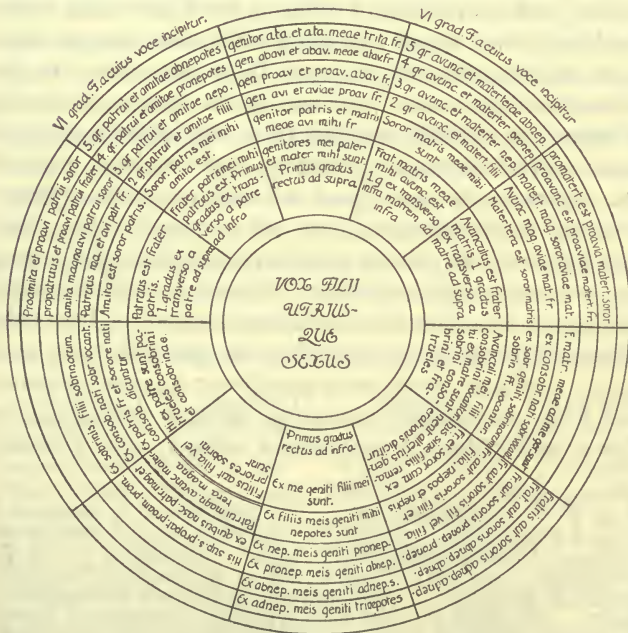
§ 28 St. . . . fig. haec om. D 1 quos] quod C 2 patiuntur KT
utpote C: puta (om. ut) TU pat. avus ille agnatus et cognatus et
cet. T 3 cetera CK fig. haec esse debent CK: figura est T

STEMMA II

[illegible]

Haec consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus 29
dirimens usque ad ultimum gradum subtraxerit, et propinquitas
esse desierit, eam rursus lex matrimonii vinculo repetit, et quo-
dam modo revocat fugientem. Ideo autem usque ad sextum
5 generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex
aetatibus mundi generatio et hominis status finitur, ita propin-
quitas generis tot gradibus terminaretur.

STEMMA III

§ 29 Haec cons. . . termin. ante § 23 CK 3 vinculum CK (non A)
repetet B¹TU (non A) quodammodo] quemadmodum C 5 sicut
om. K

VII DE CONIVGIIS. Vir sexum significat, non coniugium, nisi
 2 adieceris vir eius. Maritus vero etiam sine adiectione coniugem
 sonat; et a mare maritus, quasi mas. Est enim nomen primae
 positionis, quod facit in diminutione masculus, in derivatione
 3 maritus. Sponsus ab spondendo vocatus. Nam ante usum 5
 tabellarum matrimonii cautiones sibi invicem emittebant, in
 quibus spondebant se invicem consentire in iura matrimonii,
 4 et fideiussores dabant. Vnde admissum est ut sponsum dica-
 mus virum, ab spondendo, et sponsam similiter. Ceterum pro-
 prie spondere velle est. Ergo sponsus non quia promittitur, 10
 5 sed quia spondet et sponsores dat. Arrabo dicta, quasi arra
 bona. Quod enim datur pro coniugio, benè datur, quia coniu-
 gium bonum est. Quod vero causa fornicationis aut adulterii,
 6 malum est, idcirco arrabo non est. Dicta autem arra a re, pro
 qua traditur. Est autem arra non solum sponsio coniugalís, 15
 sed etiam pro qualibet promissa re, ut aut reddatur aut con-
 7 pleatur. Proci nuptiarum petitores, a procando et petendo
 8 dicti. Pronuba dicta, eo quod nubentibus praeest, quaeque
 nubentem viro coniungit. Ipsa est et paranympa. Nam
 nympa sponsa in nuptiis; et nympa pro lavationis officio, quod 20
 9 et ad nomen nubentis adluditur. Coniuges appellati propter
 iugum, quod inponitur matrimonio coniungendis. Iugo enim
 nubentes subici solent, propter futuram concordiam, ne sepa-
 rentur. Coniuges autem verius appellantur a prima desponsa-
 tionis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur coniugalís con- 25
 cubitus; sicut Maria Ioseph coniux vocatur, inter quos nec

2 coniugium *K* 3 a marte *T* 4 quod] quae *B*¹ masc. et in der.
B: om. *T* 5 spondo *BK* 6 tabellarius *K* cautionem *K*
 emitabant *T* (*pro im*-?) 7 in] iu *T*¹ ius *T*² 8 et fide et iussores *T*
 10 sponderi puellae est *Serv.* ad *Aen.* 10, 79 promittit *K* 11 dat
 sua voluntate *C* (*non AU*) qu. ar. bo. om. *K* (*non A*) quia si *C*¹
 12 enim] est *K* (*non A*) 14 ar. arra bono non *K* (*non A*): arra bon *T*
 (*non U*) Di. est au. *B* 16 etiam et pro *AC* re prom. *K*: prom.
 (*om.* re) *CT* (*vid. infra*) ut aut redd. aut co. *ACK*: data ut co. *B*:
 reddant aut co. *T* 17 Proti nuptiarum *B*¹ a om. *C*¹ procando ut
vid. *T*¹ (*cf.* X. 214): precando (*praec*-) *CKT*²: pretando *B*¹ 19 virum
K est] et *T* ante corr. 20 quod] quia *B* 21 ad om. *C*¹ con-
 iungentes *C*¹ 25 quaevis *C*¹: quodvis *B* int. eos adh. *T*: adh. (*om.*
 int. eos) *C*¹

fuerat nec futura erat carnis ulla commixtio. Nuptae dictae, **10**
 quod vultus suos velent. Translatum nomen a nubibus, quibus
 tegitur caelum. Vnde et nuptiae dicuntur, quod ibi primum
 nubentium capita velantur. Obnubere enim cooperire est.
5 Cuius contraria innuba, hoc est innupta, quae adhuc vultum **11**
 suum non velat. Vxores vocatae, quasi unxiores. Moris enim **12**
 erat antiquitus ut nubentes puellae simul venirent ad limen
 mariti, et postes, antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis
 et oleo unguerent. Et inde uxores dictae, quasi unxiores :
10 quae ideo vetabantur limina calcare, quod illic ianuae et coeant
 et separentur. Matrona est quae iam nupsit, et dicta matrona, **13**
 quasi mater nati, vel quia iam mater fieri potest, unde et
 matrimonium dictum. Distinguitur autem inter matronam et
 matrem, et matrem et matremfamilias. Nam matronae, quia
15 iam in matrimonium convenerunt : matres, quia genuerunt :
 matresfamilias, quia per quandam iuris sollemnitatem in familiam
 mariti transierunt. Monogamus dictus, quia uni tantum nupsit. **14**
 Μόνον enim apud Graecos unum dicitur, γάμος nuptiae inter-
 pretantur. Digamus autem et trigamus a numero uxorum vo- **15**
20 catus, quasi duabus, vel tribus maritus. Vidua vocata, quod **16**
 cum viro duo non fuerit, nec circa consortium alterius viri post
 mortem coniugis primi adhaeserit. Nam quae alteri post mor-
 tem prioris viri nupserint, viduae non dicuntur. Item vidua

1 erat] est C ¹	ulla] illa T	dicuntur B	di. eo quod K
2 translatus T	3 nuptae (-te) KT	4 velentur K	5 Cui K in-
nubiba C ¹	6 velet T ante corr.	qu. uxiores T ante corr. : qu.	
unxores Servius ad Aen. 4, 45 ⁸	8 potes T ante corr.	ornarentur	
B	9 et] e K	10 utebantur T	limen K
12 vel om. K	iam om. K	14 et matrem om. BC ¹ K	illae B
om. K (non A)	15 iam om. BK (non A)	matrimonio K	nam
qu. gen. om. K (non A)	16 in familia matri K (non A)	17 unius	
BCT	18 ap. Gr. om. B ¹	γάμος n. i. om. K (non A)	19 Dicamus et
A : Bigammus au. vel K	uxorem C ¹	vocatur C ¹ K : vocantus	
(sic) A	20 qu. . . mar. om. K (non A)	maritis B ¹	21 duo
non fu. T ² ut vid. : duo fu. ABCKT ¹	fuerit T ¹ ut vid. : -int ABCKT ²		
ut vid.	quae autem nec ci. K (non A)	vi. quae post K (non	
A)	22 coni. . . mortem om. K (non A)	adh.] deserit T ² (T ¹	
n. l.)	23 nupserit T	it. viduae vocatae K (non A)	

dicta, quod sola sit, nec circa consortium viri coniugalia iura
 17 custodiat. Fratris uxor fratrissa vocatur. Mariti frater levir
 dicitur. Duorum inter se fratrum uxores ianetrices vocantur,
 quasi eandem ianuam terentes, vel per eandem ianuam iter ha-
 18 bentes. Viri soror galos appellatur. Sororis vir speciale nomen
 19 non habet, nec uxoris frater. Matrimonium est nubilium
 20 iusta conventio et condicio. Coniugium est legitimarum per-
 sonarum inter se coeundi et copulandi nuptiae: coniugium
 dictum quia coniuncti sunt, vel a iugo quo in nuptiis copu-
 21 lantur, ne resolvi aut separari possint. Conubium autem non
 a nupta, sed a nubendo formatum. Dicitur autem conubium,
 cum aequales in nuptias coeunt, ut puta cives Romani, pari
 utique dignitate. Conubium autem non est, cum civis Romanus
 cum Latina iungitur. Quotiens autem conubium non est, filii
 22 patrem non sequuntur. Hymenaeus dicitur a quodam Hy- 15
 menaeo, qui primus prospere usus est nuptiis, vel ἀπὸ τοῦ ὑμένος,
 23 quae membrana virginitatis est claustrum. Contubernium est
 ad tempus coeundi conventio; unde et tabernaculum, quod
 24 modo huc, modo illuc praefigitur. Repudium est quod sub
 25 testimonio testium vel praesenti vel absenti mittitur. Divortium 20
 est quotienscumque dissoluto matrimonio alter eorum alteras
 nuptias sequitur. Divortium autem dictum a flexu viarum, hoc
 26 est, viae in diversa tendentes. Frivolum est cum eo animo
 separantur, ut rursum ad se invicem revertantur. Nam frivolus
 est velut quassae mentis et fluxae, nec stabilis. Proprie autem 25
 27 frivola vocantur fictilia vasa inutilia. Tribus autem ob causis

1 solae sint <i>K</i> (<i>non A</i>)	circa] ira <i>K</i> (<i>non A</i>)	2 custodiant <i>K</i>
levis <i>B</i> ¹	3 ianitrices <i>K</i>	5 glos <i>edd.</i> app.] dicitur <i>C</i>
om. <i>T</i>	nobilium <i>CKT</i>	7 iuxta <i>T</i> int. se pers. <i>B</i>
coniug. <i>T</i>	9 vel] ve <i>K</i>	quod <i>C</i> ¹ : om. <i>T</i>
10 aut] et <i>T</i>	11 ad nubendo <i>B</i>	post di. au. co. seq. formam
dim. <i>etc.</i> (vi. 17) in <i>A</i> (<i>non in D</i>)	12 in om. <i>T</i>	par utique an
paratique <i>inc.</i> <i>T</i>	13 non om. <i>T</i> ¹	17 quem me. <i>B</i> ¹
<i>T</i>	20 vel abs. om. <i>K</i> (<i>non D</i>)	21 quotiens diss. <i>T</i>
<i>DK</i>	variarum <i>B</i> ¹	hoc . . . tend. om. <i>K</i> (<i>non D</i>)
23 vias <i>codd.</i> (<i>et Isid.</i> ?)	diversos ut <i>vid.</i> <i>T</i> ¹ (<i>non D</i>)	24 sepa-
rentur <i>T</i>	fribulum <i>K</i>	25 ve. quasi se mentis <i>T</i>
et fl. <i>K</i> : effluxae <i>C</i> ¹ : et effl. <i>BT</i>	stabiles <i>BK</i>	26 ob <i>B</i> ¹ <i>TU</i> : om.
<i>C</i> : e <i>K</i> : ab <i>dett.</i>		

ducitur uxor : prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi
 (1, 28) : 'Et benedixit eos,' dicens : 'Crescite et multipli-
 camini' : secunda causa adiutorii, de qua ibi in Genesi dicitur
 (2, 18) : 'Non est bonum esse hominem solum ; faciamus ei
 5 adiutorium simile' : tertia causa incontinentiae, unde dicit
 Apostolus, ut (1 Cor. 7, 9) : 'Qui se non continet, nubat.' In 28
 eligendo marito quattuor spectari solent : virtus, genus, pulchri-
 tudo, sapientia. Ex his sapientia potentior est ad amoris
 affectum. Refert haec quattuor Vergilius de Aenea, quod his
 10 Dido impulsus est in amorem eius (Aen. 4, 11-14) :

Pulchritudine :

Quam sese ore ferens !

Virtute :

Quam forti pectore et armis !

15 Oratione :

Heu quibus ille

iactatus fatis, quae bella exhausta canebat !

Genere :

Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.

20 Item in eligenda uxore quattuor res inpellunt hominem ad 29
 amorem : pulchritudo, genus, divitiae, mores. Melius tamen si
 in ea mores quam pulchritudo quaeratur. Nunc autem illae
 quaeruntur, quas aut divitiae aut forma, non quas probitas
 morum commendat. Ideo autem feminae sub viri potestate 30
 25 consistunt, quia levitate animi plerumque decipiuntur. Vnde
 et aequum erat eas viri auctoritate reprimi. Proinde et veteres
 voluerunt feminas innuptas, quamvis perfectae aetatis essent,
 propter ipsam animi levitatem in tutela consistere.

1 dicitur C¹KT 3 sec. est cau. K (non D) dicitur om. K
 (non D) 4 fac. . . . sim. om. K 5 adiutorem D sim. sui B
 causa om. K (non D) incontinentia C 6 Ap.] paulus K (non D)
 7 expectari codd. 8 ex his . . . Pulc. om. D est pot. K 9 effectum
 T ref. autem h. K 12 quem dett. (non D) o. referens K
 14 qua se forte B 16 eu BDT : e C¹K 17 iactus T¹ factis C¹
 18 gen. ut cre. D 19 una C¹ 20 uxore om. K 22 quaeritur K
 (non D) autem om. KM (non D) 23 querentur K (non M) : que ferun-
 tur T 24 commendet C § 30 om. M 25 animi] enim T¹
 27 volunt T

LIBER X

DE VOCABVLIS

I ORIGO quorundam nominum, id est unde veniant, non pene omnibus patet. Proinde quaedam noscendi gratia huic operi interiecimus.

DE QVIBVSDAM VOCABVLIS HOMINVM. Licet origo nominum, unde veniant, a philosophis eam teneat rationem, ut per 5 denominationem homo ab humanitate, sapiens a sapientia nominetur, quia prius sapientia, deinde sapiens; tamen claret alia specialis in origine quorundam nominum causa, sicut homo ab humo, unde proprie homo est appellatus. Ex quibus exempli gratia quaedam in hoc opere posuimus. 10

A

- 2** Aeros, vir fortis et sapiens. Auctor ab augendo dictus. Auctorem autem feminino genere dici non posse. Nam quaedam sunt quae in feminino flecti non possunt, ut cursor. Actor, **3** ab agendo. Alumnus ab alendo vocatus, licet et qui alit et qui alitur alumnus dici potest; id est et qui nutrit et qui nutritur; **4** sed melius tamen qui nutritur. Amicus, per derivationem, **5** quasi animi custos. Dictus autem proprie: amator turpitudinis, quia amore torquetur libidinis: amicus ab hamo, id est, a catena caritatis; unde et hami quod teneant. Amabilis **20** autem, quod sit amore dignus. Amasius, eo quod sit pronus **6** ad amorem. Astutus ab astu vocatus, quod est callidi et cauti

<p>1 Or. . . . interiec. <i>om.</i> MC¹ 5 veniat BCK philophilis B 6 homo] hominum K (non A) 8 hominum T 10 gratia] causa B sap. et for. T² 13 autem <i>om.</i> C T¹ (non W): <i>om.</i> AIKT²U ut vid. V 16 di. al. pot. A 18 animi ABC: amicitiae (-ti-, -ie) IKTW lib. <i>om.</i> KC¹A (non I) qu. AKV: un. et adimi qu. C¹: un. etiam qu. T: un. et amicos U: inde etiam hii qu. W: inde et ami qu. BI am. <i>om.</i> AKUV (non W)</p>	<p>2 nascendi B huic] huius K teneant C per den. <i>om.</i> T¹ 7 quia] quam A claret] de re A 12 Aeros . . . sap. <i>om.</i> T¹ (non A) 14 Act. ab ag.] Auctor ab augendo 15 et qui alit <i>om.</i> K (non A) 17 tam. mel. B nutritur BT¹: nutrit CIK autem <i>om.</i> A amator . . . 19 hamo] amore T² 20 a <i>om.</i> A un. et ami 21 Amasius . . . ad 22 vocatur AC (non IUW) cati K (non AUVW)</p>
--	---

nominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere. Argutus, quia argumentum cito invenit in loquendo. Acer, in unamquamque formam vegetus ac nimius. Alacer, a velocitate et cursu, quasi diceret aliger. Armiger, quod arma gerat. Alacris, 5 laetus : alacer, gestiens et [nullius] rei novitate turbatus. Agilis, ab agendo aliquid celeriter, sicut docilis. Aemulus, eiusdem 7 rei studiosus, quasi imitator et amabilis. Alias inimicus invenitur. Aequus est secundum naturam iustus dictus, ab aequitate, hoc est ab eo quod sit aequalis ; unde et aequitas appellata, ab 10 aequalitate quadam scilicet. Aequaevus, ab eo quod sit alteri aequalis aevo, id est coetaneus. Adrogans, eo quod multum rogetur, et ille fastidiosus sit. Audax proprie pro adrogante ponitur. Animosus, quod sit animis et viribus plenus. Animatus, quasi animo auctus, quasi animo firmatus. Aelatus, pro 8 15 eo quod se ipsum super mensuram suam elevet, dum magnus sibi videtur de his quae agit. Adtollens, quod se elevet et erigat. Ambitiosus, quod honores ambiat. Avidus dictus ab 9 avendo ; avere enim cupere est. Hinc et avarus. Nam quid est avarum esse ? progredi ultra quam sufficit. Avarus ex eo 20 dictus, quod sit avidus auri, et numquam opibus expleatur, et quantum plus habuerit tantum plus cupiat, Flacci super hoc concordante sententia, qui ait (Epp. 1, 2, 56) :

Semper avarus eget.

Et Sallustius (Cat. 11, 3) : 'quod neque avaritia e copia, neque 25 inopia minuatur.' Amarus a sapore translatum nomen habet. 10 Est enim insuavis, nec novit quemquam ad consortium suum aliqua invitare dulcedine. Adulter, violator maritalis pudoris, eo quod alterius torum polluat. Anceps, huc et illuc fluctuans 11

1 fortiter om.	U (non VW)	aliquid om.	T ¹ W (non UV)	2 qui arg.
A (non W)	3 for. viget Iscanus alacer (corr. Al-)	A	4 aliger] aliter	
T	Arm. . . . ger. om.	T (non AW)	5 alarcter C ¹ : alacriter BIK	
nullius om.	T (non I)	8 aequitate]	aequalitate dett.	10 Aequaevus
. . . coact. om.	K	Aequus A	11 id est] idem A	12 rogatur A :
roget B	13 animis]	nimis T ¹	virtutibus K	14 firmatur C ¹
15 eo om.	C	supra B	suam om.	K (non A)
de C ¹	er. et el. B	adlevet K (non A)	20 auri] avari T	
21 quanto amplius A	tanto AC	22 concordantes C ¹	24 quod]	
quam B	vel avaritiae co. : avaritiae co.	T	27 dulc. om.	A

ac dubius istud an illud capiat, et in qua parte declinet anxius.
 Atrox, quod sit tetrus moribus. Abstemius, a temeto, id est
 vino, quasi abstinens a vino. [Adfinis.] Ablactatus, quod
 12 sit a lacte ablatus. Aeger, quod agatur infirmitate vel tristitia
 ad tempus. Aegrotus, quod sit aeger frequentius, sicut iratus 5
 et iracundus. Aerumnosus a rumine dictus, quod per inopiam
 13 miser factus esuriat et sitiatur. Auspex, eo quod avium auspicia
 intendat, sicut auceps quod aves capiat. Astrosus ab astro
 14 dictus, quasi malo sidere natus. Aenormis, eo quod normam
 et mensuram excedat. Abactor est fur iumentorum et peco- 10
 15 rum, quem vulgo abigeum vocant, ab abigendo scilicet. Atra-
 tus et albatus: ille a veste nigra, iste ab alba. Advena, eo
 quod aliunde adveniat. Alienigena, quod alieni generis sit,
 et non eius ubi est. [Item] Alienigena, qui ex alia gente
 16 genitus est, et non ex ea ubi est. Accola, eo quod adveniens 15
 terram colat. Agricola, a colendo agro, sicut silvicola. Ad-
 17 secula, eo quod sequatur aliquem lucris causa. Assiduus dice-
 batur apud antiquos qui assibus ad aerarium expensum con-
 ferendis erat, et in negotiis quoque publicis frequens; unde et
 18 per S, non per D scribendus est. Adparitor nominatus, quod 20
 appareat et videatur et praesto sit ad obsequium. Adtentus,
 19 ut aliquid audiens teneat. Adtonitus, veluti furore quodam
 instinctus atque stupefactus; dictus autem adtonitus a toni-
 truum strepitu, quasi tonitru obstupefactus et vicino fulgori

1 an illat C¹ capit K: cupit B declinat K anxius om. K:
 nov. lemma ACTW 2 a temeto B: antemeto K 3 Adf. hab. C¹T:
 om. BIK quod] quia C 4 sit] est T¹ ablactatus C¹ Ager
 C¹ 5 quia sit B 6 iracundi B a rumen eo dic. A 7 Aruspex
 (ex Al-) A 8 quod (alt.)] quo T Astrosius T 9 male T
 10 excedit B (non A) Abactor C¹ 11 ambigeum T: abieciunium A:
 abiiec*** B: abilegium C: abiiecium ut vid. K Atram iste albatus
 T² (T¹ n. l., Atromus?) Atramus et alb. BC¹I: Atratus et abatus A:
 Atruus et alb. K 12 veste] verne C¹ 13 Alien. . . est om. C¹ al.
 gen. T¹: alienae gentis B: alienae regionis KT²ID (sed aliene ex aliege)
 14 item BIT²: iter C¹: om. AKT¹ 15 Accola . . . colat om. AK
 (non U) 16 Agr. . . silv. post obsequium (§ 18) T sivecula A
 18 assibus] assiduus T² ad aestrium exp. A: ad aerarii expensam
 recc. compendies (corr. -dis) erat A 20 scribendum B (non A)
 quod app. om. A 21 praestus sit A 22 audiat K (non A)
 23 tonitrum str. T: tonitruo str. B 24 tonitru obst. AK: tronitruo
 obst. B: tonitruo obst. C: tonitru abst. T et] aut K (non A)

aut tactu proximus. Adlectus, quod sit palam electus. Abactus, 20
 quod sit ab actu remotus. Abortivus, eo quod non oriatur,
 sed aboriatur et excidat. Adoptivus, quia est optatus palam
 in filium. Ambo, ab eo quod est ἀμφω, nomen de Graeco 21
 5 Latinum factum, littera tertia demutata. Alius [e multis dici-
 tur]. Alter [vero e duobus]. Aequimanus appellatur utraque
 manu gladium tenens.

B

Beatus dictus quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod 22
 10 vellet et nihil patiundo quod nollet. Ille autem vere beatus
 est qui et habet omnia quae vult bona, et nihil vult male. Ex
 his enim duobus beatus homo efficitur. Bonus a venustate 23
 corporis creditur dictus: postea et ad animum translatum nomen.
 Eum autem dicimus bonum cui non praevallet malum: eumque
 15 optimum qui peccat minimum. Benignus est vir sponte ad 24
 benefaciendum paratus et dulcis adloquio. Non autem multum
 distat benignus a bono, quia et ipse ad benefaciendum videtur
 expositus. Sed in eo differt quia potest bonus esse et tristior,
 et bene quidem facere et praestare quod poscitur, non tamen
 20 suavis esse novit consortio; benignus autem sua cunctos novit
 invitare dulcedine. Beneficus a benefaciendo alteri dictus; unde 25
 et beneficentia vocatur, quae proximo prode est. Benivolus, 26
 quia bene vult. Non tamen dicimus benevolus, sicut nec male-
 volus. Saepe enim ex duabus partibus compositum nomen aut
 25 priorem aut sequentem litteram corrumpit. Nam benevolentia
 absurdum sonat. Blandus, dulcis et invitans ad familiaritatem 27

1 aut] a B prius C¹ 2 actu] aucto A Abort. . . fil.
 om. C¹ 3 ab. excedat A quia] eo quod B (non Reg.) est
 ortatus in K: est exortatus in T² (T¹ n. l.) (non AD Reg.) 4 nomen
 e gr. (corr. nomine gr.) A 5 in lat. ABG Rem. fac. est A (non
 G) Alius . . . duobus hab. CTU Mon.: om. K: Alius alter (cett. om.)
 ABDG¹ I Reg. Rem. e (prius)] de ut vid. T¹: et ut vid. U¹ 6 du.
 vocatur CT² U Rem. Aequimanus . . . tenens om. T app. qui
 utraque manum (corr. -nu) gladium incunctanter utitur C (non Reg. Rem.)
 10 vellet AB² C¹ IT: vellet B¹ C²: vellit K et ni. . . no. om. K
 nollet ABI: nolet TC¹: nolit C² 11 qui et] et qui C vult (alt.)
 om. T 12 vestate B¹: nustate C¹ 13 ad om. T 18 quia]
 quod B tristitior C¹ 20 novit esse K: est nobis A 21 ad
 benefaciendum B 22 benefacientia T 23 dic. benovolus C¹

- 28 sui. Brutus, quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudentia. Vnde et ille Iunius Brutus ex sorore Tarquinii Superbi genitus, cum eundem casum timeret quem frater inciderat, qui ob divitias et prudentiam ab avunculo fuerat occisus, utilem temporis stultitiam simulavit. Vnde etiam Brutus est 5
29 cognominatus, dum vocaretur Iunius. [Burrus.] Balbus a balando potius quam loquendo dictus. Verba enim non explicat. Inde et blaesus, quia verba frangit. Bucco, garrulus, quod ceteros oris loquacitate, non sensu exsuperet. Biliosus, 30
31 quod sit semper tristis, ab humore nigro qui bilis vocatur. Burrus, stultus, ineptus. Biothanatus, quod sit bis mortuus. Θάνατος enim Graeco sermone mors dicitur.

C

- 32 Clarus, a caelo, quod splendeat. Vnde et clara dies pro splendore caeli. Celsus a caelo dictus, quod sit sublimis et 15
33 altus, quasi caelestis. Castus primum a castratione nuncupatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari qui perpetuam
34 libidinis abstinentiam pollicebantur. Caeles dictus, quia iter sibi facit ad caelum. Caelebs, conubii expers, qualia sunt numina in caelo, quae absque coniugiis sunt. Et caelebs dictus 20
quasi caelo beatus. Caelicola, eo quod caelum colat; est enim
35 angelus. Continens non solum in castitate dicitur, sed et in cibo et potu, in ira quoque et vexatione mentis et detrahendi libidine. Et continens, quod se a multis malis absteineat.
36 Clemens, misericors, ab eo quod cluat, id est protegat et tuea- 25
37 tur, sicut solet patronus clientem. Concors a coniunctione cordis est appellatus. Nam sicut consors dicitur qui sortem

3 timerent *B* 4 ab. *om.* *T* 6 voca*** *T*¹ Burrus *C*: Burrus
rubus (*pro* rufus) et niger *T*: *om.* *BIK Reg.* a balando *B*¹: ab aldo *A*
8 inde et *om.* *K* (*non A*) 9 quod] quia *B* uris *B*¹: orsi *K*
sexu *K* exuperit *K* 10 Bobarrus *K*: Boburrus *M* 11 Botha-
natus *K* quod sit *B*: quid sit *T*: quod est *CIK* 14 pro] prop-
ter *C* 16 pri. a cast. primum *B* 19 Caelebs . . . beatus *post*
angelus *T* qualia] quia *C*¹ nomina *codd.* 20 qui *B* coniugii
KT (*non I*) cebs *B* 22 dicitur *om.* *C* 23 po. et ira *T* 24 libi-
dinem *KC*¹ quia se *B* abstineant *K* 26 Consors a coniu-
gatione *T* (*non I*)

iungit, ita ille concors dicitur qui corde iungitur. Contionator. 38
 Consolator, adlocutor. Et inde dictus consolator, quod soli se
 adplicat cui loquitur, et solitudinem levat adloquio suo. Hinc
 et solacium. Consultus est qui consultitur; cui contrarius est 39
 5 inconsultus, qui non accipit consilium. Constans dictus quod 40
 undique stat, nec in aliquam partem declinari potest. Confi-
 dens, quod sit in cunctis fiducia plenus. Vnde et Caecilius
 (246):

Si confidentiam adhibes, confide omnia.

10 Cautus a cavendo dictus. Callidus, fraudulentus, quia celare 41
 novit, et male peritus. Callidum autem veteres non pro astuto
 tantum, sed etiam pro astute docto ponebant. Hunc et versu-
 tum, ab eo quod animum cito vertat. Cupidus a capiando mul- 42
 tum, id est accipiando, vocatus. Clamosus, quasi calamosus, a
 15 calamo; scilicet quod sonet. Calumniator, falsi criminis accusa-
 tor; a calvendo, id est frustrando et decipiando, dictus. Calcu- 43
 lator, a calculis, id est lapillis minutis, quos antiqui in manu
 tenentes numeros conponebant. Conpilator, qui aliena dicta 44
 suis praemiscet, sicut solent pigmentarii in pila diversa mixta con-
 20 tundere. Hoc scelere quondam accusabatur Mantuanus ille
 vates, cum quosdam versus Homeri transferens suis permiscuis-
 set et conpilator veterum ab aemulis diceretur. Ille respondit:
 'Magnarum esse virium clavam Herculi extorquere de manu.'
 Contumax, ab eo quod contemnat. Chromaticus, quia non con- 45
 25 funditur nec colorem mutat. Graece enim χρωμα color vocatur.
 Contumeliosus, quia velox est et tumet verbis iniuriarum. Contem- 46

i corde iun.] cor iungit *T*: sorte iungitur *B* (*non AI*) Cont.
om. B¹K (*non AI*): Cont. multitudinis adlocutor *CT*² (*non U*) 2 Cons.
 unius (-nus) adl. *CT*² (*non U*) 3 cui] qui *BIT* adloquia *K*
 4 consolatur *B* est *om. C* 5 inconsolatus *K* quia *K* non
om. T¹ dic. est qu. *C* quod] qui *B* 7 cicilius *codd.* (civilius
A: cilicius *M*) 9 si *om. MT* (*non ADIU*) adhibes (adi-) *ABCD*:
 adhibens (adi-) *KM*: habes (ab-) *ITU* 10 a caute eundo *T*² quia]
 qui *B* 12 astuda et docto *K* et *om. T* 13 ab *om. C* cap.]
 cupendo *K* 14 Cl. qu. clamosus *T*¹ 15 quod] quia *B* § 43 *om. K*
 (*non A*) 17 quas *B*: quod *T* 19 permiscet et sicut *B* solet
 pigmenta *K* 21 homeris suis (*om. transf.*) *K* permiscuis sed ut
 comp. *C*¹ 23 clavem *B* 24 quia] quod *B* 25 greci . . . vocant *K*
 26 quia] quod *B* tum. in ver. *K*

tiosus ab intentione vocatus, qui non ratione aliquid, sed sola
 47 pertinacia vindicat. Contemptibilis, vel quia contemptui habilis,
 48 vel quia contemptus et vilis, id est sine honore. Crudelis, hoc
 est crudus, quem Graeci *ὀμδν* appellant per translationem, quasi
 49 non coctus nec esui habilis. Est enim asper et durus. Carni- 5
 fex, quod carnem afficiat. Crucarius, eo quod sit cruce dignus.
 Collega a conligatione societatis et amicitiae complexu dictus.
 50 Coaetaneus, quasi conpar aetatis. Complex, quia uno peccato
 vel crimine alteri est adplicatus ad malum; ad bonum vero
 51 numquam dicimus conplicem. Consors, eo quod ad eum pars 10
 pertinet bonorum. Nam sortem veteres pro parte ponebant.
 Consors ergo, quod sit communis sorte, sicut dissors dissimilis
 52 sorte. Celer appellatus a celeritate, quia quod usus exigit velo-
 cius facit. Confinalis, ab eo quod sit genere vel loco adfinis.
 53 Colonus a colonia vel ab agro colendo dictus. Cognitor a cog- 15
 noscendo causam dictus.

Curator, quod curam ferat pueris, qui adhuc eius aetatis sunt
 ut negotia sua satis administrare non possint. Clientes prius
 54 colientes dicebantur, a colendis patronis. [Captus.] Captivus
 dicitur quasi capite deminutus; ingenuitatis enim fortuna ab 20
 eo excidit, unde et ab iuris peritis capite deminutus dicitur.
 55 Colomis a columna vocatus, eo quod erectus et firmissimus sit.
 56 Comtus a coma dictus, quod sit formosus capillis, vel quia
 57 comam nutrit. Calamistratus, a calamistro, id est aco ferreo in
 calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur, ut crispi 25

1 qui] quia T 2 Cont. id est A¹: Cont. qui contemnet vilis id est
 A²: Cont. vel quia contemptui abilis id est C¹: Cont. vel quia contemptus
 et vilis id est K cont. hab.] contemnet viavilis B: contemptus avilis D
 3 onere K hoc] id B 5 erui abilis C¹: est biabilis B 6 quod]
 quia B efficiat *Arev. (ex Don. ad Hec. 441)* 8 Complexus K quia]
 quod B 9 ad bonum om. T 10 eum om. A 11 pertineret C¹
 12 consors ergo . . . diss. sorte *post* facit (§ 52) ABCDIK discors B¹:
 discor T 13 sortis T quia] qua T quod] quam B¹ 14 Conf.
 eo B 18 Clien. . . patro. om. B¹ colientes prius C 19 Captus
hab. A (in fine § 53) CI: om. B¹KT 20 dictus AB fort. enim BCI:
 enim om. T ab eo om. T 21 ab] ad KT peritus BT
 22 colomna C¹K fortissimus B §§ 56-57 *post* § 58 T
 23 capillus T 24 a quo fer. C¹ 25 fecto T: facta B

sint: quem in cinere calefacere solent qui capillos crispant, ut
calamistrati sint. Corpulentus, quod sit corpore validus et lentis 58
carnibus. Crassus, a sagina corporis, a creando carnes. Come-
sor, a comedendo satis. Est enim gulae ac ventri inmoderate
5 deditus. Caupo, pessimus de vino aquam faciens. Candidus 59
[bonus, candens].

Canus dictus a candido; et candidus quasi candor datus.
Studio enim accedit candor. Nam album vocari natura est.
Crispus. Clodus. Curvus. Caecus appellatus, quod careat 60
10 visum. Est enim luminibus amissis. Caecus est qui utroque
oculo non videt. Caducus a cadendo dictus. Idem lunaticus 61
eo quod [certo lunae tempore patiat]. Confusus a confes-
sione sceleris appellatus. Inde et confusio. Convulsus dicitur, 62
cui sua vi aliqua adimuntur. Vnde et convulsa navis, cui
15 eminentia vi tempestatis adimuntur, ut Vergilius (Aen. 1, 383):

Vix septem convulsae undis,

quasi mutilatae. Consumptus, totus sumptus et devoratus. 63
Conciliatrix ob societatem flagitiosae consensionis dicta, eo
quod intercurrat alienumque nundinet corpus. Hanc etiam et
20 lenonem vocant. Circumforanus, qui advocationum causa cir- 64
cum fora et conventus vagatur. Collegiatus. Carpentarius.

D

Dominus per derivationem dictus, quod domui praesit. Diser- 65
tus, doctus, a disserendo dictus: disposite enim disserit. Doctus,
25 a dicendo. Inde et dictor. Docilis, non quod sit doctus, sed quia 66

1 quem] quam *codd.* (et in *marg. scriba saec. ixⁱ adscripsit* stram Varro
fingit in *K.* Cf. *Charis. I, 80, 12*) in crine *C* quia cap. ut
vid. T ante corr. 3 Crassus . . . carn. *om. T* 5 facit *K (non A)*
Candidus *om. K (non A)* 6 bonus, candens *hab. T: om. ABCIK*
8 accedet *T: accidit B* 9 Crispus *om. T: Crispus, Clodus, Curvus*
om. K caret *T* 10 visum *A (-su BCT): lumen K* est (*alt.*)
om. C 11 idem] id est *K* 12 eo quod . . . pat. *hab. CT: om.*
K: certo . . . pat. om. BI confessione *BCI: confusione KT*
14 sua vi] suave *K: sua C* cui] cuius *B* 15 ut] unde *B* 17 multi
late *K* 18 flagiosae *C* 19 quod *om. T* alienum et nund. *B*
20 leonem *BCⁱ* 21 circumforat *B* vocatur *BK: vagatus C*
Coll. Carp. *om. K (non A)* 23 domui *om. Cⁱ* 25 dicendo etiam *AI*
inde et dictor do. *CKTI (Do. nov. lemm.)*: dictus inde et dicitur do. *A*:
dictus inde et dictor do. *B*: inde et doctor do. *Arev.*

- doceri potest : est enim ingeniosus et ad discendum aptus. Disci-
67 pulus a disciplina dictus : disciplina autem a discendo vocata.
 Dispensator vocatur, cui creditur administratio pecuniarum. Et
 ideo dispensator quia prius qui dabant pecuniam non numera-
68 bant eam, sed adpendebant. Dives ab aere vocatus. Decorus, ⁵
 perfectus, a decem. [Dulcis.] Decens, conpositus, a numero
69 decem dictus. Hinc et decorus et decibilis. Directus, eo quod
 in rectum vadit. Dilectus a diligentia. Haec sunt enim signa
70 diligendi. Delibutus, de oleo unctus, ut athletae solent, vel
 in cereumate pueri. Hinc et (Ter. Phorm. 856) 'delibutum ¹⁰
 gaudio,' id est perfusum vel plenum. Delicatus, quod sit deliciis
71 pastus, vivens in epulis et nitore corporis. Defessus, semper
 infirmus, quasi diu fessus. Debilis, quod per bilem factus sit
 fragilis. Bilis enim humor est afficiens corpus. Decolor, quod
72 desit illi color. Desperatus vulgo vocatur malus ac perditus ¹⁵
 nec iam ullius prosperae spei. Dicitur autem per similitudinem
 aegrorum qui affecti et sine spe deponuntur. Consuetudo
 autem erat apud veteres ut desperati ante ianuas suas conloca-
 rentur, vel ut extremum spiritum redderent terrae, vel ut possent
 a transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laboraverant ²⁰
73 morbo. Degener, aut ignobilis, aut quod sit inpari genere, aut
74 si dum sit genere optimo natus, inhoneste tamen vivit. De-
 crepitus, quod morti propior quasi ad mortis tenebras vertat,
 sicut crepusculum tempus noctis. Alii dicunt decrepitum non
 qui senectute avulsus est, sed qui iam crepare desierit, id est ²⁵
75 loqui cessaverit. Depretiatus, ab eo quod sit vilis nec aliquo
 pretio dignus. Dirus, praeparcus et teter, quasi divina ira in
 id actus. Nam dirum dicitur quod divina infertur ira. Alias

1 possit *B* est *om.* *T* dicendum *K* 2 disciplina *au.* *T*
 3 vocatus *K* 4 quia] pecuniarum *T* adnumerabant *B* 5 ab
 aere] habere *T*¹ : ab habere *dett.* 6 Dulcis *om.* *BT* : hab. *CIK* 8 in
om. *K* sig. dil. Diligens *C*¹ 10 certamate *A* : certamine *dett.* :
 ceromate *Arev.* 12 epula *T* Defensus *C*¹ 16 illius *K*
an dic. *au.* depositus per? 18 ut disperanti *A* : ut dum desperati *K*
 19 spiritum] usum *AK* 20 laboraverunt *CK* 22 opt. gen. *C*
 23 quia *B* mortis propior *K* : mortis propior *B*¹*C*¹ *T* fort. recte
 vertit *K* 25 qui (*alt.*)] si *C* id est . . . cess. *om.* *T*

dirus, magnus. Dehiscens, valde hiscens. Hic enim 'de' au- 76
gentis est, ut (Ter. Heaut. 825): 'deamo te, Syre.' Despiciens,
eo quod deorsum aspiciat vel contemptui habeat. Dolosus, in-
sidiosus vel malignus, ab eo quod deludat. Vt enim decipiat,
5 occultam malitiam blandis sermonibus ornat. Dubius, incertus; 77
quasi duarum viarum. Delator dictus eo quod detegit quod
latebat. Dilator, quia differt ad proferendum. Desidiosus,
tardus, piger, a desidendo vocatus, id est valde sedendo. Idem
et resides a residendo. 'De' enim hic augmentis est. Delerus, 78
10 mente defectus per aetatem, ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, vel quod a recto
ordine et quasi a lira aberret. Lira est enim arationis genus,
cum agricolae facta semente dirigunt sulcos, in quos omnis
seges decurrit. Demens, idem qui amens; id est sine mente, 79
vel quod diminutionem habeat mentis. Desipiens, eo quod
15 minus sapere incipit quam quod solebat. Damnatus et dam- 80
nabilis: quorum prior iam addictus est, sequens potest addici.
Degulator, quod gulae sit deditus.

E

Eloquens, profusus eloquio. Exertus, in loquendo expe- 81
20 ditus. Exerere enim proferre vel expedire est. Eruditus, quia
non rudis, sed iam doctus. Expertus, multum peritus. 'Ex' 82
enim hic pro valde ponitur. Expers vero, qui est extra peritiam
et intellectum. Exornatus, valde ornatus. 'Ex' enim pro
valde ponitur, sicut excelsus, quasi valde celsus, et eximius,
25 quasi valde eminens. Efficax dictus, quia nullam difficultatem 83
habet in qualibet re facienda. Hinc et efficiens a faciendo

1 Discens *K* (non *A*): Desciens *T*² scens *C*¹: sciens *B*¹ *KT*:
saepe *A* 2 ut] *om. TBI*: est *D* de. desire *T*¹: de amore desiderare
BCDI (non *A*) 3 asp.] aspiciens *B* 4 eludat *B*: *om. K* 5 maliti-
tiam *T* **nat *T*¹: sonat *T*² qu. inc. *T* 6 detegit *BKT*
7 quia] quod *BC* profundum *C*¹ 9 resides *T*: residens *BCIK*
10 aetates *B* ληρεῖν] leran *T*: leram *BCK* quod] quia *B* 11 est
om. B aratione *K*: orationis *C*¹ 12 facto *B* quos omnisulco
seges *T*: quo sulco omnes seges *K* 13 idem qui a. *A*: idemque a.
BCKT 14 habet *T*: abet et *C*¹ 16 est *om. C* potest] iam *B*
adici *K* 19 fusus *K* 20 quia] quasi *C*: tamquam *T*² 21 sed etiam *C*¹
22 hic *om. T* quia est an qui aest *inc. T* 23 ex . . . pon. *om. K* (non
A) 24 qu. val. cel. *om. C* et *om. K* 25 difficultam *B* 26 hinc
om. B

- dictus. Exspes, quod sit sine spe. Expers, quia extra partem ;
84 caruit enim partem. Exsors, quia extra sortem est. Exul,
quia extra solum suum est ; quasi trans solum missus, aut extra
solum vagus. Nam exulare dicuntur, qui extra solum eunt.
85 Extorris, quia extra terram suam est ; quasi exteris. Sed pro- 5
prie extorris, cum vi expulsus et cum terrore solo patrio eiectus ;
86 et extorris, ex terra sua pulsus. Extorris, extra terram, aut
87 extra terminos suos, quia exterretur. Exterminator, non ille
qui vulgo dicitur ἀφανισθῆναι, sed qui deicit et expellit a ter-
minis civitatis. Exterminatus, ab eo quod sit extra terminos 10
suos eiectus. [Sic et] Externus, eo quod sit alienae terrae.
88 Egens et egenus, sine gente et sine genere indigentes. [Egenus.]
Exiguus, multum egens. 'Ex' enim pro valde ponitur. Exilis,
89 tenuis, quod possit quamvis per angustum exire. Exesus, quia
percomesus ; est enim aridus, tenuis, exilis. Exhaustus, quia 15
consumptus est et inanis effectus. Exsanguis, quod sit extra san-
90 guinem. Exanimis est mortuus. Exanimis autem et exanimus
dicimus, sicut unanims et unanimis, inermis et inermis, et hoc
91 nostro arbitrio subiacet. Exustus dicitur de quo nihil superest ;
quasi valde ustus. 'Ex' enim pro valde ponitur. Exosus ab 20
odio dictus. Nam antiqui et odi dicebant et osus sum. Hinc
est exosus, quo utimur, licet iam osus non dicimus. Exitiosus,
eo quod multis exitio sit. Executor, ab exequendo. Idem et
92 exactor. Effractor, quod sit expugnator claustrorum. Effe-
ratus, mente ferina effectus et ultra humanum modum excedens. 25
Effrenatus, ab eo quod sit praeceps et pronus et sine freno
93 rationis. Eunuchus Graecum nomen est, quod est spado.

1 Expers B sit] est T 2 quia] qui B 4 exul redicuntur K
6 pario C¹ 7 an et exteris? ex terra] exera C¹ 8 quia] quae
K 11 sic et hab. BCIU: om. KT 12 et genus C¹ sine (prius)]
extra K indigens C: eneas (ut vid., pro egenus) ind. A: indige**
lectionem T¹ Egenus hab. CIT (de A cf. supra): om. BK: Eg.
inops T² 13 egenus B: gerens C¹ 14 exire sive sine illis C
quia] quasi B 15 ten. et ex. TC (-liis C¹) quia] qui T
18 inermis et om. K (non A) 21 nam ant. om. K (non A) odi
ceabant B¹ et osus sum A: eos usus K 22 lic. osus quo utimur licet
T dicamus BTCT Exostiosus T 23 et om. KC 24 Effrac. eo
quod B

Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent et emittunt, sed ad gignendum inanem atque invalidum. Effeta ab eo, quod sit frequenti fetu exhausta. 94 Partus enim eam adsiduus debilem reddit.

5

F

Facundus dictus, quia facile fari possit. Facetus, qui iocos 95 et lusus gestis et factis commendat, a faciendo dictus. Frugalis a fruge nominatus, id est a fructu vel parsimonia, sive, ut alii volunt, a modestia et temperantia. Fenerator, qui pecuniam 96 deponit apud debitorem, quasi fenoris actor : nam fenus pecunia est. Fenerator autem Latine dicitur et qui dat mutuum et qui accipit. Flamines, pontifices idolorum. Felix dicitur qui felici- 97 tatem dat, felix, qui accipit : et felix, per quem datur felicitas, ut felix tempus, felix locus. Fidelis, pro eo quod fit ab eo id 98 quod dicit vel promittit bonum. Facilis, a faciendo, nec tardus. Firmus, unde et formosus. Fortis, quia fert adversa vel quaecumque acciderint : sive a ferro, quod sit durus nec molliatur. Formosus a forma dictus. Formum enim veteres calidum et 99 fervens dixerunt. Fervor enim sanguinem movet, [et] sanguis pulchritudinem. Foedus nomen habet ab hirco et haedo, 100 Flittera addita. Hunc veteres in gravi significatione ponebant, ut (Virg. Aen. 2, 502):

Sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignes.

Fragilis dictus eo quod facile frangi potest. Fessus, quasi fissus, 101 nec iam integer salute : est autem generale. Dicimus enim fessus animo, ut (Virg. Aen. 8, 232):

Ter fessus valle resedit ;

et fessus corpore, quod magis est proprium ; et fessus rerum a

2 mittunt KC	3 Effecta KC ¹	4 partis K	6 Fecundus ut
vid. K qu. ex fac. C ¹	qui] quia T	8 est fruc. C	9 modesti et
t. K : modestiae t. BCI	10 auctor B	12 Flam. pont. idol. om. KUV	
(non AI)	14 ut] et T	fit pro eo quod dat vel B	id] in T
16 firmosus C ¹	§ 99 ante Firmus (§ 98) T	18 formo Arev.	formam KT
19 et hab. BCIT ² ut vid. : om. KT ¹ ut vid.	20 Foedus . . . ignes om. T ¹		
et ab h. BCI	24 qu. a facile C ¹	27 ter] inter B	28 et fessus]
effessus T	quod] quia B	et fessus] efesus C ¹	

102 casu venientium. Fatigatus, quasi fatis agitatus. Formidolosus a formo, id est sanguine, dictus, cum se a cute vel a praecordia fugiens contrahit sanguis. Nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit formidinem, unde est illud (Virg. Aen. 3, 30):

5

Gelidusque coit formidine sanguis.

Formidolosus autem cum sit timidus, et timendum significat.

103 Fatuus ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, neque quod alii dicunt intellegit. Fatuos origine duci quidam putant a miratoribus Fatuae, Fauni uxoris fatidicae, eosque 10 primum fatuos appellatos, quod praeter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius usque ad amentiam. Fautor, ab eo quod faveat et consentiat. Fictor appellatus a fingendo et componendo aliquid, sicut capillos mulierum lenit et pertractat, unguis 104 et nitidat. Fallax, quod fando, id est loquendo, decipiat. Fer- 15 vidus, iracundus. Ira enim inflammat. Friendens, quod minando frangat dentes et conprimat. Fremens. Ferox, ab eo 106 quod feritatem exerceat, ut bestia. Fur a furvo dictus est, id est a fusco. Nam noctis utitur tempore. Factiosus, inter opprobria, cum seditiosum accipi volumus: cum vero gratiosum 20 107 ac potentem et quasi magnae factionis. Facinorosus a facti commissio nominatus: facit enim quod alteri noceat. [Femelarius, feminis deditus, quem antiqui mulierarium appellabant]. Flagitiosus, eo quod frequentius flagitet atque adpetat libidinem. 108 Furcifer dicebatur olim qui ob levi delicto cogebatur 25 ad hominis ignominiam, magis quam supplicii causa, furcam circa viam ferre, praedicans peccatum suum, et monere ceteros

1 factis ag. *K*: satis ag. *T* 2 dictus *om.* *C* 6 genitusque *K*
 9 originem *codd.* dici *K*: ducere *dett.* 10 Fauni] fatu uni *T*
 fatidici *K* 11 primo *K* favos *B* quod] qui *B* 14 capilli
codd. lenit *om.* *T*¹ 15 fando *T*: faciendo *BIK*: fauciendo *C*¹
 17 Fremens *om.* *K*: Fremens prestrepens (*sic*) irascens *T* (pre. ir. *T*²?)
 ab *om.* *B* 18 est (*prius*) *om.* *K* 19 u^{titur} *T*¹ 20 viro gratioso *K*
 21 ac *om.* *C* an est quasi? 22 nocet *AB* Femell. . . . appell.
hab. *CT*: *om.* *ABIKU* *Eadem in marg. add. man. rec. in T* (ad
 § 96) *V* (ad § 101) 23 deditus *C*¹ 24 Flagiosus *K* (*non A*)
 25 levi *om.* *C*¹: leve (*et delictum*) *dett.* 26 ab omnii gnominiā *K*: ad
 omnis ignominiae *C* magis *om.* *B*¹ 27 morere *K*

ne qui simile peccarent. Futilis, vanus, superfluus, loquax. **109**
 Et est metaphora a vasis fictilibus, quae cassa et rimosa non
 tenent quae inieceris. Fornicarius. Fornicatrix est cuius cor- **110**
 pus publicum et vulgare est. Haec sub arcuatis prostrabantur,
 5 quae loca fornices dicuntur, unde et fornicariae. Vergilius
 (Aen. 6, 631):

Atque adverso fornice.

Fecunda a fetu dicta, quasi fetunda. Est enim partu frequens. **111**
 Feta. Flens, quasi lacrimas fluens. Fugitivus nemo recte
 10 dicitur nisi qui dominum fugit. Nam si parvulus puer a nutrice
 aut ab schola discessit, fugitivus non est.

G

Gloriosus a frequentia claritatis dictus, pro C G littera **112**
 conmutata. Gloriosus a laurea dictus quae datur victoribus.
 15 Gnarus, sciens; cui contrarius ignarus, nesciens. Gravis,
 venerabilis. Vnde et contemptibiles leves dicimus. Gravis
 pro consilio et constantia dictus, quia non levi motu dissilit,
 sed fixa constantiae gravitate consistit. [Grandis. Gracilis.] **113**
 Grandaevus, quod sit grandis aevo. Gratus, gratiam servans.
 20 Sed gratus tantum animo: gratissimus et animo et corpore
 dicitur. Gratificus, ab eo quod gratis faciat bonum. Gratosus,
 quod plus unicuique quam meretur tribuit. Garrulus proprie **114**
 dicitur, qui vulgo verbosus appellatur. Accedente laetitia nec
 valentes nec volentes tacere. Sumtum nomen a graculis avibus,
 25 qui inportuna loquacitate semper strepunt necusquam quiescunt.
 Ganeo, luxuriosus, et quamquam in occultis locis et subterraneis,
 quae γάνεια Graeci vocant. Glutto, a gula, id est gulosus.

1 nequis *K*: neque *C*¹ similiter *B* peccaret *K* Fugilis
BKT 2 causa *T*¹ 3 Fornicarius *om.* *BK* (*non AI*) 8 dic. est
 qu. *C* 9 Feta *om.* *KT*¹ (*add. in marg. cum glossa T*²): hab. *ABCIU*
 11 discesserit *B* fug. non est *om.* *K* (*non AU*) 13 dictus *om.* *K* (*non*
A) 15 ign. id est nesc. *B* (*non A*) 17 const.] substantia *B*
 18 fixa] fida *B* Grandis, Gracilis hab. *BCI*: *om.* *KT*¹ 20 grat. est
 (*del.*) et an. *K* et corp. et an. *B* 21 quod] qui *K* 22 merentur
K, fort. recte tribuet *KT* 23 nec valens nec volens *C*: nec valen-
 ter nec volenter *K*: nec volenter nec valenter *A* (*non I*) 24 sumtus *T*
 a grac.] agricolis *K* 25 usque *B* 26 quemquam *T* 27 quae] quem
B gantia *C*¹: gangia *T*: gania *BK* Gluttus *K*

H

- 115 Humilis, quasi humo adclinis. Honorabilis, quasi honore
 116 habilis, hoc est aptus. Honestus, quod nihil habeat turpitudinis. Nam quid est honestas nisi honor perpetuus, id est quasi honoris status? Humanus, quod habeat circa homines 5 amorem et miserationis affectum. Vnde et humanitas dicta,
 117 qua nos invicem tuemur. Habilis, quod sit ad habendum commodus atque aptus. Honerosus plus est quam honeratus, sicut scelerosus quam sceleratus. Hirsutus, ab eo quod sit
 118 hirtus et pilis horridus. Hypocrita Graeco sermone in Latino 10 simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palam ostendit. Ὑπὸ enim falsum, κρίσις iudicium interpretatur. Nomen autem hypocritae tractum est ab specie eorum qui in spectaculis contacta facie incedunt, distinguentes vultum caeruleo minioque colore et ceteris pigmentis, habentes simula- 15 cra oris lintea gipsata et vario colore distincta, nonnumquam et colla et manus creta perungentes, ut ad personae colorem pervenirent et populum, dum [in] ludis agerent, fallerent; modo in specie viri, modo in feminae, modo tonsi, modo criniti, anuli et virginali ceteraque specie, aetate sexuque diverso, ut 20
 120 fallant populum, dum in ludis agunt. Quae species argumenti translata est in his qui falso vultu incedunt et simulant quod non sunt. Nam hypocritae dici non possunt, ex quo foras
 121 exierint. Humatus, quod sit humo tectus, id est sepultus.

I

25

- 122 Ingeniosus, quod intus vim habeat gignendi quamlibet artem. Inventor dictus [eo] quod in ea quae quaerit invenit. Vnde et ipsa quae appellatur inventio, si verbi originem re-tractemus, quid aliud resonat nisi quia invenire est in id venire

2 adclinus B honori *Arev.*, fort. recte 6 dicta om. TC 7 ad
 om. T 8 i. e. Onerosus . . . oneratus 9 sicut] sive T sceleratur
 C¹ 10 pili sordidus T in om. T latinum BCT 11 bonus
 K 12 pal. ost.] simulat B 13 illorum B 14 contexta B 16 et
 var. col. dis. om. K (non A) varia C¹ 17 ut] et T 18 in l.
 BCIK: laudis T 19 modo fem. B 20 anuli (i. e. anulī) K; anili BI;
 anoli CT virginaria C¹ 21 argumentis B 23 foris C 26 quo
 K (non A) 27 artem] rem B eo hab. AK; om. BCIT quod
 ea C venit B 28 que appellaturque inv. T 29 quod al. T¹

quod quaeritur? Interpres, quod inter partes medius sit **123**
 duarum linguarum, dum transferet. Sed et qui Deum [quem]
 interpretatur et hominum quibus divina indicat mysteria,
 interpretès vocatur [quia inter eam quam transferet]. Iuridicus **124**
 5 [quia legum iura dicit]. Indoles proprie est imago quaedam
 futurae virtutis. Iustus dictus quia iura custodit et secundum
 legem vivit. Innox, quod non noceat: innocuus, cui nocitum **125**
 non sit. Sed apud veteres utrumque indifferens est. Ilaris
 Graecum nomen est. Iocundus, eo quod sit semper iocis
 10 aptus et hilaritati; a frequentia, sicut iracundus. Iocosus, iocis
 usus. Inclitus Graecum nomen est. Nam κλυτὸν Graeci **126**
 gloriosum dicunt. Inlustris nomen notitiae est, quod clareat
 multis splendore generis, vel sapientiae, vel virtutis; cuius
 contrarius est obscure natus. [Idoneus.] Incolomis a columna **127**
 15 nomen habet, quasi erectus, fortis et stabilis. Inmarcescibilis,
 incorruptus et sempiternus; quod sit sine marcore atque
 languore. Intemeratus, incorruptus et nulla temeritate vio-
 latus. Infirmus, quia sine forma. Inbecillus, quasi sine baculo **128**
 fragilis et inconstans. Inanis, levis. Inconstans, quia non est
 20 stabilis, sed quod placet ei rursus displicet. Iactans vel arro- **129**
 gans est, quia maiorum institutis non adquiescit, sed propriam
 quandam viam iustitiae et sanctitatis inquirat. Iracundus dictus
 quia accenso sanguine in furorem compellitur; †ur† enim flamma
 dicitur, et ira inflammat. Incentor, ab eo quod incendat atque **130**
 25 inflammet. Incentor, quia prava suggestionem ad vitia cor alio-

1 medium *T* 2 transfert *A* fort. recte sed qui *A* deum *K*:
 deum quem *CT* (*pro* deumque?): deum di quem *A*: inter deum quem *BI*
 3 vel interpretator homines *B* 4 quia... trans. hab. *AKT*: om. *BCIUV*
 transferret *A* an ea qua (*i. e.* quae) tr.? 4 Inridicus *U*: Iudicus
AK: om. *T*¹ (*non V*) 5 quia... dicit hab. *CT*² (*marg.*) *UV*: om. *ABIKT*¹
 6 qui iura *B* 7 leg. custodit (*eras.*) vivit *T* nocet *T* 8 Ilas *K*
 9 nomen (*om.* est) *T*: nomen *C*¹ Iucundus habeo *T* (*i. e.* ab eo)
 10 ac freq. *B* 11 usur *C* nomen *om.* *B* nam *om.* *K* 12 claret *I*
 13 cuius] cui *BC* 14 Idoneus hab. *BCI*: om. *KT* 17 Intemperatus *K*
 18 quia] quasi *C* (*non A*) formo *T*¹: formo id est sine calore *CT*²
 Inbecillis *BC* quasi] quia *A* 19 quia] quod *B* (*non A*) 22 dic.
 quod *B* 23 πῦρ *rec.* § 130 post purgetur (§ 131) *K* (*non A*) 24 In-
 centor *Schwarz* 25 Incentor *om.* *A* quia] qui *B* ad]
 ut *A*

- 131 rum succendit, et persuadendo inflammat. Inexpiabilis, quod
numquam expiatur, numquam purgetur. Inlaudabilis, non
quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruit. Iratus,
132 ira actus. Impius, quia sine pietate religionis est. Iniquus
proprie dictus quia non est aequus, sed inaequalis est. Inter 5
impium autem et iniquum hoc distare nonnumquam solet,
quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius.
Impius namque pro infideli ponitur: et dictus impius quod sit
a pietate religionis alienus. Iniquus vero dicitur pro eo quod
non est aequus sed pravis operibus maculatur, vel [si] Christiani- 10
133 tatis nomine censeatur. Inimicus, quia non amicus, sed adver-
sarius. Duae autem res inimicos faciunt: fraus et terror.
134 Terror, quod timent. Fraudes, malum quod passi sunt. In-
vidus dictus ab intuendo felicitatem alterius. Invidiosus est
qui ab alio patitur invidiam. Invisus, odiosus, ob invidia et 15
135 zelo dictus. Intestabilis, cuius testimonium non valet et quod
dixerit inritum inprobatumque sit. Infamis, non bonae famae.
136 Inprobus dictus quod instat etiam prohibenti. Inportunus,
inquietus; quia non habet portum, id est quietem. Vnde et
inportuni quasi in naufragium cito feruntur. Infrenis, hoc est 20
qui frenis non regitur, ut (Virg. Aen. 4, 41):

Numidae infreni.

- 137 Infrendens proprie est inter se conprimens dentes. Nam et
frendere significat dentibus frangere, unde nefrendes infantes,
qui necdum dentes habent. Ingluviosus a gula et voracitate 25
138 dictus. Ingloriosus, quod sit sine gloria, id est sine triumphis.
Item inglorius inmemor gloriae. Informis, ingens, non quod

3 quia (*alt.*) qui *C* (*non A*) meruit *BK*: meretur *CT* 4 quia]
qui *BI* 5 sed inaeq. inter *C* 6 numquam sol. *B*¹ 9 pro quod *A*
10 maculatus *B* vel *I*¹: vel si *CT* (*ex* vel si *ex*): ne *BKI*² 11 nomen
K censeat *T* qui *B* inim. est sed *B* (*non A*) 12 inimicum
fa. *B* 13 terror *om.* *T* fraudis *codd.* (-des *A*) mali *ACKT* (*non I*)
14 ab invidendo felicitati *B* est] dictus *B* 15 pat. iniuriam *B*
ab inv. *C*: obvidia *B*¹ 16 cuius] cui *K* (*non A*) non *om.* *B*
19 quia *ex* quod *A* 20 inopportuni *C*¹ Infr. . . infreni *post* habent
(§ 137) *T* 21 qui non fr. non reg. *B*¹ reg. et humidae *C*¹
24 significant *BC*¹ nefrendens *C*¹ 27 idem ingloriosus *K*

non habeat formam, sed quod ultra formam magnitudinem
 habeat. Inveterator, eo quod sit multi veterisque usus in 139
 malitia. Inmanis, quia non bonus sed crudelis, [atque] terribilis.
 Manum enim bonum dicitur. Vnde et κατ' ἀντίφρασιν dii
 5 Manes, minime boni. Inmunis, minime munificus, ut est in 140
 proverbio veteri: 'Inmunem cives odere sui.' Item immunis,
 qui non facit munia, id est officio non fungitur. Est enim
 omni privilegio vacuus. Indemnis, eo quod sine damno vivat, 141
 et sine ulla culpa atque periculo. Iners, sine arte, et ob hoc
 10 ne operis quidem ullius. Inermis, vel sine arma, vel sine viri-
 bus. Nam semper arma pro viribus [accipiuntur]. Ignavus, 142
 ignarus viae, id est rationis et vitae. Ignarus, non gnarus, id
 est inscius, id est sine naribus. Olfecisse enim veteres scisse
 dicebant. Ignarus autem duo significat, vel qui ignorat, vel
 15 qui ignoratur. Ignarus qui ignorat. Inmemor, qui oblitus 143
 est: perdidit enim memoriam. Inscius, quia sine scientia est.
 Idiota, inperitus, Graecum est. Inperitus, sine peritia. In- 144
 consultus, ab eo quod non accipiat consilium. Inconsultus,
 quia est sine consilio et inscius rerum atque ignarus. Ineptus,
 20 apto contrarius est, quasi inaptus. Inops, qui sine terra est: 145
 opem enim terram intellegimus, quia opem fert fructificando.
 Alii inopem intellegunt non sepultum, inhumatum, cui nec
 inane absenti surrexit tumulum. Ignobilis, eo quod sit ignotus 146
 et vilis et obscuri generis, cuius nec nomen quidem scitur.
 25 Ircosus, quia sudore corporis foetido putet. Ignotus, ignobilis,
 vel ex improviso veniens. Improvisus dictus eo quod subito sit 147
 et non porro ante visus. Index, proditor ab indicando. Indi-

1 non om. T¹ sed ul. K (non A) magn. habet AC 2 Inveteratus
 K m. veteres quod A: multiferisque T 3 militia B quia] quod A
 atque KT²: et BI: om. CT¹ ut vid. 6 it. inmanis K 9 et si ul. K
 (non A) 10 operi TC ull. aptus (abt-) CT² ut vid. sine armis B
 11 accip. hab. ABC: om. KT 12 ignarus . . . vitae om. A (non DI)
 et om. K non] nam T 13 insc. vel sine BDI (non A) scire
 A (non DI) 14 duos A (non D) 15 qui ignorat] autem (del.)
 duo (del.) T (non AD) 16 perdit CK quia] qui K 18 accipit
 A 19 qui est C 20 qu. inalitus T (pro -abt-) 21 ferat B
 22 int. qui non sep. T 23 in. habenti B: inanem abs. K tumulus
 BIK: -lis T 24 ne nom. T¹ 25 pudet B¹ 26 vel inp. C¹ dictus]
 dicitur A subito C¹

- gena vocatus quod inde sit genitus, id est in eodem loco natus.
- 148 Inpudens, eo quod ab eo pudor et pudicitia procul abest. Inpudicus a podice vocatus. Putorem enim foetorem dicit. Incestus, propter illicitam conmixtionem vocatus, quasi in- 5 castus; sicut qui virginem sacram, vel adfinitatis suae proxi-
- 149 mam stupraverit. Internicida est qui falsum testamentum fecit et ob id hominem occidit. Infitiator, negator, quia non fatetur
- 150 sed contra veritatem mendacio nititur. [Inpostor.] Inter-
- 151 ceptor proprie dicitur qui inter duos de medio tollitur. Insidiosus, quod insidiat. Nam proprie insidere est dolose ali- 10 quem expectare. Vnde et insidiae nominatae sunt. Incincta, id est sine cinctu; quia praecingi fortiter uterus non permittit.
- 152 Investis, id est sine veste; nondum enim habet stolam; quod est signum maritalis virginittatis. Iscurra vocatur quia causa escae quempiam consecratur. 15

K

- 153 Katholicus, universalis: Graecum enim est. Karus Graecum nomen est, sicut et caritas, unde et caristia.

L

- 154 Luculentus, ab eo quod sit lingua clarus et sermone splen- 20 didus. Lector dicitur a legendo, id est percurrendo. Vnde et navis dicitur legere quicquid transit. Nam 'legit,' transit, praeterit, ut (Virg. Aen. 3, 127):

Crebris legimus freta concita terris.

Item lector, a colligendo animo quae legit, quasi collector: 25 sicut illud (Virg. Ecl. 3, 92):

Qui legitis flores.

1 vocatur <i>K</i>	2 Imp. ab eo quod pud. <i>B</i>	procul] longe <i>B</i>
3 Inpudicus] Inputens <i>K</i> (<i>non A</i>)	potice <i>K</i> (<i>non A</i>): pudore <i>BI</i>	
putorem <i>ACK</i> : poderem <i>T</i> : pudorem <i>BI</i> : paedorem <i>Arev.</i>	fedorem <i>K</i>	
dicimus <i>A</i>	6 facit <i>C</i>	7 Infatsator (-tra-?) <i>T</i> : Insidiator <i>A</i>
negotiator (-oci-) <i>BK</i> (<i>non A</i>)	qui <i>AK</i>	8 mendacium <i>codd.</i>
(etiam <i>A</i>)	Inpostor hab. <i>BCIA</i> (-terum): om. <i>KT</i>	10 insideat
<i>C</i> dolorem <i>K</i>	12 praecincti <i>A</i>	for (<i>sic</i>) <i>K</i>
premittit <i>T</i>	13 Investus <i>K</i>	14 signo <i>K</i>
17 enim est om. <i>T</i> (<i>non A</i>)	18 sicut car. <i>K</i>	esci causa <i>B</i>
car. Karistia gratia <i>CT</i> ²	23 praeterita chebris <i>B</i>	25 idem <i>K</i>
animo ex amo <i>T</i>	27 legitus fl. ut vid. <i>T</i> ¹ : legit fl. <i>T</i> ²	

Loquax non est eloquens. Laetus [a latitudine]. Locuples, **155**
 quasi locis plenus, et possessionum plurimarum possessor,
 quemadmodum docet Tullius de Republica in libro secundo
 (16): 'multaque editione ovium et boum, quod tunc erat res
 5 in pecore et in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi et
 locupletes vocabantur.' Liberalis dictus ab eo quod libenter **156**
 donet nec murmuret. Largus. Longus a linea dictus, propter
 quod sit porrectus. Longaevus, quasi longi aevi et longi
 temporis. Longanimis, sive magnanimis, eo quod nullis pas- **157**
 10 sionibus perturbatur sed ad universa sustinenda patiens est.
 Cui contrarius est pusillanimis, angustus et in nulla tribulatione
 subsistens, de quo scribitur (Proverb. 14, 17): 'Pusillanimis
 vehementer insipiens.' Levis ob inconstantiam vagationis ap- **158**
 pellatus, quia levi motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat.
 15 Lubricus, ab eo quod labitur. Labens, interdum velox, ut
 (Virg. Aen. 11, 588):

Labere, nympha, polo,

et (Virg. Aen. 4, 223):

Labere pinnis.

20 Cursu enim lapsus celerior est. Latro, insector viarum, a latendo **159**
 dictus: Aelius autem 'latro est,' inquit, 'latero ob latere, insidiator
 viae.' Lanista, gladiator, id est carnifex, Tusca lingua appellatus,
 a laniando scilicet corpora. Lacerisitor per translationem dictus **160**
 a canibus vel a feris, quae solent lacerando provocare. Leno,
 25 conciliator stupri, eo quod mentes miserorum blandiat et
 deliniendo seducat. Libidinosus, ab eo quod facit quod libet.

1 non est elegens K: im (sic) est eligens A: om. B a lat. hab.
 CT: om. ABIK 4 multaeque dictione Cic. (non ADIU) bovum
 C: bovium B: bonum KA (non DI) 5 pectore ADT 7 Largus
 om. K (non A): Lar. munificus humanus T² a lin.] alienus T
 8 qu. sit lon. K long. ae.] longaevi C¹: longivi B 9 ma-
 gnanimus C eo] et CU 10 perturbetur C sustinendo T
 11 cont. pus. K ang. ... pus. om. B¹ in om. TU 12 pusillanimus T
 13 vacationis K 20 lapsu T insector K: ins. est C 21 melius
 B ab C (non A Rem.), fort. recte latae C (non A Rem.) 23 alienando K
 (non A) Lacerisitor C¹ 24 laterando C¹ Lenon codd. 25 qu.
 aliorum men. mis. A 26 delinendo C¹: deliendo T: liniendo (li. ex
 corr.) A quae lib. B

- Libidinosus a Libero, qui puellarum [corpore pingitur]. Luxuriosus, quasi solutus in voluptate : unde et membra loco mota luxa dicuntur. Lascivus, quod sit laxus, id est solutus et vanus.
- 161 Lymphaticus, quod aquam timeat, quem Graeci ἰδροφόβην dicunt. Lymphaticus proprie dicitur qui vitium ex aqua contrahit, cuius vitium est huc atque illuc cursare, aut a fluore
- 162 aquae sumpto vitio. Sed poetae iam hoc genus nominis pro furiosis usurpant. [Languidus.] Luridus, quod sit pallidus, a loro dictus, quod huiusmodi habeat cutem. Leprosus a pruritu nimio ipsius scabiae dictus, unde et per P scribi debet.
- 163 Luscus, quod lucem ex parte sciat, sicut luscitosus, qui vesperi nihil videt. Luscus coclites dixerunt antiqui, unde et Cyclopas Coclites legimus dictos, quod unum oculum habuisse perhibentur. Lotus, lautus, id est mundus. Lupa, meretrix, a rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros et adprehendat.

M

- 164 Misericors a conpatiēdo alienae miseriae vocabulum est sortitus : et hinc appellata misericordia, quod miserum cor faciat dolentis aliena miseria. Non autem occurrit ubique haec etymologia ; nam est in Deo misericordia sine ulla cordis
- 165 miseria. Mactus, magis auctus gloria ; et est nomen tractum a sacris. Quotiens enim tus aut vinum super victimam fundebatur dicebant : ' Mactus est taurus vino vel ture ' ; hoc est
- 166 cumulata est hostia et magis aucta. Munificus dicitur vel quia alicui multa munera dat, vel quia munus suum, id est officium
- 167 quod debet, adinplet : sic et munifex, quia munera fert. Ma-

1 liberos C¹D : -ris B corp. ping. hab. TUXC : om. ABDK
 2 loca K 3 Lasc. . . va. om. K (non A) luxus (-xs-) BCU
 4 idrophobam C : idrobobam B : ydropolam K : idrophobam T 5 dicunt] vocant X pro. dicunt (-tur ?) C¹ 6 cursare (-sure ?) T : cursus BC : currere K aut a fl. BC¹ 7 hoc iam T 8 Lang. hab. BC : om. KT Ludus T¹ pallus C¹ 9 lora K 10 debeat T : debent B (non A) 11 lucet C lusciliosus BCT : luscodiosus K 12 lus. quos coel. B 13 oculum om. K (non A) 14 lau.] lauatus C¹ 18 hic K appellatam misericordiam CT 19 alienam miseriam CT autem om. C haec om. K : ante ubique B 20 nam] non B 21 et nom. K 23 dicebatur CT magtus T 24 qui al. T¹BC 25 qui mun. B 26 quo deb. K qui mun. B Magnus. Magnanimis C

gnanimis, ab eo quod sit magni animi et magnae virtutis. Cui contrarius est pusillanimis. Magnificus a magna faciendo vocabulum traxit. Mansuetus, mitis vel domitus, quasi manu **168** adsuetus. Modestus dictus a modo et temperie, nec plus quicquam nec minus agens. Mitis, lenis et mansuetus et cedens inprobitatibus et ad sustinendam iniuriam tacens, quasi mutus. Mutus, **169** quia vox eius non est sermo, nisi mugitus: vocalem enim spiritum per nares quasi mugiens emittit. Memor, vel qui memoria tenet, vel quia memoria tenetur. Magister, maior in statione: **170** nam †steron† Graece statio dicitur. Minister, minor in statione, sive quia officium debitum manibus exequitur. Maximus, aut **171** meritis, aut aetate, aut honore, aut facundia, aut virtute, aut omnibus magis eximius. Maior. Minor, minimus, a numero monadis, quod post eum non sit alter. Modicus, parvus, sed **172** abusive; ceterum rationabilis. Moderatus, a modo scilicet et temperamento. Mediocris, quod modicum illi sufficiat. Miser **173** proprie[dicitur] eo quod omnem felicitatem amiserit. Secundum autem Ciceronem proprie mortuus, qui in Tusculanis (1, 5) miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserunt vitam. **174** Miserabilis, quod sit miseriae habilis. Mestus, naturaliter tristis, non casu. Est enim a natura animi et mentis, unde et mestus. Mendicus dictus quia minus habet unde vitam degat: sive quia **175** mos erat apud antiquos os claudere egenum et manum extendere, quasi manu dicere. Mendax, quod mentem alterius **176** fallat. Malignus, quia malitiae votum vel opus peragit. Malus appellatus a nigro felle, quod Graeci μέλαν dicunt: unde et

1 magnanimi *T* et *BCI*: sed *T*: vel *K* 7 est nec sermoni
sed mu. *K*: sermonis in (*ut vid.*) mu. *A* 8 quia *T* mem. (*prius*)]
memoriam *B* 10 στεργόν *Arev.*, sed cf. 15, 4, 5 †sterio† statio, et fort.
Corp. Gloss. Lat. 2, 187, 61 statio, †στητορα† 11 exsequatur *B* Max.
. . . mag. exim. post alter *ABCIU*: iterat. post vitam (§ 173) *K* Max.]
minimus *K* (*non AK iterat.*) 12 hon.] ore *K* (*non AK iterat.*)
aut om.] an (*ut vid.*) ominibus *A* 13 maius eximius *T*: magis et
maximus *A* (*ex-me*) *BKU* (*ex-mis*): magis et eximius *C* (*non I*) Maior.
Minor om. *T* 14 monadiis *K* aliter *AK* 15 rationabile *C*¹
17 dic. eo *K*: ideo *B* (*pro d. eo?*): eo *CITU* 18 mort. est qui *K* 19
am. iam *K* (*non A*) 20 abilis *codd.* 21 mentis et animi *B* 22 dictus
om. *B* habeat *T* 23 os claud. et *C*: ore laudare *K*: ducere *A* (*non I*)
manu ext. *K* (*non A*) 24 fall. alt. *B* 26 μέλαν . . . et om. *T*¹

melancholici appellantur homines qui et conversationem humanam refugunt et amicorum carorum suspecti sunt. Malitiosus, deterior malo, quia frequenter malus. A malo autem peior
 177 dicitur: a bono deterior. Melior dictus quasi mollior: non durus aut ferreus: nam melius quasi mollius. Minax, a facie 5 oculorum, quando furiose ardescunt, ut amplius videns pertimescat. Minator et monitor. Sed monitor dicitur cum prae-
 178 nuntiat bona: minator, cum nuntiat adversa. Mulcator, eo quod blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio a mulso, id est quod acceptum lenire solet fauces dolentis 10
 179 aut oppletum sordibus stomachum. Metatores appellantur qui castra designant, a metiendo scilicet. Lucanus (I, 382):

Hesperios audax veniat metator in agros.

Mollis, quod vigorem sexus enerviati corpore dedecoret, et
 180 quasi mulier emolliatur. Macer, a macie: et macies a moechia, 15 eo quod inmoderata libido macros faciat. Mancus, manu ancus.
 181 Moribundus, morientis similis: sicut vitabundus, viventi similis. Quando enim dicimus moriturus est, vere moriturus est: moribundus autem non vere, sed veri similis morientis est.
 182 Meretrix dicta eo quod pretium libidinis mereatur. Inde et 20 meritoriae tabernae: nam et milites, cum stipendia accipiunt,
 183 mereri dicuntur. Morio [a morte vocatus, eo quod non vigeat intellectu]. Mulio dictus a mulis, eo quod praesidet isdem vehiculis.

N

25

184 Nobilis, non vilis, cuius et nomen et genus scitur. Nubilis,

1 melancolia K quia et K: qui ad B: quia CI 4 dicitur om. B
 bono] bo K 5 a facie BCIT: ab acie K 6 pert.] perardescant K
 7 pronuntiat BK 9 a decl. K 12 designata mentiendo T
 13 espericae K aut adveniat T 14 quid C¹ enervati B dedecore
 BKT 15 muliere molliatur T moechia Arev. : macia BCIX:
 macie TU 16 fac. sive a maceratione CUX 17 morientis ITU: -ti
 BCK viventis K: -ti BCITU 18 morit.] moribundus B vere mor.
 est om. K (non A) 19 autem om. K vere] vivere K 20 unde
 BC 21 meretori B stipendiis K 22 a morte . . . intell. hab.
 CTUX: om. ABDGIK 23 praesit K idem T ante corr. 24 Post
 vehiculis add. Manifestum dicitur quod in manu est promptu (-ti C, -tum
 X) CUX (non ADG) 26 et generis T: egenus K scietur C

ad nubendum habilis. Nemo ab homine tractum, id est ne
 homo, quod est pro nullo; nullus autem quasi ne ullus. Nullus,
 ne ullus. Nihili compositum est ex nil et hilo. Hilum autem 185
 Varro ait significare medullam eius ferulae quam Graeci ἀσφό-
 5 δελον vocant; et sic dici apud nos nihilum quomodo apud
 Graecos οὐδὲ γρῦ. Nequam a malo plerique distinguunt, alium 186
 perniciosum, alium nugam existimantes; ut ait Munatius: 'Hic
 adulescens nequam, non malus,' id est nugax, non perniciosus.
 Alii confundunt, quasi utrumque unum idemque significant.
 10 Nequam ex eo quod nec quicquam sit, id est ex eo quod nihil 187
 sit, veteres dictum [esse] voluerunt. Neuter, neque ille neque
 iste; quasi diceret ne uterque. Nefarius, non dignus farre, quo 188
 primo cibi genere vita hominum sustentabatur. [Alias nefarius
 nec dicendus.] [Nutritor, quasi nutu eruditor.] Nefandus, id
 15 est nec nominandus quidem. Nuntius est [et] qui nuntiat et 189
 quod nuntiatur, id est ἀγγελος καὶ ἀγγελία. Sed nuntius ipse
 homo genere masculino: id vero, quod nuntiat, genere neutro,
 ut hoc nuntium et haec nuntia. Nazaraeus, id est sanctus 190
 Dei. Nazaraeus olim dicebatur qui sanctam comam nutriebat
 20 et nihil contaminatum conspiciebat, abstinens se a vino omni-
 que sicera, quae mentem ab integra sanitate pervertit. Nugas 191
 autem Hebraeum nomen est. Ita enim in Prophetis est expo-
 situm, ubi dicit Sophonias (3, 4): 'Nugas, qui a lege reces-
 serunt,' ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium lingua-
 25 rum esse matrem. Nugigerulus appellatus ab eo quod sit 192
 turpis nuntius. Neglegens, [quasi] nec legens. Nepos dictus 193
 a genere quodam scorpionum qui natos suos consumit, excepto

1 a nubendo B tractus KT 2 Null. ne ull. om. B 3 Nicil T
 ex rehetilo C¹ illum au. C¹ 4 feruntae C¹ quam . . . voc. om. K
 (non A) 5 et si T 6 οὐδὲ γρῦ Arev. : videtoi KTU : vedetoi A : videto
 BI : videtoti C : videton X al. pern. om. C¹ 7 nugacem dett.
 monatius BIKM : monantius T : monacius C 8 fugax codd. non om.
 BCIT¹ 10 Nequitiam T²X 11 esse hab. BCIX : est T : om. AK
 12 nec ut. BK 13 sustinebatur T : sustinebantur C¹ Al. nef. nec
 dic. hab. BCU : om. IKT 14 Nutr. . . . erud. hab. CTUVX : om. BIK
 15 nec] ne T (non UV) quid, nec dicendus X et hab. BCT² :
 om. KT¹ 20 consp.] accipiebat C 22 est] et C¹ 23 recesserant
 BK 24 possemus K 25 appellatur K 26 quasi hab. CT : om.
 ABIK nec legens om. ABI : nec eligens CT²

eum, qui dorso eius insiderit ; nam rursus ipse qui servatus fuerit consumit patrem : unde homines qui bona parentum per luxuriam consumunt nepotes dicuntur. Hinc quoque nepotatio
 194 pro luxuria ponitur, qua certe quaeque res consumuntur. Niger, quasi nubiger : quia non serenus, sed fusco opertus. Vnde et 5 nubilum diem tetrum dicimus.

O

195 Orthodoxus, rectae gloriae. Orator ab ore vocatus, a pero-
 196 rando nominatus, id est dicendo ; nam orare dicere est. Obau-
 diens, ab aure, eo quod audiat imperantem. Ospes, quod 10 inferat ostio pedem. Ospes, facilis, aptus et ostio patens : unde
 197 et ospitalis homo dicitur. Osor, inimicus, ab odio dictus, sicut amator ab amore ; et est generis communis. Odibilis, odio aptus. Obsitus, obsessus, id est undique insidiis convallatus.
 198 Obscenus, impurae libidinis, a vitio Obscorum dictus. Obtunsus, 15 hebetior et obclusior, quasi ex omni parte tunsus. Obnixus, contranisus et conabundus. Obnexus, quia obligatus est nexi-
 199 bus culpaе. Oblectator, quasi cum lacte, cum fraude, ut Terentius (Andr. 648) :

Nisi me lactasses amantem.

20

Vnde et oblectare dictum est. Obtrectator, malignus et qui obstringillando officiandoque non sinat quempiam progredi et
 200 augescere. Orbus, quod liberos non habet ; quasi oculis amissis. Opifex, quod opus faciat aliquod. Opilio [custos ovium] [ovium pastor quasi ovilio]. 25

P

201 Prudens, quasi porro videns. Praespica est enim et incer-

1 quo dor. T dorsum K : -su T¹ 2 consumet CT quia T
 3 quaque B 8 Orth. rec. glo. post dicere est T periorando T 9 id
 est] inde T 11 fac. apertus B 13 comm. Osor qui odit et ab aliis
 oditur C (non AIUVX) Odilis K : Odhbilis A ut vid. 14 habtus
 K : habitus C : abitus TI vallatus B 15 obscuro BCIK dicitur
 K 16 obcl.] obtunsior B Obnixus] Obnexus B 17 contra-
 nexus B Obnexus] Obnixus T : Obnoxius BCI est obl. B :
 oblicatus (om. est) K 21 oblactere C dictus B qui om. C¹
 22 efficiendo non C¹ sinant ut vid. T¹ pergređi ut vid. T
 24 facit T Opil. ante Opif. B (non I) : Obilio A : om. K cus. ov.
 hab. A 25 ov. pas. qu. ov. hab. CTX qu. obilio C¹ 27 perspicax B

torum praevidet casus. Patiens dictus a pavendo. Pavere enim ferire est. Percutitur enim et tolerat. Perfectus, cui nihil 202 iam adici potest. Huic nomini apud Grammaticos comparatio non adicitur, quia si dixeris: 'Ille perfectior est,' iste perfectus 5 non erit. Pulcer ab specie cutis dictus, quod est pellis: postea 203 transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut in vultu est, ut (Virg. Aen. 1, 589):

Os humerosque deo similis.

aut in capillis, ut (Virg. Aen. 1, 589):

10 Namque ipse decoram
caesariem.

aut in oculis, ut (Virg. Aen. 1, 591):

Laetos oculis adflarat honores.

aut in candore, ut (Virg. Aen. 1, 592):

15 Quale manus addunt ebori decus.

aut in lineamentis, ut (Cic. Verr. 2, 36): 'Te multo plus figura et lineamenta hospitis delectabant,' aut in proceritate, ut Tur- nus (Virg. Aen. 11, 683):

Vertitur in mediis, et tota vertice supra est.

20 Pellax a perliciendo. Perspicax, splendidus, eo quod perluceat. 204 [Perpetuus]. Perennis, ab eo quod sit perpetuus annis. Prae- 205 sul vocatus quia praeest sollicitudine. Praepositus appellatus eo quod sit subiectorum ac famulantium ordinator vel rector. Patroni a patribus dicti sunt, quod huiusmodi affectum clienti- 25 bus exhibeant ut quasi patres illos regant. Paedagogus est cui 206 parvuli adsignantur. Graecum nomen est; et est compositum ab eo quod pueros agat, id est ductet et lascivientem refrenet aetatem. Praesens dictus quod sit prae sensibus, id est coram 207

1 an pavens dic. a paviendo. Pavire enim? 7 in vultus T: inultu K
8 humerisque d. C¹: humeros quod eo K ante corr. similes B
11 cesaream K ante corr. 13 lae.] lectis T adflaret K 16 ut te]
ute K multum B 17 et niamenta C¹ ospitiis T: aspitiis C¹
declinabant B 19 medus ut vid. T¹ 20 perliciendo codd. Prae-
spicax (Pre-) CKT 21 Perp. hab. AB (ante Persp.) CI: om. KT
annus T² 22 quia] quod A 23 qu. sub. ac fulantium ord. A: qu.
sit sub. hoc ordinantium famulator K vel] ac T² 25 exiebant T
qui parvulis ads. T: cui parvulus adsignatur K (non A) 27 agit K
(non A) ductet CT: ducit K: doceat AB 28 prae s.] presentibus T

oculis, qui sensus sunt corporis. Prior, quod primus sit ordine :
 208 et primus quasi praeminens. [Primus. Postremus.] Potens,
 rebus late patens : unde et potestas, quod pateat illi quaque
 velit, et nemo intercludat, nullus obsistere valeat. Praeopimus,
 209 prae ceteris opibus copiosus. Pecuniosus : Tullius primum eos 5
 dictos refert qui plurimam habuissent pecuniam, id est pecora.
 Ita enim et antiqui eos appellabant ; paulatim autem per
 210 abusionem nomen aliud devolutum est. Pervicax proprie
 dicitur qui in proposito suo ad victoriam perseverat. Antiqui
 enim vicam dicebant quam nos victoriam. Credo quod inde 10
 211 dicatur herba vicia, id est victorialis. Pernix a pernitendo
 tractum est : id est in conatibus perseverando. Alii pernicem
 velocem intellegunt pedibus. Nam pernicitas pedum est, ut
 (Virg. Aen. 11, 718):

Pernicibus ignea plantis :

15

sicut celeritas pinnarum est, ut (Virg. Aen. 3, 243):

Celerique fuga sub sidera lapsae.

212 Piger, quasi pedibus aeger. Est enim tardus ad incedendum :
 quod nomen per usum transiit ad animum. Pernox, pervigi-
 lans nocte. [Perseverans.] Pertinax, inpudenter tenens, quasi 20
 213 pertinens. Petulans nunc quidem pro audace et improbo poni-
 tur : olim autem acerbi flagitatores et proprie argentariorum
 [coactorum] pueri, quod pretia rerum crebrius et asperius
 214 exigebant, a petendo petulantes vocati. Procax, proprie idem
 quod petax. Nam procare est petere ; unde et petitores nu- 25
 215 ptiarum proci dicuntur. Prodigus, sumtuosus atque consumtor,
 qui omnia porro agit et quasi proicit. Profugus proprie dicitur
 qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. Pere-

1 oculos *K* 2 Prim. Post. hab. *ABCI* : om. *KT* 3 qu. patet
T qua vel. *K* : quaeque valet *B* 4 valet *T* 5 vel Pecuniosos
 (ita dett.) 7 per ab. om. *K* (non *A*) 8 ab. in nom. *C* (non *A*)
 Perficax *T* 9 praeposito *B* 10 vigam *T* : viciam *BCI* : vitia *K*
 victoriam] vicam *B* 11 vitia *BK* : cia *T*¹ pertinendo *K*
 12 est (*prius*) om. *K* 17 fuga] figura *K* 18 Peger *K* 19 tr. et
 animam *T*¹ : tr. et ad animam *C* 20 Persev. hab. *ABCI* : om. *KT*
 qu. pert. om. *T* 21 pertinens *C* 23 coact. hab. *CIT* : om. *AB*
 coact. . . rerum om. *K* (non *A*) quod] qui *B* 24 a om. *T*
 petulanter *K* 25 petitiones pr. duntur (*corr.* dicuntur) *T* 27 qui]
 quia *B* 28 vacatur *K* fugatur *C*

grinus, longe a patria positus, sicut alienigena. Proiectus, 216
quasi longe et procul iactatus; sicut et produxit, quasi porro
illum duxit; et provocavit, quasi porro illum vocavit. Proiectus,
porro eiectus ac proiactatus, unde et (Virg. Aen. 3, 699):

5 Proiectaque saxa;
id est porro iactata. Proscriptus, cuius bona palam et aperte 217
scribuntur. Praescriptus ordinem significat, sicut et praescri-
ptiones apud iurisconsultos. Procinctus, expeditus et armatus; 218
unde et 'in procinctu', id est cum belli causa arma sumebant.

10 Praecinctus, eo quod ante se ponat aliquid, quo praecingitur.
Vnde et de Domino dictum est (Iohann. 13, 5): 'Praecinctus
est linteo, et lavit pedes discipulorum suorum.' Praedo est 219
qui populando alienam provinciam invadit: praedo ab abigendo
praedas dictus; et praedo qui praedam habet. Praedator, hoc
15 est cui de praeda debetur aliquid. Plagiator, ἀπὸ τοῦ πλαγίου, 220
id est oblico, quod non certa via grassatur sed pelliciendo dolis.
Piratae sunt praedones maritimi, ab incendio navium transeun-
tium quas capiebant dicti. Nam πυρά ignis est. Pugillator, 221
qui de manu in manu nummorum aliquid subtrahit. Peculator,
20 pro eo quod sit pecuniae publicae defraudator. Proditor,
pro eo quod detegit. Item proditor perditor, ut (Virg. Aen.
1, 252):

Vnius ob iram
prodimur.

25 Perfidus, quia fraudulentus est et sine fide, quasi perdens fidem. 222
Periurus, quia perpere iurat, id est male iurat. Periurus autem

1 aliena T¹: alienigenena C¹ 2 prod. s^t quasi B¹ 3 voc.] pro-
vocavit T 4 praeiactatus BCIK 5 proiectaque C¹ 6 cid est
C¹: quasi B (non I) Proiectus corr. Praiectus ut vid. B cuius
. . . scrib. om. C¹ 7 scribunt T (non A) 9 u. et procincto cum B
10 quo] pro B 13 inv. prov. T fort. recte 14 Praedator] cf.
Serv. ad Aen. 3, 222 15 cui] qui AK (non I) an devehitur?
16 obligo C¹ K via] vi C¹ graditur K sed] et T
18 capiunt B (non I) pira T: pyro (pi-) BCIK: πῦρ recc. 19 numm.]
unum horum K 20 pro eo om. C¹: propter B (non AI) 21 de-
teget C¹ idem AK: et item T perditor] per K: om. A 24 pro-
dimus (ex per-) K 25 Perfides T ante corr. quasi] quia T
26 Periurius qui T peiurus C¹

- 223 in verbo R non habet. Nam peiuro et deiero dicimus. Prae-
varicator, malae fidei advocatus, et qui vel in accusando nocitura,
vel in defendendo profutura praetereat aut inutiliter dubieque
ponat mercedis gratia licet corruptus. Cicero: 'Quid enim
224 tam praevarum?' id est valde varum. Pellax, dolosus et fallax, 5
a pelle, id est vultu. Foris enim, ut fallat, arridet, sed nequi-
tiam intus gerit. Profanus, quasi porro a fano. Sacris enim
225 illi non licet interesse. Parricida proprie dicitur interfector
parentis, quamvis quidam veteres hunc parenticidam dixerunt,
quoniam parricidium et homicidium quocumque intellegi possit, 10
226 cum sint homines hominibus pares. Persecutor non semper
pro malo intellegitur; unde et persecutus, perfecte secutus.
227 Publicanus est qui vectigalia publica exigit. Vel qui per
publica negotia saeculi lucra sectantur, unde et cognominati
228 sunt. Peccator a pelice, id est meretrice vocatus, quasi peli- 15
cator; quod nomen apud antiquos tantum flagitiosum signifi-
cabat, postea transiit hoc vocabulum in appellationem omnium
229 iniquorum. Prostitutae, meretrices a prosedendo in meritoriis
vel fornicibus. Pelex apud Graecos proprie dicitur, a Latinis
concuba. Dicta autem a fallacia, id est versutia, subdolositate 20
230 vel mendacio. Procurvus, quasi per longum curvus. Pavidus
est quem vexat trepidatio mentis. Habet cordis pulsationem,
cordis motum. Nam pavere ferire est, unde et pavimento.
231 Petro autem et rupex a duritia saxorum nominantur. Pusil-
lanimis, pusillo animo. Petulcus dictus ab adpetendo; unde 25

1 peiuro et degero B: peiuro et degero T: peiuro et peiuro K: peigero
(corr. peg-) et degero C Praev. a ma. T 2 advocatur K quia
T nocitur K 4 mercedes ut vid. T: -de B: -dem IK scilicet
Arev.: vix liquet corruptus T: obrutus C (non I) 5 idem va. va.
est K Pallax BIK 6 fallat] fallax T 8 illi om. K (non A) Parre-
K: Parra- T: Patri- B (non I) 9 parentum B (non I) dixerint BC
ro hom. in quoc. C 11 partes C 12 persecutus] -tor BI: secutor
(ex -tur) C 13 perfecte ex prof- K secutus ex -ti K 14 saec.]
scilicet K (non A) sectatur CK cognominatus est K 16 flagitio-
sos K 17 appellatione codd. (etiam IU) 18 presedendo C ante corr.
23 motum] metum K pavire rec. 24 Petra BCDGIX (non A):
Petrae (-re) TW (non UV) rupes ABCGIKW (non UV) nomina-
tur CDI Pus. . . an. om. C (non AUX) Pus. a pus. B
(non I)

etiam et meretrices petulcas vocamus. [Productus.] [Pisinnus.]

Q

Quaestor a quaerendo dictus, quasi quaesitor. Quaestuosus. 232
 5 Querimoniosus. Querulus, quia querellam infert. Quietus, 233
 quod sit ipse sibi animo securus, neminem tangens.

R

Religiosus ait Cicero (Deor. Nat. 2, 72) a relegendo appellatus; 234
 qui retractat et tamquam relegit ea quae ad cultum divinum per-
 10 tineant. Hi sunt dicti religiosi ex relegendo, tamquam ex elegen-
 do elegentes, ex diligendo diligentes, ex intellegendo intellegentes.
 Rationator dictus vir magnus; quia de omnibus rebus, quas esse 235
 mirabiles constat, possunt reddere rationem. Retractor, repeti-
 tor; nam retractare est repetere quod omiseras. Resipiscens, eo 236
 15 quod mentem quasi post insaniam recipit, aut quia resapit qui
 sapere desierat. Castigat enim se ipsum dementiae, et confirmat
 animum suum ad rectius vivendum, cavens ne iterum corruat.
 Repentinus, a repente. Repens autem et adverbium et nomen 237
 potest esse. Robustus, fortis, validus; a fortitudine roboreae
 20 arboris appellatus. Rapidus, velox pedibus. Raptor, eo quod
 corruptor. Inde et rapta eo quod corrupta. Reus a re, de qua 238
 obnoxius est, et reatum a reo [est] nuncupatum. Reus maie-
 statis primum dictus qui adversus rempublicam aliquid egisset,
 aut quicumque hostibus consensisset. Dictus autem reus ma-
 25 iestatis, quia maius est laedere patriam quam civem unum.
 Postea etiam et ii rei maiestatis dicti sunt qui adversus maiesta-

1 petulcas] -cus *T* Prod. Pi. hab. *ABCIU*: om. *KMT* Prod. quasi
 porro ductus *CU* Pirinus *A*: Pisinnus a pusione *CU*: Pisinus a posione
X 4 Questus *K*: Quaesitor corr. -st- ut vid. *A* Quaest. Quer. om. *K*
 (*non A*): Quest. quer. Schwarz 6 sit om. *K* 8 ab elegendo *T*
 appellatos *T*¹ (*non AU*) 9 tamq. velociter que ad *U* 10 tamq. ex
 legendo *C*: om. *A*: tamq. ex el. el. om. *K* 12 quia] qui *B* (*non A*)
 13 constant *K* (*non A*) posse *C* (*non A*) Retractor *B*¹ 14 omiserat
T 15 recepit *K* quia] qua *T* 16 desiderat *BIT* dementia *B*
 18 a repetente *T* 19 robore *TC* 20 Rapt. . . corr. post nuncupatum
 (§ 238) *K* 21 corr. *C*: corr. est *BIT*: corr. sit *K* re de] rete *K*
 22 obnoxius *K* reatu *K* est hab. *BIK*: om. *T*: bis hab. *C* (est a reo
 est) 24 aut] ut *T* 25 maius eius l. *T* 26 maiestatem] -tes *B*

tem principis egisse viderentur, vel qui leges inutiles reipublicae
 239 detulerant, vel utiles abrogaverant. Rixosus a rictu canino
 dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, et iurgio
 delectatur, et provocat contendentem. Rusticus dictus quod
 rus operetur, id est terram.

5

S

240 Sapiens dictus a sapore; quia sicut gustus aptus est ad
 discretionem saporis ciborum, sic sapiens ad dinoscentiam rerum
 atque causarum; quod unumquodque dinoscat, atque sensu
 veritatis discernat. Cuius contrarius est insipiens, quod sit 10
 241 sine sapore, nec alicuius discretionis vel sensus. Studiosus.
 Sanctus a veteri consuetudine appellatus eo quod hi, qui purifi-
 cari volebant, sanguine hostiae tangebantur, et ex hoc sancti
 242 nomen acceperunt. Sincerus, quasi sine corruptione, cui con-
 trarius insincerus, vitiatus, corruptus. Supremus, summus, ab 15
 eo quod superemineat. Vnde et 'Supreme Pater' dicimus.
 [Suavis.] Sublimis ab altitudine vocatus honoris. Nam pro-
 prie sublime dicitur quod in alto est, ut (Virg. Aen. i, 259):

Sublimemque feres ad sidera caeli.

243 Speciosus, ab specie vel aspectu; sicut formosus a forma. 20
 Sollers, quod sit sollicitus in arte et utilis. Sollers enim apud
 antiquos dicebatur, qui erat omni bona arte instructus. Te-
 rentius (Eun. 478):

Adulescentem sollertem dabo.

244 Superstitiosos ait Cicero (Nat. Deor. 2, 72) appellatos 'qui totos 25
 dies precabantur et inmolabant, ut sibi sui liberi superstites
 essent.' Sollicitus, quia sollers et citus atque inquietus.

2 detulerunt *K* adr. *C*¹: abrogaverunt *K* ritu (-to) *codd.*
 5 id est] de *K* 7 aptus] apastus *T*¹: a pastu *T*² 8 discretionis *K*
 a dinoscentia *K* 9 quod] quo *BCI* 10 discernant *T* 11 sapore]
 pare *T*¹ alicui *KT* discretioni vel sensu *K* Studiosus *om.* *T*:
 St. quasi studiis (ist-) curiosus *CUVX* (*non I*) 12 Sa. autem a *U* (*non*
V) purificare *IKT* 13 sancti nonem *C*: sanctionem *T*
 14 Sinc. . . corr. post dicimus *T* 15 insencerius *C*¹ 16 supremere
 p. *T*¹ (s. partes *T*²): supraemae (-ppr-) partes *BIK*: super me pater *X*
 17 Suavis hab. *BCIX*: *om.* *KT* 19 feris *K*: ferens *BCIT* 20 Spec.
 . . . forma *om.* *T*¹ 25 Superstitiosus *BIT* appellatur *B*: -tor *CI*
 qui] quia *T* 26 precabatur *BI* inmolabat *BI* liberis *C*¹
 27 sollers et *om.* *K* (*non A*) inquietus *C*¹

Sedulus familiare verbum Terenti; hoc est sine dolo: alias
 adsiduus. Sodales dicuntur qui ad symbolum convenire con- 245
 sueverunt, quasi suadentes. Ipsi et socii dicuntur propter
 periculi aut operis societatem, quasi in una caliga et in uno
 5 vestigio manentes. Stultus, hebetior corde, sicut quidam ait 246
 (Afran. 416):

Ego me esse stultum existimo: fatuum esse non opino,
 id est obtunsis quidem sensibus, non tamen nullis. Stultus est
 qui per stuporem non movetur iniuria; saevitiam enim perfert
 10 nec ultus est, nec ulla ignominia commovetur dolore. Segnis, 247
 id est sine igni, ingenio carens. 'Se' autem sine significat, ut
 sedulus sine dolo. Securus, quasi sine cura; id est frigidus,
 per quod inutiles accipimus. Stupidus, saepius stupens. Su- 248
 perbus dictus quia super vult videri quam est; qui enim vult
 15 supergredi quod est, superbus est. Susurro de sono locutionis 249
 appellatus, quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur de alte-
 ro detrahendo. Seditiosus, qui dissensionem animorum facit et 250
 discordias gignit, quam Graeci διάσταση dicunt. Severus, quasi
 saevus verus; tenet enim sine pietate iustitiam. Simulator di- 251
 20 citur a simulacro; gestat enim similitudinem eius, quae non est
 ipse. Suasor [a suadendo quem vult decipere]. [Studiosus.] 252
 Scrupulosus, animi minuti et asperi. Scrupo est enim arena
 durior. Sacrilegus dicitur ab eo quod sacra legit, id est furatur.
 Sicarius vocatur quia ad perpetrandum scelus telis armatus est.
 25 Sica enim gladius est, a secando vocatus. Scaevus, sinister 253
 atque perversus, ἀπὸ τοῦ σκαιοῦ. Est enim pessimi et crudelis

2 simbola T 3 suad. alias quasi sedales quod simul sedeant CT²UVX
 (non AI) ipsi et om. T: et om. I 4 unam caligam (-ll-) codd.
 5 et betior T: et ebetior C¹ ait] agit T 7 factuum T¹ (non UX):
 factum KM (non ADI) opino K: opinor ABCDIT (ex -nior) UX
 9 perferet T 10 ullo B (non I) ignominiae BKG (non I) 14 quia]
 quod B videre KT 16 quia] qui B (non I) 17 detraendum T
 18 quam] quem B 19 saevus] servus B: satis CK (non I) 20 e.
 quae (que) CIKTUV: e. et usque A: e. quod B 21 a suad....decip.
 om. T¹ ut vid.: hab. ABIKT²UV: in sua sorte trahens C (pro in suam
 sortem tr.) Stud. hab. T (add. quasi studis curiosus T²) UV: om.
 ABCIK 22 muniti T: nuti B scrupor A: an scrupum?
 23 dicitur om. T¹ furator T 24 vocatur om. K (non A) quia
 IT: qui AC: qua K: quod B 25 ad sec. B 26 ἄ. τ. σ. om. IK

animi. Scenicus, qui in theatro agit. Theatrum enim scena
 est. Scorta, quod a Graecis quoque σκῦτη vocabantur : quo
 254 defricantur pelles quibus corruptela fit. Spurcus, quod sit in-
 purus. Scelerosus, sceleribus plenus ; ut lapidosus locus et
 255 arenosus. Plus est autem scelerosus quam sceleratus. Sator, 5
 seminator vel pater, a semine. Scurra, qui sectari quempiam
 solet cibi gratia. A sequendo igitur inde scurras appellatos.
 Idem assecla, a sequendo. Satelles, quod adhaereat alteri, sive
 256 a lateris custodia. Suffectus, in loco alterius suppositus, quasi
 suffactus. Vnde et consulem suffectum dicimus eum qui pro 10
 257 alio substituitur. Secundus, quia secus pedes : et tractus est
 sermo a sequentibus servis pedisequis. Vnde et secunda for-
 tuna dicitur, quod secundum nos est, id est prope nos. Inde
 et res secundae, id est prosperae. Secundae autem a sequendo
 258 sunt dictae. Stipulator, promissor. Stipulare enim promittere 15
 259 est, ex verbis iurisperitorum. Sanus, a sanguine, quia sine pal-
 260 lore est. [Sospes.] Subtilis ab extenuatione dictus. Sequester
 dicitur qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ
 μέσος dicitur, apud quem pignera deponi solent. Quod vo-
 cabulum ob sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, 20
 261 utraque pars fidem sequatur. Sessilis, quod non videtur stare,
 sed sedere. Surdus, a sordibus humoris aure conceptis ; et
 quamvis multis casibus accadat, nomen tamen aeger ex prae-
 262 dicto vitio retinet. Siccus, quod sit exsucus ; sive per anti-

2 quod] quo *K* (non *A*) quodque *T* σκῦτη] scite (-thae,
 -tae) *codd.* vocabatur *B*¹ (non *A*) qui effricantur *B* : quod efr.
AI 3 quibus] cuius *ABK* (non *I*) 5 plus au. *T* 6 Scur. . .
 ass. a seq. *om.* *T* 7 civi *codd.* appellatas *B* 8 idem ad secula
C : idem saecula (se-?) *A* : idem et saecula (se-) *BI* : id est et ad scelera *K*
 a seq.] adsequendo *K* (non *A*) adheret *C* 9 lateri cust. *K*
 11 quia] qui *A* : quasi *B* (non *I*) tractatus *T* 12 serv. ped.] equis pedis
 equis *K* (non *A*) 13 quod] quia *B* (non *A*) sec. non est *TC*¹ inde]
 unde *AB* (non *I*) 16 iurisper. qui etiam stipulum firmum appellaverunt
UXC (non *AI*) 17 est *om.* *K* (non *A*) Sospes hab. *ABCIU* : *om.*
*KT*¹ : Sospes colomis sanus *T*² Inter Sosp. et Subt. add. Salus a sale
 nomen accepisse putatur *CUX* (non *AI*) 17 extenuatione *K* (non *A*)
 18 certaminibus *B* (non *I*) 20 sequendum *C*¹ 21 Sessilis . . . dictus
 (§ 263) *om.* *T* 23 quamvis] quasnis *K* 24 tenet *K* Sic.
 quasi s. unctus *A* (non *I*)

phrasin, quod sit sine suco. Sepultus dictus est eo quod sit sine palpatione, vel sine pulsu, id est sine motu. Saio ab exi- 263
gendo dictus. Sutor a suendis pellibus nominatus. Subulcus, porcorum pastor ; sicut bubulcus, a cura boum.

5 T

Tutor, qui pupillum tuetur, hoc est intuetur ; de quo in con- 264
suetudine vulgari dicitur : 'Quid me mones? Et tutorem et
paedagogum olim obrui.' Testes dici quod testamento adhi- 265
beri solent ; sicut signatores, quod testamentum signent. Te- 266
10 tricus, mons in Sabinis asperrimus. Vnde et tristes homines
tetricos dicimus. Taciturnus, in tacendo diuturnus. Trutina- 267
tor, examinatore, ex iudicii libra perpendens recta ; translatione
a trutina, quae est gemina ponderum lances. Tristis. Tenax, 268
nummi cupidior, quod teneat. Interdum et pertinax. [Tru- 269
15 culentus.] Torvus, terribilis, eo quod sit torto vultu et turbu-
lento aspectu, ut : 'torva leaena,' et (Virg. Aen. 3, 677) :

Cernimus adstantes nequiquam lumine torvo.

Turbidus, terribilis. Teter, ob obscura tenebrosaque vita. 270
Teterrimus, pro fero nimium. Tetrum enim veteres pro fero
20 dixerunt, ut Ennius (Ann. 607) : 'tetros elephantos.' Terri-
bilis, quia terrorem habet et timetur. Tergiversator, quod 271
animum quasi tergum vertat huc et illuc, nec [facile] qualis sit
intellegitur. Temulentus a temeto, id est vino, dictus. Ti- 272
midus, quod timeat diu, id est sanguine ; nam timor sanguinem
25 gelat, qui coactus gignit timorem. Turpis, quod sit informis et 273
torpeat.

V

Vir, a virtute. Vtilis, ab utendo bene sua, vel quod bene 274
quid utere possit ; sicut docilis, quod doceri possit. Verus, a 275

1 sit om. C 2 vel pulsu K : v. s. p. est C Salo B : Sagio dett.
3 a suendo K : abesuendis T 6 suetudine C¹ 8 dicti C 10 in
samnis B (non I) 11 diurnus K : diurnis (corr. -nus) C 12 ex] et
K (non A) 13 laces C¹ (non A) Tristis om. K (non A) 14 quod]
quem B (non I) Truc. hab. ABCIU : om. KT¹ : Truc. crudelis inmanis
seuus T² 16 ut] et T turba le. K 18 ob om. T : ab BCI
20 teros eleuantos K (non MAI) Terribilem KM (non AI) 22 facile
hab. BIT : om. ACK 23 intellegatur K (non A) autemeto id es T
24 diu suspectum 29 doc. qui do. T docere C¹

- veritate; hinc et verax. Maior est veritas quam verus,
 276 quia non veritas a vero, sed verus a veritate descendit. Veri-
 dicus, quia verum dicit et veritatis adsertor est. Verecundus,
 277 quia verum factum erubescit. Venustus, pulcher, a venis, id
 est sanguine. [Viridis, vi et suco plenus, quasi vi rudis.] 5
 [Vivens, vivus.] Varius, quasi non unius viae, sed incertae
 mixtaeque sententiae. Versutus, eo quod eius mens in quo-
 libet actu ad quamlibet fraudem facile vertitur; unde et ver-
 278 sutia dicitur contorta sententia. Plautus (Epid. 371):
 Versutior [est] quam rota figularis. 10
 279 [Vilis, a villa; nullius enim urbanitatis est.] Versipellis, eo quod
 in diversa vultum et mentem vertat. Inde et versutus et callidus.
 Violentus, quia vim infert. Vecors, mali cordis et malae con-
 280 scientiae. Vagus, quia sine via. Vanus a Venere etymologiam
 trahit. Item vanus inanis, falsus, eo quod memoria evanescat. 15
 281 Vesanus, non probe sanus. Vinolentus, qui et satis bibit et
 difficile inebriatur. Vexatus, id est portatus; ab eo quod est
 vehe, vecto, vexo, ut vexasse sit portasse. Veneficus, eo quod
 282 venenum mortis causa paravit, aut praestitit, aut vendidit.
 Vector, quasi vehitor. Est autem vector et qui vehit et qui 20
 vehitur. Venator, quasi venabulator, a venatione scilicet, quo
 bestias premit. Quattuor autem sunt venatorum officia: vesti-
 gatores, indagatores, alatores, pressores.

2 a viro *K* Verid. . . . erub. *om. B (non I)* Veridictus *C*¹
 5 est a sang. *K (non A)* Viridis . . . rudis *hab. T (qu. vi ru. in ras.)*
UVW et (post vivus) CX: om. ABIK vi rudis] viridis *C* 6 Vivens
 vivus *hab. ABCIUV: om. KT* 7 huius *A* 9 torta *K (non A)*
 10 est *hab. BCIT¹U²W: om. AKU¹V* figuralis *AT: figularis B*
 (non *I*) 11 Vilis . . . urb. est *hab. C (ante Varius, § 277) T: om.*
ABIKUVX urb. est Vivus *C* 13 vim] viam *T* inferit *K*
 mali consc. *T* conscientia *K* 15 idem *K* memoriae (-ie) ev.
KT: -riam ev. B (non I) 16 non prove *TI: non pro U: porro*
AC¹KB² (B¹ n. l.) quia et *C*¹ 18 vecto *om. B (non I)* 19 paruit
T 20 qu. veitior *C*¹ quia vehit *K* 21 quo] quod *K (non I)*
 22 bestias *C*¹ ventorum off. *C*¹

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HENRICUM FROWDE

OXONII
Excudebat Horatius Hart
Typographus academicus

Copyright 1911 by
Oxford University Press American Branch

ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM

LIBRI XX

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

W. M. LINDSAY
IN VNIVERSITATE ANDREANA LITTERARVM HVMANIORVM PROFESSOR

TOMVS II
LIBROS XI-XX CONTINENS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

AVCTORES

Arev. = editio Arevaliana (revera ex Grialiana derivata) in
Mignii Patrologia Latina

Otto = editio Ottoniana in Lindemanni Corp. Gramm. Lat.

Schwarz = H. Schwarz 'Observationes criticae in Isid. Hisp.
Origines.' Hirschberg, 1895

Dressel = H. Dressel 'De Isidori Originum Fontibus.'
Turin, 1874

Klussmann = M. Klussmann 'Excerpta Tertullianea in Isid.
Hisp. Etymologiis.' Hamburg, 1892

Sadée = L. Sadée 'Ueber Freiburger Fragmente einer
Handschrift der Etymologiae des Isid. Hisp.'
Freiburg, 1883

Schenk = A. Schenk 'De Isid. Hisp. de Nat. Rer. libelli
fontibus.' Iena, 1909

SIGLA CODICVM

α = Familiae I codices

- A* = Ambrosianus L 99 sup., saec. viii
- B* = Bernensis 101, saec. ix-x
- C* = Leidensis (Voss. lat. F. 74), saec. ix-x
- D* = Basileensis F. III. 15, saec. viii ex.
- E* = Parisiensis lat. 13028, saec. viii ex.
- F* = Weilburgensis (Gymn. bibl. 3), saec. ix
- G* = Sangallensis primus (231-232), saec. ix-x
- H* = Harleianus lat. 2686, saec. ix ex.
- I* = Bruxellensis II. 4856, saec. viii ex.
- Bern.* = Bernensis 263, saec. ix
- Bern. extr.* = Bernensis 611, saec. viii
- Bern. frag.* = Bernensis AA 90 (23), saec. viii
- Col.* = Coloniensis 83^{II}, saec. viii ex.
- Eins. frag.* = Einsidlensis 365 (42), saec. viii
- Harl. extr.* = Harleianus lat. 3034, saec. viii
- Mon.* = Monacensis 6250, saec. ix
- Monac. frag.* = Monacensis 29051, saec. viii
- Reg.* = Coll. Reginae, Oxonii, 320, saec. ix ex.
- Rem.* = Remensis 426, saec. ix ex.
- Sang. extr.* = Sangallensis 913, saec. viii-ix
- Trin.* = Coll. S. Trinitatis, Cantabrigiae, 368, saec. ix
- Voss. 82* = Leidensis (Voss. lat. F. 82), saec. ix

β = Familiae II codices

- K* = Karolinus Wolfenbuettelanus (Weissenburg. 64), saec. viii in.
- L* = Vaticanus lat. 5763, saec. viii in.
- M* = Cavensis 23, saec. viii ex.
- N* = Carolsruhensis (Aug. LVII), saec. viii
- O* = Sangallensis alter (233), saec. ix in.
- P* = Sangallensis tertius (235), saec. ix in.
- Par. extr.* = Parisiensis lat. 7530, saec. viii ex.
- Phill.* = Berolinensis (Phillippsianus 1831), saec. viii-ix

γ = Familiae III codices

- T* = Toletanus Matritensis (Tol. 15. 8), saec. viii ex. (?)
- U* = Escorialensis primus (T. II. 24), saec. ix ex. (?)
- V* = Escorialensis alter (& I. 14), saec. ix (?)
- W* = Escorialensis tertius (P. I. 7), saec. ix in. (?)
- X* = Sangallensis quartus (237), saec. ix-x
- Ovet. extr.* = Ovetensis Escorialensis (R. II. 18), saec. viii

codd. = *BCKT*, quorum universas lectiones per totum opus (cf. ad init. libri XVII), quoties a textu discrepant, in apparatu exhibui

ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI ETYMOLOGIARVM SIVE ORIGINVM

LIBER XI

DE HOMINE ET PORTENTIS

DE HOMINE ET PARTIBVS EIVS. Natura dicta ab eo quod **1**
nasci aliquid faciat. Gignendi enim et faciendi potens est.
Hanc quidam Deum esse dixerunt, a quo omnia creata sunt et
existunt. Genus a gignendo dictum, cui derivatum nomen a **2**
5 terra, ex qua omnia gignuntur; γῆ enim Graece terra dicitur.
Vita dicta propter vigorem, vel quod vim teneat nascendi atque **3**
crescendi. Vnde et arbores vitam habere dicuntur, quia
gignuntur et crescunt. Homo dictus, quia ex humo est factus, **4**
sicut [et] in Genesi dicitur (2, 7): 'Et creavit Deus hominem
10 de humo terrae.' Abusive autem pronuntiatur ex utraque
substantia totus homo, id est ex societate animae et corporis.
Nam proprie homo ab humo. Graeci autem hominem ἀνθρω- **5**
πων appellaverunt, eo quod sursum spectet sublevatus ab humo
ad contemplationem artificis sui. Quod Ovidius poeta de-
15 signat, cum dicit (Metam. 1, 84):

Pronaque cum spectant animalia cetera terram,
os homini sublime dedit caelumque videre
iussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Qui ideo erectus caelum aspicit, ut Deum quaerat, non ut
20 terram intendat veluti pecora, quae natura prona et ventri
oboedientia finxit. Duplex est autem homo: interior et ex- **6**

1 ab om. K 4 derivativum ex dicitivum K 5 quo T 6 nascendi]
vivendi K (non D) 8 quia] quod C hum. fac. K 9 et hab. BFT; om.
CK 10 de] ex K 11 substantie T 13 expectet (exsp-) BFKT
sublatus B 14 poete T 16 expectant T 17 hominis C:
homines KB videre] vivere K 18 rectos ad K 19 non terr. T
20 ventris KB **21** finxit om. B¹ au. est K (non D): au. om. C

terior. Interior homo anima, [et] exterior homo corpus
 7 Anima autem a gentilibus nomen accepit, eo quod ventus sit.
 Vnde et Graece ventus *ἀνεμος* dicitur, quod ore trahentes aerem
 vivere videamur: sed apertissime falsum est, quia multo prius
 gignitur anima quam concipi aer ore possit, quia iam in gene- 5
 8 tricis utero vivit. Non est igitur aer anima, quod putaverunt
 quidam qui non potuerunt incorpoream eius cogitare naturam.
 9 Spiritum idem esse quod animam Evangelista pronuntiat dicens
 (Ioh. 10, 18): 'Potestatem habeo ponendi animam meam, et
 rursus potestatem habeo sumendi eam.' De hac quoque ipsa 10
 Domini anima passionis tempore memoratus Evangelista ita pro-
 tulit, dicens (Ioh. 19, 30): 'Et inclinato capite emisit spiritum.'
 10 Quid est enim emittere spiritum nisi quod animam ponere? Sed
 anima dicta propter quod vivit: spiritus autem vel pro spiritali
 11 natura, vel pro eo quod inspiret in corpore. Item animum idem 15
 esse quod animam; sed anima vitae est, animus consilii. Vnde
 dicunt philosophi etiam sine animo vitam manere, et sine mente
 animam durare: unde et amentes. Nam mentem vocari, ut sciat:
 12 animum, ut velit. Mens autem vocata, quod emineat in anima,
 vel quod meminit. Vnde et in memores amentes. Quapropter non 20
 anima, sed quod excellit in anima mens vocatur, tamquam caput
 eius vel oculus. Vnde et ipse homo secundum mentem imago
 Dei dicitur. Ita autem haec omnia adiuncta sunt animae ut una
 res sit. Pro efficientiis enim causarum diversa nomina sortita
 13 est anima. Nam et memoria mens est, unde et in memores 25
 amentes. Dum ergo vivificat corpus, anima est: dum vult,
 animus est: dum scit, mens est: dum recolit, memoria est: dum
 rectum iudicat, ratio est: dum spirat, spiritus est: dum aliquid

1 et hab. BFT: om. CK homo om. K (non D) 4 multum K
 5 anima om. B¹ qui etiam K 6 est om. K 7 quid. qu. n. pot.
 om. T potaverunt C¹ in corpore aut eius K 9 et rurs. . . . eam]
 et iterum sumendi eam X rursus C 11 pass. suae temp. B (non
 X) 13 enim om. T¹ quod et an. B 14 propter] pro T quod]
 quia C¹ 15 vel eo K spiret FK 16 quod et an. B sed
 anime T un. et di. phil. K: un. phil. di. C 17 mente om. T
 18 sciant animam K 19 animam CT in an. vel. qu. mem. in animam
 un. K (non D) 20 quod] quia C 22 eius om. K (non D) oculum
 K 24 efficientiis B 28 recte T rat. dum K

sentit, sensus est. Nam inde animus sensus dicitur pro his quae
sentit, unde et sententia nomen accepit. Corpus dictum eo **14**
quod corruptum perit. Solubile enim atque mortale est, et
aliquando solvendum. Caro autem a creando est appellata. **15**
5 Crementum enim semen est masculi, unde animalium et ho-
minum corpora concipiuntur. Hinc et parentes creatores vo-
cantur. Caro autem ex quattuor elementis concompacta est. Nam **16**
terra in carne est, aer in halitu, humor in sanguine, ignis in calore
vitali. Habent enim in nobis elementa suam quaeque partem,
10 cuius quid debetur conpage resoluta. Caro autem et corpus **17**
diversa significant. In carne semper corpus est, non semper
in corpore caro. Nam caro est quae vivit, idem et
corpus. Corpus, quod non vivit, idem non caro. Nam
corpus dici aut quod post vitam est mortuum, aut sine
15 vita est conditum. Interdum et cum vita corpus, et non caro,
ut herba et lignum. Sensus corporis quinque sunt: visus, **18**
auditus, odoratus, gustus, et tactus. Ex quibus duo aperiuntur
et clauduntur, duo semper patentes sunt. Sensus dicti, quia **19**
per eos anima subtilissime totum corpus agitatur vigore sentiendi.
20 Vnde et praesentia nuncupantur, quod sint prae sensibus; sicut
prae oculis, quae praesto sunt oculis. Visus est qui a philoso- **20**
phis humor vitreus appellatur. Visum autem fieri quidam ad-
severant aut externa aetherea luce, aut interno spiritu lucido
per tenues vias a cerebro venientes, atque penetratis tunicis in
25 aerem exeuntes, et tunc commixtione similis materiae visum
dantes. Visus dictus, quod vivacior sit ceteris sensibus ac **21**
praestantior sive velocior, ampliusque vigeat, quantum memoria

2 et sentia *KT*¹: essentia *T*² dic. est eo *C* 5 un. et an. et *T*
6 hic *B* 9 in nobis *om.* *K* s. quamque p. *BC*¹: sua qu. parte *K*
10 cuius] cui *CF* 12 in corp. ca. est nam *C* est semper qui viv. *T*
id. et co. qu. non vi. corpus id. *B* 16 ut] et *K* Sens. corpus
T 17 od. aud. *K* (*non D*) 18 clauduntur *K* (*non D*) quia]
quod *C* 19 exagitat *B* 20 quia sunt *B* 21 per oc. *T*¹ quia
(sic) pr. sunt oc. *om.* *B*¹, add. (post nuncupantur) *B*² 22 fieri *om.* *K*
(*non D*) asseruerunt *K* (*non D*) 23 aut] ut *T* ext. et aerea *K*:
extrema aeth. *BD*: extrema et aeth. *C* 24 tenues vi. cer. *T* veniente
... exeunte ... dante *Schwarz* penetrantes *DK* 25 aere *codd.*
comixtionis *K* (*non D*) 27 sive *om.* *T* vegitat *DK*¹ quam
mem. *K* (*non D*)

- inter cetera mentis officia. Vicinior est enim cerebro, unde omnia manant ; ex quo fit ut ea quae ad alios pertinent sensus, 'vide' dicamus ; veluti cum dicimus : 'Vide quomodo sonat,'
- 22 'vide quomodo sapit,' sic et cetera. Auditus appellatus, quod voces auriat ; hoc est aere verberato suscipiat sonos. Odora- 5 tus quasi aeris odoris adtactus. Tacto enim aere sentitur. Sic et olfactus, quod odoribus adficiatur. Gustus a gutture dictus.
- 23 Tactus, eo quod pertractet et tangat et per omnia membra vigorem sensus aspergat. Nam tactu probamus quidquid ceteris sensibus iudicare non possumus. Duo autem genera tactus 10 esse ; nam aut extrinsecus venit quod feriat, aut intus in ipso corpore oritur. Vnicuique autem sensui propriam naturam datam. Nam quod videndum est, oculis capitur, quod audiendum est, auribus : mollia et dura tactu aestimantur, sapor gustu, odor 15 naribus ducitur. Prima pars corporis caput ; datumque illi hoc 15 nomen eo quod sensus omnes et nervi inde initium capiant, atque ex eo omnis vigendi causa oriatur. Ibi enim omnes sensus apparent. Vnde ipsius animae, quae consulit corpori, quodammodo personam gerit. Vertex est ea pars qua capilli capitis colliguntur, et in qua caesaries vertitur ; unde et nuncupatur. 20
- 27 Calvaria ab ossibus calvis dicta, per defectionem ; et neutraliter pronuntiatur. Obcipitium capitis pars posterior, quasi contra 28 capitum, vel quod sit capiti retrorsum. Capilli vocati quasi capitis pili, facti ut et decorem praestent et cerebrum adversus frigus muniant atque a sole defendant. Pilos autem dictos a 25 pelle, qua prodeunt ; sicut et pilo dicitur a pila, ubi pigmentum
- 29 contunditur. Caesaries a caedendo vocata, ideoque tantum virorum est. Virum enim tonsum decet, mulierem non decet.

1 cerebro *om.* C¹ : encerebro B¹ 2 pertinet KD s. videre di.
 dett. : sensui dedicamus T 3 vel. cum dic. *om.* K (*non* D) 4 app.
 est quod K 5 sonum K Odoris B¹ 6 tactus en. D sic... adf.
om. K (*non* D) sicut olf. T (*non* U) 9 quidq. ... poss. *om.* K (*non*
 D) 10 duo tantum gen. esse K : dum au. iudicat actus est B (*non* D)
 12 oriatur T sens. in prop. K 13 aud. aur. C 14 et] ac C
 15 dicitur K 16 capiant] sumant B 18 consolet K quodadmodo T
 19 pars que T 23 vel quod] quia C capitis retr. K 24 ut dec.
 CK pr. cer. BK 26 pel. de qua K pilo] pilum C

Comae sunt proprie non caesi capilli, et est Graecus sermo. 30
 Nam comas Graeci caimos a secundo nominant, unde et κείρειν
 tondere [dicunt]. Inde et cirri vocantur, quod etiam idem
 Graeci μάλλον vocant. Crines proprie mulierum sunt. Dictae 31
 5 autem crines eo quod vittis discernantur. Vnde et discriminalia
 dicuntur, a quibus divisae religantur. Tempora sunt, quae 32
 calvariae dextra laevaue subiacent. Quae ideo sic nuncupan-
 tur quia moventur, ipsaque mobilitate quasi tempora quibusdam
 intervallis mutantur. Facies dicta ab effigie. Ibi est enim 33
 10 tota figura hominis et uniuscuiusque personae cognitio. Vultus 34
 vero dictus, eo quod per eum animi voluntas ostenditur. Se-
 cundum voluntatem enim in varios motus mutatur, unde et
 differunt sibi utraque. Nam facies simpliciter accipitur de
 uniuscuiusque naturali aspectu ; vultus autem animorum quali-
 15 tatem significat. Frons ab oculorum foraminibus nominata est. 35
 Haec imago quaedam animi mentis motum specie sua exprimit,
 dum vel laeta vel tristis est. Oculi vocati, sive quia eos cilio- 36
 rum tegmina occulant, ne qua incidentis iniuriae offensione
 laedantur, sive quia occultum lumen habeant, id est secretum
 20 vel intus positum. Hi inter omnes sensus viciniore animae
 existunt. In oculis enim omne mentis indicium est, unde et
 animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi autem
 idem et lumina. Et dicta lumina, quod ex eis lumen manat,
 vel quod ex initio sui clausam teneant lucem, aut extrinsecus
 25 acceptam visui proponendo refundant. Pupilla est medius 37
 punctus oculi, in quo vis est videndi ; ubi quia parvae imagi-
 nes nobis videntur, propterea pupillae appellantur. Nam par-

2 a secundo B 3 dicunt hab. BDT : om. C : vocant K unde
 C (non D) 4 Graeci om. K (non D) mallonem codd. (etiam D) vel
 propriae 5 utitis T 7 nunc.] nominantur B 8 temporum C
 9 ubi K est om. B : post enim C 10 et om. K 11 ostendatur C
 12 enim] vero B mut. mot. C 14 asp.] affectu K 15 quia latatem
 C¹ 18 occultant CK : occulunt T 19 letantur B¹ quod occ. K
 habent BCK 20 vic. animo C 23 lum. dic. lum. K quod] quia
 BC 24 quod] quia BC qu. init. T teneat BK intrinsecus K
 25 accepta BK refundat K Pu. autem est D 26 in quo] ubi B
 vis . . . quia om. K vis] visus DK vid. est B 27 nam pa.] pa.
 enim B

vuli pupilli dicuntur. Hanc plerique pupulam vocant : vocatur
autem pupilla quod sit pura atque inpolluta, ut sunt puellae.
Physici dicunt easdem pupillas, quas videmus in oculis, mori-
turos ante triduum non habere, quibus non visis certa est
38 desperatio. Circulus vero, quo a pupilla albae partes oculi 5
separantur discreta nigredine, corona dicitur, quod rotunditate
39 sui ornet ambitum pupillae. Palpebrae sunt sinus oculorum,
a palpitatione dictae, quia semper moventur. Concurrunt enim
invicem, ut assiduo motu reficiant obtutum. Munitae sunt autem
vallo capillorum, ut [et] apertis oculis si quid inciderit repellatur, 10
40 et somno coniventibus tamquam involuti quiescant latentes.
In summitate autem palpebrarum locis, quibus se utraque
clausa contingunt, extant adnati ordine servato capilli tutelam
oculis ministrantes, ne inruentes facile iniurias excipiant et ex
eo noceantur, ut pulveris vel cuiusquam crassioris materiae 15
arceant contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo miti-
41 ficent, quo tenuem atque serenum faciant visum. Lacrimas
quidam a laceratione mentis putant dictas ; alii existimant ideo
42 quod Graeci δάκρυα vocant. Cilia sunt tegmina quibus ope-
riuntur oculi, et dicta cilia quod celent oculos tegantque tuta 20
custodia. Supercilia dicta, quia superposita sunt ciliis ; quae
idcirco pilis vestita sunt ut oculis munimenta praetendant, et
sudorem a capite defluentem depellant. Intercilium vero est
43 medium illud inter supercilia quod sine pilis est. Genae sunt
inferiores oculorum partes, unde barbae inchoant. Nam Graece 25

1 dicuntur *om.* B¹ 2 pupula quia sit pura C ut sunt] unde et
K (non D) 3 in oculi vid. T morituras B 5 quo a] quot T¹
6 nigredine C¹ quod] quae B: quia C 7 sui *om.* K pupulae
K: pup. Volvos quidam (autem U: au. quidam T²) appellant ipsos
vertices oculorum a similitudine volvorum CT²U (non X) Palpebra
est . . . dicta K 8 quia] quae K: qua B 9 monita est au. villo K
10 et hab. CT: *om.* BK repellatur *om.* B 11 conhibentibus C: cohi-
bentibus BK 12 se *om.* B 13 adnoti BK: adfatim C cap. serv. B
15 cuiuscumque K mat. crass. B 16 contactus T¹: tactum K con-
cidendum K 18 putat C ideo] eo C 19 quod] quia K dasria
T: dassiria K: darsiria BC cooperiuntur BC 20 quod] quia K
tota B 21 ciliis] oculis K: ciliciis B 22 praetendant K: praecedant
B 23 vero med. K 24 quod] quia K

γένειον barbae. Hinc et genae, quod inde incipiant gigni barbae. Malae sunt eminentes sub oculis partes ad protectionem eorum 44
suppositae. Vocatae autem malae sive quod infra oculos pro-
minent in rotunditatem, quam Graeci μῆλα appellant, sive
5 quod sint supra maxillas. Maxillae per diminutionem a malis; 45
sicuti paxillus a palo, taxillus a talo. Mandibulae sunt maxilla-
rum partes, ex quo et nomen factum. Barbam veteres voca-
verunt, quod virorum sit, non mulierum. Aurium inditum 46
nomen a vocibus auriendis, unde et Vergilius (Aen. 4, 359):

Vocemque his auribus ausit.

Aut quia vocem ipsam Graeci αὐδῆν vocant, ab auditu; per
inmutationem enim litterae aures quasi audes nuncupatae sunt.
Vox enim percussa per anfractus earum sonum facit quo
sensum excipiant audiendi. Pinnula summa pars auris, ab
15 acumine dicta. Pinnum enim antiqui acutum dicebant, unde
et bipinnis et pinna. Nares idcirco nominantur quia per eas 47
vel odor vel spiritus nare non desinit, sive quia nos odore
admonent ut norimus aliquid ac sciamus. Vnde et e contra
inscii ac rudes ignari dicuntur. Olfecisse enim scisse veteres
20 dicebant. Terentius (Adelph. 397):

Ac non totis sex mensibus

prius olfecissent, quam ille quidquam coeperit.

Narium recta pars, propter quod aequaliter sit in longitudine 48
et rotunditate porrecta, columna vocatur: extremitas eius
25 pirula, a formula pomi piri: quae vero dextra laevaue sunt,
pinnulae, ab alarum similitudine: medium autem interfinium.

1 γένειον] genos *codd.* quodquod *T*: quia *K* indecipiant *T*
bar. gig. *C* 2 Mala est *K* sub oc. eius *B* 3 quod] quia *BC*
4 quam *T*: quae *BCK* 5 quod] quia *BC* sunt *B* supra *KC*:
super *TB* 6 max. sunt *C* 7 ex qua *codd.* Varbam *Isid.* vocant *C*
8 quod] quia *K* indeditum *K*: inde dictum *C* 10 ausi *BC* 11 quia]
quod *B* auden liden *codd.* (etiam *DFUX*) ob aud. *D*: ab habitu
K 12 enim *om.* *BK* (*non D*) 13 enim *om.* *T* earum *ex* eorum *C*
14 excipiunt *C* 15 pinnum] penum *T* (*non D*) 16 bipennis *BC*
17 spiritum *T* natate *C*: manare *DKT* non desinent *D*: non
sinunt *B*: sinuntur *K* quia et nos *C*: quod nos *B*: quae a nos *D*
18 norimus *B*¹: naribus *T*: odoremus *B*²*DK* ac] uel *B* e cont.
K: et cont. *CT*: et haec cont. *B* 19 vet. sci. *CK* 21 n. notis sex
C: n. notis *ex BDT*: nomen uti sex *K* 26 a fabarum sim. *K* (*non D*)

- 49 Os dictum, quod per ipsum quasi per ostium et cibos intus
mittimus et sputum foris proicimus ; vel quia inde ingrediuntur
50 cibi, inde egrediuntur sermones. Labia a lambendo nominata.
Quod autem superius est, labium dicimus ; quod inferius, eo
quod grossior sit, labrum. Alii virorum labra, mulierum labia 5
51 dicunt. Linguae a ligando cibo putat Varro nomen imposi-
tum. Alii, quod per articulatos sonos verba ligat. Sicut enim
plectrum cordis, ita lingua inluditur dentibus et vocalem efficit
52 sonum. Dentes Graeci ὀδόντες vocant, et inde in Latinum
trahere nomen videntur. Horum primi praecisores dicuntur, 10
quia omne, quod accipitur, ipsi prius incidunt. Sequentes ca-
nini vocantur, quorum duo in dextra maxilla et duo in sinistra
sunt. Et dicti canini quia ad similitudinem caninorum existunt,
et canis ex ipsis ossa frangit, sicut et homo ; ut quod non pos-
sunt priores praecidere, illis tradunt ut confrangant. Hos 15
vulgus pro longitudine et rotunditate colomellos vocant. Ulti-
mi sunt molares, qui concisa a prioribus atque confracta subi-
gunt et molent atque inmassant ; unde et molares vocati sunt.
53 Dentium autem numerum discernit qualitas sexus. Nam in
54 viris plures, in feminis pauciores existunt. Gingivae a gignen- 20
dis dentibus nominatae. Factae sunt autem etiam ad decorem
dentium, ne nudi horrore potius quam ornamento existerent.
55 Palatum nostrum sicut caelum est positum, et inde palatum a
polo per derivationem. Sed et Graeci similiter palatum οὐρα-
νὸν appellant, eo quod pro sui concavitate caeli similitudinem 25
56 habeat. Fauces a fundendis vocibus nominatae, vel quod per
eas famur voces. Arteriae vocatae, sive quod per eas a pul-

1 quod] quia *K* qu. ost. *K* 2 mittamus *C* quia] quod *BC*
3 lam. sunt no. *C* : labendo no. *BK* 4 inf. est eo *C* 6 ligendo *ex* lig-
D : ligundo *T* (non *U*) : legando *K* putaverunt ipsum no. situm al. qu.
particulatos *K* (non *DF*) 7 quod] quia *C* ligant *K* (non *DF*)
8 plectro *K* (non *DF*) 9 voc.] dicunt *C* (non *D*) inde lat. *C*¹
10 precessores *T* : pricisores dicisores *K* (non *D*) 11 quia] quod *B*
13 in similitudine *C* existant *C* 14 sicut *om.* *T* 15 infrangant *K*
16 pro long. et latitudine et rot. *K* columellos *C* 18 molunt *C* 19 dis-
cernunt *T* 20 gignendo *T* 21 etiam *om.* *B* : autem *om.* *K* : autem
etiam *T* 24 sed] sic *K* sim. per dirivationem pal. *K*¹ 26 habet
T : habeant *B* 27 vocatae *om.* *K* (non *D*) quod] quia *KB*
(non *D*)

mone aer, hoc est spiritus fertur, seu quod artis et angustis
 meatibus spiritum vitalem retineant, unde vocis sonos emittunt :
 qui soni uno modo sonarent, nisi linguae motus distantias vocis
 efficeret. Toles Gallica lingua dicuntur, quas vulgo per dimi- 57
 5 nutionem tusillas vocant, quae in faucibus turgescere solent.
 Mentum dictum, quod inde mandibulae oriantur, vel quod ibi
 iungantur. Gurgulio a gutture nomen trahit, cuius meatus ad 58
 os et nares pertendit : habens viam qua vox ad linguam trans-
 mittitur, ut possit verba conlidere. Vnde et garrire dicimus.
 10 Rumen proximum gurgulioni, quo cibus et potio devoratur. 59
 Hinc bestiae, quae cibum revocant ac remandunt, ruminare
 dicuntur. Sublinguium operculum gurgulionis, quasi parva
 lingua quae foramen linguae recludit operitve. Collum dictum, 60
 quod sit rigidum et teres ut columna, baiulans caput et sus-
 15 tentans quasi capitolium : cuius anterior pars gula vocatur, po-
 sterior cervix. Cervix autem vocata, quod per eam partem 61
 cerebrum ad medullam spinae dirigitur, quasi cerebri via. Ve-
 teres autem plurali tantum numero cervices dicebant : prius
 Hortensius cervicem singulariter dixit. Cervix autem numero
 20 singulari membrum ipsud significat : nam pluraliter contuma-
 ciam saepe demonstrat. Cicero in Verrinis (6, 110) : 'Praeto-
 rem tu accuses? frange cervices.' Vmeri dicti, quasi armi, ad 62
 distinctionem hominis a pecudibus mutis, ut hi humeros, illi
 armos habere dicantur. Nam proprie armi quadrupedum sunt.
 25 Ola summi humeri pars posterior. Brachia a fortitudine nomi- 63
 nata : *βραχὴν* enim Graece grave et forte significatur. In brachiis
 enim tori lacertorum sunt, et insigne musculorum robur existit.

1 quod] quia CKB (non D) 2 teneant K (non D) emittant K
 3 distinctas voces C 4 Toles BT: Tolis K: Tolles CDU 5 tusillas
 BCTU: tusillas K: taxellas D 6 dictum bis K mand. inde C (non D)
 vel . . . iung. om. C¹ quod] quia K (non D) 7 iunguntur K (non D)
 Gurguli K 8 contendit C 9 possint B 10 proximus KB ante corr.
 (non V) 11 best.] animalia C 12 Sublinguium K: Sublingubium T
 13 quae] quod K 14 quod] quia K teres CT¹: erens (i. e.) haerens
 T²: heret (hae-) DKFB: rotundum X 16 quod] quia CK per
 om. K 17 medellam B¹ 18 num. tant. C prius] primus dett.
 22 accusses K: accusas B frangere K 23 pecodibus T: pecoribus
 K 24 dicuntur TC: dicantur KB 27 masculorum C¹ rubor K

- Hi sunt tori, id est musculi: et dicti tori, quod illic viscera
 64 torta videantur. Cubitum dictum, quod ad cibos sumendos in
 ipso cubamus. Vlna secundum quosdam utriusque manus ex-
 tensio est, secundum alios cubitus; quod magis verum est, quia
 65 Graece ὄλεως cubitus dicitur. Alae subbrachia sunt appellatae, 5
 eo quod ex eis in modum alarum motus brachiorum inchoet;
 quas quidam ascillas vocant, quod ex his brachia celluntur, id
 est moventur; unde et oscilla dicta ab eo quod his cillantur, hoc
 est moveantur, ora. Nam cillere est movere. Has quidam sub-
 hircos vocant, propter quod in plerisque hominibus hircorum 10
 66 foetorem reddant. Manus dicta, quod sit totius corporis
 munus. Ipsa enim cibum ori ministrat; ipsa operatur omnia
 atque dispensat; per eam accipimus et damus. Abusive autem
 manus etiam ars vel artifex, unde et manupretium dicimus.
 67 Dextra vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur; ipsa fidei 15
 testis atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium
 (Cat. 3, 8): 'Fidem publicam iussu senatus dedi,' id est de-
 xtram. Vnde et Apostolus [(Galat. 2, 9): 'Dextras dederunt
 68 mihi.'] Sinistra autem vocata quasi sine dextra, sive quod rem
 69 fieri sinat. A sinendo enim sinistra est nuncupata. Palma 20
 est manus expansis digitis, sicut contractis pugnus. Pugnus
 autem a pugillo dictus, sicut palma ab expansis palmae ramis.
 70 Digiti nuncupati, vel quia decem sunt, vel quia decenter iuncti
 existunt. Nam habent in se et numerum perfectum et or-

1 masculi BC¹ quod] quia KC 2 videntur C dictum om. K (non D) quod] quia CK (non D) 3 ipsos CK sec. quos T¹ 5 greci K dicunt K (non D) app. alae eo K: appellata eo T¹ 6 ex his T inchoat C 7 ascillas T¹: ascellas K quod] eo quod B: quia (ex qua) C ex eis K 8 ascilla BT: ascellas K dictas eo K his c.] scillantur T: excellantur B¹ ut vid. K: oscillantur CB²X hoc CT: id BK 9 moventur T ora om. K cellere K 10 quod] quia C¹ 11 reddunt C 12 mu.] manus T ori cib. C op. om. T: enim op. om. K 13 acc.] operamur B 14 munus pr. K (ex mn-): manus pr. B 17 iussus TB: iussi C¹ 18 unde et ... ded. mihi TUX Mon.: unde et apostolus BCDFK iacobus et iohannes d. d. m. T¹ (add. et barnabe societatis T²): d. d. m. et barnabe societatis UX Mon. 19 Laeva quod aptior sit ad levandum (ante Sin.) hab. GUXT²: om. BCKT¹ (cf. § 90) rem om. K 20 enim] autem C nunc. est C (non D) 21 co. pugnum T 22 ab spansis BC: adspansis T: ab pansis K 23 quia (prius)] quod K

dinem decentissimum. Primus pollex vocatus, eo quod inter
 ceteros polleat virtute et potestate. Secundus index et salu-
 taris seu demonstratorius, quia eo fere salutamus vel ostendimus.
 Tertius impudicus, quod plerumque per eum probri insectatio 71
 5 exprimitur. Quartus anularis, eo quod in ipso anulus geritur.
 Idem et medicinalis, quod eo trita collyria a medicis colliguntur.
 Quintus auricularis, pro eo quod eo aurem scalpimus. Vngulas 72
 ex Graeco vocamus : illi enim has *ὄνυχας* dicunt. Truncus
 media pars corporis a collo ad inguinem. De quo Nigidius(108):
 10 'Caput collo vehitur, truncus sustinetur coxis et genibus cru-
 ribusque.' Thorax a Graecis dicitur anterior pars trunci a 73
 collo usque ad stomachum, quam nos dicimus arcam eo quod
 ibi arcanum sit, id est secretum, quo ceteri arcentur. Vnde et
 arca et ara dicta, quasi res secretae. Cuius eminentes pulpae
 15 mamillae : inter quas pars illa ossea pectus dicitur, dextraque
 aut laeva costae. Pectus vocatum, quod sit pexum inter emi- 74
 nentes mamillarum partes ; unde et pectinem dici, quod pexos
 capillos faciat. Mamillae vocatae, quia rotundae sunt quasi
 malae, per diminutionem scilicet. Papillae capita mammarum 75
 20 sunt, quas sugentes comprehendunt. Et dictae papillae, quod
 eas infantes quasi pappant, dum lac sugunt. Proinde mamilla
 est omnis eminentia uberis, papilla vero breve illud unde lac
 trahitur. Vbera dicta, vel quia lacte uberta, vel quia uvida, 76
 humore scilicet lactis in more uvarum plena. Lac vim nominis 77
 25 a colore trahit, quod sit albus liquor : λευκός enim Graece album
 dicunt : cuius natura ex sanguine commutatur. Nam post par-

1 vocatur C 2 index et om. T saluatorius C 3 demon-
 strarius T ante corr. quia] quod K ost. BDK: aliquid demonstramus
 CT 4 quod] quia B: om. K proprii B: propriae K 6 item
 B idem et . . . caput (§ 72) om. M. med. quia CK a medi-
 cinis B 7 aur. eo C 8 enim] namque K (non D) onicen (un-
 -ces, -cem) codd. (etiam D) 9 co. usque ad C (non U) 10 sustentetur
 KM (non DFU Mon.) 13 quo] quod B 14 et arx Serv. ad Aen.
 1, 262: om. K (non D) secreta K cui em. puppae B¹ 15 dextra
 autem l. K: dextraque autem leva T: dextra laevaue CD 16 quod]
 quia K (non D) peximum KB¹ 17 partes om. K (non D) dicimus
 quia K (non D) 19 Pap. vocate T ante corr. capite T 21 qu.
 inf. C sugant C¹ 22 lac om. C¹ 25 calore C¹ quod] quia C
 26 ducunt C¹ mutatur K

tum si quid sanguinis nondum fuerit uteri nutrimento con-
sumptum, naturali meatu fluit in mammas, et earum virtute
78 albescens lactis accipit qualitatem. Cutis est quae in corpore
prima est, appellata quod ipsa corpori superposita incisionem
prima patiat: *κντις* enim Graece incisio dicitur. Idem et 5
pellis, quod externas iniurias corporis tegendo pellat, pluvias-
79 que et ventos solisque ardores perferat. Pellis autem mox
detracta: subacta iam corium dicitur. Corium autem per
derivationem caro appellavit, quod eo tegatur: sed hoc in brutis
80 animalibus proprium. Pori corporis Graeco nomine appellan- 10
tur, qui Latine proprie spiramenta dicuntur, eo quod per eos
81 vivificus spiritus exterius ministretur. Arvina est pinguedo
cuti adhaerens. Pulpa est caro sine pinguedine, dicta quod
palpitet: resilit enim saepe. Hanc plerique et viscum vocant,
82 propter quod glutinosa sit. Membra sunt partes corporis. 15
83 Artus, quibus conligantur membra, ab artando dicti. Nervi
Graeca derivatione appellati, quos illi *νεῖπα* vocant. Alii La-
tine vocatos nervos putant, eo quod artuum coniunctiones in-
vicem his inhaereant. Maximam autem virium substantiam
nervos facere certissimum est: nam quanto fuerint densiores, 20
84 tanto propensius augescere firmitatem. Artus dicti, quod con-
ligati invicem nervis artentur, id est stringantur; quorum dimi-
nutiva sunt articuli. Nam artus dicimus membra maiora, ut
85 brachia; articulos minora membra, ut digiti. Conpago capita
sunt ossuum, dicta eo quod sibi concompacta nervis velut glutino 25
86 quodam adhaereant. Ossa sunt corporis solidamenta. In his
enim positio omnis roburque subsistit. Ossa autem ab usto
dicta, propter quod cremarentur ab antiquis; sive, ut alii putant,

1 sanguis C ¹	consumpto K	5 cutis <i>codd.</i> (cf. XVI. III. 6)	idem]
ideo K (<i>non D</i>)	6 quod] quia C	internas K (<i>non D</i>)	corporis
om. K (<i>non D</i>)	7 ardore K	8 subacta iam om. B	Cori B ¹
9 haec B	§ 80 om. T: post § 77 C	10 Cori BK ¹	11 quae BK
12 vivificas C ¹	pinguitudo C	13 Palpa C ¹	sine pinguine B
14 et pler. B: et om. C	viscum om. B	15 propter] eo B	16 N.
a gr. C	18 artium T	19 inh. id est ab inerendo T ²	20 nervos]
cernos K	est om. C	21 dici B	24 membra om. K (<i>non D</i>)
25 velut] vel BT	26 adereat K: cohaereant B		

ab ore, eo quod ibi pateant. Nam ubique cute visceribusque
 oblecta celantur. Medulla appellata, quod madefaciant ossa ; 87
 inrigant enim et confortant. Vertibula sunt summae ossuum
 partes nodis crassioribus conglobatae, dictae ita eo quod ad
 5 inflexionem membrorum illa vertantur. Cartilagines ossa 88
 mollia et sine medulla, quod genus auriculae et narium discri-
 men et costarum extremitates habent ; sive opercula ossuum,
 quae moventur. Et dictae cartilagines quod leni attritu
 carent dolorem dum flectuntur. Costas appellari quidam pu- 89
 10 tant quod ab ipsis interiora custodiantur, et tota mollities ven-
 tris vallata salvetur. Latus, quia iacentibus nobis latet : est 90
 enim laeva pars corporis. Dextro autem lateri habilior motus
 est ; laevo fortior, et oneri ferendo adcommodatior. Vnde et
 laeva nuncupata, quod aptior sit ad levandum aliquid et por-
 15 tandum. Ipsa enim gestat clipeum, ense, pharetra et reli-
 qua onera, ut expedita sit dextera ad agendum. Dorsum est a 91
 cervice usque ad renes. Dictum autem dorsum quod sit super-
 ficies durior corporis in modum saxi, fortis et ad portandum et
 ad perpetiendum. Terga, quia in ea supini iacemus in terra, 92
 20 quod solus homo potest. Nam muta animalia tantum aut in
 ventre aut in latere iacent. Vnde et in animalibus terga
 abusive dicuntur. Scapula. . . Interscapilium spatium, quod 93
 inter scapulas est, unde et nominatum. Palae sunt dorsi dextra 94
 laevaue eminentia membra, dicta quod in luctando eas premi-
 25 mus ; quod Graeci *πάλην* dicunt. Spina est iunctura dorsi, 95
 dicta eo quod habeat radiolos acutos ; cuius iuncturae spondilia
 appellantur propter partem cerebri, quae fertur per eos longo
 tractu ad ceteras corporis partes. Sacra spina est ima perpetuae 96

1 namque ub. C 2 tecta K madefaciat C 4 notis K gros-
 sioribus B ita] itaque B quod] quae B 7 habet T sive]
 sibi K 9 dum] quo B 11 servetur K Lat. quod latentibus B
 12 dextra TB latere B 13 laevo (le-) CT: laeva (le-) BK honori
 B feriendo T 15 pharetram C 17 dictus au. dorsus KT 18 in
 om. K 19 qu. in supino iac. K (non D) 20 anim.] alia B 21 et in om.
 T: et om. BK (non D) 22 Interscapilium T: Interscapilium BK: In-
 terscapilium C 23 Palpe K 24 quod] quia B 25 palin codd.
 Sina K 26 spondolae K 27 per os K: om. B 28 perpetua K

- spinae, quam Graeci *ἱερὸν ὄστρον* vocant, quoniam primum in-
 fante concepto nascitur, ideoque ex hostia id primum a gentili-
 97 bus diis suis dabatur, unde et sacra spina dicitur. Renes ait
 Varro dictos quod rivi ab his obsceni humoris nascentur. Nam
 venae et medullae tenuem liquorem desudant in renibus, qui 5
 liquor rursus a renibus calore Venerio resolutus decurrit.
 98 Lumbi ob libidinis lasciviam dicti, quia in viris causa corpo-
 reae voluptatis in ipsis est, sicut in umbilico feminis. Vnde et
 ad Iob in exordio sermonis dictum est (38, 3) : ‘ Accinge sicut
 vir lumbos tuos ’ : ut in his esset resistendi praeparatio, in qui- 10
 99 bus libidinis est usitata dominandi occasio. Umbilicus est
 medius locus corporis, dictus quod sit umbus iliorum. Vnde
 et umbo appellatur locus in medio clypei, a quo pendet. Ex
 100 eo enim infans in utero pendet, ex eo etiam et nutritur. Ilium
 Graeco sermone appellatum, quod ibi nos obvolvamus. Graece 15
 101 enim *ἱλίσσιν* obvolvere dicitur. Clunes vocatae, quod sint iuxta
 colum, quod est longao. Nates, quod in ipsis innitimur dum
 sedemus. Vnde et conglobata est in eis caro, ne prementis
 102 corporis mole ossa dolerent. Genitalia corporis partes, ut no-
 men ipsud docet, gignendae sobolis acceperunt vocabulum, 20
 quod his procreatur et gignitur. Haec et pudenda pro vere-
 cundia, sive a pube : unde et indumento operiuntur. Dicuntur
 autem ista et inhonesta, quia non habent eam speciem decoris
 103 sicut membra quae in promptu locata sunt. Idem et veretrum,
 quia viri est tantum, sive quod ex eo virus emittitur. Nam 25
 104 virus proprie dicitur humor fluens a natura viri. Testiculi
 per diminutionem a testibus dicti, quorum numerus incipit

1 *osto* invocant *BT* primo *K* 2 ex *Arev.* : et *BCDT* : pro *K* id
om. K : id est *D* 3 suis dab.] immolabantur *K* (*non D*) 4 humores
K nascuntur *C* 5 qui... ren. *om. T* 7 quia] quod *BC* in eis
 causae *B* 10 reparatio *B* 12 umbus etiam *D* 13 umbo] ambo *T*
 app. medius locus cl. *K* (*non D*) pend. et ex eo inf. *B* 14 et *om.*
K (*non D*) 15 grecorum *K* obvolvamus *C*¹ : obvolvimus *ex* -lumis
T 16 ilios (-eos) *codd.* (cf. IV. vi. 14) : *εἰλύειν Arev.* : *εἰλίσσειν alii*
 17 lon.] longae *C* Na. quia ip. *C* initimur *B* : nitimur *K* 18 unde
om. K 19 ut *om. T*¹ : unde *K* (*non D*) 20 gignendi *TB* 21 in
 his *T*² : in eis *B* 22 sive] sed *K* (*non D*) 23 dec.] coloris *K*
 24 locuta *T* 25 quod] quia *C* 26 amor *B*

a duobus. Hi semen calamo ministrant, quod ab spinae
 medulla et renes et lumbus suscipiunt ad gratiam procre-
 andi. Fiscus est pellis in qua testiculi sunt. Posteriora 105
 vero vocata, quod retro sunt et a vultu aversa, ne dum
 5 alvum purgamus inquinaremus aspectum. Meatus inde ap-
 pellatus, quia per eum meant, id est egeruntur, stercora. Fe- 106
 mora dicta sunt, quod ea parte a femina sexus viri discrepet.
 Sunt autem ab inguinibus usque ad genua. Femina autem per
 derivationem femorum partes sunt, quibus in equitando tergis
 10 equorum adhaeremus. Vnde et proelatores olim sub femini-
 bus equos amisisse dicebantur. Coxae quasi coniunctae axes ; 107
 ipsis enim femora moventur. Quarum concava vertebra vo-
 cantur, quia in eis capita femorum vertuntur. Suffragines, quia
 subtus franguntur, id est flectuntur, non supra, sicut in brachiis.
 15 Genua sunt commissiones femorum et crurum ; et dicta genua 108
 eo quod in utero sint genis opposita. Cohærent enim ibi sibi,
 et cognata sunt oculis, lacrimarum indicibus et misericordiae.
 Nam a genis genua dicuntur. Denique complicatum gigni for- 109
 marique hominem, ita ut genua sursum sint, quibus oculi
 20 formantur, ut cavi ac reconditi fiant. Ennius (inc. 14) :

Atque genua comprimit arta gena.

Inde est quod homines dum ad genua se prosternunt, statim
 lacrimantur. Voluit enim eos natura uterum maternum re-
 memorare, ubi quasi in tenebris consedebant antequam venirent
 25 ad lucem. Crura dicta, quia in his currimus et gressum faci- 110
 mus. Sunt autem sub genibus usque ad suras. Tibiae vocatae
 quasi tubae. Sunt enim et longitudine et specie similes.

1 quod] quem <i>codd.</i> (<i>et Isid.</i>)	2 medullis <i>B</i>	lumbos <i>codd.</i>
3 Viscus <i>BK</i>	4 quod] quia <i>BC</i>	5 purgatur <i>C</i>
inquinaremur aspectu <i>K</i>	6 egrediuntur <i>C</i>	7 dis-
crepent <i>B</i>	8 igninibus <i>B¹</i>	9 testis eq. <i>B</i>
10 suffeminibus <i>T</i>	11 admisisse <i>K</i> : amisse <i>B</i>	12 ipses <i>B¹</i>
ax. in ips. <i>T</i>	13 quia] quod <i>B</i>	14 quorum
15 BCT vacantur <i>B</i>	16 genisupposita <i>T</i>	17 femora <i>C¹</i>
18 a] e <i>T</i>	19 ut <i>om. B</i>	20 vertantur <i>T</i>
21 Den. et comp. <i>C</i>	22 ac] et <i>K</i>	23 ut <i>om. B</i>
24 adque <i>KMU</i> : atque atque <i>D</i> (<i>non F</i>)	25 eos <i>om. B</i>	26 remorare <i>K</i> : se
conprimit <i>BFTU</i> : conpraemit (<i>com-</i>) <i>C¹DKM</i> (<i>Basil. F</i> II 15 l fol. 6 r.	27 in <i>om. T</i>	28 en. long. <i>B</i>
—saec. viii)	29 veniret <i>C¹</i>	

- III** Talus dictus a tolo. Nam tolus est eminens rotunditas: unde et fastigium templi rotundi tolus vocatur. Talus autem sub
II2 crura est, sub talo calcanei. Pedes ex Graeca etymologia nomen sortiti sunt. Hos enim Graeci *πόδας* dicunt, qui alter-
II3 nis motibus solo fixi incedunt. Plantae a planitie nuncupatae, 5 quia non rotundae, ut in quadrupedibus, ne stare non possit bipes homo, sed planae atque longiores formatae sunt, ut stabile corpus efficerent. Sunt autem plantae anteriores partes, quae
II4 etiam de multis ossibus constant. Calcis prima pars plantae: a callo illi nomen inpositum, quo terram calcamus; hinc et 10
II5 calcaneus. Solum inferior pars pedis, dictum quia eo terrae vestigia inprimimus. Sed et solum dicitur omne quod aliquid sustinet, quasi solidum: unde et terra solum, quod cuncta sustineat; et solum pedis, quod totam corporis molem portat.
II6 Viscera non tantum intestina dicimus, sed quidquid sub corio 15 est, a visco, quod est inter cutem et carnem. Item viscera vitalia, id est circumfusa cordis loca, quasi viscera, eo quod ibi
II7 vita, id est anima, continetur. Item viscera capita nervorum ex sanguine et nervis copulata. Item lacerti, sive mures, quia sic in singulis membris cordis loco sunt ut cor in media totius 20 corporis parte, appellanturque a nomine similium animalium sub terra delitescantium. Nam inde muscoli a murium similitu-
II8 dine: idem etiam et tori, quod illic viscera torta videantur. Cor a Graeca appellatione derivatum, quod illi *καρδίαν* dicunt, sive a cura. In eo enim omnis sollicitudo et scientiae causa manet. 25 Qui ideo pulmoni vicinus est ut, cum ira accenditur, pulmonis humore temperetur. Huius duae arteriae sunt, e quibus sini-

1 a talo *T* 4 quia alt. *C*: qui internis *K* 5 motibus *om. B* 6 sta.
 poss. *K* (*non D*) 7 stabili *D*: stabilis *K* 9 de] ex *C* constat
K prima *om. KB* (*non D*) plantae] calcis *T* 10 a callo] callo
 enim *B* quo] quod *B* 11 dic. ped. *C ante corr.* quia ex quod
 ut vid. *K* 12 vestigium *B* 13 ter. a sol. *K*: ter. solum *B* (*non D*)
 quod] quia ex qua *C*: ut *K* (*non D*) 14 quod] quia *BC* mol. corp. *BD*
 16 a fisco *T* 17 id est *om. K* (*non D*) circumcisa *B* loc. cord. *C*
 qu. viscera *T* eoque ibi *B* 18 contineatur *B* ner. id est ex *B*
 19 idem *C* 20 sic *om. C* 1 sing.] cunctis *B* cor. memb. *B*
 21 apelaturque *K* 23 idem] inde *T* quod] quia *B* torca *K*
 26 qui] quod *B* 27 e] a *B* in sinistra *K*

stra plus sanguinem habet, dextra plus spiritum : unde et in
 dextro brachio pulsum inspicimus. Praecordia sunt loca cor- 119
 dis vicina quibus sensus percipitur ; et dicta praecordia eo quod
 ibi sit principium cordis et cogitationis. Pulsus vocatus, quod 120
 5 palpitet ; cuius indicio aut infirmitatem intellegimus aut salu-
 tem. Huius duplex est motus ; aut simplex, aut conpositus.
 Simplex, qui ex uno saltu constat ; conpositus, qui ex pluribus
 motibus inordinatus et inaequalis existit. Qui motus certa
 habent spatia ; dactylicum percussum, quamdiu sine vitio sunt ;
 10 si quando vero citatiores sunt, ut *δορκαδάζοντες*, aut leniores, ut
μυρμίζοντες, mortis signa sunt. Venae dictae, eo quod viae 121
 sint natantis sanguinis, atque rivi per corpus omne divisi, qui-
 bus universa membra inrigantur. Sanguis ex Graeca etymologia 122
 nomen duxit, quod vegetetur et sustentetur et vivat. Sanguis
 15 autem est dum in corpore est, effusus vero cruor dicitur. Nam
 cruor vocatus ab eo quod effusus decurrit, vel ab eo quod cur-
 rendo corruat. Alii cruorem interpretantur sanguinem corru-
 ptum qui emittitur. Alii aiunt vocatum sanguinem quod suavis
 sit. Sanguis autem non est integer, nisi in iuvenibus. Nam 123
 20 dicunt physici minui sanguinem per aetatem ; unde et in
 senibus tremor est. Proprie autem sanguis animae possessio
 est : inde genas lacerare mulieres in luctu solent ; inde et pur-
 pureae vestes et flores purpurei mortuis praebentur. Pulmo ex 124
 Graeco trahit vocabulum. Graeci enim pulmonem *πλεύμων* vo-
 25 cant, eo quod cordis flabellum sit, in quo *πνεῦμα*, id est spiritus
 inest, per quod et agitantur et moventur ; unde et pulmones
 vocati sunt. Nam Graece *πνεῦμα* spiritus dicitur, qui flando et
 exagitando aerem amittit et recipit ; a quo moventur pulmones et
 palpitant et aperiendo se ut flatum capiant, stringendo, ut eiciant.

3 vicinia K	4 voc. bis K : vocatur C	5 sal.] sanitatem C
6 modus K ¹ B	aut simp. aut comp. om. TB ¹	7 constat] est B ¹
comp. est qui C	9 habet T	vitio] spatio C ¹
quia C ¹	12 sunt C	om. corp. B
10	divise T	14 quia C
11	15 au. dum K : est au. dum C	corp. eff.
12	16 vocatur C	effesus dec. T
13	17 al. autem cru. C	18 quia
14	20 undet in K : unde in BT	24 pulm.
15	26 agitentur B	27 inflando T
16	28 admittit TBC	
17	29 pa. ad aperiendum K	capiendo str. C

- 125 Est enim organus corporis. Iecur nomen habet eo quod ignis
ibi habeat sedem, qui in cerebro subvolat. Inde ad oculos
ceterosque sensus et membra diffunditur, et calore suo ad se
suum ex cibo tractum vertit in sanguinem, quem ad usum
pascendi nutriendique singulis membris praebet. In iecore
autem consistit voluptas et concupiscentia iuxta eos qui de
126 physicis disputant. Fibrae iecoris sunt extremitates, sicut [et]
extremae partes foliorum in intibis, sive quasi linguae eminentes.
Dictas autem fibras quod apud gentiles in sacris ad Phoebi
aras ferebantur ab ariolis, quibus oblatis atque subcensis re-
127 sponsa acciperent. Splen dictum a supplemento ex contraria
parte iecoris, ne vacua existeret : quem quidam etiam risus causa
factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde
sapimus, iecore amamus. Quibus quattuor elementis constanti-
128 bus integrum est animal. Fel appellatum, quod sit folliculum
gestans humorem, qui vocatur bilis. Stomachus Graece os
vocatur, eo quod ostium ventris sit, et ipse cibum excipiat at-
129 que in intestina transmittat. Intestina dicuntur, eo quod cor-
poris interiore parte cohibentur ; quae idcirco longis nexibus
in circulum ordinata sunt modo, ut susceptas escas paulatim
130 digerant, et superadditis cibis non inpediantur. Omentum
membrum, quod continet intestinorum maiorem partem,
quod ἐπίπλουν Graeci vocant. Disseptum intestinum, quod
discernit ventrem et cetera intestina a pulmonibus, a corde.
131 Caecum intestinum, quod sit sine foramine et exitu ; quem
Graeci τυφλὸν ἔντερον dicunt. Ieiuna tenue intestinum, unde
132 et ieiunium dicitur. Venter autem et alvus et uterus inter se
differunt. Venter est qui acceptos cibos digerit, et apparet
extrinsecus, pertinetque a pectore ad inguinem, et dictus venter

2 qui] qua B¹ 3 ad secum ex T: ad suum ex C¹ (ad del. C²)
6 consistit] persistit KB 7 et hab. BCDF: om. KT 8 in intibiis D:
in intibus B (non F) 9 quod] quia C ad Ph. ar. in sac. C 10 sus-
pensis K (non D) 13 existunt K 16 os] an οἰσοφάγος? 17 hostia
B 18 in om. B¹ (ad B²) C¹ 21 egerant T: degerant C (B¹ n. l.)
23 Disseptum T quia disc. C 24 ad cor C: et a corde dett.: an ac
corde? 25 quia sit C et exitu om. T 26 τυφλὸν] thilon T: tilon
CK: telon B 27 ven. autem est B 28 degerit C 29 intrinsecus K

quod per totum corpus vitae alimenta transmittat. Alvus est **133**
 qui cibum recipit, et purgari solet. Sallustius (Hist. I, frag. 52) :
 'Simulans sibi alvum purgari.' Et vocatum alvum quod ablua-
 tur, id est purgetur : ex ipso enim sordes stercorum defluunt.
 5 Vterum solae mulieres habent, in quo concipiunt, ad similitu- **134**
 dinem cauliculi. Tamen auctores uterum pro utriusque libet
 sexus ventre plerumque ponunt, nec poetae tantummodo, sed
 et ceteri. Vocatus autem uterus, quod duplex sit et ab utraque **135**
 in duas se dividat partes, quae in diversum diffusae ac replexae
 10 circumplectantur in modum cornu arietis ; vel quod interi-
 rius inpleatur foetu. Hinc et uter, quod aliquid intrinsecus
 habuerit, membra et viscera. Aqualiculus autem proprie porci **136**
 est ; hinc ad ventrem translatio. Matrix dicitur, quod foetus
 in eo generetur : semen enim receptum confovet, confotum cor-
 15 porat, incorporatum in membra distinguit. Vulva vocata quasi **137**
 valva, id est ianua ventris, vel quod semen recipiat, vel quod
 ex ea foetus procedat. Vesica dicta, quia sicut vas aqua, ita de
 renibus urina collecta completur, et humore distenditur. Cuius
 usus in volucris non habetur. Vrina autem dicta, sive quod **138**
 20 urat, seu quia ex renibus egeritur. Cuius indicio et salus et
 aegritudo futura monstratur. Qui humor vulgo lotium dicitur,
 quod eo lota, id est munda, vestimenta efficiantur. Semen est **139**
 quod iactum sumitur aut a terra aut ab utero ad gignendum vel
 fructus vel foetus. Est enim liquor ex cibi et corporis deco-
 25 ctione factus ac diffusus per venas atque medullas, qui inde
 desudatus in modum sentinae concrevit in renibus, eiectusque
 per coitum, et in utero mulieris susceptus calore quodammodo
 viscerum et menstrualis sanguinis inrigatione formatur in cor-

2 purgare *T* 3 vocatus (*ut vid.*) alvus *C* 6 caliculi *T* : caulicali *B*
 pro utroque libet *BD* : ex utroque *K* 7 sexu *D* ventrem *BDT*
 posuerunt *K* (*non D*) 8 et *om.* *K* (*non D*) quod] quia *C* utro-
 que *C* 9 dividet *T* : dividant *B* fusae *C* repletas (-te) *KT* : re-
 flexae *C* (*cum Lact. opif. 12, 5*) 10 circumplectantur *B* cornua *BT* :
 cornuum *C* alterius *B* 11 quod] qui *C* 12 hab. et mem. *T* : hab.
 ut mem. *C* autem *om.* *K* 13 hinc] in *B* : inde *K* translatus *K*
 dicitur *om.* *K* foetus] pecus *BCT* 14 ea *K* 16 vel qu. sem. rec. *om.* *T*
 18 disciditur *K* 20 sive quod ren. *B* erigitur *K* 22 eo quod mun. id
 est lo. *B* efficiatur *B* : efficiuntur *C* 23 vel *om.* *K* 24 ex] in *K*
 26 iectusque *C* 27 caloreque admodum *B* 28 -li *BT* corpus *Arev.*

- 140 pore. Menstrua supervacuis mulierum sanguis. Dicta autem
menstrua a circuitu lunaris luminis, quo solet hoc venire pro-
fluvium; luna enim Graece *μήνη* dicitur. Haec et muliebria
141 nuncupantur; nam mulier solum animal menstruale est. Cuius
cruoris contactu fruges non germinant, acescunt musta, moriun- 5
tur herbae, amittunt arbores fetus, ferrum rubigo corripit,
nigrescunt aera. Si qui canes inde ederint, in rabiem efferun-
tur. Glutinum asphalti, quod nec ferro nec aquis dissolvitur,
142 cruore ipso pollutum sponte dispergitur. Post plurimos autem
dies menstruos ideo semen non esse germinabile, quia iam non 10
est menstrualis sanguis, a quo perfusum inrigetur. Tenue
semen locis muliebribus non adhaerere; labitur enim nec
habet vim adhaerendi. Similiter et crassum vim non habet
gignendi, quia muliebri sanguini miscere se non potest propter
nimiam sui spissitudinem. Hinc et steriles mares vel feminas 15
fieri; vel per nimiam seminis vel sanguinis crassitudinem, vel
143 propter nimiam raritatem. Primum autem aiunt cor hominis
fingi, quod in eo sit et vita omnis et sapientia; deinde
quadragesimo die totum opus expleri; quod ex abortio- 20
nibus, ut ferunt, collecta sunt. Alii foetus a capite sumere 25
dicunt exordium. Vnde et in avium foetus primum oculos
144 fingi in ovis videmus. Foetus autem nominatus, quod
adhuc in utero foveatur. Cuius secundae dicuntur folliculus,
qui simul cum infante nascitur continetque eum; dictus,
145 quia et cum editur sequitur. Nasci autem patribus similes 25
aiunt, si paternum semen validius sit; matribus, si matris; hac

2 propter circuitum C provenire C 3 enim] autem C 5 mo-
rientur K 6 rub. corrumpit CK 7 quis U: om. K: quid codd.
Solini I, 55 -rantur C² 10 menstruosi B germinabile K: genera-
bile BCT 11 perfusus codd. (et Isid.) 12 mulieribus B¹ hae-
rere (he-) BK adhaer. . . non hab. om. C¹ 13 non om. BK (hab.
D) 14 quod B mulieri K misceri (om. se) K (non D)
pro nim. K 17 autem] enim C¹D 18 quod] ut K (non D) et]
pro K (non D) omnis BCK: hominis T et om. K (non D)
19 opus] corpus K (non D) in ab. K: ab exortionibus C¹: ex aborta-
tionibus T (non D) 20 dic. exord. sum. K (non D) 21 oculis DK
22 nominatum BT: nominatur D 23 folliculum K 24 con-
tinentque K dic. quia commeditur et seq. D 26 si] ut K (non D)
validior B¹KT (et Isid.)

ratione similes exprimi vultus : qui autem utriusque parentis figuram reddunt, aequaliter mixto paterno maternoque semine concipiuntur. Avorum proavorumque similes fieri, quia sicut in terra multa semina occulta, sic et in nobis semina celantur
 5 figuras parentum redditura. Ex paterno autem semine puellas nasci et ex materno pueros, quia omnis partus constat duplici semine, cuius pars maior cum invaluit occupat similitudinem sexus. In corpore nostro quaedam tantum utilitatis causa facta
 10 sunt, ut viscera : quaedam et utilitatis et decoris, ut sensus in facie, et in corpore manus ac pedes : quorum membrorum et utilitas magna est, et species decentissima. Quedam tantum
 15 decoris, ut mamillae in viris, et in utroque sexu umbilicus. Quedam discretionis, ut in viris genitalia, barba promissa, pectus amplum ; in mulieribus leves genae, et angustum pectus ;
 20 ad concipiendos autem et portandos foetus renes et latera dilatata. Quod ad hominem et ad partes attinet corporis ex parte dictum est, nunc aetates eius subiungam.

DE AETATIBVS HOMINVM. Gradus aetatis sex sunt : in- II
 fantia, pueritia, adolescentia, iuventus, gravitas atque senectus.
 20 Prima aetas infantia est pueri nascentis ad lucem, quae porri- 2
 gitur in septem annis. Secunda aetas pueritia, id est pura et 3
 necdum ad generandum apta, tendens usque ad quartum-
 decimum annum. Tertia adolescentia ad gignendum adulta, 4
 quae porrigitur usque ad viginti octo annos. Quarta iuventus 5
 25 firmissima aetatum omnium, finiens in quinquagesimo anno.
 Quinta aetas senioris, id est gravitas, quae est declinatio a 6
 iuventute in senectutem ; nondum senectus sed iam nondum
 iuventus, quia senioris aetas est, quam Graeci *πρεσβύτην* vocant.

i parentum fig. K 2 aequali K mix. paternoque sem. B¹
 4 nobis] hominibus CD 5 pat.] materno K (non D) 6 et om. D
 ex om. K mat.] paterno K (non D) qui K (non D) 7 invaluerit
 K 9 ut sens. . . . decent. om. K nasus alii in fac.] infantiae D
 10 membr. util. C 13 qu. autem discr. C promissa CT : proluxa BK
 14 in mul. ante pect. C¹ 15 dilata C¹ 17 coniungam K (non D)
 21 annos K pu. est id est C puera B 22 ad XIII annos K
 24 vicensimum octavum annum K 25 quinquagesimum annum I
 26 aet. est sen. C 28 quam] quod B : quem del.

Nam senex apud Graecos non presbyter, sed γέρων dicitur. Quae aetas a quinquagesimo anno incipiens septuagesimo ter-
 7 minatur. Sexta aetas senectus, quae nullo annorum tempore
 finitur; sed post quinque illas aetates quantumcumque vitae
 8 est, senectuti deputatur. Senium autem pars est ultima sene- 5
 ctutis, dicta quod sit terminus sextae aetatis. In his igitur sex
 spatiis philosophi vitam discipserunt humanam, in quibus
 mutatur et currit et ad mortis terminum pervenit. Pergamus
 ergo breviter per praedictos gradus aetatum, etymologias eorum
 9 in homine demonstrantes. Infans dicitur homo primae aetatis; 10
 dictus autem infans quia adhuc fari nescit, id est loqui non
 potest. Nondum enim bene ordinatis dentibus minus est
 10 sermonis expressio. Puer a puritate vocatus, quia purus est,
 et necdum lanuginem floremque genarum habens. Hi sunt
 ephebi, id est a Phoebō dicti, necdum [pronati] viri, adole- 15
 11 scentuli lenes. Puer autem tribus modis dicitur, pro nativitate,
 ut Esaias (9, 6): 'Puer natus est nobis.' Pro aetate, ut octoennis,
 decennis. Vnde est illud:

Iam puerile iugum tenera cervice gerebat.

Pro obsequio et fidei puritate, ut Dominus ad prophetam 20
 (Ierem. 1, 7): 'Puer meus es tu, noli timere,' dum iam Ieremias
 12 longe pueritiae excessisset annos. Puella est parvula, quasi
 pulla. Vnde et pupillos non pro condicione, sed pro aetate
 puerili vocamus. Pupilli autem dicti quasi in oculis, hoc est
 a parentibus orbi. Hi autem vere pupilli dicuntur quorum 25
 patres ante decesserunt quam ab his nomen acceperint. Ceteri
 orbi vocantur orphani, idem qui et pupilli; illud enim Graecum
 nomen est, hoc Latinum. Nam et in psalmo, ubi legitur

1 dicitur] dictus *K* 5 ultimae *K* 6 fit *K* sexta *T* 7 scri-
 pserunt *C* 8 mortis *om.* *B* term.] tempore *K* (*non D*) 9 aet. et
 etym. *K* (*non D*) earum *K* 10 demonstramus *K* (*non D*) 11 quia]
 quod *K* 12 non en. *C* pene *K* dent.] sensibus *B* 13 a
 pueritia *K* (*non D*) 15 pronati *hab.* *KB²XD* (pro nativitate): *om.*
B¹CT 16 le * * * *B¹* (leves?) (*non D*) 17 per aetatem *K* (*non D*)
 18 unde] ut *B* 19 puerili *T* regebat *BT* 20 per obs. *K* 21 iam
om. *B* 22 excesserat *K* (*non D*) 23 pup.] pullos *C¹* 24 pueri
 voc. *C¹* 25 apparentibus *B* 26 discesserunt *BK* acciperent *BCT*
 27 id. qui pup. *K* 28 nam et] manet *B*

(10, 14): 'Pupillo tu eris adiutor,' Graecus habet *ὀρφανῶ*. Puberes a pube, id est a pudenda corporis, nuncupati, quod 13 haec loca tunc primum lanuginem ducunt. Quidam autem ex annis pubertatem existimant, id est eum puberem esse qui 5 quattuordecim annos expleverit, quamvis tardissime pubescat: certissimum autem puberem esse qui et ex habitu corporis pubertatem ostendit et generare iam possit. Puerperae sunt, 14 quae annis puerilibus pariunt. Vnde et Horatius (C. 4, 5, 23):

Laudatur primo prole puerpera [nato].

10 Et dictae puerperae vel quod primo partu gravantur, vel quod primum pueros pariunt. Adolescens dictus, eo quod sit ad 15 gignendum adultus, sive a crescere et augeri. Iuvenis vocatus, 16 quod iuvare posse incipit; ut in bubus iuveni, cum a vitulis discesserint. Est enim iuvenis in ipso aetatis incremento 15 positus, et ad auxilium praeparatus. Nam iuvare hominis est opus aliquod conferentis. Sicut autem trecesimus perfectae aetatis est annus in hominibus, ita in pecudibus ac iumentis tertius robustissimus. Vir nuncupatus, quia maior in eo vis 17 est quam in feminis: unde et virtus nomen accepit; sive quod 20 vi agat feminam. Mulier vero a mollitie, tamquam mollier, 18 detracta littera vel mutata, appellata est mulier. Vtrique enim 19 fortitudine et inbecillitate corporum separantur. Sed ideo virtus maxima viri, mulieris minor, ut patiens viri esset; scilicet, ne feminis repugnantibus libido cogeret viros aliud 25 appetere aut in alium sexum proruere. Dicitur igitur mulier 20 secundum femineum sexum, non secundum corruptionem integritatis: et hoc ex lingua sacrae Scripturae. Nam Eva statim facta de latere viri sui, nondum contacta a viro, mulier appellata

3 tunc] in K ducant C: dicunt B ante corr. quidam] quod B¹
autem om. K 5 exple K 6 qui ex K 7 ostendet KT: ostendit
C: ostendat B posset T ante corr. 9 pro. puerpere T nato
BC: natu K: om. T (gloss. marg. in archetypo?) 10 quod] quia BC
primo om. BK 12 augere CK Iuvenes vocatos ut iuv. K
13 posse] se K incipiunt K: incipiat C a vit.] ab indolis K 15 et
auxilio praep. K 16 aliquid BC perfectus aet. ann. K: perfectus
est ann. B 17 ac] a T 18 vis] virtus C 21 Vtriusque BT
22 inbec. et fort. B corporum om. B¹ 23 pat. vire T: pat. viro BC
26 corruptionem om. T 27 sacrae] sanctae T

est, dicente Scriptura (Genes. 2, 23): 'Et formavit eam in
 21 mulierem.' Virgo a viridiori aetate dicta est, sicut et virga,
 sicut et vitula. Alias ab incorruptione, quasi virago, quod
 22 ignoret femineam passionem. Virago vocata, quia virum agit,
 hoc est opera virilia facit et masculini vigoris est. Antiqui
 enim fortes feminas ita vocabant. Virgo autem non recte
 virago dicitur, si non viri officio fungitur. Mulier vero si
 23 virilia facit, recte virago dicitur, ut Amazona. Quae vero nunc
 femina, antiquitus vira vocabatur; sicut a servo serva, sicut
 a famulo famula, ita a viro vira. Hinc et virginis nomen qui-
 24 dam putant. Femina vero a partibus femorum dicta, ubi
 sexus species a viro distinguitur. Alii Graeca etymologia femi-
 nam ab ignea vi dictam putant, quia vehementer concupiscit.
 Libidinosiores enim viris feminas esse tam in mulieribus quam
 in animalibus. Vnde nimius amor apud antiquos femineus
 25 vocabatur. Senior est adhuc viridior. In sexto libro Ovidius
 (Met. 12, 464): Senior,

Inter iuvenemque senemque.

Terentius (Hec. 11):

Quo iure sum us(us) adolescentior.

26 (Adolescentior) non utique magis adolescens, sed minus; ut
 senior minus sene, ubi comparativus gradus minus significat
 a positivo. Ergo senior non satis, sicut iunior inter iuvenem,
 27 sicut pauperior intra ditem et pauperem. Senes autem quidam
 dictos putant a sensus diminutione, eo quod iam per vetu-
 statem desipiant. Nam physici dicunt stultos esse homines
 frigidioris sanguinis, prudentes calidi: unde et senes, in quibus
 iam friget, et pueri, in quibus necdum calet, minus sapiunt.
 Inde est quod convenit sibi infantum aetas et senum: senes

2 est om. K 4 ignorat C quia CT: quod BK 5 hoc] id K
 vilia K masculi K virogis C¹ 6 virgo au.] virago T 7 si non
 ... dicitur om. C¹ 8 Quod B 9 antiquis C virago KM 11 vero]
 autem C 13 igne aut vi dicta K quia] quod B 16 in sexto (vi)
 libro] fort. vi vel in vi 18 iuvenem sen. C 20 quod T: qui K
 sumus codd. (etiam X) 21 Ad. (vel ad. § 25) om. codd. (etiam X) 23 sen.
 non satis senex si. Arev. 25 sensu K: sensui T pro vet. KB¹ ut vid.
 26 stulta K 28 nondum C 29 quod] quia B

enim per nimiam aetatem delirant; pueri per lasciviam et
 infantiam ignorant quid agant. Senex autem tantum masculini 28
 generis est, sicut anus feminini; nam anus dicitur sola mulier.
 Anus autem appellata a multis annis, quasi annosa. Nam si
 5 commune esset nomen, cur diceret Terentius (Eun. 357):
 'senem mulierem'? Hinc et vetula, quia vetusta. Sicut autem
 a sene senectus, ita ab anu anilitas nominata est. Canities 29
 autem vocata a candore, quasi candities. Vnde est illud:
 'florida iuventus, lactea canities,' prout diceret candida. Sene- 30
 10 ctus autem multa secum et bona adfert et mala. Bona, quia
 nos ab inpotentissimis dominis liberat, voluptatibus inponit
 modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiam, dat ma-
 turiora consilia. Mala autem, quia senium miserrimum est
 debilitate et odio. 'Subeunt' enim (Virg. Georg. 3, 67) 'morb-
 15 tristique senectus'. Nam duo sunt quibus minuuntur corporis
 vires, senectus et morbus. Mors dicta, quod sit amara, vel a 31
 Marte, qui est effector mortium [sive mors a morsu hominis
 primi, quod vetitae arboris pomum mordens mortem incurrit].
 Tria sunt autem genera mortis: acerba, immatura, naturalis. 32
 20 Acerba infantum, immatura iuvenum, merita, id est naturalis,
 senum. Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur 33
 incertum est. Nam sicut ait Caesar, ab eo quod est morior
 in participio praeteriti temporis in 'tus' exire debuit, per unum
 scilicet U, non per duo. Nam ubi geminata est littera U, nomi-
 25 natus est, non participium, ut fatuus, arduus. Convenienter
 itaque factum ut quemadmodum id, quod significat, non potest
 agendo, ita et ipsud nomen non possit loquendo declinari.
 Omnis autem mortuus aut funus est, aut cadaver. Funus est, 34
 si sepeliatur. Et dictum funus a funibus accensis, quos ante

1 pro nimia aetate BK pro lascivia et infantia B 3 est om. C¹
 feminei C¹ (-min-C²) 6 quia] quasi B autem] enim C 7 anitas
 C¹ lac. nities B¹ 10 et mala adf. et bona B: bo. aff. et ma. T 11 a
 potentissimis BCK dominiis K 12 imp. franget K 13 quia om. K
 17 eff. mortuorum B sive . . . incurrit om. BCD FKM: hab. TUG Mon.
 18 quod] qui G vetita T 19 autem om. T 20 est om. TU
 22 sicut om. B 24 duas K nominatus B¹: nomen C, fort. recte
 25 est om. TU 26 fac. est ut C 27 posset CT loquendi T
 28 ut cad. C¹ 29 et om. T

- 35 feretrum papyris cera circumdati ferebant. Cadaver autem
est, si insepultum iacet. Nam cadaver nominatum a cadendo,
quia iam stare non potest. Quod dum portatur, exsequias
dicimus: crematum reliquias: conditum iam sepultum. Corpus
autem consuetudine dicitur, ut illud (Virg. Georg. 4, 255): 5
- 36 Tum corpora luce carentum.
Defunctus vocatus, quia conplevit vitae officium. Nam dicimus
functos officio, qui officia debita conpleverunt; unde est et
honoribus functus. Hinc ergo defunctus, quod ab officio sit
- 37 vitae depositus, sive quod sit diem functus. Sepultus autem 10
dictus, eo quod iam sine pulsu et palpitatione est, id est sine
motu. Sepelire autem est condere corpus. Nam humare
obruere dicimus, hoc est humum inicere.
- III DE PORTENTIS. Portenta esse Varro ait quae contra
naturam nata videntur: sed non sunt contra naturam, quia 15
divina voluntate fiunt, cum voluntas Creatoris cuiusque conditae
rei natura sit. Vnde et ipsi gentiles Deum modo Naturam,
2 modo Deum appellant. Portentum ergo fit non contra naturam,
sed contra quam est nota natura. Portenta autem et ostenta,
monstra atque prodigia ideo nuncupantur, quod portendere 20
atque ostendere, monstrare ac praedicare aliqua futura videntur.
3 Nam portenta dicta perhibent a portendendo, id est praecosten-
dendo. Ostenta autem, quod ostendere quidquam futurum
videantur. Prodigia, quod porro dicant, id est futura praedi-
cant. Monstra vero a monitu dicta, quod aliquid significando 25
demonstrent, sive quod statim monstrent quid appareat; et
hoc proprietatis est, abusione tamen scriptorum plerumque
4 corrumpitur. Quaedam autem portentorum creationes in si-

2 est si *om. K* 3 quia] quod *B* portamus *B* 4 crematus *K*:
-tas *B* in *T*¹ *ut vid.* sepulcrum *Serv. ad Aen. 2, 539* 5 ut est
il. *B* 6 tunc *BK* 7 vocatur *C* vitae *om. BK* nam et di. *T*
8 quia off. *TC*¹ impleverunt un. et *C* 12 sepillere *K* corpora *C*
humane *C*¹ 13 iniere *K*¹ 15 nata *om. B*¹ quia] quae *K* 19 sed
quae est no. *K* nota *om. B*¹ portentum *K* 20 nuncupatur *K*
quod] quia *B* 22 a portendo *K* id est pr. *om. T* 23 quod] quia
C quiddam *K* 25 significandum *T* 26 sive . . . monstr. *om. C*¹
quod] quia *B* 27 est *om. K* 28 autem *om. C*

nificationibus futuris constituta videntur. Vult enim deus
interdum ventura significare per aliqua nascentium noxia, sicut
et per somnos et per oracula, qua praemoneat et significet
quibusdam vel gentibus vel hominibus futuram cladem; quod
5 plurimis etiam experimentis probatum est. Xerxen quippe 5
vulpis ex equa creata solvi regnum portendit. Alexandro ex
muliere monstrum creatum, quod superiores corporis partes
hominis, sed mortuas habuerit, inferiores diversarum bestia-
rum, sed viventes, significasse repentinam regis interfectionem:
10 supervixerant enim deteriora melioribus. Sed haec monstra
quae in significationibus dantur non diu vivunt, sed continuo
ut nata fuerint occidunt. Inter portentum autem et portentuo- 6
sum differt. Nam portenta sunt quae transfigurantur, sicut fertur
in Vmbria mulierem peperisse serpentem. Vnde Lucanus
15 (I, 563):

Matremque suos conterruit infans.

Portentuosa vero levem sumunt mutationem, exempli causa
cum sex digitis nati. Portenta igitur vel portentuosa existunt 7
alia magnitudine totius corporis ultra communem hominum
20 modum, quantus fuit Tityon in novem iugeribus iacens, Homero
testante: alia parvitate totius corporis, ut nani, vel quos Graeci
Pygmaeos vocant, eo quod sint statura cubitales. Alii a magni-
tudine partium, veluti capite informi, aut superfluis membrorum
partibus, ut bicipites et trimani, vel cynodontes, quibus gemini
25 procedunt dentes. Alii a defectu partium, in quibus altera 8
pars plurimum deficit ab altera, ut manus a manu, vel pes a
pede. Alii a decisione, ut sine manu aut capite generata, quos
Graeci steresios vocant. Alia praenumeria, quando solum

1 futuri *Schwarz* 3 qua] quia *T* (*non X*) sign. venturam qu. *B*
4 futuram *om. B* quod] quia *C*¹ 5 Xerxens *K* 6 crata *C*¹
8 sed mort.] emortuas *T* 9 virentes *K* 10 haec] et *BK* 11 qua
K non *om. C*¹ 13 si. et fer. *K* 14 inde *BC*: un. et *T* 17 vero]
autem *K* 21 na. et quos *K* 22 ali a (alia) *BCT*¹: alii *K* 24 scino-
dantas *T*: scinodotas *B*: scinodantas *C*: scenodontas *K* pr. gem. *C*:
gemino pr. *K* 25 Ali a (Alia) *T*¹*BC*: Alii de *K* 26 defecit *CKT* vel
om. B 27 ali a (alia) *T*¹*BCK* decisione *C*: dicisione *KT*: discisione *B*
ut sine *om. K* 28 sterenos *C* pernumeria *KT*: privimeria *Arev*.

- 9 caput aut crus nascitur. Alia, quae in parte transfigurantur, sicut qui leonis habent vultum vel canis, vel taurinum caput aut corpus, ut ex Pasiphaë memorant genitum Minotaurum; quod Graeci *ἐτερομορφίαν* vocant. Alia, quae ex omni parte transfigurantur in alienae creationis portentum, ut ex muliere vitulum 5 dicit historia generatum. Alia, quae sine transfiguratione mutationem habent locorum, ut oculos in pectore vel in fronte, aures supra tempora: vel sicut Aristoteles tradidit quendam 10 in sinistra parte iecur, in dextera splen habuisse. Alia secundum connaturationem, ut in alia manu digiti plures connaturati 10 et cohaerentes reperiuntur, in alia minus, sive in pedibus. Alia secundum in maturam et intemperatam creationem, sicut hi qui dentati nascuntur sive barbati vel cani. Alia complexu plurimarum differentiarum, sicut illud quod praediximus (§ 5) in Ale- 11 xandro multiforme portentum. Alia connixtione generis, ut 15 *ἀνδρόγυννοι* et *ἑρμαφροδίται* vocantur. Hermaphroditae autem nuncupati eo quod eis uterque sexus appareat. *Ἑρμῆς* quippe apud Graecos masculus, *Ἀφροδίτη* femina nuncupatur. Hi dexteram mamillam virilem, sinistram muliebrem habentes vi- 12 cissim coeundo et gignunt et pariunt. Sicut autem in singulis 20 gentibus quaedam monstra sunt hominum, ita in universo genere humano quaedam monstra sunt gentium, ut Gigantes, 13 Cynocephali, Cyclopes, et cetera. Gigantes dictos iuxta Graeci sermonis etymologiam, qui eos *γγγενεῖς* existimant, id est terribiliter, eo quod eos fabulose parens terra immensa mole et 25 similes sibi genuerit. *Γῆ* enim terra appellatur: *γένος* genus; licet et terrae filios vulgus vocat: quorum genus incertum est. 14 Falso autem opinantur quidam inperiti de Scripturis sanctis praevaricatores angelos cum filiabus hominum ante diluvium concubuisse, et exinde natos Gigantes, id est nimium grandes 30

1 pa. pars figuratur *K* 3 Pas.] faside *B¹ T*: pasiphe ex faside *X*
4 *ἐτερ.*] -ion *B*: -ium *T* ex om. *B* 8 su. in temp. *codd.* 10 quod-
naturationem *T* ut om. *K* 14 diff.] om. *T* 16 vocantur om. *K*
autem om. *T* 17 erma *codd.* 18 a grecos (cis *T²*) *T* masc. est *C*:
Mercurius est *delt.* afrodi *codd.* fem.] Venus *delt.* hi] alii *K*
21 quaedam . . . humano *add. T in marg.* 23 Cyn. et Cyc. *K* 24 *γγγ.*
om. *B¹* 28 Falsa *C¹* inperi *C¹* sanctis om. *K* 30 et inde *K*

et fortes viros, de quibus terra completa est. Cynocephali **15**
 appellantur eo quod canina capita habeant, quosque ipse
 latratus magis bestias quam homines confitetur. Hi in India
 nascuntur. Cyclopes quoque eadem India gignit; et dictos **16**
5 Cyclopes eo quod unum habere oculum in fronte media perhi-
 bentur. Hi et ἀγριοφαῖται dicuntur, propter quod solas ferarum
 carnes edunt. Blemmyas in Libya credunt truncos sine capite **17**
 nasci, et os et oculos habere in pectore. Alios sine cervicibus
 gigni, oculos habentes in humeris. In ultimo autem Orientis **18**
10 monstruosae gentium facies scribuntur. Aliae sine naribus,
 aequali totius oris planitie, informes habentes vultus. Aliae
 labro subteriori adeo prominenti ut in solis ardoribus totam ex
 eo faciem contegant dormientes. Aliis concreta ora esse,
 modico tantum foramine calamis avenarum pastus haurientes.
15 Nonnulli sine linguis esse dicuntur, invicem sermonis utentes
 nutum sive motum. Panotios apud Scythiam esse ferunt, tam **19**
 diffusa magnitudine aurium ut omne corpus ex eis contegant.
 Πᾶν enim Graeco sermone omne, ὦτα aures dicuntur. Artaba- **20**
 titae in Aethiopia proni, ut pecora, ambulare dicuntur: quadra- **20**
20 gesimum aevi annum nullus supergreditur. Satyri homunciones **21**
 sunt aduncis naribus; cornua in frontibus, et caprarum pedibus
 similes, qualem in solitudine Antonius sanctus vidit. Qui
 etiam interrogatus Dei servo respondisse fertur dicens (Hieron.
 vit. Paul. erem. 8): 'Mortalis ego sum unus ex accolis heremi,
25 quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosque colit.'
 Dicuntur quidam et silvestres homines, quos nonnulli Faunos **22**
 ficarios vocant. Sciopodum gens fertur in Aethiopia singulis **23**
 cruribus et celeritate mirabili: quos inde σκίοποδας Graeci
 vocant, eo quod per aestum in terra resupini iacentes pedum
30 suorum magnitudine adumbrentur. Antipodes in Libya plantas **24**

5 oc. hab. un. C perhibeantur C 6 sola K 7 Lemnias (-nas)
codd. et fort. Isid. cr. dictos tr. B 8 alii sine BK 11 alii lab. C
 12 praeminenti K¹: promenti T 13 alios conc. T 14 potus K² 18
 enim om. K omne om. C 20 supra graditur C¹ 21 in front. corn.
 K an pedes? 22 quidem T 26 nulli T¹ Faunos] phatuos T
 27 vicarios C¹ genus C 29 iac. supini K 30 adumbrantur K

25 versas habent post crura et octonos digitos in plantis. Hippo-
podes in Scythia sunt, humanam formam et equinos pedes
26 habentes. In India ferunt esse gentem quae Μακρόβιοι nuncu-
pantur, duodecim pedum staturam habentes. Est et gens ibi
statura cubitalis, quos Graeci a cubito Pygmaeos vocant, de 5
qua supra diximus (§ 7). Hi montana Indiae tenent, quibus est
27 vicinus oceanus. Perhibent [et] in eadem India esse gentem
feminarum quae quinquennes concipiunt, et octavum vitae
28 annum non excedunt. Dicuntur autem et alia hominum
fabulosa portenta, quae non sunt, sed ficta in causis rerum 10
interpretantur, ut Geryonem Hispaniae regem triplici forma
proditum. Fuerunt enim tres fratres tantae concordiae ut in
29 tribus corporibus quasi una anima esset. Gorgones quoque
meretrices crinitas serpentibus, quae aspicientes convertebant
in lapides, habentes unum oculum quem invicem utebantur. 15
Fuerunt autem tres sorores unius pulchritudinis, quasi unius
oculi, quae ita spectatores suos stupescere faciebant ut vertere
30 eos putarentur in lapides. Sirenas tres fingunt fuisse ex parte
virgines, ex parte volucres, habentes alas et ungulas: quarum
una voce, altera tibiis, tertia lyra caneant. Quae inlectos 20
31 navigantes sub cantu in naufragium trahebant. Secundum
veritatem autem meretrices fuerunt, quae transeuntes quoniam
deducebant ad egestatem, his fictae sunt inferre naufragia.
Alas autem habuisse et ungulas, quia amor et volat et vulnerat.
Quae inde in fluctibus conmorasse dicuntur, quia fluctus Ve- 25
32 nerem creaverunt. Scyllam quoque ferunt feminam capitibus
succinctam caninis, cum latratibus magnis, propter fretum
Siculi maris, in quo navigantes verticibus in se concurrentium
undarum exterriti latrari aestimant undas, quas sorbentis aestus

1 post] per K 2 et om. B 3 In om. T qui K 4 sturam
T¹ et est gens C 7 et hab. CT: om. BK 8 vitae om. T
9 autem om. K 10 fic. et in C 14 metrices B¹ serp. quae tesque
(delet.) K: serpentesque B 16 sorores om. K¹ 19 virg. et ex K et
-gia C 22 metrices B quoniam om. K 21 naufragio KT:
hic B¹ 25 Qu. in.] atque C 26 ferunt om. K 23 ad] in K his]
28 saeculi K in qua T 29 extriti K latrati KT extiment
K surbentis T

vorago conludit. Fingunt et monstra quaedam inrationabilium 33
 animantium, ut Cerberum inferorum canem tria capita habentem,
 significantes per eum tres aetates per quas mors hominem de-
 vorat, id est infantiam, iuventutem et senectutem. Quem
 5 quidam ideo dictum Cerberum putant quasi κρεοβόρος, id est
 carnem vorans. Dicunt et Hydram serpentem cum novem 34
 capitibus, quae Latine excetra dicitur, quod uno caeso tria
 capita excrescebant. Sed constat Hydram locum fuisse evo-
 mentem aquas, vastantem vicinam civitatem, in quo uno meatu
 10 clauso multi erumpebant. Quod Hercules videns loca ipsa
 exussit, et sic aquae clausit meatus. Nam hydra ab aqua dicta 35
 est. Huius mentionem facit Ambrosius in similitudinem hae-
 resium, dicens (de Fid. 1, 4): 'Haeresis enim velut quaedam
 hydra fabularum vulneribus suis crevit; et dum saepe reci-
 15 ditur, pullulavit igni debita incendioque peritura.' Fingunt 36
 et Chimaeram triformem bestiam: ore leo, postremis partibus
 draco, media caprea. Quam quidam Physiologi non animal,
 sed Ciliciae montem esse aiunt, quibusdam locis leones et
 capreas nutrientem, quibusdam ardentem, quibusdam plenum
 20 serpentibus. Hunc Bellorophontes habitabilem fecit, unde
 Chimaeram dicitur occidissee. Centauris autem species vocabu- 37
 lum indidit, id est hominem equo mixtum, quos quidam fuisse
 equites Thessalorum dicunt, sed pro eo quod discurrentes in
 bello velut unum corpus equorum et hominum viderentur,
 25 inde Centauros fictos adseruerunt. Porro Minotaurum nomen 38
 sumpsisse ex tauro et homine, qualem bestiam dicunt fabulose in
 Labyrintho inclusam fuisse. De qua Ovidius (Art. Am. 2, 24):
 Semibovemque virum, semivirumque bovem.

1 inrationabilium BT 2 inferore B¹: inferorum C 3 per e. sig. B
 deformat T 4 id est . . . sen. om. T et om. B¹ 5 ideo] ita K
 6 voras C¹ 8 vomentem T 11 sicque clau. T 13 quaedam om. B¹
 14 vuln.] heresibus B 15 pullavit C peritura] futura K 17 capreae
 CT: caprae K: capre ut vid. B¹ (-ra B²) philosophi B 18 Lyciae
 Arev. (ex Serv. Aen. 6, 288) esse om. K loci T 19 quibus
 ard. T¹ serp. plen. C 21 Centauri BK 22 equo] ego K
 23 equitessalorum T dicunt om. T pro] ex K 24 eq.] eo
 quorum K 25 adseverant T monocentaurum CT 27 fu. incl. B
 de quo K

39 Onocentaurum autem vocari eo quod media hominis specie, media asini esse dicatur ; sicut et Hippocentauri, quod equorum hominumque in eis natura coniuncta fuisse putatur.

IV DE TRANSFORMATIS. Scribuntur autem et quaedam monstruosae hominum transformationes et commutationes in bestiis, 5 sicut de illa maga famosissima Circe, quae socios quoque Vlixis mutasse fertur in bestias : et de Arcadibus, qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum atque ibi convertebantur in 2 lupos. Nam et Diomedis socios in volucres fuisse conversos non fabuloso mendacio, sed historica adfirmatione confirmant. 10 Sed et quidam adserunt Strigas ex hominibus fieri. Ad multa enim latrocinia figurae sceleratorum mutantur, et sive magicis cantibus, sive herbarum veneficio totis corporibus in feras 3 transeunt. Siquidem et per naturam pleraque mutationem recipiunt, et corrupta in diversas species transformantur ; sicut 15 de vitulorum carnibus putridis apes, sicut de equis scarabei, de mulis locustae, de cancris scorpiones. Ovidius (Metam. 15, 369):

Concava litorei si demas brachia cancri,
scorpio exhibit, caudaque minabitur unca.

20

2 dicantur <i>T</i>	ipocentaurus <i>T</i>	quod] quia <i>B</i>	3 in <i>om. C</i>
probatur <i>B</i>	4 au. quaed. <i>T</i>	5 commutationem <i>K</i>	6 magna
<i>KT</i> famosissima <i>T</i>	circee <i>T</i> ; circeate <i>B</i> ; circiatae <i>K</i>		7 sortes
<i>K</i> : sortis <i>B</i> ¹	ducti <i>ex</i> iuncti <i>K</i> ; iunctis <i>B</i> ¹ ; devictis <i>D</i>		8 trans-
natabunt <i>C</i> : <i>om. B</i> ¹	quosdam <i>K</i> convertebant <i>T</i>		10 non in
fab. <i>T</i> adf.] admiratione <i>K</i>	11 sed <i>om. C</i> ex] in <i>K</i>		13 bene-
ficio <i>T</i>	17 scorpiones <i>ex</i> -nibus <i>T</i>	20 exiit <i>C</i> ¹	

LIBER XII

DE ANIMALIBVS

DE PECORIBVS ET IVMENTIS. Omnibus animantibus Adam 1
 primum vocabula indidit, appellans unicuique nomen ex prae-
 senti institutione iuxta condicionem naturae cui serviret.
 Gentes autem unicuique animalium ex propria lingua dederunt 2
 5 vocabula. Non autem secundum Latinam linguam atque
 Graecam aut quarumlibet gentium barbararum nomina illa
 inposuit Adam, sed illa lingua quae ante diluvium omnium una
 fuit, quae Hebraea nuncupatur. Latine autem animalia sive 3
 animantia dicta, quod animentur vita et moveantur spiritu.
 10 Quadrupedia vocata, quia quattuor pedibus gradiuntur: quae 4
 dum sint similia pecoribus, tamen sub cura humana non sunt;
 ut cervi, dammae, onagri, et cetera. Sed neque bestiae sunt,
 ut leones; neque iumenta, ut usus hominum iuvare possint.
 Pecus dicimus omne quod humana lingua et effigie caret. 5
 15 Proprie autem pecorum nomen his animalibus accommodari
 solet quae sunt aut ad vescendum apta, ut oves et sues; aut in
 usu hominum commoda, ut equi et boves. Differt autem inter 6
 pecora et pecudes: nam veteres communiter in significatione
 omnium animalium pecora dixerunt; pecudes autem tantum
 20 illa animalia quae eduntur, quasi pecuedes. Generaliter autem
 omne animal pecus a pascendo vocatum. Iumenta nomina inde 7
 traxerunt, quod nostrum laborem vel onus suo adiutorio sub-
 vectando vel arando iuvent. Nam bos carpenta trahit, et
 durissimas terrae glebas vomere vertit; equus et asinus
 25 portant onera, et hominum in gradiendo laborem temperant.

2 primus C ser. om. K B: om. K cupata est C quod B iubari possit T modata K 22 quod] quia C C	vocabulum K 4 ex pr. lin. unic. an. ded. vocabulum K 7 lingua om. B: nomina KO autem om. K 9 moveatur T: moventur B 11 non om. K 15 animantibus K 19 omnium om. K vel onus om. K 25 on. hom. T	ex praes. inst. om. KO 3 cui 6 barbarum omnibus K 8 nun- 10 quia] 11 non om. K 13 hom. us. B 15 sunt ad T 17 usui C 20 qu. pecudes K 21 vocatur B subiectando C ¹ T 23 tra. carp. 25 on. hom. T
---	---	--

- Vnde et iumenta appellantur ab eo quod iuvent homines:
 8 sunt enim magnarum virium animalia. Item quoque armenta,
 vel quod sint apta armis, id est bello; vel quod his in
 armis utimur. Alii armenta tantum boves intellegunt, ab
 arando, quasi aramenta [vel quod sint cornibus armata]. 5
 Discretio est autem inter armenta et greges: nam armenta
 equorum et boum sunt, greges vero caprarum et ovium.
 9 Ovis molle pecus lanis, corpore inerme, animo placidum,
 ab oblatione dictum; eo quod apud veteres [in] initio non
 tauri, sed oves in sacrificio mactarentur. Ex his quasdam 10
 bidentes vocant, eas quae inter octo dentes duos altiores habent,
 10 quas maxime gentiles in sacrificium offerebant. Vervex vel a
 viribus dictus, quod ceteris ovibus sit fortior; vel quod sit vir,
 id est masculus; vel quod vermem in capite habeat, quorum
 excitati pruritu invicem se concutiunt, et pugnantes cum magno 15
 11 impetu feriunt. Aries vel ἀπὸ τοῦ Ἄρεος, id est a Marte,
 vocatus: unde apud nos in gregibus masculi mares dicuntur:
 sive quod hoc pecus a gentilibus primum aris est immolatum.
 Aries, quod inponeretur aris. Vnde est illud (Sedul. 1, 115):
 Aries mactatur ad aram. 20
 12 Agnum quamquam et Graeci vocent ἀπὸ τοῦ ἀγνοῦ, quasi
 pium, Latini autem ideo hoc nomen habere putant, eo quod
 prae ceteris animantibus matrem agnoscat; adeo ut etiam si
 in magno grege erraverit, statim balatu recognoscat vocem
 13 parentis. Haedi ab edendo vocati. Parvi enim pinguiissimi 25
 sunt et saporis iucundi, unde [et edere, unde] et edulium

1 iumenta T 2 en. e magn. K Idem C¹TU (non X) 3 sunt
 C abarta B 4 utitur C¹ alii ex alia T 5 vel quod . . . arm.
 hab. T (corn. apta) UX: om. BCKO 8 placido K 9 in hab. CK: om.
 BT 10 quadam T 11 eas quae] eo quod B 12 quos T sacri-
 ficio K Verbex B: Verbix CT: Berbix K 14 id est] et K
 vermes CK habeant T 15 pruritu T: prurinu C¹ 16 Marte]
 maiore K 17 un. et ap. K mas. in gr. C 18 sive quod . . . immol.
 om. T (non U) quia C pr. aris B 19 ar. ergo quod K pone-
 retur TU unde] sicut K 21 quamquam] quoque K et om. B
 22 nomomen K 23 prae] de K anim. is matr. C 25 Edi codd.
 (Hedi T) et Isid. edendi T 26 unde etedul. K: unde et edere
 edul. T: unde et edere (hederae edd.) unde (inde B) etedul. BCU

vocatur. Hircus lascivum animal et petulcum et fervens 14
 semper ad coitum; cuius oculi ob libidine in transversum
 aspiciunt, unde et nomen traxit. Nam hirci sunt oculorum
 anguli secundum Suetonium (Prat. 171); cuius natura adeo cali-
 5 dissima est ut adamantem lapidem, quem nec ignis, nec ferri
 domare valet materia, solus huius cruor dissolvat. Maiores
 hirci Cinyphii dicuntur a fluvio Cinyphe in Libya, ubi grandes
 nascuntur. Capros et capras a carpendis virgultis quidam 15
 dixerunt. Alii quod captent aspera. Nonnulli a crepitu
 10 crurum, unde eas crepas vocitatas; quae sunt agrestes caprae,
 quas Graeci pro eo quod acutissime videant, id est *ὀξυδερκέστερον*,
δορκάς appellaverunt. Morantur enim in excelsis montibus, et
 quamvis de longinquo, vident tamen omnes qui veniunt.
 Idem autem et capreae: idem ibices, quasi avices, eo quod ad 16
 15 instar avium ardua et excelsa teneant et in sublime inhabitent,
 ita ut de sublimitate vix humanis obtutibus pateant. Vnde et 17
 meridiana pars ibices aves vocant, qui Nili fluentis inhabitant.
 Haec itaque animalia, ut diximus, in petris altissimis com-
 morantur, et si quando ferarum vel hominum adversitatem
 10 persenserint, de altissimis saxorum cacuminibus sese praecipi-
 tantes in suis [se] cornibus inlaesa suscipiunt. Cervi dicti ἀπὸ 18
τῶν κεράτων, id est a cornibus; *κέρατα* enim Graece cornua
 dicuntur. Hi serpentium inimici cum se gravatos infirmitate
 persenserint, spiritu narium eos extrahunt de cavernis, et supe-
 15 rata perniciē veneni eorum pabulo reparantur. Dictamnum
 herbam ipsi prodiderunt; nam eo pasti excutiunt acceptas
 sagittas. Mirantur autem sibilum fistularum. Erectis auribus 19
 acute audiunt, summissis nihil. Si quando immensa flumina
 vel maria transnātant, capita clunibus praecedentium superpo-

1 vocatum K	lascivium B	6 domari B	7 cifei dic. B ¹	9 quod]
quia B	captent] carpent BK	10 crepas Arev. (ex Paul. Fest. 48,		
14): creas B ¹ KOTX:	capreas C	vocatas CK	11 id est ὀξ.] id est	
ζῆδερε rectepōn B:	rectepōn K	12 dorcas codd.: dorcadas edd.	14 qu.	
abices B ¹ T	ad om. K	15 abitent T (i.e. hab-)	17 vocat B	
nihī C ¹	18 comm. om. B ¹	20 persenserunt B	sese] se K	21 se
hab. T: om. BCK	suscipiuntur K	23 serp. vel in. B	sese C	
gratos T ¹	24 supera K	25 diptapnon K	26 ipsum B	
27 rectis CT	29 crunibus T			

nunt sibi que invicem succedentes nullum laborem ponderis
 20 sentiunt. Tragelaphi a Graecis nominati, qui quum eadem
 specie sint ut cervi, villosos tamen habent armos ut hirci, et
 menta promissis hirta barbis, qui non alibi sunt quam circa
 21 Phasidem. Hinnuli filii sunt cervorum [ab innuere dicti, quia
 22 ad nutum matris absconduntur]. Dammula vocata, quod de
 manu effugiat: timidum animal et inbelle; de quo Martialis
 (13, 94):

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum:

inbelles damae quid nisi praeda sumus?

23 Lepus, levipes, quia velociter currit. Vnde et Graece pro
 cursu *λαγώς* dicitur; velox est enim animal et satis timi-
 24 dum. Cuniculi genus agrestium animalium dicti quasi caniculi,
 eo quod canum indagine capiantur vel excludantur ab speluncis.
 25 Sus dicta, quod pascua subigat, id est terra subacta escas in-
 quirat. Verres, quod grandes habeat vires. Porcus, quasi
 spurcus. Ingurgitat enim se caeno, luto inmergit, limo inlinit.
 Horatius (Epist. 1, 2, 26):

Et amica luto sus.

26 Hinc etiam spurcitiam vel spurios nuncupatos. Porcorum pilos
 setas vocamus, et setas a sue dictas: a quibus et sutores
 27 vocantur, quod ex setis suant, id est consuunt, pelles. Aper
 a feritate vocatus, ablata F littera et subrogata P. Vnde et
 apud Graecos *σάγγρος*, id est ferus, dicitur. Omne enim, quod
 28 ferum est et inmite, abusive agreste vocamus. Iuvenus dictus,
 quod iuvare incipiat hominum usus in colenda terra, vel quia
 apud gentiles Iovi semper ubique iuvenus inmolabatur, num-
 quam taurus. Nam in victimis etiam aetas considerabatur.

2 sent.] susteneunt K quum T: dum BCK 3 sunt T¹ 4 mente
 K hirsuta C sunt alibi C 5 Inuli CTX: Enuli BFO:
 Eenoli K ab . . . abs. hab. TUX Mon.: om. BCDFKO 6 eff. de
 ma. B 7 tim. et an. C¹ imbecille B 10 damne T 11 quia] quod B
 curret T: currat B 12 velox C: vel K est om. B 14 ca-
 pientur K 15 dictas K quod] quia C 16 Verris KT qu. porcus
 K 18 Hor. . . sus om. K 19 amiha lutosus T 20 spurcitia C: sportita
 K spurius BC nuncupatus BCK 21 sudores K 22 vocatur
 CK 23 et p. subr. C 26 omnium T colenda B¹K: excolenda CT
 quia] quod BC 27 ub. semp. C num. tau. om. T

Taurus Graecum nomen est, sicut et bos. Indicis tauris color 29
 fulvus est, volucris pernitas, pilis in contrarium versis; caput
 circumflectunt flexibilitate qua volunt; tergi duritia omne telum
 respuunt inmiti feritate. Bovem Graeci βούν dicunt. Hunc 30
 Latini trionem vocant, eo quod terram terat, quasi terionem.
 Naevius (trag. 62):

Trionum hic moderator rusticus.

Cuius latitudo pellium a mento ad crura palearia dicuntur,
 a pelle ipsa, quasi pellearia; quod est generositatis in bove
 10 signum. Boum in sociis eximia pietas; nam alter alterum in-
 quirir, cum quo ducere collo aratra consuevit, et frequenti
 mugitu pium testatur affectum si forte defecerit. Vacca dicta, 31
 quasi boacca. Est enim ex qualitate mobilium nominum,
 sicut leo leaena, draco dracaena. Vitulus et vitula a viriditate 32
 15 vocati sunt, id est aetate viridi, sicut virgo. Vitulam ergo
 parvam esse et nondum enixam: nam enixa iuvenca est aut
 vacca. Bubali vocati per derivationem, quod sint similes 33
 boum; adeo indomiti ut prae feritate iugum cervicibus non
 recipiant. Hos Africa procreat. Vri agrestes boves sunt in 34
 20 Germania, habentes cornua in tantum protensa ut regiis mensis
 insigni capacitate ex eis gerulae fiant. [Dicti uri ἀπὸ τῶν ὄρέων,
 id est a montibus.] Camelis causa nomen dedit, sive quod 35
 quando onerantur, ut breviores et humiles fiant, accubant, quia
 Graeci χαμαὶ humile et breve dicunt; sive quia curvus est dorso.
 25 Καμὸν enim verbo Graeco curvum significat. Hos licet et
 aliae regiones mittant, sed Arabia plurimos. Differunt autem
 sibi; nam Arabici bina tubera in dorso habent, reliquarum re-

1 indicis C¹ 2 pertinacitas B pilus in c. versus Solinus 52, 36
 3 circumflectunt B 4 βούν] boethi T: boeti BKK: boiti O: boeten C
 di.] vocant BX 5 plionem K vocant om. K terant K qu.
 terronem K: qu. terrionem BT 7 trionem BGO ante corr. (non FP)
 hinc T(non U)moderatur GK¹ TU(non F): demoratur M: moderantur OP
 8 pell... ad om. T 9 a pella T generositatem K 11 cum qua K:
 quum co T 12 defuerit K 13 quasi om. C¹ boaca KT ex om.
 K qualite K 15 vocata C 16 aut om. T¹: ut BC 17 quod] quia
 18 iug. in cer. K 19 recipiunt T 21 fiebant T dicti... mont.
 hab. T: om. BCK orrion T 22 quod] quia BC 23 humiliores K
 accumbunt K 24 cami codd. vix humi (cf. XX. xi. 2) 25 camur BC:
 (cf. XV. viii. 5): chamur T: camus K enim] ergo T lic. al. BK

- 36 gionum singula. Dromeda genus camelorum est, minoris quidem staturae, sed velocioris. Vnde et nomen habet; nam δρόμος Graece cursus et velocitas appellatur. Centum enim et amplius milia uno die pergere solet. Quod animal, sicut bos et
- 37 ovis et camelus, ruminat. Ruminatio autem dicta [est] a ruma, eminente gutturis parte, per quam dimissus cibus a certis revo-
- 38 catur animalibus. Asinus et asellus a sedendo dictus, quasi asedus: sed hoc nomen, quod magis equis conveniebat, ideo hoc animal sumpsit quia priusquam equos caperent homines, huic praesidere coeperunt. Animal quippe tardum et nulla
- 39 ratione renitens, statim ut voluit sibi homo substravit. Onager interpretatur asinus ferus. *Ονον quippe Graeci asinum vocant: ἄγριον ferum. Hos Africa habet magnos et indomitos et in deserto vagantes. Singuli autem feminarum gregibus praesunt. Nascentibus masculis zelant et testiculos eorum morsu detruncant, quod caventes matres eos in secretis locis occultant.
- 40 Asinos Arcadicos dictos, eo quod ab Arcadia primum vecti sunt magni et alti. Minor autem asellus agro plus necessarius est, quia et laborem tolerat et negligentiam propemodum non
- 41 recusat. Equi dicti, eo quod quando quadrigis iungebantur, 2 aequabantur, paresque forma et similes cursu copulabantur.
- 42 Caballus antea cabo dictus, propter quod gradiens ungula inpressa terram concavet, quod reliqua animalia non habent.
- 43 Inde et sonipes, quod pedibus sonat. Vivacitas equorum multa: exultant enim in campis; odorantur bellum; excitantur 2 sono tubae ad proelium; voce accensi ad cursum provocantur; dolent cum victi fuerint; exultant cum vicerint. Quidam hostes

1 est cam. C 2 velociore K 4 anima C¹ bos om. B¹
 5 est hab. BK: om. CT 6 gutt. par. om. K demissos cibos K 7 an.
 rev. B 8 asedus B: asedus CT hoc om. B¹K 10 huic]
 hunc C¹ 11 renites K substituit K 13 et in des. om. T 14 vacan-
 tes BT 15 nas. autem mas. C zel. mas. B morsibus T detra-
 hunt K 16 eos om. K locis om. K 17 quod] quia C pro-
 vecti C 18 sint B minor . . . non rec. om. K 21 aeq. om. K
 pares K: eosque pares B 22 Cav- alii an. a ca. T (non U) cavo
 CKU (sed cf. viii. 4) pr. quia C¹ 23 terra K concavit C¹K:
 concabet T 24 quia ped. C sonet B 25 mul. est ex. B
 obdurantur bello K 26 acc. cursu prov.

in bello sentiunt, adeo ut adversarios morsu petant: aliqui
 etiam proprios dominos recognoscunt, obliti mansuetudinis si
 mutantur; aliqui praeter dominum dorso nullum recipiunt:
 interfectis vel morientibus dominis multi lacrimas fundunt.
 5 Solum enim equum propter hominem lacrimare et doloris affe-
 ctum sentire. Vnde [et] in Centauris equorum et hominum
 natura permixta est. Solent etiam ex equorum vel maestitia 44
 vel alacritate eventum futurum dimicaturi colligere. Aetas
 longaeva equis Persicis, Hunnicis, Epirotis ac Siculis in annis
 10 ultra quinquaginta, brevior autem Hispanis ac Numidis et
 Gallicis frequens opinio est. In generosis equis, ut aiunt 45
 veteres, quattuor spectantur: forma, pulchritudo, meritum
 atque color. Forma, ut sit validum corpus et solidum, robori
 conveniens altitudo, latus longum, substrictus maxime et
 15 rotundi clunis, pectus late patens, corpus omne musculorum
 densitate nodosum, pes siccus et cornu concavo solidatus.
 Pulchritudo, ut sit exiguum caput et siccum, pelle prope ossibus 46
 adhaerente, aures breves et argutae, oculi magni, nares patulae,
 erecta cervix, coma densa et cauda, ungularum soliditatis fixa
 20 rotunditas. Meritum, ut sit animo audax, pedibus alacer, tre- 47
 mentibus membris, quod est fortitudinis indicium: quique ex
 summa quiete facile concitetur, vel excitata festinatione non
 difficile teneatur. Motus autem equi in auribus intellegitur,
 virtus in membris trementibus. Color hic praecipue spectandus: 48
 25 badius, aureus, roseus, myrteus, cervinus, gilvus, glaucus, scutula-
 tus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem or-
 dine, varius ex nigro badioque distinctus; reliquus varius color vel

1 morsu] motu T	2 recog.] regunt K ¹	oblita mansuetudines
obliti mansue (delet.) K	3 aliqui . . . rec. om. T ¹	6 et hab. CT:
om. BK	eo quorum K	8 futuri K
et pirotis B ¹ K: et ep. C	10 numidiis C ¹ T	11 generos C ¹
12 expe-	13 sit] si T: sit omne B	14 substrictum CG
ctantur BKT (-atur)	15 clunis B: clunes CGKTX	
(non UX)	maximi C (non GUX)	
16 dentate nodosim C ¹	17 et sicc. et pel. K	18 aures . . . arg. om. T
acutae CK	mag. nata (delet.) nares K	19 soliditate B ¹ C (non G)
21 qui ex KT ¹ (non U)	22 non diff.] facile K	23 aur.] naribus
T	24 expectandus (exs-) codd.	25 cervunus B: ceruleus K
K	26 canus . . . gutt. om. C ¹	27 var. color (delet.) ex T
varios colores K	vel cin. det. om. K	reliquos

- 49 cinereus deterrimus. Badium autem antiqui vadium dicebant, quod inter cetera animalia fortius vadat. Ipse est et spadix, quem phoenicatum vocant : et dictus spadix a colore palmae, quam
 50 Siculi spadicam vocant. Glaucus vero est veluti pictos oculos habens et quodam splendore perfusus. Nam glaucum veteres
 51 dixerunt. Gilvus autem melinus color est subalbidus. Guttatus, albus nigris intervenientibus punctis. Candidus autem et albus invicem sibi differunt. Nam albus cum quodam pallore est : candidus vero niveus et pura luce perfusus. Canus dictus, quia ex candido colore et nigro est. Scutulatus vocatus propter
 52 orbes, quos habent candidos inter purpuras. Varius, quod vias habeat colorum inparium. Qui autem albos tantum pedes habent, petili appellantur ; qui frontem albam, calidi.
 53 Cervinus est quem vulgo guaranen dicunt. Aeranen idem vulgus vocat, quod in modum aerei sit coloris. Myrteus autem
 54 est pressus in purpura. Dosina autem dictus, quod sit color eius de asino : idem et cinereus. Sunt autem hi de agresti genere orti, quos equiferos dicimus, et proinde ad urbanam
 55 dignitatem transire non possunt. Mauron niger est ; nigrum enim Graeci *μαύρον* vocant. Mannus vero equus brevior [est], quem vulgo brunicum vocant. Veredos antiqui dixerunt, quod veherent redas, id est ducerent ; vel quod vias publicas currant,
 56 per quas et redas ire solitum erat. Equorum tria sunt genera : unum generosum, proeliis et oneribus aptum ; alterum vulgare

1 au. om. K 2 est om. K 3 vocat C¹ quam] quod B 4 spadiceam T: spadicem C 5 perf.] persus T 6 dixerunt K: dicunt BCT: dicebant album dett. autem om. K 7 abbas (sic) nigrisque T pictus K 8 in invicem T differunt om. B¹ 10 quia] quod C 11 habent BK: habet T purpureos K: puras T Varios T 12 habent oculorum T (non U) inp.] varium K alb. au. T 13 album BK calliti K 14 guaranem (-en?) BT: guarinen (-em?) U: guarananem F: gauranem C: gaurianem D: uuaranem KO dicunt BCDFTU: vocant KO Aeranen (ex-ren) K: Eranem BCT: Eranen O idem . . . coloris B (aerii s. color) CDTU: id est vul. dicit ut in mo. aeris s. coloris KO 16 est om. K Dosina T: Dosinu K: Dosinus BCM autem om. B 18 proinde om. K 19 Mauro T 20 est hab. BT: om. CK 21 brunicum vo. O: bronicum vo. T: bronnium vo. U: brunium vo. B¹ K: brunnium vo. C Mon.²: brunium vo. vel brunum X: brunnium vo. Mon.¹ (buricum (-rr-, -ch-) form. usit.) dix. quia C 22 veherent T 23 solidum B: solutum K 24 honoribus BC

atque gregarium ad vehendum, non ad equitandum aptum ;
 tertium ex permixtione diversi generis ortum, quod etiam dicitur
 bigenerum quia ex diversis nascitur, ut mulus. Mulus autem 57
 a Graeco tractum vocabulum habet. Graece enim hoc vel
 5 quod iugo pistorum subactus tardas molendo ducat in gyro
 molas. Iudaei asserunt quod Ana abnepos Esau equarum
 greges ab asinis in deserto ipse fecerit primus ascendi, ut
 mulorum inde nova contra naturam animalia nascerentur.
 Onagros quoque ad hoc admissos esse ad asinas : et ipsum
 10 istiusmodi repperisse concubitus, ut velocissimi ex his asini
 nascerentur. Industria quippe humana diversum animal in 58
 coitu coegit, sicque adulterina commixtione genus aliud re-
 perit ; sicut et Iacob contra naturam colorum similitudines
 procuravit. Nam tales foetus oves illius concipiebant, quales
 15 umbras arietum desuper ascendentium in aquarum speculo
 contemplabantur. Denique et hoc ipsud in equarum gregibus 59
 fieri fertur, ut generosos obiciant equos visibus concipientium,
 quo eorum similes concipere et creare possint. Nam et colum-
 barum dilectores depictas ponunt pulcherrimas columbas isdem
 20 locis, quibus illae versantur, quo rapiente visu similes generent.
 Inde est quod quidam gravidas mulieres iubent nullos intueri 60
 turpissimos animalium vultus, ut cynocephalos et simios, ne
 visibus occurrentes similes foetus pariant. Hanc enim femi-
 narum esse naturam ut quales perspexerint sive mente con-
 25 ceperint in extremo voluptatis aestu, dum concipiunt, talem et
 sobolem procreant. Etenim animal in usu Venerio formas

1 gregarum T 3 qui ex BK 4 a BT: ex CK enim] autem C
 vel] eo K (non D Mon.) 5 quia C tardus KO ducet B: ducit
 DK gyro (-ro BK) vel gyrum (-rum CK) 6 quia C anaa nepos
 (-pus) BDK: hanaa (corr. -aan) nepos T: ana nepos C 7 ipse om. K:
 post fec. B ut] et K 8 miscerentur K (non D) 9 onag. . . nasc.
 om. BKO (non DFGU) asinos C 10 velocissime (-ae) ex his asine
 (-ae) DGU, fort. recte 11 in cogitu T 12 repetit B 13 colorem B
 16 contemplantur B¹ aquarum T 17 fieri om. B¹ generos C¹
 obiciunt B visibus K 18 quod et eor. T 19 columbares C¹ 20 illi
 K visu om. K 21 nullius C 22 turp. an. vul. om. B¹ ut] et
 B 23 visibus om. K parcant B: generent K 24 ut] et T
 prespexerint T: prospexerint K si. me. conc. om. K 25 estu
 duum T (non U): studio dum K: studium B concipiant KB (ex -unt)
 26 animal om. K

extrinsecus intus transmittit, eorumque satiata typis rapit species eorum in propriam qualitatem. In animantibus bigenera dicuntur quae ex diversis nascuntur, ut mulus ex equa et asino; burdo ex equo et asina; hybridae ex apris et porcis; tityrus ex ove et hirco; musmo ex capra et ariete. Est autem dux 5 gregis.

- II DE BESTIIS. Bestiarum vocabulum proprie convenit leonibus, pardis, tigribus, lupis et vulpibus canibusque et simiis ac ceteris, quae vel ore vel unguibus saeviunt, exceptis serpentibus. Bestiae dictae a vi, qua saeviunt. Ferae appellatae, eo 10 quod naturali utuntur libertate et desiderio suo ferantur. Sunt enim liberae eorum voluntates, et huc atque illuc vagantur et 3 quo animus duxerit, eo feruntur. Leonis vocabulum ex Graeca origine inflexum est in Latinum. Graece enim λέων vocatur; et est nomen nothum, quia ex parte corruptum. Leaena vero 15 totum Graecum est, sicut et dracaena. Vt autem leaena lea dicatur usurpatum est a poetis. Leo autem Graece, Latine rex interpretatur, eo quod princeps sit omnium bestiarum. 4 Cuius genus trifarium dicitur. E quibus breves et iuba crispa inbelles sunt; longi et coma simplici acres. Animos eorum 20 frons et cauda indicat. Virtus eorum in pectore; firmitas in capite. Septi a venatoribus terram contuentur, quo minus conspectis venabulis terreantur. Rotarum timent strepitus, 5 sed ignes magis. Cum dormierint, vigilant oculi; cum ambulant, cauda sua cooperiunt vestigia sua, ne eos venator inveniat. 24 Cum generint catulum, tribus diebus et tribus noctibus catulus dormire fertur; tunc deinde patris fremitu vel rugitu veluti tremefactus cubilis locus suscitare dicitur catulum dormientem.

1 transmisit B: transmittunt K sat. tibus B: satietatibus K
 rapiunt K 2 dicuntur om. K 3 diversi K 4 capris T
 titirus *codd.* (tititus B¹) 8 tigribus om. K lupibus C¹ 9 ac] et K
 10 a vi qua] ab eo quod K eo om. BK 11 utantur BC fruuntur
 B: feruntur C 12 enim] autem C earum C vacantur C et
 quod an. T 13 voc. et ex C greco T 15 quia . . . corr. om. T
 16 Gr. est to. C au. lea (om. leaena) K 17 dicitur T latini T
 18 best. om. C 20 simplicia K 21 et fr. et cau. C 23 timens T
 24 ignis B: ignem K 25 sua (prius) om. C 26 genuerit C catu-
 lum catulus B tr. di. et noc. C

Circa hominem leonum natura est ut nisi laesi nequeant irasci. **6**
 Patet enim eorum misericordia exemplis assiduīs. Prostratis
 enim parcut; captivos obvios repatriare permittunt; hominem
 non nisi in magna fame interimunt. De quibus Lucretius
 5 (5, 1035):

Scymnique leonum.

Tigris vocata propter volucrum fugam; ita enim nominant Persae **7**
 et Medi sagittam. Est enim bestia variis distincta maculis,
 virtute et velocitate mirabilis; ex cuius nomine flumen Tigris
 10 appellatur, quod is rapidissimus sit omnium fluviorum. Has
 magis Hyrcania gignit. Panther dictus, sive quod omnium **8**
 animalium sit amicus, excepto dracone, sive quia et sui generis
 societate gaudet et ad eandem similitudinem quicquid accipit
 reddit. Πᾶν enim Graece omne dicitur. Bestia minutis orbi-
 15 culis superpicta, ita ut oculatis ex fulvo circulis, nigra vel alba
 distinguatur varietate. Haec semel omnino parturit; cuius **9**
 causae ratio manifesta est. Nam cum in utero matris coaluere
 catuli maturisque ad nascendum viribus pollent, odiunt tempo-
 rum moras; itaque oneratam foetibus vulvam tamquam obstan-
 20 tem partui unguibus lacerant: effundit illa partum, seu potius
 dimittit, dolore cogente. Ita postea corruptis et cicatricosis sedi-
 bus genitale semen infusum non haeret acceptum, sed irritum
 resilit. Nam Plinius (N. H. 8, 43) dicit animalia cum acutis
 unguibus frequentur parere non posse; vitiantur enim intrin-
 25 secus se moventibus catulis. Pardus secundus post pantherem **10**
 est, genus varium ac velocissimum et praeceps ad sanguinem.
 Saltu enim ad mortem ruit. Leopardus ex adulterio leaenae **11**
 et pardi nascitur, et tertiam originem efficit; sicut et Plinius in
 Naturali Historia (8, 42) dicit, leonem cum parda, aut pardum cum

1 homines B 3 parcut K ovios T permittent K 6 sc.
 leonum T: scimusque leonem B¹: sonumque leonum C¹ 7 it enim
 K persi et m. K: m. et persi B 10 quod] quia C 12 draconi
 BKT 13 ad om. C¹ eadem K accepit BK 14 enim om. K
 dic. om. bes. enim mi. C 17 coal.] calore K 18 matrisque BC: K
 maturisque Schwarz pollere studiunt K temporibus B 20 effudet K
 22 effusum K 23 resilet K: inlisis T: praesilit C 24 vit. etenim C
 25 secundum CT panter T 26 genus] ge K 29 dixit leo C¹

- leaena concumbere et ex utroque coitu degeneres partus creari,
 12 ut mulus et burdo. Rhinoceron a Graecis vocatus. Latine
 interpretatur in nare cornu. Idem et monoceron, id est uni-
 cornus, eo quod unum cornu in media fronte habeat pedum
 quattuor ita acutum et validum ut quidquid inpetierit, aut 5
 ventilet aut perforet. Nam et cum elephantis saepe certamen
 13 habet, et in ventre vulneratum prosternit. Tantaе autem esse
 fortitudinis ut nulla venantium virtute capiatur; sed, sicut asse-
 runt qui naturas animalium scripserunt, virgo puella prae-
 ponitur, quae venienti sinum aperit, in quo ille omni ferocitate 10
 deposita caput ponit, sicque soporatus velut inermis capitur.
 14 Elephantum Graeci a magnitudine corporis vocatum putant, quod
 formam montis praeferat; Graece enim mons λόφος dicitur.
 Apud Indos autem a voce barro vocatur; unde et vox eius
 barritus, et dentes ebur. Rostrum autem proboscida dicitur, 15
 quoniam illo pabulum ori admovet; et est angui similis, vallo
 15 munitus eburno. Hos boves Lucas dictos ab antiquis Romanis:
 boves, quia nullum animal grandius videbant: Lucas, quia in
 Lucania illos primus Pyrrhus in proelio obiecit Romanis. Nam
 hoc genus animantis in rebus bellicis aptum est; in eis enim 20
 Persae et Indi ligneis turribus conlocatis, tamquam de muro
 iaculis dimicant. Intellectu autem et memoria multa vigent.
 16 Gregatim incedunt; motu, quo valent, salutant; murem fugiunt;
 aversi coeunt; quando autem parturiunt, in aquis vel insulis
 dimittunt fetus propter dracones, quia inimici sunt et ab eis 25
 implicati necantur; biennio autem portant fetus, nec amplius
 quam semel gignunt nec plures, sed tantum unum; vivunt

1 utraque C ¹	degenere (de gen.) KT	creatri K	2 burdo]
asinus BCT	vocatur BK	4 eo quia C ¹	m. fonte T ¹ : medio
fr. BK	5 inpetierit T	6 vent. aupforet K	7 esse CTU: est
BK	9 discripserunt T:	proposuerunt B	proponitur BCT
10 veniente BK	ille om. B	11 sique B ¹	superatus K
12 elaphio (-fio) KT	13 elephio BC	14 eius] et BK	15 barritas dicitur
et C	promuscidae K	16 pabulo B:	pabula K
17 minutus K:	minitus B	lucanos ab ant. Rom. dic. K	dictas
C	19 primos Py. B:	pirrus (in ras.) T	24 count T
vel in ins. K	25 quia in. sunt om. K	26 implicanti negantur K	
27 gignit T	vivent K		

[autem] annos trecentos. Apud solam Africam et Indiam ele-
phanti prius nascebantur; nunc sola eos India gignit. Grypes 17
vocatur, quod sit animal pinnatum et quadrupes. Hoc genus
ferarum in Hyperboreis nascitur montibus. Omni parte cor-
5 poris leones sunt; alis et facie aquilis similes; equis vehementer
infesti. Nam et homines visos discerpunt. Chamaeleon non 18
habet unum colorem, sed diversa est varietate conspersus, ut
pardus. Dictus autem ita . . . Huius chamaeleontis corpusculum
ad colores quos videt facillima conversione variatur, quod alio-
10 rum animalium non est ita ad conversionem facilis corpulentia.
Camelopardus dictus, quod dum sit ut pardus albis maculis 19
superaspersus, collo equo similis, pedibus bubulis, capite tamen
camelo est similis. Hunc Aethiopia gignit. Lyncis dictus, quia 20
in luporum genere numeratur; bestia maculis terga distincta ut
15 pardus, sed similis lupo: unde et ille λύκος, iste lyncis. Huius
urinam convertere in duritiam pretiosi lapidis dicunt, qui lyncu-
rius appellatur, quod et ipsas lynces sentire hoc documento
probatur. Nam egestum liquorem harenis, in quantum potue-
rint, contegunt, invidia quadam naturae ne talis egestio transeat
20 in usum humanum. Lynces dicit Plinius Secundus (cf. N. H.
8, 43) extra unum non admittere fetum. Castores a castrando 21
dicti sunt. Nam testiculi eorum apti sunt medicaminibus,
propter quos cum praesenserint venatorem, ipsi se castrant et
morsibus vires suas amputant. De quibus Cicero in Scauriana
25 (2, 7): 'Redimunt se ea parte corporis, propter quod maxime
expetuntur.' Iuvenalis (12, 34):

1 autem hab. BK: om. CT Ind. et Afr. B 2 prius] primum B
Ind. eos K 5 alis . . . sim. om. T 6 nam hom. K hominis visus B
9 conversatione BT 10 conversationem BT (non U): conversationis
K corpulentiam T (non U): copulatio dett. 11 Cameleopardus
codd. quod] quia C 12 capite om. B tamen] tantum C 13 quia]
quod C 14 numerantur T: nominatur K 15 cuius TU 16 conv.
se in d. TU: conv. d. in se C (non OX) dicitur K ligurius codd.
(lig- etiam codd. aliquot Solini 2, 39) 17 quod] quia B ipsos C
19 natura T transeant T 20 us. genus hum. T lincem K
dixit C 21 fetum om. BC¹ T 23 persenserint C 25 rediment K
ea C: a BKT

Qui se

eunuchum ipse facit, cupiens evadere damno
testiculi.

- 22 Ipsi sunt et fibri, qui etiam Pontici canes vocantur. Vrsus fertur dictus quod ore suo formet fetus, quasi orsus. Nam aiunt 5 eos informes generare partus, et carnem quandam nasci quam mater lambendo in membra conponit. Vnde est illud :

Sic format lingua fetum cum protulit ursa.

Sed hoc in maturitas partus facit : denique tricesimo die generat.

Vnde evenit ut praecipitata fecunditas informes procreet. Vrsorum 10 caput invalidum ; vis maxima in brachiis et lumbis ; unde

- 23 interdum erecti insistent. Lupus Graeca derivatione in linguam nostram transfertur. Lupos enim illi λύκους dicunt : λύκος autem Graece a moribus appellatur, quod rabie rapacitatis quaequae invenerit trucidet. Alii lupos vocatos aiunt quasi lepos, quod 15 quasi leonis, ita sit illi virtus in pedibus ; unde et quidquid pede

- 24 presserit non vivit. Rapax autem bestia et cruoris appetens ; de quo rustici aiunt vocem hominem perdere, si eum lupus prior viderit. Vnde et subito tacenti dicitur : 'Lupus in fabula.' Certe si se praevisum senserit, deponit feritatis audaciam. Lupi toto 20 anno non amplius dies duodecim coeunt ; famem diu portant, et post longa ieiunia multum devorant. Lupos Aethiopia mittit cervice iubatos, et tanto varios ut nullum colorem illis abesse

- 25 dicant. Canis nomen Latinum Graecam etymologiam habere videtur ; Graece enim κύων dicitur. Licet eum quidam a canore 25 latratus appellatum existiment, eo quod insonat ; unde et canere. Nihil autem sagacius canibus ; plus enim sensus ceteris anima-

2 capiens C¹ 3 testiculi om. K 4 etiam et Pont. C 5 suos B :
om. T 6 carne quadam K 10 informis procreet BKC² (-atur C¹)
11 et in lum. B unde om. C 12 Lup. a Gr. K 13 lupum ... liquon
(i. e. λύκων) K 14 more K appellatus quia C vel quaeque : quid-
quid K 15 trucidat KU aiunt om. C quasi] velut K 16 leonis
om. C¹ pe. pr.] depresserit T : presserit B 17 cruores B de
qua bestia ai. K 18 hominum BT 19 tacendi T fabulam T
20 prae viderit (delet.) sens. K feritatis ex -tem K 21 amp.
quam di. T 22 lon. illa iei. T deforant T 23 tanto] totus K
dicat illis habere T : dicant illis dicant C¹ (d. i. abesse C²) 25 κύων]
cenos (chenos, caenos, coenon) codd. 26 existimant C insonant T
(-at T¹?) 27 animantibus BC

libus habent. Namque soli sua nomina recognoscunt ; dominos ²⁶
 suos diligunt ; dominorum tecta defendunt ; pro dominis suis
 se morti obiciunt ; voluntarie cum domino ad praedam currunt ;
 corpus domini sui etiam mortuum non relinquunt. Quorum
⁵ postremo naturae est extra homines esse non posse. In canibus
 duo sunt : aut fortitudo, aut velocitas. Catuli abusive dicuntur ²⁷
 quarumlibet bestiarum filii. Nam proprie catuli canum sunt, per
 diminutionem dicti. Lycisci autem dicuntur, ut ait Plinius (cf. 8, ²⁸
 148), canes nati ex lupis et canibus, cum inter se forte miscuntur.
¹⁰ Solent et Indi feminas canes noctu in silvis alligatas admitti ad
 tigres bestias, a quibus insiliri, et nasci ex eodem foetu canes
 adeo acerrimos et fortes ut in complexu leones prosternant.
 Vulpes dicta, quasi volupes. Est enim volubilis pedibus, et num- ²⁹
 quam rectis itineribus, sed tortuosis anfractibus currit, fraudu-
¹⁵ lentum animal insidiisque decipiens. Nam dum non habuerit
 escam, fingit mortem, sicque descendentes quasi ad cadaver
 aves rapit et devorat. Simiae Graecum nomen est, id est pressis ³⁰
 naribus ; unde et simias dicimus, quod suppressis naribus sint
 et facie foeda, rugis turpiter follicantibus ; licet et capellarum
²⁰ sit pressum habere nasum. Alii simias Latino sermone vocatos
 arbitrantur, eo quod multa in eis similitudo rationis humanae
 sentitur ; sed falsum est. Hi elementorum sagaces nova luna ³¹
 exultant, media et cava tristantur. Fetus, quos amant, ante se
 gestant ; neglecti circa matrem haerent. Horum genera quin-
²⁵ que sunt, ex quibus cercopithecii caudas habent ; simia enim
 cum cauda est, quam quidam cluram vocant. Sphingae villosae ³²
 sunt comis, mammis prominentibus, dociles ad feritatis obli-
 vionem. Cynocephali et ipsi similes simiis, sed facie ad modum
 canis ; unde et nuncupati. Satyri facie admodum grata, et ³³

1 Nam C nom. sua C recognoscent T 3 morti se K quum
 dominos T (non U) 4 derelinquunt B 5 na. po. B : po. natura T
 6 dicuntur om. K 7 canunt K 9 ex lup. na. C 10 inde BKT
 (Indae edd.) feminae . . . alligatae edd. 11 insili B 12 adeo]
 et eo C¹ ut complexu B : ut plexu K leonis K 14 rectis] in C¹
 16 descentes T av. qu. ad cav. T quasi om. C¹ 17 est nom. BK
 19 feta B¹ lic. cap. KT 20 vocatas BC 21 hum. rat. C
 26 cluram ex cliuram T : cruram BK 29 adm. fac. B

gesticulatis motibus inquieti. Callitriches toto paene aspectu
a ceteris distant. Sunt enim in facie producta barba et lata
34 cauda. Leontophonos bestia modica; et ex eo ita vocata quia
capta exurit, eiusque cinere aspersae carnes et positae per
compita semitarum leones necant, si quantulumcumque ex illis 5
35 sumpserint. Histrix animal in Africa erinacii simile, vocatum
ab stridore spinarum, quas tergo laxatas emittit ut canes vul-
36 neret insequentes. Enhydros bestiola ex eo nuncupata, quod
in aquis versetur, et maxime in Nilo. Quae si invenerit dormi-
entem corcodilum, volutat se in luto primum, et intrat per os 10
eius in ventrem, et carpens omnia intranea eius, sic moritur.
37 Ichneumon Graece vocatus, eo quod odore suo et salubria
ciborum et venenosa produntur. De quo Dracontius ait (Laud.
1, 515):—

Praecidit suillus vim cuiuscumque veneni.

15

Suillus autem a saetis est nuncupatus. Hic etiam serpentes
insequitur; qui, cum adversus aspidem pugnat, caudam erigit,
quam aspis maxime incipit observare quasi minantem; ad quam
38 cum vim suam transfert, decepta corripitur. Musio appellatus,
quod muribus infestus sit. Hunc vulgus cattum a captura 20
vocant. Alii dicunt, quod cattat, id est videt. Nam tanto
acute cernit ut fulgore luminis noctis tenebras superet. Vnde
39 a Graeco venit catus, id est ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καίεσθαι. Furo
a furvo dictus; unde et fur. Tenebrosos enim et occultos
40 cuniculos effodit, et eicit praedam quam invenerit. Melo, vel 25
quod sit rotundissimo membro, vel quod favos petat et assidue
mella captet.

1 inquiete BT 3 mod. ex T quia] quod C 4 eiusque] eo
quod B 5 semita T negant BK 6 adsimile K 7 laxatis C¹
et ca. vulnerat CT 11 interea C¹ eius et s. T sicut B 12 vocatur
BK 13 ven. ciborum pro. B prodantur C ait] ut C¹ 15 pre-
dicat (prae-) BCT Psyllus Drac. 16 a setus C¹ 18 quam]
quia K: quod B ad quam] atque KB¹ ut vid. 19 transferet KT:
transferret B corrumpitur K 20 quia C moribus B¹ cattum]
captum codd. et ipse Isid. 21 vocat BK quod] quia BC cattat]
captat BCK: cautet ut vid. T¹: an catat? videat T tantum K
22 ceriet ut vid. K nocti B: nocte C un. et a C 23 ἀπὸ τοῦ
καί. om. K Furvo B 24 en. occ. B 26 quod prius] quia C
petit C: expectat K assiduae K 27 captat C

DE MINVTIS ANIMANTIBVS. Mus pusillum animal. Graecum III
 illi nomen est ; quidquid vero ex eo trahit Latinum fit. Alii
 dicunt mures quod ex humore terrae nascentur ; nam mus terra,
 unde et humus. His in plenilunio iecur crescit, sicut quaedam
 5 maritima augentur, quae rursus minuente luna deficiunt. Sorex 2
 Latinum est, eo quod rodāt et in modum serrae praecidat. Anti-
 qui autem soricem sauricem dicebant, sicut et clodum claudum.
 Mustela dicta, quasi mus longus ; nam telum a longitudine 3
 dictum. Haec ingenio subdola in domibus, ubi nutrit catulos
 10 suos, transfert mutatque sedem. Serpentes etiam et mures
 persequitur. Duo autem sunt genera mustelarum ; alterum
 enim silvestre est distans magnitudine, quod Graeci *ἰκτίδας*
 vocant ; alterum in domibus oberrans. Falso autem opinantur
 qui dicunt mustelam ore concipere, aure effundere partum.
 15 Mus araneum, cuius morsu aranea. Est in Sardinia animal 4
 perexiguū, aranei forma, quae solifuga dicitur, quod diem
 fugiat. In metallis argenteis plurima est, occultim reptans, et
 per inprudētiā supersedentibus pestem facit. Talpa dicta, 5
 quod sit damnata caecitate perpetua tenebris. Est enim absque
 20 oculis, semper terram fodit, et humum egerit, et radices subter
 frugibus comedit ; quam Graeci *ἀσφάλακα* vocant. Glires dicti 6
 sunt quia pingues eos efficit somnus ; nam gliscere dicimus
 crescere. Hieme enim tota dormiunt et immobiles quasi mor-
 tui iacent, tempore aestivo reviviscunt. Ericium animal spinis 7
 25 coopertum, quod exinde dicitur nominatum, eo quod subrigit

2 fit] est B 3 terrae om. T 5 maria aug. K ru. et min. K
 6 rotat K 7 sicut cl. KM claudum (corr. clodum) claudium T
 8 dicta om. C longa K 9 subdolo C 11 sunt au. T (non U):
 sunt C 12 distans om. C¹ quod] quem T 14 dicuntur K¹
 mustelam om. K concoepere C¹ 15 Mus araneus dett. (non OPU)
 aranea B (non OPU): fort. ar. (i. e. cutis morbus) est 16 araneae B:
 araneis K 17 occultum BK 19 da. sit C enim] etenim B
 20 semper om. B¹ ereget K frugum subter T 21 quam] quos
 T: quia C¹ (quod C² cum Hieron. in ls. 1, 2) grece C asphalaca
 CK: asfallacam ex asfalaca ut vid. B: hasfalaca T 22 sunt om. C
 gliscit T 24 viviscunt B: rev. unde quidam (Auson. Ephem. 5),
 'Dormiunt glires iemem perennem' T (non U) Ericium K: Iricium
 BCU: Hyricium T an. ex sp. C 25 quod] quia C¹ quod] quia
 C¹ suberiget K

se quando spinis suis clauditur, quibus undique protectus est contra insidias. Nam statim ut aliquid praesenserit, primum se subrigit, atque in globum conversus in sua se arma recolligit. Huius prudentia quaedam est; nam dum absciderit uvam de vite, supinus sese volutat super eam, et sic eam exhibet natis 5 suis. Gryllus nomen a sono vocis habet. Hic retro ambulat, terram terebrat, stridet noctibus. Vena(n)tur eum formica circumligata capillo in cavernam eius coniecta, afflato prius pulvere ne se abscondat; ita formicae complexibus trahitur. 9 Formica dicta, ab eo quod ferat micas farris. Cuius sollertia 10 multa; providet enim in futurum, et praeparat aestate quod hieme comedat; in messe autem eligit triticum, hordeum non tangit; dum pluit ei super frumentum, totum eicit. Dicuntur in Aethiopia esse formicae ad formam canis quae arenas aureas pedibus eruunt, quas custodiunt ne quis auferat, captantesque ad 15 necem persequuntur. Formicoleon ob hoc vocatus, quia est vel formicarum leo vel certe formica pariter et leo. Est enim animal parvum formicis satis infestum, quod se in pulvere abscondit, et formicas frumenta gestantes interficit. Proinde autem leo et formica vocatur, quia aliis animalibus ut formica est, for- 20 micis autem ut leo est.

V DE SERPENTIBVS. Anguis vocabulum omnium serpentium genus quod plicari et contorqui potest; et inde anguis quod angulosus sit et numquam rectus. Angues autem apud gentiles pro geniis locorum erant habiti semper, unde Persius 25 (I, 113):

Pinge duos angues: pueri, sacer est locus.

2 Colubrum ab eo dictum, quod colat umbras, vel quod in lubri-

1 cl. a qu. C praetectus (pre-) KT est om. C¹ 3 subigit B¹
colligit T 4 providentia B 5 vitibus K 6 Grillus *codd.*
a so. vo. no. ha. T 7 terrebat B¹ venantur *Plin. N. H.* 29, 138
8 cumlicata K efflato *Plin.* 9 pul.] vulnere B 10 quod] quia C¹
11 aestatem K 12 hiemem K au.] enim C 13 dum] cum K
eis B 14 inesse K 16 ob] ab B: ad K quia] quod BC
18 quod] quia K: quae B pulberem T 19 frumentum portantes T
20 animantibus C 25 progenies BKO: pro genio C lucorum BX:
luporum KO habiti] avidi K: avida O un. et Pers. C 27 pingue
BK¹T pueris est B¹ lucus K 28 ab. om. K

cos tractus flexibus sinuosis labatur. Nam lubricum dicitur
 quidquid labitur dum tenetur, ut piscis, serpens. Serpens 3
 autem nomen accepit quia occultis accessibus serpit, non
 apertis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus repit. Illa
 5 autem quae quattuor pedibus nituntur, sicut lacerti et stiliones,
 non serpentes, sed reptilia nominantur. Serpentes autem
 reptilia sunt, quia ventre et pectore reptant. Quorum tot
 venena quot genera, tot pernicies quot species, tot dolores quot
 colores habentur. Draco maior cunctorum serpentium, sive 4
 10 omnium animantium super terram. Hunc Graeci δράκοντα
 vocant; unde et derivatum est in Latinum ut draco diceretur.
 Qui saepe ab speluncis abstractus fertur in aerem, concitatur-
 que propter eum aer. Est autem cristatus, ore parvo, et artis
 fistulis, per quas trahit spiritum et linguam exerat. Vim autem
 15 non in dentibus, sed in cauda habet, et verbere potius quam
 rictu nocet. Innoxius autem est a venenis, sed ideo huic ad 5
 mortem faciendam venena non esse necessaria, quia si quem
 ligarit occidit. A quo nec elephans tutus est sui corporis
 magnitudine; nam circa semitas delitescens, per quas elephanti
 20 soliti gradiuntur, crura eorum nodis inligat, ac suffocatos perimit.
 Gignitur autem in Aethiopia et India in ipso incendio iugis
 aestus. Basiliscus Graece, Latine interpretatur regulus, eo 6
 quod rex serpentium sit, adeo ut eum videntes fugiant, quia
 olfactu suo eos necat; nam et hominem vel si aspiciat interi-
 25 mit. Siquidem et eius aspectu nulla avis volans inlaesa transit,
 sed quam procul sit, eius ore combusta devoratur. A mustelis 7
 tamen vincitur, quas illic homines inferunt cavernis in quibus
 delitescit; itaque eo visu fugit, quem illa persequitur et occidit.
 Nihil enim parens ille rerum sine remedio constituit. Est

1 labetur BT: labeatur K: labitur C 3 quia] quod BK non]
 repit enim T: recipit enim U: et non C 5 ped. nititur T 7 quia]
 quae C 8 col. quot dol. B 10 an. omn. C δρ. voc. Gr. C
 13 au.] enim C cristus T¹ 14 per qu. tr. sp. om. T 16 ictu BK:
 ritum T Inn. est enim a C 17 vena non C¹ nec. dicunt quia
 K 18 totus K 20 solidi K: solito C notis inligant K peri-
 ment K 21 et in Ind. T 23 quia] quod C 25 eius] aeris C¹
 27 tantum K ferunt T¹: inferciunt Solin. 27, 53 28 eo viso
 BCT: ea visa dett. qu. ille codd. 29 il. rer.] illi T

- 8 autem longitudine semipedalis; albis maculis lineatus. Reguli autem, sicut scorpiones, arentia quaeque sectantur, et postquam ad aquas venerint, ὑδροφόβους et lymphaticos faciunt.
- 9 Sibilus idem est qui et regulus. Sibilo enim occidit, antequam
- 10 mordeat vel exurat. Vipera dicta, quod vi pariat. Nam et cum venter eius ad partum ingemuerit, catuli non expectantes maturam naturae solutionem conrosis eius lateribus vi erumpunt cum matris interitu. Lucanus (6, 490):

Viperei coeunt, abrupto corpore, nodi.

- 11 Fertur autem quod masculus ore inserto viperae semen expuat; illa autem ex voluptate libidinis in rabiem versa caput maris ore receptum praecidit. Ita fit ut parens uterque pereat; masculus, dum coit, dum parturit, femina. Ex vipera autem fiunt
- 12 pastilli, qui θηριακοὶ vocantur a Graecis. Aspis vocata, quod morsu venena inmittat et spargat; ὀδς enim Graeci venenum dicunt: et inde aspis, quod morsu venenato interimat. Huius diversa genera et species, et dispaes effectus ad nocendum. Fertur autem aspis, cum coeperit pati incantatorem, qui eam quibusdam carminibus propriis evocat ut eam de caverna producat: illa, cum exire noluerit, unam aurem in terram premit, alteram cauda obturat et operit, atque [ita] voces illas magicas
- 13 non audiens non exit ad incantantem. Dipsas, genus aspidis, qui Latine situla dicitur, quia quem momorderit siti perit.
- 14 Hypnalis, genus aspidis, dicta quod somno necat. Hanc sibi
- 15 Cleopatra adposuit, et ita morte quasi somno soluta est. Haemorrhoids aspis nuncupatus quod sanguinem sudet qui ab eo morsus fuerit, ita ut dissolutis venis, quidquid vitae est, per
- 16 sanguinem evocet. Graece enim sanguis αἷμα dicitur. Prester aspis semper ore patenti et vaporanti currit. Cuius poeta sic meminit (Lucan. 9, 722):

1 linetus <i>K</i> (i. e. linitus ?)	5 pareat <i>K</i> : pereat <i>T</i>	et om. <i>CT</i>
9 vipere (-rae) <i>BKT</i> : vipereo <i>C</i>	nati <i>K</i>	10 excipiat <i>K</i>
tate <i>T</i>	12 praecedit <i>B</i> ¹	13 au.] enim <i>BK</i>
telli <i>C</i> ¹	vocatus <i>K</i>	14 par-
	quod] quia <i>C</i>	16 quod] quia <i>C</i>
18 incan-	19 ut de cav. <i>K</i>	20 voluerit <i>C</i>
tationem <i>C</i> ¹	21 obdurat <i>C</i> ¹	
ita hab. <i>CT</i> : om. <i>B</i> ¹ <i>K</i>	illius <i>K</i>	22 incantatorem <i>K</i>
gen. <i>C</i>	23 qui] quae <i>CK</i>	24 quod] quia <i>C</i>
in mo. <i>C</i> ¹	est om. <i>K</i>	25 ita
	26 nuncupatur <i>C</i>	27 est vitae <i>C</i>

Oraque distendens avidus fumantia prester.

Hic quem percusserit distenditur, enormique corpulentia necatur; extuberatum enim putredo sequitur. Seps, tabificus aspis, 17 qui dum momorderit hominem, statim eum consumit, ita ut liquefiat totus in ore serpentis. Cerastes serpens dictus, eo 18 quod in capite cornua habeat similia arietum; κέρατα enim Graeci cornua vocant: sunt autem illi quadrigemina cornicula, quorum ostentatione, veluti esca, inlice sollicitata animalia perimit. Totum enim corpus tegit arenis, nec ullum indicium sui 19 praebet, nisi ex ea parte qua invitatas aves vel animalia capit. Est autem flexuosus plus quam alii serpentes, ita ut spinam non habere videatur. Scytale serpens vocata, quod tanta prae- 19 fulget tergi varietate ut notarum gratia aspicientes retardet; et quia reptando pigrior est, quos adsequi non valet, miraculo sui 15 stupentes capit. Tanti autem fervoris est ut etiam hiemis tempore exuvias corporis ferventis exponat. De quo Lucanus (9, 717):

Et scytale sparsis etiam nunc sola pruinis
exuvias positura suas.

10 Amphisbaena dicta, eo quod duo capita habeat, unum in loco 20 suo, alterum in cauda, currens ex utroque capite, tractu corporis circulato. Haec sola serpentium frigori se committit, prima omnium procedens. De qua idem Lucanus (9, 719):

Et gravis in geminum vergens caput amphisbaena.

25 Cuius oculi lucent veluti lucernae. Enhydri colubra in aqua 21 vivens; Graeci enim aquam ἑδωρ vocant. Hydros aquatilis 22 serpens, a quo icti obturgescunt; cuius quidam morbum boam

2 negatur K 3 Spes tab. T: Spectabificus ex Spectaficus C: Spectavificus K: Spectabificus appellatur B 4 morderit T consumet K 5 levifiat K 7 vocantur B: om. C¹ sunt... corn. om. C 8 inlicens B¹: inliciens CB² (non U): inlidens K sollicitate T (non U) perimit ex premit C 10 invitata C¹ 11 aliae B
12 Scytale Arev. (ex Solin. 27, 30): Scitalis (-th-) codd. voc. ex nominatus K: vocatus C quod CT: quia BK 13 se tardet B
16 exuvia K 18 scithales persis T: scitalis persis KC: scitalis spersis B 20 Amphisbaena Arev. (ex Solin. 27, 29): Anfivena codd. (ex -venena T) 22 frigore B: frigores K 24 anfisvenena T: anfivena (-ph-) BCK 25 cui B Henidros T coluber BCK
26 viens K Hyd. ... obturg. om. T¹ 27 quidem C morsuum T

- 23 dicunt, eo quod fimo bovis remediatur. Hydra draco multorum capitum, qualis fuit in Lerna palude provinciae Arcadiae. Haec Latine excetra dicitur, quod uno caeso tria capita excrescebant. Sed hoc fabulosum est; nam constat Hydram locum fuisse evomentem aquas, vastantes vicinam civitatem, in quo, uno meatu clauso, multi erumpebant: quod Hercules videns loca ipsa exussit, et sic aquae clausit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est. Chelydros serpens, qui et chersydros, quasi tcerim†, quia et in aquis et in terris moratur; nam χέρσον dicunt Graeci terram, ὕδωρ aquam. Hic per quam labitur terram, fumare facit: quam sic Macer describit (8):

Seu terga expirant spumantia virus,
seu terra fumat, qua teter labitur anguis.

Et Lucanus (9, 711):

Tractique via fumante chelydri.

- Semper autem directus ambulat; nam si torserit se, dum currit, statim crepat. Natrix serpens aquam veneno inficiens; in quocumque enim fonte fuerit, eum veneno inmiscit. De quo Lucanus (9, 720):

Natrix violator aquae.

- 26 Cenchris serpens inflexuosa, quae semper rectum iter efficit. De qua Lucanus (9, 712):

Et semper recto lapsurus limite cenchris.

- 27 Parias serpens quae semper in cauda ambulat et sulcum facere videtur. De quo idem Lucanus (9, 721):

Quo contentus iter cauda sulcare parias.

- 28 Boas, anguis Italiae immensa mole, persequitur greges armen-

1 fimum *K* bovis *om.* *B*¹ redietur *C*¹ 3 excetra *BT*:
exedra *K* quia *B* cesu *K* 4 haec *B* 5 vastantem *K* 7 sic
aquae] sicca *K* 8 cer. dicitur qu. *C* (*non MU*) cerim *BCTU*:
cerin *K*: cerint *M* fort. Chel. serp. quasi chers. quia et (*cf. Serv. ad*
Georg. 3, 415) 9 quia] quod *B* moretur *B* 10 per quem *T*
11 quem sic *B* *ex corr.* 12 spirant *D* (*non F*) spumentia *D* (*non F*):
sputantia *KOP* virtus *B* 14 et *om.* *K* 15 fumanti *BT*
17 Rinatrix *codd.* (*ex K, novi capituli signo, natrix?*) 18 enim *om.* *T*
inmiscuit *C*¹ de qua *B* 20 rinatrix *codd.* 21 infl. quem *T*: in-
flexuosus quia *C* 22 quo *K* 25 qui *C* idem] item *B* 26 quo
om. K: et *Lucanus* contemptus *BC* caudam *K*

torum et bubalos, et plurimo lacte riguis se uberibus innectit et sugens interimit, atque inde a boum depopulatione boas nomen accepit. Iaculus serpens volans. De quo Lucanus 29 (9, 720):

Iaculique volucres.

Exiliunt enim in arboribus, et dum aliquod animal obvium fuerit, iactant se super eum et perimunt; unde et iaculi dicti sunt. In Arabia autem sunt serpentes cum alis, quae sirenae vocantur, quae plus currunt ab equis, sed etiam et volare dicuntur; quorum tantum virus est ut morsum ante mors insequatur quam dolor. Ophites dicta, quod colorem arenae habeat. De 30 qua poeta (Lucan. 9, 714):

Quam parvis pictus maculis Thebanus ophites
concolor exustis atque indiscretus arenis
ammodytes.

Seps exiguus serpens, qui non solum corpus sed et ossa veneno 31 consumit. Cuius poeta sic meminit (Lucan. 9, 723):

Ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps.

Dipsas serpens tantae exiguitatis fertur ut cum calcatur, non 32 videatur. Cuius venenum ante extinguit quam sentiatur, ut facies praeventa morte nec tristitiam induat morituri. De quo poeta (Lucan. 9, 737):

Signiferum iuvenem Tyrrheni sanguinis Aulum
torto capite retro dipsas calcata momordit:

vix dolor aut sensus dentis fuit.

Salpuga serpens est quae non videtur. Caecula dicta, propter 33

1 bubulos CT: bubos K 2 surgens B ante corr. 3 accipit C
6 ovium T¹: obium T² 7 iactat K unde et] et ideo K 8 autem
om. K serp. sunt BC quae om. K 9 vocantur om. K qui K
11 Obites codd. dictus K araneae B 13 parvis] pars CT:
trans K tebanus T: tenphanus B: teofanus CK obites (-tis) codd.
14 exutis T indiscretis CKT 15 admoditus BT: admodatus C¹:
admotus K 16 Serpis K exiguus CK: exigua BT qui KT:
quae BC venena C¹ 18 vivificus T 19 Dipsa codd. (ex De
ipsa B) tanta K 20 venum T ext. antequam C extinguet
T: propinquit K 21 ne tristitia K inducat B morituro C
23 terreni B¹: terrenis K 24 torta caput Lucanus dipses BT:
dipsis K: dipsa C mordet K 25 den. fuitque videtis T
26 Salpiga T: -ca BC: Soalpica K quae (que) BT: qui CK
propter] eo C

- quod parva sit et non habeat oculos. Centupeda a multitudine
 34 pedum dicta. Lacertus reptile genus est, vocatus ita quod
 brachia habeat. Genera lacertorum plura : ut botrax, salaman-
 35 dra, saura, stellio. Botrax dicta, quod ranae habeat faciem ;
 36 nam Graeci ranam *βάτραχον* vocant. Salamandra vocata, quod
 contra incendia valeat. Cuius inter omnia venenata vis maxima
 est ; cetera enim singulos feriunt, haec plurimos pariter interi-
 mit. Nam si arbori inrepserit, omnia poma inficit veneno, et
 eos qui ederint occidit ; qui etiam vel si in puteum cadat, vis
 veneni eius potantes interficit. Ista contra incendia repugnans,
 37 ignes sola animalium extinguit ; vivit enim in mediis flammis
 sine dolore et consummatione, et non solum quia non uritur,
 38 sed extinguit incendium. Saura lacertus, qui quando senescit,
 caecantur oculi eius, et intrat in foramen parietis aspicientis
 contra Orientem, et orto sole intendit et inluminatur. Stellio
 de colore inditum nomen habet ; est enim tergore pictus lucen-
 tibus guttis in modum stellarum. De quo Ovidius (Metam.
 5, 461):

aptumque colori

Nomen habet, variis stellatus corpore guttis.

- Hic autem scorpionibus adeo contrarius traditur ut viso eo
 39 pavorem his adferat et torporem. Sunt et alia serpentium
 genera ; ut ammodytæ, elephantia, chamaedracontes. Po-
 stremo quantus nominum, tantus mortium numerus. Omnes
 autem serpentes natura sua frigidae sunt ; nec percutiunt nisi
 40 quando calescunt. Nam quando sunt frigidae, nullum tangunt ;
 unde et venena eorum plus die quam nocte nocent. Torpent

2 gen. est rep. C 3 batracha *Ihm* (ex corp. Gloss. Lat. 5, 616, 28)
 salamandria *BKT* 4 stelli *K* : sthilio *T* : stelio *C* Botracha *codd.*
 habet *T* 5 *βάτραχον* *Arev.* : botracham (-cam, -ca) *codd.* Sala-
 mandria *BCT* quia *C* 6 valet *C* venenis *CT* 9 occidunt
K si vel *B* : om. *T* cadit *T* 10 veni *T*¹ ista] ita *BK*
 repugnant igne *B*¹ 11 med. in fl. *C* 12 consumptione *dett.*
 14 parietis om. *C*¹ aspiciens *C* 15 Stelio *C* : Stilio *K* : Sthellio *T*
 16 indito *K* fulgentibus *K* 19 colore *BK* 22 alium *T* 23 ad-
 moditæ (-te) *BCT* : admonite *K* examedracontis *K* 24 tantum mo.
B 25 frigidi *CK* 26 quanto *B* figide *T* ante corr. 27 plus
 no. qu. die *B*

enim noctis algore, et merito, quia frigidae sunt nocturno rore.
 In se enim adducunt vaporem corporis gelidi pestes et natura
 frigidae; unde et hieme in nodos torpent, aestate solvuntur.
 Inde est quod dum quicumque serpentium veneno percutitur, 41
 5 primum obstupescit, et postea, ubi in illo calefactum ipsum
 virus exarserit, statim hominem extinguit. Venenum autem
 dictum, eo quod per venas vadit; infusa enim pestis eius per
 venas vegetatione corporis aucta discurrit et animam exigit.
 Vnde non posse venenum nocere, nisi hominis tetigerit san- 42
 10 guinem. Lucanus (9, 614):

Noxia serpentium est admixto sanguine pestis.

Omne autem venenum frigidum est, et ideo anima, quae ignea
 est, fugit venenum frigidum. In naturalibus bonis, quae nobis
 et inrationabilibus animantibus videmus esse communia, viva-
 15 citate quadam sensus serpens excellit. Vnde et legitur in 43
 Genesi (3, 1): 'Serpens autem erat sapientior omnibus pecori-
 bus terrae.' Dicit autem Plinius, si creditur, quod serpentis
 caput etiam si cum duobus evaserit digitis, nihilominus vivit.
 Vnde et totum corpus obicit pro capite ferientibus. Anguibus 44
 20 universis hebes visus est. Raro in adversum contuentur, nec
 frustra, cum oculos non in fronte habeant, sed in temporibus;
 adeo ut citius audiant quam aspiciant. Nullum autem animal
 in tanta celeritate linguam movet ut serpens, adeo ut triplicem
 linguam habere videatur, cum una sit. Serpentium humida 45
 25 sunt corpora, adeo ut quaque eunt, viam humore designent.
 Vestigia serpentium talia sunt ut, cum pedibus carere videantur,
 costis tamen et squamarum nisibus repant, quas a summo gut-
 ture usque ad imam alvum parili modo dispositas habent.

1 frigidi CK 2 in se] in sole alii: in die alii vapore K gelide
 (i. e. -ae) T: geliti K pestis BCK nature T 3 frigidi K
 solvuntur K 4 ven. serpentis C 6 vir. et ex. C 8 vegetatine K
 extinguit K 9 possit K ven. non noc. B 10 Luc. om. C¹
 11 serpentum C admixtio BT sanguinum B 12 ignea] frigida
 B¹ 14 videntur B viv. et quaedam K 16 pec.] animantibus C
 17 dixit CK: dicta ut vid. B¹ plenius BK 19 ferientis T Anguis
 KB (ex -es ut vid.) 22 audiunt C¹ quam] quod BC¹ 24 uvida
 K: uda BC 25 quacunque C 27 repent K: repunt B guttore K
 28 pari C

- Squamis enim quasi unguibus, costis quasi cruribus innituntur.
- 46 Vnde si in qualibet corporis parte ab alvo usque ad caput ictu aliquo conlidatur, debilis reddita cursum habere non possit ; quia ubicumque ille ictus inciderit, spinam solvit, per quam costarum pedes et motus corporis agebantur. Serpentes autem 5 diu vivere dicuntur, adeo ut deposita vetere tunica senectutem
- 47 deponere atque in iuventam redire perhibeantur. Tunicae serpentium exuviae nuncupantur, eo quod his, quando senescunt, sese exuunt, quibus exuti in iuventam redeunt. Dicuntur
- 48 enim exuviae et induviae, quia exuuntur et induuntur. Pythagoras dicit de medulla hominis mortui, quae in spina est, serpentem creari ; quod etiam Ovidius in Metamorphoseorum libris commemorat dicens (15, 398) :

Sunt qui cum clauso putrefacta est spina sepulchro mutari credunt humanas angue medullas.

Quod si creditur, merito evenit ut sicut per serpentem mors hominis, ita et hominis morte serpens. Fertur autem quod serpens hominem nudum non sit ausus contingere.

- V DE VERMIBVS. Vermis est animal quod plerumque de carne, vel de ligno, vel de quacumque re terrena sine ullo concubitu gignitur ; licet nonnumquam et de ovis nascuntur, sicut scorpio. Sunt autem vermes aut terrae, aut aquae, aut aeris, aut carniū, aut frondium, aut lignorum, aut vestimentorum.
- 2 Aranea vermis aeris, ab aeris nutrimento cognominata ; quae exiguo corpore longa fila deducit, et telae semper intenta numquam desinit laborare, perpetuum sustinens in sua arte suspensum.
- 3 Sanguisuga vermis aquatilis, dicta quod sanguinem sugit. Potantibus enim insidiatur, cumque labitur faucibus vel ubi uspiam adhaerescit, sanguinem haurit ; et cum nimio

1 costas *T* 2 se *B* : *om.* *K* alva *B* 3 posse *K* 4 solvet quem cost. *K* 5 serpens *T* 9 exutis *K* dicunt *K* 10 en. et ex. *T* qu. et ex. *T* : quod ex. *BK* 12 metaforos eorum *T* 13 memorat *C* 14 est *om.* *BCK* 15 credant *BT* 17 et] in *T* : fort. ex mo. serpentis *T* 18 tangere *K* 20 vel quac. *T* 21 li. et no. *K* ovibus *B* 22 aut aut aq. *K* 24 Area *T*¹ cognominatur *C* 25 tela *T* intentus *K* 26 laborem *C* 27 vermis *om.* *K* aquatile *K* : aqualis *B*¹ 28 putantibus *K* inlabitur *C* 29 adheserit (ade-) *BK*

cruore maduerit, evomit quod hausit, ut recensorem denuo
 sugat. Scorpio vermis terrenus, qui potius vermibus adscribi- 4
 tur, non serpentibus; animal armatum aculeo, et ex eo Graece
 vocatum quod cauda figat et arcuato vulnere venena diffundat.
 5 Proprium est autem scorpionis quod manus palmam non feriat.
 Cantharida vermis terrenus [qui humano corpori statim fuerit 5
 applicatus, sui adustione vesicas efficit plenas humore]. Mul- 6
 tiples vermis terrenus, ex multitudine pedum vocatus, qui con-
 tactus in globum complicatur. Nascitur sub petris ex humore
 10 et terra. Limax vermis limi, dictus quod in limo vel de limo 7
 nascatur; unde et sordida semper et inmundum habetur. Bom- 8
 byx frondium vermis, ex cuius textura bombycinum conficitur.
 Appellatus autem hoc nomine ab eo quod evacuetur dum fila
 generat, et aer solus in eo remaneat. Eruca frondium vermis 9
 15 in holus, vel [in] pampino involuta, ab erodendo dicta. De
 qua meminit Plautus (Cist. 728):

Imitatus nequam bestiam et maleficam involutam in pampino
 implicat se.

Idem nec advolat, ut locusta, ut huc illucque discurrens semi-
 20 pasta dimittat, sed permanet perituris frugibus et tardo lapsu
 pigrisque morsibus universa consumit. Teredonas Graeci 10
 vocant lignorum vermes, quod terendo edant. Hos nos ter-
 mites dicimus. Ita enim apud Latinos ligni vermes vocantur,
 quos tempore inopportuno caesae arbores gignunt. Tinea vesti- 11
 25 mentorum vermis, dicta quod teneat, et eo usque insediat quo
 erodat. Inde et pertinax, quod in eandem rem identidem
 urgeat. Vermes carniū: hemicranius, lumbricus, ascaridae, 12

1 qu. aurierit ita ut *K*: qu. haurit (au.) ut *BC* 3 ac. ex *T* 4 cau-
 dam *codd.* defundat *K* 6 qui... humore *hab. TUX*: *om. BCKO*
 7 applicitus *U* (*non X*) effecit *T* (*non UX*) § 6 ante § 3 *C* 8 verm.
 terr. *om. KO* qui contractus *CK*: *om. T* 9 sub] in *K* 10 quia *C*
 vel *om. B*¹ 11 et (*prius*) *om. K* Vombucis *B*: Bombocis *C*¹:
 Bomboces *K*: Bombicis *T* 12 fordium *B* 13 quod] quo *C*
 15 olere *C* vel] et *C* in *hab. CK*: *om. BT* 17 namquam (*ex*
 -que?) *B* malef. *BCDFTU*: malif. *KMOP* 18 se] sed *B* 19 ut
 (*alt.*) et *C*¹ 21 cons. univ. *C* 22 quod] quia *C* 24 inopportuno *BK*
 25 insedeat *C*¹ quo] quod *T* (*vix pro* quoad) 27 urgeatur *C*¹

costi, peduculi, pulices, lendes, tarmus, ricinus, usia, cimex.
 13 Hemicranius vermis capitis vocatus. Lumbricus vermis intestinarum, dictus quasi lumbicus, quia labitur, vel quod in lum-
 14 bis sit. Ascaridae . . . Costi . . . Peduculi vermes cutis a pedibus dicti. Vnde et peducosi dicuntur quibus peduculi in cor- 5
 15 pore effervescunt. Pulices vero vocati sunt quod ex pulvere magis nutriantur. Lendes . . . Tarmus vermis est lardi. Ricinus vermis est canis, vocatus eo quod haeret in auribus canum ;
 16 κύων enim Graece canis est. Vsia est vermis porci, appellata quia urit ; nam ubi momorderit, adeo locus ardet ut ibi vesicae 10
 17 fiant. Cimex de similitudine cuiusdam herbae vocatus, cuius
 18 foetorem habet. Proprie autem vermis in carne putre nascitur ; tinea in vestimentis ; eruca in holere ; teredo in ligno ; tarmus
 19 in lardo. Vermis non ut serpens apertis passibus vel squamarum nisibus repit, quia non est illi spinae rigor, ut colubri, 15
 sed in directum corpusculi sui partes gradatim porrigendo contractas, contrahendo porrectas motum explicat, sicque agitatus perlabitur.

VI DE PISCIBVS. Pisces dicti unde et pecus, a pascendo
 2 scilicet. Reptilia ideo dicuntur haec quae natant, eo quod 20
 reptandi habeant speciem et naturam ; quamvis se in profundum immergant, tamen in natando repunt. Vnde et David ait (Psalm. 104, 25) : 'Hoc mare magnum et spatiosum : illic reptilia,
 3 quorum non est numerus.' Amphibia sunt quaedam genera piscium, dicta eo quod ambulandi in terris usum et natandi in 25
 aquis officium habeant. 'Αμφί enim Graece utrumque dicitur, id est quia et in aquis et in terris vivunt : ut phocae, corcodilli,

1 pulex T lendex BT : lendix C : lindex K 2 vocatur CK
 3 qu. lumbricus T (pro lambricus ?) quia] quod BCK quod] quia C
 5 pedogosi KP : peculosi ut vid. B¹ 6 vero om. KO quia C ex]
 in KO 7 nutriuntur C Lendex BCT : Lindex K 8 est om. T
 carnis C¹ haereat B : ineret T 9 κύων] cenos (cae-) codd. est
 (alt.) om. C 10 ardet lo. adeo C : ardet (ex -deo) lucus ardet (delet.)
 adeo K 12 putrida K 13 holera B tar. in lar. om. K 14 non
 ap. pass. vel ut serp. sq. Klussmann, excerpt. Tertull. p. 25 15 est
 om. K illi BCK : illius T colubri KT : colubris C : colubro B
 16 in om. BK directim B 17 matum C¹ implecat K 19 pecudes
 B 25 ambulando B¹ 26 uterque C¹ 27 hoc est B et in te.
 et in aq. B vivent K

hippopotami, hoc est equi fluviales. Pecoribus autem et bestiis 4
et volatilibus antea homines nomina inposuerunt quam piscibus,
quia prius visa et cognita sunt. Piscium vero postea paulatim
cognitis generibus nomina instituta sunt aut ex similitudine
5 terrestrium animalium, aut ex specie propria sive moribus [seu
colore, vel figura, aut sexu]. Ex similitudine terrestrium : ut 5
ranae et vituli et leones et nigri meruli et pavi diverso colore,
dorso et collo picti, et turdi albo varii, et cetera quae sibi iuxta
species terrestrium animalium nomina vindicaverunt. Ex mori-
bus terrestrium : ut canes in mari a terrenis canibus nuncupati,
10 quod mordeant ; et lupi, quod improba voracitate alios perse-
quantur. A colore : ut umbrae, quia colore umbrae sunt ; et 6
auratae, quia in capite auri colorem habent ; et varii a varietate,
quos vulgo tructas vocant. A figura : ut orbis, quia rotundus
15 est totusque in capite constat ; ut solea, quod sit instar calcia-
mentorum soleis. A sexu : ut musculus, quod sit ballenae
masculus ; eius enim coitu concipere haec bellua perhibetur.
Hinc et musculi coclearum, quorum lacte concipiunt ostreae.
Ballenae autem sunt immensae magnitudinis bestiae, ab emit- 7
20 tendo et fundendo aquas vocatae ; ceteris enim bestiis maris
altius iaciunt undas ; βάλλειν enim Graece emittere dicitur.
Cete dicta τὸ κῆτος καὶ τὰ κήτη, hoc est ob inmanitatem. Sunt 8
enim ingentia genera beluarum et aequalia montium corpora ;
qualis cetus excepit Ionam, cuius alvus tantae magnitudinis
25 fuit ut instar obtineret inferni, dicente Propheta (2, 3) : ‘Ex-
audivit me de ventre inferni.’ Equi marini, quod prima parte 9
equi sunt, postrema solvuntur in piscem. Bocas dicunt esse
boves marinos, quasi boacas. Caerulei a colore appellati ; 10

2 volatibus BK ante K 4 cognities K inst.] imposita B
aut] alia KO : ut T 5 aut] alia KO ex om. T seu . . . sexu
hab. TUX : om. BCKO 7 ramae K : arene corr. arane T (i. e. aranae)
nigri] tigli C mer. pa. C 8 collo] capilli T alb. et var. K
9 vindicarunt K 10 terrestribus C¹ 11 quia inp. B¹ 12 ut] et K
15 constant C quod si K calc. a solis (-le-) BC 16 soleis
ex solens K 17 eius om. K 18 masculi C¹ concipiuntur K
19 s. au. C 20 findendo T 21 βάλλειν] bali CT : bal BK
22 dictae codd. et fort. Isid. humanitatem B 25 audivit K 26 quia
B parte om. B 27 postremo K Focas CT

- 11 nam caeruleum est viride cum nigro, ut est mare. Delphines
certum habent vocabulum, quod voces hominum sequantur, vel
quod ad symphoniam gregatim conveniunt. Nihil in mare velo-
cius istis ; nam plerumque salientes naves transvolant. Quando
autem praeludunt in fluctibus et undarum se molibus saltu prae- 5
cipiti feriunt, tempestates significare videntur. Hi proprie simo-
nes nominantur. Est et delphinum genus in Nilo dorso serrato,
12 qui crocodillos tenera ventrium secantes interimunt. Porci
marini, qui vulgo vocantur suilli, quia dum escam quaerunt,
more suis terram sub aquis fodiunt. Circa guttur enim habent 10
oris officium, et nisi rostrum arenis inmergunt, pastum non
13 colligunt. Corvi a cordis voce dicti, quia grunniunt pectore,
14 suaque voce proditi capiuntur. Thynni Graecum nomen habent.
Hi ingrediuntur veris tempore, intrant dextro latere, laevo exeunt.
Hoc inde creduntur quod dextris oculis acutius videant quam 15
15 sinistris. Gladius dicitur eo quod rostro mucronato sit : ob
16 hoc naves perfossas mergit. Serra nuncupata, quia serratam
17 cristam habet, et subternatans navem secat. Scorpio dictus,
quia laedit dum manu tollitur. Tradunt decem cancris cum
ocimi manipulo alligatis omnes qui ibi sunt scorpiones ad 20
18 eum locum congregari. Aranea genus piscis, dictus quod aure
19 feriat ; habet enim stimulos e quibus percutit. Crocodillus,
a croceo colore dictus, gignitur in Nilo, animal quadrupes in
terra et aquis valens, longitudine plerumque viginti cubitorum,
dentium et unguium inmanitate armatum, tantaque cutis 25
duritia ut quamvis fortium ictus lapidum tergo repercutiat.
20 Nocte in aquis, die humi quiescit. Ova in terra fovet : masculus

2 quia C 3 quia C conveniunt ex veniunt C inmane B¹
4 nam . . . trans. om. T¹ transiliunt T² 5 proludunt C : ludunt K
7 est del. K 8 -lis K 9 qui dum B : quando K 10 sues BK : sus T
11 inmergant B 12 quod K 13 sua vo. B¹ 14 vevis B¹
16 eo om. K mucrinato B : mocrenato K : murinato T : maiori nato
C 18 habet om. K subter natantes C 19 quia] quod C
20 alligatus T o. quibus sunt K 21 dictis T : dictum C 22 ferie-
bat K 24 quis T¹ : in aquis BC 25 unguinum T tanteque
(-tae-) cu. dur. BT : tanteque cu. duritiae K 26 tergore r. C : tergora
perc. B repercutiant K : percussus (i. e. -os) non sentiat TC mg.
27 in uni T : in humo B quiescant B¹

et femina vices servant. Hunc pisces quidam serram habentes
 cristam tenera ventrium desecantes interimunt. [Solutus ex ani-
 malibus superiorem maxillam movere dicitur.] Hippopotamus 21
 vocatus, quod sit equo similis dorso, iuba et hinnitu, rostro re-
 5 supinato, aprinis dentibus, cauda tortuosa. Die in aquis commo-
 ratur, nocte segetes depascitur: et hunc Nilus gignit. Pagrum, 22
 quem Graeci *φάγρον* ideo nuncupant quod duros dentes habeat,
 ita ut ostreis in mari alatur. Dentix pro multitudine et grandi- 23
 tate dentium dictus. Lepus a similitudine capitis nuncupatus.
 10 Lupum, ut dictum est, aviditas appellavit, piscem in captura 24
 ingeniosum: denique rete circumdatus fertur arenas arare cauda,
 atque ita conditus transire rete. Mullus vocatus, quod mollis 25
 sit atque tenerimus. Cuius cibo tradunt libidinem inhibere,
 oculorum autem aciem hebetari: homines vero, quibus saepe
 15 pastus, piscem olent. Mullus in vino necatus, hi, qui inde
 biberint, taedium vini habent. Mugilis nomen habet quod 26
 sit multum agilis. Nam ubi dispositas senserit piscatorum
 insidias, confestim retrorsum rediens ita transilit rete ut volare
 piscem videas. Melanurus, eo quod nigram caudam habeat et 27
 20 pinnas nigras et in corpore lineas nigras; *μέλαν* enim Graeci
 nigrum vocant. Glaucus a colore dictus, quod albus sit; 28
 Graeci enim album *γλαυκόν* dicunt. Hic aestate raro apparet,
 nisi tantum in nubilo. Thymallus ex flore nomen accepit: 29
 thymum quippe flos appellatur: nam dum sit specie gratus et
 25 sapore iucundus, tamen sicut flos fraglat et corpore odores
 aspirat. Escarus dictus, eo quod solus escam ruminare perhi- 30
 betur: denique alii pisces non ruminant. Tradunt autem hunc
 ingeniosum esse; namque inclusum nassis non fronte erum-

1 vicem *K* piscem quaedam *C*¹ cr. hab. *B* 2 ventrem *K*
 solus . . . dicitur hab. *TC mg.*: om. *BC*¹ *K* 7 quam *T* *φάγ.*] fagrum
codd. nuncupantur *K* 8 ostreas *C*¹ Dentrix *K* grand.]
 magnitudine *B* 9 nuncupatur ut vid. *C* 11 arenis *K* 13 inhiberi
*C*²: in venere *B* 14 evetare *B*¹ *T*: vetari *K* 15 in vinum *KMP*
 in, necatus bib. *B*¹ 16 tedio vinum *KP*: tedio unguium *M*: taedium
 vino *B*¹ hab. eo quod *K* 17 ubi om. *K* 20 et in . . . nigr. om.
*C*¹ 22 γλ. alb. *C* γλαυκόν] glaucon *K*: gleucon *BCT*: λευκόν dett.
 23 flore] greco *B*¹ 24 sit om. *C* gradus *K* 25 flagrat *BCK*
 corporis *K* odore *K*: -em *C* 27 non] in *K* 28 fonte *K*

pere nec infestis viminibus caput inserere, sed aversum caudae
 ictibus crebris laxare fores atque ita retrorsum redire; quem
 luctatum eius si forte alius escarus extrinsecus videat, adpre-
 31 hensa mordicus cauda adiuvaré nîsus erumpentis. Sparus a
 lancea missile nomen traxit, quod eiusdem figurae sit. Ter- 5
 restria enim prius inventa sunt quam marina. Nam sparus est
 32 telum rusticanum missile, ab spargendo dictum. Australis
 piscis, sive quia aquarum undam ore suscipit, sive quia tunc
 [hic] piscis oritur quo tempore tendere in occasum Pleiades
 33 coeperint. Hamio saxatilis dextra sinistraque lateribus virgis 10
 puniceis perpetuis aliisque discoloribus designatur; dictus
 34 hamio quia non capitur nisi hamo. Echenais, parvus et semi-
 pedalis pisciculus, nomen sumpsit quod navem adhaerendo re-
 tineat. Ruant licet venti, saeviant procellae, navis tamen
 quasi radicata in mari stare videtur nec moveri, non retinendo, 15
 sed tantummodo adhaerendo. Hunc Latini moram appel-
 35 laverunt, eo quod cogat stare navigia. Vranoscopus vocatur
 ab oculo, quem in capite habet, a quo semper supra intendit.
 36 Millago nominatus, quia evolat super aquam. Quoties autem
 37 cernitur extra aquam volitans, tempestates mutari. Squatus 20
 dictus, quod sit squamis acutus. Vnde et eius cute lignum
 38 politur. Civitas Syriae, quae nunc Tyrus dicitur, olim Sarra
 vocabatur a pisce quodam qui illic abundat, quem lingua sua
 'sar' appellant; ex quo derivatum est huius similitudinis
 39 pisciculos sardas sardinasque vocari. Allec pisciculus ad 25
 40 liquorem salsamentorum idoneus; unde et nuncupatus. A-
 phorus pisciculus, qui propter exiguitatem hamo capi non potest.

1 intextis *K* vimibus *K*: humibus *T* adversam *K* 2 crebro
K: crebris *C*¹ ita *om. T* qu. luctantem si *K* 3 se *B* esc.]
 scaurus *K* 4 cada *T* erumpentes *B* Sparsus *C*¹ 6 enim
om. K quamarena *K* sparsus *C*¹ 7 simile *T* ab aspargendo
C 8 quod *B* quod *B* 9 hic *hab. T*: *om. B*¹*CK* in occ.
 tend. *T* 10 ceperit *K* Amio . . . amio . . . amo *codd.* 11 colori-
 bus *B* dictus *om. K* 12 quod *K* Echinais *C*: Ecenahis *T*:
 Echenaus *BK* et] ac *T* 13 pisculus (-cul-) *KC* ret. adh. *C*:
 erendo ret. *T* 14 tamen] tunc *K* 15 renitendo *Plin. N. H.* 32, 2
 17 vocatus *B* 19 Milvago *edd.* 20 aquas *B* mutare *B*¹*DK*
 mu. designat *K*: mu. ostendit *T* 21 acutis *C* 22 voc. sarra *C*
 23 quae in li. *K* 24 huius *om. K* 25 pisculos sarras *C* pisculus
CK 26 nominatur *K* 27 pisculus *C*¹*K* ex. suam h. *K*

Anguillae similitudo anguis nomen dedit. Origo huius ex 41
 limo; unde et quando capitur, adeo lenis est ut quanto fortius
 presseris, tanto citius elabitur. Ferunt autem Orientis fluvium
 Gangem anguillas tricenis pedibus gignere. Anguillae vino
 5 necatae, qui ex eo biberint taedium vini habent. Draco 42
 marinus aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, qui
 dum percusserit, quaque ferit, venenum fundit [unde et vocatus].
 Muraenam Graeci *μύραιναν* vocant, eo quod conplicit se in 43
 circulos. Hanc feminini tantum sexus esse tradunt et con-
 10 cipere a serpente: ob id a piscatoribus tamquam a serpente
 sibilo evocatur et capitur. Ictu autem fustis difficulter interi-
 mitur, ferula protinus. Animam in cauda habere certum est;
 nam capite percusso vix eam interimi, cauda statim exanimari.
 Congrus . . . Polypus, id est multipes; plurimos enim nexus 44
 15 habet. Iste ingeniosus hamum appetens brachiis conplectit,
 non morsu, nec prius dimittit quam escam circumroserit.
 Torpedo vocata, eo quod corpus torpescere faciat, si eam 45
 quisque viventem tangat. Narrat Plinius Secundus (N. H.
 32, 7): 'Ex Indico mare torpedo etiam procul et e longinquo,
 20 vel si hasta virgaque adtingatur, quamvis praevalidos lacertos
 torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligare pedes.' Tanta
 enim vis eius est ut etiam aura corporis sui adficiat membra.
 Sepia dicitur, quia sepibus interclusa facilius capitur: in 46
 coeundo obscenum genus; ore enim concipit sicut vipera.
 25 Cuius atramento tanta vis est ut lucernae addito Aethiopas
 videri ablato priori lumine quidam tradant. Lulligo. Tradunt 47
 in Oceano Mauretaniae, non procul a Lixo flumine, tantam

1 ded. no. K 2 et om. C ut] un T¹ 3 elabatur C ferun-
 -laudem K 4 anguillam tr. K 5 negatae KM biberint . . .
 habent BCKM: biberit . . . habet T: biberit . . . habent U vivi M:
 om. T Drogo K 6 in om. K brancis B: brachiis (-aci-)
 CKT expectantes K 7 quaque B fuerit K un. et voc.
 hab. BCDT²U: om. KT¹ 9 est tr. C conc. serp. T 10 et ob B
 ob . . . serp. om. K 11 et cap. om. T¹ fusti K 12 hab. in cau. C
 13 eum K 14 multiplex B 15 conplectitur BCT 16 circum-
 raserit C¹ 17 torpescere BCT: torpere K si . . . tangat om. T
 20 quamvis] quam K 21 quemlibet B¹ 22 eius vis est K 23 sepius
 (sae-) int. BK 25 atramenti BC lucerna adito T 26 videre BCK ab
 alto C¹ tradunt BC, fort. recte Lulico K 27 tanta multitudine BK: om. T

multitudinem lulliginum evolare ex aqua ut etiam naves demer-
 48 gere possint. Conchae et cochleae hac ex causa vocatae,
 quia deficiente luna cavantur, id est evacuantur. Omnium
 enim clausorum maris animalium atque concharum incremento
 lunae membra turgescunt, defectu evacuantur. Luna enim 5
 cum in augmento fuerit, auget humorem; cum vero in defe-
 ctum venerit, humores minuuntur; hoc enim Physici dicunt.
 Conchae autem primae positionis nomen, cochleae vero per
 49 diminutionem, quasi conchleae. Concharum multa genera
 sunt; inter quas et margaritiferae, quae †oceloet† dicuntur, in 10
 quarum carne pretiosus calculus solidatur. De quibus tradunt
 hi qui de animantium scripsere naturis [eo] quod nocturno
 tempore litora appetant, et ex caelesti rore margaritum conci-
 50 piunt; unde et †oceloet† nominantur. Murex cochlea est
 maris, dicta ab acumine et asperitate, quae alio nomine con- 15
 chilium nominatur, propter quod circumcisa ferro lacrimas
 purpurei coloris emittat, ex quibus purpura tingitur: et
 inde ostrum appellatum quod haec tinctura ex testae humore
 51 elicatur. Cancros vocari, quia conchae sunt crura habentes:
 inimica ostreis animalia. Eorum enim carnibus vivunt 20
 miro ingenio; nam quia valida testa eius aperiri non potest,
 explorat quando ostrea claustra testarum aperiatur, tunc cancer
 latenter lapillum inicit atque inpedita conclusione ostreae
 carnes erodit. Tradunt quidam decem cancris cum ocimi
 manipulo alligatis omnes qui ibi sunt scorpiones ad eum 25

1 lulliginum *ex* luginum *K* evolari *BKT* dim. *BK*: submergere
C 2 ex hac *C*: hec ex *K* 3 quia] quod *C* 4 incrementum *K*:
inter crementa *B* 5 membra *om. BK* 6 in aug.] incremto *C*
7 enim] nobis *K* 9 qu. conculae *C*: qu. conchule *T* sunt gen.
C 10 m. q. oecaeloe *B*¹: m. q. caeloe *C*: m. q. aceloe *T* (*ex* oc-?):
m. q. oecoloe *X*: m. q. eceloe *D*: margariti esse *KO*: *vix* m. q. Acheloe
in quarum . . . solid. *om. T* 12 natura *K* 13 litore *T* ap-
petunt *B ante corr. K(T?)* 14 u. acaeloe *B*: u. et caeloe *C*:
u. et ocaelo e (oceloe) *KO*: u. et eceloe *DT*: u. et oceloe *X*
numinantur *KO* 15 acum.] amine *K* 16 lacrima *K* 17
emittit *C* 18 quod] quia *BK* 19 quod *C ante corr.* 20 earum *K*
enim *om. T* 21 validam testam *BC* aperire *BCT* 22 claustra
*om. B*¹ 23 incitat quo inp. *K* 24 trad. enim qu. *B* 25 alligatus
T: alligati *K*

locum coituros. Duo sunt autem genera cancrorum: fluviales
 et marini. Ostrea dicta est a testa, quibus mollities interior **52**
 carnis munitur; Graeci enim testam ὄστρα vocant. Ostrea
 autem neutrum, carnes eius feminino dicunt. Musculi sunt, ut **53**
 praediximus (§ 6), cochleae a quorum lacte concipiunt ostreae;
 et dicti musculi quasi masculi. Pelorides a Peloro promontorio **54**
 Siciliae, ubi abundant, cognominatae sunt (Virg. Aen. 3, 687):

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori.

Vngues a similitudine humanarum unguium dictae. Testudo **55, 56**
 dictus, eo quod tegmine testae sit adopertus in camerae modum.
 Sunt autem quattuor genera: terrestres, maritimae, lutariae, id
 est in caeno et paludibus viventes; quartum genus fluviales,
 quae in dulci aqua vivunt. Tradunt aliqui, quod incredibile est,
 tardius ire navigia testudinis pedem dextrum vehentia. Echinus **57**
 a terrestre echino nomen traxit, quem vulgus iricium vocant;
 cuius testula duplex, spinis aculeata in modum castanearum,
 quando adhuc coopertae de arboribus cadunt. Caro eius mollis
 et minio similis, turis tribus modis: ut testudo ac peloris et
 cochlea. Nam et quod edimus et ubi caro inest utrumque
 dicitur peloris. Ranae a garrulitate vocatae, eo quod circa **58**
 genitales strepunt paludes, et sonos vocis inportunis clamoribus
 reddunt. Ex his quaedam aquaticae dicuntur, quaedam palu-
 stres, quaedam rubetae, ob id, quia in vepribus vivunt, grandiores
 cunctarum. Aliae calamites vocantur, quoniam inter arundines
 fruticesque vivunt, minimae omnium et viridissimae; mutae et
 sine voce sunt. Agredulae ranae parvae in sicco vel agris **59**
 morantes; unde et nuncupatae. Negant quidam canes latrare,

1 au. sunt K: au. C 2 est om. C 3 grece T testum BT
 ὄστρ.] ostrean (ex -ea) B: ostream C: ostrea K: hostra T 4 finiminum
 di. K: fem. genere di. B: fem. dicuntur C: genere fem. dicuntur T
 5 aquarum quorum K: quorum CT ost. et dic. om. K 7 sunt
 unde poeta ecce C 12 fluviatiles T 14 pede dextro K Icinus
 (Hic-) codd. 15 icino BCK: iricino T ericium K vocat BT
 16 huius T castenarum T 17 copertae K: opertae (-te) BT:
 apertae C¹ 18 uris¹ BKT: huius C¹: et is Arev.: fort. dicitur is tres
 modi sunt C ac] et B 19 conclea K (i. e. cochlea): concilia BC:
 conchilia T inest] est K: inest et BC 21 strepent K sono K
 23 quia] quod B 24 calamitatis T: -tes C 26 voces T Egre-
 dulae BK: et gredule T parvulae C

60 quibus in offa rana viva fuerit data. Sfungia a fingere, id est nitidare et extergere, dicta. Afranius (415):

Accedo ad te, ut tibi cervicem fingam linteo, id est extergam. Cicero (pro Sest. 77): 'Effingebatur sfungiis sanguis,' id est extergebatur. Animal autem esse docetur cruore inhaerente petris. Vnde et dum absciditur sanguinem remittit.

61 Nam alia sunt viventia in aquis et discurrent, ut pisces; alia, quae stant fixa, ut ostreae, echini, sfungiae. Ex his alias mares dici, eo quod tenues sint fistulae spissioresque; alias feminas, quae maioribus fistulis sunt ac perpetuis; alias duriores, quas Graeci appellant *τράγους*, et nos hircosas dicere possumus ob

62 asperitatem sui. Mollissimum genus earum penicilli vocantur, eo quod aptae sint ad oculorum tumores, et ad extergendas lippitudines utiles. Candidae sfungiae cura fiunt; per aestatem enim ad solem sternuntur, et sicut cera Punica candorem bibunt.

63 Animalium omnium in aquis viventium nomina centum quadraginta quattuor Plinius (32, 142) ait, divisa in generibus beluarum, serpentium communium terrae et aquae, cancrorum, concharum, lucustarum, peloridum, polyporum, solearum, lacertorum, et lulliginum, et huic similia; ex quibus multa quodam naturae intellectu ordinem temporum suorum agnoscunt, quaedam vero

64 [in suis locis sine mutatione vagantur]. In piscibus autem feminis aliae commixtione masculi concipiunt et pariunt catulos; aliae ponunt ova sine masculi susceptione concepta, qui idem insequens, sui seminis iactu perfunduntur; et quae hoc munere fuerint afflata generabilia fiunt, quae vero perfusa non fuerint sterilia perseverant aut putrescunt.

1 a sfingere K 2 nitidare K 3 a te B cerv.] cer (sic) T
sfingam (ex -em) K lenteo BDK 4 et finge batur (sfing- K) codd.
5 cruorem inherenter K 8 icini (hic-) codd. 9 t. sunt f. C: tenuis
s. fistula T 10 quae] quia T fistoli K 11 hircosas K: incosas T
ob] ut T 12 peniculi K 14 lippidines K aest.] haec statim B¹
15 en. et ad T: ad K stuntur B¹ sicut et T 16 cluii K
19 et lulligo T: ut lullico B 21 ordine K temporis T quaed.
vero om. B 22 in suis . . . vag. hab. TUX: om. BC¹KO vacantur
TU autem add. m¹C: aut K 23 alia e K: alia B: alii (ex ali) T
conc.] noncupant T 24 alii T: alia B¹ masc. conceptione C¹ qui
T item C 25 profunduntur BK 26 generalia TC¹ fusa B¹K
27 stelia K

DE AVIBVS. Vnum nomen avium, sed genus diver- VII
 sum. Nam sicut specie sibi differunt, ita et naturae diversitate.
 Nam aliae simplices sunt, ut columbae; aliae astutae, ut perdix;
 aliae ad manum se subiciunt, ut accipiter; aliae reformidant,
 5 ut garamantes; aliae hominum conversatione delectantur, ut
 hirundo; aliae in desertis secretam vitam diligunt, ut turtur;
 aliae solo semine reperto pascuntur, ut anser; aliae carnes
 edunt et rapinis intendunt, ut milvus; aliae enchoriae, quae
 manent in locis semper, ut [struthio]; aliae adventiciae, quae
 10 propriis temporibus revertuntur, ut ciconiae, hirundines; aliae
 congregae, id est gregatim volantes, ut sturni et coturnices;
 aliae solivagae, id est solitariae propter insidias depraedandi,
 ut aquila; accipiter et quaecumque ita sunt; aliae vocibus
 strepunt, ut hirundo; aliae cantus edunt dulcissimos, ut cygnus
 15 et merula; aliae verba et voces hominum imitantur, ut psittacus
 et pica. Sed alia sicut genere, ita et moribus innumerabilia; 2
 nam volucrum quot genera sint invenire quemque non posse.
 Neque enim omnis Indiae et Aethiopiae aut Scythiae deserta
 quis penetrare potuit, qui earum genus vel differentias nosset.
 20 Aves dictae, eo quod vias certas non habeant, sed per avia 3
 quaque discurrent. Alites, quod alis alta intendant, et ad
 sublimia remigio alarum conscendant. Volucres a volando. 4
 Nam unde volare, inde et ambulare dicimus. Vola enim di-
 citur media pars pedis sive manus; et in avibus vola pars media
 25 alarum, quarum motu pinnae agitantur; inde volucres. Pulli 5
 dicuntur omnium avium nati; sed et animalium quadrupedum
 nati pulli dicuntur, et homo parvus pullus. Recentes igitur
 nati pulli, eo quod polluti sint. Vnde et vestis nigra pulla

1 div. gen. B 4 subiciunt] subigunt C formidant T 8 incuriae
 (-ie) BCT: incuriorae K quae om. K 9 ut B: ut strutio (-cio)
 TX: om. C¹KO 11 congr.] grege T¹ gradatim T: congregatim
 C 12 solivae B 14 dulc. ed. C 15 alia ver. T voc. et. ver.
 C 16 Sed et al. T ita mor. B 17 nam. et vol. C sunt C
 quisque BCK potest CK 18 omnia C 19 nosse posset B
 20 vias] per vias B 21 discurrent K quia C contendant K
 24 me. pa. pe. di. C 25 quorum T in. et vol. C 26 sed an. T
 quadr. an. C 27 et ho. . . . pulli om. K et] ut T (non U) 28 sint
 T: sunt BCK

- 6 dicta est. Alae sunt, in quibus pinnae per ordinem fixae
volandi exhibent usum. Vocatae autem alae quod his aves
7 complexos alant ac foveant pullos. Pinna a pendendo, id est
a volando, dicta ; unde et pendere. Volucres enim pinnarum
8 auxilio moventur, quando se aeri mandant. Pluma quasi
piluma ; nam sicut pili in quadrupedum corpore, ita pluma
9 in avibus. Avium nomina multa a sono vocis constat esse
composita : ut grus, corvus, cygnus, pavo, milvus, ulula,
cuculus, graculus et cetera. Varietas enim vocis eorum docuit
10 homines quid nominarentur. Aquila ab acumine oculorum
vocata. Tanti enim contuitus esse dicitur, ut cum super
maria immobili pinna feratur nec humanis pateat obtutibus, de
tanta sublimitate pisciculos natate videat, ac tormenti instar
11 descendens raptam praedam pinnis ad litus pertrahat. Nam
et contra radium solis fertur obtutum non flectere ; unde et
pillos suos ungue suspensos radiis solis obicit, et quos viderit
immobilem tenere aciem, ut dignos genere conservat ; si quos
12 vero inflectere obtutum, quasi degeneres abicit. Vultur a
volatu tardo nominata putatur : magnitudine quippe corporis
praepetes volatus non habet. Harum quasdam dicunt concu-
bitu non misceri, et sine copula concipere et generare ; natosque
earum paene usque ad centum annos procedere. Vultures au-
tem, sicut et aquilae, etiam ultra maria cadavera sentiunt ; altius
quippe volantes multa, quae montium obscuritate celantur, ex
13 alto illae conspiciunt. Gradipes apud Graecos vocatur avis
apud nos tarda, eo quod gravi volatu detenta nequaquam, ut
14 ceterae volucres, adtollitur velocitate pinnarum. Grues nomen

2 exerent *K* 3 complexus *BK* al. pu. ac. fo. *T* Penna *BC*
id est vol. di. *T* : di. id est a vol. *K* 4 pennarum *BC* 5 qu. puluma
K 6 quadr.] quadrū (*sic*) *B* 7 Av. autem no. *T* constant *B*¹
comp. esse *C* 9 graiolus *K* 10 acumen culorum *K* 11 cum
om. *B*¹ 13 pisculos *CK* torrenti *K* 14 protrahat *C* 16 suos
puos unguēs *K* un. sus susp. *T*¹ rad. sol. un. ob. susp. *C*
17 generi *K* si quis *T* 18 obt. concpexerit *T* (*pro* consp-) : obtuto
K 19 nominatus *B* putatur *om.* *C* quippe] vero *B* 20 prae-
pedes *K* 21 si. pocula *B* 23 sicut *om.* *T* 25 Bradypus *Arev.*
(*immo* *Βραδύπους*) : Grandipes *dett.* : Gravipes *Corp. Gloss. Lat.* 3, 495,
64 ; 512, 57 26 detempta *B* : decepta *K* : *om.* *T*

de propria voce sumpserunt ; tali enim sono susurrant. Haec autem dum properant, unam sequuntur ordine litterato. De quibus Lucanus (5, 716) :

Et turbata perit dispersis littera pinnis.

5 Excelsa autem petunt, quo facilius videant quas petant terras. Castigat autem voce quae cogit agmen : at ubi rauescit, suc- 15 cedit alia : nocte autem excubias dividunt, et ordinem vigiliarum per vices faciunt, tenentes lapillos suspensis digitis, quibus somnos arguant : quod cavendum erit, clamor indicat. Aetatem 10 in illis color prodit ; nam senectute nigrescunt. Ciconiae 16 vocatae a sono quo crepitant, quasi cicaniae : quem sonum oris potius esse quam vocis, quia eum quatiente rostro faciunt. Hae veris nuntiae, societatis comites, serpentium hostes, maria transvolant, in Asiam collecto agmine pergunt. Cornices duces 15 eas praecedunt, et ipsae quasi exercitus prosequuntur. Eximia 17 illis circa filios pietas ; nam adeo nidos impensius foveant ut assiduo incubitu plumas exuant. Quantum autem tempus inpenderint in fetibus educandis, tantum et ipsae invicem a pullis suis aluntur. Olor avis est quem Graeci κύκνον appellant. Olor autem dictus 18 20 quod sit totus plumis albus : nullus enim meminit cygnum nigrum ; ὄλον enim Graece totum dicitur. Cygnus autem a canendo est appellatus, eo quod carminis dulcedinem modulatis vocibus fundit. Ideo autem suaviter eum canere, quia collum longum et inflexum habet, et necesse est eluctantem vocem per 25 longum et flexuosum iter varias reddere modulationes. Ferunt 19 in Hyperboreis partibus praecinientibus citharoedis olores plurimos advolare, apteque admodum concinere. Olores autem Latinum nomen est ; nam Graece κύκνοι dicuntur. Nautae vero sibi hunc bonam prognosim facere dicunt, sicut Aemilius ait (4) :

1 de pr. vo. no. B	4 perit C ante corr.	5 inpetunt quod T
6 Castigant B ¹ agmina C	8 dig.] dictis B	9 sonos T arceant
C cav.] acuendum B ¹	11 quem] quoniam K	15 persequentur C ¹
17 exeant B ¹	18 edocandis T (non X) : et in cunis B : om. KO	
19 Olus K	quam C	cignum codd. appellant KT : vocant
BC olus K	20 pl. alb. to. T	22 app. est C dulcidine K
23 ca. dicunt qu. K	24 est ut cl. K	25 inter C ¹ T
27 apte C	28 nom. lat. T	26 citaret is B
C faciunt si. B	cigni codd.	29 bonu K prognosiam

Cygnus in auspiciis semper laetissimus ales:

hunc optant nautae, quia se non mergit in undas.

- 20 Struthio Graeco nomine dicitur, quod animal in similitudine avis pinnas habere videtur; tamen de terra altius non elevatur. Ova sua fovere neglegit; sed proiecta tantummodo fotu pulveris 5
21 animantur. Ardea vocata quasi ardua, id est propter altos volatus. Lucanus (5, 554):

Quodque ausa volare Ardea.

- Formidat enim imbres, et supra nubes evolat, ut procellas nubium sentire non possit. Cum autem altius volaverit, signi- 10
22 ficat tempestatem. Hanc multi Tantalum nominant. Phoenix Arabiae avis, dicta quod colorem phoeniceum habeat, vel quod sit in toto orbe singularis et unica. Nam Arabes singularem 'phoenicem' vocant. Haec quingentis ultra annis vivens, dum se viderit senuisse, collectis aromatum virgulis, rogam sibi in- 15
struit, et conversa ad radium solis alarum plausu voluntarium sibi incendium nutrit, sicque iterum de cineribus suis resurgit.
23 Cinnamolgi et ipsa Arabiae avis, proinde ita vocata quod in excelsis nemoribus texit nidos ex fruticibus cinnami: et quoniam non possunt ibi homines conscendere propter ramorum altitu- 20
dinem et fragilitatem, eosdem nidos plumbatis appetunt iaculis, ac sic cinnama illa deponunt, et pretiis amplioribus vendunt; [eo] quod cinnamum magis quam alia mercatores probent.
24 Psittacus Indiae litoribus gignitur, colore viridi, torque puniceo, grandi lingua et ceteris avibus latiore. Vnde et articulata verba 25
exprimit, ita ut si eam non videris, hominem loqui putes. Ex natura autem salutat dicens: 'have,' vel χαίρει. Cetera nomina institutione discit. Hinc est illud (Mart. 14, 73):

1 laetissima avis K	2 qua K	non se C: non om. B ¹	3 dicitur
om. K	5 foto K: fetu T	8 quoque ausu avolare C ¹	9 super B
volat K	11 tantulum C	12 quia C	14 habet C
habent B	quinnientis K	ann. ult. C	15 aromatis C ¹
in K	cinerinibus B ¹	surgit TC	17 de]
		18 Cinomolgi BU: Cinomulgi	
		C: Cennomulgi K: Chinomolgi T	19 ita om. T
		20 hom. ibi C	21 iac. . . dep. post vend. K
		22 ac]	
		23 eo hab. BCTU: om. K:	
		24 Ps. in Ind. BC	26 videaris C
an hoc?	cinnama TU		
put. lo. K	27 et cet. T		

Psittacus a vobis aliorum nomina discam ;

hoc didici per me dicere : 'Caesar have.'

Alcyon pelagi volucris dicta, quasi ales oceanea, eo quod hieme 25
in stagnis oceani nidos facit pullosque educit : qua excubante

5 fertur extento aequore pelagus silentibus ventis continua septem
dierum tranquillitate mitescere, et eius fetibus educandis obse-
quium ipsa rerum natura praebere. Pelicanus avis Aegyptia 26

habitans in solitudine Nili fluminis, unde et nomen sumpsit ;
nam Canopos Aegyptus dicitur. Fertur, si verum sit, eam

10 occidere natos suos, eosque per triduum lugere, deinde se
ipsam vulnerare et aspersione sui sanguinis vivificare filios.

Stymphalidae aves ab Stymphadibus insulis appellatae, ubi 27
plurimum abundant ; adversus quas Hercules sagittis est usus.

Sunt enim pelagi volucres in insulis habitantes. Diomedias 28

15 aves a sociis Diomedis appellatas, quos ferunt fabulae in easdem
volucres fuisse conversos ; forma fulicae similes, magnitudine

cygnorum, colore candido, duris et grandibus rostris. Sunt
autem circa Apuliam in insula Diomedea inter scopulos litorum

et saxa volitantes ; iudicant inter suos et advenas. Nam si 29

20 Graecus est, propius accedunt et blandiunt ; si alienigena,
morsu inpugnant et vulnerant, lacrimosis quasi vocibus dolentes

vel suam mutationem vel regis interitum. Nam Diomedes ab
Illyriis interemptus est. Haec autem aves Latine Diomediae

vocantur, Graeci eas ἐρωδιός dicunt. Memnonides aves Aegy- 30

25 ptiae appellatae a loco, ubi Memnon periit. Nam catervatim
advolare dicuntur ex Aegypto ad Ilium iuxta Memnonis sepul-

chrum, et proinde eas Ilienses Memnonias vocant. Quinto
autem anno ad Ilium veniunt, et cum biduo circumvolaverint,

tertia die ineuntes pugnam vicissim se unguibus rostrisque

1 discat *K* 2 per me did. dic. salve habe *K* 3 a. ociaenea *K* : a.
ciana *TC mg.* (*i. e.* cyanea) : a. ceania *B* : algina *C* qu. in hi. in st.
B 6 eius] de *T* obs. *om.* *C*¹ 11 sui sa. sui vi. *T* 12 Strom-
phalidae (-mfa-) *BK* : Strophalidae *C* : Sthrom valide *T* strofadibus
BC : stromfadibus *K* : strovadibus *T* appellata *B* 14 enim] autem
K : *om.* *C* 15 Diomedis] mediis *T* quo erunt *K* 16 pulice *T*
similis *K* 17 rotris *T* 18 circa] in *K* 20 proprius *KT*
blandiuntur *BC* 24 eos *B* : autem *C*¹ 27 eas *om.* *T*

- 31 dilacerant. Hercyniae aves dictae ab Hercynio saltu Germaniae, ubi nascuntur, quarum pinnae adeo per obscurum emicant ut quamvis nox obtenta densis tenebris sit, ad praesidium itineris dirigendi praeiactae interluceant, cursusque viae
 32 pateat indicio plumarum fulgentium. Onocrotalon Graeci 5
 vocant rostro longo. [Quorum duo genera sunt: aliud aquatile, aliud solitudinis.] Ibis avis Nili fluminis, quae semetipsam
 33 purgat, rostro in anum aquam fundens. Haec serpentium ova vescitur, gratissimam ex eis escam nidis suis deportans.
 34 Meropes eosdemque et gaulos, qui parentes suos recondere 10
 atque alere dicuntur. Coredulus genus volatile, quasi cor edens.
 35 Monedula avis, quasi monetula, quae dum aurum invenit, aufert et occultat. Cicero pro Valerio Flacco (76): 'Non plus aurum
 36 tibi quam monedulae committendum.' Vespertilio pro tem- 15
 pore nomen accepit, eo quod lucem fugiens crepusculo vespertino circumvolet praecipiti motu acta, et tenuissimis brachiorum
 membris suspensa; animal murium simile, non tam voce resonans quam stridore; specie quoque volatilis simul et quad-
 37 rupes, quod in aliis avibus reperiri non solet. Luscinia avis 20
 inde nomen sumpsit, quia cantu suo significare solet diei surgentis exortum, quasi lucinia. Eadem et acredula, de qua Cicero in Prognosticis (frag. 6):

Et matutinos exercet acredula cantus.

- 38 Vlula avis ἀπὸ τοῦ ὀλοῦν, id est a planctu et luctu, nominata; 25
 cum enim clamat aut fletum imitatur aut gemitum. Vnde et apud
 augures si lamentetur tristitiam, tacens ostendere fertur prosperitatem. Bubo a sono vocis compositum nomen habet, avis

1 lacerant C 2 adeo om. T obscuro BT: -ra C 4 preiactata
 T: iactae K: iacta B¹: proiecta C¹ viae om. B 5 pateant CK
 plurimarum B 6 quorum . . . solit. hab. BGTU Mon.: om. CDFK
 sunt gen. B 7 Ibi B¹: om. D (non F) semetipsa K (non D)
 9 gratissima K deportant C¹ 10 et om. B caulos K: gaulus
 B: galbeolos Schol. Bern. Georg. 4, 14 11 dicitur B 12 qu.
 monetula B: qu. monetula K cum BCK 13 et om. B auro C¹
 14 quam] quoniam C pro] ex K 15 accipit C 16 a. ac ten.
 B: a. ten. T 18 volatile K 19 alis C ante corr. T ante corr.
 20 quia] quod K 21 exordium K (B¹ u. l.) agredula . . . agredula
 K 23 exercit BK 25 gem.] luctum B un. ap. T 27 Bufo
 T (passini) nom. hab. om. T

feralis, onusta quidem plumis, sed gravi semper detenta pigritia :
in sepulcris die noctuque versatur, et semper commorans in
cavernis. De qua Ovidius (Met. 5, 549):

Fœdaque fit volucris venturi nuntia luctus,
ignavus bubo dirum mortalibus omen.

Denique apud augures malum portendere fertur : nam cum in
urbe visa fuerit, solitudinem significare dicunt. Noctua dicitur
pro eo quod nocte circumvolat et per diem non possit videre ;
nam exorto splendore solis, visus illius hebetatur. Hanc autem
insula Cretensis non habet ; et si veniat aliunde, statim moritur.
Noctua autem non est bubo ; nam bubo maior est. Nycticorax
ipsa est noctua, quia noctem amat. Est enim avis lucifuga, et
solem videre non patitur. Strix nocturna avis, habens nomen
de sono vocis ; quando enim clamat stridet. De qua Lucanus
(6, 689):

Quod trepidus bubo, quod strix nocturna queruntur.
Haec avis vulgo amma dicitur, ab amando parvulos ; unde et
lac praebere fertur nascentibus. Corvus, sive corax, nomen
a sono gutturis habet, quod voce coracinet. Fertur haec avis
quod editis pullis escam plene non praebeat, priusquam in eis per
pinnarum nigredinem similitudinem proprii coloris agnoscat ;
postquam vero eos tetros plumis aspexerit, in toto agnitos
abundantius pascit. Hic prior in cadaveribus oculum petit.
Cornix, annosa avis, apud Latinos Graeco nomine appellatur ;
quam aiunt augures hominum curas significationibus agere, in-
sidiarum vias monstrare, futura praedicere. Magnum nefas haec
credere ut Deus consilia sua cornicibus mandet. Huius inter

1 gravis BKT	pigr. det. C	3 quo K	5 nomen BKT (et
Istd. ?)	6 portentum refertur (ex referuntur) K		7 significari T
8 videri CKT	9 exortum splendorem K		autem] haec C
11 Nocticorax codd.	12 qui T nocte K	14 solo B ¹	16 quod]
quam BC ut vid.	trep.] praepedis K	quod] que B	18 fert.
prae. C	sive] aut T	19 quia B	vocem cor. et K
hoc a. T : a. haec C	20 detis T ¹ : deditis T ²	escarum plena K	
in om. K	per om. T	21 nigredine T : nigritudinem C	propriis
coloribus T	22 eos] eius C	agnito B	23 oculos C
qua (ex que ?) B ¹	omnium cura T	26 predicare T	27 ut Deus
vel Deo cons. K	cornificibus T		

multa auspicia tribuunt etiam pluvias portendere vocibus ; unde est illud (Virg. Georg. 1, 388) :

Tunc cornix plena pluviam vocat improba voce.

- 45 Graculus a garrulitate nuncupatus ; non, ut quidam volunt, pro eo ut gregatim volent ; cum sit manifestum ex voce eos nuncupari. Est enim loquacissimum genus et vocibus inportunum.
- 46 Picae quasi poeticae, quod verba in discrimine vocis exprimat, ut homo. Per ramos enim arborum pendulae inportuna garrulitate sonantes, et si linguas in sermone nequeunt explicare, sonum tamen humanae vocis imitantur. De qua congrue quidam ait (Mart. 14, 76) :

Pica loquax certa dominum te voce saluto :
si me non videas, esse negabis avem.

- 47 Picus a Pico Saturni filio nomen sumpsit, eo quod eam in auspiciis utebatur. Nam ferunt hanc avem quiddam habere i divinum, illo indicio quod in quacumque arbore nidificaverit, clavum, vel quidquid aliud fixum, diu haerere non potest quin statim excidat, ubi ea insederit. Iste est picus Martius ; nam
- 48 alia est pica. Pavo nomen de sono vocis habet ; cuius caro tam dura est ut putredinem vix sentiat, nec facile coquatur. 2 De quo quidam sic ait (Mart. 13, 70) :

Miraris, quotiens gemmantes explicat alas,
si potes hunc saevo tradere, dure, coco.

- 49 Phasianus a Phaside insula Graeciae, unde primum asportatus est, appellatus. Testatur id vetus distichon illud (Mart. 13, 72) : 2

Argiva primo sum transportata carina :
ante mihi notum nil nisi Phasis erat.

- 50 Gallus a castratione vocatus ; inter ceteras enim aves huic solo testiculi adimuntur. Veteres enim abscisos gallos vocabant.

1 tribuuntur C : tradunt B 4 Graculos BT nuncupatos T :
vocus K : -tos B quidem B 5 ut] quod T nominari C
7 quod] quae C exprimant B : -unt C 8 pendula T 10 quidem
T 11 agit B 12 certo C¹ te dom. KT ante corr. 14 eam]
eodem C 15 quidam B¹KT 16 divino K quia C 17 alium
K : om. C 17 haer.] habere T quin] qui non K 18 eam B
19 de so. vo. nom. C 22 explicamus T 23 duro BT 24 aspor-
tatum C 25 id vet.] iductus B 26 argua B¹T 27 fasidis K
29 testiculo B

Sicut autem a leone leaena et a dracone dracaena, ita a gallo gallina. Cuius membra, ut ferunt quidam, si auro liquescenti misceantur, consumi. Ans ab assiduitate natandi aptum nomen 51 accepit. Ex quo genere quaedam germanae dicuntur, quod 5 plus ceteris nutriant. Anseri nomen ans dedit per derivationem, 52 vel a similitudine, vel quod et ipsa natandi frequentiam habeat. Iste vigilias noctis assiduitate clangoris testatur. Nullum autem animal ita odorem hominis sentit ut anser; unde et clangore eius Gallorum ascensus in Capitolio deprehensus est. Fuliga 53 10 dicta, quod caro eius leporinam sapiat; *λαγώς* enim lepus dicitur, unde et apud Graecos *λαγώς* vocatur. Est autem avis stagnensis, habens nidos in medio aquae, vel in petris quas aquae circumdant, maritimoque semper delectatur profundo. Quae dum tempestatem praesenserit, fugiens in vado ludit. 15 Mergis ab assiduitate mergendi nomen hoc haesit. Saepe autem 54 demisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt, et praevidentes aequoris tempestatem cum clamore ad litora tendunt. Nam in pelago iam gravissimam esse tempestatem, cum ad litora mergi confugerint. Accipiter avis animo 55 20 plus armata quam ungulis, virtutem maiorem in minori corpore gestans. Hic ab accipiendo, id est a capiendo, nomen sumpsit. Est enim avis rapiendis aliis avibus avida, ideoque vocatur accipiter, hoc est raptor. Vnde et Paulus Apostolus dicit (2 Cor. 11, 20): ‘Sustinetis enim, si quis accipit’; ut enim diceret ‘si 25 quis rapit’, dixit ‘si quis accipit’. Fertur autem accipitres circa 56 pullos suos inpios esse; nam dum viderint eos posse tentare

1 a leo B	3 misceatur KT	Anser C ¹ : Anas dett.	4 genera C ¹
quia C	5 nutriunt C	ans in se ded. T	6 quia C et om. K
ipse T	9 Cap. romae dep. K	Fulica BCK: Phulica T: fort.	
Fulaga	10 di. est qu. K	sapit C	dic. lepos C
om. B ¹	lagois (i. e. <i>λαγώς</i>) CT	12 nidum K	13 aqua circumdat
T	maritimo semperque T	delectantur K	14 persenserit BCT
vadam BT	15 Mergus C	hoc esit T: est inditum K: sumpsit B:	
habet C	16 sub fontibus K	17 praecedentis K	20 arma T
21 hec K	id est a cap. om. T	22 enim] autem C	avibus aliis
K	23 id est BK	Apostolus om. BK	dicat] ait C
K	ut en. . . acc. om. B ¹	25 accepit K	26 dum om. B ¹
viderit C	(et praebet et verberat et praecipitat et compellit)		

- volatus, nullas eis praebent escas ; sed verberant pinnis et a nido
 praecipitant, atque a tenero compellunt ad praedam, ne forte
 57 adulti pigrescant. Capus Itala lingua dicitur a capiendo. Hunc
 58 nostri falconem vocant, quod incurvis digitis sit. Milvus mollis
 et viribus et volatu, quasi mollis avis, unde et nuncupatus ; rapa- 5
 59 cissimus tamen et semper domesticis avibus insidiator. Ossi-
 fragus vulgo appellatur avis quae ossa ab alto dimittit et frangit.
 60 Vnde et a frangendo ossa nomen accepit. Turtur de voce
 vocatur ; avis pudica, et semper in montium iugis et in desertis
 solitudinibus commorans. Tecta enim hominum et conversa- 10
 tionem fugit, et commoratur in silvis. [Quae etiam hieme de-
 plumata in truncis arborum concavis habitare perhibetur.]
 Cuius e contrario columba hospitia humana diligit ; domorum
 61 blanda semper habitatrix. Columbae dictae, quod earum colla
 ad singulas conversiones colores mutant ; aves mansuetae, et in 15
 hominum multitudine conversantes, ac sine felle ; quas antiqui
 Venerias nuncupabant, eo quod nidos frequentant, et osculo
 62 amorem concipiant. Palumbes [eo quod sint farsae, a pabulo ;
 quas vulgus titos vocant] avis casta ex moribus appellatur,
 quod comes sit castitatis ; nam dicitur quod amisso corporali 20
 consortio solitaria incedat, nec carnalem copulam ultra requirat.
 63 Perdix de voce nomen habet, avis dolosa atque immunda ; nam
 masculus in masculum insurgit, et obliviscitur sexum libido prae-
 ceptis. Adeo autem fraudulenta, ut alteri ova diripiens foveat ;
 sed fraus fructum non habet : denique dum pulli propriae vocem 25
 genetricis audierint, naturali quodam instinctu hanc quae fovit
 64 relinquunt, et ad eandem quae genuit revertuntur. Coturnices

3 prigiscant *B* italiae *T* a cap. dic. *C* 4 vo. eo qu. *K*
 sint *B* 5 nuncupatur *K* rap. est ta. *C* 6 insidiatur *B* Ossi-
 fragus *K* : Ossifragus *BCT* 9 deserto *T* 10 commorantes *K*
 11 Quae . . . perhib. hab. *TUX* : om. *BCDFKO* etiam et h. *U* 13 cui
K : om. *D* 14 sem. bl. *T* (non *D*) 16 conversationes *BT* quas
 om. *C*¹ 17 frequentent *K* 18 eo quod . . . vocant hab. *TU* : om.
BCK fraseo pa. *T* (non *U*) 19 thitos *T* (non *U*) : tetas *Serv. ad*
Ecl. 1, 57 vocat *U* app. eo qu. *B* : apellata quia *C* 21 solidari-
 am *K* requirant *B* 22 inm. a. dol. *B* 23 surgit *CT* : ex-
 surgit *B* libo *C*¹ 24 au. ut fr. ut *T* 25 pr. gen. voc. *K* : voc.
 pr. gen. *T* 26 quodam] quod *B* qu. eos fo. *K* fovet *B* 27 et
 eadem *C*¹ revertentur *K*

a sono vocis dictas, quas Graeci ὀρτυγας vocant, eo quod visae fuerint primum in Ortygia insula. Haec adveniendi habent tempora ; nam aestate depulsa maria transmeant. Ortygometra 65 dicitur quae gregem ducit. Eam terrae propinquantem accipiter videns rapit ; ac propterea cura est universis ducem sollicitare generis externi, per quam caveant prima discrimina. Cibos gratissimos habent semina venenorum ; quam ob causam eas veteres vesci interdixerunt. Solum enim hoc animal, sicut et homo, caducum patitur morbum. Vpupam Graeci appellant 66 eo quod stercora humana consideret, et foetenti pascatur fimo ; avis spurcissima, cristis extantibus galeata, semper in sepulcris et humano stercore commorans. Cuius sanguine quisquis se inunxerit, dormitum pergens daemones suffocantes se videbit. Tucos, quos Hispani ciculos vocant, a voce propria nominatos. 67 Hi veniendi habent tempus, milvorum scapulis suscepti propter breves et parvos volatus, ne per longa aeris spatia fatigati deficiant. Horum salivae cicadas gignunt. Passeres sunt minuta 68 volatilia, a parvitate vocata ; unde et pusilli parvi. Merula 69 antiquitus medula vocabatur, eo quod modulet. Alii merulam aiunt vocatam quia sola volat, quasi mera volans. Haec cum in omnibus locis nigra sit, in Achaia autem candida est. Erundo 70 dicta, quod cibos non sumat residens, sed in aere capiat escas et edat ; garrula avis, per tortuosos orbes et flexuosos circuitus pervolans, et in nidis construendis educandisque fetibus sollertissima ; habens etiam quiddam praescium, quod lapsura deserat nec appetat culmina. A diris quoque avibus non inpetitur, nec

1 eo] et B 4 quae] quia C du. dicunt e. K 5 capit K
6 per qua B 7 ob qu. cau. B 8 enim om. T 9 ho K pat.
cad. mo. C capitur K Opupam K : Opopam BT: fort. Vp. ἐπὶ οὐρα
10 desiderant K : considerant B et] ut K fatenti C¹ 12 quis-
que C¹ 14 Tuchos T (non U) : Togos KM ciculos K (non U)
nominatus B : -ti C 16 per om. B 17 cicadas B sunt om. C
18 vol.] animalia B vocatae K et pu. et pa. CT: et pu. et vocat
(delet.) pa. B 19 qu. medulet BKM 20 quia so. vo. om. T
volet C 21 autem om. C E. autem dic. T 22 sumet T: -it C
res. sed om. B¹ 23 et ed. ga. av. om. KO edat] comedat B
av. et per T et om. K : per O 24 in om. K educandisque C¹
25 quidam B desinat K 26 a diris] aliis BKO impeditur BO
(non UX)

umquam praeda est. Maria transvolat, ibique hieme commo-
 71 ratur. Turdos a tarditate dictos; hiemis enim confinio se re-
 ferunt. Turdela quasi maior turdus; cuius stercore viscum
 generare putatur. Vnde et proverbium apud antiquos erat,
 72 'Malum sibi avem cacare.' Furfurio vocatus, quod prius 5
 73 farre in farinam redacto pasceretur. Ficedulae dictae, quod
 ficus magis edant. Panditur versiculo veteri illo (Mart.
 13, 49):

Cum me ficus alat, cum pascar dulcibus uvis,
 cur potius nomen non dedit uva mihi? 10

74 Carduelus, quod spinis et cardibus pascitur; unde etiam apud
 Graecos acalanthis dicta est, ab ἀκάνθαις, id est spinis, quibus
 75 alitur. Augures autem dicunt et in gestu et in motu et in volatu
 76 et in voce avium signa esse constituta. Oscines aves vocant, quae
 77 ore cantuque auspiciū faciunt; ut corvus, cornix, picus. Alites, 15
 quae volatu ostendere futura videntur; quae si adversae sunt,
 inebrae dicuntur, quod inhibeant, id est vetent; si prosperae,
 praepetes; et ideo praepetes, quia omnes aves priora petunt
 78 volantes. Tertiam faciunt speciem auguriorum in avibus, quam
 communem vocant, ex utroque permixtam, id est cum aves ex 20
 79 ore et volatu auguriant. Sed fidem non habet. Omnium autem
 genera volucrum bis nascuntur. Primum enim ova gignuntur,
 80 inde calore materni corporis formantur et animantur. Ova
 autem dicta ab eo quod sint uvida. Vnde et uva, eo quod in-
 trinsecus humore sit plena. Nam humidum est quod exterius 25
 humorem habet; uvidum, quod interius. Quidam [autem]

1 transvolans B (non U)	2 Turdus T: Tardus C ¹	dictus TC
5 ave K quos K	6 reducto B ante corr.: redacta C	7 veteri
in ras. B illi K	9 dulcius T uvam T	11 Cardualus BK
quia C etiam] et T	12 acantis BKT	est om. C ab om. K
13 autem om. T gustu K	15 cantatu ausp. K	16 quae si]
quasi B	17 inebae (-be) BK: inebae C ¹	quod] quasi K vectent
K propere K	18 et om. K petent T	19 voluntates C ¹
fac. post av. C quem BT	20 permixta BT	id est cum] id B:
hae K	21 auguria faciunt BCDK	fidem D: fides codd. non
f. h. B ante corr.: f. inhabitat T (vix pro inhabitat)	habent D	autem
om. C	22 vol.] avium K	24 autem om. C uvae C
BC plenae C	26 uvidum B	autem hab. BT: om. CK

putant, ovum Graecam habere originem nominis. Illi autem dicunt $\phi\alpha$, V littera ablata. Ova autem quaedam 81 inani vento concipiuntur; sed non sunt generabilia, nisi quae fuerint concubitu masculino concepta et seminali
5 spiritu penetrata. Ovorum vim tantam dicunt ut lignum perfusum eo non ardeat, ac ne vestis quidem contra aduratur. Admixta quoque calce glutinare fertur vitri fragmenta.

DE MINVTIS VOLATILIBVS. Apes dictae, vel quod se pedibus VIII
10 invicem alligent, vel pro eo quod sine pedibus nascuntur. Nam postea et pedes et pinnae accipiunt. Haec sollertes in generandi mellis officio adsignatas incolunt sedes, domicilia inenarrabili arte componunt, ex variis floribus favum condunt, textisque ceris innumera prole castra replent, exercitum et reges habent,
15 proelia movent, fumum fugiunt, tumultu exasperantur. Has 2 plerique experti sunt de boum cadaveribus nasci. Nam pro his creandis vitulorum occisorum carnes verberantur, ut [ex] putrefacto cruore vermes creentur, qui postea efficiuntur apes. Proprie tamen apes vocantur ortae de bobus, sicuti scabrones
20 de equis, fuci de mulis, vespae de asinis. Costros Graeci ap- 3 pellant, qui in extremis favorum partibus maiores creantur: quos aliqui reges putant. Dicti quod castra ducant. Fugus est maior ape, scabrone minor. Dictus autem fugus quod alienos labores edat, quasi fagus; depascitur enim quod non laboravit.
25 De quo Vergilius (Georg. 4, 168):

Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent.

Vespae . . . Scabrones vocati a cabo, id est [a] caballo, quod ex 4

2 dicunt *om.* B¹ quidam K: *om.* T 3 inani] in B¹ 6 perf. ex
eo T: profusum eo C 9 dicta T inv. ped. B 10 pro eo *om.* B
nascantur B 13 pro var. K cond. fav. C 14 prole] procul C¹
exercitus K 17 ut] et T ex hab. T: *om.* BK 18 aefficiantur K
19 sicut T scaprones K: scabrones T 20 Capros KO: Custros X:
Castros C: *Oϊστρος* Palladius 6, 10 (?) 22 aliqui] ali K quia C
Fucus . . . fucus BT 23 ape ma. C: ma. apis B scabrone B¹:
scaprone K 24 fagus] fugus K: fo^{us} B quod] quae B 26 fugus
BK: fucus T pecus *om.* K arcent BKT 27 Scaprones K
a hab. CT: *om.* BK

eis creentur. Sicut autem scabrones nascuntur de equorum
 carnibus putridis, ita ex his iterum saepe nascuntur scarabaei;
 5 unde et cognominati sunt. Tauri vocantur scarabaei terrestres
 ricino similes. Buprestis animal est parvum in Italia simillimum
 scarabaeo, longipedum. Fallit inter herbas bovem maxime,
 unde et nomen habet, devoratumque tacto felle ita inflamat ut
 6 rumpat. Cicindela scarabaeorum genus est; eo quod gradiens
 7 vel volans lucet. Blatae a colore nuncupatae, siquidem et con-
 prehensae manum tingunt; unde et blatteum colorem dicunt.
 Hoc autem animal lucem videre non patitur, contrarium muscae,
 nam musca lucipeta, et blatta lucifuga est; per noctem enim
 8 tantum ambulat. Papiliones aviculae sunt quae maxime abun-
 dant florentibus malvis, quique vermiculos [ex] stercore suo
 9 faciunt nasci. Locusta, quod pedibus sit longis veluti asta;
 unde et eam Graeci tam maritimam quam terrestrem ἀστακὸν 10
 10 appellant. Cicades ex ciculorum nascuntur sputo. Haec in
 11 Italia apud Rheginos mutae sunt, nec usquam alibi. Musca
 ex Graeco venit, sicut et mus. Haec, sicut et apes, necatae in
 12 aqua aliquotiens post unius horae spatium reviviscunt. Cynomya
 Graece vocatur, id est musca canina; nam κύων Graece canis 20
 13 vocatur. Culex ab aculeo dictus, quod sanguinem sugit. Habet
 enim in ore fistulam in modum stimuli, qua carnem terebrat ut
 14 sanguinem bibat. Sciniphes muscae minutissimae sunt, aculeis
 permolestae. Qua tertia plaga superbus Aegyptiorum populus
 15 caesus est. Oestrus animal armentorum, aculeis permo- 25
 lestum. Oestrus autem Graecum est, qui Latine asilus,
 16 vulgo tabanus vocatur. Bibiones sunt qui in vino nascun-

1 creantur BK scaprones K 2 ex eis BCK sepae ex vespae K
 4 parum T 6 devorat (ex -atum) tactumque K 7 Cicindela
 BCT: Cecindela K est om. K 9 ob latteum T (pro ob lacteum?)
 12 apiculae K 13 quisque T: quoque K ex hab. CK: om. BT
 14 Lucusta CT: Locustae K: Langusta Isid.? velut BK 15 ea
 T astaco T: astago B: astapo K: hastaco C 16 appellent
 C 17 multae (-te) CKOX 18 in aquam T: om. K 21 eculeo T
 quod] quia BC 22 carne KT¹ ut] et T 23 Scenifes K:
 Scinifes TC muscae om. C sunt] sed K 24 aegypti K
 caes. est pop. C 27 tavanos K Bibiones CT sunt
 om. T

tur, quos vulgo mustiones a musto appellant. Vnde et Afranius (407):

Cum ad me spectas et fabulare incipis,
ex ore in oculis tuis bibiones involant.

5 Gurgulio dicitur, quia pene nihil est aliud nisi guttur.

17

1 musciones *DTU* et *om. BDF* 3 a me *BCDFKMOP*
(*non UV*) expectas *codd. (etiam MOPUV)* expectasset f. *BDF*
famulare *M* (-re *etiam DFOPUVX*) incipies *K* (*non MO*): incipias
P 4 oculos tuos *dett. (non DFMOPUVX)* bibones *CTUV*
(*non DFMOP*) 5 Curculio *C* est *om. B¹*

LIBER XIII

DE MVNDO ET PARTIBVS

In hoc vero libello quasi in quadam brevi tabella quasdam caeli causas situsque terrarum et maris spatia adnotavimus, ut in modico lector ea percurrat, et compendiosa brevitae etymologias eorum causasque cognoscat.

- I DE MVNDO. Mundus est caelum et terra, mare et quae in 5
eis opera Dei. De quo dicitur (Ioh. 1, 10): 'Et mundus per
eum factus est.' Mundus Latine a philosophis dictus, quod in
sempiterno motu sit, ut caelum, sol, luna, aer, maria. Nulla
enim requies eius elementis concessa est, ideoque semper in
- 2 motu est. Vnde et animalia Varroni videntur elementa. 'Quo- 10
niam per semetipsa,' inquit, 'moventur.' Graeci vero nomen
mundo de ornamento adcommodaverunt, propter diversitatem
elementorum et pulchritudinem siderum. Appellatur enim
apud eos κόσμος, quod significat ornamentum. Nihil enim
- 3 mundo pulchrius oculis carnis aspicimus. Quattuor autem 15
esse climata mundi, id est plagas: Orientem et Occidentem,
- 4 Septentrionem et Meridiem. Oriens ab exortu solis est nun-
cupatus. Occidens, quod diem faciat occidere atque interire.
- 5 Abscondit enim lumen mundo et tenebras superinducit. Se-
ptentrio autem a septem stellis axis vocatur, quae in ipso revo- 20
lutae rotantur. Hic proprie et vertex dicitur, eo quod vertitur,
sicut poeta ait (Virg. Aen. 2, 250):

Vertitur interea caelum.

- 6 Meridies, vel quia ibi sol faciat medium diem, quasi medidies,
vel quia tunc purius micat aether. Merum enim purum dicitur. 25
- 7 Ianuae caeli duae sunt, Oriens et Occasus; nam una porta sol

<p>1 vero om. T (non F) sunt op. B eis C aeris comodaverunt Phill. C dies B</p>	<p>7 quod om. C¹ 10 vid. esse el. B 16 climata] elementa CK 20 vocatus T 24 facit C</p>	<p>quodam K 8 motus K 11 se ipsa T qu. medies T</p>	<p>5 cael. ter. B a. et mare K¹ 12 ornatu K Phill. Or. Occ. 25 acher T¹:</p>	<p>6 eis 9 eius] 11 se ipsa T 12 ornatu K Phill. Or. Occ. 25 acher T¹:</p>
---	--	---	--	---

procedit, alia se recipit. Cardines autem mundi duo, Septen- 8
trio et Meridies : in ipsis enim volvitur caelum.

DE ATOMIS. Atomos philosophi vocant quasdam in mundo II
corporum partes tam minutissimas ut nec visui pateant nec
5 *τομήν*, id est sectionem, recipiant ; unde et *ἄτομοι* dicti sunt.
Hi per inane totius mundi inquietis motibus volitare et huc
atque illuc ferri dicuntur, sicut tenuissimi pulveres qui infusi
per fenestras radiis solis videntur. Ex his arbores et herbas et
fruges omnes oriri, ex his ignem et aquam et universa gigni
10 atque constare quidam philosophi gentium putaverunt. Sunt 2
autem atomi aut in corpore, aut in tempore, aut in numero. In
corpore, ut lapis. Dividis eum in partes et partes ipsas dividis
in grana, veluti sunt harenae ; rursumque ipsa harenae grana
divide in minutissimum pulverem, donec, si possis, pervenias
15 ad aliquam minutiam, quae iam non sit quae dividi vel secari
possit. Haec est atomus in corporibus. In tempore vero sic 3
intellegitur atomus. Annum, verbi gratia, dividis in menses,
menses in dies, dies in horas ; adhuc partes horarum admit-
tunt divisionem, quousque venias ad tantum temporis pun-
20 ctum et quandam momenti stillam, ut per nullam morulam
produci possit ; et ideo iam dividi non potest. Haec est
atomus temporis. In numeris, ut puta octo dividuntur in quat- 4
tuor, rursus quattuor in duo, deinde duo in unum. Vnus
autem atomus est, quia insecabilis est. Sic et littera : nam
5 orationem dividis in verba, verba in syllabas, syllabam in litteras.
Littera, pars minima, atomus est, nec dividi potest. Atomus
ergo est quod dividi non potest, ut in geometria punctus. Nam
τόμος divisio dicitur Graece, *ἄτομος* indivisio.

1 mundi <i>om.</i> B	4 nec tamen T	5 unde athomi C	6 volutari
T 7 ferre B ¹ K	infuse K	8 et frutes T : frugesque C	9 or. et
ex BC gigni] generari C	11 corpore] pore B ¹	num.] animo B ¹	
13 velut har. K	16 in corp. at. C	19 divisiones T	venies K
20 ut qu. C ¹ : et quandam T : et ipsam quandam K <i>Phill.</i>		momentis	
T stellam B	ut per . . . iam <i>om.</i> T	22 In num. <i>om.</i> T	puto
K dividantur octo C ¹	24 quia] quod C	insec. est] secari non	
potest B sicut et litt. B	nam et or. C : or. K	25 ver. autem in C	
syll. autem in C : syllabas in K	26 litt. autem pars C	28 <i>τομή</i>	
<i>Arav.</i> dic. div. C			

III DE ELEMENTIS. Ὑλην Graeci rerum quandam primam materiam dicunt, nullo prorsus modo formatam, sed omnium corporalium formarum capacem, ex qua visibilia haec elementa formata sunt; unde et ex eius derivatione vocabulum acceperunt. Hanc ἔλην Latini materiam appellaverunt, ideo quia 5 omne informe, unde aliquid faciendum est, semper materia nuncupatur. Proinde et eam poetae silvam nominaverunt, nec incongrue, quia materiae silvarum sunt. Graeci autem elementa στοιχεῖα nuncupant, eo quod sibi societatis concordia et communione quadam convenient. Nam sic ea inter se naturali quadam ratione iuncta dicuntur, [ut] modo originem ab igni repetentes usque ad terram, modo a terra usque ad ignem, ut ignis quidem in aera desinat, aer in aquam densetur, aqua in terram crassescat; rursusque terra diluatur in aquam, aqua 3 rareseat in aera, aer in ignem extenuetur. Quapropter omnia 15 elementa omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet accepisse vocabulum. Sunt autem divina providentia propriis animantibus distributa: nam caelum angelis, aerem volucris, mare piscibus, terram hominibus ceterisque animantibus Creator ipse inplevit.

IV DE CAELO. Caelum vocatum eo quod, tamquam caelatum vas, impressa lumina habeat stellarum veluti signa. Nam caelatum dicitur vas quod signis eminentioribus refulget. Distinxit enim eum Deus claris luminibus, et inplevit; sole scilicet et lunae orbe fulgenti et astrorum micantium splendentibus signis 2 adornavit. [Alias autem a superiora caelando.] Hic autem Graece οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est a videndo, eo quod aer perspicuus sit et ad speculandum purior. Caelum autem in Scripturis sanctis ideo firmamentum vocatur, quod sit

I qu. rer. primam C quondam K 4 form. s. un. om. K 5 qu. in om. inf. K 8 quia] quod C materies silv. K 9 nunc.] vocant B II ut hab. BK: om. CT 14 terra om. C 15 aer ignem B 18 propriis om. C¹ 19 terr. hom. om. K Phill. ceteris C¹ 20 ipse om. B¹ 22 luminaria K 23 refulgeat BK 25 luna K 26 alias . . . caelando hab. TU: om. BCK a om. T celandum T Hoc K 28 sit ad sp. T 29 sanc.] divinis B vocatum quod C: vocatum eo quod B

cursu siderum et ratis legibus fixisque firmatum. Interdum et 3
caelum pro aere accipitur, ubi venti et nubes et procellae et
turbines fiunt. Lucretius (4, 133):

Caelum, quod dicitur aer.

5 Et Psalmus (79, 2; 104, 12): 'Volucres caeli' appellat, cum
manifestum sit aves in aere volare; et nos in consuetudine
hunc aerem caelum appellamus. Nam cum de sereno vel nu-
bilo quaerimus, aliquando dicimus, 'qualis est aer?', aliquando,
'quale est caelum?'

10 DE PARTIBVS CAELI. Aether locus est in quo sidera sunt, V
et significat eum ignem qui a toto mundo in altum separatus
est. Sane aether est ipsud elementum, aethra vero splendor
aetheris, et est sermo Graecus. Sphaera caeli dicta eo quod 2
species eius in rotundum formata est. Sed et quidquid tale
15 est, a volubilitate sphaera a Graecis dicitur, sicut [et] pilae
quibus ludunt infantes. Nam philosophi dicunt caelum in
sphaerae figuram undique esse convexum, omnibus partibus
aequalem, concludentem terram in media mundi mole libratam.
Hunc moveri dicunt, et cum motu eius sidera in eo fixa ab
20 oriente usque ad occidentem circumire, septentrionibus breviores
gyros iuxta cardinem peragentibus. Axis est Septentrionis linea 3
recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit; et dicta axis
quod in ea sphaera ut rota volvitur, vel quia ibi plaustrum est.
Cardines extremae partes sunt axis; et dictae cardines eo quod 4
25 per eos vertitur caelum. Poli sunt circuli qui currunt per axem. 5
Horum alter est Septentrionalis, qui numquam occidit, appel-
laturque Boreus; alter Australis, qui numquam videtur, et Au-
stronotius dicitur. Et dicti poli quod sint axium cycli, ex usu

1 cursus dierum *K* (non *Phill.*) et rat. le. fi. om. *K* (non *Phill.*) firma-
mentum *KT* (non *Phill.*, *U*) 2 eare *T* proc. turb. *T*¹ 4 caelo *Lucr.*
aera *T* 10 sunt sid. caeli *B* 11 mundo om. *B*¹ 12 sa. et aeth. *B*¹
vel αἰθήρα : aethera *codd.* 13 dic.] vocata *B* 14 sed qu. *K* 15 sp.
Graec. T et hab. *CT*: om. *BK* 18 congruentem terr. *K* 19 movere
(mob-) *BK* 20 sept. partibus bre. *B* 21 septentrionalis *dett.* (cf. III.
xxxvi) 22 per diam *T*¹ 23 quod] quia *BK* in ea sp. om. *K*
vol.] tenditur *B* 24 dicta *B*: dicti *CT* eo om. *B* 25 eas *B*
volvitur *B* per ax. curr. *B* 26 alt. sept. *C* appellatur Bor. *T*
27 austronothus *K*

plaustrorum, a poliando scilicet nominati. Sed polus Boreus semper videtur, Austronotius numquam; quia dextra caeli al-
 6 tiora sunt, pressa austri. Convexa extrema caeli sunt, a cur-
 vitate dicta. Nam convexum curvum est et inclinatum, et in
 7 modum circuli flexum. Lacteus circulus via est quae in sphaera 5
 videtur, a candore dicta, quia alba est. Quam aliqui dicunt
 viam esse qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita
 lucere.

VI DE CIRCVLIS CAELI. Habitatio ista caeli circulorum di-
 distincta zonis quasdam partes temperie sua incolere permisit, 10
 quasdam negavit enormitate frigoris aut caloris. Zonae autem
 ipsae quinque sunt, quae ideo zonae vel circuli appellantur eo
 2 quod in circumductione sphaerae existunt. Quorum primus
 circulus ideo ἀρκτικός appellatur eo quod intra eum Arctorum
 signa inclusa prospiciuntur, quae a nostris in ursarum speciem 15
 3 ficta Septentriones appellantur. Secundus circulus ex eo θερινὸς
 τροπικὸς dicitur quia in eo circulo sol Aquilonis finibus aestatem
 faciens ultra eum circulum non transit, sed statim revertitur; et
 4 inde τροπικὸς appellatur. Tertius circulus ἡμερινὸς, qui a Latinis
 ideo aequinoctialis appellatur eo quod sol, cum ad eum orbem 20
 pervenerit, aequinoctium facit. Ἡμερινὸς enim Latine dies di-
 citur atque nox, quo circulo dimidia sphaerae pars constituta
 5 respicitur. Quartus circulus ἀνταρκτικός vocatur eo quod con-
 6 trarius sit circulo quem ἀρκτικὸν nominamus. Quintus circulus
 χειμερινὸς τροπικὸς, qui a Latinis hiemalis sive brumalis appella- 25
 tur, ideo quia sol cum ad eum circulum pervenerit, hiemem his,
 qui ad Aquilonem sunt, facit, aestatem autem his, qui Austri

1 sed solus *K* 2 austronothus *K* quia] quod *C* 4 curvum]
 caelum *K* *Phill.*: *om.* *C* est incl. *C* 5 circuli *dett.*: circum *codd.*
 6 quam] quod *B* alii dic. *K* 7 quam *Phill.*: omnia *K* cap. vi (cf.
 III. XLIV) Hab. c. *B*: Tertia hab. c. *K* 11 cal. aut frig. *B*
 15 sig. incl. p. *om.* *T* prospiciuntur *KO* *Phill.*: praespiciuntur (pre-)
BDX: persp. *CT* quae a nostris *X*: que ansis *T* (*pro* a *nsis*, *i. e.* a
 nostris): qui ansis *C*¹: quae mansis *BF*: quem ansis *D*: quae axis *KO*
Phill. (axis *in ras.*) 16 fictae *B* septentrionales *C*¹ 17 quia]
 quod *B* 20 id. noctialis *B* 21 faci**t* *B*¹ 23 resp.] praespicitur
 (pre-) *CT*: prospicitur *K*: praescribitur *B* 23 vocatus *B* 26 per-
 venerit *TK* *ante corr.*: pervenit *CK* *ex corr.*: venerit *B* 27 aest.]
 statim *B*¹ qui ad austr. *B*

partibus commorantur. Zodiacus [autem] circulus est . . . 7

DE AERE ET NVBE. Aer est inanitas plurimum habens VII
admixtum raritatis quam cetera elementa. De quo Vergilius
(Aen. 12, 354):

Longum per inane secutus.

Aer dictus ἀπὸ τοῦ αἶρειν, ab eo quod ferat terram, vel ab eo
quod feratur. Hic autem partim ad terrenam, partim ad cae-
lestem materiam pertinet; nam ille subtilis, ubi ventosi ac pro-
cellosi motus non possunt existere, ad caelestem pertinet partem;
10 iste vero turbulentior, qui exhalationibus humidis corporescit,
terrae deputatur; quique ex se multas species reddit. Nam
commotus ventos facit; vehementius concitatus ignes et toni-
trua; contractus nubila; conspissatus pluviam; congelantibus
nubilis nivem; turbulentius congelantibus densioribus nubilis
15 grandinem; distentus serenum efficit. Nam aerem densum
nubem esse, nubem rarefactam et solutam aerem. Nubes 2
dictae ab obnubendo, id est operiendo, caelum; unde et nuptae,
quod vultus suos velent; unde et Neptunus, quod nubat, id est
mare et terram tegat. Nubes autem aeris densitas facit. Venti
20 enim aerem conglobant nubemque faciunt; unde est illud
* (Virg. Aen. 5, 20):

Atque in nubem cogitur aer.

DE TONITRVO. Tonitruum dictum quod sonus eius terreat; VIII
nam tonus sonus. Qui ideo interdum tam graviter concutit
25 omnia ita ut caelum discississe videatur quia, cum procella
vehementissimi venti nubibus se repente inmiseric, turbine in-
valescente exitumque quaerente, nubem, quam excavavit, im-

1 autem hab. CT: om. BK 2 plurimum ex plurimum T ut vid.
6 vel ab eo . . . terrenam om. T 7 p. a terrena p. a caelesti K 8 illi
B¹ subt. ubi om. B¹ ventos ac procellos K 9 part. pert. C:
scilicet part. B 10 vero om. K exaltationibus T 12 commodos
vent. K Phill. concitatos B¹: concitatur in T: excitatus K Phill.
14 nub. niv. turb. cong. om. B¹ nubilus CT: nubibus B: ****bus
Phill.: om. K nivem] venit T turbulentus C¹ nubilus CT:
nubibus BK 15 effecit KT aer T densam C¹ 16 solutum B
Nubem ab obnuendo K: Nubem ab nuendo Phill. 17 aperiendo B¹
20 nuuesque fac. unde et ill. K 22 atque in om. B¹ 24 ideo om. C
25 discississe K: discisse T procellae B 26 vehementissime B:
-mus C¹ inmiseric K 27 exitum C¹ incavavit K

petu magno perscindit, ac sic cum horrendo fragore defertur
 2 ad aures. Quod mirari quis non debeat, cum vesicula quamvis
 parva magnum tamen sonitum displosa emittit. Cum tonitruo
 autem simul et fulgura exprimi: sed illud celerius videtur, quia
 clarum est; hoc autem ad aures tardius pervenire. Lux autem 5
 quae apparet ante tonitruum fulgetra vocatur. Quae, ut dixi-
 mus, ideo ante videtur quia clarum est lumen; tonitruum autem
 ad aures tardius pervenit.

IX DE FVLMINIBVS. Fulgur et fulmen, ictus caelestis iaculi,
 a feriendo dicti; fulgere enim ferire est atque percutere. Ful- 10
 men autem conlisa nubila faciunt. Nam omnium rerum con-
 lisio ignem creat, ut in lapidibus cernimus, vel attritu rotarum,
 vel in silvis arborum: simili modo in nubibus ignis, unde et
 2 prius nubila sunt, deinde ignes. Vento autem et igni fulmina
 in nubibus fieri et impulsu ventorum emitti. Ideo autem ful- 15
 minis ignem vim habere maiorem ad penetrandum, quia sub-
 tilioribus elementis factus est quam noster, id est qui nobis in
 usu est. Tria sunt autem eius nomina, fulgus, fulgor et fulmen:
 fulgus, quia tangit; fulgor, quia incendit et urit; fulmen, quia
 findit; ideo et cum ternis radiis finguntur. 20

X DE ARCV ET NVBIVM EFFECTIBVS. Arcus caelestis dictus
 a similitudine curvati arcus. Iris huic nomen proprium est. Et
 dicitur iris quasi aeris, id est quod per aera ad terras descendat.
 Hic autem a sole resplendet, dum cavae nubes ex adverso
 radium solis accipiunt et arcus speciem fingunt; cui varios 25
 colores illa dat res, quia aqua tenuis, aer lucidus, et nubes cali-
 2 gantes, inradiata ista varios creant colores. Pluviae dictae quod

1 praescindet *B*: praescindit *T*: rescindit *C*: proscindit *K* differ-
 tur *K* 3 emittat *BT*² tonitrua au. *T* 4 frigora *B* exprimitur
*C*¹ illa cel. videntur *K* quia] quod *C* 5 pervenit *C* 6 ap-
 pareat *C*¹ fulgora voc. *B*: fulgor voc. *K* 7 vid.] vocatur *B*¹
 clar. lum *C* 10 fulmen au. *T*: fulmina au. *BCK* 11 nubilia *C*¹:
 lumina *BKC*² 12 creat] cremat *C*¹ 14 dei. ignis *K* Ex ven.
BC: In ven. *K* autem] enim *C* 18 fulg. fulg. et fulm. *om.* *C*
 fulgor] fulgur *T* (*non XO*) 19 quod *C* fulgor] fulgur *T* (*non XO*)
 quod *C* 20 et ideo *C* pinguntur *K* 22 a sim. dic. *C* propr.
 nom. *B* 23 desc. ad ter. *C* 25 accip.] aspiciunt *B* 26 caligi-
 nantes *T* 27 inradiat i. *K*: inradiatas *C*¹ dic. eo qu. *C*

fluant, quasi fluviae; nascuntur enim de terrae et maris anhelitu. Quae cum altius elevatae fuerint, aut solis calore resolutae, aut vi ventorum compressae, stillantur in terris. Nimbus est densitas nubis intempesta et obscura; et inde nimbus a nube. Sunt autem nimbi repentinae et praecipites pluviae. Nam pluvias vocamus lentas et iuges, quasi fluvias, quasi fluentes. Imbres autem et ad nubes et ad pluvias pertinent, dictae a Graeco vocabulo quod terram inebrient ad germinandum. Ex his enim cuncta creantur, unde et Lucretius (1, 715):

10 Ex igni, terra atque anima nascuntur et imbri.
Est autem nomen Graecum. Grando appellata quod forma eius granorum similitudinem habeat. Haec autem ventorum rigore durantur in nube, ac solidantur in nivem, ruptoque aere solvuntur. Nix a nube, unde venit; et glacies a gelu et aqua, quasi gelaquies, id est gelata aqua. Gelus autem quod eo stringatur tellus; γῆ quippe terra dicitur. Tunc autem maiori gelu stringitur terra, cum fuerit nox serena. Pruina est matutini temporis frigus, quae inde pruina nomen accepit quia sicut ignis urit; πῦρ enim ignis. Vrare enim et ad frigus et ad solem pertinet; nam uno sermone duo diversa significantur, pro eo quod unum effectum habent. Similis enim vis est et caloris et frigoris, unde et utraque saxa rumpunt. Nam calor urit, ut est (Virg. Aen. 4, 68):

Vritur infelix Dido.

25 Item frigus urit, ut est (Virg. Georg. 1, 93):

Aut boreae penetrabile frigus adurat.

1 terra K 2 quaecumque alt. C¹ 3 comprehense T stellantur B¹
terras C Lymbus K 4 in tempestate et T nimbo a K: nimbi a B
5 nam om. C 6 lentas C¹: limpidas KO Phill. qu. fluvias
qu. fluges B¹ (non X): om. KO Phill. 7 dicti C a] autem B: om.
T: autem a C 8 inebrient K 9 un. Lucr. B 10 igne BK
imbre K 11 est . . . Grae. post appellata (§ 5) T 13 aere solvantur
B¹ 15 qu. glaquies T: qu. gelacies BCK gelatae (-te) aquae CT
autem] enim C 16 γῆ] tellus C¹T quippe] enim B dic. ter. C
17 stringetur B est] autem C maturi B 18 quae] qui B: quia
C¹ 19 πῦρ] piro codd. solem] ignem B¹ 21 affectum T est
ut cal. T 22 ut est illud B 24 oritur C¹ 25 urit ut ut bor. T
26 adaurat T: adurit K

- 9 Ros Graecum est, quod illi *δρόσος* dicunt. Alii putant ros
 10 dictum quia rarus est, et non spissus ut pluvia. Nebula inde
 dicta, unde et nubila, ab obnubendo scilicet, hoc est operiendo,
 terram, sive quod nubes volans faciat. Exhalant enim valles
 humidae nebulas et fiunt nubes; inde nubilum, inde nives. 5
 Nebulae autem ima petunt cum serenitas est; summa, cum
 11 nubilum. Caligo umbra est de spissitudine aeris effecta. Et
 12 dicta caligo quod maxime aeris calore gignatur. Tenebrae di-
 cuntur quod teneant umbras. Nihil autem sunt tenebrae, sed
 ipsa lucis absentia tenebrae dicuntur; sicut silentium non aliqua 10
 res est, sed ubi sonus non est, silentium dicitur; sic tenebrae
 13 non aliquid sunt, sed ubi lux non est, tenebrae dicuntur. Vm-
 bra est aer carens solem. Dicta autem quod fiat cum solis obi-
 cimus radiis. Est autem mobilis et incerta, et ex solis circuitu
 et ex motu ventorum. Namque quotiens movetur in sole, 15
 nobiscum movere videtur; quia ubi quoque loco a radiis solis
 obstitimus, perinde lumen illi auferimus. Sic et ingredi nobis-
 14 cum umbra et gestus nostros videtur imitari. Lux, ipsa sub-
 stantia; lumen, quod a luce manat, id est candor lucis: sed
 hoc confundunt auctores. 20

- XI DE VENTIS. Ventus [est] aer commotus et agitatus, et
 pro diversis partibus caeli nomina diversa sortitus. Dictus
 autem ventus quod sit vehemens et violentus. Vis enim eius
 tanta est ut non solum saxa et arbores evellat, sed etiam
 2 caelum terramque conturbet, maria commoveat. Ventorum 25
 quattuor principales spiritus sunt. Quorum primus ab oriente
 Subsolanus, a meridie Auster, ab occidente Favonius, a se-
 ptentrione eiusdem nominis ventus adspirat; habentes geminos

1 diciunt C¹ 2 quod rarum est et non spissum K *Phill.* ut est
 pl. B inde om. B 5 nive K 6 s. cum nubilo K: nubilum s. B
 8 quod] quia C colore T gignantur B: densatur K *Phill.*: gigni-
 tur C 9 umbram K sed et ip. C¹ 10 luce abs. B 11 sic et ten.
 K 12 Ombra *Isid.*? 13 autem om. C obicitur BC 16 nubis
 cum movere B: nubes (nubes) commovere K *Phill.*: nobis commoveri C
 ibi B¹ K *Phill.* quoquo B a om. T 17 abstitimus C il. lu. T
 19 lu. quia B: luminum quod K 20 hec K 21 est hab. CT: om. B¹ K
 22 sortitur C: sortitis T 24 vellat BC¹ 25 terram C 28 venti
 adsp. K habens B

hinc inde ventorum spiritus. Subsolanus a latere dextro Vul- 3
turnum habet, a laevo Eurum : Auster a dextris Euroaustum,
a sinistris Austroafricum : Favonius a parte dextra Africum, a
laeva Corum : porro Septentrio a dextris Circium, a sinistris
5 Aquilonem. Hi duodecim venti mundi globum flatibus cir-
cumagunt. Quorum nomina propriis causis signata sunt : nam 4
Subsolanus vocatus eo quod sub ortu solis nascatur ; Eurus eo
quod ab ἤω fluat, id est ab oriente ; est enim coniunctus
Subsolano ; Vulturnus, quod alte tonat. De quo Lucretius 5
10 (5, 745) :

Altitonans Vulturnus et Auster fulmine pollens ;

Auster ab auriendo aquas vocatus, unde et crassum aerem 6
facit et nubila nutrit. Hic Graece νότος appellatur, propter
quod interdum corrumpat aerem. Nam pestilentiam, quae
15 ex corrupto aere nascitur, Auster flans in reliquas regiones
transmittit ; sed sicut Auster pestilentiam gignit, sic Aquilo
repellit. Euroauster dictus quod ex una parte habeat Eurum,
ex altera Austrum. Austroafricus, quod iunctus sit hinc et 7
inde Austro et Africo. Ipse et Libonotus, quod sit ei Libs
20 hinc et inde Notus. [Favonius nuncupatus eo quod foveat 8
fruges ac flores. Hic Graece Zephyrus, quia plerumque vere
flat ; unde est illud (Virg. Georg. 1, 44) :

Et Zephyro putris se gleba resolvit.]

Zephyrus Graeco nomine appellatus eo quod flores et germina
25 eius flatu vivificentur. Hic Latine Favonius dicitur propter
quod foveat quae nascuntur. Austro autem flores solvuntur,
a Zephyro fiunt. Africus a propria regione vocatus ; in Africa 9
enim initium flandi sumit. Corus est qui ab occidente aestivo 10

3 Fav. . . . Afr. om. C¹ dex. par. B 4 Corum] eorum B
Aquil. a sin. B 6 cau.] ex cau. BC : pro cau. K : om. T signa
B¹ 8 ἤω (vel ἠοῖ)] eo codd. (etiam OX Phill.) : Eoo dett. fluat
B¹ K Phill. O : flat TX est or. K Phill. 9 quod] quia B 11 ful-
mineo T terrens K (teste Kleinio) (non N) 13 facit] habet B
propt. int. T 16 pestilentias gig. K 18 ab alt. K Aust. eo qu.
T 19 ipse Lib. K ei libs] elips BKO : lips X 20 Fav. . . .
resolvit hab. CT : om. BK 21 hinc T zaffirus T : fort. scribend.
zeverus aut zeferus (aliter Sadée, p. 24) 27 Africas C¹

- flat. Et vocatus Corus quod ipse ventorum circulum claudat, et quasi chorum faciat. Hic antea Caurus dictus, quem plerique Argesten dicunt, non ut imprudens vulgus Agrestem.
- 11 Septentrio dictus eo quod circulo septem stellarum consurgit,
 12 quae vertente se mundo resupinato capite ferri videntur. Cir- 5
 cius dictus eo quod Coro sit iunctus. Hunc Hispani Gallicum vocant, propter quod eis a parte Galliciae flat. Aquilo dictus
 13 eo quod aquas stringat et nubes dissipet; est enim gelidus ventus et siccus. Idem et Boreas, quia ab Hyperboreis montibus flat; inde enim origo eiusdem venti est; unde et frigidus 10
 est. Natura enim omnium septentrionalium ventorum frigida
 14 et sicca est, australium humida et calida. Ex omnibus autem
 15 ventis duo cardinales sunt: Septentrio et Auster. Etesiae autem flabra Aquilonis sunt, quibus nomen inditum est quod certo anni tempore flatus agere incipiunt; ἐνιαντὸς enim Graece, 15
 annus Latine dicitur. Haec autem cursum rectum a Borea in
 16 Aegyptum ferunt, quibus Auster contrarius est. Duo sunt autem extra hos ubique spiritus magis quam venti: aura et
 17 altanus. Aura ab aere dicta, quasi aerea, quod lenis sit motus aeris. Agitatus enim aer auram facit; unde et Lucretius (5,503): 20
 Aerias auras.
- 18 Altanus, qui in pelago est, per derivationem ab alto, id est mari, vocatus. Nam alter est flatus in ripis quem diximus
 19 auram; nam aura terrae est. Turbo est volubilitas ventorum; et turbo dictus a terra, quotiens ventus consurgit et terram in 25
 20 circuitum mittit. Tempestas aut pro tempore dicitur, sicut ubique historiographi solent, dum dicunt, 'ea tempestate'; aut ab statu caeli, quia magnitudine sui multis diebus oritur. Verno autem et autumnali tempore quam maximae fiunt tempestates, quando nec plena est aestas, nec plena 30

4 qu. a circ. *T* circulos *K* surgit *K* 5 vertentes se *K*
 ferre *K* 8 dissepit *K* 9 boreus *CKT* qui ab *B* 10 eius
 inventa est *K* 12 sicca aust. *K* autem *om.* *T* 15 certus *K*
 enim *om.* *T* 17 au. sunt *B* 19 abaera *T* 24 t. esse *B*: terra
 est *T* volubitas *T* 25 dictus *om.* *K* (*non Phill.*) surgit *K*
 26 Temp. autem *T Phill.* 28 aut sub sta. *C*¹ multos *T*: certis *K*
Phill. 29 quam maxime *CT*: maxime *K Phill.* 30 te. fi. *B* pl.
 aestas *K*

hiems; unde et medium et confine utriusque temporis ex
coniunctione aerum contrariorum efficiuntur tempestates.
Fragor a fractarum rerum nominatus est sonitu, quia sicca **21**
quaeque et arida facile frangit. Procella ab eo quod percellat, **22**
5 id est percutiat et evellat; est enim vis venti cum pluvia. Pro-
cellae enim aut de fulminibus, aut de ventis fiunt. Nihil autem
velocius ventis; unde et propter celeritatem tam ventos quam
fulmina alata fingunt poetae, ut (Virg. Aen. 8, 430):

Alitis Austri.

10 DE AQVIS. Aqua dicta quod superficies eius aequalis sit; **XII**
hinc et aequor appellatum, quia aequaliter sursum est. Duo **2**
autem validissima vitae humanae elementa ignis et aqua; unde
graviter damnantur quibus ignis et aqua interdicitur. Aquarum **3**
elementum ceteris omnibus imperat. Aquae enim caelum
15 temperant, terram fecundant, aerem exhalationibus suis incor-
porant, scandunt in sublime et caelum sibi vindicant. Quid
enim mirabilius aquis in caelo stantibus? Parum sit in tantam **4**
pervenisse altitudinem; rapiunt et secum piscium examina;
effusae omnium in terra nascentium causa fiunt. Fruges gig-
20 nunt, arbores, frutices herbasque produnt, sordes detergunt,
peccata abluunt, potum cunctis animantibus tribuunt.

DE DIVERSITATE AQVARVM. Aquarum naturae diversitas **XIII**
multa est: aliae enim salis, aliae nitri, aliae aluminis, aliae
sulphuris, aliae bituminis, aliae curam morborum adhibentes.

1 un. med. *T* utrisque *C* un. med. et conf. utr. temp. ex coni.
rerum contrariarum efficit temp. *Servius ad Georg.* 1, 311 **2** coniunct.]
condicione *K Phill.* aerum *ex earum B* **3** fractorum *B¹T*
est] a *K* quia] quod *B*: quae *C¹* **5** vis] unius *B¹KO Phill.*
6 de fluminibus aut de montibus *Serv. ad Aen.* 5, 772 nihil... ventis
om. T autem] enim *C* **7** velocitatem *K Phill.* **8** flumina *BTC*
pingunt *K* **9** alatis *K Phill.* *Sequitur figura ventorum, superscripto*
DVODECIM VENTI. MVNDI ROTA CIRCVM DAT, in T **11** quia] quod *C*
12 au. sunt val. *K* igne *K* un. et gr. *K* **14** aqua en. c. tem-
perat t. fecundat *T* **15** aerem... incorp. *om. C¹* **16** ascendunt *T*
17 mirabilis *C¹* Parvum sit *C*: Quarum si *K* **18** pervenisset *K*
et] eo *Plin. N. H.* 31, 2 exagmina *C¹*: exanima *T* **19** causae *K¹*
frug. producunt *B*: flores gignuntur *K*: *om. T¹* **20** frut.] fruges *K*
producunt *BC* **22** *Hoc capitulum edidit Rich. Gropius (Weilburg. 1889),*
pluribus collatis codicibus natura *K*

2 Nam iuxta Romam Albulae aquae vulneribus medentur. In Italia fons Ciceronis oculorum vulnera curat. In Aethiopia lacus est quo perfusa corpora velut oleo nitescunt. Zamae fons in Africa canoras voces facit. Ex Clitorio lacu Italiae qui 5 biberint vini taedium habent. In Chio insula fontem esse quo hebetes fiant. In Boeotia duo fontes; alter memoriam, alter oblivionem adfert. Cyzici fons amorem Veneris tollit. Boeotiae lacus furialis est, de quo qui biberit ardore libidinis exardescit. In Campania sunt aquae quae sterilitatem feminarum et viro- 10 rum insaniam abolere dicuntur. In Aethiopiae fonte Rubro qui biberit lymphaticus fit. Leinus fons Arcadiae abortus fieri non patitur. In Sicilia fontes sunt duo, quorum unus sterilem fecundat, alter fecundam sterilem facit. In Thessalia duo sunt flumina: ex uno bibentes oves nigras fieri, ex altero albas, ex 15 utroque varias. Clitumnus lacus in Umbria maximos boves gignit. Reatinis paludis aquis iumentorum ungulas indurari. In Asphaltite lacu Iudaeae nihil mergi potest, quidquid animam 7 habet. In Indis Siden vocari stagnum, in quo nihil innatat, sed omnia merguntur. At contra in Africae lacu Apuscidamo omnia fluitant, nihil mergitur. Marsidae fons in Phrygia saxa 20 egerit. In Achaia aqua profluit e saxis Styx appellata, quae ilico potata interficit. Gelonium stagnum Siciliae tetro odore abigit proximantes. Fons est in Africa circa templum Ammonis, qui humoris nexibus humum stringit: favillas etiam in cespitem solidat. Fons Iob in Idumaea quater in anno colorem mutare 25 dicitur: id est pulverulentum, sanguineum, viridem et limp- dum; ternis mensibus in anno tenens ex his unum colorem.

1 metentur K 3 olivo T 5 Chio] Cea *Plin. N. H.* 31, 15
6 fiunt C duos K 7 adferat K: afferet U humorem K et
Boe. C 9 stelitatem T vivorum B¹ 11 Lethinus C: Lethnus
BT: Lethanus K 13 tessalonia K 15 utraque C 16 in-
durare BK 18 vocare B: vocatur K 19 Africae] alce BCK *Mon.* (et
Isid.): alche T Apusc.] per porcidamum *codd.* (posc- *Mon.*) 20 in-
mergitur K 21 geret T: gerit BCK profl. exaxis K quia B:
quod CT 22 siliciae C tet. ordine adfcit C¹ 24 nixibus B
humum] limum K 25 solitat K quater] qui ter B 26 pulberen-
tum T videm limp. B¹ 27 ex his un. col. om. KOP

In Trogodytis lacus est ; ter [in] die fit amarus et deinde 9
 totiens dulcis. Fons Siloa ad radicem montis Sion non iugibus
 aquis, sed in certis horis diebusque ebullit. In Iudaea quon-
 dam rivus sabbatis omnibus siccabatur. In Sardinia fontes 10
 5 calidi oculis medentur, fures arguunt ; nam caecitate detegitur
 eorum facinus. In Epiro esse fontem in quo faces extinguuntur
 accensae et accenduntur extinctae. Apud Garamantes fontem
 esse ita algentem die ut non bibatur, ita ardentem nocte ut non
 tangatur. Iam vero in multis locis aquae manant perpetim 11
 10 ferventes, tanta vi ut balnea calefaciant. Quaedam enim terrae
 sunt quae multum sulphuris et aluminis habent. Itaque cum
 per venas calentes aqua frigida venit, vicino sulphuris calore
 contacta excandescit, nec talis ab origine effluit, sed permutatur
 dum venit. Sulphur enim alumenque secum ferunt aquae ;
 15 utramque materiam igne plenam minimisque motibus incale-
 scentem.

DE MARI. Mare est aquarum generalis collectio. Omnis XIV
 enim congregatio aquarum, sive salsae sint sive dulces, abusive
 maria nuncupantur, iuxta illud (Genes. I, 10) : 'Et congrega-
 20 tiones aquarum vocavit maria.' Proprie autem mare appel-
 latum eo quod aquae eius amarae sint. Aequor autem vocatum 2
 quia aequaliter sursum est ; et quamvis aquae fluctuantes velut
 montes erigantur, sedatis rursus tempestatibus adaequantur.
 Altitudo enim maris diversa est, indiscreta tamen dorsi eius
 25 aequalitas. Ideo autem mare incrementum non capere, cum 3
 omnia flumina, omnes fontes recipiat, haec causa est : partim
 quod influentes undas ipsa magnitudo eius non sentiat : deinde,
 quod amara aqua dulce fluentum consumat ; vel quod ipsae
 nubes multum aquarum ad se attrahant ; sive quod illum

I trogoditis BCT: trocoditis K in hab. BKT: om. C 3 diebus
 eb. K 4 omnibus om. B¹ 7 accensa K 8 bibatur . . . ut non
 om. C¹ 9 tangantur C¹ manent C¹ 11 sulph.] fulgoris B
 12 vicinus B sulph.] fulgoris B 13 scandescit T: caliscit KOP:
 candescit B fluit K 14 sulphur] flumen B secum] sexum
 F: om. B 15 mirisque KOP 18 congr.] generatio B salsi K
 21 aqua K 22 rursum CK 25 non om. B¹ 26 omnesque fon. K
 27 magn.] multitudo K 28 quia am. K fluentem C¹ consummat
 K 29 trahant C illum BT¹ ut vid.: illud KT² ut vid.: illam C

partim auferant venti, partim sol exsiccet; postremum, quod per occulta quaedam terrae foramina percolatus, et ad caput amnium fontesque revolutus recurrat. Maris autem certum (non) esse colorem, sed pro qualitate ventorum mutari; nam modo flavum est, modo lutulentum, modo atrum.

- XV DE OCEANO. Oceanum Graeci et Latini ideo nominant eo quod in circuli modum ambiat orbem. [Sive a celeritate, eo quod ocus currat.] Item quia ut caelum purpureo colore nitet: oceanus quasi *κυάνεος*. Iste est qui oras terrarum amplectitur, alternisque aestibus accedit atque recedit; respirantibus enim in profundum ventis aut revomit maria, aut resorbet.
- 2 Quique a proximis regionibus diversa vocabula sumpsit: ut Gallicus, Germanicus, Scythicus, Caspius, Hyrcanus, Atlanticus, Gaditanus. Nam Gaditanum fretum a Gadibus dictum, ubi primum ab Oceano maris Magni limen aperitur; unde et Hercules cum Gadibus pervenisset, columnas ibi posuit, sperans illic esse orbis terrarum finem.

- XVI DE MEDITERRANEO MARI. Mare Magnum est quod ab occasu ex Oceano fluit et in meridiem vergit, deinde ad septentrionem tendit; quod inde magnum appellatur quia cetera maria in comparatione eius minora sunt. Iste est et Mediterraneus, quia per mediam terram usque ad orientem perfunditur,
- 2 tur, Europam et Africam Asiamque disterrminans. Cuius primae partis sinus, qui in Hispaniis perfunditur, Ibericus et Balearicus appellatur. Deinde Gallicus, qui Narbonensem provinciam adluit. Mox Ligusticus, qui iuxta Genuam urbem est proximus. Post haec Tyrrhenus, qui Italiam adtingit; quem Graeci Ionium, Itali Inferum vocant. Inde Siculus, qui a Sicilia usque ad Cretam vadit. Deinde Creticus, qui in Pamphyliam et Aegy-

1 exsiccat postr. *K*: exs. et postr. *T* 3 incertum *C*: certum non dett. (*cum Serv. ad Aen.* 5, 2) 5 luculentum *B* 6 Oc. et Gr. et *CT*
 7 in *om.* *K* sive a cel. . . curr. hab. *TUX*: *om.* *BCKO* 8 ut
om. *B* 10 alternis aest. *KO*: abternisque aest. *T*: alternis cladibus *B*:
 ab alternisque aest. *X* 11 profundis *K* revomet *KTU*: removel
BC¹T resolvit *K*: resolvit *B* 16 volumnas *K* sibi *C¹* potuit
B 17 orbem *K* finem *om.* *T* 18 est *om.* *K* 19 ex] in *K*
 21 istud *C* mediterraeus *C¹* 23 As. africanque *B* 24 qui *om.* *K*
 hispaniam *K* 26 adluit *B* ante corr. proximus *ex* positus *K*

ptum pertendit. Deinde Hellespontus, qui in septentrionem 3
 retorquens, anfractibus magnis iuxta Graecias et Illyricum in
 angustias septem stadiorum stringitur; quo Xerses ponte
 navibus facto in Graeciam commeavit: ibi est Abydos. Inde
 5 diffusus aequore patenti rursus stringitur et facit Propontidem;
 qui mox in quingentos passus coartatur, fitque Bosphorus
 Thracius, quo Darius copias transportavit. Inde Ponticus 4
 sinus amplissimus a tergo Maeotidis paludibus; quod mare ex
 multitudine fluminum dulcius quam cetera, nebulosumque et
 10 brevius. Vnde et Pontum vocatum, quod sit pervius; atque
 eo praeter phocas et thynnos atque delphinos, alias beluas
 maiores non patitur. Sicut autem terra dum una sit, pro 5
 diversis locis variis appellatur vocabulis, ita et pro regionibus
 hoc mare magnum diversis nominibus nuncupatur: nam Iberi-
 15 cum et Asiaticum a provinciis dictum; ab insulis Balearicum,
 Siculum, Creticum, Cyprium, Aegeum, Carpatium. Nam inter
 Tenedum et Chium saxum est in mare potius quam insula,
 quod visentibus procul caprae simile creditur, quam Graeci
 αἰῶα nuncupant, unde et Aegeum mare est dictum; sic et
 20 Carpatium mare inter Aegyptum et Rhodum ab insula Car-
 pato illic posita. Agentibus Gallicum, Ausonium, Dalmatium, 6
 Ligusticum. Ab oppidis Argolicum, Corinthium, Tyrium,
 Adriaticum. Nam Adria quaedam civitas Illyrico mari proxima
 fuit, quae Adriatico mari nomen dedit. A positione caeli, ut 7
 25 Superum et Inferum; quod sit oriens superior, occidens inferior;
 est autem Tuscum et Adriaticum. A memoria regis, ut Ionium.
 Io quippe rex fuit Graeciae, unde [et] Iones Athenienses. Hoc
 mare et Tyrrhenum dictum, sive quod Tusciam adluit, id est
 Tyrrheniam, sive a Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare prae-

2 retroquens C	magnis] multis K	graeciam (gre-) BK
3 exerses K	5 rursum K	6 fitque] sicque B
quadrius T	transportabit T: transportabat K	7 que Dar. B:
paludis dett.	10 brevius (breb-) BCDFGT: pervium KNO	8 a tergo om. C
cum C	brevius B	11 bellas C ¹
B ¹	16 Aegeum om. T	13 et pro] e K
20 rodanum T	carpado K	15 asicum
24 no. ma. K	27 et hab. BC: om. KT	18 quod Grae. B
sive quia B	adluit B ante corr.	19 un. egeum C
		22 libusticum BCT
		ab] ob C
		28 dictum] dicitur T

cipitaverunt. Et sciendum Ionium sinum esse inmensum, ab Ionia usque ad Siciliam, et huius partes esse Adriaticum, Achaicum et Epiroticum. A moribus accolarum Euxinus, 8 Axenus ante appellatus. A casibus hominum qui deciderunt in mare, ut Hellespontum, Icarium, Myrteum. Nam Myrteum 5 mare dictum a Myrtili lapsu, quod illic ab Oenomaio praecipitatus sit. Icarus vero Cretensis, ut fabulae ferunt, altiora petens, pinnis solis calore solutis mari, in quo cecidit, nomen inposuit. Phrixus quoque cum Helle sorore sua fugiens insidias novercales conscendit navem signum arietis habentem, qua liberatus est. 10 Helles autem soror eius perpressa naufragium decidit in mare, 9 et mortua Hellesponti mari nomen dedit. Ab ordine fluenti Propontis. Nam dictum Propontum quia Pontum praevenit. Item et a transitu vel angustis meatibus boum Bosphorus. Aegyptius autem pelagus Asiae datur, Gallicus Europae, 15 Africus Libyae: his ut quaeque proxima sunt, venerunt in 10 partes. Pelagus autem est latitudo maris sine litore et portu, Graeco nomine ἀπὸ τοῦ πλαγίου, hoc est a latitudine, dictus; unde et plagia, eo quod sint inportuosa.

XVII DE SINIBVS MARIS. Sinus dicuntur maiores recessus maris, 20 ut in mari Magno Ionius, in Oceano Caspius, Indicus, Persicus, Arabicus, qui et mare Rubrum, qui Oceano adscribitur. 2 Rubrum autem mare vocatum eo quod sit roseis undis infectum; non tamen talem naturam habet qualem videtur ostendere, sed vicinis litoribus vitiatur gurgēs atque inficitur; 25 quia omnis terra, quae circumstat pelago, rubra est et sanguineo colori proxima. Ideoque inde minium acutissimum

1 sciend. est Ion. C 4 antea BT decederunt K: deciderint U:
 ceciderunt T 5 ut Hell. Icar. om. K 6 la. qui quod T pr. s.
 ab Oen. K 7 a. petentes C: alatiore ferens B 8 solutus T
 in mare quo K 11 percussa naufragio K decedit K 12 Helles-
 ponto dett. ded. nom. B 13 propontidis nam codd. 14 idem codd.
 vel] per T meatibus C¹ boum] locum T 15 egiptus T datus
 BK gallicus B 16 uti T prox. qu. B 17 partes partium
 Arev. (ex Solin. 23, 16) 20 Senibus K secessus B 22 et] ad
 K: et in C oceanum adscribet K 24 nat.] naturalem K 27 acu-
 tissimum T

excernitur, et alii colores quibus pictura variatur. Ergo cum 3
terra hanc habeat naturam, fluctibus subinde diluitur, et quid-
quid adesum est, in colorem cadit. Ob hoc etiam in his litori-
bus gemmae rubrae inveniuntur. Lapillus enim eiusmodi humo
5 involutus cum inter arenas attritus est, et terrae colorem habet
et maris. Hoc mare in duos sinus scinditur. Ex his, qui ab 4
oriente est, Persicus appellatur, quia ora illius Persae inhabitant.
Alter vero Arabicus dicitur, quod sit circa Arabiam.

DE AESTIBVS ET FRETIS. Aestus ad Oceanum pertinet, XVIII
0 fretus ad utrumque mare. Nam aestus est maris accessus vel
recessus, id est inquietudo; unde et aestuaria, per qua mare
vicissim tam accedit quam recedit. Fretum autem appellatum 2
quod ibi semper mare ferveat; nam fretum est angustum et quasi
fervens mare, ab undarum fervore nominatum, ut Gaditanum vel
5 Siculum; nam freta dicta Varro (L. L. 7, 22) ait quasi fervida,
id est ferventia, et motum fervoris habentia. Fretum Siciliae, 3
quod Rhegium dicitur, Sallustius tali ex causa vocari scribit
dicens (Hist. 4, 26) Italiae olim Siciliam coniunctam fuisse, et
dum esset una tellus, medium spatium aut per humilitatem
0 obrutum est aquis, aut per angustiam scissum. Et inde *Ῥήγιον*
nominatum, quia Graece abruptum hoc nomine nuncupatur.
Est autem artissimum trium milium spatio Siciliam ab Italia
dividens, fabulosis infame monstris, cuius hinc inde Scylla et
Charybdis ostenditur. Scyllam accolae saxum mari inminens 4
5 appellant, simile celebratae formae procul visentibus. Vnde
et monstruosam speciem fabulae illi dederunt, quasi formam
hominis capitibus caninis succinctam, quia conlisi ibi fluctus
latratus videntur exprimere. Charybdis dicta quod gurgitibus 5
occultis naves obsorbeat; est enim mare verticosum, et inde

1 excerpitur C picta B 2 sub. fluct. B et] e T 5 tritus
K habet maris K 7 quia] qui K 8 vero om. K 10 est om. C
11 aestuaria] est maria B quae BC: quam K 13 ma. sem. B
et angust. C¹ 16 Fretus K 17 vocare B 18 adiunctam K
20 obruptum T 21 greci K abruptum T¹: obruptum B 22 spa-
tium K Siciliam om. C¹ 25 videntibus C 26 il. nomen ded. B
27 cap. succ. can. quorum latr. conl. C¹ 28 videantur K 29 absor-
beat K et inde] proinde K

ibi laniata naufragia profundo emergunt. Ter autem in die erigit fluctus, et ter obsorbet; nam accipit aquas ut vomat, 6 vomit ut rursus accipiat. Syrtes sunt harenosa in mari loca. Syrtes autem Sallustius (Iug. 78, 3) a tractu vocari dicit, quod omnia ad se trahant, et adpropinquant vadoso mari haereant. Haec autem ad mare Aegyptium vicinae sunt, et pariter admiscuntur. Vada vero sunt per qua in mari vel in fluminibus homines vel animalia pedibus vadunt, quae Vergilius (Aen. 1, 111) brevia appellat, Graeci *βραχέα*.

XIX DE LACIS ET STAGNIS. Sunt autem et quaedam maria quae non miscuntur Oceani fluctibus aut mari Magno, et 2 dicuntur lacus et stagna. Lacus est receptaculum in quo aqua retinetur nec miscetur fluctibus, ut lacus Asphalti, ut lacus Benacus et Larius, et ceteri quos Graeci *λίμναι*, id est stagnos, vocant. Nam fontes labuntur in fluviis; flumina in freta discurrunt; lacus stat in loco nec profluit. Et dictus lacus 3 quasi aquae locus. Lacus Asphalti idem et mare Mortuum vocatum propter quod nihil gignit vivum, nihil recipit ex genere viventium. Nam neque pisces habet neque adsueta aquis et laetas mergendi usu patitur aves, sed et quaecumque viventia: mergenda temptaveris, quacumque arte demersa statim resiliunt, et quamvis vehementer inlisa confestim excutiuntur; sed neque ventis movetur resistente turbinibus bitumine, quo aqua omnis stagnatur, neque navigationis patiens est, quia omnia vita carentia in profundum merguntur, nec materiam ullam sustinet, 4 nisi quae bitumine inlustratur. Lucernam accensam ferunt supernatare, extincto demergi lumine. Hoc et mare Salinarum dicitur, sive lacus Asphalti, id est bituminis; et est in Iudaea inter Iericho et Zoaran. Longitudo eius usque ad Zoaras

2 absorbet <i>B</i>	3 rursum <i>C</i>	5 trahunt <i>K</i>	adpropinquante
<i>B</i> ¹ 6 haec] hoc <i>T</i>	7 maria <i>BKT</i>	vel in] et <i>K</i>	8 vel] et <i>K</i>
10 et <i>om.</i> <i>B</i> ¹	11 aut] ut <i>T</i>	14 <i>λίμναι</i>] limen <i>codd.</i>	15 fontes
<i>om.</i> <i>K</i> fluviis] fluminibus <i>T</i>	16 profluet <i>T</i> : fluit <i>K</i>	18 gign**it	
<i>T</i> recepit <i>K</i>	20 sed quaecumq. <i>T</i>	21 demissa <i>B</i>	23 resistentibus <i>K</i>
quo aqua <i>ex</i> qua oqua <i>T</i>	24 navigationi <i>T</i>	25 carenti	
<i>T</i> mergit <i>K</i>	26 quae] qui <i>K</i>	27 extinctam l. mergi <i>K</i> : extinctam dimergi flumine <i>B</i> ¹	

Arabiae dirigitur stadiis septingentis octuaginta ; latitudo
 stadiis centum quinquaginta usque ad viciniam Sodomorum.
 Lacus Tiberiadis ab oppido Tiberiadē vocatus, quod quondam 5
 Herodes in honorem Tiberii Caesaris condidit. Est autem in
 5 Iudaea omnibus lacis salubrior, et ad sanitatem corporum
 quodammodo efficacior. Circuit stadia . . . Genesar lacus 6
 amplissimus in Iudaea longitudine centum quadraginta extendi-
 tur stadiis, latitudine quadraginta diffunditur, crispantibus aquis,
 auram non ventis, sed de se ipso sibi excreans. Vnde et
 10 Genesar dicitur Graeco vocabulo, quasi generans sibi auram ;
 denique per diffusiora spatia lacus frequentibus auris spirantibus
 agitur ; unde et purior haustus eius, et ad potandum dulcis
 et habilis. Benacus lacus Italiae in Venetia, de quo fluvius 7
 nascitur Mincius ; qui lacus magnitudine sui tempestates imi-
 15 tatur marinas. Lucrinus et Avernus lacus Campaniae sunt. 8
 Lucrinus autem dictus quia olim propter copiam piscium
 vectigalia magna praestabat. Avernus autem lacus vocatus
 quod aves ibi supervolare non possent ; nam antea silvarum
 densitate sic ambiebatur ut exhalantis inde per angustias aquae
 20 sulphureae odor gravissimus supervolantes aves halitu suo
 necaret : quam rem Augustus Caesar intellegens, deiectis silvis
 ex pestilentibus amoena reddidit loca. Lacus autem idem et 9
 stagnus, ubi immensa aqua convenit. Nam dictus est stagnus
 ab eo quod illic aqua stet nec decurrat.

25 DE ABYSO. Abyssus profunditas est aquarum inpenetra- XX
 bilis, sive speluncae aquarum latentium, e quibus fontes et flu-
 mina procedunt ; vel quae occulte subter eunt, unde et abyssus
 dictus. Nam omnes aquae, sive torrentes, per occultas venas
 ad matricem abyssum revertuntur. Fluctus dicti quod flatibus 2
 30 fiant. Ventorum enim impulsu agitatae aquae fluctuant. Aqua

2 vicinia BT: vicina C: viniam K 3 quondam] quidam K
 4 honorem] opere K 6 quodamm.] quemadmodum B circuit
 stadia om. K (non N) 9 se om. K 12 un. eo pur. T 13 lacus bis
 T 17 vocatur BCK 18 possint BK nam et an. T 19 ex-
 halans Serv. ad Aen. 3, 442 20 av. alitu s. negari K 22 Locus K
 item C: om. T¹ 24 currat K 25 aqua inp. T 26 patentium K
 27 subter reunt T unde et . . . sive om. K 29 revertunt K
 30 fiat K agitante T

3 est stativa et sine motu aequalis. Vnda vero, eminens liquor qui semper in motu est. Lucretius (2, 151):

Aerias undas,

id est motus, et corpus illud quod refluctuat. Nam nec unda per se aqua est, sed aqua in motu quodam et agitatione, quasi
4 ab eundo et redeundo, unda vocata. Latex proprie liquor
5 fontis est; et dicta latex quod in venis terrae lateat. Gutta est quae stat, stilla, quae cadit. Hinc stillicidium, quasi stilla cadens. Stiria enim Graecum est, id est gutta: inde fit diminutivum, ut dicamus stilla: dum autem stat, aut
6 dum ceciderit, stilla est. Spuma dicta [est] ab eo quod spuatur; sordes enim sunt undarum; unde et mustum et ea quae coquuntur spuma purgantur. Hinc et sputum.

XXI DE FLUMINIBVS. Fluvius est perennis aquarum decursus, a fluendo perpetim dictus. Proprie autem flumen ipsa aqua, fluvius cursus aquae. Prius autem flumen quam fluvius, id est prior aqua quam decursus. Duo autem sunt fluminum genera: unum torrens, alterum vivum. De quo Vergilius (Aen. 2, 719):

Donec me flumine vivo
abluero.

2 Torrens est aqua veniens cum impetu. Dictus autem torrens quia pluvia crescit, siccitate torrescit, id est arescit. De quo Pacuvius (13):

Flammeo vapore torrens torret.

Cui Graeci ab hieme nomen dederunt, nos ab aestate; illi a
3 tempore quo succrescit, nos a tempore quo siccatur. Amnis fluvius est nemore ac frondibus redimitus, et ex ipsa amoenitate

1 Vndae K 2 qui om. K 3 varias C fundas K¹ 6 voc. est C
7 et om. C 8 hinc et st. K 9 cad. est C stria T¹ (cf. XVII. VIII. 5)
10 aut] vel C 11 quasi om. C¹ glutino K 12 Spuma] stilla B
est hab. CT: om. B¹K quod] quo T 13 estuatur K 14 coguntur K
15 perennem B¹ cursus K 17 cursus] cuius BK prius] prior
BCOTX 18 sunt au. B: sunt K 19 alter C: om. K 22 abluere
T 26 flammeo] flammoque T (non U) vap. te torrens torret M:
vaporem quod succrescit N (non OPDF) 29 est om. B

annis vocatus. Decursus proprie finis cursus, sive aquarum sit 4
 seu quarumlibet rerum. Rivi dicti quod deriventur ad inri-
 gandum, id est ad inducendum aquas in agris; nam inrigare
 inducere est. Gurgēs proprie locus altus in flumine. Puteus 5
 est locus defossus ex quo hauritur aqua, a potatione dictus.
 Fons caput est aquae nascentis, quasi aquas fundens. Quidam 6
 autem fluviorum propriis ex causis nomina acceperunt, ex quibus
 nonnulli notandi sunt qui in historiis celebres memorantur.
 Geon fluvius de Paradiso exiens atque universam Aethiopiam 7
 cingens, vocatus hoc nomine quod incremento suae exundatio-
 nis terram Aegypti inriget; γῆ enim Graece, Latine terram signi-
 ficat. Hic apud Aegyptios Nilus vocatur propter limum quem
 trahit, qui efficit fecunditatem; unde et Nilus dictus est, quasi
 νέαν ἰλύν: nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. Apparet au-
 tem in Nilide lacu, de quo in meridiem versus excipitur Aegypto,
 ubi Aquilonis flatibus percussus aquis retroluctantibus in-
 tumescit, et inundationem Aegypti facit. Ganges fluvius, quem 8
 Phison sancta Scriptura cognominat, exiens de Paradiso pergit
 ad Indiae regiones. Dictus autem Phison, id est caterva, quia
 decem fluminibus magnis sibi adiunctis inpletur et efficitur
 unus: Ganges autem vocatus a rege Gangaro Indiae. Fertur
 autem Nili modo exaltari, et super Orientis terras erumpere.
 Tigris fluvius Mesopotamiae de Paradiso exoriens et pergens 9
 contra Assyrios, et post multos circuitus in mare Mortuum
 influens. Vocatus autem hoc nomine propter velocitatem,
 instar bestiae tigris nimia pernecitate currentis. Euphrates 10
 fluvius Mesopotamiae de Paradiso exoriens, copiosissimus
 gemmis, qui per mediam Babyloniam influit. Hic a frugibus,
 vel ab ubertate nomen accepit, nam Hebraice Ephrata fertili-

1 vocatur T	Decurrens C ¹	3 nam rigare K	4 lacus BCT
5 lacus B ¹ C	auriatur C	6 est cap. K	8 mem.] nominantur K
9 a. versam terram Aeth. K		10 inundationis K	13 effecit K
15 Nilide] nilo C ¹	exc. in Aeg. C	16 percussus repressus	
(delet.) C	18 cognominatur C ¹ : commemorat K	21 vocatur C	
22 Nili] nilusqueline (delet.) nili K	modo] mo C ¹	exaltare BT:	
exalare K	terram T	26 tigris C ¹ : om. B ¹	currenti T
27 oriens C	28 hic frug. T ¹	29 accipit C	euphrata (-f-) cold.

- tas interpretatur: Mesopotamiam enim in quibusdam locis ita inrigat, sicut Nilus Alexandriam. Sallustius autem, auctor certissimus, asserit (Hist. 4, 77) Tigrim et Euphraten uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividuntur spatio medio relicto multorum milium; quae tamen terra, quae ab ipsis ambitur, Mesopotamia dicitur. Ex quo Hieronymus (sit. et nom. 202) animadvertit aliter de Paradisi fluminibus intellegendum. Indus fluvius orientis, qui Rubro mari accipitur. 12 Hystaspes fuit Medorum rex antiquissimus, ex quo amnis orientis nomen accepit, qui nunc Hydaspes dicitur. De quo Lucanus . . . Qui dum sit fluvius Persarum, dicitur tamen contra orientem decurrere. Araris fluvius orientis. De quo Vergilius (Ecl. I, 63):

Aut Ararim Parthus bibet.

- 14 Currit enim per Parthiam et Assyriam. Bactrus fluvius orientis a rege Bactro vocatus fertur; a quo et Bactriani et urbs eorum. 15 Choaspis Persarum fluvius, vocatus eorum lingua quod miram aquae dulcedinem habeat, adeo ut Persici reges quamdiu inter ripas Persidis fluit, sibi ex eo pocula vindicarunt. Ex hoc amne quidam Cydnum Ciliciae fluvium derivari existimant. Araxis amnis Armeniae, qui ab uno monte cum Euphrate diversis specubus oritur, dictus quod rapacitate cuncta prosternit. Vnde et cum Alexander eum transgredi vellet, ponte fabricato, tanta vi inundavit ut pontem dirueret. Hic brevibus intervallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in mare. 17 Fluvius Syriae qui vocatur Orontes iuxta Antiochiae

1 enim *KT*: etenim *BC* 2 autem *om. C* 5 spatio] stadio *K*
6 Mes. dic. *om. T* 7 aliter advertit *B*: animadvertit *K* de] in *K*
8 Inde *C*¹ quae *B* 9 Histaspes *T*: Staspes *BDU*: Stasper *C*¹:
Staspis *K*: Stapis *N* 10 idaspis *codd.* Lucani versus (3, 236 et 8,
227-8) *add. dett. (non DOUX)* 11 fluv. orientis Pers. *C* dicitur
*om. C*¹ 14 ut Arar. *T* araritus parta *K* 15 Parth. ad asiam *K*
18 quamd. . . sibi *om. C*¹ 19 Persidis] persicas *K* fluit] fuerunt
B vindicarint *dett.* 20 cignum *codd.* 21 diversa specie *BKT*:
in diversis specubus *C*: diversa specu *Schwarz* 22 prosternat *C*
24 inabundavit *T* 25 ac deinde *om. T* 26 mari Icam (§ 17) *KOP*:
maricam *N (non DFU) (ex mari cā, i. e. capitulum novum)* Or.] orientis
codd. (etiam FN: orientis DU)

muros decurrens, qui a solis ortu oriens non longe ab urbe
 mari conditur, quem de originis suae tractu Orontem veteres
 Latine appellavere. Cuius fluentis ex ipso impetu frigidioribus,
 et zephyris assidue ibi spirantibus tota civitas momentis prope
 5 omnibus refrigeratur. Iordanis Iudaeae fluvius, a duobus fon- 18
 tibus nominatus, quorum alter vocatur Ior, alter Dan. His
 igitur procul a se distantibus in unum alveum foederatis, Ior-
 danis deinceps appellatur. Nascitur autem sub Libano monte,
 et dividit Iudaeam et Arabiam; qui per multos circuitus iuxta
 10 Iericho in mare Mortuum influit. Eusis Caucaseis montibus 19
 fusus cum pluribus aliis in Eusinum se praecipitat mare; unde
 et nuncupatur. Cydnus amnis Ciliciae e Tauro monte progre- 20
 diens, miram aquarum habens suavitatem, et quia quidquid
 candidum est, 'cydnum' gentili lingua Syri dicunt. Vnde et
 15 anni huic nomen datum, quia tumet aestate, quando nives
 solvuntur; reliquis anni temporibus tenuis est et quietus.
 Hylas fluvius Asiae. Pactolus fluvius Asiae, harenas aureas 21
 trahens: de quo Vergilius (Aen. 10, 142):

Pactolusque inrigat auro.

20 Quem pro aurato fluore aliter Chrysorrhoam vocant. Hermus 22
 fluvius Asiae qui Smyrneos secatur campos, et ipse fluctibus
 aureis et harenis plenus; a quo et Smyrna vocata est. Maeand- 23
 er amnis Asiae flexuosus, qui recurrentibus ripis inter Cariam
 et Ioniam praecipitatur in sinum qui Miletum dividit et
 25 Prienen; Maeander autem vocatus quod sit flexuosus et num-
 quam currat rectus. De quo Ovidius (Met. 2, 246):

Curvis ludit Maeander in undis.

1 qui a] qua T urb. in mare C 2 conditum *codd.* or. s. ortu
 (*delet.*) tractatu C¹ orientem *codd.* (*vix recte*) 3 frigidioris T
 5 hominibus T 6 voc. alt. C his om. K 8 autem] enim T
 10 Vsis KO: Euxis X: Phasis (Fasis) *Arev.* (*ex Ambros. Hexaem.* 2, 3, 12),
vix tamen Isid. 11 Eusinum (*i. e.* Euxinum)] eusim C 12 Citnus
 B¹: Cignus CK siciliae K e] et B: a T 14 cithnum B: ci-
 gnum CK fort. inde et om. BK 15 anni] cigni K datum est C
 nive B 17 fluvius (*alt.*) om. K 20 aliter] alii K 22 et (*alt.*) om. K
 23 flexuosus et rec. K Cariam *Arev.* (*ex Solin.* 40, 8): asiam *codd.*
 25 prienam BCT: tricenam K 27 curvus B luet K

- 24 Tanus fuit rex Scytharum primus, a quo Tanais fertur fluvius nuncupatus, qui ex Riphaeis silvis veniens dirimit Europam ab Asia, inter duas mundi partes medius currens atque in Pontum
 25 fluens. Inachus Achaiae amnis Argolicos inrigans campos, quem rex Inachus a se nominavit, qui exordium Argivae gentis 5 primus dedit. Ibi et Erymanthus ab Erymantho monte de-
 26 missus. Padus Italiae fluvius a iugis Alpium fusus ex tribus fontibus oritur; ex quibus uni vocabulum est Padus, qui diffusus in modum stagni amnem sinu digerit; a quo et Padus est nuncupatus. Hic a Graecis Eridanus cognominatus, ab Eri- 10 dano Solis filio, quem Phaethontem dicunt; qui fulmine percussus in eodem fluvio deiectus est et extinctus. Augetur autem exortu Canis liquescentibus nivibus, et cum accessione triginta fluminum circa Ravennam in Adriaticum mare defertur.
 27 Tiberis Italiae fluvius a Tiberino rege Albanorum dicitur appella- 15 tus, qui in hunc fluvium cecidit, et de exitu suo nomen dedit. Nam antea Albula antiquum nomen a colore habuit, quod nivibus albus sit. Ipse est autem Tibris, qui et Tiberis; sed
 28 Tiberis in cotidiano sermone, Tibris in versu dicitur. Danubius Germaniae fluvius vocari fertur a nivium copia quibus 20 magis augetur. Iste est qui in Europa plus omnibus habet famam. Idem et Ister, quia dum per innumeras vadit gentes, mutat et nomen et maiores sibi ambiendo colligit vires. Oritur a Germanicis iugis et occidentalibus partibus barbarorum, pergens contra orientem: sexaginta in se fluvios recipit: septem 25
 29 ostiis in Pontum influit. Rhodanus Galliae fluvius ab oppido Rhodo cognominatus, quem coloni Rhodiorum locaverunt;

1 primus *om.* T 2 nuncupatus C¹ 5 rex *om.* K in achaia se
 B arcivae B: arivae T 6 dimissus CKT 8 uno voc. B:
 unum vocatum K defusus B 9 stagni] an padulis (*i. e.* paludis)?
 sinu] nisu K digerit] direxit C¹: dirigit *deff.* 10 nunc.] nominatus
 K cogn. est ab C 13 autem *om.* K Canis] solis B aque-
 scentibus K 14 circa *om.* K in atrico mari K differtur BK
 15 tiberiano C¹ Alb. *om.* B¹ 16 in *om.* T¹ cec. fluv. B 17 anti-
 quum] amnis K 18 est *om.* C¹ au. *om.* T au. et Tiberis (*delet.*)
 Tibr. qui Tib. K: au. tiberis qui et tibris C 20 nivium *om.* K 22 et
om. T¹ 24 a *om.* T germanis K iugis] burgis B¹ ut vid. KOX
 27 col. doriorum T¹ vocaverunt BC

qui rapido concitus cursu, Tyrrheni aequoris freta scindens, non modicum saepe navigantium facit periculum, dum inter se maris fluctus et amnis fluenta decertant. Rhenus a Rhodani 30 societate fertur vocatus, quoniam cum eodem ex una provincia oritur. Est autem Germaniae fluvius inter tres Europae maxi- 5 mos fluvios computatus, qui a iugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigit.

Iberus amnis, qui quondam totius Hispaniae nomen dedit. 31 Mineus fluvius Galliciae nomen a colore pigmenti sumpsit, qui 32 in eo plurimus invenitur. Durius a Graecis, quasi Doricus. 33 Tagum fluvium Cartago Hispaniae nuncupavit, ex qua ortus procedit; fluvius harenis auriferis copiosus, et ob hoc ceteris fluvii Hispaniarum praelatus. Baetus fluvius, qui et Baeticae 34 provinciae nomen dedit. De quo Martialis (12, 98, 1):

15 Baetis olivifera crinem redimite corona,
aurea qui nitidis vellera tingis aquis;
eo quod ibi lanae pulchro colore tinguntur. Baetis autem dictus eo quod humili solo decurrat: †bitin† enim Graeci humile vel mersum vocant. Quaedam autem flumina in diluvio 35 soluta mole terrarum praeclusa sunt, quaedam vero, quae non erant, abyssi tunc ruptis meatibus eruperunt.

DE DILUVIIS. Diluvium dictum quod aquarum clade XXII omnia quae inundaverit deleat. Primum diluvium extitit sub 2 Noe, quando hominum sceleribus offensus Omnipotens, toto orbe 25 contecto, deletis cunctis, unum spatium caeli fuit ac pelagi. Cuius indicium hactenus videmus in lapidibus quos in remotis montibus conchis et ostreis concretos, saepe etiam cavatos aquis visere solemus. Secundum diluvium fuit in 3

2 navigantibus *B* 4 quoniam] quod *C* eadem *T* 5 maximus
fluvius *T* 6 fluvios *om. K* 8 Iberius *B* 10 plurimum *K*: pluribus
T Dorius *CK* 12 fulvius *T* aurenis *B* 15 oliae (?ve) fera *T*:
olilibae fera *B*: olifera *C* crimen *BK*: cimen *T* coronam *codd.*
16 auream *BK* tingit *C* aquis *om. T* 18 bitin *BT*: betin *K*:
biten *C*: βαθύ vel βυθόν *Arev.* 19 humilem *B* 20 solita *B* per-
clusa *T* 21 tum *K* abruptis *C* eruerunt *K* 25 or. terrarum
con. *K* contento *K*: contacto *B*¹ unium *K* ac] et *C* 26 lap.]
paludibus *KNOP* (*non DFG*) 27 et et tostreis *T* 28 veserc *B*

Achaia Iacob patriarchae et Ogygi temporibus, qui Eleusinae
 4 conditor et rex fuit, nomenque loco et tempori dedit. Tertium
 diluvium in Thessalia Moysi vel Amphictyonis temporibus fuit,
 qui tertius post Cecropem regnavit. Cuius temporibus aqua-
 rum inluyies maiorem partem populorum Thessaliae absumpsit 5
 paucis per refugia montium liberatis, maxime in monte Par-
 naso; in cuius circuitu Deucalion tunc regno potiebatur, qui
 tunc ad se ratibus confugientes susceptos per gemina Parnasi
 iuga fovit et aluit. A quo propterea genus hominum Graeco-
 rum fabulae ex lapidibus reparatum ferunt ab eo propter 10
 5 hominum insitam cordis duritiam. Sed et flumina cum insolitis
 aucta imbribus ultra consuetudinem, vel diuturnitatem vel ma-
 gnitudinem, redundant multaque prosternunt, et ipsa diluvium
 dicuntur. Sciendum autem, flumina cum supra modum cre-
 scunt, non tantum ad praesens inferre damna, sed etiam et 15
 aliqua significare futura.

3 vel Amph.]	deucalion C ¹	5 part. mai. B	adsumsit KT
7 tunc om. K	10 ferunt] fuerunt C ¹	ab eo om. K	13 proster-
nant BK ¹	15 damna om. K	et ad al. K	

LIBER XIV

DE TERRA ET PARTIBVS

DE TERRA. Terra est in media mundi regione posita, I
omnibus partibus caeli in modum centri aequali intervallo
consistens; quae singulari numero totum orbem significat,
plurali vero singulas partes. Cuius nomina diversa dat ratio;
5 nam terra dicta a superiori parte, qua teritur; humus ab in-
feriori vel humida terra, ut sub mari; tellus autem, quia fructus
eius tollimus; haec et Ops dicta, eo quod opem fert frugibus;
eadem et arva, ab arando et colendo vocata. Proprie autem 2
terra ad distinctionem aquae arida nuncupatur, sicut Scriptura
10 ait (Genes. 1, 10): 'Quod vocaverit Deus terram aridam.'
Naturalis enim proprietas siccitas est terris; nam ut humida
sit, hoc aquarum affinitate sortitur. Cuius motum alii dicunt
ventum esse in concavis eius, qui motus eam movet. Sallu-
stius (Hist. 2, fr. 28): 'Venti per cava terrae citatu rupti aliquot
15 montes tumulique sedere.' Alii aquam dicunt genetalem in 3
terrīs moveri, et eas simul concutere, sicut vas, ut dicit Lucretius
(6, 555). Alii *σπογγοειδῆ* terram volunt, cuius plerumque latentes
ruinae superposita cuncta concutiunt. Terrae quoque hiatus
aut motu aquae inferioris fit, aut crebris tonitruis, aut de con-
20 cavis terrae erumpentibus ventis.

DE ORBE. Orbis a rotunditate circuli dictus, quia sicut rota II
est; unde brevis etiam rotella orbiculus appellatur. Vndique
enim Oceanus circumfluens eius in circulo ambit fines. Divisus

I pos. reg. B 4 cuius] cui C 5 ter.] regitur B¹ 6 quia] quod
K 7 dic. est eo K 8 eadam T et col. om. T 9 a di-
stinctione K aridae K 10 quod] quia B 11 siccitatis CT
est terra T 13 movit K 14 concava G citati BCDFKMNOP¹:
praecipitati (pre-) GTU: praecipitata X Mon. rupti . . . sedere om.
M: aliquot . . . sedere om. N 15 montes om. KOPC¹ (non Mon.)
tumilique O (non P): tumidique D (non FG Mon.) venti per cava t. pre-
cipitati rupti codd. Isidori de nat. rer. 46, 2 genetalem Arev. (ex Serv.
ad Georg. 2, 479): generalem codd. 16 ea sim. K 17 σπογγ.]
spungo idem C: sfungo (sp., etc.) eandem BKT volunt CT: vocant
BK pleraeque (-re-) CT 18 ru. ventis quorum motu sup. C¹
concutiuntur C¹ 19 aq. in inf. T 22 un. et brev. eti. K orbiculus
C¹ 23 ambit] habet K diversos K

- est autem trifarie : e quibus una pars Asia, altera Europa, tertia
 2 Africa nuncupatur. Quas tres partes orbis veteres non aequaliter
 dividerunt. Nam Asia a meridie per orientem usque ad
 septentrionem pervenit ; Europa vero a septentrione usque ad
 occidentem ; atque inde Africa ab occidente usque ad meri- 5
 3 diem. Vnde evidenter orbem dimidium duae tenent, Europa
 et Africa, alium vero dimidium sola Asia ; sed ideo istae duae
 partes factae sunt, quia inter utramque ab Oceano mare Ma-
 gnum ingreditur, quod eas intersecat. Quapropter si in duas
 partes orientis et occidentis orbem dividas, Asia erit in una, in 10
 altera vero Europa et Africa.
- III DE ASIA. Asia ex nomine cuiusdam mulieris est appellata,
 quae apud antiquos imperium tenuit orientis. Haec in tertia
 orbis parte disposita, ab oriente ortu solis, a meridie Oceano,
 ab occiduo nostro mare finitur, a septentrione Maeotide lacu 15
 et Tanai fluvio terminatur. Habet autem provincias multas et
 regiones, quarum breviter nomina et situs expediam, sumpto
 2 initio a Paradiso. Paradisus est locus in orientis partibus con-
 stitutus, cuius vocabulum ex Graeco in Latinum vertitur hortus :
 porro Hebraice Eden dicitur, quod in nostra lingua deliciae 20
 interpretatur. Quod utrumque iunctum facit hortum delicia-
 rum ; est enim omni genere ligni et pomiferarum arborum con-
 situs, habens etiam et lignum vitae : non ibi frigus, non aestus,
 3 sed perpetua aeris temperies. E cuius medio fons prorumpens
 totum nemus inrigat, dividiturque in quattuor nascentia flumina. 25
 Cuius loci post peccatum hominis aditus interclusus est ; septus
 est enim undique romphea flammea, id est muro igneo accin-
 4 ctus, ita ut eius cum caelo pene iungat incendium. Cherubin
 quoque, id est angelorum praesidium, arcendis spiritibus malis

2 Afr. quae et libia nu. C (non U) 3 dixerunt K 5 ab orientem K
 6 orb. medium K 7 ve. medium K 8 utraque KT 9 quod] qui
 BT quapr.] unde C 10 part. id est or. C in un. alt. T seq.
 figura orbis terrarum in CT 12 ex om. T¹ 21 interpretantur CT
 23 fr. nec aest. T 24 veris an aeris inc. T Hec huius med. T:
 Cuius med. Ovet. extr. : Per c. medium K 25 inrigans diviturque K
 (non Ovet. extr.) 26 sept. en. K 27 flamma T 28 cum om. K
 iungit K (non Ovet. extr.) incendio K 29 praesidio K

super rompheae flagrantiam ordinatum est, ut homines flammae,
 angelos vero malos angeli submoveant, ne cui carni vel spiritui
 transgressionis aditus Paradisi pateat. India vocata ab Indo 5
 flumine, quo ex parte occidentali clauditur. Haec a meridiano
 5 mari porrecta usque ad ortum Solis, et a septentrione usque ad
 montem Caucasum pervenit; habens gentes multas et oppida,
 insulam quoque Taprobanen gemmis et elephantis refertam,
 Chrysam et Argyren auro argentoque fecundas, Tilen quoque
 arboribus foliam numquam carentem. Habet et fluvios Gangen 6
 10 et Indum et Hypanem inlustrantes Indos. Terra Indiae Fa-
 vonii spiritu saluberrima in anno bis metit fruges: vice hiemis
 Etesias patitur. Gignit autem tincti coloris homines, elephantos
 ingentes, monoceron bestiam, psittacum avem, ebum quoque
 lignum, et cinnamum et piper et calamum aromaticum. Mittit 7
 15 et ebur, lapides quoque pretiosos: beryllos, chrysoprasos et
 adamantem, carbunculos, lychnites, margaritas et uniones,
 quibus nobilium feminarum ardet ambitio. Ibi sunt et montes
 aurei, quos adire propter dracones et gryphas et inmensorum
 hominum monstra impossibile est. Parthia ab Indiae finibus 8
 20 usque ad Mesopotamiam generaliter nominatur. Propter in-
 victam enim Parthorum virtutem et Assyria et reliquae proximae
 regiones in eius nomen transierunt. Sunt enim in ea Aracusia,
 Parthia, Assyria, Media et Persida, quae regiones invicem sibi
 coniunctae initium ab Indo flumine sumunt, Tigri clauduntur,
 25 locis montuosis et asperioribus sitae, habentes fluvios Hydaspem
 et Arbem. Sunt enim inter se finibus suis discretae, nomina
 a propriis auctoribus ita trahentes. Aracusia ab oppido suo 9

1 r. fraglantiam T: rompheae flagranti C	2 angelis subm. K
carnis T vel] ne cui C	3 paradisi C ¹
utilem codd. : utilen F	8 secundam C Tilen]
9 folia F: foliis C (non Ovet. extr.)	arenti-
bus C Hab. fluv. T	10 indum C: nidam (-an) BFKT Ovet. extr.
hipanem (ip-, -en) codd. (etiam Ovet. extr.)	prolustrantes C
11 bis	11 bis
in an. B	13 monoceron T
14 Mit. eb. C	15 lapis B ¹
byrillum chrisophrasum K	16 lignites codd.
18 adiri C	gry.]
ifas B ¹	21 vir. Par. CK
22 in ei. nom. transierunt T: ei. nom.	
traxerunt BCK i. e. Arachosia	24 resumunt K
26 enim] autem	
C (non Ovet. extr.) inter] a K	suis om. C discreti K
27 traen-	
tum T	

nuncupata. Parthiam Parthi ab Scythia venientes occupa-
 verunt, eamque ex suo nomine vocaverunt. Huius a meridie
 Rubrum mare est, a septentrione Hyrcanum salum, ab occidui
 solis plaga Media. Regna in ea decem et octo sunt, porrecta
 10 a Caspio litore usque ad terras Scytharum. Assyria vocata ab 5
 Assur filio Sem, qui eam regionem post diluvium primus in-
 coluit. Haec ab ortu Indiam, a meridie Mediam tangit, ab
 occiduo Tigrim, a septentrione montem Caucasum, ubi portae
 Caspiae sunt. In hac regione primus usus inventus est pur-
 purae, inde primum crinium et corporum unguenta venerunt et 10
 odores, quibus Romanorum atque Graecorum effluxit luxuria.
 11 Media et Persida a regibus Medo et Perso cognominatae, qui
 eas provincias bellando adgressi sunt. Ex quibus Media ab
 occasu transversa Parthia regna amplectitur, a septentrione
 Armenia circumdatur, ab ortu Caspios videt, a meridie Persi- 15
 dam. Huius terra Medicam arborem gignit, quam alia regio
 minime parturit. Sunt autem Mediae duae, maior et minor.
 12 Persida tendens ab ortu usque ad Indos, ab occasu Rubrum
 mare habet, ab aquilone vero Mediam tangit, ab austro Car-
 maniam, quae Persidae adnectitur, quibus est Susa oppidum 20
 nobilissimum. In Persida primum orta est ars magica, ad
 quam Nebroth gigans post confusionem linguarum abiit, ibique
 Persas ignem colere docuit. Nam omnes in illis partibus solem
 13 colunt, qui ipsorum lingua El dicitur. Mesopotamia Graecam
 etymologiam possidet, quod duobus fluviis ambiatur; nam ab 25
 oriente Tigrim habet, ab occiduo Euphraten. Incipit autem
 a septentrione inter montem Taurum et Caucasum; cuius a
 meridie sequitur Babylonia, deinde Chaldaea, novissime Arabia

1 nunc.] nominata *Ovet. extr.* : *om. K* scidia *C*¹ : india *K* (*non Ovet. extr.*) 2 huius] huic *C* 3 saltum *K* occiduo *BT* : -dua *CK* 4 so. *om. K* 9 in hanc regionem *BKT* 10 primum *om. C* 12 Medo] medio *B* cognominata *K* 15 videt *om. K* (*non Ovet. extr.*) mer. quidem Pers. *K* (*non Ovet. extr.*) 16 terram *CKT* 18 ab ort. solis *C* 19 Med.] meridiem *B* Carm.] armeniam *K* 20 persidi *C* 21 in perside (-dae) *TC* : in persa *K* 22 nemroth *B* 24 colent *C*¹ ips.] illorum *K* 25 possedit *K* ambitur *T* 26 habent ab occidente *K*

εὐδαίμων. Babyloniae regionis caput Babylon urbs est, a qua **14**
 et nuncupata, tam nobilis ut Chaldaea et Assyria et Mesopo-
 tamia in eius nomen aliquando transierint. Arabia appellata, **15**
 id est sacra; hoc enim significare interpretatur; eo quod sit
 5 regio turifera, odores creans: hinc eam Graeci εὐδαίμων, nostri
 beatam nominaverunt. In cuius saltibus et myrrha et cinna-
 mum provenit: ibi nascitur avis phoenix, sardonix gemma,
 et iris, molochites et paederota ibi invenitur. Ipsa est et Saba,
 appellata a filio Chus, qui nuncupatus est Saba. Haec autem
 0 angusto terrae tractu ad orientem versus ad Persicum sinum
 extenditur, cuius septentrionalia Chaldaea claudit, occasum
 sinus Arabicus. Syriam Syrus quidam perhibetur indigena a **16**
 suo vocabulo nuncupasse. Haec ab oriente fluvio Euphrate,
 ab occasu mari nostro et Aegypto terminatur, tangens a septen-
 5 trione Armeniam et Cappadociam, a meridie sinum Arabicum.
 Situs eius porrectus in inmensam longitudinem, in lato angustior.
 Habet autem in se provincias Commagenam, Phoeniciam et **17**
 Palaestinam, cuius pars est Iudaea absque Sarracenos et Naba-
 theos. Commagena prima provincia Syriae a vocabulo Com-
 magae urbis nuncupata, quae quondam ibi metropolis habe-
 0 batur. Huius est a septentrione Armenia, ab ortu Mesopotamia,
 a meridie Syria, ab occasu mare Magnum. Phoenix Cadmi **18**
 frater de Thebis Aegyptiorum in Syriam profectus apud Sidonem
 regnavit, eamque provinciam ex suo nomine Phoeniciam ap-
 5 pellavit. Ipsa est ubi est Tyrus, ad quem Esaias (23) loquitur.
 Habet autem ab oriente Arabiam, a meridie mare Rubrum.
 Palaestina provincia Philistim urbem metropolim habuit, quae **19**
 nunc dicitur Ascalon, ex qua civitate omnis circa eam regio
 Palaestina est nuncupata. Huius ab oriente mare Rubrum

1 εὐδ.] eodemon BC: eodomon T: eudemon est K regione T
 quo BC qu. nuncupatam nob. T 3 transierunt T 4 significat
 interpretatum C 5 hinc e.] hanc enim T eodemon BC: eudemon
 K: eodomon T 6 salt. mirram K 7 sardonix T 8 ibi] illic B
 est om. C 9 appellata om. K a fil.] alio K 11 clauditur K
 12 ind. suo B 14 nos. quo Aeg. K (non Ovet. extr.) 16 porr. inm.
 T: prolatus in inm. B 17 Comm. et Phoen. et C 18 pars] par K
 20 habeb.] vocabatur B 21 Armenia om. BK 24 provinciam om.
 K (non Ovet. extr.)

- occurrit, a meridiano latere Iudaea excipitur, a septentrionali
 plaga Tyrionum finibus clauditur, ab occasu Aegyptio limite
20 terminatur. Iudaea regio Palaestinae ex nomine Iudae appel-
 lata, ex cuius tribu reges habuit. Haec prius Chanaan dicta
 a filio Cham, sive a decem Chananaeorum gentibus, quibus
 expulsis eandem terram Iudaei possiderunt. Initium longitu-
 dinis eius a vico Arfa usque ad vicum Iuliadem porrigitur, in
 quo Iudaeorum pariter ac Tyrionum communis habitatio est.
 Latitudo autem eius a monte Libani usque ad Tiberiadis lacum
21 extenditur. In medio autem Iudaeae civitas Hierosolyma est,
 quasi umbilicus regionis totius. Terra variarum opum dives, fru-
 gibus fertilis, aquis inlustris, opima balsamis. Vnde secundum
 elementorum gratiam existimaverunt Iudaei eam promissam
 patribus terram fluentem mel et lac, cum hic illis Deus resur-
22 rectionis praerogativam polliceretur. Samaria regio Palaestinae
 ab oppido quodam nomen accepit qui vocabatur Samaria,
 civitas quondam regalis in Israel, quae nunc ab Augusti nomine
 Sebastia nuncupatur. Haec regio inter Iudaeam et Galilaeam
 media iacet, incipiens a vico cui nomen est Eleas, deficiens in
 terra Agrabath. Situs eius natura consimili nec ullo differens
23 a Iudaea. Galilaea regio Palaestinae vocata quod gignat can-
 didiores homines quam Palaestina. Haec autem duplex est,
 superior et inferior, sibi tamen conexae, Syriae et Phoeniciae
 adhaerentes. Terra earum opima et ferax et fructibus satis
24 fecunda. Pentapolis regio in confinio Arabiae et Palaestinae
 sita, dicta a quinque civitatibus inpiorum quae caelesti igne
 consumptae sunt. Terra amplius ab Hierosolymis olim uber-
 rima, nunc autem deserta atque exusta; nam pro scelere inco-
 larum de caelo descendit ignis, qui regionem illam in cineres
25 aeternos dissolvit. Cuius umbra quaedam et species in favillis

4 a fil. Cham dic. B 5 gentibus] regibus K (non Ovet. extr.) 7 a]
 e K ad vicum om. K 9 libano C 10 iudae B: iudaea T
 14 melle et lac T: lacte et melle BC resurrectionem K 16 quondam
 K nomine acc. T 19 nom. eius est C¹ 20 ei. et nat. K
 21 gignit K 22 palestinae C 23 superiorum et inferiorum K
 sibi] sive B: ubi K 24 terras K eorum T 26 dicta] de qua B¹
 28 scel. inpiorum incol. B

et arboribus ipsis etiam adhuc videtur. Nascuntur enim ibi
 poma virentia sub tanta specie maturitatis, ut edendi desiderium
 gignant: si carpas fatiscunt ac resolvuntur in cinerem, fumum-
 que exhalant quasi adhuc ardeant. Nabathea regio a Nabeth 26
 filio Ismael nuncupata. Iacet autem inter Iudaeam et Ara-
 biam, et surgens ab Euphrate in mare Rubrum porrigitur, et
 est pars Arabiae. Aegyptus, qui prius Aeria dicebatur, ab 27
 Aegypto Danai fratre postea ibi regnante nomen accepit. Haec
 ab oriente Syriae ac Rubro mari coniuncta, ab occasu Libyam
 habet, a septentrione mare Magnum, a meridie vero introrsus
 recedit, pertendens usque ad Aethiopas; regio caeli imbribus
 insueta et pluviarum ignara. Nilus solus eam circumfluens 28
 inrigat, et inundatione sua fecundat; unde et ferax frugibus
 multam partem terrarum frumento alit; ceterorum quoque
 negotiorum adeo copiosa ut impleat necessariis mercibus etiam
 orbem terrarum. Finis Aegypti Canopea a Canope Menelai
 gubernatore, sepulto in ea insula quae Libyae principium et
 ostium Nili facit. Seres oppidum orientis, a quo et genus 29
 Sericum et regio nuncupata [est]. Haec ab Scythico Oceano
 et mari Caspio ad Oceanum orientalem inflectitur, nobilibus
 frondibus fertilis, e quibus vellera decerpuntur, quae ceterarum
 gentium Seres ad usum vestium vendunt. Bactriae regionis 30
 proprius annis Bactros vocabulum dedit. Partes huius quae
 pone sunt Propanisi iugis ambiuntur, quae adversae sunt Indi
 fluvii fontibus terminantur; reliqua includit Ochus fluvius.
 Mittit Bactria fortissimos camelos numquam adterentes pedes.
 Scythia sicut et Gothia a Magog filio Iaphet fertur cognominata. 31

1 enim om. C 2 poma] longa K (non Ovet. extr.) ut ed.] utendi
 T 4 a nabath C 7 dic. postea aegyptus ab Aeg. Dan. fr. po. C
 11 aethiopias C: ethiopiam K 12 ins. pluv. T solus om. T ea
 ci. B 16 fin. Aeg. om. K (non Ovet. extr.) canopia B 17 qui
 codd. 18 genes B: gens CKT 19 est hab. CT: om. BK
 oceno T 20 et om. K ab oceano orientali K inplectitur (im-)
 KC nubilibus B 21 vellere C¹ discerpuntur K ceteris
 gentibus T 22 Bactria K regione C ante corr.: -ni K 23 bactrus
 CK 24 pone Arev. (ex Solin. 49, 2): pene T: planae BCK pro-
 panis BCFT Ovet. extr.: propansis K ambitur T

- Cuius terra olim ingens fuit ; nam ab oriente India, a septentrione per paludes Maeotides inter Danubium et Oceanum usque ad Germaniae fines porrigebatur. Postea vero minor effecta, a dextra orientis parte, qua Oceanus Sericus tenditur, usque ad mare Caspium, quod est ad occasum ; dehinc a meridie usque ad Caucasi iugum deducta est, cui subiacet Hyrcania ab occasu habens pariter gentes multas, propter terrarum infecunditatem late vagantes. Ex quibus quaedam agros incolunt, quaedam portentuosae ac truces carnibus humanis et eorum sanguine vivunt. Scythiae plures terrae sunt locupletes, inhabitabiles tamen plures ; nam dum in plerisque locis auro et gemmis affluent, gryphorum inmanitate accessus hominum rarus est. Smaragdis autem optimis haec patria est : cyaneus quoque lapis et crystallus purissimus Scythiae est. Habet et flumina magna
- 32 Moschorum, Phasiden atque Araxen. Hyrcania dicta a silva Hyrcana, quae Scythiae subiacet, habens ab oriente mare Caspium, a meridie Armeniam, a septentrione Albaniam, ab occasu Iberiam. Est autem silvis aspera, copiosa inmanibus feris, tigribus pantherisque et paradisi. De qua Vergilius (Aen. 4, 367) :
- Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
- 34 Albania a colore populi nuncupata, eo quod alba crine nascantur. Haec ab oriente sub mare Caspium surgens, per ora Oceani septentrionalis usque ad Maeotides paludes per deserta et inculta extenditur. Huic terrae canes ingentes sunt, tantaeque feritatis ut tauros premant, leones perimant. Armenia
- 35 nuncupata ab Armeno Iasonis Thessali comite, qui amisso rege Iasone collecta multitudine eius, quae passim vagabatur, Armeniam cepit, et ex suo nomine nuncupavit. Sita est autem inter

1 indiae (-ie) KC (pro India est ?) : India terminabatur Schwarz 3 us.
 ad Germ. om. T 4 quae T siricus BCT 5 ad meridiem CT
 6 cui] cuius BT 7 habentes BC pariter om. K 8 vacantes K
 10 vivant B¹ 12 affluunt BK gr. in inm. T hominis C
 13 cinaeus B¹ : cineus T 15 oscorum codd. hircanique K
 20 armorum T ub. ti.] tigribus ignes B 21 albo CT nascuntur
 K 22 mari caspio K ora om. K 23 septentrionis B
 24 ostenditur B tantae K 25 veritatis T¹ : severitates T²
 26 tessari BK 27 Ias. et coll. K : Iason et coll. B vacabatur K
 28 cep. ex T

Taurum et Caucasum a Cappadocia usque ad Caspium mare protensa, habens a septentrione Ceraunios montes, ex cuius collibus Tigris fluuius nascitur, et in cuius montibus arca post diluvium sedisse perhibetur. Duplex est autem Armenia, superior et inferior, sicut duae Pannoniae. Hiberia regio Asiae 36 est, prope Pontum Armeniae iuncta. In hac herbae tincturae utiles nascuntur. Cappadociam urbs propria nominavit. Haec 37 in capite Syriae sita ab oriente Armeniam tangit, ab occasu Asiam minorem, ab aquilone mare Cimmericum et Themiscyrios 10 campos, quos habuere Amazones; a meridie vero Taurum montem, cui subiacet Cilicia et Isauria usque ad Cilicium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum. Terra eius ante alias nutrix equorum. Halys amnis per eam fluit, qui quondam Lydiae regna disiunxit a Persis. Asia minor ab oriente Cap- 38 padocia cingitur, ab aliis partibus undique mare circumdatur; nam a septentrione pontum Euxinum habet, ab occasu Propontidem, a meridie Aegyptium mare. Habet provincias Bithyniam, Phrygiam, Galatiam, Lydiam, Cariam, Pamphyliam, Isauriam, Lyciam atque Ciliciam. Prima Asiae minoris Bithynia 39 in Ponti exordio ad partem solis orientis adversa Thraciae iacet, multis antea nominibus appellata. Nam prius Bebrycia dicta, deinde Mygdonia, mox a Bithyno rege Bithynia nuncupata. Ipsa est et maior Phrygia. Nicomedia urbs in ea est, ubi Hannibal fugiens veneni haustu animam exspiravit. Galatia dicta 40 a priscis Gallorum gentibus, a quibus extitit occupata. Nam Galli in auxilium a rege Bithyniae evocati, regnum cum eo parta victoria dividerunt, sicque deinde Graecis admixti primum Gallograeci, nunc ex antiquo Gallorum nomine Galatae dicuntur; et eorum regio Galatia nuncupatur. Phrygia dicta a Phrygia Eu- 41

2 extensa K e quibus collibus C: e quibus BK 4 autem om.
K 6 hanc C¹ 7 urbe K 10 Taurum om. K (non Ovet. extr.)
11 cilicum sin. B¹CT 12 expectant K 13 Hal.] alius K 17 egi-
ptum T: aegypti K 19 Prime T asia K 22 a Bith.] ambitino C¹
23 est mai. T est om. K 24 austi T (non Ovet. extr.) extuavit
Ovet. extr. 25 a quibus om. T 26 cum om. B¹ parta (c super t
scripta) K: parta corr. peracta B (non Ovet. extr.) 28 nunc] uno T
29 Eur.] esopi T

ropis filia. Haec et Dardania a Dardano Iovis filio dicta. De quo Homerus ait (cf. Il. 20, 215):

Quem primum genuit caelesti Iuppiter arce.

Hic enim profectus de Corytho civitate primus venit in Phrygiam. Est autem regio Troadi superiecta ab Aquilonis parte Galatae; a meridiana vicina est Lycaoniae; ab oriente Lydiae adhaeret; ab occidente Hellesponto mari terminatur. Huius regio Troia est, quam ex suo nomine appellavit Tros, Troianorum rex, Ganymedis pater. Duae sunt autem Phrygiae: maior et minor. Maior Phrygia Smyrnam habet, minor vero Ilium.

- 42, 43 Lycaonia . . . Cariam Hermus fluvius discernit a Phrygia. Lydia sedes antiqua regnorum, quam Pactoli unda extulit in divitias torrentibus aureis. Haec antea Maeonia dicebatur, quae dum pro brevitate duos fratres reges Lydum et Tyrrhenum ferre non posset, hinc ex sorte Tyrrhenus cum ingenti multitudine profectus loca Galliae occupavit, et Tyrrheniam nominavit. Lydia autem a Lydo regis fratre, qui in provincia remanserat, cognominata est. Coniungitur autem ab occidente minori Phrygiae, ab ortu Smyrnam urbem habet, quam Helles fluvius cingit; cuius campos Pactolus et Hermus circumfluunt, arenis aureis 44 ditissimi. Pamphylia. Isauria ex situ loci perhibetur cognominata, quod undique aperta aurarum flatibus pateat. Metro- 45 polim urbem Seleuciam habet. Cilicia a Cilice quodam nomen traxit, quem ortum Phoenice dicunt, antiquioremque Iove fuisse adserunt. Plurima iacet campis, recipiens ab occiduo Lyciam, a meridie mare Issicum, a tergo montis Tauri iuga. Hanc Cydnus amnis intersecat. Matrem urbium habet Tarsum. In ea et Corycus oppidum est, unde crocum plurimum et optimum

3 primum] prius C 4 Corytho] corinto (-tho) codd. 6 vic. et
Lyc. B 10 vero] autem C 11 a Phrygia] africa T 12 Pactoli]
pacto K 15 hinc om. T ex orte (-tae) corr. ex sorte CT: exortus K:
ex arte B 18 minoris BKT 19 Helles] meles C, recte 20 pactoli
K hermus T circumfluent C¹ aureus B 24 iovem C¹
25 ads.] dicunt T Lyc.] libiam K 26 Iss.] siccum B: persicum K
(non Ovet. extr.) 27 cignus codd. (etiam Ovet. extr.) tarsim BCT
in ea] eniam K 28 coriscos CK: -cus B (non Ovet. extr.) cocrum
C¹: coccum ut vid. T

venit, spiramine fragrantiori et colore plus aureo. Lycia nun- 46
 cupata quod ab oriente adiuncta Ciliciae sit. Nam habet ab
 ortu Ciliciam, ab occasu et meridie mare, a septentrione Cariam.
 Ibi est mons Chimaera, qui nocturnis aestibus ignem exhalat :
 5 sicut in Sicilia Aetna et Vesuvius in Campania.

DE EVROPA. Post Asiam ad Europam stilum vertendum. IV
 Europa quippe Agenoris regis Libyae filia fuit, quam Iovis ab
 Africa raptam Cretam advexit, et partem tertiam orbis ex eius
 nomine appellavit. Iste est autem Agenor Libyae filius, ex qua
 10 et Libya, id est Africa, fertur cognominata ; unde apparet prius
 Libyam accepisse vocabulum, postea Europam. Europa autem 2
 in tertiam partem orbis divisa incipit a flumine Tanai, descen-
 dens ad occasum per septentrionalem Oceanum usque in fines
 Hispaniae ; cuius pars orientalis et meridiana a Ponto con-
 15 surgens, tota mari Magno coniungitur, et in insulas Gades
 finitur. Prima Europae regio Scythia inferior, quae a Maeoti- 3
 dis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentrio-
 nalem usque ad Germaniam porrigitur ; quae terra generaliter
 propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbarica dicitur.
 20 Huius pars prima Alania est, quae ad Maeotidis paludes per-
 tingit ; post hanc Dacia, ubi et Gothia ; deinde Germania, ubi
 plurimam partem Suevi incoluerunt. Germania post Scythiam 4
 inferiorem a Danubio inter Rhenum fluvium Oceanumque con-
 clusa cingitur a septentrione et occasu Oceano, ab ortu vero
 25 Danubio, a meridie Rheno flumine dirimitur. Terra dives
 virum ac populis numerosis et inmanibus ; unde et propter

1 fragrantior BCT: fragrantior K plus] pulchrior K auro codd.
 Libia K 3 Cil.] libiam K occasum meridianum K 4 qui in
 noct. K 6 vertendum (bert-) BCKM: vertimus TU Ovet. extr.
 7 Agen. filius reg. fil. fu. B¹ quem C¹ ioves (-bes) T Ovet. extr.
 ab Afr.] abet frica T² 9 iste om. K (non Ovet. extr.) qua Lib. C
 10 Lib. . . . prius om. T un. et app. K 12 tertia BKT parte
 o. BT: parte mundi K: orbis C 13 ab occasu BCK in] ad K
 15 magna C¹ 16 a om. K 17 danaum K (non Ovet. extr.)
 19 inhabitatur T barbarica BCT: -ia K 20 meotides BT: -das
 CK 21 inde K (non Ovet. extr.) 23 in renum fluv. Oc. KN 24 et
 occasu . . . terra om. KNO (non DF) 26 virium BCDK (non U
 Ovet. extr.) unde et . . . dicta est etiam ante dives in KNO

fecunditatem gignendorum populorum Germania dicta est. Gignit aves Hyrcanias, quarum pinnae nocte perlucet; bisontes quoque feras et uros atque alces parturit. Mittit et gemmas, crystallum et sucinum, callaicum quoque viridem, et ceraunium candidum. Duae sunt autem Germaniae: superior
 5 iuxta septentrionalem Oceanum, inferior circa Rhenum. Provincias autem quas Danubius a Barbarico ad Mediterraneum mare secludit: prima est Moesia, a messium proventu vocata; unde et eam veteres Cereris horreum nuncupabant. Haec autem ab oriente ostiis Danubii iungitur, ab Euro vero Thraciae, 10 a meridie Macedoniae, ab occasu Histriae copulatur. Post Moesiam autem Pannonia est. Inde Noricus ager frigidus et parcius fructuosus. Post quem Raeticus frugibus ferax, qui
 6 excipit Galliam Belgicam. Thraciae Thiras Iaphet filius veniens nomen dedisse perhibetur: alii a saevitia incolarum 15 Thraciam appellatam dixerunt. Huic ab oriente Propontis et urbs Constantinopolis opposita est, a septentrione vero Ister obtenditur, a meridie vero Aegeo mari adhaeret, ab occasu Macedonia illi subiacet. Cuius regionem olim Bessorum populus Massagetae, Sarmatae, Scythae et aliae plurimae na- 20 tiones incoluerunt; ampla est enim, ideoque plurimas continuit gentes. Ebrum fluvium Thracia fundit, qui etiam gentes
 7 barbarorum plurimas tangit. Graecia a Graeco rege vocata, qui cunctam eam regionem regno incoluit. Sunt autem provinciae Graeciae septem: quarum prima ab occidente Dalma- 25 tia, inde Epirus, inde Hellas, inde Thessalia, inde Macedonia, inde Achaia, et duae in mari, Creta et Cyclades. Illyricus autem
 8 generaliter omnis Graecia. Dalmatia a Delmi maxima eiusdem

2 *pro Hercyn.* 3 bis. . . . part. *om.* T visontes BC¹ 4 gallaticum K 5 autem *om.* K 7 danuviis K 10 coniungitur B
 ab ero v. T: ab austro C¹ traciam K 11 macedonia K 13 partius
 B: partidus C¹ postquam T reticus *codd.* quia K 14 Traciae
 et iras K 17 ve. ostium Ist. C 18 vero *om.* K (*non Ovet. extr.*)
 adh. et ab occ. T 19 ad cuius C¹ bersorum p. B: dibersorum p.
 T²: diversi populi C 20 mesi getae BC: mesii gete T 21 ideo B
 23 rege *om.* B¹ 24 regnum K incoluit. Andronache (*ex -ce*) de
 pirro molossum genuit, a quo pars epiri molosia dicta est. Sunt autem C
 26 inde (*prim.*)] deinde CK elladas (ela-) *codd.* 27 cretae K
 28 omne K Gr. est BC: Gr. appellatur K

provinciae civitate traxisse nomen existimatur. Adhaeret autem
 ab oriente Macedoniae, a septentrione Moesiae, ab occasu
 Histria terminatur, a meridie vero Adriatico sinu clauditur.
 Epirus a Pyrrho Achilles filio cognominata. Cuius pars 9
 5 Chaonia, quae antea Molosia dicta est, a Moloso filio Pyrrhi
 quem de Andromacha habuit. Sed postquam occisus est
 Pyrrhus Orestis insidiis, Andromacham Helenus suscepit
 tenuitque regnum privigni qui successerat patri; a quo Mo-
 losia dicta est pars Epiri, quam Helenus postea a fratre
 10 Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse,
 Chaoniam nominavit, quasi ad solacium fratris extincti. Hellas
 dicta a rege Hellene, Deucalionis et Pyrrhae filio, a quo et prius
 Graeci Hellenes nuncupati sunt. Ipsa est et Attica terra Acte
 prius dicta. Nam Granus quidam Graeciae indigena fuit, ex
 5 cuius filia Attis nomine Attica terra vocata est. Haec inter
 Macedoniam et Achaiam media iacet, Arcadiae a septentrionali
 parte coniuncta. Ipsa est et vera Graecia, ubi fuit Athenae
 civitas, mater liberalium litterarum et philosophorum nutrix,
 qua nihil habuit Graecia clarius atque nobilius. In ea est et
 10 Marathonius campus opinione quondam proelii cruentissimus.
 Helladis autem duae sunt provinciae: Boeotia et Peloponnesus. II
 Boeotia autem dicta hac ex causa. Dum Cadmus Age-
 noris filius Europam sororem a Iove raptam ex praecepto geni-
 toris quaereret nec reperiret, patris iram formidans confirmato
 5 animo elegit exilium. Nam bovis forte conspectae secutus
 vestigia amplexus est sedem, ubi illa recubaverat, sicque locum

1 exist.] peribetur T adhaeret . . . clauditur om. T (non U)
 2 ab occidente B Moe.] asiae B 3 austria BK concluditur B
 seq. in U Illiria regio iuxta adriaticum mare in qua dardani sedes habent.
 Ipsa est et dardania a dardano rege cognominata, homines ex troiana
 prosapie in mores barbaros efferata 5 aonia K: colonia T ante C
 8 et tenuit quae reg. K quo om. K 10 aone K 11 aoniam K
 Elladas codd. 12 ellana (-no C) codd. pyrrhi K Deuc. . .
 Graeci om. B¹ 13 ellenes T: ellenius K atte KC¹ 14 Cranaus
 Hieron. chron. 15 est om. K 16 arcadia (-ch-) KT 17 est
 vera T athena C¹: -nas BKT 19 qua] quia BT 21 Elladas
 codd. 23 fil.] fluvius B sor. adiuberattam K 25 conspecta K
 26 sedem] sed est B

de nomine bovis Boeotiam nominavit; ubi et Thebas urbem construxit, in qua olim civilia bella detonuerunt, et ubi nati sunt Apollo et Hercules maior ille Thebanus. Eadem est Aonia vocata, a fonte quodam Apollini et Musis consecrato, qui in eadem Boeotia est. Peloponnensis secunda pars Hella-
 12 dis a Pelope regnata atque vocata. Thessalia a Thessalo rege cognominata, quae ad meridianam plagam Macedoniae coniuncta est, cuius a tergo Pieria est. Multa in Thessalia flumina [et civitates] et oppida, inter quae praecipue Thessalonica: ibi est et mons Parnasus quondam Apollini consecratus. Thessalia
 patria Achillis et origo Lapitharum fuit, de quibus fertur quod hi primo equos frenis domuerunt, unde et Centauri dicti sunt. In Thessalia primum solidi aurei facti sunt, domandorum quo-
 13 que equorum usus primum repertus est. Macedoniae in exordio ab Emathio rege Emathiae nomen erat, sed Macedo Deucalio-
 nis maternus nepos, postquam ibi accepit principatum, mutavit vocabulum Macedoniae a suo nomine dixit. Est autem confinis ab oriente Aegeo mari, a meridie Achaiae, ab occasu Dalmatiae, a septentrione Moesiae; patria Alexandri Magni, et regio aureis venis argentique opima. Lapidem quem pae-
 niten vocant ista gignit. Mons Olympus in ea est, qui excel-
 14 venti sentiantur. Achaia ab Achaeo rege et urbs et provincia appellata. Haec pene insula est; nam absque septentrionali parte, qua Macedoniae iungitur, undique septa est mari. Ab
 oriente enim habet Myrteum mare, ab Euro Creticum, a meri-
 die Ionium, ab Africo et occasu Cassiopas insulas, a sola

1 ub *K* 2 constr. qua *K* in qua . . . Thebanus *om. T* (cf. ad § 12)
 4 quadam *B*¹ 5 eadem] eam *K* Pel. vero *C* 6 regnata *BK*:
 rege regnata *C* 7 a meridiana plaga *T* 8 Pieria] paria *K* 9 et
 civ. hab. *BC*: *om. KT* quas *BCT* praecipua *K* post Thess.
add. (ex § 11) et thebas ubi olim . . . Thebanus T 10 est mons *K*
 11 athellis *corr. st- K* 12 primum *K* 13 quoque *om. K* (*non Ovet.*
extr.) 14 us. ibi *T*: usu *K* 14 Macedonia *BCK* 15 aemathia nom.
K: emacio nom. *B* 19 Moe.] asiae *B*¹ patriae *C*¹: patri *T*
 20 optima (opt-) *TBC* (*an recte?*) peanitem *B*: peaniten *C*: peane-
 tem *K*: paniten (-ein?) *T* 22 ut cac. *B*¹ 23 ab acerge ur. *T* urbe
*B*¹ 24 abs *K* 25 qua] quae *B* 26 crecum *B*: greco *K*

septentrionali parte Macedoniae vel Atticae terrae adiungitur. Huius caput est urbs Corinthus Graeciae decus. Inachus est Achaiae fluvius. Arcadia vero sinus Achaiae est, ut platani 15 folium inter Ionium et Aegeum mare exposita, quam Arcas, Iovis et Callisto filius, Pelasgis in dicionem redactis, ex suo nomine Arcadiam nuncupavit. Ipsa est et Sicyonia, a Sicyone rege, a quo et regnum Sicyoniorum est dictum. Habet autem Arcadia fluvium magnum Erimanthum ; asbeston quoque lapidem, qui semel accensus numquam extinguatur : candidissimae etiam merulae ibi nascuntur. Lacedaemonia . . . Pannonia ab Alpibus Appenni- 16 nis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur, regio viro fortis et solo laeta, duobus satis acribus fluviis, Dravo Savoque, vallata. Coniungitur autem cum Norico et Raetia ; habentes ab oriente Moesiam, ab Euro Istriam ; ab Africo vero Alpes Appenninos habent, ab occasu Galliam Belgicam, a septentrione Danubii fontem, vel limitem qui Germaniam Galliamque secernit. Istriam Ister amnis vocavit, qui eius terram influit. Ipse est 17 Danubius. Habet autem Istria a septentrione Pannoniam. Italia olim a Graecis populis occupata Magna Graecia appellata 18 est, deinde a regis nomine Saturnia ; mox et Latium dicta eo quod idem Saturnus a Iove sedibus suis pulsus ibi latuerit ; postremo ab Italo Siculorum rege ibi regnante Italia nuncupata est. Cuius situs longitudine amplius quam latitudine a Circio in Eurum extenditur, a meridie Tyrrheno mare, ab Aquilone Adriatico clauditur, ab occiduo Alpium iugis finitur, terra omnibus in rebus pulcherrima, soli fertilitate, pabuli ubertate gratissima. Habet lacus Benacum, Avernum atque 19

1 iungitur <i>T</i>	3 A. v. s. achaia est <i>C</i> : Archadias in acha est <i>K</i>	
(non <i>Ovet. extr.</i>)	platani <i>ex</i> platon <i>T</i>	4 iunonium <i>T</i>
(-ll-, -te) <i>BKT</i>	pelagis <i>T</i>	7 sicyoniorum <i>BCT</i>
(non <i>Ovet. extr.</i>)	8 abeston <i>codd.</i>	9 candidissimi <i>K</i>
10 alpius appinnis <i>T</i>	11 nuncupata <i>om.</i> <i>T</i>	virum <i>K</i> : vero <i>BC</i>
12 fluvius <i>C</i> ¹	samoque <i>C</i>	13 habens <i>K</i>
15 Belg. Gall. <i>C</i>	17 Istriam . . . habet autem <i>om.</i> <i>T</i> ¹	14 Moe.] isiam <i>B</i>
<i>C</i> huius <i>C</i>	est et Danu. <i>K</i>	18 istriam <i>T</i>
19 Gr. appellata <i>BCT Ovet. extr.</i> : Gr. nuncupata <i>KN</i>		pannonia <i>K</i>
long. <i>C</i>	25 calpium <i>T</i>	23 situs est
et r. <i>K</i>	fin. iug. <i>B</i>	26 hominibus in r. <i>B</i> : hom.

Lucrinum; fluvios Eridanum et Tiberim; et tepentes fontibus Baias. Gignit gemmas syrtitem, lyncurium et corallium; boam quoque serpentem, lyncem feram et Diomedias aves. Italia autem et Hispania idcirco Hesperiae dictae quod Graeci Hespero stella navigent et in Italia et in Hispania. Quae hac ratione discernuntur; aut enim Hesperiam solam dicis et significas Italiam, aut addis ultimam et significas Hispaniam, quia in occidentis est fine. Tuscia pars Italiae; Vmbria vero pars Tusciae. Tuscia autem a frequentia sacrorum et turis vocata, ἀπὸ τοῦ θυάζειν. Vmbria vero, historiae narrant, eo quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerit, et ob hoc Ὀμβρία Graece cognominata. Est enim in iugis Appennini montis sita, in parte Italiae iuxta meridiem. Etruria pars Italiae dicta quod eius fines tendebantur usque ad ripam Tiberis, quasi ἑτερούρια. Nam ἕτερον significat alterum, ὄρος finis vocatur. Romae enim fines antea unam tantum Tiberis ripam tenebant. Alii Etruriam dictam ab Etrusco principe putant. Item et Tyrrhenia a Tyrrheno Lydi fratre, qui ex sorte cum populi parte de Maeonia venit ad Italiam. Haec est et Tuscia; sed Tusciam dicere non debemus; quia nusquam legimus. Tuscia autem a frequentia sacrificii et turis dicta, ἀπὸ τοῦ θύσαι. Illic et aruspicinam dicunt esse repertam. Apulia [ubi Brundusium, quam Aetoli secuti Diomedem ducem condiderunt]. Campania [habet terras hieme

1 fonties *K*¹ 2 ligurium *B*¹*CT* 5 Hesp.] vespero *BKT* fort. recte 6 qu. duae hac *C* 7 Ital. . . significas *om.* *KOP* (non *N*) addis] atis *T*¹ (satis *T*²) *U*: adis *N*¹ quae . . . Hispaniam *om.* *Ovet. extr.* Hisp.] italiam *N* 8 quia] quae *K*: que *N* in *om.* *B* finis *B* 10 θυάζειν] τισιζω (et similia) *codd.* (etiam *Ovet. extr.*) Vmbriam *dett.* vero] autem *C* historia *B* 11 superfuerunt *C* 12 et *om.* *T* Ὀμβ.] umbria *CK*: imbria *B*; umbriam *T* cogn. est *Ct*: cognominatam *T* 13 sita *om.* *K* iux. mer. *om.* *B* 14 Etr. p. *It. om.* *B* *It. om.* *C*¹ 15 ἑτερούρια *Serv. ad Aen.* 11, 598; αἰτεροσοποι (*sim.*) *codd.* ἕτερον] αἰτερο (*sim.*) *codd.* 16 una t. *Ti.* ripa tenebat *C* 17 dictam *om.* *B* 18 idem *BKT* lidii *BCT*: libii *K* 19 exorte *T* populo *C*¹ 20 est *Tusc. T* 21 numquam *K* sacrificia *B* tur. et sacr. *K* 22 dic. est *CT*² ut vid. θύσαι] θυσε (ουσε, ευσε) *codd.* 23 ubi . . . cond. hab. *TU*: *om.* *BC*¹*DFKNO* *Ovet. extr.* 24 *Camp. om.* *C* habet . . . blandus hab. *TU* *Ovet. extr.*: *om.* *BDFKNOP*: in *C* post vero (§ 26) terra hieme atque aestate vernat sol . . . blandus habet *om.* *Ovet. extr.*

anni atque aestate vernantes. Sol ibi mitis, grata temperies,
 aer purus et blandus]. Gallia a candore populi nuncupata est ; 25
 γάλα enim Graece lac dicitur. Montes enim et rigor caeli ab
 ea parte solis ardorem excludunt, quo fit ut candor corporum
 non coloretur. Hanc ab oriente Alpium iuga tuentur, ab oc-
 casu Oceanus includit, a meridie praerupta Pyrenaei, a septen-
 trione Rheni fluenta atque Germania ; cuius initium Belgica,
 finis Aquitania est ; regio gleba uberi ac pabulosa et ad usum
 animantium apta, fluminibus quoque et fontibus rigua, perfusa
 duobus magnis Rheno et Rhodano fluviis. Belgis autem civi- 26
 tas est Galliae, a quo Belgica provincia dicta [est]. Cisalpina,
 quia citra Alpes. Transalpina, id est trans Alpes, contra
 septentrionem. Raetia vero, quod sit iuxta Rhenum. Aqi- 27
 tania autem ab obliquis aquis Ligeris fluminis appellata, qui ex
 plurima parte terminus eius est, eamque pene in orbem cingit.
 Hispania prius ab Ibero amne Iberia nuncupata, postea ab 28
 Hispalo Hispania cognominata est. Ipsa est et vera Hesperia,
 ab Hespero stella occidentali dicta. Sita est autem inter Africam
 et Galliam, a septentrione Pyrenaeis montibus clausa, a reliquis
 partibus undique mare conclusa, salubritate caeli aequalis,
 omnium frugum generibus fecunda, gemmarum metallorumque
 copiis ditissima. Interfluunt eam flumina magna : Baetis, Mi- 29
 neus, Iberus et Tagus aurum trahens, ut Pactolus. Habet
 provincias sex : Tarraconensem, Cartaginensem, Lusitaniam,
 Galliciam, Baeticam, et trans freta in regione Africae Tingita-
 niam. Duae sunt autem Hispaniae : Citerior, quae in septen- 30
 trionis plagam a Pyrenaeo usque ad Cartaginem porrigitur ;
 Ulterior, quae in meridiem a Celtiberis usque ad Gaditanum

1 anni <i>om.</i> <i>U Ovet. extr.</i>	3 enim <i>om.</i> <i>T</i>	8 aquitaniae est <i>K</i>
pab. est ad <i>C</i>	9 inrigua <i>K</i>	10 fluvius <i>K</i>
qua <i>B</i>	est <i>hab. CT: om.</i> <i>BK</i>	11 a qua <i>CK</i>
citra] circa <i>codd.</i>	12 qu. ci. Alp. Trans. <i>om.</i> <i>T</i>	qui <i>om.</i> <i>K</i>
16 ab hispano <i>C</i>	14 ligeri <i>BCT</i>	15 orbe
18 ab Hespero <i>Serv. ad Aen.</i> 1, 530 : a ves-		
pero <i>codd.</i>	19 pirinei <i>T</i>	cl. rel. <i>C</i>
22 magna <i>om.</i> <i>K</i>	betis <i>BCT</i> : betes <i>K</i>	23 hiberus <i>K</i> : iberis <i>BCT</i>
24 tarraconensem <i>codd.</i>	carthaginensem <i>K</i>	25 galitiam <i>C¹</i>
beticam <i>codd.</i>	tinguitaniam <i>B</i>	26 Duo <i>C¹</i>
carthaginem <i>CK</i>	hispania <i>K</i>	27 car-

fretum extenditur. Citerior autem et Vltior dicta quasi citra et ultra ; sed citra quasi circa terras, et ultra vel quod ultima vel quod non sit post hanc ulla, hoc est alia, terra.

- V DE LIBYA. Libya dicta quod inde Libs flat, hoc est Africus. Alii aiunt Epaphum Iovis filium, qui Memphin in Aegypto condidit, ex Cassiopa uxore procreasse filiam Libyam, quae postea in Africa regnum possedit. Cuius ex nomine terra
- 2 Libya est appellata. Africam autem nominatam quidam inde existimant, quasi apricam, quod sit aperta caelo vel soli et sine horrore frigoris. Alii dicunt Africam appellari ab uno ex posteris Abrahæ de Cethura, qui vocatus est Afer, de quo supra (9, 2, 115)
- 3 meminimus. Incipit autem a finibus Aegypti pergens iuxta meridiem per Aethiopiam usque Athlantem montem. Aseptentrionali vero parte Mediterraneo mari coniuncta clauditur, et in Gaditano freto finitur, habens provincias Libyam Cyrenensem, Pentapolim, Tripolim, Byzacium, Carthaginem, Numidiam, Mauretanium Sitifensem, Mauretanium Tingitanam, et circa solis ardorem
- 4 Aethiopiam. Libya Cyrenensis in parte Africae prima est, a Cyrene urbe metropoli, quae est in eius finibus, nuncupata. Huic ab oriente Aegyptus est, ab occasu Syrtes maiores et Trogodytae, a septentrione mare Libycum, a meridie Aethiopia et barbarorum variae nationes et solitudines inaccessibiles, quae
- 5 etiam basiliscos serpentes creant. Pentapolis Graeca lingua a quinque urbibus nuncupata: id est Berenice, Ceutria, Apollonia, Ptolomais, Cyrene ; ex quibus Ptolomais et Berenice a regibus nominatae sunt. Est autem Pentapolis Libyae Cyrenensi adiuncta, et [in] eius finibus deputata. Tripolitanam quoque provinciam Graeci lingua sua signant de numero trium ma-

1 et ulterior *om.* T quasi] quia K 2 et (*alt.*) *om.* K vel quia B
 3 vel quia B nulla K 5 epavum KT : apavum B 6 cassiota (casi-
 B) *codd.* fil. nomine Lib. K 7 quem C¹ 8 inde *om.* K 9 quod]
 quo T 14 vero *om.* B¹ 16 bizacium BT : bizaucium C : bezazium K
 Maur. Sit. *om.* T 17 tingitaniam *codd.* et *om.* K 18 partes
 BK 19 qui T 20 hinc B : *om.* K occasu] occidente T
 21 trogoditae (-te) BCT : trochoditae K septentrionali C 23 basi-
 cos C¹ 24 nunc. est id est B berice et eutrica C¹ : Ber. et
 Teuchira *Arev.* 25 ptolomagus T Cyrene *om.* BT ptolomagus
 T : pthomais C regionibus K 27 in hab. CT : *om.* B¹K

gnarum urbium : Oeae, Sabratae, Leptis magnae. Haec habet
 ab oriente Syrtes maiores et Trogodytas, a septentrione mare
 Adriaticum, ab occasu Byzacium, a meridie Gaetulos et Gara-
 mantas usque ad Oceanum Aethiopicum pertendentes. Byza- 7
 5 cena regio ex duobus nobilissimis oppidis nomen sortita est, ex
 quibus una Hadrumetum vocatur. Haec sub Tripoli est, patens
 passuum ducenta vel amplius milia, fecunda oleis, et glebis ita
 praepinguis ut iacta ibi semina incremento pene centesimae frugis
 renascantur. Zeugis, ubi Carthago magna. Ipsa est et vera 8
 10 Africa inter Byzacium et Numidiam sita, a septentrione mari
 Siculo iuncta, et a meridie usque ad Gaetulorum regionem por-
 recta ; cuius proxima quaeque frugifera sunt, ulteriora autem
 bestiis et serpentibus plena, atque onagris magnis in deserto
 vagantibus. Gaetulia autem Africae pars mediterranea est.
 15 Numidia ab incolis passim vagantibus sic vocata, quod nullam 9
 certam haberent sedem. Nam lingua eorum incertae sedes et
 vagae 'numidia' dicuntur. Incipit autem a flumine Amsiga, in
 Zeugitanum limitem definit, habens ab ortu Syrtes minores, a
 septentrione mare quod intendit Sardiniam, ab occasu Maure-
 20 taniam Sitifensem, a meridie Aethiopum gentes : regio campis
 praepinguis. Vbi autem silvestris est, feras educat ; ubi iugis
 ardua, equos et onagros procreat ; eximio etiam marmore prae-
 dicatur, quod Numidicum dicitur. Habet autem urbes prae-
 cipuas : Hipponem, Regium et Rusicadam. Mauretania vocata 10
 25 a colore populorum ; Graeci enim nigrum *μαύρον* vocant. Sicut
 enim Gallia a candore populi, ita Mauretania a nigrore nomen

1 oea sabrete *B* : oesa brete *K* : cetabrece *T* : oecas brete atabrace *C*
 magna *BC* : *om.* *K* 2 orientes *T* trogoditas *BCT* : trochoditas *K*
 3 bizacium *B*¹ : bezacium *K* : bizacium *T* : bizantium *C* 4 Bizacena
codd. 6 unum *K* adrometus *BKT* : adrumetus *C* patens] late
K 7 milium amp. *K* 8 pinguis *KM* ita pr. ita ut iac. sem. *C*
 incrementa *B*¹ *CMTU* fort. recte pena *T* : pane *U* centesimi
BKMTU 9 nascantur *K* : nascuntur *M* Zeugis *BK* : Zeucis *T*
 10 bizacium *BT* : bezacium *K* : bizantium *C* 12 proximas *K*
 quoque *BKN* : q̄q̄ *Ovet. extr.* frugifere *B*¹ ulterior *BKT*
 14 vacantibus *K* 15 vacantibus *K* quia *B* 16 haberem *K*
 linguae *K* 17 numidiae *BCK* amisiga *C* : amsica *K* 18 finit
K : desinit *B* habet *T* 21 iugi *K* 22 exim autem *B*¹
 24 ippone *BC* : ipone *T* : oponi *K* susicadam *BK* vocatur *C*
 26 populi] corporis *K*

sortita est. Cuius prima provincia Mauretania Sitifensis est,
 quae Sitifi habuit oppidum; a quo et vocabulum traxisse regio
 11 perhibetur. Mauretania vero Caesariensis: coloniae Caesareae
 civitas fuit, et nomen provinciae ex ea datum. Vtraeque igitur
 provinciae sibi coniunctae ab oriente Numidiam habent, a se- 5
 ptentrione mare Magnum, ab occasu flumen Malvam, a meridie
 montem Astrixin, qui discernit inter fecundam terram et harenas
 12 iacentes usque ad Oceanum. Mauretania Tingitania a Tingi
 metropolitana huius provinciae civitate vocata est. Haec ultima
 Africae exsurgit a montibus septem, habens ab oriente flumen 10
 Malvam, a septentrione fretum Gaditanum, ab occiduo Oceanum
 Athlanticum, a meridie Gaulalum gentes usque ad Oceanum
 Hesperium pererrantes: regio gignens feras, simias, dracones et
 struthiones. Olim etiam et elephantis plena fuit, quos sola nunc
 13 India parturit. Garamantis regionis caput Garama oppidum 15
 fuit. Est autem inter Cyrenensem et Aethiopiam, ubi est fons
 14 qui friget calore diei et calet frigore noctis. Aethiopia dicta
 a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Denique vim
 sideris prodit hominum color; est enim ibi iugis aestus; nam
 quidquid eius est, sub meridiano cardine est. Circa occiduum 20
 autem montuosa est, arenosa in medio, ad orientalem vero pla-
 gam deserta: cuius situs ab occiduo Athlantis montis ad orien-
 tem usque in Aegypti fines porrigitur, a meridie Oceano, a
 septentrione Nilo flumine clauditur; plurimas habens gentes,
 15 diverso vultu et monstruosa specie horribiles. Ferarum quoque 25
 et serpentium referta est multitudine. Illic quippe rhinoceros
 bestia et camelopardus, basiliscus, dracones ingentes, ex quorum
 cerebro gemmae extrahuntur. Iacynthus quoque et chrysoprasus

1 pr. provincia C¹ 2 sitibi hab. C¹ et om. K 3 caesariae BK
 4 ex] pro K utraeque] ut reliquae (-qua?) B: reliqua K 5 ab or.
 om. B¹ 6 malbam T 7 astrixium C fecundas terras K 8 tingin T
 9 ultima ex ultime T 10 exurget T¹ or.] occidente K 11 mal-
 bam T occiduo om. T 13 gignans T 14 etiam el. C ele-
 phantes (elef-) B¹K quo so. K 15 gamara B¹: garam T 16 et
 om. K 17 fringet C¹: riget T 18 vicinas B¹ 19 hom.] omnium
 T autem ibi C: ibi en. B 20 occid.] oceanum C 22 ab oriente
 K 23 us. ad K 26 illic] ibi C rinocerotia (ricerota K) codd.
 28 crebro B¹ iacynthus K: iacintus T: iacintus C: yacinctus B
 crisoprasus BK: crisobtasius T

ibi reperiuntur; cinnamomum ibi colligitur. Duae sunt autem 16
 Aethiopiae: una circa ortum solis, altera circa occasum in
 Mauretania. Extra tres autem partes orbis quarta pars trans 17
 Oceanum interior est in meridie, quae solis ardore incognita
 nobis est; in cuius finibus Antipodes fabulose inhabitare pro-
 duntur. Proxima autem Hispaniae Mauretania est, deinde
 Numidia, inde regio Carthaginensis, post quae Gaetuliam ac-
 cipimus, post eam Aethiopiam, inde loca exusta solis ardoribus.
 Sciendum sane quod quaedam provinciae primum de nomine 18
 auctoris appellatae sunt; postea a provincia gentis nomen est
 factum. Nam ab Italo Italia, et rursus ab Italia Italus; et sic
 utimur ipsa nomina gentis, quomodo fuit ipsud nomen auctoris,
 unde derivatum est nomen provinciae. Ex quo accidit ex uno
 nomine nominari et civitatem et regionem et gentem. Provinciae 19
 autem ex causa vocabulum acceperunt. Principatus namque
 gentium, qui ad reges alios pertinebat, cum in ius suum Romani
 vincendo redigerent, procul positas regiones provincias appel-
 laverunt. Patria autem vocata quod communis sit omnium, qui
 in ea nati sunt. Terra autem significari, ut praediximus (13, 3, 1), 20
 elementum: terras vero singulas partes, ut Africa, Italia. Eadem
 et loca; nam loca et terrae spatia in orbe terrarum multas in se
 continent provincias, sicut in corpore locus est pars una, multa
 in se continens membra; sicut et domus, multa in se habens
 cubicula: sic terrae et loca dicuntur terrarum spatia, quorum
 partes sunt provinciae; sicut in Asia Phrygia, in Gallia Raetia,
 in Hispania Baetica. Nam Asia locus est, provincia Asiae 21
 Phrygia, Troia regio Phrygiae, Ilium civitas Troiae. Item re-
 giones partes sunt provinciarum, quas vulgus conventus vocat,

4	interiorem in B	nob. incog. K	5	antipodas codd.
vel	fabulosae	fabosae ant. habitare dicuntur K	6	proximo CK
spania T	8 post eam]	postea C	usta K	10 app. sunt om. K
(vid. infr.)	11 Italus]	italis B ¹ : itali K	12	ipso nomine K
13 inde B	un. der. est]	appellatae sunt K	14	homine BC: om. K
17 regiones]	nationes K	18 quia B	commune K	19 Terram
CT	21 in se om. K	22 continet C	multas in K	23 con-
continent T	24 terra et l. C: terras et l. K: l. et terra B	25 in europa gallia in italia retia C ¹	Rae.] gretia B	26 betica
BCT: boetia ex retia K	28	vocant K		

sicut in Phrygia Troia; sicut in Galicia Cantabria, Asturia. A rectoribus autem regio nuncupata est, cuius partes territoria
 22 sunt. Territorium autem vocatum quasi tauritorium, tritum bubus et aratro. Antiqui enim sulco ducto et possessionum et territoriorum limites designabant.

VI DE INSVLIS. Insulae dictae quod in salo sint, id est in mari. Ex his quoque notissimae et maximae, quas plurimi veterum
 2 sollerti studio indagaverunt, notandae sunt. Brittania Oceani insula interfuso mari toto orbe divisa, a vocabulo suae gentis cognominata. Haec adversa Galliarum parte ad prospectum
 Hispaniae sita est; circuitus eius quadragies octies septuaginta quinque milia; multa et magna flumina in ea, fontes calidi, metallorum larga et varia copia: gagates lapis ibi plurimus et
 3 margaritae. Tanatos insula Oceani freto Gallico, a Brittania aestuario tenui separata, frumentariis campis et gleba uberi.
 Dicta autem Tanatos a morte serpentum, quos dum ipsa nesciat, asportata inde terra quoquo gentium vecta sit, angues ilico peri-
 4 mit. Thyle ultima insula Oceani inter septentrionalem et occidentalem plagam ultra Britanniam, a sole nomen habens, quia in ea aestivum solstitium sol facit, et nullus ultra eam dies est.
 5 Vnde et pigrum et concretum est eius mare. Orcades insulae Oceani intra Britanniam positae numero triginta tres, quarum
 6 viginti desertae sunt, tredecim coluntur. Scotia idem et Hibernia proxima Britanniae insula, spatio terrarum angustior, sed situ fecundior. Haec ab Africo in Boream porrigitur.
 Cuius partes priores Hiberiam et Cantabricum Oceanum in-

1 Gall.] gallia B: ispania KN arturia B: om. KN 4 ducto
 om. T 5 territorium BK signabant K 6 sala B¹ 8 indi-
 caverunt BK Britannia C: In brittania M 9 div.] diffusa M
 13 plurimos B¹: plurimum K 14 Tanathos KMT: Tanatus C fretu
 CT: adspiratur fr. Schwarz (ex Solin. 22, 8) britania T: britannia C
 15 est varia BK: est mari C tenuis BKT 16 tanathos TM:
 anathos K 17 quoque BTC: quo K v. est (delet.) sit K peri-
 met K 18 Tile B: Tyle C: Thile KMT inter] in BK et om.
 K plag. et occ. T¹ 19 britanniam C 21 Arcades TU
 23 Scottia BKMN: Ischotia T idem BCT: eadem KM ibernia
 BT: hibernica M 24 britanniae C insule T 26 iberniam T
 extendunt KN

tendunt, unde et Hibernia dicta : Scotia autem, quod ab Scoto-
 rum gentibus colitur, appellata. Illic nulla anguis, avis rara,
 apis nulla, adeo ut advectos inde pulveres seu lapillos si quis
 alibi sparserit inter alvaria, examina favos deserant. Gadis in- 7
 5 sula in fine Baeticae provinciae sita, quae dirimit Europam ab
 Africa, in qua Herculis columnae visuntur, et unde Tyrrheni
 maris faucibus Oceani aestus inmittitur. Est autem a continenti
 terra centum viginti passibus divisa, quam Tyrii a Rubro pro-
 fecti mare occupantes [in] lingua sua Gadir, id est septam, nomi-
 10 naverunt, pro eo quod circumsepta sit mari. Nascitur in ea
 arbor similis palmae, cuius gummis infectum vitrum ceraunium
 gemmam reddit. Fortunatarum insulae vocabulo suo signifi- 8
 cant omnia ferre bona, quasi felices et beatae fructuum ubertate.
 Sua enim aptae natura pretiosarum poma silvarum parturiunt ;
 15 fortuitis vitibus iuga collium vestiuntur ; ad herbarum vicem
 messis et holus vulgo est. Vnde gentilium error et saecularium
 carmina poetarum propter soli fecunditatem easdem esse Para-
 disum putaverunt. Sitae sunt autem in Oceano contra laevam
 Mauretaniae, occiduo proximae, et inter se interiecto mari dis-
 20 cretae. Gorgades insulae Oceani obversae promontorio, quod 9
 vocatur Hesperu Ceras, quas incoluerunt Gorgones feminae
 aliti pernicitate, hirsuto et aspero corpore ; et ex his insulae
 cognominatae. Distant autem a continenti terra bidui naviga-
 tione. Hesperidum insulae vocatae a civitate Hesperide, quae 10
 25 fuit in fines Mauretaniae. Sunt enim ultra Gorgadas sitae sub
 Athlanteum litus in intimos maris sinus ; in quarum hortis

1	ibernia BT	scottia BKM (non N) :	iscotia U	scottorum		
	BKNT : scothorum M	2	gentilibus M	nullus KNOP (non DF)		
3	apis . . . deserant om. KNOP (non DF)		advectus D :	avectos T		
4	desiderant C ¹ (non D)	Gades K :	Gaddis T	5	beticae (-ce)	
	codd.	6	usentur K	terreni B ¹	7	mare K
	au. continentibus terram BK	8	profecto T	9	in hab. BK : om. C ¹ T	
	gadis BCT : gadus K		id est] idem C ¹		septem TB ¹ : sepem Arev.	
	(ex Solin. 23, 12)	10	pro om. K	11	comis K	
13	fere C	14	suapte en. nat. Arev.	15	ad] et C ¹	
16	err. secarium K	17	solis K	19	occiduae C	
	iniecto K	20	Gorgodes BCK	21	hesperacerus T : esperacervus	
	C ¹ : speracerus B : speraceros K	25	finibus CK		gorgades K :	
	gorgodas T : gargades B ¹ : gorgodes C		26	athlante monte li. K		
	li. int. T		ortu K : ostis B ¹			

fingunt fabulae draconem pervigilem aurea mala servantem.
 Fertur enim ibi e mari aestuarium adeo sinuosis lateribus tor-
 11 tuosum ut visentibus procul lapsus angueos imitetur. Chryse
 et Argyre insulae in Indico Oceano sitae, adeo fecundae copia
 metallorum ut plerique eas auream superficiem et argenteam 5
 12 habere prodiderint; unde et vocabula sortitae sunt. Tapro-
 bane insula Indiae subiacens ad Eurum, ex qua Oceanus Indi-
 cus incipit, patens in longitudine octingentis septuaginta quin-
 que milibus passuum, in latitudine sescenta viginti quinque
 milia stadiorum. Scinditur amni interfluo; tota margaritis re- 10
 pleta et gemmis: pars eius bestiis et elephantis repleta est,
 partem vero homines tenent. In hac insula dicunt in uno anno
 duas esse aestates et duas hiemes, et bis floribus vernare locum.
 13 Tiles insula Indiae, virens omni tempore folia. Hucusque
 14 Oceani insulae. Item insulae quae Hellesponto usque ad Gades 15
 in mare Magno sunt constitutae. Cypros insula a civitate
 Cypro, quae in ea est, nomen accepit; ipsa est et Paphos Veneri
 consecrata in Carpathio mari, vicina Austro, famosa quondam
 divitiis, et maxime aeris. Ibi enim prima huius metalli inventio
 15 et utilitas fuit. Creta Graeciae pars est iungens contra Pelo- 20
 ponnensem. Haec primum a temperie caeli Macaronnesos ap-
 pellata est; deinde Creta dicta a Crete quodam indigena, quem
 aiunt unum Curetum fuisse, a quibus Iuppiter ibi absconditus
 est et enutritus. Est autem insula Graeciae inter ortum et oc-
 casum longissimo tractu porrecta, a septentrione Graeciae aesti- 25
 bus, ab Austro Aegyptiis undis perfusa. Fuit autem quondam
 16 centum urbibus nobilis; unde et Hecatompolis dicta est. Prima

1 auream alam K 2 e] hic K (pro in corr. e?) 3 anguis K
 Crisae BK: Crissae C: Crise T 4 argirae BCK: argire T indie
 T 6 prodiderunt T: crediderint K Thaprobane T: Taprobanae
 C: Taprobana B: Tabrobana K 7 insule T ex] in K: a C
 quo BCK 8 sept. qu.] xxv C 13 loco T 14 Vtilis codd.
 insulae] insula B¹: inle T¹ 15 qu. ab Hell. T gadis B 17 pafon
 codd. veneris T 18 carpatio codd. 20 Cr. Gr. insula B: Cr.
 insula Gr. C ingens Arev.: vix iacens 21 macaronneson (vel sim.)
 codd. et fort. Isid. 22 crete] rege C quondam T 23 curetarum
 (cre- B) codd. 24 nutritus BC Gr.] regie T¹ inter] ad K
 25 porrigenda K

etiam remis et sagittis claruit, prima litteris iura finxit, equestres
 turmas prima docuit ; studium musicum ab Idaeis dactylis in
 ea coeptum. Capris copiosa, cervos eget ; lupos et vulpes alia-
 que ferarum noxia nusquam gignit ; serpens nulla ibi, nulla
 5 noctua, et si inveniatur, statim emoritur. Larga est autem viti-
 bus et arboribus : dycamnos herba in Creta nascitur et alimos,
 quae admorsa diurnam famem prohibet. Phalangos autem
 venenatos gignit et lapidem qui Idaeus dactylus dicitur. Aby- 17
 dos insula in Europa super Hellespontum posita, angusto et
 10 periculoso mari separata, et Ἀβυδος Graece dicta quod sit in-
 troitus Hellesponti maris, in quo Xerxes pontem ex navibus
 fecit, et in Graeciam transiit. Coos insula adiacens provinciae 18
 Atticae, in qua Hippocrates medicus natus est ; quae, ut Varro
 testis est, arte lanificii prima in ornamento feminarum inclaruit.
 15 Cyclades insulae antiquitus Graeciae fuerunt, quas inde Cy- 19
 clades autumant dictas quod, licet spatiis longioribus a Delo
 proiectae, in orbem tamen circa Delum sitae sint ; nam orbem
 κύκλον Graeci loquuntur. Quidam vero non quod in orbem
 digestae, sed propter scopulos qui circa eadem sunt, dictas putant
 20 Cyclades. Haec in Hellesponto inter Aegeum et Maleum mare 20
 constitutae circumdantur etiam pelago Myrtoo. Sunt autem
 numero quinquaginta tres, tenentes a septentrione in meridiem
 milia quingenta, ab oriente in occasum milia ducenta. Metro-
 polis earum Rhodos. Delos insula in medio Cycladum sita. 21
 25 Et dicta Delos fertur, quod post diluvium, quod Ogygi tempori-
 bus notatur, cum orbem multis mensibus continua nox inum-
 brasset, ante omnes terras radiis solis inluminata est ; sortitaque
 ex eo nomen, quod prima manifestata fuisset visibus ; nam
 δῆλον Graeci manifestum dicunt. Ipsa est et Ortygia, eo quod

1 fixit TX : vix vinxit (cum codd. plerisque Solini 11, 5) 3 capreis
 Schwarz 4 numquam K serp. nullus K 5 noct. est C invehatur
 Arev. 7 diurnam C famam T perhibet B sfalangos
 BT : spalangos C¹K 10 quod] que B (i. e. quae) 16 quod] quia
 B 17 nam urbem K 18 greci C : grece K 19 eandem
 BCT 20 Haec om. C¹ 21 mirteo codd. au. omnes nu. BC
 22 tendentes dett. 25 quod (alt.)] quae B 26 in umbra esset T
 27 portitaque C¹ : sortita K 28 vis. humanis nam K 29 dicitur K

- primum ibi visae sunt coturnices aves, quas Graeci *ὄρνυες* vo-
cant. In hac insula Latona enixa est Apollinem et Dianam.
- 22 Delos autem et civitas dicitur et insula. Rhodos Cycladum
prima ab oriente, in qua rosae capitulum dicitur esse inventum,
dum ibi civitas conderetur, ex quo et urbs et insula Rhodos est 5
appellata. In hac urbe Solis colossus fuit aereus septuaginta
cubitorum altitudine; fuerunt et alii centum numero in eadem
- 23 insula colossi minores. Tenedos una ex Cycladibus a septen-
trione sita, in qua olim civitas a Tene quodam condita est.
Vnde nomen urbis illius vel potius insulae fuit; nam Tenes 10
iste infamatus quod cum noverca sua concubuisset, [et] fugiens
hanc insulam vacuum cultoribus obtinuit; unde et Tenedos
dicta est. Sic Cicero (2 Verr. 1, 49): 'Tenen ipsum, cuius ex
- 24 nomine Tenedos nominatum.' Carpathos una ex Cycladibus
a meridie posita contra Aegyptum; a qua Carpathium mare 15
appellatum est, vocata propter celerem fructuum maturitatem.
Est enim inter Aegyptum et Rhodum. Ex hac insula dicuntur
- 25 et carpasiae naves, magnae et spatiosae. Cytherea insula una
ex Cycladibus a parte occidua sita, cuius Porphyris antea
nomen fuit. Cytherea autem vocata quod ibi Venus sit orta. 20
- 26 Icaria insula una de Cycladibus, quae Icario mari nomen dedit.
Haec inter Samum et Myconum procurrentibus saxis inhospita-
lis est, et nullis sinibus portuosa. Dicitur autem Icarum
Cretensem ibi naufragio interisse, et de exitu hominis inpositum
- 27 nomen loco. Naxos insula a Dionysio dicta, quasi Dionaxos, 25
quod fertilitate vitium vincat ceteras. Est autem a Delo decem
et octo milia passuum separata, ex qua olim Iovis fertur adver-
- 28 sus Titanas fuisse profectus. Melos ex numero Cycladum, una

1 quas] qua K	2 laton BKT	4 capitulum B: capitolium K
5 fundaretur K	urbs ins. B ¹	6 urbe] insula K aureus K
sept.] LX K	7 et om. K	8 ad septentrionem BCK
(-nae) BT: attenne K: ad tenue C ¹	10 tennes codd.	11 infamatur
B quod] quia B	et hab. BK: om. CT	12 un. Ten. T (cf. Serv.
ad Aen. 2, 29)	13 sic cero C ¹	thenen T: teten K
K nominatam C: -tur Cic.	Carpatos BT: Carpatus CK	14 tenedum
patium codd.	17 inter] vel K	ex] ab K
21 Icria C ¹	icaro ma. K	23 nicarum K
25 Naxon codd.	dionaxon KT: -an B: -ion C	26 quod] quia B
27 ioves T	28 proventus C ¹	una ab om. B

omnium insularum rotundissima ; unde et nuncupata. Historia 29
 dicit ex Ias(i)one natum fuisse Philomelum et Plutum, ex
 Philomelo Pareantum genitum, qui de suo nomine Paron in-
 sulam et oppidum appellavit : prius autem Minoia, deinde Paros
 5 dicta. De qua Vergilius (Aen. 3, 126) :

Niveamque Paron.

Gignit enim marmor candidissimum, quod Parium dicunt.
 Mittit et sardam lapidem marmoribus quidem praestantio-
 rem, et inter gemmas vilissimum. Chios insula Syra lingua appella- 30
 10 tur eo quod ibi mastix gignitur ; Syri enim masticem 'chio'
 vocant. Samos insula est in mari Aegeo, ubi nata est Iuno ; 31
 ex qua fuit Sibylla Samia et Pythagoras Samius, a quo philo-
 sophiae nomen inventum est. In hac insula reperta prius fi-
 ctilia vasa traduntur ; unde et vasa Samia appellata sunt. Sici- 32
 15 lia a Sicano rege Sicania cognominata est, deinde a Siculo Itali
 fratre Sicilia. Prius autem Trinacria dicta propter tria ἄκρα,
 id est promontoria : Pelorum, Pachinum et Lilybaeum. Trina-
 cria enim Graecum est, quod Latine triquetra dicitur, quasi in
 tres quadras divisa. Haec ab Italia exiguo fretu discreta, Africum
 20 mare prospectans, terris frugifera, auro abundans, cavernis ta-
 men et fistulis penetrabilis, ventisque et sulphure plena ; unde
 et ibi Aethnae montis extant incendia. In cuius fretu Scylla
 est et Charybdis, quibus navigia aut absorbuntur aut conlidun-
 tur. Fuit autem quondam patria Cyclo-
 25 tyrannorum ; frugum fertilis, ac primum terris omnibus com-
 missis seminibus aratro proscissa. Principem urbium Syracu-
 sas habet, fontem Arethusam et Alpheum fluvium ' magnorum

2 ex] et T 3 pariantam BK 4 oppidum upidum app. K
 mironia C¹ 6 niveumque C : niviumque ut vid. B¹ Paron] pazen
 K 8 quidem om. B praest. int. K 9 Cion BCK : Cyo T ex
 corr. 10 cio C : icio BK : cyo T 11 Samo codd. geo T
 12 Pyth. samias B¹ 15 Siculo] sicalo B 16 dicta propter triaca
 add. in mg. T ἄκρα] cara B : agra K 17 idem pr. C¹ libeum
 BC¹ T : lium K 18 triquedra BT : diquadra C¹ 20 conspectans K
 21 sulfuris K 22 et libia vethne K extans T 23 obsorbuntur
 B¹ : sorbuntur K 24 Cycl.] cocoplum C¹ 25 fructum fert. K
 primo C commisis T¹ : commisisse B¹ : commissa C¹ 26 Syracusis
 (ser-, sir-) codd. 27 Areth.] aridosam B

- generatorem equorum' (cf. Virg. Aen. 3, 704). In ea insula
 34 primum est inventa comoedia. Achaten lapidem ipsa primum
 ex Achate flumine dedit. Parturit et mare eius corallium;
 gignit et sales Agrigentinos in igne solubiles, crepitantes in
 aquis. Omnis ambitus eius clauditur stadiorum tribus milibus. 5
 Sallustius (Hist. 4, 26) autem dicit Italiae coniunctam fuisse Sici-
 liam, sed medium spatium impetu maris divisum et per angustiam
 35 scissum. Thapsus insula stadiis decem a Sicilia remota iacens
 et planior, unde et nuncupata. De qua Vergilius (Aen. 3, 689):
 Thapsumque iacentem.
 36 Aeoliae insulae Siciliae appellatae ab Aeolo Hippotae filio,
 quem poetae finxerunt regem fuisse ventorum: sed ut Varro
 dicit, rector fuit istarum insularum, et quia ex earum nebulis et
 fumo futuros praedicebat flatus ventorum, ab inperitis visus est
 ventos sua potestate retinuisse. Eadem insulae et Vulcaniae 15
 37 vocantur, quod et ipsae sicut Aethna ardeant. Sunt autem
 novem habentes propria nomina. Quarum primam Liparus
 quidam Liparen vocavit, qui eam ante Aeolum rexit; altera
 Hieria vocatur, quod sit collibus eminentissimis; reliquae vero,
 id est Strongyle, Didyme, Eriphusa, Hephaestia, Phaeniceusa, 20
 Euonymos, Tripodes, Sonores, quoniam nocte ardent, Aeoliae
 sive Vulcaniae dicuntur. Ex his quaedam ab initio non
 38 fuerunt; postea mare editae usque [ad] nunc permanent. Stoe-
 chades insulae Massiliensium sexaginta milium spatio a con-
 tinenti in fronte Narbonensis provinciae, qua Rhodanus fluvius 25
 in mare exit. Dictae autem Graece Στοιχάδες, quasi opere in

1 equorem C¹ 2 Acatin B: Acatem CT: Agaten K 3 acate
 BCT: agate K corallum BK 4 Agr. et ig. K 5 trium milium
 codd. 6 italiam B 7 div. per K 8 Tapsum BCK: Thapsum T
 iac. plan. K 10 tapsumque BCK: thabsumque T 13 ex] in K
 14 futuro T praedicabat (pre-) BT 15 vento sua B eadem
 K: eadem T insula K 16 vocatur B ardeat C¹ 17 lyparis
 K 18 liparem BCT: lypar K vexit K 19 hiram corr. hier-
 T: gera K: geram B: higeria C eminentibus K reliqua B
 20 id est] id C strangilae B festia codd. fenicussa C
 21 euonimon BKT: euonimons C stripodes K: stripodis B:
 istripodes T: tripodas C ardens BC¹ 22 non om. K 23 ad hab.
 BT: om. CK Stoeccades BC: Istoeccades T: Stocades K 24 spatia
 cont. T 25 frontem codd. 26 stoeccades BC: istoecades T:
 stocades K

ordinem sint positae. Sardus Hercule procreatus cum magna 39
 multitudo a Libya profectus Sardiniam occupavit, et ex suo
 vocabulo insulae nomen dedit. Haec in Africo mari facie
 vestigii humani, in orientem quam in occidentem latior promi-
 5 net, ferme paribus lateribus quae in meridiem et septentrionem
 vertunt; ex quo ante commercium a navigantibus Graecorum
 *Ιχϋος appellata est. Terra patet in longitudine milia centum 40
 quadraginta, in latitudine quadraginta. In ea neque serpens
 gignitur neque lupus, sed solifuga tantum, animal exiguum
 10 hominibus perniciosum. Venenum quoque ibi non nascitur,
 nisi herba per scriptores plurimos et poetas memorata, apiastro
 similis, quae hominibus rictus contrahit et quasi ridentes interi-
 mit. Fontes habet Sardinia calidos, infirmis medellam prae-
 bentes, furibus caecitatem, si sacramento dato oculos aquis eius
 15 tetigerint. Corsicae insulae exordium incolae Ligures dederunt 41
 appellantes eam ex nomine ducis. Nam quaedam Corsa no-
 mine Ligus mulier, cum taurum ex grege, quem prope litora
 regebat, transnatare solitum atque per intervallum corpore aucto
 remeare videret, cupiens scire incognita sibi pabula, taurum
 20 a ceteris digredientem usque ad insulam navigio prosecuta est.
 Cuius regressu insulae fertilitatem cognoscentes Ligures ratibus
 ibi profecti sunt, eamque nomine mulieris auctoris et ducis ap-
 pellaverunt. Haec autem insula Graece Κύρνη dicitur, a Cyrno 42
 Herculis filio habitata. De qua Vergilius (Ecl. 9, 30):

25 Cyrnea taxos.

Dividitur autem a Sardinia viginti milium freto, cincta Ligu-
 stici aequoris sinu ad prospectum Italiae. Est autem multis
 promuntoriis angulosa, gignens laetissima pabula et lapidem
 quem catochiten Graeci vocant. Ebosus insula Hispaniae 43

1 ordine CK Sardes K 5 furmae K 6 ex qua K Gr.
 icchos K: Gr. icos C: Gr. hicnus T: grecorachus B 7 est om. K
 8 in lat. quadr. om. C 11 et po.] appellata K memoratas B:
 memota T 12 qui T: quia C 14 fur.] peiuris KNX¹: periuriis
 (-ris) OPX² (non DGU) 17 ligus mul. C: liguris mul. K 18 trans-
 natura T intervallo BT auctum K 20 ceteris] ce K ad sulam C¹
 21 regressus BK 22 sunt om. K auct. mul. T 23 dicitur cirne C
 25 -eas Virg. 26 div.] dicitur K freta C (pro -tu?) 27 multus B

dicta quod a Zanio non procul sit, quasi abozus; nam septuaginta stadiis ab ea distat. Cuius terram serpentes fugiunt.

- 44 Huic contraria est Colubraria, quae feta est anguibus. Baleares insulae Hispaniae duae sunt: Aphrosiades et Gymnaside, maior et minor; unde et eas vulgus Maioricam et Minoricam nuncupant. In his primum insulis inventa est funda qua lapides emittuntur, unde et Baleares dictae; βάλλειν enim Graece mittere dicitur; unde et ballista, quasi missa, et fundibalum. Vergilius (Georg. 1, 309):

Balearis verbera fundae.

- VII DE PROMVNTORIIS. Commune est insulis ut promineant. Inde et loca earum promuntoria dicuntur. Sic Sallustius de Sardinia (Hist. 2, fr. 2): 'In Orientem quam in Occidentem 2 latior prominet.' Sigeum promuntorium Asiae, ubi Hellespontus apertius dilatatur. Dictum autem Sigeum propter Herculis 1 taciturnitatem, quia prohibitus hospitio a Laumedonte Troianorum rege, simulavit abscessum, et inde contra Troiam cum 3 silentio venit, quod dicitur σιγή. Maleum promuntorium Graeciae, quod intrat mare, et per milia quinquaginta protenditur; ubi unda ita saeva est ut persequi navigantes videatur. Hoc 2 autem promuntorium a Maleo rege Argivorum nomen accepit. 4 Pelorum promuntorium Siciliae respiciens Aquilonem, secundum Sallustium (Hist. 4, 39) dictum a gubernatore Hannibalis 5 illic sepulto. Pachynum promuntorium Siciliae Austrum spectans, ab aeris crassitudine dictum; nam παχύς est pinguis et 2 6 crassus: Austro enim perflatur. Lilybaeum promuntorium Siciliae, solis occasum intendens, vocatum ab eiusdem nominis

1 dictae quia a B a Zan.] bifzanio C¹ qu. ebozos CK: qu. ebozos B¹: an quasi apozas? 3 feta] ferta KO: referta T: freta BC Deleares B 4 fort. Aphrodisiades gemnaside (-dae) BKT: gemnasside C 6 fundamenta C¹ qua] quibus BC 7 emittere BK 8 fundibulum B: fondivolum K 12 sic] unde et KP 13 oriente KP in (alt.) om. B in or. la. pr. q. in oriente (-tem P) KP 14 ubi om. K 16 qui proh. Serv. ad Aen. 2, 312 17 reges T 18 quod] quam B Malium K 19 quae B int. in ma. BC extenditur K 20 prosequi K 21 ab amilio K 24 Pacinum codd. 25 nam ita παχύς T est om. K 26 flatur B Libeum codd. 27 extendens K nomine civitatis K

civitate, quae ibi est sita. Borion promuntorium Numidia, 7
vocatam ita quod Aquilonem intendant. Hoc Hipponem Re-
gium postea dictum, pro eo quod sit aequore interruptum.
Calpis Hispaniae promuntorium.

5 DE MONTIBVS CETERISQVE TERRAE VOCABVLIS. Montes VIII
sunt tumores terrarum altissimi, dicti quod sint eminentes.
Quidam autem propriis ex causis vocati sunt, ex quibus no-
tandi sunt qui opinione maximi celebrantur. Mons Caucasus 2
ab India usque ad Taurum porrectus, pro gentium ac linguarum
10 varietate quoquo versum vadit, diversis nominibus nuncupatur.
Vbi autem ad orientem in excelsiorem consurgit sublimitatem,
pro nivium candore Caucasus nuncupatur. Nam orientali
lingua 'caucasum' significat candidum, id est nivibus densissi-
mis candicantem. Vnde et eum Scythae, qui eidem monti
15 iunguntur, Croacasim vocaverunt. 'Casim' enim apud eos can-
dor sive nix dicitur. Mons Taurus a plerisque idem vocatur 3
et Caucasus. Libanus mons Phoenicum altissimus, cuius 4
meminerunt prophetae; dictus a ture, quia ibi colligitur. Cuius
ea pars, quae est super eum ad orientalem plagam respiciens,
20 Antilibanus appellatur, id est contra Libanum. Ararat mons 5
Armeniae, in quo arcam historici post diluvium sedisse testan-
tur. Vnde et usque hodie ibidem lignorum eius videntur
vestigia. Acroceraunii montes propter altitudinem et fulminum 6
iactus vocati sunt; Graece enim fulmen *κεραυνὸς* dicitur. Sunt
25 autem inter Armeniam et Iberiam, incipientes a portis Caspiis
usque ad fontem Tigridis fluvii. Hyperborei montes Scythiae, 7
dicti quod supra, id est ultra, eos flat Boreas. Riphaei montes 8
in capite Germaniae sunt, a perpetuo ventorum flatu nominati;

1 sita est B	Boreon BK	2 ippone BCT: ipponi K	3 aequor
T interrupto K	6 quod] quid T	8 maxima K: maxime C	
Cau. mo. BT	10 versus K	12 propter ni. candorem C	nam in
or. T	13 caucasus B	14 idem T	15 crouecasim C
B: capsim C	16 idem om. K	17 caucasus K	altissimum K
20 appellabatur BK	Ararath C	21 historia C	testatur C
22 ibidem om. B ¹	23 Acroceraunei K	f. ictus C: fulminis iactu	
K	24 flumen C	25 caspis B	27 id est] idem C ¹
Rifei (-ph-) <i>codd.</i>	28 nom.] nuncupati C	boreus K	

9 nam ῥιφὴ Graece impetus et ὄρμη dicitur, ἀπὸ τοῦ ῥίπτειν. Olympus mons Macedoniae nimium praecelsus, ita ut sub illo nubes esse dicantur. De quo Vergilius (Lucan. 2, 271):

Nubes excessit Olympus.

Dictus autem Olympus quasi Ololampus, id est quasi caelum. 5
10 Hic mons Macedoniam dividit a Thracia. Athos mons Macedoniae, et ipse altior nubibus, tantoque sublimis ut in Lemnum umbra eius pertendat, quae ab eo septuaginta sex milibus separatur. 11 Parnasus mons Thessaliae iuxta Boeotiam, qui gemino vertice est erectus in caelum. Hic in duo finditur iuga: 10 Cyrrham et Nissam; unde et nuncupatus; eo quod in singulis iugis colebantur Apollo et Liber. Haec iuga a duobus fratribus Cithaeron et Helicon appellantur. Nam Helicon dictus 12 ab Helicone fratre Cythaeronis. Item Ceraunii sunt montes Epiri, a crebris dicti fulminibus. Graece enim fulmen κεραυνὸς 15 dicitur. Appenninus mons appellatus quasi Alpes Poeninae, quia Hannibal veniens ad Italiam easdem Alpes aperuit. Vnde et Vergilius (Aen. 10, 13):

Alpes inmittit apertas;

has enim Hannibal post bella Hispaniae aceto rupit; Iuvenalis 20 (10, 153):

Et montem rupit aceto.

Et inde loca ipsa, quae rupit, Appenninae Alpes vocantur. 14 Mons Aethna ex igne et sulphure dictus; unde et Gehenna. Constat autem hunc ab ea parte, qua Eurys vel Africus flat, 25 habere speluncas plenas sulphuris et usque ad mare deductas, quae speluncae recipientes in se fluctus ventum creant, qui

5 dic. au. Ol. om. B¹ Olol.] ὀλολαμπῆς edd. Servii ad Aen. 4, 268
7 et ipse om. K lemno codd. 8 sept.] octoginta codd. Solini, 11, 33
sex] septem K 9 boretiā T gemine B 10 hic duo T
finguntur B 11 cirra BCT: cerra K nissa BCT: nisa K nun-
cupatur KC ut vid. 12 a om. T 13 citeron codd. elicon BCT:
ilicon K (ubique) 14 citeronis CT: ciceronis BK Inter T: om. K
ceraunei K: -ni C: -nia Servius ad Georg. 1, 332 mo. sunt K
15 dictis B fluminibus TC¹ elim T 16 Appenninus B: Appin-
ninus K appellatur CT Poen.] penice BCT: pinicae K 23 appin-
ninae K: Poeninae Serv. ad Aen. 10, 13 24 Ae. mons K ethna
BKT: etna C geenna T: genna CB²: gena B¹ 25 ea ex e T
flant hab. sp. et pl. Serv. ad Aen. 3, 571 26 plenas om. K 27 creat K

agitatus ignem gignit ex sulphure ; unde est quod videtur in-
 cendium. Pyrenaeus et ipse a crebris fulminum ignibus nun- 15
 cupatus ; Graece enim ignis $\pi\upsilon\rho$ vocatur. Iste est qui inter
 Galliam atque Hispaniam quasi de industria munimentum inter-
 5 iacet. Solurius a singularitate dicitur, quod omnibus Hispaniae 16
 montibus solus altior videatur [sive quod oriente sole ante
 radius eius quam ipse cernatur]. Calpes mons in ultimis fini- 17
 bus Oceani, qui dirimit Europam ab Africa, quem Athlantis
 finem esse dicunt. De quo Lucanus (1, 555) :

10 Hesperiam Calpem, summumque implevit Athlantem.
 Athlans frater Promethei fuit et rex Africae, a quo astrologiae
 artem prius dicunt excogitatam ; ideoque dictus est susti-
 nuisse caelum. Ob eruditionem igitur disciplinae et scientiam
 caeli nomen eius in montem Africae derivatum est, qui nunc
 15 Athlans cognominatur : qui propter altitudinem suam quasi
 caeli machinam atque astra sustentare videtur. Alpes autem 18
 proprie montes Galliae sunt. De quibus Vergilius (Georg.
 3, 474) :

Aeris Alpes ;

20 et dicendo aeris verbum expressit a verbo. Nam Gallorum
 lingua 'alpes' montes alti vocantur. Haec sunt enim quae
 Italiae murorum exhibent vicem. Colles sunt praeminentiora 19
 iuga montium, quasi colla. Iuga autem montium ex eo appellata 20
 sunt quod propinquitate sui iungantur. Tumulus est mons 21
 25 brevis, quasi tumens tellus. Item tumulus terra congesta, ubi
 nulla memoria est. Valles sunt humilia loca, quasi vulsa. 22
 Hinc et convalles depressa loca terrarum inter montes. Cam- 23
 pus est terrarum planities. Dictus autem campus quod brevis
 sit pedibus, nec erectus, ut montes, sed patens et spatio suo

1 un. fit q. C : un. et quia B 2 Pirineus *codd.* ign. ful. K
 nuncupatur C 4 atque] et T ind. nuncupatur (*delet.*) mun. K
 5 Solorius K 6 videtur C sive quod ... cern. *hab. TU : om.*
BCKO 7 cernitur U 10 hesperiem (esp-) TB 11 fratre
 K rex] ex B 12 primum K 13 eruditionem eius disc. K
 14 derivativum K 15 suam *om. B*¹ 16 videatur K 17 galileae
 B 21 lingua *om. B* 22 exhibent] exerent K prominentiora
 K : praeminentiora C 24 sunt *om. B* 25 terra] terga C¹
 26 qu. valsa K 28 sit brevis C : brevis T 29 rectus T pa. spa. T

porrectus et iacens; unde et Graece *πεδίον* dicitur. Sumpsit autem nomen ex Graeca etymologia; *χαμαί* enim Graeci breve
 24 dicunt. Solum est omne quod sustinet, a soliditate dictum scilicet. Vnde et de mari Vergilius ait (Aen. 5, 199):

Subtrahiturque solum.

25 Saltus sunt vasta et silvestria loca, ubi arbores exiliunt in
 26 altum. Fauces sunt aditus angustorum locorum inter arduos montes, loca angusta et brevia, dicta a faucium similitudine,
 27 quasi foces. Confrages loca in qua undique venti currunt ac sese frangunt. Vt Naevius ait (trag. 58):

In montes ubi venti frangebant locum.

28 Scabra sunt loca situ aspera. Vnde et scabies dicitur, a cor-
 29 poris asperitate. Lustra obscura latibula ferarum et luporum cubilia sunt. Vnde et lupanaria lustra dicuntur, per contrarium
 30 videlicet, quia parum inlustrantur. Lucus est locus densis ar- 15
 boribus septus, solo lucem detrahens. Potest et a conlucendo crebris luminibus dici, quae ibi propter religionem gentilium
 31 cultumque fiebant. Deserta vocata quia non seruntur et ideo quasi deseruntur; ut sunt loca silvarum et montium, contraria
 32 uberrimarum terrarum, quae sunt uberrimae glebae. Devia 20
 sunt loca secreta et abdita, quasi extra viam. Ipsa sunt et invia. Inde et aviaria secreta loca et a via remota, aut tantum adibilia avibus. Vnde est illud (Virg. Georg. 2, 430):

Inculca rubent aviaria bacis.

33 Amoena loca Varro dicta ait eo quod solum amorem praestant 25
 et ad se amanda adliciant. Verrius Flaccus, quod sine munere sint nec quicquam his officia, quasi amunia, hoc est sine fructu,

1 porr. ia. T 2 χα.] cami codd. brevem K 3 omne] nomen
 T 4 et om. C ait om. B 7 itinera . . . in. duos mo. locata ang.
 et pervia Serv. ad Aen. 11, 516 8 loca] locata BT angustate br. K
 9 voces T: fauces K 10 sese] sepe K nivius K 11 montem C
 (non Mon.) 12 sunt] ster K (pro st. i. e. sunt) 15 inlustratur K
 16 situs C¹ soli C 17 qui ibi T: quibus B gentium K
 18 serantur C 19 deserentur K contrarie T: contrarii BK: con-
 trariae C 20 Devia T 21 ext. via BT 22 viaria sec. BK
 24 vacis B: vagis KNP 25 solo KOP (non NDF) amore OP
 praestent Arev. 26 adliceant ex adiaceant ut vid. T verius CT
 27 sint id est sine officio quasi C (non DF)

unde nullus fructus exsolvitur. Inde etiam nihil praestantes
 immunes vocantur. Aprica loca quae sole gaudent, quasi ἀνευ 34
 φρίκης, id est sine frigore; sive quod sint aperto caelo. Opaca 35
 vero loca, quasi operto caelo, aprico contraria. Lubricum dici 36
 5 locum ab eo quod ibi quis labitur; et lubricum dicitur non
 quod labitur, sed in quo labitur. Aestiva sunt loca umbrosa, 37
 quibus per aestatem vitant pecora solis ardorem. Statius
 (Theb. i, 363):

Et umbrosi patuere aestiva Lycaei.

10 Navalia sunt loca ubi naves fabricantur. Hoc et textrinum 38
 vocatur. Statio est ubi ad tempus stant naves; portus, ubi 39
 hiemant; inportunum autem, in quo nullum refugium, quasi
 nullus portus. Portus autem locus est ab accessu ventorum 40
 remotus, ubi hiberna opponere solent: et portus dictus a de-
 15 portandis commerciis. Hunc veteres a baiolandis mercibus
 baias vocabant, illa declinatione a baia baias, ut a familia fami-
 lias. Litus est terra aquae et mari vicina: et dictum litus quia 41
 fluctu eliditur, vel quod aqua adluitur. Cicero in Topicis (32):
 'Litus est qua fluctus eludit.' Circumluvium locus quem aqua 42
 20 circumluit; adluvium consumptio riparum ex aquis. Margo
 est pars cuiuslibet loci, utputa maris; unde et nomen accepit.
 Maritima quasi maris intima. Ostia ab ingressu et exitu flumi- 43
 nis dicta in mari. Continens perpetua terra nec ullo mari
 discreta, quem Graeci ἡπειρόν vocant.

25 DE INFERIORIBVS. Specus est fossa sub terra qua pro IX
 spici potest; σπήλαια Graece, speluncae Latine. Spiracula 2
 appellata omnia loca pestiferi spiritus, quae Graeci Χαρόνεια

1 un. et nul. KMNOPU (non DF) 2 dicuntur corr. vocantur D
 (non F) soli K: solo B ἀνευ φρ. id est om. K 3 fricore K
 quae B aperta T 4 operta (oportu B) codd. contra B
 5 quod] quia B non qo lab. in quo B¹ 6 stiva K 9 licet B¹
 10 loca sunt K extrinum (ex extremum) K 11 stat navis K
 14 hib.] adversa K 16 declinatio K ut a filia familias K 17 terrae
 K ma. litora vi. K: ma. vicinia T 18 fluctus K vel quia B
 19 qua] aqua B: aqua qua K: quae ex aquae T eludit ex elidit ut
 vid. T locum quod K 20 ex] in K 21 et] vel T 22 fluminas
 B¹ 23 cont.] confines K 25 perspici BK 26 spelunca CK
 27 spiritu ex-tus T quem K: quam T paronia BCT: paroneam K

appellant vel Ἀχερόντεια. Etiam Varro spiraculum dicit
huiuscemodi locum; et spiracula ex eo dicuntur loca qua
3 terra spiritum edit. Hiatus praeruptio terrae profunda, quasi
itus. Proprie autem hiatus est hominis oris apertio, translata
4 a feris quarum aviditas oris adapertione monstratur. Profun- 5
dum proprie quasi cuius porro sit fundus. Abusive autem pro-
fundum vel sursum vel deorsum dicitur, ut (Virg. Aen. 1, 58):

Maria ac terras caelumque profundum.

5 Baratrum nimiae altitudinis nomen est: et dictum baratrum
6 quasi vorago atra, scilicet a profunditate. Erebus inferorum 10
profunditas atque recessus. Styx ἀπὸ τοῦ στυγερός, id est a
tristitia, dicta, eo quod tristes faciat vel quod tristitiam gignat.
7 Cocytus locus inferi, de quo Iob ita loquitur . . . Cocytus autem
8 nomen accepit Graeca interpretatione, a luctu et gemitu. Tar-
tarus vel quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, aut, 15
quod est verius, ἀπὸ τῆς παραχῆς, id est a tremore frigoris, quod
est algere et rigere, scilicet quia lucem solemque caret; quia
neque illic vapores sunt, qui ex solis luce gignuntur, neque
flatus, qui eiusdem motibus incitatur, sed perpetuus stupor;
ταρταρίζειν enim horrere et tremere apud Graecos legitur. Illic 20
9 enim 'fletus et stridor dentium' (cf. Matth. 8, 12). Gehenna
est locus ignis et sulphuris, quem appellari putant a valle idolis
consecrata, quae est iuxta murum Hierusalem, repleta olim
cadaveribus mortuorum; ibi enim Hebraei filios suos inmo-
labant daemonibus, et appellabatur locus ipse Gehennon. 25
Futuri ergo supplicii locus, ubi peccatores cruciandi sunt,
huius loci vocabulo designatur. Duplicem autem esse Gehen-

1 aceronteia *codd.* spiraculo di. *K* 3 proruptio *K* terra
T¹ qu. ictus *B*¹: *om.* *K* 4 omnis *BT* aperti *B*¹ 5 avitas
K or. per apertionem oris *m.* *K* 6 porro] procul *K* 8 mari
T: mare *BCK* terra *BK* 9 et dic. bar. *om.* *K* 10 voracum
K 11 stix *C*: istix *T*: itix *K*: istrix *B* στυγερὸν *codd. opt. Servii*
a *om.* *B* 13 loq. dulcis fuit glareis cociti. *Coc. C* (cf. *Iob* 21, 33)
autem *om.* *K* 14 a] ac *T*¹ 15 quia o. i. t. s. ἀπὸ τῆς παραχῆς aut
q. e. v. ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν *Servius* quia] quod *C* aut] ut *B*: vel *C*
16 quod (*alt.*)] quae *B* 17 cariet *K* quia] quasi *B*: nam *C* 19 mon-
tibus *B* perpetuis *K* 23 consecrate *B*: consecrata *C* 24 morum
*C*¹ immolant *C*¹ 27 esse *om.* *B*¹

nam et ignis et frigoris. Inferus appellatur eo quod infra sit. 10
 Sicut autem secundum corpus, si ponderis sui ordinem teneant,
 inferiora sunt omnia graviora, ita secundum spiritum inferiora
 sunt omnia tristiora; unde et in Graeca lingua origo nominis,
 5 quo appellatur inferus, ex eo quod nihil suave habeat resonare
 perhibetur. Sicut autem cor animalis in medio est, ita et 11
 inferus in medio terrae esse perhibetur. Vnde et in Evan-
 gelio legimus (Matth. 12, 40): 'In corde terrae.' Philosophi
 autem dicunt quod inferi pro eo dicantur quod animae hinc
 10 ibi ferantur.

1 fr. legimus C	Infernus T	eo om. T	3 ita et sec. K
4 tristitiora C ¹	5 ex om. T	nihil om. C ¹	7 infernus BCT
9 dicantur BK: dicuntur CT	10 feruntur C		

LIBER XV

DE AEDIFICIIS ET AGRIS

I DE CIVITATIBVS. De auctoribus conditarum urbium plerumque dissensio invenitur, adeo ut nec urbis quidem Romae origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius dicit (Cat. 6): 'Vrbem Romam, sicuti ego accepi, condere atque habitare initio Troiani et cum his Aborigines.' Alii dicunt ab Evandro, 5 secundum quod Vergilius (Aen. 8, 313):

Tunc rex Evandrus Romanae conditor arcis.

Alii a Romulo, ut (Virg. Aen. 6, 781):

En huius, nate, auspiciis illa inclita Roma.

- 2 Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non mirum si 1
in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos nec com-
mentatores varia dicentes imperite condemnare debemus, quia
antiquitas ipsa creavit errorem. Sane quasdam, de quibus
aut sanctae Scripturae aut historiae gentium certam originem
3 referunt, paucis admodum verbis retexere oportet. Primus 1
ante diluvium Cain civitatem Enoch ex nomine filii sui in
Naid condidit, quam urbem sola multitudine suae posteritatis
4 implevit. Primus post diluvium Nembroth gigans Babylonem
urbem Mesopotamiae fundavit. Hanc Semiramis regina
Assyriorum ampliavit, murumque urbis bitumine et cocto 2
latere fecit. Vocabulum autem sumpsit a confusione, eo quod
ibi confusae sint atque permixtae linguae aedificantium turrem.
5 Iudaei asserunt Sem, filium Noe, quem dicunt Melchisedech,
primum post diluvium in Syria condidisse urbem Salem, in
qua regnum fuit eiusdem Melchisedech. Hanc postea tenue- 2

<p>2 nec] ne T (cum Serv. ad Aen. 7, 678) C (cum Serv.) habitavere C B¹) 6 sec. quos quod C¹: sec. quos Serv. virgilius en C 9 ennius huius nam ausp. K autem T tantae om. K creta B B imperitiae C (cum Serv.) 16 in Naid] in india BCK: india T CT: nebrodh K 22 sunt C</p>	<p>4 condire B¹: condidere ab origine KTB² (-ne* 7 romae C¹ 8 ut 10 ig.] 11 aliorum CK 12 variam 13 creabit T 14 cretam B 17 quae ur. B¹ 18 nebrot 24 reg. in qua C</p>
---	---

runt Iebusaei, ex quibus et sortita vocabulum est Iebus ;
 sicque duobus nominibus copulatis Iebus et Salem vocata est
 Hierusalem, quae postea a Salomone Hierosolyma quasi
 Hierosolomonia dicta est. Haec et corrupte a poetis Solyma
 5 nuncupata est, et postmodum ab Aelio Hadriano Aelia vocitata
 est. [In] Ipsa est et Sion, quae Hebraice interpretatur specu-
 latio, eo quod in sublimi constructa sit, et de longe venientia
 contempletur. Hierusalem [autem] pacifica in nostro sermone
 transfertur.
 10 OPPIDA NOBILIA, QVI VEL QVAE CONSTITVERVNT.
 Dionys[i]us, qui et Liber pater, cum Indiam victor perambulas- 6
 set, Nysam urbem ex suo nomine iuxta Indum fluvium condidit,
 et quinquaginta milibus hominum adimplevit. Medus autem 7
 Aegei filius Mediam construxit ; unde et regio eius Mediae
 15 nomen sortita est. Persepolim urbem caput Persici regni 8
 Perseus †Adeae† filius condidit famosissimam confertissimam-
 que opibus ; a quo et Persida dicta est. Ctesiphontem quoque 9
 Parthi apud Parthiam condiderunt in aemulationem Babyloniae
 urbis. Susis oppidum Persidae aiunt Memnonis fratrem con- 10
 20 stituisse. Dicta autem Susis quod immineat Susae fluvio.
 Ibi est regia Cyri, lapide candido et vario cum columnis aureis
 et lacunaribus gemmisque distincta, continens etiam simu-
 lacrum caeli stellis micantibus praesignatum, et cetera humanis
 mentibus incredibilia. Bactrum oppidum Bactriani condi- 11
 25 derunt, ex proprio amne eum cognominantes, qui Bactros
 vocatur. Carra civitas Mesopotamiae trans Edessam condita 12
 a Parthis, ubi quondam Romanus est caesus exercitus, et

1 est voc. B 3 quae postea . . . dicta est om. T qu. hierusali-
 monia C¹ 5 nunc. et po. K postmodo C vocata K 6 in
 hab. BK : om. C¹ T 10 opp. autem nob. CK qui vel co. C : quae-
 que co. K 12 nisam (-an C, nisiam T) codd. iuxta nis Ind. fl. ex
 suo nom. cond. K 13 milia codd. implevit KT 14 moediam T :
 medam K inde C media C 15 Perseopoli K : Persipolim
 C 16 aede* B¹ : pathae C : adiae K : athei T : Danaes Arev. con-
 fertissimam om. T 19 patrem T 20 dictum B : dictus CT susis
 codd. : fort. Susa susi K 21 condito K cum om. C¹ 25 ex]
 et B : et a K (non F) qui bactrus K : quibus actros B 26 hedessam
 T : edissam BCK conditam BK 27 partes B¹

- 13 Crassus dux captus. Edessam urbem Mesopotamiae condidit Nembroth, filius Chus, postquam de Babylone migravit, in qua et regnavit; quae antea Arach cognominata est. Ipse construxit et Chalannen, quae postea verso nomine a Seleuco rege dicta est Seleucia. Philadelphiam urbem Arabiae condidit 5 Raphaim, gens antiquissima, quam interfecerunt filii Loth.
- 14 Seleucus, unus ex posteris Alexandri, post mortem eiusdem Alexandri occupato regno orientis urbem in Syria condidit, eamque ex Antiochi patris sui nomine Antiochiam nuncupavit, et Syriae caput instituit. Ipse quoque Laudiciam et Seleuciam, 10
- 15 ipse Apamiam et Edessam urbem construxit. Damascum Syriae conditam et nuncupatam a Damasco dispensatoris Abrahae filio. Haec antea in omni Syria tenuit principatum; necdum enim florebant ibi Antiochia, Laudicia et Apamia, quas urbes post Alexandrum constructas esse cognoscimus. 14 Hic est Damascus quem Abraham futurum sibi heredem
- 16 dixerat, antequam esset illi promissus Isaac. Gazam oppidum Palaestinae condiderunt Evei, in qua habitaverunt Cappadoces pristinis cultoribus interfectis. Vocata autem Gaza eo quod 20 ibi Cambyzes rex Persarum thensauros suos posuit, cum bellum Aegyptiis intulisset; Persarum enim lingua thesaurum
- 17 'gaza' nominatur. Philistim urbem condiderunt Allophyli; ipsa est Ascalon, de qua superius memoravimus, nuncupata ex nomine Cesloim, qui fuit nepos Cham et filius Mesraim.
- 18 Dor urbs fuit quondam pōtentissima; et versa vice Stratonis 2 turris, postea ab Herode, rege Iudaeae, in honorem Caesaris Augusti Caesarea nuncupata. In qua Corneli domum Christi

1 crassatus *B* Hedessam *T* 2 nebroth *BKT*² cus *BT*
 in qua et reg. *om.* *K* 3 antea lare *B*: ante lare *C*: antea iare *K*:
 antea harec *T* ipsa *B* 4 chalannae *B*: calanae *C*¹: callanae *K*:
 calanne *T* 6 rabam *T* ingens *T* 7 posteris *K*: pueris *BCT*
 post . . . Alex. *om.* *C*¹ 10 laudociam (-oti-) *TB* et Sel. *om.* *T*
 11 ipse *om.* *BK* edissam *B*: edesam *T* urbes *T*: *om.* *C* 13 ante
C 14 effloebant *C* laudocia *BT* 18 ebei *B*¹ in quo *T*
 22 nominat *B* allophili *C*: allophi *BT*: alophili *K* 23 nominavi-
 mus *B* 24 ceslom *C*¹: cesloim *B* cam *T*: cain *K*: kam *B*
 et fil. *om.* *K* mesrain *BK* 26 lud. in quae hon. *B*¹ caesar *B*
 27 cesaria est nu. *T* domus *K*

vidit Ecclesia, et Philippi aediculas, et cubiculum quattuor
 virginum prophetarum. Ioppe oppidum Palaestinae maritimum 19
 idem Palaestini aedificaverunt; ubi saxum ostenditur quod
 vinculorum Andromedae vestigia adhuc retinet; cuius beluae
 5 forma eminentior elephantis fuit. Iericho a Iebusaeis condita 20
 traditur, a quibus et nomen traxisse perhibetur. Hanc sub-
 vertit Iesus. Post quam instruxit aliam, Ozam de Bethel ex
 tribu Ephraim. Sed et haec eo tempore quo Hierusalem
 obpugnabatur a Romanis, propter perfidiam civium capta
 10 atque destructa est; propter quam tertia aedificata est urbs,
 quae hodieque permanet. Sichem Samariae urbem, quae 21
 Latine et Graece Sichima vocatur, aedificavit Emor, appel-
 lavitque eam nomine Sichem filii sui. Ipsa est nunc Neapolis,
 civitas Samaritanorum. Bethel urbem Samariae condiderunt 22
 15 Iebusaei, quae prius vocabatur Luza; sed postquam dormiens
 ibi Iacob vidit scalam innitentem caelo et dixit (Genes. 28, 17),
 'Vere hic domus Dei est et porta caeli,' hac ex causa nomen
 locus accepit Bethel, id est domus Dei. Quando autem ibi
 Ieroboam vituli aurei fabricati sunt, vocata est Bethaven, id
 20 est domus idoli, quae antea vocabatur domus Dei. Bethleem 23
 Iuda, civitas David, quae mundi genuit salvatorem, a Iebusaeis
 condita fertur et vocata primum E[u]phrata. Quando autem ibi
 Iacob pecora sua pavit, eidem loco Bethleem nomen quodam
 vaticinio futuri inposuit, quod domus panis interpretatur, pro-
 25 pter eum panem qui ibi de caelo descendit. Chebron civitas 24
 Iudaeae, quae quondam vocabatur Arbe, condita est a giganti-

3 sagum *T* quo *BKT* 5 Hiericho *BCK*: Ierico *T* iesubusaeis
K 6 hunc *C*¹ 7 Post quam] pro qua *Arev.* (ex *Hieron. de Loc.*
Hebr. 40) 10 propter quam] pro qua *Hieron.* 11 hodie usque *T*:
om. BK Sicem *BT* urb. Sam. *T*¹: Sam. urbs *K* 12 sicima *C*:
 sicina *B*: sicimam *K* emmor *K* 13 ea *K* sicem *B* 14 urbs
 samaritanorum *K* 15 vocatur *C*¹ loza *K* 17 dom. dei est hic *K*
 et po. cae. *om. T* hic ex c. *T*: ex hac c. *B* 18 Dei *om. K* ibi
 a Ier. *B*: ibi a rege Ier. *C* 19 vitulae aureae fabricatae *K* bethaben
C: betheum (-um) *KT*: beteun *B* 20 quae... Dei *om. C*¹
 quae] quod *B* Bethlem *CT* 21 iudae *KT*² ut vid. 22 eufrata
B: eufraten *C*¹: eufrate *KT* 23 bethlem *codd.* quoddam *B*
 25 caelis *K* Cebron *BK*: Ebron *C* 26 iudae *BC* arbae *C*

- bus ante septem annos quam ab eis Tanis urbs Aegypti conderetur. Ipsa est Arbe a numero ita vocata, quod ibi tres patriarchae sepulti sunt et quartus Adam. Ipsa est et Mambre
 25 vocata ex uno amico Abrahæ. Samariam, a qua omnis regio quae circa eam fuit nomen accepit, Sennacherib rex Assyriorum
 5 construxit vocavitque Samariam, id est custodiam, quia, quando Israel transtulit in Medos, ibi custodes constituit. Hanc obsidione captam Antiochus solo coaequavit. Quam postea Herodes a fundamentis instaurans in honorem Augusti Augustam, id est Sebastiam Graeco sermone, vocavit. Ibi siti sunt
 1 Heliseus et Abdias Prophetæ, et, quo maior inter natos mulierum non fuit, Baptista Iohannes. Tiberiadem vero Herodes
 26 alius in Iudaea in nomine Tiberii Caesaris condidit. Tyrus urbs Phoenicum condita a Phoenicibus fuit. Haec est civitas ex qua aurum regi Salomoni deferebatur; in qua optima
 1 purpura tingitur: unde et Tyria dicitur nobilis purpura.
 28 Phoenices a Rubro profecti mare Sidonem urbem opulentissimam condiderunt, quam a piscium copia Sidon appellaverunt. Nam piscem Phoenices 'sidon' vocant. Ipsi etiam Tyrum in Syria, ipsi Vticam in Africa, Hipponem, Leptim aliasque
 29 urbes in ora maritima condiderunt. Ipsi Thebas in Boeotia duce Cadmo; ipsi postremo in ultima orbis tendentes urbem in Oceano construxerunt, eamque lingua sua Gades nominaverunt. Nam mos erat antiquus Phoenicum gentis multis simul mercandi causa a domo proficisci, et cum incolarum
 2 animos commercio rerum his ante incognitarum sibi conciliassent, loca quae condendis urbibus idonea videbantur capere.
 30 Ex his profecta et Dido in litus Africae urbem condidit, et

1 ante om. K thannis urbis T 2 arbae B a] ex K 5 sennacherib (-ip) CB: sinnacherim (-ce-) KT 6 custodem BCT 7 tr. Med. B 8 obsidie C¹ 10 sabastiam BKT siti] sepulti K
 11 mul. om. B 13 in Iud. nom. C 15 re. Sal. CT: Sal. re. BK
 18 co. pis. B 19 ipsum et. C 20 Vtic. Afr. C¹ 22 ult. urbis K
 23 condiderunt B (non Bern. frag.) 24 antiquis TC¹ gentes C Bern. frag. multos C 26 consiliassent C¹ 27 conditis K (non Bern. frag.) videbant K (non Bern. frag.) capere T 28 lidus B: lidos Bern. frag. urbis B

Carthadam nominavit; quod Phoenica lingua exprimit civi-
tatem novam; mox sermone verso Carthago est dicta: hanc
Scipio delevit. Quae autem nunc est, postea a Romanis con-
dita est. Carthago autem antea Byrsa, post Tyrus dicta est,
5 deinde Carthago. Memphin civitatem Aegypti aedificavit 31
Epaphus Iovis filius, cum in secunda Aegypto regnaret. Haec
est urbs ubi charta nascitur, ubi etiam optimi mathematici
fuerunt. Nam hanc urbem magicis artibus deditam pristini
usque ad praesens tempus vestigia erroris ostendunt. Tanis 32
10 metropolis Aegypti, ubi Pharaon fuit, et Moyses cuncta signa
fecit quae in Exodo scribuntur. Hanc construxisse perhibentur
Titanes, id est gigantes, et ex nomine suo nuncupaverunt.
Heliopolis urbs Aegypti, quae Latine interpretatur solis civitas, 33
sicut septuaginta interpretes arbitrantur. Aedificata est autem
15 a filiis Israel, in qua Petephres sacerdos fuit, cuius meminit
Ezechiel. Urbem Alexandriam condidit Alexander Magnus, 34
cuius et nomen detinet. Hanc enim [idem] in terminis
Africae et Aegypti constituit, et caput esse regionis Aegypti
iussit. Interiacet autem inter Aegyptum et mare, quasi clau-
20 strum, inportuosa. Haec est urbs Aegypti Noo, postea versa
in Alexandriam. Thebas Aegyptias condidit Cadmus, quae 35
inter Aegyptias urbes numero portarum nobiliores habentur,
ad quas commercia Arabes undique subvehunt. Hinc regio
Aegypti Thebaica dicta est. Thebae autem et Boeotiae sunt
25 et Aegyptiae, uno tamen auctore conditae. Ptolomais et 36
Berenice a regibus Aegyptiis nominatae, a quibus et aedificatae

i cartadam *codd.* (etiam *Bern. frag.*) quod] quam B 4 birsa
BCT *Bern. frag.* 5 Memfim BC: Mēfin T: Memphem K 8 pri-
stinus quae ad *Bern. frag.*: pristinus ad K 9 Thanis T 10 metr.
est Aeg. ut *vid.* K¹ 11 fecit *om.* B¹ struxisse B perhi-
bent K (*non Bern. frag.*) 12 et *om.* B 13 Eliopolis *codd.*
(etiam *Bern. frag.*) 15 putifres B¹: petefres CT: pedefres K
Bern. frag. 17 detenet *Bern. frag.* (m. i) idem *Bern. frag.*:
et idem C: id est B: *om.* KT 18 et Aeg. *om.* K (*non Bern.*
frag.) Aeg. reg. C (*non Bern. frag.*) 19 plastrum T
20 Noo *om.* B 21 qui B 22 numeroque C¹ 23 ad qua T
subveunt DF: subeunt BKOP: subveniunt T (*non Bern. frag.*) 24 the-
baita *Bern. frag.*: -da C thebea BK *Bern. frag.* 25 Ptolomais C
Bern. frag.: Ptholomais B: Pholomais K: Pthomagus T et berenicae
B *Bern. frag.*: et berennicae C: et beris et K 26 regis K et *om.* C

- 37, 38 fuerunt. Caesarea Cappadociae . . . Tarsum Ciliciae Danaes proles Perseus aedificavit. De qua civitate fuit Paulus Apostolus (Act. Apost. 22, 3); 'Natus' inquit, 'Tarso Ciliciae.' Quidam etiam locus Indiae Tarsus vocatur. Seleuciam Isauriae condidit Seleucus, qui et Antiochiam. Ilus autem 5
 39 Apollonis filius in Phrygia Ilium condidit. Amazones Ephe- sum in Asia construxerunt. Theseus vero Smyrnam construxit, quae Homero poetae patria extitit; et vocata Smyrna quod
 40 eius campos Ermus fluvijs secatur. Dioscoriam Colchorum urbem Amphitus et Cercius aurigae Castoris et Pollucis fabri- caverunt, ex eorum nomine eam cognominantes; nam Castor
 41 et Pollux Graece Διόσκουροι appellantur. Nicomedia a Nico- medo rege Bithyniae aedificata est. Bithynia condita a Phoe-
 42 nice, quae primum Mariandyna vocabatur. Constantinopolim urbem Thraciae Constantinus ex nomine suo instituit, solam Ro-
 mae meritis et potentia adaequatam. Hanc conditam primum a Pausania rege Spartanorum, et vocatam Byzantium, vel quod tantum patet inter Adriaticum mare et Propontidem, vel quod sit receptaculum terrae marisque copiis. Vnde et eam Con-
 stantinus aptissimam condere iudicavit, ut et receptaculum sibi 20
 terra marique fieret. Vnde et nunc Romani imperii sedes et
 43 totius caput est orientis, sicut et Roma occidentis. Epirum
 44 civitas Thraciae condita est a Pyrrho et cognominata. Athenas in Hellade Cecrops condidit, et ex suo nomine Cecropiam nominavit. Hanc Amphictyon, idem qui in Graecia tertius 2
 post Cecropem regnavit, Minervae sacravit et nomen civitati Athenas dedit; nam Minerva Graece Ἀθήνη dicitur. Vnde et

1 fuerint B¹ Cessaria Bern. frag.: Caesaream B: Cesaream T
 3 inq. in Tar. C (non Bern. frag.) 4 india et tharsus T 6 apollinis C
 (non Bern. frag.) 7 smyrnam C: ismirnam T Bern. frag. (m. 1):
 zmirnam K 8 smirna BCT: zmirna K 9 ermis K Dioscoram
 K: Dioscuriaden (-cor-) Solini codd. 10 amphitiatus K: amfiatus
 B certius B: circitus C: circitius K: circius T pollicis C¹ fabr.
 et ex T 14 mirandina codd. 17 pausina BKT: pausana C¹
 bizantium codd. 18 quod possit C¹: quia sit B 19 recepta celum T
 marique CKT et eam CT: et B: eam K 20 et ut B: ut T
 ibi terrae K 22 si. Ro. est occ. T 24 elladas codd. 25 anxion
 i. B¹ K: anxion id est C: anxionides T 26 civitatis C 27 nam . . .
 dic. om. T

Minervam Graeci inventricem multarum artium asserunt, quia
 et litterae et artes diversorum studiorum et ipsa philosophia
 veluti templum Athenas habuerunt. Corinthum in Achaia 45
 condidit Corinthus Orestis filius. Hanc Graeci Corintheam
 5 vocant, hoc est administrationem reipublicae. Thebas Boeotiae 46
 Cadmus veniens a Phoenicibus condidit, Thebis Aegyptiis prius
 ab eo constructis. Mycenae [civitatem Graeciae]. Lacedae- 47
 monia condita a Lacedaemone Semelae filio. Sparta ab Sparto
 filio Phoronei vocata, qui fuit filius Inachi. Ipsam autem esse
 10 Spartam quam et Lacedaemoniam civitatem, atque inde Lacedaemonios
 Spartanos dici. Achaia ab Achaeo constructa: 48
 Pelops, qui apud Argos regnavit, Peloponnensem urbem con-
 didit: Cecrops in insula Rhodo Rhodum aedificavit: Carpathus
 Coum: Aeos Typhonis filius Paphum: Angeus Lycurgi filius
 15 Samum: Dardanus autem condidit Dardaniam: Thessalonicam
 Thessalus Graeci filius aedificavit, in qua etiam et regnavit.
 Brundisium construxerunt Graeci: Brundisium autem dictum 49
 [est] Graece quod brunda caput cervi dicatur: sic est enim
 ut et cornua videantur et caput et lingua in positione ipsius
 20 civitatis. In Italia autem a Iano Ianiculum, a Saturno Saturnia 50
 atque Latium conditum, eo quod ibi fugiens latuisset co-
 gnominatum. Ab Hercule in Campania Pompeia, qui victor 51
 ex Hispania pompam boum duxerat. Aeneas autem post 52
 excidium Troiae in eadem Italia veniens, ab uxoris nomine
 25 Lavinium condidit. Ascanius vero relicto Laviniae novercae 53
 suae regno, Albam Longam aedificavit. Alba autem vocata
 propter colorem suis; Longa, quia longum oppidum est, iuxta
 prolixitatem collis in quo sita est. Ex hac etiam urbe reges

1 in verticem *T* 3 hab. Ath. *T*¹ 4 corenteam *B*¹: corinthiam *K*:
 corinthiam *C* 6 thebas Aeg. *T* 7 constructus *T* civitates Gr.
hab. T: om. *BCK* 9 foronei *CT*: forones *B*: coronae *K* Inachi]
 enasi *K* (*B*¹ n. l.) 10 Sp.] partiam *T*¹: partem *B* quam om. *K*
 Lacedaemoniam *Orosius* 1, 21, 12 11 dicit *B* 14 eos *T*: eus *K*
 pavum *BKT*: paphium *C* 16 eti. reg. *C* 18 est hab. *BK*: om. *CT*
 eo quod *K*: quam *B* est om. *B*¹ 19 ut om. *B*¹ 21 latinum *T*
 eo] et *T* 22 pompeiam *codd.* 23 duxerunt *T* 24 italiae *B*
 25 laviniam (lab-) *CB* 27 suae *K*: sui *B* 28 quo posita *C* hac]
 qua *B* urbes *K*

- 54 Albanorum appellari coeperunt. Capuam Capys Silvius rex Albanorum construxit, appellatam a nomine conditoris ; licet sint qui dicant a capacitate eam Capuam dictam, quod eius terra omnem vitae fructum capiat : alii a locis campestribus in quibus sita est. Est autem caput urbium Campaniae, inter 5 tres maximas Romam Carthaginemque numerata ; ex qua et
- 55 provincia Italiae Campania dicta est. Romulus cum interfecto apud Albam Amulio avum Numitorem in regnum restituisset, in eum locum ubi nunc Roma est devenit, ibique sedes posuit, moenia construxit, urbemque ex nomine suo Romam vocavit. 10 Hanc autem antea Evander dicitur condidisse, ut est illud (Virg. Aen. 8, 313):

Tunc pater Evandrus Romanae conditor arcis.

- 56 Ancus Marcius ex filia Numae Pompilii natus : hic urbem in exitu Tiberis condidit quae et peregrinas merces exciperet et 15
- 57 hostem moraretur, quam ab ipso situ Ostiam appellavit. Galli quidam intestina discordia et assiduis dissensionibus suorum permoti, sedes novas quaerentes Italiam profecti sunt, sedibusque propriis Tuscis expulsis, Mediolanum atque alias urbes condiderunt. Vocatum autem Mediolanum ab eo quod ibi sus 20
- 58 medio lanea perhibetur inventa. Historiis placet a Messapo Graeco Messapiae datam originem, versam postmodum in nomen Calabriae, quam in exordio Oenotri frater Peucetius
- 59 Peucetiam nominaverat. Manto Tiresiae filia post interitum Thebanorum dicitur delata in Italiam Mantuam condidisse : 25 est autem in Venetia, quae Gallia Cisalpina dicitur : et dicta

1 capis (-pi K) *codd.* 2 apellata *KT* : appellata *B* a *om.* *BC*
 3 a capac. *om.* *C*¹ quod] quia *B* 6 num.] nominata *K* 7 italia *B*
 interfecti *B* 8 amullio *B* : amunio *T*¹ 9 in eo loco *K* sede *T*
 pos. et moe. *K* 10 urbem quae *B* : urbem *K* 11 ante ea *C*¹
 cond. dic. *C* 14 marcus *BCT* pampili *B* 15 acciperet *C*
 16 ab *om.* *K* 17 denonibus *C*¹ 18 permotis *T* sedibus pro. *B*
 21 mediu *K* : media *BT* inv. per. *C* Histonis *K* mesalo *K*
 22 grece *C*¹ : primum *K* messapia *T* : mesaliae *K* versam *Solin.*
 2, 12 : versa *codd.* in *om.* *C*¹ 23 eunotri *K* : cenotri *BT* : onotori
*C*¹ 24 peuceteam *B* nominavit *T* Mantoa *K* post *om.* *K*
 26 venientia *B*

Mantua quod manes tuetur. Parthenope a Parthenope quadam 60
virgine illic sepulta Parthenope appellata ; quod oppidum postea
Augustus Neapolim esse maluit. Ad promuntorium Leucaten, 61
in quo Actii Apollinis templum fuit, bellum Augustus contra
5 Antonium gessit. Quo victo, urbem in Actiaco sinu condidit,
quam a victoria Nicopolim appellavit. Phalantus Partheniorum 62
dux Parthenios constituit. Taras Neptuni filius fuit, a quo
Tarentum civitas et condita et appellata est. Cum Cyrus mari- 63
timas urbes Graeciae occuparet, et Phocaeenses ab eo ex-
10 pugnati omnibus angustiis premerentur, iuraverunt ut profuge-
rent quam longissime ab imperio Persarum, ubi ne nomen quidem
eorum audirent ; atque ita in ultimos Galliae sinus navibus
profecti, armisque se adversus Gallicam feritatem tuentes,
Massiliam condiderunt et ex nomine ducis nuncupaverunt.
15 Hos Varro trilingues esse ait, quod et Graece loquantur et
Latine et Gallice. Narbonam et Arelatum et Pictavis coloni 64
proprii condiderunt. Burdigalim appellatam ferunt quod
Burgos Gallos primum colonos habuerit, quibus antea
cultoribus adimpleta est. Terraconam in Hispania Scipiones 65
20 construxerunt ; ideo caput est Terraconensis provinciae.
[Caesaraugusta Terraconensis Hispaniae oppidum a Caesare 66
Augusto et situm et nominatum, loci amoenitate et deliciis
praestantius civitatibus Hispaniae cunctis atque inlustris,
florens sanctorum martyrum sepulturis.] Afri sub Hannibale 67
25 maritima Hispaniae occupantes, Carthaginem Spartariam con-
struxerunt, quae mox a Romanis capta et colonia facta, nomen
etiam provinciae dedit. Nunc autem a Gothis subversa atque

i quod] quia B inanes B : inanis K : in inanes T Parthenopea
a Parth. C¹ : Parthenopia a Parth. BT (*vix recte*) : Parthenope a par-
thenopia K 2 partenopea T : parthinopia K quam B 3 a pro-
muntorio (-ium T) KT leucanen K 5 gessit] misit K 6 Palantus
BCT : Palanthus K 8 et cond. app. est B¹ : est cond. et app. C
9 focenses *codd.* 11 quam] quia B 12 ultimae K navibus] vibus
T 14 et nom. C 15 quod Gr. K 17 Burdicalis K : Burdogalam ex
Burdegulam *ut vid.* C appellatum quia K 19 tarraconensis K
§ 66 hab. TUVW etiam ceteri *codd.* Hispanici (*Escor. P. I. 8, Matrit.*
Bibl. Acad. Hist. 25 et 76, Matrit. Bibl. Nac. Tol. 15, 9, etc.), Mon. : om.
BCFKMOP 26 mox om. C et in col. T

- 68 in desolationem redacta est. Saguntum Graeci ex insula Zacyn-
 tho profecti in Hispania condiderunt ; quam Afri postea bello
 69 inpetitam deleverunt. Emeritam Caesar Augustus aedificavit,
 postquam Lusitaniam et quasdam Oceani insulas cepit, dans ei
 nomen ab eo quod ibi milites veteranos constituisset. Nam 5
 70 emeriti dicuntur veterani solutique militiae. Olisipona ab Vluxe
 est condita et nuncupata ; quo loco, sicut historiographi dicunt,
 71 caelum a terra et maria distinguuntur a terris. Hispalim Caesar
 Iulius condidit, quam ex suo et Romae urbis vocabulo Iuliam
 Romulam nuncupavit. Hispalis autem a situ cognominata est, eo 10
 quod in solo palustri suffixis in profundo palis locata sit, ne lubri-
 72 co atque instabili fundamento cederet. Gades oppidum a Poenis
 conditum, qui etiam et Carthaginem Spartariam condiderunt.
 73 Septe oppidum a montibus septem, qui a similitudine Fratres
 74 vocati Gaditano imminent fretu. Tingis civitatis et Lix Antaeus 15
 auctor est, quem Hercules fertur luctae certamine superatum in-
 terfecisse. Lix autem a Lixo flumine Mauretaniae nuncupata,
 ubi Antaei regia fuit, et Sala, quod immineat Salae flumini. Cae-
 75 saream Mauretaniae oppidum Iuba rex Maurorum in honorem
 Caesaris Augusti condidit, quam ex eius nomine Caesaream ap- 20
 pellavit ; sicut Herodes aliam Caesaream in Palaestina, quae nunc
 76 urbs est clarissima. Icosium Caesariensis Mauretaniae oppidum,
 Hercule illuc transeunte, viginti a comitatu eius discindentes
 construxerunt. Hanc ne quis inposito a se nomine privatim
 gloriaretur, de condentium numero urbi Icosio nomen datum. 25
 77 Cyrene regina fuit Libyae quae ex suo nomine civitatem Cy-
 renen condidit, ex qua et Libyam Cyrenensem vocavit.

1 iacinto (-ncto) BCT : om. KM 2 hispaniam (sp-) BC quam]
 quia B 6 mil.] a militia K Olisepona BK oluxe CT : olixa
 K : oluxe B 7 cond.] dicta KP 8 cael. et ter. K distinguitur
 T Inspalim B : Isp. C 9 Iul.] tullius K quam] quod B ex
 suo nomine et Ro. ur. C roma K tulliam KOP 10 hispalo (sp-)
 codd. 11 paludestri BK subfixa profundo BCK sit ex corr. T
 12 caderit K Cades K : Gades T a] o C 13 et om. K
 14 Septem codd. 15 imminet T : eminent K civitas C¹ et] e KT
 lixae C 18 Antaei] antea BC flumine BK 20 ex] pro K
 21 palestino BT 22 Hicosium codd. 23 illic C descendentes B :
 discedentes CT 25 hicosio BC : hicosium K 27 et qua ex K : a
 qua et T

DE AEDIFICIIS PVBLICIS. Civitas est hominum multitudo II
societatis vinculo adunata, dicta a civibus, id est ab ipsis incolis
urbis [pro eo quod plurimorum consciscat et contineat vitas].
Nam urbs ipsa moenia sunt, civitas autem non saxa, sed habi-
5 tatores vocantur. Tres autem sunt societates: familiarum, 2
urbium, gentium. Vrbs vocata ab orbe, quod antiquae civitates 3
in orbe fiebant; vel ab urbo parte aratri, quo muri designaban-
tur; unde est illud (Virg. Aen. 3, 109; 1, 425):

Optavitque locum regno et concludere sulco.

10 Locus enim futurae civitatis sulco designabatur, id est aratro.
Cato (Orig. 1, 18): 'Qui urbem,' inquit 'novam condit, tauro
et vacca arat; ubi araverit, murum facit; ubi portam vult esse,
aratum substollit et portat, et portam vocat.' Ideo autem urbs 4
aratro circumdabatur, dispari sexu iuvenorum, propter com-
15 mixtionem familiarum, et imaginem serentis fructumque red-
dentis. Vrbs autem aratro conditur, aratro vertitur. Vnde
Horatius (C. 1, 16, 20):

Inprimeretque muris

hostile aratum.

20 Oppidum quidam ab oppositione murorum dixerunt; alii ab 5
opibus recondendis, eo quod sit munitum; alii quod sibi in eo
conventus habitantium opem det mutuam contra hostem. Nam
primum homines tamquam nudi et inermes nec contra beluas
praesidia habebant, nec receptacula frigoris et caloris, nec ipsi
25 inter se homines ab hominibus satis erant tuti. Tandem 6
naturali sollertia speluncis silvestribusque tegumentis tuguria
sibi et casas virgultis arundinibusque contexerunt, quo esset

1 hom.] omnium T 2 inculis C: singulis D 3 pro . . . vitas
hab. TUVX: om. BC¹DFKNOP 5 familia K 6 quod] quia B
7 orbem Serv. ad Aen. 1, 12 i. e. urvo: orvo corr. urve K: urbe BC
designantur BK 11 condit KNOP Mon.²: condet BCFTU: con-
didit D Mon.¹ 12 arat (T¹?) T: arit OP: aret BCDFMNU Mon.
facit BDFKMNOPT¹: faciet C: faciat T²U Mon. 13 sustollit KMOP:
sustullit N: substollat F: sustollat BCTU Mon.: subtolat D portat
KMOP: portam N: portet BCDFTU Mon. (ex -tit) et] a N
vocat KOP: vacat M: vocant N: vocet BCDFTU Mon. 14 circum-
datur K 15 ferentes B 16 ev. Arev. 18 -reque B 19 rostrile T
21 quod (alt.)] quia B sibi] sit BCK 23 ne con. KT 26 tecuria K

vita tutior, ne his, qui nocere possent, aditus esset. Haec est origo oppidorum, quae quod opem darent, idcirco oppida nominata dixerunt. Oppidum autem magnitudine et moenibus
 7 discrepare a vico et castello et pago. Civitates autem aut coloniae,
 8 aut municipia, aut vici, aut castella, aut pagi appellantur. Civitas 5
 proprie dicitur, quam non advenae, sed eodem innati solo condiderunt. Ideoque urbes a propriis civibus conditae civitates,
 9 non coloniae nuncupantur. Colonia vero est quae defectu indigenarum novis cultoribus adimpletur. Vnde et colonia a
 10 cultu agri est dicta. Municipium est quo manente statu civitatis 10
 ius aliquod minoris aut maioris officii a principe inpetrat. Dictum autem municipium a muniis, id est officiis, quod tantum munia, id est tributa debita vel munera, reddant. Nam liberales et famosissimae causae, et quae ex principe proficiscuntur, ibi non
 11 aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent. Vici 15
 et castella et pagi hi sunt qui nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem
 12 sui maioribus civitatibus adtribuuntur. Vicus autem dictus ab ipsis tantum habitationibus, vel quod vias habeat tantum sine muris. Est autem sine munitione murorum; licet et vici 20
 dicantur ipsae habitationes urbis. Dictus autem vicus eo quod sit vice civitatis, vel quod vias habeat tantum sine muris.
 13 Castrum antiqui dicebant oppidum loco altissimo situm, quasi casam altam; cuius pluralis numerus castra, diminutivum castellum est [sive quod castrabatur licentia inibi habitantium, ne 25
 14 passim vaga hosti pateret]. Pagi sunt apta aedificiis loca inter agros habitantibus. Haec et conciliabula dicta, a conventu et
 15 societate multorum in unum. Conpita sunt ubi usus est con-

1 qui] quae B possunt K 2 quae quod] quae quia B : quod K :
 quia eo quod C¹ 4 castella B Civitas C¹ 6 quam] quia B
 7 civ. non om. K 10 cultura ag. B quod dett. 11 mai, aut min. K
 inpetrit K 12 a muneris K quod] quia B 14 in pr. pro-
 ficiscuntur K 16 hi om. K quae T : quae in K 19 quod]
 quia B habeant T 22 vel quod . . . muris om. K quod] quia B
 23 locum altissimum quasi K 24 castellus TC¹ 25 sive quod . . . pat.
 hab. TUV : om. BCDKP 27 hab.] a civitatibus KN (non D) 28 in
 un. om. KN (non D) Conpeta CK

ventus fieri rusticorum ; et dicta conpita quod loca multa in agris eodem competant ; et quo convenitur a rusticis. Suburbana 16 sunt circumiecta civitatis aedificia, quasi sub urbe. Moenia 17 sunt muri civitatis, dicta ab eo quod muniant civitatem, quasi 5 munimenta urbis, id est tutamenta. Munium autem dictum, 18 quasi manu factum : sic et munus. Muri a munitione dicti, quasi muniri, eo quod muniant et tueantur interiora urbis. Moenia autem duplicem habent significationem ; nam interdum moenia abusive dici omnia aedificia publica civitatis, ut (Virg. 10 Aen. 2, 234) :

Dividimus muros, et moenia pandimus urbis ;
proprie autem moenia sunt tantum muri. Murus autem turri- 19
bus propugnaculisque ornatur. Turres vocatae quod teretes
sint et longae ; teres est enim aliquid rotundum cum proceritate,
15 ut columna. Nam et quamvis quadratae aut latae construuntur,
procul tamen videntibus rotundae existimantur ; ideo quia
omne cuiusque anguli simulacrum per longum aeris spatium
evanescit atque consumitur, et rotundum videtur. Propugnacula 20
pinnae murorum sunt, dicta quia ex his propugnatur. Pro- 21
20 murale vero, eo quod sit pro munitione muri. Est enim murus
proximus ante murum. Porta dicitur qua potest vel inportari 22
vel exportari aliquid. Proprie autem porta aut urbis aut castro-
rum vocatur, sicut superius dictum est. Vicus, ut praedictum
est, ipsae habitationes urbis sunt ; unde et vicini dicti. Viae
25 ipsa spatia angusta quae inter vicos sunt. Plateae perpetuae 23
ac latiores civitatum viae sunt, iuxta proprietatem linguae
Graecae a latitudine nuncupatae ; πλατύς enim Graeci latum

1 conpeda K : -ta C	quod] quia B	2 competunt BC	et
quod conveniuntur TC	4 sunt urbis (expunct.) muri C	dicti K	
quod] quia B	muniat B	5 totamenta T	6 munus om. CT
7 munire C ¹ : muniti dett.	eo quod] quia B	9 puplicae K	
11 div.] dicitur K	12 Muri K	13 ornantur K	quia terrentes
sint B	15 nam qu. C	16 existimanda sunt B	17 omne dett. :
omnis BCT : unius K	19 dictae autem quia KOP	propugnantur	
KOP (non M)	§ 21 om. KOP (non MN)	20 ve. est eo T	21 pro-
ximum MN	qua] quia KPT	22 au. dicta por. B	23 nuncu-
pata K	27 platus K : -tos BCT (cf. XVII. vii. 37)	grecae B :	
greci (i ex corr.) T			

- 24 dicunt. Quintana pars plateae quinta est, qua carpentum pro-
 25 gredi potest. Cloacae dictae quod his percolantur aquae. Has
 primum Romae fecisse Tarquinius Priscum ut, quotiens
 pluviarum inundatio existeret, per eas aquae extra civitatem
 emitterentur, ne maximis perpetuisque tempestatibus planitiem 5
 26 vel fundamenta urbium strages aquarum subverteret. Imboli,
 vel quia subvolumina sunt, vel quia sub his ambulant. Sunt
 27 enim portici hinc inde platearum. Forus est exercendarum
 litium locus a fando dictus [sive a Phoroneo rege, qui primus
 Graecis legem dedit]. Haec loca et prorostra vocantur ideo 10
 quod ex bello Punico captis navibus Carthaginensium rostra
 ablata sunt, et in foro Romano praefixa ut esset huius insigne
 28 victoriae. Curia dicitur eo quod ibi cura per senatum de
 29 cunctis administretur. Praetorium, quod ibi praetor resideat
 30 ad discutiendum. Gymnasium generalis est exercitiorum locus. 15
 Tamen apud Athenas locus erat ubi discebatur philosophia et
 sapientiae exercebatur studium; nam *γυμνάσιον* Graece vocatur,
 quod Latine exercitium dicitur, hoc est meditatio. Sed et
 balnea et loca cursorum et athletarum gymnasia sunt, eo quod
 31 illic homines in suae artis studio exercitentur. Capitolium 20
 Romae vocatum eo quod fuerit Romanae urbis et religionis
 caput summum. Alii aiunt, cum Tarquinius Priscus Capitolii
 fundamenta Romae aperiret, in loco fundamenti caput hominis
 litteris Tuscis notatum invenit, et proinde Capitolium appellavit.
 32 Arces sunt partes urbis excelsae atque munitae. Nam quae- 25
 cumque tutissima urbium sunt, ab arcendo hostem arces vo-
 33 cantur. Vnde et arcus et arca. Circum Romani dictum putant

1 dicitur *K* Quintanae (-ne) *codd.* pars *om.* *B*¹ regredi *K*
 2 quod] quia *B* has] nam *K* 4 eas] has *C* 5 perpetuis
 temp. *K* 6 subverterent *K* Imboli *T*: Imbuli *BCK* 7 sub
 volumine *delt.* ambolant *K* 8 porticus *K* 9 sive . . . dedit
 hab. *TUX*: *om.* *BCDFKNOP* 10 haec loca *om.* *KNOP* (*non DF*)
 prorostra *KNP*: prostra *BDF* (*non Mon.*) 11 quod *CT*: quia
BK ex *BDFT*: in *K*: *om.* *C* cartaginiensibus *C* rustra *K*
 13 per sen. ex presentatum *B* 14 Pr. eo quod *C* illic *C* prae-
 ceptor *C*¹ redeat *K* (*pro sedeat?*) 15 est *om.* *K* 17 sapientia
K vocatum *C* 19 bannea *T* 20 studium *BCT* 21 Rom.
 fu. ur. *C* regionis *K* 23 hom. *om.* *C*¹ 24 invenerit *T* no-
 minavit *C* 27 arcus et *om.* *K*

a circuitu equorum, eo quod ibi circum metas equi currant.
 Theatrum autem ab spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, 34
 quod in eo populus stans desuper atque spectans ludos scenicos
 contemplaretur. Amphitheatrum vero vocatum quod ex duobus 35
 sit theatri conpositum. Nam amphitheatrum rotundum est,
 theatrum vero ex medio amphitheatrum est, semicirculi figuram
 habens. Labyrinthus est perplexis parietibus aedificium, qualis 36
 est apud Cretam a Daedalo factus, ubi fuit Minotaurus inclusus;
 in quo si quis introierit sine glomere lini, exitum invenire non
 valet. Cuius aedificii talis est situs ut aperientibus fores toni-
 truum intus terribile audiatur : descenditur centenis ultra gradi-
 bus ; intus simulacra et monstrificae effigies, in partes diversas
 transitus innumeri per tenebras, et cetera ad errorem ingredien-
 tium facta, ita ut de tenebris eius ad lucem venire impossibile
 videatur. Quattuor sunt [autem] labyrinthi ; primus Aegyptius,
 secundus Creticus, tertius in Lemno, quartus in Italia ; omnes
 ita constructi ut dissolvere eos nec saecula quidem possint.
 Farum turris est maxima quam Graeci ac Latini in commune 37
 ex ipsius rei usu farum appellaverunt, eo quod flammaram in-
 dicio longe videatur a navigantibus, qualem Ptolomaeus iuxta
 Alexandriam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus
 eius est nocturno navium cursu ignes ostendere, ad pronuntianda
 vada portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in
 scopulos incidunt ; nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos
 accessus habet. Hinc igitur in portibus machinas ad prae-
 lucendi ministerium fabricatas pharos dicunt. Nam φῶς lux
 est, ὁπός visio dicitur. Vnde et Lucifer Graece Φωσφόρος ap-

2 expectaculo K	ἀπὸ τῆς θε. om. K	3 qu. ex eo populo K	at.
prospectans K	6 theatrum] teatro K	med. anfiteatro TC	
semicirculo figura K	7 Laberinthus (-tus) codd. (etiam D)	con-	
plexis K (non D)	8 ad italo fac. K	9 introerit K	li. exire
non K (non D)	11 intus] in C ¹	discinditur K	13 ten. cet. C
14 inp. esse vi. C	15 sunt au. BC : au. sunt K : sunt T	labinthi (-ti)	
codd.	16 tertium C ¹	17 nec] ne T : nec ulla C	18 i.e. Pharum
19 usus B	22 ei. et noc. T : ei. noc. est BK	navium codd. in	
XX. x. 10 : navigium BT : navigantium C : navicantibus T		23 ne	
decti T ¹	24 incedant K	fallentibus K	25 portibus dett. :
porticibus codd.	26 fabricato B		

- 38 pellatur. Cocleae sunt altae et rotundae turre; et dictae cocleae quasi cycleae, quod in eis tamquam per circulum orbemque conscendatur; qualis est Romae centum septuaginta
 39 quinque pedibus. Thermae appellatas quod caleant; Graeci
 40 enim θερμὸν calorem vocant. Balneis vero nomen inditum a levatione maeroris; nam Graeci βαλανείον dixerunt, quod anxietatem animi tollat. Haec et gymnasia dicuntur, quia ibi athletae uncto corpore et perfricato manibus exercitantur;
 41 nam γυμνάσιον Graece, Latine exercitium dicitur. Apodyterium, ubi lavantium vestimenta ponuntur, ab exuendo scilicet dictum;
 42 ἀποδύειν enim Graece exuere dicitur. Propina Graecus sermo est, quae apud nos corrupte popina dicitur: est autem locus iuxta balnea publica, ubi post lavacrum a fame et siti reficiuntur. Vnde et propina et propinare dicitur. Πείνα enim Graece
 43 famem significat, eo quod hic locus famem tollat. Tabernae olim vocabantur aediculae plebeiorum parvae et simplices in vicis, axibus et tabulis clausae; unde et tabernariae, quod ibi solebant consedere. Dictae autem tabernae quod ex tabulis lignisque erant constructae, quae nunc et si non speciem,
 44 nomen tamen pristinum retinent. Macellum dictum quod ibi
 45 mactentur pecora quae mercantibus venundantur. Mercatum autem a commercio nominatum. Ibi enim res vendere vel emere solitum est; sicut et teloneum dicitur ubi merces navium et nautarum emolumenta redduntur. Ibi enim vectigalis exactor sedet pretium rebus inpositurus, et voce a merca-
 46 toribus flagitans. Carcer est a quo prohibemur exire, et dictus

2 quod] quia B per ciclum K urbemque K¹ 4 Gr. post
 voc. K 5 enim om. K Balnei K: Banneis T 6 lev. dett.:
 labatione BKT: lavatione C Graece om. K 9 Apoletterium
 CK: Apoletterium B: Apoletterium K 10 exeundo C¹ dic. sc. B
 11 ἀπο.] apodeterin BCT: apoletheri K Popina C 12 propina
 (-inna K) codd. 13 balneas publicas C feme C¹ 14 probina K
 15 sign. . . . famem om. C¹ 16 ediculi B 17 saxibus T tabulae
 K claus (sic) T tabernarii K quod] quia B 18 con-
 siderare C: consedere T quod] quia B 19 ligneis quae B¹ et om.
 C speciae K 23 toloneum BCK: tholoneum T 25 exactio K
 inpositurus vo. K clamatoribus K (non Monac. frag.) 26 prohibentur
 K (non Monac. frag.)

carcer a coercendo. [Hinc Fronto (frag. 12) : 'Et pergraecari potius amoenis locis quam coerceri carcere viderentur.']

DE HABITACVLIS. Habitatio ab habendo vocata, ut 'habitare casas' (Virg. Ecl. 2, 29). Domus ex Graeca appellatione 5 vocata; nam *δῶματα* Graeci tecta dicunt. Est autem domus unius familiae habitatio, sicut urbs unius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Omne aedificium antiqui 2 aedem appellaverunt. Alii aedem ab edendo quiddam sumpsisse nomen existimant, dantes exemplum de Plauto (Poen. 529):

10 Si vocassem vos in aedem ad prandium.

Hinc et aedificium, eo quod fuerit prius ad edendum factum. Aula domus est regia, sive spatiosum habitaculum porticibus 3 quattuor conclusum. Atrium magna aedes est, sive amplior et 4 spatiosa domus; et dictum atrium [eo] quod addantur ei tres 15 porticus extrinsecus. Alii atrium quasi ab igne et lychno atrum dixerunt; atrum enim fit ex fumo. Palatium a Pallante prin- 5 cipe Arcadum dictum, in cuius honore Arcades Pallanteum oppidum construxerunt, et regiam in ipsius nomine conditam Palatium vocaverunt. Thalamum hac ex causa vocatum ferunt. 6 20 Cum enim raptae fuissent a Romanis Sabinae, ex quibus cum una ante alias specie nobilis cum magna omnium admiratione raperetur, Thalamoni duci eam oraculo responsum est dari; et quoniam hae nuptiae feliciter cesserant, institutum est ut in omnibus nuptiis thalami nomen iteretur. Aegyptii quoque 25 lingua sua loca, in quibus nubentes succedunt et cubant, 'thalamum' nominant. Coenaculum dictum a communione vescendi; 7

1 hinc . . . vid. *hab. TUV Mon.*; *om. BCDFKMNO* et *T*: ut *UV* 2 carceres *TU* (*non V*) 3 ut aut (*delet.*) ut *hab. T.* 4 app.] interpretatione *B* (*non D Monac. frag.*) 6 uni *B* 8 quidam *BCT*: quidem *Monac. frag.* 9 exist. nom. *K* (*non Monac. frag.*) 10 in ede (*ae-*) ad *BCFTU*: in eodem ad *M*: in idem *N* (*non DOP Monac. frag.*) 12 porticibusque qua. *C* 14 dic. est atr. *T* eo *hab. CT*: *om. BK* 15 aliis *C* lychno *dett.*: ligno *BCT*: lignis *K* 16 ex] pro *K* a *Pal.*] appellante *C*: appellante *T* 17 honores *CT* pal- lantea *K*: appellant eum *T* 18 et regi eam ips. *T* 19 hec *K* 22 talamoni *T*: thalamoni *K*: talomoni *B*: Talassioni *Arev.* 23 qu. hae] quae humanae *K* gesserant *K*: cessarat *T* 24 thalami] thalassii *Arev.* 25 et incubant *C Monac. frag.* talamum *BT*

sabee lavantem aspexit et adamavit. Cum Hierosolymam 13
 Antiochus obsideret, Hyrcanus princeps Iudaeorum reserato
 David sepulcro, tria milia auri talenta inde abstraxit, ex quibus
 trecenta Antiocho dedit, ut obsidionem relinqueret; atque ut
 5 facti invidiam demeret, fertur ex reliqua pecunia instituisse
 primus xenodochia, quibus adventum susciperet pauperum et
 peregrinorum; unde et vocabulum sumpsit. Nam ex Graeco
 in Latinum *ξενοδοχεῖον* peregrinorum susceptio nuncupatur.
 Vbi autem aegrotantes de plateis colliguntur, *νοσοκομεῖον* Graece
 10 dicitur; in quo consumpta languoribus atque inediis miserorum
 membra foveantur.

DE AEDIFICIIS SACRIS. Sacra sunt loca divinis cultibus IV
 instituta, utpote ea in quibus altaria litantibus de more ponti-
 ficibus consecrantur. Sancta iuxta veteres exteriora templi 2
 15 sunt. Sancta autem sanctorum locus templi secretior, ad quem
 nulli erat accessus nisi tantum sacerdotis. Dicta autem Sancta
 sanctorum quia exteriori oraculo sanctiora sunt, vel quia sancto-
 rum conparatione sanctiora sunt; sicut Cantica canticorum,
 quia cantica universa praecellunt. Sanctum autem a sanguine
 20 hostiae nuncupatum; nihil enim sanctum apud veteres dice-
 batur nisi quod hostiae sanguine esset consecratum aut con-
 sparsum. Item sanctum, quod extat esse sancitum. Sancire
 est autem confirmare et inrogatione poenae ab iniuria defendere;
 sic et leges sanctae et muri sancti esse dicuntur. Propitia- 3
 25 torium [quasi propitiationis oratorium; propitiatio enim placatio
 est]. Oracula dicta eo quod inde responsa redduntur; et ora-
 cula ab ore. Penetralia secreta sunt oraculorum; et penetralia 4
 dicta sunt ab eo quod est penitus, hoc est pene intus. Ora-
 torium orationi tantum est consecratum, in quo nemo aliquid

1 amavit TC 5 inv.] insidia K 6 suscepit K 9 de plat.
 aegr. K (non Monac. frag.) 9 vos. om. T dic. Gr. BK (non
 Monac. frag.): om. T 10 laboribus K 14 iu. veteriora tem. B¹
 16 sacerdoti C 17 quia ascorum K 20 dicebant K 21 aut
 asparsum K: om. T 22 quod CT: quia BK fort. stat: constat del.
 sanctum C¹ 23 et ab inr. po. et ab K 24 muri XCT: mores BKO
 25 quasi ... plac. est hab. TUX: om. BC¹KOMonac. frag. 26 dictae
 B 27 or. quasi ab K 28 sunt om. C 29 oratione K

agere debet nisi ad quod est factum ; unde et nomen accepit.
 5 Monasterium unius monachi habitatio est. Μόνος enim apud
 6 Graecos solus, στήριον statio ; id est solitarii habitatio. Coe-
 nobium ex Graeco et Latino videtur esse compositum. Est
 enim habitaculum plurimorum in commune viventium ; κοινὸν 5
 7 enim Graece commune dicitur. Templi nomen generale ; pro
 locis enim quibuscumque magnis antiqui templa dicebant : et
 templa dicta quasi tecta ampla. Sed et locus designatus ad
 orientem a contemplatione templum dicebatur. Cuius partes
 quattuor erant : antica ad ortum, postica ad occasum, sinistra 10
 ad septentrionem, dextra ad meridiem spectans. Vnde et
 quando templum construebant, orientem spectabant aequino-
 ctialem, ita ut lineae ab ortu ad occidentem missae fierent partes
 caeli dextra sinistra aequales ; ut qui consuleret atque pre-
 8 caretur rectum aspiceret orientem. Fana dicta a Faunis, ui- 15
 bus templa error gentilium construebat unde consulentes
 9 daemonum responsa audirent. Delubra veteres dicebant templa
 fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur ; et appel-
 lari delubra a diluendo. Ipsa sunt nunc aedes cum sacris
 fontibus, in quibus fideles regenerati purificantur : et bene 20
 quodam praesagio delubra sunt appellata ; sunt enim in ablu-
 10 tionem peccatorum. Fons autem in delubris locus regenera-
 torum est, in quo septem gradus in Spiritus sancti mysterio
 formantur ; tres in descensu et tres in ascensu : septimus vero
 is est qui et quartus, id est similis Filio hominis, extinguens 25

1 accipit C	2 μόνος] mono codd.	3 στήρ.] sterio BK Harl. extr.
Monac. frag.: sterio* C: steria T		solidatii C ¹ (non Harl. extr.
Monac. frag.)	C. vero ex T: C. et ex C (non Monac. frag.)	4 et
Lat. om. T	vid.] dicitur K (non Monac. frag.)	5 κοι. . . dic.
om. K	6 enim om. C	greci co. dicunt T (non Harl. extr.
Monac. frag.)	7 quibusque K	8 tecta] templa K
tentatione B ¹	10 portica BK	11 a septentrione K
codd.	12 tem. quan. T	expectans
noctialem B	14 ac (hac B) deprecaretur BCT	et qui
a funibus K	16 construebant K	15 a funis B:
(fort. recte): diluebatur K	19 deluendo C (fort. recte)	17 del. BC
(-se) codd.	caedes K	ipsae
BKT	20 fontibus om. B ¹	21 ablutione
Spiritu B	22 regerandorum K (pro regenerandorum)	23 gradibus C ¹
	25 is] liis BT	

fornacem ignis, stabilimentum pedum, fundamentum aquae; in quo plenitudo divinitatis habitat corporaliter. Basilicae prius 11 vocabantur regum habitacula, unde et nomen habent; nam βασιλεὺς rex et basilicae regiae habitationes. Nunc autem ideo 5 divina templa basilicae nominantur, quia ibi regi omnium Deo cultus et sacrificia offeruntur. Martyrium locus martyrum 12 Graeca derivatione, eo quod in memoria martyris sit constructum, vel quod sepulchra sanctorum ibi sint martyrum. Aram quidam vocatam dixerunt quod ibi incensae victimae 13 10 ardeant. Alii aras dicunt a precationibus, id est quas Graeci ἀρὰς dicunt; unde contra inprecatio κατάρα dicitur. Alii volunt ab altitudine aras, sed male. Altare autem ab altitu- 14 dine constat esse nominatum, quasi alta ara. Pulpitum, quod 15 in eo lector vel psalmista positus in publico conspici a populo 15 possit, quo liberius audiatur. Tribunal, eo quod inde a sacer- 16 dote tribuantur praecepta vivendi. Est enim locus in sublimi constitutus, unde universi exaudire possint. Alias tribunal a tribu denominatum, quod ad illud tribus convocetur. Ana- 17 logium dictum quod sermo inde praedicetur; nam λόγος Graece 20 sermo dicitur; quod et ipsud altius situm est [ut in eo lector vel psalmista positus in publico conspici a populo possit, quo liberius audiatur].

DE REPOSITORYIS. Sacrarium proprie est locus templi in V quo sacra reponuntur; sicut donarium est in quo conlocantur 25 oblata; sicut lectisternia dicuntur ubi homines sedere consueverunt. Ab inferendis igitur et deportandis sacris sacrarium nuncupatur. Donaria vero, eo quod ibi dona reponantur quae 2

1 stabilimento K	2 conparaliter C ¹	Basilica K	4 vel et
βασιλικαί	5 qu. regio om. deo cultum ibi et sacrificio K (non Harl. extr.)		
6 Ma. loc. martyrii (-ti) CBK	7 quod CT: quia BK	8 mar-	
tiris ex-rum K	10 a precibus Serv. ad Aen. 2, 515	est om. K	
11 κατ.] satura C: statura B	12 ar. dici sed T	13 nominatam C	
quod] quia B	15 quo] quod B Harl. extr.: ut K	17 un. et	
uni. exaudiri K	possunt C	18 tribus den. BC: tributa enomi-	
natum K	illum BCT (et Isid.?)	19 dictum om. K	20 quod
ips. B ¹ K	ipso alt. sit situm K	ut] vel T	ut in . . . aud.
hab. CT: om. BK (cf. § 15)	21 in publ. om. T	pop. sit quod	
lib. C ¹	23 pro. loc. K	25 ablata BKT	27 nuncupantur CT
reponant K			

3 in templis offerre consueverunt. Aerarium vocatum quia prius
aes signatum ibi recondebatur. Hoc enim olim in usu erat
auro argentoque nondum signato : ex quorum metallis quamvis
postea facta fuisset pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab
4 eo metallo unde pecuniā [nomen] initium sumpsit. Armarium 5
locus est ubi quarumcumque artium instrumenta ponuntur.
Armamentarium vero, ubi tantum tela armorum. Vnde Iuve-
nalis (13, 83):

Quidquid habet telorum armamentaria caeli.

Dicta autem utraque ab armis, id est brachiis, quibus exercentur. 10
5 Bibliotheca est locus ubi reponuntur libri ; βιβλος enim Graece
6 liber, θήκη repostorium dicitur. Promptuarium dictum eo quod
7 inde necessaria victui promuntur, hoc est proferuntur. Cel-
larium, quod in eo colligantur ministeria mensarum, vel quae
necessaria victui supersunt. Inter promptuarium autem et 15
cellarium hoc interest quod cellarium est paucorum dierum,
8 promptuarium vero temporis longi est. Apotheca autem vel
horrea a Graeco, verbum e verbo repostoria vel reconditoria
dici possunt, eo quod in his homines elaboratas fruges reponunt.
Vnde et enthecā Graeco nomine repositam rei copiosam 20
substantiam appellamus.

VI DE OPERARIIS. Ergasterium locus est ubi opus aliquod
fit. Graeco enim sermone ἔργα opera, στήριον statio ; id est
2 operarii statio. Ergastula quoque et ipsa a Graeco vocabulo
nuncupantur, ubi deputantur noxii ad aliquod opus faciendum ; 25
ut solent gladiatores et exules, qui marmora secant et tamen
3 vinculorum custodiis alligati sunt. Gynaecium Graece dictum

1 consueverunt *T* § 3 (cf. XVI. XVIII. 5) 2 aes] est *B* 3 signatum *I*
ex] et *B* quorum] quibus *K* 5 nomen in. *K* : nomen et in. *B* :
in. *CT* 6 quarumque *BK* 7 armentarium *BT* 9 habent *dett.*
armentaria *T* 10 utramque *T* est a br. *K* 11 βιβλ.]
biblus *K* : biblio *BCT* 12 Prumtuarium *K* : Proptuarium *C*¹ 14 in
eo] inde *C* mens. . . nec. *om.* *C*¹ vel *om.* *K* 15 neces-
sario *BC*² promptuarium *C* 17 promptuarium *C* temp.
lo.] est *B* 18 a *om.* *B* : a Graeco *om.* *K* 19 possint *K* laboratas
K reponant *K* 20 enticam *BCT* : inticam *K* positam *K*
22 opus] locus *T* 23 sterio *BCT* : isterium *K* : sterios *U* stat. . .
est *om.* *K* : statio *om.* *C* 25 depotantur *K* (*pro* deport-?) 27 Ge-
necium *BCT* : Genigeum *K*

eo quod ibi conventus feminarum ad opus lanificii exercendum
conveniat. Mulier enim Graece γυνή nuncupatur. Pistrinum 4
quasi pilistrinum, quia pilo antea tundebant granum. Vnde et
apud veteres non molitores sed pistores dicti, quasi pinsores, a
5 pinsendis granis frumenti; molae enim usus nondum erat, sed
granum pilo pinsebant. Vnde et Vergilius (Georg. 1, 267):

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.

Clibanus [a clivo dictus, ab eo quod in erectione sit collectus; 5
clivum enim ascensum dicimus sive flexuosum]. Furnum per 6
10 derivationem a farre dictum, quoniam panis ex eo factus ibi
coquitur. Torcular dictum eo quod ibi uvae calcentur atque 7
extortae exprimantur. Forus est locus ubi uva calcatur, dictus 8
quod ibi feratur uva, vel propter quod ibi pedibus feriat: unde
et calcatorium dicitur. Sed hoc nomen multa significat:
15 prima species fori locus in civitate ad exercendas nundinas
relictus; secunda, ubi magistratus iudicare solet; tertia, quem
supra diximus, quem calcatorium nominavimus. Quarta,
spatia plana in navibus, de quibus Vergilius (Aen. 6, 412):

Laxatque foros.

20 Lacus dictus quia ibi decurrit frugum liquor.

DE ADITIBVS. Aditus ab eundo dictus, per quem ingre- VII
dimur et admittimur. Vestibulum est vel aditus domus 2
privatae, vel spatium adiacens aedibus publicis. Et vestibulum
dictum eo quod eo vestiuntur fores, aut quod aditum tecto
25 vestiat, aut ab stando. Porticus, quod transitus sit magis 3
quam ubi standum sit, quasi porta; et porticus, eo quod sit

2 convenient B enim om. T nunc.] vocatur B 3 ante B
tondebant CT: adtondebant B un. ap. K 4 qu. pensores B¹:
qu. pinsores CB² 5 pinsendis KO: findendis BCT frumento C¹
6 filo T: in pila Servius ad Aen. 1, 179 findebant BCK: -bat TO
7 torrite K igni] flammis B¹ 8 Clibanum BFKOP a clivo
... flex. hab. TUX: om. BCDFKOP 9 Fornum CKOP 10 fare T
quoniam CFT: quod BDKOP 12 Torus K uve (ex corr.)
calcantur T 15 specie BC 16 quae sup. K: quod sup. B 17 quae
calc. K nominamus BC 20 quia] quod C frugum] uvarum C
21 ab adeundo Serv. ad Aen. 6, 43 per] ad K 22 aditum BKT
23 sedibus T 24 dictum om. K eo (alt.) om. T 26 sit (alt.)
si K

4 apertus. Ianua a Iano quodam appellatur, cui gentiles omne introitum vel exitum sacraverunt. Vnde Lucanus (1, 62):

Ferrea belligeri conpescat limina Iani.

Est autem primus domus ingressus; cetera intra ianuam ostia vocantur generaliter. Ostium est per quod ab aliquo arcemur 5 ingressu, ab ostendo dictum [sive ostium, quia ostendit aliquid intus]. Alii aiunt ostium appellari quia ostem moratur; ibi enim adversariis nos obicimus: hinc et Ostia Tiberina, quia ostibus sunt opposita. Fores et valvae claustra sunt; sed fores dicuntur quae foras, valvae, quae intus revolvuntur, et duplices 10 complicabilesque sunt. Sed generaliter usus vocabula ista

5, 6 corruptit. Claustra ab eo quod claudantur dicta. Fenestrae sunt quibus pars exterior angusta et interior diffusa [est], quales in horreis videmus, dictae eo quod lucem fenerent: lux enim Graece $\phi\omega\varsigma$ dicitur: vel quia per eas intus positus homo videt. 1 Alii fenestram putant dictam eo quod domui lucem minestret, conpositum nomen ex Graeco Latinoque sermone; $\phi\omega\varsigma$ enim

7 Graece lux est. Cardio est locus in quo ostium vertitur et semper movetur, dictus $\alpha\pi\omicron\tau\eta\varsigma\ \kappa\alpha\rho\delta\acute{\iota}\alpha\varsigma$, quod quasi cor hominem totum, ita ille cuneus ianuam regat ac moveat. Vnde et 2

8 proverbiale est: 'In cardine rem esse.' Limina ostiorum dicta eo quod transversa sint ut limes, et per ea sicut in agro

9 aut introeatur aut foris eatur. Postes et antae quasi post et ante: et antae quia ante stant, vel quia antea ad eas accedimus prius quam domum ingrediamur; postes eo quod post ostium 2 stent.

1 aperta C 2 un. et Luc. K 3 limina] menia K: menicam N
4 ianua os. vocatur K 5 est] autem K arcetur K 6 sive ...
intus hab. CTUX: om. BKO Harl. extr. 8 nos adv. obicimus (sic) T
ostie tiberine T 10 quae] quia K fo. sunt val. T 12 corrumpit B
13 est hab. CT: om. BK 14 dicta T eo om. C ferrent T 15 eas]
ea B: eam T ho. foris fidet C: an ho. extra (estra) videt (fi.)?
16 dic. put. C ministrat CT 17 $\phi\omega\varsigma$... est om. K: fort. hic
substituenda illa priora lux ... dicitur 19 movet K $\tau\eta\varsigma$] to codd.
(pro $\tau\omicron\upsilon$?) quod] quia B 20 totum om. K 22 transversae
(-se) codd. 23 Po. et antes K: Po. C 24 et antae] stantes K:
stantium B: om. CDT iam ante stante D: om. K: qu. an. st.
vel om. B¹ vel qua D antea] ante C (non D) ascendimus C¹ D
25 prius om. K qu. postium sint K

DE PARTIBVS AEDIFICIORVM. Fundamentum dictum quod VIII

fundus sit domui. Idem et caementum a caedendo dictum,
quod caeso crasso lapide surgat. Paries nuncupatus quia sem- 2
per duo sunt pares, vel a latere vel a fronte. Sive enim tetra-

5 gonum sive hexagonum sit, qui se conspiciunt ex pari erunt.

Aliter enim structura facta deformis est. Parietinas dicimus 3

quasi parietum ruinas : sunt enim parietes stantes sine tecto,

sine habitantibus. Angulus, quod duos parietes in unum con- 4

iungat. Culmina dicta sunt quia apud antiquos tecta culmo

10 tegebantur, ut nunc rusticani. Hinc tecti summitas culmen

dicitur. Camerae sunt volumina introrsum respicientia, appel- 5

latae a curvo ; *καμινος* enim Graece curvum est. Laquearia 6

sunt quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria di-

cuntur. Principaliter autem lacus dicitur, ut Lucilius (1290) :

15 Resultant aedesque lacusque.

Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius (C. 2, 18, 1) :

Neque aureum

mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium ; et per *ἀντίστυχον* laquearium

20 facit. Absida Graeco sermone, Latine interpretatur lucida, eo 7

quod lumine accepto per arcum resplendeat. Sed utrum absi-

dam an absidem dicere debeamus, hoc verbi genus ambiguum

quidam doctorum existimant. Testudo est camera templi ob- 8

liqua. Nam in modum testudinis veteres templorum tecta

25 faciebant ; quae ideo sic fiebant ut caeli imaginem redderet,

quod constat esse convexum. Alii testudinem volunt esse lo-

1 (cf. XIX. x. 2) dic. eo qu. K quia B 2 domus BC 3 caeso
om. codd. nuncupatas T: -ta K 4 vel (*prius*)] ve K tetra-
comum sive exacomum K 5 sint K: fit C prospiciunt K
6 enim om. B¹ 7 tectu BT tec. et si, C 8 fort. Ang. quasi
undulus quod duo K coniungunt BK 10 rusticani K Harl.
extr.: rusticam D: rustica BCT tectis T 11 Camarae B
volumine T 12 camur codd. est] dicitur C 13 subtegant
C¹ 15 resultat T (*non M Harl. extr.*) 16 deminuto B oratio
B 17 neque] atque C 18 renitet BCK 19 dim. lacun. antesticon
laque. fa. B: dim. laque. per antisticon fa. K lacunarum BC
20 fecit C Abs. a Gr. C 21 absidam] absida B 23 subliqua K
(*non Harl. extr.*) 25 fiebat BCT redderent K 26 quod] quae B

- 9 cum in parte atrii adversum venientibus. Arcus dicti quod
 10 sint arta conclusione curvati; ipsi et fornices. Pavimenta
 originem apud Graecos habent elaborata arte picturae; litho-
 strota parvulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Vo-
 cata autem pavimenta eo quod paviantur, id est caedantur. 5
 11 Vnde et pavor, quia caedit cor. Ostracus est pavementum te-
 staceum, eo quod fractis testis calce admixto feriat; testa
 12 enim Graeci ὄστρα dicunt. Conpluvium dictum quia aquae
 partibus, quae circa sunt, eo conveniunt. Tessella sunt e qui-
 bus domicilia sternuntur, a tesseriis nominata, id est quadratis 10
 13 lapillis, per diminutionem. Bases fulturae sunt columnarum,
 quae a fundamento consurgunt et superpositae fabricae susti-
 nent pondus. 'Bases' autem nomen petrae est fortissimae Syro
 14 sermone. Columnae pro longitudine et rotunditate vocatae, in
 quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat 15
 columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. Genera rotun-
 darum quattuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae, Corinthiae,
 mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes. Quin-
 tum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis angulis
 15 aut amplius, paribus laterum intervallis. Capitolia dicta quod 20
 sint columnarum capita, sicut super collum caput. Epistolia
 sunt quae super capitella columnarum ponuntur; et est Grae-
 cum [id est supermissa]. Tegulae, quod tegant aedes; et im-
 16 brices, quod accipiant imbres. Lateres et laterculi, quod lati
 formentur circumactis undique quattuor tabulis. Canalis ab 25
 eo quod cava sit in modum cannae. Sane canalem melius
 17 genere feminino quam masculino proferimus. Fistulae aqua-
 rum sunt dictae quod aquas fundant et mittant; nam στολα

3 pictura *T* 4 crustis ac stellis *T* variis *B*¹ 5 id] hoc *C*
 6 unde . . . cor *om.* *K* cedet *B*¹ *TU* (*non Harl. extr.*) 7 tectis *C*¹
 testam *dett.* 8 ostrā *codd.*: ὄστρακα *dett.* dictum *om.* *B*
 aquae *om.* *K*: fort. aquae e 9 convenient *C* Tessellae *dett.*
 sunt] est *C*¹ e *om.* *T* 12 et] hae *K* pon. sust. *K* 13 petrae *K*
 16 -nes *K* 18 et latitudinis *K* 20 aut amp. . . int. *om.* *KP* (*non*
Harl. extr.) Capitolla *C*: Capitella *dett.* (*cf. XIX. x. 24*) quod . . .
 Epist. *om.* *C*¹ 23 id est sup. *hab. T*: *om.* *BCK* quia *B* et
 imbr. *om.* *T* 24 quia *B* accipient *T* imbrices *C*¹ later-
 culae *C*¹ 25 circumacutis *T* 27 femino *CT* qu. masc. *om.* *K*
 28 fundunt *K* emittant *BK* stolae *B* (*vix pro στολή*)

Graece mittere est. Formae earum pro magnitudine aquae et capacitatis modo fiunt.

DE MVNITIONIBVS. Munitum vel munimentum dictum IX
quia manu est factum. Cohors vocata vel quod coartet cuncta
5 quae interius sunt, id est concludat, vel quod coerceat obiectu
suo extraneos et adire prohibeat. Vallum est quod mole ter- 2
rae erigitur, ut custodia praetendatur. Dictum autem vallum
a vallis; nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur. Et
valli dicti quod figantur et vellantur. Intervalla sunt spatia
10 inter capita vallorum, id est stipitum quibus vallum fit; unde
et cetera quoque spatia dicunt, ab stipitibus scilicet. Agger 3
est cuiuslibet rei acervatio, unde fossae aut valles possint repleri.
Agger proprie dicitur terra aggesta quae vallo facto propius
ponitur; sed abusive et muros et munimenta omnia aggerem
15 dicimus. Maceriae sunt parietes longi quibus vineae aliquae 4
clauduntur; longum enim Graeci μακρόν dicunt. Formatum, 5
sive formacium, in Africa et Hispania parietes e terra appellant,
quoniam in forma circumdatis duabus utrimque tabulis infer-
ciuntur verius quam instruuntur. Aegis durant incorrupti ventis,
20 ignibus omnique caemento fortiores. Sepes munimenta sato- 6
rum sunt; unde et appellatae. Caulas munimenta ovium vel
sepimenta ovilium. Est autem Graecum nomen C [littera]
detracta; nam Graeci αἰλλας vocant animalium receptacula. X

DE TENTORIIS. Tabernacula tentoria sunt militum, qui-
25 bus in itinere solis ardores tempestatesque imbrium frigorisque

4 quia] quod B Coors T¹: Cors BCKT² vocat T quod] quia B
5 quod] quia B cohereat B 7 egeritur K autem om. K vallum
om. C 8 valli] vallis K sunt fortes C¹ 9 et evellantur K
11 cet. queque K dicuntur C 12 est om. K possunt BC (cum
Serv. ad Aen. 9, 564) recreari K 13 aggerem B¹K dicimus
K agesta B proprius T: propivius B 14 mauros T¹ 15 par.
om. K longae K 17 formatum BK: fornacium C et in
spania T e] de K: om. B 18 quando KN utrique T:
undique K infertunt K 19 quam] que B¹ struuntur
Plin. N. H. 35, 169 incorruptae K 20 omniaque D: om. B
cemente BD satorum BCFTU: satorum D: agrorum KNOP
21 sunt om. N un. et app. om. KOP (non NDF) Caul. . .
ovilium om. KOP: vel sep. ovilium om. N (non DF) 22 littera hab.
KNOP: om. BCT 25 ardoris B: ardorem K

iniurias vitant. Dicta autem tabernacula quod cortinae distantae funibus tabulis interstantibus adpenderentur, quae
 2 tentoria sustinerent. Tentorium vocatum eo quod tendatur
 3 funibus atque palis; unde et hodie praetendere dicuntur. Papilio-
 ones vocantur a similitudine parvuli animalis volantis, quae
 maxime abundant florentibus malvis. Haec sunt aviculae quae
 lumine accenso conveniunt, et circa volitantes ab igne proxime
 interire coguntur.

XI DE SEPVLCHRIS. Sepulchrum a sepulto dictum. Prius
 autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea vetitum est
 legibus, ne foetore ipso corpora viventium contacta inficerentur.
 Monumentum ideo nuncupatur eo quod mentem moneat ad
 defuncti memoriam. Cum enim non videris monumentum,
 illud est quod scriptum est (Psalm. 31, 12): 'Excidi tamquam
 mortuus a corde.' Cum autem videris, monet mentem et ad
 15 memoriam te reducit ut mortuum recorderis. Monumenta
 2 itaque et memoriae pro mentis admonitione dictae. Tumulus
 dictus quasi tumens tellus. Sarcophagus Graecum est nomen,
 eo quod ibi corpora absumantur; σάρξ enim Graece caro, φαγεῖν
 3 comedere dicitur. Mausolea sunt sepulchra seu monumenta
 regum, a Mausol[e]o rege Aegyptiorum dicta. Nam eo defuncto
 uxor eius mirae magnitudinis et pulchritudinis extruxit sepul-
 chrum in tantum ut usque hodie omnia monumenta pretiosa ex
 4 nomine eius Mausolea nuncupentur. Pyramides genus sepul-
 chrorum quadratum et fastigiatum ultra omnem excelsitatem
 quae fieri manu possit, unde et mensuram umbrarum egressae
 nullam habere umbram dicuntur. Tali autem aedificio surgunt

1 autem *om. T* 2 adstantibus *K* 4 unde . . . dic. *om. C* dicitur
Arev. Pap. voc. *om. T*¹ 5 parvole *T*: parvulae *B* qui *BK*
 6 floribus *K* vicule *T* 7 lumini *K* circum volantes *K*
 pro. ab ig. *K* proximo *dett.* 10 vet. esse legimus *C* 12 a def. *K*
 14 qu. scrip. est *om. K* excidii *T*: excedit *K* 15 mon. men.] mone-
 mentum *T* et *om. C*¹ 16 reducet ut morti *K* 18 Sarcosagum
 (-cum) *TK*: -gom *B* 19 corp. ibi *T* adsumantur *codd.* sarcia
codd. fagus (-cus *K*) *codd.* 22 et pulcritudine *T*: *om. K*
 23 ut *om. T* 24 Piram id est ge. *K* 26 possunt *CKT* men-
 sura una umb. *KO*: mensurae unam umb. *B*¹: mensurae una mem-
 brarum *D* 27 tale *BK*

ut a lato incipiant et in angusto finiantur sicut ignis ; $\pi\upsilon\rho$ enim dicitur ignis. Hos Aegyptus habet. Apud maiores enim potentes aut sub montibus aut in montibus sepeliebantur. Inde tractum est ut super cadavera aut pyramides fierent, aut
 5 ingentes columnae conlocarentur.

DE AEDIFICIIS RVSTICIS. Casa est agreste habitaculum XII
 palis atque virgultis arundinibusque contextum, quibus possint
 homines tueri a [vi] frigoris vel caloris iniuria. Tugurium 2
 casula est quam faciunt sibi custodes vinearum ad tegimen sui,
 10 quasi tegurium, sive propter ardorem solis et radios decli-
 nandos, sive ut inde vel homines vel bestiolas, quae insidiare
 solent natis frugibus, abigant. Hunc rustici capannam vocant,
 quod unum tantum capiat. Tescua quidam putant esse tugu- 3
 ria, quidam loca praerupta et aspera. Magalia aedificia Numi- 4
 15 darum agrestium oblonga, incurvis lateribus tecta, quasi navium
 carinae sunt, sive rotunda in modum furnorum. Et magalia
 dicta quasi magaria, quia 'magar' Punici novam villam dicunt,
 una littera commutata L pro R, magalia, magaria.

DE AGRIS. Ager Latine appellari dicitur eo quod in eo XIII
 20 agatur aliquid. Alii agrum ex Graeco nominari manifestius
 credunt. Vnde et villa Graece †coragros† dicitur. Villa a vallo, 2
 id est aggere terrae, nuncupata, quod pro limite constitui solet.
 Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos 3
 initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque
 25 possedit ; unde et nuncupati. Fundus dictus quod eo funda- 4
 tur vel stabiliatur patrimonium. Fundus autem et urbanum

1 ut] a K	incipiunt K	finiuntur K	$\pi\upsilon\rho$] pir <i>codd.</i>
3 sepeliuntur C ¹	4 supra K	pira ide B: piram K	7 virgis K
contexta K	8 omnes T	a KT: avi CD: aut B	vel] aut
B: om. (in spat.) K	9 quae fa. K	ad] a B	11 ut inde] unde T
12 cavannam B ² (non M)	13 capiant K	14 proroptua B	15 agr.
ab obl. K	materibus K ¹	tenta KOP	16 sunt om. KNOP
17 villam BCDFT: cellam KOP	18 magaria et magaliam N: maria et		
magalia KOP: magaria tuguria BCTU: magoria tuguria DF	19 appel-		
lare BT	20 alii om. K	21 coragus (r superscr.) K	22 quod] quia B
pro] prope K	consituti C	23 publice C ¹	quos in initio
K	24 occ.] ut occ. T: nuncupavit K	25 nuncupate (ex -tie) KB	
ex corr.	dic. est eo quod C	fundantur C ¹ : fundetur Schwarz	
26 vel stab. om. T	patrim.] patri momentum BT		

- 5 aedificium et rusticum intellegendum est. Praedium, quod ex omnibus patrifamilias maxime praevidetur, id est apparet, quasi praevidium ; vel quod antiqui agros, quos bello ceperant, ut
 6 praedae nomine habebant. Omnis autem ager, ut Varro docet, quadrifarius dividitur : aut enim arvus est ager, id est sationalis ; 5 aut consitus, id est aptus arboribus ; aut pascuus, qui herbis tantum et animalibus vacat ; aut florus, quod sunt horti apibus congruentes et floribus. Quod etiam Vergilius in quattuor
 7 libros Georgicorum secutus est. Rura veteres incultos agros dicebant, id est silvas et pascua ; agrum vero, qui colebatur. 10 Nam rus est quo mel, quo lac, quo pecus haberi potest ; unde et rusticus nominatur : haec agrestium prima et otiosa felicitas.
 8 Seges ager est in quo seritur ; unde et Vergilius (Georg. 1, 47) :
 Illa seges demum votis respondet avari
 agricolae. 15
 9 Conpascuus ager dictus qui a divisoribus agrorum relictus est
 10 ad pascendum communiter vicinis. Alluvius ager est quem
 11 paulatim fluvius in agrum reddit. Arcifinius ager dictus est qui a certis linearum mensuris non continetur, sed arcentur fines eius obiectu fluminum, montium, arborum ; unde et in his agris 20
 12 nihil subsicivorum intervenit. Novalis ager est primum proscissus, sive qui alternis annis vacat novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel cum fructu erunt et semel vacua.
 13 Squalidus ager quasi excolidus, quod iam a cultura exierit ;
 14 sicut exconsul, quod a consulatu discesserit. Vliginosus ager 25

1 quod] quia B	2 patrifamilias K	maxime om. K	pro-
videntur T	apparent T	3 qu. ant. qui ag. T	5 quadrifariam
Serv. ad Georg. imit.	div.] dicitur KOP (non D)		rationalis C :
rationabilis T	6 qui] quae C	7 florens C : florens Servius (non DFNOPU)	
(non DFU)	quod sit (sint N) ap. aptus congruentibus flo. KNOP		
quarto libro K	quod] quia B	apibus om. B	8 quod] quia B
11 mel vel quo T		12 agr. praetiosa fel. K	
13 est ager C	et om. C	14 domum B	18 reddit K
finius K : Arcifanius T (non D)	vel quia c. : quod c. B		19 minsuris
non tinetur N	arcentur BD : arcitur K	fin. eius] in is est K	
20 in om. T	sacris K	21 subciborum B	est om. C
proscissus BCK	22 quia al. codd.	vocat T	23 novali en. K
erant T	24 Isqualidus T	scolidus B	iam cult. T
25 quod cons. C			

est semper uvidus. Nam humidus dicitur qui aliquando sicca-
 tur. Vlgo enim humor terrae est naturalis, ab ea numquam
 recedens. Subseciva sunt proprie quae sutor de materia prae- 15
 cidens quasi supervacua abicit. Inde et subsiciva, agri quos in
 5 pertica divisos recusant quasi steriles vel palustres. Item sub-
 seciva quae in divisura agri non efficiunt centuriam, id est
 iugera ducenta. Area dicitur tabularum aequalitas. Dicta au- 16
 tem area a planitie atque aequalitate; unde et ara. Alii aream
 vocatam dicunt quod pro tritrandis frugibus eradatur, vel quod
 10 non triturentur in ea nisi arida. Pratum est cuius feni copia 17
 armenta tuentur, cui veteres Romani nomen indiderunt ab eo
 quod protinus sit paratum, nec magnum laborem culturae desi-
 deret. Prata autem esse quae secari possunt. Paludes dictae 18
 a Pale pastoralis dea, quod paleam, id est pabula, nutrant
 15 iumentorum.

DE FINIBVS AGRORVM. Fines dicti eo quod agri funicu- XIV
 lis sint divisi. Mensurarum enim lineae in terrarum partitione
 tenduntur ut dimensionis aequalitas teneatur. Limites appel- 2
 lati antiquo verbo transversi, nam transversa omnia antiqui lima
 dicebant; a quo et limina ostiorum, per quae foris vel intus
 20 itur, et limites, quod per eos in agros foris eatur. Hinc et
 limus vocabulum accepit, cingulum quo servi publici cinge-
 bantur obliqua purpura. Termini dicti quod terrae mensuras 3
 distinguunt atque declarant. His enim testimonia finium in-
 25 telleguntur, et agrorum intentio et certamen aufertur. Limites 4
 maximi in agris duo sunt: cardo et decumanus. Cardo, qui a

1 uvidus] umidus C	2 est om. K	3 Subseciva BCK	quae
divisor praec. K: quae su. de maria praec. B		4 unde C (etiam T ¹ ?)	
quos] que K (i.e. quae)	5 divitores rec. K	subseciva BCK	
6 centura K: contraria B	8 atque om. K	9 voc. dic.] vocant K	
quod CT: quia BK	eradantur K	aut quia K	12 paratus
BC cultu resideret T	13 Padules B	14 a om. T	past.
a quo pal. T	pastore C ¹	dea] de ea BK ²	nutriunt T
16 eo om. K	agra BT	17 divisa B	partione K: portione T
18 demensionis CK	equitas BT	19 lima] limina K	20 per
quas BK: per quos CT	21 quod om. T	in om. K	agro T
hinc . . . accepit om. T	22 limus] mens KO	publice T	
24 distinguant K	25 contentio C	26 maxime K	car. est
qui T	vel quia: quia a K: qui C		

septrione directus a cardine caeli est ; nam sine dubio caelum
 vertitur in septentrionali orbe. Decumanus est qui ab oriente
 in occidentem per transversum dirigitur, qui pro eo quod for-
 mam X faciat decumanus est appellatus. Ager enim bis divi-
 5 sus figuram denarii numeri efficit. Arca ab arcendo vocata : 5
 fines enim agri custodit eosque adire prohibet. Trifinium
 dictum eo quod trium possessionum fines adstringit. Hinc et
 quadrifinium, quod quattuor. Reliqui limites angustiores et
 inter se distant inparibus intervallis et nominibus designatis.

XV DE MENSVRIS AGRORVM. Mensura est quidquid pondere, 10
 capacitate, longitudine, altitudine, latitudine, animoque finitur.
 Maiores itaque orbem in partibus, partes in provinciis, provin-
 cias in regionibus, regiones in locis, loca in territoriis, territoria in
 agris, agros in centuriis, centurias in iugeribus, iugera in clima-
 tibus, deinde climata in actus, perticas, passus, gradus, cubitos, 15
 pedes, palmos, uncias et digitos dividerunt ; tanta enim fuit illo-
 2 rum sollertia. Digitus est pars minima agrestium mensurarum.
 Inde uncia habens digitos tres. Palmus autem quattuor digitos
 habet, pes sedecim, passus pedes quinque, pertica passus duos,
 3 id est pedes decem. Pertica autem a portando dicta, quasi 20
 portica. Omnes enim praecedentes mensurae in corpore sunt,
 ut palmus, pes, passus, et reliqua ; sola pertica portatur. Est
 enim decem pedum ad instar calami in Ezechielo templum men-
 4 surantis. Actus minimus est, latitudine pedum quattuor, longi-
 tudine centum viginti. Climata quoque undiqueversum pedes 2
 habent sexaginta, ita (*sequitur figura*). Actus quadratus undi-
 que finitur pedibus centum viginti, ita (*seq. fig.*). Hunc Baetici
 5 arapennem dicunt, ab arando scilicet. Actus duplicatus iuge-

1 sine duo K 3 per om. T pro] ex K 4 facit T 5 vocata
 BCT: dicta KP 6 adiri T: ad hoc ire C¹ 7 stringit K 8 aug.
 int. T 9 dist. et inp. B omnibus K 13 regiones] regionibus K
 14 agros] agra BT centurias] -ia K 15 deinde] de T: om. K
 in acetis acetis in per. perticas in (etc.) K particas T passis
 C¹ 16 enim om. C eorum BC 17 mensuram K 20 pedes
 om. K 23 vel decempedum pedum KT 24 pedum qu.
 lat. K qu. et long. B 26 habet BCT 27 fin. LX ped. BT
 28 arapenne K (non Col. Mon.)

rum facit ; ab eo quod est iunctum iugeri nomen accepit. Iugerum autem constat longitudine pedum ducentorum quadraginta, latitudine centum viginti, ita (*seq. fig.*). Actum provinciae Baeticae rustici acnuam vocant. Porcam idem Baetici triginta pedum latitudine et octuaginta longitudine definiunt (*seq. fig.*). Sed porca est quod in arando extat ; quod defossum est, lira. Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum pedum, quasi centetum. In agrestibus autem pedes centum quinquaginta quadratum iustum candetum vocant. Porro stadialis ager habet passus cxxv, id est pedes dcxxv ; cuius mensura octies computata, miliarium facit, qui constat quinque milia pedibus. Centuria autem ager est ducentorum iugerum, qui apud antiquos a centum iugeribus vocabatur, sed postea duplicata est nomenque pristinum retinuit. In numero enim centuriae multiplicatae sunt, nomen mutare non potuerunt.

DE ITINERIBVS. Mensuras viarum nos miliaria dicimus, Graeci stadia, Galli leugas, Aegypti schoenos, Persae parasangas. Sunt autem proprio quaeque spatio. Miliarium mille passibus terminatur ; et dictum miliarium quasi mille adium, habens pedes quinque milia. Leuga finitur passibus mille quingentis. Stadium octava pars miliarii est, constans passibus centum viginti quinque. Hunc primum Herculem statuisse dicunt, eumque eo spatio determinasse quod ipse sub uno spiritu confecisset, ac proinde stadium appellasse quoniam in fine respirasset simulque et stetisset. Via est qua potest ire vehiculum ; et via dicta a vehiculorum incursu. Nam duos actus capit, propter euntium et venientium vehiculorum occursum. Omnis

4 agnus B : agrum C : agnos K : anum T, quae omnia ad agnum (ita Col. D) redire possunt
 5 long. oct. K finiunt T : dicunt K
 6 est om. K constat B 7 ca. app. Gal. K canditum K : candentum T : candidum B aureis B 9 quadratorum BCT
 canditum BK porro . . . pedibus hab. BCDFTU : om. KNP
 12 Centuri C¹K quia K 13 centum om. B¹ 15 sunt] sed
 K : set N 17 leuvas BKT signes (es- C¹) codd. 18 quoque T
 19 an mille ad eum ? 20 Leuva BKT quingentibus T 22 hunc
 ex hinc T 23 conficisse K 24 appellasset BT quoniam]
 quod K 27 occursum T : incursu K : incursum B

autem via aut publica est aut privata. Publica est quae in solo publico est, qua iter, actus populo patet. Haec aut ad mare aut ad oppida pertinet. Privata est quae vicino municipio data
 6 est. Strata dicta quasi vulgi pedibus trita. Lucretius (1, 315):

Strataque iam vulgi pedibus detrita viarum.

Ipsa est et delapidata, id est lapidibus strata. Primi autem Poeni dicuntur lapidibus vias stravisse; postea Romani eas per omnem pene orbem disposuerunt, propter rectitudinem itinerum et ne plebs esset otiosa. Agger est media stratae eminentia coaggeratis lapidibus strata, ab aggere, id est coacervatione dicta; quam historici viam militarem dicunt, ut (Virg. Aen.
 5, 273):

Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens.

8 Iter vel itus est via qua iri ab homine quaquaversum potest. Iter autem et itiner diversam significationem habent. Iter [enim] est locus transitu facilis; unde appellamus et itum. Itiner autem est itus longae viae, et ipse labor ambulandi ut quo velis
 9 pervenias. Semita itineris dimidium est, a semiitu dicta. Semita
 10 autem hominum est, calles ferarum et pecudum. Callis est iter pecudum inter montes angustum et tritum, a callo pedum vocatum, sive a callo pecudum praeduratum. Tramites sunt transversa in agris itinera, sive recta via, dicta quod transmittat.
 11 Divortia sunt flexus viarum, hoc est viae in diversa tendentes. Idem diverticula sunt, hoc est diversae ac divisae viae, sive
 12 semitae transversae quae sunt a latere viae. Bivium, quia

2 quae iter <i>T</i> : quae inter <i>BK</i>	actus] agros <i>K</i>	haec autem
aut ad <i>T</i> : haec autem ad <i>B</i>	3 pert.] pergit <i>C</i>	4 quia si <i>K</i> :
quas <i>T</i>	detrita <i>T</i>	6 lapidata <i>C</i>
via stratusse <i>K</i>	8 iterum <i>C</i> ¹	9 Ager <i>BC</i> ¹ <i>T</i>
<i>K</i> ab accire <i>K</i>	est a coac. <i>K</i>	11 dicti <i>C</i> ¹
praehinsus in aere <i>K</i>	14 It. veitus <i>B</i> : Inter vallatus <i>C</i> ¹	13 de-
<i>KT</i>	15 habent] berent <i>ut vid.</i> <i>K</i>	16 enim <i>hab. BT</i> : <i>om. CK</i>
app. exitum <i>C</i> ¹	17 itus <i>om.</i> <i>K</i>	quod <i>T</i>
est <i>om.</i> <i>C</i>	semitu <i>K</i> : semicitu <i>T</i> : semivia <i>C</i>	19 callis f.
aut p. <i>K</i>	20 a collo pedum <i>T</i>	21 sive ca. <i>K</i> : sive a collo <i>T</i>
pedum <i>KT</i>	perduratum <i>BC</i> : duratum <i>K</i>	22 d. quia trans-
mittant <i>C</i>	23 flexu <i>K</i> : flexua <i>N</i>	vias in d. <i>BKT</i> : viam in
diversam <i>N</i>	24 sive . . . viae <i>om.</i> <i>KN</i>	25 a lat.] altere (-ae) <i>TC</i>
Divium <i>KNP</i>		

duplex est via. Conpeta, quia plures in ea conpetunt viae,
 quasi triviae, quadriviae. Ambitus inter vicinorum aedificia
 locus, duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem
 relictus, et ab ambulando dictus. Orbita vestigium carri, ab 13
 5 orbe rotae dicta. Porro actus, quo pecus agi solet. Clivosum
 iter flexuosum. Vestigia sunt pedum signa primis plantis ex-
 pressa, vocata quod his viae praecurrentium investigentur, id
 est agnoscantur.

1 Conpeta . . . quadriviae <i>om.</i> <i>KP</i> : quasi tr. quadr. <i>om.</i> <i>N</i>	2 quadr.
quasi triv. <i>C</i>	4 et ab amb. dic. <i>om.</i> <i>KNP</i> ab <i>om.</i> <i>CU</i> (<i>non DF</i>)
Orbeta <i>BT</i>	vestigia carrus <i>T</i> 5 rota <i>T</i> dictae <i>K</i> ¹
6 inter <i>K</i>	Visgia <i>K</i> expresse <i>T</i> 7 quod] quia <i>C</i> in-
stigentur <i>BCT</i>	id est agn. <i>om.</i> <i>KNP</i>

LIBER XVI

DE LAPIDIBVS ET METALLIS.

- 1 DE PVLVERIBVS ET GLEBIS TERRAE. Pulvis dictus quod
 vi venti pellatur. Tollitur enim eius flatu nec resistit nec stare
 novit, sicut ait propheta (Psalm. 1, 4) : ' Tamquam pulvis, quem
 2 proicit ventus a facie terrae.' Limus vocatus quod lenis sit.
 Caenum est vorago luti. Cinis ex incendio dicitur ; ab eo enim
 fit. Favilla, quod per ignem effecta sit ; nam $\phi\omega s$ ignis est.
 3 Gleba, quod sit globus ; pulveris enim collectione conpingitur
 et in uno glomere adunatur. Terra autem ligata gleba est, soluta
 4 pulvis. Labina, eo quod ambulantibus lapsum inferat, dicta
 per derivationem a labe. Lutum vocatum quidam per anti-
 phrasin putant, quod non sit mundum ; nam omne lotum
 5 mundum est. Volutabra appellata quod ibi apri volutentur.
 Vlugo sordes limi vel aquae sunt. Sabulum levissimum terrae
 6 genus. Argilla ab Argis vocata, apud quos primum ex ea vasa
 confecta sunt. Creta ab insula Creta, ubi melior est. Creta
 Cimolia candida est, a Cimea Italiae insula dicta ; quarum
 altera vestimentorum pretiosos colores emollit, et contristatos
 sulphure quodam nitore exhilarat, altera gemmis nitorem prae-
 stat. Creta argentaria, et ipsa candida, appellata eo quod nitorem
 7 argento reddat. Terra Samia a Samo insula dicta, glutinosa et
 candida et linguae lenis, medicamentis et vasculis necessaria.
 8 Pulvis Puteolanus in Puteolanis Italiae colligitur collibus, opponi-
 turque ad sustinenda maria fluctusque frangendos. Nam mersus
 aquis protinus lapis fit, undisque cottidie fortior effectus in saxum
 9 mutatur ; sicut argilla igne in lapidem vertitur. Sulphur voca-

1 quod] quia B 2 ventis B 3 pulverem proiecit C 5 fit en. C
 6 quod] quia B 7 conpingitur BT: pingitur C¹: constitur N: con-
 struitur K 9 Lavvina T 10 a lave T: a luac K 11 omne om. K
 lutum T 12 apri] pari B: porci KN 13 sordes] sedes (-dis) KN
 vel] um KN 14 quos] quo B¹ 15 confectae ut vid. T¹ ins.
 crete T 16 insule T 17 confricato K: contrito C 18 alter B
 20 glut. et cand. om. KP (non N) 21 cand. ling. B lingua C¹
 22 collibus om. T 25 ignem lapite K

tum quia igne accenditur; $\pi\upsilon\rho$ enim ignis est. Nam vis eius
et in aquis ferventibus sentitur, neque alia res facilius accenditur.
Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere
dicunt. Invenitur et in aliis locis effossum. Huius genera 10
5 quattuor. Vivum, quod foditur, translucetque et viret, quem
solum ex omnibus generibus medici utuntur. Alterum, quod
appellant glebam, usibus tantum fullonum familiare. Tertium
liquor est; usus eius ad lanas suffiendas, quoniam candorem
mollitiemque praestat. Quartum ad lychnia maxime confi-
10 cienda aptum. Sulphuris tanta vis est ut morbos comitiales
deprehendat nidore suo inpositus ignibus ardescens. In calice
vini prunaque subdita circumferens exardescens percussu
pallorem dirum velut defunctorum effundit.

DE GLEBIS EX AQVA. Bitumen in Iudaeae lacu Asphaltite 11
15 emergit, cuius glebas supernatantes nautae scaphis adpropin-
quantes colligunt. In Syria autem limus est passim aestuans a
terra. Spissantur autem utraque et densitate coeunt, et utra-
que Graeci $\pi\iota\sigma\sigma\acute{\alpha}\sigma\phi\alpha\lambda\tau\omicron\nu$ appellant. Natura eius ardens et
ignium cognata, et neque aqua neque ferro rumpitur, nisi solis
20 muliebribus inquinamentis: utilis ad compages navium. Alu- 2
men vocatum a lumine, quod lumen coloribus praestat tingen-
dis. Est autem salsugo terrae, efficiturque hieme ex aqua et
limo, et aestivis solibus maturatur. Huius species duae sunt:
liquidum et spissum. Sal quidam dictum putant quod in igne 3
25 exiliat. Fugit enim ignem, dum sit igneum, sed naturam se-

1 $\pi\upsilon\rho$] ur *codd.* 2 et aq. B: ex aq. K 3 ardore T 5 vivum]
unum K: una B quod] quae B funditur T: effoditur *Plin.*
N. H. 35, 175 6 generibus *om.* B quod] quae B 8 sulfindas
BK: sulfora indas T: sulfendas C quoniam] quo C¹ (*pro* quò, *i.e.*
quoniam): quod BK 9 quartus . . . abtus T ellychnia *Plin. N. H.*
35, 175: licinia *codd.* conf. max. K: max. confingenda T 11 nitore
BKT inp.] vel positus T 12 circumfereris T exardescens
percussu *codd.* 13 pallorum B effundet KT: effunditur B 14 in
deae la. T¹: in indiae la. B 15 nautae cavis T 16 extuans BT:
exestuans K 17 spissatur CT: spissatura BK utraque *om.* K et
(*prius*) *om.* T 18 spissa asfaltum *codd.* (spissasfaltum C) eius *om.* K
19 cognota C¹ et nequaquam *fe. Arev.* 20 mulieribus B¹C¹ 21 voc.
om. K 23 estibus T¹ 24 in *om.* T 25 ignem *om.* K igneus K

quitur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt. Alii
 sal a salo et sole vocatum existimant ; nam aquis maris sponte
 gignitur, spuma in extremis litoribus vel scopulis derelicta et
 sole decocta. Sunt et lacus et flumina et putei e quibus auritur.
 Dehinc in salinis ingestus sole siccatur ; sed et flumina den-
 santur in salem, amne reliquo sub gelu fluente. Alibi quoque
 detractis arenis colligitur, crescens cum luna noctibus ; nam in
 Cyrenaea ammoniacus sub arenis invenitur. Sunt et montes
 nativi salis, in quibus ferro caeditur, ut lapis, renascens maius :
 1 tantae alicubi duritiae ut muros domosque massis salis faciant, 10
 4 sicut in Arabia. In natura quoque salis differentiae [sunt].
 Nam alibi suave, alibi salissimum : commune sal in igne crepi-
 tat ; Tragasaenum nec crepitat in igne nec exilit ; Agrigentinum
 Siciliae flammis patiens in aqua exilit, in igne fluit contra na-
 5 turam. Sunt et colorum differentiae. Memphiticus rufus est ; 15
 in parte quadam Siciliae, ubi Aetna est, purpureus ; item in
 eadem Sicilia in Pachyno adeo splendidus et lucidus ut imagines
 6 reddat ; in Cappadocia crocinus effoditur. Salis natura neces-
 saria est ad omnem escam. Pulmentis enim saporem dat,
 excitat aviditatem, et appetitum in omnibus cibis facit. Ex eo 20
 quippe omnis victus delectatio et summa hilaritas. Hinc et
 salus nomen accepisse putatur ; nihil enim utilius sale et sole :
 denique cornea videmus corpora nauticorum. Quin etiam
 pecudes, armenta et iumenta sale maxime provocantur ad pastum,
 multo largiores lacte multoque gratiores casei dote. Corpora 25
 etiam sal adstringit, siccatur et alligat. Defuncta etiam a putre-
 7 scendi labe vindicat ut durent. Nitrum a loco sumpsit vocabu-
 lum ; nascitur enim in oppido vel regione Aegypti Nitria, ex
 quo et medicinae fiunt et sordes corporum vestiumque lavantur.

1 imica K 5 salinis] saliginis B densentur C¹ 7 lunae (-ne)
 BCT 8 sunt mon. C: sed et mon. K 9 ren.] et nascens K 11 sunt
 hab. CK: om. BT 12 al. suavis BCT: alibis (sic) K salissimus C¹:
 salissimum K communis K 13 Tra. . . crep. om. T tra-
 caseum K 15 rubeus T (cf. Plin. N. H. 31, 86) 16 ubi om. T
 19 dat] reddat C¹ 20 omnis cibis T 23 etiam et pec. T 24 et
 ium. om. K 25 largiore . . . gratiore Plin. N. H. 31. 88 dote]
 docte C¹ 27 vindicant KT 28 vel] et T

Huius natura non multum a sale distat; habet enim virtutem salis et similiter oritur canescentibus siccitate litoribus. Aphronitrum Graece, Latine spuma nitri est. De quo quidam ait (Mart. 14, 58):

Rusticus es? nescis quid Graeco nomine dicar:

spuma vocor nitri. Graecus es? aphronitrum.

Colligitur autem in Asia in speluncis distillans, dehinc siccatur sole. Optimum putatur si minime fuerit ponderosum et maxime friabile, colore pene purpureo. Chalcantum dictum quia chalcitis est thymum, id est flos; unde et apud Latinos aeris flos appellatur. Fit autem nunc multis in regionibus; olim in Hispaniae puteis vel stagnis id genus aquae habentibus, quam decoquebant et in piscinas ligneas fundebant, adpendentes super eas restes lapillis extentas, quibus limus in similitudinem vitreis acinis adhaerebat, sicque eiectum siccabatur diebus triginta. Fit autem nunc alibi in speluncis, quod liquide collectum dehinc diffusum in quosdam botros solidatur: fit et in scrobibus cavatis, quorum e lateribus decadentes guttae coalescunt: fit et salis modo ex flagrantissimo sole. Adeo autem constrictae virtutis est ut in leonum et ursorum ora sparsum tantam vim habeat adstringendi ut non valeant mordere.

DE LAPIDIBVS VVLGARIBVS. Lapis a terra tamquam densior etiam vulgo discernitur. Lapis autem dictus quod laedat pedem. Lapis mollis est et sparsus; saxa haerent et a montibus exciduntur; petra Graecum est; silex est durus lapis, eo quod

2 Afro enim nitrum <i>B</i>	3 spama <i>B</i> ¹	6 Gr. es afronitru <i>BCT</i> : Gr. est afronitro <i>K</i>
quasi χαλκός, id est aes, et ἄνθος, id est flos	9 Calcantinum <i>T</i>	calcidis <i>BK</i> fort.
12 quando coquebant (quo-) <i>codd.</i>	11 nunc <i>CTU</i> : non <i>BK</i>	
<i>codd.</i> (etiam <i>U</i>)	13 et . . . fund. <i>om.</i> <i>K</i>	lineas
14 eas] arenas <i>K</i> (<i>non V</i>)	retes <i>T</i>	lapillas
<i>B</i> extendentes <i>C</i> : extensis <i>V</i>	similitudine vitrei acini <i>K</i> (<i>non V</i>)	
15 adherebant <i>BC</i> : aderebant <i>T</i>	effectum <i>K</i> : exemptum <i>Plin.</i>	
<i>N. H.</i> 34, 123	17 defusum <i>BC</i> ¹ <i>TV</i>	et] etiam <i>C</i> cautis <i>B</i> ¹
18 calescunt <i>TV</i>	19 nodo et fragrantissimo <i>T</i>	20 et in urs. <i>K</i>
o. aspersum <i>C</i> : oras passum <i>B</i>	tantum <i>B</i>	21 ad stringendum
(strig-) <i>BCT</i> : stringendi <i>K</i> : in adstringendo <i>Plinius</i>	23 quod] quia <i>B</i>	
24 molis <i>K</i> : mobilis <i>Arv.</i>	est spa. <i>K</i>	a <i>om.</i> <i>C</i> ¹
gr. est <i>om.</i> <i>K</i>	dura <i>K</i> : dirus <i>B</i> ¹	25 pe.

- 2 exiliat ab eo ignis dictus. Scopulus a saxo eminenti, quasi ab
speculando dictus; sive a tegimento navium, ἀπὸ τοῦ σκέπειν.
Σπήλαια Graece, speluncae Latine. Est autem rupis cavata.
- 3 Crepido extremitas saxi abrupta; unde et crepido vocata quod
sit abrupti saxi altitudo, sicut 'haeret pede pes densus' (Virg. 5
Aen. 10, 361); unde et vocatur. Cautes aspera saxa in mari,
dictae a cavendo, quasi cautae. Murices petrae in litore similes
- 4 muricis vivis, acutissimae et navibus perniciosae. Icon saxum
est, qui humanae vocis sonum captans, etiam verba loquentium
imitatur: icon autem Graece, Latine imago vocatur, eo quod 10
ad vocem respondens alieni efficitur imago sermonis; licet hoc
quidem et locorum natura evenit, ac plerumque convallium.
- 5 Calculus est lapillus terrae admixtus, rotundus atque durissimus,
et omni puritate lenissimus. Dictus autem calculus quod sine
molestia brevitatem sui calcetur: cuius contrarius est scrupus, 15
lapillus minutus et asper, qui si inciderit in calciamentum, nocet
et molestia est animo; unde et animi molestiam scrupulum dici-
- 6 mus: hinc et scrupea saxa, id est aspera. Cotis nomen accepit
quod ferrum ad incidendum acuat; †cotis† enim Graeco sermone
incisio nominatur. Ex his aliae aquariae sunt, aliae oleo in- 20
digent in acuendo, sed oleum lenem; aquae aciem acerrimam
- 7 reddunt. Pumex vocatur eo quod spumae densitate concretus
fiat; et est aridus, candore parvus, tantamque naturam refrige-
- 8 randi habens ut in vas missus musta fervere desinant. Rudus

1 ab eo ig. CT: ig. ab eo BK est dic. B saxo B 2 σκέπειν]
skepin K: skerin BCT: σκεπάσειν Serv. ad Aen. 1, 45 4 saxi om. B
arubta T (non U) 5 sicut ... voc. del. Arev. Isidori famae consulens
densor K: densus (expunct.) densusque viro vir C 6 vocatus K
asp. sunt sa. B 7 cavando BCK cavatae K simile B
8 murices B: muricibus dett. Icon] Echo Arev. (cf. Plin. N. H.
36, 100), quod sane vult dicere Isid. 9 quod nomine K voces BK
sonu captas K 10 icon BC: ico T: igon K: εἰκὼν dett., quod sane
vult dicere Isid. vocantur B¹ 11 ad om. T aliae K
13 lapis B terra T 14 quod] quia B 15 cui cont. BK
scrupulus K: iserupus (sic) T 16 qui] quia B in om. T
calciamento BK 17 iserupulum T 18 Cutex B: Cutis KT, et
fort. Isid. 19 cote codd. infra (26, 6, q. v.): cutis codd. hoc loco
enim om. K 20 aliae (alt.)] ne T 21 lene BT 23 iamiamque K
24 ut om. B vasso B¹: vase C: vasu K defervere BCT
desinat K § 8 (cf. XIX. x. 27) Rodus K: Rudos BCT

artifices appellant lapides contusos et calce admixtos, quos in
 pavimentis faciendis superfundunt; unde et rudera dicuntur.
 Gypsum cognatum calci est; et est Graecum nomen. Plura 9
 eius genera; omnium autem optimum lapidi speculari. Est
 5 enim signis aedificiorum et coronis gratissimus. Calcis viva 10
 dicta quia dum sit tactu frigida, intus occultum continet ignem,
 unde et perfusa aqua statim latens ignis erumpit. Natura eius
 mirum aliquid facit. Postquam enim arserit, aquis incenditur,
 quibus solet ignis extinguere; oleo extinguitur, quo solet ignis
 10 accendi. Vsus eius structuris fabricae necessarius. Nam lapis
 lapidi non potest adhaerere fortius nisi calce coniunctus. Calcis
 e lapide albo et duro melior structuris, ex molle utilis tectoriis.
 Arena ab ariditate dicta, non ab adhaerendo in fabricis, ut 11
 quidam volunt. Huius probatio, si manu inpressa stridet, aut
 15 si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquit.

DE LAPIDIBVS INSIGNIORIBVS. Magnes lapis Indicus ab IV
 inventore vocatus. Fuit autem in India primum repertus, clavis
 crepidarum baculique cuspidate haerens, cum armenta idem
 Magnes pasceret; postea et passim inventus. Est autem colore
 20 ferrugineus, sed probatur cum ferro adiunctus eius fecerit ra-
 ptum. Nam adeo adprehendit ferrum ut catenam faciat anu-
 lorum: unde et eum vulgus ferrum vivum appellat. Liquorem 2
 quoque vitri ut ferrum trahere creditur; cuius tanta vis est, ut
 refert beatissimus Augustinus (Civ. 21, 4), quod quidam eundem
 25 magnetem lapidem tenuerit sub vase argenteo, ferrumque super
 argentum posuerit, deinde subtermovente manu cum lapide

§ 9 (cf. XIX. x. 20) 3 Gypsum cognatus K 4 lapidis sp. K: lapidis
 peculiari B: lapidis speculari C¹: e lapide speculari Plin. N. H. 36, 182
 5 enim] autem C § 10 (cf. XIX. x. 19) 6 tacti T 7 erumpens T
 10 structurae fa. KT: in structuris fa. codd. altero loco lapis om. K
 11 adere KT ni. calcoiunctus T 12 du. et al. K melium T
 structuris C¹ § 11 (cf. XIX. x. 21) 13 ad abherendo B: ab inherendo C
 14 expressa K stridat K aut . . . vest. om. T 15 relinquit T
 17 in India] an ida T: in Ida Plin. N. H. 36, 127 gravis K
 18 crepiditarum C¹ baculisque K: bacilli qui T 19 et] vero K
 20 sed] et T ferro . . . adpr. om. T 21 ferr. adpr. C 22 ap-
 pellant B¹ Aliquorem (-re T²) vi. T: Liquoremque vi. K
 26 imposuerit C

- ferrum cursim desuper movebatur. Vnde factum est ut in quodam templo simulacrum e ferro pendere in aere videretur. Est quippe et alius in Aethiopia magnes qui ferrum omne abigit respuitque. Omnis autem magnes tanto melior est quanto magis
- 3 caeruleus est. Gagates lapis primum inventus est in Sicilia, 5 Gagatis fluminis fluore reiectus; unde et nominatus, licet in Brittania sit plurimus. Est autem niger, planus, levis et ardens igni admotus. Fictilia ex eo scripta non delentur; incensus serpentes fugat, daemoniacos prodit, virginitatem deprehendit;
- 4 mirumque, accenditur aqua, oleo restinguitur. Asbestos Ar- 10 cadiæ lapis ferrei coloris, ab igne nomen sortitus eo quod accensus semel numquam extinguitur. De quo lapide mechanicum aliquid ars humana molita est, quod gentiles capti sacrilegio mirarentur. Denique in templo quodam fuisse Veneris fanum, ibique candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem ut 15
- 5 eam nulla tempestas, nullus imber extingueret. Pyrites Persicus lapis fulvus, aeris simulans qualitatem, cuius plurimus ignis, siquidem facile scintillas emittit: hic tenentis manum, si vehementius prematur, adurit, propter quod ab igne nomen accepit. Est alius pyrites vulgaris, quem vivum lapidem appellant, qui 20 ferro vel lapide percussus scintillas emittit, quae excipiuntur sulphure vel aliis fungis vel foliis, et dicto celerius praebebat ignem.
- 6 Hunc vulgus focarem petram vocant. Selenites, qui Latine lunaris interpretatur, eo quod interiorum eius candorem cum
- 7 luna crescere atque deficere aiunt, gignitur in Persida. Diony- 25

1, cursum *B*: cursu *K*: curri *T* 2 sim. efferro *C*¹ 3 omne abigit *Arev.* (ex *Plin. N. H.* 36, 130): non ambigit *BT* et fort. *Isid.*: nomambet *K*: non rapit *C* 4 melius *K* 5 primi *T*: primus *C* Sic.] Cilicia *Arev.* (ex *Dioscor.* 5, 146): Lycia *Plin. N. H.* 36, 141 6 gagates *C*¹: Gaggis *Plin.* flum. om. *K* fluere *B* 8 ig. et motus *K* 9 fugiat *B*¹ 10 mi. *Plin.*: mirum qui *K*: m. quo (ex corr.) *T*: m. quod *C*: m. quia *B* restringitur *C*¹ Abeston *codd.* 11 ferri *B* 12 metanicum *B* 13 ars al. *T*¹ oblita est quia *B* gentili *K* capiti *C*¹ 14 quoddam *B* fa. dicunt ib. *B* 16 nullum imb. *K* Piritis *CT*: Peritis *BK* 17 fulvis *B*¹ plurimi *B* 18 hinc *B*: in *C*¹ ten. si (delet.) ma. si *T* 20 piritis *CT*: peritis *BK* 22 sulphure *dett.*: fulgore (-ure *T*) *codd.* vel aridis f. *Arev.* (ex *Plin. N. H.* 36, 138): fort. pro vel f. cum glossa alii sfungiis (i.e. spongiis) vel fol. om. *K* et di.] aedito (ed.) *BK* 23 fogarem *K*: vocare *C*¹ vocat *BC* 24 interior *B*¹ 25 crescere om. *C*¹

sius lapis fuscus et rubentibus notis sparsus. Vocatur autem ita
 quia, si aquae mixtus conteratur, vinum fragrat, et quod in illo
 mirum est, ebrietati resistit. Thracius niger et sonorus; nasci- 8
 tur in flumine cuius nomen est Pontus in Equitia. Phrygius 9
 5 lapis ex loco traxit vocabulum; nascitur enim in Phrygia, colore
 pallidus, mediocriter gravis. Est autem gleba pumicosa. Vritur
 antea vino perfusus flatusque foliis donec rubescat, ac rursus
 dulce vino extinguitur ternis vicibus, tinguendis vestibus tantum
 utilis. Syrius lapis a Syria, ubi reperitur, appellatus: hic integer 10
 10 fluctuari traditur, comminutus mergi. Arabicus similis est eboris 11
 sine ulla macula. Hic defricatus ad cotem sucum dimittit croco
 similem. Iudaicus lapis albus est atque in schemate glandis, 12
 scripturis subinvicem modulatus, quas Graeci *γραμμὰς* vocant.
 Samius a Samo insula, ubi reperitur, vocatus: et est gravis et 13
 15 candidus, poliendo auro utilis. Memphitis vocatus a loco 14
 Aegypti; et est gemmantis naturae. Hic tritus atque in his
 quae urenda sunt et secanda ex aceto inlinitus ita obstupescere
 facit corpus ut non sentiat cruciatum. Sarcophagus lapis dictus 15
 eo quod corpora defunctorum condita in eo infra quadraginta dies
 20 absumuntur; *σορός* enim Graece arca dicitur, *φαγεῖν* comedere.
 Nascitur autem in Troade, fissilique vena scinditur. Sunt et
 eiusdem generis in oriente saxa, quae etiam viventibus alligata
 erodunt corpora. Mitiores autem servandis corporibus nec 16
 absumendis haematites appellatus, eo quod cote resolutus in
 25 colorem veniat sanguinis. Est autem ammodum lividus; est et
 ferrugineus. Nascitur in ultima Aegypti, Babylonia et Hispania.

1 autem *om.* B 2 mixtus] exitus T fragrat T: flagrat BCK
 quod illum T 3 resistat C¹ 4 equicia BK: Scythia (Squitia vel
 Esquitia) *Arev.* 6 auritur T 8 dul. vinum B instinguitur K
 9 Syria] Syro insula *Plin. N. H.* 36, 130 reppertur appellatur K
 10 fluctuare C simili T ebori *dett.* 11 cutem BKT sucus K
 13 voc.] appellant T 15 poliendi aurum BCT: polienti aurum *dett.*
 Memfiti K 16 et *om.* T 17 arenda *ut vid.* T 20 adsumuntur
 (ass-) BKT: adsumantur C soros CT: soror B: sarcorus K
vix pro σάρξ corr. (ex VIII. xi. 85) *σορός* arca] caro *dett.* fagus
 (-gos K) *codd.* 21 in traia (*delet.*) troadae K 22 viventia K
 23 erudunt K: erodiant (-unt?) T Mit. . . . abs. *del. Arev.* aut
 CKTU 24 adsumendis K: -tis B: -tes TU: absumentes C cute
codd. 25 liv. et ferr. CK: liv. est ferr. U 26 Aegypto *dett.* babi-
 loniae et ispaniae C

- 17 Androdamantus colore niger, pondere et duritia insignis, unde et nomen traxit, praecipuus reperitur in Africa. Trahere autem in se argentum vel aes dicitur, quique adtritrus, ut haematites, in
 18 colorem redigitur sanguinis. Schistos invenitur in ultima Hi-
 19 spania, croco similis, cum levi fulgore, facile friabilis. Amiantos 5
 appellatus a veteribus eo quod, si ex ipso vestis fuerit contexta, contra ignem resistat et igni inposita non ardeat, sed splendore accepto nitescat; et est scissi aluminis similis, veneficiis resistens
 20 omnibus, specialiter magorum. Batrachites similis est testae laminis scissibilis. Galactites colore cinereus, gustu suavis; 10
 sed ideo vocatus quod quiddam de se lacteum adtritrus dimittat.
 21 Obsius lapis niger est translucidus et vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas. Gemmas multi ex eo faciunt: nascitur in India et in Sam(ni)o Italiae. Mithridax lapis Euphratis sole [re]percussus 15
 22 coloribus micat variis. Aetites lapides reperiuntur in nidis aquilarum. Aiunt binos inveniri, marem et feminam, nec sine his parere aquilas: horum masculus durus, similis gallae, subutilis; femineus vero pusillus ac mollis. Alligati partus celeritatem faciunt, etiam aliquibus aliquid vulvae excidunt, niso cito par- 20
 23 turientibus auferantur. Phengites Cappadociae lapis, duritia marmoris, candidus atque translucens; ex quo quondam templum constructum est a quodam rege foribus aureis, quibus clausis

1 Andromatus *K*: Androdomatus *B*: Androdamanta (*acc. casu*) *Plin. N. H.* 36, 146 color *T* et] pro *K* 3 ematites *K*: amatites *T*: ematites *BC* 4 Iscistos *B*: Iscistus (*ex* Isciscitus) *K*: Icistos *T*: Escistos *C* 5 friabilis *CK*: fricabilis *BT* Amianthus (*ex*-tu-) *K*: Amantos *T*: Amianthos *BC* 6 appellatur *ut vid.* *C* contincta *C*¹ 7 igne *B* 8 veneficis *T* 9 Batrices *B*: Ostracites *Arev.* (*sed Isidori error subest*) 10 laminis scissibilis *K*: laminis aescissibilis *B*¹: laminose scissibilis *T*: lamminosae aescis similis *C*¹: laminosus scissibilis *Dioscorides latinus* Galacontes *K* 11 id. sic voc. *K* quo quidam *T* de se *om.* *B*¹ 12 Obsius *B*¹*KT*: Obsidius *C* nig. lap. est *B* 13 speluncis *C* reddens *B* 15 samo *codd.*: Samnio *Plin. N. H.* 36, 197 Mitridas *BT*: Mitritas *K*: Mitredas *C*¹ percussus *codd.* XVI. XII. 2 16 aquarum *C*¹ 17 invenire *BC*¹*K* 18 pare *K* aquilam *C* durus *om.* *K* subutilis *C*: subrutulis *K* 19 vero vero *pu.* *K* alligatus *C*¹ 20 a quibus *B*: *om.* *T* 21 Fingites *codd.* duritiae *B* 23 a quondam *re.* *B*

claritas intus diurna erat. (Ch)emites ebori similis, in quo 24
 Darium conditum ferunt, Parioque similis candore et duritia,
 minus tantum ponderosus, qui porus vocatur. Ostracites vocatus 25
 quod similitudinem testae habeat: usus eius pro pumice. Me- 26
 5 lanites lapis dictus est eo quod melleum et dulcem sucum
 emittat. Smyris lapis asper et indomitus et omnia adterens, ex 27
 quo lapide gemmae teruntur. Chrysites colore similis ochrae 28
 invenitur in Aegypto. [H]ammities similis nitro, sed durior, 29
 gignitur [in] Aegypto vel [in] Arabia. Thyites nascitur in 30
 10 Aethiopia veluti viridis, sed lacteus cum resolvitur, remordens
 vehementer. Coranus albus est duriorque Pario. Molotius 31, 32
 veluti viridis et gravis invenitur in Aegypto. Tusculanus, a 33
 loco Italiae dictus, dissilire igni traditur. Sabinus fuscus addito 34
 oleo etiam lucere fertur. Est et quidam viridis lapis vehementer
 15 igni resistens. Siphnius mollis et candidus, excalfactus oleo 35
 nigrescit atque durescit. Lapides quoque medicinalium mor- 36
 tariorum et pigmentorum usibus apti: etesius praecipuus et
 inde chalazius; Thebaicus quoque et basanites lapides nihil ex
 sese remittentes. Specularis lapis vocatus est quod vitri more 37
 20 transluceat; repertus primum in Hispania citeriori circa Segobricam urbem. Invenitur enim sub terra et effossus exciditur
 atque finditur in quamlibet tenues crustas.

1 diuturna K Chernites *edd.*: C(h)emites *codd.* Plin. N. H. 36,
 132: Emites *codd.* (pro Cemites, tanquam C, i.e. capitulum novum,
 emites?) eboris B 2 arium T pario sim. C duria T
 3 tantum] tamen C purus K Ostracides BK 4 habeat BCK:
 habet T Melitinus Plin. N. H. 36, 140 5 est om. C dulce
 sucus K 6 remittat Plin. Hismiris B¹ ut vid. KT: Ismiris C
 atterrens CK 7 lapides K teruntur BCK: tundantur T
 Crisites *codd.*: Chrysitis Plin. N. H. 37, 179 C, lapis col. K
 ocreae (-ree) *codd.* 8 Amnites *codd.* (Amanites B) 9 in hab.
 K: om. BCT in hab. T: om. BCK Thyites *Arev.* (ex
 Dioscor.): Vi (vel VI) T: VI C¹: om. BK Quae quomodo explicem
 haereo 11 Molotius BKT: Moloctius C: Morocethius (?) *Arev.* (ex
 Dioscor.) 12 veluti om. T et gravis T: et grandis CD: et grans
 B¹: om. K Tuscanus C 13 dissiliri K fuscus] lapis K
 14 fetr T¹ 15 Sifnius T: Sifinius BCK ca. sed exc. K 16 atque]
 aqua K mortarium et pulmentorum K 17 ethesius T: edesius
 BCK praec. om. T et in.] deinde K 18 chal.] colaticus
codd. basanitis T: basanitus C¹: bosanites K 19 se KT (ex
 corr., ut vid.) 21 enim om. K effossum K 22 quaslibet K
 tenuas T

V DE MARMORIBVS. Post lapidum genera veniemus ad marmora. Nam inter lapides et marmora differentia est. Nam marmora dicuntur eximii lapides, qui maculis et coloribus commendantur. Marmor sermo Graecus est a viriditate vocatus, et quamvis postea et alii coloris inveniuntur, nomen tamen
 2 pristinum a viriditate retinuerunt. Marmorum colores et genera innumerabilia sunt. Non tamen omnia e rupibus exciduntur, sed multa sub terra sparsa sunt et pretiosissimi generis, sicut Lacedaemonium viride cunctisque hilarius, repertum prius apud
 3 Lacedaemonios, unde et vocabulum traxit. Ophites serpentium 10 maculis simile, unde et vocabulum sumpsit. Duo eius genera :
 4 molle candidum, nigrum durum. Augusteum et Tiberium in Aegypto Augusti ac Tiberii primum principatu reperta sunt. Differentia eorum est ab ophite, quum illud, ut praediximus, serpentium maculis sit simile, haec maculas diverso modo colligunt. 15
 Nam Augusteum undatim est crispum in vertices ; Tiberium
 5 sparsa, non convoluta, canitie. Porphyrites in Aegypto est rubens, candidis intervenientibus punctis. Nominis eius causa
 6 quod rubeat [ut] purpura. Basanites ferrei coloris sive duritiae ; unde et nomen ei datum est : inventus in Aegypto et Aethiopia. 20
 7 Alabastrites lapis candidus, intertinctus variis coloribus, ex quo Evangelici illius unguenti vasculum fuit. Cavant enim hunc ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur. Nascitur circa Thebas Aegyptias et Damascum Syriae, ceteris
 8 candidior, probatissimus vero in India. Parius candoris eximii, 25 lygdinus cognomento : hic apud Paron insulam nascitur, unde

i veniamus *K* 2 nam (*alt.*) *om.* *K* 3 quae (que) mac. *BT* 4 Gr. ser. *C* vocatum *K* 5 quodvis *B* coloris *BT* : colores *CK* tamen] autem *B* 8 sicut] sunt *T* 9 viridiore *K* cunctis rep. (*om.* hil.) *BK* 11 similes *K* : similis *B* : simile est *C* 12 Auguste vel et *B* 13 aegypti *C*¹ ac] et *C* principatus *B* 15 similis *codd.* maculis *BK* 16 undatum *T* vertice *T* 17 convoluta *C*¹ Porphireticum *K* : Purpuritis *BCT* in] ex *BCT* ru. et cand. *K* 18 candidus *BT* : candidum *C* 19 ut *hab.* *CK* : *om.* *BT* ferreo *K* colore *BK* duritia (-cia) *BCK* 20 ei nomen *B* inventum *K* : inventum est *C* 21 Alabastritus *B*¹ *K* : Alabastris *CT* interinstinctus *B* : interextinctus *T* (*haec pro interinstinctus*) 22 angelicae *B*¹ (*pro Evangelicae*) 25 probatissimum *K* in *om.* *T* 26 ligdinus *codd.*

et Parius nuncupatus. Magnitudo eius, qua lances craterasque
 non excedat; unguentis et ipse aptus. Coralliticus in Asia reper- 9
 tus, mensurae non ultra cubita bina, candore proximo eboris et
 quadam similitudine. E diverso niger Alabandicus terrae
 5 suae nomine nuncupatus, purpurae aspectu similis. Iste in
 oriente igni liquatur atque ad usum vitri funditur. Thebaicus 10
 interstinctus aureis guttis invenitur in parte Aegypti adscripta,
 coticulis ad terenda collyria quadam utilitate naturali conveniens.
 Syenites circa Syenem vel Thebas nascitur. Trabes ex eo fecere 11
 10 reges. Marmora autem, quae in officinis rupibusque gignuntur: 12
 ex quibus Thasius diversi coloris maculis distinctus, cuius pri-
 mum usum insulae Cyclades dederunt. Lesbios lividior est 13
 paulo huic, sed et ipse diversi coloris maculas habens. Corin- 14
 theus ammoniacae guttae similis cum varietate diversorum co-
 15 lorum. Corintho primum repertus. Ex eo columnae ingentes
 liminaque fiunt ac trabes. Caristeum viride, optimum; nomen 15
 ab aspectu habens, eo quod gratus sit his qui gemmas sculpunt;
 eius enim viriditas reficit oculos. Numidicum marmor Numidia 16
 mittit: ad cutem sucum dimittit croco similem, unde et nomen
 20 accepit; non crustis, sed in massa et liminum usu aptum. Lu- 17
 culleum marmor nascitur in Melo insula; cui Lucullus consul
 nomen dedit, qui delectatus illo primus Romam invexit; solum-
 que pene hoc marmor ab amatore nomen accepit. Est et Lu- 18
 nensis. Tephrias appellatus a colore cineris, cuius lapidis alligatio

1 et om. T nuncupatur (ut vid.) C quae K 2 excidat B
 Corallitus ex -tiis K 3 proxima C¹ et Plin. N. H. 36, 62: ad
 (pro at?) BCK: om. T 4 quodam s. T: quendam similitudinem CK
 e] a C¹ alabandicus B 5 suo T purpureo C 7 inter-
 tinctus C: interinstinctus BT in Africae parte Aegypto adscripta
 Plin. N. H. 36, 63 8 codiculis B: codiculis K: cudiculis C¹ terrenda
 BC naturae K 9 Sienis K sien ** vel B¹: sienum K
 facere T 10 officii B gignitur K ante corr. 11 itasius
 codd. (pro i vel primum Tha.?) colores K miraculis B¹ 12 ciclade
 B: c*iclade T¹ 13 hoc dett. ipse et C div. colores K
 (pro diversicolores?): versicolores Plin. N. H. 36, 44 Corinteus
 BT: Corintius CK 17 sculpiunt T: sculpunt B 19 ad... dimittit
 om. T cute K: cotem C 20 usum (hu-) KT 21 Melo Plin.
 N. H. 36, 50: theo BK: ceo C¹: chio T cuius B 22 quia C
 23 et est T luniensis CT: liniensis B¹K 24 tefrian KT (et Isid.):
 tefrina B: tefria C¹ allegatio C¹

19 contra serpentes laudatur. Ebur a barro, id est elephanto, dictum. Horatius (Epod. 12, 1):

Quid tibi vis, mulier, nigris dignissima barris?

VI DE GEMMIS. Post marmorum genera gemmae secuntur, quae multum auri decorem tribuunt venustate colorum. Primordia eius a rupe Caucaso. Fabulae ferunt Prometheum primum fragmentum saxi eius inclusisse ferro ac digito circumdasse, hisque initiis coepisse anulum atque gemmam. Genera gemmarum innumerabilia esse traduntur, e quibus nos ea tantum quae principalia sunt sive notissima adnotavimus. 10 Gemmae vocatae quod instar gummi transluceant. Pretiosi lapides ideo dicti sunt quia care valent, sive ut a vilibus discerni possint, seu quod rari sint. Omne enim quod rarum est magnum et pretiosum vocatur; sicut et in Samuelis volumine legitur (1 Reg. 3, 1): 'Et sermo Domini pretiosus erat in Israel,' 15 hoc est rarus.

VII DE VIRIDIORIBVS GEMMIS. Omnium gemmarum virentium smaragdus principatum habet, cui veteres tertiam post margaritas et uniones tribuunt dignitatem. Smaragdus a nimia viriditate vocatus; omne enim satis viride amarum dicitur. Nullis enim 20 gemmis vel herbis maior huic austeritas est; nam herbas virentes frondesque exsuperat, inficiens circa se viriditate repercussum aerem. Sculptentibus quoque gemmas nulla gratior oculorum refectio est. Cuius corpus si extentum est, sicut speculum ita imagines reddit. Quippe Nero Caesar gladiatorum pugnas in smaragdo spectabat. Genera eius duodecim, 25 sed nobiliores Scythici, qui in Scythica gente reperiuntur. Secundum locum tenent Bactriani: colliguntur enim in commissuris saxorum flante Aquilone; tunc enim tellure deoperta

1 aelefanto *T*: ab elefanto *K*: elefanti *B* 5 auro *K* decore *K*
 venustatem *B* 6 caucasea *K*: caucasi *Plin. N. H.* 37, 2 fuerunt
T 7 fragmenta *K* 8 his qui *T* 9 e] de *K* 11 quia in instar *B*
 13 possunt *BC*¹ seu quia *B* raro *K* sunt *C* 14 sicut in *K*
 18 cuius *T* margaritos *B*¹ *T* 20 vocatus *BCT*: dictus *K* 22 viriditatem
 repercusso aere *K* percussum *T*¹ 23 gemmis *B* 25 seculum
K gladiatorum *K* 26 exspectabat *B* 27 meliores *K* Scythici
om. T scithaga *K* 28 locum *om. K*: lucem *ut vid. T*¹ bractiani *B*¹
 commissoriis *T*

intermicant, quia his ventis arenae maxime moventur. Tertium
 Aegyptii habent. Reliqui in metallis aerariis inveniuntur, sed
 vitiosi; nam aut aeri, aut plumbo, vel capillamentis, vel sali[s]
 similes notas habent. Smaragdi autem mero et viridi pro-
 5 ficiunt oleo, quamvis natura inbuanur. Chalcosmaragdus 3
 dicta quod viridis sit et turbida aereis venis. Haec in Aegypto
 vel Cypro insula nascitur. Prasius pro viridanti colore dictus, 4
 sed vilis. Cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret.
 Tertium distinctum virgulis tribus candidis. Beryllus in India 5
 10 gignitur, gentis suae lingua nomen habens, viriditate similis
 smaragdo, sed cum pallore. Politur autem ab Indis in sex-
 angulas formas, ut hebetudo coloris percussu angulorum
 excitetur; aliter politus non habet fulgorem. Genera eius
 novem. Chrysoberyllus dictus eo quod pallida eius viriditas 6
 15 in aureum colorem resplendeat. Et hunc India mittit. Chryso- 7
 prasus Indicus est, colore . . . , porri sucum referens, aureis
 intervenientibus guttis, unde et nomen accepit. Quem quidam
 beryllorum generi adiudicaverunt. Iaspis de Graeco in Lati- 8
 num viridis gemma interpretatur: ias quippe viride, pinasin
 20 gemma dicitur. Est autem smaragdo subsimilis, sed crassi
 coloris. Species eius decem et septem. Volunt autem quidam
 iaspidem gemmam et gratiae et tutelae esse gestantibus, quod
 credere non fidei, sed superstitionis est. Topazion ex virenti 9
 25 genere est omnique colore resplendens, inventa primum in
 Arabiae insula, in qua Trogodytae praedones fame et tempestate
 fessi quum herbarum radices effoderent, eruerunt. Quae insula

1 qu. vi venti K 2 reliqua C¹T: reliqua genera *Plin. N. H.* 37, 66
 3 aere BCT lapillamentis *codd. (et Isid.?)* 5 Calcumsmaragdus
 BK 6 aeres B¹ haec *om. T* 7 viriditati K 8 vili K
 punctis] guttis K 9 distinctis K 10 sua T a vir. C
 11 sexangulos B¹: -li C 12 bitudo T repercussum T: repercussu B
 14 Clisoberillus T 16 col. pallidiore *Plin. N. H.* 37, 77 ferens T
 18 gen. adiud. *Solinus* 52, 62: generis iudicaverunt BCK: generi vindi-
 caverunt T 19 viride] viridis K pinasin KT (-in an -im *incert.*):
 pinnasin C: pinnasin B 20 similis K 21 speciem T 22 tut.]
 utile B gustantibus K quod] que (*i.e.* quae) B 23 Topation
 KT 25 trogoditae B: trocodite K: tragoditae (-te) CT praedone
 C¹ 26 radicem K

- postea quaesita nebulis cooperta tandem a navigantibus inventa. Sed ob hoc locus et gemma nomen ex causa accepit; nam *τοπάζειν* Trogodytarum lingua significationem habet quaerendi. Est autem amplissima gemmarum; eadem sola nobilium limam
- 10 sentit. Genera eius duo. Callaica colore viridi, sed pallens et nimis crassa; nihil iucundius aurum decens; unde et appellata. Nascitur in India vel Germania in rupibus gelidis, oculi modo
- 11 extuberans. Molochites spissius virens et crassior quam smaragdus a colore malvae nomen accepit, in reddendis lau-
- 12 data signis. Nascitur in Arabia. Heliotropia viridi colore et nubilo, stellis puniceis superspersa cum sanguineis venis. Causa nominis de effectu lapidis est; nam deiecta in labris aeneis radios solis mutat sanguineo percussu; extra aquam autem speculi modo solem accipit, deprehenditque defectus eius sub-
- euntem lunam ostendens. Magorum impudentiae manifestissi- 15 mum in hoc quoque exemplum est, quoniam admixta herba heliotropio quibusdam additis precationibus gerentem conspici negent. Gignitur in Cypro et Africa, sed melior in Aethiopia.
- 13 Sagda gemma prasini coloris apud Chaldaeos. Cuius tanta vis est ut permeantes naves e profundo petat, et carinis ita tena-
- 14 citer adhaereat ut nisi abrasa parte ligni vix separetur. Myrrhites dicta est quod in ea myrrhae color est. Compessus autem usque ad calorem nardi spirat suavitatem. Aromatidis reperitur in Arabia vel Aegypto, myrrhae coloris et odoris; unde et
- 15 nomen habet. Melichros bicolor ex una parte viridis, ex 25

1 neb. operta C: nebulusque operta T 3 topazin T (cf. Plin. N. H. 37, 108): topezim K: topazim B: topazion C trogodytarum BCT: trocoditarum K ha. querenti T: querentis ha. K: ha. quaerentis BC 5 Calalica T: Callica C¹ colorem T vi. et K: viridis et BT: viridens et C¹ pa. nim. T¹ 6 auro K appella K 7 in (alt.) de K 8 urens BC¹ quamvis sm. K (pro quam ism.) 10 Eliotropia CT: Eliotropia B: Electropia K 11 superasparsa T: persparsa K 12 nomini BC lapidum B 13 radio B sanguine C¹ 14 so. recipit C 15 magnorum B impudentia C 16 quoniam] quod K 17 eliotropio CT: eliotropio B: electropio K quidam K atitis T praecantationibus K 18 nequent K 19 Sagada T: Sacida B¹K 20 e om. T 21 abra K 22 eo B congressus K 23 colorem BK spira T aromatidis BK 24 morrae K: murraei (-ei) BC 25 Melichros C: Melechros KT: Melechros B

altera melli similis. Choaspitis a flumine Persarum dicta est, 16
ex viridi fulgoris aurei.

DE RVBRIS GEMMIS. Corallius gignitur in mari, forma VIII
ramosus, colore viridi sed maxime rubens. Bacae eius candidae
5 sub aqua et molles; detractae confestim durantur et rubescunt,
tactuque protinus lapidescunt. Itaque occupari evellique retibus
solet, aut acri ferramento praecidi, qua de causa corallius vocitatus.
Quantum autem apud nos margaritum Indicum pretiosum est, tantum apud Indos corallium. Hunc magi fulminibus
10 resistere adfirmant, si creditur. Sardius dicta eo quod reperta 2
sit primum a Sardis: haec rubrum habet colorem marmoribus
praestans, sed inter gemmas vilissima. Genera eius quinque.
Onyx appellata quod habeat in se permixtum candorem in 3
similitudinem unguis humanae. Graeci enim unguem ὄνυχα
15 dicunt. Hanc India vel Arabia gignit: distant autem invicem;
nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis, Arabica
autem nigra est cum candidis zonis. Genera eius quinque.
Sardonyx ex duorum nominum societate vocata; est enim ex 4
onychis candore et sardo. Constat autem tribus coloribus;
20 subterius nigro, medio candido, superius mineo. Haec sola
in signando nihil cerae avellit. Reperitur autem apud Indos
et Arabes detecta torrentibus. Genera eius quinque. Haema 5
tites rubore sanguineus, ac propterea haematites vocatus; αἷμα
quippe sanguis est. Gignitur in Aethiopia quidem principalis,
25 sed in Arabia et in Africa invenitur. De qua promittunt magi
quiddam ad coarguendas barbarorum insidias. Sucinus, quem 6
appellant Graeci ἡλεκτρον, fulvi cereique coloris, fertur arboris

I Coaspitis *BT ut vid.*: Coaspites *C*: Choaspides *K* 4 vel viridis et
baeae *C*: bene (*i. e.* venae) *T*: viae *BK* (*pro uvae?*) 5 aqua mollis
detractus *K* duratur et rubiscet *K* 6 lapidiscit *K*: lapides
fiunt *C*¹ occupari *BCT* (*cum codd. Plin. N. H. 32, 22*): aucupari *K*
7 acri *om. K* voc. est *K*: vocitatur *B* 9 corallius *K* 10 Sardus
BT 11 rubum *T* 12 gemmis *B*¹ vil. est *C* 13 ca. et sim. *K*
14 grece *C*¹ 16 hab. et alb. *K* 19 sarda *Plin. N. H. 37, 86* au. et
trib. *T* 20 superi minio *K* 21 avellit *CT*: evellit *BK* 23 αἷμα
emat *BKT*: emath *C* 24 sed princ. *BCK* 25 sed et in *Plin. N. H.*
37, 169 26 quidam *BT*: quoddam *K* barb. *BCK*: labrorum *T*
quam *T* 27 cerei *Plin. N. H. 37, 33*: certique *codd.* (*ex ceroque K*)

sucus esse et ob id sucinum appellari. Electrum autem vocari fabulosa argumentatio dedit. Namque Phaethonte fulminis ictu interempto sorores eius luctu mutatas in arbores populos, lacrimis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem; et electrum appellatum quoniam sol vocitatus sit 5 Elector plurimi poetae dixerunt. Constat autem eum non esse sucum populi, sed pineae arboris; nam accensus taedae nidore 7 fragrat. Nascitur autem in insulis Oceani septentrionalis sicut gummis, densaturque ut crystallum rigore vel tempore. Ex ea fiunt decoris gratia agrestium feminarum monilia. Vocari 10 autem a quibusdam harpaga, eo quod adtritu digitorum accepta caloris anima folia paleasque et vestium fimbrias rapiat, sicut magnes ferrum. Quocumque autem modo libeat tingitur; 8 nam anchusae radice conchylioque inficiuntur. Lyncurius vocatus quod fiat ex urina lyncis bestiae tempore indurata. Est 15 autem, sicut et sucinum, fulva, adtrahens spiritu folia propinquantia.

IX DE PURPUREIS. Inter purpureas gemmas principatum amethystus Indicus tenet. Amethystus purpureus est permixto violacio colore; et quasi rosae nitor, et leniter quasdam flam- 20 mulas fundens. Alterum eius genus descendit ad iacinthos. Causam nominis eius afferunt quia sit quiddam in purpura illius non ex toto igneum, sed vini colorem habens. Est autem 2 sculpturis facilis: genera eius quinque. Sapphirus caeruleus est cum purpura, habens pulveres aureos sparsos; optimus apud 25 3 Medos, nusquam tamen perlucidus. Iacinthus ex nominis sui flore vocatus. Hic in Aethiopia invenitur, caeruleum colorem habens. Optimus, qui nec rarus est nec densitate obtusus,

1 app.] vocari C 2 fluminis T ante corr. C¹ 3 int. ic. C 4 beridanum K 6 su. non esse K 7 piniae B: pini K nitore T: nitorem K 8 fragrat CT: flagrat K in om. C¹ 9 gummi C tepore CKT 12 coloris C¹ 14 inficitur C 15 tepore C 16 sicut om. T¹ spiritum T 20 nitior B¹ 21 iacintos BKT (-tus): iacintos C 22 eius om. B quoddam T 23 uni T 25 optimos B¹ 26 numquam T perlucidum B Iacinthus K: Iacintus B: Yacintus C¹: Iacintus T 27 fulgore C vocatur B 28 rarus] russus T: clarus Schwarz

sed ex utroque temperamento lucet purpuraque refulgens ; hic
 autem non rutilat aequaliter. Sereno enim perspicuus atque
 gratus est, nubilo coram oculis evanescit atque marcescit, in
 os missus frigidus est, in sculpturis durissimus, nec tamen
 5 invictus. Nam adamante scribitur et signatur. Iacinthizonta
 Indicus et iacinthum prope referens. Quidam autem eorum
 crystalli similes capillamentis intercurrentibus obscurantur ; ex
 quo etiam vitio illorum nomen est. Amethystizontas appellatus 5
 quia eius extremus igniculus in amethysti violam exit. Cheli- 6
 10 donia ex hirundinum colore vocata ; et duorum est generum,
 quarum una ex altera parte purpurea, et alia purpurea nigris
 intervenientibus maculis. Cyanea Scythiae gemma caeruleo 7
 coruscans nitore, pura, interdum et punctulis intermicantibus
 auratis pulvisculis varians. Rhoditis rosea est ; et ex eo nomen 8
 15 accepit.

DE CANDIDIS. Margarita prima candidarum gemmarum, x
 quam inde margaritum aiunt vocatum quod in conchulis maris
 hoc genus lapidum invenitur ; inest enim in carne cochleae
 calculus natus, sicut in cerebro piscis lapillus : gignitur autem
 20 de caelesti rore, quem certo anni tempore cocleae hauriunt.
 Ex quibus margaritis quidam uniones vocantur, aptum nomen
 habentes, quod tantum unus, numquam duo vel plures simul
 reperiantur. Meliores autem candidae margaritae quam quae
 flavescunt. Illas enim aut iuventus aut matutini roris conceptio
 25 reddit candidas ; has senectus vel vespertinus aer gignit obscuras.
 Paederos secunda post margaritum candidarum gemmarum. 2
 De qua quaeritur in quo colore numerari debeat totiens iactati
 per alienas pulchritudines nominis, adeo ut decoris praerogativa

1 sed om. K utraque B luce CT : lucis (?) Solin. 30, 32
 5 et scrib. et T signitur K iacintizonta CK : laquintizonta T :
 iacointizonta B (-tas acc. plur., Solin. 52, 63 ; hinc error Isidori)
 6 illorum T 8 vitia C¹ Am.] Isidori error ex Plin. N. H. 37, 93
 ortus est appellatur C : appellatas B¹ 10 erundino K 11 purp.
 al. purp. C 14 pulvisculis B¹ T Rotidis BT et om. K
 17 quem BT marinis K 18 invenitur K 21 uniores C¹
 aptum om. K 22 duo vel tres vel pl. C 24 flavae sunt K
 inventus C¹ iuv. matutino K 25 candidas om. K 26 Pedoros
 BCT : Pedorus K secundam K : -das C¹

- 3 vocabulo facta sit. Asterites candida est, inclusam lucem continens veluti stellam intus ambulantem, redditque solis candidos
4 cantes radios; unde et nomen invenit. Galactitis lacteus est, qui adtritum reddit sucum album ad lactis saporem, feminis nutrientibus inligata fecundat ubera; infantium quoque collo
5 suspensa salivam facere fertur, in ore autem liquescere et memoriam adimere. Mittunt eam Nilus et Achelous amnes. Sunt qui smaragdum albis venis circumligatum galactiten vocant.
6 Chalazias grandinis et candorem praefert et figuram, duritia quoque invicta, ut adamas; etiam in ignes posita manere suum
7 frigus. Solis gemma candida est, traxitque nomen quod ad speciem solis in orbem fulgentis spargit radios. Selenites translucet candido melleoque fulgore, imaginem continens lunae; quam iuxta cursum astri ipsius perhibent in dies singulos minui
8 atque augeri. Nascitur in Persida. Cinaedia invenitur in
9 cerebro piscis eiusdem nominis, candida et oblonga. Praesagare his ferunt maris signa tranquillitatis vel tempestatis.
10 Beli oculus albicans pupillam cingit nigram e medio aureo fulgore lucentem, et propter speciem Assyriorum regi Belo dictam;
11 unde et appellata. Epimelas dicitur quum in candida gemma superne nigricat color; unde et nomen habet. Exebenus speciosa et candida, qua aurifices aurum poliunt.
- XI DE NIGRIS. Achates reperta primum in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, postea plurimis in terris. Est autem nigra, habens in medio circulos nigros et albos iunctos et
25 variatos, similis haematiti. Magi suffitu earum, si creditur,

1 Asteritis K	luce K	2 albulantem K	reddet quae B ¹ :
reddet quasi K	3 Galactites C	4 ad BCK: et T	5 fecunda K
6 suspenso C ¹	7 acelaus T: acelaos C: acelonus B	8 vocent C	
9 Galatias codd.	grandinum codd. infra (xiii. 4)	profert T	
et fig. et du. C	duritiam BK	10 invictam K	adamans
BKT	ignem B: igne CK	sucum C ¹	11 traxit quoque K
12 orbe C	fulgentes BT	Solenitis KT: -tes B ¹	14 quae
K: quod B	diem K ante corr.	15 Cimedia BCT: Cimidia K	
16 praesagire Plin. N. H. 37, 153	17 feruntur Schwarz	maris Plin.:	
magis BKT: magi C fort. recte	18 Belloculus BCT: Belliculus K		
pupilla cingens K	areo K	19 bello T	20 Epimela C:
Epimelas K	21 super KT	nigriscat K: nigriget B	22 quam B
25 iuncto K	26 magis T		

tempestates avertunt, flumina sistunt. Apsyctos nigra et ponde- 2
 rosa, distincta venis rubentibus. Haec excalefacta igni septem
 diebus calorem tenet. Aegyptilla nigra est radice, caerulea 3
 facie, ex Aegypto, ubi invenitur, vocata. Media nigra est, a 4
 5 Media illa fabulosa inventa. Habet venas aerei coloris;
 sudorem reddit croci, saporem vini. Veientana Italica gemma 5
 est, Veis reperta, nigra facie, albis intermicantibus notis.
 Bariptos nigra est cum sanguineis et albis notis. Mesomelas 6
 nigra vena quemlibet colorem secante per medias. Veneris
 10 crines nigerrimi nitoris, continens in se speciem rufi crinis.
 Trichrus ex Africa nigra est, sed tres sucos reddit, ab radice 7
 nigrum, e medio sanguineum, e summo ochrae. Dionysia 8
 nigra mixtis rubentibus notis ex aqua trita vinum fragrat, et
 odore suo ebrietati resistere putatur. Pyritis nigra quidem, sed
 15 adtritum digitos adurit.

DE VARIIS. Panchrus varius ex omnibus pene coloribus XII
 constans; unde et nominatus. Olca barbari nominis ex fulvo
 et nigro viridique et candido est. Mithridax sole percussa 2
 coloribus micat variis. Gignitur in Persida. Drosolithus
 20 varius. Nominis causa quia si ad ignem adplicetur, velut sudo-
 rem mittit. Opalus distinctus diversarum colore gemmarum. 3
 Est enim in eo carbunculi tenuior ignis, amethysti fulgens pur-
 pura, smaragdi nitens viriditas, et cuncta pariter sub quadam

1 fulmina K	Absyctos <i>codd.</i>	2 di. a ve. K	calefacta K
ignis B	decem (x̄) K	3 colorem K	nigra <i>om.</i> C ¹
4 a <i>om.</i> T	5 medea B	aereas C ¹ : aeris B: aurei <i>Plin. N. H.</i>	
37, 173	6 crocei BK	Vegentana <i>codd.</i> italia B	7 Veis]
ab eis BCK	8 Baroptenus sive baripe <i>Plin. N. H.</i> 37, 150: Baroptis <i>Arev.</i>	9 venas BCK	quam-
libet C	Meramelas C ¹ : Mesomolas K	medium <i>Plin. N. H.</i> 37, 174	Ve-
neriae (-ie) KB	10 crines <i>om.</i> T	continent <i>Plin. N. H.</i> 37, 184	
rube cr. T: rufinis B ¹ : rufe (<i>i.e.</i> -fae) cr. B ² (<i>et Isid.</i> ?)	est ni. C	sed <i>om.</i> K	11 Tri-
cruus CK: Tricius BT ¹			sucus BT
12 emiodio T	ocreae (-cer-, -ce) BKT: ocrem C (<i>pro ochreum?</i>):		
ochrum <i>Plin. N. H.</i> 37, 183	13 nigris BK	fragrat CT: flagrat	
BK	14 ebrietate K	put. <i>om.</i> K	q. est sed <i>Plin. N. H.</i>
37, 189	15 digitis BT	16 Pancrus T: Pangrus BCK	18 canditu K
Mitridax BCT: Mitritas K	19 Droselitus <i>codd.</i>	21 Opallus K:	
Oppalus BT: Oppallus C ¹	adversarum K	22 est] et K	pura K
23 viriditas <i>om.</i> B			

varietate lucentia. Nomen habet ex patria; sola enim eum
 4 parturit India. Ponticae a Ponto dicuntur, genere diverso,
 nunc sanguineis, nunc auratis guttis micantes, aliae habentes
 5 stellas, aliae longis colorum ductibus lineatae. Hexecontalithos in parva magnitudine multicolor; unde et hoc sibi nomen
 adoptavit. Tam diversis enim notis sparsus est ut sexaginta
 gemmarum colores in parvo orbiculo eius deprehendantur.
 6 Nascitur autem in Libya apud Trogodytas. Murrina apud
 Parthos gignitur, sed praecipua in Carmania. Humorem sub
 terra putant calore densatum; unde et nomen sumpsit. Varie-
 10 tas eius in purpuram candoremque et ignem cum quosdam
 colorum reperiens, quales in caelesti arcu spectantur. Cuius
 contraria causa crystallum facit, gelu vehementiori concreto.

XIII DE CRYSTALLINIS. Crystallus resplendens et aquosus
 colore. Traditur quod nix sit glacie durata per annos; unde
 et nomen ei Graeci dederunt. Gignitur autem in Asia et Cypro,
 maxime in septentrionum Alpibus, ubi nec aestate sol ferven-
 tissimus invenitur; ideoque ipsa diuturna et annosa duritia
 reddit hanc speciem quae crystallus dicitur. Hic oppositus
 radiis solis adeo rapit flammam ut aridis fungis vel foliis ignem
 20 praebeat. Vsus eius etiam ad pocula destinatur: nihil autem
 2 aliud quam frigidum pati potest. Adamans Indicus lapis par-
 vus et indecorus, ferrugineum habens colorem et splendorem
 crystalli, numquam autem ultra magnitudinem nuclei Avellani
 repertus. Hic nulli cedit materiae, nec ferro quidem nec igni,
 2 nec umquam incalescit; unde et nomen interpretatione Graeca
 indomita vis accepit. Sed dum sit invictus ferri ignisque con-

1 licentia B¹ nomine B¹ eum] ea K 3 guttit C¹ alia T
 4 stillas K aliae] abe T longis] lanae K coloris T
 dotibus K Exocontalithus (-tos) codd. 5 parva] patria K hoc
 sibi] vi vocaboli K: hoc B (non D) 6 sparsus ex sparsis T: sparsum
 BK (et Isid. ? cf. Solin. 31, 3) 9 partus B germania codd. (et Isid. ?)
 hum. . . dens. om. K 10 colore T (non UV) 11 igne B
 cum] et Plin. N. H. 37, 22: an tum? 12 expectantur T cui
 contrariam causam K 15 calore C¹ glacies K 19 quae] qua
 T: et K 22 quam om. C¹ 24 avallanae repperitur K 26 inter-
 pretationem grecam K 27 dum sit] sumpsit K ignique T:
 igneque B¹

temptor, hircino rumpitur sanguine recenti et calido maceratus,
 sicque multis ictibus ferri perfrangitur. Cuius fragmenta scul-
 ptores pro gemmis insigniendis perforandisque utuntur. Hic 3
 autem dissidet cum magnete lapide in tantum ut iuxta positus
 5 ferrum non patiatur abstrahi magnetem, aut si admotus magnes
 comprehenderit, rapiat atque auferat. Fertur quoque in electri
 similitudine venena deprehendere, metus vanos expellere, male-
 ficis resistere artibus. Genera eius sex. Chalazias grandinum 4
 et candorem et figuram adamantinae duritiae habet. Etiam
 10 in ignes posita manere suum frigus. Cerauniorum duo genera 5
 sunt. Vnum, quod Germania mittit, crystallini simile, splendet
 tamen caeruleo, et si sub divo positum fuerit, fulgorem rapit
 siderum. Ceraunium alterum Hispania in Lusitanis litoribus
 gignit, cui color e pyropo rubenti, et qualitas ut ignis. Haec 8
 15 adversus vim fulgurum opitulari fertur, si credimus. Dicta
 autem ceraunia quoniam alibi non inveniatur quam in loco
 fulmine icto proximo; Graece enim fulmen *κεραυνός* dicitur.
 Iris apud Arabiam in mari Rubro nascitur, coloris crystallini, 6
 sexangulata, dicta ex argumento iris. Nam sub tecto percussa
 20 sole species et colores arcus caelestis in proximos parietes imi-
 tatur. Astrion ex India est, crystallo propinqua, in cuius centro 7
 stella lucet fulgore lunae plenae. Sumpsit autem nomen quod
 astris opposita fulgorem rapit ac regerit. Electria, quasi ale- 8

1 maceratus *ut vid.* T: -tur BCK 2 multis] magnis K 3 pro
om. K forandisque K: forambisque N Hic... abstrahi *om.*
 K (non N) 4 desidet N: insidet U: discordat T² ut *om.* I
 (non U) 5 non] nomen T (non U) abstrahit N magnetem
fort. delend.: magniti K: a magnete C 6 compraederit C: compre-
 hederint K rapit BK auferit K 7 maleficiis BCT
 8 art. res. C Calatia CT: Galatia BK: Galatiam N 9 frigora K
 adamantini BK: adamanti T 10 in *om.* K igne B: igni K
 positum K: positus B Cerauniorum *ex* Ceraunium K 11 quem
 BCT cristalli T similem BCT (*ex corr.?*) 12 positus BCT
 capit K: reddit B 13 sidereum BK lusitaniis BK 14 cum
 col. BK: concolor C e *om.* CKT parenti C¹ et *om.* T
 15 fulgorum BT: fulgorem C¹ 16 quoniam] quod K: quia B
 invenitur T 17 fulminis K ictu BK ic... ful. *om.* T
 dicunt T 18 crystallinis exang. BT 19 tectu BK 20 emittit
Arev. 22 pleno *Plin. N. H.* 37, 132 23 regit TD: retinet K:
 remittit C Aletria *Arev.* electoria *codd.*

ctoria; in ventriculis enim gallinaciis invenitur, crystallina specie, magnitudine fabae. Hac in certaminibus invictos fieri magi
9 volunt, si credimus. Enhydros ab aqua vocata; exundat enim aquam, ita ut clausam in ea putes fontaneam scaturiginem.

- (XIV DE IGNITIS.) Omnium ardentium gemmarum principatum 5
carbunculus habet. Carbunculus autem dictus quod sit ignitus
ut carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur; lucet enim in tenebris adeo ut flammam ad oculos vibret. Genera eius duodecim,
sed praestantiores qui videntur fulgere et veluti ignem effundere.
Carbunculus autem Graece *ἀνθραξ* dicitur. Gignitur in Libya 10
2 apud Trogodytas. Anthracitis vocatus quod sit et ipse coloris ignei ut carbunculus, sed candida vena praecinctus; cuius proprium est quod iactatus igni velut intermortuus extinguitur, at
3 contra aquis perfusus exardescit. Sandasirus nascitur in Indis, loco eiusdem nominis. Species eius quod veluti in tralucido 15
igne intus fulgent aureae guttae. Constat inter omnes, quantus
4 numerus stellarum accedit, tanto et pretium accedere. Lychnis
5 ex eodem genere ardentium est, appellata a lucernarum fragrantia: gignitur in multis locis, sed probatissima apud Indos. Quidam eam remissiorem carbunculum esse dixerunt. Huius duplex 20
facies; una quae purpura radiat, alia quae cocci rubore. A sole excaefacta aut digitorum adritu paleas et chartarum fila ad se rapere dicitur; sculpturis resistit, ac si quando sculpta est, dum signa inprimit, quasi quodam animali morsu partem
5 cerae retentat. Genera eius quattuor. Carchedonia hoc quod 21
et lychnis facere dicitur, quamquam multo vilior praedictis. Nascitur apud Nasamonas imbre, ut ferunt, divino: invenitur

3 Enidros B: Enitros CK: Endros T exundat Solin. 37, 24
4 aqua K 5 Omnem T 6 carb. ante Omn. K 7 fulgore nec
noctem T 9 vid. fulgorem C et... eff. om. K 10 Anthracitis
T: -dis K: Anthracites BC 13 igne C inter mortuos codd. 14 in-
ardescit K Sandasirus KT: Scandasirus B: Sandarius C 16 fulgente
B: fulgente K: fulgentes C co. autem in. C 17 still. Arev.
accendit T² (T¹ n. l.) pretio K qu. numero st. accedat tantum
et pretio Plin. N. H. 37, 101 Licnis K: Lignis BT: Lignes C¹
21 ruboris B: roboris K 22 aut dig. adt. om. K 23 sculptori*
B: sculptoribus K: sculpturis Solin. 52, 60 resulta K 26 lignis
codd. multum BCT

ad repperctum lunae plenae. Omnia autem genera sculpturae
 resistunt. Alabandina dicta ab Alabanda Asiae regione, cuius 6
 color ad carchedoniam vadit, sed rarus. Dracontites ex cere- 7
 bro draconis eruitur. Quae nisi viventi abscisa fuerit, non
 5 ingemmescit; unde et eam magi dormientibus draconibus
 amputant. Audaces enim viri explorant draconum specus,
 spargunt ibi gramina medicata ad incitandum draconum sopo-
 rem, atque ita somno sopitis capita desecant et gemmas detra-
 hunt. Sunt autem candore translucido. Vsu earum orientis
 10 reges praecipue gloriantur. Chrysoprasus Aethiopicus est; 8
 quem lapidem lux celat, prodit obscuritas. Nocte enim igneus
 est, die aureus. Phlogites ex Persida est, ostentans intra se 9
 quasi flammam aestuantes, quae non exeant. Syrtitis vocata 10
 quoniam in litore Syrtium inventa primum est. In parte Luca-
 15 niae color huius croceus, intus stellas continens languidas, et
 sub nubilo renitentes. Hormiscion inter gratissimas aspicitur, 11
 ex igneo colore radians auro portante[m] secum in extremitati-
 bus candidam lucem.

DE AVREIS. Sunt quaedam gemmarum genera ex specie XV
 20 metallorum vel lapidum cognominata. Chrysopis aurum tantum 2
 videtur esse. Chrysolithus auro similis est cum marini coloris
 similitudine. Hunc [et] Aethiopia gignit. Chryselectrus similis 3
 auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu
 iucundus, rapacissimus ignium, et, si iuxta fuerit, celerrime
 25 ardescens. Chrysolampis ex auro et igne vocata; aurea est 4
 enim die, et noctu ignea. Hanc Aethiopia gignit. Ammo- 5

2 Alabandina (in *ex corr.*) T: Alabandicus *Plin. N. H.* 37, 92 alabando BC: alabundo K 3 calcedonium BK: calcidonium CT
 Dracontidis K 5 ingemmescit B magi] maxime K 6 explora K
 spe. et spa, K 7 invitandum K 8 soporatis T 9 usus B:
 husque T 10 Crisoprasius *ut vid.* B¹: Crisoptasius C: Crisopatius K:
 Crisobtasius T 12 Flogites BCT: Fulgites K ostentas B¹ T
 13 aestu (*expunct.*) aestuantes C: aes K quae non ex. om. K
 Sirtites B¹ CT 15 col. eius C elanguidas BC 16 Ermiscion
 codd. gratissimus T 17 ra. au.] raro K vix aurum 20 tantum
 om. C (cf. *Plin. N. H.* 37, 156) 22 et hab. BT: om. CK Crise-
 lectrus BC: Criselectus KT 24 si om. B¹ K 25 Crisolamsis codd.
 igneo 26 nocte C hanc et Aeth. T

chrysus harenis auro intermixtus nunc brattearum, nunc pul-
 6 veris habet quadrulas. Gignitur in Persida. Leucochrysus
 colore aureo interveniente candida vena. Melichrysus dicta
 quod veluti per aurum (sincerum mel), sic haec gemma trans-
 7 luceat. Chrysocolla gignitur in India, ubi formicae eruunt 5
 aurum. Est autem auro similis et habet naturam magnetis,
 nisi quod augere aurum traditur; unde et nuncupatur. Argyrites
 8 similis argento, habens stigmata aurea. Androdama(s) argenti
 nitorem habet et pene adamans, quadrata semper tesseriis. Magi
 putant nomen inpositum ab eo quod animorum inpetus vel 10
 iracundias domare et refrenare dicatur, si credimus. Gignitur
 9 in mari Rubro. Chalcitis aerei coloris est. Chalcophonos
 10 nigra est, sed lapidi inlisa aeris tinnitum reddit. Balanites: duo
 genera sunt, subvirides et Corinthiae aeris similitudine, mediam
 11 secante flammea vena. Sideritis a contemplatione ferri nihil 15
 dissonat. In maleficiis quoquo modo inferatur discordias
 12 excitat. Idaeus dactylus ex insula Creta est, ferrei coloris.
 13 Causa nominis eius quia pollicem humanum exprimit. Aethio-
 picus ferrei coloris est, qui dum teritur, nigrum sucum emittit.
 14 Zmilanthis in Euphrate alveo legitur Proconnesio marmori 20
 similis, medio colore glauco, veluti oculi pupilla internitens.
 15 Arabica ex patria dicta aspectu eburnea est. Hephaestitis
 speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quamquam
 rutilet. Experimentum eius, si ferventi aqua statim addita refri-

1 intermixtos B¹: -to *Plin. N. H.* 37, 188 2 Leocrissus CKT:
 Leocrissus B 3 interveniente K Melecrisis T: Melectrisis BCK
 4 sinc. mel *Plin. N. H.* 37, 128: om. codd. (propter homoeotel.?) sic
 BCT: ita K 7 quod] quia B Argaritis C¹ 8 stemmata C:
 istamata B¹ 12 Calcitis BT: Calcetis C: Calcidis K Calcofanus
 codd. 13 sed om. CK lapidi BT: lapide C: lapidibus K
 redit K 14 -dis K aeri K similitudinem BC media T
 Balanitae . . . subviridis et Corinthii aeris similitudine . . . medias *Plin.*
N. H. 37, 149 16 maleficiis B quoque BC mo. si.
 inf. disc. generat K 17 Deus K 18 eius] est K § 13 post § 14 K
 § 14 hinc usque ad finem libri raro citatur testis C 20 Zmilannitius B¹:
 Zimilanitius K: Z*milantius T: Zmilantius CU elegitur K
 Proc. . . . intern. om. K marmoris B¹ 21 velati B¹ pupula
Solin. 37, 7 24 rutile B: rutila *Plin. N. H.* 37, 166 eius] est
Plin. refrigeret T

gerat, aut si soli adposita aridam materiam accendat. Nascitur
 in Coryco. Ostracites lapidosus colore, testacio durior. Altera 16
 achatae similis, nisi quod achates politura pinguescit. Duritiae
 tanta inest vis ut aliae gemmae sculpantur fragmentis eius.
 5 Glossopetra similis est linguae humanae; unde et nomen sum- 17
 psit: fertur autem deficiente luna caelo cadere. Cui non
 modicam magi tribuunt potestatem; nam ex eo lunares motus
 excitari putant. Sunt et quaedam gemmarum genera cogno- 18
 minata ab animalibus: echites vipereas maculas exprimit; car-
 10 ciniae marini cancri color est; scorpitis scorpionem et colore 19
 et effigie refert; myrmecitis formicae reptantis effigiem imitatur;
 taos pavoni est similis; hieracitis accipitris colore, aetitis aquilae;
 aegophthalmos caprino oculo similis; lycophthalmos quattuor 20
 colorum, ex rutilo sanguinea, in medio nigrum candido cingit,
 15 ut luporum oculi; meconites papaver exprimit. Sunt et quae- 21
 dam gemmae quas gentiles in superstitionibus quibusdam utun-
 tur. Liparea suffita omnes bestias evocare tradunt. Ananci- 22
 tide in hydromantia daemonum imagines evocari dicunt.
 Synochitide umbras inferorum evocatas teneri aiunt. Chelo- 23
 20 nitis oculus est Indicae testudinis, varius et purpureus. Hunc
 magi inpositum linguae futura pronuntiare finguntur. Bronteia 24
 a capite testudinum; e tonitribus cadi putatur, et restinguere
 fulminis ictus. Hyaenia lapis in oculis hyaenae bestiae inveni- 25

1 solis BT so. opposita BK: in sole adp. *Plin.* arida materia K
 2 coriclo K Ostracides BK alter K 3 achate K: acate
 BT quia B achati K: acadis B: acates T duriori BT
 4 fragmenta B: fragmentu K 5 Glosupetra K: Colosapetra B 6 cui]
 cuius BT 8 quadam B genera BCT: nomina K cognata K
 9 viperas T Carcinie T: Carciniae B¹: Carcine K 10 colore est
 K: colori est B colorem et effigiem K 11 Mirmicitis T: Mir-
 mititis BK 12 Taos] Pavus K coloris K 13 Licoptalmos T:
 -mus B: Ligoptalgus K 14 medium B cando K: candide T
 15 oculis T: oculos BK papavera *Plin. N. H.* 37, 173 Sed et
 ibi quidam gemmis gent. K (*non C*) 16 suprestitionibus T: super-
 restitutionibus B¹: superstitionibus K 17 Liperea B¹K traduntur T
 Anancitidae B: Anamcitidae K 18 in om. T nicromantia
 B: neoromantia K evocare BK 19 Sinocitide T: -dae B:
 Sinociditae K tenere BK Caelonites B 21 pronuntiar
 K: praenuntiar B figuntur B¹ Bronia *codd.* 23 ictum K
 Hienia BT: Ienia K hieniae (-ie) BT: geniae K

tur; qui si sub lingua hominis subditus fuerit, futura eum praecinere dicunt. Sed et corallius tempestati et grandini
 26 resistere fertur. Pontica est gemma quaedam livore perlucida, habens stellas rubeas, interdum et aureas. Dicunt per eam inter-
 27 rogare daemones et fugare. In quibusdam gemmarum generi- 5 bus veras a falsis discernere magna difficultas est, quippe quum inventum sit ex vero genere alterius in alia falsa transducere; ut sardoniches, quae ternis glutinantur gemmis ita ut depre-
 hendi non possint. Fingunt enim eas ex diverso genere: nigro, candido mineoque colore. Nam et pro lapide pretiosissimo 10 smaragdo quidam vitrum arte inficiunt, et fallit oculos subdole quadam falsa viriditas, quoadusque non est qui probet simulatum et arguat; sic et alia alio atque alio modo. Neque est
 28 sine fraude ulla vita mortalium. Omnes autem non translucidas gemmas caecas appellari, eo quod densitate sua obscurentur. 15
 XVI DE VITRO. Vitrum dictum quod visui perspicuitate trans-
 luceat. In aliis enim metallis quidquid intrinsecus continetur absconditur; in vitro vero quilibet liquor vel species qualis est
 interius talis exterius declaratur, et quodammodo clausus patet. Cuius origo haec fuit. In parte Syriae, quae Phoenice vocatur, 20
 finitima Iudaeae circa radices montis Carmeli palus est, ex qua nascitur Belus amnis, quinque milium passuum spatio in mare fluens iuxta Ptolomaidem, cuius arenae de torrente fluctu
 2 sordibus eluuntur. Hic fama est pulsa nave mercatorum nitri, cum sparsim per litus epulas pararent, nec essent pro adtol- 25
 lendis vasis lapides, glebas nitri e nave subdiderunt; quibus accensis permixta arena litoris, translucens novi liquoris
 3 fluxisse rivos: et hanc fuisse originem vitri. Mox, ut est

2 praedicere *K* corallus *BT* 3 quadam *T* 4 stillas *BK*
 per ea *K* 5 In quibus quidam *I* 6 vera *K*: veris *B*¹ quippe]
 quique *T* 7 ex] in *K* gen. in alt. *K* 8 quae] quod *B* 9 figunt *B*¹
 11 vitri ex vitr* *T* 13 et ad al. *K* atque alio *om.* *T*¹ 15 eo... obs.
om. *K* (*non CU*) 16 usui *T* ante *corr.* 17 met.] et aliis *K* 18 quae-
 libet liquorum sp. *K* qualius ext. talis int. *K* 20 vocabatur *K*
 21 finima *T*: finitimae *B* radicis *K*: radicem *BT* paludis *K*
 23 fluctus *BK* 24 evolvuntur *B* adpulsa *Plin. N. H.* 36, 191
 nutri *K* 25 epulas *om.* *K* pararent *B*¹ *K* 26 e *om.* *BK*
 naves *BK* 27 translucentis *K*

ingeniosa sollertia, non fuit contenta solo nitro, sed et aliis
 mixturis hanc artem [condire] studuit. Levibus enim aridisque
 lignis coquitur, adiecto cypro ac nitro continuisque fornacibus
 ut aes liquatur, massaeque fiunt. Postea ex massis rursus
 5 funditur in officinis, et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur,
 aliud argenti modo caelatur. Tinguatur etiam multis modis,
 ita ut iacinthos sapphirosque et virides imitetur et onyches vel
 aliarum gemmarum colores; neque est alia speculis aptior
 materia vel picturae adcommodatior. Maximus tamen honor 4
 10 in candido vitro, proximoque in crystalli similitudine; unde et
 ad potandum argenti metalla et auri pepulit vitrum. Olim
 fiebat et in Italia, et per Gallias et Hispaniam arena alba mol-
 lissima pila molaque terebatur. Dehinc miscebatur tribus
 partibus, nitri pondere vel mensura, ac liquata in alias fornaces
 15 transfundebatur, quae massa vocabatur ammonitrum; atque
 haec recocta fiebat vitrum purum et candidum. In genere vitri 5
 et obsianus lapis adnumeratur. Est autem virens interdum et
 niger aliquando et translucidus, crassiore visu et in speculis
 parietum pro imagine umbras reddente; gemmas multi ex eo
 20 faciunt. Hunc lapidem et in India et in Italia et ad Oceanum
 in Hispania nasci tradunt. Ferunt autem sub Tiberio Caesare 6
 quendam artificem excogitasse vitri temperamentum, ut flexibile
 esset et ductile. Qui dum admissus fuisset ad Caesarem, por-
 rexit phialam Caesari, quam ille indignatus in pavementum
 25 proiecit. Artifex autem sustulit phialam de pavimento, quae
 complicaverat se tamquam vas aeneum; deinde marculum de
 sinu protulit et phialam correxit. Hoc facto Caesar dixit
 artifici: 'Numquid alius scit hanc condituram vitrorum?'

1 contempta B vitro K et] ex I 2 condiri T: om. BK
 3 coq.] conquacritur K: conqui*atur B¹ abiecto T ac vitro K
 4 russus T 6 argumenti T: ardenti D ting. enim in mu. C
 7 iacintos T: iacinctos B¹ sapphiros qua et vir. T: sapphirosque
 vir. K emitetur K: mittetur B et on.] conicis K 10 pro-
 ximaque B (non C¹) fort. recte (cf. Plin. N. H. 36, 198): maximaque K
 10 cristallis B 11 optandum B 15 transfundebantur K aque T
 18 crassiore v. B: grossiorem visum K (non C) 19 par. et ad
 imaginem K (non C) 20 et Ind. K 24 quam] quod B 28 vitreorum T

Postquam ille iurans negavit alterum hoc scire, iussit illum Caesar decollari, ne dum hoc cognitum fieret, aurum pro luto haberetur et omnium metallorum pretia abstraherentur; et revera, quia si vasa vitrea non frangerentur, melius essent quam aurum et argentum.

XVII DE METALLIS. Metallum dictum Graece *παρὰ τοῦ μεταλλᾶν*, quod natura eius sit ut ubi una vena apparuerit, ibi spes sit alterius inquirendi. Septem sunt autem genera metallorum: aurum, argentum, aes, electrum, stagnum, plumbum et, quod domat omnia, ferrum.

XVIII DE AVRO. Aurum ab aura dictum, id est ab splendore, eo quod percusso aere plus fulgeat. Vnde et Vergilius (Aen. 6, 204):

Discolor inde auri per ramos aura refulsit,
hoc est splendor auri. Naturale enim est ut metallorum
splendor plus fulgeat luce alia percussus. Hinc et aurarii
dicti, quorum fulgor splendor reddit. Obryzum aurum dictum
quod obradiet splendore; est enim coloris optimi, quod Hebraei
'ophaz', Graeci *κυρρὸν* dicunt. Brattea dicitur tenuissima lamina,
ἀπὸ τοῦ βρεμετοῦ, qui est *ὀνοματοποιεία* crepitandi, *ἢ ἀπὸ τοῦ*
†βρατυν† lamina. Pecunia prius de pecudibus et proprietatem
habebat et nomen; de corio enim pecudum nummi incidebantur
et signabantur. Postea a Saturno aereus nummus inventus;
ipse enim signare nummos et scribi constituit.
Propterea et aerarium Saturno a gentilibus consecratum est.
Alii, ut superius, pecuniam a pecudibus appellaverunt, sicut a
iuvando iumenta sunt dicta. Omne enim patrimonium apud

1 hoc om. K 4 esset T 7 naturae K vena om. K (non C)
8 sit om. K au. sunt C 11 dic. ab aura K (non C) 14 refulgit B
16 ararii T 17 favor Serv. ad Aen. 6, 204 Obryzum K:
Obridium BT 19 ofaz T: opuz B: obuz K cairon BK
Brattea KM: Bractea BTU 20 *ἀπουετρεμετοι* K: *ἀπαντρεμετων* M:
ἀπουετρεμετοι T: *ἀτιουετρεμετοι* U: *ἀπουετρεμστοι* B *ονοματοποιια* T
(non U) *ἡναπιατουβρατυν* BK: *ἡναπιατωνβρατυν* M: *ναπο* T: *ναιτα-*
τουβρατυν U: *ἀπὸ τοῦ βραχεῖν* edd. 21 lamnia T: lumina M pecoribus
K 22 de om. K core B pecorum K 23 saturnino B¹ 24 et scr.]
inscribi T 25 gentibus B¹K 26 aliis ut B: aliud T pecoribus
K: pedibus B 27 adiuvando B

antiquos peculium dicebatur a pecudibus, in quibus eorum constabat universa substantia; unde et pecuarius vocabatur qui erat dives, modo vero pecuniosus. Antiquissimi nondum auro 5 argentoque invento, aere utebantur. Nam prius aerea pecunia in usu fuit, post argentea, deinde aurea subsecuta est, sed ab ea, qua coepit, et nomen retinuit. Vnde et aerarium dictum, quia prius aes tantum in usu fuit, et ipsud solum recondebatur, auro argentoque nondum signato; ex quorum metallis quamvis postea fuisset facta pecunia, nomen tamen aerarii permansit ab eo metallo unde initium sumpsit. Thesaurum iuxta Graecam 6 proprietatem ἀπὸ τῆς θέσεως, a positione, hoc est a reposito, nominatur. Num θέσις positio dicitur, et est nomen ex Graeco Latinoque sermone compositum. Nam θες Graeci repositum dicunt, Latini aurum, quod iunctum sonat repositum aurum. 5 Auraria nomen habet ab auro. Tributa vero, eo quod antea 7 per tribus singulas exigebantur, sicuti nunc per singula territoria. Sic autem in tres partes divisum fuisse Romanum populum constat, ut etiam qui praeerant in singulis partibus tribuni dicerentur: unde etiam sumptus, quos dabant populi, 10 tributa nominarunt. Vectigalia sunt tributa, a vehendo dicta. 8 Stipendium ab stipe pendenda nominatum; antiqui enim adpendere pecuniam soliti erant magis quam adnumerare. Moneta appellata est quia monet ne qua fraus in metallo vel in pondere fiat. Nomisma est solidus aureus vel argenteus sive 9 aereus, qui ideo nomisma dicitur quia nominibus principum effigiisque signatur. Prius nummus ἀργυρος nuncupabatur, quia quam plurimum ex argento percutiebatur. Nummi autem a 10 Numa Romanorum rege vocati sunt, qui eos primum apud

1 dicibantur *K* pecoribus *K* 3 vero *om. T* 4 aerea] aeraria *B*
5 sed ab] sub *T* 6 quae cepit *BK* 11 ἀπὸ τ. θ.] atis tereos *K* hoc ...
rep. *om. T* 13 thes *T*: tes *BK* Gr. compositum *T* 15 eo *om. T*
17 in] per *T* 18 etiam qui *Serv. ad Aen. 5, 560*: ea quae *BK*: eequam
qui *T* preerat *T*: erant *BK* 22 pecunia app. *K* (*non C*) adnumerari
BK (*non C*) 23 quia] qua *B¹K* (*non C*) 24 aut arg. *K* (*non C*):
om. T 25 ideo ... quia *om. K* (*non C*) idem *U* princ. ...
ἀργ. *om. B¹* principium *T* 26 signatur etiam *C* pro ἀργύριον
nuncupatur *C ante corr.*: nuncupatus est *K* quia quam] quamquam *B*

- Latinos imaginibus notavit et titulo nominis sui praescripsit.
- 11 Folles dicuntur a sacco quo conduntur, a continente id quod
 12 continetur appellatum. In nomismate tria quaeruntur: metal-
 lum, figura et pondus. Si ex his aliquid defuerit, nomisma non
 13 erit. Tria sunt autem genera argenti et auri et aeris: signatum, 5
 factum, infectum. Signatum est quod in nummis est; factum,
 quod in vasis et signis; infectum, quod in massis; quod et
 grave dicitur, id est massa. In notitiam autem formarum
 metalla ita venerunt; dum enim quocumque casu ardentes
 silvae exquoquerent terram, quae calefactis venis fudit rivos cuius- 10
 14 cumque structurae, sive igitur aes illud fuerat sive aurum,
 quum in loca terrae depressiora decurreret, sumpsit figuram, in
 quam illud vel profluens rivus vel excipiens lacuna formaverat.
 Quarum rerum splendore capti homines quum ligatas adtolle-
 rent massas, viderunt in ea terrae vestigia figurata; hincque 15
 excogitaverunt liquefactas ad omnem formam posse deduci.
- XIX DE ARGENTO. Argentum non longe a Graeca appellatione
 distat; hoc enim illi ἀργυρον vocant. Cui mirum in modum
 illud ut, dum candidum sit, inpressum corpori lineas nigras
 2 reddat. Argentum vivum dictum quod excidat materias in 20
 quibus inicitur; hoc et liquidum, quia percurrit. Invenitur
 specialiter in metallis sive in argentariis fornacibus guttarum con-
 cretione tectis inhaerens, saepe etiam et in stercore vetustissimo
 cloacarum vel puteorum limo. Fit etiam et ex mineo inposito
 conchulae ferreae patena testea superposita; tum circumlito 25
 vasculo circumdantur carbonēs, sicque argentum vivum ex mineo
 distillat; sine hoc neque argentum neque aes inaurari potest.
 3 Tanta autem virtutis est ut, si super sextarium argenti vivi

1 scripsit *K* (non *C*) 2 quo] qua *K* (non *C*) quod] quae *B*
 3 app. om. *K* (non *C*) 4 et om. *T*¹ 7 signis sed inf. *B* 9 qua-
 cumque causa *K* (non *C*) 12 loco *T* deprehensiora *B* decurret
*B*¹ 13 profluus *B* 14 liquatas *Schwarz* 15 vid. . . fig. add. in
marg. T hincque] in quae *B* 19 ut om. *K* inpressus *BT*
 20 reddat *T* excedat *T* (pro excedat?) 21 hoc est li. *T* 22 in
 met. spec. *K* (non *C*) 22 congregatione *T* ante corr. 24 min. et
 impos. *BK* 26 vascolorum dantur *K* (non *C*) 27 distilla* *T*¹ (non *C*)
 28 Tanti *B* argento vibo *T*

centenarium saxum superponas oneris, statim resistit. Sin vero auri scripulum, levitatem eius raptim sinu recipit ; ex quo intellegitur non pondus, sed naturam esse cui cedit. Servatur autem melius in vitreis vasculis ; nam ceteras materias perforat. Potui
5 autem datum interficit ponderis causa. Argenti purgamenta 4
λιθάργυρος, quam nos spumam argenti appellamus. Fit enim ex argento et plumbo ita.

DE AERE. Aes ab splendore aeris vocatum, sicut aurum XX
et argentum. Apud antiquos autem prior aeris quam ferri
10 cognitus usus. Aere quippe primi proscindebant terram, aere certamina belli gerebant, eratque in pretio magis aes ; aurum vero et argentum propter inutilitatem reiciebantur. Nunc versa vice (Lucr. 5, 1275) :

Iacet aes, aurum in summum cessit honorem :
15 sic volvenda aetas commutat tempora rerum, et
quod fuit in pretio fit nullo denique honore.

Vsus aeris postea transiit in simulacris, in vasis, in aedificiorum structuris ; maxime et ad perpetuitatem monumentorum etiam publicae in eis constitutiones scriptae sunt. Cyprium aes in 2
20 Cypro insula prius repertum, unde et vocatum, factum ex lapide aeroso, quem cadmiam vocant ; et est ductile. Huic si addatur plumbum, colore purpureo fit. Aurichalcum dictum quod et 3
splendorem auri et durtiam aeris possideat. Est autem nomen compositum ex lingua Latina et Graeca ; aes enim sermone
25 Graecorum χαλκός vocatur. Fit autem ex aere et igne multo, ac medicaminibus perducitur ad aureum colorem. Corinthum 4
est commixtio omnium metallorum, quod casus primum misceat, Corintho, cum caperetur, incensa. Nam dum hanc civitatem Hannibal cepisset, omnes statuas aeneas et aureas et

1 oneri dett.	2 scrupulum BK	ex quo . . . cedit bis script. T
3 naturae B	7 ita BT : mixta K	vide ne illud ita revera fuerit
Kā, i.e. capitulum novum	9 prior ex	primum K
14 au. summo cessit honore codd.	15 et om. Lucr.	16 hon. den. K
(non C)	17 aed. instructuris BT	18 a perpetuitate K
rep. est K (non C)	21 eroso KT	cathmiam KT : cadiniamo B
huius B	22 dictum om. K (non C)	23 au. dur. T
om. K (non C)	25 χαλκός] calco codd.	27 quod T : quam B ut vid. K
28 incense T	29 st. aur. arg. T	

argenteas in unum rogi congegit et eas incendit : ita ex hac
 commixtione fabri sustulerunt et fecerunt parapsides. Sic
 Corinthea nata sunt ex omnibus in unum, nec hoc nec illud.
 Vnde et usque in hodiernum diem sive ex ipso sive ex imitatione
 eius aes Corintheum vel Corinthea vasa dicuntur. Huius tria
 genera : candidum unum, ad argenti nitorem accedens ; alterum,
 in quo ipsius auri fulva natura est ; tertium, in quo aequalis
 5 cunctorum temperies. Coronarium ex ductile aere tenuatur in
 lamminas, taurorumque felle tinctum speciem auri in coronis
 6 histrionum praebeat ; unde et appellatum. Pyropum igneus color
 vocavit. Namque in singulas uncias aeris additis auri scripulis
 senis praetenui brattea ignescit flammasque imitatur ; unde et
 7 pyropum dicitur. Regulare aes dicitur quod ab aliis ductile
 8 appellatur, quale omne Cyprium est. Ductile autem dicitur
 eo quod malleo producat, sicut contra fusile qui tantum
 funditur. Hoc et caldarium quod tantum funditur. Nam malleis
 fragile est. Siquidem omne aes diligentius purgatis igne vitis
 9 excocisque regulare efficitur. Campanum quoque inter genera
 aeris vocatur a Campania scilicet provincia quae est in Italiae
 10 partibus, utensilibus [et] vasis omnibus probatissimum. Aes
 omne frigore magno melius funditur. Aes rubiginem celerius
 trahit nisi oleo perungatur ; servari autem id optime etiam in
 11 liquida pice tradunt. Inter omnia metalla aes vocalissimum
 est et maximae potestatis. Ideo et aenea limina ; unde et
 Vergilius (Aen. I, 449) :

In foribus cardo stridebat aenis.

Origo aeris cadmea et chalcitis. Purgamenta aeris cadmea, et
 12 aerugo, et aeris flos. Cadmia gignitur in metallorum aeris atque

4 unde us. <i>K</i> ; un. us. et <i>B</i>	6 unum cand. <i>T</i>	8 ex] et <i>T</i>
10 strionum <i>codd.</i>	11 additas <i>B</i> ¹	scrupoli semis pertenui <i>K</i>
13 quod] quae <i>B</i>	15 qui <i>etiam C</i>	16 hoc et . . . frag. est
om. <i>T</i> malleis] molle aes <i>K</i> (non <i>C</i>)	20 utensis <i>K</i>	et hab.
<i>BK</i> : om. <i>T</i>	22 contrahit <i>K</i> (non <i>C</i>)	id] ad <i>K</i> (non <i>C</i>)
26 in coloribus ca. scribebat <i>K</i>	cardo cardoi str. <i>B</i>	aeneis <i>codd.</i> :
aenis <i>C</i> : enis <i>U</i>	27 origo <i>etiam CU</i>	cathmia <i>CKT</i> : catmia <i>BU</i>
et . . . cadmea om. <i>U</i>	chalcitis] calciteos <i>BT</i> : calcetheus <i>K</i> :	
calciteus <i>C</i>	catmia <i>BC</i> : cathimia <i>T</i> : om. <i>K</i>	28 origo <i>codd.</i> (<i>etiam C</i>)
et om. <i>C</i>	Purg. aer. cad. et chalc. Cad. aerugo aer., chalc. aer.	
flos <i>Arev.</i>	Cathmia <i>CKT</i> : Catmia <i>BU</i>	

argenti fornacibus insidente nidore. Namque ut ipse lapis, ex quo fit aes, cadmia vocatur, sic rursus in fornacibus existit et nominis sui originem recipit. Aeris flos fit seu gignitur con- 13
flationibus, resoluta atque reliquato aere, superfusa frigida. Re-
5 pentina enim densatione tamquam de sputo reparatur flos. Aeruginem quoque aes creat. Nam lamminae aereae super vas 14
aceti asperrimi sarmentis superpositis atque ita distillantibus, quod ex eo cecidit in ipsum acetum teritur et cribratur.

DE FERRO. Ferrum dictum quod farra, id est semina XXI
10 frugum, terrae condeat. Idem et chalybs a Chalybe flumine, ubi ferrum optima acie temperatur. Vnde et abusive dicitur chalybs ipsa materies, ut (Virg. Aen. 8, 446):

Vulnificusque chalybs.

Ferri usus post alia metalla repertus est. Cuius postea versa in 2
15 opprobrium species. Nam unde pridem tellus tractabatur, inde modo cruor effunditur. Nullum autem corpus tam densis inter se cohaerentibus et implicitis elementis quam ferrum; unde inest illi duritia cum frigore. Ferri autem metallum pene ubique reperitur, sed ex omnibus generibus palma Serico ferro datur.
20 Seres enim hoc cum vestibis suis pellibusque mittunt. Secunda Parthico; neque alia genera ferri ex mera acie temperantur; ceteris enim admiscetur mollior complexus. Differentia ferri 3
plurima iuxta terrae genus. Nam aliud molle plumboque vicinum, rotarum et clavorum usibus aptum; aliud fragile et aereo-
25 sum, culturae terrae conveniens; aliud brevitae sola placet clavisque caligariis; aliud rubiginem celerius sentit. Stricturae vocantur hae omnes, quod non in aliis metallis, ab stringendo

1 nitore <i>K</i>	2 aeris <i>T: om. K (non C)</i>	cathmia <i>KT: catmia B</i>
3 confractionibus <i>K</i>	5 densione <i>K</i>	sputu <i>T: spumato B</i>
7 ramentis <i>Schwarz</i>	superpositae <i>BCT (non M)</i>	atque]
at <i>K: ad M</i>	8 cribratur <i>KT¹U</i>	10 condatur <i>B</i>
11 calibs <i>T: calips BK</i>	12 materia <i>T</i>	13 calibs <i>T: calips</i>
<i>BK</i>	14 post eversa <i>K</i>	in op. ver. <i>T</i>
17 coeuntibus <i>K</i>	inest] est <i>T</i>	20 hoc <i>om. K</i>
fer. sed ex <i>K</i>	temperatur <i>codd.</i>	21 Parthico <i>om. B</i>
placens <i>K</i>	vicino <i>K</i>	24 erosum <i>BT</i>
27 vocatur <i>K</i>	in <i>om. K</i>	ab st.] adstringendu <i>K: adstringenda B: adstringende I</i>

apte vocabulo inposito. Aquarum vero summa differentia est, quibus ferrum candens inmergitur quo utilior fiat, sicut Bilbilis
 4 in Hispania et Tirassona, Comus in Italia. In acuendo ferro oleo delectatior fit acies; unde et tenuiora ferramenta oleo restingui mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis
 5 humanus sese ulciscitur; contactum namque celerius rubiginem trahit. Cum ferro magnes lapis concordiam habet; sola enim haec materia vim ab hoc lapide accipit retinetque longo tempore. Ex eodem lapide architectus quidam Alexandriae templum concameravit, ut in eo simulacrum ferro in aere pendere videretur. 10
 Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, conrumpitur: rubens non est habile ad tundendum neque antequam albescere incipiat: aceto vel alumine inlitum ferrum fit aeris simile. Purgamenta ferri, rubigo et scoria. Robigo est vitium rodens ferrum, vel segetes, quasi rodigo mutata una littera; haec et aerugo ab
 15 erodendo; nam aerugo vitium est ferri ab erodendo dicta, non ab aeramento. Scoria vero purgamenta et sordes sunt quae igne exquoquuntur: et dicta scoria quia de ferro excutitur.
 7 Rubigine autem caret ferrum, si cerussa et gypso et liquida pice perungitur. Item rubigo ferramenta non vitiatur, si eadem medulla cervina vel cerussa mixta rosaceo unguatur.

XXII

DE PLUMBO. Plumbum dictum quod ex eo primum pilis factis maris altitudo temptata est. Huius duo genera sunt, nigrum et candidum; sed melius candidum, quod prius in insulis Atlantici maris inventum est. Siquidem et in Lusitania et in Gallicia gignitur, summa terra harenosa et coloris nigri, et pondere gravis; interveniunt et minuti calculi, maxime torrentibus siccatis; lavant eas arenas, et quod subsedit,

1 apte] acie *Plin. N. H.* 34, 143 vocabulum impositum *K* 2 utilius *K* fiat *om.* *K* birbilis *BT* 3 thirassona *K*: thirassona *T*: thirassona *B*: Turiassonem (*acc. casu*) *Plin.* 4 et se ten. *K* (*non C*) 6 contactus *K* 7 trahitur *B* 10 ut] unde *BCK* ferreum *K*: e ferro *Plin. N. H.* 32, 148 videtur *K* 11 igni si *KT* 13 aeri *K* 14 rubigo est *BT*: rubiginem *K* 15 hec rugo ab *T* 16 feri *T* 18 exquoquuntur *K* 19 cerosa *K* 20 edulla *K* 21 cerosa *K* 22 quod] quo *T*¹ 24 sed mel. cand. *om.* *B* quod] quia *B* 27 pondera *B* max. e torr. *K* 28 torr. siccatis *T* subdit *B*¹: subdunt *K* (*non C*): subsedit *Plin. N. H.* 34, 157

quoquant in fornacibus. Inveniuntur et in aurariis metallis aqua missa calculi nigri et graves, et dum aurum colligitur, cum eo remanent; postea separati conflantur et in plumbum album resolvuntur. Inde et eadem gravitas plumbi quae auro.

5 Nigrum plumbum circa Cantabria abundat. Cuius origo duplex 2 est; aut enim solus ex sua vena prodit, aut cum argento nascitur mixtisque venis conflatur. Huius primus in fornacibus liquor stagnum est, secundus argentum; quod remanet, superaddita vena rursusque conflata, fit nigrum plumbum. India 3
10 neque aes neque plumbum habet; gemmis tantum et margaritis haec permutat. Nigro plumbo fistulas lamminasque utimur. Laboriosius in Hispania et Gallia eruitur plumbum, nam in Brittainia summo terrae corio.

DE STAGNO. Stagni etymologia ἀποχωρίζων, id est separans XXIII
15 et secernens. Mixta enim et adulterata inter se per ignem metalla dissociat, et ab auro et argento aes plumbumque secernit; alia quoque metalla ab igne defendit, et quum sit natura aeris ferrique durissima, si absque stagno fuerit, uritur et crematur. Stagnum inlitum aereis vasis saporem facit gra- 2
20 tiorem et conpescit virus aeruginis. Specula etiam ex eo temperantur. Cerussa quoque ex eo, sicut ex plumbo, conficitur.

DE ELECTRO. Electrum vocatum quod ad radium solis XXIV clarius auro argentoque reluceat; sol enim a poetis Elector vocatur. Defaecatius est enim hoc metallum omnibus metallis.
25 Huius tria genera: unum, quod ex pini arboribus fluit, quod 2 sucinum dicitur; alterum metallum, quod naturaliter invenitur et in pretio habetur; tertium, quod fit de tribus partibus auri et argenti una. Quas partes, etiam si naturale solvas, invenies. Vnde nihil interesse natum an factum; utrumque enim eiusdem

1 arariis T	3 separatim K	4 edem T	6 solum C	ex] in
K (non C)	8 superatita T	9 vena om. K (non C)		In india . . .
habetur K	11 lamminaue B ¹	12 laboriosum T		16 metalli T
et ab arg. K	17 quoque om. T	19 aureis T		20 vires B ¹
exo temp. T ante corr.	23 Elector] electro K		24 defecatio B ¹	
ut vid.: defecatio T	25 pineis K	27 tert. quae B	28 un. arg.	
Serv. ad Aen. 8, 402	28 naturali B: naturaliter K			

3 naturae esse. Electrum, quod est naturale, eiusmodi naturae est ut in convivio et ad lumina clarius cunctis metallis fulgeat, et venenum prodat. Nam si eo infundas venenum, stridorem edit et colores varios in modum arcus caelestis emittit.

- XXV DE PONDERIBVS. Ponderum ac mensurarum iuvat cognoscere modum. Nam omnia corporalia, sicut scriptum est, a summis usque ad ima in mensura et numero et pondere disposita sunt atque formata; cunctis enim corporeis rebus pondus natura dedit; suum quoque regit omnia pondus (Carm. de pond. 3).
- 2 Primus Moyses [qui omnes antecedit gentilium philosophos in tempore, nobis et numeros et mensuras et pondus diversis [in] scripturae suae locis narravit]. Primus Phidon Argivus ponderum rationem in Graecia constituit; et licet alii antiquiores extiterint, sed iste hac arte experientior fuit. Pondus dictum eo quod in statera libratum pendeat; hinc et pensum. Abusive autem pondus libra una est. Vnde etiam dipondius dictum est,
- 4 quasi duo pondera; quod nomen adhuc in usu retinetur. Trutina est gemina ponderum lances aequali examine pendens, facta propter talenta et centenaria adpendenda; sicut momentana pro parva modicaque pecunia. Haec et moneta vocata. Idem et statera nomen ex numero habens, quod duobus lancis et uno in medio stilo librata aequaliter stet. Examen est filum medium quo trutinae statera regitur et lances aequantur. Vnde et in lanceis amentum dicitur. Campana a regione Italiae nomen accepit, ubi primum eius usus repertus est. Haec duas lances non habet, sed virga est signata libris et unciiis et vago pondere

1 nat. est BT natura est BT (cf. Plin. N. H. 33, 81) 3 eo]
 eum K 5 iubet T (vix pro lubet) 7 imam B mensuris K¹:
 -ram B num. ex pond. Hultsch. metrol. script. 2, p. 110 8 corporei K
 10 Pr. Mo. om. D (non E): Prius legitur Mo. invenisse K qui . . .
 narr. hab. TU: om. BC¹DEK 11 inscr. TU (i. e. vel scripturae, vel in
 scr.) 13 greciam BK 14 sed] se E¹ ista K ex hac B¹
 statere K 16 dipondius T 18 geminas Hultsch lancis K
 aequale K 19 appenda K momentanea K 20 monita BK
 idem BT: ea K: an item? 21 duobus BT: duabus K (pro II?)
 lanciis Hultsch: lancis dett. 22 stilo om. T § 5 post § 6 BK
 est om. K 23 trudine BK: trutina et Hultsch statere T
 in om. T 24 lancis T¹: lanciis B¹T²K amentum om. T¹
 26 uncis K

7 mensurata. Vnicuique autem ponderi certus est modus nomi-
 bus propriis designatus. Calcus, minima pars ponderis, quarta
 8 pars oboli est, constans lentis geminis granis. Appellatur autem
 calcus quod sit parvulus; sicut et lapis calculus, qui adeo mini-
 5 mus est ut sine molestia sui calcetur. Siliqua vicesima quarta 9
 pars solidi est, ab arbore, cuius semen est, vocabulum tenens.
 Ceratin oboli pars media est, habens siliquam unam semis. 10
 Hunc Latinitas semiobolum vocat; ceratin autem Graece,
 Latine [siliqua] cornu(l)um interpretatur. Obolus siliquis tribus 11
 10 adpenditur, habens ceratin duos, calcos quattuor. Fiebat enim
 olim ex aere ad instar sagittae. Vnde et nomen a Graecis ac-
 cepit, hoc est sagitta. Scripulus sex siliquarum pondere con-
 stat. Hic apud Graecos gramma vocatur. Scripulus autem 12
 dictus per diminutionem a lapillo brevi qui scrupus vocatur.
 15 Dragma octava pars unciae est et denarii pondus argenti, tribus 13
 constans scripulis, id est decem et octo siliquis. Denarium
 autem dictum quia pro decem nummis inputatur. Solidum 14
 nuncupatum, quia nihil illi deesse videtur; solidum enim veteres
 integrum dicebant et totum. Ipse quoque nomisma vocatur
 20 pro eo quod nominibus principum effigiisque signetur. Ab
 initio vero unum nomisma unus argenteus erat; hoc enim ab
 Assyriis coepit: dicunt autem Iudaei quod Abraham in terram
 Chanaan primus hanc advexerit formam. Solidum apud Latinos
 alio nomine sextula dicitur, quod his sex uncia conpleatur.
 25 Hunc, ut diximus, vulgus aureum solidum vocant; cuius ter-
 tiam partem ideo dixerunt tremissem, eo quod solidum faciat

4 parvulus BT: parvus K 5 Siliqua KT (non C) quarta om. K
 (non C) 6 a semine arboris T cuius nomen K (non C): cuius (lacuna)
 nom. Hultsch 7 Ceratin an-tim incert. T: -tim BK seliquam KT
 8 semobolum T ante corr. ceraten BK 9 seliqua KT: del. Arev.
 cornuum BK: cornum T: correxī seliquas T 10 ceratin an-
 -tim incert. T: -tim BK 10 calcus BT 11 a Gr. nom. K (non C)
 acc. (lacuna) hoc Hultsch 12 Scrupulus B¹ seliquarum KT
 15 uncia T denari B 16 scrupulis B¹ seliquas T 19 numi-
 sma B: nummismata K 20 effigisque T: effigiesque K 21 numisma B:
 nummismata K 22 cepit codd. 24 his] bis K uncias K: uncias B
 25 vocat BK

- 15 ter missus. Sextula bis adsum[ma]ta duellam facit ; ter posita
 16 staterem reddit. Stater autem medietas unciae est, adpendens
 aureos tres ; unde et vocatus stater quod tribus solidis stet.
 Haec et semuncia, quia semis habet de uncia. Haec et semis-
 17 sis, quia ponderis semis est, quasi semis assis. Quadrantem He- 5
 braei similiter codrantem vocant ; et vocatur quadrans quod
 18 unciae quartam partem adpendeat. Sicel, qui Latino sermone
 siclus corrupte appellatur, Hebraeum nomen est, habens apud
 eos unciae pondus. Apud Latinos autem et Graecos quarta pars
 unciae est et stateris medietas, dragmas adpendens duas. Vnde 10
 cum in litteris divinis legatur siclus, uncia est ; cum vero in
 19 gentilium, quarta pars unciae est. Vncia dicta quod universi-
 tatem minorum ponderum sua unitate vinciat, id est complectat.
 Constat autem dragmis octo, id est scripulis viginti quattuor.
 Quod proinde legitimum pondus habetur, quia numerus scripu- 15
 lorum eius horas diei noctisque metitur, vel quia libram efficit
 20 duodecies computatus. Libra duodecim unciis perficitur ; et
 inde habetur perfecti ponderis genus quia tot constat unciis
 quot mensibus annus. Dicta autem libra quod sit libera, et
 21 cuncta intra se pondera praedicta concludat. Mina in pon- 20
 deribus centum dragmis adpenditur ; et est nomen Graecum
 [quod sunt siliquae MDCCC, tremisses CCXXV, solidi LXXV, stateres
 22 xxv]. Talentum summum esse pondus perhibetur in Graecis ;
 nam nihil est calco minus, nihil talento maius. Cuius varium
 apud diversas gentes pondus habetur. Apud Romanos autem 25
 talentum esse septuaginta [duarum] librarum, sicut Plautus
 (Most. 644) ostendit, qui ait duo talenta esse centum quadra-
 ginta libras. Est autem triplex : id est minor, medius, summus.
 Minor quinquaginta, medius septuaginta duarum librarum, sum-
 23 mus centum viginti constat. Centenarium numeri nomen est 30

1 ter m.] tremissus *T* adsummata *K* : adsumpta *B* : assumpta *T* (cf.
 xxvi. 6) duellam *T* 3 st. voc. *T* : vocatur st. *K* 4 semiuncia *B*
 hic *T* 6 codr.] quadratem *K* 7 adpendat *T* ser. siclos *B*
 11 legitur *BT* 14 dragmas *B* scripulos (-ol-) *BK* 18 ponderi *T*
 20 concludit *T* Mina *K* : Mna *BT* 22 quod sunt, etc., hab. *T* :
 om. *BK* 23 po. esse *B* 24 varius *K* 25 autem om. *B* 26 est *B* :
 et *T* duarum om. *Serv. ad Aen.* 5, 112

eo quod centum librarum ponderis sit. Quod pondus propter perfectionem centenarii numeri instituerunt Romani.

DE MENSVRIS. Mensura est res aliqua modo suo vel tem-
pore circumscripta : haec autem [aut] corporis est aut temporis.
5 Corporis [est], ut hominum, lignorum et columnarum longitudo
et breuitas. Sed et solem istum propriam sui orbis habere men-
suram, quod geometrici perscrutare audent. Temporis, ut men-
sura horarum et dierum et annorum : unde et metire pedes
horarum dicimus, hoc est mensurare. Proprie autem mensuram
10 vocatam quod ea fruges metiuntur atque frumentum, id est
humida et sicca, ut modios [et artabones], urnas et amphoras.
Mensurarum pars minima coclear, quod est dimidia pars drag-
mae, adpendens siliquas novem ; qui triplicatus conculam facit.
Concula dragma una et dimidia adimpletur. Cyati pondus
15 decem dragmis adpenditur, qui etiam a quibusdam cuatus nomi-
natur. Oxifalus fit si quinque dragmae adduntur ad decem.
Acitabulus quarta pars eminae est, duodecim dragmas adpen-
dens. Cotyla emina est habens cyatos sex ; quae idcirco cotyla
vocatur, quia cote Graeco sermone incisio dicitur, et emina sex-
20 tarii in duo aequa inciditur [et cotylam facit]. Emina autem ad-
pendit libram unam, quae geminata sextarium facit. Sextarius
duarum librarum est. Qui bis adsumtus nominatur bilibris ;
adsumtus quater 'fit Graeco nomine cenix' (Carm. de pond.
69) ; quinquies complicatus quinare sive gomor facit. Adice

2 cent. inst. (om. num.) T	4 circumscripta B ¹	autem aut T :
autem K : aut B	5 est hab. B : om. KT	ut] aut B omnium
Tex corr.	7 temp. et mens. K	9 mensurare] mesure T men-
suram vocata K : mensura vocata BT	10 quo K	mentiantur T
11 modius T	et art.] e terra bones T : om. BK : correxi post Arev.	
ornas K	12 cloclur B ¹	13 seliquas KT
adimplet K	Ciati BT	14 una om. T
causatus B ¹ DK : satus T : casatus B ²	15 dragmas T	cuatus Arev. :
adentur K	17 Acetabulum Arev.	drammas T
Cotula BK	cyatus K : ciatos BT	18 Cotila T :
19 sextarius Hultsch	20 et co. fac. hab. TU : om. B ¹ DEK	i. e.
Hemina	adpendet B ¹ T	21 facit BK : reddet T
K	22 assumtus T : adsumptus BK : an adsummatu ? (cf. xxv. 15)	Sextarium
23 adsumtis T : adsumptus BK	i. c. choenix	24 quinarium
Hultsch	gomor ex gomer ut vid. T	adices T

sextum, congium reddit : nam congius sex metitur sextariis, a
7 quo et sextarii nomen dederunt. Congium autem a congiendo,
id est per augmentum crescendo, vocatur. Vnde [et] postea
pecunia beneficii gratia dari coepta congiarium appellatum est :
unusquisque enim sui temporis imperator favorem populi ca- 5
8 ptans adiciebat, ut largior videretur in donis. Congiarium autem
specialiter mensura est liquidorum, cuius et rem simul et nomen
9 a Romanis inpositum invenimus. Metrum est mensura liqui-
dorum : haec a mensura accepit nomen ; μέτρον enim mensu-
ram dicunt Graeci. Et inde appellata metreta, licet et urna et 10
amphora et reliqua huiusmodi nomina mensurarum sunt ; ta-
men ista hoc nomen a denarii numeri perfectione accepit.
Metrum ad omnem mensuram pertinet ; metrum enim Graece,
Latine mensura dicitur. Nam et cyatum mensura est, et am-
phora mensura est, et quidquid plus minusve capit mensura 15
est. Sed ideo hoc nomen specialiter sibi adsumsit, quod sit
10 mensura perfecti numeri, id est denarii. Modius dictus ab eo
quod sit suo modo perfectus. Est autem mensura librarum
quadraginta quattuor, id est sextariorum viginti duorum. Cuius
numeri causa inde tracta est, eo quod in principio Deus viginti 20
duo opera fecerit. Nam prima die septem opera fecit : id est
materiam informem, angelos, lucem, caelos superiores, terram,
aquam atque aerem. Secunda die firmamentum solum. Ter-
tia die quattuor : maria, semina, sationes atque plantaria.
Quarta die tria : solem, lunam et stellas. Quinta die tria : 25
piscis et reptilia aquarum et volatilia. Sexta die quattuor :
bestias, pecudes, reptilia terrae et hominem. Et facta sunt
omnia viginti duo genera in diebus sex. Et viginti duae gene-

1 cogium redit T cogius T 2 Cogium T congiendo K Col.:
cogendo BT: an cogiendo (i.e. cogendo)? : vix congliscendo 3 argu-
mentum T vocatus B et hab. T: om. BK 4 congiarium B
5 imperatur B: om. T faborem T: laborem K 6 in]
ex K 8 Metreta dett. 9 μετ.] metro BK: metrum T 10 Graeci
om. T lic. ur. T 11 huiusmodo B sint BKT ex corr.
13 vel μέτρον 14 ciatum BT 15 plus om. T¹ capit] accepit T
17 numeris T 21 sep. operas K fecerit T 26 et rept. et
aq. K ante corr. 27 pecora CK

rationes sunt ab Adam usque ad Iacob, ex cuius semine nascitur
 omnis gens Israel ; et viginti duo libri Veteris Testamenti usque
 ad Hester ; et viginti duarum litterarum sunt elementa, quibus
 constat divinae legis doctrina. His igitur exemplis modius
 5 viginti duorum sextariorum a Moyse secundum sacrae legis
 mensuram effectus est : et quamvis diversae gentes huic men-
 surae pondus vel adiciant ignorantes vel detrahant, apud He-
 braeos constitutione divina tali ratione servatur. Modius enim
 a modo dictus. Hinc et modica, id est moderata. Modicis
 10 enim modus nomen inposuit : nam modica pro parvis abusive,
 non proprie dicimus. Satum genus est mensurae iuxta morem 11
 provinciae Palaestinae, unum et dimidium modium capiens.
 Cuius nomen ex Hebraeo sermone tractum est ; ‘satum’ enim
 apud eos nominatur sumptio sive levatio, eo quod qui metitur
 15 eandem mensuram sumat ac levet. Est et alium satum, men-
 sura sextariorum viginti duorum capax quasi modius. Batus 12
 vocatur Hebraica lingua ab olearia mola, quae ‘beth’ apud eos
 vel ‘bata’ nominatur, capiens quinquaginta sextaria ; quae men-
 sura una molae vice proteritur. Amphora vocata quod hinc et 13
 20 inde levetur. Haec Graece a figura sui dicta dicitur, quod eius
 ansae geminatae videantur aures imitari. Recipit autem vini
 vel aquae pedem quadratum, frumenti vero modios Italicos tres.
 Cadus Graeca amphora est continens urnas tres. Vrna men- 14
 sura est quam quidam quartarium dicunt. Proprie autem urna
 25 vas est, quae pro condendis defunctorum cineribus adhiberi
 solet. De quo poeta (Lucan. 7, 819) :

Caelo tegitur qui non habet urnam.

Medimna mensura est quinque modiorum. Medimna autem 15
 Latina lingua vocatur, id est dimidia, eo quod quinque modiis
 30 metiatur, qui est dimidius numerus a perfecto denario. Artaba 16

3 sunt litt. *K* (non *C*) 6 mensuram ex scripturam *K* 7 ignoran** *B*¹
 10 modus] modis *T* ante corr. 11 Statum *B* ante corr. 14 qui metur *T*
 15 aliud *K* sumtum *T* 17 beth om. *BK* 18 vel bata] valbata *K* :
 vult bata *B*¹ qua *K* 19 mola *K* Anfora codd. (hic et alibi)
 vocatur *K* 20 sua *B* dicta] *ωρον* *Hultsch* 22 quadrantem *B*
 tres om. *K* 23 Orna *K* 24 orna *K* 25 quae etiam *C* pro] et *K*
 27 ornam *K* 30 a om. *K*

mensura est apud Aegyptios sextariorum septuaginta duorum, composita ex numero propter septuaginta et duas gentes vel 17 linguas quae orbem inpleverunt. Gomor quindecim modiorum onus adpendet. Corus triginta modiorum mensura inpletur. Hic ex Hebraico sermone descendit, qui vocatur 'cor' a similitudine collis: 'corea' enim Hebraice colles appellantur. Coacervati enim modii triginta instar collis videntur, et onus cameli efficiunt.

XXVII DE SIGNIS. Ponderis signa plerisque ignota sunt, et inde errorem legentibus faciunt. Quapropter formas eorum et 2 characteres, ut a veteribus signata sunt, subiciamus. Z littera 10 significat dimidium obolum. — Virgula aequaliter iacens et porrecta simpliciter significat obolum. = Geminata virgula duo oboli sunt. T Latinum significat obolos tres. F Latinum significat obolos quattuor. E Latinum demonstrat obolos quin- 3 que. Oboli vero sex propterea characterem non habent, eo 15 quod in una dragma sex veniant, quod est pondus denarii argenti. H Eta littera significat siliquas octo, id est tremissem. N Latinum significat nomisma Graecum, id est solidum. IB. 4 Iota adiuncta Beta significat dimidium solidum. < Virgulae duae ex uno angulo a laeva in dexteram se dividentes signifi- 20 cant dragmam, quam etiam olcen appellant. NT. N Latinum adiuncto Gamma Graeco significat semiunciam. Γ°. Gamma autem Graecae litterae O Latinum in fine adiunctum significat unciam. ↑. Labda Graecum per medium sui I Latinum adie- 5 ctum significat libram. K°. Kappa Graecum circa finem cornu 25 adiuncto V Latinum significat cyatum. KO. Si vero O Lati-

1 sextariorum B	2 compositus ex numerus T	4 unus B	ap-
pendit K	modiis adinpletur (om. mens.) T		mensuram B
completur K	5 cor] cora dett.	6 coria T: cora dett.: an corae?	
appellatur B	7 modi T	9 errare K	10 subiciamus BK: sub-
12 gemina K	15 eo quod] equod B	16 veniunt B	17 Eta
om. K	seliquas KT	21 olhen T	NT Lat. T
greca K	IO codd.	24 unc.] semiunciam K	↑ B lamda
B: lauta K	latino adiecto dett.	25 libra B	KV KT:
Ky B	cornuum B	26 ad. fix (pro ix, i.e. X?)	latinum T:
adiunctum fix latinum B:	adiuncta v latina K		ciatum BT

fort. K°

num habuerit adiunctum, eminam demonstrat, quam Graeci
cotylen vocant. ξε. Xi Graecum si acceperit iunctum E Lati-
nam, significat sextarium. ξο. Si O Latinum adiunctum, indicat 6
acitabulum, quod Graeci oxifalon vocant. ὄ. My Graecum
5 superposito N Latinum significat mina. T^A. T Latinum in fine
habens Labda Graecum significat talentum. X^o. <Chi> Graecum
in dextro brachio superiori O littera coniuncta cenix est.

2 cotilem B: gotilem (-len?) T: cotilam K: *vel κοτύλην* e latinum B
3 ξO BT (*etiam K?*) adi. habuerit ind. K (*non CU*) 4 acitabulum KT
M (*suprascr. N*) codd. Mi T: om. BK 5 superposita n latina K:
superposita N latino T mna BT AA BK: T T T Arev.:
a K: om. BT latinas K 6 lauda BT: lautam K graecam K
Δο KUT (*post superiori*) (*non C*) Chi (*vel X*) om. codd. 7 iuncta K
(*non CU*) kenix B

LIBER XVII

DE REBUS RVSTICIS

I DE AVCTORIBVS RERVM RVSTICARVM. Rerum rusticarum scribendi sollertiam apud Graecos primus Hesiodus Boeotius humanis studiis contulit; deinde Democritus. Mago quoque Carthaginiensis in viginti octo voluminibus studium agriculturae conscripsit. Apud Romanos autem de agricultura primus Cato instituit; quam deinde Marcus Terentius expolivit; mox Vergilius laude carminum extulit. Nec minorem studium habuerunt postmodum Cornelius Celsus et Iulius Atticus, Aemilianus, sive Columella insignis orator, qui totum corpus disciplinae eiusdem complexus est. Primum ad aratrum boves iunxisse ferunt quendam privatum hominem et fulminatum, nomine Homogirum; quidam autem Osirim dicunt esse artis huius inventorem; quidam Triptoleum. Et hic quaestio est quomodo prima Ceres ferro in Graecia vertere terram instituit, sed ferro qualicumque, non specialiter vomere aut aratro. Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus in Italia, cuius ara a Pico dedicata est Romae: hic plura instrumenta agriculturae repperit, primusque agros firmavit. Eundem quidam Saturnum putaverunt ut maiorem illi nobilitatem facerent hoc nomine, quo splendide sonaret et dignitatem tituli conpararet.

II DE CVLTURA AGRORVM. Cultura est qua frumenta vel vina magno labore quaeruntur, ab incolendo vocata. Divitiae enim antiquorum in his duobus erant, bene pascere et bene arare. Cultura agri cinis, aratio, intermissio, incensio stipularum, sterco-
ratio, occatio, runcatio. Cinis est incendium per quod ager inutilem humorem exudat. Aratio dicta quia de aere prius

Per hunc librum etiam D contuli, non tamen BC 1 Rerum om. D
 3 Mago] magnus codd. 5 autem om. K 6 deinde] inde D 7 extulit
 om. D¹ minure K 8 et om. T 11 fluminatum T 12 homogerum K
 13 treptoleum TD: tripolitum K 16 qu. ind. T 20 hoc nom.]
 homine K 21 conparet D 26 per quo TD

terrae culturam exercebant, antequam ferri fuisset usus repertus.
 Duplex est autem aratio : vernalis et autumnalis. Intermissio
 est, qua alternis annis vacuus ager vires recipit. Stercoratio 3
 est laetaminis adsparsio. Stercus autem vocatum vel quia
 5 sternitur in agris, vel quia extergi oporteat quod sordidum in
 civitate redundat [sive, quod verius est, ab Sterce qui et Ster-
 culus dictus]. Idem et fimus est, qui per agros iacitur. Et
 dictus fimus [quod fiat mus], id est stercus quod vulgo laetamen
 vocatur, eo quod suo nutrimento laeta faciat germina reddatque
 10 arva pingua et fecunda. Occatio est cum rustici satione facta 4
 bubus dimissis grandes glebas caedunt ac ligonibus frangunt :
 et dicta occatio quasi obcaecatio, quod operiat semina. Occare
 igitur est operire terra semina, vites vel arbores. Runcatio est 5
 a terra herbas evellere ; nam rus terra est. Sulcus a sole vocatus
 15 quod proscissus solem capiat. Vervactum dictum quasi vere
 actum, id est verno aratum. Proscissio est aratio prima, cum
 adhuc durus ager est. Satio dicta quasi seminis actio, quasi 6
 satorum actio. Serere autem vocatum, quia hoc sereno caelo
 faciendum est, non per imbres. Hinc est et illud Vergilianum
 20 (Georg. I, 299):

Nudus ara, sere nudus.

Messis a metendo, id est a recidendo, dicta. Seges autem de 7
 semine [dicta] quod iacimus, sive a sectione.

DE FRUMENTIS. Prima Ceres coepit uti frugibus in Graecia III
 25 et habere segetes translatis aliunde seminibus. Huius meminit
 Ovidius dicens (Metam. 5, 341):

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro,
 prima dedit fruges alimentaue mitia terris.

2 dupl. . . autumn. om. T	Int. qua D	5 ext.] stergi D (et
Isid.) quod] quidquid T	6 sive . . . dict. hab. T: om. DK	
stercen T	7 quia per TD	8 quod fiat mus hab. T: om. DK
vulgus T	10 est om. K	rusticis T
legonibus corr. ex legionibus T	11 cedant (ex-dat) D	
Runc. a K	13 terrae D	vel] et K
-tuum T)	14 erba T	15 Veractum codd. (ex
in K	16 acto T	18 saturum DK
19 est ill. T	21 nudius a. serenodius D	quia] quasi D hoc]
23 dicta hab. T: om. DK	27 unco] hunc D	22 medendo K
demovit D	28 frugis K	demovet K:

- 2 Frumenta sunt proprie quae aristas habent, fruges autem reliqua. Frumenta autem vel fruges a fru[m]endo, hoc est a
 3 vescendo, dictae; nam frumen dicitur summa pars gulae. Primi-
 4 tiae proprie sunt quae frugibus praecerpuntur. Triticum vel a
 tritura dictum, quo purissimum horreo condeatur, vel quia granum
 5 eius conmolitur et teritur. Far dicitur eo quod initio frangeretur;
 apud antiquos enim molarum usus nondum erat, sed frumentum
 6 in pila missum frangebant; et hoc erat genus molendi. Adoreum
 tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur. Ador quondam
 appellatum ab edendo, quia eo primo usi sunt homines, sive
 quia in sacrificio ipsius generis panis ad aras offerebatur. Vnde
 7 et adorea sacrificia dicuntur. Siligo genus tritici a selecto di-
 8 ctum; nam in pane species eius praecipua est. Trimestre triti-
 cum ideo nuncupatum quia satum post tres menses colligitur;
 nam ubi propter aquam aliave causa matura satio omissa est,
 9 praesidium ab hoc petitur. Alica Graecum nomen est. Ali-
 10 castrum simile est alicae, pondere et bonitate praecipua. Hordeum
 dictum quod prae ceteris generibus frumenti ante fiat
 aridum, vel quod spica eius ordines habeat. Horum tria genera.
 Primum hexaticum vocatur eo quod spica eius sex ordines
 habeat; quod quidam canterinum appellant, quoniam animalia
 melius quam triticum pascit, et homines salubrius quam malum
 triticum. Alterum distichon, eo quod duos ordines habeat;
 hunc plerique Galaticum vocant. Tertium trimestre, quia, cum
 11 cogit necessitas, verno seminatur et celeriter colligitur. Scan-
 dula a divisione vocata; duplex est enim scanditurque, id est

2 a frumendo K: a fruendo D: a frumento I 3 dicta K 4 vel]
 vero K 5 quo] quod DT condeatur DK: condiatur T 6 cum
 molitur proteritur K quod in in. K: quod ab in. D 7 enim] autem D
 8 in pilas Serv. ad Aen. I, 179 Adhorreum D Adoreum . . .
 dicitur om. KN (non EU) 9 Edor K: Caedor DE (pro C vel Ca, i. e.
 capituli novi signo, edor) quendam DT 10 visi K 12 adhorrea
 sacr. D serecto D 13 Trimense K: -si D 14 tres om. D
 15 ubi om. T¹ pro aq. ut vid. D¹ aliamve K causa
 (ex-se) T: causam DK 18 antea DT 19 habeant K 20 sexa-
 ticum D ex ordine T 21 quidem D quod an. K 24 calaticum
 codd. Tertium om. D trimestre T: trimensem K: tremense D
 quia] quod K 26 scanditur id K

dividitur. Centenum appellatum eo quod in plerisque locis **12**
 iactus seminis eius in incrementum frugis centesimum rena-
 scatur. Hinc et milium a multitudine fructus vocatum. Pani- **13**
 cium dictum quod multis in regionibus ex eo panis vice homines
5 sustententur, quasi panivicium. Pistum a pasto. Sisamum
 Graecum nomen est. Farrago a farre dicta: est enim herba **14**
 hordeacea adhuc viridis, necdum granis ad maturitatem turgenti-
 bus. Spicam de maturis frugibus abusive dicimus; nam proprie **15**
 spica est cum per culmi folliculum, id est extremum tumorem,
10 aristae adhuc tenues in modum spiculi eminent. Arista ap- **16**
 pellata quod prius ipsa arescat. Culmus est ipse calamus
 spicae qui a radicibus nascitur: et dictus culmus quasi calamus. **17**
 Folliculum est theca frumenti in qua granum servatur interius.
 Haec super spicam vallo instructa munimen praetendit, ne
15 avium minorum morsibus spica suis fructibus exuatur aut vesti-
 giis proteratur. Stipulae sunt foliae seu vaginae, quibus culmus **18**
 ambitur atque fulcitur ne pondere frugis curvetur, quae ambiunt
 culmum: et dicta stipula quasi usta, et quasi ustipula. Stipula **19**
 dicta ab usto; collecta enim messe uritur propter culturam
20 agri. Item stipula vel quia pars eius uritur, pars interdum pro
 palea praeciditur. Palea a quibusdam vocari dicitur quod pala
 ventiletur ut frumenta purgentur. Gentiles autem paleam a
 quadam Pale frugum inventrice nominaverunt, quam Cererem
 esse volunt. De qua Vergilius (Georg. 3, 1):
25 Te quoque, magna Pales, et te, memoranda, canemus.
 Item alii a pabulo nuncupatam dicunt paleam, quod ea primum
 sola in pascendis animalibus praebebatur. Cuius natura ex

2 iactum	centenum simul re. K	renascitur T: renascantu
(ex-atur) D	3 hinc . . . voc. om. T ¹	5 qu. panificum T: qu
panecibium K	pastu D	6 est hab. K: om. DT
8 pro. specus (spi-) TD	9 cum a cul. fullicolo K	13 tegra
fru. K	14 superficiam va. T	munimine T
sui fructis T	aut vest. prot. om. T	16 Stipuli K
(quae) TD: qua K	q. a. c. excludenda videntur. Sed tota para-	17 que
graphus ex variis lectionibus concinnata est	18 ustipula CDETU:	
ustulata KNP	19 messe] esse T	20 idem K (non C)
qu. palea D	22 ventilentur T ¹	gent. enim (delet.) au. K
paleam om. D ¹	25 et se mem. K: et remem. D	27 probebatur D ¹

contrario tantum est frigida ut obrutas nives fluere non sinat, adeo calida ut maturescere poma conpellat.

- IV DE LEGVMINIBVS. Legumina a legendo dicta, quasi electa; veteres enim meliora quaeque legebant; sive quod manu le-
 2 gantur nec sectionem requirant. Leguminum plurima genera, 5
 ex quibus faba, lenticula, pisum, faselum, cicer, lupinum gra-
 3 tiora in usum hominum videntur. Faba Graeca etymologia a
 vescendo vocabulum sumpsit, quasi faga; φαγεῖν enim Graece
 comedere dicitur. Primum enim homines hoc legumine usi
 sunt. Huius species duae, quarum altera communis, altera 10
 4 Aegyptia. Faba fresa dicta eo quod ea homines frendant, id
 5 est frangant, et molendo conminuant. Lentis vocata quod
 6 humida et lenta est, vel quod adhaeret humi. Faselum autem
 7 et cicer Graeca nomina sunt. Sed faselum . . . Lupinum Grae-
 cum et ipsud nomen est: de quo Vergilius (Georg. 1, 75):

Tristesque lupini,

- quia vultum gustantis amaritudine contristant; unde eos prae
 8 amaritudine nec vermis nec ullum animal comedit. Medica,
 vicia, ervum pabulorum optima sunt. Medica dicta, quia a
 Medis translata est in Graeciam tempore quo eam Xerxes rex 20
 Persarum invasit. Haec semel seritur et decem annis permanet,
 9 ita ut quater vel sexies possit per annum recidi. Vicia dicta
 quod vix ad triplicem perveniat fructum, cum alia legumina
 proventum habeant fertilem: unde et Vergilius (Georg. 1, 75):

Vt tenuis fetus viciae.

- 10 Pisum, quod eo pensabatur aliquid auri minutum. Nam pisaurum
 11 dicitur. Ervum a Graeco trahit vocabulum; hoc enim illi

1 tanto *codd.* sinit *T* 2 conpellant *D* 3 Leg. alendo *D*
 dicta *om.* *D*¹ quas *cl.* *T* 4 ligantur *K* 5 nec] ne *T* 6 pisum
om. *T* 8 φαγεῖν] fage *codd.* 10 alt. Aeg. alt. comm. *T* 11 fresca *K*
 eam *dett.* fendant *T* 12 et mol. co. *om.* *T* 13 humi] humida
DT 14 circet *T* sed fas. *om.* *CK* (*non EUV*) 17 gust.
 amaritudinem *D* 18 comedet (comm-) *TD* 19 erumbo pa. *K*
 a medicis *K* 20 rex *om.* *K* 21 simul *codd.* anni *K*
 permanent *D* 23 vix] vis *D* 26 Pisu *K*: Pisa *DT* ea *DT*
 aurum mi. *K* ante *corr.* nam Pisaurum dic. quod illic aurum
 pensatum est *Serv. ad Aen.* 6, 825. Nugatur Isidorus

ὄροβον dicunt ; quod dum sit quibusdam pecoribus infestum, tauros tamen pingues efficit.

DE VITIBVS. Vitis plantationem primus Noe instituit rudi V adhuc saeculo. Apud Graecos autem inventorem vitis Liberum
5 appellari : unde et eum gentiles post mortem deum esse voluerunt. Vitis dicta quod vim habeat citius radicandi. Alii 2 putant vites dictas quod invicem se vittis innectant vicinisque arboribus reptando religentur. Est enim earum natura flexibilis, quae quasi brachiis quibusdam quidquid comprehenderit
10 stringunt. Labrusca est vitis agrestis quae in terrae marginibus 3 nascitur : unde et labrusca dicta, a labris et extremitatibus terrae. Codex dictus quasi caudex. Sic enim veteres et clodum 4 pro claudio dicebant. Sarmentum a serendo [id est quasi seri-
5 mentum]. Malleolus est novellus palmes innatus prioris anni 15 flagello, cognominatusque ob similitudinem rei, quod in ea parte qua deciditur ex veteri sarmento prominens utrimque mallei speciem praebet. Spadones sunt surculi fruge carentes, ex ipsa 6 appellatione, quod sint inhabiles fructu et sterilitate affecti. Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi, sive quia 7
20 longius recessit a matre et quasi prosilivit, seu quia acuminis tenuitate teli speciem praefert. Summitates vitium et fruticum 8 flagella nuncupantur, eo quod flatu agitentur. Palmes vitis 9 materia mollis, qui per novella brachia emissus fructum adfert : nam ideo rustici partem vitis palmitem dicunt. Palmes enim
25 diminutivum nomen est, quod nomen paragogum dicitur, quod a palma derivetur. Palma enim habet nomen prototypum,

1 orobum T : orubum K : orabum D dum ex cum D 2 pingue
T¹ 5 coluerunt T 7 vitis inn. DT 8 rept. ex repotando T
9 quae] qui *codd.* 10 stringant D Labrusca ex Lanbrusca D
quae om. D 11 labrus caudicia ut vid. D¹ dicta] dicitur T
et om. T 12 Condex D 13 pro cl.] et claudum K id est
qu. ser. hab. T : om. DK 14 palmus K annis K 16 deciditur]
decitur T : dicitur K vetero D sarmenti T utrimque
m. Colum. 3, 6 : utrumque m. K : utriusque m. T : utrumquem alie D
17 carentes ex curr- ut vid. T ex om. T 18 effecti D
19 novissi par. D¹ serculi T 20 quasi] qua K 21 prevert T
25 dim.] derivativum *dett.* par. di.] per ramos (ex amos N) circum
(-un) ducitur KN 26 a om. N delibetur DT protipum DT : om. K

- quod dicitur principale, ab eo quod ex se derivativum faciat.
- 10 Pampinus est folia cuius subsidio vitis a frigore vel ardore defenditur atque adversus omnem iniuriam munitur. Qui ideo alicubi intercisus est, ut et solem ad maturitatem fructus admittat et umbram faciat. Et dictus pampinus quod de palmitibus 5
- 11 pendeat. Capreoli dicti quod capiant arbores. Sunt enim cincinni sive uncinuli quibus se innectere vites et suspendere solent arboribus, quo adminiculo freti palmites ventos ac turbines contemnere queant et sine lapsu periculorum fructus suos
- 12 sustineant ac sese vaga proceritate defendant. Corymbi sunt 10 anuli qui proxima quaeque alligant et comprehendunt, ne longius
- 13 laxati palmites ventorum flatibus dissipentur. Vvae dictae quod intrinsecus humoris sint plenae, sucique et pinguedinis. Nam humidum est quod exterius humorem habet; uvidum quod
- 14 interius. Acina. Botrus. Racemus est botryonis pars; et 15
- 15 botryo Graecum est. Suburbanae uvae quaedam dicuntur quia fructus earum ad escam veluti pomum in urbibus venditur; commendat enim eas et species et saporis iucunditas; ex quibus sunt praecoquae, duracinae, purpureae, dactyli, Rhodiae, Libycae, cerauniae, stephanitae, tripedanae, unciariae, Cydonitae. 20
- Durabiles autem per totam hiemem vennuculae et Numisianae.
- 16 Praecoquae vocatae quod cito maturescant et ante omnes sole coquantur. Has Graeci lageos dicunt, quod currant ad maturi-
- 17 tatem velociter ut lepus. Purpureae a colore dicuntur; unciariae a magnitudine; dactyli a longitudine; stephanitae a rotun- 25
- ditate. Rhodiae et Libycae a regionibus nuncupatae sunt;

1 facit *K* 2 subsidio *om. K* 4 intervisus *K* fructus *om. K*
 6 Caprioli *codd.* 8 quod adm. *D* ferti *T* venti *T* 9 continere qu. *DT* et si lap. *D* lapsus periculo *Chacon* 10 vaca *KD*
ante corr.: faga *T* diffundant *T*: defundant *D ex corr.* 11 elegant
D: ligant *T* 13 humores *K*: humore *DT* 14 humidum] humus *T*
 uvidumque int. *T*: humidum quod int. exterius *D* 16 botrio *ex*
 btrio *T*: btrum *K* 17 eorum *D* 18 conm.] comedunt *T* 19 libiae
DK 20 tripedanae (-ne) *codd.* unciariae (-rie) *KT*: unci-
 *riae *D*¹ cinodite *T* 21 vennicule *T*: veninculae *DK* nume-
 sianae *D* 22 Praeciae quasi praecoquae *Servius ad Georg. 2, 95*
 maturiscunt *D* 23 grece *D* lag.] fagos *K*: cilageos *T*:
 lagieos *D* 24 ut lep. vel. *KP (non CEFU)* Unc. a mag. *ante*
 Purp. *KNP (non CEFU)* Unciariae *K* 25 Dictali *T* Stafanite *T*

Cerauniae vero quod rubeant velut ignis. Genera autem 18
 uvarum quae vino deserviunt plurima. Ex quibus aminea
 dicta, quasi sine mineo, id est sine rubore; album enim vinum
 reddit. Quae cum sit unius nominis, non unam speciem reddit:
 5 amineae duae geminae, ab eo dictae quod duplices uvas
 mittant; aminea lanata, quia plus omnibus lanescit lanugine.
 Rubelliana dicta quia eius materia rubet. Faecinia minuti 19
 acini et durae cutis uvas habet; nobilitate amineam sequitur,
 fecunditate praecedit. Quam proinde faeciniam vocant quod
 10 plus quam ceterae faeces afferat. Apianae vinum dulce faciunt; 20
 quas nisi cito legas, pluviis et ventis et maxime apibus infe-
 stantur; quarum depredatione apianae cognominatae sunt.
 Balanitae a magnitudine nomen sumpserunt; βάλανοι enim 21
 Graece glandes vocantur. Biturica a regione nomen sortita est, 22
 15 turbines et pluvias et calores fortissime sustinens, nec in macra
 terra deficiens. Huius meriti et basili[s]ca est. Argitis Grae- 23
 cula vitis, generis albi, fertilis, vastam materiam et brevem et
 latum folium mittens, cuius fructum nisi primo tempore colligas,
 aut ad terram decidit aut humore putrescit. Inerticula nigra 24
 20 est, quam Graeci amaracion vocant, boni vini et levis; a quo
 etiam nomen traxit, quod iners in tentandis nervis habeatur,
 quamvis gustu non sit hebes. Mareoticae a regione Aegypti 25
 Mareotis dictae, unde prius venerunt; sunt enim et albae et
 nigrae. Helvolae, quas quidam varias appellant, neque pur- 26

1 Generatio <i>K</i>	3 quasi] quae <i>K</i>	minio <i>KT</i>	id est sine
om. <i>T</i> (cf. XX. III. 5)	4 reddet <i>KT</i>	reddet <i>KT</i>	5 amine <i>T</i>
duo codd. (duae <i>D</i> ante corr.)	6 mittunt <i>D</i>	lanata <i>Colum.</i> 3, 2:	
laiana <i>T</i> : lagana <i>K</i> : laciana <i>D</i>	quia ex quod <i>K</i>	hominibus <i>D</i>	
7 Rubiliana codd.	rubent <i>K</i>	Fecinea <i>T</i>	8 acine <i>T</i>
nobilitatem <i>KT</i>	aminia <i>K</i>	9 fecinam <i>T</i> : fecineam (ex -iam?) <i>D</i>	
10 afferant <i>D</i>	dulcem codd.	11 pulvis <i>D</i>	vent. max. <i>T</i>
12 nominatae <i>K</i> : cognominati <i>D</i> ex corr.	13 βαλ.] balanen <i>K</i> : bala-		
nin <i>DT</i>	14 grande codd.	vocatur <i>KT</i>	Bituricae <i>DK</i>
16 basilicum <i>K</i> : basilisca <i>DT</i>	17 vastam] Visula <i>Arev.</i> ex <i>Colum.</i> 3, 2		
20 amaracion <i>K</i> : amarcion <i>Colum.</i> codd. 3, 2: amargion <i>Vollmer</i> in <i>Thes.</i>			
Ling. Lat.	vini] vi <i>D</i>	21 nomina <i>T</i>	inaeris <i>D</i>
usus <i>K</i>	temptantis <i>D</i> ante corr.	22 non sit om. <i>T</i>	evis <i>K</i>
23 sunt en. al. <i>T</i>	24 Elbole <i>DT</i> : Elbulae <i>K</i>	quidem <i>D</i>	

pureae neque nigrae, ab helvo colore ita dictae, subalbi tamen musti. Helvum est enim nigrum candidumque colore. Nam
 27 helvum nec album nec nigrum est. Tertius locus vitium quae sola fecunditate commendantur, abundantia copiosa multumque
 28 vini fluens. †Viticionia† uvas grandes magis quam multas
 29 habet; nomen autem inde hoc sumens quod multum vini fluat. Syriaca, vel quia de Syria adlata vel quia nigra est. Multa
 30 autem genera vitium sunt quae tamen mutatione loci et quali-
 31 tatem et nomen amittunt. Vitibus inter cetera magis ista con-
 32 veniunt, oblaqueatio, putatio, propaginatio, fossio. Oblaqueare
 33 est circa codicem terram aperire et velut lacus efficere: hoc ali-
 qui excodicare appellant. Putare est virgam ex vite super-
 vacuam resecare, cuius flagellis luxuriat; putare enim dicitur
 purgare, id est amputare. Traducere, transducere. Propa-
 ginare vero, flagellum vitis terrae submersum sternere et quasi
 porro pangere. Hinc propagines, a propagare et protendere
 dictae. Fodere vero est foveam facere, quasi fovere.

VI DE ARBORIBVS. Arborum nomen, sive herbarum, ab arvis inflexum creditur, eo quod terris fixis radicibus adhaerent. Vtraque autem ideo sibi pene similia sunt, quia ex uno alterum
 20 gignitur. Nam dum sementem in terram ieceris, herba prius oritur, dehinc confota surgit in arborem, et infra parvum tempus
 2 quam herbam videras arbustam suspicis. Arbusta, arbor novella et tenera, in qua insertio fieri potest; et dicta arbusta quasi
 arboris hasta. Alii arbustum locum in quo arbores sunt volunt
 25 accipere, sicut salictum: sic et virecta, ubi virgultae novellae et
 3 virentes. Arbor autem et fructifera et sterilis; arbos autem non

1 elbo *KT*: elbo *ex eolo D* subalbis *D* 2 elbum *codd.* 3 elbum
codd. 4 sole *T*: sulo *K* 5 Vitis spionia *Arev.* 6 fluant *D ante*
corr. 7 Sericiaca *T* 8 tamen] tantum *K* 9 convenient *D* 10 obla-
 queati *K* propaginatio *D* Oblaquear *T* 11 locus *D*: agros *K*
 alii *K* 12 excodire *D* sup. excicare (*delet.*) resicare *K*
 14 amp.] tam putare *T* a propaginare *D* 15 quaso *T* 20 sibi
om. T pene *om. D* alteram *D* 21 eiceris *K*: eieceris *D*
 22 parum *codd.* 23 v. arbusta *K* nov. ten. *K* 25 sunt *om. K*
 26 sic et] sicut *K* virg. vir. sunt *K (om. nov. et)* 27 arbos] arbus *T*:
 arbor *D* autem] vero *K*

nisi fructifera. Genere autem feminino arbores dicimus ; poma
 vero neutro. Frutex brevis est appellatus quod terram fronde 4
 tegat ; cuius plurale nomen fructecta. Arbor alta est. Silva 5
 vero spissum nemus et breve. Silva dicta quasi xylva, quod ibi
 5 ligna caedantur ; nam Graeci ξύλον lignum dicunt. Multa enim
 Latina nomina Graecam plerumque etymologiam recipiunt.
 Nemus a numinibus nuncupatum, quia pagani ibi idola consti- 6
 tuebant : sunt enim nemora arbores maiores, umbrosae frondibus.
 Lucus est densitas arborum solo lucem detrahens, tropo anti- 7
 10 phrasi, eo quod non luceat ; sive a luce, quod in eo lucebant
 funalia vel cerei propter nemorum tenebras. Saltus est densitas 8
 arborum alta, vocata hoc nomine eo quod exiliat in altum et in
 sublime consurgat. Aviaria secreta nemora, dicta quod ibi aves 9
 frequentant. Recidiva arborum sunt quae aliis sectis repullu- 10
 15 lant. Alii recidiva a cadendo dicunt, quia post casum nascuntur.
 Alii a recidendo et repullulando dixerunt. Ergo recidivum, ubi
 mors aut casus. Insitio dicitur cum fissio trunco surculus 11
 fecundae arboris sterili inseritur ; aut oculorum inpositio, cum
 inciso cortice libro alienae arboris germen inmittitur. Plantae 12
 20 sunt de arboribus ; plantaria vero, quae ex seminibus nata sunt
 cum radicibus et a terra propria transferuntur. Cespites frutices 13
 sunt, quasi cuspides, vel quasi circa pedes. Frondes, quod
 ferant virgultas vel umbras ; sunt autem causa umbrarum.
 Oculi nodi sunt ex quibus frondes exeunt. Radix appellatur 14
 25 quod quasi radiis quibusdam fixa terris in profunda dimergitur.
 Nam physici dicunt parem esse altitudinem radicum et arborum.

1 nisi et fr. <i>T</i>	femino <i>T</i>	2 vero <i>om. K</i>	3 nom.] numero
<i>DK</i>	4 vero <i>om. K</i>	nimus <i>D</i> : dicimus <i>K</i>	xilva <i>T</i> : exsilva
<i>D</i> : <i>om. K</i>	5 ligna <i>om. T</i>	7 numibus <i>D</i>	nuncupatur <i>K</i> :
-tam <i>D</i>	8 sunt en. nem. arb. <i>om. T</i>	9 solo <i>ex so T</i>	11 fana
illa <i>K</i>	cereos <i>DT</i>	12 alto <i>K</i>	13 sublimi <i>DT</i>
secretam <i>D</i>	qu. ibi] quo <i>K</i> : quae <i>Serv. ad Georg. 2, 430</i>		Abiariam
<i>D</i>	14 aliis <i>om. K</i> : taleis <i>Burm. in Serv. ad Aen. 10, 58</i>		secte
<i>K</i>	15 a cadendo <i>dett.</i> : a cedendo <i>T (i. e. caed-?)</i> : a recidendo <i>K</i>		
arborum a cedendo <i>D</i>	dicuntur <i>D</i>	16 recedendo <i>D</i>	17 cum
f.] confisso <i>D</i> : fissio <i>K</i>	trunca (<i>ex -co ?</i>) <i>D</i>	18 sterelique ins. <i>D</i>	
19 incisu <i>D</i> : incisio <i>T</i> : in <i>K</i>	libri <i>K</i>	22 qu. cuspites <i>K</i>	
23 virgulta <i>K</i>	24 fondes <i>T</i>		

Alii radicem a similitudine radiorum dictam putant, vel quia, si
 15 eradatur, non repullulat. Truncus est statura arboris insistens
 radici. Corticem veteres corucem vocabant: dictus autem
 16 cortex quod corio lignum tegat. Liber est corticis pars interior,
 dictus a liberato cortice, id est ablato: est enim medium quid- 5
 17 dam inter lignum et corticem. Rami sunt qui de trunco manant,
 sicut a ramusculis cetera. Surculi a praecisione serrae nuncu-
 18 pati. Virgultum est quod de radice pullulat; ramus, qui de
 ipso robore arboris; virga, quae de ramis. Proprie autem
 virgultum appellatur quod ad radicem arboris nascitur et quasi 10
 inutile ab agricolis amputatur. Et hinc dictum virgultum, quia
 ex virga tollitur. Virga [autem a vi] vel a virtute dicitur, quod
 vim in se multam habeat, vel a viriditate, vel quia pacis indi-
 cium est, quod vim regat. Vnde hanc utuntur magi ad pla-
 candos inter se serpentes, et idcirco in ea hos sustinent inligatos. 15
 Hanc etiam philosophi ac reges et magistri et nuntii et legati
 19 utuntur. Flagella dicuntur, ut praediximus (v, 8), summae arbo-
 20 rum partes, ab eo quod crebros ventorum sustinent flatus. Cymas
 vocatas quasi comas. Folia Graece φύλλα dicuntur: inde est
 21 ad nos hoc nomen per derivationem translatum. Flores nomi- 20
 nati quod cito defluant de arboribus, quasi fluores, quod cito
 solvantur. In his duplex gratia: coloris et odoris. Austro
 22 enim flores solvuntur, Zephyro fiunt. Germen dicimus surculum
 23 praegnantem, a gerendo; unde et germinatio. Fructus nomen
 accepit a frumine, id est eminente gutturi parte qua vescimur. 25
 Inde et fruges. Fructus autem proprie dicuntur agrorum et
 arborum, quibus utique utimur; in animalibus vero abusive et
 24 translativè vocari fructum. Poma dicta ab opimo, id est a
 copia ubertatis. Matura dicuntur, quia apta sunt ad manden-

4 qu. quasi co. *K* coreum *D* teget *T*: tegit *D* 5 a om. *T*¹
 8 est om. *K* 9 quae] qui *T* 10 appellatum *K*¹: -tur (r ex corr.) *D*
 a radice *T* 11 amp.] cappilatur *K* 12 au. a vi hab. *K*: om. *DT*
 13 multa *K*: multum *DT* 14 un. et hac *K* placendos *D* 16 hac
 etiam *T* hanc reg. *K* ministri *D*¹ 18 Cimas *codd.* 23 fiant *D*
 24 germinato *D* 25 p. quo vescimus *T*: partes quas vescimus *D*
 27 abus. trans. *T* 28 vocare *D* 29 copiae ubertate *DT* ad man-
 ducandum . . . ad manducandum *D*

dum ; sic et immatura, quia priusquam matura fiant, dura sunt
 ad mandendum. Ligna dicta quia incensa convertuntur in **25**
 lumen. Vnde et lychnium dicitur, quod lumen det. Astula **26**
 a tollendo nuncupata [quasi abstula]. Fomes est astula quae
 5 ab arboribus excutitur recisione, aut astulae ambustae, aut ligna
 cavata ; a fungis nomen acceptum, quod ita capiat ignem. De
 quo Vergilius (Aen. 1, 176) :

Rapuitque in fomite flammam.

Torris lignum adustum, quem vulgus titionem appellant, ex **27**
 10 tractum foco, semiustum et extinctum. Quisquiliae stipulae **28**
 inmixtae surculis ac foliis aridis : sunt autem purgamenta ter-
 rarum. Caries putredo lignorum, dictum hoc nomen quod
 eveniat lignis virtute carentibus.

DE PROPRIIS NOMINIBVS ARBORVM. Palma dicta quia VII
 15 manus victricis ornatus est, vel quod oppansis est ramis in
 modum palmae hominis. Est enim arbor insigne victoriae,
 proceroque ac decoro virgulto, diuturnisque vestita frondibus,
 et folia sua sine ulla successione conservans. Hanc Graeci
 phoenicem dicunt, quod diu duret, ex nomine avis illius Arabiae
 20 quae multis annis vivere perhibetur. Quae dum in multis locis
 nascatur, non in omnibus fructus perficit maturitatem ; fre-
 quenter autem in Aegypto et Syria. Fructus autem eius dactyli
 a digitorum similitudine nuncupati sunt, quorum etiam et nomina
 variantur : nam alii appellantur palmulae, similes myrobalani ;
 25 alii Thebaici, qui et Nicolai ; alii nucales, quos Graeci *καρνωτάς*
 vocant. Laurus a verbo laudis dicta ; hac enim cum laudibus **2**
 victorum capita coronabantur. Apud antiquos autem laudea
 nominabatur ; postea D littera sublata et subrogata R dicta est
 laurus ; ut in auriculis, quae initio audiculae dictae sunt,

2 in] ad *D ante corr.* 3 licinium *T* : licicinium *K* : lucinium *D*
 Astulta *K*¹ 4 qu. ab. *hab. T* : *om. DK* 5 ab *om. T*¹ 6 cavate *T*¹
 fun.] fructibus *T* n. accepto *T* : nomine accepto *D* 9 quam *T*
 appellat *D* extracto *K* 10 et *om. T* stipuli inmissi *K*
 13 lignis] in is *T* 17 vest.] vetusta *K* 23 qu. etiam nom. *D*
 25 thebaice *D* mucales *codd.* grece *D* cariotas *K* :
 cariuos *T* : cariatos *D* 26 hac] hec (haec) *codd.* 28 nominabantur *D*
 29 quae in in. *K*

et medidies, quae nunc meridies dicitur. Hanc arborem Graeci
δάφνην vocant, quod numquam deponat viriditatem; inde illa
 potius victores coronantur. Sola quoque haec arbor vulgo
 3 fulminari minime creditur. Malum a Graecis dictum quod sit
 fructus eius pomorum omnium rotundissimus: unde et haec 5
 sunt vera mala quae vehementer rotunda sunt. Mala Matiana
 a loco vocata unde prius advecta sunt. Nam multae arbores
 nomina ex provinciis vel civitatibus, de quibus adlatae sunt,
 acceperunt. Vergilius (Ecl. 3, 64) amantibus quid ex malo
 4 quaeri soleat ostendit. Mala Cydonia nomen sumpsit ab oppido 10
 qui est in insula Creta; de qua Graeci dicere solent urbium
 Cretensium matrem Cydoniam; ex cuius pomo cydonitum con-
 ficitur. Fit quoque ex ea et vinum quo languentium desideria
 falluntur: nam specie et gustu et odore cuiuslibet vini veteris
 5 imaginem repraesentat. Malomellum a dulcedine appellata, 15
 quod fructus eius mellis saporem habeat, vel quod in melle
 servetur; unde et quidam (Mart. 13, 24):

Si tibi Cecropia saturata Cydonia melle
 ponentur, dicas: Haec melimela placent.

6 Malum Punicum dici eo quod ex Punica regione sit genus eius 20
 translatum. Idem et malogranatum, eo quod intra corticis
 rotunditatem granorum contineat multitudinem. Arbor autem
 malusgranata est generis feminini; pomum vero neutri est
 generis. Flores malorum a Graecis appellati sunt *κύνθος*;
 Latini caducum vocant. Agrestium autem malorum flores 25
 Graeci *βαλαύστιον* appellaverunt; quorum alii albi, alii purpu-
 rei, alii rosei reperiuntur similes floribus mali Punici. Negant
 medici mali Punici cibo corpora nostra nutriri, sed eo sic opi-

1 et medius quae D grece D 6 vehenter D madiana D
 7 vocatum a l. T¹: a l. vocatum D advectum est DT 8 vel a
 civ. T 9 amantibus om. K qui DT: quod K 11 grece D
 13 quo] quando K 14 cuilibet DK 15 appellatum T 16 melli T
 18 sit tibi D: siti K 19 ponantur KT¹ ut vid. mellimella D
 20 eo] et DK 21 malog.] malumgranatum K intra] extra D
 23 est genus fem. D est generis om. K 24 appellata D κυτ.]
 quitinus K: quitinas DT 26 grece D appellant K 28 eos
 ut vid. T¹

nantur utendum ut medicare potius, non alere videatur. Malum 7
 Persicum, cuius brevis admodum vita concessa est, trium gene-
 rum fertur esse: duracenum, Armeniacum et Persicum. Dura-
 cenum nuncupatur eo quod pomum eius in gustu acorem referat.
 5 Armeniacum dicitur quod primum genus eius ab Armenia sit
 advectum. Persicum vocatum, quod eam arborem primus in
 Aegypto severit Perseus, a quo se oriundos Ptolomaei ferebant.
 Haec in Persida fructum generat intersectorium, apud nos autem
 iucundum ac suavem. Horum alium praecox, alium vocatur
 10 aestivum. Medica arbor, cuius nomen etiam carminibus Man- 8
 tuanis inclaruit, asportata primum a Medis; unde et vocabulum
 sumpsit. Hanc Graeci *κεδρόμηλον*, Latini citriam vocant, quod
 eius pomum ac folia cedri odorem referant. Malum eius inimi-
 cum venenis; et hoc est quod idem poeta (Georg. 2, 134) intel-
 15 legi voluit, cum tradat ex illo foveri animam. Haec arbor omni
 pene tempore plena est pomis, quae in ea partim matura, partim
 acerba, partim adhuc in flore sunt posita; quod in ceteris ar-
 borum rarum est. Mella, quam Graeci *loton* appellant, quae 9
 vulgo propter formam et colorem faba Syrica dicitur. Arbor est
 20 enim magna, fructum ferens comestibilem, maiorem pipere, gustu
 suavem, unde et mella vocata est. Coccymela, quam Latini ob 10
 colorem prunum vocant, alii a multitudine enixi fructus nixam
 appellant. Cuius generis Damascena melior, a Damasco oppido,
 unde prius asportata est, dicta. Cuius solum pomum stomacho
 25 mederi probatur; nam cetera noxia perhibentur. Haec sola
 arbor gummi glutinosum et compactivum distillat, quod et medici

1 non] quam *K* 2 cui *K* vitae (*ex -ta?*) *D* 3 esse] est *K*:
 esse diximus *D* duracenus armeniacus et persicus (*et ita in seqq.*) *DT*
 4 nuncupatum *K* in g. aquorem *DT*: incestis amorem *KN* 6 pri-
 mum *K* 7 persius *codd.* (*ex persicus D*) 8 intersectorum *T*¹:
 -turium *D* autem *om. K* 9 quorum *K* vocatum *D* 12 grece
 dromellam *D* 13 folium *T* referat *D* 14 ven. hoc *T* 16 pl.
 sit po. *D* quia in ea *K* 17 in flores adhuc *D* quod] quae *D*
 ceteribus arboribus *K*: ceteris arboribus *D* 18 Mala *D* laton *D*
 appellant *DK*: vocant *T* quem vul. *D* 19 arb. en. *K* 20 biperem *T*
 gustum *D* 21 mela *D* Coquimella *codd.* 22 primum *D*
 23 damescina *T* 24 stomachum *DK* 25 medere *D* haec so.
 ar. *om. K* 26 quo *K*

- 11 et scriptores utuntur. Oleomela nascitur in Palmyra, Syriae
civitate; ex eo ita appellata quod ex trunco oleum defluat in
12 crassitudine mellis, sapore suavi. † Pomelida † sorbo similis,
mediocris arbor et flore candidulo; dicta quod dulcedo sit
eius fructus et acuto sapore conmixta. Haec arbor aetate 5
13 durat exigua. Melopos arbor in Africa Punica lingua vocata,
ex qua profluit lentus succus, qui a loco ammoniacus nominatur.
14 Mespila arbor spinosa, fructu similitudine malorum, sed paulo
breviori; unde et appellata, quod pilulae formulam habeant
15 eius poma. Pirus vocata videtur quod in ignis speciem defor- 10
mata est; nam hoc genus pomi ab amplo incipit et in angustum
finit, sicut ignis. Pirus autem arbor, fructus eius pira est.
Cuius multae species, ex quibus Crustumia sunt pira ex parte
rubentia, ab oppido Crustumio nominata. Poma piri iumentis
16 inposita, vel si pauca, vehementer onerosa esse dicuntur. Ce- 15
rasus a Ceraso urbe Ponti vocata. Nam Lucullus cum Cerasum
civitatem Ponti delesset, hoc genus pomi inde advexit et a civi-
tate cerasium appellavit. Arbor autem cerasus, pomum cera-
sium dicitur. Hoc etiam et ante Lucillum erat in Italia, sed
durum; unde et cornum appellatum est. Est autem arbor 20
apta hastilibus: unde Vergilius (Georg. 2, 448):

Bona bello cornus.

- 17 Ficus Latine a fecunditate vocatur; feracior est enim arboribus
ceteris. Nam terque quaterque per singulos annos generat
fructum, atque altero maturescente alter oboritur. Hinc et 25
caricae a copia nominatae. Ficus Aegyptia fecundior fertur,
cuius lignum in aquam missum ilico mergitur, et cum in limo
aliquandiu iacuerit, deinde in superficiem sustollitur versa vice

1 Oleomela DK: Olomella T: Elaeomeli Arev. palmaria codd.
3 crassitudinem D saporis D suave K¹ Pomelida T:
Epimelis Arev. 4 arbor T candido K dulcedo] dulcis K
6 exigua] exstinguat D Melofos (ex -flos ut vid. T) codd. 7 qui
ea lo. D 8 Mespilia T fructus DK 13 grustumia (ex -miae)
sunt D 14 po. pira DT iumentis K 17 delisset D 19 hec ...
erant ... dura K an. loculum D 20 unde ... app. est om. T
21 asitilibus D 24 per singulis annis T 25 altero aboritur D
26 copiae D: Caria Goetz in Thes. Gloss. 27 cu. lig. in aquam (corr.
aqua) diu iac. D

naturae, quando madefactum debuit humoris pondere residere.
 Antea athletae ficis alebantur, priusquam eos Pythagoras exerci-
 tator ad carnis usum, qui fortior cibus est, transtulisset. A
 senibus in cibo saepius sumptae ficus rugas eorum fertur dis-
 5 tendere. Tauros quoque ferocissimos ad fici arborem conligatos
 repente mansuescere dicunt. Caprificus appellata eo quod 18
 parietes quibus innascitur carpit; rumpit enim et prodit ex
 latebris quibus concepta est. Alii caprificum putant dictum
 quod ficus arbor eius remedio fecundetur. Morus a Graecis 19
 0 vocata, quam Latini rubum appellant, eo quod fructus vel
 virgulta eius rubet. Est enim mora silvestris, fructus adferens,
 quibus in deserto pastorum fames ac penuria confovetur. Huius
 folia superiactata serpenti, fertur interemi [eum]. Sycomorus, 20
 sicut et morus, Graeca nomina sunt. Dictus autem sycomorus
 5 eo quod sit folia similis moro. Hanc Latini celsam appellant
 ab altitudine, quia non est brevis, ut morus. Nux appellata 21
 quod umbra vel stillicidium foliorum eius proximis arboribus
 noceat. Hanc alio nomine Latini iuglandem vocant, quasi
 Iovis glandem; fuit enim haec arbor consecrata Iovi. Cuius
 0 pomum tantam vim habet ut missum inter suspectos herbarum
 vel fungorum cibos, quidquid in eis virulentum est, excudat,
 rapiat atque extinguat. Nuces autem generaliter dicuntur omnia 22
 poma tecta corio duriore; ut pineae nuces, Abellanae, glandes,
 castaneae, amygdalae. Hinc et nuclei dicti, quod sint duro
 5 corio tecti. At contra poma omnia mollia mala dicta, sed cum
 adiectione terrarum in quibus antea nata sunt: ut Persica,
 Punica, Matiana, Cydonia, et cetera. Amygdala Graecum 23

1 desiderare <i>K</i>	2 adleti <i>D</i> : acleti <i>T</i>	ficis <i>D</i> : figu <i>K</i>	3 canis <i>T</i>
7 invascitur <i>T</i>	9 arboribus rem. <i>K</i> : arboribus eius rem. <i>D</i>	10 robum	
<i>K</i> : rubrum <i>T</i>	fractus <i>D</i>	11 rubent <i>K</i>	enim] autem <i>K</i>
silvestri <i>K</i>	12 penuria <i>ex</i> pecu- <i>K</i>	13 superiacta <i>K</i>	eum
hab. <i>T</i> : om. <i>DK</i>	14 mores <i>T</i>	15 sint fo. similes <i>D</i>	18 iugu-
landem <i>codd.</i>	19 haec] her <i>K</i>	co. iovis <i>D</i> : consecratio iovis <i>T</i>	
20 misso <i>T</i> ante corr.: missa <i>DK</i> : missas <i>T</i> ex corr.		21 quodquod <i>K</i>	
excudat <i>D</i> : excludet <i>T</i> : elidat <i>K</i> : exudet <i>dett.</i>		23 grandes <i>D</i>	
24 dictae <i>D</i>	25 om. po. <i>T</i>	26 ante nota <i>T</i>	27 madiana <i>DK</i>

nomen, quae Latine nux longa vocatur. Hanc alii nuciclam vocant, quasi minorem nucem. De qua Vergilius (Georg. 1, 187):

Cum se nux plurima silvis

induet florem.

- 24 Cunctis enim arboribus prior se flore convestit, et ad inferenda 5
poma arbusta sequentia praevenit. Abellanae ab Abellano
Campaniae oppido, ubi abundant, cognominatae sunt. Haec
a Graecis Ponticae appellantur, eo quod circa Ponticum mare
25 abundant. Castaneam Latini a Graeco appellant vocabulo.
Hanc enim Graeci *καστανίαν* vocant, propter quod fructus eius 10
gemi in modum testiculorum intra folliculum reconditi sunt,
qui dum eiciuntur quasi castrantur. Haec arbor simul ut
26 excisa fuerit, tamquam silva expullulare consuevit. Ilex ab
electo vocata; huius enim arboris fructum homines primum ad
victum sibi elegerunt. Vnde et poeta:

Mortales primi ructabant gutture glandem.

- Prius enim quam frumenti usus esset, antiqui homines glande
27 vixerunt. Suberies arbor, ex qua validissimus cortex natatorius
extrahitur. Et ideo appellata suberies, eo quod fructus eius
sues edunt. Porcorum enim sunt alimenta, non hominum; et 20
28 dicta suberies, quasi subedies. Fagus et esculus arbores glandi-
ferae ideo vocatae creduntur, quod earum fructibus olim homines
vixerunt cibumque sumpserunt escamque habuerunt. Nam
esculus ab *esca* dicta; fagus vero a Graeco vocabulum traxit:
29 *φαγῆν* autem Graece comedere dicitur. Xyliglycon, quam 2
Latini corrupte siliquam vocant, ideo a Graecis tale nomen ac-
cepit, eo quod ligni eius fructus sit dulcis. *Ξύλον* quippe dicunt
lignum, *γλυκὺ* dulce. Huius arboris pomo sucus expressus
30 acacia a Graecis dicitur. Pistacia, quod cortex pomi eius nardi

1 no. est quae D lux T nucillam D 4 induit DK 6 arbutas T
pervenit D ab ablano T¹ 10 en. grece D castaneam
codd.: *καστανον* edd. 14 primum] pomum D si. ad vic. K
17 frumentis K 18 Suberias T va. co. natadurius D: vale-
dissima co. natatoria K 22 harum K ho. ol. T 23 sumpserint D
esc. habuerint D: om. T 24 escalus D vocabulo (-bolo) codd.
25 *φαγ.*] fage codd. Siliolicon D: Xsillicon K: Sililicon T
26 latinae D seliquam KT 29 agacia D

pistici odorem referat. Pinus arbor picea ab acumine foliorum 31
 vocata; pinnum enim antiqui acutum nominabant. Pinum
 autem aliam *πίτυν*, aliam Graeci *πέύκην* vocant, quam nos piceam
 dicimus, eo quod desudet picem. Nam et specie differunt.

5 In Germaniae autem insulis huius arboris lacrima electrum
 gignit. Gutta enim defluens rigore vel tepore in soliditatem
 durescit et gemmam facit, de qualitate sua et nomen accipiens,
 id est sucinum, eo quod sucus sit arboris. Pinus creditur pro-
 desse cunctis quae sub ea seruntur, sicut ficus nocere omnibus.

10 Abies dicta quod prae ceteris arboribus longe eat et in excelsum 32
 promineat. Cuius natura expers est terreni humoris, ac proinde
 habilis atque levis habetur. De qua Vergilius (Georg. 2, 68):

Et casus visura marinos;

quia ex ea naves fiunt. Hanc quidam Gallicum vocant propter
 5 candorem. Est autem sine nodo. Cedrus, quam Graeci *κέδρος* 33
 vocant, quasi *καιομένης δρυὸς ὑγρόν*, id est arboris humor ardentis,
 cuius folia ad cypressi similitudinem respondent. Lignum vero
 iucundi odoris est et diu durans, nec a tinea umquam extermi-
 natur. De qua Persius (1, 42):

Et cedro digna locutus;

scilicet propter durabilem perpetuitatem: unde et in templis
 propter diuturnitatem ex hoc ligno lacunaria fiunt. Huius
 ligni resina cedria dicitur, quae in conservandis libris adeo est
 utilis ut perliniti ex ea nec tineas patiantur nec tempore con-
 5 senescant. Nascitur in Creta, Africa atque Syria. Cyparissus 34
 Graece dicitur quod caput eius a rotunditate in acumen erigitur.
 Vnde et *κῶνος* vocatur, id est alta rotunditas. Hinc et fructus
 eius conus, quia rotunditas eius talis est ut conum imitetur:

1 picea *del. Schwarz* 2 pinum *DK*: penum *T* (cf. XI. 1. 46; XIX.
 XIX. 11): pennum *alii* 3 *πίτυν*] *pitin codd.* grece *D* 4 deferunt *D*
 5 Germ.] germina *T* 6 tepore *detl.*: lepore *K*: tempore *DT* 9 seruntur]
 servantur *DK* ficus] nux *edd.*: fort. fagus 10 quod] quia *K*
 11 expres *T* perinde avilis *D* 16 *ὑγρόν*] *ioron DK*: orin *T*
 18 iuc. od.] iucundioris *T*: iucundiorem *K* 20 loquutus est *D*
 21 in tempus *D* 22 laguria *D* 23 rasina cedri *D* 24 perliti *T*
 consenescent *D* 25 Cipressus *D* 26 a] in *D* 27 cono voc. *D*:
 conon voc. *K*: convocatur *T*: vel conus voc. vel conum voc.: *κωνοειδής*
 voc. *Arev.* arta *K* 28 rot. tal. *D*

unde et (Virg. Aen. 3, 680) 'coniferae cyparissi' dicuntur. Huius lignum cedro pene proximam habet virtutem; templorum quoque trabibus aptum, impenetrabili soliditate numquam oneri cedit, sed ea qua in principio fuerit firmitate perseverat. Antiqui cypressi ramos prope rogam constituere solebant, ut odorem 5 cadaverum, dum urerentur, opprimerent iucunditate odoris sui.

- 35 Iuniperus Graece dicta sive quod ab amplo in angustum finit, ut ignis, sive quod conceptum diu teneat ignem; adeo ut si prunae ex eius cinere fuerint opertae, usque ad annum perveniant; $\pi\upsilon\rho$ enim apud Graecos ignis dicitur. Iuniperus 10
36 autem alia parva, alia magna est. Ebenus in India et Aethiopia nascitur, qui caesus durescit in lapidem. Cuius lignum nigrum est et cortex levis, ut lauri; sed Indicum maculosum est in parvulis distinctionibus albis ac fulvis: Aethiopicum vero, quod praestantius accipitur, in nullo est maculatum, sed est nigrum, 15 lene et corneum. Est autem Mareotica palus in India, unde ebenus venit. Lucanus (10, 117):

Ebenus Mareotica,

- inquit. Ebenus autem crepundiis inligatur ut infantem visu
37 nigra non terreant. Platanus a latitudine foliarum dicta, vel 20 quod ipsa arbor patula sit et ampla; nam $\pi\lambda\alpha\tau\acute{\upsilon}\varsigma$ Graeci latum vocant. Expressit huius arboris Scriptura et nomen et formam dicens (Eccles. 24, 19): 'Quasi platanus dilatatus sum in plateis.' Est autem tenerissimis foliis ac mollibus et vitium similis.
38 Quercus, sive quernus, quod ea soliti erant dii gentium quae- 25 rentibus responsa praecanere, arbor multum annosa; sicut

1 co. cypaessi D: co. cyparissic T: conifera cyprassi (ex cypa-) K
cuius K 2 proximum T 3 altum K impenetrabilis T: -le D
nu. enim on. K onere D 4 ea que (quae) TD firmate K
perseveret T¹: perdurat K 6 urer.] oritur K 10 $\pi\upsilon\rho$] piro codd.
12 qui] quae D 13 levis] eius K sed inde conmaculosum D
est et in pa. distinctionibus T 14 qu. est pr. acc. T 16 et corneum
om. K autem] aut K palus] plus D 19 visui K 20 terreant D
Pl. altitudine D 21 quod] quia K $\pi\lambda\alpha\tau\acute{\upsilon}\varsigma$] platus codd. (cf. XV. 11. 23):
 $\pi\lambda\acute{\alpha}\tau\omicron\varsigma$ edd. grece D 22 scriptula D 23 dilata T: dilatata D
24 similibus dett. 25 si. quernus D erant om. K 26 prae-
venire K multa T annos D

legitur de quercu Mambre, sub qua habitavit Abraham, quae fertur usque ad Constantis regis imperium per multa saecula perdurasse. Huius fructus galla appellatur. Ex quibus una agrestis *ὀμφακίτης* dicta, parva forma, sed firmo corpore atque
 5 nodoso, quae medicaminibus et incaustis adhibetur; altera *βάλανος*, lenis ac levis et nimium perforata, lucernarum tantum usibus necessaria. Fraxinus vocari fertur quod magis in aspera
 39 loca montanaque fraga nascatur. Hinc per derivationem fraxinus, sicut a monte montanus. De quo Ovidius (Metam. 10, 93):

Et fraxinus utilis hastis.

Taxus venenata arbor, unde et toxica venena exprimuntur. Ex
 40 hac arcus Parthi et aliae gentes faciunt: unde et poeta (Virg. Georg. 2, 448):

Ityraeos taxi torquentur in arcus.

5 Ityraeos autem dicit Parthicos. Acer coloribus inpar. Robur
 41 autem generaliter dicitur ex omni materia quidquid est firmissimum. Alnus vocatur quod alatur amne; proxime enim aquae
 42 nascitur, nec facile extra undas vivit. Hinc [et] tenera et mollis, quia in humecto loco nutritur. Ulmus nomen accepit
 43 quod uliginosis locis et humidis melius proficit; nam in montanis et asperis minus laeta est. Larex, cui hoc nomen a castello
 44 Laricino inditum est, ex qua tabulae tegulis adfixae flammam repellunt, neque ex se carbonem ambustae efficiunt. Populus
 45 dicta quod ex eius calce multitudo nascatur. Cuius genus duplex est: nam altera est alba, altera nigra. Alba autem
 25 populus dicta quia folia eius una parte sunt alba, altera viridia. Haec ergo bicolor, habens quasi noctis et diei notas, quae tempora ortu solis occasuque constant. Generat etiam resinam circa Eridanum fluvium vel, ut alii memorant, in finibus Syriae.

1 sub quo <i>DT</i>	2 ad <i>om. T</i>	constantini <i>D</i>	5 alt. balanis
ac lebis et nim. <i>T</i> : alt. balanis levis	ac lenis et nim. <i>D</i>	8 hinc <i>ex hin T</i>	
fraxianus sicut <i>D</i>	10 et <i>om. K</i>	14 istireos <i>K</i> : stireos <i>T</i> : sterius <i>D</i>	
15 istireos <i>K</i> : stireos <i>T</i> : sterius <i>D</i>		dici <i>T</i>	particus <i>D</i>
16 di. gen. <i>D</i>	quodquod <i>K</i>	17 vocatus <i>DT</i>	proxima <i>D</i>
18 nasci <i>D</i>	nec <i>ex ne T</i>	hinc ten. <i>DK</i>	19 humectum <i>D</i>
locum <i>DT</i> : lo <i>K</i>	23 abustae <i>D</i>	27 bic.] color <i>T</i>	28 tempore
<i>D</i> generat (<i>ex -ra</i>) autem re. <i>D</i>	29 circa <i>ex circi T</i>	aedianum <i>D</i>	

- 46 Tilium dicunt vocatum eo quod utilis sit ad usum telorum nitore et levitate iaculandi : est enim genus materiae levissimae.
- 47 Salix dicta quod celeriter saliat, hoc est velociter crescat, arbor lenta, vitibus habilis vinciendis. Cuius seminis hanc dicunt esse naturam ut si quis illud in poculo hauserit, liberis careat ; 5 sed et feminas infecundas efficit. Populus autem et salix et
- 48 tilium mollis materiae sunt et ad sculpturam aptae. Vimen vocari eo quod vim habeat multam viroris. Natura enim eius talis est ut etiam arefacta abluatur, virescat, deinde excisa atque
- 49 in humo fixa, radicibus sese ipsa demergat. Myrice, quam 10 Latini tamaricum vocant, ex amaritudine nominata ; gustus enim eius nimis amarus est. Haec arbor in solitudine et saxosa humo nascitur : ex qua etiam arbore maleficis artibus *μίσθηρα*, id est
- 50 odia, concitari dicuntur. Myrtus a mare dicta, eo quod magis litorea arbor sit. Vnde et Vergilius (Georg. 2, 112) : 15
- Litora myrtetis laetissima,
- et (Georg. 4, 124) :

Amantes litora myrtae.

- Hinc est quod et a Graecis *μυρίνη* dicitur. Medicorum autem libri hanc arborem aptam scribunt mulierum necessitatibus 20
- 51 plurimis. Lentiscus, quod cuspis ipsius lentus sit et mollis : nam lentum dicimus quidquid flexibile est ; unde et lentum vimen et vites. Vergilius (cf. Georg. 4, 558 ; Ecl. 3, 38) :

Et lentae vites,

- pro flexibiles. Huius fructus oleum desudat, cortex resinam, 25 quae mastix appellatur ; cuius plurima et melior in Chio insula
- 52 gignitur. Terebinthus arbor, Graecum nomen, generans resi-

1 Tileum di. vo. K : Tialium dictum T 2 et om. K genus om. K
 5 si qui illo T auxerit T 6 pupulus (ex pulus) D 7 sculpturam D
 9 abl. et vir. K : abl. et arescat D 10 in unum ofixa D 11 tamaricum
 T : tramaricium K : tramaritim D 12 saxo humo DT : saxoso imo K
 13 *μίστ.*] mistra *codd.* id es T 14 concitare D 15 litore arb. T :
 litoribus arb. D un. virg. D 16 litore mirtetis (-tus?) T
 19 quod a K 20 scribent mulierem D 21 cespis K illius D
 22 quodquod K flexibilis D 26 quem ma. T : quem astix (ex
 ax-) D plur. mel. T : prima et mel. D in Chio] initio D
 27 generat K

nam omnium resinarum praestantior. Buxus Graecum nomen 53
 est, ex parte a Latinis corruptum; $\piύξος$ enim appellatur apud
 eos. Arbor semper virens et levitate materiae elementorum
 apicibus apta. Vnde et Scriptura (Isai. 30, 8): 'Scribe buxo.'
 5 Rhododendron, quod corrupte vulgo lorandrum vocatur, quod 54
 sit foliis lauri similibus, flore ut rosa; arbor venenata. Inter-
 ficit enim animalia, et medetur serpentum vexationes. Herbitum 55
 vocaverunt pastores eo quod vice herbae praebeatur pecoribus,
 ubi pascua desunt. Turbiscus, quod de uno cespite eius multae 56
 0 virgultae surgunt, quasi turba. Stipa vocata propter quod ex
 ea stipentur tecta. Hinc et stipula per diminutionem. Arundo 57
 dicta quod cito arescat. Hanc veteres cannam vocaverunt; arun-
 dinem postea Varro dixit. Sciendum sane quod Latinum canna
 de lingua Hebraea sumpsit; apud eos enim calamus 'canna'
 15 dicitur. Cicuta autem est quod est inter cannarum nodos;
 dicta quod lateat. In Indicis stagnis nasci arundines calamique 58
 dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum sucum
 bibunt; unde et Varro ait (20):

Indica non magna in arbore crescit arundo;
 20 illius et lentis premitur radicibus humor,
 dulcia cui nequeant suco contendere mella.

Sabucus mollis et pervia arbor. Rhamnus genus est rubi, quam 59
 vulgo senticem ursinam appellant, asperum nimis et spinosum.
 Sentix dicta a situ, quod est terra inculta in qua sentices spinae- 60
 25 que nascuntur. Maiores autem nostri omnem arborem spinosam

§ 53 post § 54 in K 2 pa. alitinis T ap. eos app. K 3 lēv.]
 lenitate T: lenitatem D 4 scribit buxum K: serebo buxo D
 5 Rodandarum codd. (etiam F) 6 sit om. T¹ lauris T¹ similis K
 § 55 ante § 52 in T: post turba (§ 56) in C 7 Erbutum K: Erbitum
 DT (non C) 10 Stepu DE: Stepa F: Stippa T (non U) voc.
 prop. om. KP (non CEFU) 11 stupola K: stuppla P: spula F (non
 CEU) per dim. om. KP (non CEFU) Ar. dic. ante Stipa (§ 56)
 KP (non CEFU) 12 hanc ex hunc D 14 canne di. T 15 nodos]
 notis D 16 dic. autem quod K 17 sucus bibent K 19 nom K
 (non MNP) magna KMP; magnam N: magnum CDEFTU:
 magno Mon. 20 et] e Arev. radidicibus K (non MNP) 21 dulcea
 KP: dulciam N (non M) neque aut C ante corr. contendere
 scripsi: condere DEFKMNP Mon.¹; concedere CTU 22 Sagucus D
 mo. per. T 23 asperam ni. et spinosam D

- 61 veprem dicebant, quod vi prendať. Oleaster dictus quod sit
foliis olivae similibus sed latioribus, arbor inculta atque silvestris,
amara atque infructuosa ; cui insertus olivae ramus vim mutat
radicis et vertit eam in propriam qualitatem. Lacrima oleastri
arboris duplex. Alia enim gummi simulat sine ullo qualitatis 5
morsu, alia ammoniaci guttam ex destillatione collectam ac
62 remordentem. Oliva Graece *ἐλαιον* dicitur, ex quo in Latinum
tractum est ut oliva dicatur. Olea autem ipsa arbor est ; fructus
oliva ; sucus oleum. Est autem arbor pacis insignis, cuius
63 fructus diversis nominibus appellatur. Orchades olivae Graeca 10
etymologia a similitudine testiculorum vocatae, quos Graeci
64 *ὄρχεις* vocant. Radiolae pro eo quod oblongae sunt in modum
radiatorum. Paphiae a Papho insula dictae, unde prius adlatae
65 sunt. Lycinae, eo quod optimum dent lumen ; nam *λυχνίς*
lumen est. Vnde et lignum nomen accepit, quia aptum est 15
66 flammis et luminibus. Pausia, quam corrupte rustici pusiam
vocant, viridi oleo et suavi apta. Et dicta pausia quod paviatur,
67 id est tundatur ; unde et pavimentum. Syria dicta pro eo quod
de Syria est adlata, sive quia nigra est. Crustumia idem et
volemis dicta, eo quod volam conpleat magnitudine, hoc est 20
mediam manum ; unde et involare dicimus. Quidam autem
volemum Gallica lingua bonum et magnum intellegunt. Colym-
68 bades appellatae . . . Oleum autem ab olea nominatum : nam,
ut diximus (62), olea est arbor, unde derivatio fit oleum. Sed
quod ex albis fuerit olivis expressum vocatur Hispanum, a Graecis 25
ὀμφάκιον appellatum ; quod autem ex fulvis et nondum maturis
fuerit expressum, viride appellatur ; quod vero ex nimium

1 prendať K : perdat T : praerendať D 2 olive corr. olives ut vid.
D 3 cui] cuius DT matat D ante corr. 5 alii D gumen DT
6 aliam amm. T gutt. stillationem K 7 ἐλ.] eleon DT : elon K
in om. K 9 Est . . . insig. om. T ingnis D¹ 10 oliva I
11 quod K 12 longe K 13 Paviae (-ie) a pavo codd. (Pavae D)
insule T 14 Lighinia K : Licineae T : Lacinia D vel
λύχνος vel λυχνίον] lignis K : lignis DT 15 qui ap. D 16 luminis D
pusiam] pysiam K : pausiam T 17 paveatur DK 18 et om. K
20 volimis (ex-mus) K : volomis D magnitudinem D 21 autem
om. K 22 volimum K Colimbine T : Colimpades D 23 au.
et ab T 26 pulvis D no. maturis DK : no. mitibus T

maturis, commune dicitur. Ex his ad usum vitae primum est
 Hispanum, secundum viride, tertium commune. Amurca olei 69
 pars aquosa ab emergendo dicta, id est, quod ab oleo se mergat
 et faex sit eius. Hanc Graeci ἀμόργην vocant ex Latina lingua
 5 trahentes vocabulum. Gummi Graecum nomen est; hoc enim 70
 illi κόμμι dicunt. Resinam Graeci ῥητίνην vocant; ῥεῖν enim 71
 Graece dicitur quidquid manat. Est enim lacrima sudore ex-
 halata lignorum, ut cerasi, lentisci, balsami, vel reliquarum
 arborum sive virgultarum quae sudare produntur; sicut et
 10 odorata orientis ligna, sicut gutta balsami ac ferularum vel
 sucinorum, cuius lacrima durescit in gemmam. Prima est resina
 terebinthina, omnium praestantior: adfertur autem ex Arabia
 Petraea atque Iudaea et Syria, Cipro et Africa, ex insulis quo-
 que Cycladibus. Secunda est lentiscina, quae mastix vocatur;
 15 haec ex Chio insula deportatur. Tertia pinalis, quarum alia
 πιτυνίνη, alia πευκίνη, alia liquida, alia arida: et adferuntur ex
 Tyrrhena Colophonia. Vnde etiam nomen Colophonia resina
 sumpsit. Pix Graecum nomen est, quam illi πίσσαν vocant. 72
 Alii volunt ex pino picem vocari. Haec a Graecis appellatur
 20 κλωνία: nos ramalem dicere possumus. Cuius probabilis splen-
 dens, lenis et munda. Creandarum arborum naturaliter tria 73
 sunt genera: aut enim sua sponte nascuntur; aut ex seminibus
 fortuitu iacentibus surgunt; aut ex radicibus pullulant. Nam
 cetera usus invenit favente natura. Omnia poma Latine femi- 74
 25 nini fere sunt generis, exceptis paucis, ut hic oleaster, hoc siler,
 ut Vergilius (Georg. 2, 12):

2 pars olei pars D	3 qu. ol. K	se emergat dett.	4 ἀμ.]
amorcen T: amurcian K: amurcen D	5 Gummem K: Gummen T:		
Gumen D	6 κο.] gummi K: gomi DT	ῥητ.] retinam codd.	
ῥεῖν] rei DT: res K	7 quodquod K	ex. a lig. T	8 cerasis
codd.	reliquorum T	9 virgultorum K	12 terebentina K:
terebina T	arabie (-iae) patria codd.	15 Chio] cisio D	16 πικ.]
pitines T: abitina K: pitinis D		πικ.] peucine T: piccina K:	
piucinae D	afferentur K	17 terena D	18 rumsit ut vid. D
illa D	19 aliud vo. T	appellantur T	20 clonia DK (cum
Gloss. 5, 180, 11): colonia T		cl. n. ramale K: clonianus Ramalem D	
22 sua om. K	24 usus] huius D	poma] arborum nomina Serv.	
ad Aen. 12, 766	femini fe. s. D: feminine sunt T (non U): fere		
sunt K	26 Verg. ut codd.		

Molle siler.

Item hoc buxum, licet et haec buxus dicatur. Nam superfluum quidam volunt facere discretionem, ut haec buxus de arbore dicamus, buxum vero de ligno composito.

VIII DE AROMATICIS ARBORIBVS. Aromata sunt quaequae fragrantis odoris India vel Arabia mittit, sive aliae regiones. Nomen autem aromata traxisse videntur, sive quod aris inposita divinis invocationibus apta videantur, seu quod sese aeri inserere ac misceri probantur. Nam quid est odor nisi aer contactus? Tus arbor Arabiae immensa atque ramosa lenissimi corticis, ramis ad aceris qualitatem, amygdalae modo succum aromaticum fundens album et masticatione veluti in pulverem resolutum, et cum frangitur, intus pingue et igni adpositum facile ardescens. Et appellatur apud nos masculinum, eo quod sit natura rotundum in modum testiculorum. Reliquum planum et pene scabrosum, minus optimum. Adulteratur autem admixta resina sive gummi, sed dinoscitur sua proprietate. Nam tus igni inpositum ardescit, resina fumescit, gummi vero liquescit calefactum. Tus autem a tundendo dictum. Hoc et libanum vocatum a monte Arabiae, ubi Sabaei sunt. Nam mons eorum Libanos dicitur, ubi tura colliguntur. Myrra arbor Arabiae altitudinis quinque cubitorum, similis spinae quam *ἄκανθον* dicunt: cuius gutta viridis atque amara; unde et nomen accepit myrra. Gutta eius sponte manans pretiosior est, elicta corticis vulnere vilior iudicatur. Sarmentis eius Arabes ignes foveant, quorum fumo satis noxio, nisi ad odorem storacis occurrant, plerumque insanabiles morbos contrahunt.

3 distractionem *K* 4 compositum *D* 5 fragrantis od. *D*: fragrantis od. *T*: fragrantis odores *K* 7 inpos. a div. *K* 8 aeris *D* 9 miscere probatur *D* contractus *T*² 11 modum *KT* 12 alium *DK* masticationem *DK* velut *T* pulvere *DT* 13 resolutum *K* ut *K* cum fr.] confrangitur *codd.* ig. depositum *D* 14 masculinum *DT* 16 scabrosum *DT*: sabrosum *K* 17 admixtum *D* 18 fumicet *D* gummum *K*: gumen *DT* 19 tundendo *K*: tundo *D* 20 vocatur *K* 21 libanoscitur *D ante corr.* dura *D* 22 alt. ad qu. *D* 23 inde et no. *K*: unde no. *D* 24 eius] cuius *D* 25 elicto et co. *K* sarmenta *DT* 26 igne *K*: ignibus *DT* ni. ad orem st. *D*¹

Myrrha autem Trogodyte ab insula Arabiae dicta, ubi melior
colligitur et purior. Storax arbor Arabiae, similis mali Cydonii, 5
cuius virgulae inter Caniculae ortum cavernatim lacrimam
fluunt. Distillatio eius in terram cadens munda non est, sed
cum propriae corticis sc[r]obe servatur. Illa autem, quae virgis
et calamis inhaeserit, munda est et albida, dehinc fulva fit solis
causa. Et ipsa storax calamites, pinguis, resinosa, odoris iu-
cundi, humecta et veluti mellosum liquorem emittens. Storax
autem dicta quod sit gutta arboris profluens et congelata. Nam
10 Graeci stiriam guttam dicunt, Graece autem στύραξ, Latine
storax dicitur. Bdelium Indiae et Arabiae arbor, cuius lacri- 6
ma melior Arabica. Est enim lucida, subalbida, levis, pinguis,
aequaliter cerea, et quae facile molliatur, neque ligno vel terrae
commixta, amara, odoris boni. Nam ex India sordida est et
15 nigra et maiore gleba. Adulteratur autem admixto gummi, qui
non ita amarificat gustum. Mastix arboris lentisci gutta est. 7
Haec granomastix dicta, quia in modum granorum est. Melior
autem in Chio insula gignitur, odoris boni, candoris cerae
Punicae. Vnde et splendorem cutis pulchrificat. Adulteratur
20 interdum resina vel ture. Piperis arbor nascitur in India, in 8
latere montis Caucasi, quod soli obversum est, folia iuniperi
similitudine. Cuius silvas serpentes custodiunt, sed incolae
regionis illius, quum maturae fuerint, incendunt, et serpentes
igni fugantur; et inde ex flamma nigrum piper efficitur. Nam
25 natura piperis alba est, cuius quidem diversus est fructus. Nam

1 myr. . . . purior <i>om.</i> <i>KNP</i>	trogodite (-tae) <i>DCF</i> : tragodite <i>T</i>
2 stirax <i>D</i> mala <i>T</i> : malo <i>D</i>	3 intra concule <i>T</i> lacrimae <i>K</i> ¹
4 fluit <i>T</i> : fluant <i>D</i> ¹ : fluent <i>D</i> ²	5 proprie <i>T</i> : propria <i>K</i> : proprii <i>D</i>
scrue <i>D</i> : corr. <i>Schwarz</i>	6 calamis] ramis <i>K</i> est (? set)
eras. <i>T</i> olbida <i>D</i>	7 istorax <i>D</i> calamitis <i>K</i>
humorem (<i>delet.</i>) ligorem <i>K</i>	9 nam <i>om.</i> <i>K</i>
<i>K</i> : stran (-am ?) <i>T</i> (<i>cf.</i> XIII. xx. 5)	10 grece <i>D</i> stiriam
latini storicae <i>D</i>	11 Bidella <i>codd.</i> et <i>Isid.</i>
15 qui] quae <i>K</i> (<i>D</i> <i>vix</i> leg.)	12 lenis <i>D</i>
17 granum mastix <i>K</i>	13 moliatur <i>D</i>
guttis <i>DK</i>	16 gustu <i>DT</i> : gusto <i>K</i> le.] lintis <i>K</i>
21 caticasi <i>D</i>	19 pumice <i>T</i> unde <i>om.</i> <i>K</i> splendore <i>K</i>
quo so. obversus <i>T</i>	20 resinae <i>D</i> vel] ut <i>K</i> Piper <i>D</i>
iun. similitudinem <i>Solin.</i> 52, 51	22 silva <i>T</i> iun. similitudinem <i>T</i> : ad
regiones <i>T</i>	24 igni ex ignis <i>D</i> incultas (as <i>ex</i> corr.)
	et exinde <i>K</i>
	25 diversis <i>T</i>

quod in maturum est, piper longum vocatur ; quod incorruptum
ab igni, piper album ; quod vero cute rugosa et horrida fuerit,
ex calore ignis trahit et colorem et nomen. Piper si leve est,
vetustum est ; si grave, novellum. Vitanda est autem merca-
torum fraus ; solent enim vetustissimo piperi humecto argenti 5
9 spumam aut plumbum aspergere ut ponderosum fiat. Aloa in
India atque Arabia gignitur, arbor odoris suavissimi ac summi.
Denique lignum ipsius vice thymiamatum altaribus adoletur ;
10 unde et nomen traxisse creditur. Cinnamomum dictum quod
cortex eius in modum cannae sit rotundus et gracilis. Gignitur 10
autem in Indiae et Aethiopiae regionibus, frutice brevi, duorum
tantum cubitorum, colore subnigro vel cinereo, tenuissimarum
virgarum. Nam quod in crassitudinem extenditur, despectui
est ; quod vero gracilius provenerit, eximium. Quod cum
frangitur, visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulae 15
11 seu pulveris. Amomum vocatum quod veluti odorem cinna-
momi referat. Nascitur in Syria et Armenia, frutex botruosum
semen reddens sibi conexum, flore albo veluti violae, foliis si-
12 milibus brioniae, odore etiam bono ; somnos suavificat. Casia
nascitur in Arabia, virga robusti corticis, et purpureis foliis ut 20
piperis. Est autem virtutis cinnamomi similis, sed potentia
inferior ; unde [et] pro cinnamomi vice duplex eius pondus in
13 medicamentis admiscitur. Calamus aromaticus a similitudine
calami usualis vocatus. Gignitur in India multis nodis genicu-
latus, fulvus, fragrans spiritus suavitate. Qui cum frangitur, in 25
multas fit partes scissilis, simulans gustu casiam cum levi acri-
14 monia remordenti. Balsami arbor in Iudaea intra terminos

2 ab igni] ab imi D^2 : ab D^1 rug. torrida D 3 trahit col. K
levis K 4 vetustus K^1 gravis K 5 piper D 6 spargere T
7 odor D 8 timiatum D^1 9 Cinnamum (Cina-) *codd.* 10 canna K
11 autem *om.* D 12 cinereo D 14 pervenerit D cum fr.]
confrangitur *codd.* 15 expiramentum K 16 cinnami KD (*ex cina-*)
17 et] in D butrosum K 18 foliae K 19 suavificat T
20 purpurei K : porporeae D 21 cinnami K 22 un. pro DT
cinnami K 23 medicamentum T : -tis *ex* -tibus K admiscetur DK
24 vocatur KD^2 (-tu *ut vid.* D^1) 25 spiritu suavitatis D 26 partis
scissimilis sim. D 27 remordenti D Balsamum D

tantum viginti iugerum erat. Posteaquam eandem regionem
 Romani potiti sunt, etiam latissimis collibus propagata est,
 stirpe similis vitis, foliis similis rutae, sed albidioribus semper-
 que manentibus. Arbor autem balsamum, lignum eius xylo-
 balsamum dicitur, fructus sive semen carpobalsamum, sucus
 opobalsamum. Quod ideo cum adiectione significatur, eo quod
 percussus ferreis ungulis cortex ligni per cavernas eximii odoris
 guttam distillat; caverna enim Graeco sermone $\delta\pi\eta$ dicitur.
 Cuius guttam adulterant admixto Cyprino oleo vel melle. Sed
 sincerus probatur a melle si cum lacte coagulaverit, ab oleo, si
 instillatus aquae aut admixtus facile fuerit resolutus, praeterea
 et si laneae vestes ex ipso pollutae non maculantur. Adultera-
 tus quidem neque cum lacte coagulat et ut oleum in aqua
 supernatat et vestem maculat. Balsama autem si pura fuerint,
 tantam vim habent ut, si sol excanduerit, sustineri in manu non
 possint.

DE HERBIS AROMATICIS SIVE COMMVNIBVS. Extant et IX
 quarundam herbarum nomina, quae ex aliqua sui causa reso-
 nant, habentes nominum explanationem. Non tamen omnium
 herbarum etymologiam inuenies. Nam pro locis mutantur
 etiam nomina. Folium dictum quod sine ulla radice innatans
 in Indiae litoribus colligatur. Quod lino perforatum siccant
 Indi atque reponunt. Fertur autem Paradisi esse herba gustu
 nardum referens. Nardus herba est spicosa, unde et a Graecis
 $\nu\alpha\rho\delta\acute{o}\sigma\tau\alpha\chi\upsilon\varsigma$ appellata; quarum alia Indica, alia Syriaca vocatur;
 non quod in Syria nascatur, sed quod mons, in quo invenitur,

1 eadem D	3 stirpis si. K: stirpes milis D	4 madentibus K
au. in bals. D	6 adiectionem D	significantur K eo quod]
de quo T	7 un. fer. T: fer. vinculis K	8 gutta <i>codd.</i> autem
corr. enim D	9 gutte adul. T	10 sincero K
(ex-tus?) T: -tum K	admixtum K	11 instillatur
si K	12 lanea vestis K	nom D adulteratur T: -tum K
13 lac D	14 supernatet D	15 tantam (am in ras.) D in-
canduerit K	sustinere D	17 Extanti per accide et quar. D ut vid.
21 etiam nominibus DT	22 linum T: ligno D	23 i. aque K: inde ad
quo D	Par. esse om. K	24 spinosa un. K: spicum eundem
(corr. ea-) D	25 $\nu\alpha\rho\delta$.]	nardostacos K: nardistacos T: nardusta
quos D	26 sed quia K	

- alio latere Indiam spectat, alio Syriam. Est autem Indicum multiforme, sed melius Syriacum, leve, fulvum, comosum, spica parvum, odorissimum, cyperum similans. Quod si multum in ore tardaverit, linguam siccatur. Nardum Celticum a regione Galliae nomen traxit; nascitur enim saepius in Liguriae Alpibus et in Syria, frutice parvo, radicibus in manipulo collectis ligamentis. Flos eius tantum propter odorem bonus: thyrsi
- 4 eius atque radiculæ utiles probantur usibus nostris. Costum radix herbae est nascentis in India, Arabia et Syria: sed melius Arabicum. Est enim album et leve, suave, iucundi odoris, 10 Indicum colore atro et leve, ut ferula, Syriacum vero pondere grave, colore buxæ, odore acri, summum tamen album, leve, 5 aridum, gustu incendens. Crocum dictum ab oppido Ciliciae qui vocatur Corycium, quamquam et alibi nascatur, sed non tantum vel tale quale in Cilicia: unde et a potiori parte nomen 15 accepit. Nam multae res nomina sumpserunt a locis, ubi plus provenit et melius aliquid. Optimum autem est quod fuerit recens, odoris boni, albedine parva, porrectae longitudinis, integrum et neque in fragmenta comminutum, inspiratione bona, et cum carpitur manus inficiens et leviter acre. Quod si eius- 20 modi non fuerit, aut vetustum aut infusum agnoscitur. Adulteratur autem admixto crocomagmate: augendi quoque ponderis causa spuma argenti contrita adicitur. Ea proditur si pulverulentum reperitur atque decoctum ab odore proprio fuerit lapsum.
- 6 Crocomagma expressis aromatibus crocini unguenti atque in- 25 formato sedimine in panusculos fit; et ideo sic appellatum.
- 7 Asarum nascitur in umbrosis montibus, floribus casiae similibus; inter quae flos iuxta radicem purpureus, in quo semen

1 expectat <i>DT</i>	3 cypirum <i>K</i> : ciperum <i>DT</i>	5 galileae <i>K</i>
6 sirie <i>T</i> (<i>i. e.</i> Syriae)	fructuce <i>D</i>	7 bonum <i>codd.</i>
<i>DK</i> : tirsî <i>T</i>	9 herba <i>D</i>	10 iuc. od.] iucundior <i>K</i>
ferulam <i>D</i>	pondero <i>K</i>	12 acro <i>TD ex corr. (et Isid.)</i> : agro <i>KD</i>
ante corr.	sumum <i>D</i>	16 multi <i>D</i>
fu. <i>K</i>	21 agn.] albiscitur <i>K</i>	23 adic.] dicitur <i>T</i>
et <i>D</i>	si] et si <i>D</i>	25 Crocum magna <i>K</i> : Crocomagna (<i>ex -cut vid.</i>) <i>T</i>
appellatur <i>K</i>	27 Asarum <i>DK</i>	28 purpureis <i>T</i>

continetur uvarum simile, radicibus pluribus atque tenuissimis
 et bene redolentibus, et est virtute similis nardo. Phu nascitur
 in Ponto, foliis oleastro similibus. Cyperum a Graecis vocatum 8
 quod habeat virtutem ferventem. Radix est iunci trianguli,
 5 foliis porri similibus, radicibus nigris sive contiguis in similitu-
 dinem olivarum, odorissimis atque acerrimis. Nascitur in
 paludibus atque vacuis locis. Traditur etiam alia species cy-
 peri, quae in India nascitur et appellatur lingua eorum zinzi-
 ber. Iris Illyrica a similitudine Iris caelestis nomen accepit. 9
 10 Vnde et a Latinis arcumen dicitur quod flos eius coloris varie-
 tate eundem arcum caelestem imitetur. Illyrica autem dicitur
 quia in Illyrico plurima et olentissima est. Species eius foliis
 gladioli similis, radice aromatica, odoris boni. Acorum foliis 10
 iridis similibus; radicibus acerrimi odoris, sed iucundi; propter
 15 quod et aromatica est. Meu. Cardamomum. Squinum melius 11
 [est] quod in Euphrate nascitur quam quod in Arabia, fulvum,
 multiflorum, purpureum, tenue, odoris rosei cum manu con-
 fricatur, gustu multum incendit linguam atque mordet. Huius
 flos $\sigma\chi\omicron\iota\nu\omicron\nu$ $\acute{\alpha}\nu\theta\omicron\varsigma$ dicitur; $\acute{\alpha}\nu\theta\omicron\varsigma$ enim Graece flos nuncupatur.
 20 Thymum appellatum quod flos eius odorem refert. De quo 12
 Vergilius (Georg. 4, 169):

Redolentque thymo fragrantia mella.

Epithymum Graecum nomen, quod Latine dicitur flos thymi; 13
 nam flos Graece $\theta\acute{\upsilon}\mu\omicron\nu$ vocatur: est autem flos thymbrae similis.

1 pluribus *ex* plubus *T*: floribus *D*: plurimis *K* 2 est *om.* *K*
 Phu . . . sim. *post* zinziber (§ 8) *in K* Fu *codd.* 3 aliaastro *T*
 similis *D* Cyparum *K*: qui parum *DT* 4 Caudex *Schwarz*
 trisanguli *K* 5 nig. contiguis in sim. ol. (oblongis sive rotundis)
 od. *Schwarz* 7 cupari *K*: quipari *T*: quepari *D* 8 zinziber *DT*:
 zenziber *K* 9 aeris cael. *D* 10 argumen *D* 12 in illiricu *K*: in
 illirica *T*: in ilirica *D* violentissima *DT* 13 gl. similibus *D*:
 gladiolis similibus *K* radicibus *D* 14 iride *K*: iri *D* praeter
 quod *D* 15 Meu *om.* *K*: Meu si non radices *T* (*non U*) Card.
 nasturcio *T* (*non U*) melior *codd.* 16 est hab. *K*: *om.* *DT*
 efrata *T* fluvium *K* 17 multum florum *K* tenui od.
 rose *T* 18 gustum *codd.* 19 $\sigma\chi.$ $\acute{\alpha}\nu\theta.$] squinoantus *K*: squinivantos
T: squivantus *D* 20 refret *D* 23 nom. est quod *K*: nom. quos *D*
 fl. th. *om.* *K* 24 nam *om.* *K*¹ Gr. thimum (ti-) *TD*: timum
 Gr. *K* timbre *codd.*

- 14 Sampsuchus, quem Latini amaracum vocant. Cuius nominis
usum Vergilius etiam ad Venerem referens ait (Aen. I, 693):

Vbi mollis amaracus illum

floribus aspirans amplectitur umbra.

Apta est autem haec herba unguentis: unde et nomen traxit
amaracus a puero cuiusdam regis, qui casu lapsus, dum ferret
unguenta, novum et gratissimum ex confusione odorem creavit.

- 15 Hyacinthus herba est habens florem purpureum. Traxit autem
nomen a puero quodam nobili qui in saltibus inter purpureos
flores repertus est interfectus; deditque nomen herbae puerilis
funeris casus. Est autem radice et flore bulbi similis, pueros a
16 pubertate retinens. Narcissus herba fabulose inpositum nomen
habet a quodam puero cuius membra in hunc florem transie-
runt, qui et nomen Narcissi in appellatione custodit et decus
17 pulchritudinis in candore retinet foliorum. Rosa ab specie
18 floris nuncupata, quod rutilanti colore rubeat. Lilia lactei
floris herba, unde et nuncupatur, quasi licilia; cuius dum can-
19 dor sit in foliis, auri tamen species intus effulgit. Viola propter
vim odoris nomen accepit. Huius genera sunt tria: purpu-
20 reum, album, melinum. Acanthus herba Aegyptia semper
21 frondens, spinis plena, flexibili virgulto; in cuius imitatione
arte vestis ornatur, quae acanthina dicitur; et acanthis dicta.
22 Hedera dicta quod arboribus reptando adhaereat. De qua
Vergilius (Ecl. 8, 13):

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

- 23 Alii hederam aiunt vocatam quod haedis supra lactis abundan-
tiam in escam a veteribus praebebatur. Hederæ frigidae
terrae indices sunt φυσικῶς. Nam antipharmacum ebrietatis

1 Samsucus *codd.* (-gus *D*) quam *K* latine *D* 4 spirans *D*
7 confusione *K* 8 lacentus *D* 9 quondam *D* purpureos *ex*
pureos *T* 11 bulbis *ut vid.* *T*²: volvi *D* 12 fabulosum *K* 13 hunc
corr. hanc *D* 15 pulcritutides *D* Rose *T* 16 subeat *K*, *vix*
recte 17 qu. ligilia *T*: qu. licilia *D* 18 specie *K* fulgit *K*
20 mellinum *D* 21 flexili *T* virgultu *DT*: -tum *K*: *fort.* -ta
22 vertis or. q. afantina di. *D*: vestes ornantur q. acantina dicuntur *K*
25 laurus *D* 26 lactantis ab. *T* 27 praebebatur (*pr in ras.*) *D*
28 fisicos *KT*: fisicus *D*: secundum physicos *Arev.* anteformacon *D*

est si qui potus hedera coronetur. Elleborum memorant in 24
Graecia circa Elleborum quendam fluvium plurimum gigni,
atque inde a Graecis appellari. Hunc Romani alio nomine
veratrum dicunt pro eo quod sumptum motam mentem in sani-
tatem reducit. Duo sunt autem genera: album et nigrum.
Acone portus est Bithyniae qui proventu malorum graminum 25
usque adeo celebris est ut noxias herbas aconita illinc nomine-
mus. Nam toxica venena eo dicta quod ex arboribus taxeis ex-
primitur, maxime apud Cantabriam. Euphorbium dictum quod 26
eius sucus oculorum acuat visum. Cuius vis tanta est ut duris
carnibus superadiecta citius coqui compellat. Nascitur in mul-
tis locis, sed plurima in Mauretania. Laser herba nascitur in 27
monte Oscobagi, ubi et Ganges fluvius oritur; cuius sucus
dictus primum lacsir, quoniam manat in modum lactis, deinde
usu derivante laser nominatum est. Hoc et a quibusdam
opium Cyrenaicum appellatur, quoniam et apud Cyrenas nasci-
tur. Aloe herba amarissimi sucus. Panaces herba fragrantis 28
odoris; thyrsos ferulae similis, ex quo profluit sucus, qui dicitur
opoponax, croceus et pinguis, odore gravis et amarissimus.
Galbanum. Dicta mons Cretae, ex quo dictamnium herba no- 29
men accepit, propter quam apud Vergilium (Aen. 4, 73) cerva
vulnerata saltus peragrat Dictaeos. Tanta enim potentiae est
ut ferrum a corpore expellat, sagittas excutiat; unde et eius
pabulo ferae percussae sagittas a corpore inhaerentes eiciunt.

1 siquis K in Gr.] graeci (gre-) CDK 2 circa om. KU (non C)
ellebore K (non CU) quondam TU: quodam K (non C) gignit D
4 varatrum D motum K: mutam D mentam T 5 reducet D
autem om. T 6 proventum D 7 cel. ut K illic D 8 tox.]
tosca F: tusca DE¹: tusca lingua (-am) KNP (non CTU) eo] co
KP¹: go N: om. T: ex hec UV (non CEF) arboreis K 9 cam-
briam KNP (non CEFUV) Euforvium D 11 superiecta D
12 sed om. K plurime K Laser KT 13 oscopagi K:
oscupagi D cantes D fubius T 14 dictus] dicitur T
laser quem ma. K 15 derivatae D hoc est a T 16 cirina-
dicum K quoniam] quod K 17 Aloes h. K: Aloen h. D: Aloen
erbam T Panacis K flagrantis D 19 opopanax codd.
(-nascis D) op. di. D amarissimi K: -mis D 20 Galb.
sucus ferule T 22 peragrat T dictamos K: dictamnios T: dictam
mons D tanta KD ante corr. potentia K 24 papulo D a om. T

Hanc quidam Latinorum puleium Martis dicunt, propter belli
 30 tela excutienda. Mandragora dicta quod habeat mala suaveo-
 lentia, in magnitudinem mali Matiani: unde et eam Latini
 malum terrae vocant. Hanc poetae ἀνθρωπόμορφον appellant,
 quod habeat radicem formam hominis simulantem. Cuius cor- 5
 tex vino mista ad bibendum datur, quorum corpus propter
 curam secandum est, ut soporati dolorem non sentiant. Huius
 species duae: femina, foliis lactucae similibus, mala generans
 in similitudinem prunarum; masculus vero foliis betae simili-
 31 bus. Papaver herba somnifera; de qua Vergilius (Georg. 1, 78): 10

Lethaeo perfusa papavera somno:

soporem enim languentibus facit. Eius alia est usualis, alia
 32 agrestis, ex qua fluit sucus quem opion appellat. Colocynthis
 cucurbita agrestis et vehementer amara, quae similiter ut
 cucurbita per terram flagella tendit. Dicta autem colocynthis 15
 33 quod sit fructu rotundo atque foliis ut cucumis usualis. Centau-
 ream Graeci vocant quoniam a Chirone Centauro fertur reperta.
 Eadem et λιμνήσιος, quia locis humectis nascitur. Eadem et
 34 fel terrae propter amaritudinem. Glycyrriza Graece ex eo dicta
 quod dulcem radicem habeat; γλυκὴν enim Graece dulce dicunt. 20
 35 Eadem ἄδιψος, quia sitientibus sitim sedat. Dracontea vocata,
 quod hasta eius varia sit in modum colubri, similitudinemque
 36 draconis imitetur, vel quod eam herbam vipera timeat. Cheli-
 donia ideo dicitur vel quod adventu hirundinum videtur erum-
 pere, vel quod pullis hirundinum si oculi auferantur, matres 25
 37 eorum illis ex hac herba mederi dicantur. Heliotropium nomen

1 poleium <i>codd.</i>	2 telae excutiendam <i>D</i>	dicta <i>om.</i> <i>D</i> ¹	sua
violentia <i>DT</i>	3 magnitudine <i>D</i>	madiani <i>K</i>	4 antropomorseus <i>D</i>
6 vi. missa <i>DT</i>	8 foliae lact. <i>K</i>	9 similitudine <i>D</i>	maculus <i>T</i>
ante <i>corr.</i>	similes <i>D</i> ante <i>corr.</i>	12 facit <i>DK</i> : prestat <i>T</i>	eius <i>om.</i> <i>K</i>
usualis <i>D</i>	13 oppinion <i>D</i>	Coloquintis <i>codd.</i>	15 coloquintida <i>codd.</i>
(fort. recte, cum dictam)	16 ut] in <i>D</i>	Centauriam <i>K</i> : Centariam <i>D</i>	
17 grece <i>D</i>	vo.] voci vocant <i>T</i>	Chi.] cerene <i>D</i> : cinere <i>KT</i>	
repperte <i>T</i>	18 eandem et limsios <i>T</i>	20 greci <i>T</i>	dulcem <i>D</i>
dicitur <i>K</i>	21 sed*at <i>T</i>	22 similitudine qua dr. emittitur <i>D</i>	
23 viperam <i>T</i>	Celedonia <i>T</i> : Celi- <i>DK</i>	24 dic. quod <i>K</i>	25 pullus
<i>T</i> : pulsus <i>D</i>	oculis <i>T</i>	mater <i>K</i>	26 medere <i>D</i>
Eliotropum <i>T</i> : Eleotropium <i>D</i>			dicatur <i>K</i>

accepit primo quod aestivo solstitio floreat, vel quod solis
 motibus folia circumacta convertat. Vnde et a Latinis solse-
 quia nuncupatur. Nam et sole oriente flores suos aperit, idem
 se recludit cum sol occubuerit. Ipsa est quam Latini intubum
 5 silvaticum vocant. Haec et verrucaria, [eo] quod extinguat
 verrucas ex aqua pota, vel in cataplasmate posita abstergat.
 Pentaphyllon a numero foliorum dicta; unde et eam Latini 38
 quinquefolium vocant; herba adeo munda ut purificationi et
 templis adhiberi a gentibus solita esset. Hyssopum herba 39
 10 purgandis pulmonibus apta. Vnde et in Veteri Testamento
 per hyssopi fasciculos aspergebantur agni sanguine, qui mundari
 volebat. Nascitur in petris haerens saxo radicibus. Reubar- 40
 barum sive reuponticum, illud quod trans Danubium in solo
 barbarico, istud quod circa Pontum colligitur, nominatum. Reu
 15 autem dictum quod sit radix, quasi radix barbara, quasi radix
 Pontica. Hyoscyamos a Graecis dicta, a Latinis herba cali- 41
 cularis, quod caliculi eius in figuram cantarorum nascentur, ut
 est mali Punici, quorum ora serrata sunt, habentes intrinsecus
 semina papaveris similia. Haec herba et insana vocatur, quia
 20 usus eius periculosus est: denique si bibatur vel edatur, insaniam
 facit vel somni imaginem turbidam. Hanc vulgus milimindrum
 dicit, propter quod alienationem mentis inducit. Saxifraga 42
 vocata quod semen eius petras in vesica frangat atque con-
 minuat. Gentiana nomen sumpsit, ut medici memorant, ab
 25 inventore, radicibus aristolochiae similibus. Nascitur sub Alpi-

1 solst. om. T	vel om. T	2 solisequia codd.	3 suas D
aperiat T	4 claudet K	quem D	5 hac T
eo om. DK	6 qua D	pota DK (etiam T ante corr.?): potata	erucaria D
T ex corr.	8 purificationem D	9 solida D	esse T: essent D
ante corr.	Isopum DT: Isopus K	10 pulminibus D	11 isopi
codd. (ex sopi D)	fasciculum D	aspergebatur T	sa.
ag. K	12 pascitur T	haer.] arenis T	Reubarboro T
13 ruponticum T	15 quasi ra. (prius) om. T	16 Iosquamos T:	
Iusquiamus K: Ios quiamos D	a Gr.] grece K	a om. T	
17 caliculae in f. K	nascuntur K	19 similia T	21 somnii K
turpidam D: torpidam KT	22 mentis om. T	23 semen eius T:	
semine suo K	24 ut om. T	25 aristolacie T: aristociae K: aristo-	
latia D	sub] in K		

- bus atque Galatia Asiae. Satureia calida et prope ignita. Vnde illi [et] nomen inditum credunt, quod pronos facit in Venerem.
- 43 Satyrion dicta a Satyris propter incendium libidinis, quam vulgus stincum vocant; Venerem enim suscitatur. Idem et orchis, quod radix eius in modum testiculorum sit, quos Graeci ὄρχις vocant. Idem et leporina, propter quod caulem mollem
- 44 emittat. Vrtica ex eo vocata quod tactus eius corpus adurat. Est enim igneae omnino naturae et tactu perurit, unde et
- 45 pruriginem facit. Artemisia herba Dianae a gentibus consecrata est, unde et nuncupata; Graece enim Diana Ἀρτεμὶς dicitur.
- 46 Chamaemelos Graece dicta quod mali Matiani odorem habeat
- 47 sitque brevis terraeque vicina. Chamaedrys a Graecis appellata quod sit brevis et per terram strata et minuta foliis parvissimis.
- 48 Paeon quidam medicus fuit, a quo Paeonia herba perhibetur inventa, ut Homerus dicit. Hanc quidam glycysiden vocant, quod dulcis saporis sit, vel pentorobinam a numero granorum; vel, ut alii, dactylos a digitorum similitudine. Nascitur in silvis.
- 49 Buglossos a Graecis dicta eo quod folia asperrima ad modum linguae bovis habeat. Quae mirum in modum ob sapientiam nutriendam vino infundenda a veteribus memoratur. Convivii quoque hilaritatem praebere fertur: pro olere etiam sumitur.
- 50 Arnoglossos, id est agni lingua, quae a Romanis plantago dicitur, quod planta eius cito adhaereat terrae. Hanc multi pro olere
- 51 vescuntur. Herpyllus, quae apud nos serpillus vocatur, pro eo

1 a. in galatiae As. K Saturegia D prope] non K 2 il.
nom. D¹K quod] quia K faciat T 3 Satiron T¹: Satirios K¹
quam] quod K 4 stincum codd. (etiam Mon.¹): -gum Arev. 5 quod
Gr. D 6 leporinam D 7 emittat D¹ 8 ignite D nat. ac
tac. K 9 Artemisia KT diana T gen. dicta (expunct.)
cons. T 10 diane T 11 Camimelos T: Cammimelus K: Camime-
lus D madiani K: maciani D 12 sicque D vicinia T
Camidrios DT: Camitrios K 14 Pion D 15 gly.] glesidem codd.
16 pontorubinam D: pentorobon edd. 17 velud al. D: vel
(ex corr.) ut al. T dactilos codd.: dactylosam dett.: fort. dactylou
18 Boglossos T: Boclosos K: Boglosus D 19 lingua T habeat
om. K 21 per olera K: pro olera DT (et Isid.?) 22 Arnoglossus DK
plantago D 23 pro olera codd. (et Isid.?): per olera dett. 24 Erpillus
DT: Erpillus K serpillus T ante corr.

quod radices ipsius longe serpant. Eadem et matris animula,
 propter quod menstrua moveat. Aristolochia dicitur quod 52
 mulieribus fetis optima sit. Nam supersessa post partum
 matricem beneficio vaporis expurgat. Huius herbae genera
 5 sunt duo; quarum una aristolochia rotunda dicitur, propter
 quod rotundam radicem habeat; altera aristolochia longa, quia
 radicem longam habet cum ramis et foliis longioribus; quam
 etiam et dactylitin vocant, quod sit radice robore digitali et
 longa. Erigeron a Graecis dicitur, quod vere primo senescat: 53
 10 unde et eam Latini senicionem vocant. Nascitur per macerias.
 Psyllios dicta quod semen simile pulicis habeat: unde et eam 54
 Latini herbam pulicarem vocant. Hierobotane ideo a Graecis 55
 hoc nomen accepit quod remediis ac ligamentis hominum et
 purificationibus sacerdotum a gentibus apta probaretur. Vnde
 15 et eam pontifices sagmen appellabant, quasi sancimen; haec et
 verbenā, quia pura. Paliurus, herba asperrima et spinosa. 56
 Struthios, quam quidam herbam lanariam vocant, eo quod
 plerique lanam ex ea lavent. Nascitur [in] locis cultis. [Splenos
 dicta quod splenem auferat.] Cimicia, propter similitudinem 57
 20 cimicis dicta: unde et eam Greci κόριον vocaverunt. Nascitur
 in locis asperis atque cultis. Marrubium, quem Graeci πράσιον 58
 dicunt, vocatum propter amaritudinem. Nascitur in campis.
 Puleium [apud Indos pipere pretiosius est]. Absinthium Grae- 59, 60
 cum nomen. Cuius probabilius est quod in Ponti regione

1 serpant *D* animola *DT* 2 Aristolochia *DK*: Aristolacia *T* (*itidem*
infra) 3 superesa *Schwarz* post *om. DK* partuum *D* 5 quarum]
 qua *T* aristolacia *ro. D* 8 dactylitin *T*: dactilin *K*: tactilitin *D*
 sit *om. T* digitali *om. D*¹ 9 Erigo *T*: Ericonoon *K*: Erigonon *D*
 quo *D* 10 materias *DT*: materia *K* 11 Psillios *T*: Psillius *DK*
 12 Gerobotane *KT*: Gerapotane *D* (*pro* Hiera botane) 13 lig.]
 legationibus *Arev.* 15 qu. sacinem *T*: qu. sancimen *D* et *om. T*
 16 berbene *T*: verbana *D* Palliurus *DT* (*non U*) 17 Struthios
TM: Stuthios *K*: Strucios *ex* -cinos *U*: Strucius *D* 18 labant *T*
 in *om. DK* Splenos . . . auf. *secl. edd.* (*cf. § 87 infra*)
 20 grece *D* corion *T*: corionem *KD* (*ex ori*-) 21 incultis *dett.*
 grece *D* prasium *DK*: prasinum *T* 22 dicunt *ex d**cant *D*
 vocatur *T* 23 Poleium *KT*: Polegium (*ex* -ginum *ut vid.*) *D*
 apud . . . est *hab. TU*: *om. CDK* Absinthium *KT*: ab-
 sincium *D* 24 est *om. K* (*non U*): genus est *Pseudoapul. herb.* 109

- 61 nascitur ; unde et absinthium Ponticum nominatur. Symphytos
Graece dictus eo quod tantam in radice virtutem habeat ut
62 frusta carnis adsparsa in caccabo coagulet. Polypodion herba
cuius radix hirta atque crinita, ut est polypus ; ex quo deri-
vatum est ut polypodion diceretur. Nascitur in teneris petrarum 5
63 terris, sive quercis vicinis. Polios a Graecis ; a Latinis omni-
morbia, quod multis morbis subveniat. Nascitur in montibus
64 et duris locis. Scammonia, quam Latini acridium vocant, herba
suci plena, quod colligitur sub cavata radice : denique terram
rotunda cavitate fodiunt, tum suppositis aut cochleis aut nucis 10
foliis excipitur sucus atque siccatus aufertur. Venit autem
saepius probabilius ex Mysia Asiae : huic contraria atque falsa
65 ex Syria vel Iudaea. Daucos, foliis feniculi similis thyrso
bipalmis. Citocacia vocata quod ventrem cito depurgat ; quam
66 vulgus corrumpit citocociam vocant. Lappa dicta quod habeat 15
67 caulem ingentem per terram dispositam. Haec herba a Graecis
φιλάνθρωπος vocatur, quod vestibis hominum inhaereat ob
asperitatem sui. Nascitur iuxta muros. Capillum Veneris
vocatam sive quod elapsos post alopeciam capillos recreat, vel
quod capillorum fluores coercescit, vel quod sit virgulis nigris 20
lenibus cum splendore quasi capilli. Nascitur in aquosis locis.
68 Rubia dicta quod radix eius sit rubra ; unde et colorare lanas
69 perhibetur. Anchusa, cuius radix contrita digitos inficit : est
enim colore sanguineo, unde etiam pictoribus ad purpuram
70 efficiendam usui est. Chamaeleon, quae Latine viscarago 25
vocatur eo quod viscum gignat ; in quo haerent aves, quae pro-

1 absintium *D* : absentium *KT* Semputus *K* : Simpatus *DTU* 2 tan-
tum *DK* 3 frustra *codd.* carnes *K* : carnibus *T* caccavo *K* : coccabo *T*
6 terrae (-re) *KM* quercus *DTU* : que *KM* (*pro aquae* ?) 8 Sca-
monia *DK* : Scamunia *T* agridion *K* : agridium *D* 9 quod *DT* :
quae *K* terra *K* 10 rotundam *DT* tam *D* : tunc *K* conchulis
(conchis) *Schwarz* 11 siccatur auferetur *D* venit *K* : veniat *D*
12 probabilis *D* Asiae *om.* *T* contrarius a. falsus *DT*
13 Daucus *DK* feniculis *K* tirso b. *KT* : tirsobipalmis *D*
14 Citocacium *K* : Citocacia *D* 15 viticociam *K* *Fort.* Citococia
(*vel -ium*) . . . citocociam 19 delapsos *T* : elapsus *D* alapotiam
(*ex *lap.*) *D* 22 Rubea *K* 23 Ancusa *codd.* 25 usus *DK*
Cameleon *codd.* quam *D* viscarago *T* : vascaro *K* : vascarogo *D*

pria voluntate descendunt ad escam. Cicuta, propter quod in 71
 thyrso geniculato nodos habeat occultos, ut canna ; sicut dicitur
 fossa caeca, quae occulta est. Haec potui data interficit : hanc
 in carcere Socrates bibit et expiravit. Persius (4, 2) :

5 Dicere, sorbitio tollit quem dira cicutae.

Haec dum hominibus venenum sit, capellas efficit pingues.
 Trifolion, quam Graeci *τρίφυλλον* vocant, quod sit foliis trinis 72
 per singulas adunationes. Phlomos, quam Latini herbam 73
 lucernarem vocant, ab eo quod ad lychnia facit. Eadem et
 10 lucubros, quod lucem praebeat umbris. Pyrethron Graece dicta 74
 quod habeat radicem incendiosam atque coacervantem. Althaea 75
 malva agrestis, sive malvaviscus ; sed althaea, quod in altum
 surgit, viscus, quia glutinosa est. Origanum, quod Latine colena 76
 interpretatur, propter quod infusum coloret vinum. Titimallum 77
 15 vocabulum sumpsit, quod comam foliorum ad radium solis cir-
 cumacta convertat. Nam Graeci solem *τιτᾶνα* vocant, *μαλλὸν*
 comam ; ex quo confectum est ut titimallum diceretur. Huius
 species septem diversis in locis nascentes. Strychnos, quae 78
 Latine herba salutaris vocatur, propter quod dolorem capitis et
 20 stomachi incendium mitigat. Idem et uva lupina, propter
 semen eius uvae simile. Polygonos, quam Latini herbam 79
 sanguinariam vocant, quod missa in naribus sanguinem moveat.
 Ambrosia, quam Latini apium silvaticum vocant. De qua 80
 Vergilius (Aen. 1, 403) :

25 Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
 spiravere.

1 discindunt <i>K</i>	2 geniculatur <i>D</i>	3 haec potui . . . expiravit <i>om.</i>
<i>KN</i> (non <i>CEF</i>)	4 Persius] perpensus <i>D</i>	5 tulit <i>D</i> quem]
quoniam <i>K</i>	cicuta <i>KT</i>	6 homibus <i>D</i> : in omnibus <i>T</i> capillas <i>D</i>
7 quem <i>T</i>	grece <i>D</i>	vocant <i>ex</i> -cat <i>D</i>
adnotationes <i>D</i>	Flomos <i>DK</i> : Flosmos <i>T</i>	8 adnotationes <i>K</i> :
ad <i>om.</i> <i>D</i> ¹	licinia <i>codd.</i>	9 lucernalem <i>D</i>
	faciat <i>D</i>	10 Pireteron <i>D</i>
11 Altea <i>codd.</i>	12 s. eviscus <i>D</i> : s. alba viscus (<i>pro</i> hibiscus?) <i>K</i>	
altea <i>codd.</i>	13 eviscus <i>codd.</i> : et viscus <i>dett.</i>	glatinosa <i>D</i>
Origano <i>DT</i>	concla <i>K</i>	14 infusa <i>D</i>
16 titan (-am <i>D ex corr.</i>) vo. mallonem co. <i>codd.</i>		18 div. lo. <i>T</i>
Strignos <i>codd.</i>	21 simile <i>dett.</i> : similibus <i>DT</i> : simillimum <i>K</i>	
Poligonos <i>T</i> : Policonos <i>K</i> : Pilogonus <i>D</i>	23 ambrosiaeque comme	
devinum <i>D</i>	26 adspiravere <i>DT</i>	

- Apiago, quod flores eius apes maxime appetunt. Portulaca
81 Rosmarinum, quam Latini ab effectu herbam salutarem vocant :
folia feniculi similia atque aspera et rotatim terrae prostrata.
82 Colocasia [nomen herbae]. Menta agrestis, quam Graeci *καλα-
μίνθην*, nostri vulgo nepetam vocaverunt, maioris virtutis et 5
83 vehemens in calore. Genicularis herba substernitur ob scorpio-
num vim repellendam. Gladiolus, quod sit foliis gladii simili-
84 bus, thyrsu cubitali, floribus purpureis. Verbascum. Agaricum,
radix vitis albae. Calamites. Lappa [genus herbae]. Lappago.
Lapella. Beneola. Orcibeta. [Satyrion.] Myrobalanum. Aspho- 10
85 delus, quam Latini a colore albucium vocant. Scilla, quod
nocens sit ; de qua superstitio gentilium dicit quod, si integra
86 ad limen suspendatur, omnia mala fugat. Chamaepitys a
Graecis dicta quod terrae adhaereat et odorem pini habeat.
Hanc Latini cucurbitularem vocant, quod ex parte odorem 15
cucurbitae referat. Staphysagria nascitur [in] locis amoenis.
87 Asplenos dicta quod splenem auferat ; sive scolopendrios, eo
quod folia ipsius scolopendro animali sint similia. Nascitur in
88 humidis petris. Volvus appellatus quod sit radix eius volubilis
et rotunda. Stoechas in insulis Stoechadibus nascitur ; unde 20
89 et nuncupatur. Cyclaminos Graece dicta a quodam qui Cyclos
vocatus est, qui primus virtutes huius herbae invenit ; sive quod

1 Apiaco *DK* : -con *edd.* flos ei. apex *T* Porcilaca *codd.*
3 feniculis *K* fort. simili notatim *D* 4 nomen erbe *T* : om. *DK*
καλ.] calamitin codd. 5 nepitam *K* 6 ob *om. K* (non *C*)
7 quod fol. sim. glad. *K* 8 Verb. post albae *K* 9 genus erbe *T* :
om. DK 10 Lappella *D* Veneola *DT* : *om. K* Satirion *T* :
om. DK Asfodillos *T* : Asfolidum *K* : Asfodilos *D* 11 Scella
(ex Scilla ut vid.) *T* 13 Camipetos *T* : Camipedos *K* : Cammipetus *D*
14 et od. pi. ha. *om. T* 16 Stafisagria *D* : Istafisagria *T* : Stafi-
sacria *K* in hab. *T* : *om. DK* aminis *D* 17 Asp. . . auf.
post similia *KN* (non *EF*) (cf. ad § 56 supra) Splenos *FKT* :
Splenus *DE* : plenus *N* scolopendrios *codd.* 18 colopendro *T* :
scolopendo *K* : scoloprendo *D*² : scoprendo *D*¹ sim. item (idem *N*)
et sp. dic., etc. *KN* 19 Vol., i.e. Bulbus volubilis]
mobilis *D* 20 rotundus *codd.* Stoechas *D* : Istoechas *T* : Stoetas *K*
stoeacadibus *D* : istoecadibus *T* : stocadis *K* inde *K* 21 Cicla-
minos *codd.* (-nus *D*) ciclos *codd.* 22 h. he. vir. *D* virtutis *K* :
-tem *DT*

habeat radicem rotundam : Graeci enim κύκλον rotundum vocant.
 Cuius radix aut sucus, si vino fuerit admixtus, ebrios facit.
 Nascitur in locis silvosis et agris. Ἀμπελος λευκή, sive bryonia, 90
 quam Latini vitem albam vocant, vel a qualitate coloris vel
 5 quod eius radix contrita et corpori infricata teneriorem et candi- 90
 diorem cutem reddat. Nam et sucus bacarum eius lac uberibus
 siccis reddit. Ἀμπελος μέλαινα, id est vitis nigra, eademque 91
 labrusca : folia hederæ similia ; in omnibus maior quam vitis
 alba : bacas similiter habens, quæ in maturitate nigrescunt,
 10 unde et vocabulum sumpsit. Viticella herba a Latinis appellata 92
 quod sicut vitis quidquid proximum habuerit, adprehendat
 corymbis, quos anulos appellamus. Bupthalmos florem habet 93
 croceum, oculo similem ; unde et a Graecis nomen accepit.
 Est autem caule molle, foliis coriandri similibus. Nascitur iuxta
 15 muros civitatum. Phlomos, quam Latini verbascum vocant ; 94
 quarum altera est masculus, albidioribus foliis atque angustiori-
 bus, altera femina, foliis latioribus atque nigris. Ferula vocata 95
 a medulla : nam illam Varro tradit esse ferulæ medullam, quam
 ἀσφόδελον Graeci vocant. Nonnulli a feriendo ferulam dicunt.
 20 Ad hanc enim pueri et puellæ vapulare solent : huius sucus
 galbanum est. Papyrus dictum quod igni et cereis est aptum ; 96
 πῦρ enim Graeci ignem dicunt. Iuncus [eo quod iunctis radi-
 cibus haereat]. Scirpus, quo segetes teguntur, sine nodo ; de 97
 qua Ennius (Sat. 70) :

25 Quaerunt in scirpo, quod soliti dicere, nodum.

1 grece D enim om K κυ.] ciclum K : cicla DT 2 aut]
 vel K 3 brionia DK : -e T 5 et corp. inf. om. T corpori ex
 corporibus K infrigata E (non CF) : infasciatam N : fuscata K 6 lac
 om. K 8 fort. simili 9 bacus D : ac T nigra sunt D : nigra
 est K 11 quidq.] siquid K 12 appellant K Bultalmon KT :
 Bultalmon D 13 crocem D vocolo D inde K 15 Flomos
 DK : Flosmos T quem T 16 alb. floribus foliis atque T 18 me-
 dullo DT illum DT varo T 19 apodelon codd. (cf. x. 85)
 grece D 20 ad om. T vapulari D 21 est] vocant T Papium
 D : Papium K : Pium T quod et ceres D 22 eo . . . haer. hab.
 T : om. DK 23 sc. a quo D segetes T : segites D : gentes K :
 tegetes Arev. teguntur codd. : texuntur Arev. sinodo D¹
 25 querent KMNP (non CEFU Mon.) in om. U solet KM :
 solent NP (non CEFU Mon.)

Et in proverbio: 'Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum
98 quaerit.' Fucus genus herbae est de qua tinguatur vestis, dicta
quia mentitur alienum colorem. Vnde et Vergilius (Ecl. 4, 42):

Discet mentiri lana colores.

99 Alga nascitur in aquis, segetis similis. Ita denique nomen 5
sumpsit ab algore aquae; vel quod alliget pedes, quia crassa
100 est, foliis aquam ex parte superantibus. Ulva et typhus herbae
[quae] circa fontes et paludes stagnisque nascuntur. Ex
quibus ulva, id est alga mollis et quodammodo fungus, dicta
101 ab uligine. Typhus vero, quae se ab aqua inflat. Vnde etiam 10
ambitosorum et sibi placentum hominum tumor typhus dicitur.
102 Carex herba acuta et durissima, sparto similis. De qua
Vergilius (Georg. 3, 231):

Et carice pastus acuta.

103 Spartus frutex virgosus sine foliis, ab asperitate vocatus. Vo- 15
104 lumina enim funium, quae ex eo fiunt, aspera sunt. Gramen
a situ potius dictum, quod plurimis agrorum sit: unde et eum
Graeci ἄγρωστιν vocaverunt. Licet omnis herba gramen vo-
cetur, ab eo quod germinetur; sicut robur omnis ligni cutis
105 et species, ab eo quod sit firmissima. Filix a singularitate 20
folii dicta. Denique ex una virgula altitudine cubitali una
scissa folia gignitur, res implicata velut pinna. Avena. Lolium.
106 Zizania, quam poetae semper infelix lolium dicunt, quod sit
107 inutile et infecundum. Faenum dictum quod eo flamma
nutritur; φῶς enim flamma est. Manipulum dicimus fascem 25
faeni: et dictum manipulum quod manum inpleat.

1 proverbialia DE¹ ut vid. (non CPU) et. in . . . quaerit om. K (non NP)
2 Fugus DK 3 menti*atur T 4 dicit codd. - mentire DT
coloris DK 5 Alca K segetis similis NT: stantibus DK (varia lectio in archetypo?)
7 Ulva D tipus T: tibur K: tipus ex tibus D
8 quae om. DK et in pal. DK 9 ulva D quod admodo D
10 Tiphus K: Tiphus DT 11 ambiciosum D et om. K tiplius
K: tipus DT 12 Carix DT 17 plurimus D: plurimum K 18 ἄγρ.]
agrestem codd. 20 Felix KMU 21 foliis T una . . . gign.
om. T (non U) unum scissum folium KM 22 pinna] primam
M: penna D Avena erba seminalis segetis similis. Vergilius.
Vrit enim livi (sic) campum seges urit avene. ponitur et pro calamo
alicotiens. Lolium erba amarissimissimi (sic) seminis T (non U) 23 qua
po. K 24 Fenum DT 26 feni DT manu K

DE OLERIBVS. Hortus nominatus quod semper ibi aliquid X
oriatur. Nam cum alia terra semel in anno aliquid creet,
hortus numquam sine fructu est. Olus ab alendo dictum, eo 2
quod primum homines oleribus alerentur, antequam fruges et
5 carnes ederent. Tantum enim pomis arborum et oleribus
alebantur, sicut animalia herbis. Caulis est generaliter herba- 3
rum vel olerum medius frutex; qui vulgo thyrsus dicitur, quod
a terra sursum conscendat; ex quo derivatum est ut specialiter
quoddam genus olerum caulis diceretur, quia thyrsus ipsius
10 amplius ceteris oleribus coalescit, id est crescit. Est autem
generale nomen; omnis enim frutex caulis [dicitur]. Cyma 4
dicitur quasi coma: est enim summitas olerum vel arborum,
in qua vegens virtus naturalis est. Malva ex parte Graeco 5
vocabulo appellatur ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, eo quod molliendi
15 alvum solvendique naturam habeat. Cuius sucus, si quis
se oleo mixto perunxerit, ab apibus negatur feriri. Folia eius
ex oleo trita et inposita scorpionibus creduntur afferre torpo-
rem. Pastinaca vocata quod eius radix praecipuus pastus sit 6
hominis: est enim odoratu iucunda, cibo delectabilis. Rapa 7
20 dicta a rapiendo, id est comprehendendo. Est autem radice
amplior napo, sapore dulcior, et folia tenui. Napus a simili- 8
tudine rapae vocatus, nisi quod foliis latior et radice gustu
subacrior est. Nominis autem adfinitas in utrisque inde pene
communis, quia utrumque semen in alterum vicissim mutatur.
25 Nam rapa in alio solo, ut Aemilianus ait (8, 2), per biennium mu-
tatur in napum; alio vero napus transit in rapam. Napocaulis 9
ex duobus oleribus compositum nomen habet, quia dum sit sapore

1 aliquid K	2 oritur D	cum om, DK	creat K	3 nuquam D
4 et] ac K	6 Caulex D	7 tirsos D	9 calix di. D ¹	10 amplius
om, D	id est cr. om. T	autem] enim K		11 generalis D
frutix caulix D	dicitur hab. KM: om. DTU			Cima codd.
13 Malba T	15 alveum T: album K ¹	suco dett.		siquis se
om. T	16 superuncxerit K	ferire K: feri T (i. e. ferri?)		
17 adferre K: auferre T	19 est en.] et est K	20 id est comp.		
om. T	conpraehendo D	radicum K	21 ampliora napo ac sap. D	
22 folio K	radiculis K	gust. sub. est om. T	23 adfinitur D	
24 utrisque D	25 mutantur in napo D			

- napo similis, non in radice, sed in thyrsos conscendit, ut caulis.
- 10 Sinapis appellatur, quod foliis sit similis naps. Raphanum Graeci, nos radicem vocamus eo quod totus deorsum nititur, dum reliqua olera in summa magis prosiliant: cuius semine macerato quisquis suas manus infecerit, serpentes inpune 5 tractabit. Siquidem ex ipsius radice etiam ebur albescat. In cibo quoque venenis obsistit. Nam contra venena radices, nuces, lupini, citrum, apium prosunt; sed contra futurum, non contra acceptum venenum. Vnde et apud veteres ante alias
- 11 epulas haec solebant mensis adponere. Lactuca dicta est 10 quod abundantia lactis exuberet, seu quia lacte nutrientes feminas inplet. Haec et in viris Veneris usum coercet. Lactuca agrestis est quam serrariam nominamus, quod dorsum
- 12 eius in modum serrae est. Intubus Graecum nomen est: et intubus, quod sit intus tobus. Ceba vocatur, quia non aliud 15 est nisi tantum caput. Ascalonia nuncupata ex una urbium Palaestinae quae Ascalon dicitur, unde prius advecta est.
- 14 Alium dictum quod oleat. Vlpicum appellatum quod alii odorem habeat. Phaselos vocari aiunt a Phaselo insula Grae-
- 15 ciae, ubi non procul mons Olympus est. Porrum, cuius duo 20 genera, capitatus et sectilis; sectilis parvus, capitatus maior. Beta apud nos oleris genus; apud Graecos littera. Blitum
- 16 genus oleris, saporis evanidi, quasi vilis beta. Cucumeres, quod sint interdum amari; qui dulces nasci perhibentur, si lacte mellito eorum semen infundatur. Cucurbita. Apoperes. 25 Sane pepo, melipepo, ocimum Graeca nomina sunt, et origo

1 tirsum D	2 sit] sinapis D	Rafanum codd.	3 grece D
4 seminem arcerato D	5 quisque T	6 etiam ut ebur albiscat (ex alli-) K	
ven. huius rad. T	7 veneni subsistit T: venenis subsistit D: veneri subs. K	8 cedrum K	sed contra ... venenum om. T
9 et om. K	10 Lac. ... inplet post § 12 in K	11 quodquod K	
exuperet K	12 inplet T	haec ... coercet om. K	haec om. T
13 est om. D	sarrariam codd.	dorsus T ¹ ut vid. D: tirsum K (i.e. thyrsus)	14 et int. om. K
15 tofus D: tostus K	17 prius DT: primum K	18 Olpicum K	
19 Faselos K: Faselus DT	faselo D: foselo K: fesolo T		
21 sectili parbus T	22 Bet K	Pletum K	23 Cucumeris K:
Cocumeres DT	24 sint ex sunt D	si ... inf. om. D	25 in-
funditur T	Cocurbita K		

eorum Latinis incerta. Olus molle. Atriplex. Brassica. Olisatrum. Nasturcium sapor appellavit, quod acrimonia sui nasum 17 torqueat. Fungi, quod aridi ignem acceptum concipiant; φῶς 18 enim ignis est; unde et esca vulgo dicitur, quod sit fomes 5 ignis et nutrimentum. Alii dicunt fungos vocatos quod sint ex eorum genere quidam interemptorii; unde et defuncti. Tuberum tumor terrae prodit; eaque causa nomen illi dedit. 19 Volvi appellati quod sint volubiles et rotundi. Asparagus, quod spinosa et aspera sit frutex eius, ex qua gignitur. Cap- 20 paris a Graecis nomen sumpsisse videtur, quod habeat in summitatibus rotunda seminum capitula. Armoracia, hoc est lapsana. Lapistrus. Lapathia: haec in cibo sumpta stomachum confortat, Venerem reprimat. Carduus. Eruca, quasi uruca, 21 quod ignitae sit virtutis et in cibo saepe sumpta Veneris 15 incendium moveat. Huius species duae, quarum altera usualis, altera agrestis, acrioris virtutis; utraque tamen Veneris commovent usum.

DE ODORATIS OLERIBVS. Apium dictum quod eo apex, id XI est caput, antiquorum triumphantium coronabatur. Hercules 20 autem hanc herbam primus capiti circumtulit: nam nunc populum capite praeferebat, nunc oleastrum, nunc apium. Cuius radices efficaciter pugnant contra insidias venenorum. Eius generis sunt petroselinon, hipposelinon et oleoselinon. Petroselinon vocatum quod sit similis apio et nascatur in petris 2 montibusque praeruptis. Quod nos petrapium dicere possumus;

1 Olos mollea T Brassica id est acanti id est viti balba. Olisatrum genus erbale latine T (non U) Olisandum K: Oliastrum U 3 agridi D 4 esca] cessa KN: cesda D 5 fungos T 7 prodite a qua T 8 Volvi... rotundi om. K (cf. ix. 88 supra) Vulvi T Sparagus T: Asparacus K 11 Arboracea D hoc] hec K 12 labsana T: laprana D lapatia D: Lapacia K: Lappatia T: Lapathum edd. 13 Cardus est erbe spinose T eruga D ante corr. qu. eruca D 15 alter us. alter agr. T 16 acrioribus T 17 comm. in usum T: commovens u. D 18 eo om. D 21 preferebant T 23 eius quae eius gen. D petrosilenon codd. (-lin- D) ipposilenon K: yposilenon T: inopile non D et oleosilenon DK: coleosilenon T 24 Petrosilenon codd. sit om. D¹ appio (ex -ium) nasc. K 25 nos om. D petrapium K

σέλινον enim Graece apium dicitur. Sed est summum ac probabile Macedonicum, gustu suave et odore aromatico. 3 Hipposelinon dictum quod sit durum et austerum. Oleose- 4 linon, quod mollius folio et caule tenerum. Feniculum Latini vocant quod eius thyrsi seu radices sucus acuat visum: cuius 5 virtus traditur ut serpentes annuam senectutem eius gustu de- 6 ponant. Hoc olus Graeci μάραθρον vocant. Ligusticum a re- gione nomen accepit. Nascitur enim plurimum in Liguria, 6 odore aromatico et gustu acri. *Ανησον Graeci dicunt sive, ut Latini, anesum, herba omnibus cognita, acerrime fervens, 10 7 mictualis. Anethum. Cyminum. Coriandrum ex Graeco nomine sumptum, quod illi κόριον vocant. Cuius semen in dulce vino datum proniores reddit in Venerem; si supra modum dederis, amentiam nutrit. Canos etiam ex coriandro 8 infici traditum est. Abrotanum. Caerefolium. Ruta dicta 15 quod sit ferventissima. Cuius altera agrestis atque virtute acrior; sed utraque ferventissimae conprobantur. Hanc vene- nis repugnare mustelae docent, quae dum cum serpente dimi- 9 caverint, cibo eius armantur. Salvia. Inula, quam rustici alam vocant, radice aromatica, odoris summi cum levi acrimonia. 20 Menta; huius genera sex.

1 σελ.] silenum (-lin- D) codd. sed om. K 3 Ipposilenon codd.
(Inpo- D) Oleosilenon DK: Oleumsilenon T 4 mollior codd.
5 eius] est K seu quod rad. K vis. oculis cu. D 6 annuas
senectute D deponat D 7 Legusticum T: Licusticum D
8 licoria D 9 acris T: agris DK dic. Gr. K: grece ut dic. D
10 latine T cognata K¹ 11 Amictualis (nov. lemm.) K
Anetum codd. An. erba ortulane odorifera, Cy. T Ciminum
K: Quiminum DT Cor. ergo no. est su. T: Cor. ex gr. nomen
su. D 12 corion T: corian DK 13 dulci K reddet KT
15 infici DT: fieri K Aprotanum T Cerefolium codd.
17 ferventissima K 18 cum om. D 19 Enulam K: inulam D
21 huius] hius D

LIBER XVIII

DE BELLO ET LVDIS

DE BELLIS. Primus bella intulit Ninus Assyriorum rex. ¹
 Ipse enim finibus suis nequaquam contentus, humanae socie-
 tatis foedus inrumpens exercitus ducere, aliena vastare, liberos
 populos aut trucidare aut subicere coepit, universamque Asiam
⁵ usque ad Libyae fines nova servitute perdomuit. Hinc iam
 studuit orbis in mutuo sanguine alterna crassare caede.
 Quattuor autem sunt genera bellorum: id est iustum, iniustum, ²
 civile, et plus quam civile. Iustum bellum est quod ex prae-
 dicto geritur de rebus repetitis aut propulsandorum hostium
¹⁰ causa. Iniustum bellum est quod de furore, non de legitima
 ratione initur. De quo in Republica Cicero dicit (3, 35):
 'Illa iniusta bella sunt quae sunt sine causa suscepta. Nam ³
 extra ulciscendi aut propulsandorum hostium causa bellum
 geri iustum nullum potest.' Et hoc idem Tullius parvis inter-
¹⁵ iectis subdidit: 'Nullum bellum iustum habetur nisi de-
 nuntiatum, nisi dictum, nisi de repetitis rebus.' Civile bellum
 est inter cives orta seditio et concitati tumultus, sicut inter
 Syllam et Marium, qui bellum civile invicem in una gente
 gesserunt. Plus quam civile bellum est ubi non solum cives ⁴
²⁰ certant, sed et cognati; quale actum est inter Caesarem et
 Pompeium, quando gener et socer invicem dimicaverunt.
 Siquidem in hac pugna frater cum fratre dimicavit, et pater
 adversus filium arma portavit. Lucanus (2, 151):

² contemptus <i>T</i> ¹ : contemptus <i>B</i> <i>BCK</i> ⁶ urbes <i>K</i> ⁷ autem <i>om. T</i> ⁹ repeditis <i>K</i> : petitis <i>C</i> ¹ <i>desunt in W</i> non leg. <i>C</i> <i>BCDETU</i> : Nec <i>KMNP</i> <i>pugnatorum KMNP</i> <i>idem BCDETU</i> : eandem <i>K</i> : andem <i>N</i> : eidem, <i>ut vid.</i> (<i>corr. eadem</i>) <i>P</i> <i>parvis BCTU</i> : paucis <i>KP</i> <i>(non DEPU)</i> repeditis <i>KP</i> ²⁰ cognatio <i>B</i> ¹	³ inr. et ex. <i>K</i> <i>crassari B</i> ² <i>C</i> ² : <i>grassari dett.</i> ⁸ est eo quod <i>B</i> ¹ ¹⁰ cau. <i>Ini. usque ad</i> postea mutata (§ 9) ¹² qui sunt <i>T</i> : <i>om. DE</i> ¹ ¹³ extra] ultra <i>M (non NP)</i> <i>causa DEKMPT</i> : causam <i>BCU</i> ¹⁵ denuntiatur <i>C</i> ¹⁷ sicut <i>Sy. KN (non U)</i>	⁵ iam] etiam <i>cedere B</i> ¹ ⁸ ex] in <i>K</i> ¹⁰ cau. <i>Ini. usque ad</i> postea mutata (§ 9) ¹² qui sunt <i>T</i> : <i>om. DE</i> ¹ ¹³ extra] ultra <i>M (non NP)</i> ¹⁴ hoc ¹⁶ indictum <i>dett.</i> ¹⁷ sicut <i>Sy. KN (non U)</i>
---	--	---

In fratrum ceciderunt praemia fratres.

Item (2, 150) :

Cui cervix caesa parentis
cederet.

- 5 Bella itaque dicuntur interna, externa, servilia, socialia, piratica. 5
Nam piratica bella sunt sparsa latronum per maria mioparoni-
bus levibus et fugacibus, non solum navibus commeatus, sed
etiam insulas provinciasque vastantibus. Quos primum Gnaeus
Pompeius post multam vastationem, quam terra marique diu
6 egerant, mira celeritate compressit ac superavit. Sicut autem 10
bellum vocatur quod contra hostes agitur, ita tumultus quod
civili seditione concitatur. Nam seditio est dissensio civium,
dicta quod seorsum alii ad alios eant. Alii aestimant dissen-
sionem animorum seditionem vocari, quam Graeci διάστασιν
7 vocant. Quo autem differat utrumque Cicero docet (Phil. 8, 3) : 15
'Potest enim,' inquit, 'esse bellum ut tumultus non sit.
Tumultus autem esse sine bello non potest. Quid est enim
aliud tumultus nisi perturbatio tanta ut maior timor oriatur?'
Vnde etiam dictus tumultus, quasi timor multus. 'Gravius
autem esse tumultum quam bellum ; nam in bello vacationes 20
8 valent, in tumultu non valent.' Differt autem bellum, pugna
et proelium. Nam bellum universum dicitur, ut Punicum.
Huius partes sunt pugnae, ut Cannensis, Thermensis. Rursus
in una pugna multa sunt proelia. Aliud enim in cornibus,
aliud in media, aliud in extrema acie geritur. Bellum igitur 25
9 est totum, pugna unius diei, proelium pars pugnae est. Bellum
antea duellum vocatum eo quod duae sint partes dimicantium,

1 fratrem BC : fratrum K fratris CK 4 cederit K 5 Bella
quae di. K : Bellamque di. N : Bella di. B (non U) 6 bella om. KN
(non U) aspersa T (non N) la. agmina per C 7 navium
Arev. (ex Oros. hist. 6, 4) 8 quod pr. genus Pomp. KT 9 quem T
terram B 10 egerat BCT 12 est om. K 13 eunt B ex-
timant T : exestimant B : existimant C 14 annorum sed. U : om. KN
15 quod BT differt T 17 sine bello esse KT 19 dictum K
20 in bellum T vagationes T : vacationes BCK 21 in tumultum BT
tu. vacationes non C 23 cuius C tremensis B :
ternensis T (non U) : om. KN rursus K : rursum BCT 24 enim]
est C 25 al. extr. T 26 diei ex corr. T Be. ante ad bellum
T ante corr.

vel quod alterum faciat victorem, alterum victum. Postea mutata et detracta littera dictum [est] bellum. Alii per antiphrasin putant dictum (eo quod sit horridum ; unde illud (Virg. Aen. 6, 86) :

5 Bella, horrida bella),

cum bellum contra sit pessimum.

Prelia dicuntur ab inpremo, hostis hostem. Vnde et prela 10
ligna quibus uva premitur. Pugna vocata eo quod initio usus
fuisset in bello pugnis contendere, vel quia primo bellum pugnis
10 incipiebant. Vnde et pugna etiam duorum est aliquando et
sine ferro. Quattuor [autem] in bello aguntur : pugna, fuga, 11
victoria, pax. Pacis vocabulum videtur a pacto sumptum.
Posterius autem pax accipitur, foedus primum initur. Foedus
est pax quae fit inter dimicantes, vel a fide, vel a fœtialibus, id
15 est sacerdotibus, dictum. Per ipsos enim fiebant foedera, sicut
per saeculares bella. Alii foedera dicta putant a porca foede
et crudeliter occisa, cuius mors optabatur ei qui a pace resiliisset.
Vergilius (Aen. 8, 641) :

Et caesa iungebant foedera porca.

20 Foederis partes indutiae : et dictae indutiae quasi in dies otia.

DE TRIUMPHIS. Omne regnum saeculi huius bellis quae- II
ritur, victoriis propagatur. Victoria dicta quod vi, id est virtute,
adipiscatur. Hoc est enim ius gentium, vim vi expellere.
Nam turpis est dolo quaesita victoria. Certa autem victoria
25 est vel occisio hostis, vel [ex]spoliatio, vel utrumque. Non est
autem iucunda victoria quae per immensa detrimenta contingit :
et hoc est, quod laudat Sallustius (Hist. 3, 29) duces victoriam

1 vel quo C ¹	facit B	vinctum C ¹	2 est hab. KN : om.
BCTU	be. Bellum al. C	6 cum bello BC ¹ K vix recte	7 hostis
hostem BTU :	hostes (os-) KN :	hostem C	8 qu. in initio K
9 vel quod C	primum K	bello CT	11 autem hab.
CT : om. BK	aguntur BCK :	geruntur T	12 vid. voc. B
13 Foe. est quod fit K	14 fœtialibus T :	fœtialibus K :	fœtialibus B
15 est a sac. C	16 fedem et crud. occisam K	19 porcas T	20 qu.
inde socia B ¹	22 propagatur] comparatur KN (non UW)	23 adi-	
piscitur T	enim om. T	25 spoliatio T :	expoliatio BCK
26 contigit T	27 quod om. T	ducis K	

2 incruento exercitu deportasse. Pompa dicta est Graeca signi-
 ficatione, ἀπὸ τοῦ πομπεύειν, hoc est publice ostentari. Praecedit
 autem victoria pompam, ideo quod ituris ad hoc certamen
 3 primum est victoriae votum. Tropeum dictum ἀπὸ τῆς τροπῆς,
 id est a conversione hostis et fuga. Nam ab eo quod hostem 5
 quis fugasset merebatur tropeum; qui occidisset, triumphum,
 qui dictus est ἀπὸ τῆς θριάμβης, id est ab exultatione. Plenae
 enim victoriae triumphus debetur; semiplenae tropeum, quia
 nondum plenam est victoriam consecutus: non enim optinuit,
 sed fugavit exercitum. Haec tamen nomina scriptores con- 10
 fundunt. Tranquillus (Prat. 109) autem triumphum Latine dicit
 potius appellatum, quod is, qui triumphans urbem ingrederetur,
 tripertito iudicio honoraretur: nam primum de triumpho duci
 concedendo exercitum iudicare solitum erat, secundo senatum,
 4 tertio populum. Erat autem Romanorum mos ut triumphantes 15
 quadrigis veherentur, ex illo quod soliti sint priores duces hoc
 habitu bella inire. Quicumque autem in conflictu vicisset,
 palma aurea coronabatur, quia palma stimulos habet; qui vero
 sine conflictu fugientem prostrasset, laurea, eo quod haec
 5 arbor sine spinis est. Namque et purpuream et palmatam 20
 togam triumphantes induebantur, et scipionem cum sceptro in
 manu gerebant ad imitationem victoriae Scipionis; licet et
 scipio baculum sit quo homines innituntur. Vnde et ille
 primus Cornelius Scipio appellatus est, quia in foro pater eius
 caecus innixus eo ambulabat. Super scipionem autem aquila 25
 supersedebat, ob indicium quod per victoriam quasi ad super-

1 incruentum *K* exercitu *T*: -tum *K* reportasse *Aren.*
 2 αποτουπονπνευν *T*: αποντοροτηπενν *C*: αποτουιτνπενν *B*: αποτουιτονευν *K*
 praecedet (pre-) au. vic. *BT*: praeceditur vic. *K* 3 pompa *K*
 quod] que (*vix* quia) *K* 4 Tropium *B* 5 conversatio *C*
 7 θρ.] triambes *BCT*: triumphes *K*: θριαμβεύειν *Serv. ad Aen.* 10, 775
 plena est victoria *K* 10 effugavit *C* 12 triumphus *B*¹: om. *K*
 (non *N*) 13 honoratur *C* dici concedendum (*corr.* -do) *K* (non *U*)
 14 ex. iura so. *K*: ex. in iura so. *N* (non *U*) secundum *B*
 15 romanorum *BK*: romanis *C*: apud romanos *T* 16 sunt *CT*
 17 in] ibi *B* vicissent *B*: vicissent et *C* 18 coronabantur *B*¹*C*
 19 prostrassent *K* haec om. *KN* (non *U*) 22 gerebat *C*
 licet et] scilicet ut *T* 23 quod hom. *T* 26 supersederat *K*

nam magnitudinem accederent. Inde et colore rufo perlinie- 6
bantur, quasi imitarentur divini ignis effigiem. Quod vero a
carnifice contingebantur, id esse indicium ut ad tantum fasti-
gium evecti mediocritatis humanae commonerentur. Duobus 7
5 autem generibus deletur exercitus; aut internicione, aut dis-
persione. Sallustius (Hist. frag. inc. 6), 'Hostes,' inquit,
'oppressi, aut dilapsi forent.' Sic et utrumque Vergilius.
Internicione (Aen. i, 69):

Submersasque obrue puppis.

10 Dispersione (Aen. i, 70):

Aut age diversos et dissice corpora ponto.

Spolia hostium: praeda, manubiae, exuviae, partes. Praeda 8
a praedando vocata. Manubiae, eo quod manibus detrahuntur.
Haec et exuviae ab exuendo dictae, quia exuuntur. Haec et
15 partes a pari divisione pro personarum qualitate, et laborum
iusta decisione. Spolia autem a palleis, quasi expallia; victis
enim detrahuntur.

DE SIGNIS. Signa bellorum dicuntur quod ex his exercitus III
et pugnandi et victoriae receptui accipit symbolon. Nam aut
20 per vocem tubae, aut per symbolon admonetur exercitus.
Legionum principalia signa: aquilae, dracones et pilae. Aquilae 2
ideo, quod eadem avis Iovis in armis auspicio fuerit. Nam
dum idem Iovis adversus Titanas proficisceretur, aquilam ei
in auspicio apparuisse ferunt; quam ille pro indicio victoriae
25 acceptam tutelae suae auspiciatus, eam legioni signum dedit;
quo factum est ut deinceps militum signis committeretur.
Cuius meminit Lucanus dicens (i, 7):

1 rubeo <i>T</i> ²	perliniebatur <i>C</i> ¹ <i>K</i>	2 a om. <i>T</i>	4 hum.] nomine <i>K</i>
5 autem om. <i>K</i>	7 utrumque <i>K</i>	9 obruere <i>T</i>	11 agere di. <i>B</i> ¹ :
agendiversos <i>T</i> :	age diversas <i>K</i>	disce <i>T</i>	pongo <i>T</i>
12 Expolia <i>B</i>	13 a] ad <i>B</i> ¹	Man. vocata (<i>delet.</i>) eo <i>K</i>	de-
trahunt <i>B</i>	14 et om. <i>C</i>	dictum <i>C</i> ¹	15 divisione] decisione <i>K</i>
16 dec.] divisione <i>T</i> ² (vi corr. in ras.)	Expolia <i>B</i>	palla eis <i>T</i>	
quasi om. <i>C</i> ¹	19 pugnandi et om. <i>KN</i> (non <i>U</i>)	20 tubae] nobis	
<i>KN</i> (non <i>U</i>)	admonebatur <i>C</i> (non <i>NU</i>)	21 et pilae om. <i>KN</i>	
(non <i>U</i>)	22 Iovi Schwarz	auspiciu[m] <i>K</i>	23 proficeretur <i>K</i>
prof. aq. usque ad alii Graeco (ix, 3) desunt in <i>W</i>		24 in om. <i>K</i>	
auspicia aperuisse <i>C</i> ¹	25 legionis <i>T</i>		

Signa pares aquilas et pila minantia pilis.

- 3 Draconum signa ab Apolline morte Pythonis serpentis inchoata sunt. Dehinc a Graecis et Romanis in bello gestari coeperunt.
- 4 Pilam in signo constituisse fertur Augustus, propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas, ut maius figuram orbis ostenderet.
- 5 Vexillum et ipsud signum bellicum, tractum nomen habens a veli diminutione, quasi velxillum. Sub Romulo autem fasciculos feni pro vexillis milites habuerunt: hinc et manipuli appellantur; manipulos enim dicimus fasces feni quod manum inpleant. Cetera signa diversis praelata imaginibus secundum 10 militarem consuetudinem existunt, per quas exercitus permixtionem proeliorum agnoscitur.

- IV DE BVCINIS. Bucina est qua signum datur in hostem, dicta a voce, quasi vocina. Nam pagani agrestesque ad omnem usum bucina ad compita convocabantur: proprie ergo hoc 15 agrestibus signum fuit. De quo Propertius (4, 1, 13):

Bucina cogebat priscos ad arma Quirites.

- 2 Huius clangor bucinum dicitur. Tubam Tyrrheni primi invenerunt; unde [et] Vergilius (Aen. 8, 526):

Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.

Hanc enim a Tyrrhenis praedonibus excogitatam, cum dispersi circa maritimas oras non facile ad quamque praedae occasionem voce aut bucina convocantur, vento plerumque obstrepente.

- 3 Hinc postea bellicis certaminibus adhibita est ad denuntianda signa bellorum, ut ubi exaudiri praeco per tumultum non 25

1 signa] signis B¹K aquila sed T 2 appollinis K inch.] indici-
cium acta KN 3 sunt ex corr. T a] e K¹ 5 cuncto BCK: toto
T malus (vel maius) BCT: malum K: melius Arev.: magis dett.
figura morbis T¹ 6 bellicon K 7 qu. velixillum BK: qu. vexillum
vexillum C¹: qu. vexillum T 10 prolata C im.] agminibus dett.
11 per quae se Arev. (cum agnoscit) permixtione C (fort. recte):
mixtione K 12 agnoscit BT 13 quasi sig. datum C¹ hostem
B: -te CKT 14 dicta . . . vocina om. T (non U) qu. bucina B
17 cogeabant B ad verba Propert. 19 et hab. T: om. BCK
20 tirrenus quasi tu. B mugiens K 21 excogitata KT quum
T: cuius K 22 aras B¹ praedam B 23 aut] ut T con-
vocatur BK (vix recte): convocarentur T 24 denuntianda BCK:
designanda T 25 ut . . . tumultum om. T ut] et B¹K per
tumultu K: pro tumultu B

poterat, sonitus tubae clangentis adtingeret. Tubam autem dictam quasi tofam, id est cavam. Item tubam quasi tibiam. 4 Inter tubam autem et bucinam veteres discernebant. Nam bucina insonans sollicitudinem ad bella denuntiabat. Vergilius 5 (Aen. 7, 519):

Qua bucina signum
dira dedit.

Tuba autem proelium indicabant, ut (Virg. Aen. 9, 503):

At tuba terribilem sonitum.

10 Cuius sonus varius est. Nam interdum canitur ut bella committantur, interdum ut insequantur eos qui fugiunt, interdum receptui. Nam receptus dicitur quo se exercitus recipit, unde et signa receptui canere dicuntur. Classica sunt cornua 5 quae convocandi causa erant facta, et a calando classica dice- 15 bantur. De quibus Vergilius (Aen. 7, 637):

Classica iamque sonant.

Apud Amazonas autem non tuba, sicut a regibus, sed a regina sistro vocabatur feminarum exercitus.

DE ARMIS. Arma generaliter omnium rerum instrumenta v 20 sunt; unde et ubi reponuntur, armaria dicta sunt. Item arma et tela omnium generum; sed arma sunt quibus ipsi tuemur, tela sunt quae emittimus. Nam arma duplicia sunt: id est vel quibus percutimus, vel quibus tegimur. Arma autem 2 proprie dicta sunt eo quod armos tegunt. Nam arma vel ab 25 armis dicuntur, id est ab umeris, ut (Virg. Aen. 11, 644):

1 autem <i>om.</i> C	6 quam T	7 dura T	8 tubae <i>Serv. ad Aen.</i>
11, 474	indicabat BCK	ut ad tubam B: ut et tuba C: ut	
aturba K: ut pararentur ad tube T	9 sonitum] sonum T	10 sonus]	
sonitus B ¹	11 int. causa (causa a T ²) rec. T	12 quos ex. BT	
recepit BK	14 vocandi C ¹	calendo C ¹	dicebatur T
16 namque C ¹	sonat C	17 amazones T	autem <i>om.</i> K
tubae (-be) BKT	si. re. K: si. a gregibus B ¹	19 rerum	
<i>om.</i> C	20 armametela K (<i>non N</i>)	21 <i>om.</i> gen. sed ar. <i>om.</i> KN	
gen. sunt sed B	qu. ip. tu. te. sunt <i>om.</i> KN	qui ip. C ¹	
22 mittimus KN (<i>non U</i>)	23 vel qu. tegimus (<i>corr.</i> -mur) vel qu. perc. T		
percutimur K	24 arma <i>om.</i> KN (<i>non U</i>)		

Latos huic hasta per armos

acta tremit ;

vel ἀπὸ τοῦ Ἄρεος, id est a Marte.

- VI DE GLADIIS. Gladius generaliter dicitur ensis in proelio ;
sed ensis ferrum tantum, gladius vero totus. Proprie autem 5
appellatus gladius, quod gulam dividit, id est cervicem secat.
Ad hoc enim primum est factus ; nam cetera membra securibus
2 magis caeduntur, collum gladio tantum. Acies autem gladii
ab acumine dicta. Capulus vocatus vel quia caput est gladii,
vel quia ibi capitur ut teneatur : nam alias acies ferri non sinit. 10
Mucro non tantum gladii est, sed et cuiuslibet teli acumen,
dictus a longitudine. Nam μακρὸν Graeci longum vocant ;
hinc et machaera. Machaera autem est gladius longus ex una
3 parte acutus. Framea vero gladius ex utraque parte acutus,
quam vulgo spatam vocant. Ipsa est et rompheia. Framea 15
autem dicta quia ferrea est : nam sicut ferramentum, sic
4 framea dicitur ; ac proinde omnis gladius framea. Spatha
a passione dicitur, Graeco verbo, quoniam παθεῖν Graece
dicitur pati ; unde et patior et patitur dicimus. Alii spatam
Latine autumant dictam, eo quod spatiosa sit, id est lata et 20
5 ampla : unde et spatula in pecoribus. Semispatium gladium
est a media spatulae longitudine appellatum, non, ut inprudens
6 vulgus dicit, sine spatio, dum sagitta velocior sit. Pugio a
pungendo et transfigendo vocatus. Est enim gladius parvus
et bis acutus lateri adhaerens. Idem et clunabulum dictum, 25
7 quod religetur ad clunem. Chelidoniacus gladius ferrum est
latum, cuius duplex mucro ac bifurcus in modum caudae

1 letos BT 3 est amare C¹KT 5 ferro K proprius vero
app. B¹ 6 appellatur KC ut vid. 7 cet. nam T : cet. namque C
8 collo B¹K 9 vocatur T² vel quod C 10 vel quod C capit
B ferre C¹ 11 teli om. KN (non U) 12 nam acron B¹
13 macera Macera BKT 15 quem K vocat K et om. BK
rumpea K : rumfea T 17 Spata codd. 18 παθεῖν] patin codd.
20 id est om. B 21 unde et BK : ut T spatulam B gladius
dett. 22 inprudens T 23 spatium BK, fort. recte (sinespatium)
25 idem T : item BCK clunabulum C¹ 26 ligetur K : legitur
N (non U) Cel- BC : Celidonatus K : Celidonitus T

hirundineae formatur; unde et chelidoniacus dicitur. Sica 8
 a secundo dicta. Est enim gladius brevis quo maxime utuntur
 qui apud Italos latrocinia exercent; a quo et sicarii dicti. Tran-
 quillus (Iud. hist. 195) autem dicit: 'Dum cuiusdam gladiatoris in
 5 ludum emissi gladius curvatus fuisset ex acie recta, procucurrit
 unus ad id corrigendum; tumque a pugnante responsum est:
 Sic ha pugnabo. Inde sicae nomen datum.' Secures signa sunt 9
 quae ante consules ferebantur; quas Hispani ab usu Francorum
 per derivationem Franciscas vocant. Ea signa portari ne aut
 10 usum perderent belli, aut vacans aspectum amitteret gladiatorum.

DE HASTIS. Hasta est contus cum ferro; cuius diminu- VII
 tivum facit hastilia. Nomen autem hasta ab astu sumpsit;
 unde et astutia. Contum ferrum non habet, sed tantum 2
 cuspede acuto est. Vergilius (Aen. 5, 208):

15 Eferatasque trudes et acuto cuspede contos.
 Contum autem quasi conitum: est enim conum acuta rotundi-
 tas. Trudes amites sunt cum lunato ferro, quae Graeci 3
 aplustria dicunt. †A trudibus autem verum† quod trudunt et
 detrudunt. Vergilius (Aen. 5, 208):

20 Eferatasque trudes.

Venabula dicta quasi venatui abilia, vel quia venientem exci- 4
 piunt, quasi excipiabula. Excipiunt enim apros expectantque
 leones, intrant ursos, sit tantum firma manus (cf. Mart. 14, 30). 5
 Lancea est hasta amentum habens in medio: dicta autem lancea

1 irundineae *T*: irundinis *C* cel- *C*: celidoniatus *BKT* 2 un-
 tuntur *K* 4 gladiator *BT* 5 emissum gladium curvatum (-ba-)
BCT procucurrit *CK* 6 id *om.* *KP* (*non E*) t. ad *B*: tum
 a *KP* 7 sic ha *B*² (*i. e.* hac; cf. *Glotta* 2, 300): sica *KP*¹ *T Mon.*: sic
 hac *B*¹ *C*¹ *F*¹ *E*²: sica hac *DE*¹ *ut vid.* 8 consulem *K* 9 vocantur *B*
 ea] sea *C*¹ ne] na *B* 10 perderet *C*¹: perdidit *B* vagans *N*
 emiteret asp. *U*: asp. amitterent *N*: aspectu amitterit *K* 12 hastila
*B*¹ 13 astutitia *T* ferro *KN* tantum] tam *B*¹ 14 acuta
TU: agutum *N* est *om.* *KN* (*non U*) 15 ferratasque *C*
 trides *B* 16 conum] contum *B* 17 amites (-tt-) *BCK*: aste *T*
 (*i. e.* hastae) quae *T* (*i. e.* quae a?): quas *C* 18 aplustrea *B*:
 aplustria *T* a tr. au. vel *K*: ad rubibus au. vel *N*: Trudes au.
 ferrum *C* (*non UV*): fort. ā (*i. e.* appellati) tr. au. vero (*vel vel*) 20 fer-
 ratasque *C* 21 vel quod *C* 22 excipibilia *B*¹: excipiabulia *K*:
 -bilia *CT* enim *om.* *C* 23 intran (*corr.* ans) versus *K* 24 hasta]
 lancea *K* medium *K*

intra quas latet pugio sub baculi specie. Dolones autem a dolo dicti sunt, quod fallant et decipiant ferro, quum speciem praeferant ligni. Hos vulgus Graeco nomine oxos vocant, id est acutos. Vnde et apud medicos acutus morbus $\delta\acute{\xi}\epsilon\iota\alpha$ vocatur.

5 Arcus vocatus eo quod arceat adversarium. Inde et arces 5 dicuntur a quibus arcentur hostes. Item arcus ob speciem, quod sint curvati artius.

X DE FUNDIS. Funda dicta eo quod ex ea fundantur lapides, 2 id est emittantur. Balista genus tormenti, ab emittendo iacula dicta; $\beta\alpha\lambda\epsilon\iota\nu$ enim Graece mittere dicitur. Torquetur enim 10 verberare nervorum, et magni vi iacit aut hastas aut saxa. Inde et fundibulus, quasi fundens et emittens. Contra balistam testudo valet: series enim fit armorum umbonibus inter se conligatis.

XI DE ARIETE. Arieti nomen species dedit, eo quod cum 15 inpetu inpingit murum in modum arietum pugnantium. Validae enim ac nodosae arboris caput ferro vestitur, eaque suspensa funibus multorum manu ad murum inpellitur, deinde retrorsum ducta maiori inpetu destinatur, sicque crebris ictibus concussum muri latus cedit cavatumque inrumpit ac fenestram 20 2 facit. Contra inpulsum arietis remedium est saccus paleis plenus et in eum locum demissus quo aries percutit; laxo enim saccorum sinu ictus arietis inlatus mollitur. Duriora enim 3 mollioribus facilius cedunt. Plutei sunt crates corio crudo 4 intextae, quae in opere faciendo hosti obiciuntur. Musculus 25 cuniculo similis fit, quo murus perfoditur; ex quo et appellatus, quasi murusculus.

1 baculi <i>om. KN (non U)</i>	3 praeferat <i>K</i> : perferent <i>T</i> vocat <i>T</i>
id est ac. <i>om. KN (non U)</i>	4 $\delta\acute{\xi}$] ex ea <i>B</i> vocatus <i>B</i> ut vid.
5 eo <i>om. T</i> artes <i>B</i>	6 idem <i>K (non N)</i> hoc sp. <i>N</i> : ab sp.
<i>K</i> : ab specie <i>C (non U)</i>	7 cruvati ut vid. <i>B</i> 8 eo <i>om. T</i> ex
<i>om. KMN (non U)</i> fundatur <i>T</i>	9 Ballista <i>B</i> amittendo <i>T</i>
iaculata <i>C</i>	10 vel $\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\epsilon\iota\nu$: bali <i>CKT</i> : balli <i>B</i> 11 vervorum <i>B</i>
vi <i>om. B</i> ¹ <i>K</i> iacet <i>BKT</i>	12 fundivulus <i>K</i> : fendibulus <i>T</i>
findens <i>T</i> mittens <i>T</i>	ball- <i>B</i> 20 conc. in mu. <i>T</i>
cedet <i>B</i> : cadet <i>T</i>	cavatumque <i>BCK</i> : curvatumque <i>T</i>
fenestram <i>C</i>	22 et <i>om. T</i> eo loco <i>K</i> ar. pertinet <i>KN</i>
(non <i>U</i>) 23 moll. inl. <i>KN (non U)</i>	24 facilior <i>T</i> grates <i>KT</i>
25 subiciunt <i>KN</i>	26 fit <i>om. B</i> appellatur <i>CT</i>

DE CLYPEIS. Clipeus est scutus maior, dictus ab eo quod XII
clipet, id est celet, corpus periculisque subducatur, ἀπὸ τοῦ
κλέπτειν. Oppositus enim sua defensione ab hastis et iaculis
corpus munit. Clypeus autem peditum est, scutus equitum.

5 Scutum appellatum eo quod a se excutiat telorum ictum. Vt 2
enim telis resistatur, clipeus antefertur. Umbo scuti pars
media est, quasi umbilicus. Ancile vocatur scutum breve et 3
rotundum. De quo Vergilius (Aen. 7, 188):

Laeva ancile gerebat.

10 Et ancile dictum ab ancisione, quod sit [ab] omni parte veluti
ancisum ac rotundum. Ovidius (Fast. 3, 377):

Idque ancile vocant, quod ab omni parte recisum:

quaque notes oculis, angulus omnis abest.

Peltum scutum brevissimum in modum lunae mediae. De 4
15 quibus meminit liber Regum (3 Reg. 10, 16): 'Fecit rex Salomon
ducenta scuta de auro puro et trecentas peltas ex auro
probato.' [S]cetra scutum loreum sine ligno, quo utuntur Afri 5
et Mauri. De quo poeta (Virg. Aen. 7, 732):

Laevas cetra tegit.

20 Parma levia arma, quasi parva, non clypeum. Dicitur autem 6
et testudo scutum, nam in modum testudinis fit clypeus. Est
et testudo scutorum conexio curvata in testudinis modum.
Namque in armorum generibus milites etiam ab animalibus
nomina sumunt, ut aries; et Sallustius (Hist. 3, 36): 'In
25 modum,' inquit, 'iricii militaris.'

DE LORICIS. Lorica vocata eo quod loris careat; solis XIII
enim circulis ferreis contexta est. Squama est lorica ferrea ex 2

2 clypet K: vel clepet (-pit) vel clipeet	3 appositus K	4 scutum
CK 5 a] ex C	6 clypeus K	7 ancile B ¹
rot. et bre. T	9 ierebat B	10 ab hab. CT: om. BK
hoc est CT	Ovid. . . . recisum om. C ¹	11 ac BK:
notes] nodis K	oculus T	13 qu. no. oc. om. C
14 Pelta dett.	15 quibus] quo B	16 duocenta K
Cetra dett.	loreum corr. coreum T	17 Setra C ¹ :
(levas creta C ¹)	20 Parva B ¹	19 levasetra codd.
21 scutum . . . testudo om. B ¹	22 conexa K: conexia B	24 nominas
ut B	25 hiricii K: iricii T: irici C	26 Lurica K (hic et alibi)
luris K	27 est (prius) om. K	

lamminis ferreis aut aereis concatenata in modum squamae piscis, et ex ipso splendore squamarum et similitudine nuncupata. De ciliciis autem et poliuntur loricae et teguntur.

- XIV DE GALEIS. Cassis de lammina est, galea de coreo. Nam galeros coreum dicitur. Cassidam autem a Tuscis nominatam : 5
 2 illi enim galeam cassim nominant, credo a capite. Apex est quod in summa galea eminet, quo figitur crista ; quam Graeci κῶνον vocant. Nam conus est curvatura quae in galea prominet, super quam cristae sunt.
- XV DE FORO. Forus est exercendarum litium locus, a fando 10 dictus [sive a Foroneo rege, qui primus Graecis leges dedit]. Qui locus et Prorostra vocatur ab eo quod ex bello Punico captis navibus Carthaginensium rostra ablata sunt, et in foro Romano praefixa, ut esset huius insigne victoriae. Constat
 2 autem forus causa, lege et iudice. Causa vocata a casu quo 15 evenit. Est enim materia et origo negotii, necdum discussionis examine patefacta ; quae dum praeponitur causa est, dum discutitur iudicium est, dum finitur, iustitia. Vocatum autem iudicium quasi iurisdictio, et iustitia quasi iuris status. Iudicium autem prius inquisitio vocabatur ; unde et actores iudi- 20 ciorum et praepositos quaestores vel quaesitores vocamus.
- 3 Negotium multa significat : modo actum rei alicuius, cui contrarium est otium ; modo actionem causae, quod est iurgium litis. Et dictum negotium quasi nec otium, id est sine otio. Negotium autem in causis, negotiatio in commerciis 25
 4 dicitur, ubi aliquid datur ut maiora lucrentur. Iurgium dictum quasi iuris garrium, eo quod hi qui causam dicunt iure disceptent. Lis a contentione limitis prius nomen sumpsit. De qua Vergilius (Aen. 12, 898) :

1 aeris T	2 et om. K	squarum et K	3 cilicis K	ter-
guntur T	4 Capis KN : Scassis U	Ca. . . est om. B ¹		la.
et gal. U : lamina gal. KN	8 κω.] conum codd.			praeminet C
11 sive . . . dedit hab. T : om. BCK	12 Pror.] prostra B ¹ : rostra K			
voc. ideo qu. T	14 huius om. C	signe T	17 proponitur	
C	18 finitur BCTU : firmatur KN	20 inquisitis C ¹	23 quod]	
quae B	24 qu. nec ot. om. B ¹ K	25 negotiationi in T	27 di-	
seceptant BK	28 lim. qui pr. T			

Limes erat positus, litem ut discerneret agri.

Causa aut argumento aut probatione constat. Argumentum 5
numquam testibus, numquam tabulis dat probationem, sed sola
investigatione invenit veritatem; unde et dictum argumentum,
5 id est argutum inventum. Probatio autem testibus et fide
tabularum constat. In omne autem iudicium sex personae 6
quaeruntur: iudex, accusator, reus et tres testes. Iudex dictus
quasi ius dicens populo, sive quod iure disceptet. Iure autem
disceptare est iuste iudicare: non est autem iudex si non est
10 in eo iustitia. Accusator vocatus quasi adcausator, quia ad 7
causam vocat eum quem appellat. Reus a re, qua petitur,
nuncupatus, quia, quamvis sceleris conscius non sit, reus tamen
dicitur, quamdiu in iudicio pro re aliqua petitur. Testes 8
antiquitus superstites dicebantur, eo quod super statum causae
15 proferebantur. Nunc parte ablata nominis, testes vocari.
Testis autem consideratur condicione, natura et vita. Condi- 9
cione, si liber, non servus. Nam saepe servus metu dominantis
testimonium subprimit veritatis. Natura, si vir, non femina.
Nam (Virg. Aen. 4, 569):

20 Varium et mutabile semper
femina.

Vita, si innocens et integer actu. Nam si vita bona defuerit,
fide carebit. Non enim potest iustitia cum scelerato habere
societatem. Duo sunt autem genera testium: aut dicendo 10
25 id quod viderunt, aut proferendo id quod audierunt. Duobus
autem modis testes delinquent: quum aut falsa promunt, aut
vera silentio obtegunt.

DE SPECTACVLIS. Spectacula, ut opinor, generaliter nomi- XVI
nantur voluptates quae non per semetipsa inquinant, sed per ea

2 Ca. autem arg. *K* 4 dic. argentum *C*¹ 5 id est arg. *om.* *T*
autem *om.* *B*¹ 8 disceptit *K* 9 disptare *T*: disputare *K* 10 in
eum *K* vocatur *C* adcausator] accusator *T* 11 quem et
app. *B* quia pe. *K*: qua petit *B* 12 nuncupatur *BK* 13 qu.
in dicio *B*¹ 14 suprestites (-pp-) *BKT* supra *T* 15 prae-
ferebantur *K* nunc ... vocari *om.* *T* vocantur *K* 23 iustitia
om. *T* 24 au. sunt *K* (non *U*) 26 tes. mod. *T*¹ falso *B*
27 obtegunt *BCTU*: oppremunt *KN*

quae illic geruntur. Dicta autem spectacula eo quod hominibus publica ibi praebeatur inspectio. Haec et ludicra nuncupata, 2 quod in ludis gerantur aut in cenis. Ludorum origo sic traditur: Lydios ex Asia transvenas in Etruria consedissee duce Tyrreno, qui fratri suo cesserat regni contentione. Igitur in Etruria inter 5 ceteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine instituerunt. Inde Romani arcessitos artifices mutuati sunt; et inde ludi a Lydis vocati sunt. Varro autem dicit ludos a luso vocatos, quod iuvenes per dies festos solebant ludi exultatione populum delectare. Vnde et eum lusum iuvenum et 10 diebus festis et templis et religionibus reputant. Nihil iam de causa vocabuli, dum rei causa idolatria sit. Vnde et promiscue ludi Liberalia vocabantur, ob honorem Liberi patris. Ob hoc dispicienda est originis macula, ne bonum aestimes quod initium a malo accepit. Ludus autem aut gymnicus est, aut circensis, 15 aut gladiatorius, aut scenicus.

XVII DE LVDO GYMNICO. Gymnicus ludus est velocitatis ac virium gloria. Cuius locus gymnasium dicitur, ubi exercentur athletae et cursorum velocitas conprobatur. Hinc accidit ut 2 omnium prope artium exercitia gymnasia dicantur. Ante enim 20 in locis certantes cincti erant, ne nudarentur: post relaxato cingulo repente prostratus exanimatus est quidam cursor. Quare ex consilii decreto tunc archon Hippomenes ut nudi deinceps omnes exercitarentur permisit. Ex illo gymnasium dictum,

1 qua ill. *K*: que illuc *T* 2 praebebatur *C* nunc. om. *C*¹
 3 quod] quam *T* (*pro* quia?) scenis *BCK* 4 transveasse *KPN*
 (-et) (*non* *DFUX*) tyrreno *P*: tyrreno *K*: terreno *B*: tirreno *C*:
 tirreno *T* 5 fr. successerat *T* regnum *BCK* 7 Inde... mut.
 sunt om. *K* (*in spat. vac.*) (*non* *DEFUX*) romanos *T* mutati
*C*¹ 8 ludi (*i. e.* -dii) a *Ly.*] ludialides *X*: ludiales *C*¹*DE* (*non* *FNP*):
 laudualis *T* (*non* *U*) dicit om. *B* 10 delectasse *C*¹ eum]
 enim *C*¹ 11 fes. tem. *K* reputat *Tertull. spect.* 5 13 ob hos *K*
 14 dispicienda *BK*: respicienda *CT* extimes *T*: existimes
Tertulliani codd. initio ad malum incipit *K*: initio malum cepit *T*
 15 cerciensis *K* 16 scen. est *C* 19 accedit *K* 20 Antea
K 21 loci *K*: ludis *C*: iocis *Arev.* post] per *K*
 22 prostr. et examinatus *T* cursor *CT*: cursorum *BK* 23 con-
 silio *KT*

quod iuvenes nudi exercentur in campo, ubi sola tantum verecunda operiuntur.

DE GENERIBVS GYMNICORVM. Genera gymnycorum quin- XVIII
que : id est saltus, cursus, iactus, virtus atque luctatio. Vnde
5 ferunt quendam regem tot filios adolescentes habentem totidem
generibus de regno iussisse contendere.

DE SALTV. Saltus dictus quasi exilire in altum : est enim XIX
saltus altius exilire vel longius.

DE CVRSV. Cursus a velocitate crurum vocatur ; est enim XX
10 cursus celeritas pedum.

DE IACTV. Iactus dictus a iaciendo. Vnde et piscatorium XXI
rete iaculum dicitur. Huic arti usus est arreptos lapides pro-
cul ferire, hastas pondere librato iacere, sagittas arcu emitte.

DE VIRTVTE. Virtus est immensitas virium in labore et XXII
15 pondere corporis [vocata].

DE LVCTATIONE. Luctatio a laterum complexu vocata, XXIII
quibus comminus certantes innitent, qui Graeca appellatione
athletae vocantur.

DE PALAESTRA. Locus autem luctationis palaestra dicitur. XXIV
20 Palaestram autem vel ἀπὸ τῆς πάλης, id est a luctatione, vel ἀπὸ
τοῦ πάλλιν, id est a motu ruinae fortis, nominatam dicunt,
scilicet quod in luctando, cum medios arripiant, fere quatiant ;
idque apud Graecos πάλλιν vocatur. Quidam opinantur artem
luctandi ursorum contentione monstratam : namque inter ceteras
25 feras eos solos et erigi congressos et subsidere celeriter ac

1 campum BCT verecundia C¹K 2 operiunt K 5 totidem]
idem T 6 iuss.] eius isse T¹ 7 dic. . . est om. K 9 vocatus B
11 ad B (pro ab?) iacendo K piscatorum CK 12 arti
usus] altius K arrepto lapide Arev. 13 iacere BCT: iactare K
§ xxii post complexu dicta (§ xxiii) KNP 14 est om. KNP et in
pond. C 15 vocata hab. KN: om. BCTU 16 a lat.] alterum C¹:
alterutrum B vocata CDEFTU: vocatae B: dicta KP: dictam N
17 innitentur Arev. (non DEFPU) 20 τῆς . . ἀπὸ om. KN: a luct. . .
id est om. C¹DE: a luct. . . πάλλιν om. B¹ πάλης] palesi BDETU:
pales in C 21 πάλλιν] palin TU: palin K a mo. urnae id est
sortis C² nominatum K 22 fere BCFT: pene KN 23 πάλλιν]
palin BCT: palen K vocant K 24 inmonstratam K

reverti, et modo manibus temptare invicem, modo complexu abigere sese more luctantium.

XXV DE AGONE. Quae Latine certamina, Graeci ἀγῶνας vocant, a frequentia qua celebrabantur. Siquidem et omnem coetum atque conventum agona dici; ali quod in circulis et quasi 5 agoniis, id est sine angulo locis, ederentur nuncupatos agonas putant.

XXVI DE GENERIBVS AGONVM. Agonum genera fuisse: immensitas virium, cursui celeritas, sagittandi peritia, standi patientia, ad citharam quoque vel tibias incedendi gestus, de 10 moribus quoque, de forma, de cantandi modulatione, terrestris quoque belli et navalis proelii, perpetiendorumque suppliciorum certamina.

XXVII DE LVDIS CIRCENSIBVS. Ludi Circenses sacrorum causa ac deorum gentilium celebrationibus instituti sunt: unde et qui 15 eos spectant daemonum cultibus inservire videntur. Nam res equestris antea simplex agebatur, et utique communis usus reatus non erat; sed quum ad ludos coactus est naturalis usus, 2 ad daemoniorum cultum translatus est. Itaque Castori et Polluci deputantur haec species, quibus equos a Mercurio 20 distributos historiae docent; sed et Neptunus equestris ludi est, quem Graeci ἵππιον appellant; sed et Martis et Iovis in ludis 3 equi sunt consecrati, et ipsi quadrigis praesunt. Circenses autem ludi ideo dicti, vel a circumeundo, vel quod, ubi nunc metae sunt, olim gladii ponebantur quos quadrigae circumi- 25 bant; et inde dicti Circenses, ab ensibus circa quos currebant.

1 et modo . . . invicem *om.C*² 3 latine *KT*: latini *BC* 4 celebrantur *B*¹*C* et *om. K* omne *BT* 5 alii quod *T*: aliquod *C*: aliquid *B* qu. agonis *C* 9 cursus *C* 10 citharum *C*¹: cethara *K*: ceteram *B* accedendi *K*: incendi *T* 11 terr. quoque *T*: terr. quod *B*¹*K*: terr. *C* 12 proeliis *B*¹ 14 cau. equorum *KN* (-sam) *P* (-sae qu.): cau. aquorum *B*¹: cau. a quo domnorum *F*: cau. ac detrium *U* (*non V*) 15 gentilibus *V* 16 expectant *BC*¹*FT*: inspectant *KP* 17 usu *C*¹ 18 reatus fuerat *K ante corr.* 19 translatus *T* 21 docent] dicunt *K* lude *B*¹: ludes *K* 22 ippon *BK*: ippon *an yppon incert. T*: yppona *C* appellant] vocant *T* iovi *BC* (*non U*) 23 eq. sunt] equestribus *KN* (-ist-) et ip. qu.] vel a circum *T*¹ (*cf. § 3*) 24 circ. quod *C*

Siquidem et in litore circa ripas fluminum currus agitates, gladios in ordine in ripae litore ponebant, et erat artis equum circa pericula torquere. Inde et Circenses dicti putantur, quasi circum enses.

5 DE CIRCO. Circus Soli principaliter consecratus est a XXVIII paganis, cuius aedis medio spatio et effigies de fastigio aedis emicat, quod non putaverint sub tecto consecrandum quem in aperto habent. Est autem circus omne illud spatium quod circuire equi solent. Hunc Romani dictum putant a circuitu 2
10 equorum, eo quod ibi circum metas equi currant. Graeci vero a Circe Solis filia, quae patri suo hoc genus certaminis instituit, adserunt nuncupatum, et ab ea circi appellationem argum-
tantur. Fuit autem maga et venefica et sacerdos daemonum, in cuius habitu et opera magicae artis et cultus idolatriae recogno-
15 scitur.

DE ORNAMENTIS. Ornamenta circi: ova, meta, oboliscus, XXIX carcer. Ova honori Pollucis et Castoris adscribunt, qui illos ovo editos credendo de cygno Iove non erubescunt. Fingunt 2
autem Circensia Romani ad causas mundi referre, ut sub hac
20 specie superstitiones vanitatum suarum excusent.

DE METIS. Metarum quippe appellatione proprie terminum XXX ac finem mundi designare volunt, ab eo quod aliqui emensus finis est, sive ad testimonium orientis occidentisque solis.

DE OBELISCO. Oboliscum Mesfres rex Aegypti primus XXXI
25 fecisse refertur tali ex causa. Quum quodam tempore Nilus

1 circa om. BKN (non U) cursus K 5 solis M principali ter K
6 edes TU: edos B¹: decus KM in med. T (non U) edissemicant M
7 non] nonnulli KN (non U) potaverint (ex -unt) T: putaverunt CK
(cum Tertull. spect. 8) consecrando K quem] quoniam K (non U)
8 habent] arent K (non U) 9 circumire K 10 currunt K 11 circie
K: circircae B soli fi. K 13 magna T veneficia (be-)
CT 14 hab. et opere CT: hab. et opere B: hab. opera K artis
KT: artes BC idolatria C 16 moeta K 17 inter Cast. et
adscr. add. dicitur quod ledam matrem castoris et pollucis ioves (leg. -is)
in cigni similitudine[m] strupuisset (leg. stupravisset) ideo ovo editos
putant ad avis similitudinem T 18 ova C¹ Iove] eiove K
19 circensi BC rereferre C¹ 22 designari T aliquid C¹:
om. KN (non U) 23 a test. B¹: a testimonio K 24 mesfraes C:
mesferes KT 25 refertur KT: fertur BC

violenti inundatione Aegyptum nocuisset, indignatus rex tamquam poenas a flumine exigeret, sagittam in undas misit. Non multum post gravi valitudine correptus lumen amisit, qui post caecitatem visu recepto duos oboliscos Soli sacrauit. Oboliscus enim sagitta dicitur, qui ideo in medio Circo ponitur quia per 5
2 medium mundum sol currit. Medio autem spatio ab utraque meta constitutus oboliscus fastigium summitatemque caeli significat, quum sol ab utroque spatio medio horarum discrimine transcendit. Summo obolisco superpositum est quoddam auratum in modum flammae formatum, quoniam sol plurimum 10
in se caloris atque ignis habet.

XXXII DE CARCERIBVS. In Circo unde emittuntur equi carceres dicuntur, ab ea re qua et ille carcer qui est in civitate; quod, ut ibi homines damnati atque inclusi, ita hic equi coercentur, ne exeant antequam signum emittant. 15

XXXIII DE AVRIGIS. Ars Circi: auriga et cursus, equites vel pedites. Auriga proprie dictus quod currum agat et regat, sive quod feriat iunctos equos. Nam aurit, ferit; ut (Virg. Aen. 10, 314):

Latus aurit apertum. 20

2 Ipse est et agitator, id est verberator, ab agendo dictus. Aurigae autem duobus coloribus sunt, quibus speciem idolatriae vestiunt. Nam prasinus terrae, venetus caelo et mari a paganis dicatus est.

XXXIV DE QVADRIGIS. Erict(h)onius autem, qui regnavit Athenis, primus quattuor equos iuncxisse fertur; sicut Vergilius auctor 25
est dicens (Georg. 3, 113):

Primus Erict(h)onius currus et quattuor ausus

Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.

2 Fuit autem Minervae et Vulcani filius de cadauca in terram

1 inundatio C¹ 2 sagittas B 3 validine K 4 solis B¹ 5 circum B
6 curret K: cucurrit C¹ Medium au. spatium B 7 moeta T
8 utraque B¹K 10 plurimum] primum K 12 Idcirco T 13 dicuntur KN: dixerunt BCTU habere qua et illi T 14 ut ibi] ubi B: ibi K
16 cursus CT: currus BK eq. sive ped. C 18 ut] et B
21 agitatorum T 22 specie BK 23 venetur C¹ dedicatus K: dictus T 25 au. est] auctorem C¹ 28 rapidusque B 29 terra lividinem K

libidine, ut fabulae ferunt, procreatus, portentum daemonicum, immo diabolus, qui primus Iunoni currum dedicavit. Tali auctore quadrigae productae sunt.

DE CVRRV. Currus autem a cursu dictus, vel quia rotas XXXV
5 habere videtur [multas]; unde et carrum quasi currum. Quadrigarum vero currus duplici olim temone erant perpetuoque et qui omnibus equis iniceretur iugo. Primus Clisthenes Sicyonius 2 tantum medios iugavit, eisque singulos ex utraque parte simplici vinculo adplicavit, quos Graeci *σειραφόρους*, Latini funarios
10 vocant, a genere vinculi, quo prius alligabantur.

DE EQVIS QVIBVS CVRRIMVS. Quadrigae et bigae, et XXXVI
trigae et seiugae a numero equorum et iugo dicti. Ex quibus quadrigas soli, bigas lunae, trigas inferis, seiugas Iovi, desultores
Lucifero et Hespero sacraverunt. Quadrigam ideo soli iungunt
15 quia per quattuor tempora annus vertitur: vere, aestate, autumnus et hieme. Bigas lunae, quoniam gemino cursu cum sole con- 2 tendit, sive quia et nocte et die videtur. Iungunt enim unum equum nigrum, alterum candidum. Trigas diis inferis, quia is per tres aetates homines ad se rapit: id est per infantiam,
20 iuventutem atque senectam. Seiuga maximus currus currit Iovi, propter quod maximum deorum suorum eum esse credunt. Ideo autem rotis quadrigas currere dicunt, sive quia mundus iste 3 circuli sui celeritate transcurrit, sive propter solem, quia volubili ambitu rotat; sicut ait Ennius (Ann. 558):

25 Inde patefecit radiis rota candida caelum.

DE SEPTEM SPATIIS. Septem spatia quadrigae currunt XXXVII

2 primus BC: -mum K: -me (i. e. -mae) T 4 autem om. KN
quia] quod C 5 multas hab. CK: om. BT (cf. XX. xii. 1) qu.
curvum K: qu. cursum BC 6 cursus C erat K 7 inicerentur K
cirstenes CT: cirstenes U: cirstenos B: cyristenes K sicionios
B¹ 8 medius B¹C¹T eisque BCT: cum KN 9 adplicuit
(app-) BCK Gr. siraforos (sy-) TC: Gr. siraforos B: Gr. sitaforus
K lunarios K: furarios C 11 et trigae om. B¹K 12 et
seiugae om. T dictae K 13 quadrigis B¹ trigas] bigas
dis K inferi T 14 et esfero K: om. T 15 ver BT: vere
et K 16 et om. K qu. et gem. C 17 eq. nig. un. T 18 qu.
his BKT (i. e. is) 19 rapiunt K 20 senectutem K maximos
K cursus BCK 21 Iovi om. C¹ ut vid. 25 patefacit BK
26 currit T

referentes hoc ad cursum septem stellarum, quibus mundum regi dicunt, sive ad cursum septem dierum praesentium, quibus peractis vitae terminus consummatur; quorum finis est creta, id est iudicium.

XXXVIII DE EQVITIBVS. Porro equites singulares ideo currere 5 dicunt quia singulariter unusquisque cursum vitae huius peragit atque transit, alius alio tempore sequens alium, per unam tamen viam mortalitatis usque ad propriam metam mortis.

XXXIX DE DESVLTORIBVS. Desultores nominati quod olim, prout quisque ad finem cursus venerat, desiliebat et currebat; sive 10 quod de equo in equum transiliebat.

XL DE PEDITIBVS. Pedites autem aiunt propterea pede currere quia pedibus curritur mortalitati. Ob hoc a superiori parte currunt ad inferiora, id est ab oriente ad occidentem, quia mortales oriuntur et occidunt. Nudi currunt, quia et homini in saeculo 15 nullae reliquiae sunt. Recto spatio currunt, quia inter vitam et mortem nihil distat. Sed haec igitur propterea fingunt ut vanitates suas et sacrilegia excusare conentur.

XLI DE COLORIBVS EQVORVM. Circa causas quoque elementorum idem gentiles etiam colores equorum iunxerunt, russeos 20 enim soli, id est igni, albos aeri, prasinos terrae, venetos mari adsimilantes. Item russeos aestati currere voluerunt, quod ignei coloris sint, et cuncta tunc flavescant. Albos hiemi, quod sit glacialis, et frigoribus universa canescant. Veri prasinos 2 viridi colore, quia tunc pampinus densatur. Item russeos 25 currere Marti sacraverunt, a quo Romani exoriuntur, et quia vexilla Romanorum cocco decorantur; sive quod Mars gaudet

3 terminum *T* quorum] cuius *B* creta *C*: certa *TUV*:
ercta *BF* (*an recte?*): erctus (aer-) *KNP* 5 equites *om.* *C* 6 di-
cuntur *K* peragat *T* (*an recte?*) 10 desilierat *K* 11 de] in *T*
in equo *K* 12 Pedes *C*¹ pe. concurrere *C* 13 mortalitas *K*
14 in occ. *T* 16 reliqui *ut vid.* *B* mor. et vi. *T* 17 haec
CT: hoc *B*¹ *K* 20 idem ... adsim. *om.* *KNP* (*non DEFU*) roseos
codd. 22 item *BCDEFTU*: ideo *KP* rosseus *P*¹: roseos
BCDEFTU aestati] statim *K* (*non DEFU*) 23 sint] est (*delet.*)
sunt *C* albo *T* hieme *K* 24 sint glaciales *K* vere
K (*non DEF*) presinos *T* 25 quia] quod *C* roseos *BCT*
26 curreri *C* 27 vixilla *C*¹ *K*

sanguine. Albos zephyris et serenis tempestatibus, prasinus floribus et terrae, venetos aquis vel aeri, quia caeruleo sunt colore, luteos, id est croceos, igni et soli, purpureos Iri sacra-

verunt, quam arcum dicimus, quod is plurimos colores habeat.
 5 Sicque, dum hac spectatione deorum cultibus atque elementis 3
 mundialibus profanantur, eosdem deos atque eadem elementa
 proculdubio colere noscuntur. Vnde animadvertere debes,
 Christiane, quod Circum numina imunda possideant. Qua-
 propter alienus erit tibi locus quem plurimi Satanae spiritus
 10 occupaverunt: totum enim illum diabolus et angeli eius
 repleverunt.

DE THEATRO. Theatrum est quo scena includitur, semi- XLII
 circuli figuram habens, in quo stantes omnes inspiciunt. Cuius
 forma primum rotunda erat, sicut et amphitheatri; postea ex
 15 medio amphitheatro theatrum factum est. Theatrum autem ab
 spectaculo nominatum, ἀπὸ τῆς θεωρίας, quod in eo populus
 stans desuper atque spectans ludos contemplaretur. Idem 2
 vero theatrum, idem et prostibulum, eo quod post ludos exactos
 meretrices ibi prostrarentur. Idem et lupanar vocatum ab
 20 eisdem meretricibus, quae propter vulgati corporis levitatem
 lupae nuncupabantur: nam lupae meretrices sunt a rapacitate
 vocatae, quod ad se rapiant miseros et adprehendant. Lu-
 panaria enim a paganis constituta sunt ut pudor mulierum
 infelicius ibi publicaretur, et ludibrio haberentur tam hi qui
 25 facerent quam qui paterentur.

DE SCENA. Scena autem erat locus infra theatrum in XLIII
 modum domus instructa cum pulpito, qui pulpitus orchestra
 vocabatur; ubi cantabant comici, tragici, atque saltabant hi-

2 floris BKT (et Isid.?) aeris B¹T cerulei K 4 quem
 BCT his BKT (i. e. is): iris C plurimis B 5 expectatione
 codd. 7 colore BT noscantur T et anim. C: enim advertere T
 8 vel quot nomina BK inmunditia C¹ 12 quod sc. T 13 a
 fig. habens usque ad (XIX. vi. 2) quod igne deficit C, tribus ut vid. foliis
 exsectis 15 est om. K ab expectaculo BKT ex corr. (ut vid.)
 16 ἀποθεωρίας T populo T 17 expectans B 20 quae] qua B
 21 luce T¹ nuncupantur B¹ 25 qui B ut vid. T: qui et quae
 K: quae Lactant. inst. 6, 23, 7 27 orcistra codd. 28 traicique sal.
 K istriones K: striones BT

striones et mimi. Dicta autem scena Graeca appellatione, eo quod in speciem domus erat instructa. Vnde et apud Hebraeos tabernaculorum dedicatio a similitudine domiciliorum σκηνοπήγια appellabantur.

XLIV DE ORCHESTRA. Orchestra autem pulpitus erat scenae, 5 ubi saltator agere posset, aut duo inter se disputare. Ibi enim poetae comoedi et tragoedi ad certamen conscendebant, hisque canentibus alii gestus edebant. Officia scenica: tragoedi, comoedi, thymelici, histriones, mimi et saltatores.

XLV DE TRAGOEDIS. Tragoedi sunt qui antiqua gesta atque 10 facinora sceleratorum regum luctuosa carmine spectante populo concinebant.

XLVI DE COMOEDIS. Comoedi sunt qui privatorum hominum acta dictis aut gestu cantabant, atque supra virginum et amores meretricum in suis fabulis exprimebant. 15

XLVII DE THYMELICIS. Thymelici autem erant musici scenici qui in organis et lyris et citharis praecanebant. Et dicti thymelici quod olim in orchestra stantes cantabant super pulpitum, quod thymele vocabatur.

XLVIII DE HISTRIONIBVS. (H)istriones sunt qui muliebri indu- 20 mento gestus inpudicarum feminarum exprimebant; hi autem saltando etiam historias et res gestas demonstrabant. Dicti autem histriones sive quod ab Histria id genus sit adductum, sive quod perplexas historiis fabulas exprimerent, quasi historiones. 25

XLIX DE MIMIS. Mimi sunt dicti Graeca appellatione quod rerum humanarum sint imitatores; nam habebant suum au-

3 σκη.] -φηγ. KT (in B turbatum) 5 Orcistra codd. 6 agi possit
 K 9 striones codd. et om. T¹ 11 luctuoso B carmina K
 exspectante B 12 concinnebant K 13 privatorum BFT: vanorum
 KN (-na-) 14 aut BK: atque T 16 Temelici KT: Temelicia B
 musicis cecini B¹ 17 et l. citharisque K: et l. et citharicos T theme-
 lici T: temelici K: melici B¹ 18 orcistra codd. 19 teme-
 21 gesto T: gestis B feminum T hic au. K 22 storias T
 23 striones codd. striia T¹ ut vid. 24 historias B¹: storiis T
 storiones T 26 dicta B¹: om. KN 27 habent B actorem
 Arev.

ctorem, qui antequam mimum agerent, fabulam pronuntiare[n]t. Nam fabulae ita conponebantur a poetis ut aptissimae essent motui corporis.

DE SALTATORIBVS. Saltatores autem nominatos Varro L
5 dicit ab Arcade Salio, quem Aeneas in Italiam secum adduxit, quique primo docuit Romanos adolescentes nobiles saltare.

QVID QVO PATRONO AGATVR. Et est plane in artibus scenicis LI
Liberi et Veneris patrociniū, quae privata et propria sunt
scenae, de gestu et corporis fluxu. Nam mollitiam Libero et
10 Veneri inmolabant, illi per sexum, illi per luxum dissoluti :
quae vero ibi vocibus et modis et organis et lyris transiguntur,
Apollines et Musas et Minervas et Mercurios patronos habent.
Quod spectaculum, Christiane, odere debes, quorum odisti
auctores.

DE AMPHITHEATRO. Amphitheatrum locus est spectaculi, LII
ubi pugnant gladiatores. Et inde ludum gladiatorium dictum
quod in eo iuvenes usum armorum diverso motu condiscant,
et modo inter se aut gladiis aut pugnīs certantes, modo contra
bestias incedentes ; ubi non odio, sed praemio inlecti subeunt
20 ferale certamen. Amphitheatrum dictum, quod ex duobus 2
theatris sit factum. Nam amphitheatrum rotundum est ;
theatrum vero ex medio amphitheatro est, semicirculi figuram
habens.

DE LVDO EQVESTRI. Genera gladiatorum plura, quorum LIII
25 primus ludus equestrium. Duo enim equites praecedentibus
prius signis militaribus, unus a parte orientis, alter ab occidentis
procedebant in equis albis cum aureis galeis minoribus et habi-
lioribus armis ; sicque atroci perseverantia pro virtute sua

1 qui an. mi. ag. BTU : qui hoc primum ag. N : qui hoc quam primum
ag. K (pro quum ?) 2 a om. T¹ 4 Sa. sunt nominati sicut Va. KN
(non U) 7 Et om. BKN (non U) plane] autem KN scenicis
BTU : spectaculi KN 9 et de corp. K flexu dett. 10 per fluxum BK
11 quae] qui K 12 apollinem K : et apollinem N et Min. om.
KN (non U) mercurium K (non U) 13 eorum U : cuius KN
16 ubi ut vid. T ante corr. 17 quod] quo T usu (ex corr. ?) T
mutu T : modo K 21 nam a. ro. est post habens (v. 23) T 25 ludus]
usus K (pro lusus ?) 26 parte] porta KT 27 gal. aur. KN (non U)

iniebant pugnam, dimicantes quousque alter in alterius morte prosiliret, ut haberet qui caderet casum, gloriam qui perimeret. Quae armatura pugnabat Martis Duellii causa.

LIV DE RETIARIIS. Retarius ab armaturae genere. In gladiatorio ludo contra alterum pugnantem ferebat occulte rete, 5 quod iaculum appellatur, ut adversarium cuspidem insidente operiret, implicitumque viribus superaret. Quae armatura pugnabat Neptuno tridentis causa.

LV DE SECVTORIBVS. Secutor ab insequendo retiarium dictus. Gestabat enim cuspidem et massam plumbeam, quae adversarii 10 iaculum inpediret, ut antequam ille feriret rete, iste exsuperaret. Haec armatura sacrata erat Vulcano. Ignis enim semper insequitur, ideoque cum retiario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se inimica sunt.

LVI DE LAQVEARIIS. Laqueariorum pugna erat fugientes in 15 ludo homines iniecto laqueo inpeditos consecutosque prostrare amictos umbone pellicio.

LVII DE VELITIBVS. Velitum pugna erat ut ultro citroque tela obiectarent. Erat enim eorum varia pugna et spectantibus gratior quam reliqua: velites autem nuncupatos sive a volita- 20 tione, sive a civitate Etruscorum quae Veles vocabatur.

LVIII DE FERALI CERTAMINE. Ferarum pugna erat emissas bestias iuvenes excipere, pugnare adversus eas, ultroneo funere certare, non crimine, sed furore.

LIX DE HORVM EXERCITATIONE LVDORVM. Haec quippe 25 spectacula crudelitatis et inspectio vanitatum non solum homi-

1 iniebant *K ante corr.* alter alterum mo. *KN (non U)* mortem
K (non U) 3 Marti duelli *Arev.* 4 armatura *BT* 5 retem *BT*
6 appellatus *ut vid. T* insidente *K*: insidere *B*: insequente *T*:
fort. -tem 7 armaturo *K* 8 *fort.* Neptuni 9 Sec. est ab *B*
(non U) 10 gestabat *BTU*: portabat *KN* 11 *ut]* et *T* retem
T exsuperaret *TU*: et superaret *B*: superaret *KN* 12 sacratura
erat *U (non V)*: sacraverunt *K*: sacraverunt *N* vulcanum (-ga-)
NV 18 Veletum *BT* 19 expectantibus *B* 20 veletes *T*: veletis
B volutione *T*: vocitatione *B* 21 Etr.] et rusticorum *T*
veles *T*: vices *B*¹: velites *K* vocabantur *K ante corr.* 22 Feralis
KN 23 bestias *KT* ultro ne eo *B*¹ 26 spectaculum *T*
inspectatio *B*

num vitiis, sed et daemonum iussis instituta sunt. Proinde nihil esse debet Christiano cum Circensi insania, cum impudicitia theatri, cum amphitheatri crudelitate, cum atrocitate arenae, cum luxuria ludi. Deum enim negat qui talia praesumit, fidei
 5 Christianae praevaricator effectus, qui id denuo appetit quod in lavacro iam pridem renuntiavit; id est diabolo, pompis et operibus eius.

DE TABVLA. Alea, id est lusus tabulae, inventa a LX Graecis in otio Troiani belli a quodam milite Alea nomine,
 10 a quo et ars nomen accepit. Tabula luditur pyrgo, calculis tesserisque.

DE PYRGIS. Pyrgus dictus quod per eum tesserae pergant, LXI sive quod turris speciem habeat. Nam Graeci turrem *πύργον* vocant.

DE CALCVLIS. Calculi vocati quod lenes sint et rotundi. LXII Vnde et calculus dicitur lapis brevis, qui sine molestia sui brevitate calcatur. Item calculi, quod per vias ordinales eant, quasi per calles.

DE TESSERIS. Tesserae vocatae quia quadrae sunt ex LXIII
 20 omnibus partibus. Has alii lepusculos vocant, eo quod exiliendo discurrant. Olim autem tesserae iacula appellabantur, a iaciendo.

DE FIGVRIS ALEAE. Quidam autem aleatores sibi videntur LXIV physiologice per allegoriam hanc artem exercere, et sub quadam
 5 rerum similitudine fingere. Nam tribus tesseris ludere prohibent propter tria saeculi tempora: praesentia, praeterita, et futura; quia non stant, sed decurrunt. Sed et ipsas vias senariis locis distinctas propter aetates hominum ternariis lineis propter tempora argumentantur. Inde et tabulam ternis di-
 10 scriptam dicunt lineis.

1 sed daem. B	2 nihili K	3 theatra cum K	4 Deum] dum
B	5 quid id B: quid T	6 diaboli B	di. et po. K et op.
om. KN (non U)	8 lusus KT: ludus B	9 in otio] initio T	
10 a quo om. B ¹	pigro ut vid. T ante corr.	12 Pirus BT	
15 leves dett.	19 quia] quod B	21 discurrunt BT	iaculi T
26 saecula B ¹	29 argumentatur T	descriptam K	

LXV DE VOCABVLIS TESSERARVM. Iactus quisque apud lusores veteres a numero vocabatur, ut unio, [binio,] trinio, quaternio, [quinio], senio. Postea appellatio singulorum mutata est, et unionem canem, trinionem suppum, quaternionem planum vocabant.

LXVI DE IACTV TESSERARVM. Iactus tesserarum ita a peritis aleatoribus componitur ut adferat quod voluerit, utputa senionem, qui eis in iactu bonum adfert. Vitant autem canem quia damnosus est; unum enim significat.

LXVII DE CALCVLORVM MOTV. Calculi partim ordine moventur, 10 partim vage: ideo alios ordinarios, alios vagos appellant; at vero qui moveri omnino non possunt, incitos dicunt. Vnde et egentes homines inciti vocantur, quibus spes ultra procedendi nulla restat.

LXVIII DE INTERDICTIONE ALEAE. Ab hac arte fraus et menda- 15 cium atque periurium numquam abest, postremo et odium et damna rerum; unde et aliquando propter haec scelera interdicta legibus fuit.

LXIX DE PILA. Pila proprie dicitur quod sit pilis plena. Haec et sfera a ferendo vel feriendo dicta. De quarum genere et 20 pondere Dorcatius sic tradit (1):

Neu tu parce pilos vivacis condere cervi,

Vncia donec erit geminam super addita libram.

2 Inter species pilarum sunt trigonaria et arenata. Trigonaria est qu[i]a inter tres luditur. Arenata, qua in grege, dum ex 25 circulo adstantium spectantiumque emissa, ultra iustum spatium

2 ut om. T¹ binio hab. K: om. BDT trinio K: trio BT
 quatrio BT: quattrinio K 3 quinio hab. K: om. BDT 4 trinionem
 K: trionem BT quaternionem BT: quadrionem K 6 a per.]
 apertis B 8 boni T 11 vagae K 12 possint T 13 agentes
 BK ex corr. incitos K ante corr. 16 post. et od. om. K
 17 hoc B int. a leg. K 18 fuit om. T 19 plena corr. plea
 ut vid. T 20 i.e. sphaera vel a feri. T et pond. om. B¹
 21 dorcacius (ex dorcacicius) K (non Mon.) 22 pa. pilo quivagum K
 (non U Mon.) 23 donec hec er. K ante corr. gemina K (non
 Mon.) 24 Inter KT: Item B arenata TB²: aronata B¹:
 arenaria K 25 inter lu. T¹: in tres lu. BT² arenata TB²:
 aronata B¹: arenaria K quia KT 26 expectantiumque codd.

pilam excipere lusumque inire consueverunt. Cubitalem lusum appellant quum duo comminus ex proximo ac pene coniunctis cubitis pilam feriunt. Suram dicitur dare qui pilam crure pro-
lato feriendam conlusoribus praebeant.

1 *pila K* lusoque *BK* : lusu *T* consueverunt *T* 2 quum]
cuius *K* comminus *ex* cum unus *B* 3 sura *K* dicuntur *B*
palam *B*¹ : palmam *K* 4 ferienda conlusorio *K* praebeant *dett.*

LIBER XIX

DE NAVIBVS, AEDIFICIIS ET VESTIBVS

- 1 DE NAVIBVS. Artium quarundam vocabula quibus aliquid fabricatur, vel instrumenta artificum, vel quae ministerium exhibent, atque aliquid huiuscemodi deinceps ex parte notanda
2 studui. Artifex generale nomen vocatur quod artem faciat, sicut aurifex qui aurum [facit]. Faxo enim pro facio antiqui
3 dicebant. Nauclerus domnus navis est, appellatus ita quod navis in sorte eius sit; κληρος enim Graece sors dicitur. Ceteri
4 autem in navi in contributione sunt. Gubernio, qui et gubernator, quasi coibernator, quod coibeat prudentia sua iberna, id
5 est tempestates maris. Nauta a nave dictus per derivationem. 10 Navita autem pro nauta poetice dicitur, sicut Mavors pro Mars; 6 nam rectum est nauta. Remex vocatus quod remum gerit; sic 7 autem remex quomodo tubex dicitur nominativo casu. Epibata Graeco nomine appellatur, qui Latine dicitur superveniens. Hic nihil habet negotii, sed naulo dato in alias terras transire 15 8 disponit. Navem quidam perhibent dictam eo quod navum rectorem quaerat, id est peritum, sapientem, strenuum, qui continere et gubernare novit propter maritima pericula et casus. Vnde est illud Salomonis (Prov. 1, 5): 'Intelligens gubernacula possidebit.' Lydii autem primum navem fabricaverunt, pelagi- 20 que incerta petentes pervium mare usibus humanis fecerunt. 9 Rates primum et antiquissimum navigii genus e rudibus tignis asseribusque consertum; ad cuius similitudinem fabricatae

1 Vsque ad vi. 2 deficit C Artium om. KN: cum titulo (DE NAVIBVS ARTIVM) coniungit B Quorundam (-md-) KN 3 exhibent K
4 vocatus B 5 quia au. B facit hab. T: om. BKN 6 domnus N: dominus BK: dñs (i. e. domnus vel etiam dominus) TU est om. K (non NU) ita app. K 7 Graece om. KN (non U) 8 contributione U (non V): tribunatione K Guvernio K 9 ibernia B: hiberna K (etiam coibernator et cohibeat) 10 tempestate K (pro -tem?) Naute B 11 pedice K mafors T: mafros B
13 Epipata K 15 negotiis T sed] si B¹ nabulo K (T¹ n. l.)
16 quidem K gnavum (ex na-) K: nau*um B¹ 18 governare K
19 governaculo K 20 primam K (non F) 22 Ratis K navii T
e ruodibus K: eruditibus T 23 fabricace T

naves ratariae dictae. Nunc iam rates abusive naves ; nam
 proprie rates sunt conexae invicem trabes. Trieris navis magna, 10
 quam Graeci durconem vocant. De qua in Esaia (33, 21):
 'Non transibit per eam trieris magna.' Carpasia navis a Car- 11
 5 patho insula nominata, sicut a Rodo Rodia, sicut ab Alexandria
 Alexandrina. Liburnae dictae a Libyis ; naves enim sunt 12
 negotiatorum. De qualibus Horatius (Epod. 1, 1):

Ibis Liburnis inter alta navium.

Rostratae naves vocatae ab eo quod in fronte rostra aerea ha- 13
 10 beant propter scopulos, ne feriantur et conlidantur. Longae 14
 naves sunt quas dromones vocamus, dictae eo quod longiores
 sint ceteris : cuius contrarius musculus, curtum navigium.
 Dromo autem a decurrendo dictus ; cursum enim Graeci δρόμον
 vocant. Classis dicta est a Graeco vocabulo, ἀπὸ τῶν κάλων, id 15
 15 est lignis ; unde et calones naviculae quae ligna militibus por-
 tant. Ancyromac(h)us dictus pro eo quod celeritate sui ancoris 16
 et instrumentis reliquis navium vehendis sit aptus. Phaselus 17
 est navigium quem nos corrupte baselum dicimus. De quo
 Vergilius (Georg. 4, 289):

20 Pictisque phaselis.

Scapha, qui et κατάσκοπος, navigium quod Latine speculatorium 18
 dicitur ; σκοπὸς enim Latine intendere dicitur. Barca est quae 19
 cuncta navis commercia ad litus portat. Haec navis in pelago
 propter nimias undas suo suscipit gremio : ubi autem adpro-
 25 pinquaverit portum, reddit vicem barca navi quam accepit in

1 raturiae dict (sic, spatio relicto) K	ratis ab. navis K	2 ratis
K: naves B ¹	traves codd.	3 dulconem B ¹
Carpasia K	carpado T: carpados BK	4 per ea K
alaxandria T	6 alaxandrina T: alexandrine K	5 nominatae K
Liburnae BE: -nea F (non U)	8 in terra ita na. DE ante corr. F	§ 12 om. KN
(non UX)	9 fronte ex fonte T	10 inlidantur KN
T	12 sunt T	cuius BT: quibus K
om. K	a] e B	13 ad dec. K
16 Anquiromacus BK: Antiquiromacus T	17 Faselus codd.	20 faselis
T: feselis K: vasis B	21 Scafa BT: Scava K	quae dett.
catascopus BT: caduscopus K	23 hanc TU (vix recte)	in
pel. na. B	24 suscepit BK	25 reddet BT
namque B: na. qua T: na. quod eam (ea) KN (non U)		na. quam ex

20 pelago. Paro navigium piratarum aptum, et ex his ita vocatum.
Cicero (Mar. 3):

Tunc se fluctigero tradit mandatque paroni.

Et alibi (Com. pall. inc. 21):

Parunculis ad litus ludit celeribus.

5

21 Mioparo quasi minimus paro. Est enim scapha ex vimine
facta, quae contexta crudo coreo genus navigi praebet; quales
utuntur Germanorum piratae in Oceani litoribus vel paludibus
ob agilitatem. De qualibus Historia 'Gens', inquit, 'Saxonum
mioparonibus, non viribus nituntur, fugae potius quam bello
10 parati.' Celoces, quas Graeci κέλκτας vocant, id est veloces
biremes vel triremes, agiles et ad ministerium classis aptae.
Ennius (Ann. 478):

Labitur uncta carina per aequora cana celocis.

23 Biremes autem naves sunt habentes remorum ordinem geminum. 15

24 Triremes et quadriremes trium et quattuor ordinum. Sic et

24 penteres et (h)exeres, quinos vel senos ordines habentes. Actua-
ariae naves sunt quae velis simul et remis aguntur. Hippa-
gogus, in quo equos transvehere solitum est. Pontonium navi-
gium fluminale tardum et grave, quod nonnisi remigio pro- 20
gredi potest. Hic et traiectus, id est extentus: est enim latus;

25 unde et transenna dicitur extentus funis. Lembus navicula
brevis, qui alia appellatione dicitur et cumba et caupulus, sicut
et lintris, id est carabus, quem in Pado paludibusque utuntur.

26 Carabus parva scapha ex vimine facta, quae contexta crudo 25

1 navium vel pir. B et om. T ita] abtum T 3 se om. K
parone B 5 caelerius B 6 Mioparo T scapha B: scava
EKT 7 contextae B: contexta T qualibus K 8 gemmanorum
T 9 storia BT 11 paratum T Celones BT κελ.]
celecras BK: celacras (r ex corr.) T 12 apta est Enn. B 14 lavitur
KN (non P) cuncta KNP Mon. celoces NU (non DEFP
Mon.) 15 Biremis au. navis est habens KN (an recte?) 16 quadriremes
BT 17 Acturiae B 18 remes B reguntur T Yppogauin
quo B¹ FKN: Yppocavus in quo DE: Ippogavus in quo T 19 Potonium
BK remigium K 21 hic KN: hinc BT 22 trasena K:
transethna BT Limbus BDET: Lymbus K 23 quae K (non EU)
caupulus EKN: caupolus BTU 24 lyntris K carabus
BDEFTU: carobus K: carubus N quem BDEFTU: qua KN
in paludibus ut. KN: in paludibusque ut. B¹ F 25 Carabus om. T
Paroa T scava K: excafa B: excava T contextae (-ta e?) B

coreo genus navigii praebet. Portemia navicula Syriatici generis lata et sine carina, a portando vocata. Utuntur his in Pannonia. Trabariae amnicae naves quae ex singulis trabibus 27 cavantur, quae alio nomine litorariae dicuntur. Haec et caudicae, ex uno ligno cavato factae; et inde caudicae quia a quattuor usque ad decem homines capiunt.

DE PARTIBVS NAVIVM ET ARMAMENTIS. Puppis posterior 11 pars navis est, quasi post; prora anterior, quasi priora. Cumba locus imus navis, quod aquis incumbat. Carina a currendo 10 dicta, quasi currina. Fori navium latera concava, a ferendo 2 onere dicta; sive tabulata navium quae sternuntur, dicta ab eo quod incessus ferant vel foris emineant. De quibus Vergilius (Aen. 6, 412):

[Laxatque foros].

15 Columbaria in summis lateribus navium loca concava per qua 3 eminent remi; dicta, credo, quod sint similia latibulis columbarum in quibus nidificant. Agea viae sunt, loca in navi per 4 qua ad remiges hortator accedit. De qua Ennius (Ann. 492):

Multa foro ponet, et agea longa repletur.

20 Transtra sunt tabulae ubi sedent remiges, quod in transverso 5 sint dicta; quae Vergilius (Aen. 6, 411) iuga appellat. Remi 6 a removendis, (tonsae a tondendis) et decutiendis fluctibus 1 dicti, sicut tonsores a tondendis et decutiendis capillis. Palmula 7 est extrema latitudo remi, a palma dicta, qua mare inpellitur. 25 Antemnae autem dictae quod ante amnem sint positae; prae-

2 carino o port. T 3 Traviae K travibus BK 4 cautice (-cem) KN 5 cavatae K: cavatam et N et inde] exinde KN cautice KN ad qu. us. dec. N: ad qu. us. et dec. K (non U) 10 quasi curr. . . . dicta (§ 2) om. T 11 sive BTU: sunt KN sternantur B 12 fuerant B¹ de qu. Ver. om. KNP (non U) 14 la. fo. hab. TU: om. BFKNP 15 per quam K 17 Agia B vie K (i.e. viae) per quam K 18 hortatur acc. K: ortatus (ut vid.) accedet B: ortatura cedit T 19 ponet et BDEFTUV: potet M: punit KP: pune N: ponit et Caesenae vel Longa (nov. versus): lenga N (non MPDEF) repleto DE¹ (non FMNPUV) 20 Trastra BT rimicis K dic. qu. in tr. sint T 21 Tonsae remi Arev. 22 removendo B¹ supplevi decutiendis B¹ (pro decutiendis?) 23 tonsores a tondendis K et dec. om. T (non U) 24 quam mare (ex male K) empellitur KN

terfluit enim eas amnis. Cornua extremae partes antennarum
 8 sunt, dictae per tropum. Malus est arbor navis qua vela susti-
 nentur. Malus autem dictus quia habet instar mali in summi-
 tate, vel quia quasi quibusdam malleolis ligneis cingitur, quorum
 9 volubilitate vela facilius elewantur. Modius est cui arbor insistit, 5
 ob similitudinem mensuralis vasis dictus. Carchesia sunt in
 cacumine arboris trochleae, quasi F littera, per qua funes tra-
 huntur. Cinna (4):

Lucida confulgent alti carchesia mali.

- 10 Trochleae autem vocatae quod rotulas habeant; τροχὸς enim 10
 11 Graece rota dicitur. Parastatae stipites sunt pares stantes qui-
 bus arbor sustinetur. Cato (inc. 18): 'Malum deligatum, para-
 12 statae vinctae.' Clavus est quo regitur gubernaculum. De quo
 Ennius (Ann. 483):

Vt clavum rectum teneam navemque gubernem. 15

- 13 Porticulus malleus in manu portatus, quo modo signum datur
 remigantibus. De quo Plautus (Asin. 518):

Ad loquendum atque tacendum tute habes porticulum.

- 14 Tonsilla uncinus ferreus vel ligneus ad quem in litore defixum
 funes navium inligantur. De quo Ennius (Ann. 499): 20

Tonsillas apiunt, configunt litus, aduncas.

- 15 Anchora dens ferreus ex Graeca etymologia nomen ducit, quod

1 enim *om.* *K* (*non U*) 3 quia *TB* (*ex qua*): quod *K* mali
Serv. ad Aen. 5, 487: male *codd.* 4 quasi *om.* *K* maleolis *K*:
 malis *Servii codd.* quorum vol. *om.* *T* (vela *ex corr.*) 5 obsistit *K*
 6 Carceria *codd.* 7 acumine *T*: camine *B*¹ arboris *ex ardoris K*
 trochleae *K*: trocliae *BT* f (*expunct.?*) *T*: *om.* *B*¹*K*: an *T*?
 per quam *KT* 9 ludia *B*¹ carceria *BK Mon.*: calceria *T*
 mari *K* (*non N*): malis *B*¹ 10 Trochleae *K*: Trocliae *BT* 11 Graece
om. *KN* Parastatae . . . stantes *om.* *K*: post mali (§ 9) *N*
 (*non DEFU*) 12 Cato . . . vinctae *om.* *KNP* deligatum *DE*:
 diligatum *BF*: deligatur *TU*: diligatur *V*¹ 13 qua *B* goberna-
 culum *K* (*non N*) 15 clavum *om.* *KN* (*non DE*) governem *K*
 (*non NP*) 16 Porticulus *K* malleis *B* portatur *BK*
 modo signum *KT*: modus signumque *B* 18 abes *B*: avis *K* (*non*
N Mon.) porticulum *K* (*non N*) 19 ad quam *KN* 20 funis *K*
 inligantur *BT*: inligant *KN* de qua *KN* (*non E*) 21 tonsillas
 apiunt *DK*: tonsillasapiunt *FN*: tonsilla sapiunt *BMPE*² ut *vid.*: ton-
 sillas sapiunt *TUV*: tonsillam sapiunt *E*¹ ut *vid.*: tonsillas rapiunt *edd.*
 aduncias *KMN* (*non DFUV*) 22 Ancora *T*

quasi hominis manus comprehendat vel scopulos vel arenas. Nam manus Graece *κυρα* dicitur: apud Graecos autem aspirationem non habet, nam *ἄκυρα* dicitur; unde et apud maiores sine aspiratione proferebatur. Pulvini sunt machinae quibus naves 16
5 deducuntur et subducuntur in portum. Pons, scala navium.

DE VELIS. Vela Graeci *ἄρμενα* dicunt, proinde quod aere III
moventur; apud Latinos autem vela a volatu dicta Vnde est
illud (Virg. Aen. 3, 520):

Velorum pandimus alas.

10 Genera velorum: acation, epidromos, dolo, artemo, siparum, 2
mendicum. Ex quibus acation velum maximum, et in media
nave constitutum. Epidromos secundae amplitudinis, sed ad 3
puppim. Dolon minimum velum, et ad proram defixum. Ar-
temo dirigendae potius navis causa commentatum quam celeri-
15 tatis. Siparum genus veli unum pedem habens, quo iuvari 4
navigia solent in navigatione quotiens vis venti languescit. De
quo Lucanus (5, 428):

Summaque tendens

sipara velorum perituras colligit auras;

20 quod ex separatione existimant nominatum. Pes extremus
angulus veli, quem sic nautae loquuntur.

DE FUNIBVS. Funes dicti quod antea in usum luminis IV
fuerint circumdati cera; unde et funalia. Restes, sive quod rates
contineant, seu quod his retes tendantur. Rudentes sunt funes
25 navium ex nimio stridore ita dicti. Spirae funes quae in tem- 2
pestatibus utuntur; quas nautici suo more cucurbas vocant.
Spirae autem ab sparto vocatae. Propes funis quo pes veli 3

1 honis <i>T</i>	scopulus <i>K</i>	2 <i>κυρα</i>] <i>χεῖρ</i> dett.	grecos <i>T</i> :
hebreos <i>BK</i>	3 <i>ἄγκ.</i>] ancira <i>codd.</i>	9 celorum pa. <i>T</i>	10 acateon
<i>BK</i> : acataon <i>T</i>	epydromos <i>B</i> :	epitromos <i>K</i> :	epidrosmos <i>T</i>
vel dolon: dalum <i>codd.</i>	artemon <i>K</i>	sibarum <i>K</i>	11 acateon
12 Dalum <i>codd.</i>	12 Epidromo <i>BT</i> :	Epitromo <i>K</i>	ampl. <i>BT</i> : altitudinis <i>K</i>
13 Dalum <i>codd.</i>	14 dirigendo <i>B</i>	commentatum <i>T</i> :	com-
mentatum <i>BK</i>	19 colliget <i>K</i>	20 quod <i>om.</i> <i>K</i>	existent <i>K</i>
21 quem <i>BT</i> : quoniam <i>KN</i>	23 fuerunt <i>B</i>	Restes . . . tendantur	
post ita dicti <i>KN</i>	sive <i>BTU</i> : sunt <i>KN</i>	ra. ibi cont. <i>T</i>	
25 navium . . . Spirae funes <i>om.</i> <i>T</i>	26 quas] quos <i>B</i>	cocurbas <i>K</i>	
27 spira <i>K</i>	funes <i>K</i>	quo pes usque ad Tormentum funis <i>om.</i> <i>V</i> ¹	
veli <i>om.</i> <i>T</i>			

alligatur, quasi pro pedes. De quo Turpilius (215):

Quasi quum ventus fert navem in mare

secundus, si quis propedon misit † si veli sinistrum†.

- 4 Tormentum funis in navibus longus, qui a prora ad puppim
extenditur quo magis constringantur. Tormenta autem a tortu
5 dicta, restes funesque. Scaphon funis in prora positus. De
quo Caecilius (256):

Venerio cursu veni, prolato pede
usque ad scaphonem.

- 6 Opisphora funes quae cornibus antennae dextra sinistraque
tenduntur retroverso. Prosnesium funis quo navis in litore
7 ligatur ad palum. Mitra funis qua navis media vincitur. An-
quina quo ad malum antenna constringitur. De qua Cinna (5):

Atque anquina regat stabilem fortissima cursum.

- 8 Remulcum funis quo deligata navis trahitur vice remi. De quo
Valgius (4):

Hic mea me longo succedens prora remulco

laetantem gratis sistit in hospitiiis.

- 9 Struppi vincula loro vel lino facta quibus remi ad scalmos alli-
gantur. De quibus Livius (10):

1 pro *T*: prope *BK* torpilius *codd.* 2 cum ventis *BFKNP Mon.*:
conventis *DE*¹ (-tus *E*²) (*non U*) navium *U* (*non DEFNP*) mari *BFN*
3 propedo *T* ante *corr.* (-dom *an* -du *ex corr. incert.*): propedom *an*
propedon *incert. U* (*non DEFNP*) si velis *s. DEN fort. recte*: sive
linistrum *T* (*non UFP Mon.*) 4 qui a] qua *BT* ad] a *K* 5 a] ad *B*
6 retes *T* Scafion *K*: Safon *BEFNT*: Saphon *U* 7 cecilius *N*:
cicilius *codd. (etiam FPUV)* 8 cursum *KNP*: cursum *M* (*non DEFUV*)
prolatum *KN* (*non MPDEFUV*) pedes *B¹DE¹FM*: pedem *N* (*non*
PUV) 9 safonem *BDEFT*: saphonem *UV*: favonem *MN*: fabonem
K: fabone *P* 10 Opisphora *KT*: Opisfeta *B* funis *K* quo
co. antennem *K* 11 tendunt *K* retro et verso *T* funes
quo naves *K* 12 religatur *T*: ligatus *ut vid. B* fu. est. qua *T*:
fu. quo *K*: funes qua *B* 13 quo ad *ex* quod *T*: qua ad *K*: quam ad
N (*non DEFU*) contemna (-nna?) *T* 14 adque *U*: *om. KMNP*
(*non DEF*) regnat *KMP*: regnant *N* (*non DEFU*) stavilem
KM (*non NP*) 15 qua *BT* diligata *BK* 17 longo *ex* longu
EK ut vid.: longos *NP*: longus *D* (*non F*) succeden *K*: suc-
cedent *P*: succedent *M*: succendit *N* (*non DEFUV*) 18 sitit *T*
19 Struppi *ex* Stuppi *T*: Struppii *K* vinculo *T* scalomos *B*
ligantur *T* 20 libius *KNPT* (*non F*)

Tumque remos iussit religare struppis.

Catapirates linea cum massa plumbea, qua maris altitudo tem- 10
tatur. Lucilius (1191):

Hunc catapiratem puer eodem devoret unctum

5 plumbi paucillum rudus lineique mataxam.

DE RETIBVS. Retes vocatae sive a retinendis piscibus, V
sive a restibus quibus tenduntur. Minus autem rete synplagium
dicitur a plagis; nam proprie plagas dici funes illos quibus retia
tenduntur circa imam et summam partem. Funda genus est 2
10 piscatoriae retis, dicta ab eo quod in fundum mittatur. Idem
etiam a iactando iaculum dicitur. Plautus (frag. 175):

Probus quidem antea iaculator eras.

Tragum genus retis ab eo, quod trahitur, nuncupatum. Ipsa 3
est et verriculum; verrere enim trahere est. Nassa. Cassis 4
15 genus venatoriae retis, quod capiat. Hinc est quod incassum
dicimus, id est sine causa; quasi sine cassibus, sine quibus
venatio inanis est. Conopium retia qua culices excluduntur in 5
modum tentorii; quo magis Alexandrini utuntur, quia ibi ex
Nilo culices copiosi nascuntur. Vnde et conopeum dicitur;
20 nam Canopea Aegyptus est.

1 tumque BDEFKMN Mon.: tuncque TUV remus DE¹KMNP
(non F) rel. BDEFKNP Mon.: del. TUV: legare M strupis
KMP Mon.¹ (non NDEFUV) 2 Catapirates TUV: Catapirates B:
Catapirates FM: Catasiorates KP: Catamsiorates N. Illud -pior-ad-pir-
corr. (ex l. 4) -por- referendum videtur quam KNP 3 lucidius TV
4 hunc KUV: hunc an hanc incert. T: hanc BDEFMNP catapo-
ratem DETUV: cataportem FKMN: cantaportem B¹ pueri DE
(non F) devoretactum Caesenas: deforet unctum FKPT: deforte
tinctum B: deforet victum N: defore hunctum V: de foro hunc tum U:
defore eum DE¹ (de. tum E²): deferet unctum M (cf. Class. Quart. 5, 97)
5 paucillum BDEFMNPTV: paucilum U: paucillum K (teste Kleinio)
rudis T ante corr. U ante corr. (non VDEMNP Mon.) lineique
FKMNPV: linique BDET mataxa TUV: mataxum M: maxaxum
N: mactacum P: metaxat Mon. (non DEF) 7 minores au. restes
inplagium dicuntur KN 8 a plagiis B¹KN 9 Funda cus est K:
Fundagus est N 10 piscatoria K item K 11 plaustus B¹F:
plustus DE¹ 12 probus BDEFTUV: pro quibus KMNP quidam
DEFKMNP Mon.: qui de U: quid TV erat D¹ (non EFMNPV)
13 nunc.] nunc occupatum T ipse KN 14 est om. T
verre enim T 15 quod et inc. B 18 temtatorii T: testorii KN
qua ma. BT alexandrini T quia om. KN 19 nihilo B
20 nam canopae B: nam canope K

VI DE FABRORVM FORNACE. Faber a faciendo ferro inposi-
 tum nomen habet. Hinc derivatum nomen est ad alias artium
 materias fabros vel fabricas dicere; sed cum adiectione, ut
 faber lignarius et reliqua, propter operis scilicet firmitatem.
 2 In fabrorum autem fornace gentiles Vulcanum auctorem dicunt, 5
 figuraliter per Vulcanum ignem significantes, sine quo nullum
 metalli genus fundi extendique potest. Nihil est enim pene
 quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum, alibi argentum,
 alibi plumbum, alibi mineum, alibi pigmenta, alibi medica-
 menta efficit. Igne lapides in aere solvuntur, igne ferrum 10
 gignitur ac domatur, igne aurum perficitur, igne cremato lapide
 3 caementa et parietes ligantur. Lapidēs nigros ignis coquendo
 candificat, ligna candida urendo obfuscatur, carbonēs ex pruna
 fulgida nigros facit, de lignis duris fragiles, de putribilibus in-
 putribiles reddit, stricta solvit, soluta restringit, dura mollit, 15
 mollia dura reddit. Habet et medicaminis usum. Nam saepe
 uri prode est. Pestilentiae quoque, quae obscuracione solis
 contrahitur, auxiliari certum est. In opere quoque aliud gignit
 4 primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis. Habet quoque et
 aliam in se diversitatem ignis. Nam alius est qui usui humano, 20
 alius qui iudicio apparet divino, sive qui de caelo fulmen ad-
 5 stringit, sive qui de terra per vertices montium eructuat. Ignis
 autem dictus quod nihil gigni potest ex eo; est enim inviolabile
 elementum, adsumens cuncta quae rapit. Fabrica duabus rebus
 6 constat: ventis et flamma. Flamma vero proprie fornacis est 25
 dicta, quod flatu folium excitetur. Fornax vero ab igne vo-

2 der. est (*del.* nomen) Schwarz 3 fabros] fabrorum B 6 ignem
 om. K nulla K 8 igne] Redit in partes C (cf. XVIII. XLII. 13) 10 aere]
 aes Plin. N. H. 36, 200 11 signitur B¹: ignitur K ac] et K
 12 cimenta K: cimente T (i. e. -tae) quoquendo T 13 ofuscat K:
 fuscatur B¹ T prunas B¹ 15 solvet BT 16 reddet K (non N)
 habet] hec KN (non U) nam saepe (se-) ruri BCK: nam isto peruri T
 17 prodest BCK quae om. T 18 contrahitur om. KN (non U)
 21 qui in iud. BCK (non U) apparebit KN f. adstringitur
 B¹: fulmina stringit Tertull. apol. 48 24 absumens dett. quae
 BC: om. T duobus BT ante corr. 25 ventus T Flamina
 K: Flaminam N propria K forn. sunt K: fornaci sunt N
 (non U) 26 excitentur KN (non U)

cata ; φῶς enim ignis est. Kaminus fornax Graecum est, diri-
 vatum a καῦμα. Favilla est deserta igni scintilla. Pruna est 7
 quamdiu ardet ; quum autem extincta fuerit, carbo nominatur.
 Pruna autem a perurendo dicta est ; carbo vero, quod flamma
 5 caret. Qui dum interisse creditur, maioris fit virtutis ; nam
 iterum accensus fortiori luce calescit. Cuius tanta est etiā et
 sine igne firmitas ut nullo humore conrumpatur, nulla vetustate
 vincatur. Extinctus enim tantum incorruptibiliter durat, ut hi
 qui limites figunt eos infossos terra substernant, et lapides de-
 10 super figant ad convincendum litigatorem post quantalibet sae-
 cula fixumque lapidem limitem esse agnoscant.

DE INSTRUMENTIS FABRORVM. Incus est in quo ferrum VII
 tunditur, a caedendo dictus, eo quod illic aliquid cudamus, id
 est feriendo producamus ; cudere enim caedere et ferire est.
 15 Veteres autem non incudem vocabant, sed intudem, eo quod in
 ea metallum tunditur, hoc est tendatur ; unde et tudis malleus,
 a tundendo, id est tendendo, dictus. Malleus vocatus quia, 2
 dum quid calet et molle est, caedit et producit. Marcus malleus
 maior ; et dictus marcus quod maior sit ad caedendum et
 20 fortior. Martellus, mediocris. Marculus malleus pusillus.
 Lucilius (1165) :

Et velut in fabrica fervens cum marculus ferrum
 multorum magnis ictibus tundit.

Forcipes quasi ferricipes, eo quod ferrum candens capiant 3
 25 teneantque, sive quod ab his aliquid forvum capimus et tene-

1 φῶς] fos <i>codd.</i>	Kam. BU: Cam. CT: Camini KN	2 καῦμα]
cauma <i>codd.</i> (caima K)	igne BCTU: ignis K	4 dic. car. C
quod <i>om.</i> KN (non U)	6 accensus BKN: incensus CTU	calescit
BCTU (<i>fire</i>): clariscit KN	7 nullum hum. K	nul. virtus
(<i>delet.</i>) vetust. K	9 terrae sternant K (non U)	10 con-
vincendum <i>ex</i> coniungen K	11 agnoscant (-nus-) TUK: cognoscant	
BC 13 dicta K	16 est tenditur K	17 a tudendo id est a
tundendo K	18 callet T	cedet BT
deducendum KN (non U)	20 marcus mall. B ¹	19 ad
BCFKMNTU (non DEP)	ferbentes TU (non DEFMP)	22 fabricam
<i>om.</i> KMP (non DEFU)	marculis B ¹ : marculum C	cum
KMNP (non DEFU)	24 ferricipes T: forricipes B ¹	23 tunditur
25 forbum BKT		capit C ¹

mus, quasi forvicares. Nam forvum est calidum; unde et fervidum; unde et formosos dicimus quibus calor sanguinis ex
 4 rubore pulchritudinem creat. Lima dicta eo quod lene faciat. Nam limum lene est. Cilium est unde operantur argentarii; a quo et caelata vasa dicuntur.

VIII DE FABRICIS PARIETVM. In fabricis parietum atque tectorum Graeci inventorem Daedalum adserunt; iste enim primus didicisse fabricam a Minerva dicitur. Fabros autem sive artifices Graeci τέκτονας vocant, id est instructores. Architecti autem caementarii sunt, qui disponunt in fundamentis. Vnde
 10 et Apostolus de semetipso (1 Cor. 3, 10) 'Quasi sapiens' inquit
 2 'architectus fundamentum posui.' Maciones dicti a machinis in quibus insistent propter altitudinem parietum.

IX DE DISPOSITIONE. Aedificiorum partes sunt tres: dispositio, constructio, venustas. Dispositio est areae vel solii et
 15 fundamentorum descriptio.

X DE CONSTRUCTIONE. Constructio est laterum et altitudinis aedificatio. Constructio autem vel instructio vocata eo quod instringat et cohaerere faciat, ut lapides luto et ligna et lapides invicem sibi. Nam et intinctio ferri in aqua instrictura est;
 20 nisi enim candens tinguatur, stringi et cohaerere non potest ferrum. Item constructio a multitudine lapidum et lignorum dicta; unde et strues. Aliud est enim aedificatio, aliud instauratio; nam aedificatio nova constructio est, instauratio vero quod reparatur ad instar prioris. Nam instar veteres pro simili-
 25 tudine ponebant: inde et instaurare dicebant. Constat autem constructio fundamento, lapidibus, calce, arena et lignis. Funda-

1 forbicares (es in ras.) T forvum K est] et T 2 ferbidum T
 formosum KN 3 robore K 4 un. et op. C operiuntur K
 7 didalum KT 8 frabrica K 9 grece K tectonos codd.
 10 cimentarii KT 12 Machiones C a macinis K: a macionis T
 14 Aed. om. KN (cum titulo coniungit B) parietes BKN (non U)
 15 constructio C¹ soli CT 18 aedificio B: aedificium KN
 (non U) 19 instrigit C¹: fort. stringat ut om. KN (non U)
 luto om. C et] ut C et lap. om. KN (non U) 20 in-
 tictione T instructura BC: instructuotura K: fort. strictura
 21 instringi T 22 idem K 23 struis K 25 nam ad instar T
 26 inde et inst. dic. om. KN (non U)

mentum dictum quod fundus sit aedificii. Idem et caementum a
 caedendo dictum, quod caeso crasso lapide surgat. Lapidēs in 3
 structuris apti : albus, Tiburtinus, columbinus, fluvialis, spongia,
 rubrus et reliqui. Albus lapis, alius durus, alius mollis. Mollis 4
 5 dentata serra secatur, tractabilis in opere est, ita ut in eo, quasi
 in ligno, litterae scribantur. Tiburtinus a loco Italiae dictus, 5
 qui dum sit ad fabricam fortis, vapore tamen dissilit. Tophus 6
 aedificiis inutilis est, fundamentis aptus, mortalitate et mollitia.
 Ex aestu enim et halitu maris friatur et verberatur imbribus.
 10 Arenacius lapis concretus maris arenis. Hic et bibulus dicitur ; 7
 servat enim humorem acceptum. Idem et in Baetica Gadi-
 tanus ab insula Oceani ubi plurimus exciditur. Piperinus sub- 8
 albidus cum punctis nigris, durus atque fortissimus. Cochlea-
 cius cochleis lapillisque et arena concretus, asperrimus et inter-
 15 dum fistulosus. Columbinus a colore avis nuncupatus, natura 9
 vicinus gypso et mollitie simillimus. Molaris in parietibus utilis, 10
 quia est quaedam pinguior natura eius, duraque et aspera. Ex
 quo etiam et molae fiunt ; unde et nomen traxit. Huius
 quattuor genera : albus, niger, permixtus ac fistulosus. Spongia 11
 20 lapis creatus ex aqua, levis ac fistulosus et cameris aptus. Silex 12
 durus lapis, ex cuius genere nigri silices optimi, quibusdam in
 locis et rubentes. Albi silices contra vetustatem incorrupti :
 idem et in monumentis scalpti et incorrupti permanent, quibus
 ne ignis quidem nocet ; nam ex his etiam formae fiunt, in qui-
 25 bus aera funduntur. Viridis silex vehementer et ipse igni

1 fundis sit T idem caem. B : id est caem. K 2 caeso om.
 BDFT (cum codd. XV. viii. 1) (non N) grasso T in fort. delend.
 3 stricturis T tiburinus B fluvialis BCT sfungia BT : esfungia
 C : isfungu K 4 rubro K : rubros B : rubus T mollis (alt.) om.
 BK 5 detentata C¹ opore BC 7 ad fricam C¹ Tochus
 K : Tofus BCT 8 mortatetet ex T 9 exestur en. halitu ma.,
 friatur vento, everberatur im. Plin. N. H. 36, 166 altu K maris
 ex malis B ferritur T 10 Arenatus B¹ 12 excidetur B
 subalbinus T 13 Concleacius T : Concleatius K : Cocleatius B :
 Colcleacius C¹ 14 cocleis ex concleis K : concleis BT : cocleis C
 concretis C 16 mollitiae (-c-) KCB 17 Ab natura eius usque ad
 Scindulae eo quod scin. (xix. 7) desunt in F 19 Sfungia BT : Esfungia
 C : Isfungia K 20 ex qua B 23 sclubti T (non V) : sclapti U :
 squalti K (non N) et inc. del. Schwarz 25 aera] arena T
 Viridi T ipsi T

- resistens, sed nusquam copiosus; et, ubi invenitur, lapis, non
 13 saxum est. Pallidus in caemento raro utilis. Globus contra
 iniurias fortis, sed in structura infidus, nisi fuerit multa suffrena-
 14 tione devinctus. Fluviatilis silex semper veluti madens est.
 Hic aestate exhiberi oportet nec ante biennium inserere in 5
 structuris domorum. Fictilium operum ad parietes et funda-
 menta coctis laterculis, ad tecta imbriculis tegulisque aptantur.
 15 Tegulae vocatae quod tegant aedes, et imbrices quod accipiant
 imbres. Tegulae autem primae positionis nomen, cuius diminu-
 16 tivum tigillum. Laterculi vero vocati quod lati formentur cir- 10
 cumactis undique quattuor tabulis. Lateres autem crudi sunt,
 qui et ipsi inde nominati quod lati ligneis formis efficiuntur.
 17 Quorum crates dicuntur, in quibus lutum pro isdem lateribus
 crudis portare solent. Sunt enim conexiones cannarum, dicti
 18 ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quod se invicem teneant. Lutum autem 15
 vocatum quidam per antiphrasin putant quod non sit mundum;
 19 nam omne lotum mundum est. Calcis viva dicta quia dum sit
 tactu frigida, intus occultum continet ignem; unde perfusa aqua
 statim latens ignis erumpit. Natura eius mirum aliquid facit:
 postquam enim arserit, aquis incenditur, quibus solet ignis ex- 20
 tingui; oleo extinguitur, quo solet ignis accendi. Vsus eius
 in structuris fabricae necessarius; nam lapis lapidi non potest
 20 adhaerere fortius nisi calce coniunctus. Gypsum cognatum
 calci est, et est Graecum nomen. Plura eius genera. Omnium
 autem optimum lapidi speculari. Est enim signis aedificiorum 25
 21 et coronis gratissimus. Arena ab areditate dicta, non ab ad-

2 cimento *K* Gilbus *K*: Globosus *Plin. N. H.* 36, 169 3 et *B¹K*
 in strictura *T*: structurae *Plin.* 4 Fluviatilis *BCT* 5 hic] hunc
K (eum)... eximere *Plin.* 6 stricturis *T* 7 coctibus *T* (*pro*
 -tilibus?) § 15 *post* § 17 *K*: 'Transi' *praescript. B* 8 Te. vero voc. *K*
 vocata eo quod *B* 9 tecula *K* 10 teg- *dett.* vero *om. K*
 12 igneis *T* 13 grates *K* hisdem *K* 14 portari *B* en. a con-
 nexione *K* 15 *κρα.*] cratin *codd.* 16 quod *om. K* 17 qui dum *T*
 18 un. et perf. *T* 20 posquam *K ante corr.* extingui] *T¹ n. l.*
 21 quo sol. ig. acc. *om. T (non U)* eius *om. K* ei. est in *C*
 22 stricturis *T* 23 Gypsum *codd.* 24 calcis *T* no. Gr. *K*
 (*non U*) 25 lapis *C*: e lap. *dett.* specularis *C*: speculari *T*
 (*non U*) 26 gratissimum *K (non U)* ariditate *B*

haerendo, in fabricis, ut quidam volunt. Huius probatio si manu impressa stridet, aut si in vestem candidam sparsa nihil sordis relinquit. Columnae pro longitudine et rotunditate 22 vocatae, in quibus totius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis tertia pars latitudinum. 5 Genera rotundarum quattuor: Doricae, Ionicae, Tuscanicae, Corinthaeae, mensura crassitudinis et altitudinis inter se distantes. Quintum genus est earum quae vocantur Atticae, quaternis angulis aut amplius, paribus laterum intervallis. Bases fulturae 10 sunt columnarum, quae a fundamento consurgunt, et superpositae fabricae sustinent pondus. Basis autem nomen petrae 23 est fortissimae Syro sermone. Capitolia dicta quod sint colu- 24 mnarum capita, quasi super collum caput. Epistolia sunt, quae super capitella columnarum ponuntur: et est Graecum. Pavi- 25 menta originem operis a Graecis habent; vocata autem pavimenta eo quod paviantur, id est caedantur. Vnde et pavor, quia caedit cor. Ostracus est pavimentum testaceum, eo quod 26 fractis testis calce admixto feriat; testam enim Graeci ὄστρα dicunt. Rudus artifices appellant lapides contusos et calce 27 admixtos, quos in pavimenti faciendis superfundunt; unde et rudera dicuntur. Canalis ab eo quod cava sit in modum 28 cannae. Sane canalem melius genere feminino quam masculino proferimus. Fistulae aquarum sunt dictae quod aquas fundant 29 et mittant. Nam στολα Graece mittere est. Formae earum 25 pro magnitudine aquae et capacitate fiunt, per quas aquae per certos modulos dividuntur. E quibus est uncia et quinaria, digitus quadratus, digitus rotundus, et ceteri modi quique.

1 herendo C 2 sparsam K: fuerit sparsa T 3 relinquit B
7 corintae (-tee) *codl.* 8 quae] qui B 10 fund. continent pond.
(*cett. omissis*) KN (*non* U) 11 bases BKT 12 est *om.* C¹
serm.] nomen K (*non* U) Capitalia BK: Capitula C: Capitella
dett. (*cf.* XV. VIII. 15) 13 Epistilia C: Epistolias K (*om.* sunt)
quae] quasi B 15 vocatata K 16 paveantur K celantur C¹
17 cedit cor BT: ceditur K Ostragus K testacium BCK
18 testes B 19 Rudos T: Rutos K: Rudes B 22 carinae C¹
femino C 27 quique *Arev.*: cuique T: cuique causae CKN (-sem):
cuiusque causae B

XI DE VENUSTATE. Hucusque partes constructionis : sequitur de venustate aedificiorum. Venustas est quidquid illud orna-
menti et decoris causa aedificiis additur, ut tectorum auro di-
stincta laquearia et pretiosi marmoris crustae et colorum picturae.

XII DE LAQUEARIIS. Laquearia sunt quae cameram subtegunt ⁵
et ornant, quae et lacunaria dicuntur quod lacus quosdam
quadratos vel rotundos ligno vel gypso vel coloribus habeat
pictos cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus
dicitur, ut Lucilius (1290) :

Resultant aedesque lacusque.

10

Cuius diminutio lacunar facit, ut Horatius (C. 2, 18) :

Neque aureum

mea renidet in domo lacunar.

Inde fit alia diminutio lacunarium ; et per ἀντίστικον laquea-
rium facit.

15

XIII DE CRVSTIS. Crustae tabulae sunt marmoris ; unde et
marmorati parietes crustati dicuntur. Qui autem marmora
secandi in crustas excogitaverint non constat. Fiunt autem
arena et ferro serraque in praetenui linea premente arenas
tractuque ipso secante, sed crassior arena plus erodit marmoris ; ²⁰
nam tenuis fabricis et polituris adcommodata est.

XIV DE LITHOSTROTIS. Lithostrota sunt elaborata arte picturae
parvolis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. Tesselli
autem [sunt] a tesseris nominati, id est quadratis lapillis per
diminutionem.

25

XV DE PLASTIS. Plastice est parietum ex gypso effigies signa-
que exprimere pingique coloribus. Plastice autem dictum

1 Hucusque . . . aed. om. KN : aed. om. B 3 causa om. T ut]
et C¹ : ut et T 4 picturae om. T 5 camera K 6 lacus BC¹K :
laquos T 7 quadratus B vel] et K rotundis C¹ 9 Luc.]
lucius BT 10 lacumque K 13 renidet B ; renitit K ; ridet C¹
14 dim. lacunarum T laquearum B 16 marmoreae C 17 par.
et crust. C quis au. B¹T 18 excogitaverit T fort. recte :
-runt B constant K 19 serraque in protenui B 20 erodet BCT
marmores K 21 adcommoda (om. est) K 22 Litostrata B¹T
laborata T 24 sunt hab. K : om. BCT 26 Plasticen codd.
signa queque T (i.e. quaeque) 27 col. possunt pl. T plasticen
codd. ; πλάττειν Arv. autem om. T

Graece, quod Latine est fingere terra vel gypso similitudines. Nam et inpressa argilla formam aliquam facere plastis est. Vnde et protoplastus est dictus homo qui ex limo primus est conditus.

5 DE PICTURA. Pictura autem est imago exprimens speciem XVI
rei alicuius, quae dum visa fuerit ad recordationem mentem
reducit. Pictura autem dicta quasi fictura; est enim imago
ficta, non veritas. Hinc et fucata, id est ficto quodam colore
inlita, nihil fidei et veritatis habentia. Vnde et sunt quaedam
10 picturae quae corpora veritatis studio coloris excedunt et fidem,
dum augere contendunt, ad mendacium provehunt; sicut qui
Chimaeram tricipitem pingunt, vel Scyllam hominem sursum,
caninis autem capitibus cinctam deorsum. Picturam autem 2
Aegyptii excogitaverunt primum umbra hominis lineis circum-
15 ducta. Itaque initio talis, secunda singulis coloribus, postea
diversis; sicque paulatim sese ars ipsa distinxit, et invenit lu-
men atque umbras differentiasque colorum. Vnde et nunc
pictores prius umbras quasdam et lineas futurae imaginis du-
cent, deinde coloribus complent, tenentes ordinem inventae
20 artis.

DE COLORIBVS. Colores autem dictos quod calore ignis XVII
vel sole perficiuntur, sive quod initio colabantur ut summae
subtilitatis existerent. Colores aut nascuntur aut fiunt. Na- 2
scuntur, ut Sinopsis, rubrica, Paraetionium, Melinum, Eretria,
25 auripigmentum. Ceteri finguntur aut arte aut permixtione.
Sinopsis inventa primum in Ponto est: inde nomen a Sinope 3
urbe accepit. Species eius tres: rubra et minus rubens, et
inter has media. Rubrica vocata quod sit rubra et sanguineo 4
proxima. Haec plurimis locis gignitur, sed optima Ponto;

2 facit KN (non U) plaustis B¹: vide ne plastix voluerit Isid.
pl. enim unde K: platistis enim munde N (non U) 3 pro. dic. ho. TU
6 fuerit] fuit C 8 veritatis T fugata K id est quedam fi.
quo. co. T 9 fide T habentur T 12 rursum T 14 primi T
18 ducunt dett. 19 inventa cartis K 22 qu. in in. K 23 autem
na. T: autem aut na. C 24 paritonium codd. fretia codd. (cum
codd. aliquot Plinii N. H. 35, 30) 26 pontum (om. est) K 27 tres]
in K (pro 111) 29 hoc B¹: ex T

autem operis etiam sarmentorum veterum carbones cum glutino triti inducendis parietibus atramenti speciem reddunt. Sunt et qui vini faecem siccata excoquant, adfirmantque, si ex bono vino faex fuerit, Indici speciem id atramentum praebere. Sed et sarmentum uvae nigrae vino optimo tinctum 5 posteaquam siccitate aruerint, si exuras et conteras adiecto
 19 gluten, nitorem Indici reddet. Vsta, quae plurimum necessaria est, nullo negotio provenit. Nam si et glebam silicis bonae igne excoquas, et aceto acerrimo superfusam extinguas, made-
 20 facta spongia colorem purpureum reddet. Eam ubi contriveris 10
 20 usta erit. Omne autem atramentum sole perficitur: omnes
 21 colores calcis admixtione conrumpuntur. Melinum dictum quod eius metalli ferax sit una ex Cycladibus insula Melos nomine. Est enim candidum, nec utuntur eum pictores propter
 22 nimiam pinguedinem. Anulare, quod vocant, candidum est, 15 quo[d] muliebres picturae luminantur. Fit et ipsud ex creta
 23 admixtis vitreis gemmis. Cerussa fit hoc modo: in vaso enim aceto acerrimo inpleto sarmenta aminea in eodem vasculo con-
 24 locabis, ac super sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones, deinde vas diligentissime claudis, inlinisque, ne aliquid in- 20 spiraminis exeat. Post dies autem triginta vas aperitur, et ex distillatione tabularum innata cerussa invenitur. Quod ablatum et arefactum teritur, atque iterum aceto admixto in pastillis dividitur et in sole siccatur. Hac observantia si lamminas aereas sarmentis superponas, aeruginem creant. Chalcantum. 25

1 veterarum <i>BT</i>	3 siccatum <i>B</i>	excogunt <i>K</i>	adfirmant-
que <i>T</i> (cf. <i>Plin. N. H.</i> 35, 42):	adfirmant <i>C</i> ¹	si] sic <i>B</i>	4 indicii
<i>B</i> : indicis <i>C</i> ¹	id est atr. <i>C</i>	6 siccatae <i>K</i>	aruerit <i>B</i> ¹
7 glute nitore indice reddit <i>K</i>	plurima <i>CT</i>	8 nam et si <i>BU</i>	
bonae] bene <i>B</i>	9 perfusam <i>T</i>	10 spungia <i>C</i> : sfungia <i>BTU</i> :	
infungia <i>K</i>	reddit <i>K</i>	triveris <i>K</i> (<i>non U</i>)	13 cladibus <i>C</i> ¹
15 pinguetudinem <i>C</i> (cf. <i>Plin. N. H.</i> 35, 37):	pinguidinem <i>K</i> (<i>non U</i>)		
Anularea <i>T</i> : Alare <i>DE</i> ¹	16 mulieres <i>C</i> ¹ <i>NP</i> : mulieris <i>K</i> : mulie-		
bris <i>DE</i> ¹ (<i>non U</i>)	tincturae (-re) <i>KN</i> (<i>non DEU</i>)		
inlumi-	nantur <i>Plin. N. H.</i> 35, 48	creta] acetum <i>N</i> : aceto <i>KP</i>	17 Cerusa
<i>B</i> ¹ <i>K</i>	19 ponis <i>K</i>	20 inlinesque <i>B</i> ¹ <i>C</i>	adspiraminis <i>B</i>
21 autem <i>om.</i> <i>C</i>	23 admixtum <i>C</i>	24 solo <i>B</i> ¹	25 Calcantum
<i>BK</i> : -tium <i>C</i> : <i>om.</i> <i>T</i>			

DE INSTRUMENTIS AEDIFICIORVM. Instructura autem parietum ad normam fieri et ad perpendicularum respondere oportet. Norma dicta Graeco vocabulo, extra quam nihil rectum fieri potest. Conponitur autem ex tribus regulis, ita ut duae sint
 5 binum pedum, tertia habeat pedes duos, uncias decem, quas aequali crassitudine politas extremis cacuminibus sibi iungit ut schemam trigoni faciant. Id erit norma. Regula dicta quod
 sit recta, quasi rectula, et impedimentum non habeat. Perpendicularum est quod semper adpenditur. Denique in fabrica nisi
 10 omnia ad perpendicularum et certam regulam fiant, necesse est cuncta mendosa instruantur; ut aliqua prava sint, aliqua cubantia, prona nonnulla, alia supina; et propter hoc universa sunt constructa. Linea genere suo appellata, quia ex lino fit. 3
 Trullae nomen factum eo quod trudit et detrudit, id est includit calce vel luto lapides. Martellus. Machina. Scalae ab
 15 scandendo, id est ascendendo, vocatae; haerent enim parietibus. Scalae autem dicuntur, aut unae sint aut plures, quia numeri tantum pluralis est nomen, ut litterae quae epistolam significant.

20 DE LIGNARIIS. Lignarius generaliter ligni opifex appellatur. Carpentarius speciale nomen est; carpentum enim solum facit, sicut navicularius quia tantum navium est fabricator et artifex. Sarcitector dictus quod ex multis hinc et inde con-
 iunctis tabulis unum tecti sarciat corpus. Idem et tignarius,
 25 quia tectoria lignis inducit. Lignum vocatum Graeca etymologia, quia incensum in lumen convertitur et in flammam. Vnde [et] lychnium dicitur, quod lumen det. Materia inde dicitur
 4 omne lignum quod ex ea aliquid efficiatur; vel si ad ianuam referas vel ad statuam, materia erit. Ad aliquid enim materia

4 reculis K	5 habet T	duo K	6 acuminibus BCT	uti
sceina C	10 est ut cun. C	11 prava] parva T	12 hoc] haec B	
13 sunt] sunt prave C: ruunt Arev.		quia] quod K	ex ligno T	
14 et detrudit om. T	15 macina B ¹ C ¹ T	16 ascendendo N:		
ascadendo K	17 sunt C ¹ (non U)	19 significat K	21 carpentium C ¹	
sonum B ¹	22 et] ut T (pro vel ?)	26 flam T ¹		
27 et hab. T: om. BCK	licinium CKT: lucinium B	Materia B		
28 ex eo C	29 mat. semp. BK: semp. mat. CT			

supplicant. Sed hoc poetice fingitur ; non enim Minerva istarum artium princeps est, sed quia sapientia in capite esse dicitur hominis, et Minerva de capite Iovis nata fingitur, hoc est ingenium ; ideoque sensus sapientis, qui invenit omnia, in capite est. Ideo et dea artium Minerva dicitur quia nihil excellentius est ingenio, quo reguntur universa.

- XXI DE VESTE SACERDOTALI IN LEGE. Octo sunt in lege genera sacerdotalium vestimentorum. Poderis est sacerdotalis linea, corpori adstricta et usque ad pedes descendens ; unde et nuncupata ; quam vulgo camisiam vocant. Abanet cingulum sacerdotale rotundum, polymita arte ex cocco, purpura, iacintoque contextum, ita ut flores atque gemmae in eo esse videntur distinctae. Pilleum est ex bysso rotundum quasi sphaera media, caput tegens sacerdotalis et in occipite vitta constrictum. Hoc Graeci et nostri tiaram vel galerum vocant. Mahil, quod est tunica talaris, tota iacinthina, habens ad pedes septuaginta duo tintinnabula totidemque intermixta ac dependentia punica mala. Ephod, quod interpretatur Latine superindumentum ; erat enim pallium superhumeralis ex quattuor coloribus et auro contextum, habens in utroque humero lapides duos smaragdinos auro conclusos, in quibus sculpta erant nomina patriarcharum. Logium, quod Latine dicitur rationale, pannus duplex, auro et quattuor textus coloribus, habens magnitudinem palmi per quadrum, cui intexti erant duodecim pretiosissimi lapides. Hic pannus superhumerali contra pectus pontificis adnectebatur. Petalum aurea lammina in fronte pontificis, quae nomen Dei tetragrammaton Hebraicis litteris habebat scriptum. Batin sive feminalia, id est braciae lineae

1 finguntur B	3 de] dea T	4 est om. C	ingenium K
7 in legenera T ¹	10 camisam T	Apan est cing. KN (non U)	
11 sacerdotali K	polemita K : polimata T	iacintoque CK :	
iacintoque B : iacintumque T	15 tiarum C ¹	galeriam T :	
galarum U : galeam BK	Machil BCK (T ¹ n. l.)	16 iacintina	
CK : iaquintina T : iacentina B ¹	17 ma. pu. B	18 Ephoth BKT :	
Ephoth C	int. in Lat. T	22 Logicum B (non U)	pan-
num K	23 contextus B	24 pretiosi C	25 superumeralis T ¹ ut
vid. : superhumera K : suprahumeralis B : supra humerali C		28 Badin	
C (non U)			

usque ad genua pertingentes quibus verecunda sacerdotis velabantur.

DE DIVERSITATE ET NOMINIBVS VESTIMENTORVM. Diver- XXII

sitas vestimentorum : tegmen, [tegumen,] indumentum, vesti-
 5 mentum, et reliqua. Tegmen dictum eo quod tegat membra ;
 sicut tegumen tecta, quae tegunt corpora. Vestimentum vero 2
 est quod usque ad vestigium pertenditur, quasi vestigimentum,
 ut est tunica talaris. Sed et hoc consuetudo sermonis aucto-
 rum confundit. Indumentum, quod intus ad corpus induitur,
 10 quasi intumentum. Amictus. Discernitur autem vestitus a 3
 cultu, quoniam latius intellegitur cultus. Item cultus ab ha-
 bitu ; nam habitus ad naturam pertinet, cultus ad homines.
 Plerique autem vestium aut a tempore, quo maxime in usu 4
 sunt, appellantur, aut a locis, ubi vel primum confectae vel
 15 maxime venditantur, aut a genere coloris, aut a nomine reper-
 torum. Vestis antiquissima hominum fuit perizomatum, id est 5
 subcinctorium, quo tantum genitalia conteguntur. Hoc pri-
 mum primi mortales e foliis arborum sibi fecerunt, quoniam
 post praevaricationem erubescences pudenda velarunt. Cuius
 20 usum quaedam barbarae gentes, dum sint nudae, usque hodie
 tenent. Haec et campestria nuncupantur, pro eo quod eisdem
 iuvenes, qui nudi exercentur in campo, pudenda operiunt.
 Tonica vestis antiquissima appellata quia in motu incedentis 6
 sonum facit ; tonus enim sonus est. Primum autem fuere
 25 pelliciae tunicae, quibus post offensam et eiectionem de Para-
 diso Adam et Eva induti sunt. Talaris tunica dicta eo quod 7
 ad talos usque descendat et ad pedes defluat ; sicut pectoralis,

1 verecundia B¹ sacerdoti T seclusi 5 et rel. om. KN (non U)
 Tegumen dic. K 6 sicut et teg. T quae] quia C vero
 BCTF : quoque KN 7 quo B¹ praetenditur (pre-) BTU vesti-
 gimentum usque ad Apocalama (§ 13) post pellicia (xxiv. 1) transp. F
 8 sed apud consuetudinem se. au. confunditur KN (non F) 9 in-
 ducitur C 11 lautius B cultus] cuius T idem K
 13 Pleraque C aut temp. B : a temp. K 15 talaris C¹ re-
 pertoris K 16 parizomatum BT : an perizomatin? 17 gentilia C¹
 18 e] de K quoniam K : quum T : quando BC 21 campisteria K
 quod de isdem K 23 Tunica codd. motu] modum K : modo
 T (non U) 25 tunicae om. KN (non U) offensa KN 27 ad
 om. BK discindat K

quia apud antiquos brevis erat ut tantum pectus operiret, licet
 8 nunc profusior est. Manicleata tunica, id est manicata, eo
 9 quod habeat manicas; quam χειροδύτην Graeci vocant. Dal-
 matica vestis primum in Dalmatia, provincia Graeciae, texta
 10 est, tunica sacerdotalis candida cum clavis ex purpura. Russata, 5
 quam Graeci phoeniceam vocant, nos coccinam, repertam a
 Lacedaemoniis ad celandum coloris similitudine sanguinem
 quotiens quis in acie vulneraretur, ne contemplantis adversario
 animus augesceret. Hanc sub consulibus Romani usi sunt
 milites; unde etiam russati vocabantur. Solebat etiam pridie 10
 quam dimicandum esset ante principia proponi, quasi admo-
 11 nitio et indicium futurae pugnae. Laculata est quae lacus
 quadratos quosdam cum pictura habet intextos aut additos acu.
 12 Iacinthina vestis est aërio colore resplendens. Molochinia,
 quae malvarum stamine conficitur; quam alii molocinam, alii 15
 13 malvellam vocant. Bombycina e bombyce vermiculo qui
 longissima ex se fila generat, quorum textura bombycinum
 14 dicitur; conficiturque in insula Coo. Apocalama. Serica a
 serico dicta, vel quod eam Seres primi miserunt. Holoserica
 tota serica; ὅλον enim totum. Tramoserica stamine lineo, 20
 trama ex serico. Holo(por)phyra tota ex purpura; ὅλον enim
 15 totum. Byssina candida confecta ex quodam genere lini gros-
 sioris. Sunt qui et genus quoddam lini byssum [esse] existi-
 16 mant. Fibrina [tramam de fibri lana habens]. Caprina.

1 qui ap. C¹ 2 Mancileata T 3 ciroditam BC: cirodictam T:
 cyrodictam (ex-ditam) K 4 dalmatica prov. CT 5 Rossata K:
 Rosata C 6 fenicem C coccineam B 8 ne] nec K
 contemplati B¹ 10 russa T: rossati K: rusati C¹ solebant
 BCT 11 poni C 14 Iacintina BCK: Iaquintina T Molo-
 cinia BT: Malocinia C¹: Molocina K 15 molociniam B¹ ut vid.
 16 mavellam B Bombicina codd. (etiam U) bombice codd.:
 bomvice U 17 bombicinum BKTU: bombocinum C 18 in om. K
 Apucalama K: add. in marg. T a sirico K 19 ea K (non U)
 Oloserica BCK: Olosirica T 20 siricia T olo codd. lino B
 21 Olophora BT: Olofora K: Oloforia C ὅλ. en. to. om. K
 olo codd. 22 Bissina codd. ligni K: lino U 23 sunt et
 quae C¹ (non U) bissum BC: bissinum KTU esse hab.
 CTU: om. B¹K existiment B¹F (non PU) 24 Viprina KP (non
 DEFU) tramam ... habens hab. TU: om. BCDEFKP

Masticina et mena. Linea, quia ex solo lino fit. Linostema 17
 vestis est ex lana linoque contexta: et dicta linostema quia in
 stamine linum, in trama lanam habet. Recta dicitur vestis 18
 quam sursum versum stantesque texunt. Segmentata zonis
 5 quibusdam et quasi praecisamentis ornata; nam et particulas
 cuicumque materiae abscisas praesegminas vocant. Levidensis, 19
 quod raro filo sit leviterque densata. Pavitensis contraria levi-
 densi dicta, quod graviter pressa atque calcata sit. Citrosa, 20
 quasi concrispa ad similitudinem citri. Naevius (Bell. Pun. 10):

10 Pulchra quae ex auro vestemque citrosam.
 Velenensis tunica est quae affertur ex insulis. Exotica vestis 21
 peregrina deforis veniens, ut in Hispania a Graecis. Polymita
 multicoloris; polymitus enim textus multorum colorum est.
 Acupicta vestis acu textilis vel acu ornata. Eadem et Phrygia; 22
 15 huius enim artis periti Phrygii omnes dicuntur, sive quia in
 Phrygia inventa est: unde et artifices, qui id faciunt, Phry-
 giones dicuntur. Vergilius (Aen. 3, 484):

Phrygiam chlamydem.

Trilicis a tribus liciis, quia est et simplex et bilex. Ralla, quae 23
 20 vulgo rasilis dicitur. Interpolata vestis illa vocatur quae dum sit
 vetus ad novam speciem recuratur. Pannucia nuncupata quod 24
 sit diversis pannis obsita. Colobium dictum quia longum est
 et sine manicis; antiqui enim magis hoc utebantur. Levito-

1 Mast. Eomena KP (non DEFU)	qui KP (non N)	Lino-
stima K	4 versus K	texunt CTU: texerunt BK
K: Segmentata BT (non U)	6 cuiuscumque K (non U)	Segmenta
om. K (non U)	praesecminas K: presexminas TU: praeseminas B	materiae
vocantur TU: vocatur C	7 folio K (non FU)	contra levidensis
T: contra levidensem K	9 conscripta K	citrinae huius (ce-,
-ne) D (fere) E ¹ FKN (fere) P (fere) UV Mon.: citrine huius ut quidam		dicit T: citri Nevius huius E ² : citri nivius livius Caesenas
(-cr-) quae (que) DEFKMPT ¹ ut vid. UV Mon.: pulchra quem N: pul-		10 pulchra
chram (-cr-) quae (que) BCT ² ut vid.		vest. citr. BCDEFTUV:
vestis KMNP (vid. infra)	11 insulis quae citrosam K: insulisque	
citrossam N (vid. supra)	12 per. deseris K	ut om. K
Polimita BC: Polimeta K: Polimata T		13 poli-
mitus C: polimatus BKT	est om. BC (non U)	14 Acopicta T
16 id om. C	18 frigiamque chl. BC	19 est simp. B
20 Interpolata B ¹	21 recuratur BCT	22 Columbianum U
Levitonarium K (non U)		23 huc K

narium est colobium lineum sine manicis, quale Aegyptii
 25 monachi utuntur. Lumbare vocatur quod lumbis religetur, vel
 quod lumbis haereat. Hoc in Aegypto et Syria non tantum
 feminae sed et viri utuntur. Vnde et Ieremias trans Euphraten
 tulit lumbare suum, ibique illud in foramine petrae abscondit, 5
 et postea scissum repperit. Hoc a quibusdam et renale dicitur,
 26 quia [in] renibus alligatur. Limus est vestis quae ab umbilico
 usque ad pedes producitur. Haec autem vestis habet in ex-
 tremo sui purpuram limam, id est fluxuosam; unde et nomen
 27 accepit, nam limum obliquum dicimus. Licinum vocatum 10
 quod textura eius ligata sit in totum; quasi diceret liginum, C
 28 pro G littera commutata. Armilausea vulgo vocata quod ante et
 retro divisa atque aperta est, in armos tantum clausa; quasi
 29 armiclausa, C littera ablata. Camisias vocari quod in his dor-
 mimus in camis, id est in stratis nostris. Femoralia appellata 15
 eo quod femora tegant. Ipsae et braciae, quod sint breves et
 30 verecunda corporis his velentur. Tubrucas vocatos quod tibiae
 braciae tegant. Tibraci, quod a braciis ad tibiae usque
 perveniant.

XXIII DE PROPRIO QVAVNDAM GENTIVM HABITV. Quibusdam 20
 autem nationibus sua cuique propria vestis est, ut Parthis sara-
 barae, Gallis linnae, Germanis renones, Hispanis stringes, Sardis
 2 mastruca. Sarabarae sunt fluxa ac sinuosa vestimenta, de
 quibus legitur in Danielo (3, 94): 'Et sarabarae eorum non
 sunt inmutatae.' Et Publilius (19):

Vt quid ergo in ventre tuo Parthi sarabaras
 suspenderunt?

1 est *om.* K qualem BK: -li C 2 vel quia B 7 in *hab.*
 BK: *om.* CT qui ab T 9 flexuosam C 10 linum K 11 dextera
 C¹ ligatum K¹ lignum C¹ 12 mutata C Armilausea KT:
 Armilausea C¹ 14 Camisas T (*non* U) 15 id instratas C¹ 16 ipsa B
 17 verecunda B his *om.* T 18 braciae B: bacaeque T *ante*
corr.: an braciaeque? tegat BT Tubrauci K: Tubrici U:
 Tubraci B: Tubrici C braciis BCK 22 Gall. . . . Hisp. *om.* KNP
 linnae DE¹ (*non* FUV) senones T 23 mastrugae (-ge) BFUV
 (*non* P) 26 Pa. in ve. tuo B parti BDEFTUV (*non* MN)
 sarabara CDEKM: serrabaras N: saraberas T: saraba B¹FUV
 27 suspenderint DE¹

Apud quosdam autem sarabarae quaedam capitum tegmina nuncupantur, qualia videmus in capitibus Magorum picta. Linnae 3
saga quadra et mollia sunt. De quibus Plautus (frag. 176):

Linna coopertus est textrino Gallia.

5 Renones sunt velamina humerorum et pectoris usque umbili- 4
cum, atque intortis villis adeo hispida ut imbrem respuant.
Quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum quasi
reptat. De quibus Sallustius (Hist. 3, 104): 'Germani intectum
renonibus corpus tegunt.' Dicti autem renones a Reno Ger-
10 maniae flumine, ubi his frequenter utuntur. Mastruca vestis 5
Germanica ex pelliculis ferarum, De qua Cicero pro Scauro (45):
'Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruca
mutavit?' Mastruca autem quasi monstruosa, eo quod qui ea
induuntur quasi in ferarum habitum transformantur. Dino- 6
15 scuntur et gentes ita habitu sicut et lingua discordes. Persae
brachia et crura lin[e]amentis, caput tiara tegunt; eminent
apicibus fastigiatis Alani; horrent et male tecti cum latratori-
bus linguis Scotti; sagati sunt Alamanni, linteati Indi, gemmati
Persae, sericati Seres, pharetrati Armenii. Nonnullae etiam 7
20 gentes non solum in vestibus sed et in corpore aliqua sibi pro-
pria quasi insignia vindicant: ut videmus cirros Germanorum,
granos et cinnibar Gotorum, stigmata Brittonum. Circumci-
dunt quoque Iudaei praeputia, pertundunt Arabes aures, flavent
capitibus intectis Getae, nitent Albani albertibus crinibus.

1 sarabara *T* nuncupatur *B* 2 capita *BT*: capite *C* 4 ligna
F: litina *D¹E¹*: lina *U* (*non VMPN*) coopertus *KMNP*: cooperta
(quoo-) *BCEFTUV* tetrino *BDEFT*: testino *UV*: textrinam *N*
(*non MP*) gallea *C¹*: galliae *B*: gallio *P*: galliam *N* (*non M*) *DE*
(*non FUV*) 5 vel.] quae laminae (-mm-) *BK*: que lamina *T* 6 bi-
spida *K*: spida *B¹T* imbrem *BCT*: imbres *K* 8 reptant *BT*
germa *B¹* 9 tegant *B¹* 10 flumine] fluvio *C* Mastruga
BTUV 11 germanica *BCFUV*: germania *T*: sarda *K* sauro *C¹*
12 mastruga *T*: -gam *B* 13 mutabit (*et commobit*) *U* mastruga *BT*
ea] *B¹ n. l.* 14 induantur *C* habitu *codd.* 16 liniamentis
BT 17 horrentem et *K* (*non U*) tecuti *K²* 18 sacata *K¹*:
sacra *T* alemanni *C* liniati *K* (*non U*) indii *T*
(*non U*) 19 fasetrati *C¹*: fasetracti *B* 21 circi Germ. *B¹K* (*non U*)
22 gotinorum *B*: gonitorum *K* stigmatum *B* 23 quoque *om. T*
pertunduntur *T*: perforant *C* 24 intextis *B¹K* (*ex -tae*) alani *C*

Mauros habet tetra nox corporum, Gallos candida cutis ; sine
equis inertes extant Alani : nec abest gens Pictorum, nomen a
corpore, quod minutis opifex acus punctis et expressus nativi
graminis sucus inludit, ut has ad sui specimen cicatrices ferat,
8 pictis artubus maculosa nobilitas. Habet et sexus institutam 5
speciem habitus ; ut in viris tonsi capilli, in mulieribus redun-
dantia crinium, quod maxime virginibus insigne est ; quarum
et ornatus ipse proprie sic est, ut concumulatus in verticem
ipsam capitis sui arcem ambitu crinium contegat.

XXIV DE PALLIIS VIRORVM. Pallium est quo ministrantium 10
scapulae conteguntur ut, dum ministrant, expediti discurrant.
Plautus (frag. 177) :

Si quid factururus es, adpende in humeris pallium,
et pergat quantum valet tuorum pedum pernicitas.

Dictum autem pallium a pellibus, quia prius super indumenta 15
pellicia veteres utebantur, quasi pellea ; sive a palla per deriva-
2 tionem. Chlamys est qui ex una parte induitur, neque con-
suitur, sed fibula infrenatur. Hinc et Graece nomen accepit.
3 Toga dicta quod velamento sui corpus tegat atque operiat. Est
autem pallium purum forma rotunda et fusiore, et quasi inun- 20
dante sinu, et sub dextro veniens supra humerum sinistrum
ponitur, cuius similitudinem in operimentis simulacrorum vel
4 picturarum aspicimus ; easque statuas togatas vocamus. Toga
autem Romani in pace utebantur, belli autem tempore paluda-
5 mentis. Mensura togae iusta si sex ulnas habeat. Toga pal- 25
mata dicebatur quam merebantur hi qui reportabant de hostibus
palmas : ipsa vocabatur et toga picta, eo quod victorias cum

1 Maurus ha. te. ut nox corpora gallus *K* (non *U*) 2 gentes
T 3 minutissimis *K* (teste *Kleinio*) (non *N*) acis ex acos *K*
nativis *K* 4 includit *BC* ad sui *om.* *C*¹ 5 artibus *B*¹ *K*
6 virum *B* 8 ornatis *B*¹ cumulatus *C* vertice ipsa *K*
9 artem *T* contegant *T* 10 Pallius *FK* 11 scapula *B* 13 sic
quid *B* umeris *T* 14 pergas *C* vales *C* 15 quia] quod *BC*
16 qu. pallea *T* : qu. pallia *B* sive a palla *om.* *T* 17 Clamis *codd.*
que *K* (*i. e.* quae) consuetur *B* : consutur *K* 18 greco *B*
20 rot. et fusione *B*¹ : rot. effusione *C* (non *U*) 21 tetro *C*¹ 25 iusta
BT : iustae *CK* 26 qua *K*

palms intextas haberet. Toga candida eademque cretata in 6
 qua candidati, id est magistratum petentes, ambiebant, addita
 creta quo candidior insigniorque esset. Cicero in oratione
 quam habuit contra competitores 'In Toga Candida' scripsit.
 5 Cinctus Gabinus est cum ita inponitur toga ut togae lacinia, 7
 quae post secus reicitur, adtrahitur ad pectus, ita ut ex utroque
 latere ex humeris picturae pendeant, ut sacerdotes gentilium
 faciebant aut cingebantur praetores. Trabea erat togae species 8
 ex purpura et cocco qua operti Romanorum reges initio pro-
 10 cedebant. Hanc primum Romulus adinvenisse perhibetur ad
 discretionem regii habitus. Trabea autem dicta quod in maiori
 gloria hominem transbearet, hoc est ultra et in posterum ampliori
 dignitate honoris beatum faceret. Paludamentum erat insigne 9
 pallium inperatorum cocco purpuraque et auro distinctum.
 15 De quo Sallustius (Hist. 1, 87): 'Togam,' inquit, 'paludamento
 mutavit.' Erat autem pallium bellicum, dictum, aliquibus
 videtur, quod eo indutus palam faceret imperator bellum
 futurum. Circumtextum est quod Graece κυκλὰς dicitur. 10
 De quo Vergilius (Aen. 1, 649):

20 Et circumtextum croceo velamen acantho.
 Circumtextum autem dictum quia est rotundum pallium. Di- 11
 plois Graecum nomen, ab eo quod sit duplex amictus. Horatius
 (Epist. 1, 17, 25):

Contra quem duplici panno patientia velat.
 25 Est autem vestis militaris, cuius usus Gallicis primum expedi- 12
 tionibus coepit e praeda hostili. De qua est vox illa senatui:
 'Togis depositis Quirites ad saga fuerunt.' Sagum autem 13

1 eadem credata *K* (*non U*) 2 addita] dicta *C* 4 petitores *K*:
 pitatores *N* (*non U*) 5 gabin est *K* 7 latere (-e *ex corr.*) *T*
 ex] in *B*¹ 9 praecedebant *C* 10 primus *K* **advenisse *B*¹
 11 regis (is *ex corr.*) *T* 12 transveheret *K* postremum *B*
 14 et *om.* *K* 15 paludamenta *BF*: paludatum *K* (*non U*) 16 autem
a. C (*non U*) pellicum *B* aliquibus *KN*: a quibus *B*¹ *T*:
 a quibusdam *U*: ut quibusdam *C* 18 vel cyclas 20 croceum *K*
 acanto *codd.* 22 no. est ab *K* 26 e] et *BKP* est *om.* *C*
 (*non DFPU*) senatus *C*: -tor *D*: sanavit *B*¹

Gallicum nomen est : dictum autem sagum quadrum eo quod
 14 apud eos primum quadratus vel quadruplex esset. Paenula est
 pallium cum fimbriis longis. Lacerna pallium fimbriatum quod
 olim soli milites utebantur ; unde et in distinguenda castrensi
 urbanaque turba hos togatos, illos lacernatos vocabant. Inde 5
 autem lacernae quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita
 15 laxis ut sunt paenularum. Mantum Hispani vocant quod manus
 16 tegat tantum ; est enim breve amictum. Praetexta puerile est
 pallium quo usquead sedecim annos pueri nobiles sub disciplinae
 cultu utebantur ; unde et praetextati pueri appellati sunt. Dicta 10
 17 autem praetexta quia praetexebatur ei latior purpura. Casula
 est vestis cucullata, dicta per diminutionem a casa, quod totum
 hominem tegat quasi minor casa. Inde et cuculla, quasi minor
 cella. Sic et Graece planetas, dicta quia oris errantibus eva-
 gantur. Vnde et stellae planetae, id est vagae, eo quod vago 15
 18 sui errore motuque discurrunt. Birrus a Graeco vocabulum
 19 trahit, illi enim birrum bibrum dicunt. Melotes, quae etiam
 pera vocatur, pellis est caprina [a] collo pendens praecincta
 usque ad lumbos : est autem habitus proprie necessarius ad
 operis exercitium. Fiebat autem prius, ut quidam existimant, 20
 20 de pelliculis melonum ; unde et melotes vocatae sunt. Fimbriae
 vocatae ora vestimentorum, hoc est fines, ex Graeco vocabulum
 trahunt ; Graeci enim terminum ὄρον vocant.

XXV DE PALLIIS FEMINARVM. Regillum est praelatum regi-

1 quadrum BCDEFTU : quia dicitur KNP (pro qādī, i.e. quadrum)
 2 esset BCE²TU : est E¹F : erat K : erant N Penula BCT :
 Pendula K 3 quo . . . velabantur K 6 lacerna qu. T capitibus
 BK : capitiis C¹T (vix recte ; sed cf. Paul. Fest. 118 M.) 7 penularum
 codd. 8 puerili B 9 annis B¹ sub om. K (non U) 12 ves.
 cuculla B 14 grece KN : greci BCTU Planetas (nov. lemma)
 BCTU : planeta KN dicta KU : dictam N : dictas BCT quia
 BCTU : eo quod KN horis C¹ 15 id est vagae om. KN (non U)
 eo quod BCTU : quia KN vago sui TU : vagae (vel vage) suo
 BCKN 16 mutuque T : mutuoque K 17 bibrum (i.e. fibrum?)
 om. KN (non U) 18 a hab. CT : om. BK 19 autem CT : enim BK
 20 extimant T 21 melote (i.e. -tae) T¹ ut vid. vocant U Fim-
 briae vocatae (lacuna). Orae Arev. 22 ore (i.e. orae) T (non U)
 finis B fort. recte 23 ὄρον] ora BK : ori T : hora C 24 praelatum
 CB (ex dum)

narum amiculum; unde et appellatum. Peplum matronale
 pallium ex purpura signatum, cuius fimbriae aurei staminis
 summitate resplendent. Palla est quadrum pallium muliebris 2
 vestis, deductum usque ad vestigia, quod ad fixis in ordinem
 5 gemmis. Et palla dicta ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id est a mobilitate,
 quae est circa finem huiusmodi indumenti; sive quod rugis
 vibrantibus sinuata crispetur. Stola matronale operimentum, 3
 quod cooperto capite et scapula a dextro latere in laevum
 humerum mittitur: stola autem Graece vocatur quod super-
 10 mittatur. Idem et ricinium Latino nomine appellatum eo quod 4
 dimidia eius pars retro reicitur; quod vulgo mavortem dicunt.
 Vocatum autem mavortem quasi Martem; signum enim mari-
 talis dignitatis et potestatis in eo est. Caput enim mulieris vir
 est; inde et super caput mulieris est. Amiculum est mere- 5
 15 tricum pallium lineum. Hunc apud veteres matronae in adul-
 terio deprehensae induebantur, ut in tali amiculo potius quam
 in stola polluerent pudicitiam. Erat enim apud veteres hoc
 signum meretriciae vestis, nunc in Hispania honestatis. Theri- 6
 strum palliolum est quo usque hodie Arabiae et Mesopotamiae
 20 mulieres velantur, quibus in aestu tutissimo teguntur umbraculo.
 De quo in Isaia (3, 23). Anaboladium amictorium lineum 7
 feminarum quo humeri operiuntur, quod Graeci vel Latini
 sindonem vocant.

DE STRATV ET RELIQVIS VESTIBVS QVAE IN VSV HABENTVR. XXVI

25 Stragulum vestis est discolor quod manu artificis diversa varietate
 distinguitur: dictum autem quod et in stratu et in amictu aptus
 sit. De quo Salomon (Prov. 31, 22): 'Stragulam vestem sibi
 fecit.' Ludices a ludis, id est theatris, vocatos quidam existi- 2

2 fimbrei <i>K</i>	aureis <i>B</i>	3 summita <i>K</i>	4 deductus <i>C¹</i>
quod <i>del. Arev.</i>	vel adfixis	5 pallia <i>C¹</i>	a <i>om. T</i>
litate <i>BKT</i>	7 crispet <i>K (non U)</i>	8 in <i>om. C</i>	9 greco vocata <i>T</i>
11 eius pars eius ret. <i>T</i>	eicitur <i>B</i>	mafortem . . . mafortem	
dett.	12 sinum <i>K</i>	16 talia amacula <i>BK (non U)</i>	17 stolam <i>T</i>
polluerunt <i>B</i>	puditiam <i>K</i>	18 Teristrum <i>codd.</i>	20 in-
estutissimo <i>T</i>	21 amictorum <i>T</i>	25 Staculus <i>K</i>	qua ma. <i>K</i>
26 et am. <i>B</i>	aptum <i>K</i>	27 stragulum <i>C</i>	sibi vestem <i>B</i>
28 vocatus <i>CKT</i>			

mant: quum enim egrediebantur de ludi prostibulo iuvenes,
 horum velamento tegebant caput et faciem; quia solet erube-
 3 scere qui lupanar intraverit. Galnapes. Fulcra sunt orna-
 menta lectorum, dicta quod in his fulcitur, id est sustinemur,
 vel quod toros fulciant sive caput; quae reclinatoria vulgus 5
 4 appellat. Cervicalia autem eo quod ponantur sub cervice vel
 cubito. Pulvillus dictus a pulvinar, qui est divitum lectus.
 Culcitae vocatae quod calcentur, id est farciantur, pluma sive
 5 tomento, quo molliores calidioresque sint. Tapeta dicta quod
 pedibus primum strarentur, quasi tapedia. Sipla tapeta ex 10
 una parte villosa, quasi simpla. Amphitapa ex utraque parte
 villosa tapeta. Lucilius (13):

Siplae atque amphitapi villis ingentibus molles.

6 Mantelia nunc pro operiendis mensis sunt; quae, ut nomen
 ipsud indicat, olim tergendis manibus praebebantur. Mappae 15
 convivii et epularum appositarum sunt, quasi manupae, atque
 ob id nominatae; cuius diminutivum mapella est. Toralia
 7 longae perpetuaeque mappae, a toro dictae. Sabanum Grae-
 cum est. Facietergium et manitergium a tergendo faciem vel
 manus vocatum. Vela dicta quod obiectu suo interiora do- 20
 8 morum velent. Aulaea vela picta et grandia; quae ideo aulaea
 dicta sunt quod primum in aula Attali regis Asiae, cui suc-
 9 cessit populus Romanus, inventa sunt. Cortinae sunt aulaea, id

1 prostibuli *B*¹: prostribulo *T* 2 velamenta *B* quia] quam *K*
 3 Gannapes *T* (*non U*): *om. KN* Fulgra s. ornamento *C* 4 susti-
 mur *C*¹ 5 fulceant *T* 6 ponatur *K* 7 dictus *om. C* pul-
 vinari *C* lectum *K* 8 farciantur pulma *T* 9 tumento *BK*
 quod *T* callidioresque *BC*¹ sunt *T* Tappeta *BNTU*:
 Tappida *K* 10 sternerentur *C* tappedia *codd. (etiam U)*:
 tappeda *N* Simpla *BKTU*: Sipla *N* tappeta *BKU*: peta
*C*¹: ceppa *N* 11 Anfitapa *BCTU*: Ampitappa (Amphi-) *K*: Amphi-
 tappa *N* Amph. . . villosa *iterum ante* Sipla tapeta *exhibet K*
 12 tappeta *NTU*: tappeda *K* 13 simplex *N*: simple *P*: sipla *D* (*non*
EFMTU Mon.) anfitapi *TUV Mon.*: anfitapa *BCDE*: antitapa *F*:
 amphotappa *KNP*: afitappa *M* vellis *KMN Mon.*: vellium *P* (*non*
DEFTU) moles *T* (*non UV*) 16 et *om. C* appositura *B*
 sunt quae quasi *K* manupiae *C*: manipulae *K* (*non U*)
 17 mappella *BC*: mappula *K* 18 longo *B* perpetue (*om. que*) *T*
 19 Facietergium *BCT*: Facietergium *dett.* 20 voc. est *C* 21 Alea
 vca *K* aulae di. *B*¹: vela di. *T*: au. dictae *K* 23 auleae *K*

est vela, de pellibus, qualia in Exodo leguntur, a quibus tabernaculum extrinsecus tegebatur. Dictae autem cortinae a coreis, eo quod prius ex pellibus fuissent factae. Vnde et in eodem tabernaculo legis iubetur cortinas fieri ex pellibus arietum
 5 rubris et ex pellibus iacintinis. Cilicia Arabes nuncupant vela- 10
 menta pilis caprarum contexta, ex quibus sibi tentoria faciunt.

DE LANIS. Lana a laniando, id est a vellendo, vocata : XXVII
 hinc et vellus dictum, quod prius lanae vellerentur, non tonde-
 rentur. Linum ex terra oritur, deflexumque nomen eius a
 10 Graeco ; nam linum Graeci λινάριον dicunt ; sive quod sit
 molle et lene. Stuppa vero cannabi est sive lini. Haec se- 2
 cundum antiquam orthographiam stuppa dicta, quod ex ea
 rimae navium stipentur. Vnde et stipatores dicuntur, qui in
 vallibus eam componunt. Tomentum appellatum quod aut in 3
 15 filo aut in tela tumeat, nec subtilitatem habeat. Cannabum
 a similitudine cannae vocatum, sive a Graeca etymologia ; nam
 illi cannabum κάνναβιν vocant. Byssum genus est quoddam 4
 lini nimium candidi et mollissimi, quod Graeci papaten vocant.
 Fibrinum lana est animalium, quos fibros vocant. Ipsos et
 20 castores existimant, quos dum venatores secuntur, ipsi sibi testi-
 culos adimunt. Aranea vocatur eo quod aeris infusione in
 frondibus nutriatur. Sericum dictum quia id Seres primi 5
 miserunt ; vermiculi enim ibi nasci perhibentur, a quibus haec
 circum arbores fila ducuntur : vermes autem ipsi Graece βόμ-
 25 βυκες nominantur. Placium est stuppa et quasi crassedo serici,
 et est Graecum nomen.

1 in om. T	leg. qu. C	2 dicta au. cortina T	3 prius
BCTU : primum KN	facta C	4 curtinas K	6 pelis K
7 laniendo CK : -dum N (ex. -do ?)		id est om. KN (non FU)	
8 vellum K (non F)	non tond. om. C	9 defluxumque T	10 λιν.]
linarium codd.	sit om. C	11 Stupa B	canapi K
12 stippa C ; fort. stuppa, nam styppa	ex om. C	13 remi	
BKP (non DEFU)	nanium C ¹	stupentur B : stippentur TU :	
stuppentur KP	stippatores BTU ² (stipa- U ¹) :	stuppatores KNP	
in navibus Arev. (non DEFNU)		15 filo a aut K	Canapum
K	16 carnae C ¹	vocatur K	17 il. cannapum K
BKT	18 papatin K : papatem T	20 castoreos T ¹	21 vocata C
(non U)	22 quia id BCTVU (fere) : quem KN	24 dicuntur C ¹	
βομβ.] bombices codd.	25 grassedo C ¹ : crasitudo K		

XXVIII DE COLORIBVS VESTIVM. Tinctura vocata quia tinguitur
 et in aliam fucata speciem nitoris gratia coloratur. Κόκκον
 Graeci, nos rubrum seu vermiculum dicimus; est enim vermi-
 2 culus ex silvestribus frondibus. Conchylum dictum eo quod
 ex conchulis marinis color eius colligitur: idem et ostrum 5
 3 vocatur. Ostrum, quod pro colore purpurae temperatur, pluri-
 mis quidem in locis, sed optimum in insula Cypro gignitur sive
 4 in his quos propius solis cursus inluminat. Conchylia autem
 sunt maris, quae circumcisa ferro lacrimas purpurei coloris
 emittunt: his collectis color purpureus temperatur. Et ostrum 10
 5 exinde appellatum dicunt quod ex testae humore elicitur. Pur-
 pura apud Latinos a puritate lucis vocata. Apud Graecos autem
 πόρφυρα dicitur cum adspiratione, apud nos purpura sine ad-
 6 spiratione. Ferrugo color est purpurae subnigrae quae fit in
 Hispania, ut (Virg. Aen. 9, 582):

15

Ferrugine clarus Ibera.

Dicta autem ferrugo quod omnis purpura prima tinctura eius-
 7 modi coloris existat. Glaucus color est ferrugineus subniger.
 Elbidum ab elbo colore vocatum; elbum est enim medius color
 8 inter nigrum et album, et elbum ab albo dirivatum. Luteus 20
 color rubicundus, quod est croceus. Nam crocum lutei coloris
 est, ut (Virg. Ecl. 4, 44):

Croceo mutavit vellera luto.

Menuum [quod sit colore nigro; Graeci enim μέλαν nigrum
 dicunt]. Masticinum [quod colorem masticis habeat]. Blat- 25

1 quia BCTU: quod K 2 in om. K cohortatur K Ko.]
 Coccum codd. 3 rubrum T mermiculum B¹ 4 Concilium codd.
 5 conculis codd. 6 vocatur BCTU: vocatum K 7 qu. loc. diversis
 sed T 8 quas K propius K: proprio BT (pro propior?): pro-
 prie C Concilia codd. (etiam NU) autem om. T¹ 9 pur-
 purea B¹ 10 immittunt BCT 11 inde T¹ 13 apud nos . . . adsp.
 om. B¹ 16 cl. sidera B: cla (sic) fidere K 18 Glacus B fer-
 ruganeus B¹: ferrugine K 19 Elbidum . . . voc. om. C¹ elbus
 est K 20 et elbum om. T 21 quodquod est T nam. et cr.
 T: nam crocus B 22 est pet (pro poeta?) inquit ut T ut vid.
 23 mutata BK 24 Maenum K quod . . . dicunt hab. TUV:
 om. BCDEK 25 quod . . . hab. hab. TUV: om. BCDEK Blattum
 TUV: Bliteum D (non E)

teum. Blavum. Mesticium. Osticium, quia ex usto est ; fit 9
enim ex dependenti fuligine tectorum egesta assiduis ignibus :
unde et color eiusdem tincturae flammeus est.

DE INSTRUMENTIS VESTIVM. Tela pro longitudine stami- XXIX
5 num dicta, cuius dirivativum est telaria. Insubuli, quia infra
et supra sunt, vel quia insubulantur. Radii dicti quia radendo
fiunt. Pectines, quod pexa fila reddant et inpremant. Colum, 2
quod sit in longitudine et rotunditate quasi columna. Fusum,
quod per ipsum fundatur quod netum est. Alibrum, quod in
10 eo liberantur fila, id est solvantur. Calathum leve gestamen 3
ex lino vel canna aut ex iunco factum, in qua vel pensa po-
nuntur vel leguntur flores ; *kâla* enim Graece lignum est, a quo
dirivatum est calathum. Nam Latine quasillum dicitur. Cicero
in Philippicis (3, 10) : 'Aut vero inter quasilla pendatur aurum.'
15 Pensum mulierum a pendendo dictum ; unde pensa et inpena. 4
Netum. Fila dicta vel quia ex pilis animalium sunt, vel quia 5
lanificium filis tenuibus constat in modum pilorum, id est quasi
filorum. Mataxa quasi metaxa, a circuitu scilicet filorum ; nam 6
meta circuitus ; vel quod transferatur. Gubellum corrupte a
20 globo dictum per diminutionem, quasi globellum. Panuliae, 7
quod [ex] eis panni texantur ; ipsae enim discurrunt per telam.
Stamen dictum quia rectum stat. Trama, quod via recta
transmittatur per telam ; est enim filus intra stamen currens.

1 Blabum *BCDETUV* : balbum *K* Mest. ante Blabum *TUV* (non
DE) : Mesticium *BK* : Mestitium *D* (non *E*) quia *BCDEFTUV* :
quod *K* 2 agesta *B* 3 est om. *T* 5 quia inf. *BCTU* : quod inf. *K*
6 vel ins. *K* radende *B*¹ 7 Pectinas *K* plexa *BKT*
8 et in rot. *K* 9 ipsum *BCK* : eum *T* netum] nectendum *KN*
(non *U*) Aliber *E* 10 librantur *C*¹ (non *D*¹ *EFNU*) solvuntur
TV (non *UDEFN*) : volvuntur *Arev.* Calatum *codd.* 11 lino
KT : ligno *BC* ex om. *T* in quo *K* 12 *καλ.* en. Gr. om.
KN (non *U*) 13 calatum *codd.* 14 integer *K* pendantur
BK : om. *C* auro *K* 16 quia *BCTU* : quod *KN* vel
quia . . . pilorum om. *KN* (non *U*) 19 circuitus] circuit *KN* (non *UV*)
Iubellum *TV* : Lubellum *U* : Globellum *BKN* 20 globel (sic) *KN* :
globellicum *T* (non *U*) 21 ex hab. *BT* : om. *CK* 22 stamen . . .
per telam om. *C*¹ quia *KT* : quod *B* (ex corr.?) quod *B* (ex
corr.?) *TUV* : quia *KN* via om. *KN* (non *UV*) 23 transmittat
K : -ant *N* (non *UV*) filum *CK*

Licia sunt quibus stamina ligantur, quasi ligia. Ordire est . . .
Texere est . . .

XXX DE ORNAMENTIS. Hactenus de veste: dehinc ad ceterum cultum veniamus.

Ornamenta dicta eo quod eorum cultu ora vultusque deco-
rentur. Prima ornamenta corona insigne victoriae, sive regii
honoris signum; quae ideo in capite regum ponitur, ad signifi-
candum circumfusus in orbe populos, quibus adinctus quasi
caput suum coronatur. Haec a Lucilio (1143) corolla, ab
Homero (Il. 8, 597) στεφάνη dicta est. Huius principium
a Libero quodam gentiles existimant, quod his in potando
mota vino capita vincere fasciis instituerint. Idcirco olim
linei ac lanei generis coronas fuisse, sicut erat in sacerdotibus
gentilium. Nomen coronae hac ex causa vocatum, eo quod
initio circum aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel
chori et formatam et nominatam coronam. Imperatores Romani
et reges quidam gentium aureas coronas utuntur. Persae tiaras
gerunt; sed reges rectas, satrapae incurvas. Reperta autem
tiara a Semiramide Assyriorum regina. Quod genus ornamenti
exinde usque hodie gens ipsa retinet. Athenienses enim
cic[1]adas aureas gerebant partim in vertice, nonnulli in fronte.
Non enim eadem sunt insignia omnium regnorum. Gentilium
vates infulas, apices, pillea sive galeria utebantur. Infula est
fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis, a qua
vittae ab utraque parte dependent, quae infulam vinciunt; unde
et vittae dictae sunt, quod vinciant. Infula autem plerumque
lata erat, plerumque tortilis, de albo et cocco. Apex est pileum

1 Licia C ¹	stamen alligantur T	Ordire CK	Ord. est
texere (om. est) C	4 veniamus CK: veniemus BFT	5 eo om. B	
6 ornamentis B ¹ T	7 in om. T	significandos BC	8 ad*inctos
B ¹ 11 is . . . instituerit Arev.	putando K	12 muta K: moto T	
capite T ante corr.	vincere BC ¹ (etiam T ¹ ?)	fasciculis K	
instituerunt KT	14 Nam T	ex hac T	vocatus K
qu. in init. K	15 ad om. T	vel] et K	16 cori BCT
22 eodem K	omnia K	23 pillea om. T	galeria K:
gallearea B ¹	24 alba om. K	25 vinciantur B	26 dictae om. T
27 erat] est T (cum Serv. ad Aen. 10, 538)	de] ex K		

sutile quod sacerdotes gentiles utebantur, appellatus ab apiendo, id est adligando. Nam virgula, quae in pilleo erat, conectebatur filo, quod fiebat ex lana hostiae. Galerium pillem ex pelle caesae hostiae factum. Pilleum autem dictum a pelle hostiae unde fiebat. Cidarim et ipsud sacerdotum erat, quod a plerisque 6 que mitra vocatur.

DE ORNAMENTIS CAPITIS FEMINARVM. Ornamenta capitis XXXI
feminarum: diadema, nimbium, capitulum et mitra. Diadema est ornamentum capitis matronarum ex auro et gemmis contextum, quod in se circumactis extremitatibus retro adstringitur; et exinde dictum Graece quod praeligetur. Nimbus est fasciola 2 transversa ex auro adsuta in linteo, quod est in fronte feminarum. Plautus (Poen. 348):

Quo magis eam aspicio, tam magis nimbata est.

15 Nam et lumen, quod circa angelorum capita pingitur, nimbus vocatur, licet et nimbus sit densitas nubis. Capitulum est quod 3 vulgo capitulare dicunt. Idem et cappa, vel quod duos apices ut cappa littera habeat, vel quia capitis ornamentum est. Mitra est 4 pillem Phrygium, caput protegens, quale est ornamentum capitis 20 devotarum. Sed pillem virorum est, mitrae autem feminarum. 5 Redimicula autem sunt quibus mitra alligatur. Pilleum autem, ut praediximus, a pelle erat: nam mitra ex lana est. Rricula est mitra virginalis capitis. Vittae sunt quae [in] crinibus innectun- 6 tur, quibus fluentes religantur capilli: et vittae dictae quod vin- 25 ciunt. Taenia autem est vittarum extremitas dependens diversorum colorum. Item vitta est qua corona vincitur; taenia vero extrema pars vittae quae dependet coronae. Reticulum est 7 quod colligit comas, dictum ab eo quod retinet crines ne effun-

1 subtile BKT² (non U) ambiendo C 2 alligando C: a
ligando B¹TU: adalligandum K conectabatur C 3 quod] quae B
4 autem om. K 10 circumartis T: circum C 11 et inde B
12 lineo B¹ 14 quo ma. BCDEFTU Mon.: comagis N: cum ma. K:
eumagis P: quod ma. M aspiciunt N (non MP) niblata
KNP: nublata M (non DEFU Mon.) 15 circum K 16 li. enim
ni. T Cap. autem est B 17 capitola di. K 18 littere T quia
KT: quod BC 22 a] ex K Rigula B¹ 23 in hab. BK: om. CT
24 quod CT: quia BK 27 vero est ext. T² qua dependent K

8 dantur. Discriminalia capitis mulierum sunt vocata ex eo
quod caput auro discernant ; nam discriminare dividere dicitur.
Antiae sunt cincinni dependentes prope auriculas ; Graeco
9 vocabulo, ab auribus. Acus sunt quibus in feminis ornan-
dorum crinium conpago retinetur, ne laxius fluant et sparsos 5
10 dissipentur capillos. Inaures ab aurium foraminibus nuncu-
patae, quibus pretiosa grana lapidum dependent. Harum usus
in Graecia : puellae utraque aure, pueri tantum [modo] dextra
11 gerebant. Torques sunt circuli aurei a collo ad pectus usque
pendentes. Torques autem et bullae a viris geruntur ; feminis 10
vero monilia et catella. Dictae autem torques quod sint tortae,
et bullae quod similes sint rotunditate bullis quae in aqua vento
12 inflantur. Monile ornamentum ex gemmis est, quod solet ex
feminarum pendere collo ; dictum a munere. Hoc etiam et
serpentum dicitur, quia constat ex amphorulis quibusdam aureis, 15
gemmisque variis in modum facturae serpentis. Nonnulli hoc
et (segmentum dicunt, ut Iuvenalis (2, 124) :)

Segmenta et longos habitus ;

licet et segmentatas vestes dicamus, ut ipse (6, 89) :

Et segmentatis dormisset parvola cunis.

20

13 Plerumque autem et per munile omnia ornamenta matronarum
14 significantur, quidquid illis munere datur. Murena vulgo voca-
tur quod scilicet auri metallo in virgulis lentescente quaedam
ordinis flexuosi catena contextitur in similitudinem murenae
serpentis, quae ad collum ornandum aptatur. Haec interdum 25
auri atque argenti textitur virgulis. Vnde et in Canticis dicitur
canticorum (1, 10) : ' Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas

4 Ancus T sunt] aut C¹ 6 dissipent C 7 quibus] qui B¹
grana] genera dett. (non DEFN) dependatur K (non NDEF)
8 pulle (palle?) T tantum BCTU: tantummodo KN 11 munilia
KT: minilia B cantella K 12 similis rot. K (pro simili sunt
rot.?) (non U) 13 flantur C¹ Munile BK: Munilie T 14 pondere
B dic. autem a B 15 quia CT: quod K: quam B am-
forolis BK: amforulis C: aforolis ut vid. T 16 hoc] autem KN
add. Arev. ex Serv. ad Aen. 1, 654 18 segmata C¹ 19 ipse om. KN
(non U) 21 monile C 23 virgulas lent**centes T 24 ordines K
similitudinem BK: -ne CT 25 serpentes B 26 virgillas B¹

argento.' Catellae sunt catenulae colli invicem se comprehen- 15
dentes in modum catenae; unde et appellatae. Dextras com- 16
munes esse virorum ac feminarum, quia utriusque sexus dexterae
sunt. Armillae autem proprie virorum sunt, conlatae victoriae
5 causa militibus ab armorum virtute: unde et quondam vulgo
viriolae dicebantur. Ab intellectu autem circuli armilla non
discrepat, quia ipsa quoque hoc, ubi ponitur, ambiendo con-
stringit; sed armilla latius extenditur, circulus rotundus fit.
Fibulae sunt quibus pectus feminarum ornatur, vel pallium 17
10 tenetur a viris in humeris, seu cingulum in lumbis. Lunulae
sunt ornamenta mulierum, in lunae similitudinem bullulae aureae
dependentes. Specula sunt in quibus feminae vultus suos 18
intuuntur. Dictum autem speculum vel quod ex splendore
reddatur, vel quod ibi feminae intuentes considerent speciem
15 sui vultus et, quidquid ornamenti deesse viderint, adiciant.
Periscelides sunt apud feminas crurum ornamenta quibus 19
gressus earum ornantur. Olfactoriola vascula sunt muliebria
quibus odoramaenta gestantur.

DE ANVLIS. Primus Prometheus fertur circumulum ferreum XXXII
20 incluso lapide digito circumdasse; qua consuetudine homines
usi anulos habere coeperunt. Anuli autem per diminutionem
dicti a circulis et anis, qui sunt circum brachia et circum crura;
unde et signa eorum per diminutionem sigilla: nam signa
maiora sunt, sigilla vero quasi minora signa. Anulos homines 2
25 primum gestare coeperunt quarto a pollice digito, quod eo vena
quaedam ad cor usque pertingat, quam notandam ornandamque
aliquo insigni veteres putaverunt. Apud Romanos anuli de 3
publico dabantur, et non sine discrimine; nam dignitate prae-
cipuis viris gemmati dabantur, ceteris solidi: anulum aureum

1 Cantellae BK	conpraehindentis K	3 utrisque BC ¹	5 ob
arm. virtutem C	quoddam B	6 vir. Arev.: viriliae BCK (et	
Isid.?): viridie TU	7 ubi om. KN (non U)	ambigendo B	
8 fit BCK: est T	10 veris B	an ceu?	11 similitudine B
bullae C	12 Speculae C	13 vel quia ex B: quod ex T	14 con-
siderant K	15 quodquod K	viderent B	adiciunt K
16 Prescelidae B ¹ : Praescelites K: Prescellides T		17 mul. a qu. B	
20 inclusum K	circumdedisse K	22 annis K	25 eum vana K
27 aliqua B ¹	anulo T	28 debantur B ¹	29 debantur B ¹

neque servus neque libertinus gestabat in publico, sed anulo aureo liberi utebantur, libertini argenteo, servi ferreo; licet et
 4 multi honestissimi anulo ferreo utebantur. Apud veteres ultra unum anulum uti infame habitum viro. Gracchus in Mevium: 'Considerate, Quirites, sinistram eius; en cuius auctoritatem
 5 sequimini, qui propter mulierum cupiditatem ut mulier est ornatus.' Crassus, qui apud Parthos periit, in senectute duos habuit anulos, causam praeferens quod pecunia ei immensa crevisset. Multi etiam Romanorum pro gravitate anulum gestare in digito abstinuerunt. Feminae non usae anulis, nisi
 10 quos virgini sponsus miserat, neque amplius quam binos anulos aureos in digitis habere solebant. At nunc prae auro nullum
 5 feminis leve est atque immune membrum. Inter genera anulorum sunt ungulus, Samothracius, Thynius. Ungulus est gemmatus, vocatusque hoc nomine quia, sicut ungula carni, ita
 15 gemma anuli auro adcingitur. Samothracius aureus quidem, sed capitulo ferreo; a loco ita vocatus. Thynius purus est, primum in Bithynia fabricatus, quam olim Thyn(i)am vocabant. Flaccus (Maecenas, frag. 1):

Lucente, mea vita, nec smaragdus
 berillosque mihi, Flacce, nec nitentes
 <nec> percandida margarita quaero,
 nec quos Tunnica lima perpolivit
 anellos nec iaspis lapillos.

1 gest. aut in pub. *K* (teste *Kleinio*) 2 argenteos *K* ser. fer.
 om. *T* 4 ut inf. *B* Mevius *F*¹: melium *DE*¹: mediu *ut vid.*
P (non *NU*): Maenium *Arev.* 5 en] in *KP* (non *NE*) 6 se-
 quisequimini *T* qui pr.] quippe *M* (non *P*) ut mulieres *T*
 (non *U*): muliebre *KMNP* (non *DEF*) 8 quo pec. *BC* 10 nisi
 quod *T* 11 aur. an. *K* (non *E*) 12 habere ante anulos *C* per
 au. *T* 13 Item *B* ante corr. 14 tinius *BCK*: tinctus *T* 17 Tinius
 codd. (etiam *EN*) 18 tinam *BCT Mon.*: tinem *K* 20 lugente mea
BDE: lugentem ea *EUV Mon.*: lucentem ea *CP*: lucentem eam *N* (non
M) vitta *M* (non *NP*) smaragdus *DKMP fort. recte*: zsama-
 ragdus *N* 21 berillusque *B*: berillos (ex bel-) quia *F*: birillusque *K*:
 birillus quem *N*: byrillusque *M*: byrillusque *P* (non *EUV*) 22 per-
 candidam *Mon. KMNP* (non *V*) margaritam *Mon. P*: margaridam
 (-ger-?) *M*: margitam *KN* 23 tinica *BCDEFTUV*: tunicam *N* (non
MP) perp. ut anellus *KMNP*: perp. anelos *F*: perp. anulos *DE*
 (ex anolos): perp. anellus *Mon.*¹ (non *UV*) 24 nec iaspeos *BN*: nec
 caspeos *M*: nec iaspeus *P*: ne iaspeus *K*: nec iaspis *D*: nec aspeus
*Mon.*¹ (non *EFUV*)

DE CINGVLIS. Cinctus est lata zona, et minus lata semi- XXXIII
cinctium, et utrisque minima cingulum; nam a cinctu per
diminutionem cingulum nominatum. Cinctu autem iuvenes in
exercitatione campestri verecunda velabant; unde et campestris
dicebatur. Balteum cingulum militare est, dictum pro quod ex 2
eo signa dependant ad demonstrandam legionis militaris sum-
mam, id est sex milium sescentorum, ex quo numero et ipsi
consistunt. Vnde et balteus dicitur non tantum quod cingitur,
sed etiam a quo arma dependant. Zona Graecum est, quam 3
illi ζωνάριον, nos cingulum nuncupamus. Strophium est cingu-
lum aureum cum gemmis. De quo ait Cinna (Catull. 64, 65):

Strophio lactantes cincta papillas;

et Prudentius (περὶ Στεφ. 25, 4):

Nomen hoc gemmae strophio inligata est.

15 Limus est cinctus quem publici habebant servi: et dictus limus 4
quia transversas habebat purpuras, id est limas. Caltulum
cinguli genus, a coacto loro dictum. Fibula Graecum est,
quam illi †fibilin† dicunt, quod ligat. Subfibulum, subligacu-
lum. Redimiculum est quod subcinctorium sive brachile nuncu- 5
20 pamus, quod descendens per cervicem et a lateribus colli
divisum, utrumque alarum sinus ambit atque hinc inde subcingit,
ut constringens latitudinem vestiat corpus, contrahat atque
coniungendo componat. Hunc vulgo brachilem, quasi brachia-
lem, dicunt, quamvis nunc non brachiorum, sed renum sit
25 cingulum. Subcinctorium autem vocatum quod, ut dictum est,
sub brachiis ductum alarum sinum ambit atque hinc inde

1 semicinctium BC: semicinctum T 2 a cincto BCT 3 Cincto BCT
4 verecundia K 5 pro quod T: pro eo quod K: propter quo (ex
quia) B: propter quod C 6 dependeant K: dependant BCT 9 de-
pendent BCK 10 zonarum *codd.* (-in T?) Strofium *codd.* 12 strofio
codd. lactantes B¹ papilla sed B: papillas sed C: papillas K
14 strofio *codd.* est *om.* C 16 transversa B habebat CK:
habet BT Caltulum U 17 genus *om.* KN (non U) 18 di. eo
qu. K 19 est *om.* K (non U) brachiale T 21 dimissum *dett.*
utrarumque BC 22 latitudine BK vestium *dett.* con-
trahat *om.* C¹ 23 brachilem CKT (ex brachialem) brachialem BCT:
brachiale K 24 brachiorum BT 26 brachiis B¹ T ductum *om.*
KN (non U) hinc *om.* B¹KN (non U)

6 subcingit. Fascia est qua tegitur pectus et papillae conprimuntur, atque crispanti cingulo angustius pectus artatur : et dicta fascia quod in modum fasciculi corpus alligat. Hinc et 7 fasciolae, quibus vulnera conligantur. Vitta dicta quod ea pectus vincitur instar vitis ligantis. Limbus est quam nos 8 ornaturam dicimus. Fasciola est quae ambit extremitatem vestium, aut ex filis, aut ex auro contexta adsutaeque extrinsecus in extrema parte vestimenti vel chlamydis. De qua Vergilius dicit (Aen. 4, 137) :

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

XXXIV

DE CALCIAMENTIS. Sutores nuncupatos quod insertis filo

2 porcorum setis suant, id est consuant, quasi setores. Caligarios vero non a callo pedum, sed a calo, id est ligno, vocatos, sine quo consui calciamenta non possunt, quas Graeci *καλόποδας* dicunt : fiebant autem prius ex salice tantum. Hinc et calcia- 15 menta dicta quod in calo, id est ligno, fiant ; vel quod calcentur. 3 Crepidas Graeci ante repertas usi sunt. Est autem genus singulari forma, et idem utrique aptum pedi, vel dextro vel sinistro. Crepidas autem dictas quod cum sono stringantur, 4 sive a pedum crepitu in ambulando. Calceos reges utebantur 20 et Caesares. Forma eorum ***. Patricios calceos Romulus repperit quattuor corrigiarum, adsutaeque luna : hos soli patricii utebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat, quod initio patricii senatores 5 centum fuerint. Ocreae tibialia calciamenta sunt, dicta quod 25 crura tegant. Coturni sunt quibus calciabantur tragoedi, qui in theatro dicturi erant et alta intonantique voce carmina cantaturi. Est enim calciamentum in modum crepidarum,

3 fasciola qu. B	4 vulnere T	5 pectus om. KN (non U)
7 aut fi. C ¹	adsumptaque BKN	8 in om. B
partem K	10 sidonia K	pincto T
nimbo BK	11 filis K	12 sertores T
13 collo pillum T	vocatus B	15 hinc calceamenta K
cal. B	17 Crepitus K	18 utroque K
om. C	stringantur ex stringitur T	19 Crepitus K
sutum quae B: adsuta quasi K	23 lunae au. K	24 centerii B ¹
qu. in ini. K	25 fuerunt T	dicta . . . sunt om. C ¹
alta . . . crepidarum om. KN	28 crepidiarum BTU	27 et

quod heroes utebantur ; sed tale est ut et in dextro et in laevo
 conveniat pede. Baxeae calciamentum comoedorum erat, sicut 6
 tragoediorum coturni. Quos quidam etiam calones appellant,
 eo quod ex salice fierent ; nam Graeci, ut diximus, lignum
 5 κᾶλα vocabant. Talares calcei socci sunt, qui inde nominati 7
 videntur. quod ea figura sint ut contingant talum ; sicut sub-
 tolare, quod sub talo sint, quasi subtalares. Obstringilli sunt 8
 qui per plantas consuti sunt, et ex superiori parte corrigium
 trahitur ut constringantur ; unde et nominantur. Osas puto 9
 10 ab os primum factas, et quamvis nunc ex alio genere, nomen
 tamen pristinum retinent. Mullei similes sunt coturnorum solo 10
 alto, superiori autem parte cum osseis vel aeneis malleolis, ad
 quos lora deligabantur. Dicti sunt autem a colore rubro, qualis
 est muli piscis. Soleae sunt quibus tantum pedum plantae 11
 15 teguntur, dictae a solo pedum. Item soleae materiales ex
 materia coreo intacta. Socci, cuius diminutivum socelli, appel- 12
 lati inde quod saccum habeant, in quo pars plantae inicitur.
 Calliculae. Caligae vel a callo pedum dictae, vel quia ligantur.
 Nam socci non ligantur, sed tantum intromittuntur. Cernui 13
 20 socci sunt sine solo. Lingulati, quos nos foliatos vocamus.
 Clavati [quasi claviati, eo quod minutis clavis, id est acutis,
 sola caligis vinciantur]. Perones et <s>culponeae rustica calcia-
 menta sunt. Baxeae calciamenta mulierum sunt. Corrigiae
 a coriis vocantur, vel a conligatione, quasi colligiae.

1 ut in de. CN 2 calciamenta T sicut om. KN (non U) 3 colones
 B 4 fuerint B greci ex grece K 5 κᾶλα (cala) om. C¹ calcii
 K: calci BT qui et inde C 6 sunt C subtalares B 7 talos
 BCT sunt T Obstringilli T: Obstringilli KU 8 parte om.
 KN (non U) corrigiam T²U: -ia dett. 10 ab hos B: ab oso K:
 ab ovibus T (non U) nunc sint ex T 11 Mulleae C¹ 12 vel
 aen.] auleneis K (non NU) 13 loro T¹ 14 Solae B 15 solae
 B: solea T 16 intexta codd.: corr. Arev. socelli K: succelli T
 17 quod] qua B¹ siccum T ante corr.: siccum BCT ex corr.: corr.
 Arev. inititur K 18 a collo T 19 ta. mittuntur C¹
 Cornui T 21 quasi . . . vinc. hab. T: om. BCK calibati T
 22 culponiae BK: culponei CT 24 coreis BT

LIBER XX

I DE MENSIS. Primus Daedalus mensam et sellam fecit. Coquinae apparatus Apicius quidam primus composuit, qui in eo absumptis bonis morte voluntaria periit ; et merito, quia is, qui gulae atque edacitati servit, et animam et corpus interficit. Ab esu et comesu mensae factum vocabulum ; nullum enim
 2 alium habet usum. Torus dicitur a tortis herbis quae adcum-
 bentium humeris subponuntur. Stibadium ab stipitibus dictum, quasi stipadium ; sic enim prius coeptum est. Adcubitum a cibo
 3 vocatum, quasi ad cibatum epularum. Convivium apud Graecos a conpotatione, ἀπὸ τοῦ ποτοῦ. Apud nos vero a convictu
 10 rectius appellatur, vel quia vitae conlocutionem habet. Item convivium a multitudine convescentium ; nam privata mensa victus est, convivium non est. Convivii triplex est modus : discumbendi, edendi, et bibendi. Discumbendi, ut (Virg. Aen. 1, 708):

15

Toris iussi discumbere pictis.

Edendi et bibendi, ut (Virg. Aen. 1, 723) :

Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
 crateras magno statuunt et vina coronant.

II DE ESCIS. Cibus dictus quia capitur ore, sicuti esca quia
 20 eam os capit. Victus proprie vocatus quia vitam retinet ; unde
 2 et ad cibum vocare invitare dicitur. Alimonia dicitur eo quod eius sumptu corpus alatur. Hanc iuvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam ; neque enim subsistere poterit caro nisi confortetur alimentis. Alimentum enim est, quo
 25 3 alimur ; alimonium alendi cura. Afluentia nuncupata quasi rei

1 detalus <i>K</i> 4 guilae (-le) <i>TK</i> : regulae <i>C</i> ¹ comesum esse <i>K</i> 7 Stefadium <i>codd.</i> <i>fort. recte</i> : acibitum <i>K</i> : ad cubitum <i>B</i> 18 primum <i>K</i> <i>C</i> (cum <i>Virg.</i>) 26 Afluentia <i>CK</i>	3 adsumptis <i>B</i> : assumtis <i>KT</i> atque <i>om. B</i> 6 ha. us. <i>BCET</i> : us. ha. <i>KN</i> 8 stipiadium <i>K</i> 9 ad ci. <i>Arev.</i> : ad cibitum <i>CT</i> Convium <i>B</i> ¹ 13 non] nomen <i>T</i> 19 crateres <i>C</i> : ceteras <i>T</i> ore <i>om. C</i> nu. est qu. <i>K</i>	voluptaria <i>K</i> 5 co. mesae <i>B</i> ¹ : quae] qui <i>T</i> 10 ἀποθου- πονου <i>C</i> : ἀποθοουου <i>B</i> : ἀποθοουου <i>K</i> 16 iussu <i>B</i> 25 quod al. <i>KT</i>
---	---	--

nimum exuberantis effusio ultra quam satis est, modusque non
 est. Opulentia ab ope dicta est, quam si discutias, invenies eam 4
 tenere modum. Nam quomodo opitulatur quod nimium est,
 quum incommodius sit saepe quam parum? Epulae ab opu- 5
 5 lentia rerum dictae. Epulae autem simplices in duo necessaria
 dividuntur, panem et vinum, et duo superflua, quae terra et
 mari vescendi causa exquirunt. Dapes autem regum sunt, 6
 epulae privatorum. Deliciae nuncupatae quod his delectentur
 homines, easque suaviter appetant. Pulmentum vocatum a 7
 10 pulte; sive enim sola pultis, sive quid aliud eius permixtione
 sumatur, pulmentum proprie dicitur. Satietas autem et saturitas 8
 sibi differunt: nam satietas ex uno cibo dici potest, pro eo
 quod satis sit; saturitas autem a satura nomen accepit, quod est
 vario alimentorum adparatu compositum. Crapula est inmode- 9
 15 rata voracitas, quasi cruda epula, cuius cruditate gravatur cor
 et stomachus indigestus efficitur. Inmoderata enim voracitas
 vitium est, sed tantum id [est] salutis quantum sustentationi
 naturaeque sufficiat. Iantaculum est primum cibum quo iei- 10
 nium solvitur; unde et nuncupatum. Nigidius (109): 'Nos
 20 ipsi ieiunia iantaculis levibus polluimus.' Prandium ab appa- 11
 ratu edendi dictum. Proprie autem veteres prandium vocabant
 omnium militum cibum ante pugnam; unde est illud ducis
 adloquium: 'Prandeamus tamquam ad inferos cenaturi.' Me- 12
 25 edenda est cibus qui declinante die sumitur, quasi postmeridie
 edenda et proximo cenae: unde et antecenia a quibusdam

1 nimia <i>K</i>	non] nomen <i>T</i>	2 invenias <i>B</i>	4 sit] fit <i>C</i>
quam] quod <i>B</i>	Ep. ... dic. <i>om. C</i> ¹	Aepulae <i>KT</i>	epulantia <i>B</i>
5 dicta <i>T</i>	aepulae <i>T</i>	dua nec. <i>T</i>	7 exquirunt <i>BK</i> : ex-
quiruntur <i>CT</i>	regunt <i>K</i> (<i>non N</i>)		8 dilectent <i>KN</i> (<i>non E</i>)
9 easque] atque <i>B</i> (<i>non FN</i>)	vocatum <i>KN</i> : vocatur <i>BCET</i>		10 al.
est perm. eius <i>K</i>	11 sumantur <i>C</i> ¹	proprie <i>om. KN</i> (<i>non E</i>)	
14 elementorum <i>K</i>	comp. <i>om. KN</i> (<i>non U</i>)	15 graviter <i>K</i> (<i>pro</i>	
gravetur?)	16 stomachum <i>K ante corr.</i>	afficitur (<i>adf.</i>) <i>BC</i>	
17 est <i>hab. BT</i> : <i>om. CK</i>	18 Ianticulum <i>BK</i> : Ientaculum <i>V</i>		
quod <i>T</i>	19 solvatur <i>C</i>	20 iactaculis <i>B</i> : ianticulis <i>K</i> :	
iantaculus <i>T</i> : ientaculis <i>V</i>		polluimus <i>BCFTV</i> : solvimus <i>KN</i>	
21 dictum <i>om. T</i> (<i>T</i> ² ?)	22 dulcis <i>T</i>	23 alloquimus <i>C</i> ¹	24 est
<i>om. T</i>	quae decl. <i>B</i>	post meridiem <i>BC</i>	

13 vocantur. Item merendare quasi meridie edere. Annona tractum est a tempore quo Romani veteres ad cibos advocabantur. Sic Martialis (4, 8, 6):

Imperat excelsos frangere nona toros.

- 14 Quod et usque hodie Persae faciunt. Coenam vocari a communione vescentium: κοινὸν quippe Graeci commune dicunt: unde et communicantes quod communiter, id est pariter, conveniant. Apud veteres enim solitum erat in propatulo vescere et communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Est autem cena vespertinum cibum, quam vespernam antiqui dice- 10
15 bant; in usu enim non erant prandia. Panis dictus quod cum omni cibo adponatur, vel quod omne animal eum adpetat; πᾶν enim Graece omne dicitur. Cibarius est qui ad cibum servis datur, nec delicatus. Fermentacius fermentis confectus. Azymus non fermentatus; nam ἄζυμος est sine fermento, 15 sincerus. Acrozymus leviter fermentatus, quasi acroazymus. Siligineus panis a frumenti genere nuncupatur; siligo enim genus est tritici. Rubidus, recoctus et rubefactus. Subcinericius, cinere coctus et reversatus: ipse est et focacius. Clibanicius, in testo coctus. Spungia panis aqua diutius malaxatus 20 similam modicam accipit et fermentum modicum, et habet humectationis plus quam omnis panis; unde et spungiae nomen
17 accepit. Placentae sunt quae fiunt de farre. Quae alii liba
18 dicunt, eo quod libeant et placeant. Dulcia sunt genera pistorii operis, a sapore dicta; melle enim asparso sumuntur. Crusta 25 superficies panis: ipsa et fragmenta, quia dividitur, ut fracta.

1 Anona K: Ad nona C¹T 2 tratitum B¹ 5 Caenam BCK: Cenam T a om. C 6 κοινὸν] cenon codd. grece C communem K 7 quod] quam B 10 vespertinam CKT (etiam B²)
11 qu. communi ci. K 13 ad cibis K 14 diligatus K: delicatas B¹
15 Az. non fermentacius K azimum (i. e. ἄζυμον) . . . sincerum T
16 Acrizimus CT: Azimus B: Zimus K fermentatur C acroazimus BCT: agroazimus K 17 Siligineus C¹ 18 Subc. sub cin. K
19 focacius B: fucatus K Clibanicus K: -nitius B 20 Sfungia BKT malaxatur C 21 accepit K 22 umectationes K omnes panes K spungia K: sphungie T: sfungiae B 23 quas al. BC: quae et al. T (non U) libam K 24 pistorii BCK: pistorum TU
25 me. etenim C 26 ipsa et om. T (non U) dividuntur BK (non U) acta T¹ (non U)

Fermentum a fervore nuncupatum, quod plus prima hora non
 potest contineri; crescendo enim excedit. Farina et furfures
 a farre dictae, cuius sunt purgamenta. Amolum flos farinae, 19
 tenuissimum, prae levitate de mola eiectum; unde et appella-
 5 tum, quasi a mola. Simila. Pollines. Carnes dictae quia caro 20
 sunt; sive a creando, unde et a Graecis κρέας vocantur. Cru-
 dum, quod sit cruentum; est enim cum sanguine. Coctum
 [quasi coactum, id est ab igne vel aqua violenti modo actum 21
 usuque comestionis aptum]. Sed et multi temporis aliquid
 10 coctum vocatur. Assum, quod ardeat, quasi arsum. Elixum, 22
 eo quod in aqua sola decoquitur. Lixa enim aqua dicitur ab
 eo quod sit soluta; unde et solutio libidinis luxus, et membra
 loco mota luxa dicuntur. Frixum a sono dictum quando ardet 23
 in oleo. Salsum, quasi sale asparsum, demtis e medio syllabis
 15 [tribus]. Rancidum ex vitio nuncupatum, quod raucos efficiat.
 Succidia carnes in usum repositae, a succidendo dictae. Lardum, 24
 eo quod in domo repositum conservatur; nam antiqui domos
 lares dicebant. Taxea lardus est Gallice dictum. Vnde et
 Afranius in Rosa (284):

20 Gallum sagatum pingui pastum taxea.
 Axungia ab unctione vocata. Sebum a sue dictum, quasi 25
 suebum, quod plus pinguedinis hoc animal habeat. Offa est 26
 proprie frustum dentium, cuius diminutivum offellam facit.
 Vnde et offarii coqui, quia particulatim, id est offatim, exco-
 25 quant. Nunc 'offa latrantium', qua, si in os canis iacitur,
 satius ilico conpescitur et silescit. Frustum vocatum quod 27

1 Frumentum T	quod] quia C	2 continere BK	furfuras K
3 Amolum T	4 tenuissimus pro le. K	egectum T ut vid.: egestum	
CKN	5 a molta C	Simola KN: Similia U	Pollinis KN
(non U)	cāro] carae Arev.	7 a coctum null. nov. lemm. CK (non N)	
8 quasi . . . aptum hab. TU: om. BCEKN		co. dicitur id U	
volenti U	9 Sed et . . . vocatur om. T (non EN)	12 lividinis K	
14 e om. C	15 tribus hab. BCTU: om. KN	quo rau. B ¹ : qua	
draucos C	17 in domum T	domum la. K	19 prosa Mon.: ros N (non EFPU)
	20 Gallum . . . taxea] sic etiam EFNPUMon.		
21 Axuna T	Sevum KT	22 suevum KT	23 frustum BK
cui dim. K	24 offerarii T	id est off. om. T	25 vel quasi:
quia si C	in ore T	iacetur BK	26 satius BC: satiatur KT

capiatur a frumine ; est enim frumen summa pars gulae. Pulpa
dicta quod cum pulte olim mixta vescebatur. Vnde et pul-
28 mentarium et pulmentum dictum. Lucanicae dictae quod
prius in Lucania factae sunt. Farcimen caro concisa et minuta,
quod ea intestinum farciatur, hoc est inpleatur, cum aliarum 5
29 rerum conmixtione. Minutal vocatum quod fiat de piscibus et
isiciis oleribusque minutatim concisis. Aphratum, quod Latine
spumeum vocatur ; ἀφρός enim Graece spuma dicitur. Martisia
30 in mortario ex pisce fiunt : inde et nominata. Isocem piscem
quendam dictum, ex quo primum isicia facta sunt ; et quamvis 10
ex alio genere piscium fiant, initium tamen piscis vocabulum
31 dedit. Galaticae a colore lacteo nominatae ; Graeci enim γάλα
lac dicunt. Sphaeras a rotunditate Graeco vocabulo appellatas ;
quidquid enim in rotundum formatur, σφαῖρα a Graecis dicitur.
32 Ius coquinae magistri a iure nuncupaverunt, quia [ea] est lex 15
33 condimenti eius. Hanc Graeci zemam vocant. Caseum vocari
quod careat serum, quasi careum : nam serum ei omne dedu-
citur ut ponderibus arguatur. Colostrum lac novum ; quod
34 neutri generis est. Lac a Graeco sermone derivatum est pro
candore ; Graeci enim album λευκὸν dicunt. Lac vero et 20
sanguis, quod nutrit et quod nutritur ; nam lacte nutrimur,
35 vivimus sanguine. Quactum, quasi coactum, quasi coagulatum ;
36 accepta enim secum alia specie coagulat. Mel Graecae appel-
lationis est, quod ab apibus nomen habere probatur ; nam apes
Graece μέλισσα dicitur. Antea autem mella de rore erant, 25

1 gylae K : guile BT 2 quod CT : quia K (B incert.) cum
pulpa K 3 Lucaniae C : Lunacicae ut vid. B¹ 4 in lucina T
5 hoc est impl. om. K 6 et insicciis (-ci- ex corr.) T : et deficiis K :
esociis C¹ 7 Afratum codd. 8 ἀφ.] afro codd. 9 unde C
Ysucem BK 10 dictum BC : dicunt KT pr. ysicia ysicia fa. K
13 Sphas B : Speras CK : Sferas T 14 rotundo K σφ.]
spera CK : sfera B : isfera T 15 ea est lex BC : est lex K : est T
17 quod] quia B sevum K : serunt N (non U) careum
CTU : carituum B : caritium K : caritivum N 18 quod] quia B
19 Lac . . . dicunt om. K (non N) Lac Gr. T pro] a N
20 λευ.] leucon BC : gleucon NTU dicitur B 22 vivemus B
coact. et qu. BC (non E) coagulatur K (non E) 25 μελ.]
melese CKT : mellese B¹

inveniebanturque in arundinum foliis. Vnde et Vergilius (Georg. 4, 1) :

Hactenus aerii mellis caelestia dona.

Siquidem hucusque in India et Arabia conligatum reperitur
 5 ramis inhaerens in similitudinem salis. Omne autem mel dulce:
 Sardum amarum est absinthii causa, cuius copia eius regionis
 apes nutriuntur. Favum vocari quia comeditur magis quam 37
 bibitur; φαγῆν enim Graeci comedere appellant. Aiunt autem
 medici, et qui de humanorum corporum scripsere naturis, prae-
 10 cipueque Gal[i]enus in libris quorum titulus est †περσιε in
 quo†, puerorum et iuvenum ac perfectae aetatis virorum mulie-
 rumque corpora insito calore fervere, et noxios esse his aetatibus
 cibos qui calorem augeant, sanitatique conducere frigida quae-
 que in esum sumere; sicut [e] contrario senibus, qui pituita
 15 laborant et frigore, calidos cibos et vina vetera prodesse.

DE POTV. Potio a Graeca derivatione vocata; hanc enim III
 illi πότος dicunt. Aqua generaliter vocata, quod superficies
 eius aequalis sit: hinc et aequora. Quam inde recentem dici-
 mus quia non est utilis vetusta, ut vinum, sed statim sublata de
 20 flumine et fonte vel puteo; fetescit enim vetusta. Vinum inde 2
 dictum quod eius potus venas sanguine cito repleat. Hoc alii,
 quod nos cura solvat, Lyaeum appellant. Veteres vinum vene-
 num vocabant; sed postquam inventus est virus letiferi sucus,
 hoc vinum vocatum, illud venenum. Vnde et Hieronymus in
 25 libro quem de virginitate servanda scripsit: 'Adolescentulas'
 inquit 'ita vinum debere fugere ut venenum, ne pro aetatis

3 aerei melleis K	4 repperiatur B	5 similitudine K	6 absintii
C ¹ T: absentii BK	opia T	7 vocare C	quia] qui B
8 φαγ.] fagere codd.	autem om. B	9 qui] quia C ¹	prae-
cipietque KN (non U)	10 tiepiscie in co U: tepiscie in quo T: περσιε		
C (non N)	11 puerum T	12 in suo cal. K	noxius BK
13 cibus K	quia ca. BK	sanitatemque K	14 esum T:
usum BCK	e hab. BT: om. CK	15 frigores T	ci. ca. K
16 a om. K	18 quem T: quod B	19 vina T	de fl. fo. vel
pu. C: et de fl. fo. vel pu. BF: de fl. puteove et fontibus K: de fl. pu. vel		20 futescit K: fatescit N	
et fontibus N: de fl. vel de pu. TU		21 hoc] hunc T	22 vet. enim vi. K
enim om. KN (non U)		23 inventum B	25 servanda BKN: conservanda CTU
26 fungere U: om. K (non N)	pro] per B		scribit C

calore ferventi bibant et pereant.' Inde est quod apud veteres Romanos feminae non utebantur vinum, nisi sacrorum causa
 3 certis diebus. Merum dicimus cum vinum purum significamus; nam merum dicimus quidquid purum atque sincerum est, sicut et aquam meram, nulli utique rei mixtam. Hinc et merenda, 5 quod antiquitus id temporis pueris operariis quibus panis merus dabatur; aut quod meridient eo tempore, id est soli ac separatim, non, ut in prandio aut in cena, ad unam mensam. Inde credimus etiam illud tempus, quod post medium diem
 4 est, meridiem appellari, quod purum sit. Mustum est vinum e 10 lacu statim sublatum. Dictum autem creditur mustum quod in se limum et terram habeat mixtam; nam mus terra, unde et humus. Cuius tanta vis fervoris est ut vasa quamvis grandia
 5 ex eo repleta absque spiramine ilico disrumpat. Roseum vinum, id est cum rubore; rosa enim rubet. Amineum vero 15 quasi sine mineo, id est sine rubore; nam album est. Sucinacium sucinae gemmae simile est, id est fulvi coloris. Limpidum vinum, id est perspicuum, ab aquae specie dictum, quasi lymphidum; lymph a enim aqua est. Turbidum, quasi terbidum, id est terra commixtum, quod est faece. Falernum vinum voca- 20 tum a Falerna regione Campaniae, ubi optima vina nascuntur.
 7 Colatum vas proprium nuncupavit in quo deportatur: Gazeum vero regio, unde defertur; Gaza enim oppidum est Palaestinae. Infertum vinum dicitur quod altario libatur atque offertur. Spurcum, quod offerri non licet, aut cui aqua admixta est, quasi 25
 8 spurium, hoc est immundum. Honorarium vinum, quod regibus et potentibus honoris gratia offertur. Cato de innocentia

1 Inde] unde *B* 2 vino *CKT* 4 sic. aq. *T* 5 nullae *K* *fort.*
recte 6 quam ant. *B* 7 meridie *C* 8 ut] utique *B*
aut *BK*: et *CT* ad] aut *K* 9 unde *C* post med. meridiem est
app. qu. *C* 10 est] et *T* sit] est *B* 12 terreat *C*¹ mixtum *K*
14 repleta *K*: plena *BCT* sp. repleta il. *BCT*: sp. relicta il. *dett.*
disrumpuntur *K* 15 robore *CK* vero *om.* *C* 16 Succinacium
T: sucinatium *C* 17 succine *T* similis *KT* 18 ab aquae]
absque *K* lymphidum *K*: limpidum *BCT* 19 limpha *BC*: limfa *T*
turb. est qu. *B* 22 Collatum *T* Gazetum *CKT* 23 fertur *B*¹
24 altari oblibatur *T* 25 offerre *K*

sua (1): 'Quum essem in provincia legatus, quamplures ad praetores et consules vinum honorarium dabant: numquam accepi, ne privatus quidem.' Crucium vinum est insuave quod servi 9
 potant. Acetum, vel quia acutum, vel quia aquatum; vinum
 5 enim aqua mixtum cito in hunc saporem redigitur. Vnde et
 acidum, quasi aquidum. Conditum vocatum, quod non sit
 simplex, et commixtione pigmentorum compositum. Lactatum 10
 est potio e lacte. Mulsum ex melle mixtum; est enim potio
 ex aqua et melle, quod Graeci *μελίκρατον* vocant. Oenomelum 11
 10 mustum melle admixtum vehementerque agitaturn atque com-
 motum. Hydromelum, quod fiat ex aqua et malis Matianis.
 Saccatum liquor est aquae faece vini admixtus et sacco ex-
 pressus. Lorea. Oxymeli appellatum quod aceti et mellis 12
 permixta conficiatur materia, unde et dulcedinem retinet et
 15 acorem. Rhodomelum dicitur eo quod in suco rosae mel
 admisceatur. Melicratum vinum melle mixtum. Medus, quasi 13
 melus, quia ex melle fit; sicut calamitas pro cadamitas. Fae-
 cula uva pinguis, decocta usque ad crassitudinem mellis ac
 refrigerata, utilis stomacho. Passum, quidquid ex uva passa 14
 20 compressum effluxerit. Dicitur autem passum a patiendo: nam
 percutitur uva siccior et decoquitur, et inde fit passum. De-
 frutum dictum est quod defrudatur, et quasi fraudem patiaturn.
 Carenum, eo quod fervendo partem careat; tertia enim parte 15
 musti amissa quod remanserit carenum est. Cui contraria sapa

1 prov. sua leg. *F* (non *ENPU*) 2 accipere priv. *Mon.* 3 privatos
KP (non *N*): privatis *U* (non *EF Mon.*) Crudum *BCEFK*
 4 putant *K* vel aqu. *C* 5 et *om.* *K* 6 acidum] acetum *CK*
 aequetum *K* non *om.* *BCT* 7 et] sed *C* positum (ex -tus) *K*
 8 e *BCK*: a *T* mixtum] dictum *T* 9 Inomelum *BCK*: Ino-
 mellum *T* 10 mestum *C*¹ 11 Idromelum *CT*: Idromellum *BK*
 ex *om.* *C* mazianis *T* 12 fece *BCT*: feci *K* sicco *T*
 13 Luria *codd.* (etiam *U*) Oximelli *CKTU*: Oximelle *B* null.
 nov. *lemm.* *CT* (non *U*) quod] quam *B*¹ 14 confricatur *T*
 (-fric- ex *corr.*) 15 aquarem ex eq- *T* Rodomellum *CT*: Rodo-
 mellus *BK* 16 admiscitur *B*¹*K*: admiscetur *C*: fort. admiscatur
 Meligratum *K* 17 Fecula *codd.* 20 efluxerit *BK* 21 decoquitur
 (dequo-) *CBT*: detorquetur *K* Defretum *BNTU*: Deferetum *K*
 23 Carinum *KN* (non *U*) tertiam *K* partem *BK* 24 amissam
K (non *U*) quod ex quam *B* saba *K*

- 16 est, quae fervendo ad tertiam redacta descenderit. Sicera est omnis potio quae extra vinum inebriare potest. Cuius licet nomen Hebraeum est, tamen Latinum sonat pro eo quod ex suco frumenti vel pomorum conficiatur, aut palmarum fructus in liquorem exprimantur, coctisque frugibus aqua pinguior, 5
17 quasi sucus, colatur, et ipsa potio sicera nuncupatur. Cervisia a Cerere, id est fruge vocata; est enim potio ex seminibus 18 frumenti vario modo confecta. Caelia a calefaciendo appellata; est enim potio ex suco tritici per artem confecta. Suscitatur enim igne illa vis germinis madefactae frugis ac deinde siccatur 10 et post in farinam redacta molli suco admiscitur, quo fermentato sapor austeritatis et calor ebrietatis adicitur. Quae fit in his partibus Hispaniae cuius ferax vini locus non est. Fex dicta, 19 quod sese vasis emergendo adfigat. Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce quem Graeci γάρον voca- 15 bant; et quamvis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen 20 tamen pristinum retinet a quo initium sumpsit. Liquamen dictum eo quod soluti in salsamento pisciculi eundem humorem liquant. Cuius liquor appellatur salsugo vel muria. Proprie autem muria dicitur aqua sale commixta, effectaque gustu in 20 21 modum maris. Sucus dicti quod sacco exprimantur, ut ptisanae. Ptisana, zema, apozema Graeca vocabula sunt.

- IV DE VASIS ESCARIIS. Vasa dicta a vescendo, quod in ea escae adponantur. Cuius diminutivum vascula, quasi vescula. 2 Fictilia dicta quod fiant et fingantur ex terra. Fingere enim 25 est facere, formare et plasmare, unde et figuli dicuntur. Et vas

1 quae] qui T 2 libet B¹ 3 est C: sit BK: si T 4 frumentorum K: fermenti BT fr. et pom. K aut] ut T 5 exprimitur K
6 sucus B¹ sicere B Cervisa BCT 7 a cere B¹ 8 Celia BCTU: Celea KN 9 perarte B 10 ignea BTU: om. KN fruges B siccata C 11 sucu adm. K quo] quod KT fermenta B¹: fermento Oros. Hist. 5, 7, 14 12 sapore B 13 Hisp. part. C 15 greci cigaron C¹ 18 quod ex quam B [salsamento K pisculi CK 19 linquant BC¹ salsuco K 20 mixta C 21 modo B mo. aque ma. T ut tisanæ B: ut tipsanae C: ut tisane KT (pro πτισάνη?) 22 Tisane BT: Tisasne K: sane C apozima BCT 23 quod] quia B 26 est BC: et (est?) T: om. K un. fig. K

fictile dicitur non fictum [in] illud quod mendacium est, sed
 quod formatur, ut sit et habeat aliquam formam. Vnde et
 Apostolus dicit (Rom. 9, 20): 'Numquid dicit figmentum ei
 qui se finxit: Quare me sic fecisti?' Fictilia vasa in Samo 3
 insula prius inventa traduntur, facta ex creta et indurata igni;
 unde et Samia vasa: postea inventum et rubricam addere et
 ex rubra creta fingere. Antiquiorem autem fuisse usum ficti-
 lium vasorum quam fundendi aeris aut argenti; apud veteres
 enim nec aurea nec argentea, sed fictilia vasa habebantur; sicut
 10 ad vina doliis excogitatis, ad aquas amphoris, hydriis ad balneas,
 ac reliquis quae in usibus hominum aut rota fiunt aut manu
 aptantur. Argilla autem excocta testae vocabulum suscipit 4
 quia, dum mollis esset, efficitur tosta, nec communicat cum
 vocabulo pristini generis, quia quod fuit non est. Arretina vasa 5
 15 ex Arretio municipio Italiae dicuntur, ubi fiunt; sunt enim
 rubra. De quibus Sedulius (prol.):

Rubra quod adpositum testa ministrat olus.

Samia vasa quidam putant ab oppido Samo Graeciae habere 6
 nomen. Alii dicunt cretam esse Italiae, quae non longe a
 20 Roma nascitur, quae samia appellatur. Caelata vasa argentea 7
 vel aurea sunt, signis eminentioribus intus extrave expressa,
 a caelo vocata, quod est genus ferramenti, quem vulgo cilionem
 vocant. Chrysendeta vasa deaurata; Graecum est. Anaglypha, 8
 quod superius sint sculpta; Graeci enim ἀνω sursum, γλυφῇ
 25 sculpturam dicunt, id est sursum sculpta. Discus antea scus 9

1 non] nomen <i>ut vid. T</i>	in hab. <i>BK: om. CT</i>	3 figmentum
<i>om. K</i>	4 me sic <i>CT: sic me BK</i>	6 inv. est et <i>T</i>
8 quam] quod <i>B</i>	fundenda eris <i>K</i>	9 si. et ad <i>C</i>
banneis <i>T</i>	11 hominibus <i>B¹</i>	12 autem] a terra <i>K (pro at, i. e.</i>
autem)	suscepit <i>K</i>	13 effecit <i>K</i>
	14 Aretina <i>B</i>	15 aretio <i>BKT: arietio C</i>
18 putat <i>C</i>	oppi <i>K</i>	19 creatam <i>C¹</i>
Celata <i>codd.</i>	22 a] e <i>B</i>	est <i>om. C¹</i>
celicionem <i>T</i>	23 Chrysendeta <i>K: Crisendita B: Crisendicta CT</i>	24 sup.
Anaglypha <i>K: Anaglypha T: Anaglypha B¹: Anaglypha C¹</i>		25 dicuntur <i>C</i>
<i>om. B¹</i> sunt <i>T</i>	ἀνω] ana <i>codd.</i>	cursum <i>T</i>
clevei <i>BK</i>		id est s. s. <i>om. C</i>
iscus <i>BCT</i>		scus <i>KN:</i>

- ab specie scuti; unde et scutella. Postea discus vocatus quod
det escas, id est adponat; a quo et discumbentes dicti: sive
10 ἀπὸ τοῦ δίσκιν, id est quod iaciant. Messorium vocatum a
mensa per derivationem, quasi mensorium. Parapsis quadri-
angulum et quadrilaterum vas, id est paribus absidis. Patena, 5
11 quod dispansis patentibusque sit oris. Lancis. Gavata, quia
cavata, G pro C littera posita. Hinc et conca; sed illa cavata,
ista concava: sic et Graeci haec nuncupant. Scutella ab scuto
12 per diminutionem; est enim eiusdem similis. Apophoreta
a Graecis a ferendo poma vel [aliud] aliquid nominata; est enim 10
plana. Salinum vas aptum salibus. Idem et sulzica, quasi
salzica. Acitabulum quasi acetaforum, quod acetum ferat.
13 Coclear ab usu prius coclearum dictum. Hinc est illud veterum
distichon (Mart. 14, 121):

Sum cocleis habilis et nec minus utilis ovis.

15

Numquid scis potius quur cocleare dicor?

- 14 Trisceles Graeco nomine, Latine tripedes: qui autem quattuor
15 pedibus insistent abusive dicuntur. In vasculis autem tria
quaeruntur quae placeant: manus artificis, pondus argenti,
splendor metalli.

20

- V DE VASIS POTATORIIS. Poculum a potando nominatum;
est enim omne vas in quo bibendi est consuetudo. Phialae
dictae quod ex vitro fiant; vitrum enim Graece ὕαλος dicitur.
2 Paterae phialae sunt dictae vel quod in ipsis potare solemus,

3 ἀποφραισκιν BK: ἀποφραισιν N: ἀποθουδισκιν C: ἀποτοναισ T
δισκείν Otto: δικείν Arev. iaceant BCK (etiam T¹?) Messorium
B¹K 4 per diminutionem KN (non U) qu. messorium C¹
Parapsis T quadrangulum C 5 absidis B 6 quod ex quam B
Cavata T: Gabata U (fort. recte; cf. ad XII. 1. 42): Gravata KN (non
EF Mon.) quasi ca. C: qua cata B¹: quia cabata U: quam vocata
(-tam) KN (non EF) 7 cav.] vocata KNB¹ ut vid. (non EFU)
9 similis BCTU: similitudinis KN Apophereta T: Aphophereta
BK 10 aliud hab. K: om. BCT 11 qu. salzica om. T 12 Acita-
bulum T acitaforum T: acetaferum K: acitaferum BC 13 ab
usu prius usque ad Pala quae ventila (xiv. 10) deficit E conclearum B
16 coclear KT¹: coclea N: clear (ex ceat) P vocor C (non FV)
17 Trisciles CTU: Trissiles B: Trissilis N: Trisillis K tripides
C: triplides B qui au. qu. ped. om. T 21 putando K 22 Fialae
(-le) codd. 24 fialae (-le) codd. portare B (etiam T¹?)

vel quod patentes sunt dispansisque labris. Cratera calix est 3
duas habens ansas, et est Graecum nomen. Declinatur autem
apud eos hic crater; nam Latine haec cratera dicitur. Vnde
Persius (2, 51):

5 Si tibi crateras argenti;

Vergilius (Aen. 1, 724):

Crateras magno statuunt et vina coronant.

Fiebant autem primum a conexionibus virgularum; unde et
dictae craterae ἀπὸ τοῦ κρατεῖν, id est quod se invicem teneant.

10 Cyathi quoque, scyphi, cymbia, et ipsa poculorum sunt genera. 4

Ex quibus cymbia pocula dicta sunt ex similitudine cymbae
navis. Amystis species poculi qua ductim, id est uno spiritu,
bibitur. Baccea primum a Baccho, quod est vinum, nominata,
postea in usibus aquariis transiit. Calices et calathi et scalae 5

15 poculorum genera, antea ex ligno facta, inde et vocata; Graeci
enim omne lignum κάλα dicebant. Ampulla quasi ampla bulla:
similis est enim rotunditate bullis quae ex spumis aquarum
fiunt atque ita inflantur vento.

DE VASIS VINARIIS ET AQVARIIS. Oenophorum vas ferens VI

20 vinum; οἶνος enim vinum est. De quo est illud (Lucil. 139):

Vertitur oenophori fundus, sententia nobis.

Flascae ex Graeco vocabulo dictae. Haec pro vehendis ac 2
recondendis fialis primum factae sunt, unde et nuncupatae;
postea in usum vini transierunt, manente Graeco vocabulo unde

25 sumpserunt initium. Lagoena et Sicula Graeca nomina sunt, 3
inflexa ex parte ut fierent Latina. Illi enim λάγηνος, nos
lagoena; illi Σικελή, nos Siculam dicimus. Cantharus. Hydria 4

3 un. et Pers. T	5 ti. crateres C	7 magnos C (cum Virg.)
vinas K	8 conexibus B fort. recte (non FN)	virgularum T: virgul-
torum KN	un. dic. C	9 cratin codd.
Caiti K	qu. et sc. C	10 Ciat BT: Chiati C:
dictum T ¹	13 Bachea C	12 Emistis BCT: Emistes K
transit B	calati codd.	14 aquarum C
17 simile B	18 ita om. C	16 omne] nomine B
20 οἶνος] eno BCK: in eo T	vino T	19 Anpulla T
Mon.: enoforo C: enoforus P	23 fialas B	21 Enoforum codd.
26 λαγ.] laginos codd.	27 laguena BKT: lagaena C	25 Enofori BFKNTUV
B: sicile CKT	seculam K	26 laguena BKT
	Cantarus codd.	Σικ.] sicele
		Ca. vas quod-

dam. Vergilius. Et gravis adpendebat cantarus (ex -is) ansa T (non U)

genus vasis aquatilis per derivationem vocata; ὕδωρ enim Graeci
 aquam dicunt. Situla, quod sitientibus apta sit ad bibendum;
 5 quod vas Graeci κάδον vocant. Catinum vas fictile, quod
 melius neutro dicitur quam masculino; sicut et salinum dicitur
 vas aptum salibus. Orca est amphorae species, cuius minore 5
 vocabulo urceus diminutivo urceolus est. Scyphus, in quo
 6 manus lavamus. Seriola est orcarum ordo directus vel vas
 fictile vini apud Syriam primum excogitatum; sicut Cilicises a
 7 Cilicia nuncupati, unde [et] primum advectae sunt. Dolium.
 Cupos et cupas a capiendo, id est accipiendo, aquas vel vinum 10
 vocatas; unde et caupones. Vtres ab utero. Mulgarium vas
 in quo mulguntur pecora: idem et mulctrum, ab eo quod in eo
 8 mulgitur lac. Labrum vocatum eo quod in eo labationem fieri
 solitum est infantium, cuius diminutivum labellum. Idem et
 albeum, quod in eo ablutionem fieri solitum est. Pelves vocatae 15
 9 quod pedes ibi laventur. Sifon vas appellatum quod aquas
 sufflando fundat; utuntur enim hos [in] oriente. Nam ubi
 senserint domum ardere, currunt cum sifonibus plenis aquis et
 extinguunt incendia, sed et camaras expressis ad superiora aquis
 emundant.

20

VII DE VASIS OLEARIIS. Hemicadium, vas olearium. Scortia,
 2 vas olearium eo quod sit ex corio dictum. Alabastrum vas
 unguentarium e lapide sui generis cognominatum, quem alaba-
 3 striten vocant, qui incorrupta unguenta conservat. Pyxides
 vascula unguentaria ex buxo facta; nam quod nos buxum, 25

1 ὕδωρ] ydros *codd.* 2 dicunt *BCK*: vocant *T* 3 vel cadum (*ita*
codd.) quod] quam *B* 4 mel. si neu. *T* 5 anfora *T* 6 urcius
CT: orcius *K*: urtius *B* urciolus *T*: orciolus *C¹K*: urtiolus *B*
*Sci*vus *BKT*: Scivius *C¹* 8 seriam *T* (*et Isid.*) excitatum *T*
 siliceses *T*: an Cilicissae? 9 nuncupati *BK*: -tae (-te) *CT* et
hab. K: om. *BCT* Doleo *K* 10 acc.] a capiendo *K*
 11 Vteres *B* Mulcarium *K* 12 quo *BCT*: quod *K* mul-
 crum *BCT*: multrum *K* 13 lavationes *K* 14 lavellum *K* idem
BCK: ideo *T* 15 qu. et in *K* ablationem *B*: labationem *K*
 Pelvae *K* 16 aquam *C* 17 hoc *C* in *hab. CT*: om. *BK*
 orientales ex orientes *B* 18 sifonis *C*: sifoniis *T* plenos *B*
 19 extinguunt *BT* et om. *C¹* cumaras (cum aras) *BCFT*:
 cum maras *U*: cum eis *N*: cum eis areis *KP* 21 Emicadium *codd.*
 23 e *CT*: a *BK* alabastritin *K*: -trin *B¹* 24 Pixides *codd.*
 25 nam om. *T* quod] quam *B*

Graeci *πύλον* vocant. Lenticula vasculum olearium, ex aere aut 4
argento factum, a liniendo dictum : his enim reges et sacerdotes
liniebantur.

DE VASIS COQVINARIIS. Omnia vasa coquendi causa parata VIII
5 cocula dicuntur. Plautus (frag. 181) :

Aeneis coculis mihi excocata est omnis misericordia.

Olla dicta pro eo quod ebulliat in ea aqua igni subiecto, ut 2
altius vapor emittitur. Vnde et bulla dicitur, quae in aqua
venti intus spiritu sustentatur. Patella quasi patula ; olla est
10 enim oris patentioribus. Caccabus et cucuma a sono fervoris 3
cognominantur. Haec in Graecis et Latinis communia nomina
habent ; sed utrum Latini a Graecis an Graeci a Latinis haec
vocabula mutuassent incertum est. Lebetae aeneae sunt 4
Graeco sermone vocatae ; sunt enim ollae minores in usum
15 coquendi paratae. Sartago ab strepitu sonus vocata quando 5
ardet in ea oleum. Tripedes appellatae quod tribus pedibus
constent : has Graeci tripodas vocant. Mola a sui rotunditate 6
vocata, ut mala pomorum : sic et Graeci. Cribrum, quod ibi
currat frumentum, quasi currifrum. Rutabulum dictum a pro-
20 ruendo stercora, sive ignem panis coquendi gratia.

DE VASIS REPOSITORIIS. Gazophylacium arca est ubi colli- IX
guntur in templo ea quae ad indigentiam pauperum mittuntur.
Compositum est autem nomen de lingua Persa et Graeca ; gaza
enim lingua Persarum thesaurum, *φυλάκιον* Graece custodia
25 interpretatur. Arca dicta quod arceat visum atque prohibeat. 2
Hinc et arcivum, hinc et arcanum, id est secretum, unde ceteri
arcentur. Cibutum Graecum nomen est, quod nos arcam 3

2 a lin. CT: obliniendo BK 3 leniebantur K 6 omnes mis. K
(non FPU Mon.) 7 ut BCK: et T 8 emittatur BCK 9 olla]
ulla K 10 Caccabus T: Cacabus B: Cacavus C cocuma K
13 Labete C¹: Lebetes dett. 14 ullae K usu BK 15 strepido B
soni C quando] quoniam K 16 Tripides BC quod]
quae C¹ 18 quod ex quam B 19 Rotabulum B¹CNTU: Roda-
bulum K provendo K (pro provehendo?) (non N) 20 igne
CTU: igni B: ignes KN pa. co. BCTU: co. pa. KN 21 Gazo-
philacium K: Gazofilacium BCT 22 mutantur N (non FU) 23 nomen
om. KN (non U) 25 Archa K quod ex quam B 26 hinc et
arci. om. C arcibum T: arcium B archanum B un. et cet. T

dicimus. Loculus ad aliquid ponendum in terra factus locus,
 seu ad vestes vel pecuniam custodiendam ; unde et per diminu-
 4 tionem dicitur. Mozicia, quasi modicia, unde et modicum ;
 Z pro D, sicut solent Itali dicere ozie pro hodie. Scrinia.
 5 Saccus a sago dictus, quod eo consuto efficiatur quasi sagus. 5
 Marsupium sacculus nummorum, quem Graeci *μαρσίπιον*
 appellant. Quaedam enim Graeca nomina in Latinum paulo
 6 inflectuntur propter Romanum eloquium. Sitarciae nautarum
 sunt, ab eo quod sutae sunt. Involucrum dictum quod aliquid
 7 in se teneat involutum. Fiscus sacculus est publicus, unde et 10
 fiscellae et fiscinae dicuntur : hunc habent exactores, et in eo
 mittunt debitum publicum quod redditur regibus. Fiscus
 autem primae positionis est, derivativum fiscina, diminutivum
 8 fiscella. Canistrum fissis cannis contextitur, unde et nuncu-
 patum : alii Graecum adserunt. Cistella a costis ex canna vel 15
 9 ligno, quibus contextitur, nominata. Cophinus est vas ex
 virgulis, aptum mundare stercora et terram portare. De quo
 dicit Psalmista pro Israel (81, 7) 'Manus eius in cophino
 servierunt.' Dictus autem covinus quasi covus, quasi cavus.
 10 Corves dicti, quia curvatis virgis contextuntur. Sporta vel 20
 quod ab sparto fieri solet, vel quod exportet aliquid. [Sporta
 ab sparto dicta, non ab exportando sicut quidam volunt :
 prius enim de sparto fiebant.]

DE VASIS LVMINARIORVM. Ab igne colendo et ligna
 antiqui appellaverunt focum : *φῶς* enim Graece, Latine ignis 25

1 ponendo <i>B</i>	factum locum <i>K</i>	3 Mozica <i>C</i>	modicum]
modium <i>BNP</i>	4 ozie] <i>etiam NPUV</i>	hodie <i>BCP</i> :	odie <i>KNTU</i>
5 consutu <i>K</i>	afficiatur <i>T</i>	qu. saccus <i>B</i>	6 sacculum <i>K</i>
<i>μαρσ.</i>] masippa <i>B</i> :	marsipa <i>C</i> :	marsuppu <i>K</i> :	marsippam (-an?) <i>T</i>
9 sutae <i>BCT</i> :	consutae <i>K</i>	11 fiscille <i>C</i>	hinc <i>K</i>
12 regis			
<i>B¹T</i>	fiscum <i>K</i>	14 fisis <i>C¹T</i>	15 custis <i>K</i>
16 nominatur <i>C¹</i>			
Cofinus <i>BCT</i>	vas <i>om. B</i>	17 virgulis <i>C</i> :	virgultis <i>BKT</i>
terra <i>B</i>	partare <i>C¹</i>	18 psalinus <i>C¹</i>	cofino <i>BCK</i> :
covino <i>T</i>	19 cofinus <i>codd.</i>	qu. co. <i>om. C</i>	20 <i>i. e.</i> Corbes
quia <i>CT</i> :	quod <i>BK</i>	21 ab insparto <i>B</i> :	ab asparto <i>C</i>
quod]			
quia <i>B</i>	21-23 sporta ab... fiebant <i>hab. CT</i> :	<i>om. KB</i> (<i>sed add. man.</i>	
<i>antig. in B</i>)	22 ab sportando <i>T</i> :	ab asportanto <i>ut vid. C</i> :	
asportando <i>B add.</i>	23 fiebant <i>T</i> :	fieri solebant <i>CB add.</i>	24 colendo
<i>BCK</i> :	colligendo <i>T</i>	et ligna <i>etiam NU</i> :	culinam <i>Arev.</i>

est, unde et iuxta philosophos quosdam cuncta procreantur. Et revera sine calore nihil nascitur, adeo ut de septentrione [poeta] dicat (Lucan. 4, 108):

Sterili non quidquam frigore gignit.

5 Varro autem focos ait dictos quod foveant ignes; nam ignis ipsa flamma est; quidquid autem ignem foveat, focus vocatur, seu ara sit, sive quid aliud in quo ignis foveatur. Lucerna a 2 lychno dicta est; unde et brevis est lu, ut Persius (5, 181):

Dispositae pinguem nebulam vomuere lucernae.

10 Si enim a luce diceretur, non staret versus. Licinius autem quasi lucinius; est enim cicindela lucernae. Candelabrum 3 a candelis dictum, quasi candelae forum, quod candelam ferat. Cereus per derivationem a cera nomen habet ex qua formatur. De quo quidam (Mart. 14, 42):

15 Hic tibi nocturnos praestabo cereus ignis:

[nam] subducta luce altera lux tibi sum.

Lacunaria pendentia [sunt] lumina, quasi lucanaria, id est in 4 aere lucentia. Funalia dicuntur quae intra ceram sunt, dicta 5 a funibus quos ante usum papyri cera circumdatos habuere maiores; unde et funera dicuntur. Funalia autem Graeci scolaces dicunt, quod sint scoliae, hoc est intorti. Hos Romani funes et funalia nominabant. Funalia candelabra apud veteres extantes stimulos habuerunt obuncos, quibus funiculi cera vel

1 un. iux. T quodam BK: calore quodam C 2 nil B 3 poeta hab. CTU (pena ut vid. C): om. BKN 4 frigori BK gigni BKN (non U) 6 focus voc. T 7 seu ara] secura T² 8 licino T: licinio BK lu om. K 9 pingem T lucerna B 10 Licinius] i. e. Lychnus 11 cicindela T: cicindila B¹: cicindila C 12 a candendo T candelas C fert BC 13 a] ad K ex qua form. om. T 15 ignis CKP (om. N¹): ignes BTU: igne N² 16 nam hab. T: om. BCK 17 sunt hab. CT: om. BK qu. lacunaria B¹: qu. lacanaria C 18 aera B pendentia K cera BK: om. C 19 quod an. K pa. eos ce. K 21 scolaces ex -cis K: scolases C: an σκύλακες? quod ex quam B sunt C scolie TU: scoliciae (-cie) BC¹KNP: scolicia Harl. extr. (i. e. σκωλήκια?) hoc] id K (non NP) intorti Gloss.: mortis BCKNPT Harl. extr.: mortus U 22 funus K nominabant BCT Harl. extr.: non habent B¹: nuncupant non habent KN 23 extuantes ut vid. T (i. e. aestuantes?) obuncos C: abuncos BKT: aduncos dett. vel om. B

huiusmodi alimento luminis obliti fgebantur. Idem itaque
 6 et stimuli praeacuti funalia dicebantur. Lampas flamma est in
 vertice lucens, dicta quod lambentis motum ostendere videatur.
 7 Fax dicta quod focus faciat: cuius diminutivum facula. Lan-
 terna inde vocatur quod lucem interius habeat clausam. Fit 5
 enim ex vitro, recluso intus lumine ut venti flatus adire non
 possit, et ad praebendum lumen facile ubique circumferatur.
 8 Lucubrum vocatum quod luceat in umbra; est enim modicus
 9 ignis qui solet ex tenui stупpa ceraque formari. Pyra est quae
 in modum arae ex lignis construi solet ut ardeat; $\pi\hat{\iota}\rho$ enim 10
 ignis dicitur. Sed pyra est ipsa lignorum congeries quum
 nondum ardet; roguis est, quum ardere coeperit; bustum vero
 10 iam exustum vocatur. Farum turris est maxima, quam Graeci
 ac Latini in commune ex ipsius rei usu farum appellarunt eo
 quod flammaram indicio longe videatur a navigantibus, sicut 15
 supra (15, 2, 37) praediximus, qualem Ptolomeus iuxta Alexan-
 driam construxisse octingentis talentis traditur. Vsus eius est
 nocturno navium cursu ignes ostendere ad pronuntianda vada
 portusque introitus, ne decepti tenebris navigantes in scopulos
 incidant: nam Alexandria fallacibus vadis insidiosos accessus 20
 habet. Hinc igitur in portibus machinas ad praelucendi
 ministerium fabricatas pharos dicunt; nam $\phi\hat{\omega}s$ lux est, $\delta\rho\sigma$
 visio dicitur. Vnde et Lucifer Graece $\Phi\omega\sigma\phi\acute{o}\rho\sigma$ appellatur.

1 cuiusmodi (-que-) TC limento B lumini soliti T
 3 lamb.] lampadis KN modum BK 4 focus BK (non U)
 cuius KT: cui BC Laterna C (non U) 5 vocatur BKN:
 vocata CTU clasam B 6 incluso T (non U) int. in lum. T
 (non U) veienti C¹ flatus om. K (non NU) 7 et om. K
 (non NU) ad (a N) prebendo lumine KN (non U) facili B
 ubi C¹ 9 qui so. ex om. T Pira BCT quod K 10 aree T
 $\pi\hat{\iota}\rho$] pyro K: piro BC: piron T 11 pira BCT 12 coepit C
 13 vocatum K i. e. Pharum: Farus B est turr. C 14 ac]
 hanc K farrum B appellaverunt BT 15 indictio C¹
 16 diximus B (non N) alaxandriam T 17 est noc. nav. om. N
 18 navigio K (non U) ignis K (non N) 19 scopolis BK
 20 incedant K alaxandria T accensus K: accessos T
 21 mac. in port. KN (non U) porticibus BKT (pro portubus?)
 ad] a B 22 faros BCT: farus K $\phi\hat{\omega}s$] fos codd. oros
 T: foros BCK 23 fosforos T: fosforus BCK

DE LECTICIS ET SELLIS. Lecticae a lectis herbis vocatae. XI
Stratus ab sternendo dictus, quasi storiatus. In his solis antiqui
ad dormiendum adcubabant, nondum laneis stramentis repertis.
Storia, quod sit terra strata. Cama est brevis et circa terram ; 2
5 Graeci enim χαμαὶ breve dicunt. Cubile est cubandi locus.
Grabatum Graecum est. Baianula est lectus qui in itinere
baiolatur, a baiolando, id est deportando. Pulvinar lectus 3
divitum est : inde et pulvillus. Spingae sunt in quibus sunt
spingatae effigies, quos nos gryphos dicimus. Punicani lecti
10 parvi et humiles primum a Cartagine advecti, et inde nominati.
Lecticae, sive plutei lecti. De quo Rutilius Rufus de vita 4
sua (13) : 'Primum,' inquit, 'contra consuetudinem impera-
torum ipse pro lectis lecticis utebatur.' Sponda autem exterior 5
pars lecti, pluteus interior. Geniales lecti proprie sunt qui
15 sternuntur puellis nubentibus ; dicti autem a generandis liberis.
Cunabula sunt lectuli in quibus infantes iacere consuerunt, 6
dicta quod partui adhibeantur, quasi cynabula ; nam κνέιν est
Graece eniti. Feretrum dicitur eo quod in eo mortui deferantur ; 7
et est Graecum nomen ; nam φέρετρον dicitur ἀπὸ τοῦ φέρειν,
20 id est a ferendo. Nam Latine capulus dicitur, quod super
capita hominum feratur. Sic Plautus ait (Mil. 628) : 'capu-
laris senex,' id est vicinus capulo. Scamna sunt quae lectis 8
altioribus adponuntur ; dicta autem ab scandendo [id est
ascendendo]. Hinc et scabilli, qui lectis parvis vel sellis ob

3 repertum C ¹	5 χαμαὶ] cami <i>codd.</i>	brevem K : brevi B
acubandi B	6 Baianola BT : Badanola K	7 baiulatur C
baiulando BC	est a dep. T	9 ispingate C
gribos T : grisos K	Panicani <i>ut vid.</i> T	10 chartagine K
11 Lentice C ¹	de quibus B	Rut.] satilius BCUV : satirius
KNP : sallustius T	12 primum BC : primo TUV Mon. : prima KP :	
primam N	inquoat T (non UV)	consuetudine KP (non N)
13 utebantur T (non UV)	15 dictis T	autem om. T
16 consueverunt BT	17 partu K	cynabula B ¹ CT : cenabula K
κνέιν] cuine T : cene (<i>delet.</i>)	cine K : cine BC	18 eneti K : niti
Serv. ad Ecl. 4, 23	deferuntur C	20 quod ex quam B
BCT : supra K	21 sicut B	vapularis BT
senis K : cenis B	Scamnina B	22 senes T :
24 scabelli B : scapilli K	quae K	23 id est asc. hab. T : om. BCK

ascensum adponuntur. Scabillum autem et subpedaneum dicitur; nam quod dicunt Graeci ὑποπόδιον, dixerunt Latini scabillum, et alii [dixerunt] suppedaneum, quod sub pedibus sit. Scansilia gradus sunt ubi honorati in sedibus sedent.

- 9 Sedes dictae quoniam apud veteres Romanos non erat usus 5
adcombendi; unde et considerare dicebantur. Postea, ut ait Varro de Vita populi Romani, viri discumbere coeperunt, mulieres sedere, quia turpis visus est in muliere adcubitus. Sedis singulari numero proprie regni est, qui Graece θρόνος dicitur. Item thronum Graeci dicunt; nos solium. Subsellia 10
10 vero ceterorum, cathedrae doctorum. Solium, in quo reges sedent propter tutelam corporis sui, secundum quosdam a soliditate dictum, quasi solidum; secundum alios per antistichon, quasi sodium, a sedendo. Vnde et sella quasi sedda dicta est, 15
11 et subsellia quasi subseddia. Sella curulis erat in quibus magistrati sedentes iura reddebant. Dictae autem curules, quia apud veteres praetores et consules propter itineris longinquitatem curru forum provehebantur; sellae autem, quae post eos vehebantur, quibus sedentes dicere iura solebant, a curru curules sellae 20
12 sunt nominatae. Tripodes scamelli sunt, habentes tres pedes. Sed et candelabra tripoda sunt, quia similiter tres habent pedes.
XII DE VEHICVLIS. Carrum a cardine rotarum dictum; unde et currus dicti, quod rotas habere videntur. Rota autem dicta 2
2 quod ruat; et rotundum a rota vocatum. Reda genus vehiculi

1 Scabellum B: Scapillum K (non NU) et om. K 2 quod ex
quam B grece U (non N) Lat. sc. dix. BKN 3 scabellum
B (non NU) dixerunt hab. CTU: om. BKN quod ex quam B
suppedibus T 4 scansilia K sedibus BCK: edibus T
6 accubendi K considerare CT: consedere BK dicebant B
7 victa B viri] vi B¹ 9 qui CT: quod BK 10 Item... solium]
hoc latine T (vide infra) idem K solius K: solium hoc
latine C Subsolia B 11 vero quo ce. T cathetra K
14 a sed.] ad sedendum K seda KT: sed*a B¹ 15 subsedia CKT
Sellae curules erant dett. 16 magistratis K: magistra C¹
dicta K curulis B¹K 17 longanimitatem C¹ 18 quae
om. K posteros T (non U): om. KN 19 iussa K currules
C¹T 20 scamelli CU hab. tripedes K 23 curros K: carros B
dicti om. C quod ex quam B rota K (i.e. -am?)
viderentur K dicta om. B 24 Rheda B veh. gen. B: gen.
est veh. C

quattuor rotarum. Has antiqui retas dicebant, propter quod
haberent rotas. Carpentum pompaticum vehiculi genus [est], 3
quasi carrum pompaticum. Plaustrum vehiculum duarum ro-
tarum quo onera deferuntur: et dictum plaustrum, quia volvitur,
5 quasi diceret pilastrum. Caracutium vehiculum altissimarum
rotarum, quasi carrum acutum. Capsus carruca undique con-
tecta, quasi capsa. Pilentum vel petorritum contexta quattuor 4
rotarum vehicula, quibus matronae olim utebantur. Vergilius
(Aen. 8, 666):

10 Pilentis matres [in] mollibus.

Horatius (Sat. 1, 6, 104):

 Plures calones atque caballi
 pascendi, ducenda petorrita.

Erant autem antea pilenta veneti coloris, non, ut nunc sunt,
15 russati; quibus nisi castae matronae uti non poterant, sicut nec
vittis. Basterna vehiculum [itineris, quasi viae sternax, mollibus 5
stramentis composita, a duobus animalibus deportata].

DE RELIQUIS QVAE IN VSV HABENTVR. Baculus a Baccho XIII
repertore vitis fertur inventus, quo homines moti vino innite-
20 rentur. Sicut autem a Baccho baculus, ita a baculo bacillum
per diminutionem. Fustes, quod praefixi in terram stent, quos 2
palos rustici vocant; quibus iuvenes pro criminibus feriuntur.
Vectes dicti quod manibus vectentur, unde ostia saxaque
velluntur. Forfices: secundum etymologiam, si a filo dicuntur, 3
25 F ponitur, ut forfices quae sunt sartorum; si a pilo, P, ut

1 retas <i>BT ut vid.</i> : redas <i>CK</i>	2 rodas <i>K</i>	pomaticum <i>T</i> ¹
(non <i>U</i>) est hab. <i>BC</i> : om. <i>KTU</i>	3 pomp. om. <i>K</i>	4 quo <i>K</i> :
quibus <i>BCT fort. recte</i> quia] quod <i>C</i>	5 Caratium <i>B</i> ¹ : Carracutium	
dett. 6 actum <i>T</i> Capsis <i>T</i>	7 pretorritum (prae-) <i>CKT</i> : prae-	
torium <i>B</i> contexta <i>T</i>	10 mollibus <i>CT</i> : in ollibus <i>B</i> : in moll. <i>K</i>	
12 at cab. <i>B</i>	13 decunda <i>B</i> : deducenda <i>CT</i>	pretorita <i>CK</i> :
preterita <i>T</i> : praetoria <i>B</i>	14 autem <i>K</i> : enim <i>T</i>	venti <i>B</i>
15 rosati <i>K</i> ma. utuntur (<i>delet.</i>) uti <i>K</i>	16 vitiis <i>T</i>	itin. . .
deportata hab. <i>TU</i> : om. <i>BCKN</i>	viestenax <i>T</i> (<i>non U</i>)	17 ad
vobis an. <i>U</i>	18 Bacculus <i>T</i> baccho <i>C</i>	19 inventum <i>K</i>
quod <i>K</i> : in quo <i>C</i>	20 baccho <i>C</i> bacculus <i>T</i>	bacellum
<i>K</i> : bacillus <i>T</i>	21 quo <i>K</i> terra <i>B</i>	23 ostea <i>B</i> : om. <i>K</i>
24 evelluntur <i>BCK</i> : volvuntur <i>T</i> (cf. V. xxvii. 16)		si a filo om.
<i>KN</i> (<i>non U</i>)	25 sactorum <i>B</i> ¹	

forpices quae sunt tonsorum ; si ab accipiendo, C, ut forcipes,
 4 eo quod formum capiant, quae sunt fabrorum. Formum enim
 dixerunt antiqui calidum ; unde et formosus. Novacula [eo
 quod innovet faciem]. Pectines dici eo quod pexos capillos
 faciant atque conpositos. Calamistrum acus est quae calefacta 5
 5 et adhibita calefacit et intorquet capillos. Vnde et calamistrati
 appellantur qui comam torquent. Clavis dicta quod claudat et
 aperiat. Catenatum, quod capiendo teneat. Horologia, quod
 ibi horas legamus, id est colligamus ; est enim in solariis posi-
 tum, ubi a clavo per lineas currit umbra, ut quamcumque diei 10
 horam ostendat.

XIV DE INSTRUMENTIS RVSTICIS. Vomer dictus quod vi humum
 eruat, seu ab evomendo terram. De quo Lucretius (1, 314) :

Vncus aratri

ferreus, occulto decrescit vomer in arvis. 15

2 Sumitque per detrimenta fulgorem. Aratrum ab arando terram
 vocatum, quasi araterrium. Buris est curvamentum aratri,
 dictum quasi βουδς οὐρά, quod sit in similitudinem caudae bovis.
 Dentale est aratri pars prima ; in quo vomer inducitur quasi
 3 dens. Cultelli a cultura dicti, eo quod ex ipsis putationem 20
 veteres in arbore utebantur et vite, priusquam falces essent
 4 repertae. Falcis est qua arbores putantur et vites ; dicta autem
 falcis quod his primum milites herbam filicem solebant absci-
 dere. Vnde est illud (Mart. 14, 34) :

Pax me certa ducis placidos curvavit in usus : 25
 agriculae nunc sum, militis ante fui.

5 Falcastrum a similitudine falcis vocatum : est autem ferra-

1 ab om. B c forc. T 2 formam ex -mum ut vid. T capiat K
 3 dixerunt BCTU : dicebant KN eo . . . faciem hab. TU : om. BCKN
 4 Pectines KNT : Pectinem BC pexus B 5 faciat BC est om. KN
 (non U) 6 intorquet] inquit (-id) KN (non U) 7 Claves K
 10 ligneas C1 quacumque K 11 ostendit BT1 ut vid. 12 d. est
 q. C quod ex qui B 13 terra B 15 vomeri K in arvis
 om. K 16 sumsitque BK 17 araterrium BK 18 quod fit B
 19 in qua K 20 putationem CT : potationem B : putationes K
 21 arb. ut. et vite (-tae) BCTU : arbores et vites faciebant KN 22 asores
 C1 potantur B autem om. T 23 qu. in his T militis B
 felicem B 25 curbabit T : curavit K 26 milites BT

mentum curvum cum manubrio longo, ad densitatem veprium
 succidendam. Hi et runcones dicti, quibus vepres secantur,
 a runcando dicti. Serrula est praetenuis lammina ferri dentium 6
 mordacitate resecans arbores seu ramos. Rastra quoque aut
 5 a radendo terram aut a raritate dentium dicta. Ligones, quod
 terram levent, quasi levones. Scudicia dicta eo, quod circa 7
 codicem terram aperiat; et quamvis eius usus in reliquis
 operibus habeatur, nomen tamen ex codice retinet. Hanc alii
 generaliter fossorium vocant, quod foveam faciat, quasi foves-
 10 sorium. Sarculus. Sunt autem vel simplices vel bicornes. 8
 Pastinatum vocant agriculae ferramentum bifurcum quo semina
 panguntur. Vnde etiam repastinari dictae sunt vineae veteres
 quae refodiuntur. Cylindrus lapis est teretis in modum co- 9
 lumnae qui a volubilitate nomen accepit. De quo Vergilius
 15 (Georg. I, 178):

Area cum primis ingenti aequanda cylindro,
 et vertenda manu.

Tribula genus vehiculi unde teruntur frumenta, et ob hoc ita 10
 vocatum. Pala, quae ventilabrum vulgo dicitur, a ventilandis
 20 paleis nominata. Furcillae dictae eo quod his frumenta cellun- 11
 tur, id est moventur. Vnde et oscilla dicta ab eo quod cillantur,
 hoc est moveantur, ora. Nam cillere est movere. Tesserae 12
 sunt quibus frumentorum numerus designatur. Trapetum mola
 olivarum. Prelum trabes quo uva calcata premitur, a pre-
 25 mendo vocatum, quasi pressorium. Prelum, quo premitur

1 manibro K 2 hi et runcone (tr- K: -nem N) dicti a run. qu. vep.
 sec. (om. dicti alt.) KN (non U) 3 Serrula C¹ 4 mordacite C
 ramis B¹ qu. a rad. K 7 cudicem K 8 hunc B
 9 fossoriam BC foveessoriam BC: fobessorium T ut vid.: fove-
 sorium KN 10 sunt . . . bicornes om. KN (vid. infra) 11 bif.] est
 autem vel simplice vel biforcum (-co N) KN 12 purgantur T
 repastinare BK vet. vin. C 13 fodiuntur B¹ Cylindrus
 BCT teres CK: terentis T: terrae tis B 16 aequando (eq-)
 CT cilindro BCT 18 vehicula C¹ un. et ter. T
 19 Palam K 20 Forcellae BK 21 scillantur BK (T n. l.)
 22 cillere] etiam V (T n. l.) Terserae C 23 Trapedum K (T
 n. l.) 24 olivarum KT ex (ante?) corr.: olivaria BCT ante (ex?) corr.
 proelum K²: Praelum B traves KT 25 proelum K: prae-
 lum B

oleum. Lacus, quo liquatus profluat, quo ab uvis vel olivis
 13 torquendo oleum vinumque exigitur. Verennes a vehere, id
 est exportare, nominatae. Qualos corbes colaque prelorum per
 quos mustum fluit, a colando dictos. Fiscum quasi fiscum,
 a colando oleum dictum, vel quasi fiscella olei.

XV DE INSTRUMENTIS HORTORVM. Rota dicta quod quasi
 ruat: est enim machina de qua e flumine aqua extrahitur.
 Lucretius (5, 517):

In fluvio versare rotas atque austra videmus.

2 Austra autem, id est rota, ab auriendo aquam dicta. Girgillus, 10
 quod in giro vertatur: est enim lignum in transversa pertica
 mobile ex quo funis cum situla vel utre in puteum dimittitur
 3 auriendae aquae causa. Telonem hortulani vocant lignum
 longum quo auriunt aquas. Et dictum telonem a longitudine;
 τηλὸν enim dicitur iuxta Graecos quidquid longum est; unde et 15
 mustelam vocant quasi mus longus. Hoc instrumentum Hispani
 ciconiam dicunt, propter quod imitetur eiusdem nominis avem,
 levantes aqua ac deponentes rostrum, dum clangit. Ama.
 4 Lupus, qui et canicula, ferreus arpax, quia, si quid in puteum
 decidit, rapit et extrahit; unde et nomen accepit. Arpax autem 20
 dictus quia arripit; arpe enim [est] Graece rapere. Sarculus.

XVI DE INSTRUMENTIS EQVORVM. Phalerae ornamenta equorum
 sunt; et est sermo Graecus. Frena dicta quod equos fremere
 cogant, vel quod haec equi frendant [id est inprimant] dentibus
 et obmordeant. Vnde et nefrendes dicti adhuc lactantes 25

1 lacus *post pressorium codd.* 3 Qualus C: valos ex vallos K (pro
 Quallos K¹) corbis CK colequique K: quol (*cett. litt. n. l.*) T
 proelorum K (T n. l.) 4 quos BCU: quas K (T n. l.) dictus TU
 Fiscum BCU: Siscum K (T n. l.) fisculum U: filculum B¹:
 siscolum K: -ulum (*cett. litt. n. l.*) T 5 oleo K fuscilla K (T n. l.)
 10 id est] idem CT aqua KT (-am?) §§ 2-4 om. KP (non N)
 Girgilus C (non N) 11 quod ex quam B in transversam perticam
 N parte TUV 12 funes cum situlo C 13 ortolani BNT:
 ortulani C 15 τηλ.] telum *codd.* dicitur om. B 16 vocant
 NU: vocata BCT longum TU 17 coconiam C¹ 18 levantis T:
 lebantis U aqua U: aquae (-ue) BNT: om. C deponentis
 CTU (non N) clagis N: an clangunt? Ama om. T (non UN)
 19 quia] quo U (non N) 21 est hab. BCU: om. NT Sarculum B (non N)
 22 Falere (-rac) *codd.* 23 equis T 24 quod ex quam B frendant]
 fremant KN id est inp. hab. CT: om. BKN 25 nefrendes C

porculi, quod nondum aliquid frendant, id est comminuant
 dentibus. Hinc et faba fresa, quae molita est. Lupati sunt 2
 freni asperrimi: dicti autem lupati a lupinis dentibus, qui inae-
 quales sunt, unde etiam eorum morsus vehementer obest.
 5 Camus. Habenas ab habendo dictas, quod his equos habeamus, 3
 hoc est teneamus; unde [et] equi habiles dicti. Haec et reti-
 nacula a retinendo. Lora. Capistri a capite iumentorum 4
 dicti. Sella a sedendo, quasi sedda. Antela quasi antesella,
 sicut et postela quasi postsella. Cingulum hominum generis
 10 neutri est; nam animalium generefeminino dicimus has cingulas.
 Sagma, quae corrupte vulgo salma dicitur, ab stratu sagorum 5
 vocatur: unde et caballus sagmarius, mula sagmaria. Capulum
 funis a capiendo, quod eo indomita iumenta comprehendantur.
 Calcaria dicta quia in calce hominis ligantur, id est in pedis 6
 15 posteriori parte, ad stimulandos equos, quibus aut pugnandum
 est aut currendum, propter pigritiam animalium aut timorem.
 Nam ex timore stimuli nuncupati, licet sint et libidinis stimuli.
 Strigiles nuncupati a tergendō, quod his equi tergantur. 7
 Character est ferrum calcratum quo notae pecudibus inuruntur:
 20 χαρακτήρ autem Graece, Latine forma dicitur. Cauterium 8
 dictum quasi cauturium, quod urat et provida sit in eum severa-
 que cautio ut, dum videtur, cuius sit, avaritia refrenetur. Quod
 interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, ut vis morbi
 ignis ardore siccetur.

1 quod ex quam B	frendent K	comminuant K	2 fressa K
mollita B: moluta K	3 qui et in. T	5 Camus BCK: Camum TU	
Abenas codd.	abendo BKT	quod] quos KN	6 hoc est
ten. om. UV	et hab. CT: om. BKUV	abiles BKTUV	
h. et ret. K	7 Capistria a CTU: Cipistri a B	8 dicta TU	
seda K: seta U	Antela] etiam U	ante sellam C (non U)	
9 postela] etiam U	post sellam C (non U)	Cingula B (non U)	
hominis K (non NU)	generi K	10 finiminum K	11 salma]
etiam ENU	12 cavallos K: cavallus N (non E)	sagmarios K:	
sacmaria N	13 eo om. T	14 pedi K	17 ex timore] qui m*** T
et om. T	18 quod ex quam B	19 Character codd.	culcratum
K (non N)	pecodibus U (T n. l.): pecoribus KN	20 character	
codd.	dictur B	cautorium C ¹ (T n. l.)	21 quod ex quam B
providat sit B: provideat sit KN (non U: T n. l.)			

INDEX VERBORVM

A

- A I, 3, 4; 10; 4, 16
 Aaron VII, 6, 47
 abactor X, 14
 abactus X, 20
 Abacuc VII, 8, 14
 abamita IX, 6, 25
 Abaneth XIX, 21, 2
 abavunculus IX, 6, 26
 abavus IX, 6, 23
 abba VII, 13, 5
 Abdenago VII, 8, 25
 Abdias V, 39, 15; VII, 8, 17
 abdo VII, 6, 55
 Abdon V, 39, 12
 Abel VII, 6, 8
 Abessa V, 39, 11
 Abia VII, 6, 69
 abies XVII, 7, 32
 abigeius X, 14
 abiuratio V, 26, 20
 Abimelech V, 39, 11; 14; VII, 6, 55
 ablactatus X, 11
 ablativus I, 7, 32
 abmatertera IX, 6, 27
 abnepos IX, 6, 23
 abneptis IX, 6, 23
 abortivus X, 20
 Abraham V, 39, 8; VII, 7, 2;
 I, 3, 5
 Abram VII, 7, 2
 abrotanum XVII, 11, 7
 Absalon VII, 6, 67
 absida XV, 8, 7
 absides XV, 8, 7
 absinthium XVII, 9, 60
 abstemius X, 11
 abstracta quantitas II, 24, 14; III,
 praef.
 Abydos XIII, 16, 3; XIV, 6, 17
 abyssus XIII, 19; 20, 1
 acacia XVII, 7, 29
 Academici VII, 6, 11
 acalanthis XII, 7, 74
 acanthis XVII, 9, 21; XII, 7, 74
 acanthus XVII, 9, 20; 8, 4;
 acanthina vestis 9, 21
 Acarnanii IX, 2, 4
 acatium XIX, 3, 2
 accentus I, 18; 19
 accidentia II, 26, 13
 accipiter XII, 7, 55; 56
 accola X, 16
 accubitus XX, 1, 2
 accusativus I, 7, 32
 accusator XVIII, 15, 7
 Acephali V, 39, 39; 40; VIII, 5, 66
 acer (adi.) X, 6; (subst.) XVII, 7, 41
 acetum XX, 3, 9; XIV, 8, 13
 Achab VII, 6, 77
 Achaei IX, 2, 73
 Achaia XIV, 4, 14; XV, 1, 48
 Achaicum mare XIII, 16, 7
 achates XIV, 6, 34; XVI, 11, 1
 Achaz V, 39, 17; VII, 6, 73
 Achazeas VII, 6, 69
 Acheloi XII, 6, 49
 Acherontea XIV, 9, 2
 Achias V, 39, 14
 Achivi IX, 2, 73
 acidum XX, 3, 9
 acies (gladii) XVIII, 6, 2; (pu-
 gnae) IX, 3, 36; 37
 acinus XVII, 5, 14
 acitabulum III, 21, 11; XVI, 26,
 5; XX, 4, 12
 acnua XV, 15, 5
 acolythi VII, 2, 29
 Acone XVII, 9, 25
 aconita XVII, 9, 25
 acorum XVII, 9, 10
 Acroceranunii montes XIV, 8, 6
 acrozymus XX, 2, 15
 Actii Apollinis templum XV, 1, 61

INDEX VERBORVM

actio finium regundorum V, 25, 11
 activum I, 9, 7
 actor IX, 4, 24; X, 2
 actualia (nomina) I, 7, 23
 actualis philosophia II, 24, 10; 16
 actuariae (naves) XIX, 1, 24
 actus (mensura) XV, 15, 4-5; 16, 13;
 A. apostolorum VI, 1, 10; 2, 48
 acus XIX, 31, 9; acu picta vestis
 XIX, 22, 22
 acutus (morbus) IV, 6, 1; (accen-
 tus) I, 18, 2; (passio) IV, 5, 7;
 'clavus' XIX, 34, 13
 acyrologia I, 34, 4; II, 20, 1
 ad 'apud' I, 27, 3.
 Adam V, 39, 2; VII, 6, 3
 adamas XII, 1, 14; XVI, 13, 2, 3
 Adamiani VIII, 5, 14
 adiectiones annuae lunares VI, 17,
 29; 31
 adiectiva nomina I, 7, 24
 adipsos XVII, 9, 34
 aditus XV, 7, 1
 admirabile causae genus II, 8, 1
 adnepos IX, 5, 69; 6, 23
 adneptis IX, 6, 23
 adolescens XI, 2, 15
 adolescentia XI, 2, 4
 adolescentior XI, 2, 26
 Adonai VII, 1, 14
 adoptivus X, 20; IX, 5, 20
 ador, adorea, adorem XVII, 3, 6
 adpatruus IX, 6, 24
 Adria, Adriaticum mare, XIII, 16, 6
 Adrumetus XIV, 5, 7
 adulter X, 10
 adulterium V, 26, 13
 advena X, 15; IX, 4, 38
 adverbium I, 6, 2; I, 10
 aedes XV, 3, 2
 aedificium XV, 3, 2; ae. partes
 XV, 8; XIX, 9, 10; ae. instru-
 menta XIX, 18; ae. Moeniana
 XV, 3, 11; ae. publica XV, 2;
 ae. sacra 3, 4; ae. rustica 12
 aeger X, 12
 Aegeum mare XIII, 16, 5
 aegophthalmos XVI, 15, 19
 aegrotus X, 12
 aegyptilla XVI, 11, 3
 Aegyptus (rex) IX, 2, 61; (terra)
 XIV, 3, 27; Kam dicta VII, 6,

17; Canopus XII, 7, 26; Ro-
 manis subiecta V, 39, 25
 Aegyptii IX, 2, 10; 60; I, 5; V,
 39, 7; invenerunt geometriam
 III, 10, 1; astronomiam, 25, 1;
 chartam VI, 10, 1; picturam
 XIX, 16, 2; Ae. mensis V, 33,
 2; annus, 36, 2; litterae I, 3, 5
 Aelia XV, 1, 5
 aemathites XVI, 4, 16
 Aemilius Paulus VI, 5, 1
 aemulus X, 7
 aenigma I, 37, 26
 Aeoliae insulae XIV, 6, 36; 37
 Aeolica dialectus IX, 1, 5
 Aeolides IX, 2, 34
 Aeolistae IX, 1, 5
 aequaeus X, 7
 aequalis numerus III, 6, 3
 aequimanus X, 21
 aequinoctium III, 44, 3; V, 34, 1; 3
 aequitas X, 7
 aequor I, 27, 6; XIII, 12, 1; 14, 2;
 XX, 3, 1
 aequus X, 7
 aer XIII, 7, 1
 aera V, 36, 4
 aeranum XII, 1, 53
 aerarium XV, 5, 3; XVI, 18, 4-5
 Aeria 'Aegyptus' XIV, 3, 27; IX,
 2, 60
 Aerius, Aeriani VIII, 5, 38
 aeromantia VIII, 9, 13
 aerugo XVI, 20, 14; 21, 5
 aerumnosus X, 12
 aes XVI, 18, 20; signatum, factum,
 infectum, grave, XVI, 18, 3; 13;
 aeris flos XVI, 2, 9; 20, 13
 Aesculapius IV, 3, 1; VIII, 11, 3
 aesculus XVII, 7, 28
 Aesopicae fabulae I, 39, 1-2
 aestas V, 35, 4; 49; nova, adulta,
 praeceps, 35, 3
 aestivus XIV, 8, 37; ae. solstitium
 V, 34, 2
 aestuaria XIII, 18, 1
 aestus XIII, 17; 18, 1
 aetas V, 38, 3; 5; aetates mundi
 V, 38-39; ae. hominis XI, 2
 aether XIII, 5, 1
 Aethiopes IX, 2, 10; 19; 39, 127;
 VII, 6, 21 (cf. argentei)

INDEX VERBORVM

- Aethiopia XIV, 5, 14-17
 aethra XIII, 5, 1
 Aetiani VIII, 5, 38
 aetiologia II, 21, 39
 Aetna XIV, 3, 46; 6, 32; 8, 14
 aetites XVI, 4, 22; 15, 19
 Aetius (haereticus) VIII, 5, 38, 39
 aevum V, 38, 4; IX, 5, 9
 Afer IX, 2, 115; XIV, 5, 2
 affinis X, 11
 affinitates IX, 5
 affirmatio II, 27, 6
 affluentia XX, 2, 3
 afratum XX, 2, 29
 Afri IX, 2, 2; 115; versipelles, 105; labdacistae I, 32, 8
 Africa IX, 2, 115; XIV, 2, 2; XIV, 5; V, 39, 23
 Africus (ventus) XIII, 11, 9
 Agar VII, 6, 30
 Agareni IX, 2, 6; 57
 agaricum XVII, 9, 4
 Agealeus IX, 2, 71
 Agenor (Europae pater) XIV, 4, 1; (Cadmi pater) I, 3, 6
 ager XV, 13-15; a. stadialis XV, 15, 6; agri cultura XVII, 2
 agger XV, 9, 3; 16, 7
 Aggeus VII, 8, 21
 Agialei IX, 2, 71
 agilis X, 6
 agitator XVIII, 33, 3
 agmen IX, 3, 64
 agna (mensura) (cf. acnua)
 agnati IX, 6, 1
 Agnoitae VIII, 5, 68
 agnomen I, 6, 4
 agnus XII, 1, 12; XV, 15, 5
 agoea XIX, 2, 4
 agon XVIII, 25-26
 agrantes XIX, 19, 6
 agredulae XII, 6, 59
 agrestis 'immitis' IV, 7, 30; XII, 1, 27; a. ventus XIII, 11, 10
 agricola X, 16
 Agrigentinus sal XIV, 6, 34
 agriophagitae XI, 3, 16
 agrostis XVII, 9, 104
 Ahia VII, 8, 27
 Ala IX, 3, 62; XI, 1, 65; XII, 7, 6; XVII, 11, 9
 Alabandicum marmor XVI, 5, 9
 alabandina XVI, 14, 6
 alabastrites XVI, 5, 7; XX, 7, 2
 alabastrum XX, 7, 2
 alacer X, 6
 Alani IX, 2, 94; XIX, 23, 6
 Alania XIV, 4, 3
 alatores X, 282
 Alba Longa V, 39, 12; XV, 1, 53
 Albani IX, 2, 65; XIX, 23, 7
 Albania XIV, 3, 34
 albatus X, 15
 albucius XVII, 9, 84
 Albula XIII, 13, 1; 21, 27
 Albunea (Sibylla) VIII, 8, 6
 albus XII, 1, 51
 Alcmaeon I, 39, 1
 alea XVIII, 60; 64; 68
 alectria XVI, 13, 8
 Alemanni IX, 2, 94; XIX, 23, 6
 Alexander (Magnus) V, 39, 22; VI, 3, 5; XI, 3, 5; (Caesar) V, 39, 21; 32; (Paris) V, 39, 11
 Alexandria XV, 1, 34
 alga XVII, 9, 99
 alibrum XIX, 29, 2
 alica XVII, 3, 9
 allicastrum XVII, 3, 9
 alienigena X, 15
 alimentum XX, 2, 2
 alimonia XX, 2, 2
 alimus XIV, 6, 16
 alites XII, 7, 3; 77
 alius X, 21
 allectus X, 20
 allegoria I, 37, 22; 26
 alleluia VI, 19, 19; 20; 21; VII, 1, 15
 alligati V, 23
 allium XVII, 10, 14
 Allophyli IX, 2, 20; 58; XV, 1, 17
 alluvium XIV, 8, 42
 alluvius ager XV, 13, 10
 alnus XVII, 7, 42
 aloë XVII, 8, 9; 9, 28
 Alogii VIII, 5, 26
 alogus I, 21, 27
 alopecia IV, 8, 1
 Alpes XIV, 8, 18; Poeninae 13
 alpha I, 3, 4; III, 6, 3
 alphabetum (vid. litterae)
 Alphaeus (fluvius) XIV, 6, 33; (frater Iacobi) VII, 9, 15
 altanus XIII, 11, 18

INDEX VERBORVM

- altare XV, 3, 14
 alter X, 21
 Althaea XVII, 9, 75
 alumen XVI, 2, 2
 alumnus X, 3
 alveum XX, 6, 8
 alvus XI, 1, 132-133
 ama XX, 15, 3
 amabilis X, 5
 Amalthea (Sibylla) VIII, 8, 5
 amaracinum, -us IV, 12, 8
 Amaracus IV, 12, 8; XVII, 9, 14
 amaracus XVII, 9, 14
 Amareus IX, 2, 25
 amarus X, 10; XVI, 7, 1
 Amasias V, 39, 16; VII, 6, 70
 amasius X, 5
 Amathaeus IX, 2, 25
 Amathi VII, 8, 19
 amator X, 5, 197
 Amazones IX, 2, 64; XVIII, 4, 5
 ambiguitas II, 20, 2; 5, 10
 ambitiosus X, 8
 ambitus (honorum) V, 26, 21; (in
 viis) XV, 16, 12
 ambo X, 21
 ambulare XII, 7, 4
 amen VI, 19, 20; 21
 amentes XI, 1, 11-12
 amentum XVI, 25, 5; XVIII, 7, 6
 amethystizon XVI, 9, 5
 amethystus XVI, 9, 1
 amiantos XVI, 4, 19
 amictus XIX, 22, 2
 amiculum XIX, 25, 5
 amicus X, 4
 aminea uva XVII, 5, 18; am.
 vinum XX, 3, 5
 amita IX, 6, 2; 18; 25
 amma XII, 7, 42
 Ammi VII, 6, 28
 ammites XVI, 4, 29
 ammochrysus XVI, 15, 5
 ammodytæ XII, 4, 39
 Ammon, Ammonitæ VII, 6, 28;
 IX, 2, 8
 Ammonius VI, 15, 1
 amnis XIII 21, 3
 amoenus XIV, 8, 33
 amolum XX, 2, 19
 amoinum XVII, 8, 11
 Amon V, 39, 17; VII, 6, 74
 amor VIII, 2, 7; XI, 1, 127; a.
 femineus XI, 2, 24
 Amorrhæi IX, 2, 23; 59
 Amorrhæus IX, 2, 23
 Amos V, 39, 14; VII, 8, 12
 ampelos leuce XVII, 9, 90; me-
 laena 91
 amphibia XII, 6, 3
 amphibolia I, 34, 13
 amphibrachys I, 17, 9
 amphimacrus I, 17, 10
 Amphion III, 16, 1
 amphisbaena XII, 4, 20
 amphitapa XIX, 26, 5
 amphitheatrum XV 1, 40; 2, 35;
 XVIII, 52, 1-2
 Amphitus XV, 1, 40
 amphora XVI, 26, 13
 ampulla, XX, 5, 5
 Amri VII, 6, 77
 amurca XVII, 7, 69
 amygdala XVII, 7, 23
 amystis, XX, 5, 4
 anaboladium XIX, 25, 7
 Anacreonticum metrum I, 39, 7
 anachoritæ VII, 13, 3
 anadiplosis I, 36, 7; II, 21, 3
 anaglypha vasa XX, 4, 8
 analogia I, 28, 1
 analogium XV, 4, 17
 anamnesis II, 21, 37
 anancitis XVI, 15, 22
 Ananias VII, 8, 24
 anapaestus I, 17, 7
 anaphora I, 36, 8
 anas XII, 7, 51
 anasceua II, 12, 1-2
 Anastasius V, 39, 40
 anastrophe I, 37, 16
 anathema VIII, 3, 3
 anceps X, 11; a. causa II, 8, 2.
 anchusa XVII, 9, 69
 ancile XVIII, 12, 3
 ancilla IX, 4, 44
 anco IX, 4, 44
 ancora XIX, 2, 15; (nota) I, 21, 24-25
 ancyromachus XIX, 1, 16
 Andreas VII, 9, 11
 androdamantus XVI, 4, 17
 androdamas XVI, 15, 8
 Andromeda III, 70, 33
 aneson XVII, 11, 6

INDEX VERBORVM

anethum XVII, 11, 6
 Angelici VIII, 5, 18
 angelus VI, 2, 43; VII, 5
 angistrum IV, 11, 3
 Angrivari IX, 2, 97
 anguilla XII, 3, 41; V, 27, 15
 anguis XII, 4, 1; 44
 angulus XV, 8, 4
 anilitas, XI, 2, 28
 anima XI, 1, 7; 10; 11; 13
 animadversio V, 27, 37
 animalia XII, 1, 3; a. adulterina
 XII, 1, 57; 59; a. minuta XII, 3
 animatus X, 7
 animosus X, 7
 animula matris XVII, 9, 51
 animus XI, 1, 11
 anisum XVII, 11, 6
 Anna VI, 19, 22; VII, 6, 59
 annales I, 44, 3-4
 annotatio I, 29, 1
 annus V, 36, 1; a. lunaris, a. sol-
 stitialis V, 36, 3; a. bissextus
 VI, 17, 25; a. communis 21;
 embolismus 22; iubilaeus 18, 5.
 anomalia I, 28, 2
 Anomiani VIII, 5, 31
 anquina XIX, 4, 7
 anser, XII, 7, 52
 antae XV, 7, 9
 Antaeus XV, 1, 74
 antanaclasis II, 21, 10
 antapodosis II, 21, 8
 Antarcticus circulus III, 44, 3;
 XIII, 6, 5
 antecoenia XX, 2, 12
 antegradatio stellarum III, 67
 antella XX, 16, 4
 antenatus IX, 6, 21
 antennae XIX, 2, 7
 antes XV, 7, 9
 anteversum V, 30, 22
 anthracites XVI, 14, 2
 Anthropomorphae VIII, 5, 32;
 V, 39, 36
 Anthropophagi IX, 2, 132
 antiae XIX, 31, 8
 antibacchius I, 27, 12
 antica XV, 4, 7
 Antichristus VIII, 11, 20-22
 Antidicomaritae VIII, 5, 46
 antidotum IV, 9, 7

antigraphus I, 21, 6
 Antilibanus IX, 2, 49; XIV, 8, 4
 antimetabole II, 21, 11
 Antiochia XV, 1, 14, 38
 antiphona VI, 19, 7
 antiphrasis I, 37, 24
 Antipodae IX, 2, 133; XI, 3, 24
 antiquarii VI, 14, 1
 antisigma I, 21, 11-12
 antispastus I, 17, 15
 antistes VII, 12, 16
 antithesis I, 35, 6
 antithetum, I, 36, 21
 antitheta II, 21, 5
 Antoninus (Caracalla) V, 39, 31;
 (Pius) 29; (Verus) 29
 Antonius monachus V, 39, 33; XI,
 3, 21
 antonomasia I, 37, 11
 anulare XIX, 17, 22
 anularis digitus XI, 1, 71
 anulus V, 36, 1; XVI, 6, 1; XVII,
 9, 92; XIX, 31; 32, 1
 anus XI, 2, 28; XII, 7, 51
 Aonia XIV, 4, 11
 Aoth V, 39, 10; VII, 6, 52
 apaetesis II, 21, 38
 Apamia XV, 1, 14
 Apelles, Apellitae VIII, 5, 12
 Apenninae Alpes XIV, 8, 13
 aper XII, 1, 27
 apes, XII, 8, 1-3; XI, 4, 3
 apex XIX, 30, 5; XVIII, 14, 2;
 a. fastigiatus XIX, 23, 6; (ac-
 centus) I, 4, 18; 27, 29; 'caput'
 XVII, 11, 1; II, 29, 8
 aphaeresis I, 35, 3
 aphorismus IV, 10, 1
 aphorus XII, 6, 40
 Aphrodite VIII, 11, 76
 aphronitrum XVI, 2, 8
 Aphrosiades (insulae) XIV, 6, 44
 apiago XVII, 9, 80
 apianae uvae XVII, 5, 20
 apicus (coquus) XX, 1, 1
 Apis, VII, 6, 53; VIII, 11, 85-86
 apium XVII, 11, 1; a. silvaticum
 9, 80
 aplustria XVII, 7, 3
 apocalama XIX, 22, 13
 Apocalypsis VI, 11, 10
 apocope I, 35, 3

INDEX VERBORVM

- Apocrypha VI, 2, 51-53
 apodyterium XV, 2, 41
 Apollinaris, Apollinaristae VIII, 5, 45
 Apollo VIII, 11, 53; XIV, 4, 11; V, 39, 10; IV, 3, 1; III, 21, 2; V, 39, 10; VIII, 11, 2; 54; XV, 1, 61
 Apollonia XIV, 5, 5
 apologeticum VI, 8, 6
 apophasis II, 27, 3
 apophoreta XX, 4, 12
 apoplexia IV, 6, 10
 apoperes XVII, 10, 16
 aporiae II, 21, 27
 aposiopesis II, 21, 35
 apostatae VIII, 10, 5
 apostema IV, 7, 19
 apostoli VII, 9, 1
 apostolici VIII, 5, 19
 apostrophus I, 19, 8
 apotheca XV, 5, 8
 apozema XX, 3, 21
 apparitor X, 18
 appellativa nomina I, 7, 3
 Appius Caecus I, 38, 2
 apricus XIV, 8, 34
 Aprilis V, 33, 7
 aprina vestis XIX, 22, 16
 apsyctos XVI, 11, 2
 Apuleius III, 1, 3
 Apulia XIV, 4, 23
 aqua XX, 3, 1; XIII, 12, 1; 20, 2; a. Campaniae XIII, 13, 4; a. et igni interdicere V, 27, 38
 aqualiculus XI, 1, 136
 aquaria vasa XX, 6
 Aquarius III, 71, 32
 Aquarii (haeretici) VIII, 15, 23
 aquila XII, 7, 10, 11; (signum militare) III, 70, 32; XVIII, 3, 2
 Aquila V, 39, 29; VI, 4, 3; (libertus Maecenatis) I, 22, 2
 Aquilia lex V, 15, 2
 aquilo XIII, 11, 3
 Aquitania XIV, 1, 27
 ara XI, 1, 73; XV, 3, 13; 13, 16
 Arabes IX, 2, 14; 18; 49; XIX, 23, 7
 Arabia XIV, 3, 13-14
 Arabicus lapis XVI, 4, 11; A. gemma XVI, 15, 14; A. sinus XIII, 17, 4; Arabici (haeretici) VIII, 5, 59
 Arachaeus IX, 2, 24
 Aracusia XIV, 3, 8, 9
 Aradius, Aradii IX, 2, 24
 Aradus (insula), IX, 2, 24
 Aram IX, 2, 3, 4
 aranea XII, 3, 4; 5, 2; XIX, 27, 4; (piscis) XII, 6, 18
 arapennis XV, 15, 4
 Ararat XIV, 8, 5
 Araris XIII, 21, 13
 aratio XVI, 2, 2
 aratrum XVI, 1, 2; XX, 14, 2
 Araxes XIV, 3, 32
 Araxis XIII, 21, 16
 Arbe XV, 1, 24; (fluvius) XIV, 3, 8
 arbor XVII, 6, 1; 6, 28
 arbos I, 27, 23; XVII, 6, 3
 arbustum XVII, 6, 2
 arca XI, 1, 73; XV, 2, 32; 14, 5; XX, 9, 3; a. Noe XIV, 3, 35; 8, 5; a. testamenti V, 39, 12
 Arcades IX, 2, 71; XI, 4, 1; VIII, 9, 5
 Arcadia XIV, 4, 15
 Arcadici asini XII, 1, 40
 Arcadius V, 39, 38
 arcanum XX, 9, 2
 Arcas (oppidum) IX, 2, 24
 Arcesilaus VIII, 6, 12
 archangeli VII, 5, 6
 Archiepiscopus VII, 12, 6, 7, 10
 Archilochium metrum I, 39, 7
 Archilochus I, 39, 15
 architecti XIX, 8, 1
 architectonica res XIX, 6-19
 Archontiaci VIII, 5, 13
 arcifinius ager XV, 13, 11
 arcivum XX, 9, 2
 Arcticus circulus III, 44, 2; XIII, 6, 2
 Arctophylax III, 71, 8; 35
 Arctos III, 71, 6; 35
 Arcturus III, 71, 9
 arcuatus morbus IV, 8, 13
 arcumen XVII, 9, 9
 arcus XIII, 10; XV, 2, 32; 8, 9; XVIII, 9, 5; a. caelestis XII, 10, 1
 ardea XII, 7, 21
 area XIV, 13, 6
 Arelatum XV, 1, 64
 arena XVI, 3, 11; XIX, 10, 21

INDEX VERBORVM

- arenata pila XVIII, 69, 2
 arenatus lapis XIX, 10, 7
 arenosus X, 254
 Arethusa (fons), XIV, 6, 33
 Arretina vasa XX, 4, 5
 Arfaxat V, 39, 5; VII, 6, 20; IX, 2, 3
 argentaria creta XVI, 1, 6
 argentei 'Aethiopes' I, 37, 24
 argentum XVI, 19; a. vivum, a. liquidum XVI, 19, 2; argenti spuma XVI, 19, 4
 Argestes XIII, 11, 10
 argilla XVI, 1, 6; XX, 4, 4
 argitis (uva) XVII, 5, 23
 Argivi IX, 2, 72; V, 39, 8
 Argolicum mare XIII, 16, 6
 argumentatio II, 7, 1-2; 9, 1
 argumentum VI, 8, 16; XVIII, 15, 5; I, 44, 4; II, 30
 Argus IX, 2, 72
 argutus X, 6
 Argyre XIV, 3, 5; 6, 11
 argyrites XVI, 15, 7
 Ariani VIII, 5, 43
 aries XII, 1, 11; (signum) III, 71, 23-24; (militar.) XVIII, 11
 arioli VIII, 9, 16
 arista XVII, 3, 16
 aristolochia XVII, 9, 52
 Aristoteles V, 39, 21; de part. orat. I, 6, 1; invenit rhetoricam II, 2, 1; VIII, 6, 13; A. categoriae II, 26; A. perihermeniae 27
 arithmetica III, 1-9; I, 2, 2; II, 24, 15
 Arius VIII, 5, 43; 6, 22; VI, 16, 6
 arma XVIII, 5, 1-2
 armamentarium XV, 5, 4
 armarium XV, 5, 4; XVIII, 5, 1
 Armenia IX, 2, 61; XIV, 3, 35
 Armeniacum malum XVII, 7, 7
 Armenii IX, 2, 4; 61; XIX, 23, 6; V, 39, 40
 Armenius IX, 2, 61
 armenta XII, 1, 8
 Armenus XIV, 3, 35; XI, 1, 62; XV, 5, 4; XVIII, 5, 2
 armi XI, 1, 62
 armiger X, 6
 armilaua XIX, 22, 28
 armillae XIX, 31, 16
 armoracia XVII, 10, 20
 aromata XVII, 8, 1
 aromaticus calamus XVII, 8, 13
 aromatites XVI, 7, 14
 arnoglossos XVII, 9, 50
 arra IX, 7, 6; V, 25, 20-21
 arrabo IX, 7, 5
 arrogans X, 7
 ars I, 1, 1-3; 5, 2; a. magica V, 39, 7; XIV, 3, 12; a. rhetorica V, 39, 25; a. scenica V, 39, 25; XVIII, 51
 Arsacidae IX, 3, 15
 arsenicum XIX, 17, 12
 arsis I, 17, 21; III, 20, 9
 artaba XVI, 26, 16
 Artabatitae XI, 3, 20
 Artaxerxes V, 39, 20; (Ochus) V, 39, 21
 artemisia XVII, 9, 45
 artemon XIX, 3, 3
 arteriae IV, 1, 56
 arteriaca IV, 9, 8
 arteriasis IV, 7, 14
 arthriticus morbus IV, 7, 31
 articulata vox I, 15
 articuli I, 8, 4
 artifex XIX, 1, 2
 Artotyritae VIII, 5, 22
 artus XI, 1, 82; 84
 arundo XVII, 7, 57
 aruspices VIII, 9, 17
 aruspicina VIII, 9, 34; XIV, 4, 22
 arva XIV, 1, 1
 arvina XI, 1, 81
 arvus XV, 13, 6
 arx XV, 2, 32; XVIII, 9, 5
 Asa V, 39, 14; VII, 6, 69
 Asaph VII, 8, 27
 asarum XVII, 9, 7
 asbestos XVI, 4, 4
 Ascalon XIV, 3, 19; XV, 1, 17
 XVII, 10, 13
 Ascalonia XVII, 10, 13
 Ascanaz IX, 2, 32
 Ascanius V, 39, 12
 Ascaridae XII, 5, 13
 ascia XIX, 19, 12
 ascilla XI, 1, 65
 asciola XIX, 19, 12

INDEX VERBORVM

- Asclepiadium metrum I, 39, 8
 asellus XII, 1, 38
 Aser VII, 7, 16
 Asia XIV, 3; 2, 2; A. minor XIV, 3, 38
 Asiani IX, 2, 8
 Asiaticum mare XIII, 6, 5
 asilus XII, 8, 15
 asinus XII, 1, 38
 asparagus XVII, 10, 19
 Asphaltites lacus XIII, 19, 3; 13, 6
 asphodelus XVII, 9, 85
 aspiratio I, 4, 11
 aspis XII, 4, 12
 asplenos XVII, 9, 87; 56
 assecla X, 16; 255
 asseres XIX, 19, 7
 assiduus X, 17
 assumptiva causa II, 5, 5
 assumptio II, 9, 2
 Assur IX, 2, 3; XIV, 3, 10
 assus XX, 2, 22
 Assyria XIV, 3, 8; 10
 Assyrii IX, 2, 3; 45; 50; VIII, 9, 2; V, 39, 7; 16
 Astabari IX, 2, 16
 astacos XII, 8, 9
 asteriscus I, 21, 2; 7
 asterites XVI, 10, 3
 astra, stella et sidera III, 60
 astrion XVI, 13, 7
 astrologi VIII, 9, 22
 astrologia III, 24, 1; 26; V, 39, 9
 astronomia I, 2, 2; II, 24, 15; III, 24-71
 astrosus X, 13
 astu X, 6
 astula XVII, 6, 26
 Astura, Astures IX, 2, 112
 astutus X, 6; XVIII, 7, 1
 astysmus I, 37, 30
 asyndeton I, 36, 20
 atavus IX, 5, 9-10; 6, 23; 25
 Athalia V, 39, 15; VII, 6, 70
 Athena VIII, 11, 71
 Athenae XIV, 4, 10; XV, 1, 44
 Athenienses IX, 2, 76; 1, 5; XIX, 30, 3; V, 30, 4
 Athos XIV, 8, 10
 Atlas III, 25, 1; V, 39, 9; XIV, 8, 17; 'nanus' I, 37, 24
 atomi VIII, 6, 16; XIII, 2
 atramentum XIX, 17, 17
 atratus X, 15
 atriplex XVII, 10, 16
 atrium XV, 3, 4
 atrophia IV, 7, 27
 atrox, X, 11
 attentus X, 18
 Atthis IX, 2, 76
 Attici IX, 2, 76
 attollens X, 16
 attonitus X, 19
 au pro o XII, 3, 2; XVII, 5, 4
 auceps X, 13
 auctor X, 2
 audax X, 7
 auditus XI, 1, 22
 augures, VIII, 9, 18
 auguria VIII, 9, 19; 32; XII, 7, 75-76
 Augusta (urbs) XV, 1, 25
 Augustea carta VI, 10, 2; A. mar-
 mor XVI, 5, 4
 Augustinus V, 39, 38; VI, 7, 3
 Augustus (Caesar) V, 33, 10; 36,
 4; 39, 26; (mensis) IX, 3, 16;
 (regum titulus) VII, 6, 43
 aula XV, 3, 3
 aulaea XIX, 26, 8
 aura XIII, 11, 17
 auraria XVI, 18, 6
 aurarii XVI, 18, 1
 aurata (piscis), XII, 6, 6
 Aurelianus V, 39, 34
 Aurelius Antoninus V, 39, 31
 aures Arabum XIX, 23, 7
 aurichalcum XVI, 20, 3
 auricula XVII, 7, 2
 auricularis digitus XI, 1, 71
 aurifex XIX, 1, 2
 aurigae XVIII, 33; (signum cae-
 leste) III, 71, 34
 aurigo IV, 8, 13
 auripigmentum XIX, 17, 2
 auris XI, 1, 46
 Aurora V, 31, 13, 14
 aurum XVI, 16; 18, 1
 Ausonium mare XIII, 16, 6
 auspex X, 13; VIII, 9, 18-20
 auster XIII, 11, 6
 australis XII, 6, 32
 austroafricanus XIII, 11, 7

austronotius III, 33, 1; 37; XIII,
5, 5
autumnale aequinoctium V, 34, 3
autumnus V, 35, 5; 8
Auares IX, 2, 66
avarus X, 9
Avellanae nucea XVII, 7, 24
avena XVII, 9, 105
avere X, 9
Avernus lacus XIII, 19, 8
aves XII, 7; a. inebrae, praepetes
XII, 7, 77; a. Stymphalidae XII,
7, 27; Diomedae 28-29; Memno-
nides 30; Hercyniae 31; Vene-
riae 61
aviaria XIV, 8, 32; XVII, 6, 9
avidus X, 9
avunculus IX, 6, 17
avus IX, 5, 9; 6, 23
axis III, 36; 33; XIII, 5, 3
axungia XX, 2, 25
Azarias VII, 6, 71; 8, 25; V,
39, 14
azymus XX, 2, 15

B

B I, 3, 10; 27, 4; et v III, 3, 4;
BF (nota) I, 23, 1
Baal VIII, 11, 24
baburrus X, 31
Babylon XIV, 3, 14; XV, 1, 4
Babylonia XIV, 3, 13
Babylonica turris V, 39, 6
baceia XX, 5, 4
bacchius I, 17, 11
bacillus XX, 13, 1
Bactria XIV, 3, 30
Bactriani IX, 2, 5, 43; XIII, 21, 14
bactrum XV, 1, 11
Bactrus IX, 2, 43; XIII, 21, 14;
XIV, 3, 30
baculus XX, 13, 1
badim XIX, 21, 8
badius XII, 1, 49
Baetica XIV, 4, 29
Baetis XIII, 21, 34; XIV, 4, 29
baia XIV, 8, 40
Baiae XIV, 4, 19
baionola XX, 11, 2
baiulare XX, 11, 2
Bal VIII, 11, 23
Bala VII, 6, 38

Balaam VII, 6, 48
Balac VII, 6, 48
balaena XII, 6, 7
balanites XVII, 5, 21
balanites XVI, 15, 10
balanos XVII, 7, 38
balbus X, 29
Balearica XIV, 6, 44
Balaearicum mare XIII, 16, 5;
B. sinus 16, 25
ballematia III, 22, 11
ballista XIV, 6, 44; XVIII, 10, 2
balneae XV, 2, 40
balsamum XVII, 8, 14
balteus XIX, 33, 2
baptismus VI, 19, 43; 47-49
bar VII, 9, 4
Barach VII, 6, 52
Barachia VII, 8, 29
barathrum XIV, 9, 5
barba XI, 1, 45
Barbarica XIV, 4, 3
barbarismus I, 32; 34, 2
barbarolexis, I, 32, 2
barca XIX, 1, 19
Barnabas VII, 9, 24
barones IX, 4, 31
baroptis XVI, 11, 5
Barabbas VII, 10, 10
barritus XII, 2, 14
barro (-us) XII, 2, 14; XVI, 5, 19
Bartholomaeus, VII, 9, 16
basanites XVI, 5, 6; 4, 36
baselus XIX, 1, 17
bases XV, 8, 13; XIX, 10, 23;
IX, 3, 18
basilica XV, 3, 11; b. uva, XVII,
5, 22
Basilides, Basilidiani VIII, 5, 4
basiliscus XII, 4, 6, 7
basterna XX, 12, 5
batrachites XVI, 4, 20
batus XVI, 26, 12
baxae, XIX, 34, 6; 13
bdellium XVII, 8, 6
beatus X, 22
Bebrycia XIV, 3, 39
Beelfagor VIII, 11, 24
Beelzebub VIII, 11, 26
Behemoth VIII, 11, 27
Bel VIII, 11, 23
Belgica provincia XIV, 4, 26

INDEX VERBORVM

- Belgis XIV, 4, 26
 Belial VIII, 11, 26
 Beli oculus XVI, 10, 9
 Bellerophon XI, 3, 36
 bellum XVIII, 1
 Belus VIII, 11, 23; (amnis) XVI, 16, 1
 Benacus XIV, 4, 19; XIII, 19, 7
 beneficus, beneficentia X, 25
 beneola XVII, 9, 84
 Benjamin VII, 7, 19
 benignus X, 24
 benivolus, benivolentia X, 26
 Benoni VII, 7, 19
 Berenice XIV, 5, 5; XV, 1, 36
 beryllus XVI, 7, 5
 Bessi IX, 2, 91
 bestia XII, 2.
 Beta XVII, 10, 15
 Bethaven XV, 1, 22
 Bethel XV, 1, 22
 Bethlehem XV, 1, 23
 bibiones XII, 8, 16
 bibliopola VI, 14, 1
 bibliorum editio quinta V, 39, 31
 bibliotheca XV, 5, 5; XVIII, 9, 3;
 VI, 3; 11, 2
 bibrum XIX, 24, 18
 bibula papyrus VI, 10, 1; b. lapis
 XIX, 10, 7
 bicinium VI, 19, 6
 bidens XII, 1, 9
 bigae XVIII, 36, 1, 2
 bigamus IX, 7, 15
 biliosus X, 30
 bilis X, 71
 binio XVIII, 65
 biothanatus X, 31
 bipennis XI, 1, 46; XIX, 1, 23; 19, 11
 birrus XIX, 24, 18
 bissextus annus VI, 17, 25
 Bithynia XIV, 3, 39; XIX, 32, 6;
 XV, 1, 41
 bitumen XVI, 2, 1
 Biturica uva XVII, 5, 22
 bivium XV, 16, 12
 blaesus X, 29
 blandus X, 27
 blatta XII, 8, 7
 blavus XIX, 28, 8
 Blemmyae XI, 3, 17
 blitum XVII, 10, 15
 boa XII, 4, 22
 Boanerges VII, 9, 13
 boas XII, 4, 28
 boca XII, 6, 19
 Boeotia XIV, 4, 11
 Boethius II, 25, 9; III, 1, 3
 boia V, 27, 12
 bombux XII, 5, 8; XIX, 27, 5
 bombycina XIX, 22, 13
 bona V, 25, 4
 Bonosus, Bonosiani VIII, 5, 52
 bonus X, 23-24; bonum est quod
 facis I, 37, 25; Bona Fortuna
 venit I, 37, 27
 Bootes III, 70, 8
 Booz VII, 6, 56
 boreas XIII, 11, 13
 boreus axis III, 33, 1; 36; XIII,
 5, 5
 Borion XIV, 7, 7
 bos XII, 1, 29-30; boves Lucae
 XII, 2, 15
 Bosphorus XIII, 16, 3
 botanicum IV, 10, 4
 botrax XII, 4, 35
 botrus XVII, 5, 14
 botryo XVII, 5, 14
 braccae XIX, 22, 29
 brachia XI, 1, 63
 brachiale XIX, 33, 5
 brachile XIX, 33, 5
 bractea XVI, 18, 2
 brachos IV, 7, 13
 brancia IV, 7, 13
 brassica XVII, 10, 17
 Bresith VI, 1, 4
 brevia XIII, 18, 6
 breviculi I, 24
 brionia XVII, 9, 90
 Britannia XIV, 6, 2
 Brittones IX, 2, 102; XIX, 23, 7
 brontia XVI, 15, 24
 Bructeri IX, 2, 97
 bruma, brumatici V, 35, 6
 brunda XV, 1, 49
 Brundisium XIV, 4, 23; XV, 1, 49
 brunicus XII, 1, 55
 brutus X, 28
 Brutus I, 25, 1; V, 39, 24; X, 28
 bubali XII, 1, 33
 bubo XII, 7, 39
 bubulcus X, 263

bucina XVIII, 4
 bucinum XVIII, 4, 1
 bucco X, 30
 bucolicum carmen I, 38, 16
 buglossos XVII, 9, 49
 bulbus XVII, 9, 88; 10, 19
 bulla XIX, 31, 11; XX, 8, 2
 buphthalmos XVII, 9, 93
 buprestis XII, 8, 5
 Burdigalis XV, 1, 64
 burdo XII, 1, 61
 burgarii IX, 4, 28
 burgi IX, 2, 99; 4, 28; XV, 1, 64
 Burgundiones IX, 2, 99; 4, 28
 buris XX, 14, 2
 burricus XII, 1, 55
 Burrus I, 27, 4
 burrus X, 28
 bustum XX, 10, 9
 buxum, -us XVII, 7, 53; 74; XX, 7, 3
 Byrsa XV, 1, 30
 byssina vestis XIX, 22, 15
 byssum XIX, 27, 4
 Byzacena (regio) XIV, 5, 7
 Byzantium XV, 1, 42

C

C I, 27, 4; et g X, 112; XX, 4, 11
 caballus XII, 1, 42; c. sagmarius XX, 16, 5
 cabo, -us XII, 1, 42; 8, 4
 cacabus XX, 8, 3
 cacemphaton I, 34, 5
 cachexia IV, 7, 26
 cacosyntheton I, 34, 12
 cadaver XI, 2, 35
 cadere XIX, 7, 1
 cadmia XVI, 20, 2; 11; 12
 Cadmus I, 3, 6; V, 39, 10
 caduceator VIII, 11, 48
 caducus X, 61; c. bona V, 25, 8; 'flos mali' XVII, 7, 6; c. passio IV, 7, 5
 cadus XVI, 26, 13; XX, 6, 4
 caecula XII, 4, 33
 caecus X, 61; c. gemma XVI, 15, 28; c. intestinum XI, 1, 131; c. fossa XVII, 9, 71
 caelata vasa XIII, 4, 1; XIX, 7, 4; XX, 4, 7
 caelebs X, 34

caeles, caelicola X, 34
 caelia XX, 3, 18
 caelum III, 31 sqq.; XIII, 4 sqq.; (instrum.) XIX, 7, 4; XX, 4, 7
 caementum XV, 8, 1; XIX, 10, 2
 caenum XVI, 1, 2
 caepa XVII, 10, 12
 caerefolium XVII, 11, 7
 caerimoniae VI, 19, 36-37
 caeruleus XIX, 17, 14; (piscis) XII, 6, 10
 Caesar IX, 3, 12; I, 27, 15; VI, 5, 1; V, 1, 5
 Caesaraugusta XV, 1, 66
 Caesarea XIV, 5, 11; XV, 1, 18; 37; 75
 caesaries XI, 1, 29
 Caesones IX, 3, 12
 caespes XVII, 6, 13
 caesura I, 27, 22
 caia XVIII, 7, 7
 Cain VII, 6, 7
 Cainan V, 39, 3; VII, 6, 12
 Cainani VIII, 5, 15
 Caiphas VII, 10, 7
 Calabria XV, 1, 58
 calaminthe XVII, 9, 82
 calamistrum, -ratus X, 57; XX, 13, 4
 calamitas I, 27, 14; VII, 6, 5; XX, 3, 13
 calamites XII, 6, 58; XVII, 9, 84
 calamus III, 21, 5; VI, 14, 3, 4; c. aromaticus XVII, 8, 13
 calare 'ponere' VI, 14, 4; 17, 28
 calare 'vocare' XVIII, 4, 5 (cf. calere)
 calathus XIX, 29, 3; XX, 5, 5
 calaticum hordeum XVII, 3, 10
 calcaneus XI, 1, 114
 calcaria XX, 16, 6
 calcatorium XV, 6, 8
 calcei XIX, 34, 3
 Calchedonensis synodus VI, 16, 9; V, 39, 39
 calciamenta XIX, 33, 34
 calcaris herba XVII, 9, 41
 calculator X, 43
 calculus IV, 7, 32; XVI, 25, 8; XVIII, 62; 67
 calcus XVI, 25, 8
 caldarium aes XVI, 20, 8
 Calendae (etc. vid. Kal.)

INDEX VERBORVM

Caleph VII, 6, 52
 calere, 'fundere voces' III, 21, 5
 (cf. calare)
 caliculae XIX, 34, 12
 calicularis herba XVII, 9, 41
 caligae, -arius XIX, 34, 12
 caligo XIII, 10, 11
 Caligula V, 39, 26
 calix XX, 5, 5
 callaica XVI, 7, 10
 callidi equi XII, 1, 52
 callidus X, 41
 callis XV, 16, 9-10; 'via ordinalis'
 XVIII, 62
 Callisto III, 70, 35; I, 7, 11
 callitriches XII, 2, 33
 calones XIX, 1, 15; 34, 6
 Calpe XIV, 7, 8; 8, 17
 caltulum XIX, 33, 4
 calumnia V, 26, 8
 calumniator X, 42
 calvaria XI, 1, 27
 calvere X, 42
 calx XI, 1, 114; c. viva XVI,
 3, 10; XIX, 10, 19
 cama 'lectus' XX, 11, 2; XIX, 22,
 29
 camelopardus XII, 2, 19
 camelus XII, 1, 35; XVI, 26, 17
 camerae XV, 8, 5
 cami XIX, 22, 29
 caminus XIX, 6, 6
 camisa XIX, 21, 1; 22, 29
 Campania XIV, 4, 24; XV, 1, 54
 campana XVI, 25, 6
 Campanum vas XVI, 20, 9
 campestre XIX, 33, 1; c. vesti-
 mentum XIX, 22, 5; 33, 1
 camur XV, 8, 5; XII, 1, 35
 campus XIV, 8, 23
 Cana VII, 9, 18
 Canaan VII, 6, 19; IX, 2, 12; 22;
 XIV, 3, 20
 Cananaei IX, 2, 12; 59
 canalis XV, 8, 16; XIX, 10, 28
 cancer XII, 6, 51; (morbus) IV,
 8, 14; (signum) III, 70, 26
 candela XX, 10, 4
 candelabrum XX, 10, 3
 candetum XV, 15, 6
 candidus X, 59; XII, 1, 51; c. cir-
 culus V, 30, 6; c. toga XIX, 24, 6

canere XII, 2, 25; c. receptui
 XVIII, 4, 4
 Canicula III, 71, 14; can. XX, 15, 4
 Caniculares dies III, 71, 14
 canini dentes XI, 1, 52
 canis XII, 2, 25-26; (stella) III,
 71, 15; (piscis) XII, 6, 5; (in
 ludo) XVIII, 65; c. Ponticus
 XII, 2, 21
 canna XVII, 7, 57
 cannabus XIX, 27, 3
 canon VI, 16, 1; (Evangeliorum)
 VI, 14-15; (conciliorum) VI, 15
 Canopea regio XIV, 3, 28; XIX,
 5, 5
 Canops XIV, 3, 28
 Canopus XII, 7, 26
 Cantabri IX, 2, 113
 cantharida XII, 5, 5
 cantharus XX, 6, 3
 cantherinum hordeum, XVII, 3, 10
 cantherium XIX, 19, 15
 canthus III, 3, 5
 canticum VI, 19, 10; 12; c. canti-
 corum VI, 1, 7; 2, 20; XV, 4, 2
 cantor VII, 12, 26
 cantus III, 19, 8; VI, 19, 13; c. re-
 sponsorii VI, 19, 8
 canus XII, 1, 51
 capanna XV, 12, 2
 capillus XI, 1, 28; c. Veneris XVII,
 9, 67
 capistrum XX, 16, 4
 Capitilavium VI, 18, 14
 Capitolium XV, 2, 31
 capitolum XV, 8, 15; XIX, 10, 24
 capitulare XIX, 31, 3
 capitulum XIX, 31, 3
 cappa XIX, 31, 13
 Cappadoces IX, 2, 30
 Cappadocia XIV, 3, 37
 capparis XVII, 10, 20
 capreae XII, 1, 16
 capreoli XVII, 5, 11
 capri XII, 1, 15
 Capricornus III, 7, 31
 caprificus XVII, 7, 18
 capsus XX, 12, 3
 captivus, captus X, 54
 Capua XV, 1, 54
 capularis senex XX, 11, 7
 capulum XX, 16, 5

INDEX VERBORVM

capulus XVIII, 6, 2; XX, 11, 7
 capus XII, 7, 57
 caput XI, 1, 25; c. libri I, 3, 6;
 XIX, 17, 5; capite deminutus X, 54
 carabus XIX, 1, 25-26
 caracutium XX, 12, 3
 carbo XIX, 6, 7
 carbunculus IV, 6, 16; XVI, 14, 1
 carcer XV, 2, 46; XVIII, 32; V,
 27, 13; carceres V, 27, 13;
 XVIII, 32
 Carchedonia XVI, 14, 5
 carchesia XIX, 2, 9
 carcinias XVI, 15, 18
 cardamomum XVII, 9, 10
 cardiae IV, 6, 4
 cardo XV, 7, 6; 14, 4; (caeli) III,
 37; XIII, 5, 4; (mundi) XIII, 1,
 8; in cardine res est XV, 7, 7
 carduelis XII, 7, 74
 carduus XVII, 10, 20
 carenum XX, 3, 15
 carex XVII, 9, 102
 Caria XIV, 3, 42
 caries XVII, 6, 8
 caricae XVII, 7, 17
 carina XIX, 2, 1
 caritas VIII, 2, 6
 Carmania XIV, 3, 12
 carmen I, 38, 4; c. Saliare IX, 1, 6
 Carmentis I, 4, 1; V, 39, 11
 carnifex X, 49
 caro XI, 1, 15; carnes XX, 2, 20
 carpasia navis XIX, 1, 11; XIV, 6,
 24
 Carpathos XIV, 6, 24
 Carpathium mare XIII, 16, 5;
 XIV, 6, 24
 carpentarius X, 64; XIX, 19, 1
 carpentum XX, 12, 3
 carpobalsamum XVII, 8, 14
 Carpocrates, Carpocratiani VIII, 5,
 7
 Carrhae XV, 1, 12
 carrum XX, 12, 1; XVIII, 35, 1
 carta VI, 10, 1
 Carthada XV, 1, 30
 Carthaginiensis provincia XIV, 4,
 29
 Carthago XV, 1, 30; V, 39, 13;
 16; (magna) XIV, 5, 8; (Spar-
 taria) XV, 1, 66; 72

cartilagine XI, 1, 88
 carus X, 153
 Carus V, 39, 35
 Carysteum marmor VI, 11, 2
 casa XV, 12, 1
 caseus XX, 2, 33
 cassia XVII, 8, 12
 cassis XVIII, 14, 1; XIX, 5, 3
 castanea XVII, 7, 25
 castellum XV, 2, 13
 Castor et Pollux III, 70, 25
 castores XII, 2, 21; XIX, 27, 4
 castra IX, 3, 44; XV, 2, 13
 castris XII, 8, 3
 castrum XV, 2, 13
 castus X, 33
 casula XIX, 24, 17
 casus I, 7, 31
 catachresis I, 37, 6
 Catachoras III, 42, 4
 cataphasis II, 27, 3
 Cataphrygae V, 39, 29; VIII, 5,
 27
 catapirates XIX, 4, 10
 cataplasma IV, 9, 11
 catapotia IV, 9, 9
 catare XII, 2, 38
 catarrhus IV, 11, 11
 catasceua II, 12, 1; 2
 catechumenus VII, 14, 7
 categoria II, 26, 14
 cateia XVIII, 7, 7
 catellae XIX, 31, 11; 15
 catenae V, 27, 9; (figura) II, 21, 4
 catenatum XX, 13, 5
 caterva IX, 3, 46
 Cathari VIII, 5, 28
 cathartica IV, 9, 8
 cathedrae XX, 11, 9
 catholicus X, 153; VII, 14, 4;
 c. ecclesia VIII, 1, 1; c. episto-
 lae VI, 2, 46
 catinum XX, 6, 5
 Cato XVII, 1, 1
 cattare XII, 2, 38
 catuli XII, 2, 27
 catus XII, 2, 38
 Caucasus XIV, 8, 2
 caudicae XIX, 1, 27
 caulae XV, 9, 6
 caulis XVII, 10, 3
 caupilus XIX, 1, 25

INDEX VERBORVM

caupo X, 58; XX, 6, 7
 causae V, 22; XVIII, 15, 2, 5; II,
 4 sqq.; c. redintegratio V, 25,
 37
 cauterium XX, 16, 8
 cautes XVI, 3, 3
 cautio V, 24, 22
 cautus X, 41
 Cecropidae IX, 3, 15
 Cecrops VIII, 11, 9
 Cedar IX, 2, 57
 cedere V, 25, 32
 cedrina XVII, 7, 33
 cedrus XVII, 7, 33
 celebritas VI, 18, 2
 celer X, 51
 celeritas X, 211
 celia XX, 3, 18
 cella XV, 3, 9
 celoces XIX, 1, 22
 Celsus XVII, 1, 1
 celsus X, 32; c. arbor XVII, 7, 20
 Celtiberi, -ia IX, 2, 114
 cena (vid. coena)
 cenchris XII, 4, 26
 censere IX, 4, 13
 censores IX, 4, 13
 census V, 39, 17
 centaurea XVII, 9, 33
 Centaurus III, 70, 36; XI, 3, 37
 centenarium XVI, 25, 23
 centenum XVII, 3, 12
 centones I, 39, 25
 centrum XIX, 19, 10
 centum III, 3, 5
 centupeda XII, 4, 33
 centuria IX, 3, 48; (agri) XV, 15,
 7
 centurio IX, 3, 31; 48
 cephaea IV, 7, 2
 Cephas VII, 9, 3
 cerae VI, 9
 cerastes XII, 4, 18
 cerasum, -us XVII, 7, 16
 ceratin XVI, 25, 10
 Ceraunii XVI, 13, 5; C. montes
 XIV, 8, 12; C. uvae XVII, 5,
 17
 ceraunium I, 21, 21
 Cerberus XI, 3, 33
 Cercius XV, 1, 40
 Cerdo, Cerdoniani VIII, 5, 20

Ceres VIII, 11, 59-68; XVII, 1, 2
 Cereus XX, 10, 3
 Cerinthus, Cerinthiani VIII, 5, 8
 cernui XIX, 34, 13
 ceroferarii VII, 12, 29
 cerotum IV, 12, 10
 certamen XVIII, 25; c. ferale
 XVIII, 58
 cerussa XX, 17, 23
 cervi XII, 1, 18-19
 cervicalia XIX, 26, 4
 cervinus color XII, 1, 53
 cervisia XX, 3, 17
 cervix XI, 1, 61
 Cesloim IX, 2, 20
 cespes XVII, 6, 13
 cessio V, 25, 32
 cete XII, 6, 8
 Cethim IX, 2, 36
 Cethura VII, 6, 31
 cetra XVIII, 12, 5
 Chalanne XV, 1, 13
 chalasticum IV, 12, 10
 chalazias XVI, 10, 5; 13, 4
 chalazius XVI, 4, 36
 chalcantum XVI, 2, 9-10
 Chalcedonensis synodus VI, 16, 9;
 V, 39, 39
 chalcenteros VI, 7, 1
 chalcitis XVI, 15, 9; 20, 11
 chalcophonos XVI, 15, 9
 chalcosmaragdus XVI, 7, 3
 Chaldaea XIV, 3, 13; C. lingua
 IX, 1, 9
 Chaldaei V, 39, 5; IX, 2, 3; 48;
 III, 25, 1
 chalybs XVI, 21, 1; XIX, 19, 7
 Cham IX, 2, 2; 10; VII, 6, 17
 chamaedracontes XII, 4, 39
 chamaedrys XVII, 9, 47
 chamaeleon XII, 2, 18; XVII, 9,
 70
 chamaemelos XVII, 9, 46
 chamaepitys XVII, 9, 86
 Chamavi IX, 2, 97
 chamus XX, 16, 2
 Chanaan VII, 6, 19; IX, 2, 12;
 22; XIV, 3, 20
 Chananaei IX, 2, 12; 59
 Chaonia XIV, 4, 9
 character XX, 16, 7
 characterismus II, 21, 40

INDEX VERBORVM

charientismos I, 37, 27
 charta VI, 10, 1
 Charon VIII, 11, 42
 Charybdis XIII, 18, 5; XIV, 6, 32
 Chased, Chasdei IX, 2, 48
 Chebron XV, 1, 24
 chelidonia XVI, 9, 6; XVII, 9, 36
 chelidoniacus gladius XVIII, 6, 7
 chelonites XVI, 15, 23
 chelydros XII, 4, 24
 chersydros XII, 4, 24
 cherubin VII, 5, 22-23; XIV, 3, 4
 Cheth, Chethei IX, 2, 23
 chiliarchae IX, 3, 30
 chiliastae VIII, 5, 8
 chimaera XI, 3, 36; I, 40, 4; (mons) XIV, 3, 46
 Chimerinus tropicus circulus III, 44, 4; XIII, 6, 6
 Chio XIV, 6, 30
 chirographum V, 24, 22
 Chiron III, 70, 36; IV, 9, 12
 chirurgia IV, 9, 2-3
 Choaspis XIII, 21, 15
 choaspites XVI, 7, 16
 cholera IV, 5, 4
 chorda III, 22, 6
 choreae VI, 19, 6
 choriambus I, 17, 16
 chorus VI, 19, 5; V, 39, 11
 chresimon I, 21, 22
 chria II, 11, 1-2; 21, 14
 chrisma VI, 19, 50; VII, 2, 3; I, 27, 28
 Christianus VII, 14, 1; V, 39, 33; VI, 16, 3; V, 39, 34
 Christus VI, 19, 50; VII, 2; V, 39, 26; VII, 6, 16; I, 27, 28
 chromaticus X, 45
 chronica IV, 7, 1; V, 28
 Chronicon liber VI, 1, 7
 chronici morbi IV, 7
 Chryse XIV, 3, 5; 6, 11
 chryselectrus XVI, 15, 3
 chrysendeta vasa XX, 4, 8
 chrysites XVI, 4, 28
 chrysoberyllus XVI, 7, 6
 chrysocolla XVI, 15, 7; XIX, 17, 10
 chrysolampis XVI, 15, 14
 chrysolithus XVI, 15, 2

chrysopsis XVI, 15, 2
 chrysoprasus XVI, 7, 7; 14, 8
 chrysorrhoea XIII, 21, 21
 Chrysostomus V, 39, 38
 Chus IX, 2, 10; 13; 127
 cibarius XX, 2, 15
 cibus XX, 2, 1
 cibutum XX, 9, 3
 cicada XII, 8, 10; (aurea) XIX, 30, 1
 cicatrix IV, 8, 23
 cicer XVII, 4, 6
 Cicero II, 2, 1; XIII, 13, 2
 cicindela XII, 8, 6; XX, 10, 2
 ciconia XII, 7, 16-17; (instrumentum) XX, 15, 3
 ciculus XII, 7, 67
 cicuta XVII, 7, 57; 71
 cidaris XIX, 30, 6
 cilia XI, 1, 42; VI, 16, 12
 Cilices IX, 2, 35
 Cilicia XIV, 3, 45; XIX, 26, 10
 cilicises XX, 6, 6
 cilio XX, 4, 7
 Cilix XIV, 3, 45
 cillere XI, 1, 65; XX, 14, 11
 Cimaea XVI, 1, 6
 cimicia XVII, 9, 57
 cimex XII, 5, 17
 Cimolia creta XVI, 1, 6
 cinaedia XVI, 10, 8
 cinctus XIX, 33, 1; c. Gabinus XIX, 24, 7
 cinereus color XII, 1, 54
 cingula XX, 16, 4
 cinguli XIX, 32
 cingulum XIX, 33, 1; 3; XX, 16, 4
 cinnabar XIX, 23, 7
 cinnabaris XIX, 17, 8
 cinis XVI, 1, 2; (in agricultura) XVII, 2, 2
 cinnamolgi XII, 7, 23
 cinnamomum XVII, 8, 10
 Cinoth VI, 1, 8
 Cinyphe, Cinyphii XII, 1, 14
 Circe VIII, 9, 5; XI, 4, 1; XVIII, 28, 2
 circenses ludi XVIII, 27
 circinus XIX, 19, 10
 circius XIII, 11, 3
 circularis numerus III, 7, 5; 66

INDEX VERBORVM

- circuli caeli III, 44; XIII, 6; c.
 lacteus III, 46; XIII, 5, 7; c.
 decemnovenalis VI, 17, 32; c.
 Zodiacus III, 45; c. candidus
 46; (ornamentum) XIX, 31, 16
 circumcelliones VIII, 5, 53
 circumflexus accentus I, 18, 3
 circumforanus X, 64
 circumluvium XIV, 8, 42
 circumtextum XIX, 24, 10
 circus XV, 2, 33; XVIII, 28, 29
 cirrus XI, 1, 30; XIX, 23, 7
 Cisalpina Gallia XIV, 4, 26
 cistella XX, 9, 8
 cithara III, 22, 2-7; V, 39, 10
 Citium, Citii IX, 2, 36
 citocacia, citococia XVII, 9, 65
 citra XIV, 4, 30
 citria XVII, 7, 8
 citrosa vestis XIX, 22, 20
 civilis actualis philosophia II, 24,
 16
 civis IX, 4; c. Romani 4, 51-52
 civitas XV, 1; 2, 18
 clamorosus X, 42
 clarus, clara dies X, 32
 classica XVIII, 4, 5
 classis IX, 3, 59; XIX, 1, 15
 Claudius (Imp.) V, 39, 26-27; 34
 claustra XV, 7, 5
 clausula I, 39, 24
 clava XVIII, 7, 7
 clavati XIX, 34, 13
 clavis XX, 13, 5
 clavus XIX, 2, 12; 9, 7
 clemens X, 36
 Cleopatra V, 39, 25; XII, 4, 14
 clepo 'celo' XVIII, 12, 1
 cleri VII, 12, 1
 clerici VII, 12, 1-3
 clibanitius panis XX, 2, 15
 clibanus XV, 6, 5
 clientes X, 53; 36
 climata XV, 15, 4; (caeli) III, 41,
 1; 4; XIII, 1, 3
 climax II, 21, 4
 clipeus XVIII, 12
 Clisthenes Sicyonius XVIII, 35, 2
 Clitorius lacus XIII, 13, 2
 Clitumnus lacus XIII, 13, 6
 clivus XV, 16, 13
 clivus XV, 6, 5
 cloaca XV, 2, 25
 clodus XII, 3, 2; X, 60; XVII, 5,
 4
 clonia XVII, 7, 72
 clunabulum XVIII, 6, 6
 clunes XI, 1, 101
 clura XII, 2, 31
 clypeus XVIII, 12
 Clyster IV, 11, 3
 coactum XX, 2, 35
 coaetaneus X, 49
 coccus XIX, 28, 1
 coccymela XVII, 7, 10
 cochleae XII, 6, 48
 cochlear XX, 4, 13; (mensura)
 XVI, 26, 3
 cocleae 'turres' XV, 2, 38
 coclites X, 163
 coctum XX, 2, 21
 Cocytus XIV, 9, 7
 codex VI, 13, 1; XVII, 5, 4; c.
 Theodosianus V, 1, 7
 codia 'papaver' IV, 9, 9
 codicellus V, 24, 14
 codrans XVI, 25, 17
 Coeles (civitas) IX, 2, 25
 coena XX, 2, 14; c. Dominica VI,
 18, 16
 coenaculum XV, 3, 7
 coenobitae VII, 13, 2
 coenobium XII, 13, 2; XV, 3, 7;
 4, 6
 coenum XVI, 1, 2
 coetus VI, 16, 13
 cognati IX, 6
 cognitor X, 53
 cognomen I, 7, 2
 cognomentum I, 7, 2
 Coheleth VI, 1, 7; VII, 2, 19; 6,
 65
 cohors IX, 3, 51; XV, 9, 1
 coire VI, 16, 13
 colatum XX, 3, 7
 colena XVII, 9, 76
 colere X, 36
 Colchi IX, 2, 83
 colica passio IV, 7, 38
 collectio scripti II, 5, 10
 collectivum II, 9, 13
 collega X, 49
 collegiati IX, 4, 29; X, 64
 collis XIV, 8, 19

INDEX VERBORVM

collisio I, 31, 9
 collum XI, 1, 60
 collyria IV, 9, 10
 colobium XIX, 22, 24
 colocasia XVII, 9, 81
 colocynthis XVII, 9, 32
 colon I, 20, 4; 6; II, 18, 1; 2
 colonia XV, 2, 9
 colonus X, 52; IX, 4, 36
 Colophonius I, 39, 15; C. metrum
 7; C. resina XVII, 7, 71
 color XIX, 17; XII, 1; XVIII, 33;
 41; XIX, 28, 1
 colostrum XX, 2, 33
 coluber XII, 4, 2
 Colubraria insula XIV, 6, 43
 columba XII, 7, 61
 columbaria XIX, 2, 3
 columbinus lapis XIX, 10, 9
 Columella XVII, 1, 1
 columelli dentes XI, 1, 52
 columis X, 55
 columnae XV, 8, 14; XIX, 10, 22;
 (nasi) XI, 1, 48
 colus XIX, 29, 2
 Coluthus, Coluthiani VIII, 5, 49
 colymbades XVII, 7, 67
 comae XI, 1, 30
 comesor X, 58
 cometes III, 71, 16
 comici VIII, 7, 7
 comitialis morbus IV, 7, 7
 comitorum dies IV, 7, 7
 comma I, 20, 3; 6; II, 18, 1-2
 Commaga, Commagena XIV, 3,
 17
 commentaria VI, 8, 5
 commercium V, 25, 35
 commissura XIX, 19, 8
 commodare V, 25, 16
 commodum V, 25, 16
 Commodus V, 39, 30
 commune genus I, 7, 28; c. verbum
 9, 7
 communi dividendo V, 25, 10
 communicantes XX, 2, 14
 communis annus V, 17, 21; c.
 litterae I, 3; 4, 2; c. dialectus
 IX, 4, 1; c. locus II, 4, 7-8
 comoedi VIII, 7, 6; XVIII, 46
 comoedia XIV, 6, 38
 compago XI, 1, 85

comparatio I, 7, 27; c. criminis II,
 5, 7
 comparativus gradus I, 7, 27
 compedes V, 27, 7
 competens VII, 14, 8
 compilerator X, 44
 compita XV, 16, 12; 2, 15
 complex X, 50
 compluvium XV, 8, 12
 compositus numerus III, 5, 7
 comptus X, 56
 concentor VII, 12, 28
 concessio criminis II, 5, 6
 concha XII, 6, 48-49
 conchleatus lapis XIX, 10, 8
 conchula XVI, 26, 3
 conchylia XII, 6, 50; XIX, 28,
 2; 4
 conciliabulum XV, 2, 14
 conciliatrix X, 63
 concilium VI, 16, 12; conciliorum
 canones VI, 16, 2
 conclusio II, 7, 1-2; 9, 2; 6
 concors X, 37
 concuba X, 229
 conditiones V, 24, 29
 conditum vinum XX, 3, 9
 conductio V, 25, 13
 confessio erroris VI, 19, 78
 confidens X, 40
 confinalis X, 52
 confrages XIV, 8, 27
 confusus, confusio X, 61
 congiarium XVI, 26, 7-8
 congius XVI, 26, 6-7
 congrus XII, 6, 44
 coniecturalis status II, 5, 3
 coniugatio I, 9, 6
 coniuges IX, 7, 9
 coniugium IX, 7, 20-21
 coniunctio I, 12
 coniunctivus modus I, 9, 4
 coniuratio IX, 3, 55
 conopeum XIX, 5, 4
 consanguinei IX, 6, 4
 consanguinitas IX, 5, 6-7; c. arbor
 IX, 6, 28; c. tabula IX, 2, 28
 conscripti milites IX, 3, 40
 considerare XX, 11, 9
 consilium VI, 16, 12
 consitus ager XV, 13, 6
 consolator X, 38

INDEX VERBORVM

consonantes litterae I, 4, 3
 consors X, 37; 52
 constans X, 40
 Constantinopolis XV, 1, 42
 Constantinopolitana synodus VI,
 16, 7
 Constantinus V, 1, 7; VI, 16, 3-4;
 V, 39, 36
 Constantius V, 39, 36
 constellationes VIII, 9, 24
 constitutio V, 13; II, 5, 3; 4
 constructio XIX, 10
 consuetudo II, 10, 2; V, 3, 3; 4
 consul suffectus X, 256; consulum
 conditio IX, 3, 6-7
 consultus X, 39
 consumptus X, 63
 contemptibilis X, 47
 contagium IV, 6, 18
 contentiosus X, 46
 conticescere I, 30, 1; II, 29, 6; V,
 31, 8
 conticinium V, 31, 8
 continens X, 35; XIV, 8, 43; (nu-
 merus) III, 7, 2
 Contionator (liber biblicus) VI,
 2, 19
 contionator X, 38
 contra stimulum calces 1, 37, 28
 contradictio II, 27, 6
 contraria II, 31
 controversia II, 6
 contubernium IX, 7, 23
 contumax X, 45
 contumeliosus X, 46
 contus XVIII, 7, 2
 conus XVII, 7, 34; XVIII, 7, 7;
 14, 2; conon III, 12, 5
 convallis XIV, 5, 22
 Convenae (urbs) IX, 2, 108
 conventum VI, 16, 13; conventus
 XIV, 5, 21
 convexa caeli III, 39; XIII, 5, 6
 convincibile II, 9, 10
 convivium XX, 1, 3
 convulsus X, 62
 Coos XIV, 6, 18
 cophinus XX, 9, 9
 coplae XIX, 19, 6
 copulativae coniunctiones 1, 12, 2
 coquina XX, 1, 1
 coquinarium vasa XX, 8

cor XI, 1, 118
 coragros XV, 13, 1
 coralliticum (marmor) XVI, 5, 9
 corallius XVI, 8, 1
 coranus XVI, 4, 31
 corax XII, 7, 43
 corbis XX, 9, 10
 coriandrum XVII, 11, 7
 Corinthea XV, 1, 45
 Corintheum marmor XVI, 5, 14;
 C. aes 20, 4; C. mare XIII, 16, 6
 Corinthus XV, 1, 45; XIV, 4, 14
 corium XI, 1, 79
 corneliana carta VI, 10, 5
 cornix XII, 7, 44
 cornua IX, 3, 63; (navium) XIX,
 2, 7
 cornum XVII, 7, 16
 cornulum XVI, 25, 10
 corolla XIX, 30, 1
 corona XIX, 30, 1-2; (oculi) XI,
 1, 38
 coronarium aes XVI, 20, 5
 coronis I, 21, 26
 corporalia nomina I, 7, 3
 corpulentus X, 58
 corpus XI, 1, 14; 17
 Corsica XIV, 6, 41
 cortex XVII, 6, 15
 corus XIII, 11, 10
 corux XVII, 6, 15
 Corycus XIV, 3, 45
 corymbi XVII, 5, 12
 corytus XVIII, 9, 2
 coryza IV, 7, 12
 cos XVI, 3, 6
 costae XI, 1, 89
 costi XII, 5, 13
 costri XII, 8, 3
 costum XVII, 9, 4
 cothurnus XIX, 34, 5
 coticula IV, 4, 7
 Cotopitae VIII, 5, 53
 coturnix XII, 7, 64
 cotyla XVI, 26, 5
 Cous XV, 1, 48
 coxae XI, 1, 107
 crabrones XII, 8, 2; 4
 Cranaus IX, 2, 76
 crapula XX, 2, 9
 cras V, 30, 19
 crassus X, 58

INDEX VERBORVM

cratera, -ter XX, 5, 3
 crates XIX, 10, 17
 creatio mundi V, 39
 creator IX, 5, 5; XI, 1, 15
 credita res V, 25, 14
 crementum IX, 5, 5; XI, 1, 15
 crepa XII, 1, 15
 crepare X, 74
 creperum V, 31, 7
 crepidae XIX, 34, 2
 crepido XVI, 3, 3
 crepusculum X, 74; V, 31, 7
 Creta XIV, 6, 15-16
 creta XVI, 1, 6; XVIII, 37
 cretata toga XIX, 24, 6
 Creticus sinus XIII, 16, 2; cr.
 mare XIII, 16, 5
 cretio V, 24, 15-16
 cribrum XX, 8, 6
 crimen V, 26, 1; criminis remotio
 II, 5, 6; c. relatio, comparatio
 7; c. purgatio, deprecatio 8
 crines XI, 1, 31; c. albi, cirri XIX,
 23, 7; crinis Veneris gemma
 XVI, 11, 6
 crinita stella III, 71, 17
 crispus X, 60
 critici dies aegrotorum IV, 9, 13
 Croacasis XIV, 8, 2
 crocodilus XII, 6, 19-20
 crocomagma XVII, 9, 6
 crocum XVII, 9, 5
 Cronus VIII, 11, 31
 cruciarius X, 49
 crucium vinum XX, 3, 9
 crudelis X, 48
 crudum XX, 2, 20
 cruor XI, 1, 122
 crura XI, 1, 110
 crusta XIX, 13; XX, 2, 18
 crustati parietes XIX, 13
 crustumia (pira) XVII, 7, 15; 67
 crux V, 27, 34
 cryphia I, 20, 10
 crystalli XVI, 12-13
 ctetica nomina I, 7, 21
 Ctesiphon (urbs) XV, 1, 9
 cubiculum XV, 3, 9
 cubile XV, 3, 9; XX, 11, 2
 cubitalis lusus XVIII, 69, 2
 cubitum XI, 1, 64
 cubus III, 6, 6; 12, 3

cuculla XIX, 24, 17
 cuculus XII, 7, 67
 cucuma XX, 8, 3
 cucumis XVII, 10, 16
 cucurba XIX, 4, 2
 cucurbita IV, 11, 3; XVII, 10, 17
 cucurbitularis herba XVII, 9, 86
 culex XII, 8, 13
 culina XX, 10, 1
 culleum V, 27, 36
 culmen XV, 8, 4
 culmus XVII, 3, 16
 cultura XVII, 2, 1
 cultelli XX, 14, 3
 cultus, vestitus, habitus XIX, 22, 3
 cum et quum I, 27, 4
 Cumaea Sibylla, Cumana S. VIII,
 8, 5
 cumba (vid. cymba)
 cuminum XVII, 11, 6
 cunabula XX, 11, 6
 cuneus IX, 3, 61
 cuniculi XII, 1, 24
 cupa, cupus XX, 6, 7
 cupere X, 42
 Cupido VIII, 11, 80
 cupidus X, 42
 cuplae XIX, 19, 6
 curatio medicinae IV, 9
 curator X, 58; IX, 4, 34
 curia XV, 2, 8
 Curiae IX, 2, 4
 curiales IX, 4, 24
 curricula V, 35, 1
 currus XVIII, 35; XX, 12, 1
 cursus XVIII, 20
 curulis sella XX, 11, 11
 curvus X, 60
 cuspis XVIII, 7, 11
 cutis XI, 1, 78
 cyanea XVI, 9, 7
 cyathus XVI, 26, 4; XX, 5, 4
 Cyclades XIV, 6, 19-20
 cyclaminus XVII, 9, 89
 cyclas XIX, 24, 10
 cyclicum VI, 17, 4
 Cyclopes XI, 3, 16; 'coclites' X,
 163
 cyclus VI, 17, 3; c. paschalis VI, 17
 Cydnus XIII, 21, 15; 20
 cydonia XVII, 7, 4
 cygnus XII, 7, 18-19

INDEX VERBORVM

cylindrus III, 12, 4; XX, 14, 9
 cymba XIX, 1, 25; 2, 1
 cymbala III, 21, 11
 cymbia XX, 5, 4
 cyma XVII, 6, 20; 10, 4
 Cynici VIII, 6, 14
 cyniphes XII, 8, 14
 Cynocephali XI, 3, 15; XII, 2, 32
 Cynodontes XI, 3, 7
 cyparissus XVII, 7, 34
 cyperus XVII, 9, 8
 cypria (color) XIX, 17, 10
 Cyprianus V, 39, 33
 Cyprii IX, 2, 36
 cyprinum IV, 12, 9
 Cyprium mare XIII, 16, 5; C. aes
 XVI, 20, 2
 Cyprus XIV, 6, 14
 Cyrenaicum opium XVII, 9, 27
 Cyrene XIV, 5, 4-5; XV, 1, 77
 Cyrillus VI, 17, 2
 Cyrne XIV, 6, 42
 Cyrrha XIV, 8, 11
 Cythæron XIV, 8, 11
 Cytherea insula XIV, 6, 25
 Cyzici fons XIII, 13, 3

D

D et l I, 27, 14; VI, 16, 12; et r
 V, 25, 17; XVII, 7, 2; et z XX,
 9, 4; dm (nota) I, 23, 1; dt
 (nota) I, 23, 1
 Daci IX, 2, 90; Dacia XIV, 4, 3
 dactylicum metrum I, 39, 6
 dactylites XVII, 9, 52
 dactylus I, 16, 8; (herba) XVII, 9,
 48; (palmarum) 7, 1; (uva) 5, 17
 Dadan IX, 2, 19
 Daedalus XIX, 5, 1; 19, 9; XX,
 1, 1
 daemon VIII, 11, 15
 Dalila VII, 6, 56
 Dalmatia XIV, 4, 8
 dalmatica XIX, 22, 9
 damascena XVII, 7, 10
 Damascus IX, 2, 3; XV, 1, 15
 dammula XII, 1, 22
 damnabilis, damnatus X, 80
 damnum V, 27, 5
 Dan VII, 7, 14
 Danai IX, 2, 72
 Daniel VI, 1, 7; 2, 25; VII, 8, 9

Danubius XIV, 4, 17; XIII, 21, 28
 dapes XX, 2, 6
 Dardani IX, 2, 67
 Dardania XV, 1, 48; XIV, 3, 41
 Dardanus IX, 2, 67; XIV, 3, 41
 Dares Phrygius I, 42, 1
 Darius V, 39, 19; 21; (Nothus) V,
 39, 20
 dasia I, 19, 9
 dativus I, 7, 31
 daucus XVII, 9, 65
 David V, 39, 19; VIII, 6, 64; I,
 39, 17
 de 'valde' X, 76-77
 deamare X, 76
 Debbora V, 39, 10; VII, 6, 53
 decani IX, 3, 31
 decem III, 3, 3-4
 December V, 33, 11
 decemviri V, 1, 3-4
 decens, decibilis X, 68
 Decius V, 39, 33
 decolor X, 71
 decorus X, 68
 decrepitus X, 74
 decumanus limes XV, 14, 4
 decurio IX, 4, 23
 decursus XIII, 21, 4
 dedicare, dedicatio VI, 19, 30
 deditio, deditii IX, 4, 49
 deductiva pronomina I, 8, 5
 defensores IX, 4, 18
 defessus X, 71
 definitio II, 29, 1; 25, 2-8; 26, 8;
 5, 10
 definitivus status II, 5, 3
 defrutum XX, 3, 14
 defunctus IX, 4, 20; 5, 22; XI, 2,
 36; XVII, 10, 18
 degener X, 73
 degulator X, 80
 dehiscens X, 76
 deiæro X, 222
 delapidata XV, 16, 6
 delator X, 77
 delibutus X, 70
 delicatus X, 70
 delirus X, 78
 Delmi XIV, 4, 8
 Delos XIV, 6, 21
 Delphica Sibylla VIII, 8, 3
 delphinus XII, 6, 11

INDEX VERBORVM

delubrum XV, 3, 9
 demens X, 79
 deminutus capite X, 54
 Democritus XVII, I, 1; VIII, 9, 2
 demonstrativa pronomina I, 8, 3
 demonstratorius digitus XI, 1, 70
 Demosthenes I, 40, 7; V, 39, 21
 denarius XVI, 25, 13
 dens XI, 1, 52
 dentale XX, 14, 2
 dentix XII, 6, 23
 deponens verbum I, 9, 7
 deponere in iure V, 25, 19
 deportatus V, 27, 29
 depositum V, 25, 19; -tus X, 72
 deprecatio criminis II, 5, 8
 depretiatus X, 75
 derivativa nomina I, 7, 8
 descriptio II, 26, 5
 deserta XIV, 8, 31
 desertores IX, 3, 39
 desidere, desidiosus X, 77
 desipiens X, 79
 desperatio VIII, 2, 5
 desperatus X, 72
 despiciens X, 76
 desultores XVIII, 39
 Deucalion XIII, 22, 4
 Deuteronomium VI, 1, 4; 2, 7
 deus VII, 1; IX, 1, 11-12; V, 39, 6; d. vivit VII, 1, 13; dii gentium VII, 4
 devius XIV, 8, 32
 devotae XIX, 31, 4
 dextera XI, 1, 67; dextrae XIX, 31, 16
 dextralia XIX, 19, 11
 Diabolus VIII, 11, 18
 diacodion IV, 9, 9
 diacones VII, 12, 22
 diadema XIX, 31, 1
 diaeresis I, 35, 4
 diaeta IV, 9, 2
 dialectica I, 2, 1; II, 22-29
 dialectici syllogismi II, 28
 Dialectus Aeolica IX, 2, 34; 1, 4; 2, 80; d. Ionica, 1, 4; d. κοινή, 1, 4
 dialogus VI, 8, 2
 dialyton I, 36, 20
 diamoron IV, 9, 9
 Diana VIII, 11, 56 sqq.

dianatheton grammon III, 12, 2
 diaphonia III, 20, 3
 diapsalma VI, 19, 14-16
 diarium I, 44, 1
 diarrhoea IV, 7, 35
 diaspermation IV, 9, 9
 diastema III, 20, 5
 diastole I, 19, 7
 diasyrmos II, 21, 42
 Dibre haiaim VI, 1, 7
 dicendi genera II, 17; d. peritia 3, 2
 Dicta XVII, 9, 29
 dictamnium XVII, 9, 29; XII, 1, 18
 dictator IX, 3, 10-11
 Dido V, 39, 13
 Didyme XIV, 6, 37
 Didymus VII, 9, 16
 dies V, 30; III, 51; d. caniculares, 71, 14; d. clara X, 32; d. comitiorum IV, 7, 7; d. critici medicorum, 9, 13; d. dominicus V, 30, 9; VI, 18, 19; d. fasti, 18, 1; d. feriati, festi V, 30, 12; d. intercalares VI, 17, 27; d. lunares, 17, 30; d. palmarum, 18, 13; d. paschalis, 17, 17; dierum nomina V, 30, 5 sqq.
 diesis III, 20, 6
 Diespiter VIII, 11, 42
 differentiae grammaticae I, 31
 Digammon I, 4, 8
 digamus IX, 7, 15
 digitus XI, 1, 70; (mensura) XV, 15, 2; XIX, 10, 29; digitorum notae I, 26
 diiambus I, 17, 4
 dilator X, 77
 dilectio VIII, 2, 6
 dilectus X, 69
 diligens X, 234
 diluculum V, 31, 13
 diluvium XIII, 21; 22, 1; V, 39, 4
 diminutivus numerus III, 5, 10; d. nomina I, 7, 9-10
 Dina VII, 6, 38
 Diocletianus V, 39, 5
 Diomediae aves XII, 7, 28-29; D. equi XI, 4, 2
 Dionysius V, 39, 25; (Lindius) I, 16, 3; (Stoicus) VIII, 6, 18; D. lapis XVI, 4, 7; 11, 8
 Dionysus VIII, 11, 44

INDEX VERBORVM

Dioscoria XV, 1, 40
 Dioscorus V, 39, 39
 Dioscuri XV, 1, 40
 diphthongus I, 16, 2
 diplo figura I, 21, 13-20
 diplois XIX, 24, 11-12
 dipondius XVI, 25, 3
 dipsas XII, 4, 13; 32
 diptota I, 7, 33
 directus X, 69
 dirus X, 75
 disciplina I, 1; X, 66; et ars I, 1, 3; d. liberales I, 2, 1-2
 discipulus X, 66
 discretus numerus III, 7, 1
 discrimina vocis III, 22, 5
 discriminalia XI, 1, 31; XIX, 31, 8
 discriminare XIX, 31, 8
 discus XX, 4, 9
 disertus X, 65
 disiunctivae coniunctiones I, 12, 2
 dispensativa actualis philosophia II, 24, 16
 dispensator X, 67
 dispondeus I, 17, 14
 dispositio aedificiorum XIX, 9
 disputare in iure IX, 4, 14
 disseptum intestinum XI, 1, 130
 dissors X, 52
 distichon I, 39, 1; (hordeum) XVII, 3, 10
 distinctio (grammatica) I, 20, 2; 5
 Ditis pater VIII, 11, 42
 ditrocheus I, 17, 14
 diversorium XV, 3, 10
 diverticula XV, 16, 11
 dives X, 68
 divinationis genera VIII, 9, 13-14
 divini VIII, 7, 3; 9, 14
 divisio metrica I, 17, 21 sqq.
 divortium IX, 7, 25; (viae) XV, 16, 11
 docilis X, 16; 66; 274
 doctus X, 66
 Dodanum IX, 2, 36
 dogma VIII, 2, 1
 dolabra XIX, 19, 11
 dolium XX, 6, 6
 dolon 'velum' XIX, 3, 3; 'vagina' XVIII, 9, 4
 dolosus X, 76
 dolus V, 26, 7

domestica res XIX, 26, 3
 dominicus dies V, 30, 9; 10; d. cena VI, 18, 16
 dominus X, 65; 'imperator' IX, 3, 17
 Domitianus V, 39, 28
 domus I, 29, 4; IX, 4, 3; XV, 3, 1
 donarium XV, 5, 1-2; VI, 19, 27
 donatio V, 24, 25; d. usufructuaria V, 24, 27; d. directa 28
 Donatistae VIII, 5, 51
 Donatus (haereticus) VIII, 5, 51; (grammaticus) I, 6, 1
 donum VII, 3, 15; VI, 19, 26-29
 Dor XV, 1, 18
 dorcas XII, 1, 15
 Dorii IX, 2, 80
 Dorica dialectus IX, 1, 5; 2, 80; D. columnae XIX, 10, 22
 dorsum XI, 1, 91
 Dorus IX, 2, 80
 dos V, 24, 25
 dosina XII, 1, 54
 drachma XVI, 25, 13
 draco XII, 4, 4-5; (piscis), 6, 42; (signum militare) XVIII, 3, 3
 dracontea XVII, 9, 35
 dracontites XVI, 14, 7
 Dravus XIV, 4, 16
 dromeda XII, 1, 36
 dromones XIX, 1, 14
 drosolithus XVI, 12, 2
 Dryades VIII, 11, 97
 dubius X, 77
 ductile aes XVI, 20, 8
 duella XVI, 25, 15
 duellum XVIII, 1, 9
 dulcis X, 68; dulcia XX, 2, 18
 duo III, 3, 1
 duplex littera I, 4, 7
 duracinum malum XVII, 7, 7
 durco XIX, 1, 10
 Durus XIII, 21, 33
 Dusii VIII, 11, 103
 duumvires IX, 4, 26
 dux IX, 3, 22
 dynamidia IV, 10, 3
 dysenteria IV, 7, 36
 dyspnoea IV, 7, 14

E

ebenus XVII, 7, 36

INDEX VERBORVM

Ebionitae VIII, 5, 36
 Ebusus XIV, 6, 43
 ebur XVI, 5, 19; XII, 2, 14
 echeneis XII, 6, 34
 echinus (piscis) XII, 6, 57
 ecclesia catholica VIII, 1, 8; e.
 septem VI, 17, 17
 Ecclesiastes VI, 1, 7; 2, 19
 ecclesiastica res VIII, 1-6
 ecclesiasticus VI, 1, 9; 2, 31-32
 echo XVI, 3, 4
 eclipsis I, 34, 10; 35, 6; e. solis
 III, 58; e. lunae, 59
 ecstasis VII, 8, 33
 ectasis I, 35, 4
 eculeus V, 27, 21
 Eden XIV, 3, 2-4
 edere XII, 1, 13
 Edessa XV, 1, 13-14
 edictum V, 13; II, 10, 1; IX, 3, 11
 Edom VII, 6, 33-34; IX, 2, 9
 edulium XII, 1, 13
 efferatus X, 92
 effeta X, 94
 efficax, efficiens X, 83
 effractor X, 92
 effrenatus X, 92
 egens, egenus X, 88
 Eieie VII, 1, 10
 El VII, 1, 3; XIV, 3, 12
 elaeomeli XVII, 7, 11
 Elam, elamitae IX, 2, 3
 elatus X, 8
 Eleazar VII, 6, 48
 Elector XVI, 24, 1
 electrum XVI, 8, 6; 22; 24
 electuarium IV, 9, 10
 elegi I, 39, 14
 elegiacum metrum I, 39, 14-15
 elementa XIII, 3; 1, 2
 elephantiacus morbus IV, 8, 12
 elephantias XII, 4, 39
 elephas XII, 2, 4
 Eli VII, 6, 59; V, 39, 12
 Elias V, 39, 15; VII, 8, 4-5
 Elion VII, 1, 9
 Elisaei, -sa IX, 2, 34
 Elisaeus VII, 8, 6; V, 39, 15-16
 Elisabeth VII, 10, 2
 elixum XX, 2, 22
 Elleaddebarim VI, 1, 4
 elleborus XVII, 9, 24

ellychnium XIX, 19, 3; XVII,
 6, 25
 elocutio II, 16; 27, 2
 Eloë VII, 1, 5
 Eloï VII, 1, 4
 eloquens X, 81
 Elvidius, Elvidiani VIII, 5, 57
 Eman VII, 8, 29
 emancipatio IX, 5, 17
 Emmanuel VII, 2, 10
 Emathia XIV, 4, 13
 Emathii IX, 2, 78
 embolismus annus VI, 17, 22-23
 Emerita XV, 1, 69
 emeriti IX, 3, 34; XV, 1, 69
 Emor IX, 2, 59
 emplastrum IV, 9, 11
 emporetica carta VI, 10, 5
 emptio V, 24, 24; emptio venditio,
 24, 23
 empye IV, 7, 20
 encaenia VI, 18, 12
 enchiridion IV, 11, 1
 Encratitae VIII, 5, 25
 enema IV, 9, 11
 enhydriis XII, 4, 21
 enhydros XII, 2, 36; XVI, 13, 9
 Ennius notas vulgares invenit I,
 22, 1; I, 39, 6; 15
 Enoch V, 39, 3; 18; VII, 6, 11;
 (urbs) XV, 1, 3
 enormis X, 14
 Enos V, 39, 2; VII, 6, 10
 ensis XVIII, 6, 1
 entheca XV, 5, 8
 enthymema II, 9, 8-15
 enuntiatiua oratio II, 27, 5
 epactae VI, 17, 29; 31
 epanalepsis I, 36, 11; II, 21, 36
 epanaphora I, 36, 9
 epangelia II, 21, 44
 epanodos II, 21, 7
 Epaphus XIV, 5, 1
 epenthesis I, 35, 2
 ephebus VIII, 11, 54; XI, 2, 10
 ephemeris I, 44, 1
 Ephesina synodus VI, 16, 8
 Ephesus lapis XVI, 4, 36
 Ephesus XV, 1, 39
 ephod XIX, 21, 5
 Ephraim VII, 7, 21
 Ephrata (urbs) XV, 1, 23

INDEX VERBORVM

epibata XIX, 1, 7
 epichirema II, 9, 16-18
 epicoenon I, 7, 29
 Epicurei VIII, 6, 15; 20
 Epicurus VIII, 6, 15; 23
 epidromos XIX, 3, 3
 epigramma I, 39, 22
 epigri XIX, 19, 7
 epilepsia IV, 7, 5; 9
 epimelas XVI, 10, 10
 epimelis XVII, 7, 12
 epimone II, 21, 43
 Epiphanes V, 39, 23
 Epiphania VI, 18, 6
 Epirotae IX, 2, 79
 Epiroticum mare XIII, 16, 7
 Epirus XIV, 4, 4; XV, 1
 episcopatus VII, 12, 11
 episcopi VII, 12, 8; 12; 21
 epistola VI, 8, 17-18; epistolae
 Novi Testamenti VI, 2, 45-47
 epistylia XV, 8, 15; XIX, 10, 24
 episynaloephe I, 35, 5
 epitaphium I, 39, 20
 epithalamia I, 39, 18
 epithema IV, 9, 10
 epitheton I, 7, 22; 37, 12
 epithymum XVII, 9, 13
 epitritus I, 17, 19; 22
 epitrope II, 21, 30
 epizeuxis I, 36, 10
 epodos I, 39, 23
 epulae XX, 2, 5
 equestris ludus XVIII, 53; e.
 milites IX, 3, 35
 equi XII, 1, 43-48; 56; e. colores
 XVIII, 41; e. in cursu XVIII,
 36; equi marini XII, 6, 9
 equiferi XII, 1, 54
 equites (in ludis) XVIII, 38; e.
 Romani IX, 3, 51
 Erebus XIV, 9, 6
 ergasterium XV, 6, 1
 ergastula XV, 6, 2
 Erichthonius IX, 2, 67; V, 39, 10;
 XVIII, 34; III, 71, 34
 ericius XII, 3, 7; e. militaris
 XVIII, 12, 6
 Ericusa XIV, 6, 37
 Eridanus XIII, 21, 26; XIV, 4, 19
 erigeron XVII, 9, 53
 Erimanthus XIV, 4, 15

eruca XII, 5, 9; 18; XVII, 10, 21
 eruditus X, 81
 ervum XVII, 4, 11
 Erymanthus XIII, 21, 25
 erysipelas IV, 8, 4
 Erythraea Sibylla VIII, 8, 4
 Esaia (vid. Is-)
 Esau VII, 6, 33; 34
 esca (fungus) XVII, 10, 18; escae
 XX, 2
 escaria vasa XX, 4
 esculus XVII, 7, 28
 Esdras VII, 8, 23; VI, 1, 3; 3, 2;
 V, 39, 20; Esdrae liber VI, 1, 7;
 2, 28
 Esebion VII, 6, 55
 esox XX, 2, 30
 Essei VIII, 4, 5
 etesia XIII, 11, 15
 Ethan VII, 8, 29
 ethica II, 24, 3, 5
 ethici VIII, 6, 5
 ethnici VIII, 10, 3
 ethopoeia II, 14; 21, 32
 Etruria XIV, 4, 22
 etymologia I, 29
 eucharistia VI, 19, 38; X, 153
 Euergetes V, 39, 23; 24
 Eumenides I, 36, 24
 Eunomius, Eunomiani VIII, 5, 39
 eunuchus X, 93
 Euonymos XIV, 6, 37
 euphonia III, 20, 4
 euphorbium XVII, 9, 26
 Euphrates XIII, 21, 10; XIV, 3, 13
 Euripides V, 39, 19
 euroauster XIII, 11, 6
 Europa XIV, 4, 2, 2
 Europs, XIV, 3, 41
 eurus XIII, 11, 4
 Eusebius VI, 15, 1; V, 28; I, 44,
 4; VI, 7, 1
 Eusis XIII, 21, 19
 Eutyches VI, 16, 9; VIII, 5, 65
 Eutychiani VIII, 5, 65
 Euxinus XIII, 16, 7
 Eva VII, 6, 5; 6
 Evaeus, Evaei IX, 2, 23
 evangelistae VI, 2, 40-42; 15, 6
 evangelium VI, 2, 43; e. canones
 VI, 14; 15. 1; e. nomina 2,
 34-39; e. loci paralleli, 15, 6

Evila IX, 2, 15
 evocatio IX, 3, 54
 ex 'valde' VII, 1, 9; X, 82; 88;

91

exactor X, 91
 examen XVI, 25, 5
 exanimis X, 90
 exanimus X, 90
 excelsus X, 82
 excerpta VI, 8, 1
 excetra XII, 4, 23
 excodicare XVII, 5, 31
 exconsul XV, 13, 13; IX, 3, 9
 excubiae, excubitores IX, 3, 42-43
 exebenus XVI, 10, 11
 executor X, 91
 exemplabile II, 9, 12
 exercitus IX, 3, 57; XVIII, 2, 7
 exerere, exertus X, 81
 exesus X, 89
 exhaustus X, 89
 exiguus X, 88
 exilis X, 88
 exilium V, 27, 28
 eximius X, 82; VII, 1, 9
 exitiosus X, 91
 exoche II, 21, 12
 Exodus VI, 1, 4; 2, 4
 exomologesis VI, 19, 75-79
 exorare VI, 19, 59
 exorcismus VI, 19, 55
 exorcistae VII, 12, 31
 exordium II, 7, 1
 exornatus X, 82
 exosus X, 91
 exotica vestis XIX, 22, 21
 expers X, 82-83
 expertus X, 82
 exsanguis X, 89
 exsequiae XI, 2, 35
 exsors X, 83
 exspes X, 83
 exterminator, -tus X, 87
 externus X, 87
 exterris X, 86
 extorris X, 85
 extraordinarius miles IX, 3, 33
 exul I, 26, 5; V, 27, 28; exulare
 X, 84; XV, 6, 2
 exulto, exulto I, 27, 5
 exustus X, 91
 exuviae XII, 4, 47; XVIII, 2, 8

Ezechias V, 39, 17; VII, 6, 73
 Ezechiel VI, 1, 6; 2, 25; VII, 8, 9

F

fabra XVII, 4, 3; f. fresa 4; XX,
 16, 1; f. Syriaca XVII, 7, 9
 faber XIX, 6, 1; f. fornaces XIX,
 6; f. instrumenta XIX, 7
 Fabius Aemilius IX, 5, 20
 fabrica XIX, 6; f. parietum 8;
 VIII, 11, 3
 fabula I, 1; 44, 4; V, 39, 10
 facetus X, 95
 facies XI, 1, 33-34; monstruosae
 XI, 3, 18
 facilis X, 98
 facinorosus X, 117
 facinus V, 26, 2
 facitergium XIX, 26, 7
 factiosus X, 106
 facula XX, 10, 7
 facundus X, 95
 faecinia uva XVII, 5, 19
 faecula XX, 3, 13
 faenum XVII, 9, 106
 faex XX, 3, 18
 fagus XVII, 7, 28
 falae XVIII, 7, 8
 falarica XVIII, 7, 8
 Falcidia lex V, 15, 2
 falco XII, 7, 57
 Faleg V, 39, 6
 Falernum vinum XX, 3, 6
 falcastrum XX, 14, 5
 fallax X, 104
 falsitas V, 26, 9
 falx XX, 14, 4
 fama V, 27, 26-27
 familia IX, 4, 3; 5, 8; 10; 12; f.
 herciscunda V, 25, 9
 famulus IX, 4, 43
 fanum XV, 4, 8
 far XVII, 3, 5
 farcimen XX, 2, 28
 farina XX, 2, 19
 farrago XVII, 3, 14
 fas V, 2, 2
 fascia, fasciola XIX, 33, 6; 8
 faselum XVII, 4, 6
 fasti (dies) VI, 18, 1; (libri) VI, 8, 8
 fatigatus X, 101
 fatum VIII, 11, 90; 92; 94

INDEX VERBORVM

fatuus, fatua X, 103
 fax XX, 10, 6
 fauces XI, 1, 56; XIV, 8, 26
 Fauni VIII, 81, 87; Faunus VIII,
 11, 1; Fauni ficarii VIII, 11,
 104; XI, 3, 22
 fautor X, 104
 favilla XVI, 1, 2; XIX, 6, 6
 favonii IX, 5, 25
 Favonius XIII, 11, 8
 favus XX, 2, 37
 faxo XIX, 1, 2
 febris IV, 6, 2
 Februarius V, 33, 4
 Februus V, 33, 4
 fecundus X, 111
 fel XI, 1, 127-128; f. terrae XVII,
 9, 33
 felix X, 97
 femellarius X, 107
 femina XI, 1, 106
 femina XI, 2, 24; IX, 7, 30; f.
 pallia XIX, 25
 femineus amor XI, 1, 106
 femora XI, 1, 106
 femoralia XIX, 22, 29
 fenerator X, 96
 fenestra XV, 7, 5
 fenus X, 96
 ferae XII, 2, 2; f. pugna XVIII, 58
 feretrum XVIII, 9, 1; XX, 11, 7
 feriae V, 30, 12; f. indictivae,
 legitimae VI, 19, 82
 feriati dies V, 30, 12
 ferox X, 105
 ferrugo XIX, 28, 6
 ferrum XVI, 19, 21; f. vivum XVI,
 4, 1
 fertum VI, 19, 24
 ferula XVII, 9, 95
 fervidus X, 105; XIX, 7, 3
 fessus X, 101
 festi dies V, 30, 12
 festivitas VI, 18
 feta X, 111
 fetiales VIII, 11, 48; XVIII, 1, 11
 fetus XI, 1, 144
 fibrae XI, 1, 126
 fibri XII, 2, 21; XIX, 27, 4
 fibrina vestis XIX, 22, 16
 fibrinum XIX, 27, 4
 fibula XIX, 31, 17; 33, 4

ficarii fauni XI, 3, 22
 ficedula XII, 7, 73
 fictilia vasa XX, 4, 2-3
 fictor X, 104
 ficus XVII, 7, 17
 fideicommissum V, 24, 17
 fidelis X, 98
 fides V, 24, 17; VIII, 2, 3-7
 fidicis III, 22, 4
 fidiculae V, 27, 20; III, 22, 4
 fiducia V, 25, 23
 figulus XX, 4, 2
 figurae nominum I, 7, 31; f. gram-
 matica I, 35, 7; f. accentus I, 19;
 f. verborum et sententiarum II,
 21; f. plana III, 11, 2; solida
 III, 12, 1; quadrilatera ib.;
 grammatica I, 34, 7
 filius, -a IX, 5, 11; 6, 23; f.
 naturalis, adoptivus IX, 5, 19-20
 filix XVII, 9, 105; XX, 14, 4
 filum XIX, 29, 5
 fimbriae XIX, 24, 20
 finis XVII, 2, 3
 fingere XX, 4, 2; 'extergere'
 XII, 6, 60
 fines XV, 14, 1; f. regundorum
 actio V, 25, 11
 finitum II, 15, 1; f. pronomina I,
 8, 2; 5
 firmus X, 98
 fiscella XX, 14, 13; 9, 7
 fiscina XX, 9, 7
 fislum XX, 14, 3
 fiscus XX, 9, 7; XI, 1, 104
 fistula III, 20, 6; XIX, 10, 29;
 XV, 8, 17
 flagellum V, 27, 14; XVII, 5, 8;
 6, 19
 flagitiosus X, 107
 flagitium V, 26, 3
 flamen X, 96; VII, 12, 18-19
 flamma XIX, 6, 6
 flasca XX, 6, 2
 flens X, 111
 florens ager XV, 13, 6
 Floriani VIII, 5, 50
 Florinus VIII, 5, 50
 flos XVII, 6, 21; f. aeris XVI, 2, 9
 fluctus XIII, 20, 1
 flumen I, 29, 1; XIII, 20; 21, 1
 fluvius XIII, 21, 1

focaris (petra) XVI, 4, 5
 focatius (panis) XX, 2, 15
 focus XX, 10, 1
 fodere XVII, 5, 33
 foecundus X, 111
 foedus X, 100; XVIII, 1, 11;
 VIII, 2, 4; I, 27, 7
 foenerator X, 96
 foeniculum XVII, 11, 4
 foenum XVII, 9, 106
 foenus X, 96
 foeta X, 111
 foetus XI, 1, 144
 foliati XIX, 34, 13
 folium VI, 14, 6; XVII, 6, 20;
 (herba) XVII, 9, 1
 follis VI, 14, 6; XVI, 18, 11
 folliculus XVII, 3, 17
 fomes XVII, 6, 26
 fons XV, 3, 10; XIII, 21, 5; fon-
 tium variorum virtutes XIII, 13
 forcipes XIX, 7, 3; XX, 13, 3
 fores XV, 7, 4
 forfices XX, 13, 3
 fori XIX, 2, 2
 formae verborum I, 9, 3
 formacium XV, 9, 5
 formatum XV, 9, 5
 formica XII, 3, 9
 formicoleon XII, 3, 10
 formido, formidolosus X, 102
 formosus X, 98-99; 243, I, 27, 8;
 XIX, 7, 3; XX, 13, 3
 formula VII, 11, 13
 formus X, 99; 102; XX, 13, 3;
 XIX, 7, 3
 fornax XIX, 6, 6
 fornicarius, -ae X, 110
 fornicatrix X, 110
 fornix XV, 8, 9; X, 110
 forpices XX, 13, 3
 forsitan I, 27, 6
 fortis X, 98
 fortitudo II, 24, 6
 fortuna VIII, 11, 94; f. secunda X,
 257; Bona F. venit I, 37, 27
 Fortunatae insulae XIV, 6, 8
 forum XVIII, 15
 forus XV, 2, 27; 6, 8; XVIII, 15, 1
 forvus XIX, 7, 3
 fossorium XX, 14, 7
 fragilis X, 100

fragmenta XX, 2, 18
 fragor XIII, 11, 21
 framea XVIII, 6, 3
 Franci IX, 2, 101
 franciscae XVIII, 6, 9
 fratres IX, 6, 5; 8, 9-10
 fratrissa IX, 7, 17
 fraxinus XVII, 7, 39
 fremens X, 105
 frena XX, 16, 1
 frendens X, 105
 frendere IV, 6, 3; X, 137; XVII,
 4, 4; XX, 16, 1
 frequentativa verba I, 9, 3
 fresa faba XVII, 4, 4; XX, 16, 1
 fretum XIII, 17; f. Gaditanum 15,
 2; f. Siciliae 18, 2
 frivolum IX, 7, 26
 frixum XX, 2, 23
 frondes XVII, 6, 13
 frons XI, 1, 35
 fructus XVII, 6, 23
 frugalis X, 95
 fruges XVII, 6, 23; 3, 2
 frumen XVII, 3, 2; 6, 23; XX, 2,
 27
 frumentum XVII, 3
 frumere XVII, 3, 2
 frustum XX, 2, 27
 frutex, frutecta XVII, 6, 4
 fu (herba) XVII, 9, 7
 fucata XIX, 16, 1
 fucus XII, 8, 2-3; XVII, 9, 98
 fugitivus X, 111
 fulcra XIX, 26, 3
 Fulgentius V, 39, 40
 fulgere XIII, 9, 1
 fulgetra XIII, 8, 2
 fulgor XIII, 8, 2; 9, 2
 fulgur XIII, 9, 1-2
 fulica XII, 7, 53
 fulmen XIII, 9, 1; 2
 funalia XIX, 4, 1; XX, 10, 5
 funarii XVIII, 35, 2
 functi IX, 4, 20
 funda XVIII, 10; XIX, 5, 2
 fundamentum XV, 8, 1; XIX, 10, 2
 fundibalus XVIII, 10, 2; XIV, 6,
 41
 fundus XV, 3, 4
 fungi XVII, 10, 18
 funis I, 28, 3; funes XIX, 4; 10, 5

INDEX VERBORVM

funus XX, 10, 5; XI, 2, 34
 fur X, 106; XII, 2, 39
 furca V, 27, 34
 furcifer X, 108
 furcillae XX, 14, 11
 furfures XX, 2, 19
 furfurio XII, 7, 72
 Furiae VIII, 11, 95
 furnus XV, 6, 6
 furo XII, 2, 39
 furtum V, 26, 18
 furunculus IV, 8, 15
 furvus X, 106; V, 26, 18-19
 fusile aes XVI, 20, 8
 fustis V, 27, 16; XX, 13, 2
 fusus XIX, 29, 2
 futilis X, 109

G

G et c I, 24, 6; X, 112; XX, 4, 11
 Gabaon, Gabaonitae IX, 2, 23
 Gabinus cinctus XIX, 24, 7
 Gabriel VII, 5, 10; 11
 Gad VII, 7, 15
 Gades XIV, 6, 7; XV, 1, 29;
 71
 Gadir XIV, 6, 7
 Gaditanus lapis XIX, 10, 7; G.
 fretum XIII, 15, 2
 Gaetuli IX, 2, 15
 Gaetulia XIV, 5, 8; 17
 gagates XVI, 4, 3
 Gaianus, Gaianitae VIII, 5, 67
 galactites XVI, 4, 20; 10, 4
 Galatae IX, 2, 28; 68; XIV, 3,
 40
 Galatia XIV, 3, 40
 galaticae XX, 2, 31
 galbanum XVII, 9, 28; 95
 galea XVIII, 14
 Galerius V, 39, 35
 galerum XIX, 30, 5; 21, 3; -ros
 XVIII 14, 1
 galla XVII, 7, 38; XIX, 19, 5
 Gallaeci IX, 2, 110
 Gallaecia XIV, 4, 29
 Galli IX, 2, 26; 68; 104; 110-
 111; G. Celtici 114; G. Senones
 106; Gallorum caterva 3, 46; G.
 natura 2, 105; color, vestis XIX,
 23, 1
 Gallia XIV, 4, 25; 5, 10; G. Cisal-

pina et Transpadana XIV, 4,
 26
 Gallica (abies) XVII, 7, 32
 Gallicus sinus XIII, 16, 2; G.
 ventus 11, 12; G. mare 16, 16
 gallicinium V, 30, 4; 31, 11
 Galilaea XIV, 3, 23
 gallina XII, 7, 50
 Gallograeci IX, 2, 68; XIV, 3, 40
 Gallus imperator V, 39, 33
 gallus XII, 7, 50
 galnapis XIX, 26, 2
 galos IX, 7, 17
 ganeo, -um X, 114
 Gangaridae IX, 2, 41
 Ganges XIV, 3, 6; XIII, 21, 8
 Garama XIV, 5, 13
 Garamantes IX, 2, 125; G. regio
 XIV, 5, 13
 garrulus I, 29, 4; X, 114
 garrire XI, 1, 58
 garum XX, 3, 10
 Gaulales IX, 2, 124
 gauli XII, 7, 34
 Gauloe IX, 2, 124
 gauranes XII, 1, 53
 gavata XX, 4, 11
 Gaza XV, 1, 16; gaza XX, 9, 1
 gazetum XX, 3, 7
 gazophylacium XX, 9, 1
 Gedeon V, 39, 11; VII, 6, 54
 Gehenna, -on XIV, 8, 14; 9, 9
 Gelonium stagnum XIII, 13, 8
 gelu XII, 10, 27
 gemini IX, 5, 21
 Gemini III, 71, 25
 gemmae XVI, 6: g. genera 7-11; g.
 caecae 15, 28; g. solis 10, 6
 genae XI, 1, 43; 123
 gener IX, 6, 19
 generalia nomina I, 7, 5
 Genesar XIII, 19, 6
 Genesis VI, 1, 4; 2, 3
 genethliaci VIII, 9, 23
 genetivus I, 7, 31
 genialis lectus VIII, 11, 88; XX,
 11, 5
 genicularis (herba) XVII, 9, 83
 Genistae VIII, 4, 7
 genitalia XI, 1, 102
 genitores IX, 5, 4
 genius VIII, 11, 88

INDEX VERBORVM

Gennadius VI, 6, 2
 gens IX, 2, 1; gentium morum
 diversitates 2, 105; g. vestes
 XIX, 23, 1; g. linguae IX, 1;
 g. corpora XIX, 23, 7; g. habitus 6
 gentiana XVII, 9, 42
 gentiles VIII, 10, 2; 3
 genu XI, 1, 108
 genus IX, 4, 4; XI, 1, 2; genera
 verborum I, 9, 8; 7, 33
 Geon XIII, 21, 7
 geographica XIV
 geomantia VIII, 9, 13
 geometria III; praef.; 10-13; II,
 24, 15; I, 2, 2. g., arithmeticae
 et musicae III, 7; 8
 geometrici numeri III, 13
 Gergesaei, -us IX, 2, 23
 germanus IX, 6, 6; germana II;
 g. anas XII, 7, 51
 Germani IX, 2, 97; XIX, 23, 1;
 7; V, 39, 32
 Germania XIV, 4, 3; 4
 germen, -minatio XVII, 6, 22
 Geryon XI, 3, 28
 Getae IX, 2, 89; XIX, 23, 7
 Gether IX, 2, 4
 Gibeonitae IX, 2, 23
 gigantes XI, 3, 13-14
 gigno XI, 1, 2
 gilvus XII, 1, 50
 gingivae XI, 1, 54
 Gipedes IX, 2, 92
 girgillus XX, 15, 2
 glacies XII, 10, 6
 gladiatorius ludus XVIII, 52, 1
 gladiolus XVII, 9, 83
 gladius XVIII, 6; g. chelidoniacus
 6, 7; (piscis) XII, 6, 5
 glaucus XIX, 10, 13; (piscis) XII,
 1, 50; 6, 28
 gleba XVI, 1; g. ex aqua XVI, 2
 glis XII, 3, 6
 gliscere XII, 3, 6
 globus XIX, 10, 13
 gloriosus X, 112
 glos IX 7, 17
 glossae I, 30
 glossopetra XVI, 15, 17
 glutto X, 114
 glycirhiza XVII, 9, 34
 glycisides XVII, 9, 48

gnarus X, 112
 gnatus I, 27, 9; IX, 5, 13
 gnauus XIX, 1, 8
 Gnostici VIII, 5, 6
 Gomer IX, 2, 26; 32
 gomor XVI, 26, 17
 Gordianus V, 39, 32
 Gorgades XIV, 6, 9
 Gorgias III, 2, 1
 Gorgones XI, 3, 29; XIV, 6, 9
 Gothi IX, 2, 27; 89; V, 39, 34;
 37; 41; XIX, 23, 7
 Gothia XIV, 4, 3; 3, 31
 Gothoniel V, 39, 10
 Gotorna IX, 2, 33
 grabatum XX, 11, 2
 gracilis X, 113
 graculus XII, 7, 45; X, 114
 gradipes (avis) XII, 7, 13
 Gradivus VIII, 11, 52
 gradus (comparationis) I, 7, 27;
 (consanguinitatis) IX, 5
 Graeci IX, 2, 69; 28; 105; G. dia-
 lecti IX, 1, 4-5; G. nomina in
 Lat. I, 6, 13
 Graecia XIV, 4, 7; V, 39, 9; 23;
 G. magna XIV, 4, 18
 gramen XVII, 9, 104
 gramineus pro graminosus I, 34, 4
 gramma XVI, 25, 12
 grammatica I, 1-37; I, 5, 1; II,
 18, 1-2; 1, 2
 grandaeus X, 113
 grandipes XII, 7, 13
 grandis X, 113
 grando XII, 10, 5
 granomastix XVII, 8, 7
 Granus IX, 2, 76
 graphium VI, 9, 1-2
 Gratianus V, 39, 37
 gratificus, -tiosus X, 113
 gratus, gratissimus X, 113
 gravis X, 112; IX, 4, 31; g. aetas
 XI, 2, 6; g. accentus I, 18, 3;
 g. aes XVI, 18, 13
 gregarius miles IX, 3, 33
 grex VIII, 1, 8; g. et armentum
 XII, 1, 8
 grus XII, 7, 14-15
 gryllus XII, 3, 8
 gryphes XII, 2, 17
 gryphi XX, 11, 3

INDEX VERBORVM

guaranen XII, 1, 53
gubellum XIX, 29, 6
gubernio XIX, 1, 4
gula XI, 1, 60
gummi XVII, 7, 70
gurges XIII, 21, 4
gurgulio XII, 8, 17; XI, 1, 58
gustus X, 240; XI, 1, 22
gutta XIII, 20, 5
guttatus XII, 1, 50
guttare quae gentes loquantur IX, 1, 8
guva IV, 11, 3
guvia XIX, 19, 15
Gymnasiae XIV, 6, 44
gymnasium VIII, 6, 17; XV, 2, 30; 40; XVIII, 7, 1-2
gymnici ludi XVIII, 17 sqq.
gymnosophistae VIII, 6, 17
gynaecium XV, 6, 3
gypsum XVI, 3, 9; XIX, 10, 20
gyrgillus XX, 15, 2

H

H I, 4, 11; 27, 10
Habacuc VII, 8, 14
habenae XX, 16, 3
habilis X, 117
habitacula XV, 3
habitatio XV, 3, 1
habitus, vestitus, cultus XIX, 22, 3; 11, 26, 9; XIX, 23, 6
Hadria, Hadriaticum mare XIII, 16, 6
Hadrianus V, 39, 29
Hadrumetus XIV, 5, 7
haedi XII, 1, 13
haematites XVI, 8, 5
haemoptois IV, 7, 16
haemorrhoidae IV, 7, 39
haemorrhoids (serpens) XII, 4, 15
haereditas V, 25, 1; h. intestata 7;
h. adeundae dies 24, 16
haeres V, 25, 1; IX, 5, 1
haeresis VIII, 3, 1-2; haereses
Christianorum VI, 16, 3; VIII, 5; h. Iudaeorum VIII, 4
haeretici VIII, 5
Hagar VII, 6, 30
Hageus VII, 8, 21
hagiographorum ordo VI, 1, 7

halcyon XII, 7, 25
halec XII, 6, 39
Halys XIV, 3, 37
hama XX, 15, 3
Hamadryades VIII, 11, 97
hamio XII, 6, 33
hamus X, 5
Hannibal XIV, 8, 13; 3, 39; XVI, 20, 4
harioli VIII, 9, 16
harmonica III, 18, 1; 19, 1; 20, 1; 2
harpax (gemma) XVI, 8, 7; (instrumentum) XX, 15, 4
haruspices VIII, 9, 17; haruspicina VIII, 9, 34; XIV, 4, 22
hasta XVIII, 7
hastula XVII, 6, 26
haurire I, 30, 2; XVIII, 33, 1
haustra XX, 15, 1
hebdomas V, 32
Heber V, 39, 5; 6; VII, 6, 23; IX, 2, 5; 51
Hebraei V, 39, 5; 9; 19; VII, 6, 23; VIII, 4, 2; IX, 2, 5; 51;
H. nomina in Lat. VII, 1, 1; H. lingua IX, 7, 8; I, 3, 4; IX, 1, 9
Hebron XV, 1, 24
Hebrus XIV, 4, 6
Hecataeus Milesius I, 39, 12
Hecatompolis XIV, 6, 15
hedera XVII, 9, 22; XII, 1, 13
Helena V, 39, 11
Heli V, 39, 12; VII, 6, 59
Helias V, 39, 15; VII, 8, 4-5
Helicon XIV, 8, 11
Heliopolis XV, 1, 33
heliotropium XVI, 7, 12; XVII, 9, 37
Helisaei, -sa IX, 2, 34
Helisaeus VII, 8, 6; V, 39, 15-16
Hellas XIV, 4, 10
helleborus XVII, 9, 24
Hellenes XIV, 4, 10
Helle XIII, 16, 8
Hellespontia Sibylla VIII, 8, 6
Hellespontus (mare) XIII, 16, 3; 8; (linea caeli) III, 42, 4
helvidus XIX, 28, 7
helvolae (uvae) XVII, 5, 26
helvus XVII, 5, 26; XIX, 28, 7

INDEX VERBORVM

Hemerinus circulus III, 44, 3; XIII, 6, 4
Hemerobaptistae VIII, 4, 11
hemicadium XX, 7, 1
hemicranius XII, 5, 13
hemina XVI, 26, 5
hemisphaeria III, 43
hepaticus morbus IV, 7, 21
Hephaestias XIV, 6, 37
hephaestitis XVI, 15, 15
Heraclitae VIII, 15, 33
Heraclitus VIII, 6, 20; 23
Heraclius V, 39, 42; (haereticus) VIII, 5, 33
herba XVII, 6, 1; h. aromaticae XVII, 9; h. calicularis 9, 41; h. cucurbitularis 86; h. genicularis 83; h. lanaria 56; h. leporina 43; h. pulicaris 54; h. salutaris 81; h. sanguinaria 80
herbitum XVII, 7, 55
Hermes VIII, 11, 45
herciscunda V, 25, 9
Hercules V, 39, 11; XIV, 4, 11
Hercyniae aves XII, 7, 31
heremitae VII, 13, 4
heremus VII, 13, 4
heres, etc. (vid. haer-)
Hermagoras II, 2, 1
hermaphroditae XI, 3, 11
Hermes VIII, 11, 49
Hermogenes, Hermogeniani VIII, 5, 30
Hermus XIII, 21, 22; XIV, 3, 43
Herodes VII, 10, 6
Herodiani VIII, 4, 9
Herodotus I, 41, 2
heroes I, 39, 9; VIII, 11, 98; X, 2
heroicum metrum I, 39, 9-12
Herophila VIII, 8, 4
herpyllos XVII, 9, 51
Hesiodus XVII, 1, 1
Hesperii IX, 2, 126; 128
Hesperia IX, 2, 126; XIV, 4, 28; 19
Hesperidum insulae XIV, 6, 10
Hesperis civitas XIV, 6, 10
Hesperus III, 71, 19
Hester V, 2, 29; 39, 20; VII, 8, 29; (liber) VI, 1, 7
hesternus V, 30, 20

Heth, Hethei IX, 2, 23
Hevila (vid. Ev-)
hexametrum metrum I, 38, 6
hexaptota I, 6, 43
hexaticum hordeum XVII, 3, 10
hexecontalithos XVI, 12, 5
hexeres XIX, 1, 23
Hezechias V, 39, 17; VII, 6, 73
hiatus (grammaticus) I, 32, 5; (terrae) XIV, 9, 3
Hiberia XIV, 3, 36
hiberna XIX, 1, 4
Hibernia XIV, 6, 6
hibernus V, 35, 7
hiemale solstitium V, 34, 2
hiems V, 35, 3; 6-7; V, 49
Hiera XIV, 6, 7
hiera (morbus) IV, 9, 8
hieracites XVI, 15, 19
hieratica charta VI, 10, 3
Hieremias (vid. Jer-)
hierobotane XVII, 9, 55
Hieronymus I, 44, 4; VI, 6, 2; 7, 2; 4, 4; V, 28; 39, 37; VII, 1, 1
Hiersolyma XIV, 3, 21; XV, 1, 5; V, 39, 21; Hierusalem VIII, 1, 6; XV, 1, 5; Hiersolymitanum templum 13; 18
hilaris X, 125
hilum X, 185
hinnulus XII, 1, 21
Hiob (vid. Job)
hippagogus XIX, 1, 24
Hippo XV, 1, 28; XIV, 5, 9; 7, 7
hippocentaurus I, 40; 5; XI, 3, 39
Hippocrates IV, 3, 2; XIV, 6, 18
Hippolytus VI, 17, 1
Hippopodes XI, 3, 25
hippopotamus XII, 6, 21
hipposelinon XVII, 11, 3
hiri XI, 1, 65; XII, 1, 14
hircosus X, 146
hircus XII, 1, 14
hirnos I, 36, 18
hirsutus X, 117
hirundo XII, 7, 70
Hispalis XV, 1, 71
Hispani IX, 2, 29; 109; 1, 8; H. vestis XIX, 23, 1
Hispania XIV, 4, 28; 30; V, 39, 24
Hister (etc. vid. Is-)

INDEX VERBORVM

historia I, 40-43
 histrio XVIII, 48; h. picti vultus
 X, 119
 histrix XII, 2, 35
 hodie V, 30, 18
 holocaustum, -toma VI, 19, 35
 holographum V, 24, 7
 holoporphyra (vestis) XIX, 22, 14
 holoserica (vestis) XIX, 22, 14
 Homerus VIII, 8, 3; V, 39, 12
 homicida, -dium V, 26, 15
 homilia VI, 8, 2
 homo I, 28, 3; XI, 1, 4; h. proto-
 plastos XIX, 15, 1
 homoeoptoton I, 36, 15
 homoeosis I, 37, 31
 Homogirus XVII, 1, 2
 homonyma nomina I, 7, 15; 34, 16
 homoteleuton I, 36, 16
 honestus, -tas X, 116; h. genus
 causarum II, 8, 1
 honorabilis X, 115
 honorarium vinum XX, 3, 8
 Honorius Imperator V, 39, 38
 honos I, 26, 23
 hora V, 29, 2
 hordeum XVII, 3, 10
 hormonesion XVI, 14, 11
 horologium XX, 13, 5
 horoscopus VIII, 9, 27
 hortus XVII, 10, 1; hortorum in-
 strumenta XX, 14
 hosae XIX, 34, 9
 Hosanna VI, 19, 22-23
 hospes, -pitalis X, 196
 hospitium XV, 3, 10
 hostia VI, 19, 32
 humilis X, 115; h. causarum genus
 II, 8, 1
 humanus, -nitas X, 116
 humores IV, 5, 3; XI, 1, 16
 humare et sepelire XI, 2, 36
 humatus X, 121
 humerus XI, 1, 62
 humidus XVII, 5, 13
 humus XII, 3, 1; XIV, 1, 1; XX, 3, 4
 Hunni, Hugni IX, 2, 66
 Hus IX, 2, 4
 hyacinthina vestis XIX, 22, 11
 hyacinthizon XVI, 9, 4
 hyacinthus XVII, 9, 15; (lapis; vid.
 jac-)

Hyades III, 71, 12
 hyaenia (lapis) XVI, 15, 25
 hybridae XII, 1, 61
 Hydaspes XIII, 21, 12; XIV, 3, 8
 hydra XI, 3, 34; 35; XII, 4, 23
 hydria XX, 6, 4
 hydromantia VIII, 9, 12-13
 hydromeli XX, 3, 11
 hydrophobia IV, 6, 15
 hydrops IV, 7, 23
 hydros XII, 4, 22
 Hylas XIII, 21, 20
 hymenaeus IX, 7, 22
 hymnus I, 39, 17; VI, 19, 17
 hyoscyamos XVII, 9, 41
 hypallage I, 36, 22
 Hypanis XIV, 3, 6
 hyperbaton I, 37, 16; II, 20, 2
 hyperbole I, 37, 21
 Hyperborei montes XIV, 8, 7
 hyphe II, 21, 43
 hyphen I, 19, 6
 hypnalis XII, 4, 14
 hypocrita X, 118-120
 hypodiacones VII, 12, 23
 hypogeum XV, 3, 12
 hypostasis VII, 4, 11
 hypotheca V, 25, 24
 hypothetici syllogismi II, 28, 25
 hypozeuxis I, 35, 4
 Hyrcani, Hyrcania IX, 2, 42;
 XIV, 3, 33
 hyssopus XVII, 9, 39

I

I I, 4, 5-7; 17; 27, 11; pro y 4,
 15; IE (nota) 23, 1
 iambicum metrum I, 39, 6
 iambus I, 17, 4
 Iasius IX, 2, 67
 Iberi IX, 2, 29; 109
 Iberia XIV, 4, 28
 Ibericus sinus XIII, 16, 2; 5
 Iberus XIV, 4, 28; XIII, 21, 31
 ibex XII, 1, 16-17
 ibis XII, 7, 33
 Icarium mare XIII, 16, 8; XIV, 6,
 26
 Icarus XIV, 6, 26
 Icarus XIII, 16, 8
 ichneumon XII, 2, 37
 ichnos XIV, 6, 39

INDEX VERBORVM

Ichthyophagi IX, 2, 13
 icon I, 37, 32; XVI, 3, 4
 Icosium XV, 1, 76
 icteris IV, 8, 13
 ictis XII, 3, 3
 ictus V, 27, 19
 id et it I, 27, 12
 Idaeus dactylus XVI, 15, 12
 Ididia VII, 6, 65
 idiota X, 143
 Idithun VII, 8, 28
 idololatria VIII, 11, 11
 idolum VIII, 11, 13-14
 Idumaei IX, 2, 9
 Idus V, 33, 13
 idyllion I, 39, 21
 ignarus X, 112; 142; XI, 1, 47;
 V, 27, 25
 ignavus X, 142
 ignis VIII, 11, 39; XIX, 6, 2-4;
 XIV, 3, 12; (in homine) XI, 1,
 16; i. sacer IV, 8, 4
 ignobilis V, 27, 25; X, 146
 ignominia V, 27, 25
 ignotus X, 146
 ileos IV, 6, 14
 ilex XVII, 7, 26
 ilia IV, 6, 14; XI, 1, 100
 Ilium XIV, 3, 41; XV, 1, 38
 illatio inductionis II, 9, 6
 illustris X, 126
 Illyricum XIV, 4, 7; I. iris XVII,
 19, 19
 imago vocis XVI, 3, 4
 imbecillus X, 128
 imber XIII, 10, 4
 imbrices XIX, 10, 15; XV, 8, 15
 imbrumarii V, 35, 6
 imbuli XV, 2, 26
 immanis X, 139
 immarcescibilis X, 127
 immaturus XVII, 6, 24
 immemor X, 143; XI, 1, 13
 immolatio VI, 19, 31
 immunis XIV, 8, 33; IX, 4, 21;
 X, 140
 impar (etc.) numerus III, 5
 impensa XIX, 29, 4
 imperativus modus I, 9, 4
 imperator IX, 3, 14; V, 39, 33;
 VIII, 10, 73
 imperitus X, 143

impersonale verbum I, 9, 5
 impetigo IV, 8, 6
 impius et iniquus X, 132
 importunus X, 136; XIV, 8, 39
 impositio manus VI, 19, 54
 impossibile II, 12, 5
 impostor X, 150
 improbus X, 135
 improvisus X, 147
 impudens X, 148
 impudicus X, 148; i. digitus XI, 1,
 71
 in cardine res est XV, 7, 6
 in procinctu X, 218
 Inachus I, 3, 5; (fluvius) XIII, 21,
 25; XIV, 4, 14
 inaequalis numerus III, 6, 3
 inanis X, 128
 inaures XIX, 31, 10
 incantator VIII, 9, 15
 incassum XIX, 5, 3
 incensum IV, 12, 3
 incentor X, 130
 incertus X, 148
 incestum, -tus V, 26, 24
 inchoativa verba I, 9, 3
 incincta X, 151
 inciti XVIII, 67
 inclitus X, 126
 incola IX, 4, 38; 40
 incolumis X, 127
 inconstans X, 128
 inconsultus X, 144; 39
 inconveniens II, 12, 3
 incorporalia nomina I, 7, 4
 incredibile II, 12, 4
 incubi VIII, 11, 103
 incubo VIII, 11, 104
 incus XIX, 7, 1
 indagator X, 282
 indemnus X, 141
 index X, 147; i. digitus XI, 1, 70
 Indi IX, 2, 5; 39; 128; XIX, 23,
 6
 India XIV, 3, 5-7
 indicativus modus I, 9, 4
 indictae feriae VI, 19, 82
 indicum XIX, 17, 16
 indigena X, 147; IX, 4, 39
 inductio II, 9, 5
 indumentum XIX, 22, 1
 Indus XIII, 21, 11; XIV, 3, 6

INDEX VERBORVM

indutiae XVIII, 1, 11
 induviae XII, 4, 47
 inebrae XII, 7, 77
 ineptus X, 144
 inermis X, 141; 90
 iners X, 141
 inercula XVII, 5, 24
 inexplabilis X, 131
 infamia V, 27, 26
 infamis X, 135
 infans XI, 2, 9
 infantia XI, 2, 2
 inferiora terrae XIV, 9
 infernus XIV, 9, 11
 infertum vinum XX, 3, 7
 inferus XIV, 9, 10; i. sinus XIII,
 26, 2; i. mare 16, 7
 infinitivus modus I, 9, 5
 infinitum II, 15, 2; i. pronomen I,
 8, 2; 5
 infirmus X, 128
 infitatio V, 26, 20
 infitiator X, 149
 informis X, 138
 infrendens X, 137
 infrenis X, 136
 infula XIX, 30, 4
 ingeniosus X, 122
 ingenui IX, 4, 46
 ingloriosus X, 138
 inglorius X, 138
 ingluviosus X, 137
 inguina IV, 6, 19
 inhonesta 'pudenda' XI, 1, 102;
 (in rhetorica) II, 2, 3
 inimicus X, 133
 iniquus et impius X, 132
 iniuria V, 26, 10
 inlaudabilis X, 131
 innocuus X, 125
 innox X, 125
 innuba IX, 7, 11
 inops X, 145
 inquilinus IX, 4, 37-38
 insana herba XVII, 9, 41
 inscius X, 143
 insidere X, 151
 insidiae, -diosus X, 151
 insincerus X, 242
 insipiens X, 240
 insitio XVII, 6, 11
 insonae litterae I, 4, 4

inspectativa philosophia II, 24, 10-11
 instar XIX, 10, 1
 instaurare, -atio XIX, 10, 1
 instructum V, 25, 27
 instrumentum V, 25, 26; i. legalia
 V, 24; i. scribendi VI, 14, 3
 insubuli XIX, 29, 1
 insulae XIV, 6
 integri restitutio V, 25, 36
 intellegentes X, 234
 intemeratus X, 127
 intempestum, -tive V, 31, 10
 inter pro e V, 26, 17
 intercalare VI, 17, 28
 intercalares dies VI, 17, 28
 interceptus X, 150
 intercilium XI, 1, 42
 interdicere aqua et igni V, 27, 38
 interdictum V, 25, 33
 interfinium XI, 1, 48
 interiectio I, 14
 interlunium III, 55
 intermissio XVII, 2, 2
 internecida X, 149
 internecium V, 26, 27
 interpola (vestis) XIX, 22, 23
 interpret X, 123; VI, 4
 interpretatio II, 27, 3
 interscapilium XI, 1, 93
 intervallum XV, 9, 2
 instabilis X, 135
 intestata haereditas V, 25, 7
 intestina XI, 1, 129-131
 intubus XVII, 9, 37; 10, 12
 intus 'incus' XIX, 7, 1
 inui VIII, 11, 103
 inula XVII, 11, 9
 invenire, -ntio, -ntor X, 122
 investis X, 152
 invetator X, 139
 invidiosus X, 134
 invidus X, 134
 invisus X, 134
 invitare XX, 2, 1
 involare XVII, 7, 67
 involucrum XX, 9, 6
 Ion IX, 2, 77
 Iones IX, 2, 28; 77; I. dialectus 1, 5;
 I. sinus XIII, 16, 2; I. mare IX,
 2, 28; XIII, 16, 7; I. columnae
 XIX, 10, 22
 Ionicus pes I, 17, 17

INDEX VERBORVM

iotacismus I, 32, 7
 ira XI, 1, 127
 iracundus X, 12; 125; 129
 iratus X, 12; 131
 Iris XVIII, 41, 2
 iris (Illyrica) XVII, 9, 9; (lapis)
 XVI, 13, 6
 ironia I, 37, 23; II, 21, 14
 irrationalis magnitudo III, 11, 3
 irrigare XIII, 21, 4
 Isaac V, 39, 8; VII, 7, 4
 isagogae II, 25, 1
 Isaias VII, 8, 7; (liber) VI, 1, 6;
 2, 22
 Isauria XIV, 3, 44
 ischias IV, 7, 29
 iscus 'discus' XX, 4, 9
 isicia XX, 2, 30
 Isis VIII, 11, 1; 84; I, 3, 5; III,
 22; 112
 Ismahel VII, 6, 32; VIII, 11, 7;
 IX, 2, 6
 Ismahelitae V, 39, 8; IX, 2, 6; 57
 isox XX, 2, 30
 isopleuros III, 12, 2
 Israel IX, 2, 52
 Issachar VII, 7, 11; 9, 20
 Ister XIII, 21, 28
 Istri IX, 2, 83
 Istria XIV, 4, 17
 it non 'id' I, 27, 12
 Itali IX, 2, 29; 85; XIV, 5, 18;
 I. lingua I, 6; 98; XX, 9, 4
 Italia XIV, 4, 18; 5, 18
 iter et itiner XV, 16, 8
 itinera XV, 16
 itus XV, 16, 8
 Ityraei XVII, 7, 40

J

Ja VII, 1, 15; VI, 19, 19
 jacinthus XVI, 9, 3
 Jacobus V, 39, 8; VII, 7, 5; 9, 13;
 (minor) 15; (Alphaei) 9, 14;
 (epistola) VI, 1, 10; 2, 47
 jactans X, 129
 jactus in ludis XVIII, 21; 65
 jacula 'tessera' XVIII, 63
 jaculum XIX, 5, 2; XVIII, 21; 54
 jaculus (serpens) XII, 4, 29
 Jahel VII, 6, 53
 Jair V, 39, 11; VII, 6, 55

Janiculum XV, 1, 50
 janitricēs IX, 7, 17
 Jannes VII, 6, 44
 janua XV, 7, 4; i. caeli III, 40;
 XIII, 1, 7
 Januarius V, 33, 3
 Janus VIII, 11, 37; V, 33, 3-4
 Japhet VII, 6, 18; IX, 2, 2; 26
 Jared V, 39, 3
 Jason IX, 2, 46
 jaspis XVI, 7, 8
 Javan IX, 2, 28; 34
 Je VII, 1, 11
 Jebus IX, 2, 23; (urbs) XV, 1, 5
 Jebusaei IX, 2, 23
 Jeconias VII, 6, 75
 jecur XI, 1, 125
 Jehu V, 39, 14
 jejunium VI, 19, 65-69
 jejunum VI, 19, 65; XI, 1, 131
 jentaculum XX, 2, 10
 Jephthe V, 39, 11; VII, 6, 55
 Jeremias I, 38, 19; VI, 1, 6; 2,
 23-24; VII, 8, 8; (liber) VI,
 1, 8
 Jericho XV, 1, 20
 Jeroboam VII, 6, 76
 Jessai VII, 6, 62
 Jesu Naue VI, 1, 6
 Jesus VII, 2, 7; 8
 Jesus (Sapientiae libri scriptor)
 V, 39, 22
 Jezabel VII, 6, 78
 Joachaz VII, 6, 75
 Joachim V, 39, 18; VII, 6, 75
 Joannes VI, 2, 39; VII, 9, 5; VI,
 1, 10; VII, 8, 1; 9, 12; V, 39,
 28; 48; VI, 17, 17; (epistolae)
 VI, 1, 10; 2, 47; (anachoreta)
 V, 39, 37
 Joas V, 39, 16; VII, 6, 70
 Joatha VII, 6, 79
 Joatham V, 39, 16; VII, 6, 79
 Job VII, 6, 42; IX, 2, 4; (I, 39,
 11); (liber) VI, 1, 7; 2, 13-14
 (fons) XIII, 13, 8.
 jocosus X, 125
 Johel V, 39, 14; VII, 8, 11
 Jonadab V, 39, 15
 Jonas VII, 8, 18
 Jonathas VII, 6, 66
 Joppe XV, 3, 19

INDEX VERBORVM

Joram V, 39, 15; VII, 6, 69
 Jordanis XIII, 21, 18
 Josaphat V, 39, 15; VII, 6, 69
 Joseph V, 39, 9; VII, 7, 17
 Josias V, 39, 18; VII, 6, 74
 Josua V, 39, 10; VI, 1, 6; (liber)
 VI, 2, 8
 Jovinianus V, 39, 36; (haereticus)
 VIII, 5, 56
 Jovinianistae VIII, 5, 56
 Jovis 'Jupiter' VIII, 11, 34
 Juba VIII, 11, 1
 jubar III, 71, 18
 jubileus V, 37, 3; (annus) VI, 18, 5
 jucundus X, 125
 Juda et Israel V, 39, 14
 Judaea XIV, 3, 17; 20; capta V,
 39, 18; 25; XIII, 13, 9
 Judaei VIII, 4, 1; IX, 2, 52-53;
 V, 39, 42; XIX, 23, 7
 Judaicus lapis XVI, 4, 12
 Judas VII, 7, 10; (Jacobi) VIII, 9,
 19; (Iscariotes) 20; (epistola)
 VI, 1, 10; 2, 47
 judex IX, 4, 14; XVIII, 15, 6;
 Judicum liber VI, 1, 6; 2, 9
 judicialis causa II, 5, 5; j. status 2
 judicium XVIII, 15, 2
 Judith V, 39, 19; VII, 8, 29; (liber)
 VI, 1, 9; 2, 33
 jugerum XV, 15, 3
 juglans XVII, 7, 21
 Jugula III, 70, 11
 jugum XIV, 8, 20; (navis) XIX,
 2, 5
 Julia Romula XV, 1, 71
 Juliades XIV, 3, 20
 Julianus V, 39, 36.
 Julius IX, 3, 13; V, 39, 25; (men-
 sis) 33, 10
 jumentum XII, 1; XVI, 18, 4
 juncus XVIII, 9, 96
 junior XI, 2, 26
 juniperus XVII, 7, 85
 Junius (mensis) V, 33, 9; J. Brutus
 X, 28
 Juno VIII, 11, 69 sqq.
 Jupiter VIII, 11, 34 sqq.; XII, 1,
 28; III, 71, 23; Jovis dies V,
 30, 6
 jurgium XVIII, 15, 4
 juridicus X, 124; j. notae I, 23

jus V, 3, 1 sqq.; II, 10, 1-2; IX,
 2, 28; 6, 28; XVIII, 15, 51;
 jure disputare IX, 4, 14
 jus XX, 2, 32
 Justinianus V, 39, 40
 Justinus V, 39, 40
 justitia II, 24, 6; XVIII, 15, 2
 justus X, 124
 juvare, XI, 2, 16
 juvenca XII, 1, 32
 juvenecus XII, 1, 25; XI, 2, 16
 juvenis XI, 2, 16
 juvenus XI, 2, 5

K

K I, 4, 12; 27, 13; XIX, 31, 3; kk
 (nota) 23, 1
 kalendae V, 33, 13; VI, 18, 11
 kalendaria I, 44, 4.
 kam 'Aegyptus' VII, 6, 17
 koenonosis II, 21, 28

L

L et d I, 27, 14; VI, 16, 12
 labda (nota) I, 24, 2
 labdacismus I, 32, 8
 labellum XX, 6, 8
 labens X, 158
 labia XI, 1, 50
 Labin IX, 2, 19
 labina XVI, 1, 4
 labos I, 27, 23
 labium XI, 1, 50
 labrum XI, 1, 50; XX, 6, 8
 labrusca XVII, 5, 3; 9, 91
 labyrinthus XV, 2, 36
 lac XI, 1, 77; XX, 2, 34
 Lacedaemones IX, 2, 18; L. et
 Spartani XV, 1, 47
 Lacedaemonia XIV, 4, 16; (urbs)
 XV, 1, 47
 Lacedaemonium marmor XVI, 5, 2
 laceratio genarum XI, 1, 123
 lacerna XIX, 24, 14
 lacernati XIX, 24, 14
 lacertus XII, 4, 34; lacerti XI, 1,
 117
 laccessitor X, 160
 lacrima XI, 1, 41
 lactatum XX, 3, 10
 lacteus circulus III, 46; XIII, 5, 7
 lactuca XVII, 10, 11

INDEX VERBORVM

laculata XIX, 22, 11
 lacunar XV, 8, 6; XIX, 12; XX,
 10, 4; lacunarium XV, 8, 6; lacus
 XV, 8, 6
 lacus XIII, 18; XV, 6, 8; 8, 6;
 XX, 14, 12; XIII, 19, 2-8; 13,
 2; lacuum virtutes XIII, 13
 laetamen XVII, 2, 3
 laetitia I, 27, 14
 laetus I, 27, 14; X, 155
 laeva XI, 1, 68, 90
 laevir IX, 7, 17
 lagei XVII, 5, 16
 lagena XX, 6, 3
 laicus VII, 14, 9
 lambda (vid. labda)
 Lamech V, 39, 4; VII, 6, 14
 lamenta VI, 2, 23
 Lamiae VIII, 11, 102
 lampas XX, 10, 6
 lana XIX, 27
 lanaria herba XVII, 9, 56
 lancea XVIII, 7, 5
 Langobardi IX, 2, 95; V, 39, 41
 languidus X, 162
 lanificium XIX, 20
 lanista X, 159
 Lanus IX, 2, 94
 lanx XVIII, 7, 5
 Laodicia XV, 1, 14
 lapathia XVII, 10, 20
 lapathum XVII, 10, 20
 lapella XVII, 9, 84
 lapidosus X, 254
 lapis XVI, 3, 1 sqq.; l. lunaris 4,
 6; l. Tiburtinus XIX, 10, 5; l.
 arenaceus 7; l. piperinus 8;
 l. conchleaceus 8; l. columbinus,
 l. molaris 10; L. Gaditanus 10,
 7; l. specularis XVI, 4, 37; l.
 lyncurius XII, 2, 20
 lapistrus XVII, 10, 20
 Lapitha IX, 2, 70; Lapithae IX, 2,
 70; XIV, 4, 12
 lappa XVII, 9, 66; 84
 lappago XVII, 9, 84
 laquearii XVIII, 56
 laquearium XV, 8, 6; XIX, 12
 laqueatores XVIII, 56
 lardum XX, 2, 24
 Lares XX, 2, 24
 larex XVII, 7, 44

largus X, 156
 Larvae VIII, 11, 10
 larvatio IV, 7, 6
 lascivus X, 160
 laser XVII, 9, 27
 laterculus VI, 17, 4; XV, 8, 6;
 XIX, 10, 16
 later XV, 8, 6; XIX, 10, 16
 laterna XX, 10, 7
 latex XIII, 20, 4
 Latini IX, 2, 84; 4, 51; L. lingua
 IX, 1, 6; L. litterae I, 4; V, 39,
 11; Latine loqui II, 16, 2
 latitudo III, 12, 6
 latium XIV, 4, 18; XV, 1, 50
 latomia VIII, 11, 57; V, 27, 23
 latro X, 159
 lätus XI, 1, 90
 laurus XVII, 7, 2
 lautus X, 163
 Lavinium XV, 1, 52
 laxus X, 160
 Lazarus VII, 10, 6
 lea XII, 2, 3
 leaena XII, 2, 3
 Lebbaeus VII, 9, 19
 lebes XX, 8, 4
 lebitonarium XIX, 22, 24
 lectica XX, 11
 lectio VI, 19, 9
 lectisternium XV, 5, 1
 lector VII, 12, 24; X, 154
 lectus genialis VIII, 11, 88; XX,
 11, 5
 legalis definitio II, 5, 10; l. status
 2; l. instrumenta V, 24
 legere X, 154
 legio IX, 3, 46-47; XIX, 33, 2
 legitimae feriae VI, 19, 82; l. lit-
 terae I, 4, 10
 legumina XVII, 4
 Leinus (fons) XIII, 13, 5
 lembus XIX, 1, 25
 lemniscus I, 21, 5
 lenae XIX, 23, 1
 lendes XII, 5, 15
 leno X, 63; 160
 lenticula XX, 7, 4
 lentigo IV, 8, 3
 lentis XVII, 4, 5
 lentiscus XVII, 7, 51
 lentus XVII, 7, 51

INDEX VERBORVM

- leo XII, 2, 3-6; (piscis) XII, 6, 5;
(signum) III, 70, 27; Leo V,
39, 39
Leogoras Syracusanus I, 21, 14
leontophonos XII, 2, 34
leopardus XII, 2, 11
leporina (herba) XVII, 9, 43
lepra IX, 8, 11
leprosus X, 162
Leptis XV, 1, 28; (magna) XIV,
5, 6
lepus XII, 1, 23; (piscis) 6, 23
lepusculi 'tesserae' XVIII, 63
Lesbium marmor XVI, 5, 13
lethargia IV, 6, 5
leucochrysus XVI, 15, 6
leuga XV, 16, 1; 3
lex V, 3, 25 sqq.; II, 10; IX, 3, 6;
l. Papia Poppaea V, 15, 1; l. Fal-
cidia 2; l. Aquilia 2; l. Rhodiae 17;
Lex ab Esdra renovata V, 39, 20;
apud l. Hebraeorum VI, 1, 5;
l. sanctae XV, 4, 2
Levi VII, 7, 9
Leviathan VIII, 11, 27-28
levidensis (vestis) XIX, 22, 19
levir IX, 7, 17
levis X, 112; 158; IX, 4, 31
Levitae VII, 12, 22
Leviticus (liber) VI, 1, 4; 2, 5
Lia VII, 6, 36
libanus 'tus' XVII, 8, 3
Libanus IX, 2, 49; XIV, 8, 4
libare -atio V, 19, 31-32
liber VI, 8, 2; 12, 3; 13, 1; 3;
l. medicinales IV, 10; l. Moysis
VI, 2, 1; l. apocryphi VI, 2, 51-
53; l. Veteris Testamenti VI,
1, 4
liber (cortex) XVII, 6, 16
Liber VIII, 11, 3; 43-45; XVII,
5, 1; IX, 3, 32
liberales disciplinae I, 2, 1-2; l.
litterae I, 4, 2
Liberalia XVIII, 16, 3
liberalis X, 156
liberi IX, 5, 17-18; XI, 1, 145
libertinus IX, 4, 47
libertus IX, 4, 47
libidinosus X, 160
libonotus XIII, 11, 7
Libra III, 71, 29
libra XVI, 25, 20
librarii VI, 13, 3; 14, 1; l. instru-
menta VI, 13
libs XIV, 5, 1
libum XX, 2, 17
Liburna navis XIX, 1, 12
Libya XIV, 2, 1; 4, 1; XIV, 5;
l. Cyrenensis 1, 77; 5, 4
Libyana charta VI, 10, 3
Libyca Sibylla VIII, 8, 3; L. uvae
XVII, 5, 17
Libyi IX, 2, 11, 19
Libysticae fabulae I, 40, 2
licia XIX, 29, 7
licinum XIX, 22, 27
lienosis IV, 7, 22
lienteria IV, 7, 37
ligatura VIII, 9, 30
Ligeris XIV, 4, 27
lignarii XIX, 19
lignum XVII, 6, 25; 7, 65; XIX,
19, 2
ligones XX, 14, 6
Ligur, Ligures XIV, 6, 41
Ligusticum mare XIII, 16, 6; L.
planta XVII, 11, 5; L. sinus
XIII, 16, 2
lilia XVII, 9, 18
Lilybaeum XIV, 7, 6
lima XIX, 7, 4
limax XIX, 7, 5
limbus XIX, 33, 7
limen XV, 7, 7; 14, 2
limes XV, 14, 2; l. maximi 4; l.
Persicus IX, 2, 62
limnesios XVII, 9, 33
limpidum (vinum) XX, 3, 6
limum XIX, 7, 4
limus XV, 14, 2; XVI, 1, 2; XIX,
33, 4; (adiect.) XIX, 22, 26
linamentum XIX, 23, 6
linea III, 12, 6
linea vestis XIX, 22, 16; l. (vesti-
menta) XIX, 18, 3
linealis numerus III, 7, 3
lingua XI, 1, 51; l. Aeolica IX, 2,
34; l. Dorica 80; l. Hebraea et
Chaldaea 1, 9; l. Latina 6, 7; l.
Syrica 1, 9; l. diversitas 1, 1; l.
sacrae 1, 3; l. Graeca 4; l. Scottica
XIX, 23, 6; 'verba' 1, 2
lingulati XIX, 34, 13

INDEX VERBORVM

linostema (vestis) XIX, 22, 17
 linteatae gentes XIX, 23, 6
 linter XIX, 1, 25
 linum XIX, 27, 1
 linus III, 16, 1; (fons) XIII, 13, 5
 liparea XVI, 15, 22
 Liparus XIV, 6, 37
 liquamen XX, 3, 20
 liquidae litterae I, 4, 9
 lira X, 78; XV, 15, 6
 lis XVIII, 15, 4
 litania VI, 19, 80
 lithargyros XVI, 19, 4
 lithostrota XIX, 14
 littera I, 3; I, 15; I, 4, 3; 16;
 XIX, 18, 4; l. Latinae V, 39,
 11; I, 4; Graecorum a quo re-
 pertae l. *ἑρπαι* et *πάνδημοι* I, 3, 5;
 l. mysticae 8; litterarum notae
 I, 25; litterarum vitia II, 19
 litteraria res VI, 3
 litteratio I, 3, 1
 litus II, 29, 8; XIV, 8, 41
 Livius I, 44, 4
 Lix XV, 1, 74
 lixa XX, 2, 22
 locatio V, 25, 12
 locus XX, 9, 3
 locuples X, 155
 locus in categoriis II, 26, 8; loci
 nomina I, 7, 24; l. communis II,
 4, 7-8; l. sacra et sancta XV,
 4, 1
 locusta XII, 8, 9
 lodix XIX, 26, 2
 logica I, 2, 1; II, 22, 1; 24, 4; 7
 Logici (haeretici) VIII, 6, 6
 logion XIX, 21, 6
 loligo XII, 6, 47
 lolium XVII, 9, 105
 longaevus X, 156
 longanimitas X, 157
 longao XI, 1, 101
 longitudo III, 12, 6
 Longobardi IX, 2, 95; V, 39, 41
 longus X, 156; l. versus I, 39, 6;
 l. navis XIX, 1, 14
 loquax X, 155
 loquelaes praepositiones I, 13
 lora XX, 16, 3
 lorandrum XVII, 7, 54
 lorica XVIII, 13

Loth VII, 6, 26; IX, 6, 9
 lotium XI, 1, 138
 lotos XVII, 7, 9
 lotus X, 163
 lubricus X, 158; XII, 4, 2; XIV,
 8, 36
 lucanica XX, 2, 28
 Lucanus VIII, 7, 10
 Lucas VII, 9, 23; (evangelium) VI,
 1, 10; 2, 37-38
 lucae boves XII, 2, 15-16
 lucerna XX, 10, 2
 lucernaris herba XVII, 9, 73
 Lucifer III, 71, 18; V, 30, 7; VI,
 19, 3; III, 66, 2; (episcopus)
 VIII, 5, 55
 Luciferiani VIII, 5, 55
 Lucina VIII, 11, 57
 Lucrinus lacus XIII, 19, 8; XIV,
 4, 9
 luctantes XIX, 19, 6
 luctatio XVIII, 23
 lucubros XVII, 9, 73
 lucubrum XX, 10, 8
 luculentus X, 154
 Luculleum marmor XVI, 5, 17
 Lucullus VI, 5, 1
 lucus I, 37, 24; XIV, 8, 30; XVII,
 6, 7
 Ludi (filius Sem) IX, 2, 3
 ludus XVIII, 16, 2 sqq.; l. gladi-
 atorii XVIII, 52, 1; l. equestris
 XVIII, 53; l. circenses XVIII,
 27; XVIII, 59
 ludicra XVIII, 16, 1
 lues IV, 6, 19
 lugubres vestes et flores XI, 1, 123
 lumbare XIX, 22, 25
 lumbi XI, 1, 98
 lumbricus XII, 5, 13
 lumen XIII, 10, 14; 'oculus' XI,
 1, 36
 luminariorum vasa XX, 10
 luna III, 71, 2; lunae magnitudo
 III, 48; l. lumen 53; l. cursus
 56; l. vicinitas ad terram 57;
 interlunium 55; l. formae 54;
 quando cursum suum expleat 66,
 2; l. dies V, 30, 6; (calcei or-
 namentum) XIX, 34, 3; 27, 1
 lunaris annus V, 36, 3; l. dies
 VI, 17, 30; l. lapis XVI, 4, 6

INDEX VERBORVM

lunaticus X. 61; IV, 7, 6
 Lunense marmor XVI, 5, 18
 lunula XIX, 31, 7
 lupa 'meretrix' XVIII, 42, 2; X, 163
 lupanar XVIII, 42, 2
 lupata XX, 16, 2
 lupinum XVIII, 4, 7
 lupus XII, 2, 23-24; lupus in fabula, I, 37, 27; XII, 2, 24; (piscis) XII, 6, 5; 24; (instrumentum) XX, 15, 4
 luridus X, 162
 lusciniā XII, 7, 37
 luscitosus X, 163
 luscus X, 163
 Lusitania XIV, 4, 29
 lustrum V, 37, 2; lustra V, 37, 2; XIV, 8, 29
 lusus cubitalis XVIII, 61, 2
 luteus XIX, 28, 7
 lutum XVI. I, 4; XIX, 10, 18; I, 29, 3
 lux XIII, 8, 2; 10, 14
 luxuriosus X, 160
 luxus (adj.) X, 160; XX, 2, 22
 luxus XX, 2, 22
 Luza XV. I, 22
 Lyaeus VIII, 11, 44; XX, 3, 2
 Lycaonia XIV, 3, 41
 lychnites XVI, 14, 4
 lychnium XVII, 6, 25; 7, 65
 lychnus XX, 10, 2
 Lycia XIV, 3, 46
 lyciniae XVII, 7, 65
 lyciscus XII, 2, 28
 lycophthalmos XVI, 15, 20
 Lydia XIV, 3, 43
 Lydii IX, 2, 3
 lygdius XVI, 5, 8
 lymphaticus X, 161; (morbus) IV, 6, 15
 lyncurius lapis XII, 2, 20; XVI, 8, 8
 lynx XII, 2, 20
 lyra VIII, 7, 4; III, 22, 8; V, 39, 11; (signum) III, 71, 36
 lyrici VIII, 7, 4

M

M (nota) I, 23, 1
 Macaronnesus XIV, 6, 15

Macedones IX, 2, 78; M. phalanx 3, 46
 Macedonia XIV, 4, 13
 Macedonius, Macedoniani VIII, 5, 44; VI, 16, 7
 macellum XV, 2, 44
 macer X, 180
 maceria XV, 9, 4
 Macchabaeorum libri VI, 1, 9; 2, 33; V, 39, 22-23
 machaera XVIII, 6, 2
 machina XIX, 18, 3
 macio XIX, 8, 2
 macies X, 180
 Macrinus V, 39, 31
 Macrobiani XI, 3, 26
 macrologia I, 34, 8
 mactus X, 165
 Madai IX, 2, 28
 Maeander XIII, 21, 23
 Maenonia XIV, 3, 43
 maestus X, 174
 magalia XV, 12, 4
 Magdalena VII, 10, 3
 magi VIII, 9, 1; 9; 25
 magica ars V, 39, 7; XIV, 3, 12
 magister X, 170; magistri populi IX, 3, 11
 magistratus IX, 4, 6
 magnanimus X, 157; 167
 magnificus X, 167
 magnes XVI, 4, 1
 magnus X, 167; Magna Mater VIII, 11, 61
 Mago XVII, 1, 1
 Magog IX, 2, 27
 Mahil XIX, 21, 4
 maestas V, 26, 25; X, 238
 maior X, 171; IX, 5, 31; m. numerus III, 6, 4
 Maiorica XIV, 6, 44
 Maius V, 33, 8
 Malachias VII, 8, 22
 Malachoth VII, 15, 1
 malae XI, 1, 44
 malefici VIII, 9, 9
 Maleum XIV, 7, 3
 malevolus X, 26
 malignus X, 176
 malitiosus X, 176
 malleolus XVII, 5, 5
 malleus XIX, 7, 2

malo I, 27, 16
malogranatum XVII, 7, 6
mālum XVII, 7, 3 sqq.; m. terrae
9, 30
mālus (navis) XIX, 2, 8
mālus X, 176; malum V, 27, 1; m.
sibi avem cacare (proverb.) XII,
7, 71
malva XVII, 10, 5; VI, 12, 1
malvella (vestis) XIX, 22, 12
Mambre XV, 1, 24
Mambres VII, 6, 45
mamilla XI, 1, 73-75
Manahem VII, 6, 79
Manasses V, 39, 17; VII, 6, 73;
7, 20
mancipatio V, 25, 31
mancipium IX, 4, 45
mancus X, 180
mandatum V, 24, 20
mandibulae XI, 1, 45
mandragora XVII, 9, 30
mane V, 30, 14; 32; VIII, 11,
100
Manes I, 37, 24; V, 30, 14; X,
139; VIII, 11, 100; (haereticus)
VIII, 5, 31
mania IV, 7, 8
manicae V, 27, 10
Manichaei V, 39, 35; VIII, 5, 31
manifestus X, 183
manipulares IX, 3, 50
manipulus IX, 3, 50; XVII, 9,
106; XVIII, 3, 5
manitergium XIX, 26, 7
mannus XII, 1, 55
mansuetus X, 168
mantelia XIX, 26, 6
Mantua XV, 1, 59
mantum XIX, 24, 15
manubiae XVIII, 2, 8
manuleata (tunica) XIX, 22, 8
manumissio X, 5, 17
manumittere IX, 4, 48
mānus V, 30, 14; X, 139
mānus XI, 1, 66; m. impositio VI,
19, 54
manupretium XI, 1, 66
mappa, mapella XIX, 26, 6
Marathonius campus XIV, 4, 10
marathron XVII, 11, 4
marciatum IV, 12, 10

Marcion V, 39, 29; VIII, 5, 21;
6, 23
Marcionistae VIII, 5, 21
Marcius vates VI, 8, 12
Marcomanni IX, 2, 97
marculus, -cus XIX, 7, 2
Marcus V, 39, 27; VII, 9, 22;
(liber) VI, 1, 10; 2, 36
mare XIII, 14; m. mediterraneum
XIII, 16, 7; reliqua maria 5
sqq.; 17, 2; 19, 4; XIV, 6, 24; 26
mareoticae uvae XVII, 5, 25
mares 'masculi' XII, 1, 11
Maria VII, 10, 1
margarita XVI, 10, 1; XII, 6, 49
margo XIV, 8, 42
Mariandyna XV, 1, 41
Maritima XIV, 8, 42
maritus IX, 7, 2
marmor XVI, 5; I, 27, 3; m.
Carysteum VI, 11, 2
marrubium XVII, 9, 58
Mars VIII, 11, 50-52; Martis dies,
stella V, 30, 6; M. pileum XVII,
9, 29; M. Duellius XVIII, 53
Marsi IX, 2, 88; XIII, 13, 7
marsupium XX, 9, 5
martellus XIX, 7, 2 sqq.; 18
Martha VII, 10, 3
Martinianus V, 39, 39
martisia XX, 2, 29
Martius (mensis) V, 35, 5-6
martyres, -ria VII, 11, 1 sqq.; XV,
3, 12
mas IX, 7, 2; XII, 1, 11
masculus IX, 7, 2; m. tus XVII, 8, 2
Masbothei VIII, 4, 6
Masloth VI, 1, 7; 2, 18
massa IX, 2, 63; XVI, 18, 13
Massagetae IX, 2, 63
Massilia XV, 1, 63
Massyli, -lia IX, 2, 123
masticina XIX, 22, 16; 28, 8
mastix XIV, 6, 30; XVII, 8, 7
mastruca XIX, 23, 1; 5
mataxa XIX, 29, 6
mater IX, 5, 6; 7; 13; matris
animula XVII, 9, 51; Mater
Magna VIII, 11, 1
materfamilias IX, 5, 8; 7, 13
materia XIII, 3, 1; XIX, 19, 4
materiales soleae XIX, 34, 11

INDEX VERBORVM

- matertera IX, 6, 18; 27
 mathematica III. Praef. sqq.
 mathematici VIII, 9, 24-25
 mathesis III, 71, 39
 Matianum (malum) XVII, 7, 3
 matrimoniales tabulae IX, 5, 3
 matrimonium IX, 7, 13; 19
 matrix XI, 1, 136
 matrona IX, 5, 8; 7, 13
 Mathusalem V, 39, 4; VII, 6, 13
 Matthaëus VII, 9, 17; (liber) VI,
 1, 10; 2, 35; V, 39, 26
 Matthias VII, 9, 21
 maturus XVII, 6, 24
 matutinum V, 31, 12; (officium)
 VI, 19, 3
 Mauri IX, 2, 118; 120; 122;
 XIX, 23, 7
 Mauritania XIV, 5, 10 sqq.
 Mauritius V, 39, 41
 maurus XII, 1, 55
 mausoleum, Mausolus XV, 11, 3
 Mavors XIX, 1, 5; (vestis) 25, 4
 maxillae XI, 1, 45
 Maximilla VIII, 5, 27
 maximus X, 171; maxumus I, 27, 15
 Maximus V, 39, 32
 Mazaca IX, 2, 30
 meatus XI, 1, 105
 meconites XVI, 15, 20
 medea (gemma) XVI, 11, 4
 Medi IX, 2, 28; 46
 Media XIV, 1, 7; 3, 8; 11
 Medica (arbor) XIV, 3, 11; XVII,
 7, 8; (herba) XVII, 4, 8
 medicamina, -menta IV, 9; medi-
 cina IV; VIII, 11, 3; V, 39, 10;
 m. iumentorum IV, 9, 12
 medicinalis digitus XI, 1, 71; m.
 libri IV, 10
 medicorum haereses IV, 4, 1 sqq.;
 m. instrumenta IV, 11
 medimna XVI, 26, 15
 mediocris X, 172; m. numerus III,
 5, 8
 Mediolanum XV, 1, 57
 meditativa verba I, 7, 3
 Mediterraneum mare XIII, 16
 medius filius IX, 5, 14; m. litterae
 I, 4, 7; m. distinctio 20, 1; m.
 nomina 7, 13
 medula XII, 7, 69
 medulla XI, 1, 87
 medus (vinum) XX, 3, 13
 mel XX, 2, 36
 Melachim VI, 1, 6; 2, 11
 melancholia IV, 5, 5; 7, 9
 melancholici X, 176
 melanites XVI, 4, 26
 melanurus XII, 6, 27
 Melchisedech VII, 6, 25
 Melchisedechiani VIII, 5, 17
 melichloros XVI, 7, 15
 melichrysus XVI, 15, 6
 melicratum (vinum) XX, 3, 12
 melimelum XVII, 7, 5
 melinum XIX, 17, 21
 melior X, 177
 melipepo XVII, 10, 16
 melitites XVI, 4, 26
 mella XVII, 7, 9
 Melo XIII, 21, 7; XII, 2, 40
 melopos XVII, 7, 13
 melos III, 20, 4
 Melos XIV, 6, 28
 melotes XIX, 24, 19
 membrum XI, 1, 82
 membrana VI, 11, 1-2
 Memmia Timothoe I, 39, 17
 Memnonides aves XII, 7, 30
 memor X, 169
 memoria XI, 1, 13; memoriae
 XV, 11, 1
 Memphis VI, 10, 1; XV, 1, 31
 Memphiticus sal XVI, 2, 5
 memphitis (lapis) XVI, 4, 14
 mena (vestis) XIX, 22, 16
 Menander, Menandriani VIII, 5, 3
 mendacium II, 12, 4
 mendax X, 175
 mendicus X, 175
 mens XI, 1, 12-13
 mensa XX, 1
 menses V, 33
 menstrua XI, 1, 140
 mensura XV, 15, 1; mensurae
 XVI, 24, 26; m. agrorum XV, 15
 menta XVII, 11, 9; m. agrestis 82
 mentum XI, 1, 57
 menum XIX, 28, 8
 mercatus V, 25, 35; XV, 2, 45
 mercennarii IX, 4, 31
 Mercurius VIII, 11, 3; 45-47;
 III, 21, 6; 8; V, 39, 11; VIII,

9, 33; (stella) III, 66, 2; M. dies
V 30, 6; M. trismegistus V, 1, 2
merenda, -dare XX, 2, 12; 3, 3
mereri IX, 3, 34; X, 182
meretrix X, 182
mergus XII, 7, 54
meridies III, 41, 3; V, 30, 15;
XIII, 1, 6; XVII, 7, 2; XX, 3, 3
Meristae VIII, 4, 8
meritoriae tabernae X, 182
Merois (linea caeli) III, 42, 4
merops XII, 7, 34
merula XII, 7, 69; m. nigri 6, 5
merus III, 42, 3; V, 30, 15; XIII,
1, 6; XX, 3, 3
mesomelas XVI, 11, 6
Mesopotamia XIII, 21, 10; XIV,
3, 13; (linea caeli) III, 41, 4
Mesphres XVIII, 31
mespilus XVII, 7, 14
Mesraim IX, 2, 10; 19
Messapia XV, 1, 58
Messias VII, 2, 6
messis XVII, 2, 6
messorium XX, 4, 10
mesticium XIX, 28, 8
meta XVIII, 30; XIX, 29, 6
metalepsis I, 37, 7
metallum V, 27, 31; XVI, 17, 1;
metalla XVI, 15
Metangismonitae VIII, 5, 47
metaphora I, 37, 2-5
metaplasma I, 32, 2; 35, 1; 7
metari castra XV, 3, 10
metathesis I, 35, 6; m. rhetorica
II, 1, 2; 21, 34
metatores X, 179
metatum XV, 3, 10
metere XVII, 2, 6
metire pedes horarum XVI, 26, 1
metonymia I, 37, 8-10
metreta XVI, 26, 9
metrica III, 18, 2
metropolitani VII, 12, 7; 10
metrum XVI, 26, 9; metra I, 39
meu XVII, 9, 10
Michael VII, 5, 12
Micheas VII, 8, 15; V, 39, 15
milvago XII, 6, 36
miles IX, 3, 32 sqq.; I, 25, 1; m.
manipulares 50; m. emeriti
XV, 1, 69; m. russati XIX, 22, 10

milia III, 3, 5
miliarium XV, 15, 6; 16, 1, 2
Miliasti VIII, 5, 8
milimindrum XVII, 9, 41
militaris res IX, 3; XV, 9, 10;
XVIII, 1-14
militia III, 3, 5; IX, 3, 45
milium XVII, 3, 12
mille III, 3, 5
millenarii IX, 3, 30
mimi XVIII, 49
mina XVI, 25, 21
minator X, 177
minax X, 178
Minerva VIII, 11, 2; 71-73; XV,
1, 44; XIX, 20
Mineus XIII, 21, 32; XIV, 4, 29
minimus X, 171; IX, 5, 14
minium XIX, 17, 7
Minoia (insula) XIV, 6, 29
minor X, 171; IX, 5, 31; m.
numerus III, 6, 5
Minorica XIV, 6, 44
Minotaurus XI, 3, 9; 38
minusquamfinita pronomina I, 8,
2; 6
minutal XX, 2, 29
Misac VII, 8, 26
Misahel VII, 8, 26
miser, miserabilis X, 173
misericors, -dia X, 164
missa VI, 19, 4
mithridax XVI, 4, 21; 12, 2
mitis X, 168
mitra XIX, 31, 4, 5; (navis) 4, 6
mixta Latina lingua IX, 1, 7
Moab VII, 6, 27; VIII, 11, 24;
IX, 2, 8
Moabitae IX, 2, 8
moderatus X, 172
modestus X, 168
modicus XX, 9, 4; X, 172;
'parvus' XVI, 26, 10
modius XVI, 26, 10; XIX, 2, 9
modus verborum I, 9, 4-5
moenia XV, 2, 17-18
Moeniana aedificia XV, 3, 11
Moenius XV, 3, 11
Moesia XIV, 4, 5
mola XX, 8, 6
molaris (lapis) XIX, 10, 10; m.
dentes XI, 1, 52

INDEX VERBORVM

- molitio XVII, 3, 5
 mollis X, 179
 molochinia, -na (vestis) XIX, 22, 12
 molochites XVI, 7, 11
 Molossia XIV, 4, 9
 molossus I, 16, 6
 molotius XVI, 4, 32
 momentana XVI, 25, 4
 momentum V, 29, 1; 25, 25
 monachus VII, 13, 1
 monarchia, -cha IX, 3, 23; V, 39, 25
 monasterium XV, 4, 5
 monedula XII, 7, 35
 moneta XVI, 8, 8; 25, 4
 monilia XIX, 31, 11-13
 monoceros XII, 2, 12-13
 monodia VI, 19, 6
 monogamus IX, 7, 14
 monoptota I, 7, 33
 monostichon I, 39, 21
 mons XIV, 8, 1; montium nomina XIV, 8
 monstra XI, 3
 monstrosae facies XI, 3, 18
 Montani VIII, 5, 35
 Montanus XVII, 7, 39; (haereticus) VIII, 5, 27
 monumenta I, 41, 2; XV, 11, 1
 mora (piscis) XII, 6, 34
 moralis II, 24, 4; 16
 morbi IV, 5 sqq.
 moribundus X, 181
 morio X, 183
 moriturus X, 181
 mors VIII, 11, 51; XI, 2, 31-32
 mortarium IV, 11, 6
 mortuus XI, 2, 33; m. vestes purpureae XI, 1, 123
 morus XVII, 7, 19
 mos II, 10, 2; V, 3, 2-3
 Moschorus XIV, 3, 32
 Mosoch IX, 2, 30
 motacismus I, 32, 6
 Moyses VII, 6, 46; V, 39, 9; XV, 1, 32; invenit Hebraeas litteras I, 3, 5; inv. Hebr. hexametros 38, 11; inv. Hebr. leges V, 1, 1; 8, 12; historiam scripsit I, 41, 1; pentateuchum VI, 2, 1; 1, 4-5
 mozicia XX, 9, 4
 mucro XVIII, 6, 2
 mugilis XII, 6, 26
 mula sagmaria XX, 16, 5
 mulcator X, 178
 mulctrum, mulgarium XX, 6, 7
 mulier XI, 2, 18; 20
 muliebria XI, 1, 140-142
 mulierarius X, 107
 mulio X, 183
 mullei XIX, 34, 10
 nullus XII, 6, 25
 mulsum X, 178; XX, 3, 10
 multipes XII, 5, 6
 multiplex numerus III, 6, 5 sqq.
 mulus XII, 1, 57; 61
 mundus XIII, 1; III, 29, 29; m. creatio V, 39; XVI, 26, 10; VI, 17, 10; m. aetates V, 39
 munera VI, 19, 26-27
 munia IX, 4, 21; XV, 2, 10
 munciceps IX, 3, 21; 4, 21
 municipales IX, 4, 22
 municipium XV, 2, 10
 munifex, -ficus X, 166
 munimentum, munitum XV, 9, 1
 munitiones XV, 9
 munus XV, 2, 18
 muraena XII, 6, 43; (ornatus) XIX, 31, 14
 muralis XVIII, 7, 8
 mures 'lacerti' XI, 1, 117
 murex XII, 6, 50
 muria XX, 3, 20
 murices 'saxa' XVI, 3, 3
 murrina XVI, 12, 6
 murus XV, 2, 19; muri sancti XV, 4, 2
 mus XII, 3, 1; 'terra' XII, 3, 1; XX, 3, 4; m. araneus XII, 3, 4
 Musae III, 15, 2; 'nymphae' VIII, 11, 96
 musca XII, 8, 11
 musculus (piscis) XII, 6, 6; 53; musculi XI, 1, 117; (militares) XVIII, 11, 4; (navis) XIX, 1, 14
 musica I, 2, 2; II, 24, 15; III, 15-23; 7, 8
 musici numeri III, 22
 musio XII, 2, 38
 musmo XII, 1, 61
 mustela XII, 3, 3; XVIII, 7, 10; XX, 15, 3

INDEX VERBORVM

mustiones XII, 8, 16
 mustum XX, 3, 4
 mutus X, 169; m. litterae I, 4, 4
 mutuum V, 25, 18
 Mycenae XV, 1, 47
 Mygdonia XIV, 3, 39
 myoparo XIX, 1, 21
 myrice XVII, 7, 49
 myrine XVII, 7, 50
 myrmicites XVI, 15, 19
 myrmicoleon XII, 3, 10
 Myrmidones, Myrmidon IX, 2, 75
 myrobalanum IV, 12, 6; XVII, 9, 84
 myrra XVII, 8, 4
 myrrites XVI, 7, 14
 myrteus color XII, 1, 53; m. panni
 VI, 11, 3
 Myrteum mare XIII, 16, 8
 Myrtilus XIII, 16, 8
 myrtus XVII, 7, 50
 mysterium VI, 19, 42
 mysticae litterae I, 3, 8

N

Nabaioth IX, 2, 7
 Nabathea regio XIV, 3, 26
 Nabathei IX, 2, 7
 Nabeth XIV, 3, 26
 Nabuchodonosor V, 39, 18; VII,
 6, 80
 Nachor V, 39, 7
 Nahum VII, 8, 13
 Naiades VIII, 11, 97
 nani XI, 3, 7
 napocaulis XVII, 10, 9
 napus XVII, 10, 8
 Narbona XV, 1, 64
 narcissus XVII, 9, 16
 nardostachys XVII, 9, 3
 nardus XVII, 9, 3
 nares XI, 1, 47
 narrandi genera I, 40
 narratio II, 7, 1-2
 nassa XIX, 5, 3
 nasturcium XVII, 10, 17
 nates XI, 1, 101
 Nathan VII, 8, 7
 Nathanael VII, 10, 4
 Nathanei VII, 12, 23
 natio IX, 2, 1; 4: 4
 nativitas III, 25, 1
 natrix XII, 4, 25

natura XI, 1, 1
 naturales filii IX, 5, 19
 natus IX, 5, 13
 naclerus XIX, 1, 3
 nauta XIX, 1, 5
 navalia XIV, 8, 38
 navalis res XIX, 1-5
 navicularius XIX, 19, 1
 navigium speculatorium XIX, 1, 18
 navis XIX, 1 sqq.; n. longa XIX,
 1, 14; n. trabaria 27; n. rataria
 9; n. actuariarum 24
 navita XIX, 1, 5
 Naxos XIV, 6, 27
 Nazareus X, 190; VII, 14, 2;
 VIII, 5, 9
 Neapolis XV, 1, 60; (Samariae)
 XV, 1, 21
 nebula XIII, 10, 10
 necromantii VIII, 9, 11
 Nehemias VII, 8, 23
 nefandus X, 188
 nefarius X, 188
 nefrendes XX, 16, 1; X, 137
 negatio II, 27, 6
 neglegens X, 192
 negotialis causa II, 5, 5; n. status 2
 negotium XVIII, 15, 3
 Nembroth VII, 6, 22; XV, 1, 4
 nemo X, 184
 nemus XVII, 6, 6
 neomenia VI, 18, 10
 neophytus VII, 14, 6
 nepeta XVII, 9, 82
 nephresis IV, 7, 24
 Nephtalim VII, 7, 13
 nepos IX, 5, 26; 6, 23; X, 193
 nepotatio X, 193
 neptis IX, 5, 26; 6, 23
 Neptunus XIII, 7, 2; VIII, 11, 38;
 N. equestris, hippus XVIII, 27, 2
 nequam X, 186
 nequaquam X, 187
 Nereides VIII, 11, 97
 Nero, V, 39, 27
 Nerva V, 39, 28
 nervus XI, 1, 83; (vinculum) V,
 27, 11
 Nestorians VIII, 5, 64
 Nestorius V, 39, 38; VI, 16, 8;
 VIII, 5, 64
 netum XIX, 29, 4

INDEX VERBORVM

neuter X, 187
 neutralia verba I, 9, 7
 neutrum genus I, 7, 28
 Nicaena synodus V, 39, 36; VI, 16, 4, 6
 Nicolai (palmae) XVII, 7, 1
 Nicolaus, Nicolaitae VIII, 5, 5
 Nicomedia XIV, 3, 39; XV, 1, 41
 Nicopolis XV, 1, 61
 Nicostrate (Carmentis) I, 4, 1
 niger X, 194
 nihilum, -li X, 185
 Nilus XIII, 21, 7
 nimbus XII, 10, 3; XIX, 31, 2
 Ninus XVIII, 1, 1
 Nissa XIV, 8, 11
 nitrum XVI, 2, 7
 nix XII, 10, 6
 nixa (arbor) XVII, 7, 10
 nobilis X, 184
 noctua XII, 7, 40
 nodus (militaris) IX, 3, 60
 Noe VII, 6, 15; V, 39, 4; auctor vitis XVII, 5, 1
 Noemi VII, 6, 57
 Noetus, Noetiani VIII, 5, 41
 nolo I, 27, 16
 nomen I, 7; II, 27, 5; n. Christi VII, 2; n. Hebraea I, 1
 nominativus I, 7, 31
 nomisma XVI, 18, 9; 25, 14
 Noricus ager XIV, 4, 5
 norma XIX, 18, 1
 nosocomion XV, 3, 13
 notae militares I, 24; n. litterarum I, 25; n. digitorum I, 26; n. iuridicae I, 23; n. vulgares I, 22; n. scripturarum I, 21
 notarii I, 22, 2
 notha nomina I, 7, 13
 nothus IX, 5, 23; I, 7, 13
 notio II, 29, 3
 novacula XX, 13, 4
 novalis ager XV, 13, 12
 Novatiani VIII, 5, 34
 Novatus V, 39, 33; VIII, 5, 34
 novella lex V, 16
 novem III, 3, 3
 novissimus filius IX, 5, 14
 novum testamentum VI, 1 2 sqq.; n. ver V, 33, 6; n. ordines VI, 1, 10

nox V, 31, 1-4; III, 51; V, 30, 1
 nubentes IX, 7, 12
 nubes XIII, 7, 1 sqq.; VII, 8, 34
 nubilus X, 184
 nubilus dies X, 194
 nucicla XVII, 7, 23
 nucleus XVII, 7, 22
 nugas X, 191
 nugigerulus X, 192
 nullus X, 184
 Numa Pompilius V, 1, 3
 numerabilis magnitudo III, 11, 2
 numerarii IX, 4, 19
 numerus III, 2 sqq.; n. secundum geometriam III, 13; n. secundum musicam III, 22; n. infiniti III, 9; n. circularis stellarum III, 65; n. septenarius VI, 17, 17; n. grammaticus I, 7, 30
 Numidae IX, 2, 120-122; XIV, 5, 9
 Numidia XIV, 5, 9
 Numidicum marmor XVI, 5, 16
 Numisianae (uvae) XVII, 5, 15
 nummus XVI, 18, 10
 nuncupare, -atio V, 24, 12
 nuntius, -um X, 189; 'angelus' VII, 5, 1
 nuptae IX, 7, 10; XIII, 7, 2
 nuptiae IX, 7, 10
 nurus IX, 6, 19
 nutritor X, 188
 nux XVII, 7, 21
 Nyctages VIII, 5, 62
 nyctalmus IV, 8, 8
 nycticorax XII, 7, 41
 Nympha IX, 7, 8; VIII, 11, 96
 Nysa VIII, 11, 44; XV, 1, 6
 Nysaeus 'Bacchus' VIII, 11, 44

O

O I, 4, 17; et au XII, 3, 2; XVII, 5, 4
 obediens X, 196
 obeliscus XVIII, 31
 obelus (nota) I, 21, 3-4
 oblaqueare XVII, 5, 31
 oblatio VI, 19, 25
 oblectare, -ator X, 199
 obnixus X, 198
 obnoxius X, 198

INDEX VERBORVM

obnubere IX, 7, 10
 oboediens X, 196
 obolus XVI, 25, 11
 obryzum XVI, 18, 2
 obscenus X, 198
 obscurum causerum genus II, 8, 2
 obsidianus, obsianus (lapis) XVI, 16, 5
 obsidius (obsius) (lapis) XVI, 4, 21
 obsitus X, 197
 obstrigilli XIX, 34, 8
 obtrectator X, 199
 obtunsus X, 198
 occare, -atio XVII, 2, 4
 occidens III, 42, 2; XIII, 1, 4
 occipitium XI, 1, 27
 Ochozias V, 39, 15; VII, 6, 79
 ochra XIX, 17, 13
 oceanus XIII, 15
 oceloe XII, 6, 49
 ocreae XIX, 34, 5
 Octavianus (vid. Augustus)
 octo III, 3, 3
 October V, 33, 11
 oculus XI, 1, 36; (arboris) XVII, 6, 13
 ocymum XVII, 10, 16
 odi X, 91
 odia XVII, 7, 49
 odibilis X, 197
 odor XVII, 8, 1; IV, 12, 1; odores IV, 12; XIV, 3, 10
 odoratus XII, 1, 22
 Odysseus I, 7, 12
 Oeae XIV, 5, 6
 oenomeli XX, 3, 11
 oenophorus XX, 6, 1
 oestrus, -us XII, 8, 15
 offa XX, 2, 26; offarii coci XX, 2, 26; offatim XX, 2, 26
 offella XX, 2, 26
 offertorium VI, 19, 24
 officium VI, 19, 1; o. vespertinum 2; o. matutinum 3; officia sacra divinaque VI, 19, 1
 Ogyges XIII, 22, 1
 ola XI, 1, 62
 olca XVI, 12, 1
 Olda VII, 8, 29
 olea XVII, 7, 62
 olearia vasa XX, 7
 oleaster XVII, 7, 61; 74

oleomela XVII, 7, 11
 oleoselinon XVII, 11, 3
 oleum XVII, 7, 62; 68
 olfactoriola XIX, 31, 19
 olfactus XI, 1, 22
 olfecisse, 'scisse' X, 142; XI, 1, 47
 olisatrum XVII, 10, 16
 Olisipona XV, 1, 70
 olla XX, 8, 2
 olor XII, 7, 18-19
 olus XVII, 10, 2; o. molle 17; olera XVII, 10-11
 Olympias V, 37, 1; 39, 16
 Olympus XIV, 4, 13; 8, 9
 omentum XI, 1, 130
 omne genus in re grammatica I, 7, 29
 omnimorbia XVII, 9, 63
 omphacion XVII, 7, 68
 omphacites XVII, 7, 38
 onager XII, 1, 39
 onerosus X, 117
 onocentaurus XI, 3, 39
 onocrotalon XII, 7, 32
 onomatopoeia I, 37, 14
 onyx XVI, 8, 3
 opacus XIV, 8, 35
 opalus XVI, 12, 3
 operarii, -ria XV, 6
 ophaz XVI, 18, 2
 Ophitae VIII, 5, 10
 ophites XII, 4, 30; XVI, 5, 3
 Ophni VII, 6, 60-61
 opifex X, 200
 opilio X, 200
 opinatio II, 24, 2
 opisphora XIX, 4, 6
 opium Cyrenaicum XVII, 9, 27
 opobalsamum XVII, 8, 14
 opozema XX, 3, 21
 oppidani IX, 4, 42
 oppidum XV, 2, 5-6; oppida IX, 4, 42
 opposita II, 31
 Ops VIII, 11, 59; X, 145; XIV, 1, 1
 optare 'eligere' IX, 3, 41
 optativus I, 9, 4
 optimus X, 23
 optiones IX, 3, 41
 opulentia XX, 2, 4
 opusculorum genera VI, 8

INDEX VERBORVM

ora V, 29, 2; o. vestimentorum
 XIX, 24, 20
 oracula XV, 4, 3
 orare I, 6, 3; VI, 19, 59; X, 195
 oratio I, 6, 3; II, 27, 5; VI, 19,
 59; o. grammatica I, 7; o. rhe-
 torica II, 7; o. compositio II,
 18, 1; o. soluta I, 38, 2
 orator II, 3; X, 195; II, 19
 oratorium XV, 4, 4
 orbiculus XIV, 2, 1
 orbis IX, 4, 3; o. terrae XIV, 2;
 (piscis) XII, 6, 6
 orbita XV, 16, 13
 orbus X, 200; XI, 2, 12
 orca VIII, 11, 42; XX, 6, 5
 Orcades XIV, 6, 5
 orchades (olivae) XVII, 7, 63
 orchestra XVIII, 44
 orchis XVII, 9, 43
 orcibeta XVII, 9, 84
 Orcus VIII, 11, 42
 ordeolus IV, 8, 16
 ordinarius IX, 3, 33; XVIII, 67
 ordines senatorum IX, 4, 12
 ordiri XIX, 29, 7
 Oreades VIII, 11, 97
 organica III, 19, 1; III, 20
 organum III, 21, 2
 orgia VI, 19, 36
 oriens III, 42, 2; XIII, 1, 4
 organum XVII, 9, 76
 Origenes V, 39, 32; VIII, 5, 40;
 VI, 4, 4; VI, 7, 2
 Origeniani VIII, 5, 40
 Orion III, 71, 10
 ornamenta XIX, 30, 31-32
 ornatura XIX, 33, 7
 Orontes XIII, 21, 17
 orphanus XI, 2, 12
 Orpheus III, 22, 9
 orthodoxus VII, 14, 5; X, 195
 orthogonium III, 12, 2
 orthographia I, 27
 Ortygia XIV, 6, 21
 ortygometra XII, 7, 65
 os XI, 1, 49
 osae XIX, 34, 9
 Osanna VI, 19, 22-23
 oscedo, IV, 8, 17
 Osci IX, 2, 88
 oscilla XX, 14, 11; XI, 1, 63

oscines XII, 7, 76
 Osiris XVI, 1, 2
 osor X, 197
 ossa XI, 1, 86
 ossifragus XII, 7, 59
 ostenta XI, 3
 ostentabile genus dicendi II, 9, 11
 Ostia XV, 1, 56; 7, 4
 ostiarius VII, 12, 32-33
 osticius XIX, 28, 9
 ostium XV, 7, 4; XIV, 8, 43
 ostracites XVI, 4, 25; 15, 16
 ostracus XV, 8, 11; XIX, 10, 26
 ostrea XII, 6, 52
 ostrum XIX, 28, 2-4
 osus sum X, 91
 Othoniel VII, 6, 52
 Ovidii Fasti VI, 8, 8
 ovis XII, 1, 9
 ovum XII, 7, 80-81; (Circi) XVIII,
 29, 1
 oxi XVIII, 9, 4
 oxybaphus (-falus) XVI, 26, 4
 Ozee VII, 8, 10
 Ozias V, 39, 16; VII, 6, 71
 ozie pro hodie XX, 9, 4

P

P et B I, 27, 4; (nota) I, 23, 1;
 PR (nota) I, 23, 1
 Paccas VII, 6, 79
 Pachynum XIV, 7, 5
 Pactolus XIII, 21, 21; XIV, 3, 43
 pactum V, 24, 13, 19
 Padus XIII, 21, 26
 paeanites XIV, 4, 13
 paedagogus X, 206
 paederos XVI, 10, 2
 paene I, 27, 19
 paenitentia VI, 19, 71-72
 paenula XIX, 24, 14
 paeon I, 17, 18
 paeonia XVII, 9, 48
 paganus VIII, 10, 1
 pagus XV, 2, 14
 pagina VI, 14, 6
 pala XX, 14, 10
 palae XI, 1, 94
 Palaestina XIV, 3, 17; 19
 Palaestini IX, 2, 20; 58
 palaestra XVIII, 23, 24
 Palamedes I, 3, 6

INDEX VERBORVM

palatium XV, 3, 5
 palatum XI, 1, 55
 palea XV, 13, 18; XVII, 3, 19
 palearia XII, 1, 30
 Pales dea XV, 13, 18; XVII, 13, 19
 palimbacchius I, 17, 12
 paliurus XVII, 9, 56
 palla XIX, 25, 2
 Pallanteum XV, 3, 5
 Pallas VIII, 11, 75
 pallium XIX, 24, 1; pallia virorum
 XIX, 24; p. feminarum XIX, 25
 palma I, 17, 8; XI, 1, 69; XVII,
 5, 9; 7, 1; palmarum dies VI,
 18, 13
 palmata (toga) XIX, 24, 5
 palmes XVII, 5, 9
 palmula XIX, 2, 7; XVII, 7, 1
 palmus XV, 15, 2
 palpebrae XI, 1, 39
 paludamentum XIX, 24, 9
 palumbes XII, 7, 62
 pālus V, 27, 16; XX, 13, 2
 pālus XV, 13, 18
 Pamphagi IX, 2, 130
 Pamphilus VI, 6, 1
 Pamphylia XIV, 3, 44
 pampinus XVII, 5, 10
 Pan III, 20, 8; VIII, 11, 81-83
 panace XVII, 9, 28
 panchrus XVI, 12, 1
 pandorius III, 21, 8
 panegyricus VI, 8, 7
 pangere foedus V, 24, 18
 panicum XVII, 3, 13
 panis XX, 2, 15
 Panitae VIII, 11, 103
 Pannonia XIV, 4, 5; 16
 pannucia (vestis) XIX, 22, 24
 Panotii XI, 3, 19
 panther XII, 2, 8, 9
 panuliae, panulae XIX, 29, 7
 Papia Poppaea lex V, 15, 1
 papilio XII, 8, 8; 'tentorium' XV,
 10, 3
 papates XIX, 27, 4
 papaver XVII, 9, 31
 Paphia (arbor) XVII, 7, 64
 Paphlagones IX, 2, 33
 Paphos XIV, 6, 14; (urbs) XV,
 1, 48
 papillae XI, 1, 75

papula IV, 8, 21
 papyrus XVII, 9, 96; p. bibula
 VI, 10, 1
 par numerus III, 5, 2
 parabola I, 37, 33; (in prophetia)
 VII, 8, 36; (liber) VI, 2, 18;
 8, 13
 Paracletus VII, 3, 10; 12
 paradiastole II, 21, 9
 paradigma I, 37, 34
 Paradius XIV, 3, 2
 paradoxon II, 21, 29
 paragoge I, 35, 3
 paragraphus I, 21, 8
 Paralipomenon liber VI, 1, 7; 2, 12
 paralysis IV, 7, 25
 paronympha IX, 7, 8
 parapsis XX, 4, 10
 parasangae XV, 16, 1
 parastatae XIX, 2, 11
 parathesis II, 21, 46
 Parcae I, 37, 24; VIII, 11, 93
 pardus XII, 2, 10
 parens V, 26, 16; IX, 5, 4
 parenthesis I, 37, 18
 parenticida X, 225
 parias XII, 4, 27
 paries XV, 8, 2; p. crustatus
 XIX, 13
 parietinae XV, 8, 3
 pariter par numerus III, 5, 3
 Parium marmor XVI, 5, 8
 parma XVIII, 12, 6
 Parnassus XIV, 4, 12; 8, 11
 paro XIX, 1, 20
 paroemia I, 37, 28
 paromoeon I, 36, 14
 paronomasia I, 36, 2
 Paros XIV, 6, 29
 parotidae IV, 8, 2
 parrhesia II, 21, 31
 parricidium V, 26, 16
 partes orationis I, 6; II, 7, 1;
 partes 'spolia' XVIII, 2, 8
 Parthenii (urbs) XV, 1, 62
 Parthenope XV, 1, 60
 Parthi V, 39, 32; IX, 2, 44;
 P. vestes XIX, 23, 1
 Parthia XIV, 3, 8, 9
 participialia nomina I, 7, 25
 participium I, 6, 2; I, 11
 Pascha VI, 18, 3; 17, 10 sqq.

INDEX VERBORVM

- Paschalis dies VI, 17, 17; P. cyclus VI, 7
 pascuus ager XV, 13, 6
 passer XII, 7, 68
 passio caduca IV, 7, 5; p. acuta 5, 7
 passivum I, 9, 7
 passum XX, 3, 14
 passus XV, 15, 2
 pastinaca XVII, 10, 6
 pastinum XX, 14, 8
 patella XX, 8, 2
 pater IX, 6, 23; 5, 3; patres IX, 4, 10; p. conscripti 4, 11; p. magnus 6, 24
 paterae XX, 5, 2
 paterfamilias IX, 5, 3; 7
 Paternus, Paterniani VIII. 5, 58
 pati XVIII, 6, 4
 patibulum V, 27, 34
 patiens X, 201
 patina XX, 4, 10
 patratio IX, 5, 3
 patria XIV, 5, 19; patriae nomina I, 7, 24
 patriarcha VII, 7, 1; 12, 5; 9
 Patriciani VIII, 5, 48
 patricida X, 225
 patricii IX, 3, 25
 Patricius VIII, 5, 48
 patronus X, 205
 patronymica nomina I, 7, 20
 patruelis IX, 6, 13
 patruus IX, 6, 16; 24
 Pauliani VIII, 5, 29
 Paulus (iurisconsultus) V, 14; (Samosatenus) VIII, 5, 29; (apostolus) VII, 9, 8-10; XV, 1, 38; V, 39, 27; VI, 1, 10; 2, 44; (Aemilius) XI, 5, 1
 pauperior XI, 2, 26
 pausia XVII, 7, 66
 pavere X, 201; 230 (cf. pavire)
 pavidus X, 230
 pavimentum X, 230; XV, 8, 10; XVII, 7, 66; XIX, 10, 25
 pavire XV, 8, 10; XVII, 7, 66; XIX, 10, 25 (cf. pavere)
 pavitensis vestis XIX, 22, 19
 pavo XII, 7, 48
 pavor XV, 8, 10; XIX, 10, 25
 pavus (piscis) XII, 6, 5
 pax XVIII, 1, 11
 paxillus XI, 1, 45
 peccator X, 228
 peccatum V, 27, 1
 pecten XI, 1, 74; XX, 13, 4; pectines XIX, 29, 1
 pectoralis tunica XIX, 22, 7
 pecuarius XVI, 18, 4
 peculator X, 221
 peculatus V, 26, 22
 peculium XVI, 18, 4; V, 25, 5
 pecunia XVI, 18, 3
 pecuniosus X, 209; 155; XVI, 18, 4
 pecus XII, 6, 1; pecora et pecudes 1, 6
 pedicae V, 27, 8
 pedicosi XII, 5, 14
 pediculi XII, 5, 14
 pedites in cursu XVIII, 40
 peiero X, 222
 Pelagius, Pelagiani VIII, 5, 63
 Pelasgi IX, 2, 74
 pelicanus XII, 7, 26
 pellax X, 204; 224
 pellex X, 228-229
 pellis XI, 1, 79
 Peloponnensis XIV, 4, 11; (urbs) XV, 1, 48
 peloris XII, 6, 54; 57
 Pelorum XIV, 7, 4
 pelta XVIII, 12, 4
 pelvis XX, 6, 8
 Penates VIII, 11, 99
 pendere XII, 7, 7
 penetralia VIII, 11, 94; XV, 4, 4
 penicilli XII, 6, 62
 penitus XV, 4, 4
 penna (cf. pinna) XIX, 19, 11; VI, 14, 3; XII, 7, 7
 pennus XI, 1, 46; XVII, 7, 31; XIX, 19, 11
 pensum XIX, 29, 4; XVI, 25, 3
 pentametrum I, 39, 6
 pentaphyllon XVII, 9, 38
 Pentapolis XIV, 3, 24; 25; 5, 5
 pentaptota I, 7, 33
 Pentateuchus VI, 2, 2
 Pentecoste VI, 18, 4
 penteres XIX, 1, 23
 pentorobon XVII, 9, 48
 peplum XIX, 25, 1

INDEX VERBORVM

pepo XVII, 10, 17
 per se numerus III, 6, 1
 pera XIX, 24, 19
 perdix XII, 7, 63
 Perdix XIX, 19, 9
 peregrinus X, 215; IX, 4, 41
 perendie V, 30, 22
 perennis X, 204
 perfectus X, 202; perfectus numerus III, 5, 1
 perfidus X, 222
 pergamene VI, 11, 1
 Perihermeniae Aristotelis II, 27
 periodus I, 20, 5-6; II, 18
 Peripatetici VIII, 6, 13
 periphrasis I, 37, 15
 peripleumonia IV, 6, 9; 7, 15
 Periscelides XIX, 31, 9
 perissologia I, 34, 7; II, 20, 2
 periurus X, 222
 perizoma XIX, 22, 5
 pernix, -necitas X. 211
 pernox X, 212
 pero XIX, 34, 13
 perorare X, 195
 perpendiculum XIX, 18, 8
 perpetuus X, 204
 Persae IX, 2, 47; V, 30, 4; a Gordiano victi 39, 32-33; VIII, 9, 13; P. habitus XIX, 23, 6
 persecutor, -tus X, 226
 Persepolis XV, 1, 8
 Perseus III, 71, 33
 perseverans X, 212
 Persia XIV, 3, 8; 11-12; XV, 1, 8
 Persicus limes IX, 2, 62; P. Sibylla VIII, 8, 3; P. malum XVII, 7, 7; P. sinus XIII, 17, 4
 perspicax X, 201; 204
 pertica XV, 15, 2; 3
 Pertinax Imperator V, 39, 30
 pertinax X, 212; 268; XII, 5, 11
 pervicax X, 2, 10
 pes (mensura) XV, 15, 2; (metricus) I, 17; (navis) XIX, 3, 4
 pessaria IV, 9, 11
 pestilentia IV, 6, 17-18
 petalum XIX, 21, 7
 petilus XII, 1, 52
 petorritum XX, 12, 4
 petra XVI, 3, 1; p. focaris 4, 5
 petrapium XVII, 11, 2

petro X, 231
 petroselinon XVII, 11, 2
 Petrus VII, 9, 2; V, 39, 27; (epistolae) VI, 1, 10
 petulans X, 213
 petulus X, 231
 Peucetia XV, 1, 58
 peusis II, 21, 47
 Phaenicusa XIV, 6, 37
 Phaenon III, 71, 20
 Phaethon V, 30, 7; III, 71, 20; 65, 2; XVI, 8, 6
 phagrus XII, 6, 22
 phalae XVIII, 7, 8
 phalanx IX, 3, 46
 phalarica XVIII, 7, 8
 Phaleg VII, 6, 24
 phalerae XX, 16, 1
 Pharaon VII, 6, 43; XV, 1, 32
 Phares VII, 6, 40
 pharetra XVIII, 9
 pharetratae gentes XIX, 23, 6
 Pharisaei VII, 6, 40; VIII, 4, 3
 pharmacia IV, 9, 2-3
 pharus XV, 2, 37; XX, 10, 10
 phaselus XVII, 4, 6; 10, 14; XIX, 1, 17
 phasianus XII, 7, 49
 Phasis XIII, 21, 19; XIV, 3, 32
 Phemonoe (Sibylla) VIII, 8, 4
 phengites XVI, 4, 23
 Pherecydes Syrus I, 38, 2; 39, 12; 42, 2
 Phi et Rho (nota sententiae) I, 21, 23
 Phidon XVI, 25, 2
 Philadelphia XV, 1, 13
 Philadelphus V, 39, 22
 philanthropus XVII, 9, 66
 Philargyrius I, 22, 2
 Philippus VII, 9, 16; (tetrarcha) IX, 3, 24; (imperator) V, 39, 33
 Philistaei, Philistiim IX, 2, 58; 20
 Philistim 'Ascalon' XIV, 3, 19; XV, 1, 17
 Philometor V, 39, 23
 Philopator V, 39, 32
 philosophi VIII, 6, 1-3
 philosophia II, 24
 Phinees VIII, 6, 62
 Phineus VIII, 6, 49
 Phison XIII, 21, 8

INDEX VERBORVM

- phlasca XX, 6, 2
 phlebotomum IV, 11, 2
 phlegma IV, 5, 7
 phlegmone IV, 6, 7
 phlogites XVI, 14, 9
 phlomos XVII, 9, 73 ; 94
 Phocas V, 39, 41
 Phoebus VIII, 11, 54
 phoenicatus XII, 1, 49
 Phoenix IX, 2, 12 ; 55 ; litteras
 Graecas invenerunt I, 3, 5
 Phoenicea (vestis) XIX, 22, 10 ;
 Phoeniceum (color) XIX, 17, 5 ;
 P. colore capita librorum scri-
 buntur I, 3, 6 ; XIX, 17, 5
 Phoenicia IX, 2, 55 ; XIV, 3, 17-18
 Phoenix IX, 2, 55 ; XIV, 3, 18
 phoenix XVII, 7, 1
 Phoroneus V, 1, 1 ; 39, 8
 Phosphorus XV, 2, 37 ; XX, 10, 10
 Photinus, Photiniani VIII, 5, 37
 phrenesis IV, 6, 3
 Phryges IX, 2, 33 ; VIII, 9, 32 ;
 III, 21, 4
 Phrygia XIV, 3, 39
 Phrygius (lapis) XVI, 4, 9 ; Phrygia
 (vestis) XIX, 22, 22 ; (Sibylla)
 VIII, 8, 6
 phrygiones XIX, 22, 22
 Phryxus XIII, 16, 8
 phthisis IV, 7, 17
 phu XVII, 9, 7
 Phut IX, 2, 11 ; (fluvius) ibid.
 Phuthaei IX, 2, 19
 Phuthensis regio IX, 2, 11
 physica II, 24, 3-4
 physici VIII, 6, 4
 Physon XIII, 21, 8
 piaculum V, 26, 26
 pica XII, 7, 46
 picea XIII, 7, 31
 picta toga XIX, 24, 5
 Pictavium XV, 1, 64
 Picti XIX, 23, 7
 pictura XIX, 16, 1
 picus XII, 7, 47
 piger X, 212
 pigmenta IV, 11, 4
 pignus V, 25, 20 ; 22
 pila IV, 11, 4 ; XVIII, 69 ; (si-
 gnum militare) XVIII, 3, 4
 Pilatus VII, 10, 9
 pilentum XX, 12, 4
 pili XI, 1, 28
 pilleum XIX, 21, 3 ; 30, 5 ; 31,
 4-5
 pilosi VIII, 11, 103
 pilum IV, 11, 5 ; XI, 1, 28 (pilo) ;
 XVIII, 7, 9
 pilumni IV, 11, 5
 pinna XI, 1, 46 ; XIX, 19, 11 (cf.
 penna)
 pinnula XI, 1, 46 ; pinnulae 48
 pinnus XI, 1, 46 ; XVII, 7, 31 ;
 XIX, 19, 11
 pinus XVII, 7, 31
 piper XVII, 8, 8
 piperinus lapis XIX, 10, 8
 pirata X, 220
 pirula XI, 1, 48
 pirum, -us XVII, 7, 15
 pis 'aurum' XVII, 4, 10
 piscis XII, 6 ; (signum) III, 71, 32
 pisere IV, 11, 4
 pisinnus X, 231
 Pisistratus VI, 3, 3
 pistacia XVII, 7, 30
 pistor IV, 11, 5 ; XV, 6, 4
 pistrinum XV, 6, 4
 pistum XVII, 3, 13
 pisum XVII, 4, 10
 pix XVII, 7, 72
 placenta XX, 2, 17
 placitum V, 24, 19
 plaga 'rete' XIX, 5, 1 ; 'verber'
 V, 27, 14 ; (mundi) XIII, 1, 3
 plagiator X, 220
 plana figura III, 11, 2 ; planus
 (in ludo) XVIII, 65
 planeta III, 67 ; 71, 20 ; (et
 planetas) XIX, 24, 17
 planta XI, 1, 113 ; XVII, 6, 12
 plantago XVII, 9, 50
 plantaria XVII, 6, 12
 plastice XIX, 15, 1
 platanus XVII, 7, 37
 Plato V, 39, 20 ; II, 24, 4
 Platonici VIII, 6, 7 ; 20
 plastrum XX, 12, 3
 plausus III, 22, 11
 plebiscitum V, 11
 plebs X, 4, 5 ; 6
 pleonasmus I, 34, 6
 pleurisis IV, 6, 8

INDEX VERBORVM

Pliades III, 70, 13
 plumbum XVI, 20; 22
 pluteus XVIII, 11, 3; XX, 11, 5
 pluviae XII, 10, 2; 3
 poculum XX, 5, 1
 podagra IV, 7, 30
 poderis XIX, 21, 1
 poema I, 39, 21
 poena V, 27, 1 sqq.
 poene I, 27, 19
 Poeni IX, 2, 116
 poenitentia VI, 19, 71-72
 poesis I, 39, 21
 poeta VIII, 7 sqq.
 poli III, 37; XIII, 55
 polios XVII, 9, 63
 pollen XX, 2, 19
 pollex XI, 1, 70
 Pollio VI, 5, 2
 pollis XX, 2, 19
 Pollux et Castor III, 71, 25
 polygonus XVII, 9, 79
 polymitus XIX, 22, 21
 polypodion XVII, 9, 62
 polyptoton I, 36, 17
 polysyntheton I, 36, 19
 poma XVII, 6, 24
 pomelida XVII, 7, 12
 pompa XVIII, 2, 2
 Pompeia (urbs) XV, 1, 51
 Pompeiopolis I, 32, 2
 Pompeius V, 1, 5; 39, 25
 Pomponii Tityrus carmen I, 38, 25
 pondera XVI, 23; 25; 27
 pons XIX, 2, 16
 Ponticus sinus XIII, 16, 4; P.
 mare XIII, 16, 4; P. gemma
 XVI, 12, 4; 15, 26; P. nuces
 XVII, 7, 24; P. canes XII, 2,
 21; P. absinthium XVII, 9, 60
 pontifex XII, 12, 13
 Pontius VII, 10, 8
 pontonium XIX, 1, 24
 popina XV, 2, 42
 pōpulus IX, 4, 5-6
 pōpulus XVII, 7, 45
 porca (mensura) XV, 15, 6
 porcus XII, 1, 25; (piscis) 6, 12
 pori XI, 1, 80
 Porphyrii Isagogae II, 25
 Porphyris XIV, 6, 25
 porrum XVII, 10, 25

porta XV, 2, 22
 portemia XIX, 1, 26
 portenta XI, 3
 porticus XV, 7, 3
 portisculus XIX, 2, 13
 portulaca XVII, 9, 80
 portus XIV, 8, 39-40
 porus (lapis) XVI, 4, 24
 positivus gradus I, 7, 27
 positurae I, 20; 21, 9
 possessio bonorum V, 25, 6;
 possessiones XV, 3, 3
 possessiva (pronomina) I, 8, 2; 5;
 (nomina) 6, 23
 possidere iure V, 25, 3
 postella XX, 16, 4
 posteriora XI, 1, 105
 posteritas IX, 5, 26
 postes XV, 7, 8
 posthumus IX, 5, 22
 postica XV, 4, 7
 postliminium redeuntes V, 27, 28
 postremus X, 207
 potens X, 208
 potestas X, 208; potestates an-
 gelorum VII, 5, 18
 potio XX, 3, 1
 potoria vasa XX, 5
 potus XX, 3
 praecedentia stellarum III, 68
 praecceptor VII, 12, 27
 praecepta VI, 8, 10-12
 praecinctus X, 218
 praecisores (dentes) XI, 1, 52
 praecoquae (uvae) XVII, 5, 16
 praecordia XI, 1, 119
 praeda XVIII, 2, 8
 praedator X, 219
 praedicamenta II, 26, 1
 praedium XV, 3, 5
 praedo X, 219
 praefatio VI, 8, 9
 praefecti IX, 3, 26
 praenomen I, 7, 1
 praenumeria XI, 3, 8
 praeopinus X, 208
 praepetes aves XII, 7, 77
 praepositio I, 13
 praepositus X, 205
 praeputia Iudaeorum XIX, 23, 7
 praescriptus, -tio X, 217
 praesegmen XIX, 22, 18

INDEX VERBORVM

- praesens X, 207; XI, 1, 19
 praeses IX, 3, 28; 4, 15
 praestigium VIII, 9, 33
 praesul X, 205
 praetendere XV, 10, 2
 praetexta XIX, 24, 16
 praetextati pueri XIX, 24, 16
 praetor IX, 3, 27; 4, 16
 praetorium XV, 2, 29
 praevaricator X, 223
 praevarus X, 223
 pragma V, 22
 pragmaticus, -ca V, 22
 prandium XX, 2, 11
 prasina XIX, 17, 9
 prasinus color XVIII, 33, 2
 prasion XVII, 9, 58
 prasius XVI, 7, 4
 pratum XV, 13, 17
 prelum XX, 14, 12; XVIII, 1, 10
 presbyter VII, 12, 20
 pressores X, 282
 pressorium XX, 14, 12
 prester XII, 4, 16
 pretiosi lapides XVI, 6, 2; p.
 'rari' XVI, 6, 2
 pretium V, 25, 34
 Priamus V, 39, 11
 Priapus VIII, 11, 24-25
 pridie V, 30, 21
 primitiae XVII, 3, 3
 primogenia pronomina I, 8, 5
 primogenitus filius IX, 5, 14
 primus X, 207
 princeps IX, 3, 21
 principales IX, 4, 25
 principalia nomina I, 7, 7
 principatus angelorum VII, 5, 19
 prior X, 207
 prisca lingua Latina IX, 1, 6
 Prisca (haeret.) VIII, 5, 27
 Priscillianus, Priscillianistae V, 39,
 37; VIII, 5, 54
 privati IX, 4, 30
 privignus IX, 6, 21
 privilegium V, 18
 privimeria XI, 3, 8
 proamita IX, 6, 25
 proavia IX, 6, 25
 proavunculus IX, 6, 26
 proavus IX, 5, 9; 6, 23
 Proba I, 39, 25
 probatio XVIII, 15, 5
 proboscida XII, 2, 14
 Probus V, 39, 35
 procare IX, 7, 7; X, 214
 procatalepsis II, 21, 27
 proceleusmaticus I, 17, 13
 procella XIII, 11, 22
 proceres IX, 4, 17
 proci IX, 7, 7; X, 214
 procinctus X, 218
 proconsul IX, 3, 8; 4, 35
 procurator IX, 3, 8; 4, 35
 procurvus X, 229
 prodigia XI, 3
 prodigus X, 215
 proditor X, 221
 producere X, 216
 productus X, 231
 proelium XVIII, 1, 10; p. et pugna
 et bellum 8
 profanus X, 224
 profugus X, 215
 profundum XIV, 9, 4
 progenies IX, 5, 27-28
 progenitores IX, 5, 28
 prognostica IV, 10, 2
 prohaeres IX, 5, 2
 proiectus X, 216
 prolepsis I, 36, 2
 promatertera IX, 6, 27
 Prometheus invenit simulacra VIII,
 11, 8; inv. anulum XIX, 32, 1;
 XVI, 6, 1
 promontoria XIV, 7
 promurale XV, 2, 21
 promptuarium XV, 5, 67
 pronepos IX, 5, 27-28; 6, 23
 proneptis IX, 5, 27-28; 6, 23
 pronomen I, 8; 6, 2
 pronuba IX, 7, 8
 pronuntiatores VII, 12, 25
 propaginare XVII, 5, 33
 propagines XVII, 5, 33
 propatruus IX, 6, 24
 propes XIX, 4, 3
 propheta VII, 8, 1; prophetarum
 ordo VI, 1, 5; prophetae duode-
 cim 6; p. maiores, minores 2,
 26-27
 prophetiae genera VII, 8, 33
 propina XV, 2, 42
 propinare XV, 2, 42

INDEX VERBORVM

propitiatio XV, 4, 3
 propitiatorium XV, 4, 3
 Propontis XIII, 16, 3
 propositio II, 9, 2; p. inductionis 5
 propria nomina I, 7, 1
 propugnacula XV, 2, 20
 prora XIX, 2, 1
 prorostra XV, 2, 27; XVIII, 15, 1
 prosa I, 38
 proscissio XVII, 2, 5
 proscriptus, -tio V, 27, 30; X, 217
 proselytus VII, 14, 10
 Proserpina VIII, 11, 60
 prosodia I, 4, 11
 prosopopoeia II, 13; 21, 45
 Prosper Aquitanus VI, 17, 1
 prostibulum XVIII, 42, 2
 prostitutae X, 229
 prosus I, 38, 1
 prothesis I, 35, 2
 protoplastus XIX, 15, 1
 Proverbia (liber) VI, 1, 7; 2, 18
 proverbia:—
 ne contra stimulum calces I,
 37, 28
 lupus in fabula I, 37, 28; XII,
 2, 24
 malum sibi avem cacare XII,
 7, 71
 qui inimicus est, etiam in
 scirpo nodum quaerit XVII,
 9, 97
 in cardine res est XV, 7, 6
 provincia XIV, 5, 19
 provocare X, 216
 proximus in iure IX, 6, 2
 prudens I, 29, 4; X, 201; pruden-
 tum responsa V, 14
 prudentia II, 24, 6
 pruina XII, 10, 8
 pruna XIX, 6, 7
 prunus XVII, 7, 10
 prurigo IV, 8, 7
 prymnesium XIX, 4, 6
 psalmistae VII, 12, 24
 psalmus VI, 19, 11-12; 2, 15-17
 psalterium III, 21, 7; VI, 1, 7; 19, 11
 psila tapeta XIX, 26, 5
 psile (accentus) I, 19, 10
 psittacus XII, 7, 24
 psyllion XVII, 9, 54
 Psyllus XII, 2, 37

ptisana XX, 3, 21
 Ptolemaei IX, 3, 15; III, 25; V,
 39, 22; 25; VI, 3, 5
 Ptolemais XV, 5, 5; 1, 36
 puber XI, 2, 13
 publicanus IX, 4, 32; X, 227
 pudenda XI, 1, 102
 puella XI, 2, 12
 puer IX, 5, 19; XI, 2, 10-11; XI,
 2, 27; p. praetextati XIX, 24, 16
 pueritia XI, 2, 3
 puerpera XI, 2, 14
 pugillator X, 221
 pugio XVIII, 6, 6
 pugna XVIII, 1, 10; p. et bellum et
 proelium 8; p. ferarum XVIII, 58
 pugnus XI, 1, 69
 pulcher X, 202
 puleium XVII, 9, 59; p. Martis 29
 pulex XII, 5, 15
 pulcaris (herba) XVII, 9, 54
 pulla (vestis) XII, 7, 5
 pullus XII, 7, 5
 pulmentarium XX, 2, 7
 pulmentum XX, 2, 7; 27
 pulmo XI, 1, 124
 pulpa XX, 2, 27; XI, 1, 81
 pulpitum XV, 3, 15
 pulsus XI, 1, 120; 118
 pulvillus XIX, 26, 4; XX, 11, 3
 pulvinar XX, 11, 3
 pulvinus XIX, 2, 16
 pulvis XVI, 1, 1; p. Puteolanus, 8
 pumex XVI, 3, 7
 punicanus (lecti) XX, 11, 3
 punctum I, 20, 5; III, 12, 7
 Punicum malum XVII, 7, 6
 pupilla XI, 1, 37
 pupillus XI, 2, 12; 1, 37
 puppis XIX, 2, 1
 pupula XI, 1, 37
 purgatio criminis II, 5, 8
 purgatoria IV, 9, 8
 purpura XIX, 28, 5; XIV, 3, 10;
 p. Tyria XV, 1, 27
 purpureae vestes mortuorum XI,
 1, 123; p. uvae XVII, 5, 17; p.
 colores XVIII, 41, 2
 purpurissum XIX, 17, 15
 purpuritis XVI, 5, 5
 pusia XVII, 7, 66
 pusillanimis X, 157; 167; 231

INDEX VERBORVM

pusillus XII, 7, 68
 pustula IV, 8, 20
 putare vitem XVII, 5, 32
 Puteolanus pulvis XVI, 1, 8
 puteus XIII, 21, 5
 putor X, 148
 Pygmaei XI, 3, 7; 26
 pyra XX, 10, 9
 pyramis III, 12, 6; XV, 11, 4;
 (figura) III, 6, 5
 Pyrenaeus mons XIV, 8, 15
 pyrethron XVII, 9, 74
 pyrgus XVIII, 61
 pyrion III, 71, 20
 pyrites XVI, 4, 5
 pyritis XVI, 11, 8
 Pyrrhus IX, 2, 79; I, 27, 4
 pyrrichius I, 17, 2
 pyromantia VIII, 9, 10
 pyropum XVI, 20, 6
 Pythagoras XIV, 6, 31; III, 1, 3;
 VIII, 6, 2; III, 15, 1; VIII, 6,
 20; I, 3, 7
 Pythia sacra VIII, 11, 55; P. me-
 trum I, 39, 12-13
 Pytho VIII, 11, 54
 Pythonissa VIII, 9, 7; 21
 pyxides XX, 7, 3

Q

Q I, 4, 13; et C 27, 4
 quactum XX, 2, 35
 Quadi IX, 2, 97
 quadrans XVI, 25, 17
 quadrati numeri figura III, 6, 4
 quadrifinium XV, 14, 5
 quadrigae XVIII, 34; 36; V, 39,
 10; spatia septem XVIII, 37
 quadrilatera figura III, 3, 12
 quadrupedia XII, 1, 4
 quaesitores XVIII, 15, 2
 quaestio VI, 8, 15; q. genera II, 15
 quaestor IX, 4, 16; X, 232; XVIII,
 15, 1
 quaestuosus X, 232
 qualitas II, 26, 4; 7; 5, 3; qualita-
 tis nomina I, 7, 18
 qualus XX, 14, 13
 quantitas II, 26, 7; q. abstracta 24,
 14; III. Praef.; quantitatis no-
 mina I, 7, 19

quantus I, 26, 23
 quartarium XVI, 26, 14
 quatrio XVIII, 65
 quatriremis XIX, 1, 23
 quattuor III, 3, 2
 quercus XVII, 7, 38
 querimoniosus X, 232
 quernus XVII, 7, 38
 querulus X, 233
 qui inimicus est, etiam in scirpo
 nodum quaerit XVII, 9, 97
 quietus V, 233
 quinary XIX, 10, 29
 quinio XVIII, 65
 quinquagenarii IX, 3, 31
 quinque III, 3, 2
 quinqueanguli figura III, 6, 4
 quinquefolium XVII, 9, 38
 quintana XV, 2, 24
 Quintilis V, 33, 10
 Quirinus IX, 2, 84; VIII, 11, 1
 quiris IX, 2, 84
 Quirites IX, 2, 84; Quiritium ius
 V, 9, 1-2
 quisquiliae XVII, 6, 28
 quotidie V, 30, 18; I, 27, 22
 quum et cum I, 27, 4

R

R et D XVII, 7, 2; V, 25, 17; et
 S I, 27, 23
 Raab VII, 6, 51
 racemus XVII, 5, 14
 Rachel VII, 6, 37
 radii XIX, 29, 1
 radiolae XVII, 7, 64
 radix XVII, 6, 14; (olus) 10,
 10
 raeda XX, 12, 2
 Raetia XIV, 4, 26
 Raeticus ager XIV, 4, 5
 Ragau V, 39, 6
 ralla (vestis) XIX, 22, 23
 ramus XVII, 6, 17-18
 rana XII, 6, 58; (piscis) 5
 rancidum XX, 2, 23
 rapa XVII, 10, 7
 Raphael VII, 5, 13
 raphanus XVII, 10, 10
 rapidus X, 237
 raptor, -ta X, 237
 raptus V, 26, 14

rasilis (vestis) XIX, 22, 23
 rastrum XX, 14, 6
 rataria navis XIX, 1, 9
 ratio XI, 1, 13
 ratiocinatio II, 9, 6-7; r. scripti 5,
 10
 ratiocinator X, 235
 rationalis magnitudo III, 12, 3;
 r. status II, 5, 2; r. coniunctio-
 nes I, 12, 4
 ratis XIX, 1, 9
 ratum V, 24, 21
 raucedo IV, 7, 14
 Reatina palus XIII, 13, 6
 reatus X, 238
 Rebecca VII, 6, 15
 receptus, receptui canere XVIII,
 4, 4
 Recesvintus V, 39, 42
 recidiva arborum XVII, 6, 10
 reclinatoria XIX, 26, 3
 reconciliatio VI, 19, 74
 recta (vestis) XIX, 22, 18
 reda XX, 12, 2
 redimicula XIX, 31, 5; 33, 5
 redintegrare rem, causam V, 25, 37
 regillum XIX, 25, 1
 regio XIV, 5, 21
 regius morbus IV, 8, 13; r. virtutes
 IX, 3, 5
 regnum IX, 3, 1 sqq.
 regula XIX, 18, 2; VI, 16, 1;
 'diaeta' IV, 9, 2
 regulare aes XVI, 20, 7
 reguli XII, 4, 8
 relatio criminis II, 5, 7; 26, 7
 relativa nomina I, 7, 16; r. prono-
 mina I, 8, 3
 relaxatio (medic.) IV, 9, 11
 relegatus V, 27, 29
 religere VIII, 2, 2
 religio VIII, 2, 1-3
 religiosus X, 234
 remedia IV, 9
 remex XIX, 1, 6
 remora XVI, 6, 34
 remotio criminis II, 5, 6; r. stella-
 rum III, 6, 8
 remulcum XIX, 4, 8
 renare XIX, 22, 25
 renes XI, 1, 97
 renones XIX, 23, 1; 4

repastinare XX, 14, 8
 repente, -tinus X, 237
 repetundarum accusatio V, 26, 23
 repositoria XV, 5; (vasa) XX, 9
 repti XIX, 23, 4
 reptilia XII, 4, 3; 6, 2
 repudium IX, 7, 24
 res V, XXV, 1; 3; r. secundae X,
 257
 resides X, 77
 resina XVII, 7, 1
 resipiscens X, 236
 resolutio pedum I, 27, 28
 responsa V, 14
 responsorii VI, 19, 8
 restis XIX, 4, 1
 restitutio integri V, 25, 36
 resurrectio Domini VI, 17, 6
 rete XIX, 5; r. iaculum XVIII, 54
 retiarius XVIII, 54
 retinacula XX, 16, 3
 retiolum XIX, 31, 7
 retractare, -ator X, 235
 retrogradatio stellarum III, 69
 reubarbarum, reuponticum XVII,
 9, 40
 Reuben VII, 7, 7
 reus XVIII, 15, 7
 revelatio VI, 2, 49
 rex I, 29, 3; IX, 3, 1; 4; 6; VII,
 12, 17; r. et tyrannus I, 31; II,
 29, 7; r. apum XII, 8, 3.—Re-
 gum liber VI, 1, 6; 2, 11
 Rhaetia XIV, 4, 26
 Rhaeticus ager XIV, 4, 5
 rhagadia IV, 7, 39
 rhamnus XVII, 7, 59
 Rhegini IX, 2, 32
 Rhegium fretum XIII, 18, 3
 Rhegma IX, 2, 17-18
 Rhenus XIII, 21, 30; XIV, 4, 25
 rhetorica I, 36; 36; II, 1-21; I,
 2, 1; V, 39, 25
 rheuma IV, 7, 11
 rhinoceros XII, 2, 12
 Rhodanus XIII, 21, 29; XIV, 4, 25
 Rhodii IX, 2, 37; R. leges V, 17;
 R. uvae XVII, 5, 17; R. navis
 XIX, 1, 11
 rhoditis XVI, 9, 8
 rhododendron XVII, 7, 54
 rhodomeli XX, 3, 12

INDEX VERBORVM

Rhodos XIV, 6, 22; XV, 1, 48;
 linea caeli III, 41, 4
 rhythmus, etc. (vid. rythm-)
 ricinium XIX, 25, 4
 ricinus XII, 5, 15
 ricala XIX, 31, 5
 Riphæi montes XIV, 8, 8
 Riphæan IX, 2, 33
 risus XI, 1, 127
 rite V, 24, 21
 rivus XIII, 21, 4
 rixosus X, 239
 Roboam V, 39, 14; VII, 6, 68
 robur XVII, 7, 41; 9, 104
 robustus X, 237
 rogus XX, 10, 9
 Roma XV, 1, 1; 55; V, 39, 16
 Romana lingua IX, 1, 7; R. cives
 IX, 4, 51; R. equites IX, 3, 51
 Romani IX, 2, 84; 105; V, 30, 4
 romphea XVIII, 6, 3; r. flammea
 XIV, 3, 3
 Romulus V, 39, 17; IX, 2, 32; 84
 ros XIII, 10, 9
 rosa XVII, 9, 17
 rosaceum IV, 12, 9
 roseum (vinum) XX, 3, 5
 rosmarinus XVII, 9, 81
 rostrata navis XIX, 1, 13
 rota XX, 12, 1; 15, 1
 rotundus XX, 12, 1
 rubelliana (uva) XVII, 5, 18
 Ruben VII, 7, 7
 rubia XVII, 9, 68
 rubidus (panis) XX, 2, 15
 rubigo XVI, 21, 5
 rubrica XIX, 17, 4 (cf. Phoeniceus
 color)
 Rubrum mare XIII, 17, 2
 rudentes XIX, 4, 1
 rudera XIV, 3, 8; XIX, 10, 27;
 XVI, 3, 8
 rumen XI, 1, 59; XII, 1, 37
 ruminare, -atio XI, 1, 59; XII, 1,
 37
 runcatio XVII, 2, 5
 runcones XX, 14, 5
 rupes X, 231
 rus XV, 13, 7; XVII, 2, 5
 Rusicada XIV, 5, 9
 russata (vestis), russati 'milites'
 XIX, 22, 10

rusticae res XVII, 1; 2; r. instru-
 menta XX, 13, 14
 rusticus X, 239; XV, 13, 7
 ruta XVII, 11, 8
 rutabulum XX, 8, 6
 Ruth VI, 1, 8; VII, 6, 58
 rythmica III, 17, 1; 18, 1; 21, 1
 rythmus I, 39, 3

S

S et x IX, 2, 106; ss pro z I, 4,
 15; SC (nota) I, 23, 1
 Saba IX, 2, 14; 18; (urbs) XIV,
 3, 15; (terra) IX, 2, 18
 Sabæi IX, 2, 14; 18; 49
 sabanum XIX, 26, 7
 Sabaoth VII, 1, 7
 Sabatha, -theni IX, 2, 16
 Sabathaca IX, 2, 17
 sabbatum V, 30, 9; 10; VI, 18, 17
 Sabellius, Sabelliani V, 39, 31;
 VIII, 5, 42
 Sabinus, Sabini IX, 2, 85
 Sabinus lapis XVI, 4, 34
 Sabratae XIV, 5, 6
 sabulum XVI, 1, 5
 saccatum XX, 3, 11
 sacer ignis IV, 8, 4; s. aedificia
 XV, 4; s. spina XI, 1, 96; s.
 loca XV, 4, 1; sacrorum officia
 VI, 19
 sacerdos VII, 12, 17; IX, 3, 4
 sacerdotalis vestis XIX, 21; 23, 1
 Sachar VII, 7, 11
 sacramentum V, 24, 30; VI, 19,
 39-40; s. militare IX, 3, 53
 sacrarium XV, 1
 sacrificium VI, 19, 30; 38; s. ado-
 reum XVII, 3, 6
 sacrilegium V, 26, 12
 sacrilegus X, 252
 Saddai VII, 1, 17
 Sadducaei VIII, 4, 4
 saeculum V, 38, 1
 saepes XV, 9, 6
 saeta XII, 1, 26
 sagda XVI, 7, 13
 sagitta XVIII, 8; s. surculi XVII,
 5, 7
 Sagittarius (signum) III, 71, 30
 sagma XX, 16, 5
 sagmarius XX, 16, 5

sagmen XVII, 9, 55
 sagum XIX, 24, 12-13
 Saguntum XV, 1, 68
 saio X, 262
 Saitica carta VI, 10, 4
 sal XVI, 2, 3-6; s. Agrigentinus
 ib.; XIV, 6, 34
 Sala V, 39, 5; XV, 1, 74
 salamandra XII, 4, 36
 Salamis IX, 2, 111
 Sale IX, 2, 5
 Salem XV, 1, 5
 salictum XVII, 6, 2
 Salinarum mare XIII, 19, 4
 salinum XX, 4, 22; 6, 5
 salisatores VIII, 9, 29
 Salius Arcas XVIII, 50; Saliorum
 carmina IX, 16
 salix XVII, 7, 47
 salma pro sagma XX, 16, 5
 Salomon VII, 6, 5; V, 39, 13; I,
 39, 18; S. proverbial VI, 1, 7;
 2, 18-21
 salpuga XII, 4, 33
 salsugo XX, 3, 20
 salsum XX, 2, 23
 saltatores XVIII, 50
 saltus XVIII, 19; (locus) XVII, 6,
 8; XIV, 8, 25
 salus X, 259
 Sallustius I, 44, 4; (grammaticus)
 (vid. Saluius)
 salutaris herba XVII, 9, 78; 81;
 s. digitus XI, 1, 70
 salvator VII, 2, 9
 salvia XVII, 11, 9
 Salvius ludimagister I, 4, 12
 Samaria XIV, 3, 22; XV, 1, 25
 Samaritae VIII, 4, 9
 Samaritani IX, 2, 54
 sambuca III, 21, 7
 sambucus XVII, 7, 59
 Samia terra XVI, 1, 7; S. Sibylla
 V, 39, 17; VIII, 8, 4; XIV, 6,
 31; S. lapis XVI, 4, 13; S. vasa
 XX, 4, 3; 6
 Samos XIV, 6, 31; (urbs) XV, 1,
 48
 Samothracius anulus XIX, 32, 5
 sampsuchus XVII, 9, 14
 Samson V, 39, 12; VII, 6, 56
 Samuel V, 39, 12; VII, 6, 62;

VIII, 9, 7; (liber) VI, 1, 6; 2,
 9-10
 sancire XV, 4, 2
 sanctus X, 241; XV, 4, 2; sancta
 sanctorum 2; s. loca 1; s. leges
 2; s. muri 2
 sandaraca XIX, 17, 11
 sandasirus XVI, 14, 3
 sanguinaria (herba) XVII, 9, 80
 sanguis IV, 5, 4; 6; XI, 1, 122-
 123
 sanguisuga XII, 5, 3
 sanies IV, 8, 22
 sanitas IV, 5, 1
 sanus X, 59
 sapa XX, 3, 15
 saphon XIX, 4, 5
 sapiens X, 240
 sapientia XI, 1, 127
 Sapientia (liber) VI, 1, 9; 2, 30
 Sapphicum metrum I, 39, 7
 sapphirus XVI, 9, 2
 Sara VII, 6, 29
 sarabara XIX, 23, 1-2
 Saraceni IX, 2, 6; 57
 Sarai VII, 6, 29
 sarcasmos I, 36, 29
 sarcia IV, 7, 28
 sarcitector XIX, 19, 2
 sarcophagus VIII, 11, 85; XV, 11,
 2; (lapis) XVI, 4, 15
 sarculus XX, 14, 8
 sarda, sardina XII, 6, 38
 Sardinia XIV, 6, 39-40
 sardius (lapis) XVI, 8, 2
 sardonix XVI, 8, 4; 15, 27
 sardum (mel) XX, 2, 36
 sardus (lapis) XIV, 6, 29
 Sarmatae IX, 2, 32; 93
 sarmentum XVII, 5, 5
 sarna IV, 8, 6
 sarralia XVII, 10, 11
 Sarra (urbs) XII, 6, 38
 sartago XX, 8, 5
 sat I, 27, 23
 Satanas VIII, 11, 19
 satelles X, 255
 satietas XX, 2, 8
 satio XVII, 2, 6
 satira (vid. satura)
 satisfactio VI, 19, 73
 sator X, 255

INDEX VERBORVM

satum XVI, 26, 11
 satura V, 16; XX, 2, 8
 satureia XVII, 9, 42
 saturici VIII, 7, 7; 8
 saturitas XX, 2, 8
 Saturnia XIV, 4, 18; XV, 1, 50
 Saturniani IX, 2, 84
 Saturnus VIII, 11, 30; 77; 79;
 XVII, 1, 3; XVI, 18, 4; (stella)
 V, 30, 7; III, 66, 2
 Satyri XI, 3, 21; XII, 2, 33
 satyriasis IV, 7, 34; 8, 9
 satyrion XVII, 9, 43
 Saul V, 39, 12; VII, 6, 64; 9, 7
 saura XII, 4, 37
 saurex XII, 3, 2
 Savus XIV, 4, 16
 saxum XVI, 3, 1
 saxifraga XVII, 9, 42
 Saxones IX, 2, 100
 scabellum (-lus) XX, 11, 8
 scaber XIV, 8, 28
 scabies IV, 8, 10; XIV, 8, 28
 scaevus X, 253
 scala XIX, 18, 4; XX, 5, 5
 scalpellum, -prum XIX, 19, 13
 scammonia XVII, 9, 64
 scamnum XX, 11, 8
 scandere 'dividere' XVII, 3, 11
 scandula XVII, 3, 11
 scansilia XX, 11, 8
 scapha XIX, 1, 18
 scapti XVIII, 8, 2
 scapula XI, 1, 93
 scarabaeus XI, 4, 3; XII, 8, 4;
 VI, 11, 3
 scarus XII, 6, 30
 scatus XII, 6, 37
 scelerosus X, 117; 254
 scena XVIII, 43
 scenicus X, 253; scenica XVIII,
 44; 51
 Scenopogia XVIII, 43; VI, 18, 9
 scheda VI, 14, 8
 schema I, 33, 3; 35, 7; 36, 1
 schesis onomaton I, 36, 13
 schisma VIII, 3, 5
 schistos XVI, 4, 18
 schoeni XV, 16, 1
 scholasticus I, 39, 18
 scholia VI, 8, 1
 scientia II, 24, 2

scilla XVII, 9, 85
 scindulae XIX, 19, 7
 sciniphes XII, 8, 14
 Sciopodes XI, 3, 23
 Scipio XVIII, 2, 5; V, 39, 23
 Scipio Paulinus IX, 5, 20
 scipio XVIII, 2, 5
 scire I, 1, 1
 scirpus XVII, 9, 97
 scita V, 11
 scobina XIX, 19, 15
 scolaces XX, 10, 5
 scolius XX, 10, 5
 scolopendrios XVII, 9, 87
 scopulus XVI, 3, 2
 scoria XVI, 21, 6
 scorpio XII, 5, 4; (piscis) 6, 17;
 (sagitta) XVIII, 8, 3; (virga)
 V, 27, 18
 scorpitis XVI, 15, 19
 Scorpius III, 71, 30
 scorteia XX, 7, 1
 scortum X, 253
 Scoti IX, 2, 103; XIX, 23, 6
 Scotia XIV, 6, 6
 scotoma IV, 7, 3
 scriba VI, 14, 2; s. publicus IX, 4, 27
 scribendi instrumenta VI, 13; 14, 3
 scrinium XX, 9, 11
 scriptores uberrimi qui fuerint VI,
 7; s. rei rusticae XVII, 1, 1
 scriptum II, 5, 9
 scripturarum notae I, 21
 scrupaea saxa XVI, 3, 5
 scrupulosus X, 252
 scrupulus XVI, 3, 5; 25, 12
 scrupus X, 252; XVI, 3, 5; 25, 12
 seudicia XX, 14, 7
 sculponeae XIX, 34, 13
 scurra X, 255; 152
 scutella XX, 4, 9; 11
 scutica V, 27, 15
 scutulatus, XII, 1, 51
 scutum XVIII, 12, 2
 Scylla XI, 3, 32; XIV, 6, 32;
 XIII, 18, 4; II, 12, 6
 scyphus XX, 6, 5
 scytale XII, 4, 19
 Scythae IX, 2, 27; 62; V, 39, 6
 Scythia XIV, 3, 31; XIV, 4, 3
 se- X, 247
 Seba IX, 2, 17

INDEX VERBORVM

Sebastia XIV, 3, 22; XV, 1, 25
 sebum XX, 2, 25
 secare XIX, 19, 8
 secessus XV, 3, 9
 secretus XV, 3, 9
 secta VIII, 3, 4
 sectio XIX, 19, 8
 seculum V, 38, 1
 secundae XI, 1, 144; X, 257
 secundum, -dus X, 257
 securis XVIII, 6, 9; XIX, 19, 11
 securus X, 247
 secutores XVIII, 55
 Sedechias V, 39, 18; VII, 6, 75
 sedes XX, 11, 9
 seditio V, 26, 11; XVIII, 1, 6
 seditiosus X, 250
 sedulus X, 244; 247
 seges XV, 13, 8; XVII, 2, 7
 segmentata (vestis) XIX, 22, 18;
 31, 12
 segmentum XIX, 31, 12
 segnis X, 247
 Seir VII, 6, 33-34
 seiugae XVIII, 36, 1-2
 selenites XVI, 4, 6; 10, 7
 Seleucia XIV, 3, 44; XV, 1, 13-14;
 (Isauriae) 38
 Sella VII, 6, 79
 sella XX, 11, 10; 1, 1; 16, 4;
 s. curulis XX, 11, 11
 Sem V, 39, 5; VII, 6, 16; IX,
 2, 2; 3
 Semeia, VII, 8, 27
 semen IX, 6, 4; XI, 1, 139; 142
 semicinctium XIX, 33, 1
 semipes I, 16, 3
 semisonae litterae I, 4, 4
 semispatium XVIII, 6, 5
 semissis XVI, 25, 16
 semita XV, 16, 9
 semuncia XVI, 25, 16
 semivocales litterae I, 4, 4
 senarius I, 39, 6; s. numerus III,
 4, 2
 senator IX, 4, 12
 senatus IX, 4, 8; V, 39, 17
 senatusconsultum V, 12; IX, 4, 9
 Seneca I, 22, 2
 senecio XVII, 9, 53
 senectus XI, 2, 17; 28; 30
 senex XI, 2, 27-28

senio XVIII, 65
 senior XI, 2, 6; 25; 26
 senium XI, 2, 8
 Senones IX, 2, 106
 sensus XI, 1, 13; 18
 sententia II, 11; 21, 13-14; XI,
 1, 13; s. et chria II, 11, 2; sen-
 tentiarum figurae II, 21; s. vitia
 19
 sentix ursina XVII, 7, 59-60
 sepelire XI, 2, 36
 sepes XV, 9, 6
 Sepher Thehilim VI, 2, 15
 sepia XII, 6, 46
 seps XII, 4, 17; 31
 Septe XV, 1, 73
 septem III, 3, 2-3; septenarius
 numerus VI, 17, 17
 September V, 33, 11
 septentrio III, 42, 2; XIII, 1, 5;
 11, 11; septentrionalis stella III,
 71, 6
 septimana V, 32
 Septuaginta V, 39, 22; VI, 4, 1
 sepulcra V, 11
 sepultus X, 262; XI, 2, 35
 sequester X, 260
 Seraphim VII, 5, 24-33
 Serapis VIII, 11, 85
 serere XVII, 2, 6
 Seres IX, 2, 40; XIX, 23, 6;
 (oppidum) XIV, 3, 29
 serica (vestis) XIX, 22, 14; 23, 6
 sericum XIX, 17, 6; 27, 5
 series I, 41, 2; XVIII, 10, 2
 seriola XX, 6, 6
 sermo VI, 8, 2-4
 serpedo IV, 8, 5
 serpens XII, 4, 3 sqq.
 serpentum XIX, 31, 12
 serpillum III, 3, 3; XVII, 9, 51
 serra XIX, 19, 9; (piscis) XII, 6, 6
 serralia XVII, 10, 11
 serrula XX, 14, 6
 Seruch V, 39, 7
 serum V, 30, 17
 servitus V, 27, 32
 servus V, 27, 32; IX, 4, 43; 3,
 38
 sescuplum I, 17, 22
 sessilis X, 260
 seta XII, 1, 26

INDEX VERBORVM

- Seth V, 39, 2; VII, 6, 9
 Sethiani VIII, 5, 16
 Severiani VIII, 5, 24
 Severus V, 39, 30
 severus X, 250
 sextarius XVI, 26, 6
 Sextilis V, 33, 10
 sextula XVI, 25, 14
 sibilus XII, 4, 9
 Sibyllae VII, 8; S. Samia XIV, 6, 31; V, 39, 17
 sica X, 252; XVIII, 6, 8
 Sicani, -nus IX, 2, 85
 Sicania XIV, 6, 32
 sicarius X, 252; XVIII, 6, 8
 siccus X, 262
 sikel XVI, 25, 18
 sicera XX, 3, 16
 Sichem XV, 1, 21
 Sichima XV, 1, 21
 sicile XX, 6, 3
 Sicilia XIV, 6, 32-34; 13, 5
 Sicilicus sinus XIII, 16, 2; S. fretum 18, 3
 sicilicus I, 27, 29
 Siculi IX, 2, 85; S. mare XIII, 16, 5
 sicingium VI, 19, 6
 siclus XVI, 25, 18
 Sacula XX, 6, 3
 Sicyones IX, 2, 71; V, 39, 7
 Sicyonia XIV, 4, 15
 Siden XIII, 13, 7
 sidera III, 71, 4; s. et astra et stellae III, 60
 sideritis XVI, 15, 11
 Sidon IX, 2, 22; 56; XV, 1, 28
 Sidones IX, 2, 56
 Sidrac VII, 8, 24
 sienites XVI, 5, 11
 Sigeum XIV, 7, 2
 sigillum XIX, 32, 1
 signa stellarum III, 71, 4; XVI, 25; XVIII, 3; XIX, 32, 1
 signatores X, 265; V, 23
 signatum aes XV, 18, 3
 siler XVII, 7, 74
 silex XVI, 3, 1; XIX, 10, 12; s. fluviatilis 14
 siligineus panis XX, 2, 15
 siligo XVII, 3, 7; XX, 2, 15
 siliqua XVII, 7, 29; XVI, 25, 9
 Siloa (fons) XIII, 13, 9
 silva I, 29, 4; XIII, 3, 1; XVII, 6, 5
 Silvanus VIII, 11, 81
 silvicola X, 16
 Silvii reges IX, 3, 15
 Simeon VII, 7, 8
 simia XII, 2, 30-31
 simila XX, 2, 18
 similitudo (rhetorica) I, 37, 35
 Simon VII, 9, 6; (Cananeus) 18; (Bariona) 4; (Magus) VIII, 5, 2
 simo XII, 6, 11
 Simoniani VIII, 5, 2
 Simonides I, 3, 6; 39, 19
 Simonidium metrum I, 39, 7
 simplex numerus III, 5, 7
 simulacra VIII, 11, 5-9
 simulator X, 251
 sinapis XVII, 10, 9
 Sinaei IX, 2, 24
 sincerus X, 241
 sicingium VI, 19, 6
 sinespatium XVIII, 6, 5
 sinistra XI, 1, 68
 Sinope IX, 17, 3
 sinus XIII, 16, 2 sqq.
 Sion XV, 1, 5; 'ecclesia' VIII, 1, 5
 Siphnius (lapis) XVI, 4, 35
 siphon XX, 6, 9
 Sir hassirim VI, 1, 7; 2, 20
 Sirenæ XI, 3, 30-31; XII, 4, 29
 Sirius III, 71, 14-15
 sisamum XVII, 3, 13
 Sisebutus V, 39, 42
 sistrum III, 22, 12; XVIII, 4, 5
 sitarciae XX, 9, 6
 Sitifi XIV, 5, 10
 situla XII, 4, 13; XX, 6, 4
 situs (rhetoricus) II, 26, 8
 smaragdus XVI, 7, 1
 smilaria IV, 11, 3
 smyrus XVI, 4, 27
 Smyrna XIII, 21, 22; XIV, 3, 41; XV, 1, 39
 sobrini IX, 6, 15
 soccus XIX, 34, 12
 socelli XIX, 34, 12
 socer IX, 6, 18-19
 socius X, 245
 Socrates II, 24, 5

INDEX VERBORVM

socrus IX, 6, 19
sodalis X, 245
sol VIII, 11, 53-54; III, 47-52;
71, 1; solis eclipsis III, 57; s.
cursus 65, 2; s. dies V, 30, 5;
s. gemma XVI, 10, 6; (deus)
XIV, 3, 12
solarium XV, 3, 11-12
solatium X, 38
solea XIX, 34, 11; solea (piscis)
XII, 6, 6
solidus numerus III, 6, 5; s. num-
mus XVI, 25, 14; s. aureus XIV,
4, 12; s. figura III, 12, 1
solifuga XII, 3, 4; XIV, 6, 40
solum XX, 11, 10
sollemnitas VI, 18, 1
sollers X, 243
sollicitus X, 244
Soloe I, 33, 2
soloecismus I, 33
Solon V, 1, 2
solsequia XVII, 9, 37
solstitialis annus V, 36, 3
solstitium V, 34, 1-2
solum XI, 1, 115; XIV, 8, 24
Solurius mons XIV, 8, 16
soluta oratio I, 38, 2
sonae litterae I, 4, 4
sonipes XII, 1, 42
Sonores (insula) XIV, 6, 37
sonus III, 19, 2; sono diminutiva
nomina I, 7, 10
sophistae VIII, 6, 2
Sophocles V, 39, 19
Sophonias (liber) VII, 8, 16
Sophtim (liber) VI, 1, 6
sorex XII, 3, 2
soror IX, 6, 12
sors X, 52
sortilegi VIII, 9, 28
sospes X, 259
sotadicum metrum I, 39, 7
Soter V, 39, 24
spadix, -ca XII, 1, 49
spado XVII, 5, 6
Sparta XV, 1, 47
Spartani IX, 2, 81
spartus XVII, 9, 103
sparus XII, 6, 31
spasmus IV, 6, 11
spata XVIII, 6, 4

spatia septem XVIII, 37
spatomele IV, 11, 3
spatula XVIII, 6, 4
species caesarum II, 8, 1
specialia nomina I, 7, 6
speciosus X, 243
spectacula XVIII, 16
speculum XIX, 31, 18
specularis (lapis) XVI, 4, 37
speculator VII, 12, 12
speculatorium (navigium) XIX, 1,
18
specus XIV, 9, 1
spelaeum XVI, 3, 2
spelunca XIV, 9, 1; XVI, 3, 2
spes VIII, 2, 5
sphaera III, 12, 3; XVIII, 69, 1;
s. caeli XIII, 5, 2; III, 32-34;
sphaerae figura III, 6, 6; (pisto-
ris) XX, 2, 31
sphaericus numerus III, 6, 6
sphingae XII, 2, 32; (lecti) XX,
11, 3
spica XVII, 3, 15
spicula XVIII, 8, 2
spina XI, 1, 95; s. sacra 96
spionia vitis XVII, 5, 28
spiracula XIV, 9, 2
spirae XIX, 4, 2
spiramenta XI, 1, 80
spiritus XI, 1, 9-10; S. sanctus
VII, 3
splen XI, 1, 127
splenos XVII, 9, 56
spolia XVIII, 2, 8
sponda XX, 11, 5
spondere IX, 7, 4
spondeus I, 17, 2
spondiales I, 17, 2
spondilia XI, 1, 95
spongia XII, 6, 60; XIX, 10, 11;
XX, 2, 16
sponsus, -sa IX, 7, 3-4
sporta XX, 9, 10
spuma XIII, 20, 6; s. argenti XVI,
19, 4
spurcitia XII, 1, 25
spurcus X, 254; s. vinum XX, 3,
7
spurius IX, 5, 24; XII, 1, 25
sputum XIII, 20, 6
squalidus ager XV, 13, 13

INDEX VERBORVM

squama (militaris) XVIII, 13, 2
 squamatus (piscis) XII, 6, 37
 squatus XII, 6, 37
 squinum XVII, 9, 11
 stacte IV, 12, 5
 stadialis ager XV, 15, 6
 stagnum XIII, 19, 1; 9; (metallum; vide stannum)
 stamen XIX, 29, 7
 stannum XVI, 21, 23
 staphysagria XVII, 9, 87
 stater XVI, 25, 15-16
 statera XVI, 25, 4
 statio XIV, 8, 39; VI, 19, 66-67
 statuæ imperatorum VIII, 11, 73
 status causarum II, 5; s. stellarum III, 69
 stellæ III, 60-70; s. nomina V, 30, 6-7; s. sidera et astra III, 60
 stemma IX, 6, 28
 stephanitæ (uvæ) XVII, 5, 17
 Stephanus VII, 11, 4
 stercoratio XVII, 2, 3
 stercus XVII, 2, 3
 Stercutus XVII, 1, 3
 steresii XI, 3, 8
 sterion (vide *σθηριον*)
 stigmata XIX, 23, 7
 Stilbon III, 71, 20
 stilla XIII, 20, 5
 stillicidium XIII, 20, 5
 stimulus XX, 16, 6
 stincus XVII, 9, 43
 stipa XVII, 7, 56; XIX, 27, 2
 stipadium XX, 1, 2
 stipatores XIX, 27, 2
 stipendium XVI, 18, 8
 stipula V, 24, 29; XVII, 7, 56; 3, 18
 stipulari, -ator X, 258
 stipulatio V, 24, 29
 stipulus X, 258; V, 24, 30
 stiria XIII, 20, 5; XVII, 8, 5
 stirps IX, 5, 13
 Stoechades XIV, 6, 38
 stoechas XVII, 9, 88
 stola X, 152; XIX, 25, 3
 stomachus XI, 1, 128
 storax XVII, 8, 5
 storea XX, 11, 1
 stragulum XIX, 26, 1
 stranguria IV, 7, 33

strata (via) XV, 16, 6
 stratus XIX, 15; XX, 11, 1
 stricturae XVI, 21, 3
 stridor III, 22, 14
 striga XI, 4, 2
 strigilis XX, 16, 7
 stringes XIX, 23, 1
 strix XII, 7, 42
 Strongyle XIV, 6, 37
 strophium XIX, 33, 3
 structio XIX, 10, 1
 strues XIX, 10, 1
 struppi XIX, 4, 9
 struthio XII, 7, 20
 struthios XVII, 9, 56
 strychnos XVII, 9, 78
 studiosus X, 251
 studium XV, 16, 1; 3
 stultus X, 246
 stupidus X, 247
 stuprum V, 26, 14
 Stympthalidae (aves) XII, 7, 27
 Styx XIII, 13, 7; XIV, 9, 6
 suasor X, 251
 suasoria II, 4, 4
 suavis X, 242
 subcineritius (panis) XX, 2, 15
 subdistinctio I, 20, 2
 suberies XVII, 7, 27
 subfibulum XIX, 33, 4
 subhirci XI, 1, 65
 sublimis X, 242
 sublinguium XI, 1, 59
 submultiplex numerus III, 6, 6 sqq.
 suboles IX, 5, 13
 subseciva XV, 13, 15; s. agri XV, 13, 15
 subsellium XX, 11, 9; 10
 subsolanus XIII, 11, 3
 substantia II, 26, 6; 13
 subsuperparticularis numerus III, 6, 10
 subsuperpartiens numerus III, 6, 9
 subtilis X, 259
 subtolares (calcei) XIX, 34, 7
 subulcus X, 263
 suburbana XV, 2, 16; (uva) XVII, 5, 15
 succentor VII, 12, 27
 succenturiati IX, 3, 49
 succidia XX, 32, 24
 succinctorium XIX, 33, 5

INDEX VERBORVM

sucinacium XX, 3, 5
 sucinus XVI, 8, 6
 Sucula III, 71, 12
 sucus XX, 9, 5; 3, 21
 suere XIX, 34, 1
 Suevi IX, 2, 98; XIV, 4, 3
 Suevus mons IX, 2, 98
 suffectus X, 256
 suffragines XI, 1, 107
 suillus XII, 2, 37; 6, 12
 sulcus XVII, 2, 5
 sulphur XVI, 1, 9
 sulzica XX, 4, 12
 superbus X, 248
 supercilium XI, 1, 42
 superficialis numerus III, 6, 4
 superficies III, 12, 6
 superfluous numerus III, 5, 9
 superlatus gradus I, 7, 27; in
 -um I, 27, 15
 superparticularis numerus III, 6, 7
 superpartiens numerus III, 6, 8
 superstites XVIII, 15, 8
 superstitio VIII, 3, 6
 superstitiosus X, 244
 Superum mare XIII, 16, 7
 supervacua littera I, 4, 12
 supparum XIX, 3, 4
 suppedaneum XX, 11, 8
 supplicare V, 27, 3
 supplicatio VI, 19, 81
 supplicium V, 27, 3; 'supplicatio'
 VI, 19, 82
 supposita nomina I, 7, 24
 suppus XVIII, 65
 supremus X, 242; V, 30, 16
 suram dare XVIII, 69, 2
 surculi XVII, 6, 17
 surdus X, 261
 Surim IX, 2, 50
 sus XII, 1, 25
 Susa, -is XIV, 3, 12; XV, 1, 10
 susceptor IX, 4, 27
 suspirium IV, 7, 14
 susurro X, 249
 sutor X, 263; XII, 1, 26; XIX,
 34, 1
 sycomorus XVII, 7, 20
 Syene (linea caeli) III, 42, 4
 syllaba I, 16; 17, 29
 syllepsis I, 36, 5-6
 syllogismus II, 9, 1-8; II, 28

symbolum VI, 19, 57
 Symmachus V, 39, 30; VI, 4, 3
 symphonia III, 22, 14; 19, 3
 symphyton XVII, 9, 61
 symplagium XIX, 5, 1
 synaeresis II, 21, 48
 synagoga VIII, 1, 8
 synaloephe I, 35, 5
 synanche IV, 6, 6
 syncope I, 35, 3
 synecdoche I, 37, 13
 synochitis XVI, 15, 22
 synodus VI, 16, 11; 5; s. Nicaena
 ibid.; V, 39, 36; s. Chalcedonensis
 ibid.; V, 39, 39
 synonyma nomina I, 7, 16
 synonymia II, 21, 6
 synthesis I, 37, 20
 synzugiae I, 17, 1; 20
 Syracusae XIV, 6, 33
 Syri IX, 2, 3; 50; 1, 5
 Syria XIV, 3, 16-17; V, 39, 24;
 (arbor) XVII, 7, 67
 Syriaca (vitis) XVII, 5, 28
 Syricum (color) XIX, 17, 5
 syringio IV, 8, 21
 Syrius (lapis) XVI, 4, 16
 Syrtis XIII, 18, 6
 syrtites XVI, 14, 10
 systole I, 35, 4

T

T I, 3, 9; (nota) I, 24
 tabanus XII, 8, 15
 tabellarii V, 24, 4; VI, 8, 18
 tabellio IX, 4, 27
 tabernaculum IX, 7, 23; XV, 10, 1
 taberna XV, 2, 43; meritoria X,
 182
 tabernariae XV, 2, 43
 tabula XIX, 19, 8; t. matrimoniales
 IX, 5, 8; t. testamenti V, 24, 4;
 t. duodecim I, 3; IX, 1, 6
 tabulata XV, 3, 2
 taciturnus X, 266
 Tacitus (imperator) V, 39, 34
 tactus XI, 1, 23
 taenia XIX, 31, 6
 Tages VIII, 9, 34-35
 Tagus XIII, 21, 13; XIV, 4, 29
 talaris (tunica) XIX, 22, 7; (cal-
 ceus) XIX, 34, 7

INDEX VERBORVM

- Tingitania XIV, 4, 29
 tintinabulum III, 22, 13
 tipus, -pi, IV, 7, 10
 tiro IX, 3, 19; 36-37
 Tiro I, 22, 5
 Titan 'Sol' VIII, 11, 53
 Titanes IX, 2, 134-135; VIII, 11, 53
 tithymallum XVII, 9, 77
 Titianus II, 2, 1
 titio XVII, 6, 27
 Titus V, 39, 27-28
 titus XII, 7, 62
 Tityon XI, 3, 7
 Tityrus XII, 1, 61
 tmesis I, 37, 19
 Tobias VI, 1, 9; 2, 33
 tofus XVIII, 4, 3; XIX, 10, 6
 toga XIX, 24, 3-6
 togati XIX, 24, 14; t. statuæ 3
 Tola V, 39, 11; VII, 6, 55
 toles XI, 1, 57
 Tolosates IX, 2, 97
 tomentum XIX, 27, 3
 tomus VI, 8, 2; 14, 8
 tonitru XIII, 8
 tonsae XIX, 2, 6
 tonsilla XIX, 2, 14; XI, 1, 57
 tonus III, 20, 7; XIII, 8, 1; XIX, 22, 6
 topazion XVI, 7, 9
 topica II, 29, 16; II, 30
 toralia XIX, 26, 6
 torcular XV, 6, 7
 tormentum V, 27; 22; (navis) XIX, 4, 4
 terminosus IV, 6, 14
 torpedo XII, 6, 45
 torques XIX, 31, 11
 torrens XIII, 21, 2
 torris XVII, 6, 27
 torus XX, 1, 2; tori XI, 1, 63; 117
 torvus X, 269
 tota Latina nomina I, 7, 12; Graeca 11
 toxica XVII, 7, 39-40; 9, 25
 trabaria (navis) XIX, 1, 27
 trabea XIX, 28, 8
 trabes XIX, 19, 5
 Traconitis IX, 2, 4
 traducere (in vite) XVII, 5, 33
 Tragasacum sal XVI, 2, 4
 tragelaphi, XII, 1, 20
 tragoedi VIII, 7, 5; XVIII, 45
 tragum XIX, 5, 3
 Traianus V, 39, 28
 traiectus XIX, 1, 24
 trama XIX, 29, 7
 trames XV, 16, 10; I, 28, 2
 tramoserica (vestis) XIX, 22, 14
 Transalpina Gallia XIV, 4, 26
 transenna XIX, 1, 24
 transformati XI, 4
 transgressor VIII, 11, 19
 translatio (rhetorica) II, 5, 4
 translativa constitutio II, 5, 4
 transscripti (milites) IX, 3, 40
 transtra XIX, 2, 5
 trapetum XX, 14, 12
 tremissis XVI, 25, 14
 tres III, 3, 1
 tribrachys I, 17, 5
 tribula XX, 14, 10
 tribunal XV, 3, 16
 tribunus IX, 3, 29; 4, 18; XVI, 8, 7
 tribus IX, 4, 7; 3, 51
 tributum XVI, 18, 7
 trichrus XVI, 11, 7
 triclinium XV, 3, 8
 trieris XIX, 1, 10
 trifinium XV, 14, 5
 trifolium XVII, 9, 72
 trigae XVIII, 36, 1-2
 trigamus IX, 7, 15
 triginta III, 3, 4
 trigonaria (pila) XVIII, 69, 2
 trigoni figura III, 6, 1
 trilicis (vestis) XIX, 22, 23
 Trimegistus VIII, 11, 49
 trimestre hordeum XVII, 3, 10; t. triticum 8
 trimetrum I, 39, 6
 Trinacria XIV, 6, 32
 trinepos, trineptis IX, 5, 30; 6, 23
 Trinitas VI, 19, 45-46; VII, 4
 trio XVIII, 65
 triones III, 71, 7
 tripedes XX, 8, 5
 triplum I, 17, 22
 Tripodes (insula) XIV, 6, 37
 tripodes XX, 11, 12

INDEX VERBORVM

Tripolitana (provincia) XIV, 5, 6
 Tripiolemus XVII, 1, 2
 triptota I, 6, 43
 triquetra XIV, 6, 32
 triremis XIX, 1, 23
 trisceles XX, 4, 14
 Trismegistus VIII, 11, 49
 tristis X, 268
 tritavus IX, 5, 10; 6, 23
 Tritheidae VIII, 5, 68
 triticum XVII, 3, 4
 Triton, -nia VIII, 11, 74
 Trivia VIII, 11, 57
 triumphus XVIII, 2, 3-6
 trochaeus I, 17, 3
 trochaicum metrum I, 39, 6
 trochiscos IV, 9, 10
 trochleae XIX, 2, 10
 Trogodytae IX, 2, 129
 Troia XIV, 3, 41; V, 39, 62
 Troiani IX, 2, 67
 tropaeum XVIII, 2, 3
 tropi I, 37
 Tros IX, 2, 67; XIV, 3, 41
 tructa XII, 6, 6
 truculentus X, 269
 trudes XVIII, 7, 3
 trulla XIX, 18, 3
 truncus XI, 1, 72; XVII, 6, 15
 trutina X, 267; XVI, 25, 4
 tuba XVIII, 4, 2-3; t. et bucina 4;
 III, 21, 3
 Tubal VII, 15, 1; 21, 2; IX, 2,
 29
 Tubantes IX, 2, 97
 tubera XVII, 10, 19
 tubex XIX, 1, 6
 tubraci XIX, 22, 30
 tubruci XIX, 22, 30
 tucus XII, 7, 67
 tudes XIX, 7, 1
 tugurium XV, 12, 2
 tumultuatio IX, 3, 55
 tumultus XVIII, 1, 6-7
 tumulus XIV, 8, 21; 11, 2; I, 7,
 15
 Tungri IX, 2, 97
 tunica XIX, 22, 6-7
 turbidus X, 270; t. vinum XX, 3, 6
 turbiscus XVII, 7, 76
 turbo XIII, 11, 19
 turdela XII, 7, 71

turdus XII, 7, 71; (piscis) 6, 5
 turma IX, 3, 51
 turpis X, 273
 turris XV, 2, 19; t. Babylonica V,
 39, 6
 turtur XII, 7, 60
 tus XVII, 8, 2; 5
 Tuscanicae columnae XIX, 10, 22
 Tusci IX, 2, 86; VI, 9, 1
 Tuscia XIV, 4, 20; 22
 Tusculanus lapis XVI, 4, 33
 tussis IV, 7, 18
 tutor X, 264
 Tylos insula XIV, 3, 5; 6, 15
 tympanum III, 22, 10
 typhē XVII, 9, 101
 typhus XVII, 9, 100-101
 typi (morbus) IV, 7, 10
 tyrannus IX, 3, 19-20; t. et rex
 I, 31; II, 29, 7
 Tyria (purpura) XV, 1, 27
 Tyrii IX, 2, 117
 Tyrium mare XIII, 16, 6
 Tyrrhenia XIV, 3, 43; 4, 22
 Tyrrhenus XIV, 3, 43; T. sinus
 XIII, 16, 2; T. mare 7
 Tyrrheni III, 21, 3
 Tyrus XII, 6, 38; XIV, 3, 18; 4,
 6; XV, 1, 27; 30

U

U I, 4, 5-8
 ubera XI, 1, 76
 Ugni IX, 2, 66
 UI IX, 2, 4
 ulcera IV, 8, 19
 uliginosus ager XV, 13, 14
 uligo XV, 13, 14; XVI, 1, 5
 Ulixes I, 7, 12
 ulmus XVII, 7, 43
 ulna XI, 1, 64
 ulpicum XVII, 10, 14
 ultra XIV, 4, 3
 ulula XII, 7, 38
 ulva XVII, 9, 100
 umbilicus XI, 1, 99
 umbo XVIII, 12, 2
 umbra XIII, 10, 13; (piscis) XII,
 6, 6
 Umbri IX, 2, 87
 Umbria XIV, 4, 20-21
 umerus XI, 1, 62

INDEX VERBORVM

unanimus et unanimis X, 90
 uncia XV, 15, 2; XVI, 25, 19
 unciaria (uva) XVII, 5, 17
 unctio VI, 19, 50-53
 unda XIII, 20, 3
 unguentum IV, 12
 unguis XII, 6, 55
 ungula XI, 1, 72; (vinculum) V, 27, 20
 ungulus 'anulus' XIX, 32, 5
 unigenitus filius IX, 5, 14
 Unimammae IX, 2, 64
 unio XVI, 10, 1; XVIII, 65
 unus III, 3, 1
 upupa XII, 7, 66
 uranoscopus XII, 6, 35
 urbani IX, 2, 42
 urbs IX, 4, 3; XV, 2, 3; 'Roma' IX, 4, 42
 urceus, -ceolus XX, 6, 5
 urere XIII, 10, 8
 Uri XII, 1, 34
 Uriel VII, 5, 15
 urina III, 71, 10; XI, 1, 138
 urna XVI, 26, 14
 ursus XII, 2, 22
 urtica XVII, 9, 44
 urvum XV, 2, 3
 usia II, 26, 11; XII, 5, 16
 usta XIX, 17, 18
 usucapio V, 25, 30
 usura V, 25, 15
 usus, usufructus in iure V, 25, 28
 uterini IX, 6, 7
 uterus IX, 6, 7; XI, 1, 132-135; XX, 6, 7
 Utica XV, 1, 28
 utilis X, 274
 uuaranen XII, 7, 53
 uva XII, 7, 80; XVII, 5, 13
 uvidus XV, 13, 14; XVII, 5, 13
 uxor IX, 7, 12; 27-29

V

V et B III, 3, 4
 Vacca, Vaccaei IX, 2, 107; IX, 2, 107
 vacca XII, 1, 31
 vagina XVIII, 9, 2
 vagus X, 279; XVIII, 67
 Vaiedabber VI, 1, 4
 Vailicra VI, 1, 4

Valentiniani VIII, 11, 5
 Valentinianus V, 39, 37
 Valentinus V, 39, 29; VIII, 5, 11; 6, 22
 Valerianus V, 39, 33
 vallis XIV, 8, 22
 valli XV, 9, 2
 vallum XV, 3, 2; 9, 2
 valvae XV, 7, 4
 Vandali IX, 2, 96; V, 39, 40
 Vandelicus (amnis) IX, 2, 96
 vanus X, 279
 varius X, 277; (piscis) XII, 6, 6; (color) XII, 1, 52
 Varro XVII, 1, 1; VI, 7, 1; VIII, 6, 21
 vas XX, 4, 1; vasa XX, 4-10; v. caelatum XIII, 4, 1; XIV, 7, 4; v. Corinthia XVI, 20, 4; v. Samia XIV, 6, 31
 Vascones IX, 2, 107
 vasculum XX, 4, 1
 vatis VIII, 7, 3; 12, 15; vatum ornatus XIX, 30, 3
 vaticinium VIII, 7, 3
 vecors X, 279
 vectis V, 27, 17; XX, 13, 2
 vectigalia XVI, 18, 8
 vector X, 281
 Veelle Semoth VI, 1, 4
 vehere XX, 14, 13
 vehicula XX, 12
 Veientana (gemma) XVI, 11, 5
 velum XIX, 3; 26, 7
 velensis vestis XIX, 22, 21
 Veles XVIII, 57
 velites IX, 3, 43; XVIII, 57
 vellus XIX, 27, 1
 vena XI, 1, 121
 venabulum XVIII, 7, 4
 venator X, 282
 venditio V, 24, 23
 veneficus X, 281
 venenum XII, 4, 41; 42; v. toxicum XVII, 9, 25; 'vinum' XX, 3, 2
 Veneriae aves XII, 7, 61
 Venetia XV, 1, 59
 venetus color XVIII, 33, 2; XVIII, 41; XIX, 17, 13
 venter et alvus et uterus XI, 1, 132
 venti XIII, 11

INDEX VERBORVM

ventilabrum XX, 14, 10
 ventosa IV, 11, 3
 venuculae XVII, 5, 15
 Venus VIII, 11, 2; 76; V. crinis
 XVI, 11, 6
 venustas XIX, 11
 venustus X, 276; XIX, 11
 vepris XVII, 7, 60
 ver V, 35, 3; 8
 veratrum XVII, 9, 24
 verax et verus X, 275
 verbalia nomina I, 7, 25
 verbascum XVII, 9, 84; 94
 verbera V, 27, 14
 verber XII, 1, 10
 verbum I, 9, 1; III, 20, 1; verbo-
 rum genera et species 2; for-
 mae 3; modi 4; II, 27, 5; VI,
 8, 4; figurae II, 21; iunctura
 II, 20; vitia II, 19; verbis simi-
 lia nomina I, 7, 26; titulus libro-
 rum sacrorum VI, 8, 2
 verecundus X, 275
 veredi XII, 1, 55
 verennes XX, 14, 13
 veretrum XI, 1, 103
 Vergiliae III, 71, 13
 veridicus X, 275
 vermiculus XIX, 21, 7
 vermis XII, 5, 1; 18-19
 vernale aequinoctium V, 34, 3
 verrere XIX, 5, 3
 verres XII, 1, 25
 verruca IV, 8, 9
 verrucaria XVII, 9, 37
 versipellis X, 278
 versus I, 39, 2; VI, 14, 7
 versutus, -tia X, 41; 277
 vertebra XI, 1, 107
 vertex XI, 1, 26; XIII, 1, 5
 vertibulae XI, 1, 87
 vertigo IV, 7, 3; 4
 verus et verax X, 275
 vervactum XVII, 2, 5
 vervex XII, 1, 10
 vesanus X, 280
 vesica XI, 1, 137
 vespa XII, 8, 2-3
 Vespasianus V, 39, 27
 vesper III, 71, 19; VI, 19, 2; V,
 30, 6; 31, 4
 vesperna XX, 2, 14

vespertilio XII, 7, 36
 vespertinum officium VI, 19, 2
 Vesta VIII, 11, 61; 67
 vestiaria res XIX, 21-33
 vestibulum XV, 7, 2
 vestigatores X, 282
 vestigium XV, 16, 13
 vestimentorum genera XIX, 22;
 v. orae 24, 2
 vestis acanthina XVII, 9, 21; v.
 pulla XII, 7, 5; v. segmentata
 XIX, 31, 12; v. sacerdotalis
 XIX, 21; vestes XIX, 22 sqq.;
 v. colores XIX, 28; v. pur-
 pureae mortuorum XI, 1, 123
 vestitus et cultus et habitus XIX,
 22, 3
 Vestorianum XIX, 17, 14
 Vesuvius XIV, 3, 46
 veteranus IX, 3, 34
 vetula XI, 2, 28
 Vetus Testamentum VI, 1-3
 vexatus X, 280
 vexillum XVIII, 3, 5
 via XV, 2, 22; 16, 4-7
 vica 'victoria' X, 210
 vicia X, 210; XVII, 4, 9
 vicinus XV, 2, 22
 victima VI, 19, 34
 victoria XVIII, 2, 1
 Victorinus II, 25, 9; II, 29
 Victorius VI, 17, 1
 victus XX, 2, 1
 vicus XV, 2, 12; 22
 videns 'propheta' VII, 8, 1-2; i.e.
 caecus I, 37, 24
 videre ad alios sensus translatum
 XI, 1, 21
 vidua IX, 7, 16
 vigiles, -liae IX, 3, 42-43
 viginti III, 3, 4; v. duo XVI, 26,
 10
 vilis X, 278
 vilicus IX, 4, 33
 villa XV, 3, 2
 vimen XVII, 7, 48
 vinarium (vas) XX, 6
 vinculum V, 27, 6
 vinnulata vox III, 20, 13
 vinnum III, 20, 13
 vinolentus X, 280
 vinum XX, 3, 2; genera 4-12

INDEX VERBORVM

viola XVII, 9, 19
 violentus X, 278
 vipera XII, 4, 10-11
 Vipsanius I, 22, 2
 vir X, 274; IX, 7, 1; XI, 2, 17;
 virorum pallia XIX, 24
 vira XI, 2, 23
 virago XI, 2, 22
 virectum XVII, 6, 2
 virga V, 27, 18; XI, 2, 21; XVII,
 6, 18
 Virgilius X, 44; XVII, 1, 1; sen-
 tentia de deo VIII, 6, 18
 virgo XI, 2, 21; 23; XII, 1, 32;
 (signum) III, 71, 28
 virgultum XVII, 6, 18
 viriolae XIX, 31, 16
 viridis X, 276; viridium rerum
 usus VI, 11, 3
 virtus XI, 2, 17; XVIII, 22;
 virtutes cardinales II, 24, 5; v.
 angelorum VII, 5, 17; v. regiae
 IX, 3, 5
 virus XI, 1, 103
 vis V, 26, 4-6
 viscarago XVII, 9, 70
 viscera XI, 1, 116
 viscus XI, 1, 81; 104; XX, 2,
 27
 visio VII, 8, 34; v. genera 37
 visula (uva) XVII, 5, 23
 visus XI, 1, 21
 vita XI, 1, 3
 vitabundus X, 181
 vitalia XI, 1, 116
 vitia grammatica I, 34, 1
 viticella XVII, 9, 92
 vitis XVII, 5; v. alba 9, 90; v.
 spionia 6, 28
 vitreus humor XI, 1, 20
 vitricus IX, 6, 20
 vitrum XVI, 14; 16
 vitta XIX, 30, 4; 31, 6; 33, 7
 vitula XI, 2, 21; XII, 1, 32
 vitulus XII, 1, 32; (piscis), 6, 5
 vituperatio II, 4, 7
 vivens X, 276
 vivit Deus VI, 1, 13
 vocales litterae I, 4, 3-6
 vocativus I, 7, 32
 vola XVII, 7, 67
 volare XII, 7, 4

volatilia minuta XII, 8
 volemis XVII, 7, 67
 Volsi IX, 2, 88
 volucres XII, 7, 4
 volumen V, 13, 2; 8, 2
 voluntas V, 24, 1
 volutabra XVI, 1, 5
 vomer XX, 14, 1
 vopiscus IX, 5, 21
 vox I, 15; genera III, 20, 10-13;
 vox de caelo VII, 8, 35
 Vulcaniae insulae XIV, 6, 36; 37
 Vulcanus VIII, 11, 2; 39; XIX,
 6, 2; VIII, 11, 3; I, 40, 4
 vulgaris interpretatio Veteris Testa-
 menti VI, 4, 3; v. notae I, 22
 vulgus IX, 4, 6
 vulnus IV, 8, 19
 vulpes XII, 2, 29
 vultur XII, 7, 12
 Vulturnus XIII, 11, 5
 vultus XI, 1, 34
 vulva XI, 1, 137

X

X I, 3, 10; 26, 8; 4, 14; et s IX,
 2, 106
 Xenocrates V, 39, 21
 xenodochion XV, 3, 13
 xerophagia VI, 19, 70
 Xerxes V, 39, 19; 21; XI, 3, 5
 xylyglycon XVII, 7, 29
 xylobalsamum XVII, 8, 14

Y

Y I, 3, 7; 4, 15; 26, 28

Z

Z I, 4, 15; 27, 28; et d XX, 9, 4
 Zabulon VII, 8, 20; 30
 Zachaeus VII, 10, 5
 Zacharias VII, 8, 20; 30
 Zamae fons XIII, 13, 2
 Zambri VII, 6, 50; 77
 Zaphanath VII, 7, 17-18
 Zara VII, 6, 41
 Zebedaeus VII, 10, 5
 Zebub VIII, 11, 26
 Zelpha VII, 6, 38
 zema XX, 2, 32; 3, 21
 Zeno VIII, 6, 8; 23
 Zenodotus I, 21, 15

Zenon V, 39, 39
Zephyrus XIII, 11, 8
Zethus III, 16, 1
Zeugis XIV, 5, 8
zeugma I, 36, 3
zizania XVII, 9, 106
zmilanthis XVI, 15, 14

zodiacus circulus III, 45; XIII,
6, 7
zona XIX, 33, 3; (caeli) III, 44;
XIII, 6, 1
Zoroastes IX, 2, 43; V, 39, 7;
(magus) VIII, 9, 1
Zorobabel VII, 6, 8r

ἄθροισμός (figura) II, 21, 40
αἰών V, 38, 4
ἀμόργη XVII, 7, 69
ἄνεμος XI, 1, 7
ἄνθραξ IV, 8, 15
ἀνθρωπόμορφος herba XVII, 9, 30
ἄνθρωπος XI, 1, 5
ἀντικείμενα Aristotelis II, 31
ἀργύριον XVI, 18, 9
ἀσφάλαξ XII, 3, 5
Ἀχερόντεια XIV, 9, 2

βαλανεῖον XV, 2, 40
βαρεῖα (accentus) I, 19, 2
βασιλεύς IX, 3, 18
βράγχος IV, 7, 11
βραχύς (accentus) I, 19, 5

γέρων et πρεσβύτης XI, 2, 6
γηγενεῖς XI, 3, 13

δασεῖα (accentus) I, 19, 9
δάφνη XVII, 7, 2
δορκαδάζοντες XI, 1, 120

ἐννοηματική (definitio) II, 29, 3
ἐντερα IV, 7, 36
ἐρμηνεῖα VIII, 11, 45; 49
ἐτερομορφία XI, 3, 9

κἄλλον 'lignum' XIX, 34, 2; 6;
XX, 5, 5
καλόποδες XIX, 34, 2
καμουρ (vide *camur*)
κατὰ ἀντίλεξιν definitio II, 29, 6
κιθάρα 'pectus' III, 22, 2
κιρρός XVI, 18, 2
κλωνία XVII, 7, 72
κορίος (herba) XVII, 11, 7; 9, 57
κύτινος XVII, 7, 6

λαός VII, 14, 9; IX, 4, 6
μακρός (accentus) I, 19, 4
μυρμίζοντες XI, 1, 120

νότος XIII, 11, 6

ὀξεῖα (morbus) IV, 5, 7; 6, 1;
XVIII, 9, 4; (accentus) I, 19, 1
ὀρφανός XI, 2, 12
οὐδὲ γρῦ X, 185
οὐρανός III, 30, 2; XI, 1, 55;
XIII, 4, 2-3
οὐσιώδης (definitio) II, 29, 2

πεδίον XIV, 8, 23
περισπωμένη (accentus) I, 19, 3
πικρά IV, 9, 7
πλεύμων XI, 1, 124
ποικίλη στοά VIII, 6, 8
ποιότης II, 29, 4
πρεσβύτης et γέγων XI, 2, 6
πτύσις IV, 7, 11

σειραφόροι XVIII, 35, 2
σιός 'deos' VIII, 8, 1
στεφάνη XIX, 30, 1
στηριον XV, 4, 5; 6, 5
στοά ποικίλη VIII, 6, 8
στοιχεῖα XIII, 3, 2
σῦαγρος XII, 1, 27
σύμβολον I, 29, 1
συνπόσιον XX, 1, 3
σχοίνου ἀνθος XVII, 9, 11

ταρταρίζειν XIV, 9, 8
τοπάζειν XVI, 7, 9

ῥμήν IX, 7, 22
ὑπογραφική (definitio) II, 29, 5

φιβλή 'fibula' XIX, 33, 4
φιλάνθρωπος herba XVII, 9, 66

Χαρώνεια XIV, 9, 2
χειριδωτόν XIX, 22, 8
χόραγρος XV, 13, 1
χρονία (morbus) IV, 5, 7;
6, 1
χώριγρος (?) XV, 13, 1

ψιλή (accentus) I, 19, 10

LOCI CITATI

Aelius Stilo	X, 159	Cicero :	
Afranius 281	XX, 2, 24	in Cat. 3, 1	II, 21, 40
407	XII, 8, 16	8	XI, 1, 67
415	XII, 6, 60	pro Cluent. 146	II, 29, 13
416	X, 246	pro Deiot. 15	II, 30, 10
Alexander historiographus		Div. in Caecil. 1	II, 21, 27
	IX, 2, 88	pro Flacc. 1	II, 21, 29
Ambrosius, de fid. 1, 4	XI, 3, 35	76	XII, 7, 35
Apuleius, de deo Socr. 153	VIII, 11, 100	pro Ligar. 19	II, 21, 7
	VI, 9, 2	22	V, 25, 32
Atta 12	XVI, 4, 2	pro Marcell. 8	II, 30, 2
Augustinus, Civ. 21, 4	I, 25, 2	in Metell. 5	II, 21, 8
Augustus, epist. ad fil.		pro Mil. 1	II, 18, 2
		41	II, 9, 13
		44	II, 30, 9
Caecilius 246	X, 40	59	II, 21, 12
256	XIX, 4, 5	72	II, 21, 31
Caesar (poet.)	IV, 12, 7	79	II, 9, 10
(gramm.)	XI, 2, 33	Philipp. 2, 1	II, 9, 12
Calvus, in Vatin.	II, 21, 30	113	II, 29, 13
Carmen de pond. 3	XVI, 21, 1	3, 4	XIX, 29, 3
69	XVI, 26, 6	4, 3	II, 21, 11
Cato :		8, 3	XVIII, 1, 7
Orig. 1, 18	XVI, 2, 3	in Pis. 19	II, 30, 4
Orat. 56, 1	XX, 3, 8	pro Scaur. 2, 7	XII, 2, 21
inc. 18	XIX, 2, 11	45	XIX, 23, 5
Catullus 1, 1	VI, 12, 3	pro Sest. 77	XII, 6, 60
64, 65	XIX, 33, 3	in Verr. 2, 49	XIV, 6, 23
Cicero :		5, 24	II, 30, 5
Invent. 1, 8	II, 5, 11	6, 110	XI, 1, 61
12	II, 9, 18	Nat. Deor. 2, 72	X, 234 ; 244
42	II, 29, 15	Rep. 2, 16	X, 155 ; 209
de Orat. 1, 194	V, 27, 4	3, 35	XVIII, 1, 2 ; 3
Top. 32	II, 29, 8 ; XIV, 8, 41	Tusc. 1, 5	X, 173
35	I, 29, 1	frag. inc.	X, 223
in Cat. 1, 2	II, 9, 11 ; 21, 3	Marius 3	XIX, 1, 20
8	II, 21, 6	Prognost. 6	XII, 7, 37
9	II, 21, 19	Cinna 4	XIX, 2, 9
10	II, 21, 6	5	XIX, 4, 7
27	II, 13, 1 ; 21, 45	11	VI, 12, 2
2, 1	I, 36, 16	Clemens, Recogn.	III, 51, 2
25	II, 21, 5	comicus pall. inc. 21	XIX, 1, 20

LOCI CITATI

Donatus I, 6, 1; 16, 2; 33, 4;
37, 1; II, 21, 1

Dorcatius I XVIII, 69, 1

Dracontius :
Laud. I, 515 XII, 2, 37
Satisf. 63 VI, 9, 1

Ennius :
Ann. 109 I, 36, 14
179 I, 34, 13
329 I, 35, 3
478 XIX, 1, 22
483 XIX, 2, 12
492 XIX, 2, 4
499 XIX, 2, 14
Sat. 70 XVII, 9, 97
inc. 14 XI, 1, 109

Fronto, fr. 12 XV, 2, 46

Gracchus II, 21, 4; XIX, 32, 4

Hieronymus :
epist. ad Rust. 4, 6 II, 21, 24
sit. et nom. 202 XIII, 21, 10
de virg. serv. XX, 3, 2
vit. Paul. erem. XI, 3, 21
Homerus (lat.), Il. 20, 215
XIV, 3, 41

Horatius :
C. I, 16, 20 XV, 2, 4
2, 18, 1 XV, 8, 6; XIX, 12
3, 18, 1 VIII, 11, 104
3, 29, 4 IV, 12, 6
4, 5, 23 XI, 2, 14
Epod. I, 1 XIX, 1, 12
2, 1 I, 39, 24
12, 1 XVI, 5, 19
Sat. I, 6, 104 XX, 12, 4
Epist. I, 2, 26 XII, 1, 25
56 X, 9
17, 25 XIX, 24, 11
A. P. 220 VIII, 7, 5
inc. XVIII, 7, 7

incertus (historicus) XIX, 1, 21
(orator) I, 36, 12; II, 21,
34; 36; 43; XI, 2, 29
(poeta) I, 3, 8; 36, 13; 37,
2; 37, 4; III, 39; IX, 2,

40; XI, 2, 11; XII, 2, 22;
XVII, 7, 26
(cf. Livius frag. ; comicus inc.)
Iuvenalis 2, 124 XIX, 31, 12
6, 88 XIX, 31, 12
589 XVIII, 7, 8
10, 153 XIV, 8, 13
12, 34 XII, 2, 21
13, 83 XV, 5, 4
93 III, 22, 12
14, 139 I, 36, 11

Livius (poet.) :
Odyss. 10 XIX, 4, 9
(poet. ?, hist. ?) IX, 2, 63
(hist.) frag. 64 M. I, 34, 8

Lucanus I, 7 XVIII, 3, 2; 7, 9
15 I, 18, 3
62 XV, 7, 4
151 I, 37, 35
177 XVII, 7, 36
205 I, 37, 33
296 IX, 3, 50
382 X, 179
396 IX, 2, 94
555 XIV, 8, 17
563 XI, 3, 6
2, 15 I, 34, 4
51 IX, 2, 98
54 IX, 2, 89
150-1 XVIII, 1, 4
271 XIV, 8, 9
3, 220 I, 3, 5
4, 58 III, 71, 29
106 III, 41
108 XX, 10, 1
135 VI, 10, 1
5, 428 XIX, 3, 4
554 XII, 7, 21
716 XII, 7, 14
6, 198 XVIII, 7, 8
427 VIII, 9, 2
457 VIII, 9, 10
490 XII, 4, 10
689 XII, 7, 42
7, 819 XVI, 26, 14
9, 614 XII, 4, 42
711 XII, 4, 24
712 XII, 4, 26
714 XII, 4, 30
717 XII, 4, 19
719 XII, 4, 20

LOCI CITATI

Lucanus 9, 720	XII, 4, 25 ; 29	Naevius :	
721	XII, 4, 27	com. 75	I, 26, 2
722	XII, 4, 16	trag. 52	V, 26, 17
723	XII, 4, 31	58	XIV, 8, 27
737	XII, 4, 32	62	XII, 1, 30
10, 201	III, 66, 3	Nigidius 108	XI, 1, 72
Lucilius 13	XIX, 26, 5	109	XX, 2, 10
139	XX, 6, 1		
966 (?)	XVIII, 7, 7	Ovidius :	
1100	I, 33, 5	Art. Am. 2, 24	XI, 3, 38
1143	XIX, 30, 1	Fast. 3, 377	XVIII, 12, 3
1165	XIX, 7, 2	6, 291	VIII, 11, 68
1191	XIX, 4, 10	Her. 5, 149	II, 21, 25
1290	XV, 8, 6 ; XIX, 12	Met. 1, 19	I, 36, 21
frag. sat. iv (?)	II, 21, 16	84	XI, 1, 5
Lucretius 1, 56	VIII, 3, 7	2, 53	II, 21, 26
314	XX, 14, 1	246	XIII, 21, 23
715	XIII, 10, 4	5, 341	XVII, 3, 1
2, 151	XIII, 20, 3	461	XII, 4, 38
4, 133	XIII, 4, 3	549	XII, 7, 39
416	XV, 6, 6	10, 93	XVII, 7, 39
1129	IX, 5, 3	12, 464	XI, 2, 25
5, 503	XIII, 11, 17	15, 369	XI, 4, 3
517	XX, 15, 1	398	XII, 4, 48
745	XIII, 11, 15		
903	I, 40, 4	Pacuvius 13	XIII, 21, 2
1035	XII, 2, 6	Palladius 8, 2	XVII, 10, 8
1275	XVI, 20, 1	Paulinus, ad Nic. 17	IX, 2, 90
6, 555	XIV, 1, 3	243	IX, 2, 91
			V, 24, 30
Macer 4	XII, 7, 19	Paulus	XVII, 7, 33
8	XII, 4, 24	Persius 1, 42	XII, 4, 1
Maecenas 1	XIX, 32, 6	113	XX, 5, 3
Marcus vates	VI, 8, 12	2, 51	VI, 11, 4
Martialis 4, 8, 6	XX, 2, 13	3, 10	I, 37, 7
12, 100	XIII, 21, 34	11	I, 3, 7
13, 24	XVII, 7, 5	56	I, 36, 17
49	XII, 7, 73	84	XVII, 9, 71
70	XII, 7, 48	4, 2	I, 24, 1
72	XII, 7, 49	13	I, 37, 17
94	XII, 1, 22	5, 79	XX, 10, 2
14, 28	XVI, 2, 8	181	II, 21, 19
30	XVIII, 7, 4	Petronius, Sat. 68	V, 26, 7
34	XX, 14, 4	inc.	
42	XX, 10, 3	Plautus :	
73	XII, 7, 24	Asin. 518	XIX, 2, 13
76	XII, 7, 46	Cist. 728	XII, 5, 9
121	XX, 4, 13	Epid. 371	X, 278
Munatius	X, 186	Mil. 436 (?)	V, 26, 10
		628	XX, 11, 7
Naevius :		Most. 562	IX, 3, 64
Bell. Pun. 10	XIX, 22, 20	644	XVI, 25, 22
		Poen. 348	XIX, 31, 2

LOCI CITATI

Plautus :				Terentianus 1592	I, 39
Poen. 529	XV, 3, 2			1799	I, 13, 14
frag. 87	V, 26, 17			Terentius :	
159	I, 37, 9			Ad. 397	XI, 1, 47
175	XIX, 5, 2			Andr. 68	I, 36, 6 ; II, 9, 12 ;
176	XIX, 23, 3				II, 1 ; 21, 14
177	XIX, 24, 1			218	II, 30, 5
184	XX, 8, 1			Eun. 357	XI, 2, 28
inc.	I, 38, 1			478	X, 243
Plinius :				732	I, 37, 9
Nat. Hist. 8, 42	XII, 2, 11			Heaut. 825	X, 76
43	XII, 2, 9 ; 20			Hec. 11	XI, 2, 25
148	XII, 2, 28			Phorm. 856	X, 70
32, 7	XII, 6, 45			Titianus	IX, 2, 64
142	XII, 6, 63			Turpilius 215	XIX, 4, 3
inc.	XII, 4, 43				
Propertius 4, 1, 13	XVIII, 4, 1			Valgius 4	XIX, 4, 8
Prudentius :				Varro Atacinus 20	XVII, 7, 58
I con. Symm. 90 sqq.	VIII, 9, 8			Varro, L. L. 7, 22	XIII, 18, 2
363	VIII, 11, 58			fragg.	I, 3, 1 ; 27, 15 ; 38, 1 ;
περὶ Στεφ. 25, 4	XIX, 33, 3				II, 23, 1 ; IV, 8, 13 ;
Publilius 19	XIX, 23, 2				II, 5 ; VIII, 6, 21 ;
					7, 3 ; IX, 2, 74 ; X,
Rutilius Rufus (13)	XX, 11, 4				185 ; XI, 1, 51 ; 97 ;
					XIII, 1, 2 ; XIV, 6,
Sallustius :					18 ; 36 ; 9, 2 ; XV,
Cat. 6	IX, 4, 10 ; XV, 1, 1				13, 6 ; XVII, 7, 57 ;
11, 3	X, 9				9, 95 ; XVIII, 16, 2 ;
Iug. 78, 3	XIII, 18, 6				50 ; XX, 10, 1 ; 11, 9
Hist. 1, fr. 52	XI, 1, 133			Verrius Flaccus	XIV, 8, 33
87	XIX, 24, 9			Victorinus	II, 9, 14 ; 28, 25
2, 2	XIV, 7, 2			Virgilius :	
28	XIV, 1, 2			Ecl. 1, 63	XIII, 21, 13
3, 29	XVIII, 2, 1			67	IX, 2, 102
36	XVIII, 12, 6			81	I, 36, 5
104	XIX, 23, 4			2, 28	XV, 3, 1
4, 7	IX, 3, 22			32	III, 21, 8
26	XIII, 18, 3 ;			63	X, 269
	XIV, 6, 34			3, 38	XVII, 7, 51
39	XIV, 7, 4			64	XVII, 7, 3
77	XIII, 21, 10			71	I, 37, 22
fr. inc. 6	XVIII, 2, 7			90	I, 37, 30
Scipio	II, 21, 4			92	X, 154
Sedulius, prol.	XX, 4, 5			4, 4	VIII, 8, 5
1, 115	XII, 1, 11			10	III, 71, 2
Statius :				42	XVII, 9, 98
Theb. 1, 363	XIV, 8, 37			44	XIX, 28, 8
6, 241	III, 71, 19			6, 80	I, 37, 3
Suetonius :				8, 13	XVII, 9, 22
lud. hist.	XVIII, 6, 8			44	IX, 2, 125
de poet.	VIII, 7, 1-2			55	I, 36, 7
prat.	XII, 1, 14 ; XVIII, 2, 3			9, 30	XIV, 6, 42

LOCI CITATI

Virgilius :

Ecl. 9, 45

10, 67

Georg. I, 44

47

75

78

93

178

187

267

299

309

340

388

470

2, I

12

68

112

117

131

134

299

325

402

430

448

3, I

67

97

113

231

344

474

4, I

124

168

169

255

289

558

Aen. I, 3

11

62

69-70

107

111

118

I, 39, 3

VI, 13, 3

XIII, 11, 8

XV, 13, 8

XVII, 4, 7; 9

XVII, 9, 31

XIII, 10, 8

XX, 14, 9

XVII, 7, 23

XV, 6, 4

II, 21, 22; VI, 8,

11; XVII, 2, 6

XIV, 6, 44

V, 35, 3

XII, 7, 44

I, 37, 12

I, 34, 6

XVII, 7, 74

XVII, 7, 32

XVII, 7, 50

IX, 2, 14

I, 37, 6

XVII, 7, 8

II, 21, 23; VI,

8, 11

VIII, 11, 70

V, 36, 1

XIV, 8, 32

XVII, 7, 16; 40

XVII, 3, 19

XI, 2, 30

VIII, 11, 78

XVIII, 34, 1

XVII, 9, 102

I, 36, 19

XIV, 8, 18

XX, 2, 36

XVII, 7, 50

XII, 8, 3

IV, 12, 2; XVII,

9, 12

XI, 2, 35

XIX, 1, 17

XVII, 7, 51

I, 35, 6

II, 21, 15

XIV, 9, 4

XVIII, 2, 7

I, 37, 21

XIII, 18, 6

I, 34, 11

Virgilius :

Aen. I, 129

135

140

148

159

165

180

184

252

257

263

288

295

374

383

387

407

412

425

453

475

489

499

546

553

579

589

591-2

597

605

607

643

653

697

712

727

728

744

2, 17

20

27

30

234

250

256

262

311

348

417

502

547

II, 30, 9

II, 21, 35

I, 37, 23

I, 37, 35

I, 36, 18

I, 36, 18

XVII, 6, 26

I, 37, 22

X, 221

X, 242; II, 21, 18

I, 34, 14

IX, 3, 13

I, 36, 14

V, 31, 5

X, 62

I, 37, 15

XVII, 9, 80

I, 37, 19

XV, 2, 3

XVI, 20, 11

I, 37, 11

V, 31, 14

I, 35, 4

I, 34, 9

I, 36, 5

I, 34, 5

X, 203

X, 203

II, 4, 6

II, 4, 6

II, 4, 6

I, 37, 18

XIX, 24, 10

XVII, 9, 14

XX, 1, 3

XX, 1, 3

XX, 5, 3

III, 71, 12

I, 17, 28

I, 36, 6

I, 36, 5

IX, 3, 60

XV, 2, 18

V, 31, 3; XIII, 1, 5

I, 37, 13

II, 20, 4

I, 37, 8

I, 37, 20

V, 31, 14

X, 100

I, 37, 29

LOCI CITATI

Virgilius :

Aen. 2, 719	XIII, 21, 1
3, 30	X, 102
44	IX, 2, 82
57	II, 21, 16
61	I, 36, 22
75	I, 37, 16
109	XV, 2, 3; IX, 3, 41
126	XIV, 6, 29
127	X, 154
157	I, 36, 8
183	I, 36, 14
243	X, 211
389	XIV, 6, 35
409	I, 35, 2
423	I, 37, 21
484	XIX, 22, 22
520	XIX, 3, 1
556	III, 20, 2
619	I, 37, 11
662	I, 37, 17
669	X, 216
677	X, 269
687	XII, 6, 54
704	XIV, 16, 33
4, 11, 12, 13	IX, 7, 28
13	II, 30, 12
41	X, 136
42	IX, 2, 107
68	XIII, 10, 8
73	XVII, 9, 29
136	I, 34, 10
137	XIX, 33, 8
174	V, 27, 26
223	X, 158
359	XI, 1, 46
367	XIV, 3, 33
373	II, 21, 15
381	II, 21, 18
483	IX, 2, 123
487	VIII, 9, 6
511	VIII, 11, 57
558	II, 21, 40; I, 37, 32
569	II, 30, 6; XVIII, 15, 9
584	I, 37, 15
660	I, 36, 10
687	XII, 6, 54
5, 20	XIII, 7, 2
157	I, 37, 6
199	XIV, 8, 24
208	VIII, 7, 2; XVIII, 7, 2; 3

Virgilius :

Aen. 5, 273	XV, 16, 7
287	I, 34, 4
407	I, 37, 11
588	II, 21, 25
683	IV, 6, 18
817	I, 37, 10
6, 19	I, 37, 5
86	XVIII, 1, 9
119	I, 37, 35
204	XVI, 18, 1
311	I, 37, 13
365	II, 21, 18
411	XIX, 2, 5
412	XV, 6, 8; XIX, 2, 2
631	X, 110
646	III, 22, 4
773	I, 35, 4
781	XV, 1, 1
7, 83	I, 18, 6
133	VI, 19, 32
162	IX, 3, 37
188	XVIII, 12, 3
266	IX, 3, 19
363	II, 30, 7
519	XVIII, 4, 4
637	XVIII, 4, 5
732	XVIII, 12, 5
741	XVIII, 7, 7
759	I, 36, 9
817	XVIII, 7, 11
8, 113	II, 21, 16
147	II, 30, 11
232	X, 101
313	XV, 1, 1; 55
364	II, 21, 20
405	I, 37, 15
430	XIII, 11, 22
446	XVI, 21, 1
526	XVIII, 4, 2; III, 21, 3
560	II, 21, 18
641	XVIII, 1, 11
660	IX, 2, 104
666	XX, 12, 4
9, 1	I, 35, 5
26	I, 35, 4
76	I, 37, 9
95	II, 30, 8
223	II, 21, 15
231	I, 35, 3
459	I, 37, 15

LOCI CITATI

Virgilius :

Aen. 9, 503 III, 20, 2; XVIII, 4, 4
 535 IX, 3, 21
 549 I, 37, 15
 582 XIX, 28, 6
 609 I, 34, 12
 705 XVIII, 7, 8
 747 XVIII, 7, 10
 10, 13 XIV, 8, 13
 81 II, 30, 13
 88 I, 21, 18
 142 XIII, 21, 21
 149 I, 36, 4
 289 XIII, 18, 6
 314 XVIII, 33, 1; I, 30, 2

Virgilius :

Aen. 10, 333 II, 30, 7
 361 XVI, 3, 3
 370 IX, 3, 22
 394 I, 35, 6
 581 II, 30, 8
 11, 218 X, 211
 588 X, 158
 644 XVIII, 5, 2
 683 X, 203
 12, 160 VI, 8, 3
 161, 169 I, 36, 2
 354 XIII, 7, 1
 898 XVIII, 15, 4
 903 I, 36, 15

In contextu :

II,	x, 3	<i>pro</i> lex consistat	<i>lege</i> lex constat
III,	lxxi, 9	„ dictus	„ dicta
	35	„ Arctophylax	„ Arctofilax
V,	i, 1	„ Hebraicae	„ Hebraeae
	xxxiv, 2	„ de	„ [de]
VI,	iv, 2	„ singuli in	„ singuli [in]
	xix, 59	„ quia in	„ qui in
IX,	ii, 111	„ Salamina	„ Salaminam
X,	145	„ opem enim	„ Opem enim
	171	„ Minor, minimus	„ Minor. Minimus
	172	„ rationabilis. Moderatus	„ rationabilis, moderatus
XII,	vii, 18	„ Cygnus autem	„ Cynus autem
XIII,	xxi, 23	„ Prienen	„ Prienam
XIV,	v, 7	„ Byzacena	„ Bizacena
	9	„ Hipponem, Regium	„ Hipponem Regium
	vi, 16	„ dycamnos	„ dictamnos
	27	„ Dionysio	„ Dionys[i]o
XVI,	i, 9	„ Sulphur	„ Sulpur

In apparatu critico :

- ad I, iii, 9 (l. 7) *adde* 7 finis recursum ad in. *Tertull. monog.* 5
- III, xxii, 6 „ nervos in sonum str. *Tertull. cor.* 8
- XII, vii, 13 „ Gradipes ap. Gr. voc. *ῥαίς*, apud nos avis tarda
Loewe (Arch. lat. lex. 1, 33)
- XIV, iii, 22 (l. 20) „ agrabat (t *ex corr.*) *T* : acrabat *B* : astrabath *K* :
acrabato *C*
- XV, i, 22 (l. 19) *pro* betheum *lege* betheun
- XVII, ix, 95 „ X, 85 „ X, 185
- Viri docti H. Philipp benevolentiae acceptas refero has lectiones, quas
in opusculo valde laudabili ('Die geographischen Quellen in den Etymo-
logiae des Isidorus von Sevilla'. Berol. ap. Weidmann.) nuper protulit :
- ad IX, ii, 3 Lud, a quo Lydii (*cf. Hieronym. quaest. Gen.* 10, 11)
- 34 lingua quinta Graeciae Aeolis (*cf. Hieronym. quaest.*
Gen. 10, 4)
- 75 a Myrmidono duce (*cf. Serv. ad Aen.* 2, 7)
- XIII, xvi, 3 qua Darius (*cf. Solin.* 12, 2)
- xix, 4 ad Zoaros (*cf. Hegesipp.* 4, 18)
- xxi, 8 Nili modo exultare (*cf. Solin.* 52, 6)
- 17 Orientem veteres Latine appellavere (*cf. Hegesipp.* 3, 5)
- XIV, iii, 41 a Phrygia Aesopi filia (*cf. Serv. auct. ad Aen.* 1, 182)
- 43 quam Meles fluvius cingit (*cf. Solin.* 40, 15)
- iv, 6 Bessorum populus, Moesi, Getae, Sarmatae (*cf. Solin.*
10, 7)

1. The first part of the paper is devoted to a general discussion of the problem of the origin of life. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the origin of life, and shows that the most probable is the theory of spontaneous generation. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

2. The second part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the evolution of life. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the evolution of life, and shows that the most probable is the theory of natural selection. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

3. The third part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the origin of man. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the origin of man, and shows that the most probable is the theory of spontaneous generation. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

4. The fourth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the evolution of man. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the evolution of man, and shows that the most probable is the theory of natural selection. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

5. The fifth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the origin of the universe. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the origin of the universe, and shows that the most probable is the theory of spontaneous generation. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

6. The sixth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the evolution of the universe. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the evolution of the universe, and shows that the most probable is the theory of natural selection. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

7. The seventh part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the origin of the earth. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the origin of the earth, and shows that the most probable is the theory of spontaneous generation. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

8. The eighth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the evolution of the earth. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the evolution of the earth, and shows that the most probable is the theory of natural selection. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

9. The ninth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the origin of the solar system. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the origin of the solar system, and shows that the most probable is the theory of spontaneous generation. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

10. The tenth part of the paper is devoted to a discussion of the problem of the evolution of the solar system. It is shown that the problem is one of the most important and interesting in the history of science. The author discusses the various theories of the evolution of the solar system, and shows that the most probable is the theory of natural selection. This theory is supported by the fact that life is found everywhere, and that it is not possible to create life from non-living matter.

PA 6445 .I3 E8 1911 v.1 c.2

SMC

Isidore of Seville, St.

Isidori hispalensis

Episcopi

